VILÁGTÖRTÉNET

VILÁGTÖRTÉNET

TÍZ KÖTETBEN

Szerkesztő bizottság:

J. M. Zsukov (főszerkesztő),

A. A. Arzumanjan, J. A. Boltyin, P. N. Fedoszejev,

J. P. Francev, V. M. Hvosztov, B. G. Gafurov, M. J. Geftyer,

A. A. Guber, B. M. Kedrov, M. P. Kim, Sz. V. Kiszeljov, N. I. Konrad,

V. V. Kuraszov, A. F. Miller, I. I. Minc, B. F. Porsnyev,

F. V. Potyomkin, A. L. Szidorov, Sz. D. Szkazkin,

V. V. Sztruve, Sz. L. Tyihvinszkij, M. N. Tyihomirov,

I. I. Udalcov, Varga Jenő, V. P. Volgin

VILÁGTÖRTÉNET

VIII. KÖTET

Szerkesztették:

I. I. Minc (felelős szerkesztő),
V. G. Truhanovszkij (helyettes felelős szerkesztő),
N. I. Szamorukov, Sz. I. Jakubovszkaja

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ

1965

Az orosz eredeti címe:

ВСЕМИРНАЯ ИСТОРИЯ
ИЗДАТЕЛЬСТВО СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ
ЛИТЕРАТУРЫ
МОСКВА 1961

A SZOVJETUNIÓ TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁJA

TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET
ÁZSIA NÉPEINEK INTÉZETE
AFRIKA INTÉZET
SZLAVISZTIKAI INTÉZET

Felelős kiadó a Kossuth Könyvkiadó igazgatója

Kiadványunk nyolcadik kötetében azt a világtörténelmi korszakot tárgyaljuk, amelyet legújabb kornak nevezünk. E kor fő tartalma a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet. E folyamat kezdetét az oroszországi Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme jelzi. A legújabb kor a két ellentétes társadalmi rendszer harcának kora, a szocialista forradalmak és a nemzeti felszabadító forradalmak kora, az imperializmus bukásának, a gyarmati rendszer felszámolásának, egyre több nép szocialista útra térésének, a szocializmus és a kommunizmus világméretű diadalának kora.

Az 1917-ben Oroszországban lezajlott Nagy Októberi Szocialista Forradalom, amely a Lenin vezette bolsevik párt irányításával valósult meg, az emberiség történetének első győztes proletárforradalma, világtörténelmi jelentőségű társadalmi fordulópont volt, amellyel egy új, szocialista világ építése kezdődött. Lenin így írt erről: „Megteremtettük az állam szovjet típusát, és ezzel új világtörténelmi korszakot nyitottunk: a proletariátus politikai uralmának korszakát, amely felváltja a burzsoázia uralmának korszakát."[1]

Az októberi forradalom nem egyszerűen orosz forradalom volt: a világtörténelem egész menetéből következett. A kibékíthetetlen ellentétektől marcangolt imperializmus a társadalom fejlődésének akadálya lett. Az imperializmus pusztító háborúkat robbantott ki, minden téren a reakciót juttatta uralomra, és hihetetlen szenvedéseket zúdított a népekre. Az emberiséget az imperialista elnyomástól csak a proletariátus szabadíthatta meg, korunk társadalmának leghaladóbb, legszervezettebb és legforradalmibb osztálya, amely az összes dolgozó, az összes elnyomott és kizsákmányolt érdekeit képviseli. Az imperializmus rendszerének leggyengébb láncszeme Oroszország volt; itt éleződtek ki leginkább az imperializmus ellentétei; az orosz proletariátus a harc kemény iskoláját járta végig, és kipróbált vezetővel rendelkezett: a lenini bolsevik párttal. Ezért szakította át a proletariátus éppen Oroszországban az imperializmus láncát, és hozta létre a világ első proletárdiktatúráját. Az oroszországi munkásosztály a proletárdiktatúra államára támaszkodva felmérhetetlen jelentőségű gazdasági és társadalmi átalakításokat hajtott végre: megvalósította az ország szocialista iparosítását, a mezőgazdaság kollektivizálását, a kultúrforradalmat. A proletár internacionalizmus következetes lenini politikája, a népek barátsága és testvérisége, a korábban elnyomott népeknek nyújtott önzetlen testvéri segítség biztosította a Szovjetunió minden nemzetének és népcsoportjának sokoldalú fejlődését, formájában nemzeti, tartalmában szocialista kultú-

[1] Lenin: Egy újságíró jegyzetei. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. Szikra 1952. 196. old.

rájuk felvirágzását. A szovjet államban végérvényesen felszámolták a kizsákmányoló osztályokat, felépítették a szocializmust, és sikeresen folytatják a kommunista társadalom általánosan kibontakozó építését.

*

Az első világháborúval, illetve a Nagy Októberi Szocialista Forradalommal kezdetét vette a kapitalizmus általános válsága. A kapitalizmus ellentétei különösen kiéleződtek fejlődésének utolsó monopolista szakaszában; ezek szülték az általános válságot, amely a társadalom életének minden területén — a gazdaságban, a politikában, az ideológiában — megnyilvánult.

A tőkés rendszer általános válságának jellemzői: a termelőerők társadalmi jellege és a tőkés termelési viszonyok közti ellentmondás további kiéleződése; a kapitalizmus élősdi jellegének és rothadásának fokozódása; a tömeges munkanélküliség; a példátlan méretű és pusztító erejű túltermelési válságok; a monopolkapitalizmus állammonopolista kapitalizmussá való átalakulása; az ipar fokozódó militarizálása; az egyes országok fejlődésében jelentkező egyenlőtlenség rendkívüli megnövekedése; a belső piac szűkülése, a külső piacokért és a tőkebefektetési szférákért folytatott harc hallatlan kiéleződése; az uralkodó köröknek az a törekvése, hogy az ellentéteket imperialista háborúkkal — helyi és világháborúkkal — oldják meg.

Az általános válság időszakában a tőkésországokban rendkívül hevessé válik az osztályharc; forradalmi robbanások következnek be, elmélyül a burzsoázia régi politikai uralmi formáinak, kivált a polgári demokratikus parlamentarizmusnak a válsága. Egyes országokban korlátozzák a demokratikus szabadságjogokat; más országokban a gazdasági élet fokozódó militarizálása, a fegyverkezési hajsza és az agresszív háborúk előkészítésének politikája a fasizmust — a monopolkapitalisták nyílt terrorista diktatúráját — juttatja uralomra.

Az imperialista államok külpolitikája ekkor már végképp csak az újabb piacok, nyersanyagforrások, tőkebefektetési övezetek megszerzésére, a világ újrafelosztására irányul. A hódító, rabló háborúk — a kapitalizmus elmaradhatatlan velejárói — méreteik, romboló erejük és az általuk követelt áldozatok tekintetében messze meghaladják a történelemben eddig ismert összes háborút és katasztrófát. Olyan — mindeddig hallatlan — háborús célokat hirdetnek meg, mint a „genocidium" (egész népek fizikai kiirtása), a „kiválasztott faj" uralmának az egész földkerekségre való kiterjesztése és az összes többi nép rabszolgasorba süllyesztése.

A legújabb kor folyamán a világtörténelmi folyamat általános törvényszerűségeként két, egymással harcban álló tendencia érvényesül: a forradalmi, azaz az emberiségnek a szocializmus és a kommunizmus irányába való előrehaladása, valamint a reakciós, amely a társadalmi fejlődés feltartóztatására és a pusztulásra ítélt kizsákmányoló rendszer fenntartására irányul. A szovjet állam és a később keletkezett más szocialista országok az első tendencia győzelméért vívott harcukban a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élésének lenini elvét választották külpolitikájuk alapelvéül. Ez a külpolitika azon a szilárd meggyőződésen alapszik, hogy a szocialista rendszer növekvő sikerei láttán a világ népei meggyőződhetnek a szocializmus fölényéről a kapitalista rendszerrel szemben, s hogy a békés versenyben a népek okvetlenül elutasítják majd a kapitalizmust, a szocializmus pedig az egész világon diadalmaskodni fog. A békés egymás mellett élés politikája nem jelenti sem az osztályharcról való lemondást, sem a szocialista és a burzsoá ideológia közti megbékélést. Az a tény, hogy a Földön különböző társadalmi rendszerű államok vannak, önmagában is a szocializmus és a kapitalizmus közti osztályharc megjelenési formája. De nem szabad, hogy az államok háborúval döntsék el ideológiai és politikai vitáikat.

Ezzel szemben az imperialista államok külpolitikája, amely a történelmi folyamat reakciós tendenciáját tükrözi, a kapitalizmus és a szocializmus közti vitát — s ugyanígy az imperialista tábor belső ellentéteit — végső soron fegyverrel akarja megoldani. Hiába hangoztatja a burzsoá

propaganda, hogy a kapitalizmus fölényben van a szocializmussal szemben; az imperialisták háborús politikája azt mutatja, hogy ők maguk sem hisznek abban, hogy megnyerhetik a szocializmussal folytatott békés versenyt. Az októberi forradalom győzelme óta az imperialisták két ízben tettek kísérletet a szovjet állam megsemmisítésére. Az első kísérlet — 1917—1920-ban — az intervenciósok megsemmisítő vereségével végződött. A második, az 1941—1945. évi kísérlet pedig nemcsak azzal a következménnyel járt, hogy összeomlottak a világ legreakciósabb rendszerei (Németországban, Olaszországban, Japánban), hanem azzal is, hogy sok európai és ázsiai ország kiszakadt a kapitalista rendszerből. E vereségek ellenére az imperialista agresszorok a második világháború után nyomban hozzákezdtek az új világháború előkészítéséhez. De most már elérkezett az idő, amikor a hatalmas szocialista tábor, a békeszerető nem szocialista államok, a nemzetközi munkásosztály és a béke ügyét védelmező összes erők egyesült erejével, összefogásával meg lehet akadályozni az új háborút.

A kapitalizmus általános válságának korában feltűnő hanyatlás következett be a burzsoá kultúrában. Az imperialisták a tudományt és a technikát, az emberi szellem nagyszerű vívmányait a háború szolgálatába állítják. A kapitalista országok irodalmában és művészetében szélsőségesen reakciós irányzatok kerekednek felül, úrrá lesz a valóságtól való menekülés, az emberiség sorsa iránti cinikus közöny, a pesszimizmus és a fatalizmus. A kapitalista országokban a kultúra kevesek kiváltsága marad; a szocialista országokban viszont a teljes joggal kultúrforradalomnak nevezett mélyreható átalakulás alapján új, szocialista kultúra virágzik ki, amelynek fejlődése szervesen összefügg az emberek képességeinek és tehetségének kibontakozásával. De a burzsoá társadalomban is fejlődik és erősödik a demokratikus rétegek kultúrája, amely felveszi a harcot az uralkodó osztályok hanyatló kultúrájával. Ez az irányzat a haladás folyamatát tükrözi. Erősödnek a kapitalista országokban a proletár, szocialista kultúra elemei is. A haladó írók, költők képzőművészek, zeneszerzők lázasan kutatják a szellemi válság leküzdésének módját: legjobbjaik végül is a munkásosztályhoz csatlakoznak. Művészi munkásságukban kíméletlenül leleplezik a burzsoá rendszert, s kifejezik az emberiség ragyogó jövőjébe vetett rendíthetetlen, optimista hitüket. Ezeket a művészeket a néptömegek élete és harca ihleti meg.

A tőkés rendszer általános válsága elkerülhetetlen és törvényszerű állapot a kapitalizmus hanyatlása és bomlása idején. A kapitalizmus nem talál kiutat. Az általános válság első szakasza után — amelynek kezdetén Oroszország kiszakadt a kapitalista rendszerből — bekövetkezett a második szakasz, amikor sok más európai és ázsiai ország — köztük a hatalmas Kína — is kiszakadt a kapitalizmus rendszeréből, és létrejött a szocialista világrendszer. A jelenlegi harmadik szakaszban a kapitalizmus általános válságát az alábbi megkülönböztető vonások jellemzik: a szocializmus diadala számos európai és ázsiai országban, amelyek felölelik az emberiség egyharmadát; a szocializmusért harcoló erők gyarapodása az egész világon; az imperializmus pozícióinak szakadatlan gyengülése a szocializmussal folytatott gazdasági versenyben; a nemzeti felszabadító harcok új, óriási méretű fellendülése és a gyarmati rendszer gyorsuló ütemű széthullása; a kapitalista világgazdasági rendszer egészének fokozott labilitása; a kapitalizmus ellentéteinek kiéleződése az állammonopolista kapitalizmus és a militarizmus erősödése következtében, a monopóliumok és az illető nemzet általános érdekei között feszülő ellentétek elmélyülése; a burzsoá demokrácia korlátozása és a kormányzás tekintélyuralmi és fasiszta módszereire való áttérés tendenciája; a burzsoá politika és ideológia mélyreható válsága.

Az általános válság kora a kapitalizmus pusztulásának és szocializmussal való felváltásának korszaka. Valamennyi szocialista ország megjárta a maga fejlődési útját a tényleges, konkrét történelmi feltételeknek megfelelően, amelyek az osztályerők megoszlásában és a nemzeti hagyományokban gyökereznek. De a szocializmushoz vezető út alapjában minden országban azonos volt és az is marad: az az út, amelyet a Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a szocializmus épí-

tésének oroszországi tapasztalatai határoztak meg. E tapasztalatok elméletileg a proletárforradalomról és a szocializmus építéséről szóló marxi—lenini tanításon alapulnak. A szocialista forradalom általános törvényszerűségei, amelyek minden szocialista országban érvényesülnek, a következők: a proletárforradalom megvalósításában és a proletárdiktatúra megteremtésében — bármely formában történjék is ez — a dolgozó tömegeket a munkásosztály vezeti, amelynek élcsapata a marxista—leninista párt; a munkásosztály szövetsége a parasztsággal és a többi dolgozó réteggel; a kapitalista tulajdon felszámolása és a legfontosabb termelési eszközök szocialista tulajdonba vétele; a mezőgazdaság fokozatos szocialista átalakítása; a népgazdaság tervszerű fejlesztése a szocializmus és a kommunizmus felépítéséért, a dolgozók életszínvonalának emeléséért; a szocialista forradalom végrehajtása az ideológiában és a kultúrában; a munkásosztályhoz, a dolgozó néphez, a szocializmus ügyéhez hű értelmiségiek népes rétegének kinevelése; a nemzeti elnyomás felszámolása és a népek közötti egyenjogúság és testvériség megteremtése; a szocializmus vívmányainak megvédése a külső és belső ellenséggel szemben; a munkásosztály szolidaritása más országok munkásságával, azaz a proletár internacionalizmus.

A szocializmusért vívott harc legfőbb lendítő és vezető ereje a munkásosztály, amely az összes dolgozók érdekeit képviseli, és védelmezi országának nemzeti szuverenitását és függetlenségét. A munkásosztály harcos élcsapatát a kommunista és munkáspártok alkotják; fáradhatatlan felvilágosító és szervező munkával segítik elő, hogy a munkásosztály tudatára ébredjen saját történelmi küldetésének, s ők vezetik a munkásságot a nagy cél felé. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom és az oroszországi szocialista építés tapasztalatait alkotóan alkalmazzák hazájuk konkrét viszonyaira; így fejlesztik tovább a marxista—leninista elméletet és gazdagítják a szocialista forradalom általános törvényszerűségeire vonatkozó tanítást.

A Szovjetunió léte, a szocialista világrendszer fennállása mélyreható és egyre növekvő befolyással van a kapitalista országokra. A tőkésországok uralkodó osztályai kénytelenek engedményeket tenni a dolgozó tömegeknek; ezeknek az engedményeknek a nagyságát nemcsak a tőkésországokban folyó osztályharc lendülete határozza meg, hanem a szocialista tábor óriási sikerei is.

*

A kapitalizmus általános válságának szerves részeként kibontakozott és elmélyült az imperialista gyarmati rendszer válsága, amely azután e rendszer gyors széthullásához vezetett. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom bevonta a gyarmatok és félgyarmatok elnyomott népeit a forradalmi világmozgalom egyetemes sodrásába. A Szovjetunió győzelme a második világháborúban, az új szocialista országok létrejötte Európában és Ázsiában, a szocialista világrendszer kialakulása, az a támogatás, amelyet a szocialista tábor országai és a nemzetközi munkásmozgalom nyújtottak a nemzeti felszabadító mozgalmaknak, hallatlanul meggyorsította az imperializmus gyarmati rendszerének felbomlási folyamatát. A szocialista rendszer a felszabadult népek szuverén nemzeti fejlődésének megbízható védőpajzsa, s egyben a kolonializmus teljes és elkerülhetetlen pusztulásának biztosítéka. A gyarmati rabság rendszerének széthullása Ázsiában és Afrikában, amely a nemzeti felszabadító mozgalom csapásai nyomán következett be, kétségkívül a legújabbkori történelem egyik legkiemelkedőbb eseménye; történelmi jelentőségét tekintve a második legfontosabb a szocialista világrendszer kialakulása után.

A gyarmatok és félgyarmatok népei különböző utakon nyerték el nemzeti függetlenségüket: részint fegyveres harccal, részint anélkül. De a döntő győzelmet minden esetben csak erőteljes nemzeti felszabadító mozgalommal lehetett kivívni, amely az imperialisták és ezek belső ügynökei, a feudális urak, a komprádor burzsoázia stb. ellen irányult. A nemzeti felszabadulásért a munkásosztály száll síkra a legkövetkezetesebben, ott, ahol a munkásság elegendő erővel és szervezettség-

gel rendelkezik ahhoz, hogy magával ragadja a paraszti tömegeket és élére álljon a munkás-paraszt szövetségnek, létrejöjjön az összes nemzeti hazafias erők széles nemzeti frontja. Ebben elsőrendű jelentősége van az agrárkérdés megoldásának: a feudális és félfeudális viszonyok felszámolása nélkül, amelyek gátolják a termelőerők fejlődését, nem lehet kielégíteni a lakosság túlnyomó többségének életbe vágó szükségleteit, s nem lehet biztosítani a gyarmati elnyomás alól felszabaduló országok és népek valóban haladó fejlődését.

Az önállóság és függetlenség kivívása objektíve a gyarmati és függő országok nemzeti burzsoáziájának — az imperialista körökkel kapcsolatban nem álló burzsoáziának — is érdeke. A nemzeti burzsoázia ezért részt vesz az imperializmus és a feudalizmus elleni forradalmi harcban, sőt olykor élére is áll annak. De a nemzeti burzsoázia ingadozó; hajlik az imperialistákkal és a feudális-komprádor elemekkel való megegyezésre. Az imperialistaellenes és feudalizmusellenes forradalmakban való részvételének foka az egyes országokban más és más, az illető ország gazdasági-társadalmi fejlettségétől, az osztály-erőviszonyoktól és a nemzetközi helyzettől függően.

Az imperialisták, akik minden eszközzel iparkodnak megőrizni gyarmati jövedelmeiket, új formákat keresnek a politikailag függetlenné vált népek kizsákmányolására. Ezt a célt szolgálják az imperialista hatalmak emberbaráti frázisokkal álcázott tervei a fejletlen országok „megsegítésére". Ezzel egyidőben az imperialisták a gyarmati agresszió régi módszereivel is élnek: fegyveres intervencióval, diverzióval, összeesküvéssel stb. A belső haladó erők gyengesége, az imperialisták beavatkozása és a hatalomra került burzsoá-földesúri körök megalkuvása vagy nyílt árulása néhány felszabadult országban reakciós rezsim megteremtéséhez, sőt a függetlenség elvesztéséhez vezetett. Ám a történelmi tapasztalatok azt mutatják, hogy a reakció nem arathat tartós győzelmet. Mindenütt elkerülhetetlenül megérnek a feltételek a világ népeinek teljes felszabadulásához.

*

A „Világtörténet" nyolcadik kötete az 1917—1923-as évek eseményeit tárgyalja. A kötet a Nagy Októberi Szocialista Forradalom történetével kezdődik, amely megnyitotta a legújabb kori történelem korszakát, a kommunizmus világméretű harcainak és győzelmeinek időszakát. A kötetünkben áttekintett időszakban a fiatal szovjet állam, miután szétzúzta az imperialista intervenciót és a belső ellenforradalmat, hozzákezdett a szocialista építés lenini tervének megvalósításához. A kapitalista világban pedig, Nyugaton és Keleten egyaránt — az imperializmus összes ellentétének hallatlan kiéleződése következtében és október eszméinek hatására —, kibontakoztak a munkásosztály nagy erejű forradalmi megmozdulásai és az elnyomott népek nemzeti felszabadító mozgalmai.

A szovjetországban ezekben az években új termelési viszonyok alakultak ki, amelyek széles, szabad teret nyitottak a termelőerők fejlődésének. A gazdasági élet kulcspozíciói rövid időn belül társadalmi tulajdonba kerültek. A nagyipar, a közlekedés és a föld államosítása révén létrejött szocialista forma, amely a gazdaság más típusú formáinál fejlettebb volt, vezető szerepet töltött be abban, hogy a továbbiakban sikerült felszámolni az ország gazdasági életében egymás mellett létező formákat, és győzelemre segíteni a szocializmust. Megváltozott Oroszország osztálystruktúrája is. A földesurakat és a nagyburzsoáziát lesöpörték a történelem színpadáról. A proletariátus kizsákmányolt és elnyomott osztályból uralkodó osztállyá lett, a társadalom vezető erejévé, amely maga köré tömörítette az egész dolgozó népet. Annak eredményeként, hogy a föld a parasztoké lett, az osztályviszonyok falun is megváltoztak; a gazdasági színvonal emelkedése folytán középparaszttá lett a parasztság zöme. A dolgozó parasztság a munkásosztály szilárd szövetségesévé vált. Munkásokból és parasztokból új értelmiség alakult ki; ugyanakkor a szocialista építés mellé állt a régi, burzsoá értelmiség egy része is.

A Lenin irányította Kommunista Párt vezetésével nőtt és erősödött a világ első proletár-

diktatúrája, amely a munkásosztály és a parasztság szoros szövetsége alapján új típusú demokráciát valósított meg: a dolgozók demokráciáját. A proletárdiktatúra Oroszországban a munkás-, paraszt- és katonaküldöttek szovjetjeinek formájában szilárdult meg, amelyek az államhatalom szervei voltak. A szovjetek a proletariátus forradalmi harcának tüzében keletkeztek, szoros kapcsolatot teremtettek az államhatalom és a tömegek között, és biztosították a tömegek aktív részvételét az állami tevékenységben. Jelentős sikerek születtek a nemzetiségi kérdés megoldásában. Megszűnt a nemzeti egyenlőtlenség, a korábban elnyomott népek szabadon élhettek önrendelkezési jogukkal, s az orosz nép, valamint az ország más népeinek segítségével hozzáláttak, hogy a gazdasági élet és a kultúra terén is felszámolják a régi rendszertől örökölt tényleges egyenlőtlenséget. A szovjet állami és nemzeti építőmunkának legjelentősebb eredménye e korszakban a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének, a népek szabad és egyenjogú egyesülésének megvalósulása.

A kapitalista világban az 1917—1923-as éveket forradalmi fellendülés tette emlékezetessé, amely jelentős politikai és társadalmi változásokat eredményezett. A tőkésországok uralkodó osztályai arra kényszerültek, hogy bizonyos társadalmi reformokat hajtsanak végre: kiszélesítették a választójogot, agrárreformot valósítottak meg, bevezették a nyolcórás munkanapot, a társadalombiztosítást stb. Amikor a forradalmi mozgalom hanyatlásnak indult, a burzsoázia igyekezett visszavonni az engedmények jelentős részét. Mindamellett a proletariátus megvédelmezte számos kivívott pozícióját, amelyek elősegítették politikai és gazdasági harcának folytatását. Ezen évek munkásmozgalmának nagy, világtörténelmi jelentőségű eredménye volt szervezettségének növekedése, a forradalmi erők konszolidálódása, a kommunista pártok megalakulása és megszilárdulása, a Kommunista Internacionálé megszületése. A Kommunista Internacionálé a IV. kongresszus idején, 1922 végén, már 58 kommunista pártot egyesített a marxizmus—leninizmus zászlaja alatt.

A kapitalista rendszert súlyos csapások érték Ázsia, Afrika, Latin-Amerika gyarmati és félgyarmati országaiban is. A népi forradalom győzelme Mongóliában lehetővé tette, hogy az ország, a kapitalizmus szakaszát átugorva, meginduljon a szocializmus felé. Kínában az 1919-i „május 4-e mozgalom" új szakaszt nyitott a kínai forradalom történetében: az új típusú polgári demokratikus forradalomét, amelyben nem a burzsoázia, hanem a proletariátus játssza a vezető szerepet. Törökország, Irán, Afganisztán kivívta a nemzeti szuverenitást. Az imperializmus még sok országot és népet tartott gyarmati vagy félgyarmati függőségben, de most már egyre gyakrabban kellett visszavonulnia, manővereznie, új formákat keresnie a gyarmati elnyomás álcázására.

A VIII. kötetben tárgyalt időszak végére nyilvánvalóvá vált, hogy kudarcot vallottak az imperialistáknak azok a kísérletei, amelyek előbb fegyverek, majd gazdasági blokád segítségével a fiatal szovjet állam megfojtását célozták. A szovjet állam megvédte magát, s ezzel szilárd alapot teremtett a szocializmus építéséhez és ahhoz, hogy a világ összes elnyomott népe a munkások és parasztok első hazája köré tömörüljön.

Az egész emberiség szempontjából óriási jelentősége volt a marxizmus továbbfejlesztésének. A forradalmi marxista elméletet felbecsülhetetlen értékkel gazdagították Lenin művei, amelyek a munkásosztálynak és minden dolgozónak megmutatták, hogyan kell az új feltételek között harcolni. Lenin részletesen kidolgozta és konkretizálta Marx és Engels megállapításait a proletárdiktatúráról, a burzsoá államgépezet összetöréséről, az új államapparátusnak, a szocialista forradalom szervének létrehozásáról, a kommunizmus két szakaszáról, s ezzel nagy szolgálatot tett a gyakorlati vezetésnek az októberi forradalom győzelméért folytatott harcában és a szocializmus felépítésében. A Lenin által kidolgozott zseniális terv a szocialista építés kimeríthetetlen forrása lett, nemcsak az adott időszakra, hanem a későbbi időkre vonatkozóan is. Azzal, hogy kidolgozta a szovjet állam külpolitikájának alapjait, Lenin minden nép számára megvilágította a békeharc útját, és meghirdette a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élésének

elvét. Lenin, mint a Kommunista Internacionálé vezetője, nevelte a nemzetközi proletariátus forradalmi kádereit, tovább fejlesztette a nemzetközi munkásmozgalom elméletét. Egész tevékenysége, írásai és beszédei, szüntelenül lelkesítették a világ forradalmi harcosait.

*

A kötetünkben tárgyalt időszakban a világ politikai térképén nagy változások történtek.

Az egykori Orosz Birodalom végeláthatatlan térségein megszületett a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége, amely négy szövetséges köztársaságból: az Orosz, az Ukrán, a Belorusz, valamint az Azerbajdzsánt, Örményországot és Grúziát egyesítő Kaukázusontúli Szövetséges Köztársaságból alakult; a szövetséges köztársaságok 14 autonóm köztársaságot és 14 autonóm területet foglaltak magukban. Két népi szovjetköztársaság — a horezmi és a buharai — szoros szövetségben állt a Szovjetunióval. Néhány nemzetiségi területen, amelyek korábban az Orosz Birodalomhoz tartoztak — Finnország, Észtország, Lettország, Litvánia és Lengyelország —, burzsoá rendszerű államok alakultak. Az utóbbi Németország, Ausztria—Magyarország és Oroszország lengyel területeiből jött létre, de hozzátartozott Nyugat-Ukrajna és Nyugat-Belorusszia nagy része is. A burzsoá-földesúri Lengyelország, az egyezményeket megsértve, elvette Litvániától Vilniust és a vilniusi területet.

A világháború és a polgári demokratikus forradalmak eredményeként jelentős változások történtek Közép- és Délkelet-Európában is. A császári Németország helyébe a német köztársaság lépett. Elzász és Lotaringia Franciaországhoz, Eupen, Malmédy és Moresnet vidéke Belgiumhoz, a hlučini körzet Csehszlovákiához, a lengyel területek egy része pedig Lengyelországhoz került. Megszűnt az Osztrák—Magyar Monarchia. Területén új államok keletkeztek: Ausztria, Magyarország és Csehszlovákia. A monarchia délszláv területei Szerbiával és Montenegróval a Szerb—Horvát—Szlovén Királyságban (1929 óta Jugoszlávia) egyesültek; egyes délszláv területeket — Isztriát, Triesztet stb. — Olaszországnak adtak át, Dél-Tirollal (Trentinóval) együtt. A főként románok által lakott Erdély és Dél-Bukovina Romániához került, és ide csatolták az ukránok lakta Észak-Bukovinát is. Burgenland tartomány néven Magyarország nyugati határsávját Ausztriának ítélték oda. Bulgária elvesztette déli területeinek egy részét, s ezzel az Égei-tengerhez való kijáratát is.

Nyugat-Európa szélén nemzeti felszabadító felkelés eredményeként létrejött az új Ír állam, amely domíniumi státust kapott a Brit Birodalom keretében. Írország északkeleti részét, Ulstert, Angliához csatolták.

A Közel-Keleten megszűnt az Oszmán Birodalom. A tulajdonképpeni török területeken új nemzeti állam létesült: a Török Köztársaság; hozzá csatlakoztak Karsz, Ardahan és Artvina körzetei is, amelyek 1878 óta a cári Oroszországhoz tartoztak. A volt Oszmán Birodalom arab területei „mandátum" elnevezéssel az imperialista hatalmak gyarmataivá lettek (Szíria, Libanon, Palesztina, Transzjordánia, Irak) vagy önálló államokká váltak (Hedzsasz, Nedzsd, Aszír, amelyek később Szaúd-Arábia néven egyesültek, valamint Jemen). Egyiptomot formailag független királysággá nyilvánították, valójában azonban angol gyarmat maradt. A Dodekanészosz-szigeteket Olaszországhoz csatolták, Ciprus szigetét pedig Angliához.

Irán és Afganisztán határai nem változtak; ugyanakkor mindkét állam, amely azelőtt félgyarmat volt, elnyerte nemzeti függetlenségét.

Közép-Ázsiában új, független állam keletkezett: Mongólia. Mellette megalakult a Tannu-Tuva Népköztársaság.

Kínában nem történtek nagyobb területi változások. Az imperialisták megtartották a már megkaparintott kínai területeket, csak Santung került később vissza Kínához, ahol a német gyarmatosítók helyébe az 1914—1918-as világháború alatt a japán gyarmatosítók léptek.

A csendes-óceáni német gyarmatokat a következőképpen osztották fel: Japán kapta a Karolina-, Mariana- és Marshall-szigeteket, Ausztrália, Új-Guinea német részét és Új-Zélandot (Szamoa-szigetek), az afrikai német gyarmatok közül pedig Anglia megkapta Togo és Kamerun egy részét, Franciaország Togo és Kamerun másik részét, a Dél-afrikai Unió Német Délnyugat-Afrikát, Belgium Ruandát és Urundit, és Portugália Kiongát.

A világ politikai térképe az imperialistáknak azt a törekvését mutatta, hogy örökössé tegyék a gyarmati elnyomást és a kis népek kizsákmányolását. De uralmuk ez idő tájt már megrendült. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatása, a haladó erők megnövekedése és az imperializmus valamennyi ellentétének kiéleződése elkerülhetetlenül a kapitalista rendszer újabb megrázkódtatásaihoz vezetett.

*

A kötetet a következő szerzők írták:

A bevezetést a szerkesztő bizottság; az I. és II. fejezetet G. N. Golikov; a III. fejezetet I. I. Minc és V. G. Truhanovszkij, a „Forradalom Finnországban" című alfejezet kivételével, amelynek szerzője V. M. Holodkovszkij; a IV. fejezetet V. V. Posztnyikov; az V. fejezetet Sz. P. Szurat; a VI. fejezetet J. A. Piszarjev; a VII. fejezetet N. M. Lavrov és Sz. A. Megiljovszkij; a VIII. fejezet 1., 3., 5. és 6. részét J. A. Piszarjev, a 2. részt J. B. Smeralj, a 4. részt A. J. Manuszevics; a IX. fejezetet J. A. Poljakov, „A szovjetköztársaságok megalakulása a Baltikumban" és „Az intervenciósok betörése Szovjet-Baltikumba" című alfejezetek kivételével, amelyek szerzői A. A. Drizulisz (Lettországról) és G. A. Konjuhov (Észtországról és Litvániáról); a X. fejezet 1. részét P. V. Gurovics, kivéve az angol dóminiumokról írt alfejezetet, amelynek szerzője Sz. F. Molocskov és „Az angol—ír háború. Az ír állam megalakulása" című alfejezetet, amelynek szerzője V. E. Kunyina, a 2. részt L. P. Lavrov, a 3. és 4. részt N. M. Lavrov; a XI. fejezet 1. részét P. A. Liszovszkij, a 2. részt H. Garszia; a XII. fejezetet Sz. I. Jakubovszkája; a XIII. fejezetet L. N. Kutakov; a XIV. fejezet 1., 2., 3., 4., 6. részét A. F. Miller, az 5. részt A. A. Huber, a 7. részt N. Sz. Luckája, a 8. részt I. I. Patyohin; a XV. fejezetet N. M. Lavrov, kivéve az A. M. Zorina által írt „Kuba" című alfejezetet; a XVI. fejezetet A. J. Joffe; a XVII. fejezet 1. részét N. M. Lavrov és Sz. A. Mogiljovszkij, a 2. részt Sz. P. Szurat; a XVIII. fejezetet Sz. I. Jakubovszkája, kivéve „Az imperialisták ellenséges fellépései. Curson ultimátuma" című alfejezetet, amelynek szerzője A. J. Joffe.

A képanyagot I. K. Eldarovája válogatta. Az illusztrációk szövegeit J. P. Zenkevics szerkesztette. Az időrendi táblázatot A. A. Kurnoszov, a bibliográfiát A. B. Csernov állította össze. A térképeket a Szovjetunió Geológiai Minisztériuma geodéziai és kartográfiai főigazgatóságának tudományos térképszerkesztési részlege állította össze, kivitelezte és készítette elő kiadásra; a térképek készítői: L. N. Jegorova, J. P. Kucsborszkája, M. G. Podkaminszkája, N. A. Szmirnova, I. J. Szukenyik, M. A. Fedoszova, H. Z. Filgusz, G. G. Csumalova, G. G. Jasunyicskina. A térképek szerkesztési munkáit B. G. Galkovics végezte.

Fontos szerkesztési munkálatokat végzett a köteten M. A. Poltavszkij.

A szöveg szerkesztési munkáiban részt vettek még: az egész kötetében N. N. Jakovlev, az I., II., IX., XII., XVI. és XVIII. fejezetében I. B. Berhin, a X. fejezet 3. részében L. I. Zubok, a XIV. fejezetében K. V. Kukuskin és A. I. Csicserov.

A kötet sajtó alá rendezésében részt vettek: G. A. Agafonova, Z. Sz. Belouszova, T. V. Jeremejeva, I. A. Zselenyina, V. P. Zolotuhin, J. V. Kozakovszkája, N. B. Konyik, A. M. Nyekrics, V. Sz. Parszadanova, R. V. Habajeva, V. Sz. Csada.

A tudományos kisegítő és szervezési munkálatokat L. N. Gorjunov végezte.

A kötet szerkesztő bizottsága köszönetet mond a Kínai Népköztársaság, a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság, a Mongol Népköztársaság, a Bolgár Népköztársaság, a Magyar Népköztársaság, a Német Demokratikus Köztársaság, a Lengyel Népköztársaság, a Román Népköztársaság, a Csehszlovák Szocialista Köztársaság és a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság történészeinek azokért az észrevételeikért, amelyekkel nagy segítséget nyújtottak a szerkesztő bizottságnak a kötet kidolgozásában.

A szerkesztő bizottság köszönetét fejezi ki minden szaktudósnak, aki értékes észrevételeivel hozzájárult a kötet szövegének javításához.

V. I. Lenin
Fénykép. 1918

I. FEJEZET

A NAGY OKTÓBERI SZOCIALISTA FORRADALOM ÚJ KORSZAK KEZDETE AZ EMBERISÉG TÖRTÉNETÉBEN

1917. október 25-én (november 7-én) győzött Oroszországban a Nagy Októberi Szocialista Forradalom, amely új korszakot nyitott a világtörténelemben. Ettől kezdve a kapitalizmus nem volt többé az egyetlen, az egész világra kiterjedő társadalmi rendszer. A földkerekség egyhatod részén új, szocialista társadalom született.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom az emberiség egész addigi fejlődésének törvényszerű eredménye volt. Anyagi előfeltételei a monopolkapitalizmus uralma idején, az imperializmusban alakultak ki, abban a korban, amely Lenin meghatározása szerint „a szocialista forradalom előestéje."[1] A szocialista forradalom érlelődésének folyamatát rendkívül meggyorsította az első világháború, amely a kapitalizmus általános válságának kezdetét jelentette.

A szocialista forradalom legelőször Oroszországban győzött, amely az imperialista világrendszer leggyengébb láncszeme volt. Itt a monopolkapitalizmus a feudális viszonyok maradványaival összefonódott, s ezzel különösen súlyossá és elviselhetetlenné tette az elnyomást és a kizsákmányolást. Oroszországban az osztályharcok eredményeképp roppant társadalmi erő alakult ki, amely képes volt a kapitalizmus megdöntésére, a proletárdiktatúra megteremtésére, a szocialista társadalom felépítésére. Az oroszországi munkásosztály, élén a bolsevik párttal, győzelmes harcba vezette a szegényparasztságot a társadalmi és nemzeti elnyomás lerázásáért, a kommunista társadalom felépítéséért.

1. OROSZORSZÁG A SZOCIALISTA FORRADALOM ELŐESTÉJÉN

AZ EGÉSZ NEMZETET ÁTFOGÓ VÁLSÁG

Az 1917 februári polgári demokratikus forradalom, amely megdöntötte az önkényuralmat, lehetővé tette Oroszországban a szocialista forradalomra való áttérést. A februártól októberig terjedő időszak legfontosabb eseményei az áprilisi, a júniusi és a júliusi politikai válság, továbbá a Kornyilov-lázadás szétzúzása voltak. E politikai válságok az egész nemzetet átfogó válság egy-egy újabb lépcsőfokát képezték. A forradalom hihetetlenül gyorsan fejlődött. Zászlóvivője a Lenin

[1] Lenin: Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka. Lásd *Lenin* Művei. 22. köt. Szikra 1951. 193. old.

vezette bolsevik párt volt. A bolsevikok a harc tüzében összekovácsolták a néptömegeket, megteremtették a forradalom politikai hadseregét, szüntelenül erősítették a munkásosztály és a szegényparasztság szövetségét, a szocialista forradalom győzelméért vívott harc döntő társadalmi erejét.

Az oroszországi polgári demokratikus forradalom szocialista forradalommá fejlődésében két fő szakasz különböztethető meg: a júliusi válságot megelőző időszak, amikor lehetségesnek mutatkozott a forradalom békés fejlődése, és az azután következő időszak, amelyben a bolsevikoknak a fegyveres felkelést kellett előkészíteniük a burzsoázia és a nagybirtokosok hatalmának megdöntésére.

A forradalom békés fejlődése az opportunisták — a mensevikek és az eszerek — árulása miatt akadt meg; ezek ugyanis önként átadták a hatalmat a burzsoáziának, és 1917 júliusában a munkások és parasztok kiontott vérével szennyezték be kezüket. Az Oroszországi Szociáldemokrata (bolsevik) Munkáspárt VI. kongresszusa, amely a júliusi események után ült össze, célul tűzte a párt elé a fegyveres felkelés előkészítésének feladatát. A kongresszus felszólította a tömegeket: készüljenek fel az államhatalom átvételére, hogy azt „a béke, a társadalom szocialista átalakítása érdekében használhassák fel". Az országban egyre jobban éleződő gazdasági, társadalmi és politikai ellentétek meggyorsították az egész nemzetre kiterjedő forradalmi válság kibontakozását. A társadalmi fejlődés menete 1917 októberében ellenállhatatlan erővel sodorta a munkásosztály vezette oroszországi néptömegeket a szocialista forradalomba, amely a nemzeti katasztrófa elhárításának, a dolgozók társadalmi és nemzeti felszabadulásának egyetlen eszköze volt.

A burzsoá ideiglenes kormány a nép egyetlen követelését sem elégítette ki: sem békét, sem földet, sem kenyeret nem adott. Gazdaságpolitikája a monopoltőke érdekeit védte. A bankok mesébe illő jövedelmeket zsebeltek be, különösen a pétervári Egyesült Bank, a Moszkvai Leszámítoló Bank, a Moszkvai Kereskedelmi Bank. A nagymonopóliumok — a Prodamet és a többiek — ugyancsak hatalmas profithoz jutottak. Az ideiglenes kormány kérésükre pénzbeli támogatásban részesítette őket, s engedelmesen jóváhagyta a fémárak többszöri emelését. Ugyanakkor a burzsoá államhatalom semmit sem tett a nemzetgazdaság szétzilálódása, a gazdasági összeomlás ellen, semmit sem tett a dolgozó tömegek helyzetének javításáért.

Az ipar katasztrofális állapotban volt. Össztermelése az 1916. évi termelés felére csökkent. 1917 márciusától augusztusig különböző okokból 568 üzem szüntette be a termelést, számottevő részük kizárás következtében, amit a tőkések szívesen alkalmaztak a forradalmi munkások ellen. Az Urál vidékén az üzemek 50 százalékát bezárták. Hasonló volt a helyzet a Donyec-medencében és az ország több más iparvidékén.

Az ideiglenes kormány támogatta és bátorította a vállalkozók szabotázsát. 1917 szeptemberében elhatározták, hogy újabb üzemeket zárnak be Harkovban és a Donyec-medencében, majd 1917 októberében Moszkvában. A kormányszervek ezt a gazdaságpolitikát „a termelés szabályozásának" nevezték, holott a valóságban teljesen szabad kezet adtak a tőkéseknek.

Az ideiglenes kormány garázdálkodása a teljes pénzügyi összeomlás küszöbére vitte az országot. A gyorsan növekvő katonai kiadások fedezésére nagy mennyiségű papírpénzt bocsátottak ki, és újabb államkölcsönöket vettek fel. 1914. július 1-én 1,6 milliárd papírrubel volt forgalomban; ezzel szemben 1917. március 1-én 9,5 milliárd, novemberben pedig már 22,4 milliárd. Oroszország államadóssága csillagászati összegre emelkedett, 50 milliárd rubelre, amiből 16 milliárd volt a külföldi adósság.

Oroszország egyre inkább a nyugati imperialista hatalmak gazdasági függvényévé vált; az ideiglenes kormányt engedelmes eszközükké tették. 1917 nyarán az oroszországi „üzleti körök" a Kereskedelem- és Iparügyi Minisztériumban tartott tanácskozásukon elhatározták, hogy az uráli vasbányákat, a Moszkva környéki szénmedencét, az Altaj aranybányáit, a szahalini szenet és kőolajat, valamint a kaukázusi rézbányákat koncesszió formájában átadják az amerikai tőkéseknek.

Az üzemi bizottságok I. összoroszországi konferenciájának küldöttei. Pétervár, 1917. október 17
Fénykép

A feltételek rendkívül megalázóak voltak. P. Palcsinszkij, a védelmi különtanács elnöke, a határozat jóváhagyásakor azt állította, hogy az amerikai tőke bevonása „Oroszország szempontjából bölcs és szükségszerű állami aktus volt."

A háború, a gazdasági összeomlás és az éhínség teljes súlya a dolgozókra, elsősorban a munkásosztályra nehezedett. A munkások reálbére 1917-ben az 1913. évinek mindössze 57,4 százalékát érte el. Moszkvában a legfontosabb élelmiszerek ára a háború előttinek 9,5-szeresére, a közszükségleti cikkek ára a háború előttinek 12-szeresére szökött fel.

Az imperialista háború folytatása és az ideiglenes kormány népellenes tevékenysége növekvő gyűlöletet váltott ki a dolgozókból.

1917 őszén a társadalom egészére kiterjedő válság mindenekelőtt a néptömegek fokozódó forradalmi aktivitásában nyilvánult meg. A tömegek nem akartak többé a régi módon élni, s erélyesen követelték a társadalmi rend forradalmi átalakítását; a forradalom fejlődése során mind szorosabban zárkóztak fel a Lenin vezette bolsevik párt mögé.

A bolsevik párt befolyása megnövekedett a szakszervezetekben, az üzemi bizottságokban és más munkásszervezetekben. A szakszervezetek több mint két millió munkást és alkalmazottat tömörítettek. Nem teljes adatok szerint 1917 őszén 34 nagyobb város gyáraiban működtek üzemi bizottságok. Az üzemi bizottságok 1917 októberi újjáválasztásakor a bolsevikok nagy győzelmet arattak; a Pétervári Csőgyár üzemi bizottságában például 33 helyből 23-at a bolsevikok kaptak.

A sztrájkmozgalom határozottan politikai jelleget öltött, és bolsevik jelszavak jegyében folyt. A szeptember első felében kitört nyomdászsztrájk rövid idő alatt az egész országra kiterjedt. Ugyanebben az időben az általános vasutassztrájk arra kényszerítette a kormányt, hogy némi engedményeket tegyen. A bakui olajmunkások harca a munkások teljes győzelmével végződött:

Hosszú sorok állnak kenyérért Tomszkban
Fénykép. 1917

a vállalkozók kénytelenek voltak kollektív szerződést kötni velük. A munkások mindenütt szembeszálltak az üzemek leállítására irányuló tőkés kísérletekkel, kitartóan küzdöttek a termelés és az elosztás ellenőrzéséért. Az uráli tömeges munkáskizárások elleni tiltakozó sztrájkban százezren vettek részt. A sztrájk során sok üzemben bevezették a munkásellenőrzést. Hasonló esetek fordultak elő Pétervárott, Moszkvában, a Donyec-medencében, Harkovban, Nyizsnyij Novgorodban, az Ivanovo—Kinyesma textilipari vidéken és sok más helyen. A munkásmozgalom eljutott fejlődésében odáig, hogy már csak egy lépés választotta el a proletárdiktatúrától.

A munkásosztály maga mellé állította a szegényparasztság sokmilliós tömegeit is. A dolgozó parasztság a saját tapasztalatai alapján győződött meg a proletariátussal való szövetség szükségességéről, mert látta, hogy a hatalmon levő kadet, mensevik és eszer párt nem hajlandó a földkérdést a nép érdekeinek megfelelően megoldani. 1917 őszén a parasztmegmozdulások roppant erejű hulláma magával ragadta Oroszország járásainak 91,2 százalékát. A kormány által közzétett hivatalos adatok szerint májusban 152 esetben, augusztusban 440 esetben, szeptemberben pedig 958 esetben került sor földesúri birtokok és majorságok elfoglalására. Olyan országban, ahol a lakosság többségét a parasztság alkotta, ezek a jelenségek félreérthetetlenül általános válságra mutattak.

A közelgő szocialista forradalom győzelme szempontjából óriási jelentősége volt annak, hogy a hadseregben is megerősödött a bolsevikok befolyása. Különösen erős volt a bolsevik befolyás a nagy ipari városok helyőrségeiben, a Balti Flotta matrózai, valamint az északi és a nyugati front katonái között; gyorsan forradalmasodtak a többi front katonái is. 1917. október 1-én (14-én) a „Szoldat" című újság a következőket írta: „A »Minden hatalmat a szovjeteknek!« kiáltást egy emberként harsogja az egész front, legdélibb pontjától legészakibb pontjáig. Szinte nincs is olyan határozat, amelyből hiányozna ez a követelés."

A munkás- és katonaküldöttek ivanovo-voznyeszenszki szovjetje
Fénykép. 1917

A nemzeti felszabadító mozgalom jellege megváltozott. Az elnyomott nemzetek néptömegei egyre tevékenyebben vettek részt a munkásosztály nemzetközi harcában. Ennek a ténynek különösen nagy jelentősége volt Oroszországban, ahol a nemzetiségi vidékek elnyomott népei a lakosságnak több mint felét alkották.

A néptömegek forradalmasodása tükröződött a szovjetek bolsevizálódásában. A gyárak és üzemek munkásai visszahívták eszer és mensevik küldötteiket és bolsevikokkal váltották fel őket. Így tettek például a pétervári Moszkva és Narva kerület kilenc nagy gyárának munkásai, az Admiralitási Hajógyár, a Szkorohod és sok más gyár munkásai. Miután a pétervári és a moszkvai szovjet határozatban követelte a hatalom átadását a szovjeteknek, szeptember folyamán sok száz vidéki szovjet is síkraszállt amellett, hogy a hatalom a munkások és parasztok kezébe kerüljön.

Az általános válság abban is megnyilvánult, hogy az ellenforradalom táborában zűrzavar és belső viszálykodás lett úrrá. A burzsoá és egyéb megalkuvó pártok kormánykoalíciója kimutatta a foga fehérét: népellenes jellegét. Az eszer A. F. Kerenszkij, az ideiglenes kormány miniszterelnöke — a Kornyilov-lázadás leverése óta a hadsereg-főparancsnoki tisztet is ő töltötte be — a nép szemében már nem volt más, mint az orosz és a külföldi burzsoázia engedelmes szolgája, önhitt, törpe kalandor, aki Bonaparte szerepében tetszelgett. A koalíciós kormány más tagjai — köztük az úgynevezett szocialista miniszterek, V. M. Csernov és M. I. Szkobelev — ugyancsak lelepleződtek mint az imperialista burzsoázia nyílt kiszolgálói. A megalkuvó mensevik és eszer pártban előrehaladt a bomlási folyamat, megerősödtek a baloldali frakciók, és szembeszálltak pártvezetőségük politikájával. A baloldali eszerek a forradalmi paraszttömegek nyomására megkezdték saját külön szervezetük létrehozását. A mensevik pártban megerősödött az internacionalisták ellenzéki csoportja.

Az oroszországi munkásosztály szocialista forradalomért vívott harcának a nemzetközi helyzet is kedvezett. A világháború szembeállította és meggyengítette az imperialista nagyhatalmakat. A hadviselő országokban — Németországban, az Osztrák—Magyar Monarchiában, Franciaországban, Olaszországban, a balkáni országokban stb. — erősödött a néptömegek háborúellenes hangulata; sok országban az oroszországi forradalmi események hatására elmélyült a forradalmi helyzet. A gyarmati és félgyarmati területeken fellendült a nemzeti felszabadító mozgalom.

A belpolitikai és a nemzetközi helyzet beható elemzése alapján Lenin, a forradalom nagy vezetője 1917 szeptemberében megállapította, hogy országos válság alakult ki. „A válság megérett"[2] — így fogalmazta meg Lenin annak a történelmi pillanatnak a lényegét, amely Oroszországban akkor bekövetkezett.

Kerenszkij kormánya azzal válaszolt a népharag növekedésére, hogy intézkedéseket tett a diadalmasan előretörő forradalom elfojtására. Kozák csapategységeket irányított a fővárosba, hogy ezekkel váltsák fel Petrográd forradalmi helyőrségét. Megkezdték a hadsereg átszervezését is, azzal a céllal, hogy elszigeteljék a bolsevik érzelmű ezredeket. A hadsereg-főparancsnokság és a kormány újabb ellenforradalmi összeesküvést, második Kornyilov-puccsot készített elő.

Az eszerek és a mensevikek az úgynevezett Demokratikus Tanácskozást és az Ideiglenes Köztársasági Tanácsot („előparlament") próbálták szembeállítani a szovjetekkel, amelyekben kisebbségbe kerültek. A Kerenszkij-kormány demagógiája — Oroszország köztársasággá nyilvánítása, a IV. Állami Duma feloszlatása — a forradalom elleni összeesküvés álcázására szolgált. A kormánynak az volt a szándéka, hogy Pétervárt átadja a németeknek, s majd ők leszámolnak a forradalmi munkásokkal. Az ellenforradalmárok újabb rágalomhadjáratot indítottak a bolsevikok ellen.

A néptömegek hatalmas forradalmi fellendülése egyfelől, másfelől az ellenforradalom ezzel egyidejű aktivizálódása arra kényszerítette a bolsevik pártot, hogy az ország és a nép megmentése végett maximálisan meggyorsítsa a fegyveres felkelés előkészítését.

A FEGYVERES FELKELÉS ELŐKÉSZÍTÉSE

A pétervári júliusi események után Lenin szigorú illegalitásba vonult: elrejtőzött az ideiglenes kormány üldözése elől. 1917 szeptemberében Finnországban tartózkodott. Lenin a párt Központi, Pétervári és Moszkvai Bizottságához, a pétervári és a moszkvai szovjet bolsevik tagjaihoz, a pétervári városi konferenciához, az északi területek szovjetjei területi kongresszusának résztvevőihez intézett leveleiben megindokolta a fegyveres felkelés történelmi szükségességét. Kimutatta, hogy az orosz forradalom fejlődésének belső és nemzetközi feltételei egyaránt parancsolóan írják elő a fegyveres felkelést. Az a követelmény, hogy a hatalmat a bolsevik párt vezette proletariátus vegye a kezébe, megfelelt az oroszországi népek és az egész haladó emberiség életbe vágó érdekeinek. A bolsevikok át tudják venni a hatalmat, és ezt meg is kell tenniük — ez volt Lenin véleménye. „Marxizmus és felkelés" című levelében a következőket írta: „A felkelésnek, hogy sikere legyen, nem összeesküvésre, nem pártra, hanem az élenjáró osztályra kell támaszkodnia. Ez az első feltétel. A felkelésnek a *nép forradalmi lendületére* kell támaszkodnia. Ez a második feltétel. A felkelésnek az érlelődő forradalom történetében beállt olyan *fordulópontra* kell támaszkodnia, amikor a nép élenjáró rétegeinek aktivitása a legnagyobb, amikor az *ingadozás* az ellenségek soraiban és a *forradalom gyenge, felemás, határozatlan barátainak soraiban* a legerősebb. Ez a harmadik feltétel."[3]

[2] Lenin: A válság megérett. Lásd *Lenin* Művei. 26. köt. Szikra 1952. 59—70. old.

[3] Lenin: Marxizmus és felkelés. Levél az OSZDMP Központi Bizottságához. Lásd *Lenin* Művei. 26. köt. 4—5. old.

Mindezek a feltételek megvoltak Oroszországban. „Miénk annak az *osztálynak* a többsége — írta Lenin —, amely a forradalom élcsapata, a nép élcsapata, amely magával tudja ragadni a tömegeket.

Miénk a nép *többsége*...

Miénk a *biztos győzelem*..."[4]

Lenin a felkelés győzelme szempontjából különösen fontosnak tartotta, hogy a forradalom a döntő pillanatban és a döntő pontokon elsöprő túlerővel rendelkezzék. Ez mindenekelőtt Pétervárra, Moszkvára, a legközelebb húzódó frontokra — az északi és a nyugati frontra —, valamint a Balti Flottára vonatkozott.

„Marxizmus és felkelés" című levelében Lenin konkrét javaslatokat is tett a felkelés előkészítéséhez szükséges lépésekre. Rámutatott arra, hogy meg kell szervezni a felkelés vezérkarát, mozgósítani kell a Vörös Gárdát és a főváros forradalmi helyőrségét, elő kell készíteni a város legfontosabb pontjainak — a telefonközpont, távíróhivatal, pályaudvarok és kormányhivatalok — elfoglalását, s a megállapított napon és órában le kell tartóztatni a kormányt és a vezérkart.

Lenin a Központi Bizottsághoz intézett leveleiben figyelmeztette a pártot, hogy a felkelés előkészítésének halogatása a forradalom egész ügyére végzetessé válhat: „a késlekedés egyértelmű a halállal".

Október 7-én (20-án) Lenin Finnországból titokban visszatért Pétervárra. A következő napon megírta „Egy kívülálló tanácsai" című cikkét, amelyben ismét kifejtette a fegyveres felkelés marxista tanának főbb tételeit.

„1. Sohasem szabad *játszani* a felkeléssel, hanem ha megkezdjük, határozottan tudnunk kell, hogy *végig* is kell *vinni*.

2. *Nagy túlerőt* kell összpontosítani a döntő helyen és a döntő pillanatban, mert különben az ellenség, amelynek jobb a kiképzése és a szervezete, a felkelőket megsemmisíti.

3. Ha a felkelés már megkezdődött, a legnagyobb *határozottsággal* kell cselekedni, és okvetlenül, feltétlenül *támadásba* kell átmenni. »A védekezés a fegyveres felkelés halála.«

4. Igyekezni kell az ellenséget váratlanul meglepni és kilesni a pillanatot, amíg csapatai szét vannak szórva.

5. Törekedni kell *naponként* (ha egy városról van szó, mondhatnánk, óránként) újabb és újabb, bármily csekély sikert is elérni, mindenáron fenntartani az »erkölcsi fölényt«."[5]

A párt Központi Bizottsága október 10-én (23-án) ülést tartott. Lenin a pillanatnyi helyzetről tartott előadói beszédében kimutatta, hogy a sikeres fegyveres felkelés politikai feltételei teljesen megértek; megállapította, hogy most a dolog katonai-technikai oldalára kell fordítani a fő figyelmet, s annak az időpontnak a kiválasztására, mikor mérjék a döntő csapást az ellenségre. A Központi Bizottság elfogadta a Lenin által előterjesztett határozati javaslatot, amely behatóan elemezte a belső és a nemzetközi helyzetet, s meghatározta a párt feladatait a szocialista forradalomért vívott harcban. „A Központi Bizottság megállapítja — hangzott a határozat —, hogy mind az orosz forradalom nemzetközi helyzete (felkelés a német hadiflottában, mint legjelentősebb megnyilvánulása annak, hogy a szocialista világforradalom egész Európában érlelődik, továbbá az a veszély, hogy az imperialisták békét kötnek egymással abból a célból, hogy az oroszországi forradalmat megfojtsák), mind a hadihelyzet (az orosz burzsoáziának, valamint Kerenszkijnek és társainak az a kétségen kívül álló elhatározása, hogy Pétervárt átadják a németeknek), valamint az, hogy a proletárpárt megszerezte a többséget a szovjetekben — mindez, kapcsolatban a parasztfelkeléssel és a nép bizalmának pártunk felé fordulásával (a moszkvai választások), végül egy

[4] Ugyanott, 6. old.

[5] Lenin: Egy kívülálló tanácsai. Lásd *Lenin* Művei. 26. köt. 175. old.

második Kornyilov-lázadás szemmel látható előkészítése (csapatkivonások Pétervárról, kozákcsapatok összevonása Pétervár alatt, Minszk körülzárása kozákokkal stb.) — mindez napirendre tűzi a fegyveres felkelést.

Megállapítva tehát, hogy a fegyveres felkelés elkerülhetetlen és teljesen megérett, a Központi Bizottság felhívja a pártszervezeteket, hogy vegyék ezt irányadóul, és minden gyakorlati kérdést... ebből a szempontból tárgyaljanak meg és döntsenek el."[6]

A lenini határozati javaslattal szemben csak Kamenyev és Zinovjev foglalt állást; felszólalásaikban lényegében a burzsoá köztársaság mellett kardoskodó mensevikek álláspontjára csúsztak. Ez a forradalom ügyének elárulása volt. Kamenyev és Zinovjev kapituláns álláspontja addigi opportunista ingadozásaik egyenes következménye volt.

A Központi Bizottság tíz szavazattal (kettő ellenében) elfogadta Lenin határozati javaslatát, amely így a párt irányelve lett: előírta a fegyveres felkelés haladéktalan előkészítését.

A bolsevik párt Központi Bizottsága által elfogadott határozat értelmében a pétervári szovjet mellett megalakították a Forradalmi Katonai Bizottságot (FKB), a fegyveres felkelés előkészítésének és végrehajtásának harci szervét és legális központját. Lenin a Forradalmi Katonai Bizottság feladatát abban jelölte meg, hogy a felkelés olyan teljhatalmú párton kívüli szerve legyen, „amely kapcsolatban áll a munkások és katonák legszélesebb rétegeivel... A legfontosabb — a felkelés győzelme. Ezt és csakis ezt a célt kell szolgálnia a Forradalmi Katonai Bizottságnak." A Forradalmi Katonai Bizottságban részt vettek a bolsevik párt Központi Bizottságának és Pétervári Bizottságának megbízottai, a párt Központi Bizottsága mellett működő Katonai Szervezetnek, a pétervári szovjet Végrehajtó Bizottsága elnökségének és a szovjet katonai szekciójának, a Szovjetek Finnországi Területi Bizottságának, a szakszervezeteknek, az üzemi bizottságoknak, a vasutas- és postásszövetségnek és más szervezeteknek a képviselői. A Forradalmi Katonai Bizottság egész tevékenységét a Lenin vezette Központi Bizottság irányította, tagjai pedig a következők voltak: a bolsevik párt Központi Bizottsága részéről A. Sz. Bubnov, F. E. Dzerzsinszkij, J. M. Szverdlov, I. V. Sztálin, M. Sz. Urickij; a párt Pétervári Bizottsága részéről G. I. Bokij és M. J. Lacisz; a Katonai Szervezet részéről V. A. Antonov-Ovszejenko, K. Sz. Jeremejev, N. V. Krilenko, K. A. Mehonosin, V. I. Nyevszkij, N. I. Podvojszkij, A. D. Szadovszkij, G. I. Csudnovszkij; a Balti Flotta Központi Bizottságától (Centrobalt) P. J. Dibenko; a kronstadti szovjettől I. P. Flerovszkij; a baloldali eszerek részéről P. J. Lazimir és mások.

A Pétervári Forradalmi Katonai Bizottság példájára helyi forradalmi katonai bizottságok alakultak. Támaszaik a hátországban a szovjetek, a fronton a katonabizottságok, valamint országszerte a forradalomhoz hű helyőrségek és a Vörös Gárda voltak. Pétervár és más városok munkásai a Vörös Gárda soraiban lelkesen vettek részt a katonai kiképzésben.

A felkelés kezdetére a Vörös Gárda Pétervárott több mint 20 000, Moszkvában 12 000, Kijevben 5000, Harkovban 3500, Szaratovban 2600, Nyizsnyij Novgorodban több mint ezer fegyveres munkást képzett ki; az ország 62 városában (nem teljes adatok szerint) összesen körülbelül 200 000 vörösgárdista állt fegyverben. A munkásosztály e fegyveres hadereje az egész dolgozó nép akaratát és támogatását tudta maga mögött. Ez tette legyőzhetetlenné a forradalmat.

A Központi Bizottságnak azt az irányvonalát, hogy a legközelebbi napokban megvalósítja a fegyveres felkelést, az egész párt helyeselte. Október 11-én (24-én) a pétervári bolsevikok III. városi pártértekezlete, amely 50 000 párttagot képviselt, megszavazta a felkelésre vonatkozó lenini határozatot. Ugyanezekben a napokban hasonló értelmű határozatot hozott a moszkvai pártértekezlet és a bolsevikok moszkvai területi irodája is, amely Közép-Oroszország 13 kormányzó-

[6] Lenin: Az OSZDMP Központi Bizottságának 1917. október 10-i (23-i) ülése. Lásd *Lenin* Művei. 26. köt. 186. old.

ságának pártszervezeteit irányította. A bolsevikok területi, kormányzósági és városi pártértekezletei október hó folyamán a szocialista forradalomra való harci felkészülés és az összes erők mozgósítása jegyében folytak le. Az országban összesen 30 pártértekezletet tartottak; az elfogadott határozatok azt a törhetetlen elszántságot tükrözték, amellyel a párt a szocialista forradalom győzelméért küzdött. A pártértekezletek küldöttei lelkesen helyeselték a Központi Bizottság határozatát. A lettországi rendkívüli pártértekezlet határozata például kimondta: „A pártértekezlet azon a véleményen van, hogy elérkezett a végső, döntő harc pillanata, amelyben nemcsak az oroszországi forradalom sorsa dől el, hanem a világforradalomé is... A küszöbön álló harcokra készülődve Lettország proletariátusa fontos feladatának tartja, hogy a legszorosabb egységben lépjen fel Pétervár és Moszkva forradalmár munkásaival, minden erővel és minden eszközzel támogassa az oroszországi proletariátusnak az államhatalom megragadásáért vívott harcát." Lettország bolsevikjai biztosították a Központi Bizottságot arról, hogy a lett ezredek készek a pétervári proletariátussal és helyőrséggel együtt küzdeni a szovjetek hatalmáért.

A pártértekezletekkel egyidőben országszerte helyi szovjetkongresszusokat tartottak, amelyeken megválasztották a küldötteket a munkás- és katonaküldöttek szovjetjeinek II. összoroszországi kongresszusára. Kiderült, hogy a bolsevikok döntő sikereket értek el a tömegek megnyeréséért folytatott harcban. Az összoroszországi kongresszusra megválasztott küldöttek a legtöbbször azt az utasítást kapták, hogy a „Minden hatalmat a szovjeteknek!" jelszó megvalósítását követeljék.

E hatalmas forradalmi fellendülés közepette ült össze október 16-án (29-én) a bolsevik párt Központi Bizottságának kibővített plénuma, amelyen a Központi Bizottság tagjain kívül a Pétervári Bizottság, a Katonai Szervezet, a pétervári szovjet, a szakszervezetek és az üzemi bizottságok képviselői is részt vettek. Előadói beszédében Lenin az ország politikai helyzetét elemezte. Ismertetve a Központi Bizottság október 10-i (23-i) határozatát, megállapította: „A helyzet világos: vagy Kornyilov diktatúrája, vagy a proletariátus és a parasztság legszegényebb rétegeinek diktatúrája...

Az oroszországi és az európai osztályharc politikai elemzéséből az következik, hogy feltétlenül a leghatározottabb és a legaktívabb politikát kell folytatnunk, ami nem lehet más, mint a fegyveres felkelés."[7]

Szverdlov közölte az ülés résztvevőivel, hogy vidéken megtörténtek az előkészületek a felkelésre. Beszélt a párt taglétszámának rohamos növekedéséről (ebben az időben már 400 000 párttag volt) és a párt befolyásának erősödéséről a városokban, falvakban, a hadseregben és a flottában. A Pétervári Bizottság, a Katonai Szervezet és több munkásszervezet képviselői kijelentették, hogy a munkások és a pétervári helyőrség katonái támogatják a bolsevikokat. N. V. Krilenko, a Forradalmi Katonai Bizottság és a Katonai Szervezet tagja felszólalásában elmondta, hogy „az ezredek hangulata mindenütt nekünk kedvez". Mindez tökéletesen igazolta Leninnek azt a megállapítását, hogy megértek a győzelmes felkelés feltételei.

Kamenyev és Zinovjev újabb kapituláns nyilatkozatait erélyesen visszautasították. Sztálin, Szverdlov, Kalinyin, Dzerzsinszkij és mások a felkelés mellett szálltak síkra.

A Központi Bizottság kibővített ülése elfogadta Lenin határozati javaslatát, amely a következőképpen hangzott: „A gyűlés minden tekintetben helyesli és teljes egészében támogatja a Központi Bizottság határozatát, felhívja a szervezeteket, továbbá a munkásokat és a katonákat a fegyveres felkelés mindenre kiterjedő és sürgős előkészítésére, a Központi Bizottság által e célból létrehozott központ támogatására, és szilárdan meg van győződve róla, hogy a Központi Bizottság és a szovjet kellő időben fogja kijelölni a támadás kedvező pillanatát és célszerű módjait."[8]

[7] Lenin: Az OSZDMP Központi Bizottságának 1917. október 16-i (29-i) ülése. Lásd *Lenin* Művei. 26. köt. 187. old.

[8] Ugyanott, 189. old.

A Központi Bizottság a Forradalmi Katonai Központ tagjaivá A. Sz. Bubnovot, F. E. Dzerzsinszkijt, J. M. Szverdlovot, I. V. Sztálint és M. Sz. Urickijt nevezte ki. A párt e katonai központja a Pétervári Szovjet Forradalmi Katonai Bizottságának része és vezető magva volt.

Kamenyev és Zinovjev, miután a Központi Bizottságban vereséget szenvedtek, hallatlan árulást követtek el. Október 18-án (31-én) a „Novaja Zsizny" című mensevik irányzatú lap interjút készített Kamenyevvel, aki a maga és Zinovjev nevében kijelentette, hogy nem ért egyet a Központi Bizottságnak a fegyveres felkelésre vonatkozó határozatával. Kamenyev és Zinovjev ezzel a forradalom ellenségeinek tudomására hozta a legközelebbi napokban megvalósítandó fegyveres felkelésre vonatkozó titkos határozatot. Lenin felháborodva megbélyegezte és sztrájktörésnek nevezte Kamenyev és Zinovjev eljárását. A Központi Bizottság október 20-i (november 2-i) ülése, miután meghallgatta Leninnek a kérdéssel kapcsolatban írt levelét, elítélte Kamenyev és Zinovjev áruló viselkedését; követelte, hogy hagyják abba bomlasztó tevékenységüket, és megtiltotta, hogy nyilatkozatokat tegyenek közzé a Központi Bizottság határozatai és irányvonala ellen.

Trockij, akit a VI. kongresszuson vettek fel a pártba, a Központi Bizottság október 10-i és 16-i ülésén nem szavazott a fegyveres felkelésre vonatkozó határozat ellen. A pétervári szovjet ülésén viszont kijelentette, hogy a felkelést el kell halasztani a szovjetkongresszus megnyitásáig. Lenin leleplezte e javaslatot; kimutatta, hogy ez voltaképpen a felkelés meghiúsítását jelentené, mert az eszerek és a mensevikek elhalaszthatják a kongresszus összehívását, az ideiglenes kormány számára pedig így lehetővé válnék, hogy erőket vonjon össze a forradalmi megmozdulás elfojtására.

A proletárforradalom előkészítésének minden mozzanatát közvetlenül Lenin irányította. „Lenin ebben az utolsó hónapban — írta később N. K. Krupszkaja — szívvel-lélekkel, teljes egészében, maradéktalanul a felkelésnek élt, minden gondolata a felkelés volt, s hangulata, hite a többi elvtársra is átragadt." Lenin utasításokat és útmutatásokat adott a Forradalmi Katonai Bizottság tagjainak, a legapróbb részletekig kidolgozta a cselekvési tervet, személyesen ellenőrizte, mindent megtettek-e a felkelés győzelméért. Miként N. I. Podvojszkij, a Forradalmi Katonai Bizottság elnöke visszaemlékezéseiben írja, Lenin hangsúlyozta: „...a felkelés a háború legkiélezettebb fajtája. A felkelés nehéz művészet... Az utcai harc taktikájához nem értő vezetők tönkreteszik a felkelést!" Szverdlovhoz írt levelében pedig ezt írta: „Ha teljes erővel támadunk, néhány napon belül teljes győzelmet aratunk."

A bolsevik párt Központi Bizottsága szétküldte megbízottait a vidéki városokba és területekre, tanácsaival és útmutatásaival gyakorlati segítséget nyújtott a szakszervezeteknek, az üzemi bizottságoknak, a forradalmi katonai szervezeteknek.

A burzsoá-földesúri ellenforradalom még nem adta fel a reményt, hogy sikerül megakadályoznia a felkelést, és szétzúznia a forradalom vezérkarát, a bolsevik párt Központi Bizottságát. Kerenszkij és az ideiglenes kormány több más vezetője lebecsülte a forradalom erejét. Midőn V. D. Nabokov kadet párti politikus Kerenszkijjel folytatott beszélgetésében kételyeit fejezte ki aziránt, hogy a kormány fel tudja venni a harcot a bolsevikokkal, Kerenszkij kijelentette: „Nagyobb erő áll rendelkezésemre, mint amekkorára szükség van. A bolsevikokat véglegesen megsemmisítjük."

Egyes miniszterek azonban már kezdtek tudatára ébredni a helyzet reménytelenségének. Az ideiglenes kormány október 17-én (30-án) bizalmas ülésen tárgyalta meg, milyen intézkedéseket tegyenek a bolsevikok ellen. A kormány tagjainak többsége erélyes lépéseket követelt, de Verhovszkij tábornok hadügyminiszter kijelentette: Lehetetlen „aktívan fellépnünk. A terv megvan, de meg kell várnunk a másik fél akcióját. A bolsevikok benn ülnek a munkásküldöttek szovjetjében, ennek szétkergetéséhez pedig nincs erőnk. Nem tudok reális erőt bocsátani az ideiglenes kormány rendelkezésére, és ezért lemondok." A hadügyminiszter felszólalása újabb bizonyítéka volt a felső körökben uralkodó fejvesztettségnek.

A. Sz. Bubnov

F. E. Dzerzsinszkij

J. M. Szverdlov

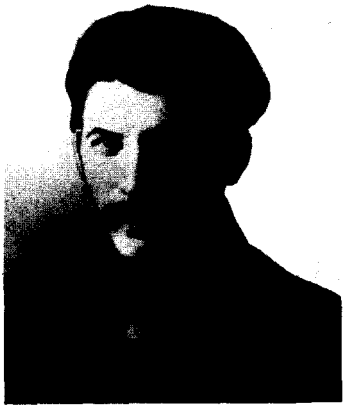

I. V. Sztálin

M. Sz. Urickij

A Forradalmi Katonai Központ tagjai
Fénykép. 1917

Az ideiglenes kormány a forradalom szétzúzására ellenforradalmi csapatokat vont össze a fővárosban. Parancsot küldtek a mogiljovi főhadiszállásra: minél előbb irányítsák át a fővárosba a szükséges csapategységeket. A Pétervárott állomásozó kozákezredek külön utasítást kaptak, hogy álljanak készenlétben. A Téli Palota védelmére tisztiiskolások érkeztek öt páncélautóval; a Palota téren ágyúkat és géppuskákat állítottak fel; megerősítették a többi kormányhivatal épületének őrségét is. A pétervári katonai körzet törzskara elrendelte, hogy erősítsék meg a városban a katonai őrjáratokat és tartóztassanak le mindenkit, aki a kaszárnyákban felkelésre szító felhívással jelenik meg. A kormány előkészületeiről jól tájékozott „Gyeny" című újság október 17-én (30-án) ezt írta: „Az ideiglenes kormányban teljes erővel folynak az előkészületek a bolsevikok várható megmozdulásának leverésére. A. I. Konovalov miniszterelnök-helyettes szünet nélkül tanácskozik és állandó összeköttetésben áll a körzeti parancsnokkal és más olyan személyekkel, akiket bevontak a bolsevik megmozdulás elleni harc ügyeibe... Konovalov kijelentette, hogy a kormány elegendő szervezett erővel rendelkezik ahhoz, hogy csírájában elfojtsa az esetleges felkelést..." Ezt a köz-

N. I. Podvojszkij
Fénykép. 1917

leményt, amely indokolatlan optimizmus szellemében kezdődött, a lap annak beismerésével fejezi be, hogy a kormány nagy nyugtalansággal várja a bolsevikok küszöbön álló megmozdulását.

Az amerikai, angol és francia képviselők arra buzdították az ideiglenes kormányt, hogy fokozza a forradalmárokkal szembeni megtorló intézkedéseket. Azon a különtanácskozáson, amelyet az antanthatalmak katonai misszióinak vezetői tartottak október 20-án az Amerikai Vöröskereszt helyiségeiben, Knox angol tábornok felszólította az ideiglenes kormányt, hogy „lövessen a bolsevikok közé". A tanácskozás résztvevői sajnálkoztak a Kornyilov-lázadás kudarcán, és azt ajánlották, hogy meg kellene ismételni.

De az ideiglenes kormány semmi módon sem tudta már megmenteni a burzsoá hatalmat. Az ország osztályerőviszonyai 1917 októberére döntő mértékben a szocialista forradalom javára tolódtak el. Október 21-én (november 3-án) a pétervári helyőrség ezredbizottságainak közös gyűlése a katonák összessége nevében a Forradalmi Katonai Bizottságot ismerte el a forradalom vezérkarának. Ez lehetővé tette, hogy a Forradalmi Katonai Bizottság elküldje politikai megbízottait a helyőrség valamennyi alakulatához, később pedig egyes intézményekhez is. A Forradalmi Katonai Bizottság kihirdette, hogy semmiféle parancsot és rendeletet nem szabad végrehajtani a helyőrségben, ha azt a politikai megbízott mint a szovjet képviselője, alá nem írta. Ez a lépés teljesen megbénította a katonai hatóságokat.

A munkásság Vörös Gárdája növekedett és erősödött. Október 22-én (november 4-én) a pétervári Vörös Gárda városi konferenciája szervezeti szabályzatot fogadott el, amelynek első pontja így hangzott: „A munkásság Vörös Gárdája a proletariátus fegyveres erőinek szervezete az ellenforradalom elleni harcra és a forradalom vívmányainak védelmére." A vörösgárdista egységek és a forradalmi helyőrség vezetésének a Forradalmi Katonai Bizottságban történt összpontosítása lehetővé tette a forradalom összes harci erőinek teljes, operatív kihasználását.

Kronstadtból és Helsinkiből Pétervárra hívták a balti tengerészeket. Az „Auróra" cirkáló és más hadihajók harci feladatokat kaptak. A balti flotta ez időben több mint százezer főnyi személyi állománnyal és 690 hadi- és kisegítő hajóval rendelkezett. A matrózok többsége kész volt támogatni a főváros munkásságát.

Október 22-én (november 4-én) megtartották „a pétervári szovjet napját", amely a fegyveres felkelésre készülődő forradalmi tömegek harci seregszemléje lett. John Reed amerikai író, az 1917 októberi történelmi események tanúja, „Tíz nap, amely megrengette a világot" című könyvében ezt írja: „Pétervár különös látványt nyújtott ezekben a napokban. A gyárak gyűléstermei tele voltak fegyverrel, küldöncök jöttek-mentek, mindenütt gyakorlatozó vörösgárdisták... A kaszárnyákban estéről estére gyűlések, naphosszat vég nélküli, heves viták. Az utcákon estefelé hullámzó tömeg, amely mint a tengerár, fel és alá özönlött a Nyevszkijen..." Ez a hatalmas néptömeg a Szmolnij, a forradalom vezérkara felé igyekezett.

A bolsevikok pártja, élén az osztályharc zseniális stratégájával, Leninnel, harcba vezette a szocialista forradalom hatalmas hadseregét, amely készen állt arra, hogy döntő küzdelemre keljen a kivénhedt, idejét múlt kizsákmányoló világgal.

FEGYVERES FELKELÉS PÉTERVÁROTT 1917. X. 24–25. (XI. 6–7.)

A FORRADALMI ERŐK

Az OSZDM(b)P Központi Bizottsága, a péter vári szovjet, a katonai- forradalmi bizottság

Kerületi pártbizottságok, a Vörös Gárda törzsei

A Vörös Gárda egységek megalakulásának főbb pontjai

A pétervári helyőrség forradalmi része és a Balti Flotta hajói

AZ ELLENFORRADALMI ERŐK

Az ideiglenes kormány

Az ellenforradalmárok főbb támaszpontjai és a kormányépületek

A pétervári helyőrség ellenforradalmi része

A FELKELÉS MENETE

Összeütközés a „Rabocsij Puty" újság szerkesztősége előtt

A forradalmi erők támadásának fő útvonala

A forradalmi erők által X. 24-én (XI. 6-án) éjfélig elfoglalt objektumok

Lenin útja illegális szállásáról a Szmolnijba X. 24-én (XI. 6-án) éjszaka

A forradalmi erők által X. 25-én (XI. 7-én) éjszaka és reggel (de. 10 óráig) elfoglalt objektumok

A forradalmi erők által X. 25-én (XI. 7-én) napközben és este elfoglalt objektumok

A Téli Palota lövetése és ostroma; elfoglalása X. 26-án (XI. 8-án) 2 óra 10 perckor

A térképen számmal jelölve

1 A kexholmi ezred
2 A 2. Balti Flotta legénysége
3 A gárda flotta legénysége
4 Vadászezred
5 Páncélgépkocsizó osztag
6 Francia–orosz gyár
7 Az admiralitás hajógyára
8 A litván ezred, a 6. utászzászlóalj a volhíniai ezred
9 Gránátos ezred
10 A finnországi ezred
11 A Preobrazsenszkij-ezred
12 A városi duma
13 A pétervári katonai körzet törzsei és főhadiszállása
14 Az előparlament (Mariinszkij-palota)
15 Hadügyminisztérium
16 Mihajlov-tüzériskola
17 Konsztantyin-tüzériskola
18 Nyikolajev-mérnökiskola

Viborg felé

A bolsevikok Központi Bizottságának ülése X. 16-án (X. 29-én)

Lenin illegális szállása

Segítség Helsinkiből

Orosz Renault-gyár

Új Lesszner-gyár

Nyevka-gyár

Moszkvai ezred

Új Parviainen-Gyár

Ericsson-gyár

Szamszonyijevszka-manufaktúra

Ludwig Nobel-gyár

Rézhengermű

Fémüzem

Finnországi p.u.

Phoenix-gyár

A bolsevikok központi bizottságának ülése X. 10-én (X. 23-án)

Vulkán-gyár

Langenzippen-gyár

Pavlov-katonaiskola

Rohamcsapat-zászlóalj

Vlagyimir-katonaiskola

A „Rabocsij Puty" újság szerkesztősége

Kreszti-börtön

Turbógyár

Péter-Pál-erőd

Az OSZDM(b)P KB-a LENIN Pétervári szovjet Katonai forr. biz. OHTAI

Siemens-Halske-gyár

Katonai patkóüzem

14-edoni kozákezred (semleges)

Szmolnij

Ohtai hajógyár

Pavlov-ezred

Admiralitás

Téli Palota

Zászlósiskola

Mihajlovszkij-lovarda

1. tart. gyalogezred

Dumot-gyár

Aurora

Postahivatal

Távíróhivatal

Telefonközpont

Állami Bank

Peterhofi zászlósiskola

Nyikolajev-pályaudvar

180. tart. gyalogezred

Siemens Schuckert-gyár

Kábelgyár

Balti Hajógyár

Villanytelep

Bogdanov-dohánygyár

Szemjonov-ezred

Carszkoje Szelo-i pályaudvar

Segítség Tallinnból, Helsinkiből és Kronstadtból

Pétervári ezred

Saposnyikov-dohánygyár

1. és 4. doni kozákezred (semleges)

Nyikolajev-katonaiskola

Reszpirator-gyár

Izmajlov-ezred

Új pamutfonóda

Névai 2. sz. cérnamanufaktúra

Treugolnyik-gyár

Balti pályaudvar

Varsói pályaudvar

Névai 1. sz. cérnamanufaktúra

Névai Hajógyár

Szkorohod-gyár

Vagongyár

Dinamó-gyár

Putyilov-gyár

Peterhof felé

Gatcsin felé

Gyetszkoje Szelo felé

Fóbb vasútvonalak

Sétányok, parkok, nyilvános kerte

Megjegyzés: A térképen a pétervári bolsevik kerületi szervezetek 1917. október előtti elnevezései szerepelnek

2. AZ IDEIGLENES KORMÁNY MEGDÖNTÉSE. A HATALOM A SZOVJETEK KEZÉBE KERÜL

FEGYVERES FELKELÉS PÉTERVÁROTT

Az október 24-ére (november 6-ára) virradó éjszakán az ideiglenes kormány elrendelte a Szmolnij elfoglalását és a Néva-hidak szétnyitását (ez utóbbit azért, hogy a munkáskerületeket elvágja a város központjától). A Téli Palotához újabb tisztiiskolás alakulatokat vezényeltek, többek között Peterhofból és Oranienbaumból, s odarendelték a kimondottan forradalom elleni harcra létesített „rohamzászlóaljakat" és a női „halálzászlóaljat". Október 24-én Palkovnyikov ezredes, a pétervári katonai körzet főparancsnoka elrendelte, hogy a Forradalmi Katonai Bizottság politikai megbízottait távolítsák el az ezredektől, és állítsák őket bíróság elé. A katonáknak megtiltotta, hogy elhagyják a kaszárnyákat. „Mindazok, akik a parancs ellenére fegyveresen az utcára lépnek, fegyveres lázadásért bíróság elé kerülnek" — hangzott a parancs. Az ellenforradalom nyílt támadásba ment át, s ezzel magára vette a polgárháború kirobbantásának felelősségét.

Október 24-én reggel egy tisztiiskolás különítmény rajtaütött azon a nyomdán, ahol a „Pravda" (abban az időben „Rabocsij Puty" néven jelent meg) és a „Szoldat" című bolsevik lapokat nyomták. Amint a bolsevik párt Központi Bizottsága tudomást szerzett erről, haladéktalanul azt javasolta a Forradalmi Katonai Bizottságnak, hogy helyezze harci készenlétbe a forradalmi erőket, küldjön vörösgárdistákat és forradalmár katonákat a nyomdához, űzze el onnét a tisztiiskolásokat, s biztosítson megfelelő védelmet a bolsevik újságok nyomdája és szerkesztősége számára. A Központi Bizottság utasítására a bolsevikok Pétervári Bizottsága felhívást intézett a

A Putyilov-gyár vörösgárdistái a „Smidt-hadnagy"-nevű páncélautó mellett, 1917 októberében
Fénykép.

forradalmi tömegekhez: indítsanak akciót „a kormány azonnali megdöntéséért, és harcolják ki a hatalom átadását a munkás- és katonaküldöttek szovjetjeinek mind központi, mind pedig helyi viszonylatban". A Forradalmi Katonai Bizottság a következő utasítást küldte politikai megbízottainak és az ezredbizottságoknak: „A pétervári szovjetet közvetlen veszély fenyegeti: ma éjjel az ellenforradalmi összeesküvők megkísérelték, hogy a környékről tisztiiskolásokat és rohamzászlóaljakat hívjanak be Pétervárra. A »Szoldat« és a »Rabocsij Puty« című lapokat betiltották. Az ezredeket harci készültségbe kell helyezni. Várjátok a további rendelkezéseket. Minden késlekedés és zavarkeltés a forradalom elárulásának tekintendő."

A vörösgárdisták és a forradalmár katonák kiűzték a tisztiiskolásokat a nyomdából. Október 24-én délelőtt 11 órakor megjelent a „Rabocsij Puty", amelyben a bolsevik párt az ideiglenes kormány megdöntésére és a szovjethatalom megteremtésére szólította fel a tömegeket. „A hatalomnak át kell mennie a munkás-, katona- és parasztküldöttek szovjetjeinek kezébe. Új kormánynak kell hatalomra kerülnie, amelyet a szovjetek választanak, amelyet a szovjetek válthatnak le, s amely a szovjeteknek felelős" — írta az újság.

Néhány óra leforgása alatt a forradalmi erők hatalmas tömege mozdult meg — vörösgárdisták, katonák, matrózok —, összesen több mint 200 000 ember. Valamennyi forradalmi osztag harci feladatot kapott a Forradalmi Katonai Bizottságtól. „Csak csodálattal tudok visszagondolni — írta A. V. Lunacsarszkij — erre az elképesztően hatalmas munkára. A Forradalmi Katonai Bizottságnak az októberi napokban végzett tevékenységét az emberi energia egyik kimagasló teljesítményének tartom, amely bizonyítja, milyen mérhetetlen tartalékai vannak az emberi energiának a forradalmi szívben, és mire képes ez, ha a forradalom harsogó hangja szólítja."

Pétervár segítségére siettek a Balti Flotta hadihajói is. A Forradalmi Katonai Bizottság felhasználta az „Auróra" cirkáló rádióadóját, és felhívással fordult a Pétervár körüli valamennyi forradalmi szervhez: helyezzék erőiket harci készültségbe, és ne engedjék be a fővárosba az ideiglenes kormány által odarendelt csapatszállító szerelvényeket.

Így tehát a kormány nem kapta meg a várt támogatást sem a frontról, sem pedig a fővárosban állomásozó kozákezredektől, amelyek hűségére pedig számított. Október 24-én a kerékpárosok osztaga megtagadta a Téli Palota őrzését. A Péter—Pál-erőd helyőrsége a forradalom oldalára állt. A kormány elszigeteltsége már a nyílt harc legelső óráiban nyilvánvalóvá vált. A pétervári katonai körzet törzsének a főhadiszállásra küldött jelentése szóvá teszi: „az a benyomás, mintha az ideiglenes kormány egy ellenséges állam fővárosában tartózkodna".

Az október 25-ére (november 7-ére) virradó éjszakán Lenin a Szmolnijba érkezett. A felkelés sikeresen haladt előre. A vörösgárdisták, a forradalmár katonák és matrózok visszafoglalták a tisztiiskolásoktól a Néva-hidakat, elfoglalták a központi távírdát, a pétervári távirati irodát, a pályaudvarokat, a villanytelepet, az Állami Bankot és más fontos pontokat és intézményeket, s körülzárták a tisztiiskola épületét. A felkelés sikerében döntő szerepe volt Pétervár munkásságának, amely vállvetve küzdött a fővárosi helyőrséggel. A forradalom első soraiban meneteltek a Balti Flotta matrózai is.

A forradalmi csapatok, miután hatalmukba kerítették a munkásnegyedeket, a Téli Palotához vonultak, amely az ellenforradalom legfőbb fellegvára lett. A vörösgárdisták, a matrózok és a forradalmi ezredek a Katonai Bizottság haditervének megfelelően helyezkedtek el.

Kerenszkij hadparancsokban követelte a felkelés leverését, a Szmolnij elfoglalását, a Központi Bizottság és a Forradalmi Katonai Bizottság szétzúzását, továbbá azonnali csapatszállításokat a frontról Pétervárra. De a régi államhatalom gépezete felmondta a szolgálatot. A kormány, a pétervári katonai körzet, a főhadiszállás gyakorlatilag megbénult.

A felkelés vértelenül és hihetetlen gyorsasággal terjedt tovább. Október 25-én (november 7-én) reggel lényegében már az egész főváros a Forradalmi Katonai Bizottság ellenőrzése alatt állt. Már

Forradalmár katonák és vörösgárdisták őrsége a Szmolnij előtt 1917 októberében
Fénykép

csak a Téli Palota, a vezérkar, a Mariinszkij-palota és a város belső területének néhány más pontja volt a kormány kezében. Kerenszkij miniszterelnök Pszkovba, az északi front vezérkarához szökött; az amerikai követség saját lobogójával ellátott gépkocsit bocsátott rendelkezésére.

Október 25-én (november 7-én) délelőtt tíz órakor a Forradalmi Katonai Bizottság „Oroszország polgáraihoz!" címmel felhívást tett közzé, amelyet Lenin írt. A felhívás bejelentette a szocialista forradalom győzelmét, az ideiglenes kormány megdöntését.[9]

Ez az örömhír szárnyakon járta be az egész országot. Október 25-én Lenin beszédet mondott a pétervári szovjet ülésén. Megállapította: „A munkás- és parasztforradalom, amelynek szükségességét a bolsevikok mindig hangoztatták, végbement."[10]

Már csak a Téli Palota elfoglalása volt hátra, ahol az ideiglenes kormány tovább folytatta ülésezését. Október 25-én este már teljesen körülzárták a palotát. A forradalmi harcosok legjobb osztagai elfoglalták kiinduló állásaikat. A Forradalmi Katonai Bizottság a vérontás elkerülése végett ultimátumot küldött az ideiglenes kormánynak, és felszólította, hogy húsz percen belül adja meg magát. Miután a kitűzött idő lejártakor nem kapott választ, parancsot adott a rohamra. Este 9 óra 40 perckor az „Auróra" cirkáló vaktöltéssel leadott ágyúlövése jelezte a Téli Palota megrohamozásának kezdetét.

[9] Lásd Lenin: Oroszország polgáraihoz! Lásd *Lenin* Művei. 26. köt. 234. old.

[10] Lenin: A Munkás- és Katonaküldöttek Petrográdi Szovjetjének ülése. 1917. október 25. (november 7). Lásd *Lenin* Művei. 26. köt. 237. old.

A Téli Palota ostromára hatalmas forradalmi erőket vontak össze. A palotát védő tisztiiskolások a barikádok mögül lövöldöztek. De ez sem tartott sokáig. Éjjel megkezdődött a Téli Palota védőinek demoralizálódása. Elsőnek a női zászlóalj egy százada adta meg magát, utánuk eltávozott az északi front zászlósiskolásainak egy része. A forradalmi csapatok már az épületen belül harcoltak.

„A forradalom hősi, gyönyörű, feledhetetlen pillanata volt ez — írja visszaemlékezéseiben N. I. Podvojszkij. — Az éjszakai sötétségben, amelyet a kilövések halvány, gomolygó füstje, fényei és vörös villanásai világítottak meg, a környező utcákból és zugokból félelmetes, fenyegető árnyakként vörösgárdisták, matrózok, katonák csatárláncai vonultak; meg-megbotlottak, elestek és ismét felkeltek, de egy pillanatra sem hagyták abba sebes, orkánszerű előrenyomulásukat... Egy pillanat — és a barikádok, a védők és támadók egyetlen sötét, vulkánként kavargó, forró tömeggé olvadtak össze, a következő pillanatban pedig már a barikádok túlsó oldaláról harsant fel a győzelmi kiáltás. Az emberáradat már elözönlötte a palota feljáratát, kapuit, lépcsőházát."

Az éjszaka folyamán a forradalmi csapatok elfoglalták a Téli Palotát. Október 26-án (november 8-án) hajnali 2 óra 10 perckor letartóztatták az ideiglenes kormány ott tartózkodó tagjait.

A forradalom lángja
V. J. Muhina bronzszobra. 1922

A Téli Palota bevételével és az ideiglenes kormány letartóztatásával győzelmesen befejeződött a pétervári fegyveres felkelés. A nép nagyszerű, vértelen győzelmet aratott a burzsoázia fölött. Ezt az események összes tárgyilagos szemtanúja megállapította.

1917. október 25-e (november 7-e) a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmének napjaként vonult be az emberiség történetébe. Új korszak kezdődött — a kommunizmus korszaka. Ez a nap állami ünneppé vált.

A SZOVJETEK II. ÖSSZOROSZORSZÁGI KONGRESSZUSÁNAK MEGNYITÁSA. A SZOVJETHATALOM KIKIÁLTÁSA

A dolgozó nép érdekeit kifejező II. összoroszországi szovjetkongresszus határozatai rögzítették a fegyveres felkelés győzelmét. A kongresszus október 25-én (november 7-én) este 10 óra 45 perckor nyílt meg a Szmolnijban. 402 szovjet — több, mint az 1917 júniusában tartott első kongresszus idején — küldte el képviselőit. A kongresszus összetétele híven tükrözte az 1917 októberére-novemberére kialakult politikai erőviszonyokat. A 673 küldött közül 390 bolsevik, 160 eszer (ezek többségükben baloldaliak voltak), 72 mensevik volt; a többiek a kisebb frakciók között oszlottak meg vagy nem jelölték meg pártállásukat. 505 küldött arra kapott utasítást választóitól, hogy követelje a hatalomnak a szovjetek kezébe való átadását. A minszki szovjet utasítása például így hangzott: „Az országban minden hatalom kizárólag a munkás-, katona- és parasztküldöttek szovjetjeit illeti meg. Semmiféle megegyezést a nagyburzsoáziával, semmiféle részvételt a tőkések kormányában!" Az utasítás követelte, hogy kössenek igazságos, demokratikus békét, szüntessék meg a föld magántulajdonát és haladéktalanul, már az alkotmányozó gyűlés előtt adják át a földet a parasztságnak. A luganszki szovjet utasítása kimondta: „A jelenlegi helyzetből egyetlen kivezető utat látunk: a hatalom azonnali átadását a munkás-, katona- és parasztküldöttek szovjetjei kezébe." Az utasítás a népek önrendelkezési joga alapján annexió és

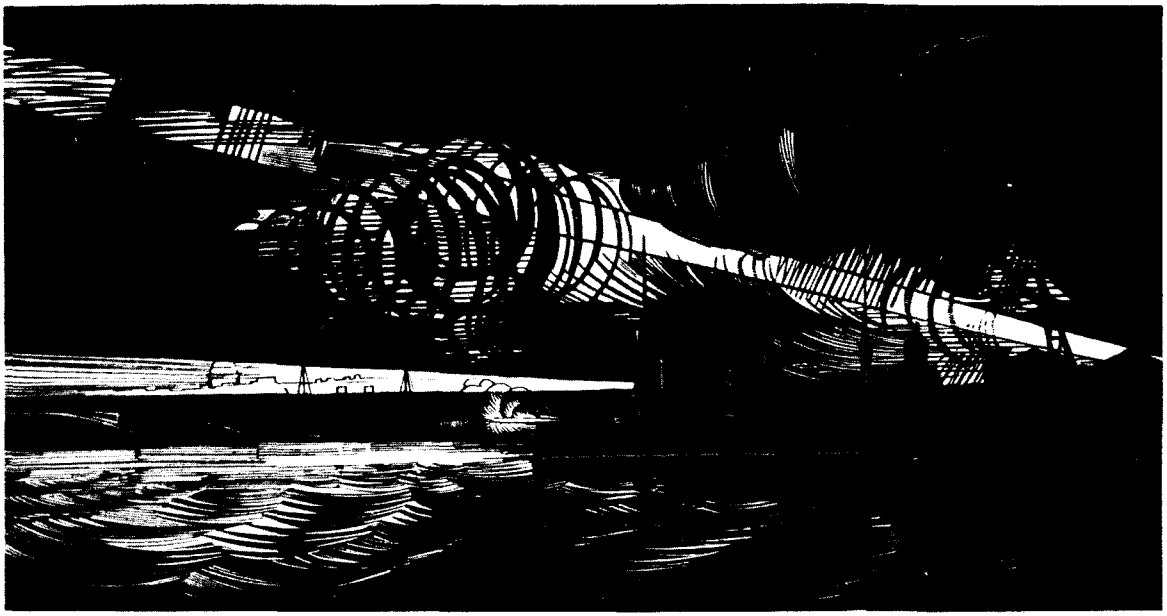

Az „Auróra" cirkáló
N. N. Kuprejanov metszete. 1922

hadisarc nélküli békét, az „előparlament" feloszlatását, a termelés munkásellenőrzését követelte. A gdovi járás parasztjai azt írták, hogy az ideiglenes kormány teljesen képtelennek bizonyult a nép akaratának teljesítésére. „Mostantól fogva — jelentették ki a parasztok — nem bízhatunk többé olyan hatalomban, amely nem felelős a népnek, és követeljük, hogy az összoroszországi kongresszus... mind a központban, mind a vidéken vegye kezébe a hatalmat."

A néptömegek minden reményüket abba vetették, hogy a hatalom a szovjetek kezébe kerül. Félreérthetetlenül kifejezték ezt a munkások, katonák és parasztok gyűlésein hozott határozatok. A tambovi kormányzóságban tartott gyűlések egyikén a következő határozat született: „Bizonyosak vagyunk abban, hogy a szovjetek körül, miként a nap körül a bolygórendszer, megszerveződik a forradalmi demokrácia, amely véget vet a nemzetközi burzsoázia által kitervelt és előidézett testvérgyilkos háborúnak. A földet megváltás nélkül át fogják adni a dolgozó népnek, a földműveseknek."

A szovjetek II. összoroszországi kongresszusát a régi Központi Bizottság nevében a mensevik F. I. Dan nyitotta meg, de a kongresszus vezetését nyomban átvették a bolsevikok, a legnagyobb pártfrakció résztvevői. Az arányos képviselet elvének megfelelően alakult elnökség tagjai a következők voltak: a bolsevikok részéről V. I. Lenin, V. A. Antonov-Ovszejenko, A. M. Kollontaj, N. V. Krilenko, A. V. Lunacsarszkij, V. P. Nogin és mások, a baloldali eszerek részéről B. D. Kamkov, V. A. Karelin, M. A. Szpiridonova. A jobboldali eszerek, a mensevikek és a bundisták vezetői megtagadták az elnökségben való részvételt. Leplezetlenül védelmükbe vették az ellenforradalmi ideiglenes kormányt, rágalmazó módon „katonai puccsnak" nevezték az októberi forradalmat, s ezzel a szovjetekkel való nyílt szakítás útjára léptek. Az árulók e csoportja kivonult a kongresszusról, és átment a városi dumába, ahol a kadetokkal együtt „A haza és a forradalom megmentésének bizottsága" néven ellenforradalmi központot alakított. A kongresszusi küldöttek „dezertőrök!", „árulók!" kiáltásokkal illették a távozó megalkuvó vezetőket. A bolsevik frakció határozati javaslatot olvasott fel, amelyben megállapította: „A megalkuvók távozása nem gyengíti, hanem inkább erősíti a szovjeteket, mert a munkás- és parasztforradalmat megtisztítja az ellenforradalmi szennyeződéstől."

Késő éjjel megérkeztek az ülésre a Téli Palota ostromának résztvevői. A kongresszus lelkesen fogadta a hírt, hogy bevették a Téli Palotát és letartóztatták az ideiglenes kormány tagjait.

Ezután a szovjetek II. kongresszusa elfogadta a „Munkások, katonák és parasztok!" című felhívást, amelyet Lenin fogalmazott. Ez kimondta: „A kongresszus a munkások, katonák és parasztok óriási többségének akaratából, a munkások és a helyőrség Petrográdban végrehajtott győzelmes felkelésére támaszkodva, kezébe veszi a hatalmat."[11]

A felhívás deklarálta, hogy a hatalmat vidéken is a munkás-, katona- és parasztküldöttek szovjetjei veszik át, amelyeknek biztosítaniuk kell a forradalmi rendet. A kongresszus szovjetköztársasággá nyilvánította Oroszországot, amelyben a szovjethatalom az egyetlen törvényes hatalom.

A felhívás a következőkben foglalta össze a szovjethatalom tevékenységének programját: azonnali demokratikus békét ajánl valamennyi népnek; a földesúri földeket, a koronabirtokokat és az egyházi birtokokat megváltás nélkül a parasztbizottságok rendelkezésére bocsátja; bevezeti a termelés munkásellenőrzését; biztosítja a valódi önrendelkezési jogot az Oroszországban élő nemzetek számára; végrehajtja a hadsereg teljes demokratizálását és így tovább.[12]

A kongresszus felhívással fordult a lövészárkokban harcoló katonákhoz, hogy védjék meg a

[11] Lenin: A munkás- és katonaküldöttek szovjetjeinek második összoroszországi kongresszusa. 1917. október 25—26. (november 7—8). Lásd *Lenin* Művei. 26. köt. 245. old.

[12] Lásd ugyanott, 245—246. old.

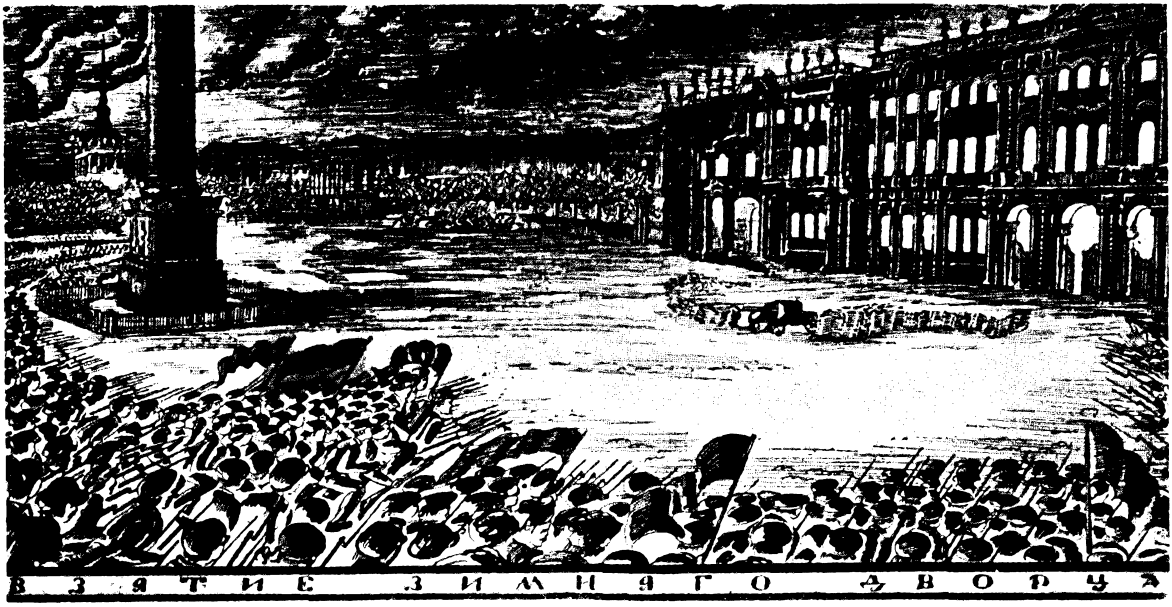

A Téli Palota elfoglalása
V. I. Fidman metszete. 1919

forradalmat az imperializmus minden támadásával szemben, őrködjenek éberen és állhatatosan a forradalom biztonsága felett mindaddig, amíg az új, szovjet kormány ki nem vívja a demokratikus béke megkötését. A szovjethatalom egyik legfontosabb feladata az volt, hogy megvédje a szocialista államot az imperialista agresszióval szemben.

A BÉKÉRŐL ÉS A FÖLDRŐL SZÓLÓ DEKRÉTUM. A SZOVJET KORMÁNY MEGALAKÍTÁSA

Október 26-án (november 8-án) este megtartották a II. szovjetkongresszus második és egyben utolsó ülését. A kongresszus határozatot hozott a halálbüntetés eltörléséről a fronton, továbbá a forradalmi tevékenységért letartóztatott katonák és tisztek haladéktalan szabadon bocsátásáról. A munkás-, katona- és parasztküldöttek kormányzósági és járási szovjetjeinek és a frontnak küldött üzenetében, valamint a kozákokhoz intézett felhívásában a kongresszus felszólította a dolgozó tömegeket, hogy mind a hátországban, mind a fronton aktívan harcoljanak a szovjetek hatalmáért, építsék az új társadalmi és államrendszert.

A kongresszus figyelmének középpontjában Leninnek a békéről és a földről tartott előadói beszédei állottak.

„A béke kérdése égető kérdés, napjaink fájó kérdése — kezdte kongresszusi beszédét Lenin. — Sokat beszéltek, írtak róla és bizonyára nem keveset foglalkoztak vele önök is. Engedjék meg ezért, hogy áttérjek annak a nyilatkozatnak felolvasására, amelyet az önök által választott kormánynak kell majd kiadnia."[13] Lenin ismertette a békéről szóló dekrétum általa megfogalmazott tervezetét. A kongresszus egyik résztvevője később így számolt be erről a pillanatról: „Az emberek a lélegzetüket is visszafojtották. Olyan csönd volt, hogy a légy zümmögését is meg lehe-

[13] Lenin: A munkás- és katonaküldöttek szovjetjeinek második összoroszországi kongresszusa. 1917. október 25—26. (november 7—8). Lásd *Lenin* Művei. 26. köt. 247. old.

tett volna hallani. Azután egyszerre csak mintha az egész terem megkönnyebbülten fellélegzett volna; nyomban ezután tapsvihar tört ki, örvendező kiáltások hallatszottak... És kongresszusunk teljesítette a nép akaratát — meghozta a történelmi jelentőségű döntést. A forradalmi Oroszország a világbéke zászlóvivője lett: felszólította a népeket, hogy végezzenek a háború véres lidércével."

A békéről szóló dekrétumban a szovjet kormány a következő javaslattal fordult az összes hadviselő népekhez és kormányaikhoz: haladéktalanul kezdjenek tárgyalásokat az annexió és hadisarc nélküli igazságos, demokratikus békéről. A szovjet kormány tisztázta, mit ért annexión: „Idegen területek annexióján vagy elfoglalásán a szovjet kormány — általában a demokráciának és különösen a dolgozó osztályok jogérzékének megfelelően — egy kis vagy gyenge népnek valamely nagy vagy erős állammal való bármiféle egyesítését érti olyan esetekben, amikor ez a nép nem nyilvánítja pontosan, világosan és önként beleegyezését vagy kívánságát; függetlenül attól, mikor ment végbe ez az erőszakos egyesítés, függetlenül attól, mennyire fejlett vagy elmaradott az erőszakosan beolvasztott vagy erőszakosan az illető állam határain belül visszatartott nemzet, és végül függetlenül attól is, hogy Európában vagy távoli tengerentúli országokban él-e ez a nemzet." Az annexiónak ez a meghatározása, amely letépte az álarcot az imperializmus gyarmati rendszeréről, óriási nemzetközi jelentőséggel bírt, kivált a gyarmati és függő országok népei számára.

A békéről szóló dekrétum leleplezte a háború imperialista jellegét, megbélyegezte a háború kirobbantóit, és megmutatta a kivezető utat. „A kormány az emberiség elleni legnagyobb gonosztettnek tartja ennek a háborúnak folytatását, amely azért folyik, hogyan osszák fel az erős és gazdag nemzetek között az általuk meghódított gyenge népeket — állapította meg a dekrétum —, és ünnepélyesen kijelenti, hogy eltökélt szándéka haladéktalanul aláírni egy olyan béke feltételeit, amely ezt a háborút a fentebb megjelölt és kivétel nélkül minden nép számára egyaránt igazságos feltételek alapján megszünteti."[14]

Javasolták a hadviselő országok kormányainak, hogy haladéktalanul kössenek legalább három hónapra szóló fegyverszünetet; a fegyverszünet időtartama alatt meg lehetne tartani a béketárgyalásokat, a háborúban részt vevő vagy a háborúba belekényszerített valamennyi nép és nemzet részvételével, és a békefeltételek végleges jóváhagyására össze lehetne hívni az erre illetékes képviseleti szerveket.

A békéről szóló dekrétum bejelentette a szovjet kormánynak azt a szándékát, hogy nyilvánosságra hozza „a földbirtokosok és tőkések kormánya által 1917 februártól október 25-ig jóváhagyott vagy megkötött titkos szerződések" szövegét, és e szerződések egész tartalmát „feltétlenül és azonnali hatállyal semmisnek nyilvánítja".[15] Ezzel teljessé vált a szakítás a megdöntött rendszer imperialista külpolitikájával. A szovjet kormány egyszersmind hangsúlyozta, hogy békefeltételeit nem tekinti ultimátumszerűeknek, hanem hajlandó megvizsgálni minden békefeltételt, amelyet más államok terjesztenek elő.

Ezt a dokumentumot nemcsak a hadviselő államok kormányaihoz címezték, hanem a népekhez is. Külön felhívással fordult a szovjet kormány Anglia, Franciaország és Németország öntudatos munkásaihoz, és kifejezte azt a meggyőződését, hogy a nevezett országok munkásai megértik majd „a most rájuk háruló feladatokat, az emberiségnek a háború borzalmaitól és következményeitől való megszabadításában rejlő feladatot", és segíteni fogják a szovjet államot abban, hogy „sikeresen tető alá hozza a béke ügyét".[16]

A II. szovjetkongresszus egyhangúlag jóváhagyta a békéről szóló dekrétumot, a szovjethatalom első dekrétumát.

[14] Ugyanott, 248. old.
[15] Ugyanott, 249. old.
[16] Ugyanott, 250. old.

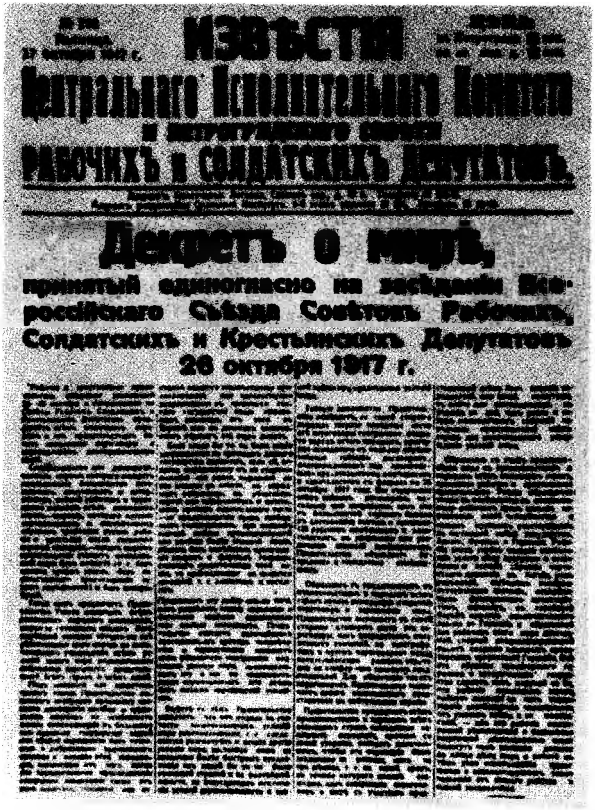
ИЗВѢСТІЯ
Центральнаго Исполнительнаго Комитета
РАБОЧИХЪ И СОЛДАТСКИХЪ ДЕПУТАТОВЪ
Декретъ о мирѣ,
принятый единогласно на засѣданіи Всероссійскаго Съѣзда Совѣтовъ Рабочихъ, Солдатскихъ и Крестьянскихъ Депутатовъ
26 октября 1917 г.

A békéről szóló dekrétum szövege az „Izvesztyija" 1917. október 27-i számában

Így indult meg a szovjet kormány hosszan tartó, lankadatlan küzdelme a szovjetország békéjéért és biztonságáért, a világ népeinek békéjéért és biztonságáért, a különböző társadalmi rendszerek békés egymás mellett élésére vonatkozó lenini elvek érvényesítéséért, a nemzetközi kapcsolatoknak a nagy és kis nemzetek egyenjogúsága alapján történő fejlesztéséért. Zárszavában Lenin hangsúlyozta, hogy a szovjethatalom békére törekszik a kapitalista államokkal. A következőket mondotta: „Mi elvetjük mindazokat a pontokat, amelyek rablásról és erőszakról szólnak, de örömmel elfogadjuk mindazokat a pontokat, amelyek a jószomszédi viszony feltételeit és a gazdasági megállapodásokat tartalmazzák; ezeket nem vethetjük el."[17]

Második előadói beszédében Lenin a földkérdéssel foglalkozott, amely a dolgozó nép milliós tömegeinek életbe vágó érdekeit érintette. A Lenin által javasolt „Földről szóló dekrétum" haladéktalanul és minden megváltás nélkül megszüntette a földesúri földtulajdont. A földesúri birtokokkal, valamint a koronabirtokok, a kolostorok és egyházak minden földjével, élő és holt felszerelésükkel, majorsági épületeikkel és minden tartozékukkal a járási földbizottságok és a parasztküldöttek járási szovjetjei rendelkeznek. A dekrétum kimondta, hogy „az egész nép tulajdonát képező elkobzott vagyon bárminemű rongálása súlyos bűncselekménynek számít, amelynek elkövetői fölött a forradalmi törvényszék ítélkezik".[18] A dekrétum külön leszögezte, hogy a parasztok és a kozákok földjeit nem kobozzák el.

A földről szóló dekrétum kinyilvánította, hogy mindörökre megszűnik a föld magántulajdona, s az állami földtulajdon lép a helyére. Ez összhangban állt a bolsevik párt agrárprogramjának legfőbb elvével, a föld nacionalizálásának elvével. Megtiltották a föld adásvételét, bérbeadását, a bérmunka alkalmazását. Bevezették az egyenlő földhasználatot a munka- vagy a fogyasztási norma alapján, s elrendelték, hogy időről időre újra kell osztani földet.

A dekrétum a földről szóló paraszti választói utasítás alapján készült, amelyet az „Izvesztyija Vszerosszijszkovo Szovjeta Kresztyjanszkih Gyeputatov" című lap szerkesztősége állított össze a dolgozó parasztság kívánságait tükröző 242 helyi választói utasítás nyomán.

Az egyenlő földhasználat bevezetését a dolgozó parasztok választói utasításai követelték; a parasztok ugyanis azt gondolták, hogy ezáltal megszűnik majd a vagyoni rétegeződés a falun. Lenin rámutatott, hogy ez csupán illúzió, mert a parasztság rétegeződése az árutermelés fejlődésének törvényszerű következménye. Mindamellett a bolsevik párt — noha az egyenlő földhasználatot nem tartotta alkalmas útnak a falu szocialista átalakítására — szükségesnek nyilvánította a paraszt-

[17] Ugyanott, 254. old.
[18] Ugyanott, 258. old.

tok kívánságának teljesítését. Lenin azt mondotta: „...mi, mint demokratikus kormány, nem mellőzhetjük a néptömegek határozatát, még ha nem is értenénk azzal egyet. Az élet tüzében, a gyakorlati alkalmazás során, az egyes helyeken való végrehajtás során a parasztok majd maguk is rájönnek, hol az igazság".[19] A bolsevik párt megmutatta a biztos utat, amelyen haladva a parasztság kijut a nyomorból és a koldussorból: a falu szocialista átalakításának útját.

A kongresszus a földről szóló dekrétumot is egyhangúlag elfogadta, s ez az okmány lett a szovjethatalom agrárpolitikájának kiindulópontja. A véghezvitt agrárátalakulások eredményeképpen a parasztok több mint 150 millió hektár földesúri, cári, egyházi és egyéb földet kaptak ingyen. A szovjethatalom által a dolgozó parasztságnak átadott földek teljes értéke sok milliárd aranyrubelre rugott. A parasztok megszabadultak az évenként fizetendő hatalmas földbérleti díjaktól, a földhitelbanknál fennállott mintegy hárommilliárd rubel összegű adósságuktól és a különféle egyéb adósságoktól; végül körülbelül 300 millió rubel értékű gazdasági felszerelést is kaptak a földesúri birtokokról.

A dolgozó parasztság óriási lelkesedéssel fogadta a földről szóló dekrétumot, amely évszázados álmait valósította meg.

A II. szovjetkongresszus megalakította az Oroszországi Köztársaság munkás-paraszt kormányát, a Népbiztosok Tanácsát. A történelem első igazi népi kormányának fejévé a forradalom nagy vezérét, a szovjet állam megalapítóját, Lenint választották. A Népbiztosok Tanácsának tagjai a bolsevik párt képviselői voltak. A baloldali eszerek, akiknek a bolsevikok felajánlották a kormányban való részvételt, elutasították ezt az ajánlatot, mert nem akartak teljesen szakítani a jobboldallal.

A szovjet állam megalapításáról szóló dekrétum kimondta, hogy a népbiztosok tevékenységének ellenőrzése és elmozdításuk joga a munkás-, katona- és parasztküldöttek összoroszországi kongresszusát és az általa választott Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottságot (OKVB) illeti. A Központi Végrehajtó Bizottságba 101 tagot választottak, köztük 62 bolsevikot, 29 baloldali eszert, 6 internacionalista menseviket és 4 más pártbeli megbízottat.

A II. szovjetkongresszus határozatai azt a világtörténelmi jelentőségű tényt tükrözték, hogy Oroszországban a hatalom a dolgozó népnek — a történelem igazi alakítójának — a kezébe került.

3. A SZOVJETHATALOM DIADALMENETE

Az 1917. október 25-étől (november 7-től) 1918 február-márciusáig terjedő időszakot Lenin a szovjethatalom diadalmenetének nevezte. A néptömegek egész Oroszországban harcot indítottak a szovjetek hatalmáért, s letörték az uralkodó osztályok elkeseredett ellenállását. A szovjethatalom e diadalmenete ragyogóan kifejezésre juttatta az októberi forradalom valóban népi jellegét.

AZ ELSŐ ELLENFORRADALMI LÁZADÁS SZÉTZÚZÁSA

Elsőnek a Kerenszkij—Krasznov-féle lázadást zúzták szét. Kerenszkij, miután az északi front vezérkarához menekült, összegyűjtötte az ellenforradalmi egységeket, és Krasznov tábornoknak, a 3. lovashadtest parancsnokának segítségével Pétervár ellen vonult, hogy megdöntse a szovjethatalmat. Október 27-én és 28-án (november 9-10-én) az ellenforradalmi csapatok elfoglalták Gatcsinát és Carszkoje Szelót. A pétervári ellenforradalmi központ, „A haza és a forradalom megmentésének bizottsága", október 29-én (november 11-én) megszervezte a tisztiiskolások lázadását. A szovjethatalom még ugyanazon a napon szétkergette a tisztiiskolásokat, október 30-án (novem-

[19] Ugyanott, 261. old.

A tisztiiskolások pétervári lázadásának leverésében részt vett kronstadti tengerészek
Fénykép. 1917

ber 12-én) pedig Krasznov Pétervár felé közeledő kozák egységei szenvedtek megsemmisítő vereséget a pulkovói magaslatokon; elhagyták Carszkoje Szelót, és rendezetlenül vonultak vissza Gatcsinába. November 1-én (14-én) a forradalmi csapatok Gatcsinát is elfoglalták. Kerenszkij elmenekült; Krasznovot elfogták, de később szabadon engedték, minthogy „tábornoki becsületszavát" adta, hogy a jövőben nem fog harcolni a szovjethatalom ellen. (Krasznov megszegte adott szavát, és rövidesen ismét egy ellenforradalmi lázadást vezetett.)

A lázadókkal vívott harcok feszült pillanatában a szovjethatalom ellen fordult a Vasutasok Szövetségének Összoroszországi Végrehajtó Bizottsága (Vikzsel), amelyet az eszerek és a mensevikek irányítottak. A „semlegesség" zászlaja alatt tevékenykedő Vikzsel azt indítványozta, hogy alakítsanak „egységes szocialista kormányt", amelynek nemcsak bolsevikok lennének a tagjai, hanem mensevikek, baloldali és jobboldali eszerek is. A szocialista forradalommal szemben álló jobboldali eszerek és mensevikek bevonása a kormányba a szovjethatalom felszámolását jelentette volna. A bolsevik párt Központi Bizottsága le akarta rántani a leplet ezekről a szovjetellenes mesterkedésekről, s beleegyezett abba, hogy tárgyalásokat folytasson a Vikzsellel. A kormányalakítás előfeltételéül szabta az új kormány beszámolási kötelezettségét az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság előtt, valamint a II. összoroszországi szovjetkongresszus dekrétumainak és határozatainak elismerését. A Vikzsel elutasította ezt a feltételt, s ezzel leleplezte ellenforradalmi terveit.

E tárgyalások idején ismét jelentkezett Kamenyev, Zinovjev és híveik opportunista ingadozása. Minthogy nem hittek a szocialista forradalom oroszországi győzelmében, és a pártot a burzsoá parlamentarizmus útjára akarták téríteni, támogatták a Vikzsel szovjetellenes platformját. Amikor pedig a párt Központi Bizottsága határozatilag elvetette ezt a platformot, Kamenyev, Zinovjev,

FORRADALMI CSAPATOK BEHATOLÁSA A KREMLBE
V. V. Meskov. 1923

A SZOVJETHATALOM KIVÍVÁSA MOSZKVÁBAN

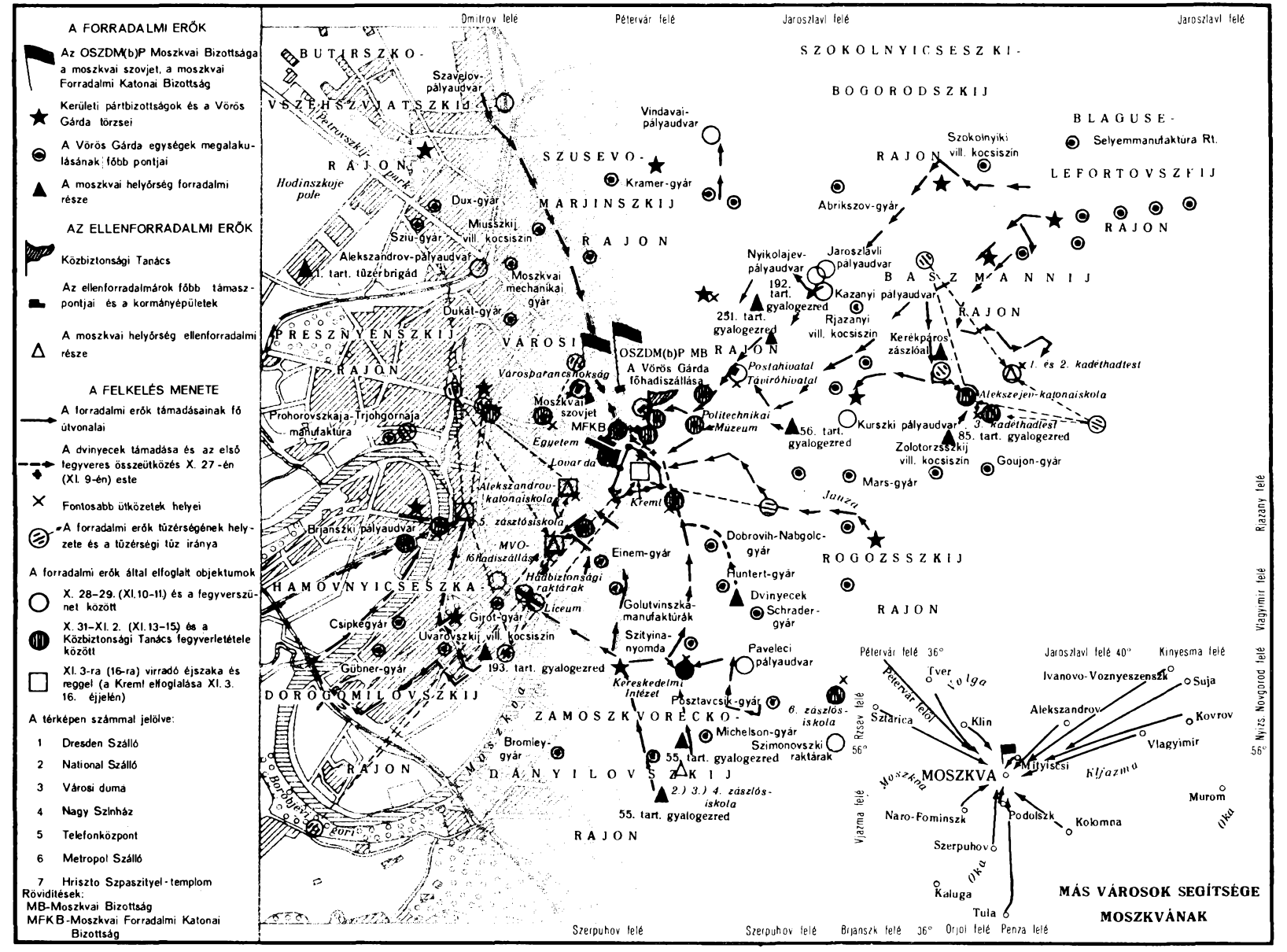

Rikov, Nogin és Miljutyin bejelentették, hogy kilépnek a Központi Bizottságból; egyidejűleg Nogin, Rikov, Miljutyin és Teodorovics kiléptek a Népbiztosok Tanácsából is. A Központi Bizottság határozottan elítélte, dezertálásnak és kapitulációnak bélyegezte ezt a magatartást. A bolsevik frakció javaslatára Kamenyevet elmozdították az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság elnöki tisztéből. Helyére a bolsevik párt kimagasló egyéniségét, J. M. Szverdlovot választották meg, akiről Lenin később azt mondta, hogy „a hivatásos forradalmár legélesebben kiformálódott típusa" volt, s ki tudta fejezni „a proletárforradalom legfőbb, leglényegesebb vonásait".[20] A Népbiztosok Tanácsába G. I. Petrovszkij, P. I. Sztucska, A. G. Slihter és M. T. Jelizarov, a bolsevik párt ismert vezető alakjai kerültek be.

A SZOVJETHATALOM MEGTEREMTÉSE MOSZKVÁBAN

A szocialista forradalom sorsa szempontjából elsőrendű fontosságú volt, hogy a hatalom Moszkvában is a szovjetek kezébe kerüljön. Az ellenforradalom itt nagy erőket összpontosított, és abban reménykedett, hogy legfőbb támaszpontjává teheti Moszkvát.

Október 25-én (november 7-én) reggel, amikor megérkezett a pétervári fegyveres felkelés híre, a bolsevik párt Moszkvai Bizottsága éppen ülést tartott. A bizottság haladéktalanul megalakította a párt központi harci szervét, amelyben M. F. Vlagyimirszkij, V. N. Podbelszkij, O. A. Pjatnyickij, J. M. Jaroszlavszkij és mások vettek részt. A Moszkvai Bizottság felhívást intézett a munkásokhoz, katonákhoz, parasztokhoz, vasutasokhoz, postai és távírdai alkalmazottakhoz, hogy szálljanak harcba a szovjetek hatalmának megteremtéséért.

A vörösgárdista osztagok, az 56. ezred forradalmár katonáival együtt, A. Sz. Vedernyikov vezetése alatt még ugyanazon a napon elfoglalták a postát és a távíróhivatalt. A Moszkvai Bizottság azonban komoly hibákat követett el az ellenforradalommal szembeni harc megszervezésében. A moszkvai szovjet mellett működő Forradalmi Katonai Bizottságot késve, október 25-én (november 7-én) este hozták létre, amikor már megkezdődött a nyílt harc a hatalomért. A bizottságba a bolsevikok mellett mensevikek is bekerültek. A mensevikek ugyanakkor beléptek az ellenforradalmi központba, a Közbiztonsági Bizottságba is, amelyet ugyanaznap este alakítottak meg a városi duma ülésén.

Az október 26-ára (november 8-ára) virradó éjjel a Forradalmi Katonai Bizottság parancsot adott, hogy a forradalmi erőket helyezzék harci készültségbe. A parancs megtiltotta a katonai alakulatoknak, hogy végrehajtsák azokat az utasításokat, amelyek nem a Forradalmi Katonai Bizottságtól származtak. A kerületi bolsevik szervezeteknek azt ajánlották, hogy alakítsanak helyi forradalmi bizottságokat, fegyverezzék fel a forradalmi osztagokat, és foglalják el a város legfontosabb pontjait. Zamoszkvorecsjében, Szokolnyikiben, Hamovnyikiben, Presznyában és Moszkva más kerületeiben a Vörös Gárdára és a helyőrség forradalmár katonáira támaszkodó forradalmi bizottságok gyorsan a helyzet uraivá lettek. Nagy szerepet játszottak ebben a „dvinszkiek", ahogy azt a 860 frontkatonát nevezték, akiket Dvinszkben (Daugavpilszben) a háború és az ideiglenes kormány elleni megmozdulásuk miatt letartóztattak, majd a moszkvai butirki börtönbe szállítottak. A bolsevikok sürgetésére 1917 szeptemberében 593 embert szabadon bocsátottak közülük, s ezek azonnal a forradalmi erőkhöz csatlakoztak. A „dvinszkiekre" bízták a moszkvai szovjet, a Forradalmi Katonai Bizottság és a bolsevik párt Moszkvai Bizottságának védelmét.

Október 26-án (november 8-án) reggelre a forradalmi osztagok elfoglalták a burzsoá lapok nyomdáit és több fontos intézményt. A Kremlben, ahol a forradalmi 56. ezred öt százada tartóz-

[20] Lenin: Emlékbeszéd J. M. Szverdlovról az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság rendkívüli ülésén, 1919. március 18-án. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. 78., 79—80. old.

kodott, megérkezett a 193. ezred egy százada is. Rjabcev ezredes, a moszkvai katonai kerület parancsnoka, minthogy nem volt elegendő ereje ahhoz, hogy szembeszálljon a forradalmi egységekkel, és mivel azt remélte, hogy időt nyerhet, amíg a frontról visszahívott csapatok megérkeznek, azt indítványozta a Forradalmi Katonai Bizottságnak, hogy kezdjenek tárgyalásokat. Megígérte, hogy nem fogja akadályozni a munkások felfegyverzését, és a tisztiiskolásokat elvezényeli a Kremltől.

A Forradalmi Katonai Bizottság, amelyben opportunista elemek is voltak, tárgyalásokba bocsátkozott Rjabcevvel, és beleegyezett abba, hogy a 193. ezred századát kivonja a Kremlből, a postáról és a távíróhivatalból pedig elvezényli az őrséget.

M. F. Vlagyimirszkij
Fénykép. 1917

Október 27-én (november 9-én) Rjabcev meghallva Kerenszkij és Krasznov Pétervár elleni támadásának hírét, ostromállapotot hirdetett ki Moszkvában, és ultimátumszerűen a Forradalmi Katonai Bizottság feloszlatását, az 56. ezred forradalmár katonáinak a Kremlből való kivonását és a fegyverraktárból elvitt fegyverek visszavitelét követelte. A moszkvai katonai kerület törzskara a helyőrség tisztikarára, az Alekszej és az Alekszandr katonai tanintézetekre, a zászlósiskolákra és a hadapródhadtestre támaszkodott. Este tízkor a tisztiiskolások megtámadták a „dvinszkiek" osztagát, amely Zamoszkvorecsjéből jövet a Vörös téren haladt át a Moszkvai Szovjet felé. Ádáz, elkeseredett csata bontakozott ki; az osztag súlyos veszteségek árán, de eljutott a szovjet épületéhez. Október 28-án (november 10-én) a tisztiiskolások elfoglalták a Kremlt, és kegyetlen vérengzést vittek véghez a 56. ezred katonái között.

A Forradalmi Katonai Bizottság a párt harci központjának követelésére elutasította Rjabcev ultimátumát, és tettre szólította a tömegeket. Ekkorra a mensevikek már kiléptek a bizottságból. A forradalom döntő támadásra indult. Október 28-án (november 10-én) Moszkvában kimondták az általános sztrájkot. A munkások egyenesen a gyárakból mentek fegyverekért a Vörös Gárda vezérkarához. A kazáni vasútvonal mellékvágányain álló vagonokból 40 000 puskát szereztek, s ezeket haladéktalanul átadták a vörösgárdistáknak. A moszkvai forradalmi erők létszáma összesen mintegy százezer fő volt.

O. A. Pjatnyickij
Fénykép

Október 29-én (november 11-én) a forradalmi osztagok ismét elfoglalták a postát és a távíróhivatalt, s a Tverszkij bulváron rohammal bevették a városháza épületét. Heves harcok folytak a Szuharev téren, az Osztozsenkán és a Precsisztyenkán, a Szadovaján és a Nyikitakapunál. A Bászmánnaja, a Rogozsszkaja és a Blagusse-Lefortovszkaja városrészek munkásai ostrom alá vették az Alekszandr katonai tanintézetet. A pályaudvarok a vasutasok forradalmi katonai bizottságainak kezében voltak,

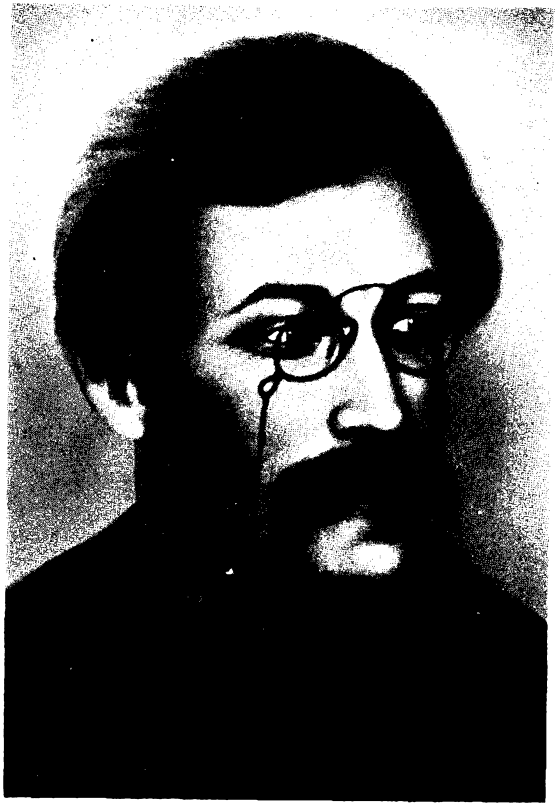

J. M. Jaroszlavszkij
Fénykép. 1917

P. K. Sternberg
Fénykép. 1917

s ez lehetetlenné tette azoknak a csapatoknak a megérkezését, amelyeket a főhadiszállás indított útnak Rjabcev kérésére.

A munkások nagy állhatatosságot és bátorságot tanúsítottak. A Szokolnyikiban folyó harcokat J. M. Malenkov munkás vezette, a katonai tanintézet elleni rohamot P. P. Scserbakov, a textilmunkások szakszervezetének titkára, aki a Blaguse-Lefortovszkaja városrész vörösgárdista osztagainak élére állt. A zamoszkvorecsjei forradalmi osztagoknak P. K. Sternberg bolsevik professzor és P. G. Dobrinyin, a telefongyár fiatal esztergályosa voltak a parancsnokai. A moszkvai gyárak és üzemek munkásnői a géppuskatűzben lövészárkokat ástak és bekötözték a forradalom sebesült harcosait. A felkelő Moszkva segítségére siettek az ivanovo-voznyeszenszki és a sujai vörösgárdisták és forradalmár katonák, Frunze vezetésével, továbbá munkásosztagok Vlagyimirból, Tulából, Szerpuhovból és más városokból. A szovjethatalomért folyó moszkvai harcokban mintegy tízezer vidéki munkás vett részt. Lenin utasítására pétervári vörösgárdista-osztagokat és balti tengerészegységeket is küldtek Moszkvába.

November 1-én és 2-án (14-én és 15-én) döntő harcok lángoltak fel Moszkvában. A forradalmi osztagok lépésről lépésre a Kremlig törtek előre. November 2-án (15-én) kiértek a Vörös térre, és befejezték a Kreml körülzárását. November 2-án (15-én) 5 órakor az ellenforradalmárok megadták magukat. A kapituláció feltételeként a Közbiztonsági Bizottság feloszlott, a tisztiiskolások pedig letették a fegyvert. A november 3-ára (16-ára) virradó éjjel a forradalmi csapatok elfoglalták a Kremlt. Moszkvában győzött a szovjethatalom.

AZ ELLENFORRADALMI FŐHADISZÁLLÁS FELSZÁMOLÁSA

A szovjethatalom számára ezekben a napokban komoly veszélyt jelentett a legfelső parancsnokság Mogiljovban levő főhadiszállása, amely az ellenforradalmi összeesküvés központja lett. Kerenszkij szökése után Duhonyin tábornok, a vezérkar főnöke, legfelsőbb parancsnokká nyilvánította magát. A főhadiszálláson gyülekeztek az ideiglenes kormány volt miniszterei, akik az eszer Csernov elnökletével szovjetellenes kormányt akartak alakítani. A főhadiszállás mellett működő külföldi katonai missziók azt tanácsolták Duhonyinnak, hogy ne rendelje alá magát a szovjet kormánynak.

P. G. Dobrinyin
Fénykép. 1917

A szovjet kormány nevében Lenin kategorikusan követelte Duhonyintól, hogy a békéről szóló dekrétumnak megfelelően haladéktalanul kezdjen tárgyalásokat a német parancsnoksággal. Duhonyin megtagadta a rendelkezés végrehajtását. Ekkor a szovjet kormány leváltotta tisztségéről, és N. V. Krilenkót nevezte ki legfelső parancsnokká. Duhonyin ennek a kormányutasításnak sem engedelmeskedett, s az ellenforradalmi erők szervezkedésének elősegítése céljából szabadon bocsátotta Kornyilov, Gyenyikin, Lukomszkij és Romanovszkij tábornokokat s a Kornyilov-lázadás többi résztvevőjét.

November 9-én (22-én) Lenin rádió útján felszólította valamennyi ezred-, hadosztály-, hadtest-, hadsereg- és egyéb bizottságot, az összes katonát és matrózt, hogy vegyék kezükbe a béke ügyét. A fronton levő ezredeket feljogosították arra, hogy tárgyalásba bocsátkozzanak az ellenséggel, s fegyverszünetet kössenek vele addig az időpontig, amíg meg nem kapják a Népbiztosok Tanácsának végleges rendelkezését. N. V. Krilenko vezetésével Pétervárról, Moszkvából és máshonnan forradalmi katona- és matrózosztagok indultak a főhadiszállásra a lázadás elfojtására.

November 18-án (december 1-én) a mogiljovi forradalmi katonai bizottság még az új főparancsnok megérkezése előtt legfőbb hatalommá nyilvánította magát a városban, és a forradalmi osztagok segítségével kezébe ragadta a főhadiszállás irányítását. A felháborodott katonák elfogták és agyonlőtték Duhonyint.

A Kerenszkij—Krasznov-féle, majd a Duhonyin-féle lázadás gyors szétzúzása arról tanúskodik, hogy a katonák és matrózok tömegei teljes mértékben és tevékenyen támogatták a szocialista forradalmat. John Reed, aki ezekben a napokban a fronton járt, azt írta, hogy „a hadseregtől, a hajóhadtól sorban jöttek a küldöttségek, amelyek örömmel üdvözölték az új népi kormányt". November folyamán a hadsereg nagy részében a forradalmi katonai bizottságok kezébe ment át a hatalom.

A szocialista forradalom bázisa Oroszország központi területe volt, fejlett ipari és kulturális-politikai központjaival. A forradalom első napjaiban — október 25-étől 31-éig (november 7-étől 13-áig) — a szovjetek 16 kormányzósági központban vették át a hatalmat, november végére pedig már valamennyi fontosabb ipari központban és a harcoló hadsereg legfontosabb frontjain létrejött a szovjethatalom. A szovjethatalom megteremtésében a vidéken nagy szerepük volt Pétervár, Moszkva és a többi proletárközpont munkásainak. A pétervári Forradalmi Katonai Bizottság több mint 600 agitátort, 106 politikai megbízottat, valamint 61 instruktort küldött a különböző kormányzóságokba. A szovjet kormány mintegy tízezer munkást irányított vidékre, forradalmi munkára.

A szovjethatalom megteremtése nem egyformán történt az ország egyes vidékein. Számos nagy ipari és politikai központban, ahol a szovjetek már a szocialista forradalom előkészítésének időszakában a bolsevikok oldalára álltak és gyakorlatilag a helyzet urai voltak, a szovjethatalom gyorsan és nagyobbrészt békés úton született meg. Ez volt a helyzet Luganszkban, Ivanovo-Voznyeszenszkben és az egész ivanovo—kinyesmai munkásvidéken, Jekatyerinburgban, Ufában, az uráli városok többségében, továbbá a Volga-vidék városaiban: Nyizsnyij Novgorodban, Szamarában, Caricinben. Néhány városban viszont az ellenforradalom fegyveres harcra kényszerítette a munkásokat és parasztokat.

Bonyolult körülmények között teremtették meg a szovjethatalmat Szibéria és a Távol-Kelet végtelen térségein. Itt a földesúri nagybirtokok és a fejlett ipar hiánya következtében az osztályharc nem volt olyan éles. Falun az erős kulákréteg uralkodott. A kis létszámú munkásság szétszórtan élt az egyes ipari oázisokon, főként a szibériai vasútvonal mentén. A bolsevik szervezetek száma csekély volt; a munkások, különösen pedig a parasztok körében jelentős befolyásuk volt az eszereknek és a menseviknek. Omszkban, Irkutszkban, Csitában és másutt egészen 1917 őszéig

Jekatyerinburgi vörösgárdisták
Fénykép. 1917

egységes szociáldemokrata szervezetek működtek, amelyekben együtt voltak a bolsevikok és a mensevikek; ez is gátolta a szovjetek hatalmáért vívott harcot.

Szibéria és a Távol-Kelet bolsevikjai a párt Központi Bizottságának irányításával rövid időn belül harci szervezeteket teremtettek, és sikeres küzdelmet indítottak a szocialista forradalom győzelméért. Október 29-én (november 11-én) megszületett a szovjethatalom Krasznojarszkban, november 29-én (december 12-én) pedig Vlagyivosztokban. November 30-án (december 13-án) az omszki szovjet is magához ragadta a hatalmat, miután fegyveres harcban szétzúzta az ellenforradalom erőit. December 10-én (23-án) Nyugat-Szibéria szovjetjeinek III. területi kongresszusa, amely Omszkban ülésezett, kikiáltotta a szovjethatalmat egész Nyugat-Szibériában. Krasznojarszk és más városok vörösgárdistáinak támogatásával Irkutszk dolgozói 1917 december végén szétverték a szovjethatalom ellen lázadó fehérgárdistákat. December 6-án (19-én) Habarovszkban is a szovjet kezébe került a hatalom. December 14-én (27-én) a Távol-Kelet szovjetjeinek III. területi kongresszusa deklarációt fogadott el arról, hogy a tengermelléki és az amuri területeken minden hatalom a szovjetek kezébe megy át. 1918 január végére felszámolták és kiűzték Tomszkból az úgynevezett Szibériai Területi Dumát, amely magának követelte a hatalmat Szibériában. A szovjethatalom győzelmét Szibériában és a Távol-Keleten a szovjetek II. összszibériai kongresszusa erősített meg, amelyet 1918 februárjában tartottak Irkutszkban.

A szovjethatalomnak komoly erőfeszítéseket kellett tennie, hogy szétzúzza a doni kozák ellenforradalmat, amelynek élén Kalegyin atamán állt. Kalegyin bejelentette, hogy a doni hadsereg nem engedelmeskedik a szovjet kormánynak, s a szovjethatalom elleni nyílt harc útjára lépett. A Donnál gyülekeztek az oroszországi ellenforradalom főkolomposai: Miljukov, Kornyilov, Gyenyikin és cinkosaik. Kalegyin kapcsolatot teremtett a kubáni, tyereki és asztrahanyi ellenforradalmi kozáksággal, Dutov orenburgi kozákatamánnal és más ellenforradalmi erőkkel. Az imperialista államok pénzzel és fegyverrel támogatták Kalegyint.

Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok kormányai abban reménykedtek, hogy Kalegyin segítségével megdönthetik a szovjethatalmat. Lansing, az Egyesült Államok külügyminisztere, jelentésében a következőket írta Wilson elnöknek: „A legszervezettebb erő, amely végezni tud a bolsevizmussal és meg tudja fojtani a kormányt, Kalegyin tábornok csoportja... E csoport megsemmisülése azt jelentené, hogy az egész ország a bolsevikok kezébe kerül... Kalegyin szövetségeseiben erősíteni kell azt a reményt, hogy ha mozgalmuk elég erős lesz, kormányunktól erkölcsi és anyagi támogatást kapnak."

Az amerikai pénzemberek, a francia és az angol kormány hatalmas összegeket küldtek Kalegyinnek az ellenforradalmi lázadás szervezésére. A Vöröskereszt amerikai missziója páncélautókat és gépkocsikat próbált átjuttatni a Donon. Alekszejev és Kornyilov cári tábornokok hozzáláttak, hogy a külföldi imperialisták pénzén fehérgárdista — úgynevezett önkéntes — hadsereget szervezzenek.

Kalegyinnek novemberben sikerült bevennie a Don melletti Rosztovot, majd Taganrogot is. Miután ezekben a városokban véres rémuralmat teremtett, bejelentette azt a szándékát, hogy Moszkva ellen vonul.

A szovjet kormány Moszkvából, Pétervárról és a Donyec-medencéből vörösgárdista osztagokat és forradalmi egységeket küldött Kalegyin megsemmisítésére. A bolsevik párt felvilágosító munkát végzett a kozákok között. Januárban Kamenszka kozákfaluban megtartották a kozák-frontkatonák gyűlését, amelyen részt vettek a bolsevik párt Központi Bizottságának és illegális Rosztovi Bizottságának képviselői. A gyűlés elismerte a szovjethatalmat, F. G. Podtyelkov kozák vezetésével megalakította a Doni Forradalmi Bizottságot, küldöttséget választott a küszöbön álló III. összoroszországi szovjetkongresszusra és hadat üzent Kalegyinnek. Kalegyin két tűz közé került. Belátta, hogy a helyzet reménytelen, és agyonlőtte magát.

Február elején Taganrog munkásai felkelést indítottak, és megteremtették a városban a szovjethatalmat. A Vörös Gárda osztagai közvetlenül Rosztov és Novocserkasszk alá értek. Február 24-én a szovjet csapatok bevették Rosztovot, egy nappal később pedig Novocserkasszkot is. A Don mentén megszilárdult a szovjethatalom.

Az orosz néppel együtt önfeláldozóan harcoltak a szovjethatalom megteremtéséért Oroszország nemzetiségi vidékeinek népei is. Oroszország különböző népeinek és nemzetiségeinek forradalmi erőit a lenini nemzetiségi politika egyesítette. E politika alapelveit törvényben rögzítette. „Az oroszországi népek jogairól" szóló nyilatkozat, amelyet 1917. november 2-án (15-én) fogadott el a Népbiztosok Tanácsa. A deklaráció kinyilatkoztatta Oroszország népeinek egyenlőségét és szuverenitását, a szabad önrendelkezési jogot egészen az elszakadásig és önálló állam alapításáig; eltörölt minden nemzeti és nemzeti-vallási előjogot és korlátozást, és kimondta, hogy az Oroszország területén élő valamennyi nemzeti kisebbségnek és etnikai csoportnak joga van a szabad fejlődéshez. Az „Oroszország és a Kelet összes muzulmán dolgozójához" című kiáltványban, az ukrán néphez intézett kiáltványban és egyéb okmányokban a szovjet kormány világosan megmutatta, hogy felszabadító nemzetiségi politikája gyökeresen és elvileg különbözik az ideiglenes kormány politikájától.

A proletár internacionalizmus politikája a szovjethatalom köré tömörítette a nemzetiségi dolgozókat. A szovjethatalom megteremtéséért folyó harcot azonban befolyásolták a nemzetiségi vidékek társadalmi-gazdasági és politikai fejlődésének sajátosságai. A szocialista forradalom azoknak a burzsoá-nacionalista szervezeteknek az elkeseredett ellenállásába ütközött, amelyek még az októberi forradalom előtt jöttek létre (az Ukrán és a Belorusz Rada, a krími Kurultaj, a kazahsztáni Alasorda stb.), s amelyek most ellenforradalmi nacionalista „kormányokat" alakítottak, és — céljaikat a nemzeti függetlenségi harc zászlaja mögé rejtve — hadat üzentek a szovjethatalomnak. Az októberi forradalom után ide gyülekező aktív ellenforradalmi elemek szövetségre léptek a burzsoá nacionalistákkal, és a nemzetiségi vidékeket az ellenforradalom tűzfészkeivé igyekeztek változtatni. A forradalmi erők a külföldi imperialisták nyomását is összehasonlíthatatlanul erősebben érezték a nemzetiségi vidékeken, mint a ország belsejében. A szovjetek hatalmáért vívott harc nehézségei a proletariátus hiányával vagy csekély számával, a bolsevik szervezetek gyengeségével is összefüggtek; mindez odavezetett, hogy a megalkuvó és nacionalista pártoknak viszonylag nagyobb befolyásuk volt a dolgozó tömegekre.

A. F. Mjasznyikov
Fénykép

Belorussziának és a Baltikumnak azokon a területein, amelyeket nem szálltak meg a németek, a szovjethatalom gyors győzelmet aratott. Belorusszia területén, Mogiljovban volt a legfelső parancsnok főhadiszállása, itt volt a burzsoá-nacionalista Belorusz Rada, számos ellenforradalmi alakulat, Dovbor-Musznyickij tábornoknak a régi hadseregben szol-

gált lengyelekből álló hadteste, több rohamszázlóalj stb. Ezek az ellenforradalmi erők komoly veszedelmet jelentettek a szovjethatalomra, minthogy bármelyik pillanatban fel lehetett használni őket Pétervár és Moszkva ellen. A nép támogatását azonban nem élvezték. Belorusszia és a nyugati front bolsevik szervezeteinek már az októberi forradalom előestéjén többségük volt a szovjetekben és a katonai bizottságokban, s ez lehetővé tette, hogy a minszki szovjet 1917. október 25-én (november 7-én) kezébe vegye a hatalmat a városban. Ugyanezt tették a gomeli, a mogiljovi, a vityebszki és más szovjetek is. Amint a nyugati terület szovjetjeinek intézőbizottsága a szovjet kormányhoz intézett jelentésében rámutatott, a hatalom rövid két hét leforgása alatt az összes nagyobb és kisebb helységekben a szovjetek kezébe került.

F. A. Szergejev (Artyom)
Fénykép

November második felében Minszkben összeült a munkás- és katonaküldöttek szovjetjeinek területi kongresszusa, a frontkongresszus és a parasztszovjetek kongresszusa. E kongresszusok munkájában részt vettek G. K. Ordzsonikidze és V. Volodarszkij is, mint a bolsevik párt Központi Bizottságának, a Népbiztosok Tanácsának és az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottságnak a meghatalmazottai. Belorussziában megalakult a nyugati terület népbiztosainak tanácsa, élén a bolsevik párt kiváló tagjával, A. F. Mjasznyikovval.

A Baltikum meg nem szállt részein is sikerrel járt a szovjethatalom megteremtéséért folytatott harc. Október 24-én (november 6-án) felkelés tört ki Revalban (Tallinn); október 26-án (november 8-án) a Forradalmi Katonai Bizottság kiáltványt tett közzé a forradalom győzelméről és a szovjethatalom megteremtéséről Észtországban. Lettországban, Valk (Valga) városában, december 16—17-én (29—30-án) tartották meg a bolsevikok vezetésével a munkás-, katona- és agrárproletár küldöttek szovjetjeinek kongresszusát. A kongresszus megválasztotta Lettország első szovjet kormányát.

Az orosz proletariátus kezdeményezését határozottan támogatták Ukrajna dolgozói is. Kijev forradalmi munkásai és katonái már október 25-én (november 7-én) azt követelték, hogy a hatalmat haladéktalanul vegyék át a szovjetek. Az ideiglenes kormány ellenforradalmi képviselői azonban azzal válaszoltak erre, hogy meghirdették a szovjethatalom elleni harcot.

Ukrajna munkásosztálya a bolsevikok vezetésével a szovjetek védelmére kelt. A kijevi fegyvergyár, a 3. sz. repülőtér és más üzemek munkásai követelték, hogy tegyenek határozott intézkedést az ellenforradalommal szemben. Október 27-én (november 9-én) a munkásküldöttek szovjetjeinek és a katonaküldöttek szovjetjeinek együttes ülésén Forradalmi Katonai Bizottságot alakítottak. Ennek tagjait másnap letartóztatták, de ez a csapás nem törte meg a tömegek akaraterejét. Új forradalmi bizottságot választottak, amelynek vezetésével Kijev munkásai és forradalmár katonái október 29-én (november 11-én) fegyveres felkelést indítottak, és háromnapos harcban megtörték az ellenforradalom ellenállását. A Központi Rada azonban hazahívta a frontról az ukrán burzsoá nacionalisták befolyása alatt álló ezredeket, és így túlerőre jutva, magához ragadta a ha-

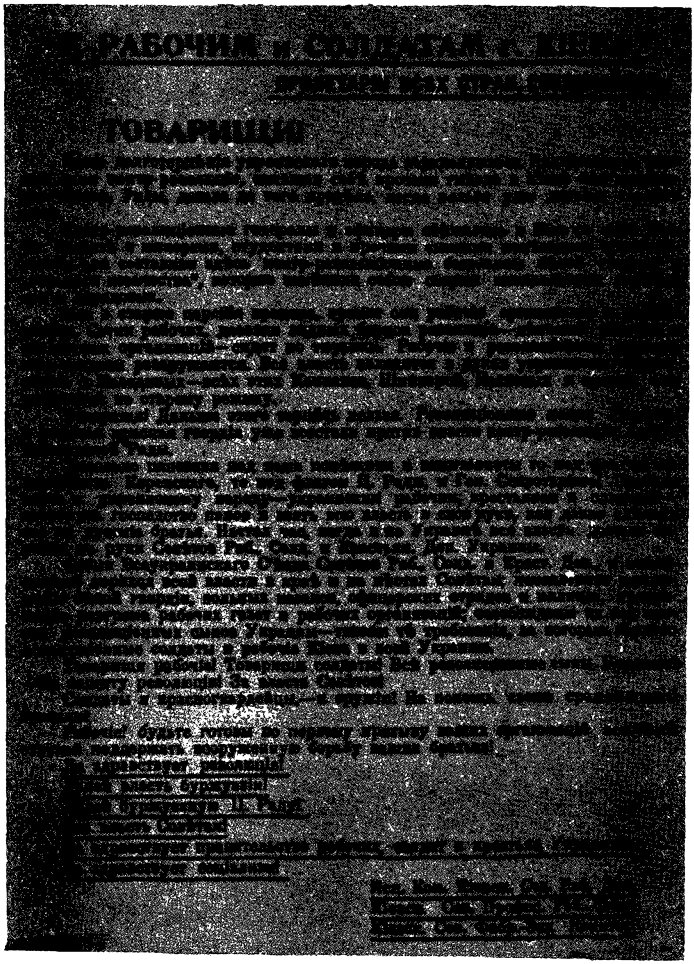

Felhívás a Központi Rada elleni felkelésre
Röpcédula. 1918. január 16

talmat Kijevben. A rada demagógiával megnyerte a parasztság jelentős részét — főként a jómódú parasztokat —, és egész Ukrajnában a hatalom birtokosának nyilvánította magát. November 7-én (20-án) a rada közzétette az úgynevezett harmadik Univerzálist, amelyben kinyilatkoztatta, hogy nem veti alá magát Oroszország szovjet kormányának. Megegyezett Scserbacsov tábornokkal, a román front parancsnokával, hogy a román és a délnyugati frontot Scserbacsov parancsnoksága alatt egységes ukrán frontba olvasztják össze, és szövetségre lépnek Kalegyin atamánnal.

A Központi Rada ellenséges ténykedése arra kényszerítette a Népbiztosok Tanácsát, hogy 1917. december 4-én (17-én) ultimátumot nyújtson át, amelyben követelte, hogy vessenek véget a front dezorganizálásának, ne engedjenek át ellenforradalmi egységeket a Donon, mondjanak le a Kalegyinnel való szövetségről, és adják vissza a fegyvereket az Ukrajnában levő forradalmi ezredeknek meg a Vörös Gárda osztagainak. A szovjet kormány figyelmeztette az ukrán nacionalista kormányt, hogy amennyiben nem kap kielégítő választ, úgy fogja tekinteni a radát, mint amely nyílt háborúban áll a szovjethatalommal. Ugyanakkor a Népbiztosok Tanácsa az ukrán néphez intézett kiáltványban elismerte Ukrajna függetlenségét, és leleplezte a rada ellenforradalmi jellegét, szovjetellenes és nemzetellenes politikáját.

A rada nem adott kielégítő választ a szovjet kormány ultimátumára, hanem az antanthatalmak kormányaihoz fordult támogatásért, amelyek azonnal elismerték, és segítségére is siettek. Ukrajna népe a saját tapasztalatából győződhetett meg arról, hogy a rada a nacionalista ukrán burzsoázia diktatúrájának szerve, a külföldi tőke kiszolgálója.

Ukrajnában népi küzdelem lángolt fel a rada és imperialista pártfogói ellen. A forradalmi Donyec-medence nem ismerte el a rada hatalmát. A harkovi bolsevikok Artyom (F. A. Szergejev, a bolsevik párt Központi Bizottságának tagja) vezetésével leverték a helyi ellenforradalmat, és megteremtették a városban a szovjethatalmat. A Donyec-medence szovjetjeivel vállvetve szálltak harcba a szovjethatalom megvalósításáért egész Ukrajnában.

1917. december 11-én (24-én) Harkovban megnyílt Ukrajna I. szovjetkongresszusa. December 12-én (25-én) a kongresszus kikiáltotta a szovjethatalmat Ukrajnában, megválasztotta a Központi

Sz. G. Saumjan
Fénykép. 1917

P. A. Dzsaparidze
Fénykép

Végrehajtó Bizottságot és megalakította Ukrajna szovjet kormányát, a Népi Titkárságot, amelyben Artyom, J. B. Bos, J. M. Kocjubinszkij és mások vettek részt. A kongresszus Szovjet-Ukrajna és Szovjet-Oroszország szoros szövetsége mellett foglalt állást. Az Orosz Köztársaság Népbiztosainak Tanácsa üdvözletét küldte Ukrajna szovjet kormányának, és teljes támogatásáról biztosította az ellenforradalommal vívott harcában.

A szovjethatalom győzelmet aratott Jekatyerinoszlavban, Ogyesszában, Csernyigovban és sok más ukrán városban is. 1918. január 16-án (29-én) Kijevben újabb fegyveres felkelés kezdődött. Ez megkönnyítette a Kijev ellen támadó forradalmi osztagok feladatát, amelyek január 26-án (február 8-án) el is foglalták a várost. A rada Volinyba menekült. Csaknem egész Ukrajnában, a Krímben és Moldvában győzött a szovjethatalom.

1918 elején, szívós küzdelem után, megszületett a szovjetek hatalma a Kubán-vidék és a Fekete-tenger mellékének számos nagy központjában, márciusban pedig egész Észak-Kaukázusban is. A szovjethatalomért vívott észak-kaukázusi harcok legkiemelkedőbb szervezői Sz. G. Buacsidze, U. D. Bujnakszkij, Sz. M. Kirov és G. K. Ordzsonikidze voltak.

A Kaukázusontúl különösen nehéz és hosszadalmas volt a szovjethatalomért vívott küzdelem. Ennek több oka is volt: Bakutól eltekintve a nagy ipari központok hiánya és a proletariátus csekély száma; a kizsákmányolók által hosszú időn át szított nemzetiségi ellenségeskedés; a helyi bolsevik szervezetek gyengesége és a régi burzsoá-nacionalista pártok nagy aktivitása, amely pártok nacionalista és szociális demagógiájuk segítségével jelentős befolyásra tettek szett a tömegek körében; a külföldi imperialisták nyílt beavatkozása.

Bakuban, a Kaukázusontúl proletár központjában, ahol a dolgozók harcát erős bolsevik szervezetek vezették (élükön Sz. G. Saumjan, P. A. Dzsaparidze, M. Azizbekov és mások állottak), a szovjethatalom október 31-én (november 13-án) győzött. Hamarosan egész Azerbajdzsánban győzelmet arattak a szovjetek. De november 15-én (28-án) az ellenforradalmi nacionalista pártok — a grúz mensevikek, az örmény dasnakok és az azerbajdzsán muszavatisták — a külföldi imperialisták nyílt támogatásával Tbilisziben létrehozták a maguk burzsoá hatalmi szervét, az úgynevezett kaukázusontúli biztosságot. Ezek a pártok dühödt szovjetellenes propagandát folytattak, fehérgárdista tábornokok és külföldi ügynökök segítségével fegyveres bandákat szerveztek, s 1918 januárjában bestiálisan legyilkoltatták a török frontról visszaérkezett forradalmár katonákat.

A Kaukázusontúl hosszú ideig elhúzódott a szovjethatalomért vívott küzdelem. A Kaukázusontúl dolgozói csupán 1920—1921-ben fejezték be győzelmesen harcukat.

Az Urálban Dutov kozákatamán 1917 decemberében szovjetellenes lázadást robbantott ki az orenburgi kerületben. Támogatást kapott az eszerektől és a mensevikektől, a burzsoáziától és a földesuraktól, a kazah és baskír nacionalistáktól s a külföldi imperialistáktól. Dutov elfoglalta Orenburgot, s ezzel elvágta Szovjet-Oroszországtól Közép-Ázsiát, és létében fenyegette a szovjethatalmat az Urál és a Volga-vidék ipari központjaiban. Dutov közvetlen kapcsolatot próbált teremteni Kalegyinnel.

A szovjet kormány Pétervárról és Moszkvából vörösgárdista, forradalmi matróz- és katonaosztagokat küldött a Dutov elleni harcra. A lázadás szétzúzásában részt vettek az Urál, a Volga-vidék, Közép-Ázsia és Kazahsztán dolgozói is. A lázadók elleni harcok rendkívüli politikai biztosául P. A. Kobozjevet, az uráli bolsevik szervezet kiváló tagját nevezték ki.

1918. január 18-án (31-én) a forradalmi csapatok a felkelők támogatásával bevették Orenburgot és megsemmisítették a kozák ellenforradalmat. Dutov, híveinek maroknyi csoportjával, a Turgaj-sztyeppén rejtőzött el. Orenburgban a munkás-, katona-, paraszt- és kozákküldöttek szovjetje vette kezébe a hatalmat. Dutov seregének szétverése nagymértékben elősegítette a szovjethatalom megteremtését Kazahsztán és Közép-Ázsia területén.

Közép-Ázsiában Taskent volt a szocialista forradalom központja. 1917. október 28-án (november 10-én) a vasúti munkások és a forradalmár katonák fegyveres harcra keltek. A városban négy napig tartott az elkeseredett küzdelem. Közép-Ázsia és Kazahsztán számos városából fegyveres munkásosztagok érkeztek Taskent felkelő munkásainak segítségére. Október 31-én (november 13-án) Taskentben győzött a fegyveres felkelés. Az ideiglenes kormány Turkesztáni Bizottságának hatalma megdőlt. November közepén Taskentben összeült a szovjetek III. területi kongresszusa, amelyen szovjet kormány alakult: a Turkesztáni Népbiztosok Tanácsa.

Közép-Ázsia és Kazahsztán különböző vidékeinek eltérő osztály-erőviszonyai miatt egyes városokban és területeken hónapokig elhúzódott a szovjethatalomért folytatott küzdelem. Ez a folyamat lényegében 1918 márciusára fejeződött be. Ekkorra szétzúzták a burzsoá-nacionalista ellenforradalom alapvető erőit és központjait Közép-Ázsiában (Kokandi Autonómia) és Kazahsztánban (Alas-orda), s leverték az uráli, orenburgi és szemirecsjei fehér kozákokat is.

Így tehát az 1917 októberétől 1918 márciusáig terjedő időszakban a szovjethatalom Oroszország csaknem egész területén létrejött. Lenin így jellemezte ezt a diadalmenetet: „Egész Oroszországban magasra csapott a polgárháború hulláma, s mindenütt rendkívül könnyen győztünk, mégpedig azért, mert a gyümölcs megérett, mert a tömegek már leszűrték a tapasztalatokat a burzsoáziával való paktálásból. Jelszavunk — »Minden hatalmat a Szovjeteknek!« —, amelyet a tömegek hosszas történelmi tapasztalataik alapján gyakorlatilag ellenőriztek, a vérükké vált."[21]

[21] Lenin: Az OK(b)P hetedik kongresszusa. 1918. március 6—8. Lásd *Lenin* Művei. 27. köt. Szikra 1952. 75. old.

AZ OKTÓBERI FORRADALOM GYŐZELMÉNEK TÉNYEZŐI ÉS A FORRADALOM TÖRTÉNELMI JELENTŐSÉGE

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom törvényszerű eredménye volt annak a világtörténelmi folyamatnak, amely az emberiséget elvezette a szocialista forradalomhoz, és Oroszország munkásosztályát állította a forradalmi világmozgalom élére. A forradalom azért győzött, mert vezető ereje a hatalmas harci tapasztalattal rendelkező orosz proletariátus volt, amely Lenin zseniális irányításával Oroszország minden más társadalmi osztályánál korábban teremtette meg a maga politikai pártját, a bolsevik pártot, s amely legfőbb hajtóereje lett az ország egész társadalmi-politikai fejlődésének. A küzdelem során harci szövetség jött létre a nép többségét alkotó két osztály, a proletariátus és a szegényparasztság között. A munkásság vezetése alatt álló munkás-paraszt szövetség a forradalmi államhatalom új formáiban, a szovjetekben öltött testet.

Az októberi forradalom győzelmének döntő előfeltétele az volt, hogy a néptömegeket a bolsevikok forradalmi pártja vezette, amely az élenjáró marxi—lenini elmélettel volt felfegyverezve. Az októberi forradalom előkészítésének és megvalósításának időszakában a párt határozatai és Lenin művei tovább fejlesztették és új elméleti tételekkel gazdagították a marxizmus—leninizmust. Az októberi forradalom a szocialista forradalomról szóló lenini elmélet valóra váltásának iskolapéldája volt.

A forradalom gyors és könnyű győzelme továbbá azzal is magyarázható, hogy az orosz burzsoázia viszonylag gyönge ellenfél volt a munkásosztály számára. Az orosz kapitalizmus elmaradottsága, a külföldi imperializmustól való függősége, fejlődésének történelmi feltételei következtében az orosz burzsoáziát különösen reakciós világnézet, politikai ernyedtség és a kellő tapasztalatok hiánya jellemezte. A mensevikek és az eszerek kispolgári pártjai, amelyek nyíltan átálltak az ellenforradalom táborába, lelepleződtek a nép szemében, és politikailag elszigetelődtek.

A forradalom sikerét a nemzetközi helyzet is előmozdította: a két, egymással hadban álló imperialista koalíció egyike sem tudott azonnal komoly fegyveres segítséget nyújtani az orosz burzsoáziának. Az orosz munkásosztály számára viszont hatékony támogatást jelentettek a nemzetközi proletariátus szolidaritást és együttérzést kifejező megmozdulásai.

Az októberi forradalom gyökeres fordulatot idézett elő Oroszország történetében. A munkásosztály, szövetségben a szegényparasztsággal, megdöntötte a kizsákmányolók hatalmát, megvalósította saját politikai vezető szerepét a társadalomban, létrehozta saját diktatúráját, s ezzel megteremtette a szocialista építés győzelmének legfontosabb előfeltételeit. A munkásosztály széttörte a régi államgépezetet, államosította a gyárakat, üzemeket, bankokat, elkobozta a nagy földbirtokokat, felszámolta a rendi és osztályelőjogokat, és megalkotta saját államhatalmi szerveit, a munkás- és parasztküldöttek szovjetjeit.

A szovjethatalom formájában a demokrácia új típusa született meg: demokrácia a legszélesebb néptömegek számára, amelyek az emberiség történetében először váltak sorsuk urává. „Magának a Szovjetuniónak

M. Azizbekov
Fénykép

„Új világ. Oroszország"
A. Young rajza. 1920

a keletkezése, s még inkább fennállásának első, nehéz évei — írta Theodore Dreiser amerikai író — rendkívül meggyőző és lefegyverző érvet szolgáltattak, amely ma már megdönthetetlenné vált. A nemzetközi porondon olyan nemzet jelent meg, amely méltán elmondhatta magáról: a mi rendszerünk nem a tőke tulajdonosának, hanem a tőke megteremtőjének nyújt igazságosan és jól berendezett életet, neki nyújtja mindazokat a javakat, amelyeket a lángész, a művészet, a tudomány és az emberi értelem létrehozni képes. Ez a fáklya nemcsak Oroszország számára világít, hanem hatalmas reflektorként, könyörtelenül leleplezi a kapitalista rendszer minden mesterkedését, egész hazugságát, kapzsiság szülte konfliktusait, sötét előítéleteit és szennyét."

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom az összes megelőző forradalomtól eltérően, nem a kizsákmányolás egyik formáját váltotta fel egy másikkal, hanem felszámolta az embernek ember által történő mindenfajta kizsákmányolását; megszüntette a társadalmi és nemzeti elnyomás, a nemzeti egyenlőtlenség összes formáját s Oroszországnak korábban nem egyenjogú népeit szabad és egyenjogú népekké tette.

A szocialista forradalom megmentette Oroszországot a gazdasági és nemzeti katasztrófától, az angol, amerikai, német és egyéb imperialisták részéről fenyegető feldarabolás és leigázás veszélyétől. A forradalom a béke politikáját hirdette meg, és minden nép számára megmutatta a kiutat a véres, imperialista világháborúból. „Amikor majd a felszabadult emberiség megjelöli felszabadulásának dátumait — írta Henri Barbusse francia író —, a legnagyobb lelkesedéssel és emelkedettséggel fogja ünnepelni 1917. október 25-ét, azt a napot, amikor megszületett a szovjet állam, amelynek egyik legelső dekrétuma a békéről szóló dekrétum volt."

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmének hatalmas nemzetközi jelentősége volt. Lenin a következőket írta: „Joggal lehetünk büszkék és joggal tarthatjuk szerencsésnek magunkat azért, mert nekünk adatott elsőnek a földkerekség egyik darabján leteperni azt a vadállatot, a kapitalizmust, amely vérrel öntözte meg a földet, éhínségbe és elvadulásba kergette az emberiséget. . ."[22]

Az októberi forradalom nemcsak a gazdaságban, nemcsak a társadalom osztálystruktúrájában jelentett mélyreható fordulatot, hanem a munkásosztály ideológiájában is. A marxizmus—leninizmus zászlaja alatt kivívott nagyszerű győzelem hatalmas erejű csapást mért az opportunizmus és a revizionizmus ideológiájára, új, magasabb szintre emelte a világ munkásmozgalmát. Az októberi forradalom nyomán Oroszország a szocializmus első központja lett, amelyet az egész világ dolgozói támogattak; az októberi forradalom Oroszország munkásosztályát a világ dolgozóinak élcsapatává tette a kapitalizmus megdöntéséért, a társadalom szocialista átalakításáért vívott harcban.

Az oroszországi munkásosztály a forradalom vívmányainak megőrzéséért, majd a szocializmus felépítéséért folytatott küzdelmében mindvégig a kapitalista országok proletárjainak támogatását

[22] Lenin: Látnoki szavak. Lásd *Lenin* Művei. 27. köt. 512. old.

élvezte. Ugyanakkor a kapitalista államok munkásai a haladás ügyéért és a szocializmusért vívott forradalmi harcukban sziklaszilárd barátra és fegyvertársra tettek szert. A szovjet munkásosztály és a kapitalista országok proletárjai közti kapcsolatokban ragyogóan testet öltöttek a proletár internacionalizmus elvei. Mi „nemcsak szolidárisak voltunk az orosz forradalommal — írja Maurice Thorez, a Francia Kommunista Párt volt főtitkára —; a Nagy Októberi Szocialista Forradalmat legbensőbb ügyünknek, Franciaország és minden ország proletariátusa ügyének tekintettük. Saját vívmányunknak, az egész nemzetközi munkásmozgalom vívmányának tartottuk az októberi forradalmat, Mi, Franciaország proletárjai, hitet tettünk mellette, és kijelentettük, hogy kötelességünk Lenintől tanulni."

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom nemzetközi hatása azzal magyarázható, hogy fejlődésének alapvető törvényszerűségei és vonásai — Lenin meghatározása szerint — „nem helyi, nem különleges nemzeti, nem csupán orosz, hanem nemzetközi jelentőségűek."[23] Miként Lenin megállapította, az októberi forradalomnak nem csupán közvetlen forradalmasító hatását kell tekintetbe venni, hanem azt is, hogy alapvető vonásai „nemzetközi érvényűek, vagyis történelmileg elkerülhetetlen, hogy nemzetközi méretekben megismétlődjék az, ami nálunk történt."[24]

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom általános törvényszerűségeinek nemzetközi érvényét a későbbiek folyamán ragyogóan igazolták azoknak az újabb országoknak a tapasztalatai, amelyekben szintén győzött a szocialista forradalom, és megkezdődött a szocializmus építése.

[23] Lenin: „Baloldaliság" — a kommunizmus gyermekbetegsége. Lásd *Lenin* Művei. 31. köt. Szikra 1951. 5. old.
[24] Ugyanott.

II. FEJEZET

A SZOVJET SZOCIALISTA ÁLLAM KIALAKULÁSA. SZOVJET-OROSZORSZÁG KILÉPÉSE AZ IMPERIALISTA HÁBORÚBÓL

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom döntő tette az volt, hogy a bolsevik párt vezette orosz proletariátus megragadta a politikai hatalmat. A proletariátus uralkodó osztállyá vált, maga mellé állította a város és a falu dolgozóit, a bolsevik párt pedig a világ első szocialista államának kormányzó pártjává lett.

A szovjet államnak meg kellett oldania a proletárdiktatúra történelmi feladatait: meg kellett törnie az osztályellenség ellenállását, meg kellett szerveznie a szocialista ország védelmét az ellenséges kapitalista környezetben, fel kellett építenie a szocializmust és erősíteni nemzetközi kapcsolatait valamennyi ország proletariátusával. Ezen az úton a szovjet állam kezdettől fogva a megdöntött kizsákmányoló osztályok dühödt ellenállásába ütközött. Ezen osztályok érdekeinek képviselői — a monarchisták, a kadetok, az eszerek, a mensevikek, a burzsoá nacionalisták — kétségbeesett kísérleteket tettek a régi, burzsoá-földesúri rendszer visszaállítására. Igen nagy veszélyt jelentett a szovjethatalom számára a nemzetközi imperializmus is. De a szovjet nép, lenini pártjának irányításával, leküzdötte az előtte álló nehézségeket.

1. AZ ELSŐ SZOCIALISTA ÁTALAKULÁSOK A TÁRSADALMI RENDSZERBEN

AZ ÚJ ÁLLAMGÉPEZET MEGTEREMTÉSE

A győztes forradalom elsőrendű és központi feladata a proletár államhatalom kiépítése volt. Az új állam gyökeresen különbözött minden korábbi államtípustól, amelyek a kisebbség erőszakszervei voltak a nép többségével szemben, s az elnyomás és kizsákmányolás eszközéül szolgáltak. A szocialista állam hivatása az volt, hogy a nép óriási többségének érdekeit kifejezze és védelmezze, s a dolgozó tömegekre támaszkodó valódi demokrácia állama legyen. A megdöntött kizsákmányoló osztályok elnyomásának funkciója mellett igen fontos gazdasági-szervező és kulturális-nevelő funkciókat is be kellett töltenie, s a munkásosztály legfőbb eszközévé kellett válnia a kommunizmus felépítéséért folyó harcban. Ilyen államot nem lehetett felépíteni a régi, burzsoá-földesúri államgépezet alapjain.

A szovjethatalom már fennállásának első napjaiban hozzálátott a régi államgépezet lebontásához és a proletárdiktatúra állami szerveinek kiépítéséhez. A szovjethatalom ellenségei abban remény-

AZ ELSŐ JELMONDAT
N. B. Tyerpszihorov festménye. 1924

kedtek, hogy a bolsevik párt nem lesz képes az állam kormányzására, és néhány nap vagy néhány hét alatt csődbe kerül. A francia nagykövetségen — a párizsi sajtó közlése szerint — az a meggyőződés uralkodott, hogy a „bolsevikok 8—10 napnál tovább nem tudják tartani magukat". Az ideiglenes kormány volt miniszterei, az eszerek és mensevikek vezetői ezekben a napokban azt mondogatták, hogy ha ők mindössze hat hónapig tarthatták magukat, akkor a bolsevikok hat hétig sem lesznek hatalmon.

A történelem megcáfolta a szocialista forradalom ellenségeinek jóslatait. A szovjethatalom széttörte a burzsoá-földesúri államgépezet minden alapvető szervét — a hadsereget, rendőrséget, bíróságot és más egyéb erőszakszervet —, s új, szocialista államszervezetet hozott létre.

A szovjet állam központi apparátusának megteremtését és a szovjetek országos méretekben történő kiépítését a bolsevik párt irányította. Akárcsak az októberi forradalomban, itt is rendkívüli erővel nyilvánult meg Leninnek, az új típusú államférfinak szervező géniusza.

Lenin mélységesen hitt abban, hogy a nép forradalmi alkotóereje kimeríthetetlen forrása lesz az új élet építésének, és megállapította, hogy a szovjethatalom a világ legcsodálatosabb erejére támaszkodik: a munkások és parasztok öntudatára és alkotó energiájára. A nép ezrei kezdtek dolgozni az államgépezetben, ennek vezető posztjain is. Ugyanakkor a bolsevik párt arra törekedett, hogy a régi szakembereket is a szovjethatalom szolgálatába állítsa. A régi államgépezet nem minden elemét számolták fel. A burzsoá államban, Lenin meghatározása szerint, az erőszakszerveken kívül egy olyan apparátus is létezik, amely „nem teljesen állami": a bankok, a posta, a fogyasztási társulatok stb. „Ezt az apparátust — írta Lenin — nem szabad és nem is kell összetörnünk. Ezt az apparátust ki kell ragadni a tőkés alárendeltségből, le kell *hasítani*, le kell *nyesni*, le kell *vágni* róla a tőkéseket minden befolyásukkal együtt, és a proletár szovjeteknek kell *alárendelni*, szélesebb körűvé, átfogóbbá, általánosabbá kell tenni."[1]

A régi államgépezet lerombolásának és az új apparátus létrehozásának egész bonyolult folyamata lényegében néhány hónap alatt, a szovjethatalom diadalmenetének időszakában valósult meg. A szovjet hatalmi szervek kiépítésében nagy szerepe volt a Pétervári Forradalmi Katonai Bizottságnak. A bizottság rendet teremtett Pétervárott, és igen nagy segítséget nyújtott a helyi szovjeteknek; funkcióit fokozatosan átvették a szovjet államgépezet kialakuló szervei, majd 1917 decemberében megszűnt a Forradalmi Katonai Bizottság.

Az ellenforradalmárok minden eszközzel arra törekedtek, hogy meghiúsítsák a szovjethatalom állami tevékenységét. Az első időben egyik legfőbb eszközük az volt, hogy kihasználták a felsőbb hivatalnokréteg szabotázsát, amelyet az imperialista államok diplomáciai misszióinak nyílt támogatásával a kadetok, a mensevikek és az eszerek szerveztek. Így például, amikor a belügyi népbiztos munkához látott, a volt minisztériumban csupán szétszórt papírhalmazokat, lezárt íróasztalokat és kulcs nélküli szekrényeket talált.

A Forradalmi Katonai Bizottság felszólította a munkásszervezeteket, hogy vegyenek részt az államgépezet megteremtésében. A pártsejtek legjobb tagjaikat jelölték vezető állami munkára. A szakszervezetek felkutatták mindazokat, akik a szovjetapparátusban kívántak dolgozni.

A bolsevik párt, a szovjet kormány és a szakszervezetek felhívásainak ezrével tettek eleget a forradalmi munkások, katonák és matrózok. A Putyilov-gyár és a Viborgi városrész munkásainak segítségével a Belügyi Népbiztosság munkája csakhamar rendes kerékvágásba zökkent. A Kereskedelmi és Ipari Népbiztosság apparátusának megszervezését a Bányászati Intézet bolsevik diákjai és a folyami közlekedés munkásai vállalták magukra. A Külügyi Népbiztosságra a Siemens és Schuckert-gyár élenjáró munkásai és a Balti Flotta forradalmár matrózai kerültek. Ennek a népbiztosságnak ők voltak az első munkatársai. A külügyminisztérium régi alkalmazottai, miután

[1] Lenin: Megtartják-e a bolsevikok az államhatalmat? Lásd *Lenin* Művei. 26. köt. Szikra 1952. 92. old.

Tüntetés Pétervárott 1917 decemberében, az állami tisztviselők szabotázsa ellen
Fénykép

meggyőződtek arról, hogy a szabotázs szervezőinek tervei kilátástalanok, sietve jelentkeztek szolgálatra. 1918 januárjában a Külügyi Népbiztosság apparátusában mintegy kétszáz munkatárs dolgozott. A napi munka elvégzése mellett rövid időn belül kiadták két kötetben a titkos okmányok gyűjteményét — száznál több egyezményt és sok más diplomáciai anyagot —, amelyben lelepleződött az imperialista kormányok hódító politikája.

Az államigazgatás első szervei között alakult meg a Nemzetiségi Ügyek Népbiztossága is. Feladata az volt, hogy valóra váltsa a lenini nemzetiségi politikát. Ez a népbiztosság, amelynek élén I. V. Sztálin állott, nagy munkát végzett a népek önkéntes, testvéri közösségén alapuló szovjet szocialista állam nemzeti-állami építésében.

1917. október 28-án (november 10-én) a szovjet kormány dekrétumot adott ki a munkásmilícia megalakításáról. A milíciát a munkás- és katonaküldöttek szovjetjei hozták létre, és kizárólag az ő vezetésük alatt állt.

Igen nagy jelentőségű volt a Népbiztosok Tanácsának 1917. december 7-i (20-i) határozata, amely kimondta, hogy meg kell teremteni az állambiztonság külön szervét, az Összoroszországi Rendkívüli Bizottságot az ellenforradalom és a szabotázs elleni harcra (VCSK — Cseka). Vezetője F. E. Dzerzsinszkij lett. A Rendkívüli Bizottság leleplezte és meghiúsította a belső és külső ellenforradalom szovjetellenes összeesküvéseit, megbüntette a szabotőröket, a spekulánsokat és a szovjethatalom más ellenségeit.

Az igazságszolgáltatásról szóló 1917. november 22-i (december 5-i) dekrétum megszüntette a régi bírói szerveket, és hatályon kívül helyezte mindazokat a törvényeket, amelyek ellentmondásban voltak a szovjethatalom céljaival és feladataival. A régi bírósági rendszer helyén létrejöttek a munkás-paraszt törvényszékek és a helyi népbíróságok, amelyeket a szovjetek választottak meg.

Önkéntesek felíratkozása a Vörös Hadseregbe. Pétervár, 1918 február
Fénykép

Hivatásuk az volt, hogy elnyomják a megdöntött kizsákmányoló osztályok ellenállását, védelmezzék a dolgozók érdekeit és a szocializmus szellemében neveljék a néptömegeket.

Az 1917. november 10-én (23-án) kiadott dekrétum megszüntette a rendeket, a rendi kiváltságokat és korlátozásokat, a polgári méltóságokat, címeket és rangfokozatokat. Minden állampolgárt — vagyoni helyzetre, származásra, nemre és nemzetiségre való tekintet nélkül — a szovjetköztársaság egyenjogú polgárának nyilvánított. Kimondta a nők egyenjogúságát.

Az 1918. január 20-i (február 2-i) dekrétum törvénybe iktatta az egyház elválasztását az államtól és az iskola elválasztását az egyháztól; kimondta a teljes lelkiismereti szabadságot, eltörölte az egyház kiváltságait és megszüntette az egyháznak nyújtott állami támogatást. E dekrétumnak és végrehajtásának óriási jelentősége volt a közoktatás fejlesztése, a felnövekvő nemzedéknek az ateizmus és a tudományos szocializmus szellemében való oktatása és nevelése szempontjából.

A szocialista forradalom sorsa nagymértékben függött attól, hogy sikeresen meg tudják-e oldani a régi hadsereg felszámolásának és az Október vívmányait fegyveresen megvédeni képes új hadsereg kialakításának feladatait. A Németországgal és szövetségeseivel folytatott háború miatt nem lehetett nyomban feloszlatni a régi hadsereget. A szovjet kormány ezért eleinte arra szorítkozott, hogy erélyes lépéseket tegyen a régi hadsereg demokratizálására: a hadsereget és a flottát a Népbiztosok Tanácsának rendelték alá; megalakították a Hadügyi és Haditengerészeti Népbiztosságot; rendeletileg szabályozták a hadseregben szolgálatot teljesítő összes személy egyenjogúságát, a parancsnokok választását; a katonai egységeknél a teljes hatalmat a katonabizottságoknak és a szovjeteknek adták át.

A régi hadsereg gyakorlatilag széthullt. Az imperialista háborútól meggyötört katonák otthagyták a frontot, és hazamentek. 1917. november 10-én (23-án) a Népbiztosok Tanácsa dekrétu-

mot adott ki a hadsereg létszámának csökkentéséről. A fő feladat az új, munkás-paraszt reguláris hadsereg megteremtése lett. A Vörös Gárda osztagai és a régi hadseregnek azok az egységei, amelyek a forradalom mellé álltak, nem biztosíthatták teljes egészében a szovjet állam védelmét a külső ellenséggel és a belső ellenforradalommal szemben. Elengedhetetlen volt, hogy megteremtsék a munkások és parasztok érdekein őrködő hatalmas munkás-paraszt hadsereget, a proletárdiktatúra hadseregét. 1918. január 15-én (28-án) a szovjet kormány dekrétumban rendelte el a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg felállítását. A Vörös Hadsereg megalakulása önkéntes alapokon történt. „A Vörös Hadseregbe beléphet mindenki, aki kész arra, hogy erejét, életét feláldozza az októberi forradalom vívmányainak, a szovjethatalomnak és a szocializmusnak a védelméért" — mondta ki a dekrétum. A Vörös Hadseregbe belépni kívánóknak ajánlást kellett hozniuk a pártszervezetektől, szovjetektől vagy más olyan szervezetektől, amelyek a szovjethatalom hívei voltak. A régi hadsereg és flotta egységeinek kollektív belépése a Vörös Hadsereg soraiba csak kölcsönös kezességvállalással és névszerinti szavazással történhetett. A Vörös Hadseregbe a dolgozó osztályok legöntudatosabb, a forradalom ügyéhez leghívebb tagjait vették fel. 1918. január 29-én (február 11-én) dekrétumot adtak ki a Munkás-Paraszt Vörös Flotta megszervezéséről, amely ugyanazon elvek szerint történt, mint a Vörös Hadsereg szervezése.

A szovjet állam kialakulásának időszakában az egyik legfontosabb alkotmányos aktus „A dolgozó és kizsákmányolt nép jogainak kinyilatkoztatása" volt, amelyet Lenin dolgozott ki és az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság fogadott el 1918. január 3-án (16-án). Ez a deklaráció Oroszországot a munkás-, katona- és parasztküldöttek szovjetjeinek Köztársaságává nyilvánította, és a következőkben határozta meg a szovjethatalom legfőbb feladatait: mindenfajta kizsákmányolás megszüntetése, a társadalom osztályokra tagolódásának teljes kiküszöbölése, a kizsákmányolók könyörtelen elnyomása, a szocializmus felépítése. Az Oroszországi Köztársaságot szovjet szocialista szövetségnek nyilvánították, amely a népek egyenjogúságának és barátságának elvein épül fel.

A szovjethatalom helyi szerveinek kiépítése a vidéken is — éppúgy, mint a központban — a munkások és a dolgozók tömegeinek legaktívabb részvételével történt.

1917. november 5-én (18-án) Lenin felhívást intézett az ország lakosságához. „Elvtársak! Dolgozók! Ne feledjétek, hogy most *ti magatok* kormányozzátok az államot. Senki sem segít nektek, ha ti magatok nem egyesültök, és nem veszitek az állam *minden ügyét saját* kezetekbe. A *ti* szovjetjeitek mostantól fogva az államhatalom szervei, teljhatalmú, döntő szervek.

Tömörüljetek szovjetjeitek köré! Erősítsétek azokat! Fogjatok hozzá ti magatok az ügyek intézéséhez, alulról, senkire sem várva!"[2]

A helyi szovjetek megerősödését nagymértékben előmozdította az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság 1917. november 21-i (december 4-i) dekrétuma a küldöttek visszahívásának jogáról. Ez a dekrétum lehetővé tette, hogy megtisztítsák a szovjeteket az oda befurakodott ellenséges elemektől.

Nagy jelentősége volt annak a ténynek, hogy a munkás- és katonaküldöttek szovjetjei egyesültek a parasztküldöttek szovjetjeivel. A II. szovjetkongresszuson megválasztott Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság a munkás- és katonaküldöttek szovjetjeinek képviselőit foglalta magában, a parasztküldöttek szovjetjeinek viszont csak egy része képviseltette magát benne. A parasztküldöttek szovjetjei képviselőinek többsége a parasztküldöttek szovjetjeinek 1917 májusában megalakult Összoroszországi Végrehajtó Bizottságához tartozott. Ezt a szervet a jobboldali eszerek vezették, akik azonban ekkorra már teljesen elveszítették a dolgozó parasztság bizalmát. 1917 novemberében Pétervárott összeült a parasztküldöttek szovjetjeinek rendkívüli összorosz-

[2] Lenin: A lakossághoz. Lásd *Lenin* Művei. 26. köt. 304. old.

országi kongresszusa, amelyen a baloldali eszerek voltak többségben. Ez a kongresszus, az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottsággal közösen tartott ülésén, 1917. november 15-én (28-án) jóváhagyta a békéről és a földről szóló dekrétumokat, majd megválasztotta a parasztküldöttek szovjetjeinek ideiglenes végrehajtó bizottságát, amely a Központi Végrehajtó Bizottság része lett. Ezzel gyakorlatilag országos méretekben megtörtént a munkás-, katona- és parasztszovjetek egyesülése.

Ebben az időben ismét felmerült a bolsevikok és a baloldali eszerek kormányblokkjának kérdése. A parasztság forradalmi hangulatának hatására a baloldali eszerek nyilatkozatot tettek közzé arról, hogy elismerik az októberi forradalom vívmányait. Ezt követően a baloldali eszerek képviselői beléptek a szovjet kormányba. Ismét bebizonyosodott, hogy a bolsevik párt minden olyan párttal kész együttműködni, amely elfogadja a szovjethatalmat és elismeri a II. szovjetkongresszus dekrétumait.

A SZOCIALISTA ÁTALAKULÁS KEZDETE A GAZDASÁGI ÉLETBEN

A munkásosztály már a szovjethatalom fennállásának legelső napjaiban hozzáfogott az új társadalom gazdasági alapjainak lerakásához. A bolsevik pártot ebben a kérdésben is, akárcsak egész tevékenységében, a szocializmus és a kommunizmus építésére vonatkozó marxi—lenini tanítások vezérelték. A fő feladat az volt, hogy a régi, kizsákmányoláson alapuló termelési viszonyokat új, szocialista termelési viszonyokkal váltsák fel.

Elsőrendű jelentősége volt a bankok kérdésének. A szovjethatalom, szem előtt tartva a bankoknak a társadalmi termelés rendszerében betöltött szerepét illető lenini megállapításokat, s okulva a történelem tanulságaiból, többek között a Párizsi Kommünnek abból a hibájából, hogy a bankokat a burzsoázia kezében hagyta, azonnal megkezdte a bankok államosítását.

1917. október 26-án (november 8-án) a szocialista állam kezébe vette az Állami Bankot. 1917. december 14-én (27-én) az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság dekrétumot adott ki a magánbankok államosításáról. (Erre az adta a közvetlen indítékot, hogy a magánbankok tulajdonosai szabotálták a munkásellenőrzésről szóló törvény végrehajtását.) A dekrétum értelmében az összes magánbank-részvénytársaságot és magánbankirodát egybeolvasztották az Állami Bankkal. A szovjethatalom védelmezte azoknak a betéttulajdonosoknak az érdekeit, akik a dolgozó osztályok tagjai voltak.

A bankok államosítása hatalmas pénzügyi-közgazdasági erőforrástól fosztotta meg a burzsoáziát. Röviddel utóbb államosították a közlekedést és a külkereskedelmet is, s érvénytelenítették a kül- és belföldi kölcsönöket, amelyeket a cári kormányzat és az ideiglenes kormány vett föl. A szovjethatalom ezzel megszilárdította az ország függetlenségét, megmentette Oroszországot attól, hogy a külföldi hatalmak pénzügyileg leigázzák.

A termelés és az elosztás munkásellenőrzéséről hozott 1917. november 14-i (27-i) rendelet előmozdította a termelési eszközök társadalmasításáért folytatott harc sikerét, és segített a dolgozóknak abban, hogy megtanulják a népgazdaság vezetésének módszereit. A munkásellenőrzésről szóló rendelet tervezetét Lenin fogalmazta meg, majd az Üzemi Bizottságok Központi Tanácsa és a Munkaügyi Népbiztosság kollégiuma megvitatta és kiegészítésekkel látta el.

A munkásellenőrzés rendszere magában foglalta a Munkásellenőrzés Összoroszországi Központi Tanácsának és a munkásellenőrzés helyi tanácsainak megalakítását az üzemi bizottságok, a szakszervezetek, a munkás szövetkezetek képviselőinek részvételével. E szerveket nemcsak arra jogosították fel, hogy ellenőrizzék a tőkések cselekedeteit, hanem arra is, hogy részt vegyenek a termelés irányításában, tervezésében, nyilvántartásában, számvitelében stb. 1917 november—decembere folyamán Pétervár, Moszkva és más ipari központok nagy- és középüzemeinek többségében beve-

Az államosított Likinói Manufaktúra munkásai
Fénykép. 1917 december

zették a munkásellenőrzést. Az ellenőrzést végző munkások megtanulták a termelés irányítását, s megteremtették az ipar államosításához szükséges feltételeket.

A burzsoázia dühödt ellenállást fejtett ki a munkásellenőrzésről szóló törvénnyel szemben. A gyáriparosok és üzemtulajdonosok szövetségei, a műszaki értelmiség ellenforradalmi érzületű része, a mensevikek, az eszerek felhívták a vállalkozókat, hogy akadályozzák meg e törvény végrehajtását, s zárják be vagy bojkottálják azokat az üzemeket, ahol bevezették a munkásellenőrzést. Pétervárott, a moszkvai iparvidéken, az Urálban, a Donyec-medencében sok gyárat és üzemet bezártak. A burzsoázia szabotázsakciója még inkább siettette előbb az egyes üzemek, majd az egész ipar államosítását.

A szocialista állam már a szovjethatalom fennállásának kezdetén kezébe vette az összes úgynevezett kincstári vállalatot, köztük az Izsorai, az Obuhov-gyárat, a Balti Hajógyárat és más nagyüzemeket. 1917. november 17-én (30-án) megszületett a magántulajdonban levő gyárak államosítására vonatkozó első rendelet: állami tulajdonba került a Likinói Manufaktúra orehovo-zujevói gyára, amelyet tulajdonosai be akartak zárni. Ezt követően államosították a pétervári Putyilov-műveket és sok más pétervári és moszkvai nagyüzemet, az uráli Bogoszlovszkij és Kistim bányavidékeken működő több részvénytársaság vállalatait, a Donyec-medence legnagyobb bányáit. 1918 első felében összesen több mint 500 üzemet államosítottak, nagyrészt a helyi hatalmi szervek és munkáskollektívák forradalmi kezdeményezésére. Az 1918. június 28-i dekrétum értelmében megkezdődött az egész nagyipar államosítása. Szeptemberig több mint háromezer üzem került a szovjet állam tulajdonába.

Az ipari vállalatok államosításával megkezdődött az ipar szocialista szektorának kialakítása, a szocialista gazdaság alapjainak lerakása. Az államosított üzemekben szakemberek bevonásával munkásokból szervezték meg a gyárvezetőséget.

Az egész népgazdaság irányítására az 1917. december 2-i (15-i) dekrétum értelmében megalakították a Legfelsőbb Népgazdasági Tanácsot. Rövidesen utóbb megkezdték a helyi népgazdasági tanácsok szervezését. Az államosított ipar vezetésében ebben az időben nagy szerepet játszottak az északi kerület (Pétervár), a központi iparvidék (Moszkva), az Urál (Jekatyerinburg), a Donyec- és a Krivoj Rog-i medence (Harkov), továbbá más területek népgazdasági tanácsai. 1918 májusában a népgazdasági tanácsok I. összoroszországi kongresszusa összegezte az addigi tapasztalatokat, és kijelölte a szocialista gazdaság irányításával kapcsolatos gyakorlati intézkedéseket.

A mezőgazdaságban lassúbb ütemű volt a szocialista átalakulás, mint az iparban. Az országban 15—16 millió kis- és középparaszti gazdaság működött. A parasztokat még meg kellett győzni arról, hogy a mezőgazdaságban csak a szocializmus útján lehet elérni a jobb életet.

A szovjet kormány agrárpolitikájának alapja a földről szóló dekrétum volt, amely megszüntette a föld magántulajdonát. A föld államosítása kiindulópontul szolgált a további agrárátalakuláshoz. A földről szóló dekrétum továbbfejlesztéseként hozott törvények meghatározták, hogyan kell végrehajtani a kisajátítást, és hogyan kell felosztani a parasztok között a földesúri földeket. Többnyire a családtagok száma szerint osztották fel a földet, a földnélküli és a kevés földdel rendelkező parasztoknak pedig kiegészítő parcellákat is juttattak. Az elkobzott birtokok élő és holt felszerelésével a járási szovjetek földművelési osztályai rendelkeztek, amelyek azt vagy a közös gazdaságoknak, vagy az állami gépkölcsönző állomásoknak adták át. A közös gazdaságok számára kedvezményeket állapítottak meg, az elkobzott földesúri birtokok egy részén pedig szocialista állami gazdaságokat (szovhozokat) hoztak létre.

A földesurakat megfosztották termelési eszközeiktől és kitelepítették őket birtokaikról. A kulákokkal szemben a szovjethatalom ebben az időben a részleges kisajátítás és a korlátozás politikáját folytatta. A kulákoktól elvették föld-, gabona- és vetőmagfelesleguket, valamint élő és holt felszerelésük egy részét.

Ebben az időben keletkeztek az első szovhozok, mezőgazdasági gép- és felszereléskölcsönző állomások és az első közös paraszti gazdaságok (kolhozok). A parasztság szövetkezetekbe tömörülésének fokozatos folyamata tehát már az októberi forradalommal megindult, mert a forradalom olyan agrárrendszert hozott létre, amely „a legrugalmasabb a szocializmushoz való átmenet szempontjából".[3]

A SZOVJETEK III. ÖSSZOROSZORSZÁGI KONGRESSZUSA

A szovjet állam kiépülésének időszakában a dolgozók szorosan tömörültek a szovjethatalom köré. A nép saját tapasztalatai alapján győződött meg arról, hogy a szovjet rendszer felette áll bármiféle rendszernek, még a legdemokratikusabb burzsoá parlamentáris köztársaságnak is. A burzsoá parlamentarizmus csődjét Oroszországban világosan megmutatta az alkotmányozó gyűlés ügye.

Az alkotmányozó gyűlés megválasztására már az ideiglenes kormány idején megkezdődtek az előkészületek. Az októberi forradalom győzelme után a kadetok, az eszerek, a mensevikek s általában az ellenforradalmárok abban reménykedtek, hogy ennek a testületnek a segítségével megdönthetik majd a szovjethatalmat. A szovjet kormány, bár tudott az ellenforradalmi tervekről, beleegyezett abba, hogy összehívják az alkotmányozó gyűlést, mégpedig az eredetileg kitűzött időpontnál korábbi időpontra. Az a meggondolás vezérelte, hogy a népnek saját tapasztalata alapján magának kell meggyőződnie arról, hogy az alkotmányozó gyűlés nem fér össze a szovjethatalommal.

[3] Lenin: A proletárforradalom és a renegát Kautsky. Lásd *Lenin Művei*. 28. kot. Szikra 1952 322 old.

A szovjetek III. összoroszországi kongresszusa
Fénykép

A választásokat az ideiglenes kormány idején összeállított képviselőjelölt-listák alapján folytatták le. A listák összeállításakor a megalkuvó pártok politikailag még nem szigetelődtek el, a faluban még nem folyt harc a kulákok ellen, a parasztság jelentékeny része az eszereknek hitt, a baloldali eszerek pedig még nem formálódtak önálló párttá. Ezekhez a tényezőkhöz járult még a bonyolult választási rendszer, amelyben sok választó nem ismerte ki magát, a régi hatóságok által összeállított választói névjegyzékek hiányos és hibás volta, sőt helyenként a választási eredmények egyenes meghamisítása a forradalomban megdöntött pártok részéről (különösen azokban a helységekben került sor erre, ahol a választás időpontjában még nem alakult meg a szovjethatalom). Mindez odavezetett, hogy a választási eredmények nem tükrözték azokat a gyökeres változásokat, amelyek 1917 októberében és novemberében végbementek az erőviszonyokban. Az alkotmányozó gyűlésben a szovjetellenes elemek voltak többségben. A gyűlés ellenforradalmi jellege már a legelső ülésen, 1918. január 5-én (18-án) megmutatkozott: a szovjetellenes többség megtagadta, hogy „A dolgozó és kizsákmányolt nép jogainak kinyilatkoztatásá"-ról tárgyaljon. Egy ilyen alkotmányozó gyűlés léte ellentétes volt a szocialista forradalom céljaival és feladataival. Ezért az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság 1918. január 6-i (19-i) dekrétuma feloszlatta az alkotmányozó gyűlést. A dolgozó tömegek helyeselték a szovjethatalom intézkedését.

A munkások és parasztok akaratát valójában a munkás- és katonaküldöttek szovjetjeinek III.

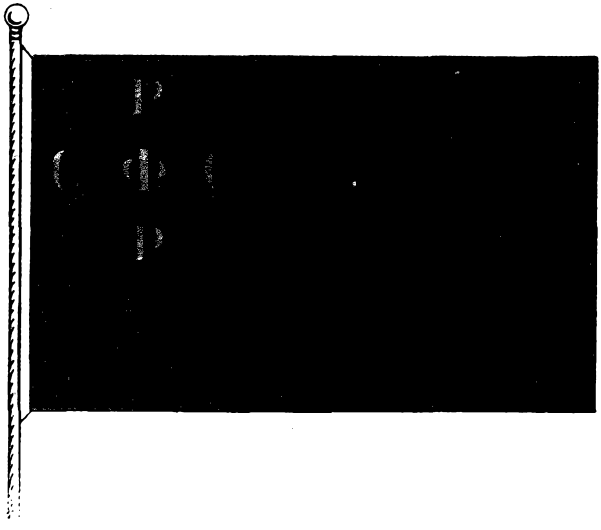

SZOVJET-OROSZORSZÁG ÁLLAMI CÍMERE ÉS ZÁSZLÓJA
1918

összoroszországi kongresszusa fejezte ki, amely 1918. január 10-én (23-án) nyílt meg Pétervárott. A kongresszuson 370 munkás-, katona- és parasztszovjet, továbbá 116 katonabizottság (hadsereg-, hadtest, hadosztály- stb. bizottságok) küldöttei vettek részt. A kongresszus munkájának megindulása után a kongresszushoz csatlakoztak a parasztküldöttek szovjetjei III. összoroszországi kongresszusának küldöttei, akik 340 kormányzósági, járási és egyéb szovjetet, 129 katonabizottságot és néhány más szervezetet képviseltek. A III. szovjetkongresszus meghallgatta és jóváhagyta Lenin beszámolóját a szovjet kormány munkájáról, majd meghallgatta és jóváhagyta J. M. Szverdlovnak, az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság elnökének a beszámolóját is. A kongresszus megerősítette „A dolgozó és kizsákmányolt nép jogainak kinyilatkoztatását"-t, amely az első szovjet alkotmány alapja lett.

A nemzeti-állami építésről és a szovjetköztársaság föderációs berendezésének elveiről Sztálin, a nemzetiségi ügyek népbiztosa tartott beszámolót. A kongresszus, abból a lenini tételből kiindulva, hogy „az Oroszországi Szovjet Köztársaság szabad nemzetek szabad szövetségének alapján, mint a nemzeti Szovjet Köztársaságok föderációja alakul meg"[4], határozatot hozott az Oroszországi Köztársaság föderációs intézményeiről.

A III. szovjetkongresszuson zárszavában Lenin a következőket mondotta: „Ez a kongresszus, amely megerősítette az októberi forradalom által létrehozott új államhatalom szervezetét, kijelölte a jövő szocialista építés határköveit az egész világ számára, minden ország dolgozói számára... Most mi, a történelmi lim-lomtól megtisztított úton felépítjük a szocialista társadalom hatalmas, ragyogó épületét, az államhatalomnak egy új, a történelemben még sohasem látott típusa jön létre, amely a forradalom akaratából arra van hivatva, hogy megtisztítsa a földet minden kizsákmányolástól, erőszaktól és rabszolgaságtól."[5]

2. A SZOVJET KORMÁNY KÜZDELME AZ IMPERIALISTA HÁBORÚBÓL VALÓ KILÉPÉSÉRT

A SZOVJETHATALOM ELSŐ LÉPÉSEI A BÉKÉÉRT FOLYTATOTT HARCBAN

Az októberi forradalom olyan időpontban győzött, amikor a hosszú, véres háborútól meggyötört dolgozó milliók leghőbb kívánsága minden országban a béke volt. A világ dolgozói helyesléssel és lelkesen fogadták a békéről szóló szovjet dekrétumot, amely megmutatta a háború befejezésének reális útját. A munkások és parasztok államát fennállásának legelső percétől kezdve a békéért folytatott harc jellemezte.

A háborúból való kilépés és az igazságos, demokratikus béke megkötése halaszthatatlan és létfontosságú feladat volt a szovjethatalom számára. A háború befejezése nélkül nem lehetett megszilárdítani a forradalom győzelmét, nem lehetett hozzákezdeni a szocialista átalakításokhoz.

A szovjet kormány a békéről szóló dekrétummal megkezdte szívós és következetes harcát a háború haladéktalan befejezéséért és az általános demokratikus béke megkötéséért. November 8-án (21-én) jegyzéket nyújtott át az Egyesült Államok, Anglia, Franciaország és több más ország követeinek, amelyben azt javasolta, hogy kössenek fegyverszünetet valamennyi fronton, és kezdjék meg a tárgyalásokat a békeszerződésről. A jegyzékhez mellékelték a békéről szóló dekrétum szövegét is. Az antanthatalmak kormányai azonban nem fogadták el ezt a javaslatot. A szovjet

[4] Lenin: A dolgozó és kizsákmányolt nép jogainak kinyilatkoztatása. Lásd *Lenin* Művei. 26. kot. 438. old.

[5] Lenin. A munkás-, katona- és parasztküldöttek szovjetjeinek harmadik összoroszországi kongresszusa. 1918. január 10—18 (23—31). Lásd *Lenin* Művei. 26. kot. 496., 497. old.

kormány ezért 1917. november 15-én (28-án) a következő üzenetet intézte a hadviselő országok kormányaihoz és népeihez: „Javaslatunkra a szövetséges országok uralkodó osztályainak hivatalos és félhivatalos képviselői azzal válaszoltak, hogy megtagadták a szovjet kormány elismerését és a vele folytatandó béketárgyalásokat elutasították... December 1-én megkezdjük a béketárgyalásokat. Ha a szövetséges népek nem küldik el képviselőiket, akkor egyedül fogunk tárgyalni a németekkel. Mi általános békét akarunk. Ha azonban a szövetséges országok burzsoáziája arra kényszerít bennünket, hogy különbékét kössünk, a felelősség teljes egészében reá hárul."

November végén és december elején a szovjet kormány még többször javasolta az Egyesült Államoknak, Angliának és Franciaországnak, hogy kezdjék meg a béketárgyalásokat az ellenséggel, de nem kapott pozitív választ. „Éppen az angol—francia és amerikai burzsoázia volt az — írta valamivel később Lenin —, amely nem fogadta el ajánlatunkat, amely még csak tárgyalni sem volt hajlandó velünk az általános békéről! Éppen *ez* árulta el valamennyi nép érdekeit, éppen ez hosszabbította meg az imperialista mészárlást!"[6]

Az antant imperialistái fenn akarták tartani a keleti frontot, hogy Oroszország segítségével meggyöngíthessék és legyőzhessék a központi hatalmak országait. Ugyanakkor abban is reménykedtek, hogy a háború továbbfolytatása elvetéli Oroszországban a szocialista forradalmat, s a német szuronyok segítségével megsemmisíthetik a szovjethatalmat. Elutasították a szovjet kormány békeajánlatát, és ezzel egyidőben támogatást nyújtottak Duhonyinnak, Kalegyinnek, a Kaukázusontúl ellenforradalmi erőinek és az ukrán Központi Radának. Az 1917 november végén tartott párizsi konferencián az Egyesült Államok, Anglia, Franciaország és Olaszország képviselői nyíltan kijelentették, hogy a szövetségesek csak akkor fogják mérlegelni a háborús célkitűzéseket, ha Oroszországnak már „szilárdabb" kormánya lesz. Másszóval: a tárgyalások feltételéül a szovjethatalom megdöntését jelölték meg.

A BRESZT-LITOVSZKI BÉKETÁRGYALÁSOK

Minthogy a szovjet kormány nem kapott határozott választ az antanttól, kénytelen volt önállóan tárgyalásokba bocsátkozni Németországgal, az Osztrák—Magyar Monarchiával, Bulgáriával és Törökországgal. A fegyverszüneti tárgyalások 1917. november 20-án (december 3-án) kezdődtek Breszt-Litovszkban, a német hadsereg keleti arcvonalának főhadiszállásán. A szovjet kormány ezúttal is kísérletet tett az általános, demokratikus béke kivívására. A tárgyalások megnyitásakor a szovjet küldöttség azt javasolta, hívják meg a tárgyalásra az összes többi hadviselő államot is. Az osztrák—német blokk képviselői azonban elutasították ezt a javaslatot.

December 2-án (15-én) a tárgyaló felek 28 napos fegyverszüneti szerződést kötöttek, amely automatikusan meghosszabbítható volt; a szerződés felmondását hét napos előzetes határidőhöz kötötték. A szovjet küldöttség figyelembe vette Oroszország volt világháborús szövetségeseinek érdekeit, és azt követelte, hogy a fegyverszüneti okmányban Németország és a vele szövetséges országok vállaljanak kötelezettséget arra, hogy nem fognak csapatokat átdobni a keleti frontról a nyugatira. Bár Németország képviselői makacsul ellenálltak, a szovjet küldöttségnek végül is sikerült elfogadtatnia ezt a követelést. E tekintetben csak azok a csapatok képeztek kivételt, amelyeknek átszállítása már a fegyverszünet aláírása előtt megkezdődött.

Egy héttel a fegyverszünet megkötése után, 1917. december 9-én (22-én), a breszt-litovszki konferencián hozzáláttak a békeszerződés feltételeinek megvitatásához. Ezt megelőzően a szovjet kormány ismét azt indítványozta az antanthatalmak kormányainak, hogy vegyenek részt a konferencián. Ám javaslatát ezúttal is elutasították.

[6] Lenin: Levél az amerikai munkásokhoz. Lásd *Lenin* Művei. 28. köt. 52. old.

A szovjet küldöttség a következő hat feltételt ajánlotta a békeszerződés alapjául: 1. Nem engedhető meg a háború folyamán meghódított területek erőszakos elcsatolása. Ezekről a területekről a legrövidebb időn belül ki kell vonni a megszálló csapatokat. 2. Teljes egészében helyre kell állítani azoknak a népeknek a politikai önállóságát, amelyeket ettől a háború alatt megfosztottak. 3. Azoknak a nemzetiségi csoportoknak, amelyek a háború előtt nem voltak politikailag önállóak, lehetőséget kell adni arra, hogy népszavazás útján szabadon döntsenek egyik vagy másik államhoz való csatlakozásukról vagy önálló államiságukról. A népszavazást a legteljesebb szabadság biztosításával kell megtartani, és ki kell terjeszteni az adott terület egész lakosságára, beleértve az emigránsokat és a menekülteket is. 4. A több nemzetiség által lakott területeken valamennyi kisebbség jogait különleges törvényekkel kell védeni, biztosítani kell kulturális-nemzeti önállóságukat, és ha erre tényleges lehetőség van, közigazgatási autonómiájukat is. 5. Egyetlen hadviselő ország se legyen köteles más országoknak megtéríteni az úgynevezett háborús költségeket, a már behajtott hadisarcot pedig vissza kell fizetni. A háborúban kárt szenvedett magánszemélyek kártérítése külön alapból történjék, amelyet az összes hadviselő ország arányos hozzájárulásából kell megteremteni. 6. A gyarmatok kérdését az első négy pontban lefektetett elvek alapján kell megoldani. Ehhez még hozzá kell tenni: nem szabad megengedni, hogy a gyengébb nemzetek szabadságát az erősebb nemzetek bármilyen közvetett módon is korlátozzák, többek között a gazdasági bojkott vagy a kierőszakolt kereskedelmi szerződés útján történő gazdasági leigázással, a kétoldalú külön vámegyezmények megkötésével, amelyek korlátozzák a más országokkal való kereskedelem szabadságát, a közvetlen katonai célokat nem szolgáló tengeri blokáddal stb.

Az igazságos és demokratikus béke szovjet programja az egész világ dolgozó tömegeinek vágyait fejezte ki. A német küldöttség nem szánta rá magát arra, hogy azonnal visszautasítsa; olyan nyilatkozattal válaszolt, amely szavakban egyetértett a szovjet javaslatokkal. De a németek egész sor fenntartással éltek, ami irreálissá tette a nyilatkozatot, néhány nappal később pedig a központi hatalmak képviselői végleg elálltak eredeti álláspontjuktól.

Németország kormányköreiben mindinkább erősödött a Ludendorff és Hindenburg vezette militarista csoport befolyása. A breszt-litovszki konferencián ennek megfelelően fokozódott az osztrák—német blokk képviselőinek agresszivitása. Amikor a szovjet küldöttség feltette a kérdést: mikor vonják ki a német és osztrák csapatokat Oroszország megszállt területeiről, Németországnak és szövetségeseinek képviselői világosan tudtul adták, hogy ez egyáltalán nem áll szándékában kormányaiknak.

Az osztrák—német blokk agresszív terveiben jelentős szerep jutott az ellenforradalmi ukrán Központi Radának. 1918. január 27-én (február 9-én) Németország Breszt-Litovszkban különbékét kötött a radával, noha az Ukrajnában lezajlott munkás- és parasztfelkelés ekkorra már megdöntötte a rada hatalmát, és magát a radát is elűzte Kijevből. Ezzel a békeszerződéssel a rada kiszolgáltatta Ukrajnát a német hódítók fosztogatásának. Kötelezettséget vállalt arra, hogy 1918. július 31-ig egymillió tonna gabonát, 50 000 tonna húst, 400 millió tojást, továbbá szalonnát, bőrt, lent, mangánércet és más javakat bocsát Németország rendelkezésére. A németek arra használták fel a békeszerződést, hogy csapataik benyomuljanak Ukrajnába. Itt a német imperialisták visszaállították a Központi Rada hatalmát, ténylegesen azonban saját katonai diktatúrájukat vezették be.

A Központi Radával kötött békeszerződés aláírásának napján a német tárgyalófél ultimátumszerűen felszólította a szovjet küldöttséget, hogy fogadja el azokat a békefeltételeket, amelyek értelmében Lengyelországot, Litvániát, valamint Észtország, Lettország, Ukrajna és Belorusszia egy részét elszakítják Oroszországtól.

Hihetetlenül súlyos, rabló feltételek voltak ezek, de a szovjet kormánynak nem volt más választása. Az ijesztő gazdasági leromlás, a nép szörnyű kimerültsége a háborúban arra kényszerí-

tette a szovjet kormányt, hogy az októberi forradalom vívmányainak megvédése érdekében elfogadja az annexiós békét Németországgal és szövetségeseivel.

A békekötés kérdésében éles harc bontakozott ki a bolsevik párton és a szovjet kormányon belül. Lenin szilárdan a békekötés mellett foglalt állást. Az ő álláspontját támogatta J. M. Szverdlov, Artyom, Sztálin és a párt Központi Bizottságának sok más tagja. Ezzel szemben Trockij és hívei, továbbá Buharin vezetésével az úgynevezett „baloldali kommunisták" bőszen támadták Lenin vonalát. A „baloldali kommunisták" a baloldali eszerekkel együttműködve „forradalmi háborút" követeltek a német blokk ellen, azt bizonygatva, hogy a háború forradalmat fog kiváltani Németországban és más országokban. Valójában a békekötés elutasítása a szovjethatalom pusztulásához vezetett volna. „Ha megőrizzük a szovjethatalmat — mondotta Lenin —, a legjobb, legerősebb támogatást nyújtjuk minden ország proletariátusának a saját burzsoáziája ellen folytatott hihetetlenül súlyos, nehéz harcában. És a szocializmus ügyére nézve most nincs és nem is lehet nagyobb csapás, mint az oroszországi szovjethatalom bukása."[7]

A leninі irányvonal nem győzött azonnal. A „baloldali kommunistáknak" eleinte sikerült a maguk oldalára állítaniuk a bolsevik párt sok helyi szervezetét. De a nép békére szomjazott. A Központi Bizottság január 11-i (24-i) ülésén elvetették a „baloldali kommunisták" álláspontját, és utasították a Breszt-Litovszkban levő szovjet delegációt, hogy folytassa a tárgyalásokat; húzza az időt, amíg lehet, de ha Németország ultimátumot nyújt át, írja alá a békeszerződést. Trockij azonban, a szovjet küldöttség akkori vezetője, megszegte a Központi Bizottság határozatát és a szovjet kormány utasítását. Megtagadta a békefeltételek aláírását, ugyanakkor pedig a béketárgyaláson kijelentette: a szovjet köztársaság nem visel háborút, és folytatja a hadsereg leszerelését.

Trockij áruló ténykedése nagy károkat okozott a szovjetországnak: urugyul szolgált a háborús tevékenység újrakezdéséhez. A német imperialisták ezt sietve kihasználták. Hitszegő módon megsértették a fegyverszüneti egyezményt, és a német hadsereg február 18-án az egész fronton támadásba ment át. A fő csapást az ország fővárosára, Pétervárra akarták mérni.

Ebben az időben sok frontszakasz ténylegesen védelem nélkül állott, minthogy a régi hadsereget részben már leszerelték, az új Voros Hadsereg pedig még csak most volt alakulóban. A német csapatok rövid idő alatt jelentős szovjet területeket, nagy mennyiségű hadfelszerelést, lőszer- és élelmiszerkészleteket kaparintottak meg. A szocialista hazát halálos veszedelem fenyegette.

A Népbiztosok Tanácsa Lenin állhatatos követelésére február 19-én szikratávírón kozolte a német kormánnyal, hogy beleegyezik a békeszerződés aláírásába a breszt-litovszki feltételek alapján. A német kormány hallgatott, a német hadsereg pedig folytatta az előnyomulást. A háború minden egyes napja újabb nyomorúságot hozott Oroszország népeinek, az októberi forradalmat óráról órára nagyobb veszedelem fenyegette. A valóság konyortelenul megcáfolta a „baloldali kommunistáknak" a „forradalmi háborúról" szóló bűnös és demagóg fecsegését.

A Népbiztosok Tanácsa február 22-én a kovetkező felhívást tette kozzé: „*A Szovjetek Szocialista Köztársasága a legnagyobb veszélyben forog*... Oroszország munkásainak és parasztjainak szent kotelessége, hogy onfeláldozóan védjék a szovjetek koztársaságát a burzsoá-imperialista Németország hordáival szemben."[8] A szovjethatalom felszólította a népet, hogy a haza megmentése érdekében mozgósítson minden erőt és eszkozt az erős és álnok ellenség ellení harcra. Pétervárott Szverdlov vezetésével megalakult a Forradalmi Védelem Bizottsága, s megkezdődott a Voros Hadseregbe jelentkező önkéntesek osszeírása.

Február 23-án Pétervárott és más városokban tomeggyűléseket tartottak, amelyeken a dolgozók

[7] Lenin: Az OSZD(b)MP Központi Bizottságának álláspontja az annexios kulonbéke kérdésében. Lásd *Lenin* Művei 27. kot Szikra 1952. 46. old.

[8] Lenin: Veszélyben a szocialista haza! Lásd *Lenin* Művei. 27. kot. 15. old.

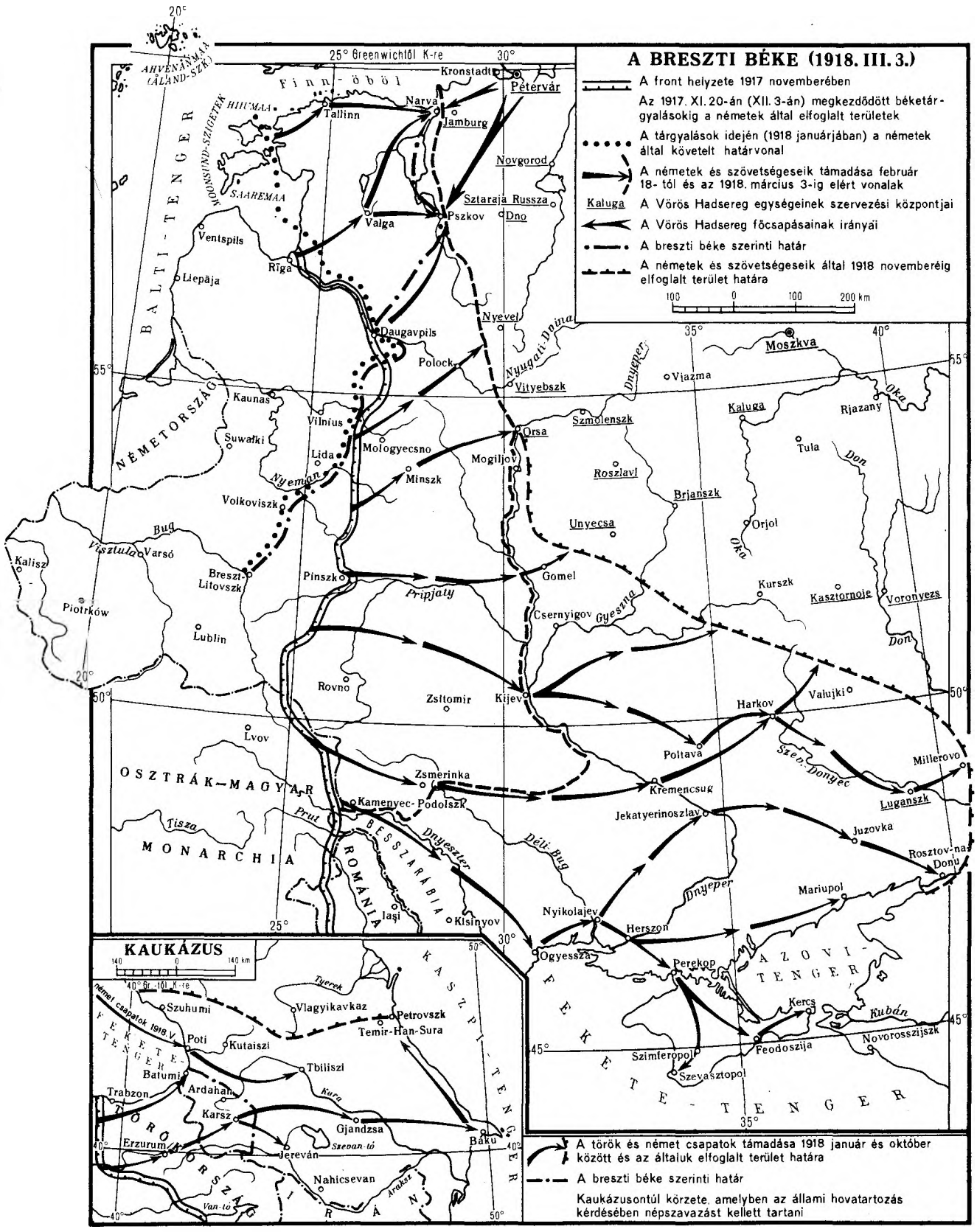
A BRESZTI BÉKE (1918. III. 3.)
A front helyzete 1917 novemberében
Az 1917. XI. 20-án (XII. 3-án) megkezdődött béketárgyalásokig a németek által elfoglalt területek
A tárgyalások idején (1918 januárjában) a németek által követelt határvonal
A németek és szövetségeseik támadása február 18- tól és az 1918. március 3-ig elért vonalak
Kaluga A Vörös Hadsereg egységeinek szervezési központjai
A Vörös Hadsereg főcsapásainak irányai
A breszti béke szerinti határ
A németek és szövetségeseik által 1918 novemberéig elfoglalt terület határa
100 0 100 200 km
KAUKÁZUS
A török és német csapatok támadása 1918 január és október között és az általuk elfoglalt terület határa
A breszti béke szerinti határ
Kaukázusontúl körzete, amelyben az állami hovatartozás kérdésében népszavazást kellett tartani

Vöröskatonák a géppuska kezelését tanulják, Pétervár, 1918 március
Fénykép

kifejezésre juttatták, hogy készek belépni a Vörös Hadseregbe, és elszánt harcra kelni az ellenséggel. Ez a nap, február 23-a, amikor megkezdődött a nép tömeges áramlása a szocialista haza védelmére, a Vörös Hadsereg születésnapja lett.

A Vörös Hadsereg osztagai, a régi hadsereg harcképes, forradalmi egységeivel együtt, feltartóztatták az ellenség támadását. Pszkov és Narva előtt hősies ellenállást tanúsítottak, s ezzel meghiúsították a német parancsnokságnak azt a tervét, hogy villámgyors csapással elfoglalja a szovjet állam fővárosát. A fronthelyzet mindamellett továbbra is rendkívül súlyos maradt.

Az újabb német ultimátum, amelyet a szovjet kormány február 23-án kapott meg (február 21-éről keltezték és 22-én reggel 6 órakor adták át az orosz futárnak), még súlyosabb feltételeket tartalmazott, mint a Breszt-Litovszkban korábban átnyújtott ultimátum. Előírta, hogy a szovjet kormány meghatalmazottainak haladéktalanul meg kell jelenniük Breszt-Litovszkban, és alá kell írniuk a békeszerződést, amely két héten belül ratifikálandó. Az ultimátum elfogadására 48 órát adtak.

Lenin így értékelte a német imperialisták által ajánlott feltételeket: „Hihetetlenül, hallatlanul nehéz aláírni egy szerencsétlen, mérhetetlenül súlyos, végtelenül megalázó békét, amikor az erős a gyenge torkának megy."[9] Az adott helyzetben azonban alá kellett írni a békét. Ám a „baloldali kommunisták" a háború folytatását követelték. Miután vereséget szenvedtek a párt Központi Bizottságának február 23-i ülésén, amely elfogadta Leninnek a békeszerződés haladéktalan aláírására tett javaslatát, pártszakadást készítettek elő. A párt moszkvai területi irodájában olyan határozatot sikerült elfogadtatniuk, amely kimondta, hogy bizalmatlanok a Központi Bizottsággal

[9] Lenin: A szerencsétlen béke. Lásd *Lenin* Művei. 27. köt. 36. old.

szemben és nem vetik alá magukat rendelkezéseinek. A határozat indokolásában azt állították, hogy „a nemzetkozi forradalom érdekében célszerűnek kell tartani a szovjethatalom elvesztését is, minthogy ez a hatalom jelenleg teljesen formálissá vált". Lenin „különösnek és szornyűségesnek" nevezte ezt a határozatot, s kimutatta, hogy a „baloldali kommunisták" kalandorpolitikát folytatnak, amely a szovjetkoztársaság pusztulásához vezet.[10]

A békekotésre irányuló leninl vonal győzelmet aratott. Az Összoroszországi Kozponti Végrehajtó Bizottság február 24-én úgy dontott, hogy el kell fogadni a németek által ajánlott feltételeket.

Az Egyesult Államok, Anglia és Franciaország kormánykorei egész idő alatt tevékeny szovjetellenes politikát folytattak. Az 1917 decemberében lezajlott párizsi angol—francia értekezleten — az Egyesult Államok tudtával és beleegyezésével — elhatározták, hogy Oroszország európai részét akcióovezetekre osztják a kulonboző ellenforradalmi erők megsegítésére. Az angol ovezethez a Kaukázus, valamint a doni és kubáni kozákvidékek tartoztak, a franciához pedig Ukrajna, Besszarábia és a Krím-félsziget. 1918 januárjában nyilvánosságra hozták Wilson 14 pontját. Az imperialista béke programja volt ez, amely a szovjetkoztársaság és az általa ajánlott demokratikus, igazságos béke ellen irányult.

Az amerikai, angol és francia imperialisták a bojkott és a fenyegetések politikájáról áttértek az Oroszország elleni nyílt intervenció előkészítésére. A Távol-Keleten Japán is szovjetellenes intervencióra készulődott. Ugyanakkor az antanthatalmak a gazdasági, politikai és katonai nyomás minden eszkozét felhasználták, hogy Szovjet-Oroszországot visszatartsák a Németországgal és szovetségeseivel való békekotéstől. 1918 február végén és március elején makacsul kovetelték, hogy a szovjet kormány újítsa meg a háborút Németországgal, s ehhez segítséget ígértek. Arra számítottak, hogy a dolgozó tomegek éhezése, nyomorúsága és elégedetlensége kozepette a szovjethatalom nem tudja tartani magát, és konnyű lesz megdonteni. A Lenin vezette szovjet kormány azonban nem engedett az antantimperialisták fenyegetéseinek és provokációinak.

A BRESZTI BÉKESZERZŐDÉS

1918. március 3-án az új osszetételű szovjet kuldottség, elállva a feltételek koruli vitától, Breszt-Litovszkban aláírta a békeszerződést. Ugyanakkor kinyilvánította, hogy a megkotott béke nem a népek szabad megegyezésén alapszik, hanem a német imperialisták fegyverrel kényszerítették rá Szovjet-Oroszországra, kihasználva a fiatal szovjetkoztársaság átmeneti gyengeségét. Kovetkezésképp haszontalan a szerződés megvitatása.

A breszti béke révén Németország és az Osztrák—Magyar Monarchia hatalmas teruleteket foglalt el az egykori Orosz Birodalomból: osszesen tobb mint 150 000 négyzetkilométert. A szovjet kormány kénytelen volt elismerni az ukrán Kozponti Rada és Németország kozott megkotott szerződést, továbbá haladéktalanul le kellett szerelnie hadseregét, beleértve a Voros Hadsereg egységeit is, le kellett fegyvereznie hadiflottáját, ki kellett vonnia csapatait Ukrajnából, Finnországból, az Åland-szigetekről, haditengerészeti erőit pedig a finn kikotőkből. Ismét érvénybe lépett az Oroszország szempontjából kedvezőtlen 1904-es orosz— német kereskedelmi egyezmény. A Kaukázusontúl népszavazásnak kellett dontenie a batumi, karszi és ardahani korzetek sorsáról.

A breszti béke ugyében végérvényesen a bolsevik párt 1918 márciusára osszehívott VII. kongresszusának kellett dontenie. A Kozponti Bizottság politikai beszámolójában Lenin minden oldalról megvilágította a kialakult helyzetet. A kongresszus megerősítette a leninl irányvonal helyességét, és elvetette Trockijnak és a „baloldali kommunistáknak" a szocialista forradalom szempontjából végzetes álláspontját.

[10] Lásd Lenin. Kulonos és szornyűséges. Lásd *Lenin* Művei. 27. kot. 53—61. old.

A VII. kongresszus úgy határozott, hogy felul kell vizsgálni a programot. A kongresszus egyúttal megváltoztatta a párt nevét; a párt a továbbiakban az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt nevet viselte.

1918. március 15-én a IV. osszoroszországi rendkívuli szovjetkongresszus ratifikálta a breszti békeszerződést. Szovjet-Oroszország kilépett az imperialista háborúból. Ez lehetővé tette a szovjethatalom fennmaradását és a szocialista építés megkezdéséhez szükséges lélegzetvételi szunetet. A IV. szovjetkongresszus arról is határozatot hozott, hogy a szovjet koztársaság fővárosa Pétervár helyett Moszkva lesz.

Szovjet-Oroszország békéért folytatott harcának nagy és pozitív hatása volt a forradalmi világmozgalomra. A breszti tárgyalások időszakában csaknem valamennyi európai országban tuntetések és gyűlések zajlottak le a szovjet állam mellett. Kulonosen nagy erővel nyilvánult meg a munkásosztály nemzetkozi szolidaritása Németország és az Osztrák—Magyar Monarchia munkásainak 1918 januári hatalmas politikai sztrájkja idején, amely a szovjet békeprogram védelmének jegyében folyt le. Lenin 1918 októberében a kovetkezőképpen értékelte a breszti béke nemzetkozi jelentőségét: „Először is, ha nem kotottuk volna meg a breszti békét, azonnal átadtuk volna a hatalmat az orosz burzsoáziának, és ezzel a legnagyobb mértékben ártottunk volna a szocialista világforradalomnak. Másodszor, *nemzeti* áldozatok árán annyira megtartottuk *nemzetkozi* forradalmi befolyásunkat, hogy Bulgária most egyenesen utánoz bennunket, hogy Ausztria és Németország forrong, legyengult *mindkét* imperializmus, mi pedig megerősodtunk és *megkezdtuk* az igazi proletárhadsereg létrehozását."[11]

A breszti béke meghiúsította az Egyesult Államok, Anglia és Franciaország kormánykoreinek terveit. Ezek ugyanis arra számítottak, hogy Németországot felhasználhatják a szovjethatalom megsemmisítésére. A békeszerződés ugyanakkor megerősítette a hadviselő országok népeinek a háború befejezésére irányuló torekvését.

3. A SZOCIALISTA GAZDASÁG ALAPJAINAK LERAKÁSÁRA IRÁNYULÓ LENINI TERV

LENIN A SZOCIALIZMUS FELÉPÍTÉSÉNEK SZOVJET-OROSZORSZÁGI ÚTJÁRÓL

1918 tavaszán Lenin konkrét tervet dolgozott ki a szocialista gazdaság alapjainak lerakására. Ezt a tervet „A szovjethatalom soronlevő feladatai" című munkájában az Összoroszországi Kozponti Végrehajtó Bizottság 1918. április 29-i ülésén tartott beszámolójában, „A »baloldali« gyerekességről és a kispolgáriasságról" című, a „baloldali kommunisták" ellen írt művében és más megnyilatkozásaiban fejtette ki. Lenin tovább fejlesztette Marx tanítását, és rendkívul fontos tételeket dolgozott ki a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet időszakának gazdaságáról. Kimutatta, hogy Oroszország gazdasági életében kulonféle társadalmi-gazdasági formák elemei léteznek, éspedig a kovetkezők: 1. a patriarchális, azaz jelentős mértékben naturális paraszti gazdaság; 2. a kisárutermelés, amely a piaccal kapcsolatban álló paraszti és kisipari termelést foglalja magában; 3. a magánkapitalizmus, amelyet a falun a kulákság, a városban pedig a nem államosított vállalatok tulajdonosai, valamint a kereskedők képviselnek; 4. az államkapitalizmus, amelyhez főként az időlegesen megtűrt s a proletárállam által ellenőrzott és korlátozott kapitalista vállalatok tartoznak; 5. a szocialista, tehát az államosított ipar, bankok és kozlekedés, falun pedig a szovhozok és a mezőgazdasági artyelek. Oroszországban, ebben a kisparaszti országban, a felsorolt formák kozul

[11] Lenin: A proletárforradalom és a renegát Kautsky. Lásd *Lenin* Művei. 28. kot. 103—104. old.

a kisárutermelés volt túlsúlyban, s ez megfelelő talajt teremtett a kapitalizmus fennmaradása és újjáéledése számára. A szovjethatalom és a szocializmus szempontjából az ehhez kapcsolódó kispolgári osztonosság képviselte a legnagyobb veszedelmet. A pártnak és a szovjethatalomnak az volt a feladata, hogy lekuzdje ezt a kispolgári osztonosséget, a szocialista gazdasági szektort pedig erősítse és uralkodóvá, majd pedig kizárólagossá és mindent átfogóvá tegye.

Lenin kulonos figyelmet fordított a proletárdiktatúra — és alapjának, a munkásosztály és a szegényparasztság szovetségének — minden eszkozzel való erősítésére, a termelés és az elosztás, a munka és a fogyasztás népi nyilvántartásának és ellenőrzésének megszervezésére, az új munkafegyelem és a szocialista munkaverseny kifejlesztésére, az egyszemélyi vezetés és az onálló gazdaságos elszámolás bevezetésére, és a munka termelékenységének emelésére. Nem lehetett megelégedni a gyárak és uzemek államosításával, hanem újjá kellett szervezni a termelést, és biztosítani kellett a munka magasabb termelékenységét. A munka termelékenységének fokozása — tanította Lenin — dontő feltétele az új társadalom győzelmének. A szocialista építés szempontjából elsőrendű jelentősége van a munkához való új viszony kialakításának és a szocialista verseny kifejlesztésének a dolgozó tomegek kozott.[12]

Lenin rámutatott arra, hogy a szocializmus győzelméért folytatott harcban, a kispolgári osztonosség ellení kuzdelemben a szovjethatalomnak fel kell használnia az államkapitalizmust. A „baloldali kommunisták" vadul támadták ezt az álláspontot; azt hangoztatták, hogy az államkapitalizmus megtűrése a szovjethatalom elfajulásához és a proletárállam osztályjellegének átalakulásához vezet. Lenin bebizonyította, hogy a „baloldali kommunisták" teljes csődbe kerultek, mert bár marxistáknak tekintik magukat, valójában még az államkapitalizmus lényegével sincsenek tisztában; nem értik meg, hogy a proletárdiktatúra korulményei kozott az államkapitalizmus a proletár állam ellenőrzése alatt fejlődik, s így nem változtathatja meg az állam osztályjellegét. Leszogezte: „Az államkapitalizmus *gazdaságilag* osszehasonlíthatatlanul magasabb rendű, mint mostani gazdaságunk — ez az első igazság.

Másodszor pedig, a szovjethatalomnak nincs miért tartania az államkapitalizmustól, hiszen a szovjet állam olyan állam, amelyben biztosítva van a munkások és a szegényparasztok hatalma."[13]

A szovjet gazdasági élet 1918-as állapotának elemzése alapján Lenin abban látta a szovjethatalom alapvető gazdasági feladatát, hogy biztosítsa a szocializmus győzelmét a gazdasági élet osszes tobbi szektora folott, így az államkapitalizmus folott is. Feltétlenul meg kell szuntetni azt az állapotot — mondotta Lenin —, hogy az ország gazdasági életében tobbféle termelési forma van jelen; el kell érni, hogy a szocialista termelési forma osztatlanul uralkodjék az egész népgazdaságban. „Amikor megkezdjuk a szocialista átalakításokat, világosan ki kell tűznunk magunk elé a célt, amely felé ezek az átalakítások végső fokon irányulnak — mondotta Lenin a VII. pártkongresszuson —, nevezetesen... a kommunista társadalomnak a megteremtését..."[14] A társadalom szocialista átalakításában a nehézipárnak van a legfontosabb szerepe; az iparvezetésnek a demokratikus centralizmus elvein kell alapulnia, amely a tomegek széles korű kezdeményezését és a termelés irányításában való részvételét egyesíti a gazdasági élet kozpontosított és tervszerű vezetésével az állami és gazdasági szervek részéről. Lenin igen fontosnak tartotta a burzsoá szakemberek bevonását az iparba; hangsúlyozta, hogy a szovjethatalom korulményei kozott a szocialista gazdaság építésében fel lehet használni e szakemberek tapasztalatait és ismereteit.

A Kommunista Párt Kozponti Bizottsága és a Szovjetek Osszoroszországi Kozponti Végrehajtó Bizottsága jóváhagyta a szocialista építés lenini programját.

[12] Lásd Lenin. A „baloldali" gyerekességről és a kispolgáriasságról. Lásd *Lenin* Művei. 27 kot 333—355. old.
[13] Ugyanott, 339. old.
[14] Lenin: Az OK(b)P hetedik kongresszusa 1918. március 6—8. Lásd *Lenin* Művei. 27. kot. 115. old.

Ezt a programot kapitalista környezettől körülvéve elkeseredett osztályharcban, és hihetetlen nehézségek közepette hajtották végre, amely nehézségek Oroszország technikai-gazdasági elmaradottságából, a népgazdaság leromlott állapotából és a megdöntött kizsákmányoló osztályok szabotázsából származtak.

A párt elsősorban a munka termelékenységének emelését és a szocialista verseny megszervezését tűzte ki feladatul. A gyárakban bevezették a teljesítménybérezést, amely a munkások anyagi érdekeltségének elvén alapult. A munkásosztály úgy érte el a munka termelékenységének emelkedését, hogy a nem elég öntudatos munkások irányában a meggyőzés módszerét használta, a termelés megrögzött dezorganizátoraival szemben viszont kényszert alkalmazott. Ez időben az üzemek többségében társadalmi munkásbíróságokat hoztak létre, amelyeknek tevékenysége rendkívül nevelő hatású volt.

A munkafegyelem erősítése érdekében a Szakszervezetek Összoroszországi Központi Tanácsa Lenin javaslatára jóváhagyta „A belső munkarend ideiglenes szabályzat"-át. Az első ilyen szabályzatot a Brjanszki Fémművek munkásai vezették be (1918. május 9-én); példájukat hamarosan más gyárak és üzemek munkásai is követték. Abban a levélben, amelyet az államosított gépgyárak képviselőinek 1918 májusában Moszkvában megtartott értekezletéhez intézett, Lenin azt ajánlotta, hogy emeljék törvényerőre „a belső üzemi rendtartást a brjanszki szabályok mintájára, szigorú munkafegyelem megteremtése érdekében".[15]

A munkafegyelem megszilárdításáért és a munka termelékenységének emeléséért folytatott harc eredményes volt. A Fémszerkezetgyárban, a Balti Hajógyárban, a Névai Hajógyárban és Pétervár más üzemeiben a munka termelékenysége 1918 első hónapjaiban másfél-kétszeresére emelkedett. Az imperialista intervenció és a polgárháború következtében azonban abban az időben nem sikerült teljesen megvalósítani a párt által tervbe vett intézkedéseket.

A SZOCIALISTA FORRADALOM TOVÁBBFEJLŐDÉSE FALUN

A burzsoá-földesúri rendszer teljesen szétzilált közellátási viszonyokat hagyott örökül a szovjethatalomra. 1918 tavaszán és nyarán a városi lakosság élelmiszerellátása még tovább romlott a kulákok szabotázsa következtében. A kulákok jelentős gabonakészletekkel rendelkeztek, de nem voltak hajlandók a megállapított áron eladni azokat az államnak. 1918. április végén a napi kenyérfejadag Pétervárott 50 grammra csökkent; Moszkvában átlagosan 100 gramm kenyeret kaptak a munkások egy napra. Éhezett a szegényparasztság is.

Az éhínséget mindenekelőtt az okozta, hogy az ellenforradalmárok, a gabonakereskedők és a kulákok megszegték az állami gabonamonopóliumot, a termékeknek a lakosság közötti szabályszerű elosztását; arra számítottak, hogy ezzel döntő csapást mérnek a szovjethatalomra. A kenyérért vívott harc ebben az időben a szovjethatalom egyik legfőbb politikai és gazdasági feladata lett: harc a szocializmusért, az ország honvédelmi képességének biztosításáért, a szegény- és a középparasztság tömörítéséért a munkásosztály vezetése alatt.

A helyzet rendkívüli intézkedéseket követelt. A szovjet kormány 1918. május 9-i határozata közellátási diktatúrát léptetett életbe. A Közellátási Népbiztosság (élén A. D. Cjurupa állt) rendkívüli felhatalmazást kapott arra, hogy a falusi burzsoáziától a megállapított áron felvásárolja a gabonát; a népbiztosság hatáskörébe ment át az egész kozellátás. Ezzel súlyos csapást mértek a kulákságra, és megkezdték az élelmezési válság felszámolását.

1918 közepétől közellátási osztagokat küldtek szét a vidékre. Ezeket az osztagokat Moszkva,

[15] Lenin: Levél az államosított uzemek képviselőinek értekezletéhez. 1918. május 18. Lásd *Lenin* Művei. 27. kot. 391. old.

A szaratovi kormányzóság malinovói járása szegényparaszti bizottságának I. kongresszusa
Fénykép. 1918

Pétervár és más városok élenjáró munkásaiból alakították, jelentős részük kommunista volt. Augusztusban több mint 16 000-en voltak, az év végén pedig már 26 000-en. A közellátási osztagok munkásainak komoly szerepük volt a szegényparasztság tömörítésében, a kuláklázadások leverésében és a gabonarekvirálásokban. Az 1918 nyarán Moszkvába és Pétervárra érkezett gabona jelentős részét a közellátási osztagok kobozták el a kulákok készleteiből.

A közellátási osztagok segítségével a szegényparasztság megerősítette szervezeteit, a szegényparaszti bizottságokat, amelyek az 1918. június 11-i dekrétum alapján alakultak meg. A szegényparaszti bizottságok létrejötte azt jelentette, hogy a falun tovább fejlődik a szocialista forradalom. E bizottságok a proletárdiktatúra támaszpontjai lettek. Számba vették és elosztották a gabonát és a mezőgazdasági szerszámokat, a közellátási osztagokkal együtt elkobozták a kulákok gabonakészleteit, s gondoskodtak a munkáslakta központok és a Vörös Hadsereg élelmezéséről. Tevékenységük eredményeként 50 millió hektárnyi kulákföld került a szegény- és középparasztság kezébe.

Mindez megerősítette a falu szocialista elemeit. 1918 végén (nem teljes adatok szerint) már 1600 kollektív paraszti gazdaság — mezőgazdasági artyel és kommuna — működött az országban. Megalakításukat a szovjet kormány is előmozdította, s az akkori idők lehetőségeihez mérten anyagi segítséget is nyújtott számukra. 1918 júliusában 10 millió rubelt utaltak ki erre a célra, a november 2-i dekrétum pedig egymilliárd rubeles külön pénzalapot létesített a kollektív gazdaságok segítésére.

A. V. Lunacsarszkij
I. I. Brodszkij rajza. 1920

Jelentősen nőtt a szovhozok száma is. 1918 őszén már többszáz szovhoz működött, összesen több mint egymillió gyeszjatyina vetésterülettel. A nagy szovhozok a Földművelésügyi Népbiztosság irányítása alá tartoztak. Ezek közül (1918 októberi adatok szerint) 16 volt az orjoli kormányzóságban, 12 a moszkvaiban, 5 a vlagyimiriben, 3 a szaratoviban stb.

A szegényparaszti bizottságok tevékenyen részt vettek a Vörös Hadsereg kiépítésében is.

A KULTURÁLIS ÁTALAKULÁS KEZDETE

A politikai és a gazdasági élet forradalmi átalakítása mellett a szovjethatalom Oroszország kulturális életében is gyökeres változtatásokat hajtott végre. Az országban új, szocialista kultúra volt születőben. A szovjethatalom elérhetővé tette a nép számára az iskolákat, az egyetemeket, a könyvtárakat, a színházakat, a klubokat, a múzeumokat, s megkezdődött az analfabetizmus felszámolása. Lenin azt mondotta, hogy az októberi forradalom eredményeként „a technika minden csodája, a kultúra minden vívmánya a nép közkincsévé válik, és mostantól fogva az emberi elme és géniusz sohasem lesz az erőszak eszközévé, a kizsákmányolás eszközévé."[16]

A közoktatást demokratizálták. Nagy munkát végzett a Közoktatásügyi Népbiztosság, amelyet a szovjet kulturális élet kimagasló alakja, A. V. Lunacsarszkij vezetett. 1918. október 16-án közzétették „Az egységes munkaiskola szabályzatát". Egy másik dekrétum, amely a főiskolai felvételt szabályozta, megnyitotta a felsőoktatás kapuit minden jelentkező, elsősorban a munkások és parasztok gyermekei előtt. A középiskolai végzettséggel nem rendelkező munkások és parasztok számára esti iskolákat és egyetemeket szerveztek.

Sokat tett a tömegek politikai neveléséért a Politikai Felvilágosító Intézmények Főigazgatósága, a „Glavpolitproszvet", amelyet N. K. Krupszkaja irányított.

A történeti emlékek és műalkotások védelméről hozott rendelkezés jóvoltából sikerült nemzeti vagyonként megőrizni olyan nagyszerű történelmi műemlékeket, mint a Téli Palota, a Kreml székesegyházai, a Pétervár környékén levő paloták és sok más. A szovjet kormány számos dekrétumot adott ki a tudományos értékek, így a múzeumok, művészeti gyűjtemények, tudományos szertárak, laboratóriumok, könyvtárak védelméről, a magánszemélyek, társaságok vagy intézmények birtokában levő műtárgyak és régiségek nyilvántartásba vételéről és külföldre történő kiszállításuk tilalmáról. A Tretyakov-képtárat s a Scsukin-féle művészeti galériát, A. I. Morozov, I. Sz. Osztrouhov és mások gyűjteményeit megnyitották a dolgozók előtt. A moszkvai és a pétervári konzervatórium a munkás-paraszt állam kezelésébe került.

A munkás-paraszt kormány nagy gondot fordított a klasszikus irodalmi alkotások, tankönyvek és más könyvek nagy példányszámban való kiadására.

Megvalósították az orosz helyesírás régóta esedékes reformját. A más országokkal egyforma

[16] Lenin: A munkás-, katona- és parasztküldöttek szovjetjeinek harmadik összoroszországi kongresszusa. 1918. január 10—18 (23—31). Lásd *Lenin* Művei. 26. köt. 499. old.

időszámítás bevezetése végett 1918. február 1-én (14-én) a régi (juliánus) naptár helyett az új (Gergely-féle) naptárt léptették érvénybe.

A szovjethatalom a nép szolgálatába állította a tudományt. 1918 februárjában a Legfelsőbb Népgazdasági Tanács mellett szakértői bizottságot állítottak fel, amely a mérnökök, technikusok és a tudósok erőfeszítéseit volt hivatva összefogni és egyesíteni a gazdasági építés feladatainak megoldására. Ugyanezen év tavaszán befejeződtek a Közoktatásügyi Népbiztosságnak az Oroszországi Tudományos Akadémiával folytatott tárgyalásai, amelyeken elhatározták, hogy az akadémia együttműködik a szovjethatalommal az ország termelőerőinek felkutatásában. Azt a feladatot tűzték a Tudományos Akadémia elé, hogy mielőbb állítsa össze „az ipar újjászervezését és Oroszország gazdasági fellendítését célzó tervét."[17] Júniusban Moszkvában megnyílt a Szocialista Akadémia, amelynek a társadalomtudományok terén kellett megszerveznie a kutatómunkát és a tudományos káderek képzését.

A szovjethatalomnak már ezek az első kulturális és közoktatási intézkedései is nagy jelentőségűek voltak: a kultúrforradalom kezdetét jelentették.

N. K. Krupszkaja
Fénykép

A SZOVJETEK V. ÖSSZOROSZORSZÁGI KONGRESSZUSA. AZ ELSŐ SZOVJET ALKOTMÁNY

1918. július 4-én Moszkvában megnyílt a munkás-, katona- és parasztküldöttek szovjetjeinek V. összoroszországi kongresszusa. Munkáját már a polgárháború éleződésének viszonyai között végezte. Ebben az időben a baloldali eszerek is a nyílt szovjetellenes harc és az ellenforradalmi lázadások útjára léptek (a baloldali eszerek, a breszti béke elleni tiltakozásul, már 1918 tavaszán kiléptek a szovjet kormányból). Mint a kulákság érdekeinek kifejezői, arra törekedtek, hogy megakadályozzák a szocialista forradalom kibontakozását a falun, s felléptek a szegényparaszti bizottságok szervezése ellen. Az V. szovjetkongresszus ülésezése idején a baloldali eszerek ellenforradalmi lázadást robbantottak ki Moszkvában, és provokációs célzattal, a breszti béke meghiúsítása érdekében, meggyilkolták Mirbach német követet. Az volt a szándékuk, hogy kezükbe veszik a hatalmat, meggyilkolják Lenint, Szverdlovot és a Kommunista Párt meg a szovjet kormány más vezetőit, megsemmisítik a szovjet rendszert, és ismét bekapcsolják Oroszországot az imperialista háborúba.

A baloldali eszerek szovjetellenes lázadása nagy felháborodást keltett a néptömegek körében. Lenin az „Izvesztyija VCIK" című lap munkatársával folytatott beszélgetése során megállapította, hogy „ez a bűnös terrorista lépés, és a lázadás tökéletesen és teljesen felnyitotta a néptömegek szemét, melyek most meglátták, milyen feneketlen szakadékba taszítaná a népi Szovjet-Oroszországot a baloldali eszer kalandorok bűnös taktikája".[18] A lázadást néhány óra alatt leverték.

[17] Lenin: A tudományos-technikai munkák tervének vázlata. Lásd *Lenin* Művei. 27. köt. 319. old.

[18] Lenin: Beszélgetés az „Izvesztyija VCIK" munkatársával a „baloldali" eszerek lázadásáról. Lásd *Lenin* Művei 27. köt. 549. old.

Gyülekeznek a szovjetek V. összoroszországi kongresszusának küldöttei
Fénykép

A szovjetek V. Összoroszországi kongresszusa elhatározta, hogy a baloldali eszereket kizárja az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottságból és a szovjetekből.

A kongresszus összegezte az első szocialista átalakulások eredményeit. Lenin előadói beszédében beszámolt a Népbiztosok Tanácsának tevékenységéről. Hangsúlyozta, hogy az elmúlt hónapokban végzett munka tapasztalatai tökéletesen igazolták a szovjethatalom bel- és külpolitikájának helyességét. „... Cseppet sem kétséges — mondta Lenin —, hogy ha azon az úton indulunk el, amelyet választottunk és amelyet az események igazoltak, ha szilárdan és tántoríthatatlanul fogunk haladni ezen az úton, ha sem frázisoktól, sem illúzióktól, sem csalástól, sem hisztériától nem hagyjuk letéríttetni magunkat a helyes útról, akkor minden esélyünk megvan arra, hogy megmaradjunk és komolyan elősegítsük a szocializmus győzelmét Oroszországban, ezzel pedig elősegítsük a szocialista világforradalom győzelmét!"[19]

A kongresszus jóváhagyta a szovjet kormány tevékenységét. Július 10-én a kongresszus elfogadta az Oroszországi Szocialista Szövetségi Szovjet Köztársaság (OSZSZSZK) alkotmányát, a világ első szocialista soknemzetiségű államának, az igazi népuralom elvein alapuló államnak az alkotmányát. Az alkotmány írásba foglalta és rögzítette mindazt, amit a néptömegek forradalmi alkotómunkája létrehozott. Lenin a következőket mondotta a kongresszus küldötteinek: „Ha mi most a kongresszus elé terjeszthetjük a szovjet alkotmányt, ez csak azért van, mert a szovjeteket az országban mindenütt megteremtettük és kipróbáltuk, mert önök teremtették meg, önök próbálták ki az ország minden szögletében; csak fél évvel az októberi forradalom után, majdnem

[19] Lenin: A munkás-, paraszt-, katona- és vöröskatonaküldöttek szovjetjeinek V. összoroszországi kongresszusa. 1918. július 4—10. Lásd *Lenin* Művei. 27. köt. 541. old.

egy évvel az első összoroszországi szovjetkongresszus után tudtuk lerögzíteni azt, ami a gyakorlatban már megvan."[20]

Az 1918-as alkotmány kinyilvánította, hogy a szovjet államot a munkásosztály vezeti, amely a hatalmat a szegényparasztság sokmilliós tömegeivel szövetségben gyakorolja. Az alkotmány törvényben rögzítette a földek állami tulajdonba vételét, a gyárak, a bankok, a vasúti, folyami és tengeri közlekedés államosítását, a külkereskedelmi monopóliumot és a munka megszervezésének szocialista alapelvét, a társadalom minden tagjának munkakötelezettségét („aki nem dolgozik, ne is egyék"). Leszögezte a dolgozók által kivívott demokratikus szabadságjogokat is: a munkához és a művelődéshez való jogot, a szólásszabadságot, a lelkiismereti szabadságot, a sajtószabadságot, a tüntetés, a gyülekezés, a felvonulás stb. szabadságát, az állampolgárok egyenjogúságát faji vagy nemzetiségi hovátartozásukra való tekintet nélkül, törvénybe iktatta a férfiak és a nők egyenjogúságát. Minden 18. életévét betöltött állampolgár — a megdöntött kizsákmányoló osztályok és csoportok tagjainak kivételével — választójogot kapott. „A proletár demokrácia — mondotta Lenin — milliószor demokratikusabb minden burzsoá demokráciánál; a szovjethatalom milliószor demokratikusabb a legdemokratikusabb burzsoá köztársaságnál."[21]

Az alkotmány értelmében minden nemzet önrendelkezési jogot nyert, egészen az elszakadásig és önálló állam alapításáig. Az alkotmány kinyilatkoztatta, hogy az Oroszországi Köztársaság a szabad nemzetek szabad szövetségén alapszik; ezzel lerakta az oroszországi népek barátságának szilárd alapjait, törvénybe iktatta a proletár nemzetköziség elvét, megteremtette a feltételeket ahhoz, hogy néhány évvel később megalakulhasson a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége.

Az első szovjet alkotmány elfogadása a forradalmi jogrend megszilárdulását, a központi és helyi hatalmi szervek egységes rendszerének kialakulását jelentette. Az alkotmány általánosította azokat a tapasztalatokat, amelyeket a dolgozók a szocializmus építése során addig felhalmoztak.

Az első szovjet alkotmánynak nagy nemzetközi jelentősége volt. Nagyszerű eszméi és elvei óriási hatással voltak a nemzetközi forradalmi mozgalom fejlődésére. A dolgozók érdekeit védelmező, a népek egyenjogúságát és barátságát írásba foglaló alkotmány lelkesítő például szolgált a világ kizsákmányoltjai és elnyomottai számára, akik politikai, nemzeti és társadalmi felszabadulásukért harcoltak.

[20] Ugyanott, 527. old.

[21] Lenin: A proletárforradalom és a renegát Kautsky. Lásd *Lenin* Művei. 28. köt. 252. old.

III. FEJEZET

AZ 1914—1918-AS VILÁGHÁBORÚ BEFEJEZŐDÉSE

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom és Oroszországnak az imperialista háborúból való kilépése nagy hatással volt az antant és a központi hatalmak haditerveire és hadműveleteire, a hadviselő államok hátországának helyzetére és külpolitikájára.

1. A HADVISELŐ SZÖVETSÉGEK 1918 ELEJÉN

AZ ANTANT- ÉS A KÖZPONTI HATALMAK ERŐVISZONYA 1918 ELEJÉN

Oroszországnak a háborúból való kilépésével az antant elvesztette a sokmilliós orosz hadsereget, amely óriási háborús terhet hordozott, és az ellenség haderejének nagy részét lekötötte. Az Amerikai Egyesült Államok, amely 1917 tavaszán lépett be a háborúba, csak 1918 közepén küldött számottevő haderőt Európába. 1918 elején tehát a német szövetség javára tolódtak el a fegyveres erők általános erőviszonyai: a központi hatalmak 295 hadosztállyal rendelkeztek (ezenkívül 75 német és osztrák hadosztály még az orosz fronton maradt), szemben az antant 274 hadosztályával. A központi hatalmak a tüzérséget illetően is fölényben voltak; csupán a repülőgépek és tankok terén maradtak el az antant mögött.

A német és osztrák csapatok nagy területeket foglaltak el Romániában és Franciaországban; teljes egészében megszállták Belgiumot, Szerbiát, Crna Gorát és Albánia nagyobb részét. Az Osztrák—Magyar Monarchia ismét megkaparintotta Bukovinát és Galíciát. Az osztrák—német csapatok 1917 októberi caporettói győzelme hosszú időre harcképtelenné tette az olasz hadsereget. A hadműveletek beszüntetése az orosz—török fronton jelentősen könnyített Törökország stratégiai helyzetén.

Gazdasági és politikai tekintetben azonban a német koalíció lényegesen nehezebb helyzetben volt, mint az antanthatalmak.

A háború három éve Németországot az éhínség küszöbére sodorta. Mezőgazdaságában óriási hanyatlás következett be: míg 1913-ban 4,4 millió tonna búzát, 12 millió tonna rozsot és 52,8 millió tonna burgonyát takarítottak be, 1918-ban mindössze 2,5 millió tonna búza, körülbelül 8 millió tonna rozs és 29,5 millió tonna burgonya termett. 1918 júniusában a lakosság heti fejadagja 1250 gramm pótanyagból készült kenyér és 62 gramm zsírpótlék volt.

A szövetségesek blokádja megakadályozta a hiányzó élelmiszerek beszerzését. Az áruimport

1913-tól 1918-ig majdnem egytizedére csökkent. A behozatal összezsugorodása a stratégiai nyersanyagokban — színesfémekben, mangánban, folyékony üzemanyagban, kenőolajokban stb. — is súlyos hiányt okozott. A megszállt területek kirablása a helyi lakosság ellenállása miatt nem járt lényeges eredménnyel.

A német hadsereg harci értéke a háború kezdeti szakaszához képest erősen csökkent. A rendelkezésre álló tartalék, amellyel a hadsereget kiegészíthették volna, már nem haladta meg a 100 000 főt. A vasúti és a gépkocsi-közlekedés erősen elhasználódott; helyreállítására nem volt lehetőség. A hadseregben nagyon megfogyatkozott a lovak száma, ezért sok lovassági egységet gyalogossá kellett átalakítani. A nyersanyaghiány következtében nem tudták felszerelni a csapatokat a haditechnika legkorszerűbb eszközeivel, mindenekelőtt tankokkal és repülőgépekkel.

A forradalmár orosz katonákkal való érintkezés erősítette a háborúellenes hangulatot a német hadseregben. Hónapról hónapra nőtt a katonaszökevények száma. A szökevények tízezrei kerestek menedéket a semleges országokban, például Hollandiában, de még többen rejtőztek el magában Németországban. Az első vonalakban sok katona megtagadta a harcot. Az akkori német hadsereg egyik legismertebb vezetője, Ludendorff tábornok később ezt írta visszaemlékezéseiben: „A háborús akaratnak döntő jelentősége volt, és éppen ez mondta fel a szolgálatot."

Németország szövetségesei még válságosabb helyzetben voltak. Az Osztrák—Magyar Monarchia gazdasági élete a végsőkig szétzilálódott. Az országban valósággal éhínség dühöngött. Gróf Czernin külügyminiszter 1918 elején ezt jelentette Károly császárnak: „A közellátás terén közvetlenül a katasztrófa előtt állunk. A helyzet rettenetes, s attól tartok, már túlságosan késő van ahhoz, hogy megakadályozzuk a teljes összeomlást, amely a legközelebbi hetekre várható." Sokfelé éhséglázadások törtek ki. Seidler osztrák miniszterelnök azt írta, hogy „ha nem kapunk külső segítséget, a lakosság jelentős része néhány héten belül éhen hal." A hadseregben tömegessé vált a dezertálás.

Törökországban ugyancsak élelmiszerhiány lépett fel, a közlekedés csődöt mondott, a pénzügyek teljesen szétzilálódtak. A kormány még a hadsereget sem tudta ellátni élelemmel. A török hadseregben is erősödött a háborúellenes hangulat, egyre gyakrabban fordult elő a parancsmegtagadás, s a háború vége felé a katonaszökevények száma meghaladta a fronton levő katonák számát.

Bulgáriában sok gyár leállt, a vetésterület összezsugorodott, az éhínség réme fenyegetett. Az országban növekedett a háborúellenes mozgalom, amely egyben a német imperializmus politikáját kiszolgáló kormány ellen is irányult.

A központi hatalmaknál úgy alakult a helyzet, hogy a német főparancsnokság számolt azzal a lehetőséggel: szövetségesei meglepetésszerűen kilépnek a háborúból.

Anglia, Franciaország és Olaszország szintén élelmezési nehézségekkel küzdöttek, ám jóval kisebb mértékben, mint a német blokk országai. Németország 1917 folyamán tett erőfeszítései, hogy a korlátlan tengeralattjáró-háborúval meghiúsítsa az Egyesült Államokból és más országokból Angliába és Franciaországba irányuló fegyver-, nyersanyag- és élelmiszer-szállításokat, kudarcot vallottak. Nem merültek még ki az antant emberanyag-tartalékai sem. Az angol és a francia hadseregnek jelentős utánpótlási forrásai voltak a gyarmatokon. Emellett a szövetséges parancsnokság, minthogy a maga oldalán tudta az Egyesült Államok gazdasági erőforrásait és amerikai csapatok érkezésére is számított, szükség esetén bátrabban vethette harcba saját tartalékait.

A DOLGOZÓK HELYZETE

A dolgozó tömegek drágán fizettek a kormánykörök imperialista politikájáért. A hadviselő országokban a munkások számára háborús kényszermunkarendszert vezettek be. Az iparban észlelhető forrongás okainak kivizsgálására létesített különleges angol kormánybizottság a következőket

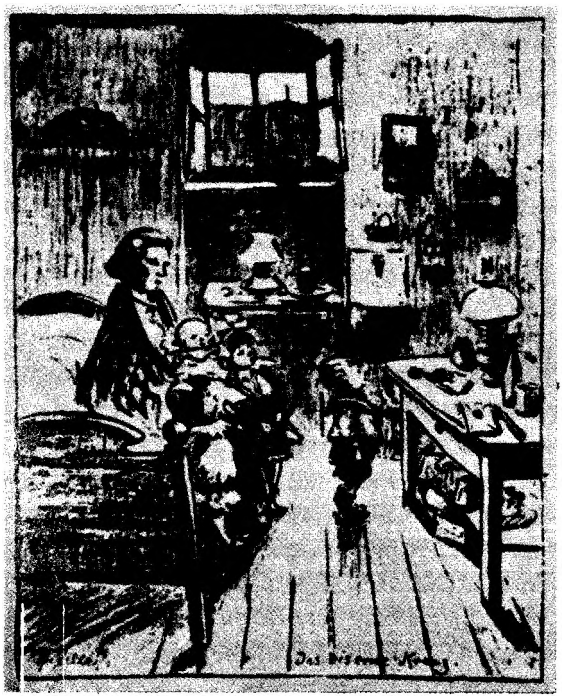

A vaskereszt
H. Zille rajza

állapította meg hivatalos jelentésében: „A munkások immár három éve dolgoznak olyan körülmények között, amilyenekre azelőtt sohasem volt példa: igen hosszú a munkanap, rendkívül megnövekedett a munka intenzitása. A munkások a pihenés és erőgyűjtés minden lehetőségétől meg vannak fosztva. És ez éppen akkor történik, amikor egyre inkább megfigyelhetők a fizikai fáradtság és kimerültség jelei. Egyes munkásokban sajnálatos bizalmatlanság és gyanakvás él a háború céljait és feladatait illetően. Számukra ez a kérdés ma távolról sem olyan világos, mint 1914 őszén. A munkások és hozzátartozóik idegeit megviselték a nehéz körülmények, az alacsony, sőt sok esetben igazságtalan munkabérek, a rossz élet- és lakásviszonyok, a háború és a súlyos veszteségek okozta bajok és szenvedések s a rendkívül magas élelmiszerárak."

A dolgozók reálbére szakadatlanul csökkent. Németországban a létfenntartási költségek indexe, amely 1913-ban 130 volt, 1918-ig 407-re emelkedett, a pénzben kifejezett általános bérindex viszont, amely 1914-ben 132-vel volt egyenlő, 1918-ig csupán 292-re növekedett. Hasonló volt a helyzet Franciaországban is, ahol az ipari és mezőgazdasági munkabérek indexe 1914-től 1918-ig 117-ről 219-re, míg a létfenntartási költségek indexe ugyanezen idő alatt 111-ről 264-re emelkedett. Angliában 1914 júliusától 1918 júliusáig a névleges munkabér 52—70 százalékkal, a fogyasztási cikkek árai viszont 110—114 százalékkal emelkedtek. Az Egyesült Államokban, amely egyáltalán nem szenvedett a háborútól, sőt minden más országnál jobban meggazdagodott rajta, a névleges munkabérek 1913-tól 1917-ig 33 százalékkal nőttek, ugyanakkor a kenyér 75 százalékkal, a ruhanemű pedig 149 százalékkal drágult.

A háború a dolgozóknak anyagi leromlást, a tőkésosztálynak viszont meggazdagodást jelentett. Az angol monopóliumok profitja a háború idején négymilliárd font sterlinggel növekedett. A munkáspárti A. Greenwood a következőket írta az angol burzsoázia háborús meggazdagodásáról: „Az egész országban, de különösen azokban a városokban, ahol a lakosság hadianyaggyártással foglalkozott, úgy nőtt ki az újgazdagok nagy és erőteljes osztálya, mint eső után a gomba. Különösen nagy vagyonra lehetett szert tenni — úgyszólván minden munka és fáradság nélkül — a hajóépítéssel, a vas- és acélgyártással és a ruházati iparban. Akik már eddig is vagyonosak voltak, most mesébe illő gazdagságra tettek szert; a szerényebb vagyoni helyzetben levők — a kisebb vállalkozók, és sok esetben a vakmerő és vállalkozó szellemű fiatal alkalmazottak, akiknek 1914 őszén talán ha néhány száz fontjuk volt — csakhamar azt vették észre, hogy vagyonuk megszázszorozódott." Az amerikai tőkések még a többieknél is jobban megszedték magukat a háborúban. 1916—1918-ban az amerikai monopóliumok átlagos évi jövedelme 4,8 milliárd dollárral volt magasabb, mint a világháborút megelőző három esztendőben.

A néptömegek egyre fokozódó háborúellenes hangulata és az oroszországi forradalmi eseményeknek az egész világ dolgozóira gyakorolt mind erőteljesebb hatása nagy nyugtalanságot keltett az imperialista hatalmak kormányköreiben. Már a bolsevik párt vezette orosz proletariátus első lépései, amelyek az imperialista háború ellen s az annexió és hadisarc nélküli békére irányultak, arra ösztönözték az imperialista kormányokat, hogy hódító terveik álcázására új módszerekhez folyamodjanak. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme, amely gyökeresen megváltoztatta a nemzetközi helyzetet, arra kényszerítette az imperialistákat, hogy olyan „békeprogramot" dolgozzanak ki, amellyel gyengíthetik a szovjet kormány általános demokratikus békére vonatkozó javaslatának hatását.

Ezen a téren az Amerikai Egyesült Államok és Anglia voltak a legbuzgóbbak. Wilson, az Egyesült Államok elnöke, már 1917 szeptemberében utasította tanácsadóját, House ezredest, hogy alakítson szakértői bizottságot a békeprogramról szóló nyilatkozat kidolgozására. A bizottságba történészeket, földrajztudósokat, jogászokat, közgazdászokat, balkáni, közel-keleti, adriai, valamint nyugat- és kelet-európai szakértőket vontak be. Tevékenyen részt vett a bizottság munkájában a külügyminisztérium is. 1917 novemberében House, aki akkor Londonban tartózkodott, azt javasolta Wilsonnak, hogy „tekintettel a bolsevik békeajánlatokra és a szövetséges országok liberális és munkás elemeinek erősödő követelésére, hogy a háború ne folytatódjék tovább imperialista célokért, azonnal tegyen közzé nyilatkozatot a háborús célokról. House egyidejűleg az angol államférfiakkal is tárgyalásokat folytatott erről a kérdésről. Lloyd George, Anglia miniszterelnöke, 1918. január 5-én beszédet mondott, amelynek szövegét illetően előzőleg megegyezett a parlamenti ellenzék vezetőivel és a szakszervezetek vezetőségével. Lloyd George kijelentette, hogy a szövetségesek nem agresszív háborút folytatnak, hanem „önvédelmi célokért" küzdenek; arról beszélt, hogy fel kell szabadítani Belgiumot, vissza kell szerezni Franciaországnak Elzászt és Lotaringiát, s helyre kell állítani Lengyelországot a maga etnográfiai határaival; hangoztatta, hogy egyáltalán nem gondol Németország és az Osztrák—Magyar Monarchia feldarabolására, de azt ajánlja, adjanak autonómiát a szlávoknak, és adják vissza Olaszországnak az olaszlakta területeket; javasolta, hogy az Oszmán Birodalom nem török részei — Örményország, Arábia, Szíria, Palesztina — kapjanak autonómiát, hogy a békekonferencián döntsenek a német gyarmatok sorsáról és így tovább. Ugyanazon a napon, január 5-én, Balfour, Anglia külügyminisztere, táviratban értesítette House ezredest Lloyd George beszédéről, s azt kérte, hogy Wilson válaszoljon „a bolsevikoknak a világ népeihez intézett felhívására".

1918. január 8-án Wilson üzenetet intézett a kongresszushoz; üzenetében 14 pontban felsorolta az általa javasolt békefeltételeket. Ez a nyilatkozat egyben az amerikai imperializmus hivatalos programja lett, s az volt a rendeltetése, hogy a hódító háborús célkitűzéseket demokratikus frazeológiával leplezze. Dagályos kijelentéseket tartalmazott arról, hogy ezentúl a diplomácia mindenféle titkos egyezmények nélkül fog működni, kilátásba helyezte, hogy biztosítékokat teremtenek a fegyverzet csökkentésére, rendezik a vitás gyarmati kérdéseket stb. Wilson 14 pontjának konkrét javaslatai az alábbiakban foglalhatók össze:

Javasolta, hogy szabadítsák fel és állítsák vissza Belgiumot, adják vissza Franciaországnak Elzászt és Lotaringiát, vonják ki a német csapatokat az általuk megszállt összes francia területről, Romániából, Szerbiából és Crna Gorából, biztosítsák Szerbia kijáratát a tengerhez, állítsák helyre Lengyelországot (de oly módon, hogy azok a nyugati lengyel területek, amelyeket Poroszország különböző időkben hódított meg, Németország határain belül maradjanak). Wilson azt indítványozta, hogy az Osztrák—Magyar Monarchia maradjon fenn korábbi alakjában, csupán arra kell kötelezni, hogy autonómiát adjon a területén lakó népeknek. Az amerikai imperialisták semmibe

vették a szlávok érdekeit, akik nem arra törekedtek, hogy autonómiát kapjanak a Habsburg-monarchia keretein belül, hanem arra, hogy önálló, szuverén államokat hozhassanak létre.

Az Oszmán Birodalom kérdéséről szándékolt homályossággal tárgyaltak, azzal a számítással, hogy fenntartsák a lehetőséget Törökország felosztására és Palesztinának, Szíriának, Iraknak, valamint a nem török népek által lakott más területeknek imperialista uralom alá vetésére. Wilson azt javasolta, hogy a fekete-tengeri szorosokat — a Dardanellákat és a Boszporuszt — ne csupán kereskedelmi hajók számára nyissák meg, hanem valamennyi ország hadihajói előtt is, ami megkönnyítette volna, hogy az antant csapatai délről betörhessenek Szovjet-Oroszországba.

Wilson abszolút szabadságot követelt háborúban és békében a tengeri kereskedelmi hajózás számára, s azt kívánta, hárítsák el a nemzetközi kereskedelem minden akadályát; ezzel az volt a célja, hogy kielégítse az amerikai monopolisták igényét a világpiac meghódítására.

A 6. pont az „orosz kérdés" rendezésével foglalkozott. Javasolta „az elfoglalt orosz területek kiürítését s az Oroszországot érintő kérdések megoldását, amely előmozdítaná a világ más nemzeteinek legjobb és legszabadabb együttműködését abból a célból, hogy Oroszország segítséget kapjon a kedvező lehetőségek akadálytalan és nehézségek nélküli kihasználására, a saját politikai fejlődésével és nemzeti politikájával kapcsolatos kérdések független megoldására és annak biztosítására, hogy Oroszországot, amennyiben létrejön saját maga által választott kormányformája, őszinte és szívélyes barátsággal befogadják a szabad nemzetek testvéri közösségébe". Ez a pont, amelyben előzetesen megegyeztek Bahmetyovval, a volt washingtoni orosz nagykövettel, az ellenforradalom egyik tevékeny vezéralakjával, ténylegesen a burzsoá rendszer Oroszországban történő helyreállítására irányult.

Wilson számolt a néptömegek Szovjet-Oroszország iránti rokonszenvével, s abban is reménykedett, hogy a szovjet kormányt ráveheti az osztrák—német blokk elleni háború folytatására; ezért ebben az időben nem mutatta ki nyíltan a szovjet állammal szembeni ellenséges érzületeit. Később, 1918. október végén, a 14 ponthoz készült és Wilson által jóváhagyott bizalmas „Tájékoztató" már nyíltan tervbe vette a szovjethatalom megsemmisítését és Oroszország feldarabolását. A „Tájékoztató" kifejtette, hogy mivel Lengyelország függetlensége már elismert tény, nem lehet beszélni egységes Oroszországról; területén olyan különálló államoknak kell alakulniuk, mint Lettország, Litvánia, Ukrajna stb.; a Kaukázust „az Oszmán Birodalom problémakörében" kell szemlélni. A „Tájékoztató" arra is javaslatot tett, hogy a győztes hatalmak egyike kapjon mandátumot Közép-Ázsia protektorátusként történő igazgatására. Emellett a jövőben összehívandó békekonferenciának azzal az indítvánnyal kellett volna „Nagy-Oroszországhoz és Szibériához" fordulnia, hogy „létesítsen megfelelő képviseleti kormányt, amely felléphet e területek nevében", az ilyen kormánynak „az Egyesült Államok és szövetségesei minden lehető segítséget megadnak".

A 14 pont tartalmazta azt a javaslatot is, hogy hozzák létre a Népszövetséget, egy olyan nemzetközi szervet, amely az amerikai kormánykörök elgondolása szerint valamiféle „Szent Szövetség" lett volna, élén az Egyesült Államokkal. Fő céljának a szovjet állam, a kapitalista országok forradalmi mozgalmai, s a gyarmatok és félgyarmatok nemzeti felszabadító mozgalmai elleni küzdelmet tekintették.

Wilson 14 pontja egészében véve demokratikus frázisokkal elég ügyesen álcázott expanziós program volt, amelyet arra szántak, hogy igazolja az imperialista háború továbbfolytatását és megbénítsa a szovjet kormánynak a valóban demokratikus béke érdekében tett erőfeszítéseit.

2. A FORRADALMI MOZGALOM FELLENDÜLÉSE A KAPITALISTA ORSZÁGOKBAN

Az a nagy nyomorúság, amellyel az imperialista háború sújtotta a néptömegeket, erősítette a forradalmi hangulatot a hadviselő országokban. Az imperialista háború elleni népi mozgalmak az októberi forradalom hatása alatt kezdtek átnőni az imperialista kormányok megdöntéséért folytatott harcba. Számos országban forradalmi válság bontakozott ki.

FORRADALOM FINNORSZÁGBAN

A proletariátusnak az októberi forradalom utáni egyik legelső fellépése a finnországi forradalom volt. Itt már nyomban a cári önkényuralom megdöntése után fellendült a sztrájkmozgalom, amely városra és falura egyaránt kiterjedt. Az ipari proletariátus a nyolcórás munkanap bevezetését, a munkabérek felemelését, az élelmiszer-ellátás megjavítását követelte. A mezőgazdasági munkások sztrájkjai a munkabéremelés és a munkaidő-csökkentés jelszavával zajlottak le. A tönkrement kisbérlők — a torpparik — nem voltak hajlandók többé a földbirtokosoknak dolgozni, és nem akarták megfizetni a bérleti díjat.

Finnország dolgozói azonban nem rendelkeztek valóban forradalmi vezetéssel. Még a Szociáldemokrata Párt balszárnya sem állt készen ekkoriban arra, hogy a forradalmi harc élére álljon. A burzsoá kormányban résztvevő jobboldali szociáldemokraták semmit sem tettek a néptömegek helyzetének tényleges könnyítésére. Igaz ugyan, hogy a munkásoknak 1917 áprilisában sikerült kiharcolniuk az üzemekben a nyolcórás munkanapot, júliusban pedig a szejm a szociáldemokraták előterjesztésére megszavazta a nyolcórás munkanapról és a helyi önkormányzatok demokratizálásá-

Tüntetés Helsinkiben (Helsingforsban) 1917 októberében
Fénykép

Finn vörösgárdisták
Fénykép. 1917

ról szóló törvényeket, s önmagát a hatalom legfőbb letéteményesének nyilvánította; a Kerenszkij-kormány azonban megtagadta e törvények jóváhagyását, és feloszlatta a szejmet.

A finn burzsoázia mindennél jobban félt a proletariátus forradalmi mozgalmának fejlődésétől. Teljes erővel készülődött hát e mozgalom elfojtására: megerősítette fegyveres alakulatait, a polgárőrségeket, amelyek 1917 tavaszán alakultak a sztrájkolók elleni harcra. A polgárőrségek tagjai sok helyen véresen leszámoltak a sztrájkoló munkásokkal. Válaszul a munkások — akárcsak 1905-ben — Vörös Gárda-osztagokat alakítottak.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme fellelkesítette a finn munkásokat. 1917. november 13-án Finnországban általános sztrájk tört ki. A fegyveres munkásosztagok számos vasútállomást, telefonközpontot, távíróhivatalt elfoglaltak, és letartóztatták a legaktívabb reakciósokat. A munkásosztály forradalmi megmozdulásai arra kényszerítették a szejmet, hogy ismét elfogadja a Kerenszkij-kormány által júliusban elutasított törvényeket, de ennél tovább nem ment. Nem teljesítette a dolgozóknak az éhínség és a munkanélküliség megszüntetésére, a társadalombiztosítás bevezetésére stb. vonatkozó követeléseit.

A Vörös Gárda azt követelte, hogy a proletariátus vegye a kezébe a hatalmat. Lenin a finn szociáldemokrácia balszárnyának vezetőihez, O. V. Kuusinenhez, J. Sirolához és másokhoz írt levelében az oroszországi proletariátus nevében kifejezte azt a meggyőződését, hogy „a finn munkásokat nagy szervező tehetségük, magas fejlettségi színvonaluk és a demokratikus intézmények hosszú politikai iskolája segíteni fogja Finnország szocialista átszervezésének sikeres végrehajtásában".[1]

De a sztrájk irányító szervében, a Központi Forradalmi Tanácsban kisebbségben voltak a hatalom megragadásának hívei, és a tanács, abban a hiszemben, hogy a munkások fellépésétől megrémült burzsoázia önként beleegyezik egy szociáldemokrata kormány megalakulásába, november 19-én befejezettnek nyilvánította a sztrájkot.

Az események további menete megmutatta, mennyire alaptalan volt ez a feltevés. November végén a szejm burzsoá többsége a reakciós Svinhufvudot bízta meg kormányalakítással. A Svinhufvud-kormány azonnal csapatokat kért Németországtól a forradalmi mozgalom elfojtására. Németország titokban már eddig is fegyvert szállított a burzsoá fegyveres alakulatoknak.

December 6-án a szejm függetlenné nyilvánította Finnországot. December 31-én a szovjet kormány elismerte Finnország függetlenségét, állami szuverenitását.

Ezalatt az országban gyorsan érlelődött a forradalmi válság. Rosszabbodott az ellátás. A néptömegek éheztek, nem volt ritka az éhhalál. A burzsoázia elrejtette az élelmiszerkészleteket. Viborgban a Vörös Gárda házkutatásokat tartott, és rengeteg élelmiszer került elő a burzsoá lakásokból. A kormány tovább fokozta a nehézségeket azzal, hogy nagyon sok élelmiszert szállított Finnország északi részébe, ahol bázist akart kialakítani a munkásosztály elleni háborúhoz.

[1] Lenin: Kuusinen és Sirola elvtársnak és a Finn Szociáldemokrata Munkáspárt más tagjainak. Lásd *Lenin* Művei. 35. köt. Szikra 1956. 308. old.

1918. január 12-én a szejm burzsoá többsége gyakorlatilag diktátori jogokkal ruházta fel Svinhufvudot. A munkások szemében gyűlöletes burzsoá ellenforradalmi fegyveres osztagokat állami szolgálatba vették. A polgárőrség egyre gyakrabban hajtott végre támadásokat a munkások ellen. Csapatai az ország középső és északi részein kezdtek gyülekezni, s titokban odautazott Mannerheim volt cári tábornok is, akit a burzsoázia fegyveres erőinek főparancsnokává neveztek ki. Ugyancsak északra érkezett a kormány tagjainak egy része is.

Ilyen helyzetben tört ki Finnországban a forradalom, január 27-én este. A Vörös Gárda Helsinkiben elfoglalta a kormányhivatalok és a bankok épületeit. Másnap, január 28-án megalakult a forradalmi kormány: a Népbiztosok Tanácsa, amelynek tagjai voltak többi között O. V. Kuusinen, J. Sirola, A. Taimi és mások. A népbiztosok tanácsa táviratban üdvözölte az oroszországi szovjet kormányt és Észtország munkás- és katonaküldötteinek szovjetjét. A Finn Szociáldemokrata Munkáspárt vezetősége üzenetet intézett a nemzetközi proletariátushoz, amely a szocialista forradalomra való felhívással zárult.

A forradalom gyorsan győzelmet aratott Dél-Finnországban, ahol sok ipari város és jól szervezett munkásosztály volt. Ezeken a vidékeken új, forradalmi államhatalmi szervek jöttek létre. De a területileg nagyobb északi vidékek, ahol a lakosság többségét a parasztok alkották, s erős volt a kulákság, továbbra is a burzsoázia uralma alatt maradtak és az ellenforradalom bázisául szolgáltak.

A forradalmi kormány haladéktalanul a torpparik tulajdonává nyilvánította az általuk bérelt földeket, s ezzel nyomban megnyerte őket a forradalomnak. Felemelte a gazdagok adóit, mentesítette az adófizetés alól a lakosság legszegényebb rétegeit, megszüntette az egyházi adó behajtását, s arra kötelezte a vállalkozókat, hogy a sztrájkok idején is fizessék a munkásokat. A forradalmi kormány azonban nem tűzte ki a szocialista forradalom jelszavát. Az általa kidolgozott alkotmánytervezet nem proletárdiktatúrát, hanem valamiféle „tiszta" demokráciát javasolt, amelyben megmaradna a termelési eszközök és a föld magántulajdona. Ez a célkitűzés csökkentette a proletariátus forradalmi lendületét. Az osztályellenség iránt a kormány teljesen indokolatlan elnézést tanúsított. Nem volt olyan szerv, amely felvette volna a harcot az aktívan szervezkedő ellenforradalommal. A burzsoázia munkakötelezettségét alig érvényesítették. A magánbankokat és a gazdagok bankbetéteit nem sajátították ki. Mégis gyakran előfordult, hogy az elkeseredett osztályharc logikája arra késztette a Népbiztosok Tanácsát, hogy saját programjánál forradalmibb szellemben cselekedjék, és a proletárdiktatúra szerveként járjon el. A burzsoáziát gyakorlatilag megfosztották politikai jogaitól, újságait betiltották, szervezeteit feloszlatták. A tulajdonos szabotázsa vagy szökése esetén az üzemek, illetve a nagybirtokok a dolgozók kezelésébe kerültek. A Finn Bankot államosították.

Ezalatt az északi vidékeken berendezkedett ellenforradalmárok hadműveleteket indítottak a forradalmi kormány ellen. A burzsoá propaganda azt hirdette, hogy a fehérek Finnország „felszabadításáért" harcolnak, a vörösök viszont Oroszországnak akarják alárendelni, és a parasztoktól elveszik a földet. A burzsoáziának sikerült a forradalom ellen hangolnia a parasztokat. Bevezették az általános hadkötelezettséget, és így a parasztokat is besorozták az ellenforradalmárok jól felfegyverzett, képzett parancsnoki karral rendelkező hadseregébe. A fehérfinnek kétezer finn katonát kaptak erősítésül Németországból az orosz forradalom ellen szervezett vadászzászlóaljból, és körülbelül ezerötszáz fegyveres „önkéntest" Svédországból.

A munkásosztály sokkal gyengébben készült fel a fegyveres harcra. Kevés volt a fegyvere, nem rendelkezett képzett parancsnoki karral, szervezett felderítéssel, tartalékokkal. Ráadásul a forradalmi kormány kiengedte kezéből a katonai kezdeményezést. De a munkások el voltak szánva a harcra. Sok ezer önkéntes lépett be a Vörös Gárdába, amelynek létszáma rövid idő alatt 80 000 főre nőtt. A Vörös Gárda olyan hosszú fronton állt szemben a fehércsapatokkal, amely a Botteniöböltől a Ladoga-tóig az egész országot átszelte.

Helsinki (Helsingfors) von der Goltz csapatainak ágyútüze után
Fénykép. 1918

Szovjet-Oroszország dolgozói nagy együttérzéssel kísérték a finn forradalmárok hősies harcát. A szovjet kormány a finn forradalmárokhoz intézett üdvözletében kifejezte azt a reményét, hogy győzelemre viszik a harcot, s ehhez megígérte Szovjet-Oroszország támogatását. A szovjetország ebben az időben maga is rendkívül nehéz helyzetben volt, de internacionalista kötelességéhez híven fegyverrel segítette a forradalmi Finnországot, és megosztotta vele szűkös élelmiszerkészleteit. A finn Vörös Gárda soraiban orosz önkéntesek harcoltak. 1918. március 1-én az OSZSZSZK és a Finn Köztársaság szerződést kötött a barátság és testvériség megerősítéséről.

Két hónapi harc után a fehéreknek sikerült némi tért nyerniük, de az ország déli része, a legfontosabb ipari városokkal együtt, a Vörös Gárda kezében maradt. A burzsoázia a külföldi segítség megszerzése érdekében kész volt feláldozni az ország függetlenségét. 1918. március 7-én a fehérfinnek békeszerződést, kereskedelmi és tengerhajózási egyezményt, továbbá titkos katonai egyezményt kötöttek Németországgal. Ez utóbbiban kötelezték magukat arra, hogy Németország beleegyezése nélkül nem kötnek megállapodást a szomszédos államokkal a határok módosításáról, katonai támaszpontokat engednek át Németországnak, feltartóztatják a németellenes koalíció hajóit, és a finn tőkével egyenlő jogokat biztosítanak a német tőkének Finnország természeti kincseinek kiaknázásában. Március 20-án Mannerheim azzal a kéréssel fordult a német kormányhoz, hogy haladéktalanul küldjön német csapatokat az országba, mert „a késedelem végzetes következményekkel járhat".

Április 3-án a németek Hankónál partra tették a 12 000 főnyi „balti divíziót" von der Goltz tábornok parancsnoksága alatt, majd pedig valamivel később Lovisánál egy másik, több ezer főnyi

alakulatot. A Vörös Gárda hátában tehát tapasztalt és jól felfegyverzett német csapatok jelentek meg, amelyeket hadihajók és repülőgépek támogattak, s ez egycsapásra megváltoztatta az erőviszonyokat az ellenforradalom javára. Az ellenforradalmárok néhány nap leforgása alatt elfoglalták Tampere városát. Április 13-án a németek bevették a hősiesen védekező fővárost, Helsinkit. A jobboldali szociáldemokraták — Tanner és társai — a német intervenciósokkal való megállapodás alapján kiáltványt tettek közzé, amelyben rágalmakat szórtak a finn forradalomra és Szovjet-Oroszországra, a további harc teljes kilátástalanságát bizonyítgatták és fegyverletételre szólították fel a munkásságot.

A forradalmi kormány Viborgba tette át székhelyét. A Vörös Gárda csapatai hősies ellenállás közben Kelet felé vonultak vissza. Április 29-én elesett Viborg, május első napjaiban pedig a Vörös Gárda többi, még meglevő osztaga is vereséget szenvedett. Több ezer forradalmár Szovjet-Oroszország területére menekült.

A finn forradalom vereségét elsősorban az okozta, hogy a Szociáldemokrata Párt balszárnya következetlen és erélytelen politikát folytatott, Tanner és társai elárulták a forradalmat, a munkásosztály és a parasztság között nem jött létre szilárd szövetség, a burzsoáziának sikerült nacionalista jelszavakkal félrevezetnie a parasztságot; végül a legfontosabb ok az volt, hogy a finn ellenforradalom katonai segítséget kapott Németországtól.

Mindezek ellenére a forradalomnak nagy jelentősége volt. Az októberi forradalom után ez volt az első proletárforradalom. Bár a forradalmi kormánynak nem volt világos, határozott szocialista programja, a gyakorlatban nemcsak általános demokratikus intézkedéseket hajtott végre, hanem bizonyos szocialista intézkedéseket is. A későbbiek folyamán a forradalom tapasztalatai a legfejlettebb munkásokat hozzásegítették ahhoz, hogy megszabaduljanak a szociáldemokratizmustól, és 1918 augusztusában megalapítsák Finnország Kommunista Pártját, amelynek magva a Szociáldemokrata Párt balszárnya volt.

A forradalom leverése után a finn burzsoázia példátlan fehérterrort honosított meg az országban. Mintegy 90 000 embert, köztük sok ezer nőt letartóztattak; közülük több mint 30 000-et agyonlőttek, halálra kínoztak vagy a börtönökben az éhezés és a betegségek következtében hagytak elpusztulni. A letartóztatottak tízezreit hosszú börtönbüntetésre vagy kényszermunkára ítélték. A munkásosztály szociális vívmányait megsemmisítették.

Az országban a legfelső hatalmat ténylegesen von der Goltz tábornok, a forradalom hóhéra gyakorolta. Finnországot királysággá nyilvánították, és a trónra Frigyes Károly hesseni főherceget, II. Vilmos vejét ültették. A finn burzsoáziát csak Németország háborús veresége és a német novemberi forradalom győzelme késztette arra, hogy lemondjon monarchista terveiről. 1919-ben a szejm köztársasági alkotmányt fogadott el.

FORRADALMI HELYZET KIALAKULÁSA A NÉMET KOALÍCIÓ ORSZÁGAIBAN

Az októberi forradalom győzelme óriási visszhangra talált a központi hatalmak országaiban. 1917 novemberének második felében egész Németországban hatalmas gyűléseket tartottak, amelyeken a munkások bejelentették a szovjet békeelvekhez való csatlakozásukat, és ezen elvek érvényesítését követelték. Sok iparvidéken sztrájkok törtek ki. Berlinben, Essenben, Solingenben, Brémában, Hamburgban, Chemnitzben, Mainzban és más városokban tüntetések zajlottak le, amelyeken több mint egymillió munkás vett részt. A gyűléstermeket zsúfolásig megtöltötte a hallgatóság. A „Vorwärts", a Szociáldemokrata Párt lapja kénytelen volt megállapítani: „Németország munkásai függetlenül attól, hogy melyik szocialista irányzathoz tartoznak, üdvözlik az oroszok javaslatait, és készek azok erélyes támogatására."

Egymást követték a gyűlések és tüntetések, amelyeknek légköre egyre forradalmibb lett. A

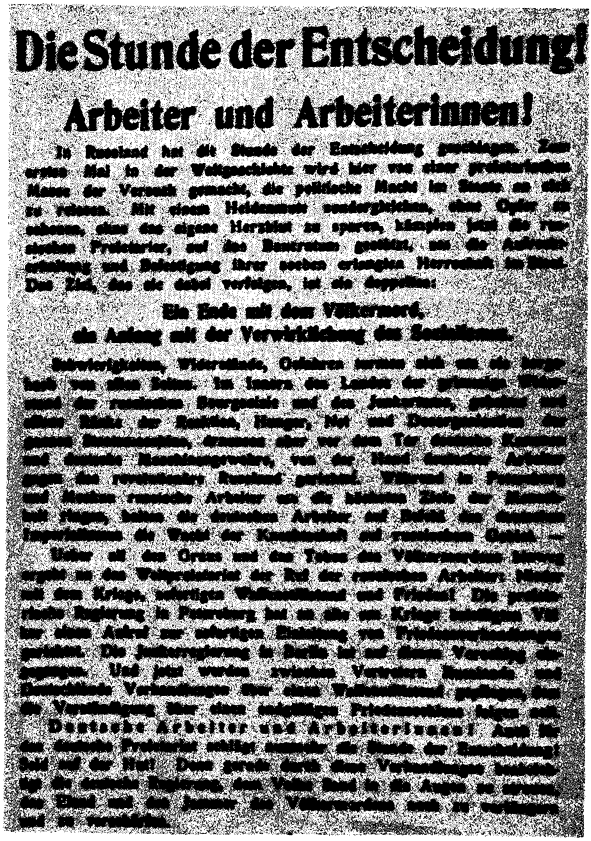
Die Stunde der Entscheidung!

Arbeiter und Arbeiterinnen!

A Spartacus-csoport röpcédulája
1917 december

munkások határozatokat fogadtak el, amelyekben szolidaritást vállaltak az orosz forradalommal, és kifejezték azt a készségüket, hogy támogatják a szovjeteket.

November 25-én, vasárnap, Berlin utcáin újabb béketüntetésre került sor. A tüntetők az 1916 óta fogva tartott Karl Liebknecht szabadon bocsátását követelték. Bár a rendőrség erőszakot alkalmazott és sokakat letartóztatott, a szervezett menet mégis végigvonult a főváros utcáin.

A német baloldali szociáldemokraták forradalmi szervezete, a Spartacus-szövetség, 1917 decemberében illegális röpiratot adott ki, amelyben felszólította a német munkásokat, hogy kövessék az oroszországi proletariátus példáját, és keljenek harcra a békéért, a szabadságért és a kenyérért. A röpirat a következő jelszavakat hirdette meg: „Le a háborúval!", „Le a kormánnyal!", „Éljen a szocializmus!"

A munkások viharos megmozdulásai nyugtalanságot keltettek a kormánykörökben. A rendőrök mindenkit letartóztattak, aki forradalmi röpcédulákat osztogatott vagy olvasott. A katonai hatóságok bejelentették, hogy üldözendő cselekményként kezelnek minden olyan kísérletet, amely „felforgató gyűlések" megtartására irányul, a gyűlések résztvevőit és a röpiratok terjesztőit pedig hazaárulóknak tekintik.

A jobboldali szociáldemokrata vezetők nyomban kezükbe ragadták a mozgalom vezetését, és közreműködtek az első sztrájkhullám lecsendesítésében. A Spartacus-szövetség agitációjának hatására azonban hamarosan még erősebb sztrájkmozgalom indult meg. Nagy sztrájk tört ki 1918. január 28-án Berlinben. A legfontosabb hadiüzemekben leállt a munka. A sztrájkolók és a rendőrség között véres összetűzésekre került sor; a város utcáin barikádok épültek. Az üzemekben megkezdődött a munkásküldöttek tanácsainak választása. A tanácsoknak a szakszervezeti központ székházában összegyűlt képviselői azt követelték a kormánytól, hogy kösse meg a népek önrendelkezési jogán alapuló, annexió és hadisarc nélküli békét, ahogy ezt a szovjet békeküldöttség javasolta. Követelték, hogy a béketárgyalásokon vegyenek részt valamennyi ország munkásainak küldöttei. Ebben az időben tömegsztrájkok zajlottak le Kölnben, Münchenben, Hamburgban, Essenben és más városokban is.

A sztrájkbizottságokba behatolt jobboldali szociáldemokrata és szakszervezeti vezetők a sztrájk beszüntetését szorgalmazták. Támogatásukra építve, a kormány támadásba ment át a munkások ellen. A berlini katonai kerület parancsnoka „szigorított ostromállapotot" rendelt el „Berlinben, Berlin külvárosaiban és a város egész környékén", és azt követelte, hogy a sztrájkolók azonnal álljanak munkába. Végső határidőnek február 4-ét jelölte meg. A parancsnok mindazokkal szemben, akik nem engedelmeskednek a rendelkezésnek, rendkívüli elbánást helyezett kilátásba. A sztrájkoló városokat katonasággal rakták meg, sok ezer munkást vetettek börtönbe. A hadbíróságok

súlyos ítéleteket hoztak. Az uralkodó körök kíméletlen retorziókkal és a jobboldali szociáldemokraták támogatásával leverték a sztrájkmozgalmat.

Az októberi forradalom hatására viharos eseményekre került sor az Osztrák—Magyar Monarchiában is. 1917. november 11-én Bécsben népes felvonulások és gyűlések zajlottak le; résztvevőik üdvözletüket küldték a pétervári munkásoknak és katonáknak, akik kiragadták a hatalmat a burzsoázia kezéből, és a szovjet kormánynak, amely annexió és hadisarc nélküli békekötést javasolt a hadviselő országoknak. A munkások követelték, hogy a kormány az orosz javaslatok alapján haladéktalanul kezdjen tárgyalásokat az összes hadviselő országgal, és hitet tettek arról az eltökéltségükről, hogy harcolni fognak a mielőbbi demokratikus békéért.

Gyűlésekre és tüntetésekre került sor Linzben, Grazban, Wiener Neustadtban, Salzburgban, Neunkirchenben és sok más ausztriai városban is. Minden alkalommal, amikor a szónokok Szovjet-Oroszországról, a szovjet békejavaslatokról tettek említést, a tömeg ujjongva adott hangot rokonszenvének. A tömegek forradalmi lendülete annyira erős volt, hogy Ausztria Szociáldemokrata Pártjának opportunista irányítás alatt álló Központi Vezetősége üdvözlő táviratot kényszerült küldeni a szovjetek összoroszországi kongresszusának: közölve, hogy egyetért a szovjet békejavaslatokkal, és hírt adott a haladéktalan fegyverszünetet követelő hatalmas bécsi munkástüntetésekről.

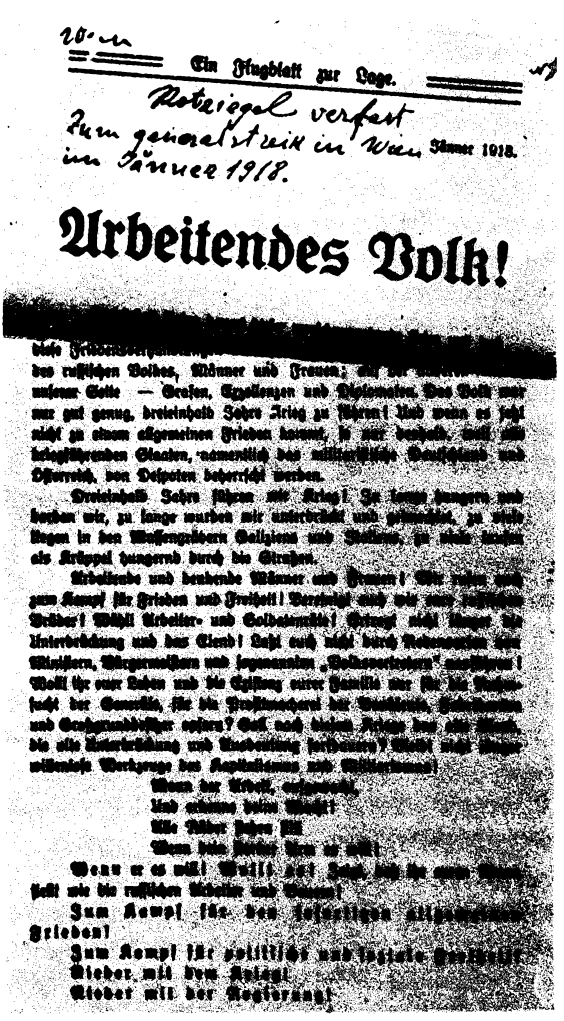
Ein Flugblatt zur Lage.

Rotziegel verfast
Zum generalstreik in Wien im Jänner 1918.

Jänner 1918.

Arbeitendes Volk!

Az osztrák baloldali radikálisok antimilitarista röpcédulája
1918 január

Támogatták a szovjet békejavaslatokat Budapest dolgozói is. Magyarország fővárosa még sohasem látott ilyen hatalmas tüntetést. A környező helységekből igen sok munkás érkezett a tüntetésre. 800 bányász például 20 kilométer távolságból utazott Budapestre, hogy ott legyen a felvonulók között.

A munkásság tömegmozgalmának fellendülése megerősítette az osztrák szociáldemokráciának a háború alatt kialakult balszárnyát, az úgynevezett baloldali radikális szociáldemokratákat. A baloldali radikálisok csoportja a munkásosztály legjobb, legforradalmibb részét tömörítette. A csoport illegális gyűléseket tartott, röpcédulákat terjesztett, akcióbizottságokat szervezett a sztrájkharc vezetésére, 1917 december végén pedig megalakította az illegális munkás- és katonatanácsot. Egy 1918 januárjában megjelent röpcédula megállapította, hogy „az orosz nép és az orosz forradalom megmutatta nekünk, hogyan kell kiharcolnunk a békét. Az orosz nép megtanított bennünket arra, mit kell tennünk jogaink és szabadságunk kivívásáért." A baloldali radikálisok azonban még nem szánták rá magukat a Szociáldemokrata Párttal való szervezeti szakításra.

Az Osztrák—Magyar Monarchia területén szakadatlanul erősödő háborúellenes mozgalom

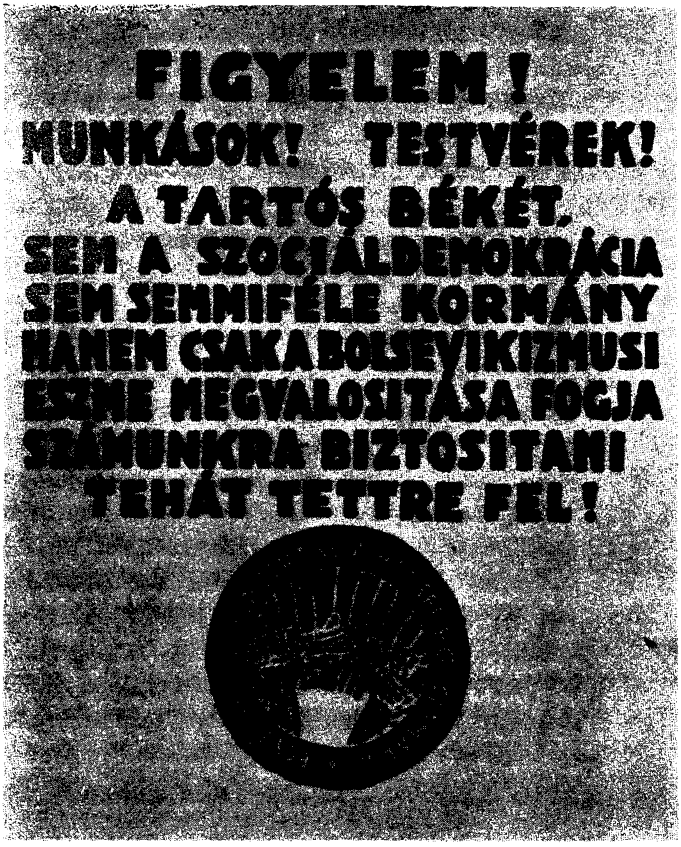

A magyarországi forradalmi szocialisták a bolsevikok példájának követésére szólítanak fel
Röpcédula. 1917. november

1918 januárjában általános sztrájkba torkollt. Január 14-én reggel sztrájkba léptek a Wiener Neustadt-i iparvidék hadiüzemeinek munkásai; másnap csatlakoztak hozzájuk a bécsi munkások, január 16-án pedig a sztrájk már Ausztria összes iparvidékére kiterjedt; mintegy 700 000 munkás vett részt benne. A sztrájkolók igen nagy felháborodásuknak adtak hangot a német és az osztrák—magyar delegátusoknak a breszt-litovszki tárgyalásokon támasztott imperialista követelései miatt, és a béke haladéktalan megkötését követelték.

Január 16-án Wiener Neustadtban megalakult az első munkástanács, majd január 18-án Bécsben is munkástanácsok jöttek létre. A forradalmi mozgalom lendületétől megrémült jobboldali szociáldemokrata vezetők megkísérelték, hogy a gazdasági követelések medrébe tereljék a mozgalmat. A baloldali radikálisok gyengeségét kihasználva magukhoz ragadták a Bécsi Tanácsban a vezetést, majd ezt a szervet Ausztria Központi Tanácsává tették, amely most már az egész ország munkásait érintő kérdésekben hozott döntéseket.

Január 18-án az osztrák miniszterelnöknél tanácskozás zajlott le, amelyen részt vettek Ausztria Szociáldemokrata Pártjának vezetői is: Viktor Adler, Karl Seitz és Karl Renner. Az utóbbiak ígéretet tettek a sztrájkok beszüntetésére, de azt kérték, hogy a kormány ne támasszon Bresztben annexiós igényeket, és hajtson végre bizonyos reformokat. A kormány hajlandónak mutatkozott e kérés figyelembevételére, ha a sztrájkok és a tüntetések megszűnnek.

Január 20-ára virradó éjjel a Bécsi Tanács, miután meghallgatta a szociáldemokrata vezérek tájékoztatóját a kormánnyal folytatott tárgyalásokról, határozatot hozott arról, hogy január 21-én az ország minden üzemében újra megkezdik a munkát. Más tanácsok véleményét nem kérték ki. Január 21-én és 22-én a lapok közölték a szociáldemokrata és a szakszervezeti vezetőségnek a munkásokhoz intézett felhívását a sztrájk abbahagyására és a tüntetésektől való tartózkodásra vonatkozólag. Sok gyár nem vetette alá magát a határozatnak, s a sztrájk egészen január 25-ig tartott. De az opportunisták ténykedései dezorganizálták a munkásosztályt. Ezzel egyidőben a kormány rendőri terrorintézkedéseket foganatosított. Az általános sztrájkot elfojtották.

Január 18-án sztrájkba léptek Budapest és néhány más magyar ipari város nagyüzemi munkásai. A sztrájk csak akkor ért véget, amikor a kormány megígérte, hogy teljesíti a munkásoknak az élelmezési helyzet megjavítására vonatkozó követeléseit.

A munkások forradalmi megmozdulásai hatással voltak a katonákra is. 1918. február 1-én

matrózfelkelés tört ki az adriai-tengeri Cattaro kikötőjében horgonyzó osztrák—magyar hajórajon. A felkelésben 40 hadihajó több mint hatezer matróza vett részt. A felkelők, a matrózküldöttek tanácsának vezetésével, azt követelték, hogy haladéktalanul kezdjenek tárgyalásokat az annexió és hadisarc nélküli általános békéről, adjanak önrendelkezési jogot a monarchia népeinek, alakítsanak demokratikus kormányt Ausztriában és Magyarországon. Az osztrák—magyar parancsnokság a német csapatok és a tengeralattjárók legénysége segítségével leverte a felkelést; sok száz matrózt tábori hadbíróság elé állítottak, a felkelők négy vezetőjét kivégezték. A cattarói felkelés hóhéra Horthy sorhajókapitány volt, Magyarország későbbi fasiszta kormányzója.

Lelkesen üdvözölték az októberi forradalmat Bulgária dolgozói is. A „Rabotnicseszki Vesztnik", a Bolgár Szociáldemokrata Munkáspárt (tesznyákok) lapja a következőket írta: „November 7-én a nagy orosz köztársaság új, világos, pontosan meghatározott úton indult el: a béke útján, amely megszabadítja a népeket azoktól a szörnyű megpróbáltatásoktól, amelyektől immáron több mint három éve szenvednek. Az orosz forradalmi proletariátus... közelebb hozta a szörnyű, pusztító világháború befejeződését, és feledhetetlen történelmi küldetést vállalt: az emberiség megmentését a teljes önkiirtástól. Forró üdvözletünket küldjük az orosz proletariátusnak, a béke, a szabadság, a népek közti testvériség őrének."

1917. november 10-én a tesznyákok sajtója közzétette a szovjet békedekrétumot. Ezt követően a bolgár parlament ülésén Dimitar Blagoev a tesznyákok nevében követelte a békedekrétum megvitatását, javaslatát azonban elutasították. Válaszul a tesznyákok Központi Bizottsága népgyűlést hívott össze Szófiában. Felhívására december 2-án több mint tízezren gyűltek össze a Népház előtt. A szónokok — D. Blagoev, Georgi Dimitrov és H. Kabakcsiev — lángoló szavakkal méltatták az oroszországi szocialista forradalom jelentőségét, s támogatására szólították fel a dolgozókat. A gyűlés határozata így hangzott: „A nagygyűlés, annak tudatában, hogy a proletariátus óhaját és a bolgár nép hatalmas, túlnyomó többségének kívánságát fejezi ki, testvéri üdvözletét küldi az orosz proletariátusnak és kijelenti, hogy a bolgár munkások és munkásnők saját ügyüknek tekintik az orosz proletariátus ügyét, és készek mindent megtenni a forradalom teljes győzelméért."

Szófia dolgozói követelték, hogy a parlament fogadja el a szovjet békeajánlatot, állítsa helyre az országban az alkotmányt, szüntesse meg a hadiállapotot, és kezdje meg a béketárgyalásokat a nép ellenőrzése alatt. Blagoev december 3-án a parlamentben kijelentette, hogy az egész bolgár nép „teljes mértékben elfogadja és támogatja az orosz munkás-paraszt kormány békeprogramját..."

A tesznyákok pártjának Központi Bizottsága röpirat formájában, „Az orosz forradalom és a béke" címmel kinyomtatta és országszerte nagy példányszámban terjesztette a december 2-i szófiai nagygyűlés határozatát. A szabadságos katonák útján a frontra is eljutott a röpcédula. A nép mindenfelé szívvel-lélekkel támogatta a határozatot. A tesznyákok Szófián kívül Szlivenben, Sztara-Zagorában és más városokban is tömeggyűléseket rendeztek. 1917 végén több női tömegfelvonulásra is sor került. Viharos munkástüntetések zajlottak le 1918 tavaszán és nyarán is.

A tesznyákok szívós agitációs munkát folytattak a katonák között. Georgi Dimitrov vezetésével a tesznyák katonák a front melletti sávban (Nyugat-Trákiában) illegális tanácskozásra gyűltek össze. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom világtörténelmi jelentőségéről és a tesznyákok pártjának feladatairól szóló beszámolót Dimitrov tartotta. A tanácskozás határozatot hozott a hadseregben végzett munka fokozásáról.

1918 telén és tavaszán sok katonai alakulatnál felkelés tört ki. A felkelés 24 vezetőjét bíróság elé állították, és csak a tesznyákok által szervezett tömeges tiltakozó mozgalom mentette meg őket a kivégzéstől. Háromszáz közlegényt büntetőszázadokba osztottak be. Nem teljes adatok szerint 1918 februárjában és márciusában 40 000 katonára, köztük 800 tisztre szabtak ki kisebb-nagyobb büntetést. Sok katona megszökött a hadseregből, és fegyverét megtartva a hátországba távozott. Több ezredben katonabizottságok alakultak.

Az antantországokban a forradalmi mozgalom némileg másképp fejlődött, mint Közép-Európában; ezek az országok ugyanis viszonylag kevesebbet szenvedtek a háborútól. De a dolgozók harca itt is olyan lendületet vett, amilyenre azelőtt nem volt példa. 1917 novemberben és decemberben az októberi forradalom hatására a munkások hatalmas tüntetéseket és tömegsztrájkokat szerveztek Párizsban, Lyonban és Franciaország más városaiban. A sztrájkmozgalom a hadiüzemekre is átterjedt. George Clemenceau miniszterelnök, aki november közepén alakította meg kormányát, a sztrájkok beszüntetését követelte az Általános Munkásszövetségtől (CGT), amelynek élén a reformista Jouhaux állt. Clemenceau azzal fenyegetőzött, hogy „katonasággal rakja meg Párizst, és a felelősséget az Általános Munkásszövetségre hárítja". A miniszterelnök kijelentette: „Háborút viselek, háborút a fronton és háborút a hátországban." A hátországban viselt háború letartóztatásokban, pénzbírságokban, kiutasításokban s a munkások frontra küldésében nyilvánult meg.

A francia proletariátus a kormány terrorintézkedései, valamint a Szocialista Párt és a szakszervezetek jobboldali vezetőinek erőlködése ellenére síkraszállt a szovjet békejavaslatok mellett. A decemberi clermont-ferrandi szakszervezeti konferencia határozatot hozott, amelyben elítélte a titkos diplomáciát, és azt követelte, hogy a kormány tegye közzé egy általános, szilárd és igazságos béke feltételeit. A konferencia a népek önrendelkezési jogán alapuló, annexió és hadisarc nélküli béke mellett foglalt állást.

1918 elején egész Franciaországban tüntetések és sztrájkok zajlottak le, a Szovjet-Oroszország által előterjesztett békefeltételekkel való szolidaritás jegyében. A Loire-medencében több mint 150 000 fémmunkás és bányász sztrájkolt. Lyonban háromnapos általános sztrájkot tartottak, s ezalatt nagygyűléseket és tüntetéseket rendeztek. Sztrájkoltak a párizsi repülőgépüzemek, a clichy-i fegyvergyárak, az isbergues-i acélöntödék munkásai, a decazeville-i, tarni, nevers-i kohászok. A sztrájk az ország összes iparvidékére átterjedt. A szakszervezeti kisebbség 1918 májusában Saint Étienne-ben tartott országos kongresszusa általános sztrájkra hívta fel a munkásokat. A kongresszus felhívására Párizsban 400 000 munkás lépett sztrájkba; csatlakozott hozzájuk a Loire-medence 180 000 munkása, továbbá Bourges, Vienne, Lyon, Rouen, Marseille, Havre, Nevers, Chaussin és más városok munkássága.

A sztrájkok, bár a kormánynak sikerült elfojtani őket, mégsem voltak hatástalanok. A munkások körében megerősödött a forradalmi kisebbség befolyása. A francia internacionalisták feladatul tűzték maguk elé a bolsevikok és békekezdeményezéseik támogatását; illegális kiadványokat tettek közzé, állandóan tájékoztatták a munkásokat a szovjet-oroszországi eseményekről. Az osztályharc tüzében megedződtek, megérlelődtek a forradalmi csoportok, s politikai meggyőződésüket illetően egyre közelebb jutottak a bolsevikok nézeteihez. Mind többen csatlakoztak e csoportokhoz a haladó értelmiség neves képviselői közül: Henri Barbusse, Paul Vaillant-Couturier, Raymond Lefebvre és mások.

Angliában ugyancsak kibontakozott a munkások tömegmozgalma. Bár a gazdag politikai tapasztalatokkal rendelkező angol burzsoázia nyomban az októberi forradalom után szükségesnek látta, hogy bizonyos engedményeket tegyen a munkásosztálynak (a hadiüzemek munkásainak béremelése, a kormány demagóg nyilatkozatai a háború állítólagos igazságos céljairól), a proletariátus osztályöntudata gyors ütemben erősödött.

1918 januárjában az angliai és skóciai shop-stewardok (műhelymegbízottak) képviselőinek értekezlete a békefeltételek megvitatását követelte a kormánytól. A Glasgowban összegyűlt szakszervezeti titkárok és bizalmiak ugyanezt követelték, és állást foglaltak a munkások mozgósításáról szóló törvény ellen. A glasgowi nagygyűléseken és tüntetéseken elfogadott határozat felhívta a munkásokat, hogy harcoljanak „a tőkés rendszer megdöntéséért és a szocialista köztársaság meg-

teremtéséért". Londonban a gépipari munkások szakszervezetének értekezlete azt követelte, hogy minden fronton azonnal kössék meg a fegyverszünetet, és ajánlják fel a központi hatalmaknak az annexió és hadisarc nélküli békét. Hasonló határozatokat hoztak más városokban is.

Erősödött a sztrájkmozgalom. Sztrájkoltak Coventry és Birmingham gépipari munkásai, a lancashire-i textilgyárak dolgozói, az észak-angliai, majd nyomukban a dél-walesi és londoni vasutasok.

A haditengerészetben is terjedtek a forradalmi nézetek. Néhány hajón matrózbizottságok alakultak, amelyek megkezdték a haditengerészek általános sztrájkjának előkészítését.

A forradalmi tömegmozgalom eredményeként megerősödtek a baloldali irányzatok a Brit Szocialista Pártban, a Szocialista Munkáspártban, a shop-stewardok bizottságaiban, valamint a kommunista eszmékkel rokonszenvező más csoportokban és bizottságokban.

Az erősödő forradalmi mozgalom hatására a Lloyd George-kormány kénytelen volt rászánni magát egy sor demokratikus reformra. Ezek közül a választójogi reform volt a legfontosabb. Az 1918 februárjában elfogadott törvény Anglia történetében először adott választójogot a nőknek. Noha csak a 30 éven felüli nők kaptak választójogot (a férfiak már 21 éves korban választójogosultak lettek), az új törvény igen nagy jelentőségű volt: 8 millióról 21 millióra növelte a választójogosultak számát.

A munkásmozgalom fellendülése az Amerikai Egyesült Államokban is megfigyelhető volt. Az orosz forradalom nagy hatást gyakorolt az amerikai munkásokra. William Foster később így írt erről az időről: „Az amerikai munkások, politikai elmaradottságuk ellenére, s annak ellenére, hogy nem tudták teljesen felmérni ezeknek az eseményeknek a jelentőségét, ösztönösen megérezték, hogy itt valami kivételes dolog történt, ami számukra is rendkívül fontos." A munkások, a haladó értelmiségiek sok városban gyűléseken fejezték ki szolidaritásukat Szovjet-Oroszországgal. 1918 elején Seattle-ben gyűlést rendeztek, amelyen az alábbi határozatot hozták: „Lelkesen üdvözöljük a dicső orosz proletariátust, amely elsőnek győzte le a kapitalizmust, elsőnek valósította meg a proletárdiktatúrát, elsőnek vezette be és gyakorolta az ipar proletárellenőrzését... Biztosítjuk az orosz szabadságharcosokat arról, hogy forrón együttérzünk velük, készek vagyunk segíteni őket, és kérjük, higgyék el nekünk: nincs messze az az idő, amikor tettekkel is bebizonyíthatjuk proletárszolidaritásunkat." A gyűléseken gyűjtést indítottak Szovjet-Oroszország javára. Ezeket a megnyilvánulásokat erősbödő sztrájkharcok kísérték, különösen a vasutasok, vasmunkások, textilipari munkások, építőipari munkások részéről. 1918-ban a sztrájkolók száma meghaladta az 1917. évit. A munkások a munkabér felemelését és a háború befejezését követelték.

Amint láttuk, az októberi forradalom hatására mind az antant-, mind pedig a központi hatalmak országaiban megerősödtek a háborúellenes mozgalmak, s a dolgozók nagy tömegei kapcsolódtak be a harcba. Európában egyre kiélezettebb lett a forradalmi helyzet, amely már a háború folyamán megérlelődött. Ez igen erősen befolyásolta a hadihelyzetet és a két szemben álló koalíció haditervét.

3. A KÖZPONTI HATALMAK KATONAI VERESÉGE

A HADVISELŐ FELEK 1918. ÉVI KATONAI TERVEI

A német hadvezetőség, amikor az 1918. évi hadműveletek tervét elkészítette, számot vetett azzal, hogy 1918 derekán, az amerikai csapatok megérkezése után, Európában ugrásszerűen meg kell változniuk az erőviszonyoknak az antant javára. A hadsereg vezetőinek egyszersmind azzal is számolniuk kellett, hogy a német nép háborús kimerültsége, a forradalmi hangulat erősödése Németországban és a vele szövetséges országokban lehetetlenné teszi, hogy a háborút még hosszú ideig

folytassák. „A nálunk és szövetségeseinknél kialakult helyzet — írja emlékirataiban Ludendorff tábornok —, továbbá csapataink állapota olyan támadást követelt meg, amely mielőbbi döntést hoz." Ezért február elején elhatározták, hogy — bár még sem Oroszországgal, sem Romániával nem írták alá a békeszerződést — nagy támadást indítanak a nyugat-európai hadszíntéren.

A támadási terv szerint az Arras és La Fère közti arcvonalon csapást akartak mérni az angolokra, hogy ezzel kettévágják az angol és a francia csapatokat, és az angolokat egészen a csatornáig vessék vissza. A támadást március 21-ére tűzték ki.

Az antanthatalmak tervei nem irányozták elő 1918-ra a háború befejezését. A katonai szakértők úgy vélték, hogy — az amerikai csapatok előreláthatő megérkezése ellenére — ebben az évben nem sikerül majd létrehozni a fronton a végső győzelmet biztosító túlerőt. Ez az értékelés részben a központi hatalmak erejének némi túlbecsüléséből, részben abból a félelemből származott, hogy amennyiben az antantcsapatok nagyobb vereségeket szenvednek, az antantországokban forradalmi megmozdulások lángolnak fel. A katonai szakértők 1918-ra védelmi hadműveleteket és bizonyos ellentámadásokat vettek tervbe, az általános támadást pedig 1919-re akarták halasztani. Csak a török fronton szándékoztak már 1918-ban olyan támadásokat végrehajtani, amelyek következtében Törökország katonai vereséget szenved, és nem vesz többé részt a háborúban. E terv kidolgozásánál szerepet játszott az a szempont is, hogy Törökországnak a háborúból való kiesése lehetővé teszi majd a szövetségeseknek, hogy Oroszország déli részén jelentős segítséget nyújtsanak a szovjethatalommal szemben álló erőknek.

A szakértők javaslatait az Antant Legfelsőbb Katonai Tanácsa 1918. január 30-tól február 2-ig tartó ülésén hagyta jóvá, azzal a módosítással, hogy az angolok folytathatnak ugyan aktív hadműveleteket a török hadsereg ellen, de az antantországok főerőit — Angliáét is — Németország ellen kell összpontosítani, Ehhez a döntéshez a francia kormány ragaszkodott; Anglia ugyanis az európai hadműveletek terhét szövetségeseire igyekezett áthárítani, hogy ezalatt újabb területeket szerezhessen meg a Közel-Keleten. Egyáltalán: Anglia nem óhajtott nagyobb áldozatokat vállalni a Németország elleni háborúban, mert azt akarta, hogy a háború végén is kellő mértékben rendelkezzék fegyveres erővel, ami — mint Lloyd George írta 1917 októberében a királynak — „a békekonferencia gyors döntéseinek időpontjában majd arra készteti a szövetségeseket, hogy figyelembe vegyék Anglia véleményét és számoljanak akaratával".

1917 végén és 1918 elején csak Palesztina területén folytak aktív hadműveletek. Az angol csapatok 1917 novemberében áttörték a Gaza—Beerseba között húzódó török frontot, és november 7-én elfoglalták Gazát, november 16-án Jaffát, december 9-én pedig Jeruzsálemet. Miután 1918 elején Jerikót is bevették, Palesztina összes erődítményei az angolok kezén voltak. A török hadsereg Jeruzsálem visszafoglalására tett kísérletei eredménytelenek maradtak. 1918 elején időlegesen ezen a fronton is abbamaradtak a hadműveletek, mert beköszöntött az esős évszak.

AZ 1918 MÁJUS—JÚLIUSI NÉMET TÁMADÁS A NYUGATI FRONTON

1918 március közepére a német hadvezetőség 13 hadsereget összpontosított a nyugati fronton, 193 gyalogoshadosztállyal, 15 700 löveggel és 2800 repülőgéppel; közülük 83 hadosztály tartalékban volt. A csapatok parancsnokságát Hindenburg, a fegyveres erők vezérkari főnöke, és legközelebbi munkatársa, Ludendorff főszállásmester látta el.

A németekkel szemben álló antantcsapatok 171 gyalogos- és 9 lovashadosztályt foglaltak magukban, 15 439 löveggel, 3784 repülőgéppel és 893 tankkal. A fronton 112 gyalogoshadosztály helyezkedett el, a fennmaradó 59 gyalogos- és valamennyi lovashadosztály tartalékban volt. A francia hadsereget Pétain tábornok, az angolt Haig tábornagy, a belgát Albert király vezette.

A német támadás 1918. március 21-én indult meg. A támadásban 62 hadosztályból álló,

6604 löveggel és ezer repülőgéppel támogatott 3 német hadsereg vett részt. A németek a Croisilles-től La Fère-ig húzódó fronton csapást mértek az angol hadsereg jobbszárnyára. A támadás első napján a német csapatok 6—7 kilométer mélységben betörtek az angol állásokba, elérték a Somme-folyót, és ennek mentén nyomultak előre. A kezdeti sikerek rózsás reményeket ébresztettek a német hadvezetőségben. De március 26-án fordulat állt be a csatában, és a következő napokban csaknem teljesen megtorpant a német csapatok előnyomulása.

A francia tartalékok megkezdték az angol és a francia csapatok közti rés betömését. A németek április 4-én megpróbálták rohammal bevenni Amiens-t, a szövetségesek fontos vasúti csomópontját, de kísérletük kudarcot vallott.

Márciusi támadásuk folyamán a német csapatok szétverték az 5. angol hadsereget, súlyos veszteségeket okoztak a 3. hadseregnek, 90 000 foglyot ejtettek, ezer löveget és sok más hadieszközt zsákmányoltak, és 65 kilométert nyomultak előre. De sem az angol csapatok tengerbe szorítása, sem Amiens elfoglalása nem sikerült. Az újonnan kialakult frontkiszögellés arra kényszerítette a német hadvezetőséget, hogy erősítésekkel próbálja tartani a frontot. E hadművelet során a németek vesztesége 160 000 fő, az angoloké mintegy 174 000 fő volt.

Tekintettel a német támadás nyomán kialakult veszélyes helyzetre, az angolok és a franciák megállapodtak, hogy szorosabban koordinálják erőfeszítéseiket. Április 3-án megbízták Foch francia tábornokot, hogy vezesse a francia, angol és amerikai csapatoknak a nyugati hadszíntéren végrehajtandó hadműveleteit, május 14-én pedig kinevezték a franciaországi szövetséges csapatok főparancsnokává.

Április 9-én a németek csapást mértek a szövetségesekre Flandriában, a Lys-folyónál, de csak jelentéktelen sikert értek el — újabb frontkiszögellés keletkezett. Május 27-én a német hadseregek az Aisne-folyónál indítottak támadást. 80 kilométer hosszúságban áttörték a francia védelmet, és 60 kilométer mélységben előrenyomultak: elfoglalták Soissont, elérték Reimst; a háború kezdete óta másodízben kijutottak a Marne-folyóhoz, s így újra Párizst fenyegették. De sikerüket nem tudták tovább fejleszteni: június elején a támadás megtorpant.

Júliusban a német hadvezetőség újabb támadást indított a Marne-folyónál és Reims térségében: döntő csapást szándékozott mérni az antantra. Világgá kürtölték, hogy ez a támadás „ütközet a békéért", a végső erőfeszítés, amely szétzúzza az ellenséget, és biztosítja a háború befejezését. De a német hadsereget akkorra már nagyon legyengítették az addigi harcok; a katonák már nem hittek a győzelem lehetőségében, harci szellemük a mélypontra süllyedt.

Az antant hadvezetősége tudott az ellenség készülő támadásáról, és megtette az óvintézkedéseket. Július 15-én a németek 47 hadosztállyal megrohamozták a franciákat, átkeltek a Marne-folyón, de előnyomulásukat hamarosan feltartóztatták. A támadás kudarcba fulladt, a német hadvezetőség kénytelen volt visszavonni csapatait. Július 18-án a franciák Villiers-Cotterets térségében 1500 löveg és 340 tank támogatásával váratlan ellentámadást hajtottak végre. A németek kénytelenek voltak kiüríteni a Marne-folyónál képződött frontkiszögellést. Ez a nap fordulópontot jelentett az 1918. évi hadműveletekben. A stratégiai kezdeményezés szilárdan az antant kezébe került. A német hadvezetőség belátta, hogy 1918-ra kidolgozott haditervei összeomlottak. „Nem sikerült az a kísérlet — ismerte be emlékirataiban Ludendorff —, hogy az antant népeit, az amerikai erősítések megérkezése előtt, a németek győzelmes hadműveleteivel békére kényszerítsük."

AZ ANTANTSEREGEK TÁMADÁSA. NÉMETORSZÁG VERESÉGE

1918 első felében a németek több mint 700 000 katonát vesztettek, s e veszteségeket nem tudták pótolni. Ezalatt a szövetségesek hadosztályainak számát megnövelték az amerikai katonai erősítések. 1918 nyarán az antantnak már 210 hadosztálya volt, szemben a németek 207 hadosz-

tályával. A német csapatok felszerelése lényegesen rosszabb volt, mint az antantcsapatoké; fegyelmuk is erősen meglazult.

Augusztusban a szovetséges csapatok támadást indítottak az amiens-i kiszogellés felszámolására. A csapást a 4. angol és az 1. francia hadsereg (26 gyalogsági és 6 lovassági hadosztály, 3316 loveggel, 516 tankkal és 700 repulőgéppel) mérte az ellenségre. Augusztus 8-án az angol tankok áttorték a német védelmi vonalat. A kovetkező napon a franciák bekapcsolódtak a támadásba. A német front osszeomlott, sok torzskar fogságba kerult, a vezetés elvesztette uralmát a csapatok folott. A német csapatok fejetlen visszavonulás kozben elérték azokat az állásokat, ahonnan márciusban elindították a támadást.

Szeptember 12-e és 15-e kozott a szovetséges csapatok a saint-mihieli frontkiszogellést is megtisztították a németektől. E hadművelet során 16 000 német esett fogságba, és 443 loveget vesztettek.

A hónap végén, szeptember 26-án az antantseregek általános támadást indítottak. A támadás fő iránya a Reims és Verdun kozti frontszakasz volt. Szeptember 27-én Saint-Quentinnél és Cambrainél áttorték a német frontot (a szovetségesek itt 60 000 hadifoglyot ejtettek és 600 loveget zsákmányoltak), 28-án pedig Flandriában is megtortént az áttorés. A németeknek vissza kellett vonulniuk a második védelmi vonalra.

A német katonai és politikai vezetők szeptember 29-én tartott tanácskozásán Hindenburg és Ludendorff a fegyverszunet azonnali megkotését kovetelte, mert ellenkező esetben, úgymond, „katasztrófa történik a fronton". A német uralkodó korok nagy sebbel-lobbal „demokratikusabbá" akarták tenni imperialista junker-burzsoá államukat, hogy ezáltal megkonnyítsék a fegyverszuneti tárgyalásokat az antanttal. Október 5-én átalakították a kormányt: kormányfővé a liberális politikus hírében álló Miksa bádeni herceget nevezték ki, s a szociáldemokrata Scheidemannt és Bauert is bevették a kormányba. Az új kancellár Svájcon keresztul táviratot intézett Wilson elnokhoz, amelyben azt kérte, hogy a szovetségesek kossenek Németországgal fegyverszunetet és békét a 14 pont alapján. Németország kéréséhez az Osztrák—Magyar Monarchia is csatlakozott.

A FEGYVERSZUNETI FELTÉTELEK ELŐKESZÍTÉSE

Berlin és Washington kozott teljes egy hónapig tartott a táviratváltás. Wilson azt kívánta, hogy a német kormány nyilvánítsa ki egyetértését a 14 ponttal és Wilson egyéb, békefeltételekkel kapcsolatos nyilatkozataival, kotelezze magát arra, hogy a fegyverszunetet nem használja fel a hadműveletek felújításának előkészítésére, szuntesse be a szovetséges teruletek kiurítése alkalmával folytatott rombolásokat stb. Wilson jegyzékei ezenkívul határozottan kovetelték Vilmos császárnak és a szovetségesek ellení háborúért felelős más német vezető katonai személyiségeknek az eltávolítását.

A németországi uralkodó korok Vilmos császár és a monarchia megmentése érdekében surgősen alkotmánymódosításokat fogadtattak el a Reichstaggal, amelyek szerint a haduzenethez a Reichstag hozzájárulása szukséges, a birodalmi kancellár addig toltheti be tisztségét, amíg a Reichstag bizalmát élvezi, a fegyveres erők parancsnokainak kinevezése és áthelyezése pedig az illetékes miniszterek hozzájárulásával történik. Amikor azonban a német kormány bejelentette ezeket a módosításokat, Wilson azt válaszolta, hogy csakis olyan fegyverszunetet lehet kotni, amely kizárja a hadműveletek Németország részéről való megújításának lehetőségét, Wilson ismét felvilágosításokat kért Vilmos és a hivatalban levő katonai vezetés eltávolítása ugyében

Wilson halogató, időhúzó taktikáját egyrészt az magyarázza, hogy az amerikai monopóliumok nem óhajtottak túl hamar lemondani hatalmas háborús nyereségeikről; másrészt pedig az, hogy a szovetségesek kozott komoly nézeteltérések merultek fel a fegyverszuneti feltételeket illetően. Wilson csak október 23-án hozta hivatalosan a szovetséges hatalmak tudomására a német kor-

mánnyal folytatott levélváltását, s csak akkor tette fel a kérdést: kívánnak-e fegyverszünetet kötni Németországgal, és elfogadják-e a 14 pontot a béke alapjául.

A megindult angol—francia—amerikai tárgyalásokon heves viták folytak. Franciaország olyan fegyverszüneti feltételeket követelt, amelyek Németország gazdasági és katonai potenciáljának teljes megsemmisítését eredményezték volna. Ezzel szemben az Egyesült Államok és Anglia „mérsékletet" kívánt tanúsítani Németország iránt, amelyet erős államként akart megtartani, hogy így megakadályozza a francia hegemóniát a kontinensen. Nem csekély szerepet játszott ebben az óhajban az a szándék, hogy Németországot felhasználják a Szovjet-Oroszország elleni fegyveres harcban. A szövetségesek Legfelsőbb Katonai Tanácsának amerikai tagja 1918. október 28-án azt írta House-nak, hogy lord Milner angol hadügyminiszter „ellene van a leszerelésnek (úgy véli, hogy Németországot esetleg az orosz bolsevizmus elleni védőbástyául kell majd felhasználni)".

Az angol uralkodó körök heves ellenzését váltotta ki a „tengerek szabadságára" vonatkozó amerikai követelés, amelyet tengeri uralmuk veszélyeztetésének tekintettek. Lloyd George ezzel kapcsolatban kijelentette: „Anglia az utolsó guineáját is arra fogja költeni, hogy megtartsa flottájának fölényét az Egyesült Államok flottájával szemben." House viszont azt mondta, hogy az amerikaiak az angolokénál nagyobb flottát fognak kiépíteni és fenntartani.

A szövetségesek közti viták a végsőkig kiéleződtek. Volt olyan pillanat is, amikor az amerikai kormány azzal fenyegetőzött, hogy amennyiben a szövetségesek nem hajlandók elfogadni a 14 pontot, az Egyesült Államok különbékét köt Németországgal.

Végül is a szövetségesek beleegyeztek abba, hogy elfogadják Wilson 14 pontját a Németországgal folytatandó tárgyalások alapjául, de azzal a kikötéssel, hogy „a tengerek szabadságának" kérdését a békeértekezleten kell megtárgyalni. Egyúttal követelték, hogy Németország kötelezze magát a hadműveletekkel okozott károk teljes megtérítésére. A szövetségesek ezt november 5-én hozták Wilson tudomására. Ugyanezen a napon Lansing amerikai külügyminiszter közölte a német kormánnyal a szövetségesek döntéseit, s egyúttal arról is értesítette, hogy elküldheti képviselőit Foch marsallhoz, a szövetséges haderők főparancsnokához, akinek felhatalmazása van arra, hogy átnyújtsa a német megbízottaknak a fegyverszüneti feltételeket. Ebben a jegyzékben az amerikai kormány már nem foglalkozott Vilmos és a katonai vezetés kérdésével.

BULGÁRIA, TÖRÖKORSZÁG ÉS AZ OSZTRÁK—MAGYAR MONARCHIA KILÉPÉSE A HÁBORÚBÓL

1918 szeptemberében, amikor Belgium és Franciaország területén a döntő ütközetek zajlottak, az antant hadműveletei más frontokon is megélénkültek. Szeptember 15-én a szövetséges csapatok Franchet d'Esperey francia tábornok parancsnoksága alatt a balkáni fronton is támadást indítottak. Már az első napon áttörték az ellenség állásait, és utána gyorsan tovább fejlesztették sikerüket. A makedóniai Skoplje (Üszküb) térségében foglyul ejtették a 11. német hadsereget.

A bolgár kormány, megrémülve a kitört katonafelkeléstől, kapitulált. A szeptember 29-én aláírt fegyverszünet értelmében Bulgáriának ki kellett vonnia csapatait az elfoglalt görög és szerb területekről, továbbá le kellett szerelnie hadseregét, kivéve „a belső rend fenntartásához", vagyis az országban kibontakozott forradalmi mozgalom elfojtásához szükséges alakulatokat. Az antantcsapatok jogot kaptak arra, hogy bármely pontot megszálljanak és bármely közlekedési eszközt igénybe vegyenek Bulgáriában. Bulgária kapitulációja azért is jelentős volt, mert megnyitotta az utat az antantcsapatok Osztrák—Magyar Monarchia elleni, majd később Németország elleni támadásához.

Ezzel csaknem egyidőben a szíriai és a mezopotámiai fronton is támadásba lendült az angol hadsereg. A török hadsereg ekkorra már szinte teljesen felbomlott. A katonák tömegesen hagyták

ott a frontot, és fegyverüket megtartva hazatértek. Szeptember 19-én az angolok Nablusznál szétverték a törököket, és gyors ütemben észak felé nyomultak. Október 1-én angol csapatok és arab felkelő osztagok elfoglalták Damaszkuszt; október 7-én elesett Beirut, október 26-án Aleppo (Haleb). Október 24-én a mezopotámiai fronton, Kirkuk mellett, végleg szétzúzták a törököket.

A török uralkodó körök elhatározták, hogy beszüntetik a további ellenállást. Október 30-án a Mudroszban horgonyzó, „Agamemnon" nevű angol cirkáló fedélzetén aláírták a fegyverszünetet Törökország és az antant között. Törökország kötelezte magát Arábia, Mezopotámia (Irak), Szíria kiürítésére, szabad utat engedett az antant hajóinak a Dardanellákra és a Fekete-tengerre, kötelezettséget vállalt hadseregének azonnali leszerelésére, hadihajóinak átadására, az összes szövetséges hadifogoly szabadon bocsátására s arra, hogy beengedi az országba az antant tisztjeit a vasutak és hírközlési eszközök ellenőrzésére.

Az olasz fronton október 24-én indult meg az olasz csapatok támadása, akkor, amikor a Habsburg-monarchia már széthullott a forradalmi és a nemzeti felszabadító mozgalmak csapásai alatt. Az uralkodó köröknek azok a kísérletei, hogy reformok segítségével hárítsák el a forradalmat, nem jártak sikerrel. Október folyamán az Osztrák—Magyar Monarchia területén több önálló állam alakult. Az osztrák hadsereg nem létezett többé. Katonái fellázadtak, tömegesen otthagyták a frontot. Október 29-én felkelt a monarchia haditengerészeti flottája. Október 30-án Bécsben győzött a polgári demokratikus forradalom. A Habsburg-monarchia megszűnt létezni.

November 3-án az osztrák—magyar főparancsnokság Páduában aláírta az antanttal a fegyverszünetet. A fegyverszüneti feltételek megkövetelték az osztrák—magyar hadsereg leszerelését és feloszlatását (20 hadosztály kivételével), a katonai ingóságok, a folyami és tengeri flotta jelentős részének a szövetségesek kezébe való átadását stb.

Miután összes szövetségesei kapituláltak, Németország teljesen kilátástalan helyzetbe került.

A COMPIÈGNE-I FEGYVERSZÜNET

Midőn Berlinben megkapták Lansingnak azt a táviratát, amelyben közölte, hogy Foch fogja átnyújtani a fegyverszüneti feltételeket a német megbízottaknak, Németországban már kitört a forradalom. A német kormány mindenáron meg akarta akadályozni a hadsereg végleges felbomlását, és november 6-án küldöttséget indított útnak Fochhoz, Matthias Erzberger tárcanélküli miniszternek, a Centrumpárt fejének vezetésével. November 8-án a compiègne-i erdőben fekvő Rethondes vasútállomásra kísérték a németeket, ahol Foch marsall vezérkari szalonkocsijában fogadta őket.

A Foch által átnyújtott fegyverszüneti feltételek előírták, hogy Németországnak 15 napon belül ki kell ürítenie az általa elfoglalt belga, francia és luxemburgi területeket, Elzászt és Lotaringiát, s ki kell vonnia csapatait az Osztrák—Magyar Monarchiából, Romániából, Törökországból. A német csapatok kiürítik a Rajna bal parti területét és a Rajna jobb partján megjelölt hídfőállásokat; ezeket szövetséges csapatok szállják meg; eltartásuk terhe Németországra hárul. Németország 5000 tüzérségi ágyút, 30 000 géppuskát, 2000 repülőgépet, 3000 aknavetőt ad át a szövetségeseknek. A német haditengerészeti flottát lefegyverzik és internálják. Németország blokádját továbbra is fenntartják. A hadműveletek a fegyverszünet aláírásától számított hat órán belül érnek véget.

A német küldöttség 72 óra gondolkodási időt kapott: elfogadja-e a fegyverszüneti feltételeket vagy sem. Erzberger megpróbálta elérni a feltételek enyhítését, s arról igyekezett meggyőzni a szövetséges főparancsnokságot, hogy a német hadseregnek minél több fegyvert kell megtartania a „bolsevista veszély" elleni harcra. A szövetségesek helyt adtak ennek az érvelésnek, és az átadandó géppuskák számát 30 000-ről 25 000-re, a repülőgépek számát 2000-ről 1700-ra csökkentették.

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ BEFEJEZÉSE

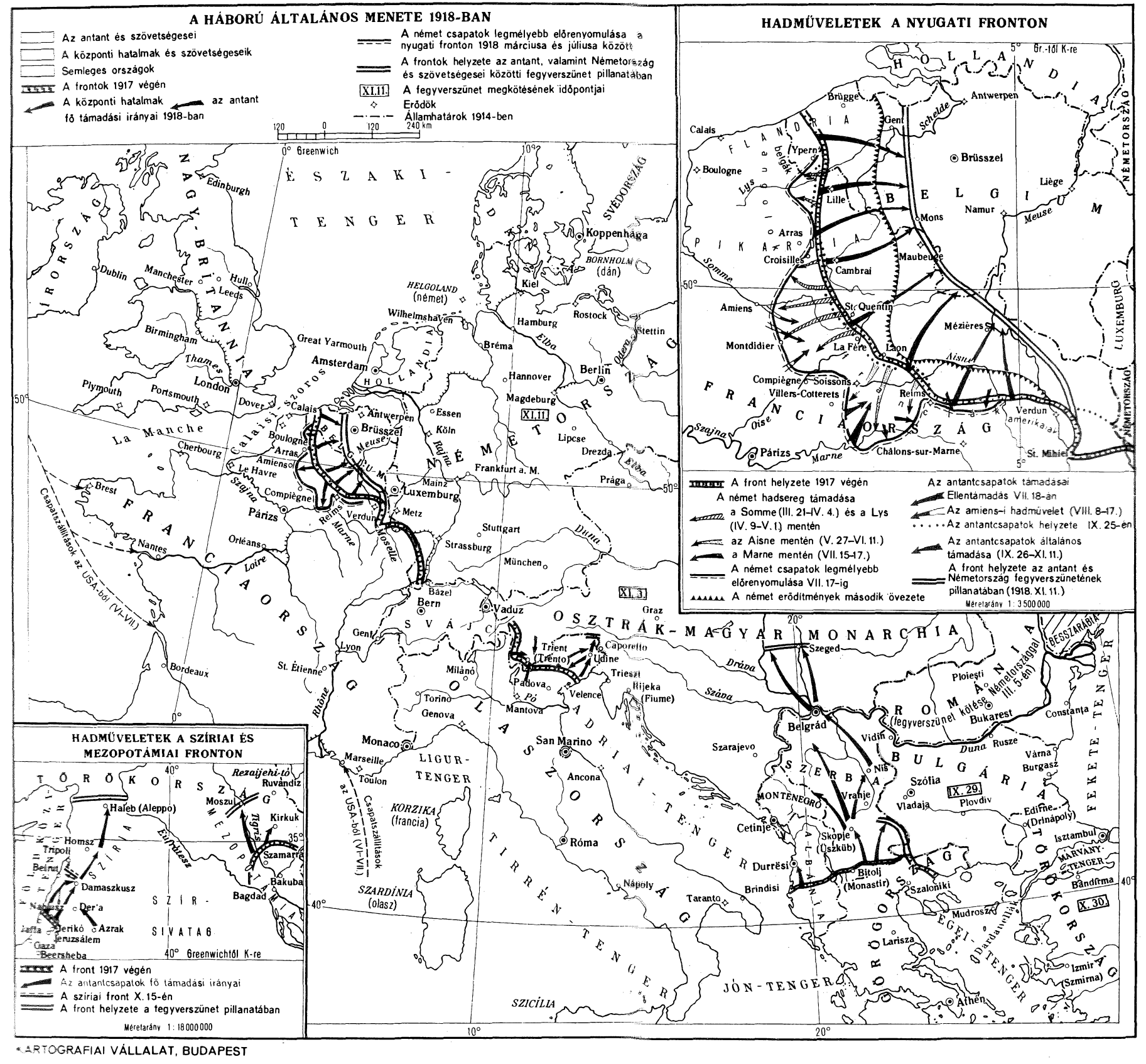

* KARTOGRAFIAI VÁLLALAT, BUDAPEST

A fegyverszüneti feltételek olyan pontokat is tartalmaztak, amelyek közvetlenül Szovjet-Oroszország ellen irányultak. A 12. cikk kimondta, hogy a német csapatok csak akkor hagyják el Oroszország területét, ha „a szövetségesek, e területek belső helyzetét figyelembe véve, már elérkezettnek látják erre az időt". A 16. cikk leszögezte, hogy a szövetségesek „a rend fenntartása érdekében" szabad bebocsátást nyernek a németek által kiürített területekre.

November 11-én a német küldöttség aláírta a fegyverszüneti okmányt. A háború Németország és szövetségesei teljes vereségével végződött.

A német revansista-militarista körök és ideológusaik később azt a hamis állítást terjesztették, hogy Németország nem a háborúban szenvedett vereséget, hanem az 1918-as novemberi forradalom következtében, amely állítólag „tőrt döfött Németország hátába". A valóságban éppen fordítva történt: nem a forradalom okozta Németország vereségét, hanem a vereség adott lökést a forradalomhoz. Németország katonai veresége már jóval az 1918-as novemberi forradalom előtt kirajzolódott. A vereség okai a központi hatalmak számára kedvezőtlen erőviszonyokban gyökereztek: az antant országai lényegesen nagyobb gazdasági erőforrásokkal és emberanyaggal rendelkeztek, jobban fel voltak készülve az elhúzódó háborúra. Németország arra számított, hogy villámháborúban győzi le külön-külön mindegyik ellenfelét; ezek a tervei azonban már a háború legelső napjaiban hajótörést szenvedtek. Ezt követően, egyenes arányban a népre nehezedő elviselhetetlen háborús terhek további fokozódásával, Németországban forradalmi válság érlelődött. A válságot az oroszországi forradalmi események is élezték. A továbbiakban Németország katonai veresége közvetlenül kiváltotta a forradalmat.

A compiègne-i fegyverszüneti egyezmény írásba foglalta az 1914—1918-as világháború hadműveleteinek befejezését. Ez a háború minden eddigi háborúnál nagyobb szabású volt. Több mint négy évig tartott, 34 államot érintett, amelyeknek lakossága több mint egymilliárd fő volt, vagyis a Föld lakosságának körülbelül 67 százaléka. A háború folyamán körülbelül 70 millió ember állt fegyverben, s közülük mintegy 10 millió elesett és 20 millió megsebesült. A veszteségek terén Oroszország állt az első helyen: 2 300 000 orosz katona pusztult el a csatatereken. Németország 2 millió főt, az Osztrák—Magyar Monarchia 1 440 000 katonát, Franciaország 1 383 000 katonát, Anglia 744 000-et, Olaszország körülbelül 700 000-et, az Egyesült Államok 53 000 katonát veszített. A hadműveletek több mint négymillió négyzetkilométer nagyságú területre terjedtek ki. A háborúban részt vevő országok közvetlen háborús kiadásai 208 milliárd dollárra rúgtak.

A dolgozókra mérhetetlen terhek nehezedtek. A munkások életszínvonala erősen csökkent, rohamosan rosszabbodtak a munkakörülmények, fokozódott a kizsákmányolás. Ugyanakkor a háború igen jövedelmező üzletnek bizonyult a tőkések számára: profitjuk hihetetlenül megnőtt.

A háború nem erősítette meg a kapitalizmus rendszerét, ahogy azt az uralkodó körök szerették volna, ellenkezőleg, rendkívül meggyöngítette ezt a rendszert azáltal, hogy valamennyi ellentétét, ellentmondását kiélezte. Ezeknek az ellentéteknek a mélysége, áthidalhatatlansága világosan megmutatkozott akkor, amikor a győztes hatalmak hozzáláttak, hogy megvalósítsák a világ háború utáni újrafelosztására vonatkozó terveiket.

IV. FEJEZET

A PÁRIZSI BÉKEKONFERENCIA. A VILÁG HÁBORÚ UTÁNI ÚJRAFELOSZTÁSA

A győztes hatalmak, miután szétzúzták Németországot és szövetségeseit, megkezdték a háború utáni rendezésre irányuló terveik megvalósítását. Ezek a tervek a világ imperialista újrafelosztására, a forradalmi és nemzeti felszabadító mozgalmak eltiprására, az emberek százmillióinak leigázására irányultak. Mindez a finánctőkés monopóliumok profitjának növelését, az általános válság szakaszába jutott kapitalista kizsákmányoló rendszer fenntartását célozta. Az imperialisták törekvései szöges ellentétben álltak az emberiség túlnyomó többségének — a vesztes és a győztes országok proletariátusának és összes dolgozójának, a gyarmati és félgyarmati népek százmilliós tömegeinek, a világ első és akkor még egyetlen szocialista állama népeinek — életbevágó érdekeivel. A győztes hatalmak között nem volt egyetértés a világ háború utáni rendezését illetően. Mindegyikük arra törekedett, hogy a másik rovására erősítse pozícióit, mindegyiküknek megvoltak a maga területi, politikai, pénzügyi-gazdasági és egyéb igényei, amelyek ellentétben álltak szövetségeseinek igényeivel. Az imperialista béke megkötésére indított tárgyalások közvetlenül tükrözték mindezeket a bonyolult és kibékíthetetlen ellentéteket.

IMPERIALISTA BÉKESZERZŐDÉS-TERVEZETEK

A háború befejezésekor Franciaország volt Európa katonailag legerősebb hatalma. Erre a katonai fölényre támaszkodva a francia uralkodó körök terjedelmes programot dolgoztak ki a világ újrafelosztására. Alapját az a törekvés alkotta, hogy maximálisan meggyengítsék Németországot, nemcsak Franciaország biztonsága érdekében, hanem azért is, hogy megvalósítsák a francia hegemóniát az európai kontinensen. Franciaország arra törekedett, hogy Németország nyugati határa a Rajna mentén húzódjék; a háborús károkért nagy összegű jóvátételt kívánt, a német fegyveres erők csökkentését és korlátozását követelte. A francia kormány állást foglalt Lengyelország, Csehszlovákia, Románia és Szerbia területének növelése mellett, arra számítva, hogy ezek az államok a német revansháborútól való félelmükben a francia politika engedelmes eszközei lesznek Európában. A francia imperialisták ezenkívül azt tervezték, hogy a kelet- és délkelet-európai országokat bekapcsolják a Szovjet-Oroszország elleni intervencióba, s ezért aktívan támogatták a lengyel és a csehszlovák kizsákmányoló osztályok belorussziai és ukrajnai területi igényeit, valamint a román uralkodó körök Besszarábia megszerzésére irányuló törekvését. A világ háború utáni rendezésének francia programja gyarmati aspirációkat is magában foglalt: Franciaország igényt tartott bizonyos afrikai német gyarmatokra és a volt Oszmán Birodalom kisázsiai területeinek egy részére.

A francia imperializmus azonban nem számíthatott terveinek maradéktalan megvalósítására. Franciaország a háború következtében súlyos gazdasági nehézségekkel küszködött. A helyzetet súlyosbította az infláció, az Amerikai Egyesült Államoktól és Angliától felvett háborús kölcsönökkel kapcsolatos súlyos eladósodás, továbbá a lakosság nagyfokú megfogyatkozása a háborúban. Mindez gyengítette Franciaország pozícióit, ezért a béketárgyaláson felmerült kérdések megvitatása során kénytelen volt kompromisszumot kötni a szövetségeseivel.

Az angol terv alaptétele az volt, hogy fel kell számolni Németország tengeri uralmát és gyarmatbirodalmát. Az angol uralkodó körök ugyanakkor arra törekedtek, hogy Európa közepén fennmaradjon az erős imperialista német állam, amelyet felhasználhatnak a szovjetköztársaság ellen, a kapitalista országok forradalmi mozgalma ellen, továbbá Franciaország ellensúlyozására. Az angol békeprogram emiatt tele volt ellentmondásokkal. Anglia erélyesen követelte, hogy Németországot fosszák meg gyarmataitól, hadi- és kereskedelmi flottájának nagyobb részétől, de nem helyeselte volt ellenfelének nagyobb mérvű területi és katonai meggyengítését. Az angol érdekek a jóvátételi probléma megoldásában, a német gyarmatok és a volt török birtokok felosztása és más kérdésekben is összeütközésbe kerültek a francia érdekekkel.

Anglia mindenekelőtt haditengerészeti fölényére támaszkodott. Az angol flotta a háborúban elszenvedett jelentős veszteségei ellenére is a világ legnagyobb flottája maradt. A német flotta gyakorlatilag nem létezett többé, az amerikai flotta pedig egyelőre gyengébb volt, mint az angol. De Angliának is nagy gazdasági nehézségekkel kellett szembenéznie. Sok nagyon fontos piacon, ahol azelőtt osztatlanul uralkodott, lényegesen megerősödtek konkurrenseinek, elsősorban az Egyesült Államoknak és Japánnak a pozíciói. Az angol ipar technikai felszerelését illetően elmaradt az amerikai mögött. A brit áruk jóval drágábbak voltak, mint az amerikaiak. Végül Anglia a háború alatt nagy összegű kölcsönöket vett fel az Egyesült Államoktól, és így adósává vált. Ez megnehezítette az angol kormány számára, hogy érvényt szerezzen a háború utáni rendezésre vonatkozó imperialista terveinek.

Az amerikai imperialisták tervei azon alapultak, hogy ebben az időben már egyre határozottabban érvényesült a kapitalista világban az Egyesült Államok pénzügyi hegemóniája. A háború alatt az európai államok az amerikai fegyver-, felszerelés-, nyersanyag- és élelmiszer-szállítmányoktól függtek. Az árakat az amerikai monopóliumok szabták meg, és aranyban kellett fizetni. Ennek következtében a háború végére az Egyesült Államok birtokába került a világ aranykészletének 40 százaléka. 1914-ben az Egyesült Államoknak 7200 millió dollárnyi hosszú lejáratú adóssága volt más országokban, ez az összeg 1919-ig 3985 millió dollárra csökkent, mialatt az amerikai tőke hosszú lejáratú külföldi befektetései 3514 millió dollárról 6956 millió dollárra emelkedtek; ezenkívül az európai államok kormányai 10 milliárd dollárnyi kölcsönt kaptak az Egyesült Államok kormányától. Így tehát az amerikai magán- és állami tőke hosszú lejáratú külföldi befektetéseinek összege — az Egyesült Államokban elhelyezett külföldi tőkék levonásával — 13 milliárd dollárra rúgott. Anglia még tartotta az első helyet a külföldi tőkebefektetések tekintetében, de már egyre nehezebben tudta biztosítani pozícióit abban a harcban, amelyet az Egyesült Államokkal vívott a tőkebefektetési szférákért. A világháború után, mint Lenin megállapította, csak az Egyesült Államok volt „teljesen önálló pénzügyi tekintetben".[1]

A háború alatt tetemesen megnőtt az Egyesült Államok részesedése a világ ipari termelésében. Az export emelkedése és a kormányzat hadimegrendelései következtében gyorsított ütemben fejlődött az ipari termelés.

Mindez rányomta bélyegét az Egyesült Államok háború utáni rendezési tervére, amelynek fő

[1] Lenin: A Kommunista Internacionálé II. kongresszusa. 1920. július 19—augusztus 7. Lásd *Lenin* Művei. 31. köt. Szikra 1951. 217. old.

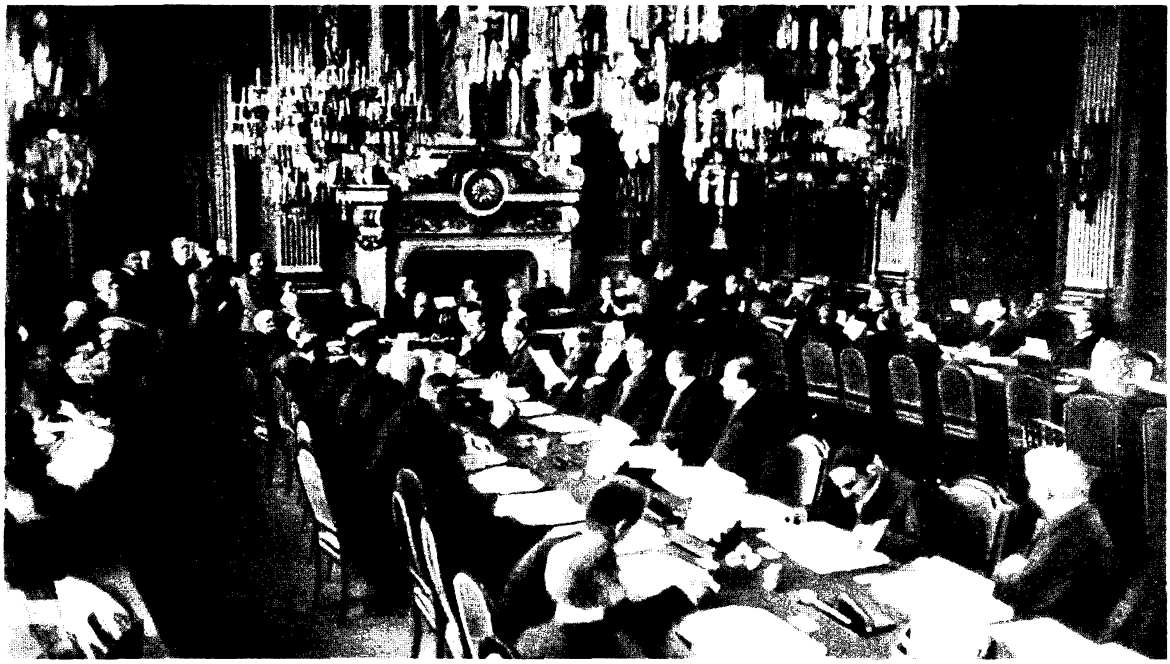

A párizsi békekonferencia megnyitása
Fénykép

tételeit már Wilson 14 pontja magában foglalta. A későbbiek során az amerikai imperialisták újabb követeléseket támasztottak, amelyek az Egyesült Államok gazdasági és politikai pozícióinak erősítését célozták.

Az amerikai terv egyik legfontosabb pontja a Népszövetség megalakítása volt; ezt a szervezetet az Egyesült Államok arra akarta felhasználni, hogy növelje befolyását a nemzetközi ügyek intézésében. Az amerikai uralkodó körök ugyancsak nyomatékosan követelték „a tengerek szabadságát" békében és háború idején egyaránt. Ez a követelés magában foglalta a kereskedelem szabadságát bármely hadviselő országgal, magában foglalta az ellenség tengeri blokádjának tilalmát, s végső soron az angol tengeri uralom megrendítésére irányult. Az amerikai kormány síkraszállt ezenkívül „az egyenlő kereskedelmi lehetőségek" és a „nyitott kapuk" elvének általános elismerése mellett, ami az Egyesült Államok — mint a gazdaságilag legerősebb állam — számára a legkedvezőbb feltételeket teremtette volna a gazdasági expanzióhoz. A német kérdést illetően ellenezte Németország túlzott meggyengítését, amelyet fel akart használni Szovjet-Oroszország ellen, más országok forradalmi mozgalma ellen, továbbá Anglia és Franciaország hatalmának ellensúlyozására.

De az Egyesült Államoknak sem volt meg a lehetősége arra, hogy maradéktalanul megvalósítsa terveit. Az amerikai fegyveres erők nagysága ekkor még nem állt arányban az Egyesült Államok világgazdasági súlyával. Az amerikai flotta tonnatartalom és ütőerő tekintetében még messze elmaradt az angol mögött. Az Egyesült Államok nem rendelkezett a haditengerészeti támaszpontoknak olyan szerteágazó hálózatával, mint Anglia. A háború utolsó évében Európába érkezett amerikai expedíciós hadsereg lényegesen kisebb katonai erőt jelentett, mint például a francia hadsereg.

Franciaország, Anglia és az Amerikai Egyesült Államok igényei döntő szerepet játszottak a háború utáni békerendszer kialakításában. De a németellenes koalíció más tagjai is felléptek hódító igényekkel; így Japán és Olaszország — amelyek „a szövetséges és társult nagyhatalmak" közé tartoztak —, s rajtuk kívül számos kisebb ország is.

Japán — Lenin megállapítása szerint — „igen sokat nyert azzal, hogy távol maradt az európai—amerikai összeütközéstől, és az ázsiai kontinensen óriási területeket hódított..."[2] Megszerezte a kínai német gyarmatokat és a Csendes-óceán északi részét, rabló szerződést kényszerített Kínára, lényegesen megerősítette gazdasági pozícióit, és voltaképpen monopolhelyzetbe került a kelet-ázsiai piacokon; ugyanakkor Közép- és Dél-Amerika viszonylatában is számottevően kibővítette kereskedelmét. A háború alatt Japán csaknem megnégyszerezte külkereskedelmi forgalmát, és csaknem megkétszerezte aranykészletét; az antantországoknak nyújtott japán kölcsönök összege elérte az 500 millió jent. A japán imperialisták most nemcsak azt követelték, hogy a háborúban általuk elfoglalt összes területeket véglegesen minősítsék Japán birtokának, hanem azt is, hogy ismerjék el Japán uralmát Kínában. Szándékukban állt a szovjet Távol-Kelet elfoglalása is.

Olaszország nagy területeket követelt a volt Osztrák—Magyar Monarchiából, köztük Trentinót (Dél-Tirolt) és egyes délszláv területeket. Ezenkívül Törökország felosztásából is követelte a titkos katonai szerződésben Olaszországnak ígért részt. Mivel nem rendelkezett jelentősebb katonai vagy gazdasági erővel, elsősorban Anglia és az Egyesült Államok támogatására számíthatott, amelyeknek érdekük volt, hogy a kontinensen ellensúlyt teremtsenek Franciaországgal szemben.

Végül a különböző kisebb államok uralkodó körei is felléptek azzal az igénnyel, hogy területeket kapjanak a legyőzött országok rovására és részesedjenek a jóvátételi összegekből. Egyes államok (Lengyelország, Románia) szovjet területeket is akartak annektálni.

A BÉKEKONFERENCIA MEGNYITÁSA. A KONFERENCIA ÖSSZETÉTELE ÉS LEGFONTOSABB SZERVEI

A békekonferencia 1919. január 18-án ült össze Párizsban, a győztesek táborába tartozó 27 állam képviselőinek részvételével.

A szovjet kormány, töretlenül kitartva a lenini külpolitikai elvek mellett, világosan leszögezte álláspontját a háború utáni rendezés imperialista tervezeteivel kapcsolatban. G. V. Csicserin szovjet külügyi népbiztosnak Wilsonhoz, az Amerikai Egyesült Államok elnökéhez intézett 1918. október 24-i jegyzéke leleplezte a békerendszer alapjául szolgáló 14 pont képmutató voltát. A szovjet jegyzék azt követelte, hogy necsak a legyőzött országok igája alatt görnyedő népek élhessenek az önrendelkezési joggal, hanem azok is, amelyeket a győztes hatalmak nyomnak el; így Írország, Egyiptom, India, a Fülöp-szigetek népei stb. Mivel a háborúért a világ kapitalistái a felelősek, a szovjet jegyzék javasolta, hogy ne követeljék a háborús tartozások visszafizetését, ne hárítsák a néptömegekre a háborús költségek emberfeletti terhét. „Ami a háború által elpusztított országok újjáépítését illeti, teljesen igazságosnak tartjuk — közölte a jegyzék —, hogy minden nép segítse ebben a szerencsétlen Belgiumot, Lengyelországot, Szerbiát." Szovjet-Oroszország a maga részéről kijelentette, hogy tőle telhetőleg kész segíteni a háború ezen áldozatait. A háborúban milliárdos profitokra szert tett amerikai tőkének is segítenie kell ezeket az országokat — jelentette ki a szovjet kormány. A szovjet jegyzék utalt arra is, hogy a Wilson által javasolt „nemzetek szövetsége" könnyen átalakulhat „a tőkések szövetségévé a népek ellen".

A győztes hatalmak nem akarták elfogadni a valóban demokratikus béke programját, és nyíltan ellenséges magatartást tanúsítottak a forradalmi Oroszországgal szemben. Ezáltal megfosztották a szovjet kormányt attól a lehetőségtől, hogy képviseltesse magát a békeértekezleten.

A párizsi konferencia vezetése hivatalosan az öt győztes nagyhatalom — Egyesült Államok,

[2] Lenin: A Kommunista Internacionálé II. kongresszusa, 1920. július 19—augusztus 7. Lásd *Lenin* Művei. 31. köt. 216. old.

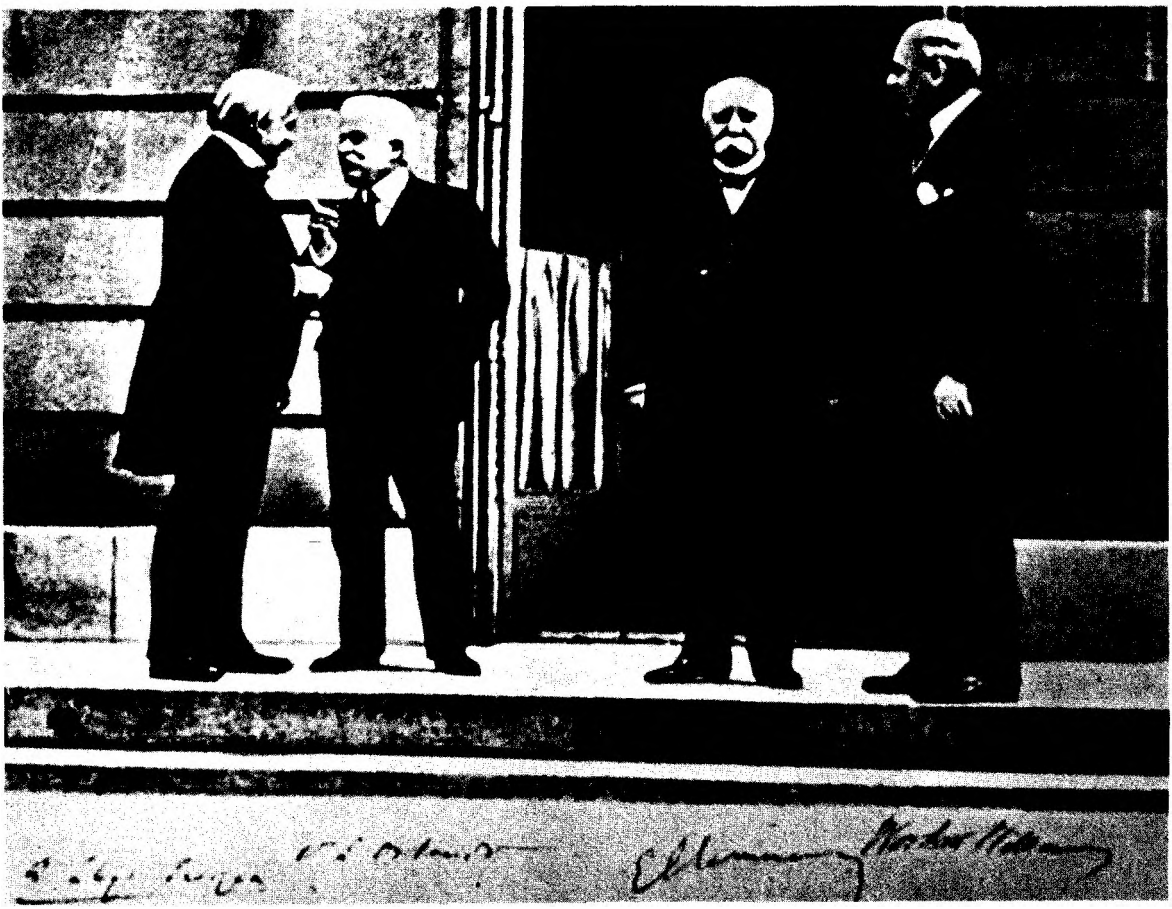

Lloyd George, Orlando, Clemenceau, Wilson
Fénykép. 1919

Anglia, Franciaország, Olaszország és Japán — kezében volt. Csak az ő képviselőik — országonként kettő — kerültek be a konferencia vezető szervébe, a Tízek Tanácsába, amely az értekezlet munkájának kezdetén alakult meg. 1919 márciusában létrejött egy szűkebb szerv, a Négyek Tanácsa, amelynek Wilson, az Egyesült Államok elnöke, Lloyd George angol, Clemenceau francia és Orlando olasz miniszterelnök volt a tagja. „A leggazdagabb országok elenyésző kis csoportját — írta Lenin —, ezt a négy nagyot, Clemenceau-t, Lloyd George-ot, Orlandót és Wilsont — oda állították, hogy teremtsenek új viszonyokat!"[3] Később a konferencia más vezetőszervei is működni kezdtek: az Ötök Tanácsa — amelynek tagjai az Egyesült Államok, Anglia, Franciaország, Olaszország külügyminiszterei és Japán különmegbízottja voltak —, a delegációk vezetőinek a tanácsa stb. Gyakorlatilag azonban a konferencián felmerült összes fontos kérdésben a három hatalom — az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország — képviselői döntöttek.

[3] Lenin: A Kommunista Internacionálé II. kongresszusa. 1920. július 19—augusztus 7. Lásd *Lenin* Művei. 31. köt. 224. old.

Jóllehet a párizsi értekezletet azért hívták össze, hogy kidolgozzák a legyőzött országokkal kötendő békeszerződések feltételeit, az első kérdés, amellyel a Tízek Tanácsának ülésein behatóan foglalkoztak, az „orosz kérdés" volt. A párizsi konferenciát irányító államok voltak a Szovjet-Oroszország elleni fegyveres hadjáratok fő szervezői: anyagilag támogatták, fegyverrel, lőszerrel és élelemmel látták el a hadjáratok résztvevőit, részt vettek a stratégiai tervek kidolgozásában.

A konferencia megnyitásának időpontjában Szovjet-Oroszország már visszaverte az első intervenciós támadásokat. A Vörös Hadsereg csaknem minden fronton támadásba ment át. Ugyanakkor a szovjet kormány továbbra sem hagyott fel a béke megteremtésére irányuló erőfeszítéseivel, és azt javasolta az imperialista hatalmaknak, hogy tárgyalások útján rendezzék a vitás kérdéseket. A Vörös Hadsereg sikerei és a szovjet kormány békeszerető politikája tovább erősítették azt a mozgalmat, amely a tőkésországok dolgozói között indult meg annak érdekében, hogy vonják ki Oroszország területéről a külföldi fegyveres erőket. Az intervenciós csapatok katonái körében nőtt az ellenforradalmi háború miatti felháborodás.

Ilyen körülmények között az imperialisták kénytelenek voltak megváltoztatni a Szovjet-Oroszország ellen folytatott harc taktikáját. Egyes frontokon, így például az északi és a távolkeleti fronton, továbbra is ott harcoltak az angol, francia, amerikai és japán csapatok. De a vezető imperialista hatalmak most már elsősorban nem a saját haderejükre építettek, hanem az oroszországi belső ellenforradalmi erőkre, a nemzetiségi vidékek nacionalista elemeire és a szomszédos burzsoá államokra, Lengyelországra, Romániára stb.

A párizsi konferencián elsőnek az amerikai és az angol küldöttség foglalt állást amellett, hogy a nyílt intervencióról át kell térni a burkolt, a mások igénybevételével végrehajtott intervencióra. Kevésbé tetszett ez az elképzelés a francia küldöttségnek, amely kitartóan védelmezte a Szovjet-Oroszország elleni harc régi és szerinte megbízhatóbb formáit.

1919 január közepén a Tízek Tanácsa megvitatta Lloyd George és Wilson javaslatát, hogy hívják össze a szovjet kormány és „az Oroszországban harcoló összes csoport" képviselőinek tanácskozását a hadműveletek előzetes beszüntetése mellett. Ennek a javaslatnak az volt a legfőbb célja, hogy a tanácskozás idejére megállítsák a Vörös Hadsereg támadását, és az ellenforradalmi csapatok lélegzetvételi szünethez jussanak; ha pedig a szovjet kormány megtagadja a tanácskozáson való részvételt, reá háríthatják a felelősséget a háború folytatásáért, s ezzel meggyengítik a kapitalista országok dolgozóinak Szovjet-Oroszország iránti rokonszenvét.

Clemenceau, a nyílt intervenció legmegátalkodottabb védelmezője, ellenezte az angol—amerikai tervezetet, de — biztos lévén a tervbe vett tanácskozás meghiúsulásában — beleegyezett a felhívás közzétételébe. 1919. január 22-én a Tízek Tanácsa nyilvánosságra hozta Wilson által megszövegezett üzenetét „az összes Oroszországban működő politikai csoporthoz; ebben azt javasolta, hogy az érdekeltek küldjék el képviselőiket a konferenciára. A konferencia helyéül a márvány-tengeri Herceg-szigeteket jelölték ki, amelyek a szövetségesek teljes katonai ellenőrzése alatt állottak.

Az OSZSZSZK kormánya minden tőle telhetőt megtett azért, hogy véget vessen a hadműveleteknek, és megteremtse a szovjet-köztársaságok gazdasági és politikai erősödésének feltételeit. Ezért már február 4-én pozitív választ adott a párizsi konferencia felhívására. A szovjet kormány kijelentette, hogy hajlandó „. . . haladéktalanul megkezdeni a tárgyalásokat akár a Herceg-szigeteken, akár bármely más helyen az összes antanthatalommal vagy közülük egyes hatalmakkal, vagy pedig bármely oroszországi politikai csoporttal, az antanthatalmak kívánságának megfelelően". A szovjet kormány közölte, hogy a béke érdekében hajlandó a cári és az ideiglenes kormány adósságairól, a koncessziókról és más hasonló kérdésekről is tárgyalni.

A szovjet kormány békeszerető válasza meghiúsította az imperialisták tervét. Csávába kerültek, és ezért újabb provokációra határozták el magukat: Clemenceau, Churchill és a nyílt intervenció mellett kardoskodó más politikusok utasítására több fehérgárdista „kormány" megtagadta, hogy részt vegyen a Szovjet-Oroszországgal folytatandó tárgyalásokon. Így azután nem került sor konferenciára a Herceg-szigeteken.

Február 25-én a Tízek Tanácsa elfogadta Foch marsallnak azt a javaslatát, hogy a szovjetellenes intervenciót szélesítsék ki a kelet-európai országok bevonásával. A Foch által előterjesztett nagyszabású katonai intervenciós program alapozta meg az ellenforradalmi erők 1919 tavaszi támadásának tervét. Ugyanakkor az angol és az amerikai kormány, saját országa közvéleményének félrevezetése végett s azért, hogy időt nyerjen az intervenció kiszélesítéséhez, ismét tárgyalásokba bocsátkozott a szovjet kormánnyal. A párizsi konferencián részt vevő amerikai küldöttség egyik tagját, W. Bullittot Moszkvába küldték. Lenin 1919. március 14-én fogadta. A tárgyalásokon kidolgozták a Szovjet-Oroszország és a fehérgárdista „kormányok" közti békeegyezmény tervezetét, amely a következő feltételeket tartalmazta: elismerik az Oroszország területén élő népek arra vonatkozó jogát, hogy kívánságuk szerinti kormányt válasszanak maguknak: a külföldi csapatokat feltétlenül kivonják Oroszországból, megszüntetik a fehérgárdisták külföldi segélyezését és feloldják a szovjet állam blokádját. A tervezet szerint Oroszország korábbi tartozásait egyenlő mértékben el kell osztani a területén alakult kormányok között. A szovjet kormányt az a törekvés vezette, hogy megszilárdítsa a szovjethatalmat és megszabadítsa a népet a véres háború súlyos terheitől. A szovjet kormány előre látta, hogy a fenti feltételekkel kötött béke okvetlen megbuktatja a fehérgárdista „kormányokat", amelyek csak a külföldi szuronyok segítségével tudták tartani magukat.

A külföldi imperialisták a szovjet kormánnyal folytatott tárgyalásokkal valójában csak a Szovjet-Oroszország elleni újabb támadások előkészületeit leplezték. Március végén Kolcsak nagyszabású támadást indított a keleti fronton. Ez újra azt a reményt keltette az intervenciósokban, hogy fegyverrel megsemmisíthetik a szovjet-köztársaságokat. Wilson és Lloyd George ezért dezavuálták Bullittot, s nem fogadták el azt az egyezménytervezetet, amelyet magával hozott Moszkvából.

A szovjetköztársaságok elleni harc katonai és diplomáciai terveinek kidolgozásával egyidejűleg a párizsi konferencia résztvevői késhegyig menő vitákat folytattak egymással Oroszország felosztásának különböző tervezeteiről. „Előre osztozkodtak a medve bőrén, amelyet még nem öltek meg, és nem is fognak megölni — mondta Lenin. — De azért a medvéért már javában folyik közöttük a civakodás."[4] Az 1917. december 23-án aláírt angol—francia egyezmény értelmében, amely az oroszországi „tevékenységi övezetek" felosztására vonatkozott, az angol csapatok Törökország kapitulációja után megszállták Azerbajdzsánt, Grúziát és Örményországot. 1919 nyarán azok az örmény területek, amelyek a háború előtt Oroszország és Törökország birtokában voltak, lényegében az Egyesült Államok „tevékenységi övezetébe" kerültek. Huskelt, az amerikai hadsereg ezredesét örményországi „főmegbízottá" nevezték ki.

A NÉPSZÖVETSÉG MEGALAKÍTÁSA

Súlyos nézeteltérések merültek fel a párizsi konferencián a tervezett Népszövetség struktúrájának és jogkörének kérdésében is.

A győztes országok kormányai a néptömegek háborúellenes érzelmeivel számoltak, amikor egy olyan nemzetközi szervezet megalapítását javasolták, amelynek állítólagos hivatása az egyete-

[4] Lenin: Beszéd a Moszkva-kormányzósági kerületi, járási és falusi végrehajtó bizottságok elnökeinek konferenciáján 1920. október 15-én. Lásd *Lenin* Művei. 31. köt. 331. old.

mes béke biztosítása. A népek azt követelték, hogy vessenek véget a háborúkat szülő imperialista politikának, s teremtsék meg a béke szilárd biztosítékait. Ilyen körülmények között a győztes hatalmak vezetői a béke és a demokrácia bajnokainak igyekeztek feltüntetni magukat. Különösen nagy gyakorlatot szereztek az ilyenfajta demagógiában az amerikai imperialisták. Wilson elnököt, aki 14 pontjában a Népszövetség létrehozását javasolta, a burzsoá sajtó a béke bajnokává kiáltotta ki, és a nyárspolgárok és pacifisták bálványává tette.[5] Innen ered az az eléggé elterjedt vélemény, hogy a Népszövetségnek Wilson a szellemi atyja, holott a valóságban nemcsak az Egyesült Államokban dolgoztak ki tervezeteket egy nemzetközi szervezet létrehozására, hanem Franciaországban és Angliában is, már jóval a háború befejeződése előtt.

A francia népszövetségi tervezetnek, amelyet Léon Bourgeois munkaügyi miniszter vezetésével egy külön kormánybizottság dolgozott ki, félreérthetetlen és erőteljes németellenes éle volt: előírta, hogy Németország nem léphet be a nemzetközi szervezetbe. A francia tervezet nemzetközi hadsereg és nemzetközi vezérkar megalakítását javasolta a Népszövetség mellett. Ez a terv sem Angliát, sem az Egyesült Államokat nem elégítette ki. Mindkét hatalom ellenezte a nemzetközi fegyveres erők megalakítását, mert ezek okvetlenül Franciaország — a legnagyobb szárazföldi katonai erővel rendelkező tőkés hatalom — irányítása alá kerültek volna.

Az angol kormánybizottság lord Phillimore vezetésével olyan „szövetségtervezetet" dolgozott ki, amely voltaképpen nem a nemzetközi biztonságról kívánt gondoskodni, hanem csupán a „szövetségbe" tömörült néhány nagyhatalom közti döntőbíráskodásról, abból a célból, hogy megakadályozzák a „szövetség" tagjainak egymás elleni meglepetésszerű támadásait. Az angol uralkodó körök arra számítottak, hogy ez a „szövetség" megkönnyíti majd Anglia számára hatalmas gyarmatbirodalmának megőrzését.

Az amerikai tervezetet kidolgozó bizottságban House ezredes elnökölt. Ez a tervezet, formáját tekintve, közelebb állt egy nemzetközi szervezet alapszabályzatához, mint az angol, s magában foglalta a Népszövetségnek és legfontosabb állandó szerveinek megalakítását. Az angol javaslattal ellentétben az amerikai javaslat szerint nemcsak a nagyhatalmak lehettek a Népszövetség tagjai. A tervezet kimondta azt az elvet, hogy a tagok kölcsönösen garantálják egymás „területi épségét és politikai függetlenségét". Ugyanakkor azonban lehetőséget nyújtott a meglevő államalakulatok és határaik revíziójára, abban az esetben, ha a népszövetségi delegációk háromnegyed része úgy találja, hogy azok nincsenek összhangban a megváltozott nemzeti viszonyokkal és „a nemzetek önrendelkezésének elveivel".

Wilson, miután Párizsba érkezett, a House-féle tervezet alapján kidolgozta a Népszövetség alapszabályainak új, úgynevezett párizsi tervezetét. Ez most már azt a pontot is magában foglalta, hogy a német gyarmatok és az Oszmán Birodalom volt birtokai fölött a Népszövetség rendelkezik, mégpedig oly módon, hogy a szóban forgó területek kormányzására mandátumot (megbízást, meghatalmazást) ad egyes kisebb országoknak.

A tervezet látszólag demokratikus tételei mögött az amerikai uralkodó körök azon törekvése bújt meg, hogy gyengítsék Anglia és Franciaország pozícióit. Wilson azért kívánta felvenni a Népszövetség tagjai közé Németországot és a kis államokat is, mert arra számított, hogy ezek az államok gazdaságilag az Egyesült Államok függvényeivé válnak, s így az amerikai politika uszályában haladnak majd. A vitás területi kérdések eldöntésébe való beavatkozás, amelyet a Népszövetség alapszabályzata lehetővé tett, azt a célt szolgálta, hogy megkönnyítse az Egyesült Államok számára az angol és a francia gyarmatbirodalom bomlasztását. Ugyanez volt a célja a német gyarmatokra és a volt török birtokokra vonatkozó javaslatnak is. Ha ezek a területek a Népszövetség hatáskörébe

[5] Lenin: A Kommunista Internacionálé II. kongresszusa. 1920. július 19—augusztus 7. Lásd *Lenin* Művei. 31. köt. 221. old.

kerülnek, és az igazgatást a kisebb országra bízzák, akkor az Egyesült Államok — a pénzügyileg és gazdaságilag legerősebb hatalom — kerül a legkedvezőbb helyzetbe.

A Népszövetség alapszabályzata, amelyet a párizsi konferencián hosszú, szívós küzdelem után fogadtak el, az angol és az amerikai tervezet közötti kompromisszum eredménye volt. A Népszövetség valamennyi tagját képviselő közgyűlés mellett egy tanácsot is létrehoztak, amely csaknem ugyanolyan hatáskörrel rendelkezett, mint a közgyűlés. A tanács állandó tagjai az öt győztes nagyhatalom — az Egyesült Államok, Anglia, Franciaország, Olaszország és Japán — képviselői, a négy nem állandó tagot pedig a közgyűlés választja a Népszövetség többi delegációjából. A Népszövetség alapszabályait 45 állam képviselői írták alá. A német tömb államait nem vették fel a szervezetbe.

A német gyarmatok és a volt Oszmán Birodalomba tartozó arab területek kérdéséről a Népszövetség alapszabályai úgy rendelkeztek, hogy a mandátumrendszer kialakításának örve alatt ezeket a területeket valójában felosztották a győztes nagyhatalmak között. Németország és Törökország a Népszövetség javára mondott le volt birtokairól, de az utóbbiak közvetlen igazgatását a mandátummal felruházott államokra bízták. Mandátumot kaptak: Anglia, az angol dominiumok, Franciaország, Japán és Belgium. Ezek az országok ily módon valójában új gyarmatokhoz jutottak. A mandátumokat három — A, B és C — kategóriába sorolták. A-kategóriájú mandátumoknak minősítették a volt Oszmán Birodalom arab területeit. Miként a Népszövetség alapszabályai leszögezték, ezeknek az országoknak a népei már olyan fejlettségi fokot értek el, hogy „rövidesen" önállóak lehetnek; ezért a mandátumok birtokosai csak „ideiglenesen" fogják őket kormányozni. A B-kategóriába a közép-afrikai német gyarmatok (Német Kelet-Afrika, Togo és Kamerun) kerültek; velük kapcsolatban semmiféle ígéretet sem tettek a közeljövőben elnyerhető függetlenségre. Az Egyesült Államoknak e két kategóriára vonatkozólag sikerült elérnie a „nyitott kapuk" elvének érvényesítését. A C-csoportba Délnyugat-Afrika és a volt csendes-óceáni német gyarmatok tartoztak; ezeket a mandátumot gyakorló állam integráns részeként kezelték.

A néptömegek háborúellenes hangulatának engedve a konferencia egy olyan paragrafust is felvett a Népszövetség alapszabályai közé, amely gazdasági szankciókat és a népszövetségi tagállamok kollektív katonai akcióit írta elő az agressziót elkövető állam ellen (16. cikk). Az „agresszió" és az „agresszor" fogalmát azonban nem tisztázták, s ez lehetővé tette, hogy a Népszövetség — azaz a vezető imperialista nagyhatalmak — önkényesen értelmezzék ezt a cikket, s ne az agresszorok, hanem a forradalmi mozgalom és Szovjet-Oroszország ellen használják fel. Valójában a Népszövetség nem akart harcolni az agresszió ellen. A Népszövetség Tanácsa már 1921-ben olyan határozatot hozott, hogy az agresszor ellen főként gazdasági szankciókat kell alkalmazni.

A Népszövetség legsúlyosabb szervi hibája eredendően reakciós irányzata volt. Megalapítóinak szándékai szerint e nemzetközi szervezetnek a forradalmi mozgalom elleni harcot és az imperialista háborút követő rendezés eredményeinek megszilárdítását kellett szolgálnia. A Népszövetség és az imperialista békerendszer összefüggését hangsúlyozta az a körülmény is, hogy a párizsi konferencián kidolgozott valamennyi békeszerződés szövegébe beiktatták a Népszövetség alapszabályait.

A NÉMET HATÁROK

A német határok kérdése súlyos válságot robbantott ki a konferencián. Franciaország már 1918 végén előállt azzal a követeléssel, hogy keleti határait tolják ki a Rajnáig, és a Rajna jobb partján levő hídfőket is szállják meg a szövetségesek csapatai. Foch marsall és befolyásos imperialista csoportja, amely a Rajnát Franciaország természetes stratégiai határának tekintette, erélyesen ragaszkodott ehhez a követeléshez.

A békekonferencia munkájának megindulása után a francia küldöttség, amely nem merte

nyíltan követelni a német lakosságú és történelmileg Németország elidegeníthetetlen részét alkotó Rajna-balpart annektálását, azt a javaslatot terjesztette elő, hogy hozzanak létre ezen a területen egy „független" rajnai köztársaságot. A javaslat szerint az új állam statútumát Franciaország, Belgium és Luxemburg kormánya határozná meg. A rajnai köztársaságot mindaddig külföldi csapatok tartanák megszállva, amíg Németország eleget nem tesz a békeszerződés összes feltételének. A köztársaság nem rendelkezhet saját fegyveres erőkkel; katonaságának a francia és a belga hadseregben kell szolgálnia. A „szabad" állam csak olyan formák és keretek közt tarthat fenn gazdasági és egyéb kapcsolatokat Németországgal, amelyek nem állnak ellentétben Franciaország érdekeivel.

Anglia és az Egyesült Államok ellenezte ennek a tervnek a megvalósítását, mert úgy látta, hogy ez a teljes francia hegemóniát jelentené Európában. Valójában itt nem csupán a Rajnától nyugatra fekvő terület sorsáról volt szó. Bármilyen nagy stratégiai és gazdasági jelentősége van is, a rajnai határvidék többet jelentett ennél: Franciaország ellenőrzése alá került volna a Ruhr-vidék, egész Nyugat-Európa legfontosabb hadiipari területe.

„Nyilvános tárgyalások" Párizsban
A „Life" karikatúrája. 1920

A nyugati német határok kérdése a német békeszerződés előkészítése kapcsán fellángolt harc középpontjába került. Válaszul a francia kormánynak arra az aggodalmára, hogy Németország revansháborút indíthat, Lloyd George és Wilson azt javasolta Clemenceau-nak, hogy kössenek kétoldalú angol—francia és amerikai—francia szerződéseket, amelyek értelmében Anglia és az Egyesült Államok haladéktalanul segítséget nyújt Franciaországnak, ha Németország ki nem provokált agresszióhoz folyamodik. Ezek a garanciák — mondotta Lloyd George és Wilson — szükségtelenné teszik a Rajna bal partjának Németországtól való elszakítását és megszállását. Clemenceau továbbra is ragaszkodott álláspontjához. Lloyd George-hoz és Wilsonhoz intézett válaszjegyzékében továbbra is követelte a Rajna bal partjának megszállását, mint a német agresszió elleni legfontosabb garanciát, és vonakodott „az egyik garanciát egy másikkal helyettesíteni".

Március végén a tárgyalások zsákutcába jutottak. Lolyd George emlékiratot küldött Clemenceau-nak és Wilsonnak ezzel a címmel: „Néhány megjegyzés a békekonferenciáról, a békefeltételek végleges tervezetének megszövegezése előtt". A helység neve után, ahol íródott, „fontainebleaui okmány" néven került be a történelembe. Az okmány a következő javaslatokat tartalmazta: Elzász és Lotaringia kerüljön vissza Franciaországhoz; Franciaország tíz évre kapja meg a Saar-vidéki szénbányák kiaknázásának jogát; a rajnai övezetet demilitarizálják. Újra felmerült az a javaslat is, hogy Franciaország, a biztonságára vonatkozó angol—amerikai garanciák fejében, mondjon le határainak a Rajnáig való kiterjesztéséről.

Az amerikai küldöttség nagy vonásokban elfogadta az angol álláspontot, a franciák azonban nem engedtek. Clemenceau azzal fenyegetőzött, hogy otthagyja a konferenciát. Válaszképpen Wilson New Yorkból Brestbe rendelte a „George Washington" gőzöst az amerikai küldöttség hazaszállítása végett. A konferenciát kudarc fenyegette.

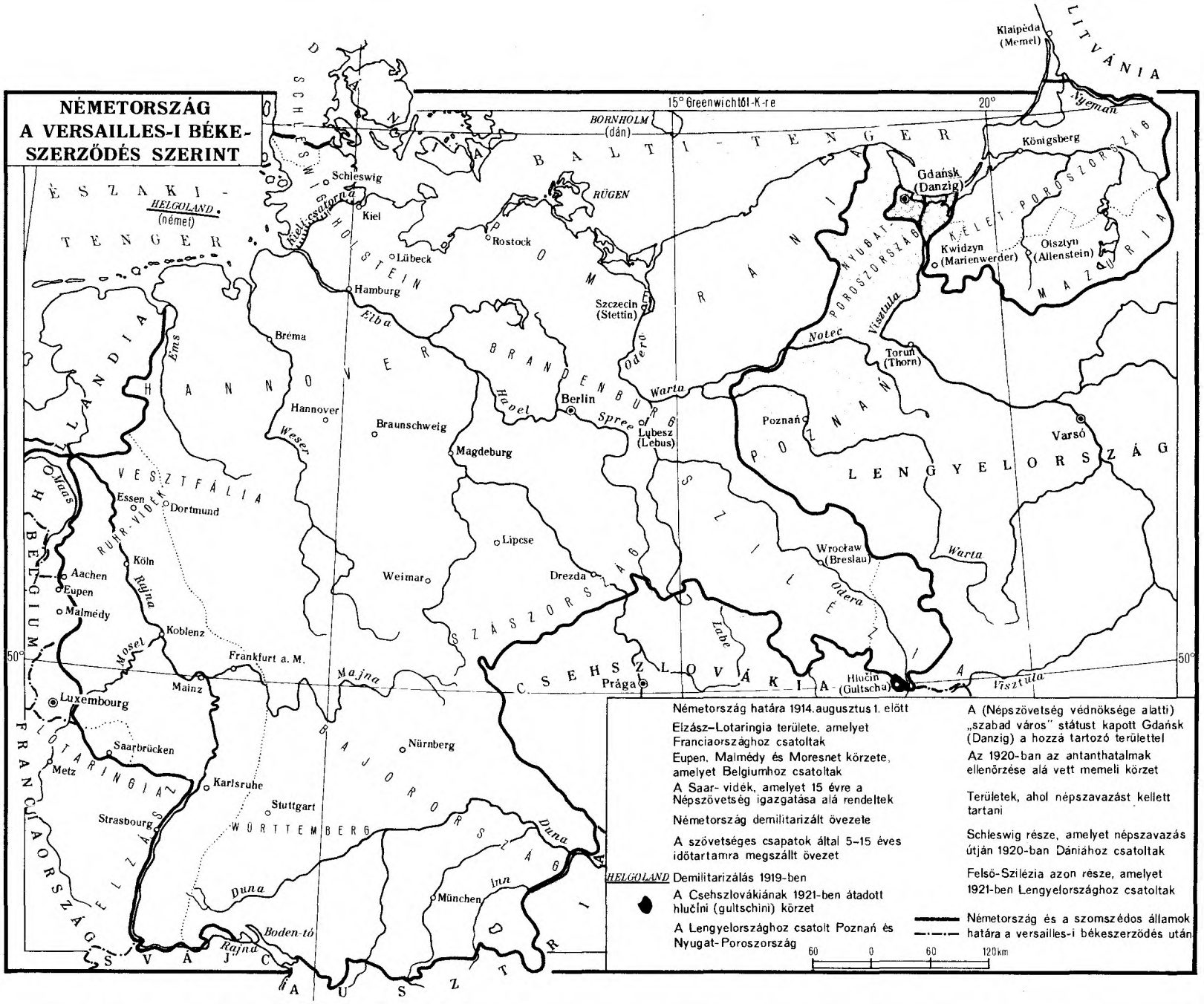
NÉMETORSZÁG A VERSAILLES-I BÉKESZERZŐDÉS SZERINT
15° Greenwichtől-K-re
20°
50°
LITVÁNIA
Klaipéda (Memel)
Nyeman
Königsberg
Gdańsk (Danzig)
KÉLET-POROSZORSZÁG
Kwidzyn (Marienwerder)
Olsztyn (Allenstein)
MAZURIA
NYUGAT-POROSZORSZÁG
Visztula
Notec
Toruń (Thorn)
Poznań
POZNAŃ
Varsó
LENGYELORSZÁG
Warta
Odera
Wrocław (Breslau)
SZILÉZIA
Labe
Hlučín (Gultscha)
CSEHSZLOVÁKIA
Prága
BALTI-TENGER
BORNHOLM (dán)
RÜGEN
Rostock
POMERÁNIA
Szczecin (Stettin)
Berlin
Lubesz (Lebus)
Spree
Havel
BRANDENBURG
Magdeburg
Lipcse
Drezda
SZÁSZORSZÁG
Weimar
Elba
Braunschweig
Hannover
Weser
Bréma
HANNOVER
Hamburg
Lübeck
Kiel
Kieli-csatorna
Schleswig
SCHLESWIG-HOLSTEIN
DÁNIA
ÉSZAKI-TENGER
HELGOLAND (német)
HOLLANDIA
Ems
VESZTFÁLIA
RUHR-VIDÉK
Essen
Dortmund
Köln
Rajna
Aachen
Eupen
Malmédy
Maas
BELGIUM
Koblenz
Mosel
Frankfurt a. M.
Mainz
Luxembourg
LOTARINGIA
Saarbrücken
Metz
Karlsruhe
Strasbourg
ELZÁSZ
FRANCIAORSZÁG
Stuttgart
WÜRTTEMBERG
BAJORORSZÁG
Nürnberg
Duna
München
Inn
Boden-tó
SVÁJC
AUSZTRIA
Németország határa 1914. augusztus 1. előtt
Elzász–Lotaringia területe, amelyet Franciaországhoz csatoltak
Eupen, Malmédy és Moresnet körzete, amelyet Belgiumhoz csatoltak
A Saar-vidék, amelyet 15 évre a Népszövetség igazgatása alá rendeltek
Németország demilitarizált övezete
A szövetséges csapatok által 5–15 éves időtartamra megszállt övezet
HELGOLAND Demilitarizálás 1919-ben
A Csehszlovákiának 1921-ben átadott hlučíni (gultschini) körzet
A Lengyelországhoz csatolt Poznań és Nyugat-Poroszország
A (Népszövetség védnöksége alatti) „szabad város" státust kapott Gdańsk (Danzig) a hozzá tartozó területtel
Az 1920-ban az antanthatalmak ellenőrzése alá vett memeli körzet
Területek, ahol népszavazást kellett tartani
Schleswig része, amelyet népszavazás útján 1920-ban Dániához csatoltak
Felső-Szilézia azon része, amelyet 1921-ben Lengyelországhoz csatoltak
Németország és a szomszédos államok határa a versailles-i békeszerződés után
60 0 60 120 km

EURÓPA AZ 1919–1921. ÉVI BÉKESZERZŐDÉSEK SZERINT

KARTOGRÁFIAI VÁLLALAT, BUDAPEST

Az egységes angol—amerikai fellépés nyomására Franciaország kénytelen volt beleegyezni egy kompromisszumos megoldásba. Megkapta Elzászt és Lotaringiát. A Saar-vidék 15 évre a Népszövetség fennhatósága alá került, a Saar-vidéki szénbányák pedig Franciaország tulajdonába mentek át. A szövetséges csapatok 15 évre megszállták a Rajna bal partját. Ezenfelül a Rajna jobb partja mentén 50—60 kilométer szélességben demilitarizált övezetet hoztak létre. Eupen, Malmédy és Moresnet körzetét Belgiumhoz csatolták. Az Egyesült Államok és Anglia kötelezte magát, hogy német támadás esetén Franciaország segítségére siet. (Később ez a kötelezettségvállalás érvénytelenné vált, mert az Egyesült Államok nem ratifikálta a Németországgal kötött békeszerződést, s így Franciaországnak az Egyesült Államokkal és Angliával kötött garanciális szerződései is semmissé váltak.)

Nagy nézeteltéréseket okozott egyfelől Franciaország, másfelől Anglia és az Egyesült Államok között Németország keleti határainak kérdése is.

A lengyel nép nemzeti felszabadító mozgalmának fellendülése arra kényszerítette a szövetséges hatalmakat, hogy elismerjék Lengyelország függetlenségét. Az új állam azonban nem foglalta magában az összes lengyel területeket. Lengyelország azt követelte, hogy adják vissza a Németországhoz tartozó ősi lengyel területeket: Poznańt, Pomerániát, a Visztula alsó folyásának völgyét Gdańsk (Danzig) városával, a Mazuri-tavak vidékének északi részét, a Lubsko vidékét és Sziléziát. A konferencia elutasította ezeket a követeléseket. Teljesítésüket Anglia ellenezte a legerélyesebben, míg Franciaország, arra törekedve, hogy Németországot minél gyengébbé tegye és Lengyelországot a maga befolyása alá vonja, támogatta Lengyelország területi követeléseinek egy részét.

Az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország csupán alku tárgyának tekintették a lengyel kérdést; érdekükben állt, hogy fenntartsák az állandó feszültséget a lengyel—német határon, mert így Németországra és Lengyelországra egyaránt nyomást tudtak gyakorolni. A párizsi konferencia vezetői úgy állapították meg a lengyel—német határt, hogy sok ősi lengyel terület (Pomeránia, a Mazuri-tavak vidékének északi része, Szilézia nagy része és Lubsko vidéke) Németország birtokában maradt. Lengyelország csak keskeny folyosót kapott a tengerhez. Gdańsk nem került Lengyelországhoz, hanem a Népszövetség fennhatósága alatt álló „szabad város" lett.

A német—csehszlovák határ kérdésének megvitatása során Lansing amerikai külügyminiszter azt javasolta, hogy az úgynevezett szudétanémetek lakta nagy területet csatolják Németországhoz. Végül azonban meghagyták azt a határt, amely az Osztrák—Magyar Monarchia és Németország között húzódott a háború előtt. Ez alól csak a felső-sziléziai Hlučin körzet képezett kivételt, amelyet Csehszlovákiának adtak át.

Az első világháború előtt Németország birtokában levő ősi litván kikötő, Klaipeda (Memel) és környéke a Népszövetség fennhatósága alá került. (Litvániának csak 1923-ban sikerült visszaszereznie Klaipedát és környékét.)

Németország mindent összevéve elvesztette területének egynyolcadát, de még mindig német birtokban maradt körülbelül 100 000 négyzetkilométer kiterjedésű ősi lengyel föld.

A NÉMET GYARMATOK FELOSZTÁSA

Hosszan tartó, heves vitát váltott ki a párizsi konferencián a német gyarmatokon való osztozkodás. Végül is — miután elfogadták a mandátumokról szóló kompromisszumos döntést, és egyszersmind azt is elhatározták, hogy a mandátumot elnyerő államok lényegében ugyanolyan jogokat gyakorolnak a mandátumterületeken, mint a közönséges gyarmatokon — a konferencia résztvevői megegyezésre jutottak.

Német Kelet-Afrika területének nagy részére Anglia kapott mandátumot, kivéve Ruandát és Urundit, amelyet belga mandátum alá és Kiongát, amelyet portugál mandátum alá helyeztek.

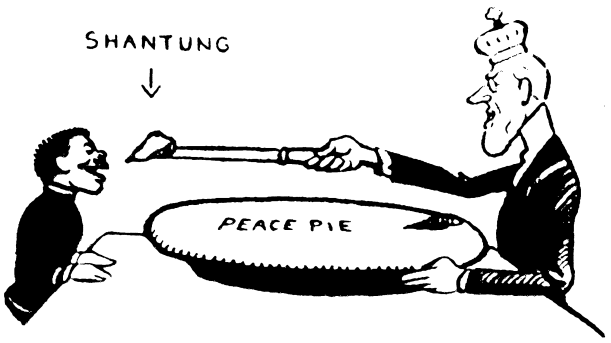

Santung. A japán imperializmus megkapja részét a „béke tortájából"
A. Young karikatúrája. 1919

Togót és Kamerunt felosztották Anglia és Franciaország között. Német Nyugat-Afrikát a Dél-afrikai Unió kapta meg. Új-Guinea német területei Ausztráliához, a Samoa-szigetek pedig Új-Zélandhoz kerültek. Azokat a német birtokokat, amelyeket a háború alatt a Csendes-óceán középső részén elfoglalt, meghagyták Japánnak: a Marshall-, a Mariana- és a Karolina-szigeteket.

Külön kérdés volt a kínai Santung-tartomány sorsa. A háború előtt Németország saját gyarmatának tekintette ezt a tartományt. Kína most azt kívánta, hogy adják vissza neki, Japán viszont azt követelte, hogy a békeszerződés rögzítse a Santungra vonatkozó német „jogok" Japánra ruházását. Arra hivatkozott, hogy Anglia és Franciaország az 1917. évi titkos szerződésekben elismerte ezt a japán igényt; hivatkozott ezenkívül a hírhedt japán „21 követelésre" és azokra az egyezményekre, amelyeket ezek alapján Kínára kényszerített.

Japán igényének kielégítése mindenekelőtt a kínai szuverenitás égbe kiáltó megsértését, 36 millió lakosú kínai terület elfoglalását jelentette volna, s ugyanakkor sértette a Kína területén Japánnal versenyző Egyesült Államok, Anglia és Franciaország érdekeit is.

A Santungra bejelentett japán igény ellen kezdetben az Egyesült Államok lépett fel a leghatározottabban, mert az volt a terve, hogy a „nyitott kapuk" jelszavával egész Kínát a kezébe kaparintsa. Tartózkodóbb álláspontra helyezkedett ebben a kérdésben Anglia és Franciaország, e hatalmak szerették volna megszerezni Japán támogatását az Egyesült Államok kínai konkurrenciája ellen folytatott küzdelmükhöz.

A japán követelések kérdésében kirobbant vita több hónapig tartott. A japán küldöttség úgy akart nyomást gyakorolni partnereire és úgy igyekezett megnyerni az ázsiai népek rokonszenvét, hogy követelte: vegyenek fel egy külön tételt a Népszövetség alapszabályai közé, amely kimondja a faji egyenlőséget. Majd pedig 1919 áprilisában, amikor a békeszerződés feltételeinek tanulmányozására Párizsba hívták Németország küldöttségét, a japán delegátusok határozottan kijelentették, hogy amennyiben a santungi kérdésben nem Japán javára döntenek, elhagyják Párizst, és nem írják alá a békeszerződést.

Japán a konferencia legválságosabb pillanatában állt elő ezzel a fenyegetőzéssel. A német kérdésben a végsőkig kiéleződtek az ellentétek. Wilson ezért célszerűnek látta a megegyezést. Beleegyezett abba, hogy Japán megkapja Santungot, azzal a feltétellel, hogy lemond a fajok egyenlőségének követeléséről. Ez az alku megmutatta, mit értek az amerikai államférfiak azon kijelentései, hogy az Egyesült Államoknak a párizsi békekonferencián követett politikája megfelel a kínai nép érdekeinek.

A JÓVÁTÉTEL KÉRDÉSE

Éles ellentétek kerültek felszínre a konferencia résztvevői között a jóvátétel kérdésében is. A német jóvátételt a francia kormány szorgalmazta a legerőteljesebben.

Loucheur francia delegátus a konferencia kezdetén azt követelte, hogy Németországot 480—609 milliárd aranymárka fizetésére kötelezzék. Az amerikai delegátusok, általános irányvo-

nalukhoz híven, szót emeltek Németország ilyen nagymérvű megterhelése ellen. Thomas Lamont, a Morgan-bankház tagja, aki a konferencián szakértői minőségben szólalt fel, 200 milliárd aranymárkában jelölte meg a jóvátétel összegét.

Anglia a jóvátételt illetően — akárcsak a békés rendezés sok más kérdésében — ellentmondásos álláspontot képviselt. Egyfelől helyre akarta állítani a háborúban megtépázott pénzügyi világhegemóniáját, amihez szüksége lett volna a jóvátétel formájában kapott nagy összegekre. Másfelől viszont félt Németország túlságos meggyengülésétől, mert ez kedvezőtlen lett volna számára az európai hegemóniáért Franciaországgal vívott harcában. Szerepet játszott az angol nagyiparosoknak az az aggodalma is, hogy a jóvátételi kötelezettségek teljesítéséhez szükséges fizetési eszközök megszerzése érdekében a német ipar minden erővel fokozni igyekszik majd exportját. A párizsi konferencián résztvevő angol küldöttek nemegyszer homlokegyenest ellentétes tervezeteket nyújtottak be. Így például lord Cunliffe, a jóvátételi bizottság egyik albizottságának elnöke, a franciákhoz közelálló véleményt hangoztatott. Ezzel szemben Keynes, az angol küldöttség pénzügyi szakértője, azt erősítgette, hogy Németországtól nem szabad 50 milliárd aranymárkánál több jóvátételt követelni. Lloyd George is ingadozott ebben a kérdésben. Az 1918. évi választási hadjárat idején kijelentette, hogy Németország „mindenért fizetni fog". A békekonferencia megnyitása után azonban hamarosan követelni kezdte a jóvátételi összeg mérséklését, kevéssel a békeszerződés megkötése előtt viszont ismét megváltoztatta álláspontját, és a francia küldöttség véleményéhez közeledett.

A győztes hatalmak nem tudtak véglegesen dönteni a jóvátétel összegéről. Ezért lemondtak arról, hogy a békeszerződésben összegszerűen is megszabják Németország jóvátételi kötelezettségeinek mértékét, és ehelyett azt az általános megfogalmazást választották, amely szerint a német kormány köteles megtéríteni a szövetséges hatalmak állampolgárainak okozott károkat, s meg kell fizetnie az antantországok katonáinak és családtagjainak fizetett nyugdíjakkal kapcsolatos kiadásokat. Csak az 1921. május 1-ig teljesítendő jóvátétel első részletét állapították meg pontosan, mégpedig 20 milliárd márkában. A német jóvátétel összegének megállapítását és a győztes hatalmak közti elosztását a jóvátételi bizottság döntésére bízták. A bizottságban az Egyesült Államok, Anglia, Franciaország, Olaszország és Belgium képviselői vettek részt: egyes esetekben Belgium helyett Japán vagy az akkor alakult Szerb—Horvát—Szlovén Királyság képviselőit szándékoztak bevonni a munkálatokba.

„Restitúció" (az elrabolt vagyontárgyak visszaszolgáltatása) címén a békeszerződés arra kötelezte Németországot, hogy nagy mennyiségű szarvasmarhát adjon át a győzteseknek, s ezenkívül kereskedelmi flottájának és vasúti gördülőállományának tekintélyes részét is szolgáltassa ki a szövetségeseknek.

A békeszerződés gazdasági cikkelyei a kereskedelemben és a hajózásban a legnagyobb kedvezmény elvét biztosította a győztes hatalmak állampolgárai számára.

A NÉMETORSZÁGGAL KÖTÖTT BÉKESZERZŐDÉSEK KATONAI CIKKEI

A német békeszerződés katonai cikkeinek megvitatása során a francia küldöttség a német hadiipar korlátozását követelte. Anglia fellépett ezellen; az amerikai küldöttség álláspontja az angolhoz állt közel. Wilson határozottan ellenezte azt a francia javaslatot, hogy a szövetségesek közvetlenül ellenőrizzék a Krupp-műveket és a többi német hadiipari üzemet, és általában ellenezte, hogy állandó és mindenre kiterjedő ellenőrzési rendszert létesítsenek annak szemmel tartására, hogyan hajtja végre Németország a békeszerződés katonai cikkeit. Franciaországnak a német hadsereg nagyarányú csökkentésére irányuló javaslata ugyancsak ellenállást váltott ki az Egye-

sült Államokból. Wilson elég nyíltan ismertette az amerikai küldöttség indítékait. A Tízek Tanácsának 1919. február 12-i ülésén kijelentette, hogy Németországnak akkora hadsereget kell meghagyni, amely „a belső rend fenntartásához és a bolsevizmus elfojtásához" szükséges. Franciaország, Anglia és az Egyesült Államok kompromisszumának eredményeképpen a német hadsereg létszámát 100 000 főben állapították meg.

Elkeseredett vitát váltott ki az is, mi legyen a legyőzött országok hadiflottájának sorsa. A francia küldöttség azt javasolta, hogy a német és az osztrák—magyar hadihajókat osszák el a győztes országok között. Az angol és az amerikai küldöttség, hogy megakadályozza Franciaország megerősödését a tengeren, a legyőzött országok flottájának elsüllyesztését kívánta. A konferencián kívül lezajlott események azonban hamarosan levették a napirendről ezt a kérdést. 1919. június 21-én a német hadihajók legénysége — az angol hajóhad főparancsnokságának hallgatólagos beleegyezésével — elsüllyesztette a német hajók túlnyomó részét, amelyeket Németország veresége után Scapa-Flow angol haditengerészeti támaszponton vontak össze. Azt a néhány hajót, ami megmaradt, átadták Franciaországnak.

A konferencia résztvevői megállapodtak abban, hogy Németországnak 6 páncélos hajóból, 6 könnyű cirkálóból, 12 torpedórombolóból és 12 torpedónaszádból álló flotta fenntartását engedélyezik. Németországnak nem lehettek tankjai, páncélautói, katonai repülőgépei, tengeralattjárói és mérgező kémiai fegyverei; előírták a német partvédelmi építmények lerombolását (kivéve a közvetlen parti övezetet), továbbá a nyugati határ mentén húzódó erődítmények lerombolását.

A győztes hatalmak arra törekedtek, hogy akadályokat gördítsenek a nyugati irányú német agresszió útjába, s katonai nyomást gyakorolhassanak Németországra nyugatról és a tenger felől; ugyanakkor azt is akarták, hogy Németország aktívan részt vegyen a Szovjet-Oroszország elleni intervencióban. Ezért Németország keleti határán meghagyták a védelmi berendezéseket. A békeszerződés szerint Németországnak az összes megszállt országból ki kellett vonnia csapatait; a Baltikumban mégis ottmaradhattak a német csapatok mindaddig, amíg „a szövetséges és társult nagyhatalmak" kormányai úgy nem látják, hogy „a belső helyzet ebben a térségben lehetővé teszi kivonásukat".

A VERSAILLES-I SZERZŐDÉS ALÁÍRÁSA

Amikor a győztes hatalmak már véglegesen megegyeztek a német békeszerződés tervezetében, a szerződés aláírására Párizsba érkezett a német küldöttség. A németek megpróbálták elérni a békefeltételek enyhítését, és május 29-én átnyújtották a konferenciának ellenvetéseiket több mint 400 nyomtatott oldal terjedelemben. Németország tiltakozott az ellen, ahogy a szövetségesek a területi kérdéseket rendezték, mandátumot követelt volt gyarmataira, azt kívánta, hogy vegyék fel a Népszövetségbe, s hogy jóvátételi kötelezettségeit 60 év alatt kifizetendő 100 milliárd aranymárkában állapítsák meg; a német követelések között az általános leszerelés és több más kérdés is szerepelt.

A német diplomáciának az a számítása, hogy újra kiélezi az ellentéteket a győztesek táborában, csak kismértékben vált be. Lloyd George ugyan amellett kardoskodott, hogy a területi és a jóvátételi kérdésben komoly engedményeket tegyenek Németországnak, de végül is csak annyi történt, hogy népszavazást rendeltek el Felső-Sziléziában, Kelet-Poroszországban és a Saar-vidéken. Egyebekben a szerződés tervezete úgyszólván változatlan maradt.

A győztes hatalmak öt napot adtak Németországnak a békeszerződés aláírására, és tudomására hozták, hogy e határidő letelte után megteszik a kellő intézkedéseket a békefeltételek életbe léptetésének kikényszerítésére. Elkeseredett belpolitikai harc után a német uralkodó körök rászánták magukat az ultimátum elfogadására.

1919. június 28-án a német megbízottak a versailles-i palotában aláírták a békeszerződést.

HARC AZ OSZTRÁK—MAGYAR MONARCHIA ÉS AZ OSZMÁN BIRODALOM TERÜLETÉNEK FELOSZTÁSÁÉRT

A párizsi békekonferencia azoknak a békeszerződéseknek a szövegét is kidolgozta, amelyeket Ausztriának, Magyarországnak, Bulgáriának és Törökországnak kellett aláírnia. E békeszerződések feltételeinek megvitatásakor éles ellentétek merültek fel az Osztrák—Magyar Monarchia és az Oszmán Birodalom területének felosztása körül. A Duna-medencében és a Balkán-félszigeten ebben az időben Franciaország volt a legkedvezőbb helyzetben: francia fegyveres erők tartózkodtak Bulgária, a Szerb—Horvát—Szlovén Királyság és néhány más közép- és délkelet-európai állam területén. Franciaország támogatta Románia, Lengyelország, a Szerb—Horvát—Szlovén Királyság és Csehszlovákia területi igényeit, abban a reményben, hogy majd felhasználhatja ezeket az országokat európai politikájának érvényesítésében.

A francia politika azonban az angol és az amerikai imperializmus szándékaiba ütközött. Anglia és az Egyesült Államok meg akarta akadályozni a francia pozíciók erősödését, s ezért ellenezte azt a francia javaslatot, hogy a volt Osztrák—Magyar Monarchia területének különböző részeit engedjék át Lengyelországnak, Romániának, Csehszlovákiának, illetve a Szerb—Horvát—Szlovén Királyságnak. Anglia ezenkívul Bulgária és Törökország rovására nagy területekkel akarta gyarapítani az angol befolyás alatt álló Görögországot.

Olaszország is követelt bizonyos területeket, köztük szlávlakta vidékeket is. Az 1915. és 1917. évi titkos szerződésekben Olaszországnak ígérték Trentinót (Dél-Tirolt), Isztriát Trieszt és Pula kikötőjével együtt, Dalmáciát, a Dodekanészosz-szigeteket, a Közép-Albánia fölötti protektorátust, a „török örökség" jelentős részét, beleértve Izmirt (Szmirnát) is, továbbá megígérték afrikai gyarmatbirtokainak megnövelését.

A háború felfedte Olaszország katonai és gazdasági gyengeségét. Ezért nemcsak az Egyesült Államok — amely nem ismerte el a nélküle kötött titkos szerződéseket —, de Franciaország és Anglia sem egyezett bele abba, hogy Olaszország mindezeket a területeket megkapja. Az olasz kormány továbbra is követelte a szövetségesektől, hogy váltsák be ígéreteiket. Sőt, még Fiume (Rijeka) kikötőjére is igényt támasztott, pedig erről szó sem volt a titkos szerződésekben. A fenti kérdésekről folytatott vita április végén rendkívüli módon kiéleződött. Miután Lloyd George és Wilson erélyesen elutasította az olasz követeléseket, az olasz küldöttség Orlando miniszterelnök vezetésével tüntetően kivonult a békekonferenciáról, és hazautazott Rómába. Az olasz kormány e hatásvadászó lépése azonban nem alapult valóságos erőn. Május 2-án a Négyek Tanácsa elhatározta, hogy a német békeszerződés szovegében nem említik meg Olaszországot, és megszuntette Olaszország képviseletét a különböző bizottságokban. Erre az olasz küldöttség feltűnés nélkül visszatért Párizsba, és a békekonferencia végéig ott is maradt.

A SAINT-GERMAINI, A NEUILLYI ÉS A TRIANONI BÉKESZERZŐDÉSEK

1919. szeptember 10-én a Párizs környéki Saint-Germain kastélyban aláírták Ausztriával a békeszerződést. A saint-germaini béke írásban rögzítette az Osztrák—Magyar Monarchia felbomlását, amely a háborús vereségnek és a monarchia területén lakó népek nemzeti felszabadító mozgalmának kovetkezménye volt. Ausztria elismerte Magyarország, Lengyelország, Csehszlovákia, a Szerb—Horvát—Szlovén Királyság függetlenségét és államhatárait, s lemondott minden jogról azokra a területekre vonatkozólag, amelyek az említett államokhoz és Romániához kerultek. A korábban Ausztriához tartozó délszláv területek egy része Dél-Tirollal együtt Olaszországhoz került. Elvették Ausztriától adriai-tengeri és dunai hadi- és kereskedelmi flottáját is. Az osztrák

államot is jóvátételre kötelezték; a jóvátétel összegének és fizetési határidőinek megállapítását a jóvátételi bizottságra bízták. Ez további lehetőségeket adott a győztes hatalmaknak arra, hogy nyomást gyakoroljanak Ausztriára. A szerződés katonai cikkei 30 000 főben állapították meg az osztrák hadsereg létszámát.

1919. november 27-én a Párizs melletti Neuillyben aláírták a bolgár békeszerződést. A győztesek alaposan megcsonkították Bulgária területét: több mint 11 000 négyzetkilométerrel. Megerősítették az 1913. évi bukaresti szerződésnek azt a pontját, amely szerint Dél-Dobrudzsa Romániához került. Makedónia egy részét, amely addig Bulgáriához tartozott, a Szerb—Horvát—Szlovén Királysághoz csatolták. Görögországnak adták Nyugat-Trákiát, s így elvették Bulgáriától az Égeitengerhez vezető kijáratot. Az elszakított területeken sok bolgár élt.

Bulgáriát súlyos jóvátételi kötelezettségekkel sújtották. A különféle szövetséges bizottságok eltartásához szükséges nagy természetbeni szolgáltatásokon és pénzösszegeken felül arra kötelezték, hogy 37 év alatt 2,25 milliárd aranyfrankot fizessen. (Ez az összeg az ország háború előtti nemzeti vagyonának egynegyedére rúgott.) Hat hónap leforgása alatt több mint 70 000 szarvasmarhát kellett átadnia a Szerb—Horvát—Szlovén Királyságnak, Romániának és Görögországnak, továbbá öt éven át évi 50 000 tonna szenet kellett szállítania a Szerb—Horvát—Szlovén Királyságnak. Megtiltották, hogy Bulgária 20 000 főnél nagyobb létszámú hadsereget tartson.

A Magyarországgal kötött békeszerződés, amelyet 1920. június 4-én írtak alá a Nagy Trianon Palotában, megismételte a saint-germaini szerződés főbb pontjait. Ausztriához hasonlóan Magyarország is elismerte a győztesek által megállapított új államhatárokat. Ezenfelül Magyarországnak Burgenlandot át kellett engednie Ausztriának. Magyarországnak is kellett jóvátételt fizetnie, amelynek összegét és fizetési határidejét a békeszerződés nem szabta meg.

A SÈVRES-I SZERZŐDÉS

A versailles-i békerendszerhez tartozó utolsó szerződést Törökország szultáni kormányával kötötték meg a győztes hatalmak. A török békeszerződést 1920. augusztus 10-én írták alá Sèvresben. Ebben az időben a közel-keleti helyzet már egészen más volt, mint közvetlenül a háború befejezése után. Szovjet-Oroszország győzelmei az ellenforradalom és külföldi intervenció elleni harcban, a Törökországban és az arab országokban kibontakozó nemzeti felszabadító mozgalom sikerei, az imperialista hatalmak közti ellentétek irreálissá tették azokat a terveket, amelyeket a győztes hatalmak a volt Oszmán Birodalom területének felosztására készítettek. Mindamellett az antant imperialistái úgy döntöttek, hogy azokat a feltételeket rögzítik a békeszerződésben, amelyeket hosszú tárgyalásaik eredményeként kidolgoztak.

A sèvres-i szerződés elvette Törökországtól Szíriát, Libanont, Palesztinát és Irakot. Ezek a területek, mandátum formájában, Anglia és Franciaország gyarmatai lettek (Irak és Palesztina Angliáé, Szíria és Libanon Franciaországé). Az Oszmán Birodalom tulajdonképpeni török területeit is felosztották. Különböző jogi formákban (közvetlen annexió, igazgatás alá bocsátás, „autonómia" stb.) a következő területeket szakították el Törökországtól: Görögország javára Izmirt és környékét, és Törökország csaknem minden európai területét, Isztambult és közvetlen környékét kivéve; Franciaország javára Ciliciát és a szomszédos dél-anatóliai területeket; a dasnakok uralta Örményország javára Anatólia keleti tartományainak egy részét; az „autonóm" Kurdisztán javára Délkelet-Anatólia egy részét. Anatóliában ezenkívül francia és olasz „befolyási övezetet" hoztak létre. Isztambult csak feltételesen hagyták meg a törököknek: végleges sorsa attól függött, milyen pontosan hajtja végre Törökország a békeszerződés összes előírását. Megerősítették a kapitulációk rendszerét. Törökország pénzügyileg a győztes hatalmak ellenőrzése alá került.

A békeszerződés kimondta, hogy a Boszporuszt és a Dardanellákat mind békés, mind pedig

háborús időkben meg kell nyitni az összes ország kereskedelmi és hadihajói előtt. A békeszerződés e feltételének ellenőrzését egy külön tengerszoros-bizottságra ruházták, amelynek saját fegyveres erői, saját zászlója és saját költségvetése volt. A bizottságban Anglia, Franciaország, az Egyesült Államok, Olaszország és Japán két-két szavazattal, Görögország és Románia egy-egy szavazattal rendelkezett. Oroszország, Törökország és Bulgária (amelyek együttesen a fekete-tengeri országok többségét alkották) csak a Népszövetségbe való felvételük után kaphattak képviseletet a bizottságban. Valójában a tengerszorosok övezete teljes mértékben a szövetségesek, mindenekelőtt Anglia ellenőrzése alá került.

A sèvres-i szerződés Törökország halálos ítéletét jelentette. Az imperialista hatalmak azonban nem tudták elérni e szerződés végrehajtását. Az okmány még formailag sem emelkedett törvényerőre: a szultáni kormány, amely aláírta, már nem rendelkezett tényleges hatalommal az országban. Isztambul, Kelet-Trákia, Izmir és sok más terület imperialista megszállás alatt volt, Anatólia meg nem szállt területei pedig a Nagy Nemzetgyűlésnek engedelmeskedtek; ez utóbbi vezetésével a török nép harcot indított az imperialisták ellen.

A VERSAILLES-I RENDSZER ELLENTMONDÁSAI

A nemzetközi kapcsolatoknak az 1914—1918-as háború után létrehozott rendszere, amely a versailles-i rendszer nevet kapta, az imperialista hatalmak közti alku és kompromisszum eredményeképpen született meg. Az volt a feladata, hogy biztosítsa a győztes nagyhatalmak uralkodó helyzetét. Az imperialisták számításai azonban nem váltak be.

A versailles-i rendszer képtelennek bizonyult arra, hogy legközvetlenebb feladatát — a legyőzött országok féken tartását — ellássa. Németország háborús veresége fokozta azt az aránytalanságot, amely az ország gazdasági fejlettségének magas színvonala és a világpiacon elfoglalt hátrányos helyzete, a tőkekivitel terén mutatkozó lemaradása között már a háború előtt is megvolt. Így tehát nem oldódott meg az imperializmus egyik fő ellentmondása, amely az 1914. évi háború legfontosabb okai közé tartozott; a háború után még inkább fokozódnia kellett Németország harcának a piacokért, a nyersanyagforrásokért és a tőkebefektetési szférákért. Az az igyekezet, hogy jóvátételekkel gyengítsék a német gazdaságot, vagy hogy a hadsereg létszámát korlátozzák, nem akadályozhatta meg a revansháború előkészítését. A német uralkodó körök nyomban a fegyverszüneti egyezmény aláírása után a revansra készültek.

A győztes hatalmak kénytelenek voltak elismerni a Közép- és Délkelet-Európában létrejött új, független államokat. A békeszerződésekben megállapított határok azonban nem voltak igazságosak; több esetben ellentétben álltak nemcsak a legyőzött államok, hanem a győztesek táborához tartozó kis államok lakosságának nemzeti érdekeivel is. A nagyhatalmak diplomáciai játszmájában a kis államok területi kérdései csak az aprópénz szerepét töltötték be. Ennek következtében a versailles-i szerződés és a hozzá csatlakozó békeszerződések nem oldották meg Európában a nemzeti kérdést, hanem csak még bonyolultabbá és zavarosabbá tették azt.

A népszövetségi mandátumok leple alatt a németellenes koalícióhoz tartozó imperialista államok saját gyarmatbirodalmukhoz csatolták a volt német gyarmatokat és az Oszmán Birodalom arab területeit; még a tulajdonképpeni török területeket is gyarmatukká akarták tenni. De ez nem tartóztathatta fel az imperializmus gyarmati rendszerének kibontakozó válságát. Lenin a következőket írta erről: „Olyan helyzet alakult ki, hogy a világ lakosságának héttizede leigázott helyzetben van. Szerte a világon mindenütt rabszolgák vannak, és ezek a rabszolgák ki vannak szolgáltatva egy maroknyi országnak, Angliának, Franciaországnak és Japánnak, hogy marcangolja szét őket. Ez az oka annak, hogy az egész nemzetközi rendszer, az az építmény, amelyet a versailles-i béke tart fenn, vulkánra épül, mivel a földkerekség lakosságának az a héttizede, amelyet leigáz-

tak, várva várja, hogy jöjjön valaki, aki harcra kel, várva várja, hogy mindezek az államok meginogjanak."[6] Kína nem írta alá a versailles-i szerződést. Törökország győzelme az imperialista betolakodók felett a sèvres-i „béke" semmivé tételét jelentette. Az elnyomott népek erősödő szabadságharca a földkerekség más pontjain is feszegette a versailles-i rendszer kereteit.

A versailles-i rendszer ingatagságának, rövidéletűségének egyik oka az volt, hogy e rendszer Szovjet-Oroszország ellen irányult, amelynek érdekeit és nemzetkozi befolyását pedig már nem lehetett semmibe venni. A versailles-i rendszer megalkotói szovjetellenes felvonulási területeket akartak kialakítani Közép- és Kelet-Európában, a Kozel-Keleten és másutt, s államtömbot igyekeztek létrehozni a szovjet állammal szemben.

A versailles-i rendszert aláaknázó fontos tényezőként jelentkeztek a győztes nagyhatalmak közti ellentétek is. A békeszerződések aláírása után tovább folytatódott a világ újrafelosztásáért vívott elkeseredett küzdelem. A Közel-Keleten Anglia titokban támogatást nyújtott Szíriának Franciaország ellen, Franciaország viszont Törökországot támogatta Angliával szemben. Európában Franciaországnak — Németország és szövetségesei meggyengülése kovetkeztében, továbbá a közép- és délkelet-európai államokkal létrehozott katonai és politikai tömbök segítségével — sikerült megerősítenie gazdasági, politikai és katonai pozícióit; Anglia ugyanakkor aktívan dolgozott a versailles-i rendszer aláásásán. Az angol uralkodó korok nagy gazdasági és politikai támogatást nyújtottak a német imperializmusnak, mert az volt a tervuk, hogy felhasználják Németországot Szovjet-Oroszország és a kapitalista országok forradalmi mozgalma ellen, nem utolsósorban pedig a francia pozíciók gyengítésére. Anglia a Balkán-félszigeten is igyekezett megrendíteni Franciaország pozícióit — s ebben tevőlegesen segítségére volt Olaszország is, amely úgy érezte, hogy a békekötéskor kijátszották.

A versailles-i rendszer az amerikai monopoltőkéseket sem elégítette ki. A békeszerződések feltételei Franciaország és Anglia nyugat-európai és közel-keleti pozícióit erősítették. Ezek a nagyhatalmak uralkodtak Afrikában, Ázsia jelentős részében, és megtartották birtokaikat a nyugati féltekén is. A párizsi konferencia döntései a német kérdésben még inkább fokozták az Egyesült Államok elégedetlenségét. Az amerikai imperialisták ugyanis potenciálisan a szovjetkoztársaságok elleni harc faltörő kosának szerepét, az európai angol és francia befolyást ellensúlyozó erő szerepét szánták Németországnak, s ezért egy erős imperialista német állam fenntartására torekedtek. Wilsonnak nem sikerült beiktatnia „a tengerek szabadságának" elvét a békeszerződésekbe. A befolyásos amerikai körök erősen helytelenítették, hogy Santungot átadták Japánnak, az Egyesült Államok legfőbb távol-keleti vetélytársának. Az amerikai szenátusban akkor tobbségben levő Köztársasági Párt legtöbb vezetője még a Népszovetséget is kedvezőtlenül ítélte meg, pedig az elsősorban az amerikai kezdeményezésnek köszönhette létrejottét. Úgy látták, hogy a Népszovetség, minthogy angol és francia vezetés alá került, csak akadályozza az Egyesult Államok expanziós politikájának érvényesítését. Az Egyesult Államok ezért nem is ratifikálta a versailles-i békeszerződést, és a továbbiakban sokat fáradozott főbb rendelkezéseinek hatálytalanításán. Az amerikai monopóliumok kiterjesztették a német konszernekkel fennálló kartellkapcsolatokat. Németország hatalmas amerikai kölcsönöket kapott, amelyek elősegítették hadiipari potenciáljának helyreállítását. Az Egyesult Államok uralkodó korei hathatósan támogatták a német revansisták követeléseit a versailles-i szerződés területi, politikai és katonai cikkeinek revíziójára vonatkozólag.

A versailles-i rendszer nem biztosította a népek számára a békét. Ellenkezőleg: e rendszer megalkotása előmozdította az imperializmus összes ellentétének kiéleződését. Az imperialista háborúból létrejött imperialista béke magában hordozta az újabb háborúk csíráit.

[6] Lenin: Beszéd a Moszkva-kormányzósági keruleti, járási és falusi végrehajtó bizottságok elnokeinek konferenciáján, 1920. október 15-én. Lásd *Lenin* Művei. 31. kot. 332. old.

V. FEJEZET

AZ 1918-AS NOVEMBERI FORRADALOM NÉMETORSZÁGBAN. A NÉMET PROLETARIÁTUS FORRADALMI HARCAI 1919—1921-BEN

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatására világszerte bekovetkezett forradalmi fellendulés kulonleges, átutő erővel jelentkezett az európai kontinens legnagyobb kapitalista országában, Németországban. A háború alatt érlelődő forradalmi helyzet 1918 novemberében forradalommá nőtt át, amelynek dontő tényezője a munkásosztály volt. Ennek a forradalomnak és a német proletariátus 1919—1921. évi osztályutkozeteinek óriási jelentőségük volt nemcsak Németország, hanem a tobbi kapitalista ország történelmi fejlődése szempontjából is.

3. AZ 1918-AS NOVEMBERI FORRADALOM

NÉMETORSZÁG A VILAGHABORU UTOLSÓ HONAPJAIBAN

A császári Németország koncentrált iparral és nagy létszámú ipari proletariátussal rendelkező fejlett imperialista állam volt, amelyben azonban feudális maradványok is tovább éltek. A porosz nagybirtokosok uralkodó helyeket foglaltak el az állami és a katonai apparátusban, megosztva a hatalmat a monopoltőkések felső rétegével. A junkerek és a monopoltőkések szoros egyuttműkodése kulonosen reakcióssá és agresszívvá tette a német imperializmus bel- és kulpolitikáját.

A német nép drágán fizetett az imperialisták által kirobbantott háborúért. Kétmillió német katona esett el a frontokon; a sebesultekkel és a hadifoglyokkal egyutt pedig hét és félmillió volt a németek embervesztesége. A háború tonkretette az ipart, a vetésterulet csokkenéséhez és a terméshozam katasztrofális visszaeséséhez vezetett. A blokád kovetkeztében csaknem teljesen megszűnt az élelmiszerek és egyéb fontos cikkek behozatala. A lakosság éhezett, országszerte járványok pusztítottak.

A háború elmélyítette és kiélezte a társadalmi ellentéteket. A munkások reálbére erősen sullyedt. A katonák hozzátartozói csupán nyomorúságos hadisegélyt kaptak. Ugyanakkor a nagybirtokosok, a gyárosok, a spekulánsok csillagászati osszegeket vágtak zsebre. A néptomegek egyre erőteljesebben tiltakoztak a fennálló rendszer és az országot a katasztrófa szélére sodró imperialista háború ellen.

Az oroszországi Nagy Októberi Szocialista Forradalom óriási hatással volt a német népre. A demokratikus békéről szóló lenini elvek, amelyeket a szovjet kormány meghirdetett, harcra mozgósították a német dolgozókat az azonnali békéért. Megerősodtek a Spartakus-csoport politikai

pozícióí; a spartakisták lelkesen és onfeláldozóan terjesztették az októberi forradalom eszméit. A keleti fronton egyre nagyobb méreteket oltott az orosz és német katonák barátkozása. A hadvezetés sok „megbízhatatlanná" vált katonai egységet a keleti frontról a nyugati frontra dobott át, de ez csak azt eredményezte, hogy most már a nyugati fronton is erősodott a német katonáknak a háború befejezéséért indított mozgalma. Megindult a hadsereg felbomlása. A katonák nem akartak tobbé harcolni. Az első vonalakba érkezett tartalékosokat ilyen kiáltásokkal fogadták a frontkatonák: „Sztrájktorők! Pusztuljanak, akik tovább folytatják a háborút!"

A német imperialisták arra számítottak, hogy a Szovjet-Oroszországra kényszerített rabló breszti békével megfojtják a fiatal szovjetországot és megakadályozzák a németországi forradalom kirobbanását. Ukrajna, Belorusszia és a Baltikum német megszállása azonban csak még inkább meggyengítette az imperialista Németországot: nehéz és kimerítő háborút kellett folytatnia a megszállt teruletek népe ellen, amely harcra kelt szabadságáért.

A januári általános politikai sztrájk után a kormány katonasággal rakta meg a legfontosabb hadiuzemeket. De a militarizálás alig hatott a munkásokra, s a katonai hatóságok így sem tudtak teljesen úrrá lenni a helyzeten. 1918 júliusában Berlin rendőrfőnoke azt jelentette a Legfelsőbb Hadvezetőségnek, hogy a néptomegek nem hisznek a hadijelentéseknek, a kormány iránt pedig teljesen elveszítették a bizalmukat. „A népet most csak egy kérdés érdekli: mikor lesz már béke" — írta a rendőrfőnok.

1918 nyarán országszerte politikai sztrájkok és tuntetések zajlottak le, amelyeknek résztvevői a békét, a demokráciát és az életkorulmények megjavítását kovetelték. Sztrájkoltak a felsőszilézíai bányászok, a szászországi szénbányászok, a Ruhr-vidéki fémmunkások, a bajorországi textilipari és fémmunkások. 1918 folyamán osszesen 2,5 millió munkás sztrájkolt. Németország történetének mindaddig ez volt a legnagyobb sztrájkmozgalma.

1918 augusztusában százezer Ruhr-vidéki bányász sztrájkolt. A bányászok ezt mondták: „A sztrájk oka: a tomegek embertelen nyomora. Lefoszlott rólunk az ing, még takarónk sincs. Víz és egy falat száraz kenyér — ez jut ma a bányászoknak."

1918 őszére világossá vált, hogy Németország katasztrofális helyzetbe kerult a nyugati fronton. Az uralkodó korok a mielőbbi békekotés módozatait keresték. E célból október elején új kormányt alakítottak, amely liberálisnak számított és alkalmasnak ígérkezett arra, hogy elhárítsa a forradalom veszélyét és békét kosson az antanttal. Az új kormány élén Miksa badeni herceg állt, s tagjai kozott ott voltak a Szociáldemokrata Párt képviselői is. Az uralkodó osztályok már nem tudták a szociáldemokrata vezetők nyílt támogatása nélkul kormányozni az országot. A Szociáldemokrata Párt vezetői viszont szívesen szovetségre léptek a burzsoá pártokkal, kijelentvén, hogy erre feltétlenul szukség van a „nemzeti osszefogás" érdekében. Noske, a jobboldali szociáldemokraták egyik vezére később így írt erről: „A régi Szociáldemokrata Párt nem akart forradalmat; amikor a katonai osszeomlás már elkerulhetetlenné vált, elkuldte vezetőit Miksa badeni herceg kormányába, hogy megpróbálja menteni, ami menthető."

A két szociáldemokrata miniszter, Scheidemann és Bauer, a tomegek forradalmi nyomásának gyengítésére torekedett, s azon fáradozott, hogy megmentse a monarchiát. Hangos hírverés kozepette sor kerult néhány reform végrehajtására: a kancellár felelős lett a birodalmi gyűlésnek, korlátozták a császár jogait a hadsereg legfelső parancsnoki karának kinevezésében, Poroszországban kiszélesítették a választójogot. De a népet nem sikerult félrevezetni. Szerte Németországban sok ezren sztrájkoltak és tuntettek. A sztrájkolók és a tuntetők állhatatosan kovetelték annak a monarchiának megdontését, amely a monopóliumok és a nagybirtokosok érdekében oly szornyű háborúba sodorta Németországot.

Az országban kozvetlen forradalmi helyzet alakult ki: a néptomegek nem akartak tobbé a régi módon élni, az uralkodó osztályok pedig nem tudtak a régi módon kormányozni. Lenin

1918 októberében a következőket írta: „A német burzsoázia és a német kormány, amelyek vereséget szenvedtek a háborúban, és amelyeket belülről hatalmas forradalmi mozgalom fenyeget, kapkodva keresik a menekülés útját."[1]

Németországban azonban akkoriban még nem volt forradalmi proletárpárt. A Szociáldemokrata Párt az imperialista burzsoázia támogatásának opportunista politikáját folytatta. A Független Szociáldemokrata Párt tagjai a legöntudatosabb munkások közül kerultek ki, de vezetői centristák voltak, akik a pártot a megalkuvás és az opportunizmus útjára vezették. Csak a Spartakus-csoport volt képes arra, hogy helyesen határozza meg a küszöbönálló forradalom feladatait. A spartakisták és a brémai baloldali radikálisok október 7-én tartott országos konferenciája megfogalmazta a német proletariátus forradalmi élcsapatának politikai programját. Harcba szólította a munkásokat, és rámutatott arra, hogy a munkások nem várhatják követeléseik teljesítését a parlamenttől, hanem erőszakkal kell azt kivívniuk. A konferencia az alábbiakban határozta meg a demokratikus követeléseket: a politikai foglyok szabadon bocsátása, az ostromállapot megszüntetése, a hadikölcsönök semmissé nyilvánítása, a bankok, a bányák, a nagyolvasztók és a nagybirtokok államosítása, a munkanap csökkentése, a kis német államok és dinasztiák különállásának megszüntetése stb. A konferencia felhívást tett közzé, amelyben hangsúlyozza, hogy e célok elérése csupán a harc kezdetét jelenti. A felhívás így végződött: „Éljen a szociális forradalom! Éljen a béke! Le a kormánnyal! Halál a kapitalizmusra!"

A Spartakus-csoport szervezetileg ekkor még igen gyenge volt: nem vált még ki a Független Szociáldemokrata Pártból. Legkiválóbb vezetői börtönben ültek vagy emigrációban tartózkodtak. Karl Liebknecht is csak október 23-án szabadult ki fogságából.

A FORRADALOM KEZDETE. A MONARCHIA MEGDÖNTÉSE

Október végén a német hajóhad főparancsnoksága elrendelte a flotta kifutását a nyílt tengerre, hogy döntő csapást mérjen az angolokra. A parancsot akkor adták ki, amikor a háború már elveszett és a béketapogatózások már megkezdődtek. Nyilvánvalóan felelőtlen kalandorkodásról volt tehát szó, amely 80 000 tengerész életét tette kockára. A hajók legénysége viszont azt követelte, hogy a flotta térjen vissza a kikötőkbe. A matrózok küldöttséget menesztettek a főparancsnoksághoz, és kijelentették, hogy ellenséges támadás esetén a flotta kész védekezni, de nem hajlandó értelmetlenül a vesztébe rohanni. A főparancsnokság erre kénytelen-kelletlen visszavonta a parancsot, de amikor a hajórajok visszaértek Kielbe és Wilhelmshavenbe, megtorló intézkedéseket foganatosított a matrózokkal szemben. A tengerészek által Kielben megválasztott „bizalmiak testülete" erre azzal válaszolt, hogy november 3-ára tiltakozó tüntetést hirdetett meg. A szociáldemokraták kieli bizottságának vezetői mindenáron meg akarták akadályozni a tüntetést. Azt mondták a matrózoknak: „Hát semmit sem tanultatok az 1917. évi felkelés leveréséből?!" De a tüntetést mégis megtartották, méghozzá a kieli helyőrség katonáinak részvételével, akiket a parancsnokság hasztalanul próbált benntartani a kaszárnyákban. A flotta egyik tiszti osztaga tüzet nyitott a tüntetőkre; 8 embert megölt, 29-et súlyosan megsebesített.

A tüntetők között rendezett vérfürdő óriási felháborodást keltett a kieli matrózok, katonák és munkások körében. A városban felkelés tört ki. November 4-én a matrózok és munkások ellen küldött gyalogos egységek átálltak a felkelők oldalára. Ugyanezen a napon megalakult a kieli katonatanács és munkástanács, melyek között együttműködés jött létre. A hajókon is tanácsok alakultak. November 5-én valamennyi hajóra felvonták a vörös zászlót. A városban általános

[1] Lenin: Az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság, a moszkvai szovjet, az üzemi bizottságok és a szakszervezetek együttes ülésének 1918. október 22-i határozata. Lásd *Lenin* Művei. 28. köt. Szikra 1952. 121. old.

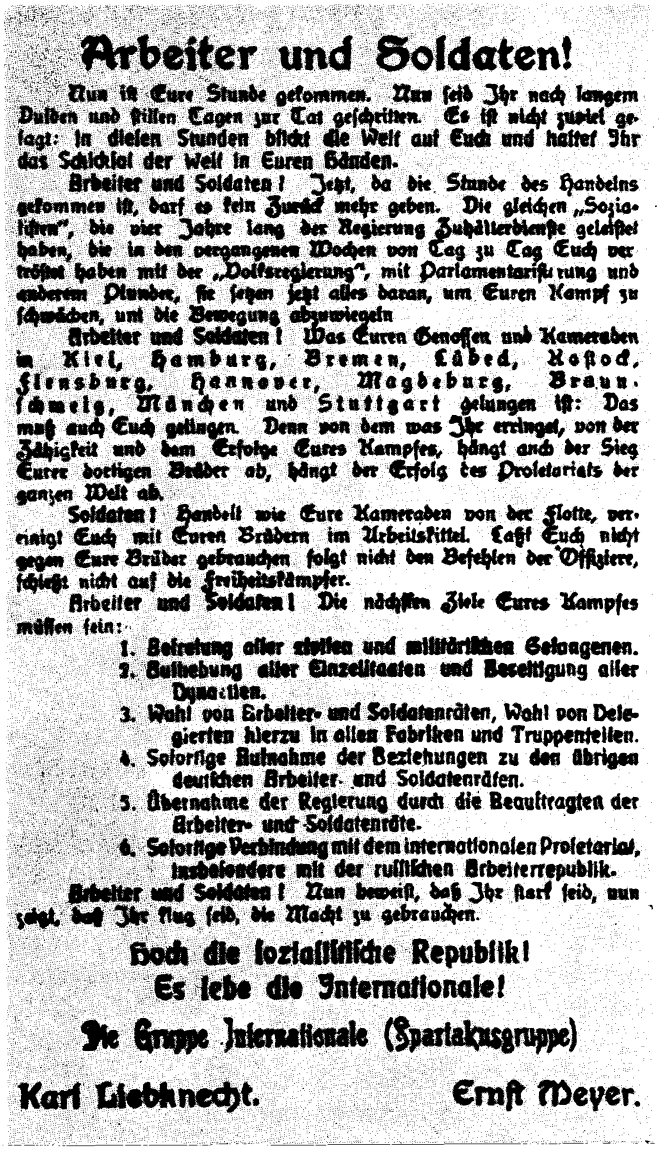

Arbeiter und Soldaten!

Nun ist Eure Stunde gekommen. Nun seid Ihr nach langem Dulden und stillen Tagen zur Tat geschritten. Es ist nicht zuviel gesagt: in diesen Stunden blickt die Welt auf Euch und hattet Ihr das Schicksal der Welt in Euren Händen.

Arbeiter und Soldaten! Jetzt, da die Stunde des Handelns gekommen ist, darf es kein Zurück mehr geben. Die gleichen „Sozialisten", die vier Jahre lang der Regierung Zuhälterdienste geleistet haben, die in den vergangenen Wochen von Tag zu Tag Euch vertröstet haben mit der „Volksregierung", mit Parlamentarisierung und anderem Plunder, sie setzen jetzt alles daran, um Euren Kampf zu schwächen, um die Bewegung abzuwürgen.

Arbeiter und Soldaten! Was Euren Genossen und Kameraden in Kiel, Hamburg, Bremen, Lübeck, Rostock, Flensburg, Hannover, Magdeburg, Braunschweig, München und Stuttgart gelungen ist: Das muß auch Euch gelingen. Denn von dem was Ihr erringet, von der Zähigkeit und dem Erfolge Eures Kampfes, hängt auch der Sieg Eurer dortigen Brüder ab, hängt der Erfolg des Proletariats der ganzen Welt ab.

Soldaten! Handelt wie Eure Kameraden von der Flotte, vereinigt Euch mit Euren Brüdern im Arbeitskittel. Laßt Euch nicht gegen Eure Brüder gebrauchen folgt nicht den Befehlen der Offiziere, schießt nicht auf die Freiheitskämpfer.

Arbeiter und Soldaten! Die nächsten Ziele Eures Kampfes müssen sein:

1. Befreiung aller politischen und militärischen Gefangenen.
2. Aufhebung aller Einzelhaften und Beseitigung aller Dynastien.
3. Wahl von Arbeiter- und Soldatenräten, Wahl von Delegierten hierzu in allen Fabriken und Truppenteilen.
4. Sofortige Aufnahme der Beziehungen zu den übrigen deutschen Arbeiter- und Soldatenräten.
5. Übernahme der Regierung durch die Beauftragten der Arbeiter- und Soldatenräte.
6. Sofortige Verbindung mit dem internationalen Proletariat, insbesondere mit der russischen Arbeiterrepublik.

Arbeiter und Soldaten! Nun beweist, daß Ihr stark seid, nun zeigt, daß Ihr klug seid, die Macht zu gebrauchen.

Hoch die sozialistische Republik!

Es lebe die Internationale!

Die Gruppe Internationale (Spartakusgruppe)

Karl Liebknecht. **Ernst Meyer.**

A Spartakus-csoport 1918. november 8-i felhívása
Röpcédula

sztrájk kezdődött. Kielben minden hatalom a felfegyverzett matrózokra és katonákra támaszkodó tanácsok kezébe került.

A forradalmi mozgalom elfojtására a kormány nagy sietve Kielbe küldte Haussmann államtitkárt és a jobboldali szociáldemokrata Noske birodalmi gyűlési képviselőt. A hiszékeny, politikailag tapasztalatlan matrózok Noskét a kieli katonatanács elnökévé választották, néhány nappal később pedig a katonatanács határozata értelmében Kiel kormányzójává nevezték ki. Noske mindent megtett annak érdekében, hogy megakadályozza a forradalom továbbfejlődését.

November 5-én a kormány felhívást tett közzé, amelyben „a rend és a nyugalom" fenntartására szólított fel. A felhívást a szociáldemokrata miniszterek is aláírták. A kormány azt állította, hogy az általa végrehajtott reformok „népállammá" teszik Németországot. Egyszersmind megakadályozta, hogy a sajtó beszámoljon a kieli eseményekről; így akarta meggátolni, hogy a forradalom az egész országra átterjedjen. Az események sodrát azonban már nem lehetett megállítani. A kieli matrózok és munkások forradalmi felkelésével megkezdődött a német forradalom.

Mindenfelé munkás- és katonatanácsok alakultak. Egyes esetekben a Spartakus-csoport tagjai hozták létre őket, és többségük spontán keletkezett. Ebben a stádiumban a tanácsok a forradalom szervei voltak, s élére álltak a monarchia megdöntéséért, a demokratikus szabadságjogok kivívásáért folytatott harcnak. November 5-én a forradalom átterjedt Lübeckre, Brunsbüttelre és Cuxhavenre. Hamburgban általános sztrájk kezdődött 70 000 résztvevővel. A hamburgi munkások forradalmi programot dolgoztak ki, s megválasztották a munkás- és katonatanácsot. November 8-ára már Brémában, Rostockban, Braunschweigben, Schwerinben, Drezdában, Lipcsében és sok más városban is megalakultak a tanácsok. A forradalmi mozgalom november 7-én megdöntötte a bajor király, november 8-án pedig a braunschweigi herceg uralmát. Az ezt követő napokban elűzték a szászországi és a württembergi királyt és több más koronás uralkodót.

A kormány, a szakszervezeti vezetők és a két szociáldemokrata párt vezetői minden erejükkel azon voltak, hogy távol tartsák Berlintől a kezdődő forradalmat. A dolgozó tömegek azonban itt is harcra keltek a monarchia és a háború ellen. November 8-án a Spartakus-csoport és a berlini mun-

kástanács november elején megalakult végrehajtó bizottsága (a munkástanács tagjai a januári sztrájk idején megválasztott forradalmi bizalmiak voltak) általános sztrájkra szólította fel a főváros dolgozóit, célul tűzve eléjük a monarchia megdöntését és a szocialista köztársaság megteremtését.

November 9-én reggel sok százezer munkás és katona vonult Berlin kozpontja felé. A Szociáldemokrata Párt csak ekkor hívta vissza a kormányból Scheidemannt és Bauert, s egyidejűleg tárgyalásokat kezdett Miksa badeni herceggel Ebert szociáldemokrata vezető kormányelnokké való kinevezéséről és a köztársaság haladéktalan kikiáltásáról. Miksa maga is szukségesnek látta, hogy a teljes hatalmat a jobboldali szociáldemokratáknak adják át. A herceg kijelentette: „A jelenlegi helyzetben egyetlen ember johet számításba, mint birodalmi kancellár: Ebert. Ez lehetővé teszi, hogy a forradalmi energiát a legális választási harc keretei kozé tereljuk."

Ezalatt mindinkább nyilvánvalóvá vált, hogy a felkelő munkások és katonák teljes győzelmet arattak. A tomegek nyomására Scheidemann a november 9-i hatalmas népgyűlésen demokratikus koztársaságnak nyilvánította Németországot. Ebertet, aki még azt remélte, hogy fenn lehet tartani a monarchiát, felbőszítette Scheidemann onkényes lépése. De ellenvetései hiábavalók voltak: a forradalmi fellendulés olyan erővel bontakozott ki, hogy Vilmos császárral egyutt Ebertet, Scheidemannt és a tobbi jobboldali szociáldemokrata vezért is elsoporhette volna.

A forradalmi felkelés tehát 1918. november 9-én a monarchia és a császári kormány megdöntéséhez vezetett. II. Vilmos Hollandiába menekult.

A Spartakus-csoport azt vallotta, hogy ez még csak a forradalom első lépése volt, s hogy a forradalmat tovább kell vinni győzelmes befejezéséig. November 9-én délután 4 órakor Liebknecht beszédet mondott a császári palota erkélyéről az osszegyűlt munkások és katonák hatalmas tomege előtt. Kijelentette: „Németországot szabad szocialista koztársaságnak nyilvánítom." Felhívta a munkásosztályt, hogy „osszpontosítsa minden erejét a munkások és katonák kormányának létrehozására, olyan rend kialakítására, amelyben a proletariátus kivívja a szabad német nép békéjét, boldogulását és szovetségét a világ minden proletárjával". Rovid beszédében Liebknecht a harcoló orosz munkástestvéreket is koszontotte.

A jobboldali szociáldemokraták azonban a monarchia megdöntését nem a forradalom kezdetének, hanem a forradalom befejeződésének tekintették. Mivel nyíltan nem mertek hangot adni szándékaiknak, kulonbozó manőverekkel igyekeztek kezukben tartani a mozgalom vezetését. Mindenekelőtt felajánlották a Fuggetlen Szociáldemokrata Párt vezetőinek és Liebknechtnek, hogy lépjenek be az Ebert által alakított kormányba. Liebknecht a kovetkezőképpen válaszolt: hajlandó három napra belépni a kormányba, hogy előmozdítsa a háború befejezését, azzal a feltétellel, ha Németországban kikiáltják a szocialista koztársaságot, s minden hatalom a dolgozó nép és a katonák választott tanácsainak kezébe kerul. Ebert elutasította ezt a feltételt, s így Liebknecht nem lépett be a kormányba. A Fuggetlen Szociáldemokrata Párt vezetői viszont elfogadták a jobboldali szociáldemokraták ajánlatát.

Ezzel egyidejűleg a jobboldali szociáldemokrata vezérek — a berlini munkástanács végrehajtó bizottságának ellensúlyozására — nagy sietve munkás- és katonatanácsot szerveztek pártvezetőségük székházában, ezzel azt a benyomást akarták kelteni, hogy a Szociáldemokrata Párt a tanácsot támogatja. A szociáldemokrata manőver végzetes hatással volt a forradalom egész menetére. Az opportunisták kihasználták, hogy a munkások túlnyomó tobbsége megbízott a Szociáldemokrata Pártban; kezukbe ragadták a tanácsok vezetését, ennek révén pedig nyomást gyakoroltak a munkásosztályra.

November 10-én a Busch Cirkusz helyiségében megnyílt a berlini tanácsok gyűlése. A gyűlés felettébb tarka osszetételű volt; mandátumvizsgálatra nem kerult sor. Inkább népgyűlés volt ez, semmint a tanácsok képviselőinek ulése. A résztvevők tobbségét katonák alkották, akik jobboldali szociáldemokrata befolyás alatt álltak. Liebknecht a gyűlésen tartott beszédében éberségre szólí-

Nagygyűlés Berlinben, 1918. november 9-én
Fénykép

totta fel a munkásokat, s rámutatott arra, hogy az ellenforradalom még a gyűlésre is befurakodott. A jelenlevők többsége azonban ellenségesen fogadta beszédét.

A Busch Cirkuszban tartott gyűlés „A dolgozó néphez" címmel kiáltványt fogadott el, amelyben leszögezte, hogy Németország szocialista köztársaság lett; a politikai hatalom a munkás- és katonatanácsok kezében van. A kiáltvány üdvözölte az orosz munkásokat és katonákat, akik elöljártak a forradalom útján, és megállapította: „a német munkások büszkék arra, hogy az oroszországi munkások példáját követték". E tekintetben a kiáltvány a német dolgozók törekvéseit és reményeit fejezte ki. A jobboldali szociáldemokraták azonban csupán politikai manővernek tekintették e dokumentum elfogadását, amellyel a munkások éberségét kijátszották.

A gyűlés megválasztotta a berlini tanács végrehajtó bizottságát. Tagjai közé hat jobboldali szociáldemokrata, hat független szociáldemokrata és a katonatanácsok 12 képviselője került be; ez utóbbiak többsége ugyancsak a jobboldali szociáldemokraták befolyása alatt állott.

Ugyanezen a gyűlésen jóváhagyták Németország új kormányának, a Népi Megbízottak Tanácsának kinevezését. A kormány tagjai a következők voltak: a jobboldali szociáldemokrata Ebert, Scheidemann, Landsberg és a független szociáldemokrata Haase, Dittmann, Barth. A Népi Megbízottak Tanácsa a „politikai kabinet" funkcióját kívánta betölteni, és „szakminiszteri minőségben" csaknem valamennyi államtitkárt meghagyta régi helyén. Az Ebert—Haase-kormány „szocialista kormánynak" nevezte magát; ez a körülmény a tömegek nagy erejű nyomásáról és a szocialista köztársaság megteremtésére irányuló törekvéséről tanúskodott. Valójában azonban az új kormány ellenségesen állt szemben a szocialista forradalommal, és lényegében burzsoá jellegű volt.

A forradalom első napjaiban a régi államgépezet átmenetileg megbénult. A hatalom sok helyütt a munkás- és katonatanácsok kezébe került. Brémában, Braunschweigben, Lipcsében és

néhány más városban a tanácsok megtisztították az állami hivatalokat a reakciós, militarista elemektől. Egyes ipari uzemekben megvalósult a termelés munkásellenőrzése. A Rajna-vidéken például a munkások elfoglaltak néhány gyárat, és elkergették a gyárigazgatókat, akik azután csak az angol megszállók segítségével tudtak visszatérni helyukre. Hamburgban és Brémában megalakultak a Voros Gárda osztagai. A tanácsok túlnyomó többsége azonban nem harcolt a régi, reakciós államgépezet megsemmisítéséért. A munkásosztályra súlyosan ránehezedett a szociáldemokrata parlamentáris illúziók oroksége. Az opportunizmus hosszú uralma a német munkásmozgalomban odavezetett, hogy a munkások tobbségének nem volt világos elképzelése a szocializmus kivívásának útjairól és módozatairól; a munkások azt hitték, hogy a háború befejezésével, a monarchia megdontésével, a koztársaság kikiáltásával és az általános választójog bevezetésével már kellően előkészítették a szocializmust. Ebertnek és Scheidemannak a független szociáldemokrata vezetők támogatásával sikerult félrevezetniuk a tomegeket, sikerult elhitetniük veluk, hogy Németországban már befejeződott a forradalom.

AZ EBERT—HAASE-KORMÁNY PROGRAMJA

A koztársaság kikiáltása és a Népi Megbízottak Tanácsának megalakítása nem jelentette a kizsákmányoló osztályok uralmának felszámolását. A munkásosztály onhatalmúlag valósította meg a gyulekezési és sajtószabadságot, valamint a munkakotelezettséget előíró torvény hatálytalanítását. A népi forradalom nyomására a kormány kénytelen volt bevezetni az általános választójogot, amely a nép választójogát is magában foglalta. De az Ebert—Haase-kormány programja nem lépte túl a burzsoá rendszeren belul megvalósítható szociális reformok kereteit. Az egész monarchista, reakciós államapparátus és a német militarizmus pozíciói érintetlenek maradtak, a gazdasági hatalom továbbra is a nagybirtokosok és a burzsoázia kezében volt. A kormány még csak fel sem vetette a foldreform kérdését.

Ebert már november 10-én titkos szovetséget kotott Hindenburggal a forradalom elleni kuzdelemre. A megegyezés értelmében a fegyveres erők továbbra is teljes mértékben a vezérkar ellenőrzése alatt maradtak. Ebert később beismerte, hogy „a Legfelsőbb Hadvezetőség segítségével olyan kormányt akart létrehozni, amely képes a rend helyreállítására". November 12-én a Népi Megbízottak Tanácsa felhívást intézett a néphez. Ebben demagóg módon azt állította, hogy Németországban szocialista kormány alakult, amely szocialista programot fog megvalósítani; a felhívás ugyanakkor azt is leszogezte, hogy a kormány minden merénylettel szemben meg fogja védeni a magántulajdont, és alkotmányozó gyűlést fog összehívni Németország államrendszerének eldontésére. A munkás- és katonatanácsokról, a hadsereg vezetéséről a felhívásban egy szó sem esett.

Az a torekvés, hogy a német forradalmat a monarchia megdontésére és bizonyos demokratikus reformok végrehajtására korlátozza, az Ebert—Haase-kormány kulpolitikáját is meghatározta. A novemberi forradalom megrémítette az egész nemzetkozi burzsoáziát, amely attól tartott, hogy a forradalmi Németország és Szovjet-Oroszország kozott szovetség johet létre. A németországi ellenforradalmi erők ezért kezdettől fogva az imperialista hatalmak, elsősorban az Amerikai Egyesult Államok támogatására épitettek. Az amerikai imperialisták azzal fenyegetőztek, hogy amennyiben Németországban megdontik a kapitalizmust, a győztes hatalmak semmisnek fogják tekinteni a fegyverszunetet, és megszállják Németorszagot. Az Egyesult Államok, Anglia, Franciaország uralkodó korei éhínséggel akarták megfojtani a német forradalmat, az ellenforradalmat pedig minden lehető módon bátorították.

A Compiègne-ben kotott fegyverszunet feltételei lehetővé tették a német csapatok számára, hogy a nyugati frontról akadálytalanul visszavonuljanak, és hadianyaguk legnagyobb részét is magukkal vigyék. Hindenburg, miután visszavonta a Rajna jobb partjára a csapatokat, a katonák

többségét leszerelte, a megmaradt katonai alakulatokat pedig tisztekkel és altisztekkel töltötte fel, hogy megbízható erőkhöz jusson a forradalmi mozgalom leverésére.

Ezzel egyidejűleg az új német kormánykörök úgy igyekeztek megszerezni maguknak a győztes hatalmak támogatását, hogy minden lehető módon demonstrálták előttük Szovjet-Oroszország iránti ellenséges magatartásukat. November 5-én Miksa badeni herceg kormánya, Scheidemann kezdeményezésére, megszakította a diplomáciai kapcsolatokat Szovjet-Oroszországgal, és kiutasította Berlinből a szovjet követséget. A novemberi forradalomban a német munkásosztály egyik legfontosabb követelése az volt, hogy állítsák helyre a diplomáciai kapcsolatokat Szovjet-Oroszországgal. Ez egybevágott a szovjet kormány törekvéseivel. November 11-én az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság elhatározta, hogy két szerelvény gabonát küld a német munkásoknak, és állandó élelmiszeralapot hoz létre megsegítésükre. Haase azonban a Népi Megbízottak Tanácsa nevében visszautasította a szovjet kormány segítségét. Az Ebert—Haase-kormány, miközben fékevesztett szovjetellenes kampányt folytatott, az Egyesült Államok uralkodó köreinek kegyeit kereste, megalázkodott előttük, és segítség fejében azt ígérte, hogy „rendet" teremt az országban.

Az Ebert—Haase-kormány be akart kapcsolódni az imperialisták Szovjet-Oroszország elleni fegyveres intervenciójába is. 1918. november 16-án a német hadvezetőség a keleten tartózkodó csapatok részére kiadott parancsában kijelentette, hogy „a keleti területek, kivált pedig Ukrajna és a Baltikum gyors kiürítése ellentétben áll Németország nemzeti és gazdasági érdekeivel". Kevéssel utóbb, 1918 decemberében, a német kormány hivatalos jegyzékben ajánlotta az antanthatalmaknak, hogy indítsanak közös hadjáratot Szovjet-Oroszország ellen. A jegyzékben leszögezték: „Mi és hadseregünk nagy veszélynek tekintjük a bolsevizmust, és mindent megteszünk ennek a veszélynek az elhárítására."

A német militaristák azt remélték, hogy továbbra is ellenőrzésük alatt tarthatják Szovjet-Ukrajnát és a balti területeket. A szovjet nép harca azonban meghátrálásra kényszerítette őket. Ukrajnát, Belorussziát és a Krím-félszigetet megtisztították a német csapatoktól. A német militaristák most már csak a Baltikumban tartották meg állásaik egy részét az általuk szervezett fehérgárdista bandákra támaszkodva. Az Ebert—Haase-kormány megállapodott az antanttal abban, hogy újabb német csapatokat küldenek oda az erősödő forradalmi mozgalom elfojtására és a Pétervár elleni támadás előkészítésére.

A POLGÁRI PÁRTOK ÚJJÁSZERVEZÉSE

A forradalom arra késztette a burzsoáziát, hogy újjászervezze régi politikai pártjait. November 20-án a Haladó Néppárt egyesült a nemzeti liberálisok pártjának balszárnyával, s Német Demokrata Pártnak nevezte magát; a kereskedelmi körök, a könnyűipari vállalkozók, a bankárok és tőzsdések — nagyrészt a vidékiek — érdekeit képviselte. A városi kispolgárság és a polgári értelmiség egy része is támogatta a pártot.

November 22-én a nehézipar mágnásai, a finánctőke vezető képviselői és a nagybirtokosok, akik azelőtt a konzervatívok, a szabad konzervatívok és a keresztényszociálisok táborát alkották, most egy pártban, a Német Nemzeti Néppártban egyesültek.

Újjászerveződött a nemzeti liberálisok pártja is, amely november 23-án a Német Néppárt nevet vette fel. Ennek a pártnak is nehézipari mágnások, nagybankárok és olyan nagybirtokosok voltak a tagjai, akik összeköttetésben álltak az iparral és a kereskedelemmel.

A katolikus Centrumpártot Kereszténydemokrata Néppártnak is nevezték. Ez a párt a császárság bukása után is fenntartotta monarchista nézeteit, bár átmenetileg hallgatott erről, és igyekezett alkalmazkodni az új helyzethez. A Centrumpártnak különösen a déli, délnyugati és részben a nyugati területek katolikus lakossága körében voltak szilárd pozíciói és nagy befolyása.

A forradalom legelső napjaiban kiszabadultak a börtönből a Spartakus-csoport vezetői, Rosa Luxemburg és Leo Jogiches, s hazaérkezett Hollandiából Wilhelm Pieck. A már előbb szabadlábra került Karl Liebknechttel együtt ők alkották a spartakisták legális szervezetének vezetőségét.

1918. november 9-én a forradalmár munkások és katonák elfoglalták a „Berliner Lokal-Anzeiger" című burzsoá lap helyiségeit, és bejelentették, hogy tulajdonukba vették azokat. Az új lap a Spartakus-csoport központi lapjaként jelent meg, „Rote Fahne" címen. A lap meghirdette az egységes szocialista német köztársaságért vívott harcot, s felszólította a munkásokat, hogy erősítsék a tanácsokat, védjék meg a forradalmat, tisztítsák meg az államgépezetet az ellenforradalmároktól.

A spartakisták november 11-én tanácskozást tartottak, amelyen elhatározták, hogy a Spartakus-csoportot ezentúl Spartakus-szövetségnek nevezik, és 13 tagú Központi Bizottságot választottak (Karl Liebknecht, Rosa Luxemburg, Leo Jogiches, Franz Mehring, Wilhelm Pieck, Hermann Duncker és mások részvételével). Ilyen módon szervezett központ jött létre, amely irányítani tudta az ország számos pontján megalakuló sejteket. Ám ekkor még nem fejeződött be az a folyamat, amely a német munkásosztály önálló forradalmi pártjának megalakulását eredményezte. A Spartakus-szövetség tagjai kaptak ugyan tagkönyvet, de tagsági díjat nem fizettek, és továbbra is tagjai maradtak a Független Szociáldemokrata Pártnak. Az a körülmény, hogy a spartakisták szervezetileg továbbra is az említett párt vezetőségének voltak alárendelve, fékezte forradalmi tevékenységüket, gátolta a Spartakus-szövetség fejlődését, késleltette a munkások megszabadulását a centrista befolyástól.

A Spartakus-szövetség gyengesége abban is megnyilvánult, hogy bár helyes, forradalmi harci jelszavakat tűzött ki, nem tudta magával ragadni a néptömegeket. A spartakisták nem voltak elég szoros kapcsolatban a vidéki területekkel, nem alakították meg csoportjaikat a tanácsokon belül, s nem álltak a közvetlen demokratikus feladatok végrehajtásáért vívott tömegharc élére. Mivel lebecsülték a munkás-paraszt szövetség jelentőségét, szinte egyáltalán nem vettek tudomást a faluról. A Spartakus-szövetség feladatul tűzte ki a nagybirtokosok földjeinek elkobzását, de nem követelte egyidejűleg a mezőgazdasági munkások és a törpebirtokos parasztok földhözjuttatását. A mezőgazdasági munkások és a kisparasztok tömegei ennélfogva nem kaptak konkrét forradalmi programot a junkerekkel és más reakciós erőkkel vívott harcukhoz. Egyes helyeken, például Felső-Szilézia déli területein, forradalmi parasztitanácsok alakultak, amelyek harcot indítottak a junkerbirtokok felosztásáért; de a szegényparasztság és a mezőgazdasági proletariátus politikailag itt is szervezetlen maradt.

Ugyanakkor a Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek jobboldali vezetői a junkerekkel egyetértésben arra törekedtek, hogy fenntartsák a falun a régi állapotokat. Radikális földreformra nem került sor; mindössze az történt, hogy hatálytalanítot-

Preis 10 Pfennig

Die rote Fahne

Ehemaliger Berliner Lokal-Anzeiger – 2. Abend-Ausgabe

Berlin unter der roten Fahne.

Polizeipräsidium gestürmt. – 650 Gefangene befreit. – Rote Fahnen am Schloß.

A „Die Rote Fahne" című lap első száma
1918. november 9

Karl Liebknecht

Rosa Luxemburg

Leo Jogiches

Franz Mehring

Wilhelm Pieck

ták a középkori jellegű cselédtörvényt. Ez azonban nem szüntette meg a mezőgazdasági munkások, a béresek és a dolgozó parasztok jogfosztottságát, szörnyű kizsákmányoltságát és embertelen életkörülményeit; még a testi fenyítés is megmaradt. Az a körülmény, hogy a forradalom nem oldotta meg az agrárkérdést, erősen befolyásolta a mezőgazdasági proletariátus és a dolgozó parasztság állásfoglalását. A falusi lakosság nagy többsége közönyösen nézte a reakciónak a német munkásosztály ellen indított támadását, sőt az ellenforradalmi szervezetek sok esetben parasztokat állítottak csatasorba a forradalom elleni fegyveres harcban.

A megalakulás ténye és az önálló politikai programot hirdető újság, a „Rote Fahne" megjelenése, a Spartakus-szövetség szervezeti, politikai és taktikai gyengeségei ellenére is, óriási fontosságú esemény volt. A spartakisták a német proletariátus igazi érdekeit, reményeit és vágyait fejezték ki, s nemzetközi kapcsolatainak bővítésére törekedtek; a németországi forradalmi harcot a proletár világforradalom részének tekintették. Megértették, hogy a német munkásosztály győzelmének vagy vereségének felmérhetetlen nemzetközi jelentősége lesz. 1918. november 25-én a Sparta-

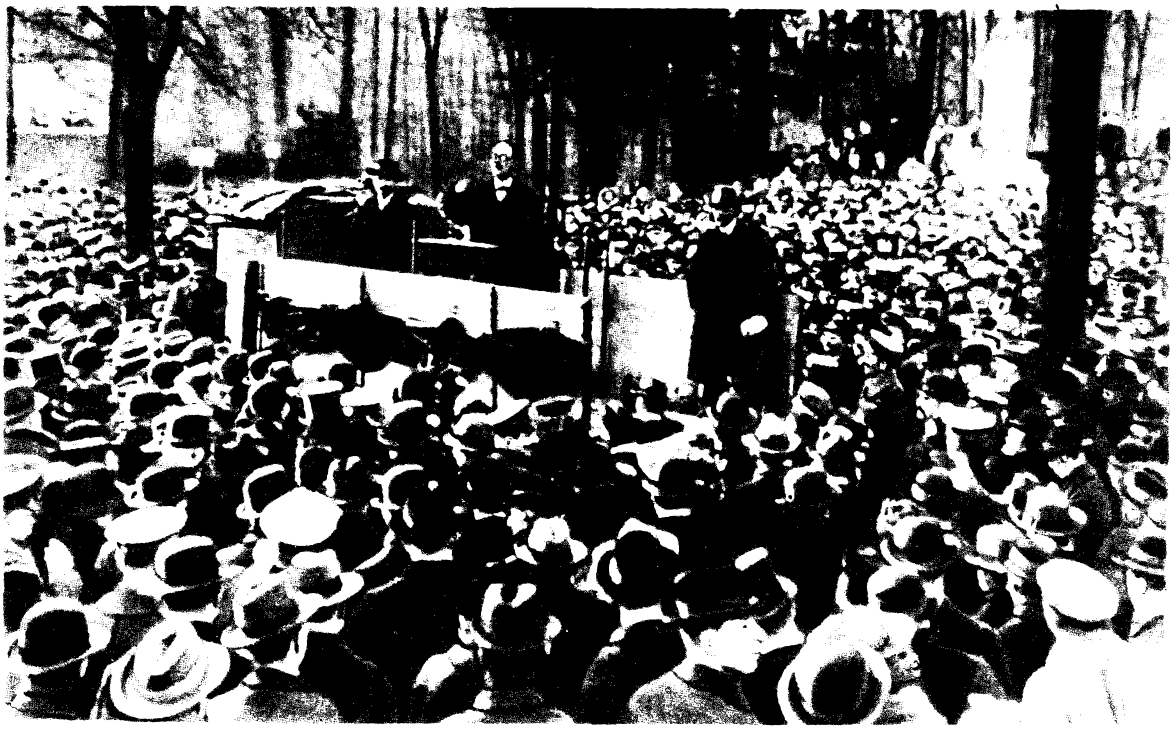

Karl Liebknecht beszédet mond Berlinben, az ellenforradalmi puccs áldozatainak temetése napján
Fénykép

kus-szövetség Karl Liebknecht, Rosa Luxemburg, Clara Zetkin és Franz Mehring aláírásával felhívást tett közzé a „Rote Fahné"-ban, a „Világ proletárjaihoz" címmel; ebben a forradalmi harc fokozására szólított fel.

AZ ELLENFORRADALOM AKTIVIZÁLÓDÁSA. AZ 1918. DECEMBER 6-I PUCCS

1918. november 15-én a nagyiparosok egy csoportja, Borsig, Stinnes és Springorum ismert monopoltőkések részvételével megállapodást kötött a Német Általános Szakszervezeti Szövetség vezetőivel arról, hogy együttműködnek a „forradalmi káosz" megszüntetése érdekében. A monopoltőkések a szakszervezeteknek csupán azokat a jogait ismerték el, amelyeket a munkások a forradalom folyamán már amúgy is kivívtak: az egyesülési szabadságot, a nyolcórás munkaidőt és a kollektív szerződéseket. Ugyanakkor a megállapodás kikötötte, hogy a munkások és a vállalkozók közötti minden konfliktust döntőbíróság elé kell vinni. Vagyis a szakszervezeti vezérek a munkásosztály háta mögött megegyeztek a tőkésekkel az osztályharc tényleges beszüntetéséről.

Az Ebert—Haase-kormány, amely hazug jelszavakkal igyekezett félrevezetni a tömegeket, Karl Kautsky elnökletével „szocializálási bizottságot" hozott létre. A bizottság körül indított zajos propagandahadjárattal azt a látszatot akarták kelteni, hogy Németország a szocializmus útján halad, s leplezni igyekeztek vele a szociáldemokrata vezéreknek az iparbárókkal, a junkerekkel és a tábornoki karral kötött ellenforradalmi alkuját. A szociáldemokrata sajtó kitartóan hangoztatta, hogy Németország szocialista ország lesz, de ehhez „szilárd alapra" van szükség, ami egyelőre még hiányzik.

Ez alatt a reakciós tisztikar, a szociáldemokrata kormány tudtával és támogatásával, „önkéntes" fegyveres alakulatokat kezdett szervezni a burzsoázia pénzén. Ekkor keletkezett a Maerckerhadosztály, ekkor jottek létre Rossbach, Lutzow, Epp kulonítményei, az Erhardt-brigád, a „balti divízió", az „onkéntes hadosztály" és sok más ellenforradalmi egység. Valamennyi a tisztek és altisztek ezreiből, továbbá mindenfajta deklasszált és demoralizált elemekből toborzódott, akiket a tobb mint négyéves háború végképp kizokkentett az élet normális kerékvágásából, és akik számára a háború megszokott iparrá vált.

Az ellenforradalmárok elhatározták, hogy e fegyveres erőkre támaszkodva államcsínyt hajtanak végre, szétzúzzák a tanácsokat és terroruralmat vezetnek be. 1918. december 6-án egy ellenforradalmár banda tuzet nyitott Berlinben arra a tuntetésre, amelyen a frontharcosok és a szabadságos katonák azt kovetelték, hogy képviselőik helyet foglalhassanak a katonatanácsokban. 16 tuntetőt megöltek, koztuk Willy Budichot, a Voroskatonák Szovetségének vezetőjét. Az ellenforradalmárok támadást intéztek a „Rote Fahne" szerkesztősége ellen is. Behatoltak a berlini tanács végrehajtó bizottságának helyiségébe, és letartóztatták a bizottság tagjait.

A puccs azonban megbukott. A munkások a Spartakus-szövetség felhívására a város kozpontjába vonultak, kiszabadították a végrehajtó bizottság tagjait, és szétkergették a lázadókat. December 7-én és 8-án a berlini munkások hatalmas tomegtuntetéseken kovetelték: „Le az Ebert—Scheidemann-kormánnyal, amely felelős a vérontásért!", „Minden hatalmat a munkás- és katonatanácsoknak!", „Azonnal fegyverezzék le a tiszteket!", „Azonnal alakítsák meg a fegyveres munkásosztagokat és a Vörös Gárdát!" A tuntetés jelszavai kozé tartoztak a kovetkezők is: „Éljen az Internacionálé!", „Éljen az Oroszországi Szocialista Szovjet Koztársaság!" A december 8-i tuntetésen 150 000 ember vett részt, kozuluk sokan fegyveresen. Az ellenforradalmároknak átmenetileg meg kellett hátrálniuk.

A TANÁCSOK ORSZÁGOS KONGRESSZUSA

A novemberi forradalomban megalakult tanácsok a német munkásosztály szervei voltak, és a néptömegekre támaszkodtak. A jobboldali szociáldemokraták ezért nem mertek nyíltan fellépni a tanácsok ellen, hanem elhatározták, hogy belulről bomlasztják fel és olyan célok szolgálatába állítják őket, amelyek szoges ellentétben állnak a munkás- és katonatanácsok valódi hivatásával.

December 16—21-e kozott osszeult a munkás- és katonatanácsok képviselőinek országos kongresszusa, amelyen 288 jobboldali szociáldemokrata, 87 fuggetlen szociáldemokrata, 27 pártonkívuli katona, a burzsoá pártok 25 tagja és mindossze 10 spartakista vett részt, s ez utóbbiak is a fuggetlen szociáldemokraták frakciójához tartoztak (Fritz Heckert, Eugen Levine és mások); Rosa Luxemburg és Karl Liebknecht nem kapott mandátumot. Nem engedték be a kongresszusra Szovjet-Oroszország kuldottségét sem.

A kongresszus megnyitásának napján a spartakisták tomegtuntetést rendeztek; a tuntetők kovetelték, hogy a kongresszus nyilvánítsa Németországot egységes szocialista koztársasággá, adja át a teljes államhatalmat a munkás- és katonatanácsoknak, haladéktalanul fegyverezze le az ellenforradalmat, és fegyverezze fel a munkásokat. 250 000 tuntető harsogta ezeket a jelszavakat az előtt az épulet előtt, amelyben a kongresszus ulésezett.

A Szociáldemokrata Párt vezetősége azonban — tapasztaltságát, a munkásosztályra gyakorolt befolyását, kiterjedt sajtóapparátusát felhasználva — félre tudta vezetni a néptomegeket. A szociáldemokrata propaganda azt erősítgette, hogy a forradalom befejeződott, és a szocializmus megvalósítása már csak a szabadon megválasztott nemzetgyűléstől fugg. A jobboldali szociáldemokratákat segítették a fuggetlenek vezetői is. Számolva a dolgozó tomegek tanácsok iránti vonzalmával, olyan határozati javaslatot nyújtottak be, amely a tanácsrendszer fenntartását ajánlotta. Valójában ez a tanácsrendszer és a nemzetgyűlés osszekapcsolását, a tanácsoknak a burzsoá diktatúra szerve

Tüntetés Berlinben 1918. december 16-án, a munkás- és katonatanácsok országos kongresszusának megnyitásakor
Fénykép

alá rendelését jelentette volna, s csupán a tanácsok eszméjének meghamisításához és lejáratásához vezethetett.

A kongresszusi küldöttek, akiket megtévesztett a szociáldemokrata propaganda, s akiket félrevezettek az ipar szocializálására vonatkozó általános kormánynyilatkozatok és a jelentéktelen demokratikus engedmények, támogatták a jobboldali szociáldemokraták határozati javaslatát, amely szerint össze kell hívni az alkotmányozó nemzetgyűlést, s a nemzetgyűlés végleges határozatáig a teljes törvényhozó és végrehajtó hatalmat a Népi Megbízottak Tanácsának kell átadni.

A kongresszus megválasztotta a központi tanácsot, amely formailag jogot nyert a kormány ellenőrzésére. A központi tanácsba csak többségi szociáldemokraták kerültek be.

A tanácsok országos kongresszusa a forradalom fő kérdését, a hatalom kérdését a burzsoázia javára döntötte el. A jobboldali szociáldemokrata vezérek nyomban a kongresszus után támadást indítottak a munkásosztály forradalmi csapata ellen. Mindenekelőtt fegyveres erőitől akarták megfosztani a proletariátust. Ebből a célból a kormány provokációhoz folyamodott: megszüntette a zsold kifizetését az úgynevezett Népi Tengerészdivíziónál, amelyhez háromezernél több forradalmár matróz tartozott. A konfliktus rendezésére a divízió küldöttei december 23-án megjelentek a berlini városparancsnokságon. Mialatt a városparancsnokkal, a szociáldemokrata Welsszel tárgyaltak, a parancsnokság járőre tüzet nyitott az utcán várakozó matrózokra, akik a küldöttséget kísérték. Két matrózt megöltek, hármat súlyosan megsebesítettek. A felháborodott matrózok letartóztatták Welset és a lovarda épületébe vitték.

December 24-én reggel a kormány, miután gyalogságot és tüzérséget vont össze a lovardánál, ultimátumot intézett a matrózokhoz: haladéktalanul ürítsék ki a lovardát, adják át fegyvereiket és bocsássák szabadon Welset. A matrózok nem fogadták el az ultimátumot. A tüzérség ekkor lőni kezdte az épületet. Berlin munkásai a matrózok segítségére siettek: a lovardához vonultak és vissza-

AZ 1918. ÉVI NÉMETORSZÁGI NOVEMBERI FORRADALOM
A NÉMET PROLETARIÁTUS FORRADALMI FELKELÉSE (1919 FEBRUÁR–MÁJUS)

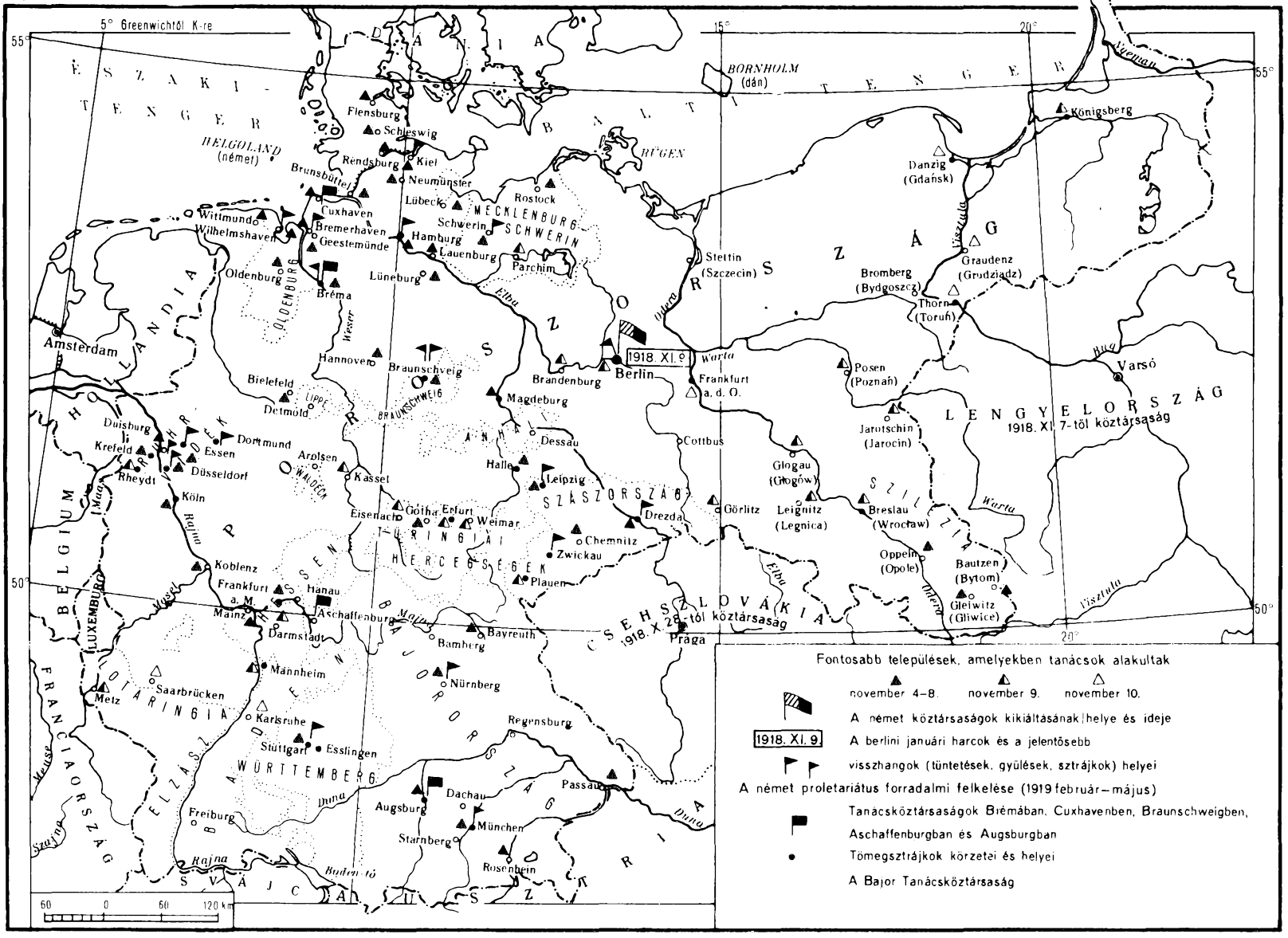

Fontosabb települések, amelyekben tanácsok alakultak

▲ november 4–8. △ november 9. △ november 10.

A német köztársaságok kikiáltásának helye és ideje

1918. XI. 9. A berlini januári harcok és a jelentősebb visszhangok (tüntetések, gyülések, sztrájkok) helyei

A német proletariátus forradalmi felkelése (1919 február–május)

Tanácsköztársaságok Brémában, Cuxhavenben, Braunschweigben, Aschaffenburgban és Augsburgban

Tömegsztrájkok körzetei és helyei

A Bajor Tanácsköztársaság

szorították a kormánycsapatokat. A kormánynak be kellett ismernie, hogy provokációja kudarcot vallott, és átmenetileg le kellett mondania a Népi Tengerészdivízió feloszlatásáról. A függetlenek vezérei tárgyalásokba bocsátkoztak a munkásokkal és a matrózokkal, s rávették őket, hogy hagyják abba a harcot.

A kormány december 23—24-i provokációi szemléletesen bizonyították, hogy a jobboldali szociáldemokraták, a militaristákkal karöltve, a nyílt ellenforradalmi politika útjára léptek. A munkások forrongtak. A proletártömegek azt kívánták a függetlenek vezéreitől, hogy szakítsanak a többségi szociáldemokratákkal. A spartakisták a Független Szociáldemokrata Párt kongresszusának haladéktalan összehívását követelték. A függetlenek vezetői megtagadták a pártkongresszus összehívását; ugyanakkor felismerték, hogy az Ebert-kormányban való további részvételük véglegesen lejárathatja őket az egyszerű párttagok szemében, s ezért visszahívták képviselőiket (Haasét, Dittmannt és Barthot) a kormányból. A függetlenek tárcáit a jobboldali szociáldemokrata Noske és Wissel foglalta el.

Forradalmi tengerészalakulat Berlinben a Brandenburgi-kapunál. 1918 december
Fénykép

NÉMETORSZÁG KOMMUNISTA PÁRTJÁNAK MEGALAKULÁSA

A forradalmi események fejlődése egyre sürgetőbben követelte a Spartakus-szövetség vezetőitől az önálló párt megalakítását. 1918 decemberének végére már sok helyen alakultak spartakista csoportok: a Ruhr-vidéken, az Alsó-Rajna vidékén, Hessenben, Braunschweigben, Türingiában, Kelet-Poroszországban, Bajorországban, Stuttgartban, Lipcsében, Chemnitzben, Drezdában, Magdeburgban és sok más helyen. December 14-én a „Rote Fahne"-ban „Mit akar a Spartakus-szövetség?" címmel megjelent a spartakisták programfelhívása. A program harcot hirdetett a forradalom továbbfejlesztéséért, a munkásosztály és a parasztság győzelmének kivívása, a proletárdiktatúra megteremtése és az egységes német szocialista köztársaság létrehozása érdekében. Megfogalmazta a közvetlen feladatokat is: követelte a porosz militarizmus megsemmisítését, munkásmilícia szervezését, a bankok, a szénbányák és a nehézipar államosítását, a földreform végrehajtását, a német államok különállásának felszámolását, a rendőrségnek, a katonatiszteknek és az uralkodó osztályok összes fegyveres erőinek lefegyverzését.

December 29-én a Spartakus-szövetség zárt körű országos konferenciáján elhatározták a Független Szociáldemokrata Párttal való szakítást és a Kommunista Párt megalakítását. Másnap, december 30-án Berlinben megnyílt Németország Kommunista Pártjának alapító kongresszusa, amelyen 46 helyi szervezet 83 küldötte, a Vöröskatonák Szövetségének három képviselője, az ifjúság egy megbízottja és 16 vendég vett részt. A kongresszus meghallgatta Karl Liebknecht beszámolóját „A Független Szociáldemokrata Párt válságáról és Németország Kommunista Pártja megalakításának szükségességéről", majd határozatot hozott, amelyben kimondta, hogy a Spartakus-szövetség, megszakítva szervezeti kapcsolatait Németország Független Szociáldemokrata Pártjával, önálló politikai párttá alakul „Németország Kommunista Pártja (Spartakus-szövetség)" néven.

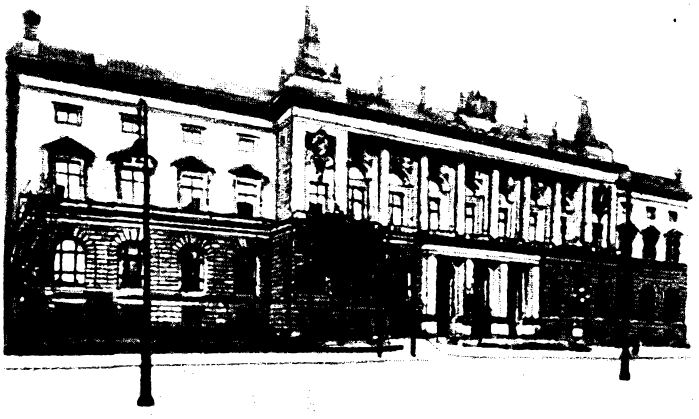

Ebben az épületben tartották meg Németország Kommunista Pártjának alapító kongresszusát
Fénykép

A párt szervezeti felépítése az üzemi elven alapult: az üzemekben kommunista sejteket alakítanak, s az üzemi aktivistákból tevődik össze a kerületi aktíva, amely megválasztja a kerületi vezetőséget.

A kongresszus figyelmének központjában Rosa Luxemburg „A program és a politikai helyzet" című beszámolója állt. A beszámoló leszögezte, hogy Németország Kommunista Pártja a forradalmi marxizmus alapján áll, s kiemelte az oroszországi októberi forradalom jelentőségét, amely nagyszerű példát mutatott a német forradalomnak. Rosa Luxemburg és Karl Liebknecht beszédeikben a német munkások testvéri szolidaritásáról biztosították Szovjet-Oroszországot, és tiltakoztak a kormány szovjetellenes politikája ellen. A kongresszus üdvözölte „az orosz fegyvertársak harcát, amelyet a világ elnyomottainak közös ellensége ellen" vívnak. Az üdvözlet így fejeződött be: „Az a tudat, hogy szívetek értünk dobog, erőt és energiát ad harcunkhoz. Éljen a szocializmus! Éljen a világforradalom!"

A kongresszus a Kommunista Párt programjául a „Mit akar a Spartakus-szövetség?" című felhívást fogadta el, jelentéktelen módosításokkal.

Megjegyzendő, hogy a kongresszus nem minden kérdésben döntött helyesen. A küldöttek lebecsülték a parasztságnak, mint a proletariátus szövetségesének szerepét, és ezért a kongresszus nem dolgozott ki agrárprogramot. Szektás nézetek befolyására megtiltotta a párttagoknak, hogy a reformista szakszervezetekben dolgozzanak. A kongresszus, Rosa Luxemburg és Karl Liebknecht határozott állásfoglalása ellenére, elhatározta a nemzetgyűlési választások bojkottját, noha a nemzetgyűlés gondolata még nem lepleződött le a tömegek szemében. A nép még nem tudta megérteni azokat az indítékokat, amelyek miatt a kommunisták megtagadták a választásokon való részvételt.

A kongresszus felhatalmazta a Spartakus-szövetség Központi Bizottságát, hogy a legközelebbi pártkongresszusig ellássa a Kommunista Párt Központi Bizottságának funkcióját.

Németország Kommunista Pártja alapító kongresszusának óriási nemzetközi jelentősége volt. A német munkásmozgalomban létrejött a proletárdiktatúrát elismerő, forradalmi marxista programmal rendelkező párt. Miként Rosa Luxemburg a kongresszuson kijelentette, „most ismét együtt vagyunk Marxszal". Sok ország forradalmi erőire nagy hatással volt az a tény is, hogy a munkásmozgalom olyan világszerte ismert személyiségei, mint Karl Liebknecht, Rosa Luxemburg, Wilhelm Pieck, Franz Mehring, végérvényesen szakítottak a Független Szociáldemokrata Párttal, és megalapították Németország Kommunista Pártját.

A párt megalakulása nagy szerepet játszott a Kommunista Internacionálé megteremtésének folyamatában. Lenin erről a következőket írta: „Amikor a Spartakus-szövetség felvette a Németország Kommunista Pártja nevet — akkor a valóban proletár, valóban internacionalista, valóban forradalmi III. Internacionálénak, *a Kommunista Internacionálénak a megalapítása ténnyé* vált. Forma szerint ez a megalakulás még nincs kimondva, de ténylegesen a III. Internacionálé most már létezik."[2]

[2] Lenin: Levél Európa és Amerika munkásaihoz. Lásd *Lenin* Művei. 28. köt. 451. old.

AZ 1919 JANUARI HARCOK BERLINBEN. KARL LIEBKNECHT ÉS ROSA LUXEMBURG MEGGYILKOLÁSA

A kormány 1918. december 23—24-i provokációjának kudarca után az ellenforradalmi burzsoázia meggyorsította a munkásosztály forradalmi élcsapata elleni döntő támadásra tett előkészületeit. Az úgynevezett önkéntes alakulatokat Berlinbe vonták össze. 1919. január 4-én leváltották Berlin rendőrfőnökét, a munkások kozt népszerű, független szociáldemokrata Eichhornt, és helyére a jobboldali szociáldemokrata Ernstet nevezték ki. Ennek az újabb provokációnak az volt a célja, hogy idő előtti megmozdulásra késztesse a berlini munkásokat.

Január 4-én este a berlini független szociáldemokrata szervezetek vezetőségei és a forradalmi bizalmiak együttes ülést tartottak, amelyen a Kommunista Párt képviselői (Karl Liebknecht és Wilhelm Pieck) is részt vettek. Az ülésen elhatározták, hogy nem engedik meg Eichhorn leváltását; felhívták Berlin munkásait, hogy január 5-én tuntessenek Eichhorn leváltása ellen, s szukség esetén indítsanak harcot a kormány megdontéséért. Forradalmi akcióbizottságot választottak, amelynek Karl Liebknecht és Wilhelm Pieck is tagja lett. Ugyanaznap este a Kommunista Párt Kozponti Bizottsága elhatározta a forradalmi bizalmiak támogatását és a tuntetésben való részvételt, bár kifejezésre juttatta véleményét, hogy idő előttinek tartja a kormány megdontésére irányuló megmozdulást, amelyre még nem érett meg az ország.

Január 5-én óriási tuntetés zajlott le Berlinben. A forradalmi bizottság, amelyben a Független Szociáldemokrata Párt megbízottai is részt vettek, felhívta a munkásokat, hogy kuzdjenek a fehérgárdista kulonítmények feloszlatásáért, a proletariátus felfegyverzéséért és azért, hogy Eichhornt visszahelyezzék tisztségébe. De egyúttal olyan jelszót is kiadtak, amelyre a munkásokat még nem készítették fel eléggé: a Forradalmi Bizottság az Ebert—Scheidemann-kormány megdontésére szólította fel a munkásokat, s bejelentette, hogy kezébe veszi a hatalmat.

Másnap, január 6-án általános sztrájk tort ki Berlinben. Ezen és a kovetkező napokon félmillió munkás vonult ki az utcára. Január 7—8-án a munkások elfoglalták a pályaudvarokat, a „Vorwärts" szerkesztőségi épuletét és nyomdáját, de nem tudták, mi történjék ezután. A fuggetlenek vezetői, akik az imént még a kormány megdontését kovetelték, most tárgyalásokba bocsátkoztak a kormánynyal, s ezzel lehetővé tették az ellenforradalom számára, hogy időt nyerjen fegyveres erőinek összevonására. Emiatt a Kommunista Párt Kozponti Bizottsága január 8-án elhatározta, hogy Liebknechtet és Piecket visszahívja a Forradalmi Bizottságból. Ugyanaznap este, miután az Eberttel folytatott tárgyalások zátonyra jutottak, a Forradalmi Bizottság független szociáldemokrata tagjai ismét fegyverbe szólították a munkásokat. De szavakon nem jutottak túl: nem törődtek a felkelés valódi előkészítésével. Ugyanakkor a fiatal Kommunista Párt még nem volt elég erős ahhoz, hogy magával ragadja a tomegeket: a berlini pártszervezetnek ekkor még mindossze 300 tagja volt.

Ezekben a napokban a kormány szunet nélkul tanácskozott a tábornoki kar képviselőivel. Az egyik megbeszélésen Noske energikus dontéseket kovetelt. Valaki odakiáltotta neki: „Akkor hát lásson hozzá!" Mire Noske így válaszolt: „Akárhogy is, valakinek be kell toltenie a véreb szerepét. Én nem félek a felelősségtől!" Ettől kezdve Noskét, a német forradalom hóhérát, csak „vérebnek" nevezték.

Január 11-én a kormány összevonta csapatait, és megkezdte a kegyetlen megtorlást. A rendőrfőnökség épuletében és a „Vorwärts" helyiségeiben védekező munkások és katonák ellen tuzérséget és gránátvetőket alkalmaztak. A foglyul ejtett felkelőket bestiálisan megkínozták, sokat kozuluk a helyszínen agyonlőttek. A kommunistákat torvényen kívul helyezték. A munkáskeruletekbe bevonultak az „önkéntes" alakulatok főerői — Noske fehérgárdistái. November 13-án a Független Szociáldemokrata Párt kozponti vezetősége és a forradalmi bizalmiak bejelentették a sztrájk beszuntetését.

1918 novembere
V. Schulz rajza. 1918

A Kommunista Párt Központi Bizottságának határozata alapján Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg illegalitásba vonult. A „Rote Fahne" szerkesztését azonban továbbra is ők végezték. Luxemburg megírta „Berlinben rend van" című cikkét, amelyben feltárta a berlini proletariátus vereségének okait. A falut, amely a katonatömegek nagy részét adja — írta Luxemburg —, szinte egyáltalán nem érintette a forradalom. A katonák politikai éretlensége lehetővé tette, hogy a tisztek ellenforradalmi célokra használják fel őket. A vidéken sok forradalmi központ alakult ki — így például a Rajna-vidéken a kikötővárosokban, Braunschweigben, Szászországban, Württembergben —, amelyek teljes mértékben a berlini proletariátus oldalán állottak, de nem volt meg köztük „a cselekvés egysége, amely a berlini munkások megmozdulásának összehasonlíthatatlanul nagyobb hatást és átütőerőt kölcsönzött volna".

Karl Liebknecht „Azért is!" című, január 14-én írt cikkében megállapította: „Igen: Berlin forradalmi munkásait megverték. S győzött az Ebert—Scheidemann—Noske-banda... De van olyan vereség, amely felér a győzelemmel, s van olyan győzelem, amely végzetesebb a vereségnél... Akiket ma legyőztek, azok győzni fognak holnap. Mert a vereségből tanulnak."[3]

Az ellenforradalmi szoldateszka ügynökeinek sikerült felkutatniuk azt a lakást, ahol Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg rejtőzött. Január 15-én este mindkettőjüket elfogták és a lovas lövészgárdahadosztály törzséhez szállították, ahol az elállatiasodott tisztek meggyilkolták a két kiváló forradalmárt. Liebknecht holttestét a gyilkosok a hullaházba irányították, mint „ismeretlen férfi holttestét", Luxemburg tetemét pedig a csatornába hajították (csak 1919. május 31-én sikerült megtalálni).

Egész Németországon a tiltakozás hulláma sopört végig a munkások nagy vezetőinek meggyilkolása miatt. Karl Liebknecht (1919. január 25.) és Rosa Luxemburg (június 13) temetése a dolgozók ezreinek tüntetésévé nőtt.

A német ellenforradalom gaztette viharos felháborodást váltott ki az egész nemzetközi proletariátusból.

A NEMZETGYŰLÉSI VÁLASZTÁSOK

A munkásosztály forradalmi élcsapatának szétzúzásával a német reakció elérte célját: sikerült biztosítania győzelmét a nemzetgyűlési választásokon. A választásokat 1919. január 19-én tartották meg, kíméletlen fehérterror közepette. 30 millió választó adta le szavazatát. A szociáldemokraták 11,5 millió szavazatot és 165 mandátumot, a függetlenek pedig 2,3 millió szavazatot és 22 mandátumot kaptak. Végeredményben erre a két pártra jutott a mandátumok 45,5 százaléka. A fennmaradt 54,5 százalékot a burzsoá pártok szerezték meg. A Kommunista Párt nem vett részt a választásokon.

Az (alkotmányozó) nemzetgyűlés február 6-án nyílt meg a turingiai Weimarban. A megnyitás napján a Munkás- és Katonatanácsok Központi Tanácsa határozatot hozott arról, hogy átadja a nemzetgyűlésnek a hatalmat, amelyet a munkás- és katonatanácsok országos kongresszusa ruházott rá. Ez egyenlő volt azzal, hogy a tanácsok felszámolják önmagukat.

Február 11-én a nemzetgyűlés köztársasági elnökké választotta Ebertet, február 13-án pedig Scheidemann a szociáldemokrata, a demokrata és a katolikus párt képviselőiből kormányt alakított. A jobboldali szociáldemokraták nyíltan koalícióra léptek a burzsoá pártokkal.

[3] *Karl Liebknecht:* Válogatott beszédek és írások. Szikra 1954. 485. old.

A német imperializmusnak a világháború éveiben kiéleződött válsága közvetlen szükségszerűségként állította a német munkásosztály elé a polgári demokratikus forradalom feladatainak megoldását: a militarizmus megsemmisítését, az államgépezet megtisztítását, a junkerek és a háborús bűnösök javainak kisajátítását, a monarchikus rendszer megdöntését és az egységes német köztársaság megteremtését. „Ebben a harcban az volt a feladat — olvashatjuk a Német Szocialista Egységpárt Központi Bizottságának a novemberi forradalom 40. évfordulójára, 1958-ban kiadott téziseiben –, hogy a munkásosztály tapasztalatokat gyűjtsön, létrehozza a Kommunista Pártot, és szövetséget kössön a dolgozó parasztsággal annak érdekében, hogy aztán tovább haladhasson a proletárforradalom felé, amely objektíve már napirenden volt." A néptömegek ösztönösen is harcolni akartak e célok valóra váltásáért, az uralkodó osztályoknak pedig nem volt elegendő erejük a forradalom leveréséhez.

Az 1918 novemberében kitört forradalom megdöntötte a császárságot. A forradalom lendítő ereje a munkásosztály volt. Németország sok városában munkás- és katonatanácsok alakultak, amelyeket a néptömegek szívvel-lélekkel támogattak. A pillanatnyi nemzetközi helyzet is rendkívül kedvező volt a forradalom számára. Szovjet-Oroszország sikeresen harcolt a külföldi intervenció és a belső ellenforradalom ellen. Sok európai országban forradalmi fellendülés indult meg. Magyarországon proletárforradalom érlelődött.

De — jóllehet Németországban már a háború előtt kialakultak a szocialista forradalom gazdasági és társadalmi előfeltételei — a novemberi forradalom nem jutott túl a polgári demokratikus szakaszon. Ennek oka elsősorban a német munkásosztály gyengesége, politikai tapasztalatlansága, az egység hiánya volt, továbbá az, hogy a munkásosztály nem tudta magával ragadni a nagy tömegeket. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatására keletkezett német tanácsok opportunista vezetés alatt álltak, és a parlamenti illúziók rabjai voltak. Éreztette hatását a sokmilliós katonatömegek politikai éretlensége is: a katonák forradalmi álláspontot foglaltak el a militarizmussal, a háborúval és az imperializmus nyílt képviselőivel szemben, de ingadozó és bizonytalan magatartást tanúsítottak a szocializmus irányában.

Mindez megkönnyítette az opportunista vezérek számára, hogy félrevezessék a népet, alá-aknázzák a forradalom erőit, és támogatást nyújtsanak az ellenforradalomnak. Ebben az időben Németországban még nem volt olyan valóban forradalmi proletárpárt, amely képes lett volna a szocialista forradalomért vívott harc vezetésére. A spartakisták nem tudták betölteni ezt a feladatot, azért sem, mert a forradalmi válság döntő periódusában még nem szerveződtek párttá.

Ennek következtében a német munkásosztály nem tudta kihasználni azt a nagy történelmi lehetőséget, amely 1918 novemberében nyílt meg előtte. „. . . A német burzsoázia és az antant vezető erői — írta negyven évvel később Walter Ulbricht, a Német Szocialista Egységpárt Központi Bizottságának első titkára — levonták a tanulságokat a maguk számára az októberi forradalomból, s mindent elkövettek, hogy a német szociáldemokrácia segítségével megbontsák a munkásosztályt, gátat vessenek a forradalom továbbfejlődésének és leverjék a munkásosztály élcsapatát.

A novemberi forradalom nem hajtotta végre történelmi feladatát. A Szociáldemokrata Párt ellenzékének opportunizmusa következtében még a polgári demokratikus forradalmat sem vitték végig."

Ez a hatalmas német forradalmi tömegmozgalom, amely a XVI. századi parasztháború óta a legnagyobb volt, csak annyi eredménnyel járt, hogy — bizonyos mértékig proletár eszközökkel és módszerekkel — megvalósították a polgári demokratikus forradalmat. A forradalom menete tökéletesen igazolta azt a fontos lenini tételt, hogy a szocialista forradalom csakis új típusú, marxista—leninista proletárpárt vezetésével győzhet.

A német munkásosztály novemberi forradalmi harca nem volt hiábavaló. Igen fontos polgári demokratikus jellegű vívmányokat hozott a német nép számára: a monarchia megdöntését, a császár, továbbá 22 király, herceg és fejedelem trónfosztását, a nyolcórás munkanap, a nőkre is kiterjedő általános választójog, az egyesülési, szólás- és gyülekezési szabadság stb. törvénybe iktatását. A német proletariátus egyúttal gazdag politikai tapasztalatokra is szert tett. A novemberi forradalom után új szakasz kezdődött a német munkásosztály harcában.

2. A NÉMET PROLETARIÁTUS FORRADALMI MEGMOZDULÁSAI 1919 FEBRUÁR—MÁJUSBAN

FORRADALMI KÜZDELMEK BRÉMÁBAN ÉS A RUHR-VIDÉKEN. A MÁRCIUSI HARCOK BERLINBEN

Németország-szerte nagy visszhangot keltettek a berlini proletariátus forradalmi harcai. Különösen heves küzdelem lángolt fel Brémában, ahol a Johann Knief vezette kommunista szervezetnek nagy befolyása volt.

A brémai tanács már 1918. december 24-én megtagadta az országos tanácskongresszus azon határozatának elismerését, amely szerint a hatalmat át kell adni a nemzetgyűlésnek. A kormány fegyveres erővel próbálta szétkergetni a tanácsot, de kudarcot vallott: a munkások lefegyverezték a katonákat. 1919. január 10-én Brémában kikiáltották a szocialista köztársaságot. Megalakult a Népi Megbízottak Tanácsa, amely három kommunistából, három független szocialistából és a katonák három képviselőjéből állott.

A brémai tanácshatalom ostromállapotot rendelt el, és bevezette a burzsoá sajtó cenzúráját. A Népi Megbízottak Tanácsa az Ebert—Scheidemann-kormány lemondását követelte, s üdvözletét küldte Szovjet-Oroszországnak. Demokratikus reformokat rendeltek el: felemelték a munkanélküli-segélyt, új bérskálát vezettek be, amelynek értelmében felemelték egyes munkás- és alkalmazotti kategóriák fizetését. Január 11-én Cuxhavenban is tanácsköztársaság alakult.

A berlini munkások januári megmozdulásának leverése után Noske parancsot adott az „önkéntes" fehérgárdista osztagoknak, hogy számolják fel a brémai és cuxhaveni tanácsköztársaságot. A brémaiak Hamburg munkásaihoz fordultak segítségért; a hamburgi tanácsban helyet foglaló jobboldali szociáldemokraták azonban szabotálták, és végeredményben meghiúsították ennek megszervezését. Ernst Thälmann vezetésével (aki ebben az időben a Független Szociáldemokrata Párt tagja volt) egy fegyveres munkásosztag gyalogosan indult Hamburgból Brémába, minthogy a szociáldemokraták, akik a vasutasok sztrájkját vezették, megtagadták az osztag átszállítását, mondván, hogy ez „sztrájktörés" lenne. Thälmann osztaga emiatt nem érkezett meg idejében Brémába; eközben Gerstenberg fehérgárdista hadosztálya benyomult a városba, és 1919 február elején letörte a munkások ellenállását. Közvetlenül ezután Cuxhaven forradalmi proletariátusa is vereséget szenvedett.

A kormány fehérgárdista osztagokat rendelt a Ruhr-vidékre is, ahol a munkások egyre gyakrabban léptek fel szervezetten a tőkések ellen. A Ruhr-vidéki munkások általános sztrájkkal válaszoltak a különítmények odavezénylésére. A sztrájk, amelyben félmillió munkás vett részt, több mint négy hétig tartott. A szociáldemokraták a munkástömegek megtévesztésére kiadták a jelszót: „A szocializálás napirendre került!" A nemzetgyűlés, ugyanebből a célból, törvényt hozott „a szénbányászat szocializálásáról". Ez a törvény azonban nem nyúlt a bányák tulajdonjogához, hanem csupán deklarálta a kormánynak azt a szándékát, hogy megvalósítja „a termékek értékesítésének társadalmi-gazdasági befolyásolását". Ezzel egyidőben a kormány ostromállapotot rendelt el a Ruhr-

vidéken, és megtorló intézkedéseket foganatosított a munkások ellen. Végül is a Ruhr-vidék proletariátusának a bányatulajdonjogok kisajátításáért vívott harca vereséget szenvedett.

Forradalmi munkásmegmozdulások zajlottak le más városokban is. 1919 februárjában tanácshatalom jött létre Augsburgban és Aschaffenburgban. Néhány napra Braunschweigben is kikiáltották a tanácsköztársaságot.

Berlinben ismét kiéleződött a helyzet. Sok gyár munkásai általános sztrájkra törekedtek a Ruhr-vidék és Közép-Németország proletariátusával való szolidaritás jegyében. Követelték a tanácsok elismerését, a politikai foglyok szabadon bocsátását, az ellenforradalmi „önkéntes" alakulatok feloszlatását, a Szovjet-Oroszországgal való diplomáciai kapcsolatok helyreállítását. A kormány meg akarta akadályozni, hogy Berlinben általános sztrájk törjön ki, és manőverezni kezdett: elrendelte a Rosa Luxemburg és Karl Liebknecht meggyilkolásával vádolt tisztek letartóztatását, s megígérte a szénbányák államosítását. A Szociáldemokrata Párt vezetősége a II. országos tanácskongresszus közeli összehívásáról beszélt. Mindamellett a berlini tanács a munkásság nyomására 1919. március 3-án elhatározta az általános sztrájkot. Ugyanaznap Noske ostromállapotot rendelt el a fővárosban. Berlin utcáin összeütközésre került sor a munkások és a rendőrség között. Március 5-én a küzdelem fegyveres felkelésbe csapott át. A munkások harcra keltek a reguláris csapatok ellen, s a főváros utcáin barikádokat emeltek. Ám a kormány hatalmas túlerővel rendelkezett, és a felkelést elfojtották. A berlini márciusi harcokban 1200 munkás vesztette életét.

A felkelés leverése után Noske elrendelte, hogy mindenkit, akinél fegyvert találnak, agyon kell lőni. Az öldöklés hulláma elöntötte az egész országot.

HARC A TANÁCSHATALOMÉRT BAJORORSZÁGBAN

Bajorországban hatalmas forradalmi küzdelem bontakozott ki. Itt 1918 novemberében, a monarchia megdöntése után, a független szociáldemokrata Kurt Eisner elnökletével köztársasági kormány alakult, amelyben tevékeny szerepet játszottak a jobboldali szociáldemokraták. A bajor kormány nem ment túl a jelentéktelen demokratikus reformokon, s valójában burzsoá jellegű volt. A burzsoázia mégsem bízott benne. Amikor az ellenforradalom Berlinben, Brémában, a Ruhr-vidéken és másutt támadásba ment át, a Noske sikerein felbátorodott bajor burzsoázia egyre sürgetőbben követelte, hogy a bajor munkások ellen is alkalmazzanak ugyanilyen terrorintézkedéseket. Mivel úgy látta, hogy Eisner útjában áll ennek, új kormányt akart alakítani. Február 21-én a monarchista Arco-Valley gróf merényletet követett el Kurt Eisner ellen. A jobboldali szociáldemokrata Hoffmann elnöklete alatt megalakult új kormány Ebert és Scheidemann ellenforradalmi politikáját akarta érvényesíteni Bajorországban, de ehhez nem volt elég ereje. Eisner meggyilkolása után sok munkás kilépett a Szociáldemokrata Pártból és a független szociáldemokratákhoz csatlakozott. Megnőtt a Kommunista Párt népszerűsége is. Münchenben, Nürnbergben és más bajor városokban erősödött a tanácsköztársaság megteremtéséért indított mozgalom.

Ebben a helyzetben néhány jobboldali szociáldemokrata, a Hoffmann-kormány tagja, provokatív módon azt indítványozta, hogy alakítsanak „tanácskormányt". Abban reménykedtek, hogy saját irányításuk alatt tarthatják, s majd e kormány leple alatt megszervezhetik az ellenforradalom fegyveres erőit. A Kommunista Párt müncheni szervezetének vezetői, élükön Eugen Levinével, elutasították az ilyen általnácskormányban való részvételt, és leleplezték a munkásosztály előtt a jobboldali szociáldemokraták mesterkedéseit. A független szociáldemokratáknál viszont sikerrel járt a provokáció: ezek elhatározták, hogy a kommunisták nélkül, sőt azok állásfoglalása ellenére fognak cselekedni.

1919. április 7-én a független szociáldemokraták tanácsköztársasággá kiáltották ki Bajorországot, és Ernst Toller elnökletével „tanácskormányt" alakítottak. A hatalom jellege gyakorlatilag

nem változott. A munkások a kommunisták nélküli kormányt nem tekintették tanácskormánynak. De Toller kormánya az ellenforradalmárok számára is elfogadhatatlan volt. A jobboldali szociáldemokrata vezetők, mesterkedéseik kudarcát látva, elmenekültek Münchenből és kijelentették, hogy Bajorország „törvényes" kormánya továbbra is a Hoffmann-kormány. Az ellenforradalom összevonta erőit a müncheni proletariátus szétzúzására. A Toller-kormány semmiféle intézkedést sem tett az ellenforradalmárok ellen; az események uszályában haladt. Április 13-án Münchenben ellenforradalmi lázadás tört ki. Az ellenforradalmárok letartóztatták a Toller-kormány tagjait, és megkísérelték, hogy a fő csapást a Kommunista Pártra mérjék. De a munkásosztagok a kommunista Rudolf Egelhofer parancsnoksága alatt szétverték a lázadókat.

A BAJOR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG

Április 13-án este München üzemi bizottságai és katonatanácsa megszűntnek nyilvánították Toller kormányát, és a teljhatalmat az általuk létrehozott akcióbizottságra ruházták, amelyben Levinével az élen a kommunisták játszották a vezető szerepet. Ez azt jelentette, hogy Bajorországban valódi tanácsköztársaság született. A kommunisták megértették, hogy még nem értek meg a tanácshatalom megteremtésének feltételei, minthogy sok munkás a független szociáldemokratákat követi, a jobboldali szociáldemokraták befolyása még nem szűnt meg, egész Németországban elkezdődött a forradalmi mozgalom apálya, s a müncheni kommunista szervezet gyenge. Ám a bajor kommunisták mégis proletár kötelességüknek tekintették, hogy élére álljanak a tanácsköztársaság megvalósítását és megvédését követelő munkástömegeknek.

Bajorország tanácskormánya munkásellenőrzést vezetett be az iparban, hozzákezdett a bankok államosításához, s elkobozta az élelmiszerkészleteket, hogy szétossza őket a munkások között; az ellenforradalmárok ellen rendkívüli bizottságot hozott létre, megteremtette a Vörös Gárdát és a Vörös Hadsereget, s 30 000 munkást fegyverzett fel.

A Bajor Tanácsköztársaság üdvözölte Szovjet-Oroszországot. Erre küldött válaszában Lenin (1919. április 27-én) egész sor fontos kérdést vetett fel, lényegében azoknak a legközelebbi feladatoknak a programját, amelyeket a bajor tanácshatalomnak meg kellett volna valósítania: a munkások felfegyverzését és a burzsoázia lefegyverzését, a ruhák és egyéb közszükségleti cikkek szétosztását a munkások, az agrárproletárok és a kisparasztok között, a tőkések gyárainak és vagyonának, valamint a tőkés mezőgazdasági üzemeknek a kisajátítását, a kisparasztokat terhelő jelzálogok és haszonbérek eltörlését, a munkások megtanítását az államigazgatás mesterségére, a munkás-, mezőgazdasági munkás- és kisparaszti tanácsok aktív öntevékenységének kifejlesztését stb.[4]

A Bajor Tanácsköztársaság helyzete rendkívül nehéz volt. A koalíciós Scheidemann-kormány 60 000 főnyi hadsereget küldött Hoffmann segítségére. Münchentől északra, Dachau körzetében harcok kezdődtek a bajor Vörös Hadsereg és a fehérgárdista osztagok között. A Vörös Hadsereg számos győzelmet aratott, de a független szociáldemokraták a döntő pillanatban árulást követtek el. Ernst Toller, akit a kommunisták egyik frontszakasz parancsnokságával bíztak meg, április 26-án elhagyta a frontot és visszatért Münchenbe. Itt a független szociáldemokraták egy csoportja segítségével, amely megegyezésre törekedett a reakcióval, rágalomhadjáratot indított a kommunisták ellen, s arra kényszerítette őket, hogy április 27-én kilépjenek a kormányból. Egy másik független szociáldemokrata, Klingelhofer, Toller parancsnok-helyettese, elrendelte a visszavonulást és a front megnyitását az ellenség előtt.

Május elsején az ellenforradalmi csapatok bevonultak Münchenbe. A Vörös Hadsereg Rudolf Egelhofer vezetésével elkeseredett ellenállást tanúsított: néhány napig utcáról-utcára védeke-

[4] Lásd Lenin: Üdvözlet a Bajor Tanácsköztársaságnak. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. Szikra 1953. 328—329. old.

Vörösgárdisták őrzik a Bajor Tanácsköztársaság kormányának székházát
Fénykép. 1919

zett. De az erők egyenlőtlenek voltak. Május 5-én a városban elcsendesedtek a harcok: Münchenben és környékén fehérterror kezdődött. Hoffmann és Noske irányításával kegyetlen megtorlás folyt. Sok kiváló munkást megöltek, a Kommunista Pártot betiltották, hat és félezer embert bebörtönöztek. Június 5-én a tábori hadbíróság ítélete alapján a fegyház udvarán agyonlőtték Eugen Levinét. Utolsó szavai ezek voltak: „Éljen a világforradalom!"

AZ 1919 ELSŐ FELÉBEN LEZAJLOTT FORRADALMI HARCOK JELENTŐSÉGE

Azok a forradalmi harcok, amelyeket a német proletariátus 1919 első felében folytatott, védekező jellegűek voltak, és a kormány kihívásaira reagáltak. Ezekben a küzdelmekben a nép nagy tömegei nem vettek részt; csupán a proletariátus élcsapata harcolt — magára vonva az ellenforradalom egész erejét — Berlinben, Brémában, Hamburgban, Münchenben, a Ruhr-vidéken és más ipari központokban, hogy a munkásosztályt és kiharcolt vívmányait megvédje.

A proletár élcsapat vereséget szenvedett. Tapasztalt, erős burzsoázia volt az ellenfele, amely jelentős segítséget kapott a munkásosztály egységét megbontó és erőit gyengítő jobboldali szociáldemokrata vezetőktől. A harcoló proletariátus még nem rendelkezett elegendő tapasztalattal, és nem volt erős forradalmi, marxista—leninista pártja. Németország Kommunista Pártja ellen, alighogy megszervezték, megtorló hadjárat indult; a pártot illegalitásba kényszerítették, legkiválóbb vezetőit meggyilkolták.

Mindennek ellenére az 1919-es év első felének forradalmi megmozdulásai a német proletariátus kimagasló hőstettei voltak. Meghiúsították a német szoldateszka és a monarchisták reakciós terveit, s lehetetlenné tették a novemberi forradalom vívmányainak teljes felszámolását. Egyes helyeken (Brémában, Cuxhavenben, Münchenben és másutt) a polgári demokratikus forradalomból a szocialista forradalomba való átmenetért vívták dicső harcukat.

A német proletariátus hősi harca segítséget jelentett a nemzetközi munkásmozgalomnak: több tízezer olyan katonát vont el, akiket a nemzetközi és a német reakció Szovjet-Oroszország és a Magyar Tanácsköztársaság ellen szeretett volna bevetni, nagy hatással volt más európai országok forradalmi mozgalmaira, s hozzájárult a világimperializmus gyöngítéséhez.

A fiatal Kommunista Párt által vezetett német proletariátus dicsőséges lapot írt Németország forradalmi hagyományainak történetébe, s az önfeláldozás olyan példáit mutatta, amelyeken később a kommunisták újabb nemzedékei nevelkedtek.

3. NÉMETORSZÁG A WEIMARI KÖZTÁRSASÁG ELSŐ ÉVEIBEN (1919—1921)

A WEIMARI ALKOTMÁNY

A Weimarban ülésező nemzetgyűlésnek az volt a feladata, hogy köztársasági alkotmányban rögzítse a burzsoá rendszert azokkal a változásokkal együtt, amelyek a novemberi forradalom eredményeként végbementek. Lényegében az államrend terén véghezvitt felszínes polgári demokratikus átalakulásról volt szó, amely a junkerek politikai szerepének csökkenéséből és az ipari és pénzburzsoázia jelentőségének növekedéséből adódott. A hatalmon levő szociáldemokrata és burzsoá pártok blokkja azt tekintette alapvető feladatának, hogy megőrizze a tőkés rendet és gátat emeljen a proletár forradalmi mozgalom elé.

Erre a célra irányultak a nemzetgyűlés többségének erőfeszítései is. A koalíciós kormány minden lehető módon ösztönözte azoknak a képviselőknek demagóg tevékenységét, akik hangzatos szónoklatokat tartottak a szabadságról és a demokráciáról. Ezek a beszédek és a dolgozó tömegek helyzetének megjavítására vonatkozó ígéretek megerősítették a kispolgárság és a parasztság bizalmát az uralkodó körök iránt.

A burzsoázia ügyesen kihasználta a német nép hazafias érzelmeit is. A németek ebben az időben viharosan tiltakoztak a párizsi konferencia által átnyújtott békeszerződés rabló jellegű, Németország számára megalázó feltételei ellen. Az elkeseredett soviniszta agitáció, amelyet a kormánypártok folytattak a békeszerződés aláírása ellen, elvonta a néptömegeket a forradalmi harctól. Scheidemann a nemzetgyűlés május 12-i ülésén álszent módon kijelentette: „Száradjon le az a kéz, amely az ilyen szerződést aláírja." A nemzetgyűlés elutasította a békefeltételeket, az országban „nemzeti gyászhetet" tartottak; Ebert elnök, Scheidemann és a kormány más tagjai a békeszerződés ellen tiltakozó tömegtüntetések élén haladtak. Mindez azt az alapvető célt szolgálta, hogy visszaszorítsák a forradalmi mozgalmat. Amikor ezt a célt elérték, a szociáldemokrata Bauer koalíciós kormánya, amely a Scheidemann-kormányt követte, 1919. június 28-án aláírta a versailles-i békeszerződést, amelyet július 9-én a nemzetgyűlés is ratifikált.

Németországban a Kommunista Párt volt az egyetlen olyan politikai párt, amely leleplezte a versailles-i béke igazi jellegét. A kommunisták rámutattak arra, hogy ez a szerződés hatalmas terheket ró Németországra, s nem egyéb, mint a német imperialisták és az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország imperialistái között létrejött egyezség eredménye, amelyet az ellenforradalom érdekében kötöttek meg azzal a céllal, hogy a német dolgozókat a külföldi tőkések és „saját" kapitalistáik leigázhassák.

Röviddel a versailles-i békeszerződés aláírása után befejeződött az alkotmány kidolgozása. 1919. július 31-én a nemzetgyűlés elfogadta az alkotmányt, s ez augusztus 11-én életbe is lépett. Ez az alkotmány a császári rendszerhez képest előrelépést jelentett, minthogy a munkásosztálynak bizonyos lehetőséget nyújtott arra, hogy kiszélesítse érdekeiért vívott harcát. Az alkotmány

deklarálta a polgári demokratikus szabadságjogokat: a szólás-, gyülekezési és egyesulési szabadságot, az egyenlő, közvetlen és titkos választójogot, a torvény előtti egyenlőséget, kimondta, hogy a kormány felelősséggel tartozik a parlamentnek stb. Számos cikke azonban erősen korlátozta a népakarat megnyilvánulásának lehetőségeit. Az általános szavazással hét évre megválasztott köztársasági elnok nevezte ki a birodalmi kancellárt és a minisztereket; ő volt az ország osszes fegyveres erőinek főparancsnoka, saját belátása szerint feloszlathatta a Reichstagot, új választásokat tűzhetett ki, sőt rendkívuli állapotot is elrendelhetett az országban; igénybe vehette a fegyveres erőket, felfüggeszthette a demokratikus szabadságjogokat és az alkotmányos jogokat. Az alkotmány garantálta a magántulajdon sérthetetlenségét. Fennmaradt Németország autonóm államokra való felosztottsága, ami jelentős mértékben erősítette a reakciót és Poroszország kiváltságos helyzetét. A megválasztott Reichstag és a tartományi landtagok mellett létrehozták a Reichsratot is (Birodalmi Tanács, amely a tartományi kormányok képviselőiből állt), s ez erősen korlátozta a Reichstag jogait.

A weimari alkotmány egészében megszilárdította a burzsoázia és a foldesurak hatalmát. A köztársaság kikiáltása és az általános választójog bevezetése nem ingatta meg ezt az uralmat. A császári időkhöz képest annyi volt a kulonbség, hogy a junker-burzsoá blokkban, amely az államot irányította, akkor a junkerek voltak túlsúlyban, míg a weimari Németországban (így nevezték Németországot az alkotmány elfogadása után) az ipari és pénzmágnásoké lett a vezető szerep.

A KAPP-PUCCS

A német burzsoázia, amely az országon belul megőrizte pozícioit, kulfoldi tőkeveszteségeiért pedig kártérítést kapott az államtól, a versailles-i békeszerződés megkotése után nyomban hozzálátott szervezeteinek megerősítéséhez. 1919 decemberében a Német Gyáriparosok Kozponti Szovetsége és a Gyáriparos Szovetség osszeolvadásából megalakult a Német Birodalmi Ipari Szovetség, amely a Német Munkaadók Egyesuletével egyutt a kulisszák mogul irányította a kormány politikáját. A Német Munkaadók Szovetsége elsősorban a munkásosztály szervezetei elleni harccal, a munkabérek, a munkanap stb. kérdéseivel foglalkozott, a Német Birodalmi Ipari Szovetség pedig általános gazdasági és politikai problémákkal. Mindkét szervezetet Krupp, Stinnes, Hugenberg és a monopoltőke tobbi mágnása irányította.

1919 végén és 1920 elején a burzsoázia mind erőteljesebben támadta a munkásosztály demokratikus jogait. Az uzemi tanácsokról szóló 1920. január 13-i torvényben gyakorlatilag megtiltották a sztrájkokat. Ugyanakkor az ellenforradalmi katonai szervezetek, amelyeket tisztekből, gazdagparasztokból, reakciós diákokból, deklasszált elemekből verbuváltak, féktelenul reakciós, soviniszta és antidemokratikus propagandát folytattak. Megélénkult az 1918 novemberében alakult reakciós, nacionalista katonai szervezet, a Stahlhelm (Acélsisak) tevékenysége is.

Az uralkodó körök a hadsereget is erősítették. 1920 elejére, a versailles-i békeszerződés korlátozásai ellenére, a német fegyveres erők létszáma — az „onkéntes" alakulatokat leszámítva — elérte a 400 000 főt. A német hadsereg egy része, az antant hozzájárulásával, még mindig a Baltikumban állomásozott, ahol a forradalmi mozgalom elfojtása és a Szovjet-Oroszország elleni agresszió volt a feladata.

A vezető tábornoki klikk — Ludendorff, Luttwitz — katonai diktatúrára tort, és osszeesküvést szőtt a kormány megdontésére, a monarchia visszaállítására, a weimari alkotmány megsemmisítésére. Az osszeesküvők a nagybirtokos Kappot akarták kinevezni kormányfőnek. Terveiket a junkerek és bizonyos burzsoá korok támogatták. Az osszeesküvők azt remélték, hogy a hatalom megragadása után sikerul elérniuk a versailles-i szerződés katonai feltételeinek revízióját.

Fokozatosan és titokban Berlin korul vonták ossze az „onkéntes" alakulatokat. 1920. már-

cius 10-én Luttwitz tábornok azzal a követeléssel állt a kormány elé, hogy oszlassa fel a nemzetgyűlést és írja ki az új elnökválasztást. Ebert és a kormány feje, a szociáldemokrata Bauer elutasították ugyan a lázadók követeléseit, de semmit sem tettek megfékezésukre.

Március 13-ára virradó éjjel Erhardt „tengerész brigádja" bevonult Berlinbe. A köztársasági elnök és a kormány Stuttgartba menekult. Ebert parancsot adott a birodalmi hadseregnek, hogy vegye fel a harcot a lázadókkal. Von Seeckt tábornok, aki a hadügyminisztérium általános csapathivatalának főnoke volt, válaszul kijelentette, hogy „a Reichswehr nem harcol a Reichswehr ellen". Március 13-án Kapp bejelentette, hogy átvette a birodalmi kancelláři tisztséget. Ugyanazon a napon kozzétett kiáltványában ismertette a junkerek és a katonai vezető klikk kiváltságainak visszaállítására irányuló programját, s bejelentette, hogy a sztrájkokat kíméletlenul le fogják torni.

A szociáldemokrata vezérek ellenezték a Kapp-féle diktatúrát, mert úgy látták, hogy a monarchia visszaállítása kiélezné az országban a politikai helyzetet. De a gyakorlatban semmit sem tettek a puccs leverésére. Csak a kommunisták és a Szociáldemokrata Párt egyszerű tagjai által vezetett munkások szálltak szembe a lázadókkal. Már a puccs napján, március 13-án általános sztrájk kezdődött, amely csakhamar szinte az egész országra átterjedt. A munkások sok helyen fegyverkezni kezdtek. Chemnitzben háromezren fogtak fegyvert. Lipcsében és Halléban tobb napig tarto utcai harcokra kerult sor. Turingiának csaknem valamennyi városában hosszan tartó barikádharcokat vívtak. Súlyos összetűzések színhelye volt Kiel és Hamburg is. A Rajna-vidéken és Vesztfáliában voros hadseregek alakultak; a voroskatonák tízezrei vették fel a harcot a lázadókkal. Mecklenburgban a mezőgazdasági munkások is aktívan részt vettek a harcban, s maguk és a városi munkások számára fegyvert szereztek azokból a készletekből, amelyeket az általuk elfoglalt birtokokon találtak. Ily módon a reakciós államcsíny ellen létrejott a munkásosztály egységfrontja.

Az általános sztrájk és a munkássag fegyveres felkelése meghiúsította a puccsot. Kapp diktatúráját felszámolták, ő maga pedig Svédországba menekult. Kozvetlenul a lázadás szétzúzása után Legien, a reformista szakszervezetek vezetője kijelentette: „Németorszagban egyetlen kormány sem tarthatja magát még 24 óráig sem a munkások akarata ellenére." Ám a reformisták minden erejukkel azon voltak, hogy a munkásosztály ne érvényesíthesse akaratát.

Március 17-én a kormány visszatért Stuttgartból Berlinbe, s bejelentette a sztrájk befejezését. Megígérte, hogy megbunteti a lázadókat, feloszlatja az ellenforradalmi katonai alakulatokat, engedélyezi a helyi munkásőrosztagok megalakítását, „haladéktalanul megkezdi az államosításra megérett gazdasági ágak szocializálását" stb. De ígéreteinek beváltása helyett „onkéntes" csapatokat kuldott a Rajna-vidék és Vesztfália munkásai ellen, mert jobban félt a felfegyverzett proletariátustól, mint a monarchista lázadóktól. Scheidemann a kovetkezőképpen értékelte azt a helyzetet, amely a munkásoknak a Kapp-puccs elleni fellépése nyomán kialakult: „Fennállt az a veszély, hogy e nyomás súlya alatt nemcsak az általában elítélt berlini katonai hatalom roppan ossze mindenutt, hanem a Reichswehr is: helyén pedig valami koztársasági népfelkelésféle jon létre azzal a céllal, hogy a fegyvert kizárólag a proletariátus kezébe adja."

A Rajna-vidék és Vesztfália felfegyverzett munkásai vereséget mértek az „onkéntes" csapatokra. A kormány ekkor manőverekhez folyamodott: megismételte ígéreteit, de egyidejűleg 20 000 Reichswehr-katonát kuldott a Ruhr-vidékre. A munkásokat véres harcokban leverték.

A lázadók felelősségre vonása elmaradt, a reakciós „onkéntes" osztagokat nem oszlatták fel, s a kormány egyetlen más ígéretét sem teljesítette.

A NÉMET BURZSOÁZIA POZÍCIÓINAK TOVÁBBI ERŐSÖDÉSE

A Ruhr-vidéki vereség meggyengítette a munkásosztályt. A burzsoázia kihasználta ezt, s a Szociáldemokrata Párt vezetőségének támogatásával még erőteljesebben folytatta a dolgozók életszínvonala elleni támadását. A kormány inflációs politikával segítette az export volumenének növelését. A külföldre exportáló német tőkések profitja hallatlanul magasra szökött. A részvénytársaságok megsokszorozták jövedelmüket, a néptömegek viszont nagy nehézségekkel küszködtek: az élelmiszerek mennyisége erősen megcsappant, a közszükségleti cikkek pedig rendkívül megdrágultak.

Az országban nyíltan szervezkedett a fekete reakció. „A Hohenzollernek hadseregének mintegy 20 000 hivatásos tisztje — állapította meg a Komintern II. kongresszusának kiáltványa — erős ellenforradalmi magot alkot, főképp a Kapp—Lüttwitz-lázadás óta... A régi rezsimnek ezt a központosított terrorszervezetét a junker nagybirtokokon alakított fehérpartizán-osztagok egészítik ki."

Németország reakciós erői a többi tőkésország, mindenekelőtt az Egyesült Államok imperialistáinak erkölcsi és anyagi támogatását élvezték. 1919. április 30-án a Federal Reserve Board elhatározta, hogy kölcsönt nyújt Németországnak. Ugyanebben az évben a Standard Oil konszern felújította régi kapcsolatait Németországgal, és a német ásványolajpiac jelentős részét magához ragadta. Stresemann, Cuno, Rathenau és más befolyásos német polgári politikusok meg nagytőkések szoros kapcsolatban álltak különféle amerikai trösztökkel. 1920-ban Harriman amerikai „vasútkirály" egyezményt kötött a hamburgi HAPAG hajózási társasággal. Ugyanebben az időben egész sereg amerikai—német vegyes banktársulás jött létre. Néhány amerikai bank megkezdte a legnagyobb német trösztök, köztük az AEG finanszírozását. Az amerikai nagytőkések segítséget nyújtottak Németország meginduló újrafelfegyverzéséhez és a német burzsoáziának a német munkásosztály ellen folytatott harcához.

1920 derekára a német burzsoázia annyira megerősödött, hogy már nem volt szüksége arra, hogy a jobboldali szociáldemokraták segítségével álcázza politikáját. Annál is inkább nélkülözni tudta segítségüket, mert pozícióik erősen meginogtak. Az 1920 júniusában tartott birodalmi gyűlési választásokon a Szociáldemokrata Párt feleannyi (5,6 millió) szavazatot kapott, mint 1919-ben. Ugyanakkor a Független Szociáldemokrata Párt szavazatainak száma megkétszereződött (ötmillióra emelkedett). A választásokon első ízben részt vevő Kommunista Párt valamivel több mint 400 000 szavazatot kapott.

A német militaristák elhatározták, hogy véget vetnek a koalíciónak és szociáldemokraták nélküli kormányt alakítanak. 1920. június 25-én Fehrenbach, a Centrumpárt egyik vezetője, a Német Néppárt és a Demokrata Párt tagjaiból alakított kormányt, a nacionalisták támogatásával.

A KOMMUNISTA PÁRT HELYZETE

Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg halála után Jogiches vezette a Kommunista Pártot, de 1919. március 10-én letartóztatták, majd előzetes letartóztatása folyamán orvul meggyilkolták. De a párt — hiába szorították illegalitásba, hiába szenvedett súlyos veszteségeket — számbelileg tovább gyarapodott, ideológiailag megerősödött és elszánt küzdelmet folytatott a szociáldemokrata árulók ellen. Ebben az időben szakított a Független Szociáldemokrata Párttal és lépett be a Kommunista Pártba Clara Zetkin, Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg harcostársa, a munkásmozgalom veteránja, miután éppen csak felépült hosszú, súlyos betegségéből. A Majna-Frankfurtban március 29-én megtartott illegális pártértekezleten Clara Zetkint a Központi Bizottság tagjává választották.

1919 októberében Heidelbergben illegális körülmények között összeült a pártkongresszus, amelyen 106 000 párttag képviseletében 46 küldött vett részt. A kongresszus hibának minősítette az alkotmányozó gyűlési választások bojkottálását, és elhatározta, hogy a párt részt vesz a küszöbön-

álló parlamenti választásokon. Néhány szektás felfogású küldött nem értett egyet ezzel a határozattal, sőt konokul ragaszkodott ahhoz az álláspontho is, hogy a kommunistáknak nem szabad a reformista szakszervezetekben dolgozniuk. 1920 februárjában ennek a „baloldali" ellenzéknek a tagjait kizárták a pártból. A „baloldaliak" két hónappal később megalakították az úgynevezett Kommunista Munkáspártot, de utóbb e párt tagjainak többsége visszatért a Kommunista Pártba. A Kommunista Munkáspárt pedig jelentéktelen szektás szervezetté zsugorodott, amely még jó néhány évig hadakozott Németország Kommunista Pártja és a Kommunista Internacionálé ellen.

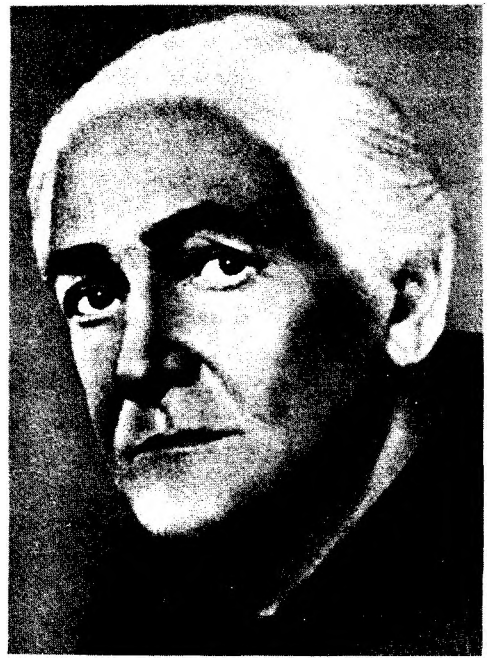

Clara Zetkin
Fénykép

1920 nyarán a német munkások a Kommunista Párt vezetésével harcot indítottak annak megakadályozására, hogy a német kormány továbbra is támogassa a lengyel ellenforradalmi csapatokat. Ludwigshafenben, Mannheimben, a danzigi kikötőben, a berlini, erfurti, chemnitzi, stuttgarti, stettini vasútállomásokon a munkások megtagadták a burzsoá-földesúri Lengyelországnak szóló fegyver- és lőszerszállítmányok berakását és továbbítását.

Németország fiatal Kommunista Pártja nagy segítséget kapott az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párttól és személyesen Lenintől. Lenin „Levél Európa és Amerika munkásaihoz" (1919 január), „Üdvözlet az olasz, francia és német kommunistáknak" (1919 október), „Levél Németország Kommunista Pártja Központi Bizottságának a szakadás alkalmából" (1919 október) és „Levél a német és a francia munkásokhoz" (1920 szeptember) című munkáiban értékes tanácsokat adott a párt tevékenységének legfontosabb kérdéseivel kapcsolatban. Kimagasló jelentősége volt a német kommunisták számára Lenin „»Baloldaliság« — a kommunizmus gyermekbetegsége" című művének.

A kommunisták befolyásának erősödése kiélezte a válságot a Független Szociáldemokrata Párton belül. Annak idején sok munkás azért csatlakozott a függetlenek pártjához, mert kiábrándította a szociáldemokrata vezetők árulása; de itt az új vezetőknél újra csak opportunizmust, képmutatást és megalkuvást tapasztalt. Az öntudatos munkások nem akartak továbbra is egy pártban maradni az árulókkal. Beigazolódott annak a lenini megállapításnak a helyessége, amely 1919 októberében hangzott el: „A »függetlenek«... látszólag egységes pártot alkotnak; valójában pedig párttagjaik tömege az alapvető, a legfőbb, a leglényegesebb kérdésben *nem* ért egyet a vezérekkel."[5] 1920 októberében a Független Szociáldemokrata Párt hallei kongresszusán a tagság 236 szavazattal 156 ellenében, elhatározta a Kommunista Internacionáléhoz való csatlakozást. 1920 decemberében összeült a függetlenek forradalmi szárnyának és a Kommunista Pártnak az egyesülési kongresszusa, amely elhatározta a Független Szociáldemokrata Párt megszüntetését és Németország Egyesült Kommunista Pártjának megalakítását. Ekkor lépett a Kommunista Pártba a hamburgi forradalmár munkások vezetője, Ernst Thälmann is, aki nagy szerepet játszott a Független Szociáldemokrata Párt balszárnyának megszervezésében és e szárnynak a Kommunista Párttal való egyesítésében. A Kommunista Párt, amelynek az egyesülés előtt mintegy 100 000 tagja volt, most 300 000-es

[5] Lenin: Üdvözlet az olasz, francia és német kommunistáknak. Lásd *Lenin* Művei. 30. köt. Szikra 1953. 39. old.

taglétszámú tömegpárttá vált. Az 1921 februárjában tartott porosz landtag-választásokon a Kommunista Párt több mint 1 200 000 szavazatot szerzett.

A Kautsky, Hilferding, Bernstein vezette jobboldali független megtartották szervezetük részére a Független Szociáldemokrata Párt nevet. Pártjuk azonban csak rövid ideig állt fenn: 1922 őszén beolvadt a Szociáldemokrata Pártba.

AZ 1921 MÁRCIUSI HARCOK

A proletariátus politikai aktivitásának megnövekedése felettébb aggasztotta a burzsoáziát. Az uralkodó körök elhatározták, hogy újabb csapást mérnek a munkásokra.

1921. március 18-án Hörsingnek, a szászországi szociáldemokrata tartományfőnöknek a parancsára rendőrség és katonaság szállta meg Közép-Németország munkáslakta vidékeit. Megkezdődtek a provokációk, házkutatások, erőszakoskodások és letartóztatások. Válaszul a mansfeldi iparvidék munkásai a kommunisták vezetésével tiltakozó sztrájkba léptek, amely hamarosan egész Közép-Németországra átterjedt, és sokhelyütt a rendőrséggel vívott fegyveres harccá fejlődött. Mansfeldben és környékén partizánosztagok alakultak, amelyeknek vezetője Max Holz volt, a Kapp-puccs idején 1920-ban vívott fegyveres harc népszerű hőse. A partizánok egymás után mérték a csapásokat a rendőrségre és a katonaságra. Berlinben, Hamburgban és más helységekben szolidaritási mozgalom indult a közép-németországi proletariátus támogatására. De a szociáldemokrácia és a szakszervezetek vezetősége minden tőle telhetőt megtett a szolidaritási mozgalom elgáncsolására. Közép-Németország proletariátusának megmozdulását leverték.

A márciusi harcokat a burzsoázia kényszerítette rá a munkásokra. A hősi küzdelemben ismét csak a munkásosztály élcsapata vett részt, amelynek akkor kellett harcba bocsátkoznia, amikor még nem került sor a nagy tömegek részvételére. A Kommunista Párt a harcoló proletariátus első soraiban küzdött, és nagy tekintélyt vívott ki magának a tömegek között. Miként a Kommunista Internacionálé határozata kimondta, Németország Kommunista Pártja bebizonyította, hogy a forradalmi proletariátus pártja. Ugyanakkor azonban a határozat azt is megállapította, hogy a párt hibákat is elkövetett; a legnagyobb hiba az volt, hogy nem hangsúlyozta eléggé a harc védelmi jellegét.

Az opportunista Paul Levi megkísérelte, hogy kihasználja a Kommunista Párt hibáját. Jogiches tragikus halála után beférkőzött a párt vezetőségébe, s harcot indított a párt megerősítése, a Komintern határozatai ellen. 1921 februárjában kilépett a Központi Bizottságból, és frakciót alakított. Közvetlenül a márciusi események lezajlása után Levi brosúrát tett közzé „Utunk a puccsizmussal szemben" címmel. Ebben azt írta, hogy a márciusi harcokban „deklasszált elemek" vettek részt, a párt pedig „a puccsizmus és a kalandorpolitika" útjára lépett.

Németország Kommunista Pártjának Központi Bizottsága 1921 áprilisában kizárta Levit a pártból. „Ha valaki olyan harc után, amelyben százezrek vettek részt, e harc ellen fordul és úgy cselekszik, mint Levi, azt ki kell zárni — mondotta Lenin. — Ez meg is történt."[6]

1921 augusztusában a Kommunista Párt jenai kongresszusa elismerte, hogy a Kommunista Internacionálé jogosan bírálta a párt hibáit. A kongresszus határozatot hozott a szakszervezetekben végzett munka fokozásáról. Lenin ezekben a napokban a következőket írta a német kommunisták feladatairól: „Meg kell őrizni a hidegvért és az önuralmat; — rendszeresen jóvá kell tenni a múlt hibáit; — szakadatlanul törekedni kell a munkástömegek többségének megnyerésére, mind a szakszervezetekben, mind a szakszervezeteken kívül; — türelmesen építeni kell egy erős és okos kom-

[6] Lenin: A Kommunista Internacionálé III. kongresszusa. 1921. június 22—július 12. Lásd *Lenin* Művei. 32. köt. Szikra 1953. 508. old.

munista pártot, amely — bármilyen fordulatot vesznek is az események — valóban vezetni tudja a tömegeket; — olyan stratégiát kell kidolgozni, amely nem marad el a »legfelvilágosultabb« (általában századok tapasztalatain, s különösen az »orosz tapasztalatokon« felvilágosult), előrehaladott burzsoázia legjobb nemzetközi stratégiája mögött — ezt kell tenni, és ezt fogja tenni a német proletariátus, ez biztosítja számára a győzelmet."[7]

A német munkásosztály élcsapatának 1921-ben elszenvedett veresége nem jelentette a forradalmi fellendülés időszakának befejeződését Németországban. A belpolitikai és a nemzetközi helyzet újabb rosszabbodása rövid idő múlva újabb súlyos forradalmi válsághoz vezetett.

[7] Lenin: Levél a német kommunistákhoz. Lásd *Lenin* Művei. 32. kot. 552—553. old.

VI. FEJEZET

AZ OSZTRÁK—MAGYAR MONARCHIA SZÉTHULLÁSA. A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG

A világháború és a Nagy Októberi Szocialista Forradalom elmélyítette és a végsőkig kiélezte az Osztrák—Magyar Monarchia társadalmi és nemzetiségi ellentéteit. A monarchia területén fellángolt forradalmak csapásai alatt széthullt a Habsburgok toldozott-foldozott birodalma. Romjain önálló burzsoá államok alakultak, Magyarországon pedig, ha rövid időre is, a proletariátus diktatúrája győzött, tanácsköztársaság jött létre.

1. POLGÁRI DEMOKRATIKUS FORRADALMAK AZ OSZTRÁK—MAGYAR MONARCHIÁBAN. NEMZETI ÁLLAMOK MEGALAKULÁSA A MONARCHIA TERÜLETÉN

A világháború alatt a monarchiában még féktelenebbé vált a nemzeti elnyomás. A birodalmi kormányzat még azokat a jelentéktelen alkotmányos biztosítékokat is teljesen megsemmisítette, amelyeket az elnyomott népek régebben kiharcoltak. Sok országrész parlamentjét (landtag, szejm) feloszlatták, a nemzetiségi szervezetek ellen megtorló intézkedéseket tettek. A nemzeti elnyomást súlyosbította, hogy a tőkések és a nagybirtokosok féktelenül kizsákmányolták a dolgozó tömegeket.

A nemzeti és osztályellentétek kiéleződése következtében, továbbá a monarchiában élő népek forradalmi és nemzeti felszabadító törekvéseit hallatlanul felfokozó Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatására a Habsburg-birodalom területén közvetlen forradalmi helyzet alakult ki.

AZ OSZTRÁK—MAGYAR MONARCHIA A VILÁGHÁBORÚ UTOLSÓ IDŐSZAKÁBAN

Az Osztrák—Magyar Monarchiában a nemzeti felszabadító küzdelem hajtóerejét a dolgozó tömegek alkották, élükön a munkásosztállyal. Részt vett a nemzeti mozgalomban az elnyomott nemzetek burzsoáziája is. Ez a burzsoázia, összetételét tekintve, nem volt egységes, s különböző csoportjai különbözőképpen vettek részt a mozgalomban. Az osztrák és magyar monopóliumokkal, valamint a monarchia piacával szoros kapcsolatban álló nagyburzsoázia nem kívánta a Habsburg-monarchia feloszlatását, nem ment túl azon a követelésen, hogy politikai jogokat és az osztrák burzsoáziával egyenlő lehetőségeket kapjon; a dolgozó tömegek forradalmi tevékenységétől meg-

rémülve kompromisszumot akart kötni a monarchiával. A középburzsoázia és különösen a kispolgárság határozottabban szembeszegült az osztrák—magyar imperializmus nagyhatalmi politikájával, sőt a nemzeti felszabadító harc egyes szakaszaiban a dolgozó tömegekkel együtt lépett fel.

A parasztság teljes egészében a feudális maradványok és a nagybirtokok megszüntetését követelte. Mivel a legnagyobb földbirtokosok osztrákok és magyarok voltak, a parasztok többsége pedig az elnyomott nemzetiségekhez tartozott, a parasztoknak a földért vívott küzdelme szorosan összefonódott a nemzeti felszabadító harccal. Ausztriában és Magyarországon a szegényparasztok egyre gyakrabban léptek fel a nagy földbirtokosok és a gazdagparasztok ellen, akik a mezőgazdasági proletariátus kizsákmányolása és a gabonaspekuláció révén hihetetlenül meggazdagodtak a háború alatt.

A proletariátus a monarchia megdöntéséért, az ország demokratizálásáért, független nemzeti államok megalakításáért küzdött. A szociáldemokrácia forradalmi szárnya ezenkívül célul tűzte ki a szocialista forradalom megvalósítását, a kapitalizmus alapjainak megsemmisítését is.

A háború teljes gazdasági csődbe juttatta az országot. A mezőgazdasági termelés súlyosan visszaesett. A falvak munkaképes férfilakossága a frontokon volt, a munkaerőhiány akadályozta a termelést. A vetésterület összezsugorodott. A folytonos gabona-, takarmány- és állatrekvirálások végképp tönkretették a falut. Az élelmiszerkészlet még a belső szükségletek fedezésére sem volt elég, s mégis tovább folytatták a Németországba irányuló élelmiszer-szállítást. 1919 januárjában a nagyvárosokban a felnőtt lakosság részére napi 100 gramm kenyeret adtak ki jegyre, júniusban pedig tovább csökkentették a kenyérfejadagot; a kisvárosokban egyáltalán nem volt sem kenyérjegy, sem kenyér. Éheztek a katonák is. A dolgozó lakosságot ezenkívül cipő-, ruha-, szappan- és petróleumhiány, továbbá más közszükségleti cikkek hiánya sújtotta.

Az éhezés miatt forrongásokra, tüntetésekre került sor; sok helyen a tömeg megrohanta az élelmiszerüzleteket és raktárakat.

A munkások és alkalmazottak bére messze elmaradt az árak rohamos emelkedése mögött. Az Alpine Montangesellschaft stájerországi ércbányáiban a névleges munkabér 1918-ban kétszerese volt az 1913. évinek; az élelmiszerárak viszont a háború előtti árak tízszeresére szöktek fel. Ugyanakkor a bányatulajdonosok az 1916—1917-es üzleti évre a befektetett tőke 38 százalékának megfelelő osztalékot kaptak, holott a háború előtt az átlagos évi osztalék nem haladta meg a hét százalékot.

A burzsoázia féktelen gazdagodási vágyában még jobban igyekezett fokozni a proletariátus kizsákmányolását. A munkaerőhiányt a munka intenzitásának további növelésével akarta kiegyenlíteni. Az üzemek többsége a hadsereg részére termelt; ezekben napi 12 órára emelték a munkaidőt. Sok üzem közvetlenül katonai parancsnokság alá került. A háború utolsó időszakában egyedül Bécsben és Alsó-Ausztriában 300 000 munkás dolgozott ilyen üzemekben. Az ország más iparvidékein is rengeteg vállalatot helyeztek katonai parancsnokság alá. Az itt dolgozó munkásokat bevonultaknak minősítették: a legkisebb engedetlenségért haditörvényszék elé állították őket, nem sztrájkolhattak, nem hagyhatták el munkahelyüket. A monopoltőke arra használta fel a gazdasági élet militarizálását, hogy még inkább maga alá rendelje az államapparátust, végrehajtsa a kényszerkartellizálást, elnyelje a kis- és középvállalatokat. Az ipari és finánccligarchia megalakította egységes központját, az Osztrák Ipar Szövetségét, amelyben korlátlanul uralkodtak a nehézipar mágnásai. A kisebb vállalatok összeolvadása útján a textiliparban is egységes kartell jött létre.

A FORRADALMI VÁLSÁG KIÉLEZŐDÉSE

A háború alatt a végsőkig kiéleződtek az osztályellentétek. Az 1918 januári általános politikai sztrájk és a haditengerészek cattarói felkelése (1918 február) után a monarchiában meggyorsult a forradalmi fejlődés. Június 18-án arra a hírre, hogy a kormány elrendelte a kenyérfejadag csök-

Köztársaságot!
Biró Mihály plakátja. 1919

kentését, Ausztriában ismét általános sztrájk tört ki, amely rövid idő alatt politikai jelleget öltött. A munkások a háború befejezését, az annexió és hadisarc nélküli béke haladéktalan megkötését követelték. Csatlakoztak az osztrák munkások megmozdulásához a budapesti vasmunkások is, akik azt követelték, hogy vonják ki az üzemekből a katonai parancsnokságot. A rendőrség a sztrájkolók közé lőtt. Tiltakozásul országszerte szolidaritási sztrájkokra került sor. Budapesten munkástanács alakult. Nemrég alakultak tanácsok Bécsben és más osztrák ipari városokban is. Június 22-én Alsó-Ausztria munkástanácsai Sankt-Pöltenben konferenciát tartottak, amelyen 28 helyi tanács képviseltette magát. Ám sok munkástanácsban erős reformista befolyás érvényesült. A Szociáldemokrata Párt vezetőinek felhívására a munkások abbahagyták az általános sztrájkot, miután a kormány néhány jelentéktelen engedményt tett (némi munkabérpótlékot állapított meg, amelynek költségeit az állam viselte).

A Habsburg-birodalomban azonban továbbra is feszült maradt a beltámadás után — amelyben a monarchia halottakban, sebesültekben és foglyokban több mint százezer embert veszített — a kormánykörökön teljes csüggedés és fejvesztettség lett úrrá. A Seidler-kormány lemondásra kényszerült. Az új miniszterelnök, Hussarek, reakciósságában nem maradt el Seidler mögött, de hajlékonyabb politikus hírében állott. Hussarek miniszteri tárcákat kínált fel a Szociáldemokrata Párt vezéreinek, s amikor ezek, a tömegek előtti lelepleződéstől félve, visszautasították ajánlatát, kísérletet tett arra, hogy az elnyomott népek — a csehek, délszlávok, ukránok stb. — parlamenti pártjainak tagjaiból koalíciós kormányt alakítson. De ez a kísérlet sem járt sikerrel: a nemzetiségi pártok burzsoá politikusai már felismerték, hogy a Habsburg-birodalom pusztulása elkerülhetetlen, s ezért nem léptek be a kormányba.

politikai helyzet. Június végén, a kudarcba fulladt trentói

Szeptember közepén az antantcsapatok áttörték a balkáni frontot. Bulgária szeptember 29-én kapitulált, s ezzel dél felől megnyílt az antantcsapatok útja a monarchia felé. Októberben az olaszok a Piave-folyónál áttörték a frontot és délnyugat felől fenyegették a Habsburg-birodalom határait. Küszöbön állt már Németország teljes katonai veresége is, annak az országnak az összeomlása, amelynek erejében azelőtt oly vakon hittek az osztrák és magyar uralkodó körök.

Rendkívül súlyossá vált az osztrák—magyar imperialisták helyzete Szovjet-Ukrajna megszállt területein is. Az ukrán nép felszabadító, honvédő háborút folytatott a betolakodók ellen. Az

osztrák—magyar hadsereg katonái a forradalmi eszmék hatására megtagadták a Vörös Hadsereg és a partizánok elleni harcot, s barátkozni kezdtek a szovjet katonákkal. A monarchia hadseregében felkelések törtek ki. Az osztrák hadvezetőség, a teljes felbomlástól tartva, sietve hozzálátott, hogy kivonja csapatait Ukrajnából. De a hazatérő katonák otthon elmondták az igazságot a szovjet forradalomról és Október vívmányairól. Ez tovább fokozta a forradalmi erjedést a monarchia területén. Október közepétől kezdve az osztrák—magyar hadseregben egyre-másra alakultak a katonatanácsok.

A legforradalmibbak a szláv és más elnyomott nemzetiségekből származó katonák voltak. Tömegesen tagadták meg a szolgálatot, eldobták fegyverüket és szétszéledtek, ki-ki a maga otthonába. Augusztus végéig 100 000-en, október végéig 250 000-en dezertáltak az osztrák—magyar hadseregből. Sokan megtartották fegyverüket és Erdély, Horvátország, Csehország, Krajna erdeiben és hegyeiben fegyveres osztagokat alakítottak, s felvették a harcot a kormánycsapatokkal. Egyedül Horvátország területén szeptember és október hónapban 50 000-re rúgott a fegyveres katonaszökevények, az úgynevezett „zöldkáderek" száma, akik fegyverrel harcoltak a kormánycsapatok ellen. A „zöldkáderek" között szép számmal akadtak Szovjet-Oroszországból hazatért hadifoglyok, akik közvetlen szemtanúi, sőt sokszor résztvevői voltak az októberi forradalomnak.

Fellendült a parasztmozgalom is, kivált a nemzetiségi vidékeken. Dalmáciában, Isztriában és a horvát tengerparti vidékeken a parasztok megtagadták a földesuraknak teljesítendő félfeudális jellegű szolgáltatásokat és az adófizetést. Boszniában és Hercegovinában a félig jobbágyi sorban élő parasztok — a kmetek — megrohanták az osztrák közigazgatás helyi szerveit, megsemmisítették az adósleveleket, nem dolgoztak többé a földesurak részére. Moravicában, Debeljačában, Vološinovóban, Zrenjaninban, Novi Sadon és néhány más vajdasági helységben a parasztok felosztották maguk között a földesúri birtokokat, kezükbe vették a hatalmat, és népi gyűléseket alakítottak. Nagyszabású parasztmozgalom bontakozott ki Galíciában, Szlovákiában, Bukovinában is, ahol a parasztok a földért folytatott tömegharcot összekapcsolták a nemzeti felszabadulásért vívott küzdelemmel. Krajna, Horvátország és Szlavónia sok vidékén, egyebek közt Vukovar városában és környékén is, a felkelő parasztok és a „zöldkáderek" elkergették a földesurakat, a csendőröket és az osztrák—magyar közigazgatási személyzetet.

A POLGÁRI DEMOKRATIKUS FORRADALOM

1918. október 14-én Csehországban általános politikai sztrájk tört ki. Elindítói a prágai munkások voltak, akik így tiltakoztak a birodalmi kormány azon rendelkezése ellen, hogy a szén- és élelmiszerkészleteket szállítsák át Csehországból Ausztriába. A munkásosztály általános politikai sztrájkja döntő jelentőségű volt a cseh állam megalakulásának előkészítésében. Csehországban és Szlovákiában a dolgozók számtalan gyűlésen követelték a Habsburg-monarchia megdöntését és a független Csehszlovák Köztársaság megalakítását. Ez tulajdonképpen a polgári demokratikus, nemzeti forradalom kezdete volt.

Károly császár ekkor kísérletet tett arra, hogy megtartsa Csehországot a Habsburg-birodalomban: október 16-i kiáltványában bejelentette, hogy Ausztriát nemzeti államok szövetségévé szervezik át, s nemzeti autonómiát adnak a cseheknek és a többi nemzetiségnek. De ekkor már magasra csapott a nemzeti felszabadító tömegmozgalom hulláma, és a részleges reformok ígérete senkit sem elégíthetett ki. A birodalmi országgyűlés cseh tagjai október 17-én elutasították az elkésett javaslatot.

Október 28-án a Prágai Nemzeti Bizottság — amelyben a cseh burzsoá és nagybirtokos pártok játszották a vezető szerepet — ünnepélyesen bejelentette az önálló csehszlovák állam megalakulását,

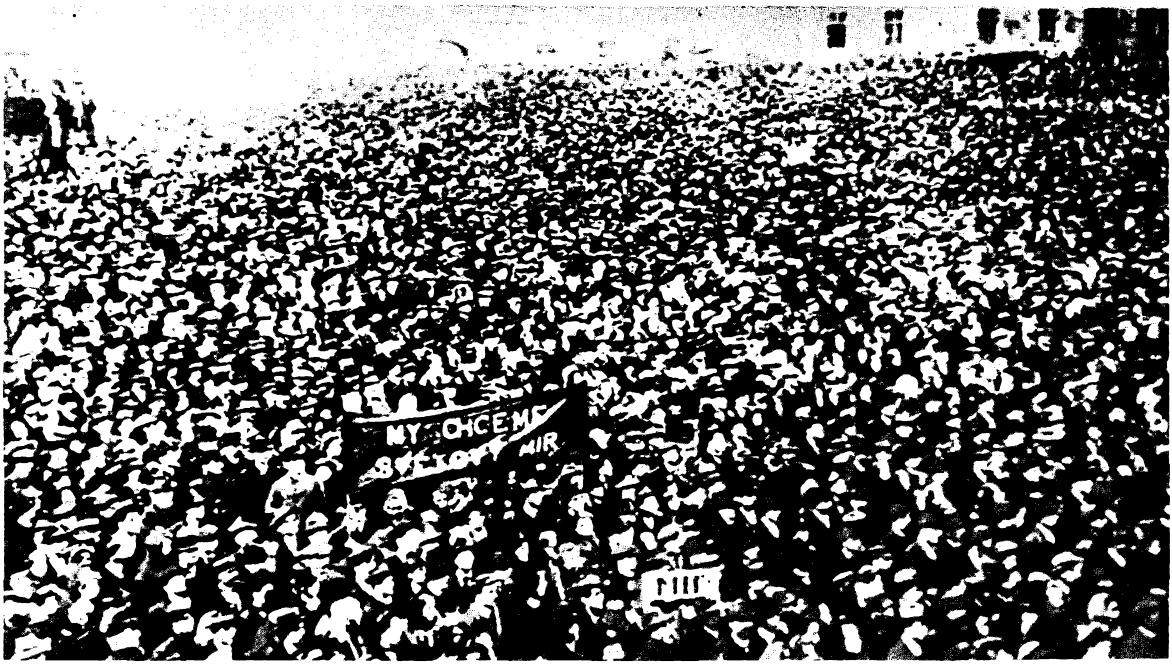

A kladnói munkások 1918. október 14-i béketüntetése
Fénykép

valamint azt, hogy a legfőbb hatalmat a nemzeti bizottság gyakorolja. Két nappal később a Szlovák Nemzeti Tanács Túrócszentmártonban nyilatkozatot tett közzé arról, hogy Szlovákia csatlakozik az egységes csehszlovák államhoz. A birodalmi törvények és a cseh szejm rendeletei mindaddig érvényben maradnak Csehszlovákia területén, amíg új törvényeket nem hoznak; a régi állami hivatalok is tovább folytatják működésüket az új közigazgatási apparátus létrehozásáig.

Ezután a politikai pártok vezető szerveinek képviselőivel kiegészített Prágai Nemzeti Bizottság ideiglenes nemzetgyűléssé nyilvánította magát. 1918. november 14-én a nemzetgyűlés kikiáltotta a köztársaságot, megválasztotta az elnököt és koalíciós kormányt létesített. A köztársaság első elnökévé Tomaš Masarykot, a cseh burzsoá emigráció egyik vezetőjét választották, miniszterelnök pedig Kramář, a Nemzeti Demokrata Párt vezetője lett. Az új állam valamennyi vezető posztját a burzsoázia és a nagybirtokosok képviselői foglalták el, holott a köztársaság kivívásában a munkásosztály játszotta a legnagyobb szerepet.

A délszláv területeken Horvátország és Szlovénia vezető burzsoá pártjai 1918 október elején Zágrábban összehívták a népi vecsét, amelyben a volt tartományi gyűlés tagjai foglaltak helyet. A népi vecse az Osztrák—Magyar Monarchiában élő összes délszlávok képviseleti szervévé nyilvánította magát, de eleinte nem szakított a Habsburg-monarchiával. Álláspontja azonban hamarosan megváltozott. Október végén Rijekában (Fiume), Pulában, továbbá a Dalmáciában, Isztriában, Horvátországban és Krajnában állomásozó számos katonai alakulatban forradalmi megmozdulásokra került sor. A katonai egységeknél forradalmi bizottságok jöttek létre, a Vajdaság és Szlavónia néhány körzetében pedig kisebb tanácsköztársaságok keletkeztek. A népi vecse, hogy megakadályozza a munkáshatalom létrejöttét, október 29-én Zágrábban kimondta az összes délszláv tartománynak az Osztrák—Magyar Monarchiától való elszakadását és a szerbek, horvátok és szlovének önálló államának megalakulását.

A birodalmi kormány a többi nemzetiségi terület fölött is elvesztette uralmát. Bukovinában

a népi felkelés új hatalmi szerveket formált, és felszámolta az Osztrák—Magyar Monarchiától való függőséget. November 3-án a Csernovciba összehívott népi vecse határozatot hozott Észak-Bukovina Szovjet-Ukrajnához való csatlakozásáról. Galíciában november elsején kikiáltották a Nyugat-Ukrán Népköztársaságot. Itt is erőteljes mozgalom bontakozott ki a Szovjet-Ukrajnával történő újraegyesülés érdekében, de ezt a Lvovban hatalomra jutott ukrán burzsoá nacionalistáknak sikerült megakadályozniuk.

Október 28-án a lengyel területek is kiváltak az Osztrák—Magyar Monarchiából. A Krakkóban megalakult lengyel burzsoá-földesúri likvidációs bizottság bejelentette, hogy kezébe veszi a hatalmat.

Az október 31-ére virradó éjszakán Magyarországon is kitört a forradalom. A felkelő munkások és katonák elfoglalták Budapest legfontosabb stratégiai pontjait: a hidakat, a postát, a távírdát, a fegyverraktárakat, a városparancsnokságot; követelték a független magyar köztársaság megteremtését. Károlyi Mihály elnökletével koalíciós kormány alakult. November 16-án hivatalosan is megdöntötték a Habsburgok hatalmát, s Magyarországot köztársasággá nyilvánították.

Forradalmár munkások és katonák Budapesten, 1918. október 31-én
Fénykép

A birodalom kezdődő széthullása a tulajdonképpeni Ausztriában is fellendítette a forradalmi mozgalmat. A burzsoá pártok a Szociáldemokrata Párt vezetőivel karöltve megkísérelték, hogy feltartóztassák a forradalom fejlődését. Már október első napjaiban megbeszélték, hogy parlamenti blokkot hoznak létre az ideiglenes hatalmi szervek megalakítására. Október 21-én az osztrák parlament tagjai ideiglenes nemzetgyűlésnek nyilvánították magukat. A Szociáldemokrata Párt sietve kijelentette, hogy ezzel „megtették az első lépést a német—osztrák népállam megteremtése felé", noha a nemzetgyűlés még a Habsburg-monarchia megszüntetéséről sem döntött.

A Hussarek-kormányt október 27-én a Lammasch-kormány váltotta fel. Lammaschnak régi kapcsolatai voltak az antanthatalmak képviselőivel, s ezért alkalmasabbnak látták őt a fegyverszüneti tárgyalások folytatására. A néptömegek azonban nem érték be a kormánykörökben végrehajtott átcsoportosítással. Október 30-án Bécsben kimondták az általános sztrájkot. Többezres, spontán tüntetés zajlott le, köztársasági jelszavak alatt. A tüntetés legfőbb erejét a munkásság alkotta. Az uralkodó körök, hogy időt nyerjenek és lecsillapítsák a munkásokat, a burzsoá pártok és a szociáldemokraták képviselőiből koalíciós kormányt alakítottak. A kancellári tisztet Karl Renner, az osztrák szociáldemokrácia egyik legtekintélyesebb vezetője töltötte be. A külügyminiszter Viktor Adler lett (két héttel később meghalt, és Otto Bauer lépett a helyére). Az új kormány tárgyalásokat folytatott az antanttal, s november 3-án aláírta a fegyverszünetet az antant által diktált feltételek alapján, amelyek gyakorlatilag a teljes megadást jelentették.

Az osztrák uralkodó körök azon reményei, hogy a fegyverszünet megkötése lehetővé teszi a Habsburg-monarchia megmentését, nem váltak valóra. A forradalmi mozgalom nyomására a nem-

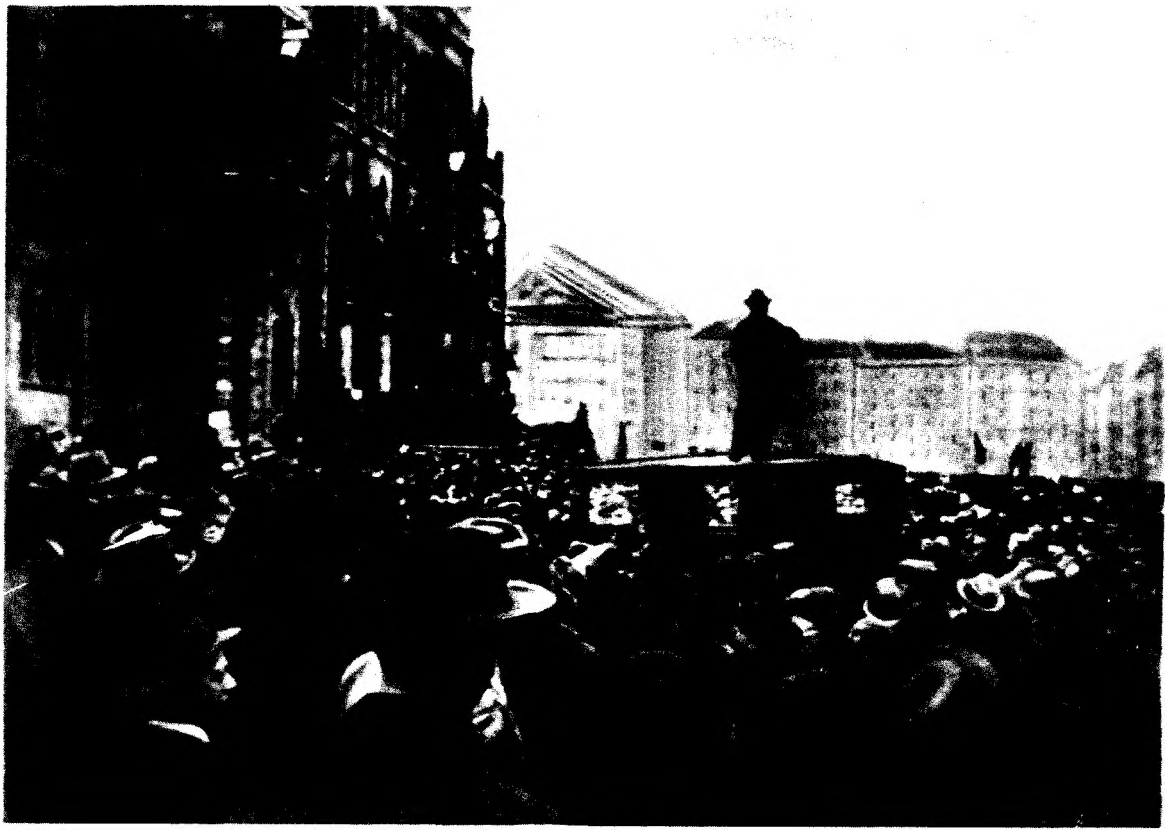

Népgyűlés Budapesten 1918. november 16-án, a köztársaság kikiáltásakor
Fénykép

zetgyűlés november 12-én köztársasággá nyilvánította Ausztriát. Ám a régi államgépezetet csaknem teljes egészében fenntartotta. Sok olyan törvény is érvényben maradt, amelyet még az Osztrák—Magyar Monarchia idejében hoztak.

Október végén és november elején ismét működni kezdtek a régi munkástanácsok, és új tanácsok is alakultak. Vezetésüket azonban a jobboldali szociáldemokraták ragadták magukhoz, akiknek sikerült eltéríteniük az osztrák munkásokat a hatalomért folytatott harctól, sikerült megakadályozniuk a proletariátus fegyveres fellépését.

November elején a kormány — a szociáldemokrácia tevékeny közreműködésével — létrehozta saját fegyveres erőit: a leszerelt hadsereg helyén — amely már erősen forradalmasodott — zsoldos alakulatot létesítettek, az úgynevezett Volkswehrt (Népőrség), reakciós tisztek vezetése alatt. Az első hónapokban a Volkswehr még nem volt a reakció eszköze. Katonái közt szép számmal akadtak forradalmi érzületű munkások is, akik a kommunisták befolyása alatt állottak, sőt a Volkswehr 41. zászlóalja Vörös Gárdának nevezte magát. E zászlóalj katonatanácsának egy kommunista tagja is volt, Leo Rothziegel. November végén a Vörös Gárda katonatanácsának elnöke Egon Erwin Kisch, a később világhírűvé vált forradalmár író lett.

Az ellenforradalom nagy sietve különböző reakciós katonai alakulatokat szervezett a Vörös Gárda ellensúlyozására: a Bürgerwehrt (polgárőrség) és a tiszti különítményeket. A forradalom elleni harcában szívvel-lélekkel támogatta a burzsoáziát a katolikus egyház, amelynek nagy befolyása volt a lakosság elmaradott rétegeire, különösen a tiroli, salzburgi és karintiai parasztságra.

1918. november 3-án — előbb, mint a többi nyugat-európai országban — megalakult Ausztriában a Kommunista Párt, amely akkor ugyan még kicsiny volt, és tömegbefolyással nem rendelkezett, de a későbbiekben az osztrák munkásosztály forradalmi élcsapatává fejlődött.

Népgyűlés Bécsben 1918. november 12-én, a köztársaság kikiáltásának tiszteletére
Fénykép

AZ OSZTRÁK—MAGYAR MONARCHIA SZÉTHULLÁSÁNAK TÖRTÉNELMI JELENTŐSÉGE

Az Osztrák—Magyar Monarchia népei elsöpörték a Habsburg-monarchiát. Ezzel megsemmisült Európa egyik legrégibb birodalma, amelyet korhadt bürokratikus rendszer, a feudális maradványok uralma, az évszázados elmaradottság és betokosodás jellemzett. Megsemmisült az a hatalmas reakciós erő, amely évszázadokon át oly nagy befolyást gyakorolt Európa politikai életére.

Az összetákolt birodalom romjain új, független államok alakultak: Ausztria, Magyarország, Csehszlovákia, a szlovének, horvátok és szerbek állama. Az egykori monarchia lengyel lakossága most egy államban egyesülhetett a lengyel nép többi részével. Hasonló folyamat ment végbe a román- és olaszlakta területek esetében is.

De az imperialista alku következtében ugyanakkor sok esetben — a területi rendezés és a határok megállapításával kapcsolatban — súlyos sérelem érte a Habsburg-elnyomás alól felszabadult népek nemzeti érdekeit. Hozzájárult mindehhez, hogy az új államokban a néptömegek győzelmének gyümölcseit a vagyonos osztályok (elsősorban a nagyburzsoázia) élvezték, amelyeknek a szociáldemokrácia jobboldali irányzatának segítségével és az antanthatalmak támogatásával sikerült kezükbe venniük az államhatalmat.

A munkásosztály nem hagyta abba a küzdelmet. A közép- és délkelet-európai országokban tovább folytatódott a forradalmi fellendülés. 1919-ben Magyarországon és Szlovákiában proletárforradalomra került sor.

2. A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG

A polgári demokratikus kormány a köztársaság kikiáltása után bizonyos reformokat hajtott végre Magyarországon: bejelentette az általános választójog és a politikai szabadságjogok — a szólás-, sajtó-, gyülekezési szabadság — megvalósítását, rendelkezés született a nyolcórás munkaidőről és mérsékelt földreformról.

A gyakorlatban mindebből kevés valósult meg. A burzsoázia uralma megakadályozta a dolgozó tömegek politikai szabadságjogainak érvényesülését; a nyolcórás munkaidőt elrendelő törvényt nem tartották be a vállalkozók, váratott magára a földreform végrehajtása is.

A kormányzat képtelennek bizonyult arra, hogy hathatós intézkedéseket tegyen a háború utáni gazdasági bomlás és zűrzavar megszüntetésére, a katasztrofális közellátási helyzet megjavítására. Budapesten és más ipari városokban sok üzem leállt, az elbocsátott munkások kenyér nélkül maradtak. Rohamosan haladt előre az infláció, gazdagodtak az uzsorások és a spekulánsok. Megállíthatatlanul emelkedtek a lakbérek, sokszorosára nőtt az élelmiszerek, a közszükségleti cikkek és a tüzelő ára. 1918—1919-ben a kenyér, a vaj, a cukor, a burgonya átlagosan 400—600 százalékkal, a tüzelő 700—800 százalékkal volt drágább, mint 1914-ben. 1918—1919 ínséges telén a dolgozók nagy nyomorba süllyedtek. Mindez rendkívüli módon megnövelte a néptömegek elégedetlenségét.

A KOMMUNISTÁK MAGYARORSZÁGI PÁRTJÁNAK MEGALAKULÁSA. A SZOCIALISTA FORRADALOM ELŐKÉSZÍTÉSE

1918. november 24-én a forradalmi csoportok megbízottainak tanácskozásán megalakult a Kommunisták Magyarországi Pártja (KMP). Magvát az első magyar kommunista csoportok vezetői — Kun Béla, Szamuely Tibor, Münnich Ferenc, Pór Ernő és mások — alkották, akik közül többen közvetlenül is részt vettek a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban. Először Oroszországban a volt magyar hadifoglyokból alakítottak kommunista csoportokat, majd pedig hazatérve, magukkal hozták a forradalmi harcok gazdag tapasztalatait. A forradalmi szocialisták (Korvin Ottó, Hevesi Gyula, Kelen József, Mosolygó Antal) és a baloldali szociáldemokraták (Rudas László, Vágó Béla, Szántó Béla és mások) ugyancsak közreműködtek a Kommunista Párt megalakításában.

A párt élén Kun Béla állt, aki hamarosan igen népszerű lett a magyar munkások között. A dolgozók körében növelte a tekintélyét, hogy szovjet-oroszországi tartózkodása idején személyesen is találkozott Leninnel. „Kun Béla elvtársat jól ismertem már akkor — mondotta róla Lenin —, amikor hadifogoly volt Oroszországban, és nemegyszer jött hozzám beszélgetni a kommunizmusról és a kommunista forradalomról."[1]

A Kommunisták Magyarországi Pártja nyomban hozzálátott a szocialista forradalom előkészítéséhez. Leleplezte a burzsoá kormány népellenes politikáját, és kitűzte a proletárdiktatúra megteremtésének jelszavát. „Nincs szükség alkotmányozó gyűlésre — írta a „Vörös Ujság", a KMP központi lapja. — Minden hatalmat a tanácsok kezébe kell adni!" A kommunisták nagy agitációs és propagandamunkát fejtettek ki a tömegek között, és a nép egyre nagyobb részét nyerték meg a szocialista forradalom ügyének. Tiltakozó kampányt szerveztek a háztulajdonosok által megszabott méregdrága lakbérek ellen. A kommunisták kezdeményezésére a dolgozók lakóbizottságokat alakítottak, s részt vettek a házak életének irányításában. Nagy gondot fordított a párt a munkanélküliek, a hadirokkantak és a háborús veteránok közti agitációs és propagandamunkára is. A katonák nagy része, főképp a fővárosban, a Kommunista Párt mellé állt. Napról napra nőtt a kommunisták — a munkásosztály élharcosainak — népszerűsége és tekintélye. 1918 decemberében a magyar munkások egyes, különálló megmozdulásai tömegsztrájkokká nőttek; üzemi bizottságok alakultak, amelyek kollektív szerződések megkötését követelték a munkáltatóktól. Az üzemi bizottságok spontán módon alulról jöttek létre, s tagjaik közé olykor ellenséges elemek is bekerültek; de egészében véve ez a mozgalom mélységesen forradalmi jellegű volt. Ahol a kommunisták vezették az üzemi bizottságokat, ott ezek a szervek fontos szerepet töltöttek be: munkásellenőrzés alá vették a gyárvezetőség ténykedését, eltávolították a szabotőröket, olykor pedig egyenesen

[1] Lenin: Tájékoztatás a Kun Bélával szikratávírón folytatott beszélgetésről. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. Szikra 1953. 242. old.

POLGÁRI DEMOKRATIKUS FORRADALOM AZ OSZTRÁK-MAGYAR MONARCHIÁBAN. A HABSBURG-BIRODALOM SZÉTESÉSE

KARTOGRÁFIAI VÁLLALAT, BUDAPEST

Kun Béla
Fénykép. 1919

Szamuely Tibor
Fénykép. 1919

kezükbe vették az üzem vezetését; egyes esetekben az üzemi bizottságok a helyi hatalmi szervek szerepét játszották.

Számos vidéki városban munkástanácsok alakultak, elég vegyes összetétellel; emiatt éles harc dúlt bennük a reformista és a forradalmi erők közt.

1918 végén fellendült az országban a parasztmozgalom. Kárpát-Ukrajnában a parasztok megtagadták az állami adók és a görög katolikus egyházi adó befizetését. A falvakban fegyveres parasztcsapatok alakultak, amelyek megrohanták a földesúri kúriákat, elfoglalták a nagybirtokosok földjét, kisajátították állatállományukat és mezőgazdasági felszerelésüket. 1918—1919 telén földfoglalásokra került sor Somogy, Pest, Vas megyében és az ország egyéb vidékein.

A dolgozó tömegek forradalmasodásával egyidejűleg csökkent a szociáldemokrácia befolyása. 1919 januárjában a Szociáldemokrata Párt vezetői, a szakszervezetek központi vezetőségének többségére támaszkodva, kizárták a kommunistákat a szakszervezetekből és a Budapesti Munkástanácsból. A munkások sok helyen felháborodottan tiltakoztak ezellen. Az ország legnagyobb szakszervezetének, a vasasszakszervezetnek számos helyi csoportja elítélte a Központi Vezetőség intézkedését, a vasmunkások pedig százával jelentkeztek a Kommunista Pártba. A nyomdászszakszervezet ugyancsak felemelte szavát a kommunistaellenes hadjárat ellen. A „Népszava" — a Szociáldemokrata Párt központi napilapja — nyomdájának munkásai tiltakoztak a kommunistákat rágalmazó cikkek kinyomtatása ellen.

A kormány megtorló intézkedéseket foganatosított a KMP ellen. Február 3-án a rendőrség feldúlta a „Vörös Ujság" nyomdáját, február 21-én pedig letartóztatták a párt Központi Bizottságának csaknem valamennyi tagját. A kommunisták, az üldöztetés ellenére, tovább folytatták harcukat. Már február 24-én, vagyis alig három nappal a Központi Bizottság tagjainak letartóz-

tatása után, felhívással fordultak Magyarország dolgozóihoz, s arra szólították fel őket, hogy tevékenyen készítsék elő a burzsoá kormány megdöntését. Ugyanezen a napon a vasmunkások és a munkanélküliek sok ezer főnyi budapesti gyűlése megbélyegezte a rendőrség önkényes eljárását. Az egybegyűltek egyhangúlag követelték a letartóztatott kommunisták azonnali szabadon bocsátását. Ugyanezt követelte Szegeden a fegyveres munkások és katonák március 11-i tüntetése, majd Budapesten a csepeli gyár munkásainak március 18-i tízezres nagygyűlése stb. Számos — addig szociáldemokrata befolyás alatt álló — szakszervezet nyilvánosan elismerte a kommunistákkal való szövetség szükségességét. Március 19—20-án az ország sok városában gyűlések és sztrájkok zajlottak le. A munkástanácsok egymás után szakítottak a szociálreformistákkal, és hatalmi szervvé alakultak át. Így például a debreceni munkások március közepén letartóztatták a reakciós polgármestert; a szegedi munkások őrizetbe vették a kormányhivatalnokokat, akik az uzsorásokat és a spekulánsokat védelmezték, és így a város igazgatása a munkástanács kezébe került. A dolgozók önhatalmúlag leváltották a kormány által kinevezett közigazgatási tisztviselőket. Március folyamán 11 megyéből távolították el a főispánt.

A forradalmi tömegek aktivitása a tetőpontjára hágott. A nép várta a jelt, hogy megkezdje a fegyveres felkelést.

A TANÁCSHATALOM GYŐZELME

Az imperialisták beavatkozása meggyorsította a forradalom érlelődését. 1919. március 20-án az antant budapesti missziójának a vezetője, Vyx ezredes ultimátumot nyújtott át a magyar kormánynak. Olyan új demarkációs vonal elismerését követelték az antanthatalmak, amelynek értel-

A magyar Vörös Hadsereg orosz osztaga
Fénykép. 1919

A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG (1919 III. 21—VIII. 1.)

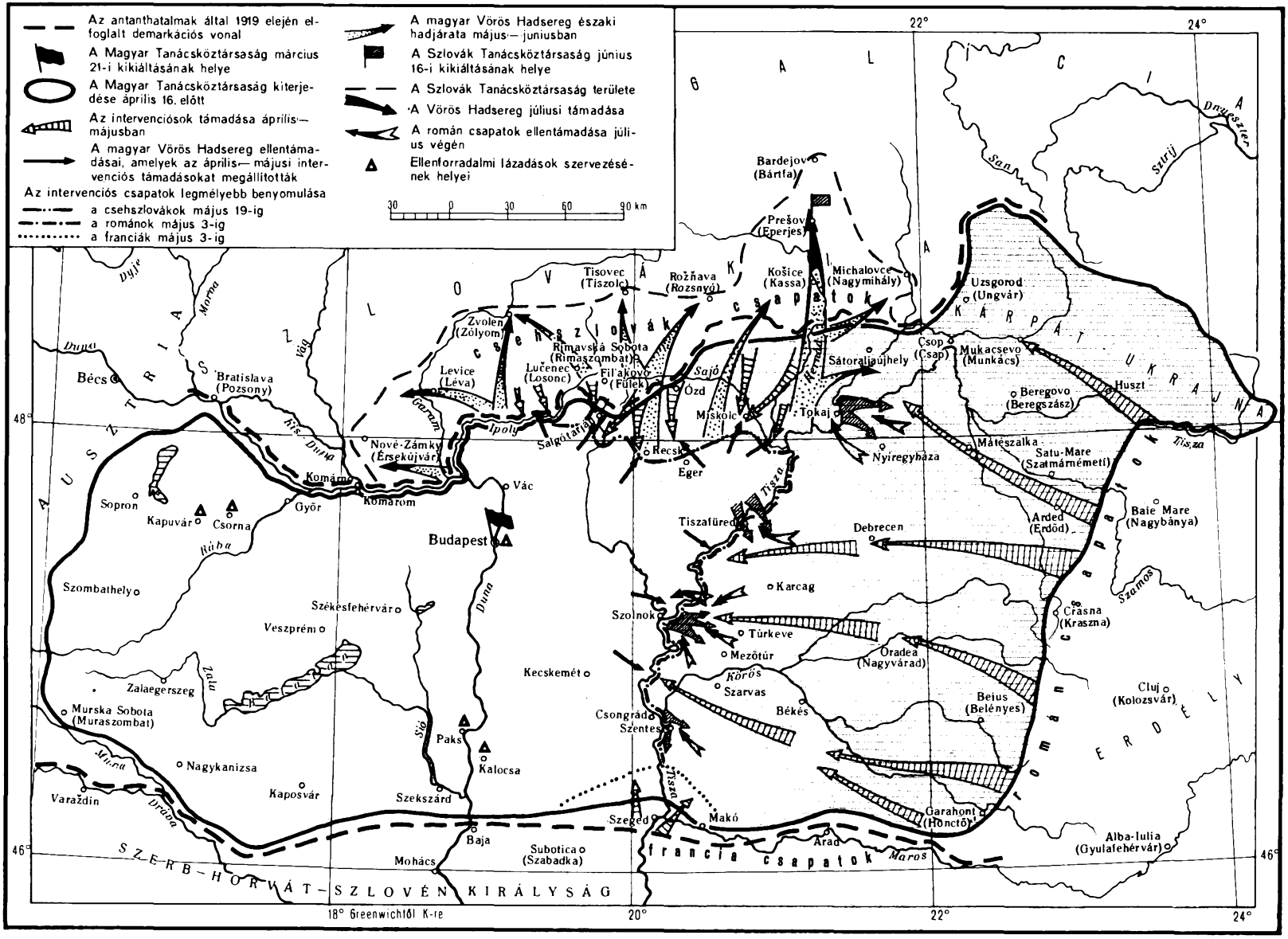

mében Magyarország nagy területei idegen megszállás alá kerultek volna. Az ország állami szuverenitása ellen intézett imperialista merénylet általános felháborodást keltett. A dolgozók olyan kormány megalakítását kovetelték, amely elutasítja az antant terjeszkedési igényeit, és valóban a nép érdekeit képviseli. A kommunisták vezette fegyveres munkásosztagok elfoglalták a főváros tobb fontos pontját. A burzsoázia nem szánta rá magát az ellenállásra.

A burzsoá kormány, amelynek kezéből tulajdonképpen már kicsúszott a hatalom, sem elfogadni, sem elutasítani nem merte az antant ultimátumát. Ezért átadta a hatalmat a szociáldemokratáknak. A szociáldemokraták azonban nem voltak elég erősek ahhoz, hogy egyedul alakítsanak kormányt, s ezért kénytelenek voltak a kommunistákhoz fordulni, akiknek a legnagyobb befolyásuk volt a tomegekre. A kommunistákkal való megegyezést szorgalmazták a baloldali szociáldemokraták is. A bortonbe zárt kommunista vezetőkkel folytatott tárgyalások során a szociáldemokrata vezetők a két párt egyesulését javasolták. A megrogzott jobboldaliak titokban arra is számítottak, hogy a puszta egyesulés kovetkezményeképpen a Kommunista Párt feloldódik majd a Szociáldemokrata Pártban, és elveszíti harcképességét.

Kun Béla és a Kommunista Párt más vezetői elfogadták a szociáldemokraták ajánlatát, ugyanakkor az alábbi kovetelések teljesítését szabták az egyesülés feltételéul: Magyarországot nyilvánítsák Tanácskoztársasággá, fegyverezzék le a burzsoáziát, hozzák létre a Voros Hadsereget és a Voros Őrséget, államosítsák az ipari uzemeket, a nagykereskedelmet, a bankokat, a kozlekedést, a hírkozlési eszkozoket, kobozzák el a nagybirtokokat, válasszák el az egyházat az államtól és az iskolákat az egyháztól, javítsanak a dolgozók anyagi helyzetén, kossenek szovetséget Szovjet-Oroszországgal. A kommunisták koveteléseiről hamarosan tudomást szereztek a dolgozó tomegek is, és lelkesen helyeselték azokat. A szociáldemokrata vezérek kénytelen-kelletlen elfogadták a kommunisták feltételeit, s így a két párt kozott létrejott a megegyezés. A Kommunista és a Szociáldemokrata Párt egyesuléséből megalakult a Magyarországi Szocialista Párt, s így szervezetileg megszűnt a munkásosztály soraiban a szakadás. Az egyesulés azonban komoly veszélyeket is rejtett magában. Miként a további események bebizonyították, az opportunista vezetők titkolt reményei nem voltak alaptalanok. A kommunisták nem tettek meg mindent a továbbiakban annak érdekében, hogy a megalkuvók ideológiailag és politikailag lelepleződjenek. Az egyesult pártba a forradalmár munkásokon kívul egyéb elemek, tortetők, sőt a munkásosztály ellenségei is bekerultek. Mindez gyengítette a pártot és megnehezítette a kommunistáknak a proletárhatalom megszilárdításáért vívott harcát.

Március 21-én este a Budapesti Munkástanács Tanácskoztársaságnak nyilvánította Magyarországot. Megalakult a dolgozók kormánya: a Forradalmi Kormányzótanács. Elnoke a szociáldemokrata Garbai lett. A Kulugyi Népbiztosság élére Kun Béla kerult. A gazdasági élet irányítására júniusban megalakították a Népgazdasági Tanácsot, az ipari uzemek kozpontosított nyersanyagellátására pedig anyaghivatalokat létesítettek. Vidéken a választott munkás-, katona- és parasztтanácsok kezébe kerult a teljhatalom.

A nép a legválságosabb pillanatban vette kezébe a hatalmat, akkor, amikor az imperialista beavatkozás a magyar nemzeti állam létét fenyegette. A magyar burzsoáziáról kiderult, hogy teljesen képtelen megszervezni az ellenállást az antanttal szemben. Ez az osztály már régen reakciós erővé vált, és elárulta a nemzeti érdekeket. Csakis a népi hatalom volt képes az ország megvédésére. Világosan felismerte ezt a munkásosztály, a parasztság, az értelmiség, a kispolgárság jelentős része, sőt a középpolgárság egy része is — és tobbek kozott ennek késői és részben kényszerű beismerését jelentette a kormány március 20-i dontése is.

A TANÁCSHATALOM ELSŐ INTÉZKEDÉSEI. A MAGYAR TANÁCSKOZTÁRSASÁG ALKOTMÁNYA

A magyar tanácskormány fontos intézkedéseket hozott a dolgozók érdekében. A Forradalmi Kormányzótanács több rendelete a burzsoázia politikai és gazdasági pozícióinak aláásására, a tanácshatalom védelmére és erősítésére irányult. Rendelet írta elő a rendőrség, a csendőrség és a régi hadsereg lefegyverzését, a Vörös Őrség és a Vörös Hadsereg felállítását, az ipar, a bankok, a közlekedés államosítását, az állami kiskereskedelmi monopólium bevezetését stb.

A tanácskormány azonnal megkezdte a dolgozók munkafeltételeinek és a néptömegek anyagi helyzetének javítását. Magyarország történetében első ízben megvalósult — nem papíron, hanem ténylegesen — a napi nyolcórás munkaidő; több mint 25 százalékkal emelték a munkabéreket, a rossz lakásviszonyok között élő vagy hajléktalan dolgozókat bekoltoztették a burzsoáziától elvett luxuslakásokba. Egyedül Budapesten 30 000 munkáscsalád költözött új lakásba.

Az ipari üzemekben új ellenőrzési és igazgatási rendszer lépett életbe, a kormány által kinevezett termelési biztosok és a munkások által választott tanácsok útján. Minden munkás és alkalmazott állami társadalombiztosításban részesült, fizetett szabadságot és ingyenes orvosi kezelést kapott. Meghirdették és meg is valósították az „aki nem dolgozik, ne is egyék" elvet, bevezették az általános munkakötelezettséget. A tanácshatalom továbbá érvényesítette az „egyenlő munkáért egyenlő bért" elvét, s így a nők a férfiakkal egyforma feltételek mellett dolgozhattak. Megtiltották a gyermekmunkát. Az iskolát elválasztották az egyháztól, az egyházat pedig az államtól. Bevezették az ingyenes oktatást és 14 éves korig a tankötelezettséget, munkásegyetemeket, munkásklubokat, olvasótermeket, könyvtárakat létesítettek. A felsőoktatási intézmények kapuit szélesre tárták a nép fiai és leányai előtt.

Nagy gondot fordítottak a közegészségügyre, a gyermeknevelésre, az elhagyott és csavargó gyermekek felkarolására. A sport, amely azelőtt a vagyonos osztályok kiváltsága volt, most elérhetővé vált a dolgozók számára is. A parkokban, ahol azelőtt arisztokraták parádéztak, most munkásgyermekek élvezték a tiszta levegőt.

A nehéz, háborús idők ellenére a Tanácsköztársaság kedvező munkafeltételeket biztosított az értelmiség — az írók, képzőművészek, zeneszerzők, pedagógusok, színészek — alkotó tevékenységéhez. Az értelmiség leghaladóbb részének sok képviselője a proletárforradalom oldalára állt. Móricz Zsigmond „virágnyílásnak" nevezte az új rendszert.

Nagy jelentősége volt a nemzetiségi elnyomás megszüntetéséről szóló rendeletnek, amely leszögezte, hogy a Magyar Tanácsköztársaság a Magyarország területén lakó népek összességét képviseli, s hogy a tanácskormány egyenlő politikai jogokat biztosít az összes nemzetiségnek; megszünteti a kapitalizmus által szült nemzetiségi elnyomást, megvalósítja az egyenjogúságot. A rendeletben foglalt elveket a legnagyobb határozottsággal és eréllyel érvényesítették. Nemzetiségi területeket szerveztek. Újságok jelentek meg a nemzetiségek nyelvén, s teljes gőzzel folytak az előkészületek az anyanyelven tanító iskolák felállítására. 5700 mázsa lisztet, több mint 7500 mázsa vetőmagot, ezenkívül ruhát és lábbelit küldtek Budapestről Kárpát-Ukrajnába, a legszegényebb rétegek megsegítésére.

A Tanácsköztársaság intézkedései a dolgozó nép érdekeit szolgálták. A helyi és központi szervek megválasztásakor, 1919 áprilisában, a dolgozók hitet tettek a Tanácsköztársaság iránti hűségükről. A választásokat új, valóban demokratikus választási rendszer szerint tartották. Ennek értelmében minden 18. életévét betöltött, a társadalom számára hasznos munkát végző, mindkét nembeli magyar állampolgár választó és választható volt.

1919. június 14-én megnyílt a Tanácsok Országos Gyűlése. A tanácskongresszus elfogadta a Magyar Tanácsköztársaság Alkotmányát, amely rögzítette a proletárforradalom eredményeként

Tanácsválasztások Budapesten, 1919. április 7-én
Fénykép

létrejött államrendszert. Az alkotmány első paragrafusa kimondta: „A Tanácsköztársaságban a proletárság minden szabadságot, jogot és hatalmat kezébe vett, abból a célból, hogy megszüntesse a kapitalista rendet és a burzsoázia uralmát, s ennek helyébe a szocialista termelési és társadalmi rendet tegye."[2]

Az alkotmány érvénytelenítette a burzsoá-földesúri állam törvényeit, jóváhagyta a proletárdiktatúra által már végrehajtott forradalmi átalakításokat, biztosította a dolgozók jogait.

A magyar kommunistáknak nem sikerült megvalósítaniuk mindazt, amit tervbe vettek: megakadályozta ezt a nemzetközi reakció támadása. Ezenkívül maguk a kommunisták is követtek el hibákat. A legnagyobb hiba az volt, hogy nem oldották meg kellőképpen az agrárkérdést. A 100 holdon felüli birtokokat államosították, de a földet nem adták át a parasztoknak, hanem termelőszövetkezeteket, valójában pedig állami gazdaságokat létesítettek. Ez kiábrándította a parasztságot a kormány agrárpolitikájából, s így a munkásosztály nem tudott szilárd szövetséget teremteni a parasztsággal.

LENIN ÉS A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG

Lenin, a világ proletariátusának vezére, rendkívül nagy érdeklődéssel kísérte a magyar eseményeket. Lelkesen üdvözölte a magyarországi proletárforradalmat. „A mag, melyet az orosz forradalom elvetett — mondotta —, kikél Európában."[3] A magyar tanácskormány egyik legelső lépéseként azt javasolta Leninnek, hogy kössenek szövetséget Szovjet-Oroszország és a Magyar Tanács-

[2] Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához. II. köt. Szikra 1955. 188. old.
[3] Lenin: Az OK(b)P VIII. kongresszusa. 1919. március 18—23. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. 223. old.

köztársaság között. Lenin ezt bejelentette az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt akkor ülésező VIII. kongresszusán. 1919. március 22-én a kongresszus, Lenin fogalmazásában, üdvözlő táviratot küldött a Magyar Tanácsköztársaságnak.[4]

Ugyanezen a napon Lenin drótnélküli távírón üdvözletét küldte „a Magyar Tanácsköztársaság proletárkormányának és külön Kun Béla elvtársnak".[5] A magyar lapok közzétették a VIII. kongresszus üdvözlő táviratát és Lenin szikratáviratát, amelyeket a lakosság nagy lelkesedéssel fogadott. A magyar nép nagy tömegei igaz barátjuknak tekintették Lenint. Sok intézményt, iskolát, üzemrészt, utcát neveztek el róla Budapesten és vidéken; a főváros egyik munkáslakta kerülete, Pesterzsébet, a Leninváros nevet kapta. 1919. április 11-én a Budapesti Munkás- és Katonatanács első plenáris ülése tiszteletbeli elnökké választotta Lenint.

Lenin mindent elkövetett annak érdekében, hogy kapcsolatot teremtsen a Magyar Tanácsköztársasággal, és állandóan tájékozódjék az ügyek állásáról. Március 22-én a Magyar Tanácsköztársaság kormányához intézett szikratáviratában hangsúlyozta: „Feltétlenül szükség van az állandó drótnélküli távirati összeköttetésre Budapest és Moszkva között."[6]

Másnap, március 23-án, Lenin ismét szikratáviratot küldött Budapestre, amelyben aggodalmának adott kifejezést amiatt, hogy a Szociáldemokrata Párt vezetőit bevonták a Magyar Tanácsköztársaság kormányába, és tájékoztatást kért a megalakított kormány összetételéről és programjáról. „Kérem, közölje — tudakolta Lenin —, milyen tényleges biztosítékai vannak arra vonatkozóan, hogy az új magyar kormány valóban kommunista, nem pedig csak egyszerűen szocialista, azaz szociáláruló kormány lesz?

Többségük van-e a kommunistáknak a kormányban? Mikor lesz a tanácskongresszus? Mit jelent a valóságban az, hogy a szocialisták elismerték a proletariátus diktatúráját?"[7]

1919 áprilisában és májusában mondott beszédeiben Lenin nemegyszer hangsúlyozta a Magyar Tanácsköztársaság jelentőségét és azt, hogy erősíteni kell a proletariátus nemzetközi kapcsolatait.

Lenin májusban találkozott a magyar kommunisták egyik vezetőjével, Szamuely Tiborral, aki a fehérgárdisták által megszállt területek fölött átrepülve jutott el Moszkvába. Lenin, miután Szamuelytől beható tájékoztatást kapott, május 27-én levelet intézett a magyar munkásokhoz; ebben ismét óva intette őket attól, hogy a legcsekélyebb mértékben is megbízzanak a reformistákban. „Európában a szocialista vezérek többsége — írta levelében —, mind a szociálsoviniszta, mind a Kautsky-féle irányzathoz tartozók, olyan mélyen elmerültek a tisztára nyárspolgári előítéletek mocsarában, amelyeket évtizedeken át nevelt beléjük a viszonylag »békés« kapitalizmus és a polgári parlamentarizmus, hogy képtelenek megérteni a szovjet hatalmat és a proletárdiktatúrát. A proletariátus nem töltheti be világtörténelmi felszabadító küldetését, ha nem söpri el, nem távolítja el útjából ezeket a vezéreket."[8]

Lenin arra intette a kommunistákat, a magyar proletariátust, hogy tanúsítsanak éberséget az ellenség cselszövényeivel szemben, legyenek szilárdak és határozottak. Rámutatott arra, hogy az imperialista intervenciósokat és a belső ellenforradalmat csakis vasfegyelemmel, állhatatos kitartással és a reakció aknamunkájának kíméletlen elnyomásával lehet legyőzni. „Most az a hálás és igen nehéz feladat áll előttetek — írta Lenin —, hogy megálljátok a sarat az antant elleni súlyos háborúban. Legyetek szilárdak."[9]

[4] Lásd ugyanott, 194. old.

[5] Lenin: Üdvözlet drótnélküli távírón a Magyar Tanácsköztársaság kormányának. 1919. március 22. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. 224. old.

[6] Ugyanott.

[7] Lenin: Kun Bélának küldött szikratávirat. 1919. március 23. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. 225. old.

[8] Lenin: Üdvözlet a magyar munkásoknak. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. 393. old.

[9] Ugyanott, 397. old.

A magyar proletariátusnak — figyelmeztetett Lenin — minden módon erősítenie kell diktatúráját, keményen és határozottan meg kell tornie a kizsákmányolók ellenállását.[10] Ugyanakkor figyelembe kell venni a dolgozó parasztság és a városi kispolgárság érdekeit. „A paraszt — írta Lenin —, mint dolgozó a szocializmushoz húz, szívesebben látja a munkások diktatúráját, mint a burzsoázia diktatúráját."[11]

Lenin udvozlete más fontos tanácsokat is tartalmazott. Felhívta a figyelmet arra, milyen fontos a proletariátus tudatos fegyelmének és szervezettségének erősítése, az egész burzsoá demokratikus ideológiával való eszmei szakítás, a frázispufogtatás, a maradiság, a megcsontosodottság elleni erélyes harc.[12]

Lenin tanácsainak rendkívul nagy jelentőségük volt a magyar és az egész nemzetkozi munkásmozgalom szempontjából.

AZ IMPERIALISTA BEAVATKOZÁS KEZDETE

Az imperialisták korében nagy aggodalmat keltettek a magyarországi fejlemények. House ezredesnek, Wilson elnok tanácsadójának naplófeljegyzése jól mutatja, hogyan látták az eseményeket ezekben a napokban az amerikai uralkodó korok: „Március 22... A bolsevizmus mindenutt előretor. Már Magyarország is behódolt. Lőporos hordón ulunk, amelyet egy szép napon a legkisebb szikra is felrobbanthat..." Március 24-én House ezt írta naplójába: „Korulottunk osszeomlóban van a világ, s nekunk a veszély nagyságának megfelelő gyorsasággal kell cselekednunk." A francia parlamentben Pichon kulugyminiszter kardcsortető beszédet mondott, amelyben kijelentette, hogy „az államoknak ossze kell fogniuk, hogy eltorlaszolják a bolsevizmus útját".

Az Amerikai Egyesult Államok, Anglia, Franciaország és más kapitalista államok nem voltak hajlandók elismerni a Magyar Tanácskoztársaságot, és nem vették fel vele a diplomáciai kapcsolatot. Az imperialisták gazdasági blokád alá vették Magyarországot. A szovetségesek katonai parancsnoksága mindennemű kereskedelmet megtiltott Magyarországgal. Megszűnt a vasérc, a szén, az ásványolaj, az ipari nyersanyagok, sőt a gabona behozatala is, amelyre pedig nagy szukség lett volna. Az amerikai segélyszervezet (American Relief Administration) megtagadta, hogy élelmiszert kuldjon Magyarországra. Elnoke, Hoover, cinikusan kijelentette, hogy nem fogja gabonával ellátni a tanácsokat. Az imperialisták így akarták megfojtani a fiatal Tanácskoztársaságot, térdrekényszeríteni a magyar népet. Mint Lenin megállapította, az európai imperialista burzsoázia „odáig ment arcátlanságában, hogy ilyen dolgokat ajánl a magyar kormánynak: »Adunk kenyeret nektek, de mondjatok le a tanácshatalomról«".[13]

Ezzel egyidejűleg az imperialista hatalmak hozzáfogtak a Magyarország elleni katonai intervenció megszervezéséhez. Utasították a belgrádi, prágai és bukaresti szovetséges katonai missziókat, hogy készítsék elő a támadást. Csehszlovákiának és Romániának, az intervencióban való részvételuk ellenértékeként újabb teruleteket ígértek.

1919. április 16-án megkezdődott a fegyveres beavatkozás, amelyben francia gyarmati csapatok, továbbá román és csehszlovák csapatok vettek részt.

A kapitalista országok kozul csak Ausztria ismerte el a Magyar Tanácskoztársaságot. Bár semlegesnek nyilvánította magát Magyarország irányában, valójában nem így viselkedett. Az osztrák

[10] Lásd ugyanott, 394. old.

[11] Ugyanott, 395. old.

[12] Lásd ugyanott, 396. old.

[13] Lenin: Beszéd a kozellátási és a hadihelyzetről az uzemi bizottságok, a szakszervezetek és a moszkvai kozponti munkásszovetkezet megbízottainak moszkvai konferenciáján, 1919. július 30-án. Lásd *Lenin* Művei. 29. kot. 543—544. old.

Fegyverbe!
Berény Róbert plakátja. 1919

kormány, amelynek élén a jobboldali szociáldemokrata Renner állt, csatlakozott a Tanácsköztársaság blokádjához: zárolta a bécsi bankokban elhelyezett magyar aranyat, megtiltotta, hogy Ausztriából élelmiszert és fegyvereket szállítsanak Magyarországra. Bécs volt a fő ellenforradalmi központ; az antant innen irányította a magyarországi bomlasztó tevékenységet. Tanács-Magyarországot a frontok és a blokád vasgyűrűjébe szorították.

1919 májusának első napjaiban válságosra fordult a Magyar Tanácsköztársaság katonai helyzete. A magyar hadsereg főparancsnoksága, amelynek élén a jobboldali szociáldemokrata Böhm Vilmos állt, azt az áruló parancsot adta a hadseregnek, hogy harc nélkül vonuljon vissza. Sok tiszt átállt az ellenséghez. A kelet-magyarországi fronton egy egész hadosztály vált árulóvá: megnyitotta a frontot a román intervenciós csapatok előtt.

A kelet felől előnyomuló román intervenciósok eljutottak a Tiszáig, északról a csehszlovák csapatok támadtak. Magában a fővárosban is felütötte fejét az ellenforradalom. A jobboldali szociáldemokraták tagadták a hadsereg harcképességét. Kijelentették, hogy az ellenállás reménytelen és hiábavaló, s azt javasolták, hogy adják meg magukat a győzők kénye-kedvére.

A nemzetközi reakció már diadalittasan ünnepelte a küszöbönálló győzelmet. A „Times" című angol napilap 1919. május 7-én azt írta, hogy „a magyar tanácskormánynak azonnal kapitulálnia kell... Budapestet megszállják az antanthatalmak csapatai... A magyar tanácskormánynak le kell mondania."

A MAGYAR NÉP HARCA AZ INTERVENCIÓSOK ELLEN. A NEMZETKÖZI PROLETARIÁTUS SEGÍTSÉGE

A kommunisták felhívással fordultak a munkásosztályhoz, hogy verje vissza az ellenség támadását. Budapesten a május elsejei felvonuláson több mint 90 000 munkás és vöröskatona vett részt. A felvonulók vörös zászlókat, Lenin-képeket és transzparenseket vittek, a következő jelszavakkal: „Éljen a proletárdiktatúra!" „Éljen Tanács-Magyarország!" „Éljen Lenin, a világproletariátus vezére!". Új vörös osztagok alakultak: a harcra kész, fegyveres munkások néhány nap alatt 100 000 főre duzzasztották a Vörös Hadsereg állományát. A hadseregbe irányították a kommunisták legjobbjait. A szakszervezeti tagok valamennyien mozgósítottnak nyilvánították magukat. Sok üzemrész és műhely munkásai teljes létszámban a frontra mentek. A budapesti és a vidéki üzemekben maradt munkások önfeláldozóan dolgoztak, gyártották a fegyvereket a Vörös Hadsereg részére. Az egész magyar munkásosztály harcra kelt a forradalom védelmében.

A magyar tanácskormány erélyes intézkedéseket tett a belső ellenforradalom letörésére. A front mögötti területek rendjét biztosító bizottság elnökévé Szamuely Tibort, a Belügyi Népbiztosság politikai osztályának vezetőjévé Korvin Ottót nevezték ki. Szamuely Tibor felhívást tett közzé, amelyben többek közt ez állt: „A proletariátus osztályellenségétől, a burzsoáziától semmit nem kérek. Csak azt szeretném, hogy a burzsoázia jól jegyezze meg: aki kezet emel a proletárhatalomra, aki nyíltan vagy titokban uszítani fog ellene és rejtegetni fogja az ellenforradalom ügynökeit, aki nem hajtja végre a Forradalmi Kormányzótanácsnak és a főparancsnokságnak a parancsait, az maga írja alá a saját halálos ítéletét. Az ítélet végrehajtása a mi feladatunk."

A kommunisták önfeláldozó munkája és harca eredményeképpen kedvező fordulat következett be a fronton.

A Vörös Hadsereg megállította az ellenséget, majd ellentámadásba ment át.

A magyar Vörös Hadsereg sikerét nagymértékben elősegítette az a körülmény, hogy ugyanebben az időben Szovjet-Oroszország Vörös Hadserege Ukrajna nyugati határai felé nyomult előre. Ez erősítette a magyar dolgozók harci szellemét és hitét az intervenciósok gyors szétzúzásának lehetőségében.

Jelentős segítséget nyújtott a Magyar Tanácsköztársaságnak a nemzetközi proletariátus. A magyar vöröskatonákkal vállvetve küzdöttek az antantcsapatok ellen a nemzetközi brigád cseh, szlovák, szerb, horvát, román, olasz, francia harcosai. A még Magyarországon tartózkodó volt orosz hadifoglyok egy része a magyar Vörös Hadsereg egységeiben harcolt, más része a nemzetközi brigádban külön zászlóaljat alkotott, amelynek létszáma több mint 1000 főre rúgott. Két zászlóaljat alakítottak a lengyel forradalmárok; az osztrák munkások több mint 1200 harcost küldtek Magyarországra a kommunista Rothziegel vezetésével.

A cseh és a román kommunisták intenzív felvilágosító munkát végeztek a Tanács-Magyarország ellen küldött alakulatok katonái között. A forradalmi propaganda felnyitotta az intervenciós hadseregekben szolgáló katonák szemét, akiknek soraiban forradalmi erjedés indult meg. Szlovákiában az intervenciósok hátában partizánmozgalom bontakozott ki. Több csehszlovák katonai egység forrongott. Áprilisban két csehszlovák zászlóalj átállt a Magyar Tanácsköztársaság oldalára. A Szerb—Horvát—Szlovén Királyság kormánya az országban kibontakozott forradalmi mozgalom és a csapatok „megbízhatatlansága" miatt kénytelen volt elállni attól a szándékától, hogy részt vegyen az intervencióban. Erősödött a forrongás a román hadseregben is.

1919 májusában a magyar Vörös Hadsereg — Szlovákia lakosságának aktív támogatásával — megkezdte győzelmes északi hadjáratát. Lenin a magyar munkásoknak küldött üdvözletében, május 27-én ezt írta: „Az a háború, amelyet ti viseltek, az egyetlen jogos, igazságos, igazán forradalmi háború, az elnyomottak háborúja az elnyomók ellen, a dolgozók háborúja a kizsákmá-

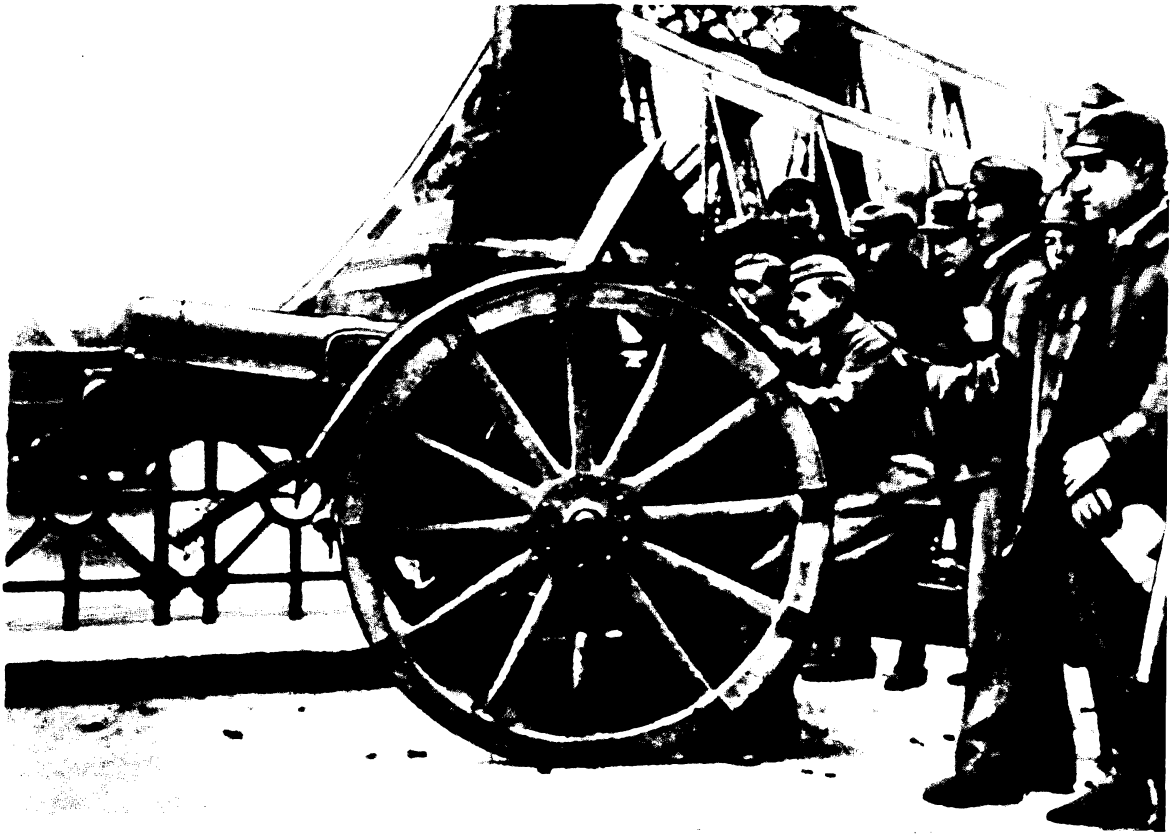

A forradalmárok tüzérségi állása a budapesti Duna-parton. 1919. június 24-én
Fénykép

nyolók ellen, háború a szocializmus győzelméért. Az egész világon a munkásosztály minden becsületes tagja a ti pártotokon áll."[14]

Június folyamán a magyar Vörös Hadsereg elvágta egymástól a cseh és román csapatokat és Szlovákia területére lépett. Június 16-án Szlovákia délkeleti részében kikiáltották a Szlovák Tanácsköztársaságot.

A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG LEVERÉSE

A nyugati imperialisták, akiket erősen nyugtalanítottak a magyar Vörös Hadsereg sikerei, elhatározták, hogy nagyobb erőket vetnek be a Magyar Tanácsköztársaság ellen. 1919 júniusában Anglia, Franciaország, Olaszország és az Egyesült Államok képviselői a párizsi békekonferencián újabb lépést határoztak el Magyarország ellen. Június 13-án Clemenceau a békekonferencia nevében ultimátumot intézett a magyar kormányhoz: követelte, hogy a magyar Vörös Hadsereg azonnal hagyja abba az előnyomulást, és vonuljon vissza a demarkációs vonal mögé, amelyet az antant az 1918. november 3-i fegyverszünetben meghatározott. Az ultimátum kimondta: „Amennyiben az antanthatalmak megbízottaik útján, június 14-én déli 12 órától számítva négy napon belül nem kapnak értesítést e rendelkezés tényleges teljesítéséről, jogosultnak tekintik magukat arra, hogy csapatokat küldjenek vagy más lépéseket tegyenek..." Az ultimátum elfogadása esetére

[14] Lenin: Üdvözlet a magyar munkásoknak. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. 397. old.

A „Népszava" székháza a horthysta bandák 1919 augusztusi támadása után
Fénykép

Clemenceau azt ígérte, hogy a román csapatokat is visszavonják a demarkációs vonalra, és a Magyar Tanácsköztársaság kormányának képviselőit meghívják a párizsi békeértekezletre.

A Magyar Tanácsköztársaság számára létfontosságú volt a háború megszüntetése, hogy hozzákezdhessen a békés építőmunkához. Ezenkívül a párizsi nemzetközi konferenciára való meghívás a Magyar Tanácsköztársaság hivatalos elismerését jelentette volna. Ám Clemenceaunak esze ágában sem volt teljesíteni ezeket az ígéreteket: csupán aljas cselnek szánta őket.

Clemenceau ultimátumát 1919. június 19-én vitatták meg a Tanácsok Országos Gyűlésén. Kun Béla javaslatára a tanácskongresszus heves vita után egyetértett azzal, hogy az égetően szükséges „lélegzetvétel" érdekében vissza kell vonni a csapatokat. Hiba volt azonban az, hogy a tanácskormány nem kapott konkrét garanciát arra vonatkozólag, hogy a Tiszántúlon is visszavonják a román csapatokat.

A magyar tanácskormány elrendelte a Vörös Hadsereg északon harcoló csapatainak visszavonását a demarkációs vonal mögé. Clemenceau viszont hitszegő módon továbbra is magyar területen hagyta a román csapatokat. Az indokolatlan visszavonulás demoralizálta a Vörös Hadsereget, s ezt fokozta a régi tisztikar és más ellenséges elemek aknamunkája is.

Június 24-én Budapesten ellenforradalmi lázadás tört ki. Bár a fegyveres munkások és katonák leverték a lázadást, az antant beavatkozásától tartó kormány erélytelensége miatt nem vonták kellő szigorral felelősségre a lázadók vezetőit. Ezzel úgyszólván egyidőben Pakson, Kalocsán és néhány más helységben is ellenforradalmi lázadás robbant ki.

Az ellenforradalom már hozzálátott azoknak a hatalmi szerveknek a létrehozásához, amelyeknek a tanácskormány helyére kellett lépniük. Aradon és Szegeden a francia megszálló csapatok védőszárnyai alatt burzsoá kormány alakult, kezdetben gróf Károlyi Gyula vezetésével. A kormány hadügyminisztere Horthy Miklós volt. Bécsben mást is jelöltek a magyar miniszterelnöki tisztségre: a jobboldali szociáldemokrata Garamit. Budapesten az illegalitásban működő ellenforradalmi erők egy „tiszta szocialista" kormány tervét szövögették.

Rosszabbodott a Tanácsköztársaság nemzetközi helyzete is. Miután a magyar Vörös Hadsereg visszavonult Szlovákiából, eltiporták a Szlovák Tanácsköztársaságot. Gyenyikin fehérgárdista csapatainak előnyomulása megakadályozta a közvetlen kapcsolatok felvételét Szovjet-Oroszország és Tanács-Magyarország csapatai között. A román szoldateszka a Tanácsköztársaság elleni újabb intervencióra készült.

Ebben a helyzetben a magyar Vörös Hadsereg főparancsnoksága elhatározta, hogy megelőzi az antantcsapatok támadását. Július 20-án offenzívát indított a románok ellen. A hadműveletet azonban nem készítették elő kellőképpen, a Vörös Hadsereg vezérkari főnöke, Julier pedig árulást követett el: a támadás hadműveleti tervét eljuttatta az ellenséghez. Sok más magas rangú tiszt is

Fehérterror Magyarországon
Biró Mihály rajza. 1920

árulónak bizonyult. Mindennek következtében a magyar Vörös Hadsereg vereséget szenvedett a Tiszánál, és a számbeli túlerőben levő román csapatok nyomása alatt megkezdte a visszavonulást Budapest felé.

A kommunisták ellenállásra szólították fel a munkásokat. „Rendíthetetlenek leszünk forradalmi harcunkban" — írta augusztus 1-én a nemzetközi proletariátushoz intézett felhívásában Kun Béla. De a proletárdiktatúrát hátba támadták: a Forradalmi Kormányzótanács jobboldali szociáldemokrata tagjai összeesküvést szőttek, s számbeli túlsúlyukat kihasználva elérték, hogy augusztus 1-én lemondott a tanácskormány. Peidl és Peyer vezetésével úgynevezett „szakszervezeti kormány" alakult. A „szakszervezeti kormány" azonnal feloszlatta a Vörös Hadsereget, érvénytelenítette a bankok és az ipari üzemek államosítását, s megsemmisítette a magyar nép többi vívmányát is.

Az árulás, amelyet a reformisták közvetlenül a román csapatok budapesti bevonulása előtt követtek el, a magyar munkásosztályt a további ellenállás minden lehetőségétől megfosztotta. Lenin a jobboldali szociáldemokraták aknamunkájában látta a Magyar Tanácsköztársaság bukásának egyik fő okát.[15] Erről a Kommunista Internacionálé kiáltványa is megemlékezett: „Rettenetes árulás történt. A magyar tanácskormány megbukott az imperialista rablótámadások, s a szociáldemokraták aljas árulása következtében... Ennek a pártnak homlokáról most a káinbélyeg rí le. Elárulta a proletariátust, a forradalmat, a magyar kommunisták derék harcosait, az Internacionálét."

[15] Lásd Lenin: A Kommunista Internacionáléba való felvétel feltételei. Lásd *Lenin* Művei. 31. köt. Szikra 1951. 203. old.

A jobboldali szociáldemokraták szabaddá tették az utat a katonai diktatúrához. Megkezdődött Horthyék véres terrorja. Ezrével kínozták halálra, dobták összekötözött kézzel a Dunába, akasztották lámpaoszlopokra a kommunistákat és más hazafiakat. A Magyar Tanácsköztársaság ötezer hőse áldozta életét a forradalom ügyéért. Több mint 40 000-en kerültek börtönbe, tízezrek menekültek külföldre. A fehérterroristák meggyilkolták Korvin Ottót és László Jenőt; 1919. augusztus 2-án üldözőbe vették Szamuely Tibort, aki öngyilkos lett.

A Magyar Tanácsköztársaság vereséget szenvedett. Vereségének fő oka az imperialista államok fegyveres beavatkozása és a jobboldali szociáldemokraták árulása volt. Ám a proletárforradalom hatása mégsem múlt el nyomtalanul. A magyar nép örökre megőrizte annak a 133 hősi napnak az emlékét, amikor a magyar dolgozók, történelmük folyamán először, valóban élvezték a demokratikus szabadságjogokat, amikor a tanácshatalom a nép érdekeinek megfelelő mélyreható gazdasági és társadalmi átalakításokat valósított meg.

A magyarországi proletárdiktatúrának nagy nemzetközi jelentősége volt. A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának téziseiben, amelyeket a párt megalakulásának 40. évfordulójára adott ki, a következőket olvashatjuk: „A magyar proletariátus, a kommunisták vezetésével, az orosz munkásosztály után elsőnek tudta meghódítani a hatalmat és kivezetni nemzetét a kapitalista kizsákmányolás és pusztítás örvényéből. A Magyar Tanácsköztársaság bebizonyította, hogy *a hatalom megragadása és a proletariátus diktatúrájának megteremtése* nem csupán »orosz sajátosság«, *hanem a kapitalizmus megszüntetésének és a szocialista rendszer létrehozásának általános érvényű követelménye.*"[16]

[16] A Kommunista Párt megalakulásának 40. évfordulójára. Kossuth Könyvkiadó 1958. 15. old.

VII. FEJEZET

A KOMMUNISTA INTERNACIONÁLÉ MEGALAKULÁSA

A Kommunista Internacionálé létrejöttének objektív történelmi feltételei voltak: megalakulását a munkás- és szocialista mozgalom egész fejlődésmenete készítette elő.

Az opportunista vezérek által elárult II. Internacionálé 1914 augusztusában csődbe jutott. A szociálsoviniszták szakadást idéztek elő a munkásosztály soraiban. Arra szólították fel a hadviselő országok munkásait, hogy kölcsönösen gyilkolják egymást az imperialista háború frontjain, s ugyanakkor arra buzdították őket, hogy kössenek „osztálybékét" az országon belül, működjenek együtt „saját" burzsoáziájukkal, mondjanak le a proletariátus gazdasági és politikai érdekeiért vívott harcról. A nemzetközi szocialista mozgalom előtt halaszthatatlan feladatként merült fel, hogy az opportunistákkal való határozott szakítás alapján megvalósítsa a proletariátus valóban nemzetközi összefogását, s a csődbe jutott II. Internacionálé helyett létrehozza a forradalmárok új nemzetközi szervezetét.

Ebben az időben a Lenin vezette bolsevik párt volt az egyetlen nagy, következetesen internacionalista szervezet a nemzetközi munkásmozgalomban. Magától értetődően ez a párt vállalta magára a kezdeményezést a III. Internacionálé megalakításáért vívott harcban.

A BOLSEVIKOK HARCA A KOMMUNISTA INTERNACIONÁLÉ MEGTEREMTÉSÉÉRT

A bolsevik párt már a háború legelső napjaiban felszólította a munkásokat, hogy az imperialista háborút változtassák át polgárháborúvá, s egyidejűleg a következő jelszavakat adta ki: „Éljen a munkások nemzetközi testvérisége a világ burzsoáziájának sovinizmusa és patriotizmusa ellen! Éljen az opportunizmustól megtisztított proletár Internacionálé!"[1] Lenin „A háború és az orosz szociáldemokrácia", „A szocializmus és a háború", „A II. Internacionálé csődje", „A Szocialista Internacionálé helyzete és feladatai", „Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka" című munkáiban és számos más művében megfogalmazta azokat az eszmei és szervezeti alapokat, amelyeken az új Internacionálénak épülnie kell. A háború és a soviniszta őrjöngés okozta mérhetetlen nehézségek ellenére Leninnek a zimmerwaldi (1915) és kienthali (1916) konferenciákon sikerült elérnie, hogy a forradalmi internacionalisták elhatárolják magukat a szociálsovinisztáktól, és sikerült leraknia a „zimmerwaldi baloldal" vezetése alatt álló internacionalista egyesülés alapjait. A zimmer-

[1] Lásd Lenin: A háború és az orosz szociáldemokrácia. Lásd *Lenin* Művei. 21. köt. Szikra 1951. 21. old.

waldi egyesülés segítségével azonban nem lehetett megalapítani a új Internacionálét. A zimmerwaldi és a kienthali konferenciák résztvevői nem fogadták el a bolsevikok jelszavait az imperialista háború polgárháborúvá változtatásáról és a III. Internacionálé megteremtéséről; a zimmerwaldi egyesülés többségét a centristák alkották, akik a szociálsovinisztákkal való kibékülésnek és a csődbe jutott, opportunista II. Internacionálé feltámasztásának hívei voltak. A nyugati szocialista pártok baloldala és a „zimmerwaldi baloldal" még igen gyenge volt.

1917 áprilisában Lenin javasolta, hogy a baloldal teljes mértékben szakítson a zimmerwaldi egyesüléssel — tehát ne csak a szociálsovinisztákkal, hanem a centristákkal is, akik opportunizmusukat pacifista frázisokkal leplezték.

Lenin ezt írta: „Igenis, nekünk kell megalapítani, éppen most, késedelmeskedés nélkül, az *új*, forradalmi, proletár Internacionálét..."[2]

Az Oroszországi Szociáldemokrata (bolsevik) Munkáspárt VII. (áprilisi) konferenciájának határozata rámutatott: „a mi pártunknak, amely olyan országban dolgozik, ahol a forradalom előbb kezdődött, mint más országokban, az a feladata, hogy vállalja a kezdeményezést a III. Internacionálé megalapításában; ez az Internacionálé végérvényesen szakít majd a »honvédőkkel«, és határozott harcot indít a »centrum« középutas politikája ellen is".

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme meggyorsította az új Internacionálé ügyének tető alá hozását, mert az egész világ dolgozóinak, elsősorban pedig a munkásosztály élenjáró részének kézzelfoghatóan bebizonyította a lenini eszmék igazságát, magasra emelte az internacionalizmus zászlaját, s a kapitalista országok proletariátusát, valamint a gyarmatok és félgyarmatok elnyomott népeit elszánt szabadságharcra serkentette. A forradalom közvetlen hatására elmélyult és kibontakozott a kapitalizmus általános válsága, s ennek részeként az imperialista gyarmati rendszer válsága. A forradalmi fellendülés az egész világot átfogta. A néptömegek jelentős mértékben balra tolódtak, erősödött a munkásosztály öntudata. A marxizmus—leninizmus mind népszerűbb lett: a munkáspártok és munkásszervezetek legjobb képviselői sorra elfogadták. Ragyogóan kifejezésre jutott ez abban a körülményben, hogy a szociáldemokrata pártokon belül megerősödtek a baloldali elemek.

Az októberi forradalom után első ízben 1918 januárjában tettek gyakorlati lépéseket a III. Internacionálé megalakítására. A bolsevik párt Központi Bizottságának kezdeményezésére Pétervárott tanácskozásra gyűltek össze a szocialista pártok és csoportok képviselői; elhatározták, hogy nemzetközi konferenciát hívnak egybe a következő elvek alapján: azoknak a pártoknak, amelyek készek belépni az új Internacionáléba, el kell ismerniük a „saját" kormányaik ellen, a demokratikus béke haladéktalan megkötéséért vívott forradalmi harc szükségességét; ki kell fejezniük készségüket, hogy támogatják az októberi forradalmat és az oroszországi szovjethatalmat.

E határozat elfogadásával egyidejűleg a bolsevikok fokozták a nemzetközi munkásmozgalom baloldali erőinek megszervezésére és új káderek nevelésére irányuló erőfeszítéseiket. Az Oroszországban tartózkodó külföldi baloldali szocialisták már az októberi forradalom utáni első hónapokban forradalmi, kommunista szervezeteket kezdtek létrehozni a hadifoglyok között. December elején már újságokat is adtak ki német, magyar, román és más nyelveken. A külföldi kommunista csoportok vezetésének megjavítása és e csoportok segítése, erősítése érdekében 1918 márciusában az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt Központi Bizottsága mellett kulfoldi szekciókat létesítettek, amelyek ugyanez év májusában a bolsevik párt Központi Bizottsága mellett működő kulfoldi csoportok föderációjává egyesültek. Ennek elnökévé a magyar forradalmárt, Kun Bélát választották meg. A föderáció a volt hadifoglyokból megalakította az internacionalisták első moszkvai kommunista osztagát az ellenforradalom elleni harcra, s különböző nyelveken felhívásokat, brosúrá-

[2] Lenin: A proletariátus feladatai forradalmunkban. Lásd *Lenin* Művei. 24. kot. Szikra 1952. 67. old.

A „KOMMUNISTA INTERNACIONÁLÉ" CÍMŰ FOLYÓIRAT ELSŐ SZÁMÁNAK CÍMLAPJA

kat, újságokat adott ki. Ez a propagandairodalom nem csupán a hadifoglyok között terjedt el, hanem az Ukrajnában levő német csapatok körében is, sőt eljutott Németországba, az Osztrák—Magyar Monarchiába és más országokba is.

ELŐKÉSZÜLETEK A III. INTERNACIONÁLÉ ALAPÍTÓ KONGRESSZUSÁNAK ÖSSZEHÍVÁSÁRA

A III. Internacionálé megalapításáért folytatott harcot elősegítették a nemzetközi munkásmozgalomban végbement forradalmi események. A szovjethatalom diadalmenete, Oroszország kilépése az imperialista háborúból, a csehszlovák és más lázadások szétzúzása meggyőzően bizonyította a szocialista forradalom erejét, emelte a szovjet állam és az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt nemzetközi tekintélyét. A néptömegek hangulata egyre forradalmibbá vált. A finnországi forradalmat, a németországi, ausztriai, magyarországi januári politikai sztrájkokat a cattarói tengerészfelkelés, az angol munkások Szovjet-Oroszország iránti nagyszabású szolidaritási mozgalma, a csehországi általános politikai sztrájk, a franciaországi forradalmi megmozdulások követték. A háború vége felé Bulgáriában kitört a vladajai felkelés. Németországban és az Osztrák—Magyar Monarchiában megdöntötték az Európa közepén terpeszkedő félfeudális monarchiákat; a Habsburg-birodalom felbomlott, és területén új nemzeti államok alakultak. Kínában, Indiában, Koreában, Indokínában, Törökországban, Iránban, Egyiptomban és más ázsiai meg afrikai országokban hatalmas nemzeti felszabadító mozgalom bontakozott ki.

A marxizmus—leninizmus pozícióinak erősödésével a nemzetközi munkásmozgalomban gyengült a szociáldemokrata befolyás. Ebben a folyamatban tekintélyes szerepet játszottak Lenin művei: „Levél az amerikai munkásokhoz", „A proletárforradalom és a renegát Kautsky", „Levél Európa és Amerika munkásaihoz" stb. Ezek a művek az opportunizmus és a centrizmus leleplezésével segítséget nyújtottak az internacionalistáknak, akik fokozták aktivitásukat a szocialista pártokban; több országban nyíltan szakítottak az opportunistákkal és megalakították a kommunista pártot. 1918-ban kommunista párt alakult Ausztriában, Németországban, Lengyelországban, Magyarországon, Finnországban és Argentínában.

1919 januárjának első napjaiban nyolc kommunista párt, illetve szervezet képviselői tanácskozást tartottak. Lenin javaslatára elhatározták, hogy felhívják a forradalmi proletárpártokat: vegyenek részt az új Internacionálé megalapítására összehívandó konferencián. A felhívást 1919. január 24-én tették

A ROSZTA
(Oroszországi Távirati Iroda) ablaka
Majakovszkij szövege és rajzai. 1919

közzé, az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt Központi Bizottsága, Lengyelország Kommunista Munkáspártja külföldi irodája, a Kommunisták Magyarországi Pártja külföldi irodája, az Osztrák Kommunista Párt külföldi irodája, a Lett Kommunista Párt Központi Bizottsága orosz irodája, a Finn Kommunista Párt Központi Bizottsága, a Balkáni Szociáldemokrata Föderáció Központi Bizottsága és az amerikai Szocialista Munkáspárt képviselőinek aláírásával.

A nyolc párt, illetve szervezet felhívása megfogalmazta a konferencián megalakítandó új nemzetközi szervezet platformját. A felhívás kimondta: „Az egyre újabb és újabb problémákat felvető világforradalom hallatlanul gyors menete; az a veszély, hogy a Népszövetség képmutató zászlaja alatt a forradalom ellen szervezkedő kapitalista államok szövetsége megfojtja a forradalmat; a szociáláruló pártok azon kísérletei, hogy megegyezésre jussanak egymással, »amnesztiát« adjanak egymásnak, s ismét segítségére legyenek saját kormányuknak és burzsoáziájuknak a munkásosztály félrevezetésében; végül, az eddig felhalmozódott forradalmi tapasztalatok gazdagsága és a forradalom egész menetének internacionalizálódása — mindez arra késztet bennünket, hogy kezdeményező szerepet vállaljunk a forradalmi proletárpártok nemzetközi konferenciájának összehívásában, illetőleg e kérdés megvitatásának napirendre tűzésében."

A III. Internacionálé alapító kongresszusára a következő pártokat, illetve szervezeteket hívták meg: Oroszország, Németország, Ausztria, Magyarország, Lengyelország, Finnország, Észtország, Lettország, Litvánia, Belorusszija, Ukrajna kommunista pártjait, a cseh forradalmi szociáldemokratákat, a Bolgár Szociáldemokrata Munkáspártot (tesznyákok), a Szerb Szociáldemokrata Párt balszárnyát, a Román Szociáldemokrata Pártot, a Svéd Szociáldemokrata Párt baloldalát, a Norvég Szociáldemokrata Pártot, az Olasz Szocialista Pártot, Svájc, Spanyolország, Japán, Franciaország, Belgium, Dánia, Portugália, Anglia és az Egyesült Államok baloldali szocialistáit.

A SZOCIÁLDEMOKRATA PÁRTOK BERNI KONFERENCIÁJA

A jobboldali szociáldemokrata vezéreket felettébb nyugtalanította az internacionalista elemek erősödése, a kommunista pártok megalakulása, az új Internacionálé megalapításáért indított mozgalom térhódítása. A szocialista forradalommal szemben álló erők konszolidálása érdekében elhatározták a II. Internacionálé feltámasztását. Ebből a célból nemzetközi konferenciát hívtak össze Bernbe (Svájc). Az 1919. február 3-tól 10-ig ülésező konferencián 26 ország küldöttei vettek részt. Jó néhány olyan szervezet, amely azelőtt tagja volt a II. Internacionálénak — többek között Svájc, Szerbia, Románia szocialista pártja, a belga, olasz, finn szocialista párt balszárnya, az Ifjúsági Internacionálé, a Nőtitkárság —, megtagadta képviselőinek elküldését a berni tanácskozásra.

A szociálsoviniszta és a centrista pártoknak ezen a tanácskozásán, amely az első volt a háború óta, a szocialista forradalom iránti gyűlölet dominált. A fő referátumot K. Branting, a II. Internacionálé egyik vezére, a Svéd Szociáldemokrata Párt képviselője tartotta, „Demokrácia és diktatúra" címmel. Branting azt állította, hogy az októberi forradalom sutba dobta a demokrácia elveit; beszéde lényegében felhívás volt az oroszországi proletárdiktatúra megsemmisítésére. Ugyanebben a szellemben nyilatkozott Henderson, Kautsky, Vandervelde, Jouhaux és a többi szociáldemokrata vezér is. Valamennyien arra törekedtek, hogy feltartóztassák az októberi forradalom nemzetközi hatásának további terjedését. Ily módon az „orosz kérdés" a konferencia központi kérdése lett, bár hivatalosan nem tűzték napirendre. Mindamellett a konferencia nem fogadta el azt a határozatot, amely nyíltan állást foglalt a szovjet állam ellen. A küldöttek egy része ugyanis — attól tartva, hogy elveszíti az egyszerű szocialista párttagokra gyakorolt befolyását — nem támogatta az októberi forradalom nyílt ellenségeit.

A berni konferencia határozatot hozott a II. Internacionálé újjáélesztéséről (e határozat szervezeti végrehajtása a két ezután következő konferencián, az 1919. évi luzerni és az 1920. évi genfi

értekezleten történt meg). A tömegek félrevezetése érdekében a berni konferencia határozataiban szó volt a szocializmus építéséről, munkásvédelmi törvényekről, a munkásosztály érdekeinek védelméről; ugyanakkor a konferencia a fenti és egyéb feladatok megvalósításának gondját a Népszövetségre hárította.

De a berni konferencia szervezői, a II. Internacionálé helyreállítói hasztalanul erőlködtek azon, hogy megakadályozzák a proletariátus további balratolódását, a kommunista mozgalom erősödését és az új típusú pártok forradalmi Internacionáléba való tömörülését. Nem akadályozhatták meg a nemzetközi munkásmozgalom valóban forradalmi központjának létrejöttét.

A KOMMUNISTA INTERNACIONÁLÉ ELSŐ, ALAPÍTÓ KONGRESSZUSA

A nyolc párt és szervezet 1919. január 24-i felhívására sok munkáspárttól érkezett igenlő válasz. A találkozó helyéül Moszkvát jelölték ki — a világ első győzedelmes proletárdiktatúrájának fővárosát. A külföldi delegátusok többsége csak nagy nehézségek árán tudott eljutni Moszkvába: a kapitalista országokban üldözték a baloldali szocialistákat és a kommunistákat, Szovjet-Oroszországban pedig a polgárháború, a blokád, a szovjetellenes intervenció akadályozta a küldöttek utazását. Az egyik küldött — Gruber (Steinhart), Ausztria Kommunista Pártjának képviselője — később így emlékezett vissza utazására: „Vagonok lépcsőjén, vasúti kocsik tetején, ütközőkön, sőt szerkocsikon és mozdonyokon kellett utaznom... Már az is nagy eredmény volt, ha sikerült felkapaszkodnom egy marhavagonra, hiszen a hosszú, 17 napos út jó részét gyalog kellett megtennem. A frontövezet akkoriban Kijev mellett húzódott, ott csak katonai szerelvények mentek. Hadifogságból hazatérő rongyos katonának maszkíroztam magam, s egész idő alatt az a veszély fenyegetett, hogy a fehérek elfognak és agyonlőnek. Ráadásul egyetlen szót sem tudtam oroszul."

Az óriási akadályok ellenére a küldöttek többsége időben megérkezett.

1919. március 1-én előzetes tanácskozást tartottak, amelyen megállapították a konferencia napirendjét, az előadók személyét, és kijelölték a bizottságok tagjait. Foglalkoztak azzal a kérdéssel is, hogy a küszöbönálló konferenciát a Kommunista Internacionálé alapító kongresszusának tekintsék-e. Hugo Eberlein (Albert), Németország Kommunista Pártjának képviselője ellenezte ezt a tervet; azzal érvelt, hogy a konferencia résztvevőinek száma túl kicsi ehhez, s hogy sok országban még nincs kommunista párt; ezért a tanácskozáson úgy határoztak, hogy csak a konferencia lefolytatására és platform kidolgozására szorítkoznak.

Március 2-án Lenin megnyitó beszédével kezdetét vette a kommunista pártok és a baloldali szociáldemokrata szervezetek első világkonferenciája. A konferencia legelőször az egyes országokról szóló beszámolókat hallgatta meg. Németország, Svájc, Finnország, Norvégia, az Egyesült Államok, Magyarország, Hollandia, a balkáni országok, Franciaország és Anglia képviselői a tőkés világban fellángolt heves osztályharcokról, a Nagy Októberi Szocialista Forradalomnak az említett országok forradalmi mozgalmára gyakorolt hatásáról, a bolsevizmusnak és a világproletariátus vezérének, Leninnek fokozódó népszerűségéről beszéltek.

Március 4-én Lenin tartott előadói beszédet a burzsoá demokráciáról és a proletárdiktatúráról. Az idő tájt sok ország munkásmozgalmában heves vita folyt arról, hogy elfogadják vagy elvessék a proletárdiktatúrát. Ezért rendkívül fontos volt tisztázni a burzsoá demokráciának mint a kisebbség demokráciájának a lényegét, és megmagyarázni, hogy a kapitalista elnyomás felszámolása és a kizsákmányoló osztályok ellenállásának letörése útján a többség számára új, proletár demokráciát kell teremteni. Lenin leleplezte az úgynevezett tiszta demokrácia védelmezőit, s rámutatott arra, hogy a burzsoá demokrácia, amelyért Kautsky és a vele azonosan gondolkodók az oroszországi proletárforradalom előestéjén és a forradalom után síkra szálltak, nem egyéb, mint a burzsoázia diktatúrájának egyik formája. Ugyanakkor a proletárdiktatúra — mondotta Lenin —, amely Orosz-

Lenin a Kommunista Internacionálé I. kongresszusának elnökségében
Fénykép

országban a szovjethatalom formáját öltötte, valóban népi, demokratikus jellegű. Lényege az, „. . . hogy az egész államhatalomnak, az egész államapparátusnak állandó és egyetlen alapja éppen azoknak az osztályoknak a tömegszervezete, amelyeket a kapitalizmus elnyomott. . ."[3]

Lenin kimutatta, hogy a szovjetek bizonyultak azon gyakorlati formának, amelyben a proletariátus uralma megvalósulhat. Az a tény, hogy a jobboldali szociáldemokraták védelmükbe veszik a burzsoá demokráciát és kirohanásokat intéznek a proletárdiktatúra ellen, annyit jelent, hogy tagadják a proletariátus jogát saját, proletár demokráciájához.

A konferencia ezek után elfogadta határozatainak alapjául Leninnek a burzsoá demokráciáról és a proletariátus diktatúrájáról szóló téziseit és előadói beszédét.

Ebben az időben újabb küldöttségek — az osztrák, a svéd és néhány más küldöttség — érkezésével kapcsolatban ismét felmerült a kérdés: ne nyilvánítsák-e a konferenciát a Kommunista Internacionálé alapító kongresszusává? Ilyen javaslatot tettek Ausztria, a balkáni országok, Magyarország és Svédország képviselői. Rövid vita után megejtették a szavazást. A küldöttek egyhangúlag és hatalmas lelkesedéssel elfogadták a III., a Kommunista Internacionálé megalapítását kimondó határozatot. Eberlein, Németország Kommunista Pártjának küldötte, a szavazás kapcsán tartott

[3] Lenin: A Kommunista Internacionálé I. kongresszusa. 1919. március 2—6. Lásd *Lenin* Művei. 28. köt. Szikra 1952. 490. old.

felszólalásában kijelentette: a pártjától kapott megbízatás értelmében és saját meggyőződése alapján a III. Internacionálé megalakításának elhalasztására törekedett és tartózkodott a szavazástól; minthogy azonban a III. Internacionálé megalapítása immár befejezett tény, minden erejével azon lesz, hogy rábírja elvtársait, „jelentsék ki mielőbb, hogy ők is csatlakoznak a III. Internacionáléhoz". A szavazás eredményének bejelentését a terem az „Internacionále" eléneklésével fogadta. Nyomban ezután határozatot hoztak a „zimmerwaldi egyesülés" hivatalos feloszlatásáról.

A Kommunista Internacionálé megalakításáról szóló határozat elfogadásával a konferencia alapító kongresszussá alakult át. Munkájában szavazati joggal 34, tanácskozási joggal pedig 18 küldött vett részt, együttesen 35 szervezetet képviseltek (köztük 13 kommunista pártot és 6 kommunista csoportot).

A kongresszus megvitatta a berni konferencia és a szocialista irányzatokhoz fűződő viszony kérdését. Határozatában leszögezte, hogy a jobboldali szocialisták által feltámasztott II. Internacionálé nem egyéb, mint a burzsoázia eszköze a forradalmi proletariátus ellen, és felszólította valamennyi ország munkásait, hogy indítsanak eltökélt harcot ez ellen az áruló, „sárga" Internacionálé ellen.

Beszámolók hangzottak el továbbá a nemzetközi helyzetről, az antant politikájáról és a finnországi fehérterrorról; a kongresszus kiáltványt intézett a világ proletariátusához, és a beszámolók alapján határozatokat hozott. Létrehozta a III. Internacionálé vezető szerveit, amelyek ettől kezdve Moszkvában működtek: a Végrehajtó Bizottságot, amelybe a legjelentősebb országok kommunista pártjai egy-egy képviselőt küldtek, és az öt tagból álló irodát, amelyet a Végrehajtó Bizottság választott meg.

1919. március 6-án a Kommunista Internacionálé első, alapító kongresszusa befejezte munkáját.

A NEMZETKÖZI MUNKÁS- ÉS KOMMUNISTA MOZGALOM A III. INTERNACIONÁLÉ I. KONGRESSZUSA UTÁN

A kapitalista világban tovább fokozódott a forradalmi fellendülés. A tőkésországok dolgozói osztályharcukat összekapcsolták a Szovjet-Oroszország védelmében indított mozgalmakkal. A fiatal szovjet állam elleni intervencióra az „El a kezekkel Oroszországtól!" mozgalommal válaszoltak.

Az 1919-es esztendőben óriási jelentőségű események követték egymást: a szovjet állam népeinek hősi harca az imperialista intervenció és a belső ellenforradalom ellen; proletárforradalmak Magyarországon és Bajorországban; forradalmi megmozdulások valamennyi kapitalista országban; viharos imperialistaellenes nemzeti felszabadító mozgalmak Kínában, Indiában, Indonéziában, Törökországban, Egyiptomban, Marokkóban és a latin-amerikai országokban. Ez a forradalmi fellendülés, valamint a Komintern I. kongresszusának határozatai és tevékenysége is hozzájárultak ahhoz, hogy a munkások és haladó értelmiségiek körében megerősödjenek a kommunizmus eszméi. Lenin ez időben így írt: „a munkástömegek a régi, minden porcikájukban soviniszta és opportunista vezérek befolyása ellenére mindenütt meggyőződnek arról, hogy a burzsoá parlamentek rothadtak, és hogy a szovjethatalom, a dolgozók hatalma, a proletariátus diktatúrája szükséges ahhoz, hogy az emberiség megszabadulhasson a tőke jármától".[4]

Ettől az időtől kezdve a szocialista és munkáspártokban szembeszökően megerősödtek a kommunizmus hívei. Egymás után alakultak a kommunista pártok (a Szerb—Horvát—Szlovén Királyságban, Hollandiában, Dániában, Bulgáriában, Mexikóban, az Amerikai Egyesült Államokban) és a kommunista csoportok (Angliában, Franciaországban, Olaszországban és számos ázsiai és latin-amerikai országban). Létrejöttek az első marxista körök Kínában is: Pekingben Li Ta-csao,

[4] Lenin: Az amerikai munkásokhoz. Lásd *Lenin* Művei. 30. kot. Szikra 1953. 22. old.

Lenin „»Baloldaliság« — a kommunizmus gyermekbetegsége" című művének fedőlapja

Csangsaban pedig Mao Ce-tung vezetésével. Az Olasz Szocialista Párt és a Brit Szocialista Párt elhatározta, hogy belép a Kominternbe. „A Kommunista Internacionálé — írta Lenin — 1919 néhány hónapja alatt világinternacionálé lett, amely vezeti a tömegeket, és feltétlenül ellensége a szocializmus árulóinak, akik ott ülnek a berni és luzerni komaság »sárga« internacionáléjában."[5]

A következő évben, 1920-ban, még inkább kiszélesedett a kommunista mozgalom. 1920 áprilisában a Görög Szocialista Párt második kongresszusa elhatározta, hogy belép a Kommunista Internacionáléba, és a pártot szocialista (kommunista) munkáspártnak nevezi el. Kommunista pártok alakultak Spanyolországban, Uruguayban, Iránban, Törökországban, Indonéziában, kommunista csoportok és forradalmi marxista körök Brazíliában és Chilében. A Francia Szocialista Pártban erős balszárny alakult ki, amely a Kominternhez való csatlakozást követelte. A csatlakozás megbeszélésére küldöttség indult Moszkvába, Marcel Cachin részvételével.

A fiatal kommunista pártok és csoportok az élcsapat szerepét töltötték be országuk proletariátusának osztályharcában. Népszerűsítették a marxizmus—leninizmus eszméit, megismertették a dolgozókat Oroszország szovjet kormányának dekrétumaival és egyéb dokumentumaival, a Kominternanyagaival és Lenin műveivel, leleplezték az antant ellenforradalmi terveit és a II. Internacionálé jobboldali szocialista vezetőinek reakciós tevékenységét.

A munkástömegek erős vonzódása a kommunizmus iránt arra késztette a szocialista pártok néhány tekintélyes centrista vezetőjét (Németországban Crispient és Dittmannt, Franciaországban J. Longuet-t, Olaszországban Serratit), hogy a II. Internacionáléból való kilépés mellett foglaljanak állást. Ezek a nyilatkozatok az egyszerű párttagok nyomására születtek, és mint hamarosan kiderült, nem voltak őszinték.

A centristák demagógiája azzal a veszéllyel fenyegetett, hogy a fiatal kommunista pártokba behatol az opportunizmus. Sok országban maguk a kommunisták sem szabadultak még meg az opportunista szociáldemokrata hagyományoktól, hiszen ők is csak kevéssel azelőtt álltak a forradalmi marxizmus zászlaja alá. Ez jobboldali veszély volt, amely a reformizmus oldaláról fenyegetett. Emellett egy másik veszély is jelentkezett a nemzetközi kommunista mozgalomban: a „baloldaliság". Ezt a kispolgári lázongás, az anarchista és anarcho-szindikalista nézetek szülték, valamint a

[5] Lenin: Hogyan használja fel a burzsoázia a renegátokat? Lásd *Lenin* Művei. 30. köt. 19. old.

munkástömegek ösztönös törekvése a harc forradalmi módszereire, s a jobboldali opportunizmussal való elégedetlenségük. Ezt a hangulatot tükrözte, hogy a kommunista pártokban egyes úgynevezett baloldaliak (Németországban Laufenberg és Wolfheim, Angliában Sylvia Pankhurst és mások) felléptek az ellen, hogy a kommunisták részt vegyenek a parlamenti tevékenységben és a reformista szakszervezetek munkájában, tagadták a párton belüli vasfegyelem szükségességét és a demokratikus centralizmus elvét. A „baloldaliak" vonala azt eredményezte volna, hogy a kommunista élcsapat elszakad a munkásosztálytól, a kommunista pártok elszigetelődnek és szektarianizmusba süllyednek.

Abban a harcban, amely a nemzetközi kommunista mozgalomban a jobboldali veszély és a baloldali elhajlás ellen folyt, rendkívüli jelentőségű volt Lenin munkája, a „»Baloldaliság« — a kommunizmus gyermekbetegsége", amelyet 1920 tavaszán írt. A marxizmus—leninizmus e klasszikus alkotása felvázolja az orosz bolsevikok hősi útját, a jobboldali opportunistákkal, a centristákkal, a „baloldali" doktrinérekkel vívott harcaik világtörténelmi jelentőségét, s hangsúlyozza, hogy csakis az opportunistákkal való szakítás tette lehetővé az októberi forradalom győzelmét. Lenin a bolsevizmus 1917—1920 között aratott győzelmeinek egyik fő okát abban látta, hogy a bolsevikok kíméletlenül leleplezték a szociálsovinizmus és a „kautskyzmus" (ennek Franciaországban Longuet, Angliában a Független Munkáspárt és a fábiánusok vezetőinek nézetei, Olaszországban Turati álláspontja stb. felel meg) ocsmányságát, förtelmességét és aljasságát.[6] A bolsevizmus abban a harcban nőtt fel, erősödött és edződött meg, amelyet két fronton: a nyílt opportunizmus és a „baloldali" doktrinérség ellen vívott. Ugyanezeket a feladatokat kell megoldania a többi kommunista pártnak is. Az októberi forradalom alapvető vonásai minden országban meg fognak ismétlődni. „Az orosz minta — írta Lenin — a világ *minden* országának mutat egyet-mást, méghozzá igen lényegeset, elkerülhetetlen és nem is távoli jövőjükből."[7]

Lenin attól is óva intette a testvéri kommunista pártokat, hogy semmibe vegyék az egyes országok nemzeti sajátosságait, és sablonok szerint járjanak el. Megkívánta tőlük, hogy tanulmányozzák a konkrét, sajátos feltételeket. Ugyanakkor azonban arra is rámutatott, hogy — az egyes országok minden nemzeti különlegessége és sajátossága mellett — valamennyi kommunista pártra kötelező a nemzetközi taktika egysége és a kommunizmus alapelveinek olyan érvényesítése, „amely ezeket az elveket a *részletekben helyesen módosítja*, azokat a nemzeti és nemzeti-állami különbségekhez hozzáalakítja, hozzáalkalmazza".[8]

Lenin feltárta a fiatal kommunista pártok által elkövetett hibák veszélyességét. A „baloldaliak" — írta — nem akarnak harcolni a tömegekért, nem akarják leküzdeni a nehézségeket, semmibe veszik a győzelem elengedhetetlen feltételeit — a centralizációt, a párton és a munkásosztályon belüli legszigorúbb fegyelmet —, s ezzel lefegyverzik a proletariátust. Lenin arra szólította fel a kommunistákat, hogy dolgozzanak mindenütt, ahol tömegek vannak; kapcsolják össze ügyesen a legális és illegális lehetőségeket; ha kell, kössenek kompromisszumot; ne riadjanak vissza semmiféle áldozattól a győzelem érdekében. A kommunista pártok taktikáját — mondotta Lenin — az adott ország és a környező országok összes osztályerőinek józan, pontos számbavételére s a forradalmi mozgalmak tapasztalataira, különösen pedig a dolgozó tömegek saját politikai tapasztalataira kell felépíteni.

Lenin munkája, a „»Baloldaliság« — a kommunizmus gyermekbetegsége", valamennyi kommunista pártnak propaganda műve lett. Következtetései alapul szolgáltak a Kommunista Internacionálé II. kongresszusának határozataihoz.

[6] Lásd Lenin: „Baloldaliság" — a kommunizmus gyermekbetegsége. Lásd *Lenin* Művei. 31. köt. Szikra 1951. 14. old.

[7] Ugyanott, 6. old.

[8] Ugyanott, 83. old.

A Kommunista Internacionálé II. kongresszusa 1920. július 19-én nyílt meg Pétervárott, de július 23-tól augusztus 7-ig már Moszkvában ülésezett. A kongresszus a nemzetközi forradalmi mozgalomban végbement nagy változásokról tanúskodott, s meggyőzően bizonyította a Komintern tekintélyének növekedését és a kommunista mozgalom nagy lendületét az egész világon. Valóban kommunista világkongresszus volt. Nem csupán a kommunista pártok képviseltették magukat, hanem a világ különböző országainak baloldali szocialista szervezetei, forradalmi szakszervezetei és ifjúsági szövetségei is. Összesen 218 küldött volt jelen 67 szervezet, köztük 27 kommunista párt képviseletében.

Az első ülésen Lenin tartott előadói beszédet a nemzetközi helyzetről és a Kommunista Internacionálé alapvető feladatairól. Jellemezte a világháború súlyos következményeit, amelyeket minden nép megszenvedett, és rámutatott arra, hogy a háborún meggazdagodott kapitalisták a háborús költségeket a munkások és parasztok vállára hárították át. A dolgozók életkörülményei elviselhetetlenné váltak; a tömegek nyomora, anyagi leromlása hallatlan méreteket öltött. Mindez az egész világon tovább fokozta a forradalmi válságot. Lenin hangsúlyozta, hogy a Komintern kiemelkedő szerepet játszott a dolgozó tömegek harcra mozgósításában a kapitalizmus ellen, és rámutatott az oroszországi proletárforradalom világtörténelmi jelentőségére.

Lenin hangsúlyozta, hogy a proletariátus nem hódíthatja meg a hatalmat, ha nem zúzza szét az opportunizmust. „Az opportunizmus — mondotta — a mi főellenségünk. A munkásmozgalom felső rétegeinek opportunizmusa nem proletár-, hanem burzsoá szocializmus. A gyakorlat bebizonyította, hogy a munkásmozgalomnak az opportunista irányhoz tartozó vezetői — jobb védelmezői a bur-

Lenin beszédet mond a pétervári Urickij téren,
a Kommunista Internacionálé II. kongresszusának megnyitásakor
Fénykép

AZ URICKIJ TÉREN ÖSSZEGYŰLT TÖMEG A KOMMUNISTA INTERNACIONÁLÉ
II. KONGRESSZUSÁNAK MEGNYITÁSÁT ÜNNEPLI
B. M. Kusztogyiev festménye. 1921

zsoáziának, mint maguk a burzsoák. Ha nem ők vezették volna a munkásokat, a burzsoázia nem tudta volna fenntartani uralmát."[9]

Lenin ugyanakkor a kommunista „baloldalisság" veszélyével is foglalkozott a kommunista mozgalomban, és megjelolte lekuzdésének útját.

A kongresszus a lenini tételekből kiindulva határozatot hozott a Kommunista Internacionálé alapvető feladatairól. Legfőbb feladatként jelolte meg az adott pillanatban még szétforgácsolt kommunista erők tomorítését, kommunista pártok létrehozását minden egyes országban (illetve a már létező pártok megerősítését és megújítását), hogy a proletariátus minél előbb alkalmassá váljon az államhatalom megragadására, mégpedig a proletariátus diktatúrájának formájában. A kongresszus határozata választ adott azokra a kérdésekre, hogy mi a proletárdiktatúra és a szovjethatalom lényege, miben kell állnia a proletárdiktatúra haladéktalan és általános előkészítésének, milyennek kell lennie az olyan párt osszetételének, amely csatlakozott vagy csatlakozni kíván a Kommunista Internacionáléhoz.

Hogy elejét vegyék annak a veszélynek, amit az opportunisták, a centristák és általában a II. Internacionálé hagyományainak a fiatal kommunista pártokba való behatolása jelent, a kongresszus elfogadta a Kommunista Internacionáléba való felvétel Lenin által kidolgozott „21 feltételét".

Ebben az okmányban teljes mértékben kifejezésre jutnak az új típusú pártról szóló lenini tanítások és a bolsevizmus világtorténelmi tapasztalatai; a bolsevizmus, mint Lenin még 1918 novemberében írta, „*lerakta* az eszmei és taktikai alapjait. . ."[10] a III. Internacionálénak. A felvételi feltételek megkovetelték, hogy a kommunista pártok egész agitációs és propaganda munkája a III. Internacionálé elveire épuljon, hogy e pártok folytassanak állandó harcot a reformizmus és a centrizmus ellen, szakítsanak teljesen és ténylegesen az opportunizmussal, végezzenek mindennapos munkát a falun, támogassák a gyarmati népek nemzeti felszabadító mozgalmát. Előírták a feltételek, hogy a kommunistáknak dolgozniuk kell a reformista szakszervezetekben és a parlamentben is — a parlamenti frakciót a párt vezetése alá rendelve —, előírták a legális és illegális munka osszekapcsolását s a szovjetkoztársaságok odaadó támogatását. Azoknak a pártoknak, amelyek be akartak lépni a Kommunista Internacionáléba, el kellett fogadniuk ennek határozatait. Minden ilyen párt koteles volt felvenni a kommunista párt elnevezést.

Ennek az okmánynak az elfogadását az tette szukségessé, hogy a munkástomegek nyomására a centrista és félcentrista pártok és csoportok arra torekedtek, hogy bekeruljenek a Kominternbe; régi álláspontjukat azonban nem akarták feladni. Ezenkívul a fiatal kommunista pártoknak eszmeileg fejlődniuk, szervezetileg erősodniuk kellett. Az opportunizmus, a revizionizmus és a szektarianizmus elleni sikeres harc nélkul erre gondolni sem lehetett.

A „21 feltétel" megvitatása során a kongresszuson kulonféle nézetek kerultek felszínre, amelyek kozul nem egy ellentmondott a proletárpárt és a proletár Internacionálé marxista értelmezésének. Így Bordiga (Olasz Szocialista Párt), Wynkoop (Holland Szocialista Párt) és tobb más kuldott a szocialista pártok egyszerű tagjainak tomegét azonosította a centrista vezetőkkel, és egész sor párt esetében (Németország Fuggetlen Szociáldemokrata Pártja, Norvégia Szocialista Pártja stb.) kifogást emelt a Kommunista Internacionáléba való felvételuk ellen, még abban az esetben is, ha ezek a pártok elfogadnák a „21 feltételt". A kuldottek egy része reformista szemszogből bírálta a „21 feltételt". Így például Serrati, továbbá Németország Fuggetlen Szociáldemokrata Pártjának a kongresszuson tanácskozó joggal részt vevő vezetői, Crispien és Dittmann, ellenezték a „21 feltétel" elfogadását, és azt erősítgették, hogy a Kommunista Internacionálé kapuját szélesre kell

[9] Lenin: A Kommunista Internacionálé II. kongresszusa. 1920. július 19—augusztus 7. Lásd *Lenin* Művei. 31. 230 old.

[10] Lenin: A proletárforradalom és a renegát Kautsky. Lásd *Lenin* Művei. 28. kot. 300. old.

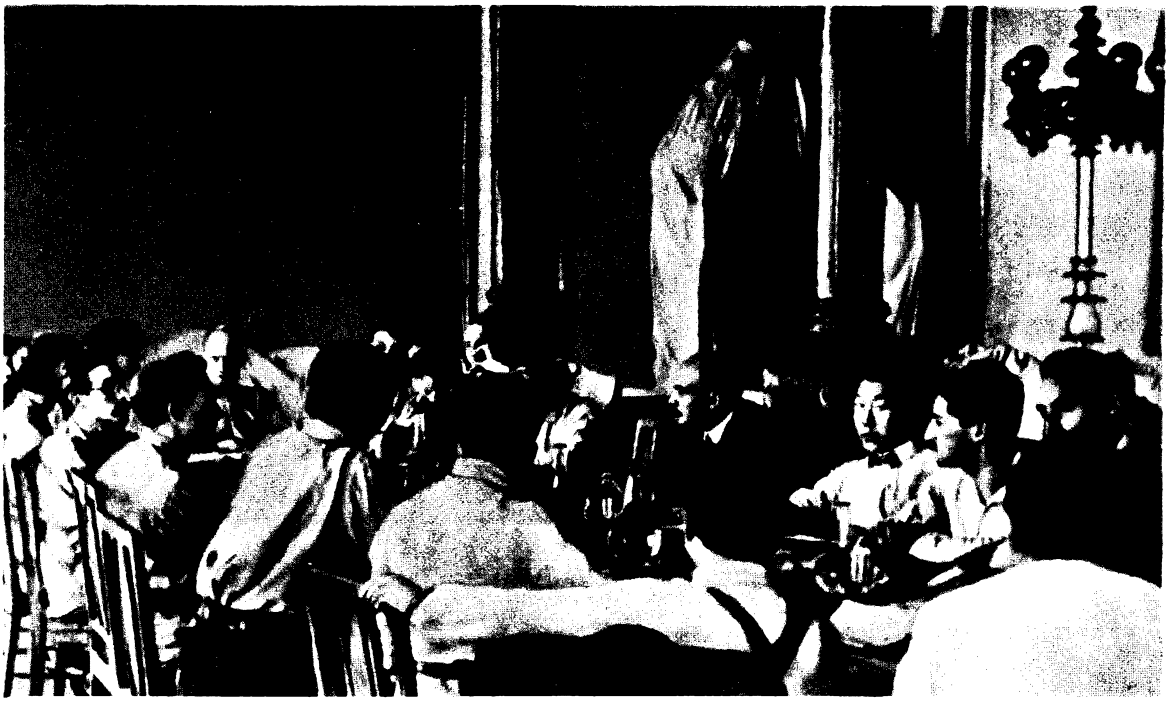

Lenin a Kelet népeinek képviselői között a Kommunista Internacionálé II. kongresszusán
Fénykép

tárni mindazon pártok előtt, amelyek be akarnak lépni. Egyúttal síkraszálltak a proletárdiktatúra és a demokratikus centralizmus elvének kötelező elfogadása, valamint azoknak a személyeknek a pártból való kizárása ellen, akik elvetik a Komintern felvételi feltételeit.

Lenin a „21 feltételt" védelmezve feltárta, milyen veszedelmet jelentenek a proletariátus forradalmi harca szempontjából egyfelől Serrati, Crispien és Dittmann, másfelől Bordiga és Wynkoop nézetei. A kongresszus Lenint támogatta.

A Komintern későbbi tevékenysége igazolta a „21 feltétel" rendkívüli elméleti és gyakorlati jelentőségét. A bennük foglalt tételek elősegítették a kommunista pártok eszmei és szervezeti megerősödését, komoly gátat emeltek a jobboldali opportunistáknak és a centristáknak a Kominternbe való beférkőzése elé, és megkönnyítették a kommunista „baloldaliság" leküzdését is.

Azon az úton, amely a kommunista mozgalom világközpontjának szervezeti kialakításához vezetett, fontos lépés volt a Kommunista Internacionálé Szervezeti Szabályzatának elfogadása. A Szervezeti Szabályzat leszögezte, hogy a Kommunista Internacionálé „magára vállalja a Nemzetközi Munkásszövetség nagy ügyének továbbvitelét és betetőzését". Megszabta a Komintern és a kommunista pártok felépítési elveit és tevékenységük alapvető irányát, konkretizálta a Komintern vezető szerveinek — a világkongresszusnak, a Végrehajtó Bizottságnak és a Nemzetközi Ellenőrző Bizottságnak — a szerepét és a kommunista pártokhoz, a Komintern szekcióihoz való viszonyát.

A II. kongresszus behatóan foglalkozott a proletariátus és a proletárforradalom szövetségeseinek problémájával. Megvitatta a kommunista pártok stratégiájának és taktikájának legfontosabb vonásait, az agrárkérdést és a nemzeti-gyarmati kérdést illetően.

Az agrárkérdés tézisei, amelyeket Lenin dolgozott ki, mélyrehatóan elemezték a mezőgazdaság helyzetét és a parasztság osztályrétegeződésének folyamatát a kapitalizmusban. A tézisek hangsúlyozták, hogy a proletariátus nem alakíthat ki azonos viszonyt a parasztság valamennyi cso-

portjával. Minden eszkozzel támogatnia kell a mezőgazdasági munkásokat, a félproletárokat és a kisparasztokat; meg kell nyernie őket a proletárdiktatúráért folyó sikeres harcnak. Ami a középparasztságot illeti, tekintettel ennek elkerulhetetlen ingadozására, a munkásosztály feladata, legalábbis a proletárdiktatúra kezdeti szakaszában, a semlegesítésre korlátozódik. A tézisek rámutattak annak a harcnak a fontosságára is, amelyet azért kell vívni, hogy a dolgozó parasztságot felszabadítsák a falusi burzsoázia eszmei és politikai befolyása alól. Hangsúlyozták, hogy a kommunista párt agrárpolitikájában számolni kell a magántulajdon kialakult hagyományával, és kedvező feltételeket kell teremteni a paraszti gazdaságok társadalmasításához. A foldet csupán a foldesuraktól és más nagyobb birtokosoktól kell elkobozni, vagyis azoktól, akik rendszeresen kizsákmányolnak bérmunkásokat vagy kisparasztokat, s maguk nem vesznek részt a fizikai munkában.

A kongresszus kimondta: a munkásosztály nem toltheti be történelmi kuldetését, nem tudja megszabadítani az emberiséget a tőke jármától és a háborútól, ha nem nyeri meg a parasztság legszélesebb rétegeit. Másfelől, „a falu dolgozó tomegeinek sem lehet más útjuk, mint szovetségre lépni a kommunista proletariátussal, és odaadóan támogatni ennek forradalmi kuzdelmét, amit a foldesurak (nagybirtokosok) és a burzsoázia igájának lerázásáért vív".

A nemzeti-gyarmati kérdés megvitatásának ugyancsak az volt a célja, hogy a kongresszus helyes taktikát dolgozzon ki a gyarmatok és félgyarmatok sokmilliós dolgozó tomegeit illetően, akik a proletariátus szovetségesei az imperializmus elleni harcban. Előadói beszédében Lenin kiemelte azokat az új vonásokat, amelyeket a kongresszus elé terjesztett tézisek osszegeztek, s amelyeket a szakbizottságban is megvizsgáltak. Kulonosen élénk vitát váltott ki az a kérdés, hogy a proletariátus támogassa-e a polgári demokratikus nemzeti mozgalmakat vagy sem.

A kongresszus rámutatott arra, mennyire fontos az egyes nemzetek dolgozóinak egymáshoz való kozeledése, milyen égetően szukséges az anyaországok kommunista partjai és a gyarmatok proletárpártjai kozotti kapcsolat annak érdekében, hogy a fuggő és nem egyenjogú nemzetek felszabadító mozgalmai a lehető legnagyobb segítséget kapják. A gyarmati és fuggő országok népeinek — hangsúlyozta a kongresszus határozata — nincs más útjuk a felszabaduláshoz, mint az imperializmus elleni elszánt harc útja. A proletariátus számára teljes mértékben megengedhető, sőt néha egyenesen szukséges is, hogy időleges megegyezéseket és szovetségeket kosson a gyarmatok polgári demokratikus erőivel, ha ezek még nem merítették ki objektíve forradalmi szerepuket; az egyuttműkodés során azonban a proletariátusnak feltétlenul meg kell őriznie a maga politikai és szervezeti onállóságát. Az ilyen blokkalkotás elősegíti a gyarmati országok széles hazafias frontjának kialakítását, de nem jelenti az osztályellentétek eltűnését a nemzeti burzsoázia és a proletariátus kozott. A kongresszus megjegyezte, hogy határozott ideológiai harcot kell vívni a pániszlám, a pánázsia-mozgalmak és más reakciós, nacionalista elméletek ellen.

Kiemelkedő jelentőségűek voltak Leninnek azok a tézisei, amelyeket a társadalmi-gazdasági tekintetben elmaradott országok fejlődésének nem kapitalista útjára vonatkozólag dolgozott ki. Lenin tanításai alapján a kongresszus megfogalmazta kovetkeztetés: ezek az országok a fejlett államok győztes proletariátusának segítségével a kapitalizmus megkerulésével is eljuthatnak a szocializmushoz.

A nemzeti-gyarmati kérdésben jóváhagyott kongresszusi tézisek irányt szabtak a kommunista pártok tevékenységének, és felbecsulhetetlen szerepet játszottak a gyarmati és fuggő országok felszabadító harcaiban.

A Komintern II. kongresszusán egészen másképp vetődott fel az agrárkérdés és a nemzeti-gyarmati kérdés, s az itt hozott határozatok is mélységesen és elvileg kulonboztek attól a módtól, ahogy a II. Internacionálé kezelte ezeket a problémákat. A szociáldemokrata vezetők semmibe vették és egységes reakciós tomegnek tekintették a parasztságot, a nemzeti-gyarmati kérdésben pedig ténylegesen az imperialista gyarmati politikát igyekeztek igazolni, a kulfoldi tőkének az elmaradott országokban betoltott „civilizátori missziójára" hivatkozva. Ezzel szemben a Kom-

munista Internacionálé a marxizmus—leninizmus elveire támaszkodott, és határozataiban forradalmi utat mutatott: a parasztságnak a tőke igájából, a gyarmati és függő országoknak pedig az imperializmus jármából való felszabadulásra.

A Komintern II. kongresszusának egyéb napirendi pontjai kozott nagy jelentőségűek voltak azok, amelyek a kommunista pártoknak a szakszervezetekhez fűződő viszonyával és a parlamentarizmussal foglalkoztak. A kongresszus határozata elítélte a reformista szakszervezetekben végzendő munka szektás visszautasítását, és felhívta a kommunistákat, hogy hódítsák meg ezeknek a szakszervezeteknek a tomegeit.

A parlamentarizmussal foglalkozó tézisek kimondták, hogy a munkásosztály forradalmi vezérkarának be kell kuldenie a maga képviselőit a burzsoá parlamentbe, amelynek szószékét ki lehet és ki is kell használni a forradalmi agitációra, a dolgozó tomegek tomorítésére és a munkásosztály ellenségeinek leleplezésére. Ugyanezért a kommunistáknak részt kell venniuk a választási hadjáratokban is. A választási harcokban és a parlamenti munkában való részvétel elutasítása nem egyéb, mint a naiv és gyerekes doktrinérség. A kommunisták viszonya a parlamenthez a korulményektől fuggően változhat, de a kommunista frakciók tevékenységét minden helyzetben a pártok kozponti bizottságainak kell irányítaniuk.

Lenin ragyogó beszédben válaszolt Bordiga felszólalására, aki megkísérelte rábírni a kongresszust, hogy vesse el a kommunistáknak a burzsoá parlamentben való részvételét. Lenin kimutatta, hogy az antiparlamentaristák nézetei hibásak. Megkérdezte Bordigától és híveitől: „Hogyan fogják felfedni a valóban elmaradott, a burzsoázia által félrevezetett tomegek előtt a parlament igazi jellegét? Ha nem mennek be a parlamentbe, ha a parlamenten kívul maradnak, hogyan fogják leleplezni az egyik vagy a másik parlamenti manővert, az egyik vagy a másik párt álláspontját?"[11] Lenin Oroszország és más országok forradalmi munkásmozgalmának tapasztalataiból azt a kovetkeztetést vonta le, hogy a munkásosztály sikeresebben harcolhat a burzsoázia ellen, ha részt vesz a választási hadjáratokban és kihasználja a burzsoá parlament szószékét. A proletariátusnak fel kell tudnia használni azon eszkozoket, amelyeket a burzsoázia használ a proletariátus ellen harcban.

A kongresszus teljes mértékben támogatta Lenin álláspontját.

A Komintern II. kongresszusa még tobb más fontos kérdésről is határozott: a kommunista párt szerepéről a proletárforradalomban, azokról a korulményekről és feltételekről, amelyek kozott meg lehet alakítani a munkáskuldottek tanácsait stb.

Végezetul a kongresszus kiáltványt fogadott el, amely tuzetesen elemezte a nemzetkozi helyzetet, a tőkésországokban folyó osztályharcot, Szovjet-Oroszország helyzetét, és kifejtette a Komintern feladatait. Minden munkást és munkásnőt arra szólított fel, hogy álljon a Kommunista Internacionálé zászlaja alá. A kongresszus a burzsoá-foldesúri Lengyelországnak a szovjet állam ellen indított támadása kapcsán kulon felhívással fordult a világ proletárjaihoz: „Menjetek ki az utcára, és mutassátok meg kormányaitoknak, hogy nem fogtok eltűrni semmiféle segítségnyújtást a fehérgárdista Lengyelországnak, hogy nem tűrtok semmiféle beavatkozást Szovjet-Oroszország ugyeibe. Szuntessetek be mindenfajta munkát, állítsatok meg minden forgalmat, ha azt látjátok, hogy a világ kapitalista klikkje tiltakozástok ellenére új támadást készít elő Szovjet-Oroszország ellen. Egyetlen vonatot, egyetlen hajót se engedjetek Lengyelországba kuldeni!" A Komintern e felhívása nagy visszhangra talált számos ország munkásainak korében, s ezek újult erővel léptek fel a szovjet állam védelmében, „El a kezekkel Oroszországtól!" jelszóval.

A Kommunista Internacionálé II. kongresszusának határozatai nagy szerepet játszottak a kommunista pártok megerősítésében és tomorítésében a marxizmus—leninizmus eszmei és szer-

[11] Lenin: A Kommunista Internacionálé II. kongresszusa. 1920. július 19—augusztus 7. Lásd *Lenin* Művei. 31. kot. 255. old.

vezeti alapján. Előmozdították a munkásmozgalomban végbemenő elkülönülési folyamatot, a forradalmi szocialisták elszakadását az opportunizmustól, elősegítették számos kommunista párt megalakulását, többek közt Angliában, Olaszországban, Kínában, Chilében, Brazíliában és más országokban. Lenin azt írta, hogy a II. kongresszus „. . . az egész világ kommunista pártjainak olyan zárt egységét és fegyelmét teremtette meg, amely soha azelőtt nem létezett, és amely lehetővé teszi a munkásforradalom élcsapatának, hogy mérföldes léptekkel haladjon előre nagy célja, a tőke igájának lerázása felé".[12]

A II. kongresszus lényegében befejezte a Kommunista Internacionálé megalakítását, s kétfrontos harcban kidolgozta a kommunista pártok stratégiájának, taktikájának és szervezeti felépítésének alapvető kérdéseit. Lenin így írt: „A kommunistáknak először az egész világ színe előtt proklamálni kellett elveiket. Ezt megtette az I. kongresszus. Ez volt az első lépés.

A második lépés a Kommunista Internacionálé szervezeti kialakítása és az Internacionáléba való felvétel feltételeinek, a centristáktól, a burzsoáziának a munkásmozgalmon belüli közvetlen és közvetett ügynökeitől való tényleges különválás feltételeinek megállapítása volt. Ez a II. kongresszuson történt meg."[13]

A KOMMUNISTA INTERNACIONÁLÉ MEGALAKULÁSÁNAK TÖRTÉNELMI JELENTŐSÉGE

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom után a tőkésországok proletariátusa döntő harcba indult a burzsoázia ellen. Ám a mozgalom hatalmas lendülete és a dolgozó tömegek önfeláldozása ellenére a burzsoázia mégis megtartotta a hatalmat. Ez elsősorban azzal magyarázható, hogy Oroszországtól eltérően — ahol már létezett egy valóban forradalmi, marxista—leninista párt, gazdag forradalmi tapasztalatokkal rendelkező új típusú párt — a tőkésországok munkássága megosztott maradt, és többsége a szociáldemokrata pártok befolyása alatt állt. A szociáldemokrácia jobboldali vezetése egész taktikájával a burzsoáziát és a tőkés rendszert segítette, s eszmeileg lefegyverezte a proletariátust. A kommunista pártok, amelyek sok országban a legkiélezettebb forradalmi válság idején keletkeztek, többségükben még szervezetileg is, eszmeileg is igen gyöngék voltak. Szakítottak ugyan az opportunista vezérekkel és ezek nyíltan áruló politikájával, de nem szabadultak meg teljesen a megalkuvás hagyományaitól. A kommunizmushoz akkoriban csatlakozott vezetők között sokan voltak olyanok, akik a forradalmi mozgalom fő kérdéseiben valójában hűek maradtak a szociáldemokrácia régi hagyományaihoz.

Ugyanakkor a fiatal kommunista pártokban, amelyek a tömegmunka és az opportunizmus elleni harc terén nem rendelkeztek a szükséges tapasztalatokkal, gyakran jelentkeztek olyan irányzatok, amelyek szektarianizmushoz, a tömegektől való elszakadáshoz, a tömegek támogatását nélkülöző kisebbségi felkelések hirdetéséhez stb. vezettek. A „baloldaliság" eme betegsége következtében a kommunista pártok és az általuk irányított szervezetek nem tanulmányozták kielégítően, sőt sok esetben semmibe vették az egyes országok konkrét nemzeti adottságait, megelégedtek azzal a formális és felületes törekvéssel, hogy ugyanazt csinálják, ami Oroszországban megvalósult, s alábecsülték a burzsoázia erejét és tapasztaltságát. A fiatal kommunista pártoknak még nagy, kitartó és fáradságos munkát kellett végezniük ahhoz, hogy bátor, határozott, marxista képzettséggel felvértezett proletárvezéreket neveljenek ki, és felkészítsék a munkásosztályt az új harcokra. Ebben a munkában rendkívül fontos szerep várt a nemzetközi munkásmozgalom új központjára, a Kommunista Internacionáléra.

[12] Lenin: A Kommunista Internacionálé II. kongresszusa. Lásd *Lenin* Művei. 31. köt. 273. old.
[13] Lenin: Levél a német kommunistákhoz. Lásd *Lenin* Művei. 32. köt. Szikra 1953. 559. old.

A Komintern megalakulása a világ proletariátusa által létrehozott forradalmi szervezetek tevékenységének eredménye volt. „A III., Kommunista Internacionálé megalakulása... — írta Lenin — annak írásba foglalása volt, amit nemcsak az orosz, nemcsak az oroszországi, hanem a német, osztrák, magyar, finn, svájci, egyszóval a nemzetközi proletár tömegek vívtak ki."[14] Eredménye volt ez annak a hosszú küzdelemnek, amelyet a bolsevikok folytattak a II. Internacionálé vezetőinek reformizmusa és revizionizmusa ellen a marxizmus tisztaságáért, a marxi—lenini eszmei és szervezeti elvek nemzetközi győzelméért, a proletár internacionalizmus diadaláért.

A Kommunista Internacionálé kiemelkedő szerepet játszott a nemzetközi munkásmozgalom történetében azáltal, hogy hozzálátott a proletárdiktatúráról szóló marxista tanítás gyakorlati megvalósításához. Amint Lenin rámutatott: „A III., Kommunista Internacionálé világtörténelmi jelentősége abban rejlik, hogy megkezdte valóra váltani Marx óriási jelentőségű jelszavát, azt a jelszót, amely a szocializmus és a munkásmozgalom évszázados fejlődését összegezi, azt a jelszót, amelyet ez a fogalom fejez ki: proletárdiktatúra."[15]

A Komintern nem csupán a már létező kommunista pártokat tömörítette, hanem elősegítette új pártok alakulását is. Benne egyesültek az egész világ munkásmozgalmának legjobb, legforradalmibb elemei. Az első olyan nemzetközi szervezet volt, amely valamennyi kontinens és valamennyi ország dolgozóinak forradalmi harci tapasztalataira támaszkodott, s gyakorlati tevékenységében teljesen és fenntartás nélkül a marxizmus—leninizmus alapján állt.

A Kommunista Internacionálé megalakulásának jelentőségét az is fokozta, hogy a szociáldemokráciának, az imperializmus munkásmozgalmon belüli ügynökségének opportunista II. Internacionáléjával egy új nemzetközi szervezet került szembe, amely az egész világ forradalmi munkásainak teljes egységét testesítette meg, és érdekeik valódi képviselője lett.

A Kommunista Internacionálé 1928-ban elfogadott programja a következőképpen határozta meg a szervezet helyét a munkásmozgalom történetében: „A Kommunista Internacionálé, amely egyesíti azokat a forradalmi munkásokat, akik az elnyomottak és kizsákmányoltak milliós tömegeit vezetik harcba a burzsoázia és »szocialista« ügynökei ellen, a »Kommunisták Szövetsége« és a közvetlen Marx által vezetett I. Internacionálé történelmi utódának, valamint a II. Internacionálé háború előtti legjobb hagyományai örökösének vallja magát. Az I. Internacionálé lerakta a szocializmusért folytatott nemzetközi proletárharc eszmei alapját. A II. Internacionálé, haladó korszakában, előkészítette a talajt a munkásmozgalom széles és tömeges kibontakoztatásához. A III., Kommunista Internacionálé pedig folytatja, amit az I. Internacionálé megkezdett, értékesíti a II. Internacionálé munkájának gyümölcseit, határozottan elveti az utóbbinak opportunizmusát, szociálsovinizmusát, eltorzított burzsoá szocializmusát, és hozzákezd a proletárdiktatúra megvalósításához..."

A Kommunista Internacionálé I. és II. kongresszusa Lenin vezetése alatt és az ő aktív részvételével zajlott le. Leninnek a kommunista mozgalom legfőbb elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkozó művei, kongresszusi beszámolói, felszólalásai és a kommunista pártok küldötteivel folytatott beszélgetései — a világproletariátus vezérének egész, sokoldalú tevékenysége — már az alakulás pillanatában hatalmas mértékben hozzájárultak a Komintern eszmei és szervezeti megerősödéséhez, és segítséget nyújtottak a fiatal kommunista pártoknak ahhoz, hogy valóban forradalmi, új típusú pártokká váljanak. A Komintern I. és II. kongresszusán kidolgozott elvek elősegítették, hogy a világ dolgozóinak szemében megnövekedjék a kommunista pártok tekintélye, s hogy a kommunista mozgalomban tapasztalt vezetők nevelődjenek ki.

[14] Lenin: Amit kivívtunk és írásba foglaltunk. Lásd *Lenin* Művei. 28. köt. 502. old.

[15] Lenin: A Harmadik Internacionálé és helye a történelemben. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. Szikra 1953. 310. old.

VIII. FEJEZET

FORRADALMI MOZGALMAK KÖZÉP- ÉS DÉLKELET-EURÓPA ORSZÁGAIBAN AZ 1918—1923-AS ÉVEKBEN

1. AUSZTRIA

A Habsburg-birodalom szétesése lényegesen megváltoztatta Ausztria helyzetét. Egy kiterjedt, soknemzetiségű birodalom politikai, gazdasági és kulturális vezető államából kicsiny köztársasággá lett, 6,5 millió lakossal és kisebb területtel, mint amekkora az Osztrák—Magyar Monarchia romjain keletkezett bármely más államnak jutott.

AUSZTRIA A KÖZTÁRSASÁG KIKIÁLTÁSA UTÁN

A múltban Ausztria gazdasági rendszere a nemzetiségi területek kizsákmányolására épült. A birodalom megszűnése létalapjaiban támadta meg ezt a rendszert. Elvesztek az olcsó nyersanyag- és élelmiszerforrások, erősen megcsappantak az energiakészletek, összeszűkült az osztrák tőke kihelyezési szférája, a belső piac pedig távolról sem volt elegendő az osztrák ipar számára.

A köztársaság gazdasági helyzetét még nehezebbé tette, hogy a birodalom hatalmas — mintegy 500 000 főnyi — hivatalnokseregret hagyott rá. A kormány szántszándékkal halogatta elbocsátásukat, mégpedig nemcsak azért, hogy az államapparátust felhasználhassa a néptömegek elnyomására, hanem azért is, mert nem tudott más munkát bízni a tisztviselőkre. Ennek az apparátusnak fenntartási költségeit most egyedül Ausztria fedezte; minden 13 lakosra egy hivatalnok eltartása jutott.

Az Osztrák Köztársaság fővárosa különösen nehéz helyzetbe került. Bécs, amely történelmileg egy hatalmas birodalom központjaként alakult ki, a forradalom után is óriási város maradt, több mint másfélmillió lakossal, az ország lakosságának egynegyedével. A kolosszális hivatali apparátuson kívül jelentős járadékos réteg is maradt Bécsben, amely korábban a birodalom különböző vidékeire kihelyezett tőkéjéből élt; ott volt továbbá az egykori birodalom csaknem valamennyi bankjának és biztosító társaságának nagy létszámú igazgatási személyzete. A régi, háború előtti Bécs élénk üzleti életében tucatjával működtek a császári udvar szolgálatában álló, fényűzési cikkeket előállító üzemek, s mellettük százával és ezrével a közép- és kiskereskedelmi cégek; most, a birodalom széthullása után, teljes csőd fenyegette őket. Az üres szállodák és éttermek alkalmazottainak, a megszüntetett újságok munkatársainak, a birodalmi hadsereg tisztjeinek és még sokaknak új foglalkozás után kellett nézniük.

A hadseregnek dolgozó iparágak leépítése, a gazdasági élet dezorganizálódása, a piacok és nyersanyagforrások elvesztése az ipari vállalatok krónikus kapacitás-kihasználatlanságához, s ennek következtében a munkanélküliség növekedéséhez vezetett. 1918 végén egyedül Bécsben több mint

50 000 munkanélkülit tartottak számon, a nem teljes mértékben foglalkoztatott munkások száma pedig elérte a 100 000-et. Félmillió leszerelt katona szintén nem talált munkát. Az ország továbbra is súlyos élelmezési nehézségekkel küzdött, az élelmiszerek és a létszükségleti cikkek ára igen magas volt, a munkások reálbére viszont rendkívül alacsony szinten mozgott.

A kormány nem akart olyan eszközökhöz nyúlni, amelyek sérthették volna a burzsoázia érdekeit. A monopolisták azon voltak, hogy az ipar rekonstrukcióját a munkásosztály rovására hajtsák végre. Mindamellett az uralkodó körök rákényszerültek, hogy engedményeket tegyenek a dolgozóknak. 1918 végén bevezették a nyolcórás munkanapot, a fizetett szabadságot, a munkások társadalombiztosítását, visszaállították a háború idején megszüntetett vasárnapi munkaszünetet, felszámolták az ipari üzemek militarizálását és a pénzbírságok rendszerét, korlátozták a gyermekmunkát. A kormány ideiglenes segélyt juttatott a leszerelt katonáknak és a munkanélkulieknek.

Vidéken, ahol a katolikus egyház nagy befolyásával távol tartotta a parasztságot a forradalmi harctól, a kormány semmiféle változást sem hajtott végre. Az egykori Osztrák—Magyar Monarchia területén keletkezett államok közül Ausztria volt az egyedüli, ahol még részleges agrárreformot sem valósítottak meg.

Az Osztrák Kommunista Párt azt javasolta, hogy a háború súlyos örökségét határozott rendszabályokkal számolják fel: fékezzék meg a spekulációt, sajátítsák ki a kolostori és egyházi javakat, kötelezzék külön adó fizetésére a háborún meggazdagodott nagyburzsoáziát és lássák el tervszerűen élelmiszerrel a városokat.

A kommunisták megmagyarázták a dolgozóknak, hogy a burzsoázia részéről tett engedmények nem lesznek hosszú életűek. A Kommunista Párt lapja, a „Weckruf", a munkásokhoz fordulva ezt írta: „Vegyétek a tulajdon kezetekbe sorsotok intézését... Ha most késlekedtek, hosszú évekre elszalasztjátok ennek lehetőségét, mert a burzsoá törvényhozás évekre tartósítja és törvényesíti nyomorotokat."

Ezzel szemben az osztrák szociáldemokrácia vezetői osztálybékét hirdettek, kijelentvén, hogy a burzsoá köztársaság megteremtése biztosítja a szocializmushoz való békés átmenetet; a szocialista forradalom — mondották — Ausztriában nem valósítható meg, mert az osztrák állam „életképtelen". Az Osztrák Köztársaság életképtelenségének reakciós elméletét Renner, Bauer és a többi reformista arra is felhasználta, hogy megalapozza az anschlussnak, Ausztria Németországhoz csatlakozásának jelszavát. A szociáldemokrata vezérek gyakorlati lépéseket is tettek az anschluss érdekében. Kezdeményezésükre olyan pont is bekerült az államformáról szóló törvénybe — amelyet a nemzetgyűlés 1918. november 12-én fogadott el —, amely szerint „Német-Ausztria a Német Köztársaság alkotórésze". Később a párizsi békekonferencián is megkísérelték jóváhagyatni ezt a döntést.

AZ ALKOTMÁNYOZÓ NEMZETGYŰLÉS

Az Osztrák Köztársaság alkotmányozó nemzetgyűlésének választásait 1919. február 16-án tartották meg. A választásokon valamennyi politikai párt részt vett, kivéve a Kommunista Pártot, amely a bojkott álláspontjára helyezkedett. A nyugati mezőgazdasági keruletekben a Keresztényszocialista Párt kapta a szavazatok többségét, de országosan a szociáldemokraták kerültek az első helyre (2 973 000-ből több mint 1 200 000 szavazattal), megelőzve a kereszténységszocialistákat (1 068 000 szavazat) és a pángermán pártok és csoportosulások blokkját (617 000 szavazat). A szociáldemokraták 1919 májusában a bécsi községi választásokon is győzelmet arattak, noha itt korábban a Kereszténységszocialista Párté volt a többség.

A Szociáldemokrata Párt befolyása a nagyvárosok, különösen Bécs munkássága körében volt a legerősebb. Taglétszáma, amely a háború előtt 45 000 volt, 1919-ig 100 000-re növekedett. A szociáldemokraták maguk mögött tudták a szakszervezetek nagy részét is, amelyek több mint

400 000 munkást egyesítettek soraikban. A Szociáldemokrata Párt és a vezetése alatt álló szakszervezetek 73 újságot adtak ki. Ezeket a munkások szívesen olvasták, s hittek abban, hogy a szociáldemokrácia megszabadítja őket a kizsákmányolástól, s elvezeti őket a szocializmushoz.

A politikai mesterkedésekben járatos, rafinált szociáldemokrata vezérek forradalmi frázisokkal leplezték opportunista politikájukat. Az 1919 májusában Renner elnökletével alakult új koalíciós kormány gátlás nélkül alkalmazta a szociális demagógiát. A kormány Állami Szocializálási Bizottságot létesített, amely bejelentette az adóztatás útján történő „kisajátítást" és a nagyvállalatok „szocializálását". A valóságban azonban csak arra szorítkozott, hogy néhány — főként nem működő vagy nem rentábilis — nagyvállalatot a magántőke, az állam és a szövetkezetek közös irányítása alá helyezett. Az efféle „szocializálás" egyáltalán nem ásta alá a kapitalizmus alapjait. A „szocializált" vállalatok később ismét magánkézbe kerültek; jó néhányuk a külföldi tőke birtokába jutott.

NÉPI MEGMOZDULÁSOK 1919 TAVASZÁN ÉS NYARÁN

Egyrészt az ország belső társadalmi ellentéteinek éleződése, másrészt az általános európai, de különösen az Ausztriával szomszédos magyarországi és bajorországi forradalmi fellendülés erős hatása 1919 tavaszán és nyarán az osztrák dolgozók tömegmegmozdulásaihoz vezetett.

A munkások nemcsak gazdasági követelésekkel léptek fel, hanem politikai jogokért és a társadalmi élet mélyrehatóbb demokratizálásáért is küzdöttek. Nem elégítették ki őket azok az engedmények, amelyeket az uralkodó körök tettek 1918-ban a köztársaság kikiáltása után. Azok a sikerek, amelyeket a kommunisták 1919 elején a tanácsok meghódítása terén arattak az ország ipari központjaiban, elsősorban Bécsben, Grazban, Linzben és Wiener Neustadtban, az osztrák munkásosztály komoly balratolódásáról tanúskodtak. Az 1919 áprilisában tartott tanácsválasztásokon lényegesen megnövekedett a kommunistákra leadott szavazatok száma. Bécs néhány nagyüzemében több mandátumot szereztek, mint a szociáldemokraták.

Az osztrák proletariátus élenjáró része hatalmas lelkesedéssel fogadta a tanácshatalom kikiáltását Magyarországon és Bajorországban. Wiener Neustadt munkásai túlórában fegyvereket gyártottak a magyar Vörös Hadseregnek. Bécsből 1200 főnyi munkásosztag indult Tanács-Magyarország megsegítésére, s a magyar vöröskatonákkal vállvetve küzdött az intervenciósok ellen.

1919 április közepén a stájerországi Donawitz város munkásai elfoglalták a kohászati üzemeket, kimondták ezek szocializálását, és bevezették a munkásigazgatást. Bécsben hatalmas munkástüntetés zajlott le, amely a rendőrséggel

Az Osztrák Kommunista Párt
általános sztrájkra hív fel
Szovjet-Oroszország és a Magyar Tanácsköztársaság
védelmében
Röpcédula. 1919

Az 1919. június 15-i bécsi utcai harcok után
Fénykép

való fegyveres összetűzésbe csapott át; a Volkswehr egy része megtagadta a munkások elleni fellépést, és szolidárisnak nyilvánította magát velük. A gazdasági és élelmezési nehézségek következtében Bécsben, Linzben, Neunkirchenben és más városokban éhség-zavargások, Kelet-Stájerországban pedig parasztmegmozdulások törtek ki.

Az uralkodó osztály kénytelen volt újabb engedményeket tenni a dolgozóknak. Sürgősen megkettőzték a kenyérfejadagot és felemelték a munkanélküli-segélyt. Az alkotmányozó gyűlés törvényeket hozott a nemesi címek megszüntetéséről, valamint a császári család javainak elkobzásáról; e javakat a háborús rokkantak és áldozatok hozzátartozóinak segélyezési alapjára kellett átadni. Májusban intézkedtek a vállalatoknál létesítendő üzemi bizottságokról, amelyek jogot kaptak arra, hogy részt vegyenek a munkások felvételével és elbocsátásával kapcsolatos kérdések eldöntésében, és ellenőrizzék a munkavédelmi intézkedések betartását a vállalkozók részéről.

Ugyanakkor azonban a kormány fokozta a kommunisták üldözését. Hozzálátott, hogy megtisztítsa a Volkswehrt a forradalmár elemektől. Elhatározta, hogy csapást mér a munkásmozgalomra, és ennek érdekében kihasználja a Magyar Tanácsköztársaság melletti szolidaritás-tüntetést, amelyet az osztrák kommunisták június 15-ére tűztek ki. E nap előestéjén a rendőrség provokációs célzattal mintegy 150 kommunistát letartóztatott. Június 15-én megis megtartották a tüntetést, de amikor a tüntetők a letartóztatottak szabadon bocsátását követelve a börtön felé vonul[illegible] a rendőrosztagok tüzet nyitottak a fegyvertelen munkásokra. 17 embert megöltek, százat pedig [illegible] sebesítettek.

A kormányterror a magyarországi forradalom elfojtása után még inkább fokozó[illegible]tt.

Az 1919. szeptember 10-én aláírt saint-germaini békeszerződés súlyos jóvátételi terheket rótt Ausztriára. Erősodott az országnak az antanthatalmaktól való fuggése. A kulfoldi tőke behatolt a nemzetgazdaság legfőbb ágazataiba. A szocialista Renner kormányának érdekei mind szorosabban osszekapcsolódtak a nyugati hatalmak uralkodó koreinek érdekeivel. Ugyanakkor a kormány megtagadta, hogy diplomáciai kapcsolatokat létesítsen Szovjet-Oroszországgal, és a tobbi kapitalista állammal egyutt részt vállalt a világ első szocialista állama ellen politikai és gazdasági blokád szervezésében.

1920. október 1-én az alkotmányozó gyűlés jóváhagyta az Osztrák Koztársaság alkotmányát. Az alkotmány értelmében a legfőbb hatalom az elnokot és a kétkamarás parlamentet illette. Ausztria foderáció lett, ami igen előnyos volt a reakciós burzsoá pártoknak, kulonosen pedig a keresztényszocialista katolikus pártnak, amely erős pozíciókkal rendelkezett a tartományi gyűlesekben. Akárcsak a tobbi tőkésország alkotmánya, az Osztrák Koztársaság alkotmánya is megerősítette a magántulajdon jogát, azaz csorbítatlanul megőrizte a kapitalista rendszert. Mégis, a Habsburg-monarchia rendszeréhez képest, ez az alkotmány előrelépést jelentett. Megerősítette a dolgozó tomegek által a forradalomban kivívott politikai szabadságjogokat: a szólásszabadságot, a gyulekezési, szervezkedési és sajtószabadságot; torvénybe iktatta a férfiak és nők jogegyenlőségét, deklarálta a munkások jogát a társadalombiztosításhoz.

Az alkotmány életbe léptetése után parlamenti választásokra kerult sor. A győzelem a burzsoá pártoké lett, mindenekelőtt a Keresztényszocialista Párté, amely 1,2 millió szavazatot szerzett, s ezzel a második helyre szorította vissza a szociáldemokratákat. A Kommunista Párt, amely 1919-ben bojkottálta a választásokat, most részt vett és 27 000 szavazatot kapott.

1920 novemberében a Keresztényszocialista Párt alakított kormányt. A szociáldemokrata vezetők az ellenzéki padsorokba húzódtak, de továbbra is kormánytámogatók maradtak.

AUSZTRIA AZ 1921—1923-AS ÉVEKBEN. AZ 1922-ES GENFI JEGYZŐKONYVEK

1919-ben és 1920-ban az ország élelmezési és gazdasági helyzete továbbra is súlyos maradt. 1921-ben pedig az ipari, pénzugyi és mezőgazdasági válság kovetkeztében még inkább megromlott. Tucatjával álltak le az uzemek, ezrével tették ki a munkásokat az utcára. A pénz vásárlóértéke napról napra csokkent. 1922-ben mintegy 5080 milliárd korona volt forgalomban, de a kormány, amelynek Seipel keresztényszocialista politikus volt az elnoke, tovább folytatta kártékony inflációs politikáját. Az országban tiltakozó mozgalom indult a drágaság és a spekuláció ellen. Bécsben és más városokban éhségtuntetések zajlottak le. Amikor már kozvetlen kozelről fenyegetett a teljes gazdasági katasztrófa, Seipel a nyugati hatalmakhoz fordult nemzetkozi kolcsonért. Cserében hozzájárult ahhoz, hogy e hatalmak jogot nyerjenek Ausztria pénzugyeinek ellenőrzésére.

Ausztria 1922. október 4-én Genfben jegyzőkonyvek formájában egyezményt kotott Angliával, Franciaországgal, Olaszországgal és Csehszlovákiával egy 650 millió aranykoronás nemzetkozi kolcsonről és a kolcson garanciájának politikai feltételeiről. (A genfi jegyzőkonyvek 1923. január 1-én léptek érvénybe. Az Ausztria által felvett tényleges osszeg 587 millió korona volt.)

Az egyezményben részt vevő országok ellenőrizték a kolcson felhasználását; erre a célra bizottság alakult az érintett országok képviselőiből. A Népszovetség Tanácsa főbiztost nevezett ki Ausztriába, aki széles korű jogokat élvezett. Jóváhagyása nélkul az osztrák kormány egyetlen koronát sem adhatott ki a rendelkezésére bocsátott osszegből. A főbiztos még az állami bevételeket is ellenőrizte, amennyiben az Osztrák Koztársaság koltségvetésének azokból a tételeiből eredtek,

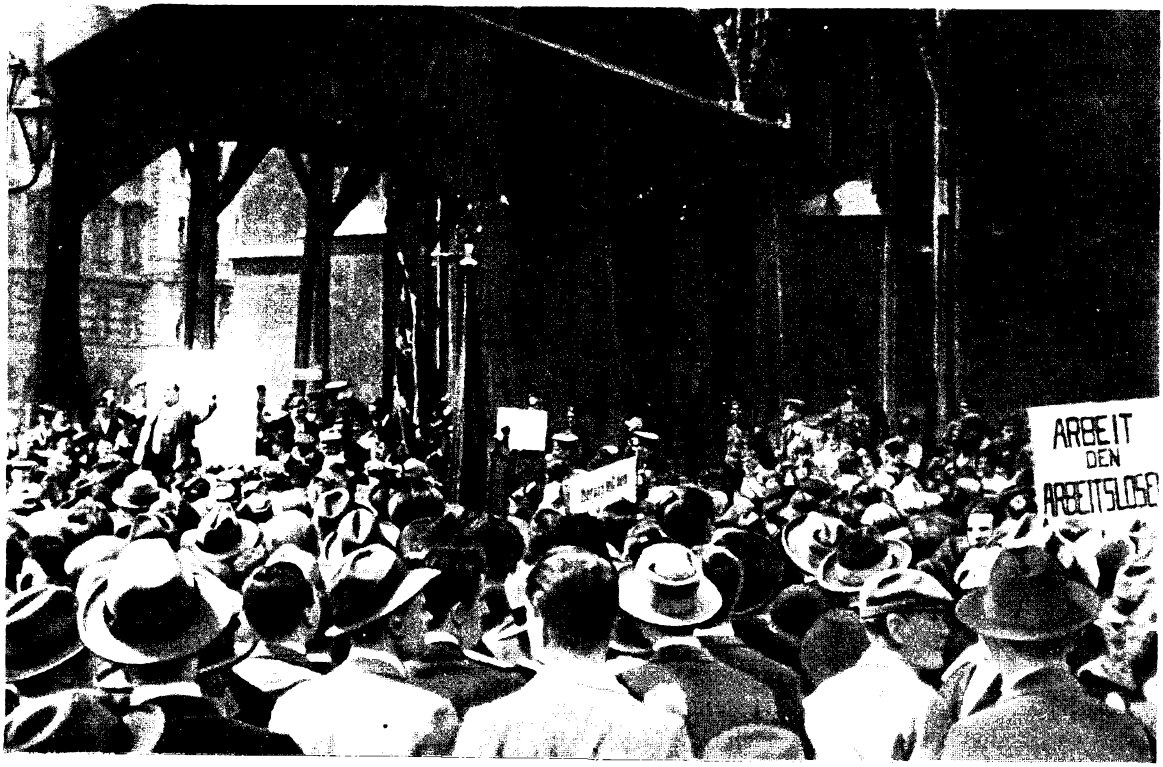

Május elsejei nagygyűlés Bécsben
Fénykép. 1922

amelyek a kölcsön törlesztésére szolgáltak. Gyakorlatilag ez annyit jelentett, hogy Ausztria pénzügyeinek csaknem minden ágazata a népszövetségi főbiztos és a hitelező államok ellenőrzése alá került. A genfi jegyzőkönyvek megerősítették a saint-germaini szerződés egyes pontjait, nevezetesen az anschluss megtiltására vonatkozókat.

A genfi jegyzőkönyvekben foglalt megállapodások következtében fokozódott a néptömegek kizsákmányolása. Az uralkodó körök az ő rovásukra hajtották végre a „pénzügyek szanálását". Az osztrák kormány jelentősen korlátozta a munkanélküli-segélyt, emelte az egyenes és közvetett adókat, s egyéb olyan intézkedéseket is tett, amelyek súlyosbították a dolgozók helyzetét. A kormány kihasználta rendkívüli teljhatalmát, és megsértette az 1920. évi alkotmányban deklarált népjogokat. Megélénkült a reakciós pártok és szervezetek tevékenysége. Ily módon az osztrák nagyburzsoázia, amely segítséget kapott az angol, francia és amerikai imperialistáktól, s amely a katolikus egyház nyílt támogatására és a szociáldemokrata vezetők titkos együttműködésére is támaszkodhatott, támadásba ment át a munkásosztály és általában a dolgozó rétegek ellen.

A genfi jegyzőkönyvek aláírása után heves harc bontakozott ki a nagyhatalmak között az Ausztria fölötti befolyásért. Különösen Olaszország, Anglia és Franciaország között dúltak éles imperialista ellentétek, mert mindhárom hatalom igényt tartott a hegemóniára Ausztriában, valamint Közép- és Délkelet-Európa többi országában.

2. CSEHSZLOVÁKIA

AZ ORSZÁG GAZDASÁGI ÉS POLITIKAI HELYZETE A VILÁGHÁBORÚ UTÁN

Jóllehet Csehszlovákia a győztes hatalmak közé számított, mégis kénytelen volt, legalábbis részben, osztozni a legyőzött és széthullott Osztrák—Magyar Monarchia terhein. Azok a jóvátételi kötelezettségek, amelyeket a párizsi békeszerződés a Habsburg-monarchia jogutódaira vetett ki, forma szerint csak Ausztriára és Magyarországra vonatkoztak; ténylegesen azonban mindazoknak az államoknak, amelyek az Osztrák—Magyar Monarchia területén alakultak vagy részt kaptak ebből a területből, „felszabadulási hozzájárulás" címén jóvátételt kellett fizetniük. Ennek teljes összege 1,5 milliárd aranyfrank volt; az összeg fele — 750 millió aranyfrank, azaz 12 750 millió korona — Csehszlovákiára jutott. Ezenfelül a szövetséges nagyhatalmak még 4246 millió koronát követeltek Csehszlovákiától a csehszlovák légiók fenntartásáért, amelyek különböző frontokon, de elsősorban Szovjet-Oroszország ellen harcoltak. Ez az óriási adósság egycsapásra az angol—amerikai tőkések pénzügyi függvényévé tette Csehszlovákiát.

A háború dezorganizálta a csehszlovák ipart. A belső piac összeszűkülése, amit a néptömegek helyzetének rosszabbodása fokozott, súlyosbította a gazdasági leromlást. A gazdasági élet 1919—1920-ban némileg megélénkült, ez azonban átmeneti jellegűnek bizonyult. 1921 végétől kezdve az ipari termelés, amely akkorra elérte a háború előtti szint kétharmadát, a gazdasági válság fenyegető hatására ismét csökkenni kezdett. Súlyos nehézségekkel küzdött a mezőgazdaság is, termelése a háború előtti felére esett vissza.

A csehszlovák állam megalakulását a cseh monopoltőke rohamos fejlődése kísérte. Az 1919 elején életbe léptetett pénzreform, valamint az a törvény, amely a Csehszlovákia területén működő külföldi cégeket arra kötelezte, hogy ide tegyék át központjukat, elősegítette, hogy a cseh bankok azokat az igen fontos iparágakat is ellenőrzésük alá vonják, amelyekben azelőtt az osztrák tőke uralkodott. Ezzel egyidőben viszont az angol és francia tőke is erőteljesen behatolt az ország gazdasági életébe, és tartósan megvetette a lábát a kohászat, a bányászat, a vegyipar és a hadiipar területén.

Csehszlovákiában eleinte nem volt olyan éles az osztályharc, mint a szomszédos országokban, Németországban, Ausztriában és Magyarországon, ahol fegyveres proletárfelkelésekre került sor a burzsoázia ellen. A cseh szociáldemokrácia vezetői a nemzeti érzésre apellálva arról iparkodtak meggyőzni a cseh és a szlovák munkásokat, hogy a „saját" burzsoáziájuk elleni harc az ország függetlenségét veszélyezteti. Ez az érvelés hatott a munkásosztály jelentős részére. A Szociáldemokrata Párt kongresszusa 1918 decemberében jóváhagyta a vezetőség politikai vonalát, amely nem az osztályharc éleződésére, hanem a burzsoáziával való egyezségre számított egy koalíciós kormány keretében.

Mindamellett a munkásosztály olyan erős nyomást gyakorolt a burzsoáziára, hogy annak jó néhány engedményt kellett tennie. 1918 végén és 1919 elején a nemzetgyűlés határozatot hozott a munkanélküli-segély bevezetéséről és a társadalombiztosítás kiterjesztéséről. Különösen jelentős volt a nyolcórás munkanapról hozott 1918 decemberi törvény, amely megerősítette az iparágak többségében gyakorlatilag már kialakult helyzetet. A szociáldemokraták nyomán a burzsoá pártok is — még a közülük legreakciósabb Nemzeti Demokrata Párt is — felvették programjukba a legfontosabb iparágak államosításának, a demokratikus agrárreform végrehajtásának, a nagyjövedelmek korlátozásának követelését és egyéb radikális javaslatokat. Hangsúlyozták viszont, hogy e követelések gyakorlati megvalósítását semmiképpen sem kell elsietni, mert ez — szerintük — óriási gazdasági nehézségeket vonhatna maga után. A burzsoázia és a szociáldemokraták

Felvonulás Prágában a köztársaság kikiáltása alkalmából
Fénykép. 1918

manővereinek az volt a célja, hogy megállítsák az országban a forradalmi hangulat terjedését és megszilárdítsák a burzsoá hatalmat.

Az uralkodó osztályoknak annál is inkább szükségük volt a politikai manőverezésre, mert azok a kísérleteik, hogy az Osztrák—Magyar Monarchiától örökölt hadsereget és rendőrséget felhasználják a forradalmi mozgalom elleni harcra, jórészt eredménytelennek bizonyultak. A soknemzetiségű osztrák—magyar hadsereg csehszlovák területen maradt katonái nem voltak hajlandók végrehajtani a parancsnokság rendelkezéseit, és hazamentek szülőföldjükre. A frontról visszatért katonákat viszont a hatóságok „megbízhatatlanoknak" tekintették, és a kormány, attól tartva, hogy tevékenyen részt fognak venni a forradalmi mozgalmakban, lefegyverezte őket.

A csehszlovák kormány, amelynek elnöke Kramář, a Nemzeti Demokrata Párt vezetője volt, már fennállásának első napjaiban csapatokat kért az antanthatalmaktól. „A lehető legkíméletlenebbül szeretnénk fellépni — írta 1918 november végén Kramář miniszterelnök Beneš külügyminiszternek —, ehhez azonban mindenekelőtt tökéletesen megbízható csapatokra lenne szükségünk, az adott körülmények között feltétlenül idegen csapatokra, amelyek nincsenek kitéve a propaganda hatásának."

Beneš valóban előállt azzal a tervvel, hogy tegyék Csehszlovákiát a forradalmi mozgalom elleni harc előőrsévé. Ezzel kapcsolatos memorandumában, amelyet az antanthatalmakhoz intézett, megjegyezte, hogy „a jelenlegi helyzetben különösen komoly a bolsevizmus veszélye Bécsben, de több oknál fogva még annál is komolyabb Budapesten. Csak a csehek képesek megállítani ezt a mozgalmat."

Az antanthatalmak, a köztük felmerült ellentétek következtében, s mert saját katonáik

körében is a forradalmi hangulat erősödésétől tartottak, nem küldtek kulföldi csapatokat Csehszlovákia területére. 1918 végén azonban Franciaországból és Olaszországból megérkeztek a csehszlovák légiók, amelyeket az első világháború idején alakítottak az illető országokban, idegen tisztek parancsnoksága alatt. Ezzel a Kramář-kormány olyan haderőhöz jutott, amelyet felhasználhatott egy keményebb belpolitikai irányvonal érvényesítéséhez.

A csehszlovák kormány hatalma az első időkben a csehek által lakott területre korlátozódott. 1918 december elején a kormányzat Szlovákiára is kiterjesztette hatalmát, amelynek igazgatásával a szlovák ügyek rendkívüli hatalommal felruházott miniszterét bízták meg. A számos szlovák városban és megyében megalakult munkástanácsokat feloszlatták, és sok helyütt ostromállapotot hirdettek ki.

Csehszlovákia határait végérvényesen a párizsi békekonferencia állapította meg. Kárpát-Ukrajnát, annak ellenére, hogy a lakosság túlnyomó többsége a Szovjet-Ukrajnával való újraegyesülést kívánta, autonóm státusszal Csehszlovákiához csatolták; az autonómiát azonban nem léptették életbe. Těšín hovatartozásának kérdését, amely éles csehszlovák—lengyel ellentéteket váltott ki, 1920 nyarán úgy döntötték el a négy nagyhatalom értekezletén, hogy a szóban forgó területet felosztották a két ország között.

AZ 1919. ÉVI FORRADALMI FELLENDÜLÉS. AZ 1920-AS ALKOTMÁNY

1919 januárjában a gazdasági nehézségek következtében Csehszlovákia néhány városában spontán tömegtüntetésekre került sor. A következő hónapokban az ország legfontosabb vidékein népi mozgalom indult a közellátás megjavításáért, a spekuláció elleni harc fokozásáért, a társadalmi-gazdasági átalakulás végrehajtásáért. A kormány ostromállapotot rendelt el, rendőrséget és csendőrséget küldött ezekre a vidékekre. De a hatóságok sok esetben képtelenek voltak megbirkózni a dolgozók megmozdulásaival, s a kormány néhány újabb reform bevezetésére kényszerült.

1919. április 16-án, elkeseredett viták után, a nemzetgyűlés meghozta az agrárreformról szóló törvényt. Ennek értelmében a földesúri birtokokból megváltás ellenében kisajátították a szántóföld 150 hektáron felüli részét, illetve az egész földterület 250 hektáron felüli részét. Minthogy azonban a törvény nem tartalmazott gyakorlati intézkedéseket arra vonatkozólag, miképpen osszák szét a parasztok között a földet, a kisajátítás alá eső területek meghatározatlan ideig a régi tulajdonos kezében maradtak. A kulcsjellegű iparágak államosítása ügyében egyszerűen semmi sem történt. A nemzetgyűlés elrendelte az ipar helyzetének előzetes megvizsgálását, ami azután lehetővé tette, hogy az államosítás kérdését általánosságban levegyék a napirendről.

A Kramář-kormány tevékenyen bekapcsolódott az antant fegyveres intervenciójába a Magyar Tanácsköztársaság ellen. Parancsot adott csapatainak, hogy lépjék át a csehszlovák—magyar demarkációs vonalat, és nyomuljanak előre Budapest felé. Az intervenciósok a magyar Vörös Hadsereg erőteljes ellenállásába ütköztek; májusban a Vörös Hadsereg ellentámadásba lendült, és Szlovákiába helyezte át a hadműveletek színterét. Június 16-án kikiáltották a Szlovák Tanácsköztársaságot. A szlovák tanácskormány államosította a bankokat, a részvénytársaságokat és a nagyipari vállalatokat, elkobozta és állami tulajdonba vette a földesúri földeket, s intézkedéseket dolgozott ki a dolgozók helyzetének gyökeres megjavítására. A köztársaság védelmére megalakították a Vörös Hadsereg egységeit.

Az a tény, hogy a Kramář-kormány szabotálta a demokratikus átalakulás megvalósítását, hogy széles körű megtorló intézkedéseket foganatosított a dolgozók ellen, s részt vett az antant fegyveres intervenciójában a Magyar Tanácsköztársaság ellen, odavezetett, hogy az 1919 júniusában tartott parlamenti választásokon a Nemzeti Demokrata Párt súlyos vereséget szenvedett. Az első

helyre a szociáldemokraták kerültek; a cseh vidékeken rájuk szavazott a választók egyharmada. A kormányban, amelyet Tusar, a szociáldemokraták vezetője alakított meg, az Agrárpárt és a Nemzeti Szocialista Párt képviselői is helyet kaptak.

Az új kormány, amelynek többségét a szociáldemokraták és a nemzeti szocialisták alkották, lényegében Kramář politikáját folytatta tovább. Teljesítette a csehszlovák burzsoázia és a nyugati imperialisták akaratát, s ennek megfelelően minden erejét latba vetette, hogy mind saját országa területén, mind pedig a szomszédos Magyarországon elfojtsa a forradalmi mozgalmat. Miután a magyar Vörös Hadsereg és a szlovák vörösosztagok visszavonultak a demarkációs vonalig, és elhagyták Szlovákia területét, a Tusar-kormány kegyetlenül elnyomta a tanácshatalomért indított szlovákiai mozgalmat.

1919 vége felé Csehszlovákia számos vidékén a munkásság képviseleti szerveiként ismét megjelentek a tanácsok. Sok esetben bővítették funkcióikat: rendszabályokat léptettek életbe a spekulánsok ellen, ellenőrizték az élelmiszerek elosztását, az árakat, a vállalkozók tevékenységét. Különösen nagy befolyásra tett szert a kladnói munkásküldöttek tanácsa. A kladnói iparvidék üzemeiben olyan volt a helyzet, hogy a helyi hatalmi szervek semmit sem tehettek, ami ellentétben állt volna a tanács határozataival.

A kormány kerülő utat választott a tanácsok önállóságának felszámolására. 1920 februárjában a nemzetgyűlés olyan törvényt hozott, amelynek alapján a bányákban külön munkástanácsokat hoztak létre, s azzal a formai joggal ruházták fel őket, hogy ellenőrizhetik az igazgatóság tevékenységét, és részt vehetnek a nyereség elosztásában. Valójában azonban ténykedésüket alá kellett rendelniük az úgynevezett üzemi tanácsoknak, amelyekben az igazgatóság képviselői voltak többségben.

A burzsoá körökben komoly aggodalmat keltett a parasztmozgalmak erősödése. A parasztság elégedetlenkedett az agrárreform végrehajtásának késlekedése miatt. A mozgalom további erősödésének megakadályozása végett a kormány 1920 első felében elfogadtatta a parlamenttel a kisajátítandó földek szétosztásának módjáról szóló törvényt. Abból a négymillió hektárból, amelyre a reform hatálya kiterjedt, végeredményben csupán 1,7 millió hektárt sajátítottak ki. A földeket részben állami tulajdonba vették, részben pedig nagy parcellákban a cseh kapitalisták és kulákok között árusították ki. A parasztok mindössze 640 000 hektár földet vehettek meg, azt is meglehetősen magas áron.

1920 februárjában elfogadták Csehszlovákia alkotmányát. A törvényhozó hatalom a kétkamarás parlament lett, amelyet általános, egyenlő és titkos szavazással választottak, a végrehajtó hatalom pedig az elnöké és a kormányé. Az elnököt az alkotmány széles hatáskörrel ruházta fel: jogában állt kinevezni és felmenteni a minisztertanácsot, összehívni és feloszlatni a parlamentet, vétót emelni a parlament által hozott törvények ellen, háborút üzenni és ostromállapotot kihirdetni.

AZ OSZTÁLYHARC KIÉLEZŐDÉSE 1920-BAN. A KOMMUNISTA PÁRT MEGALAKULÁSA

1920 áprilisában az új alkotmánynak megfelelően lezajlottak a parlamenti választások. A Szociáldemokrata Párt 1,5 millió szavazatot, és 300-ból 74 mandátumot kapott a nemzetgyűlésben. Az agrárpárt, amely ügyesen kihasználta a Tusar-kormány ellenállását az agrárreform végrehajtásával szemben, és bőséges demagógia segítségével megnövelte befolyását a parasztság körében, 42 mandátumot szerzett. A többi párt pozíciója gyengült. A kormányt a Szociáldemokrata és a Nemzeti Szocialista Pártnak az agrárpárttal létesített koalíciójából alakították meg. Továbbra is Tusar maradt a miniszterelnök és Beneš a külügyminiszter.

1920 tavaszán az országban kiéleződött az osztályharc. A munkások megmozdulásai mind

harcosabbak és szervezettebbek lettek. Májusban Prága munkásságának mintegy 75 százaléka sztrájkolt, az 1920-ban lezajlott munkabeszüntetések száma pedig csaknem két és félszerese volt az 1919. évi sztrájkok számának. Egy éven belül a munkások elérték, hogy a munkabérek több mint másfélszeresre emelkedtek. Ennek ellenére a reálbérek korántsem voltak kielégítőek, mert egyidejűleg az árak is viharos gyorsasággal emelkedtek. A létszükségleti cikkek 1920-ban 10—12-szer drágábbak voltak, mint a háború előtt, a munkabérek emelkedése viszont csupán 6—8-szoros volt.

Bohumír Šmeral
Fénykép. 1920

A munkások mind gyakrabban hangoztattak politikai jelszavakat. E jelszavak egyike a Szovjet-Oroszország ellen támadó fehérlengyelek segítésének megszüntetését követelte. Májusban a Přerov—Bohumín vasútvonal munkásai megtagadták a háborús teherszállítmányok Lengyelországba továbbítását. A kormány megkísérelte, hogy a szlovák vasútvonalakat használja fel erre a célra, de ezzel is kudarcot vallott. Így az a Csehszlovákia és Lengyelország közötti egyezmény, amelynek értelmében a csehszlovák kormány kötelezte magát, hogy biztosítja területén a fegyverek és felszerelések Lengyelországba történő átszállítását, a csehszlovák dolgozók határozott ellenállásán gyakorlatilag meghiúsult.

1920. június 12-én Prágában harmincezer dolgozó részvételével nagygyűlés zajlott le. A gyűlés tiltakozását fejezte ki a kormány külpolitikájával szemben, és követelte, hogy a kormány haladéktalanul kezdjen béketárgyalásokat Szovjet-Oroszországgal. Hasonló gyűlésekre került sor sok más városban is. Augusztus 19-én a baloldali szociáldemokraták kezdeményezésére az egész országban 12 órás szolidaritási sztrájkot rendeztek az orosz munkások mellett. A sztrájk nemcsak az ipari üzemek többségét fogta át, hanem sok földesúri birtokra is kiterjedt.

A forradalmi mozgalom növekedésével erősödött a baloldali szociáldemokraták befolyása a tömegekre. Bohumír Šmeral és Antonín Zápotocký vezetésével még 1919 elején kialakult a forradalmi ellenzék, amelyet később marxista baloldalnak neveztek. Ennek első önálló fellépése a „Sociální Demokrat" című lap megalapítása volt 1919 februárjában. A marxista baloldal kíméletlenül bírálta a jobboldali szociáldemokratákat, és azt a feladatot tűzte a proletariátus elé, hogy harcoljon elszántan a burzsoázia ellen, ragadja meg a politikai hatalmat és teremtse meg a proletárdiktatúrát.

A marxista baloldal tevékenyen részt vett a munkásküldöttek tanácsának létrehozásában, és nagy szerepet játszott a csehszlovák forradalmi mozgalom fejlődésében. 1920 tavaszán már a helyi szociáldemokrata szervezetek többsége elfogadta programját. Hatalmas segítséget nyújtott a marxista baloldalnak a Kommunista Internacionálé. 1920 nyarán a csehszlovák baloldaliak jelen voltak a Komintern II. kongresszusán, és találkoztak Leninnel.

1920 szeptemberében a Szociáldemokrata Párt XIII. kongresszusa a jobboldal szembeszegülése ellenére óriási többséggel állást foglalt amellett, hogy alapítsanak önálló baloldali szociáldemokrata pártot a forradalmi marxizmus alapján. Ez a kongresszus tehát igen nagy jelentőségű volt, a szociáldemokrácián belül a forradalmi elemek elkülönültek az opportunistáktól. A kongresszus fontos lépést jelentett azon az úton, amely a csehszlovák munkásosztály valóban forradalmi tömegpártjának megalakulásához vezetett.

A szociáldemokrácia forradalmi szárnyának győzelme erős nyugtalanságot keltett a burzsoázia és a jobboldali szociáldemokrata vezetők körében. Egyikük, Bechyně, ez időben arról beszélt, hogy a baloldalt mindenáron le kell verni, „még akkor is, ha hullákon kellene átgázolni". Az uralkodó korok elhatározták, hogy olyan konfliktust idéznek elő, amely lehetővé teszi az ország forradalmi erőinek szétzúzását. A „párton kívüli" Černý-kormány, a Tusar-kormány utóda, 1920. december 9-én a Masaryk köztársasági elnök irányításával kidolgozott tervnek megfelelően néhány száz rendőrt és csendőrt kuldött a Népház épületéhez, ahol a marxista baloldal vezetősége, továbbá a baloldal kozponti lapjának, a „Rudé Právo"-nak a szerkesztősége működik. Az épületet megszállták. Válaszul a marxista baloldal végrehajtó bizottsága felhívást adott ki, amelyben rámutatott arra, hogy a Népház ügye csupán urugy a burzsoázia általános támadásának megszervezésére a munkásosztály ellen, s felszólította a munkásságot: lépjen általános sztrájkba politikai és gazdasági követeléseinek megvalósításáért, a Černý-kormány lemondásáért, a nagyüzemek és földesúri birtokok munkásellenőrzés alá helyezéséért. A sztrájk, bár nem készítették elő megfelelően, már az első napon kiterjedt a csehországi megyék többségére, a továbbiakban pedig Morvaországra és Szlovákiára is. Kladnóban többezres gyűlésen forradalmi tanácsot választottak, amely ténylegesen kezébe vette a hatalmat. A munkások lefegyverezték a rendőrséget és néhány katonai egységet, megszállták a pályaudvart, a távírdát és a telefonközpontot, megszervezték az utcai járőrszolgálatot. Hasonló események zajlottak le Hodonínban, Vrútkyban és néhány más városban is.

A kormány a katonaságot, a rendőrséget, a csendőrséget és a „Szokol" sportegyesület fegyveres osztagait mozgósította a sztrájk elfojtására. A sztrájkolók, valamint a katonaság és rendőrség kozott tobb helyen véres osszetűzésekre került sor. Oslavany városában a munkások több órán át feltartóztatták egy, a tüzérség által is támogatott gyalogezred rohamát. De az erők egyenlőtlenek voltak. December kozepére a kormánynak a megyék többségében sikerült levernie a sztrájkot. Mintegy háromezer munkást vetettek bortönbe hazaárulás vádjával.

Az 1920. évi decemberi sztrájk a csehszlovák proletariátus legnagyobb megmozdulása volt a háború utáni forradalmi fellendülés időszakában. A burzsoáziának sikerült levernie, s ezzel egy időre megszilárdította uralmát. A csehszlovák proletariátus vereségét elsősorban az okozta, hogy sorai nem voltak egységesek: a marxista baloldal még nem tudta egyesíteni a proletariátust, és nem tudott az élére állni. A parasztság nem támogatta a munkásosztályt a decemberi megmozdulásban. Ez a megmozdulás mégis igen jelentős volt, mert meghiúsította a burzsoáziának azt a kísérletét, hogy dontő csapást mérjen a munkásosztály élcsapatára.

1921. május 14-én a Szociáldemokrata Párt balszárnyának (marxista baloldal) a kongresszusa úgy határozott, hogy elfogadja a Kommunista Internacionáléba való felvétel „21 feltételét", és a pártot Csehszlovákia Kommunista Pártjának nevezte el. A Kommunista Párt a cseh, szlovák, magyar és ukrán nemzetiségű forradalmi munkásokat egyesítette, s ugyanezen év októberében soraiba fogadta a csehszlovákiai német kommunistákat is.

1922 nyarán Csehszlovákia súlyos gazdasági válságba került. A válság itt valamivel később kezdődott, mint az európai kapitalista országok többségében; minthogy azonban a belső piac igen szűk volt, és a csehszlovák ipar rendkívül nagymértékben függött a külföldi piacoktól, különösen súlyos formákat öltött. A kőszén kitermelése a háború előtti színvonal 74 százalékára esett vissza, a barnaszéné 83 százalékra, az acélöntés 59 százalékra, a textilipar termelése pedig a felénél is kevesebbre.

A gazdasági válság idején a burzsoázia újabb támadást indított a munkásosztály ellen. A drágaság, a reálbérek esése, az adóterhek növekedése, a munkanélküliség — mindez súlyosan nehezedett a munkásokra. Különösen nehéz helyzet alakult ki Szlovákiában. A cseh burzsoázia ugyanis, hogy megszabaduljon a konkurrenciától, elérte a szlovák ipar visszaszorítását; ennek következtében a kohászatot csaknem teljesen felszámolták.

Az agrárpárti Švehla kormánya, amely 1922 októberében került hatalomra, fokozta a Kommunista Párt és a többi haladó szervezet üldözését. 1923 márciusában törvényt hoztak a köztársaság védelméről, ennek értelmében lehetővé vált, hogy a hatóságok betiltsák a forradalmi és haladó szervezeteket, cenzúrázzák a sajtót, elkobozzák a nekik nem tetsző sajtótermékeket.

3. A SZERBEK, HORVÁTOK ÉS SZLOVÉNEK ÁLLAMA

A SZERB—HORVÁT—SZLOVÉN KIRÁLYSÁG LÉTREJÖTTE

Az Osztrák—Magyar Monarchiából kivált délszláv területek népei nem alkottak szilárd, egységes államot. A zágrábi népi vecse, amely a legfőbb hatalommá nyilvánította magát a szlovének, horvátok és szerbek állama területén, nem volt az összes délszláv terület képviseleti szerve. 1918 novemberében Dalmácia, Isztria és a horvát partvidék egy részét olasz, francia és szerb csapatok szállták meg azon a címen, hogy lefegyverzik az osztrák—magyar egységek maradványait. Olaszország az 1915. évi londoni egyezmény titkos cikkelyeire hivatkozva arra készült, hogy bekebelezi a monarchia déli területeinek egy részét. Ám ezekre a területekre igényt tartott Szerbia is, amely már régóta arra törekedett, hogy kijusson az Adriai-tengerhez. Szerbiát Franciaország támogatta. A francia uralkodó körök, amikor Kelet-Európában megalkották a háborús szövetségek rendszerét, jelentős szerepet szántak a tervezett nagy délszláv államnak, amelynek egyrészt Olaszországgal szemben kellett ellensúlyt képeznie a Balkánon, másrészt szovjetellenes felvonulási területként kellett szolgálnia. A szerb burzsoázia a délszláv egység jelszavát a kibontakozóban levő forradalmi mozgalmak ellen is felhasználta.

Crna Gorában, a másik független délszláv államban, két irányzat küzdött egymással az uralkodó körökön belül: egyrészt a Szerbiával és a többi délszláv területtel való egyesülésnek, másrészt a régi rend megőrzésének, a Njegoš-dinasztia uralmának a hívei. Az első irányzathoz sok olyan haladó politikus csatlakozott, aki az új államtól a politikai rendszer és a társadalmi élet demokratizálását várta.

A délszláv népek egyesülése mellett foglalt állást a szerb, a bosnyák és néhány más szociáldemokrata párt is; ezek a pártok szintén arra számítottak, hogy az új állam keretében demokratikus reformokra is sor kerül.

Az egykori Osztrák—Magyar Monarchia délszláv tartományainak burzsoáziája azért kívánta a Szerbiával való egyesülést, mert azt remélte, hogy a szerb szuronyok segítségével elnyomhatja a forradalmi mozgalmat, és egyúttal megakadályozhatja e területek olasz megszállását. Arra is számított, hogy a jövendő délszláv államban sokkal nagyobb szerepet játszhat majd, mint amilyet a monarchiában játszott, minthogy Szerbia gazdasági tekintetben messze elmaradt a volt monarchia mögött.

1918 novemberében Genfben tanácskozásra ültek össze a szerb kormány, a zágrábi népi vecse és a délszláv komité képviselői. Ez utóbbit 1915-ben, Londonban alakították az Osztrák—Magyar Monarchiából emigrált délszláv politikusok. A jelenlevők között volt Nikola Pašić, a szerb miniszterelnök, Anton Korošec, a zágrábi népi vecse elnöke és Ante Trumbić, a délszláv komité elnöke. A tanácskozáson megvitatták Szerbia és az egykori Osztrák—Magyar Monarchia délszláv tartományainak egyesülését, semmibevéve a népeknek azt a jogát, hogy maguk határozzák meg államformájukat. A Genfben megkezdett, kulisszák mögötti tárgyalások a tanácskozás után is folytatódtak.

1918. november 24-én a zágrábi népi vecse határozatot hozott arról, hogy a monarchia volt délszláv tartományai Szerbiához csatlakoznak. 1918. december 1-én a népi vecse küldöttsége

Tüntetés Rijekában (Fiumében) a Habsburg-monarchia ellen
Fénykép. 1918

Belgrádban hűségnyilatkozatot nyújtott át Karagyorgyevics Sándornak, a szerb királyság régenshercegének. Szerbiához csatlakozott Crna Gora is, ahol az egység hívei győztek. December 4-én a szerb király nevében kihirdették a régensherceg kiáltványát a Szerb—Horvát—Szlovén Királyság megalakulásáról.

Ily módon a délszláv területek egy állammá egyesültek. Ennek az eseménynek két oldala volt. Egyfelől lépést jelentett előre a délszláv népek történelmi fejlődésében. E népeknek az Osztrák—Magyar Monarchia ellen vívott felszabadító harcát Lenin a délszlávok nemzeti forradalmának nevezte.[1] Másfelől viszont a néptömegek győzelme nem volt teljes; a győzelem gyümölcseit elsősorban a szerb nagyburzsoázia szüretelte le. Az új soknemzetiségű állam nem a szabad és egyenjogú népek demokratikus egyesülése lett, hanem militarista királyság, amely reakciós bel- és külpolitikát folytatott.

1918. december 20-án megalakult a királyság első kormánya. Helyet kaptak benne az új állam területén működő különböző nemzeti pártok, köztük a horvát és szlovén jobboldali szocialisták vezetői is. A kormányban kezdettől fogva a szerb nagyburzsoázia képviselői játszották a vezető szerepet. A kormány feje Stojan Protić, a Szerb Radikális Párt vezetője lett, a miniszterelnök helyettese pedig Anton Korošec, a klerikális Szlovén Néppárt elnöke.

A délszláv államban igen éles nemzetiségi ellentétek jelentkeztek. A szerbek, az uralkodó nemzetiség, az ország lakosságának csupán a felét alkották. A horvátok, a szlovének, a montenegróiak, a makedónok, az albánok, a magyarok és az egyéb nemzetiségek sokkal kevesebb joggal rendelkeztek, mint a szerbek. A makedónoknak és az albánoknak még azt is megtiltották, hogy anyanyelvüket használják az állami hivatalokban, az iskolákban és a sajtóban.

[1] Lásd Lenin: A háború és az oroszországi szociáldemokrácia. Lásd *Lenin* Művei. 21. köt. Szikra 1951. 14. old.

A Protić-kormány szerb nagyhatalmi politikát folytatott és korlátozta azoknak a nemzeti onkormányzati szerveknek a tevékenységét, amelyek az Osztrák—Magyar Monarchia délszláv tartományaiban és Crna Gorában már korábban is léteztek. Az összes állami parlamentben, a népi szkupscsinában, a mandátumok túlnyomó többségét a szerb burzsoá pártok szerezték meg.

AZ ORSZÁG POLITIKAI ÉS GAZDASÁGI HELYZETE

Az új állam magában foglalta Szerbiát (Makedónia nagy részével együtt, amelyet az 1912—1913-as Balkán-háború után csatoltak hozzá), Crna Gorát, Horvátországot, a Vajdaságot, Szlovéniát, Dalmáciát, Boszniát és Hercegovinát, összesen 248 000 km² területet és mintegy 12 millió lakost. Határait 1919—1920-ban jelölték ki a saint-germaini, neuilly-i és trianoni szerződések alapján.

Szerbia, amely korul a délszláv területek egysége kialakult, elsősorban agrárország volt, bár iparral és finánctőkével is rendelkezett. Gazdasági fejlettség tekintetében Szlovénia és részben Horvátország is megelőzte. A Vajdaság mezőgazdasága sokkal fejlettebb volt, mint Szerbiáé, ipara azonban jelentéktelen maradt. A többi országrész gazdasági téren még elmaradottabb volt. Crna Gorában még léteztek a patriarchális őskozossági rendszer és a torzsi életmód maradványai. Boszniában, Hercegovinában és Makedóniában még nem számolták fel a félfeudális viszonyokat.

A dolgozó tömegek azt remélték, hogy a háború befejeztével, az új állam megalakulása után életkorulményeik gyokeresen megjavulnak. Követelték a nyomor, az élelmezési válság, a spekuláció elleni harcot, a demokratikus népjogokat. De múlt az idő, és a helyzet nem változott. A Sándor régensherceg kiáltványában megígért politikai szabadságjogokból semmi sem lett, munkaügyi törvényeket nem hoztak, az élelmezési nehézségeket nem szuntették meg, az elpusztult vagy a háború éveiben használhatatlanná vált ipari uzemeket nem építették újjá. A burzsoázia tartózkodott az iparvállalatok finanszírozásától, inkább kamatoztatta vagy kulfoldi bankokban helyezte el tőkéjét.

1919-ben a kenyér, a hús, a cukor és más élelmiszerek ára 200—300 százalékkal magasabb volt, mint a háború előtt, néhány egyéb létszukségleti cikk ára pedig még ennél is feljebb emelkedett. A munkabérek novekedése erősen elmaradt az áraké mogott. A munkanélkulisség hatalmas méreteket oltott.

A Szerb Szociáldemokrata Munkáspárt a Kommunista Internacionáléhoz intézett levelében így jellemezte az új állam háború utáni gazdasági helyzetét: „A hihetetlen nehézségek, a tuzelő- és ruhahiány, a szemérmetlen spekuláció és a vasúti forgalom szunetelése mind nagyobb és nagyobb elégedetlenséget kelt a néptomegekben. A nemzeti egyesulés egy cseppet sem vitte előre a dolgokat. A »mi« jugoszláv burzsoáziánk megmutatta, hogy alkalmatlan a nemzeti forradalom betetőzésére."

A Szerb—Horvát—Szlovén Királyságban erősodott a forradalmi mozgalom.

MUNKÁSMOZGALOM, NEMZETI FELSZABADÍTÓ ÉS PARASZTMOZGALMAK 1918-BAN

1918. december 5-én a Szerb—Horvát—Szlovén Királyság megalakulásáról szóló kiáltvány kozzététele utáni napon, Horvátország legnagyobb városában, Zágrábban mozgolódni kezdtek a horvát csapatok. A katonák az ellen tiltakoztak, hogy a kiáltvány egyetlen szót sem szólt Horvátország nemzeti jogairól, és semmibe vette a dolgozók koveteléseit. Ez a forrongás arról tanúskodott, hogy a hadseregben forradalmi hangulat uralkodik. A katonák megmozdulása azonban osztonos és szervezetlen volt, így a kormány gyorsan elfojthatta. Ugyanekkor Stepan Radić, a Horvát Parasztpárt vezére, Horvátország fuggetlenségét követelte. A kormány letartóztatta Radićot, de ez csak novelte népszerűségét Horvátországban.

Crna Gora és a Vajdaság számos vidékén ugyancsak összeütkozésekre került sor a kormánycsapatok és a lakosság között. Szlovéniában, ahol erős volt a kormányt támogató katolikus párt befolyása, a hatalomnak sikerült visszatartania a tömegeket az aktív megmozdulásoktól. De a lakosság körében itt is megnyilvánult a kiáltvány és a kormány első intézkedései miatti elégedetlenség.

Nagy felháborodást váltott ki a dolgozókból az 1919 legelején bevezetett pénzügyi reform. Azokon a vidékeken, amelyek korábban az Osztrák—Magyar Monarchiához tartoztak, a régi pénzt úgy váltották be szerb dinárra, hogy négy osztrák koronáért adtak egy dinárt, holott a dinár vásárlóértéke egy koronánál is kisebb volt. A pénzügyi reform kapcsán Horvátországban és néhány más tartományban újabb forrongások indultak.

1918 végén és 1919 elején fokozódott a munkásosztály sztrájkharca. A gazdasági nehézségek miatt sztrájkok törtek ki Belgrádban, Zágrábban, Sarajevóban, Ljubljanában, Mostarban, Osijeken, Tuzlában, Mariborban és más városokban. A munkások politikai követelésekkel is felléptek: a társadalmi és politikai élet demokratizálását kívánták. A boszniai munkások 1919 februári általános sztrájkja, amelyben 30 000 ember vett részt, a rendőri cenzúra eltörlésének, a munkásszervezetek szabadságának és a politikai, állampolgári jogok biztosításának jelszavaival folyt le.

Sok helyütt harcra kelt a szegényparasztság is. Minthogy nem kapott földet az új kormánytól, erőszakkal kezdte elfoglalni a földesúri birtokokat. A parasztok tömegesen tagadták meg az adófizetést. „A minisztérium — írta az egyik miniszter, a jobboldali szocialista Vitomir Korać — minden nap újabb és újabb parasztzendülésről kap hírt Zagorjéből, a Szerémségből, a Vajdaságból, Szlovéniából, Boszniából és Hercegovinából. Naponta értesülünk földesúri majorságok felgyújtásáról és lövöldözésekről... A helyzet igen komollyá vált."

A kormány azon volt, hogy véget vessen az erősödő parasztmozgalomnak, s ezért 1919 februárjában sietve földreformot hajtott végre. A földreform a burzsoázia célját szolgálta: az volt a feladata, hogy felszámolja a legkirívóbb feudális maradványokat, amelyek akadályozták a kapitalizmus fejlődését, és megerősítse a burzsoázia falusi támaszát, a kulákságot.

Az agrárreform Boszniában, Hercegovinában és Makedóniában megváltás útján eltörölte a parasztok féljobbágyi függőségét, de a földkérdést nem oldotta meg. A Szerb—Horvát—Szlovén Királyság 11 milliós paraszti lakosságából 212 000 parasztgazdaság kapott földet, s ezek túlnyomó többsége is szerb volt. Az elnyomott nemzetiségek parasztjai — horvátokat, makedónokat, szlovéneket, albánokat, magyarokat és másokat — kisemmizték a földosztásnál. Az agrárreformtörvény egyik pontja így hangzott: „Mindazokat, akik a jelen törvény kihirdetése után önhatalmúlag foglalnak földet, vagy önkényes földosztást hajtanak végre, vagy idegen birtokot tulajdonítanak el, büntetőjogilag vonják felelősségre..."

A reform végrehajtása után csaknem valamennyi földesúrnak megmaradt a birtoka. Csak a Habsburgok és más osztrák meg magyar földmágnások birtokait sajátították ki teljes egészében; őket ugyanis a Szerb—Horvát—Szlovén Királyság ellenségeinek nyilvánította a törvény. A többi földesúr csak azt a „többletet" adta át az agrárreform földalapjának, amely meghaladta a törvényben megállapított birtokhatárt (Horvátországban 150—400 hektárt, a Vajdaságban 300—500 hektárt), s a kisajátított földekért nagy pénzbeli kártérítést kapott az államtól. Ez gyakran előnyösebb volt a földesurak számára, mint a földtöbblet megtartása, amelyet nehezen tudtak volna megműveltetni, hiszen a parasztok tömegesen tagadták meg a régi feltételek mellett a munkát.

Ennek a korlátozott reformnak a végrehajtása több mint 20 évig tartott. A parasztság kevés hasznot látott belőle; ugyanakkor előmozdította a kapitalista viszonyok fejlődését a falun.

A MUNKÁSMOZGALOM 1919 TAVASZÁN ÉS NYARÁN. A KOMMUNISTA PÁRT MEGALAKULÁSA

A munkásmozgalom, akárcsak 1918-ban, 1919-ben is erőteljes maradt Belgrádban és más szerbiai ipari városokban, valamint Horvátországban, Szlovéniában, Boszniában és Hercegovinában. A proletariátus a nyolcórás munkanapért és a munkaügyi törvényhozásért küzdött. Az öntudatos munkások lelkesen fogadták az Oroszországban megvalósult szocialista forradalom eszméit, s szolidárisnak nyilvánították magukat a magyar és a bajor proletárforradalommal.

1919. április 20 és 25 között Belgrádban megtartották a Szerb—Horvát—Szlovén Királyság Szocialista Munkáspártjának első, egyesítő kongresszusát. A kongresszusra elküldték képviselőiket Szerbia, Bosznia és Hercegovina szociáldemokrata pártjai, Horvátország, Szlovénia és Dalmácia baloldali szocialista csoportjai és szervezetei, amelyek ideológiailag és szervezetileg ekkor már elkülönültek a jobboldaltól, valamint a Vajdaság, Crna Gora és Makedónia szocialista csoportjai. A kongresszus küldöttei között ott voltak a munkásmozgalom forradalmi szárnyának vezetői, Djuro Djakoviić, Filip Filipović és mások. A kongresszuson elhatározták az egységes pártnak, Jugoszlávia Szocialista (kommunista) Munkáspártjának megalakítását és a Kommunista Internacionáléhoz való csatlakozását.

A Kommunista Párt megalakulásának igen nagy jelentősége volt a munkásosztály szempontjából. A proletariátust most már harcos élcsapat vezette. Röviddel ezután létrejöttek az egységes szakszervezetek és a Kommunista Ifjúsági Szövetség. Ám ez csupán a kezdete volt a munkásmozgalom egységéért vívott harcnak. A jobboldali szociáldemokraták is megszervezték a maguk pártját, és bomlasztó, egységbontó tevékenységet fejtettek ki a munkásosztály soraiban. Sokat ártottak a munkásmozgalomnak a reformista szakszervezetek is.

1919 folyamán egész sor sztrájk és tüntetés zajlott le a kommunisták vezetésével. Május

Jugoszlávia Kommunista Pártja I. kongresszusának küldöttei
Fénykép

elsején tömeggyűléseket tartottak a Szovjet-Oroszország és a Magyar Tanácsköztársaság munkásosztályával való proletárszolidaritás jegyében. Crna Gorában — Rijeka Crnojevića városában — első ízben rendeztek május elsejei tüntetést. A kommunisták vezették, akiknek élén Marko Mašanović állt. A jelszavak a következők voltak: „Éljen Lenin!", „Éljen a szovjethatalom!", „Éljen a III. Internacionálé!" Szerbiában a hatósági tilalom ellenére minden városban megtartották a május elsejei tüntetést.

A jugoszláv proletariátus harcai támogatást jelentettek a szovjetköztársaságoknak, amelyek ellen az antant fegyveres intervenciót folytatott. 1919 áprilisában, amikor az antant először kísérelt meg szerb—horvát—szlovén csapatokat küldeni a Magyar Tanácsköztársaság ellen, sztrájkba léptek a vasutasok, a rakodómunkások, a vasmunkások. A Magyarországgal határos területeken állomásozó katonai alakulatoknál forrongásokra került sor. Júliusban általános politikai sztrájk tört ki. Zágrábban, Novi Sadban, Ljubljanában, Szlovénia kőszénbányavidékén (Trbovljében) és másutt az egész munkáslakosság részt vett a sztrájkban. Szerte az országban nagygyűléseket tartottak sok ezer résztvevővel. A Kommunista Párt felhívta a dolgozókat, nyilvánítsák magukat szolidárisnak Szovjet-Oroszországgal és a Magyar Tanácsköztársasággal. Maribor és Varaždin városokban fellázadtak a katonák. A magyar határra rendelt katonai egységeknél ismét zendülések törtek ki. A szerb katonák megtagadták, hogy a magyar vöröskatonák ellen harcoljanak, sőt barátkoztak velük. Ilyen körülmények között a kormány nem merte rászánni magát, hogy részt vegyen a Magyar Tanácsköztársaság elleni intervencióban.

1919 végén, miután a Magyar Tanácsköztársaság vereséget szenvedett, és a Szerb—Horvát—Szlovén Királyságban is meggyengült a forradalmi mozgalom, a királyi kormányzat és a burzsoázia támadásba ment át a dolgozók ellen. A munkásosztálynak tett engedményeket visszavonták. Erősödött a rendőrterror a Kommunista Párt és a többi haladó szervezet ellen.

HÁBORÚS FESZÜLTSÉG OLASZORSZÁGGAL. A MUNKÁS- ÉS PARASZTMOZGALOM 1920-BAN

Az 1920-as év kedvezőtlen előjelekkel köszöntött be a Szerb—Horvát—Szlovén Királyság számára. Az ország gazdasági élete még mindig szétzilált volt. A háborúban elpusztult nagy ipari üzemek közül még egyetlenegyet sem építettek újjá. Horvátországban, Boszniában, Hercegovinában és Szlovéniában sok üzem nem dolgozott a szén- és nyersanyaghiány miatt. Dalmáciában megszűnt a hajóforgalom. Számottevően fokozódott a munkanélküliség.

A kormány az inflációs politika útjára lépett. A forgalomban levő papírpénzmennyiség elérte a 10 milliárd dinárt; a dinár árfolyama állandóan zuhant. Sok tőkés amerikai, svájci vagy angol valutára váltotta át a pénzét. Az állami költségvetés deficitje csaknem két milliárd dinárra rúgott. A hiány fedezésére a kormány több mint 50 százalékkal emelte az adókat, és megkétszerezte a vasúti díjszabást.

Amikor 1919 szeptemberében egy olasz különítmény Gabriele D'Annunzio vezetésével elfoglalta Rijekát (Fiumét), a Szerb—Horvát—Szlovén Királyság külpolitikai helyzete a végsőkig kiéleződött. Az Olaszországgal való katonai összeütközés elkerülhetetlennek látszott. A konfliktust ideiglenesen az 1920-as rapallói egyezmény oldotta meg azzal, hogy Rijekát „szabad várossá" nyilvánította. Ugyanebben az időben a szerb militarista körök, amelyek az antant kedvében akartak járni, azt tervezték, hogy segítséget nyújtanak Vrangelnek és a burzsoá Lengyelországnak a Szovjet-Oroszország elleni harcban. A Vörös Hadsereg által szétvert fehérgárdisták menedéket találtak a királyság területén, sőt arra is engedélyt kaptak, hogy itt új harci alakulatokat szervezzenek. Ez nagy felháborodást keltett a dolgozók körében.

A munkásosztály fokozta harcát a tőkések és a reakciós kormány ellen. 1920-ban mintegy

Munkástüntetés Vukováron
Fénykép. 1920

600 sztrájk zajlott le, több mint 200 000 résztvevővel. Különösen nagyméretű volt a vasutasok 1920 áprilisi általános sztrájkja. Ebben a sztrájkban körülbelül 60 000 munkás és alkalmazott vett részt, akik a munkabérek felemelését, a röviddel azelőtt megszüntetett nyolcórás munkanap visszaállítását és a munkásellenőrzés jogának elismerését követelték. A sztrájk több mint két hétig tartott, és megbénította az ország gazdasági életét. A kormánykörök minden rendelkezésükre álló eszközt igénybe vettek a sztrájkolók ellen: a reformista szakszervezetek egységbontó tevékenységét, a rendkívüli állapot kihirdetését és katonaság kirendelését a vasúti közlekedés fenntartására. A sztrájkot végül is leverték.

A kormány, amely a munkásosztály e nagy veresége után most már jobban bízott erejében, még kíméletlenebbül folytatta népellenes politikáját. Emiatt a proletariátus egy részén, sőt még egyes kommunistákon is csüggedés lett úrrá. A Kommunista Párton belül különféle frakciók keletkeztek, köztük egy centrista irányzat is, amely fellépett a harc forradalmi módszerei ellen, és a Kommunista Internacionáléból való kilépést követelte.

A párt második kongresszusán, amely 1920. június 20 és 25 között Vukováron ülésezett, kemény harc folyt a centristák ellen. A kongresszus elvetette a centrista csoport összes javaslatát, olyan programot és szervezeti szabályzatot fogadott el, amely összhangban állt a Kommunista Internacionálé határozataival, és a párt nevét Jugoszláv Kommunista Pártra változtatta. De a centristákat meghagyták a pártban, s ezek tovább folytatták frakciós tevékenységüket. Csak 1920 végén zárták ki őket, miután „Ellenzéki Kiáltvány" címen reformista programot tettek közzé. Nem küzdötték le a II. kongresszuson a parasztkérdés és a nemzeti kérdés megítélésében elkövetett hibákat — a parasztságban rejlő forradalmi lehetőségeknek és a nemzeti felszabadító küzdelem jelentőségének lebecsülését — sem. E hiányosságok ellenére a Kommunista Párt II. kongresszusának nagy szerepe volt a jugoszláv munkás- és forradalmi mozgalom további fejlődése szempontjából.

1920 tavaszán és nyarán Horvátország, Szerbia és Makedónia városaiban és falvaiban községi választásokat tartottak. Sajátságos erőpróba volt ez az alkotmányozó gyűlési választások előtt. A Kommunista Párt jelentős győzelmet aratott Belgrádban — megszerezte a szavazatok többségét —, Kragujevacon, Valjevóban, Šabacon, Leskovacon és más városokban. Sok szavazatot kaptak a kommunisták Makedónia és néhány más tartomány falvaiban is.

A belügyminiszter érvénytelenítette a belgrádi választások eredményeit. Válaszul tiltakozó tüntetés zajlott le, amelyben több mint 20 000 ember vett részt. Ám a Kommunista Párt mégsem szánta rá magát arra, hogy erőteljesebb visszavágásra szólítsa fel a tömegeket.

1920 november végén, az alkotmányozó gyűlési választásokon a Kommunista Párt csaknem 200 000 szavazatot kapott. 58 mandátumával az alkotmányozó gyűlés harmadik legnagyobb pártjává lett. Az első és a második helyre a szerb burzsoázia pártjai — a Demokrata és a Radikális Párt — kerültek. Horvátországban tekintélyes szavazatmennyiséget szerzett a Stepan Radić vezette Horvát Köztársasági Parasztpárt, amely fellépett a kormány nagyszerb politikája ellen.

1920 második felében Horvátországban ismét megerősödtek a parasztmozgalmak. A hadsereg céljaira történt lórekvirálások miatt sok vidéken forrongásokra került sor, amelyek helyenként felkelésbe csaptak át. A kormány erőszakot alkalmazott, de a forradalmi erjedés nem szűnt meg. Jól mutatták a tömeghangulatot a Parasztpárt nyilvános gyűlései, amelyekre a parasztok ezrei sereglettek össze. Ugyancsak nyugtalan volt a hangulat Szlovéniában, Makedóniában, Crna Gorában és más vidékeken. 1920 decemberében ismét nagy lendületet vett a munkásosztály sztrájkharca.

A kormány, amelynek élén akkoriban Milenko Vesnić, a szerb radikálisok egyik vezetője állt, a forradalmi mozgalom elfojtása érdekében december 30-án rendeletileg betiltotta a Kommunista Párt, a Kommunista Ifjúsági Szövetség és a haladó szakszervezetek propagandatevékenységét, sztrájkok és tüntetések szervezését; elrendelte, hogy a Kommunista Párt taggyűléseinek megtartásához minden alkalommal a rendőrség engedélyét kell kérni. Alig két hónap alatt (1920 december—1921 január) mintegy 10 000 kommunistát és más haladó személyt vetettek börtönbe.

A SZERB—HORVÁT—SZLOVÉN KIRÁLYSÁG 1921—1923-BAN

A terrornak és a megtorlásoknak ebben a légkörében fogadta el az alkotmányozó gyűlés 1921. június 28-án, Szent Vid napján (a Rigómezőn 1389-ben a törökökkel vívott csata évfordulóján) az új alkotmányt, amelyet ezért Vid-napi alkotmánynak neveztek. A szavazás idején több mint 160 ellenzéki képviselő távol volt — köztük a kommunisták, valamint Horvátország és Szlovénia képviselői. A nem szerb országrészek képviselőinek túlnyomó többsége nem szavazta meg az alkotmányt.

Az alkotmány monarchiának nyilvánította a Szerb—Horvát—Szlovén Királyságot, négyévenként választott egykamarás parlamenttel, a szkupscsinával; törvénybe iktatta a szerb burzsoázia hegemóniáját, és semmibe vette a többi nemzetiség jogait. A nők nem kaptak választójogot. Jelentős hatalom maradt a király kezében: ő volt a fegyveres erők főparancsnoka, ő nevezte ki és ő mozdította el a miniszterelnököt.

Az alkotmány elfogadása után még inkább kiéleződtek az országban a nemzetiségi ellentétek. A kormány, amelynek élén Nikola Pašić, a Szerb Radikális Párt elnöke állott, szélsőségesen reakciós politikát folytatott. Az 1921. augusztus 2-án elfogadott „állambiztonsági törvény" feloszlatta a Kommunista Pártot, és kimondta, hogy a kommunista párttagság bűncselekmény, amely 20 évig terjedő fegyházzal büntethető. Mind az 58 kommunista képviselőt megfosztották a képviselői mentelmi jogtól, és bíróság elé állították őket. Betiltották a haladó újságokat, és rendkívül szigorú cenzúrát léptettek életbe; feloszlatták a kommunista befolyás alatt álló szakszervezeteket, korlátozták a demokratikus szabadságjogokat.

A Kommunista Párt nehezen viselte el ezt a csapást, mivel nem készült fel arra, hogy áttérjen az illegalitásra. Sok szervezete teljesen széthullott. A megtorló intézkedések súlyosan érintették a párt vezetőségét, a párt tevékenysége meggyengült. De a párt legjobb, legforradalmibb része még az illegalitás nehéz körülményei között is folytatta a küzdelmet. A kormánynak nem sikerült megfojtania a munkásmozgalmat.

Az ország gazdasági és politikai helyzete az ipar bizonyos fokú megélénkülése ellenére sem javult. A Pašić-kormány kölcsönöket vett fel Franciaországtól és más államoktól, s egyre inkább függő helyzetbe került velük szemben. Fokozatosan külföldi monopóliumok kaparintották kezükbe a Szerb—Horvát—Szlovén Királyság legfontosabb gazdasági ágait: a bányászatot, a villamosenergia-termelést, a hajóépítő ipart, a fakitermelést, a dohányipart, a hírszolgálati eszközöket; ellenőrzésük alá vonták a bankokat is. Folytatódott az infláció, tovább drágult az élet, és tovább tartott a reálbérek csökkenése.

1922—1923-ban ismét fellendült a munkásosztály sztrájkharca. A legjelentősebb a trbovljei (Szlovénia) bányászok két sztrájkja volt 1923 júliusában és szeptemberében, továbbá a dunai hajósok sztrájkja; ide sorolhatók a Slavonski Brod-i vagongyári munkások 1922—1923. évi és a horvát építőmunkások 1923 őszén rendezett sztrájkjai is.

A nemzetiségi vidékeken tovább folytatódtak a parasztmozgalmak: a földesúri földek felosztására és a nemzetiségi jogok kiharcolására irányultak. A makedón „četák" (partizánosztagok) fegyveres harcot vívtak a csendőrség és katonaság ellen. Radić Horvát Parasztpártja aláírásgyűjtést szervezett a népi szkupscsinához benyújtandó petícióra, amely a horvát önkormányzat bevezetését és az agrárkérdés megoldását követelte. 1923 márciusában a szkupscsina-választásokon a Parasztpárt 350 000 szavazatot és 69 mandátumot szerzett, miközben Horvátország összes többi pártja együttvéve alig 10 000 szavazatot kapott. A kormány kénytelen volt számot vetni az új parlamenti erőviszonyokkal; tárgyalásokba bocsátkozott tehát a Horvát Parasztpárttal, és bizonyos engedményeket tett (amelyeket később visszavont).

Külpolitikai téren a Szerb—Horvát—Szlovén Királyság a nyugati hatalmak, mindenekelőtt pedig Franciaország felé orientálódott; ennek nem csupán a Franciaországtól való egyre erősebb pénzügyi függés volt a magyarázata, hanem az is, hogy mindkét állam fenn akarta tartani a versailles-i rendszer által teremtett európai helyzetet. A királyi kormány 1919-ben Bulgária ellen irányuló katonai egyezményt írt alá Görögországgal; 1920-ban védelmi szövetséget kötött Csehszlovákiával Magyarország ellen; 1921-ben pedig ugyanilyen szövetségre lépett Romániával.

Ekét utóbbi szerződés vetette meg az alapját annak a csoportosulásnak, amelyet kisantantnak (Szerb—Horvát—Szlovén Királyság, Románia és Csehszlovákia) neveztek el. A kisantant megalkotásában igen aktív szerepet játszott Franciaország.

1921-ben a kisantant fellépett a Habsburgok azon kísérletei ellen, hogy visszakerüljenek a magyar trónra; a blokk országaiban mozgósítást rendeltek el. A kisantant ilyen határozott állásfoglalását az az aggodalom váltotta ki, hogy egy Habsburg-restauráció esetén felmerül a párizsi békeszerződésekben foglalt területi döntések felülvizsgálásának veszélye.

A kisantant tevékenysége egyszersmind szovjetellenes is volt. A benne résztvevő államoknak azt a szerepet szánták, hogy katonai felvonulási területül szolgáljanak a Szovjetunió ellen.

4. LENGYELORSZÁG

A NAGY OKTÓBERI SZOCIALISTA FORRADALOM. LENGYELORSZÁG FÜGGETLENSÉGÉNEK VISSZAÁLLÍTÁSA

A világháború alatt Németország és az Osztrák—Magyar Monarchia megszállta a Lengyel Királyságot, amely 1815 óta az Orosz Birodalomhoz tartozott. Az osztrák—német csapatok megérkezése előtt a Lengyel Királyság mintegy kétmillió lakosa — részben a cári közigazgatás nyomására, részben pedig önként — Oroszország belső részeibe települt át. E lengyel menekültek közül sokan részt vettek a soknemzetiségű Oroszország munkásainak és parasztjainak a szovjethatalom győzelméért és megszilárdításáért vívott harcában. Az Oroszország területén levő lengyel forradalmi erők tömörítésében nagy szerepet játszottak a Lengyel Királyság és Litvánia Szociáldemokráciájának (LKLSZ) és a Lengyel Szocialista Párt baloldalának (LSZP-baloldal) a szervezetei. E pártok kimagasló harcosai — F. E. Dzerzsinszkij, J. Marchlewski, J. Unszlicht, J. Leński—Leszczyński, F. Kon és mások — önfeláldozóan szolgálták a proletárforradalom ügyét.

Közvetlenül az októberi forradalom után a Lengyel Királyság és Litvánia Szociáldemokráciájának vezetősége, amely Varsóban, illegális körülmények között működött, felhívással fordult a lengyel munkásokhoz. A felhívás így hangzott: „Munkások, munkásnők! Hallatlan, csodálatos híreket kaptunk Oroszországból! Pétervárott győzött a munkásosztály! A burzsoá kormányt elsöpörték, a proletárdiktatúra valósággá lett! Lengyel munkások, véres harc vár ránk, s lehetséges, hogy ez a harc még hosszú lesz. Egyet azonban tudunk: nagy és világos cél ragyog előttünk... Le a háborúval! Le a kapitalizmussal! Éljen a szociális forradalom!"

A dolgozók Lengyelország minden részében — mind a volt Lengyel Királyságban, mind az Osztrák—Magyar Monarchia és Németország uralma alatt álló lengyel területeken — mélységes rokonszenvvel figyelték a szovjet kormány tevékenységét, különösen pedig a demokratikus békéért folytatott harcát. A breszt-litovszki béketárgyalásokon Lengyelország kérdése volt az egyik központi probléma. A szovjet küldöttség kitartóan küzdött a lengyel népnek azért a jogáért, hogy szabadon dönthessen saját sorsáról. A lengyel forradalmi szociáldemokrácia képviselői, akiket Szovjet-Oroszország küldöttsége bevont a konferencia munkájába, deklarációt adtak ki, amely a Lengyel Királyság, Galícia, Poznań és Szilézia dolgozói nevében követelte, hogy szűnjön meg a nemzeti elnyomás, rombolják le a válaszfalakat Lengyelország három része között, és adják meg a lengyel népnek azt a lehetőséget, hogy szabadon rendezze be országa életét.

A lengyel dolgozó tömegek helyzete nagyon súlyos volt. Az országban éhínség tombolt. A különféle adók, beszolgáltatások, a lovak és az igásállatok elrekvirálása következtében a kis- és középparasztság jelentős része tönkrement. Az ipari termelés szakadatlanul csökkent. A dąbrowai medence széntermelése a háború előtti termelés 40 százalékát érte el. 800 000 dolgozót Németországba hurcoltak kényszermunkára.

1918 január közepén, amikor az Osztrák—Magyar Monarchiában és Németországban általános sztrájk tört ki, a sztrájkhullám lengyel földre is átterjedt. Krakkóban, Przemyślben, Nowy Sączban, Oświęcimben, Varsóban, a dąbrowai medencében, Kielcében nagyszabású tüntetések és sztrájkok zajlottak le. Résztvevőik kenyeret, a háború befejezését és a független lengyel állam megteremtését követelték. Varsóban a sztrájk idején megalakult a városi munkások küldötteinek tanácsa, ami október nagy eszméinek erőteljes hatásáról tanúskodott. A lengyel munkások eljutottak ahhoz a gondolathoz, hogy új osztályharcos szervezetekre van szükségük, amelyek mind elnevezésükben, mind feladatuk jellegében valami mást, többet képviselnek, mint a szokásos sztrájkbizottságok. Miután a megszállók 1918. február 9-én egyezményt kötöttek az ellenforradalmi ukrán Központi Radával, és átadták neki Chełm vidékét, Łódzban, Sosnowiecben, Radom-

ban, Częstochowában, Lublinban és Lengyelország más városaiban politikai tomegtuntetések zajlottak le a német és az osztrák—magyar imperialisták ellen. A felháborodás olyan nagy volt, hogy még a Lengyel Királyságban működő régenstanács is — amely a megszállók bábfiguráiból állott — jonak látta, hogy elítélje Németország és az Osztrák—Magyar Monarchia cselekedeteit.

1918 tavaszán tobb tízezer menekult tért vissza Oroszországból Lengyelországba. Ezek híreket hoztak a munkásoknak és parasztoknak a szocializmusért vívott kuzdelméről s a lengyel munkasok és katonák részvételéről az orosz forradalomban. A lengyel dolgozók mind nagyobb rokonszenvvel fogadták a munkás- és paraszttanácsok alakításának eszméjét. De a forradalmi partok — a Lengyel Királyság és Litvánia Szociáldemokráciája s a Lengyel Szocialista Párt baloldala — ez időben jóval kisebb befolyással rendelkeztek a dolgozók kozott, mint a megalkuvó, nacionalista pártok: a galíciai és szilézíai Szociális Demokrata Párt, továbbá a Lengyel Szocialista Párt „forradalmi frakciója" (LSZP-frakció). Ezt főként az okozta, hogy a lengyel munkásosztályt a háború éveiben feltoltották a városok kispolgári elemei és a tonkrement parasztok, a valódi proletariátus jelentős része pedig Oroszországba vagy Németországba kerult.

Mindkét megalkuvó párt amellett foglalt állást, hogy hívják ossze az alkotmányozó szejmet, amelynek az lenne a rendeltetése, hogy dontsor Lengyelország állami berendezkedésének kérdéseiben, foglalkozzék az agrár- és egyéb reformokkal, bevezesse a nyolcórás munkanapot, s államosítsa az ipar egyes ágait. Ugyanakkor ezek a pártok azzal a tervvel is előhozakodtak, hogy a jovendő lengyel állam lépjen „unióra" Litvániával; ez utóbbi ország alkotórészének tekintették Belorussziát is. Az ilyenfajta „unió" terve a lengyel uralkodó osztályok nagyhatalmi torekvéseit tukrozte, és semmi koze sem volt a lengyel, a litván és a belorusz nép valódi érdekeihez.

A megalkuvók a burzsoáziával való egyuttműkodésre erőltették a dolgozókat. Azt hangoztatták, hogy a munkások és parasztok szociális kovetelései a fuggetlen lengyel állam létrehozása után automatikusan megvalósulnak. E pártok népszerűsége — egyes jelszavaik antikapitalista jellege, a béke melletti állásfoglalásuk és hangzatos reformígéreteik miatt — tovább novekedett.

A forradalmi pártok — a Lengyel Királyság és Litvánia Szociáldemokráciája, valamint az LSZP-baloldal, amelyeknek álláspontja mindinkább kozeledett egymáshoz — ez időben még nem dolgoztak ki helyes taktikát, és nem tudtak a dolgozók forradalmi mozgalmának élére állni. Arra számítottak, hogy hamarosan egész Európában megvalósul a szocialista forradalom, amely megoldja Lengyelország valamennyi társadalmi és nemzeti problémáját; emiatt lebecsulték az olyan kozvetlen és a tomegek számára érthető jelszavakat, mint a nemzeti felszabadulás és a demokratikus átalakulás.

1918 őszén, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom eszméinek és a szovjet kormány leninl nemzetiségi politikájának kozvetlen hatására, a lengyel nép harcba indult nemzeti fuggetlenségéért.

A szovjet kormány fennállásának legelső napjaitól kezdve kovetkezetesen síkraszállt a nemzetek onrendelkezési jogáért. Az OSZFSZK Népbiztosainak Tanácsa, valóra váltva a békedekrétum és az oroszországi népek jogairól szóló nyilatkozat tételeit, a breszti tárgyalások idején meghirdetett irányelvek szerint járt el, s 1918. augusztus 29-én dekrétumot fogadott el arról, hogy a szovjet kormány lemond számos olyan egyezményről, amelyet az egykori Orosz Birodalom kotott. A rendelet 3. cikke kimondta: „Mindazok az egyezmények és jegyzőkonyvek, amelyeket a volt Orosz Birodalom kormányai írtak alá a Porosz Királyság és az Osztrák—Magyar Monarchia kormányaival Lengyelország felosztásáról — minthogy ellentétben állnak a nemzetek onrendelkezésének elvével és az orosz nép forradalmi igazságérzetével, amely elismeri a lengyel nép elidegeníthetetlen jogát az onállósághoz és az egységhez —, a jelen dekrétummal visszavonhatatlanul érvényuket vesztik."

A szovjet kormány e dekrétuma, amelyet Lenin írt alá, szilárd jogi és politikai alapot teremtett Lengyelország fuggetlenségéhez.

1918 szeptemberében és októberében az ország egyes vidékein már kicsúszott a hatalom az osztrák—magyar és német megszállók kezéből. Október 1-én sztrájkba léptek a dąbrowai medence bányászai. A lengyel nemzeti felszabadító mozgalom fejlődésére nagy hatással voltak az Osztrák—Magyar Monarchiában és Németországban kitört forradalmak. Október közepén, amikor széthullott a monarchia, sor került a lengyelországi megszállási rendszer felbomlására is. A délnyugati vidékeken alakult különböző lengyel szervek hozzáláttak az osztrák—magyar csapatok lefegyverzéséhez.

A lengyel földesurak és tőkések mindent elkövettek, hogy meggátolják a népi hatalom megteremtését. A régenstanács a megszállók segítségével lázas sietséggel igyekezett kiépíteni a maga hatalmi gépezetét. Nagy aktivitást fejtett ki az 1917 augusztusában Párizsban alakított Lengyel Nemzeti Bizottság is, amely az antant győzelmére orientálódó lengyel burzsoá-földesúri körök érdekeit képviselte. E bizottságban a lengyel burzsoázia legfőbb pártjának, a Nemzeti Demokrata Pártnak (az „endéistáknak") és vezetőjének, R. Dmowskinak volt döntő befolyása. Franciaország, Anglia, Olaszország és az Egyesült Államok kormányai „hivatalos lengyel szervnek" ismerték el a Lengyel Nemzeti Bizottságot.

A győztes hatalmak semmibe vették a lengyel nép nemzeti érdekeit: a compiègne-i fegyverszüneti feltételek szerint Németországnak arra a vonalra kellett visszavonnia csapatait, ahol a háború kezdetén keleti határai húzódtak. A visszavonulásnak akkor kellett megtörténnie, amikor a győztesek kívánták. Ám a lengyel nép nemzeti felszabadító mozgalmának eredményeként az osztrák—magyar megszálló hatalom után a német megszállás is összeomlott Lengyelország nagy részében. A lengyel területek túlnyomó többsége felszabadult az idegen elnyomás alól.

Ily módon az októberi forradalom, miután végzett az orosz földesurakkal és tőkésekkel, forradalmi hatása révén, aláásta Lengyelország többi elnyomójának, a német és az osztrák—magyar hódítóknak a hatalmát is, fokozta a lengyel nép forradalmi energiáját, és igazolta Leninnek azt a tételét, hogy a lengyel kérdést csakis az oroszországi proletárforradalommal összefüggésben és ennek talaján lehet megoldani, s hogy „Lengyelország szabadsága lehetetlen Oroszország szabadsága nélkül".[2]

A FORRADALMI ÉS ELLENFORRADALMI ERŐK HARCA

1918 november elején munkástanácsok, néhány hónap múlva pedig paraszttanácsok és uradalmi cselédtanácsok alakultak Lengyelországban. Elsőnek (november 5-én) a lublini munkástanács kezdte meg működését, utána a dąbrowai, majd november 11-én létrejött a varsói tanács. Rövid időn belül tanácsok alakultak Radomban, Łódzban, Częstochowában és más ipari központokban is. Összesen mintegy 120 tanács jött létre az országban. Ezenkívül sok helyütt különféle egyéb szervek is működtek; ezeket nem nevezték ugyan tanácsoknak, de ténylegesen a munkásosztály és a dolgozó parasztság érdekeit képviselték. Így a tarnobrzegi, pińczówi és néhány más helyen járási bizottságok és helyi „köztársaságok" alakultak. A tarnobrzegi járás parasztmozgalmának megszervezésében nagy szerepe volt Tomasz Dombalnak, aki később a Kommunista Párt neves harcosa lett. A varsói tanács létrehozásában jelentős munkát végeztek Franciszek Grzelszczak és Stanisław Burzyński, a Lengyel Királyság és Litvánia Szociáldemokráciájának tagjai, akik részt vettek az oroszországi októberi forradalomban, Stefan Królikowski, az LSZP-baloldal tagja és mások. A dąbrowai medencében Szczepan Rybaczki és Leon Purman voltak a tanácsok szervezői, Łódzban Władysław Hibner, Ciechanówban Marceli Nowotko. A lublini tanács munkájában tevékeny részt vállalt Boleslaw Bierut. A munkástanácsok a nyolcórás munkanap bevezetését, a munkabérek felemelését, a munkanélküli-segélyt stb. követelték.

[2] Lenin: Néhány megjegyzés P. Maszlov „Válaszához". Lásd *Lenin Művei*. 15. köt. Szikra 1955. 268. old.

A lengyel munkásmozgalom más területeihez hasonlóan a tanácsokban is a megalkuvók voltak túlsúlyban, kivéve a dąbrowai medence tanácsait. A megalkuvók arra törekedtek, hogy bizonyos gazdasági feladatokra korlátozzák a tanácsok tevékenységét, amelyeket a születőben levő burzsoá hatalmi szervek kiegészítésének tekintettek. A tanácsokban működő forradalmi kisebbség nem tudta elérni, hogy a megalkuvó elemek lelepleződjenek és elszigetelődjenek.

1918. december 16-án a varsói kongresszuson megtörtént az egyesülés a Lengyel Királyság és Litvánia Szociáldemokráciája és a Lengyel Szocialista Párt balszárnya között. Egységes kommunista párt jött létre, amely a Lengyelország Kommunista Munkáspártja (1925-től Lengyelország Kommunista Pártja) nevet vette fel. Vezetőségének élén Adolf Warszawski (Warski), Maria Koszutska (Wera Kostrzewa), Maksymilian Horwitz (Walecki) és a két korábbi forradalmi párt más kiváló harcosai álltak.

Lengyelország Kommunista Munkáspártja akkoriban még szervezetileg gyenge volt. Ezenkívül sok tagja hibás luxemburgista nézeteket vallott a nemzeti és a parasztkérdésben. Ennek ellenére a Kommunista Párt megalakítása a lengyel proletariátus hatalmas vívmánya volt. A fiatal párt bátor küzdelmet vívott a munkások és parasztok érdekeiért. Első kongresszusának kiáltványa így hangzott: „A nemzetközi imperialista ellenforradalommal szövetkezett burzsoá osztályokkal az egységbe tömörült munkásosztály szálljon szembe, amely kéz a kézben menetel a szocialista Oroszországgal és az egész világ forradalmi proletariátusával." A kongresszus kifejezést adott „barátságának és szolidaritásának az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt és a szovjetköztársaságok kormánya, a szocialista világforradalom ügye iránt".

Eközben, még 1918. november 7-én, „népi kormány" alakult Lublinban I. Daszyńskinak, a Galíciai és Szilézíai Szociális Demokrata Párt vezetőjének elnökletével. A „népi kormányban" jobboldali szocialisták vettek részt: I. Moraczewski és T. Arciszewski, valamint az egyik, úgynevezett népi parasztszervezetnek, a Wyzwoleniének vezetői, St. Thugutt, J. Poniatowski és mások. A lublini kormány népköztársasággá nyilvánította Lengyelországot, deklarálta az állampolgári szabadságjogokat, a nyolcórás munkanapot, és arra is ígéretet tett, hogy javaslatot terjeszt az összehívandó szejm elé a nagy- és középbirtokok kisajátításáról és a nép kezébe adásáról, több iparág államosításáról stb. Ez a program sok munkásban és parasztban rokonszenvet keltett a lublini kormány iránt; ezek az emberek naiv módon elhitték, hogy a kormány tényleg valóra akarja és tudja váltani reményeiket.

A lublini kormány rövid életűnek bizonyult. A német megszállók Varsóba küldték Piłsudskit, akit a régenstanács november 14-én teljhatalommal ruházott fel.

A féktelenül nacionalista Józef Piłsudski szoros kapcsolatban állt a jobboldali szocialistákkal. A kispolgárság köreiben a cárizmus ellenségének tartották, valójában azonban soviniszta volt, aki azonosította az orosz népet a cárizmussal. Arra törekedett, hogy ellenségeskedést szítson a lengyel és az orosz dolgozók között, megakadályozza a lengyel és az orosz forradalmárok szövetségét. A háború elején Piłsudski az Osztrák—Magyar Monarchia és Németország oldalán harcoló önkéntes egységek, a lengyel légiók parancsnoka volt. Akkor megbizonyosodott róla, hogy pártfogói vereséget fognak szenvedni, összekülönbözött velük. 1917-ben a német hatóságok letartóztatták, és egészen a háború végéig Németországban tartották. Ezt a körülményt hívei arra igyekeztek felhasználni, hogy úgy tüntessék fel Piłsudskit, mint aki engesztelhetetlen ellensége mind a cárizmusnak, mind a császári Németországnak, ellensége Lengyelország összes elnyomójának. A német megszállók 1918 novemberében számoltak azzal, hogy Piłsudski iránt meglehetősen széles néprétegek viseltetnek bizalommal, s nem látják ennek a reakciós politikusnak, a forradalom és a szocializmus ellenségének tényleges szerepét. Elhatározták, hogy kihasználják Piłsudski tekintélyét a lengyel forradalmi mozgalom elleni harc érdekében. Nagy reményeket táplált Piłsudski iránt — teljesen indokoltan — a lengyel földesurak és tőkések egy része is.

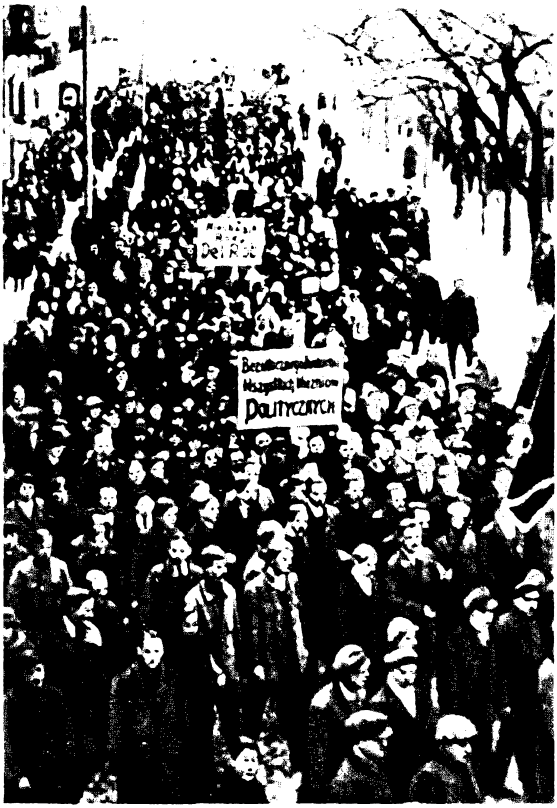

Május elsejei tüntetés Płockban
Fénykép. 1919

A megalkuvó és a „népi" pártok vezetőinek, úgyszintén a külföldi imperialistáknak a támogatásával Piłsudskit „államfőnek" kiáltották ki. Hatalmát elismerte a lublini „népi kormány", valamint a Krakkóban alakított másik „kormány", a Likvidációs Bizottság is. November 18-án, Piłsudski megbízásából, Moraczewski elnöklete alatt összlengyel kormány alakult, amely „munkás-paraszt kormánynak" nevezte magát. A kormány jóváhagyta néhány másodrendű szociális intézkedés (betegségbiztosítás stb.) bevezetését, legfőbb feladatául pedig az alkotmányozó szejm összehívását jelölte meg.

A jobboldali szocialisták és a „néppártiak" minden eszközzel fékezni próbálták a néptömegek forradalmi aktivitását; ezért olyan illúziókat igyekeztek kelteni, hogy Lengyelország Piłsudski vezetésével a szabadság és az igazság hona lesz. Ez a politika felbátorította a nyílt ellenforradalom híveit, akik ádáz harcot indítottak a forradalmi elemek ellen. Üldözték a Kommunista Párt szervezeteit és az egyes kommunistákat, lefegyverezték a dąbrowai medencében alakult Vörös Gárdát, sok tanácsot megsemmisítettek, Zamośćban és más helyeken elfojtották a forradalmi megmozdulásokat.

A „munkás-paraszt kormány" támogatta az ukrán, belorusz és litván területek elfoglalását, amihez már hozzáláttak a különböző ellenforradalmi szervezetek. Ugyanakkor semmiféle segítséget sem nyújtott annak a felkelésnek, amely december végén lángolt fel a német uralom alatt maradt Poznań vidékén. A felkelés azonban mégis győzelmet aratott, s a Poznań-vidék ismét egyesült Lengyelországgal.

A varsói kormány eltitkolta a nép előtt a szovjet kormány javaslatát, hogy létesítsenek a két ország között normális kapcsolatokat. 1919. január 2-án lengyel csendőrök meggyilkolták a szovjet Vöröskereszt-misszió több tagját, köztük a lengyel és orosz forradalmi mozgalom kimagasló alakját, B. Wiesołowskit.

A jobboldali szocialisták tehát azzal, hogy csapásokat mértek a forradalmi mozgalomra, maguk tisztították meg a burzsoá pártok hatalmához vezető utat. E pártok legnagyobbika, a Nemzeti Demokrata Párt, már 1919 január elején államcsínykísérletet hajtott végre. Bár ez a kísérlet sikertelenül végződött, közvetlenül utána — Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok nyomására — Moraczewski „munkás-paraszt" kormánya lemondott. A Lengyel Szocialista Párt vezetői — röviddel utóbb a Galíciai és Sziléziai Szociális Demokrata Párt és az LSZP-„frakció" is beolvadt a pártba — ellenzékbe vonultak, s a hatalmat átengedték a nemzeti demokratákból és Piłsudski híveiből alakult blokknak. 1919. január 19-én új kormány alakult I. Paderewski elnökletével, aki aktív tagja volt a Lengyel Nemzeti Bizottságnak és szoros kapcsolatban állt az amerikai kormánykörökkel. Az államfő Piłsudski maradt. Egy héttel később, január 26-án, az ostromállapot légkörében zajlottak le az alkotmányozó szejm választásai. A legtöbb mandátumot a Nemzeti Demokrata Párt szerezte, utána a Piast elnevezésű kulákpárt következett.

Az alkotmányozó szejm 1919. február 10-én kezdte meg munkáját. Megnyitása után több nagy sztrájk zajlott le. A megmaradt tanácsok forradalmi elemei kísérletet tettek arra, hogy megtartsák a tanácsok kongresszusát, de a jobboldali szocialisták megakadályozták tervüket. 1919 nyarán az utolsó tanácsokat is feloszlatták.

Az 1919 tavaszán erőre kapott parasztmozgalmak hamarosan hanyatlásnak indultak, minthogy az alkotmányozó szejm 1919. július 10-én — igaz, mindössze egy szavazattöbbséggel — törvényt hozott a nagybirtokok korlátozásáról. A törvény az ország különböző részeire különböző maximális birtokhatárokat állapított meg, de nem intézkedett sem a birtokhatáron felüli földek kisajátításának módjáról, sem e földeknek a parasztok közötti szétosztásáról.

A burzsoá kormány hatalomra kerülése, a népellenes hadsereg felállítása, a munkásság forradalmi erőinek szétzúzása odavezetett, hogy a fiatal lengyel államban megerősödött a földbirtokosok és a tőkések uralma. Ez azért következhetett be, mert a nacionalista nézetek széles körben elterjedtek, a proletariátus gyenge volt, hiányzott a szilárd munkás-paraszt szövetség, s mert a megalkuvó pártok és a „népi" mozgalom vezetői forradalomellenes, reformista, egységbontó tevékenységet folytattak, a külföldi imperialisták pedig hathatós segítséget nyújtottak a lengyel kizsákmányoló osztályoknak.

LENGYELORSZÁG ÉS A PÁRIZSI BÉKEÉRTEKEZLET

A „lengyel kérdés" kiemelkedő helyet foglalt el a párizsi békekonferencián. A konferencia vezetői igyekeztek támogatást nyújtani a lengyel uralkodó osztályoknak a forradalmi mozgalom elleni harcában, s arra törekedtek, hogy Lengyelországot egy szovjetellenes intervenció felvonulási területévé változtassák. Erre a segítségre támaszkodva a burzsoá-földesúri Lengyelország 1919 februárjában megszállta Kovelt és Bresztet, áprilisban Baranovicsit, Lidát és Vilniust, augusztusban pedig Minszket és egész Belorussziát. A Franciaországból érkezett lengyel csapatok (az úgynevezett Haller-hadsereg) júliusban elfoglalták Nyugat-Ukrajnát.

Ugyanakkor a lengyel kormánykörök semmiféle segítséget sem nyújtottak a sziléziai felszabadító felkeléseknek, és beleegyeztek abba, hogy a Poroszország által annak idején elfoglalt nyugati lengyel területek nagy része Németországé maradjon. A legnagyobb lengyel kikötőt, Gdańskot (Danzigot) sem adták vissza Lengyelországnak; Lengyelország csupán egy keskeny, 70 kilométeres, félig lakatlan tengeri partsávot kapott, az úgynevezett korridort, amelyet kétfelől továbbra is német területek határoltak. Néhány lengyel terület állami hovatartozandóságáról népszavazással kellett dönteni. Az 1920-ban Allenstein (Kelet-Poroszország déli része) és Marienwerder (Kelet-Poroszország délnyugati része) körzeteiben megtartott népszavazás, amely a német nacionalisták terrorjának légkörében zajlott le, kedvezőtlen eredménnyel járt Lengyelország számára: ezek a területek Németország birtokában maradtak.

A lengyel—német határ, amelyet a győztes hatalmak a lengyel nép nemzeti érdekei ellenére határoztak meg, gazdasági, politikai és stratégiai előnyöket biztosított Németországnak. Paderewski és Dmowski, Lengyelország képviselői, 1919. június 28-án mégis aláírták a versailles-i békeszerződést. Lengyelország uralkodó körei, amikor elárulták az ország nemzeti érdekeit, arra számítottak, hogy újabb szovjet területek elrablásával, az ukrán, a belorusz és a litván nép leigázásával kárpótolhatják magukat.

A BURZSOÁ-FÖLDESÚRI LENGYELORSZÁG AGRESSZIÓJA A SZOVJETEK ORSZÁGA ELLEN

1919 őszén a lengyel hadsereg létszáma elérte a 600 000 főt. A lengyel csapatok háborús előkészületeit a csaknem háromezer főnyi angol—francia vegyes katonai misszió irányította. A nyugati országokból nagy mennyiségű fegyver és felszerelés érkezett; egyedül az amerikai szállítmányok értéke 1,7 milliárd dollárra rúgott. A hatalmas hadsereg fenntartása súlyos teherként nehezedett az ország leromlott gazdasági életére.

1919-ben és 1920-ban Lengyelország súlyos gazdasági válságot élt át. 1920 tavaszára a havi nyersanyagtermelés az 1913. évinek már csak 10,2 százaléka, az acéltermelés 11,6 százaléka, a vastermelés 10,2 százaléka volt. Állandóan szaporodtak a külföldi adósságok, esett a lengyel márka árfolyama, nőtt a munkanélküliség. Az országban fokozódott az elégedetlenség a politikai terror, a spekuláció, a dolgozó tömegek kifosztása miatt. Az uralkodó osztályok különböző csoportjai nem értettek egyet a bel- és külpolitika kérdéseiben. Az egyik legnagyobb csoportosulás, amelynek Piłsudski volt a vezetője, szélsőséges kalandorpolitikát folytatott. Arra számított, hogy újabb szovjet területek elfoglalásával és a már megszállt ukrán, belorusz és litván földek fokozottabb leigázásával megerősítheti a földbirtokosok és a tőkések hatalmát, s enyhítheti a Lengyelországot marcangoló belső ellentéteket. Ez a csoport a maga területrabló politikáját ígéretekkel takargatta: autonómiát adományoz az alávetett népeknek, s Lengyelországot, miután magához csatolta Belorussziát, Litvániát és Ukrajnát, föderatív állammá alakítja át. A másik politikai csoportosulás, amelyben a nemzeti demokraták játszották a fő szerepet, elutasította Lengyelország föderatív átszervezésének javaslatát, és bár helyeselte a kelet felé irányuló további hódításokat, veszedelmesnek tartotta a pilsudskisták kalandor terveit, amelyek a lengyel határokat a Fekete-tengerig akarták kiterjeszteni.

A szovjet kormány, amely mindent megtett Lengyelország szabadságának és függetlenségének biztosítására, a lengyel állam helyreállításának első napjától kezdve arra törekedett, hogy normális, jószomszédi kapcsolatok létesüljenek a két ország között. A lengyel kormány azonban nem volt hajlandó fogadni a szovjet diplomáciai képviseletet, és válasz nélkül hagyta a szovjet kormánynak a békés kapcsolatok felvételére irányuló ismételt ajánlatait.

Miután az antant 1919-es szovjetellenes intervenciója kudarcot vallott, s Kolcsakot és Gyenyikint szétzúzta a Vörös Hadsereg, a nyugati imperialisták elhatározták, hogy újabb kísérletet tesznek a szovjethatalom megsemmisítésére, mégpedig ezúttal a burzsoá-földesúri Lengyelország és Vrangel ellenforradalmár tábornok csapataival. A lengyel vezetők magukévá tették ezt a tervet, mert arra számítottak, hogy Lengyelország határait „tengertől tengerig", azaz a Balti-tengertől a Fekete-tengerig terjeszthetik ki. Ez a kaland magára Lengyelországra nézve is rendkívül veszedelmes volt, mivel az ország belpolitikai és gazdasági helyzete állandóan rosszabbodott.

1920. április 25-én a lengyel csapatok felújították a hadműveleteket a szovjet állam ellen; május 6-án sikerült bevenniük Kijevet. De a Vörös Hadsereg összevonta tartalékait, hamarosan ellentámadásba ment át, és június 5-én áttörte a lengyel arcvonalat. A lengyel csapatok makacs ellenállását leküzdve gyors iramban nyomult előre.

A lengyel hadsereg veresége következtében Lengyelországban kiéleződött a belpolitikai helyzet, és kormányválság tört ki. Június 23-án a nemzeti demokratákhoz közelálló W. Grabski alakított kormányt. Grabski sietve segélykéréssel fordult az imperialista nagyhatalmak vezetőihez, akik éppen konferenciára gyűltek össze a belgiumi Spa városkában. A konferencia megbízásából Curzon angol külügyminiszter jegyzéket intézett a szovjet kormányhoz. Követelte, hogy a Vörös Hadsereg állítsa meg támadását azon a vonalon, amelyet az antant Legfelsőbb Tanácsa Lengyelország ideiglenes keleti határaként ismert el. Ez a vonal (1920 óta Curzon-vonalnak nevezik) egé-

Danzig (Gdańsk), 1920. július 26. Tiltakozó nagygyűlés a fehérlengyelek részére történő fegyverszállítások ellen
Fénykép

szében véve megfelelt Lengyelország etnográfiai határának, és alapjául szolgálhatott a szovjet—lengyel államhatárok kijelöléséhez. De az imperialisták a maguk ultimátumszerű követelésével nem békére törekedtek, hanem csupán arra, hogy lélegzetvételnyi szünetet biztosítsanak Lengyelországnak, és időt nyerjenek egy új agresszió előkészítésére. Erről tanúskodott az a tény is, hogy éppen ezekben a napokban sűrűsödtek meg a pánok Lengyelországába irányuló hadiszállítmányok.

Július 24-én a Grabski-kabinet helyére a „nemzeti koalíció" kormánya lépett, amelynek élén W. Witos, a Piast kulákpárt és I. Daszyński, a Lengyel Szocialista Párt vezetői álltak. Az új kormány, hogy megnyerje a parasztság rokonszenvét, a szejm útján „végrehajtási utasítást" adott ki a földbirtokok terjedelmét korlátozó 1919-es törvényhez. Ezzel egyidőben heves nacionalista propaganda kezdődött az országban. Az uralkodó osztályok arról igyekeztek meggyőzni a népet, hogy a Vörös Hadsereg támadása létében fenyegeti a lengyel államot. Ezzel próbálták álcázni politikájuk agresszív és nemzetellenes voltát.

Valójában, amikor a Vörös Hadsereg a baráti lengyel nép földjére lépett, segítséget nyújtott és felszabadulást hozott Lengyelország dolgozóinak. „Soha ne feledkezzetek meg arról, elvtársak, hogy mi a lengyel vérszopók ellen harcolunk, nem pedig a lengyel dolgozó nép ellen — hangoztatta az egyik parancs, amely a Vörös Hadseregnek a lengyel fronton harcoló csapataihoz szólt. — Gondoljatok arra, hogy ha megsemmisítjük ezeket a vérszopókat, magunkat szabadítjuk meg az elnyomástól, és egyben szabadságot viszünk Lengyelország összes dolgozójának."

Július 29-én a Vörös Hadsereg egységei felszabadították a fehérlengyelek uralma alól Białystokot, a nagy ipari várost. Július 30-án itt alakult meg Lengyelország Ideiglenes Forradalmi Bizott-

sága (Polrevkom), amely a munkások és a dolgozó parasztok első kormánya volt a lengyel történelemben. Az Ideiglenes Forradalmi Bizottság tagjai között volt J. Marchlewski (elnök), F. E. Dzerzsinszkij, F. Kon, E. Próchniak, J. Unszlicht. A bizottság kiáltvánnyal fordult a lengyel dolgozó néphez, s a szocialista Lengyelország felépítésére hívta fel.

Azokon a lengyel vidékeken, amelyeket a Vörös Hadsereg felszabadított a burzsoá-földesúri uralom alól, forradalmi bizottságok alakultak. Ezek az Ideiglenes Forradalmi Bizottság vezetésével energikus munkába kezdtek a normális élet megindítása, az ipar és a közlekedés helyreállítása, az iskolaügy újjászervezése és más fontos célok érdekében. A Forradalmi Bizottság hozzálátott a lengyel Vörös Hadsereg felállításához is.

Az Ideiglenes Forradalmi Bizottság sokoldalú tevékenysége nem volt mentes a hibáktól. A legnagyobb hibát akkor követte el, amikor — Dzerzsinszkij véleménye ellenére — úgy határozott, hogy a földesúri birtokok nagy részét a mezőgazdasági munkások bizottságainak adja át nagyüzemi állami gazdaságok létesítése céljából, ahelyett, hogy ezeket a földeket kiosztotta volna a zsellérek és kisparasztok között. A bizottság hatalma nem terjedt ki nagy területre, s működése rövid ideig tartott: már augusztus közepén véget ért, minthogy a Vörös Hadsereg a Varsó előtt elszenvedett kudarc után az egész arcvonalon megkezdte a visszavonulást.

A lengyel kormány a nyugati imperialista hatalmak támogatásával némi sikereket ért el a fronton, de a szovjetellenes háború folytatásához már nem volt elegendő ereje; így kénytelen volt béketárgyalásokat kezdeni a szovjet kormánnyal. Ezek a tárgyalások, amelyek eleinte Minszkben, később pedig Rigában folytak, 1921. március 18-án a rigai békeszerződés aláírásával fejeződtek be. Ez a békeszerződés állapította meg a lengyel állam új keleti határait.

A lengyel uralkodó körök kénytelenek voltak beletörődni abba, hogy az egész jobbparti Ukrajna meghódítására irányuló terveik összeomlottak; le kellett mondaniuk számos olyan terület illetéktelen birtoklásáról is, amely a szovjet állam elleni 1920 áprilisi támadás előtt az ő kezükben volt. De Nyugat-Ukrajna és Nyugat-Belorusszia továbbra is a lengyel földbirtokosok és tőkések uralma alatt maradt. Lengyelország Litvánia egy részét is elfoglalta, Vilniusszal, a fővárossal együtt.

AZ 1921-ES ALKOTMÁNY. NÉPSZAVAZÁS FELSŐ-SZILÉZIÁBAN

A burzsoá-földesúri Lengyelország soknemzetiségű államként alakult meg. Ez mélyreható belső ellentéteket szült, és a későbbiekben is súlyos bonyodalmakkal járt. Az ország egész területéből, 388 000 km²-ből, mintegy 180 000 km² ukrán, belorusz és litván föld volt, a 27 milliós összlakosságnak pedig majdnem egyharmadát ukránok, beloruszok, litvánok, zsidók és más kisebb nemzetiségek alkották.

A nemzetiségi kérdés, amely a lengyel államot marcangoló ellentétek egyik legfontosabbika volt, szorosan összefonódott az agrárkérdéssel. Az 1921. évi összeírás adatai szerint az ország területén (Felső-Szilézia és Vilnius vidéke nélkül) 3 261 000 gazdaság volt, s ezeknek 34 százaléka 2 hektárnál kevesebb, 30,7 százaléka pedig 2 és 5 hektár közötti földterülettel rendelkezett. E szegényparaszti gazdaságok, amelyek az összes birtok 64,7 százalékát alkották, a magántulajdonban levő földterületnek mindössze 14,8 százalékát bírták. Az 5 és 10 hektár közötti középgazdaságok az összes birtok 22,5 százalékát tették ki, és a magántulajdonban levő földek 17 százalékával rendelkeztek. A földesúri és nagyparaszti birtokokra, amelyeknek száma alig 13 százaléka volt az összes gazdaságénak, a magántulajdonban levő összes földnek több mint kétharmada jutott. Egy elenyésző kisebbség — 18 000 nagybirtokos, vagyis az összes földtulajdonos 0,6 százaléka — a magántulajdonban levő földterület 44,8 százalékát tartotta kezében. Nagy földbirtokai voltak a katolikus egyháznak és az államnak is.

A földesurak és a gazdagparasztok kíméletlenül kizsákmányolták a dolgozó parasztságot,

kulonosen pedig a mezőgazdasági munkásokat, akik a mezőgazdasággal foglalkozó népesség 17 százalékát alkották. A földesúri nagybirtokokon szívósan tovább éltek a feudális maradványok: a feudális jellegű kötelezettségek, a mezőgazdasági munkások munkájának természetbeni javadalmazása, a kolcsonok és földbérletek fejében követelt ingyenes munka. Ezek a jelenségek főképp a nyugat-ukrajnai és nyugat-belorussziai vidékeken voltak túlsúlyban, ahol hatalmas latifundiumok terultek el, továbbá az ország déli részén.

A munkásság helyzete is rendkívül nyomasztó volt. Lengyelországban az ipari munkások száma egymillió körül járt. A proletariátus legnagyobb osztagát a textilmunkások alkották — mintegy 200 000-en voltak —, utánuk a bányászok, majd a fémfeldolgozó- és az élelmiszeripari munkások következtek; mindezek az iparágak egyenként több mint 100 000 munkást foglalkoztattak. A proletariátus törzsállományának csaknem a felét sújtotta a krónikus munkanélkuliség.

Lengyelországban alacsonyabb volt a proletariátus életszínvonala, mint az európai tőkésországok többségében. Łódzban, Varsóban és a dąbrowai medencében rendkívül súlyos lakásviszonyok uralkodtak. Hiányoztak a legelemibb egészségügyi feltételek. Azokat a szociális vívmányokat, amelyeket a munkásosztály az 1918—1919-es forradalmi fellendulés időszakában kiharcolt, fokozatosan megnyirbálták és felszámolták.

A lengyel uralkodó osztályok egyik legfőbb feladata az államhatalom megszilárdítása volt. Ezért a kormánykörök nagy jelentőséget tulajdonítottak az alkotmányozó szejm munkájának. Ennek a szervnek kellett jóváhagynia az új állam alkotmányát. Tekintettel arra, hogy az ország ez időben mélyreható gazdasági és politikai válságban volt, s a földesurak és tőkések hatalmát saját kalandorpolitikájuk is aláásta, a szejm frakcióinak többsége hajlott arra, hogy a kidolgozandó alkotmányt bizonyos demokratikus vonásokkal ruházzák fel.

1921. március 17-én a szejm heves politikai kuzdelmek után elfogadta az új alkotmányt, amely szentesítette Lengyelországban a köztársasági államformát. Az alkotmány kimondta, hogy a legfőbb hatalom a népé; a nép akaratának a szejm és a szenátus útján kell megvalósulnia, amelyeket általános, egyenlő, közvetlen, titkos és arányos szavazással választanak meg. A végrehajtó hatalom a köztársasági elnök és a minisztertanács kezébe került. Az elismert államnyelv a lengyel lett, az államvallás pedig a római katolikus vallás. Az alkotmány előírta, hogy konkordátumot kell kötni a Vatikánnal (a konkordátum aláírása 1925 februárjában meg is történt), és az iskolákban, valamint a hadseregben kötelezővé tette a vallásoktatást. A burzsoá demokratikus alkotmányokban szokásos „jogok" és „szabadságjogok" mellett beiktelyezték a társadalombiztosítást, a munka védelmét, az anya- és csecsemővédelmet, a parasztság földhozjuttatását is. De az alkotmányban meghirdetett különféle jogokat és szabadságjogokat gyakorlatilag semmivel sem biztosították.

Az alkotmány elfogadásával csaknem egyidőben, 1921 márciusában tartották meg Felső-Szilériában a versailles-i békeszerződés által előírt népszavazást. A szavazás a német hatóságok és a katolikus papság erős nyomása alatt zajlott le. A Vatikán arra utasította a papságot, hogy Németország mellett szálljon síkra. A népszavazás eredményéhez az is hozzájárult, hogy a lakosságra kedvezőtlenul hatott Lengyelország kormánykörének militarista kalandorpolitikája. Végeredményben a népszavazás résztvevőinek mintegy 60 százaléka szavazott arra, hogy Felső-Szilézia továbbra is Németország része legyen. Jó néhány járás lakossága azonban határozottan követelte a Lengyelországhoz való visszacsatolást. Miután az antant képviselői megakadályozták akaratuk érvényesítését, 1921 májusában Felső-Szilériában új nemzeti felszabadító felkelés robbant ki. A felkelés nem kapott támogatást a lengyel kormánytól, s így kudarcba fulladt. Ám 1921 októberében az antanthatalmak mégis kénytelenek voltak beleegyezni abba, hogy Lengyelország megkapja Felső-Szilézia területének mintegy harmadrészét.

Lengyelország Kommunista Pártja a terror és a rendőrségi üldözés ellenére is nőtt és erősödött. Az 1921 februárjában tartott pártértekezlet felülvizsgálta a párt álláspontját a burzsoá parlamentarizmus kérdésében, és úgy határozott, hogy a párt részt vesz az új szejm-választásokon. Az értekezlet elfogadta a Kommunista Internacionáléba való felvétel „21 feltételét"; hangsúlyozta, hogy csak a munkás-paraszt hatalom megteremtése és a szovjetköztársaságokkal való szoros szövetség vezetheti ki az országot a gazdasági válságból, és teheti tartóssá függetlenségét. A következő pártértekezlet 1922 áprilisában Kelet-Galícia Kommunista Pártja képviselőinek részvételével zajlott le (1923-ban ez a párt a Nyugat-Ukrajna Kommunista Pártja nevet vette fel). Az áprilisi pártértekezlet nagy figyelmet szentelt annak a kérdésnek, hogy a munkásosztály érdekeiért és a munkás-egységfrontért vívott küzdelemben milyen jelentőségük van a részleges követeléseknek. Megvizsgálta az agrárkérdés téziseit is, amelyekben a párt új módon, a lenini álláspontból kiindulva közelítette meg a munkás-paraszt szövetség kérdését.

Az országban megnövekedett a kommunisták befolyása. A munkás- és parasztmozgalom más pártokban dolgozó résztvevői közül sokan léptek át a Kommunista Pártba; így S. Łańcucki szocialista képviselő, T. Dombal, a tekintélyes parasztképviselő és mások.

A kommunisták egyre fontosabb szerepet játszottak a proletariátus osztályharcának vezetésében. Sok sztrájknak ők voltak a kezdeményezői és legállhatatosabb résztvevői. A hivatalos adatok szerint 1921-ben összesen 720 sztrájk zajlott le 473 000 munkás részvételével, 1922-ben pedig 800 sztrájk 607 000 résztvevővel. A sztrájkok harcos jellegűek voltak, és az esetek többségében a sztrájkolók követeléseinek részleges kielégítésével végződtek.

1922-ben Nyugat-Ukrajnában és Nyugat-Belorussziában megerősödött a nemzeti felszabadító mozgalom. Gyakran előfordult, hogy a parasztok megtámadták a földesúri birtokokat és a rendőrőrsöket.

AZ 1922-ES PARLAMENTI VÁLASZTÁSOK

A lengyel burzsoázia, miután támadást intézett a dolgozók életszínvonala ellen, és szolgai feltételekhez kötött külföldi kölcsönöket vett fel, intézkedéseket tett a szovjetellenes háború idején rendkívül megnövekedett gazdasági bajok leküzdésére. 1922-ben némi konjunktúra kezdődött, de ennek nem volt szilárd alapja: infláció, a külföldi tőke nagyarányú behatolása a lengyel gazdasági életbe, s a külföldi eladósodás szakadatlan növekedése voltak a kísérőjelenségei. A gazdasági élet normalizálódását a kormány militarista politikája is akadályozta; az állandó költségvetési deficit ellenére 1923-ban csak a közvetlen katonai kiadások felemésztették az állami kiadások 42 százalékát.

1922 őszén, a parlamenti választások közeledtével, élesebbé vált a harc a különböző burzsoá pártok között. A nemzeti demokraták a kereszténydemokraták és a keresztény-nemzeti csoport Keresztény Nemzeti Egység néven blokkot alakítottak, amely a Chjena (hiéna) gúnynevet kapta. Ez a blokk az ipar és a kereskedelem „polonizálásának" (lengyelesítésének) soviniszta követelésével lépett fel, amely azonban nem a külföldi tőke ellen irányult, hanem csak a Lengyelországban élő és működő német, zsidó és ukrán tőkések ellen. A blokk emellett nacionalista nagyhatalmi propagandát folytatott.

A parasztság képviseletére az úgynevezett népi pártok tartottak igényt: a Piast-kulákpárt, a jómódú középparasztság érdekeit képviselő Wyzwolenie és néhány más párt. Ezek követelték ugyan az agrárreformot, de távol álltak attól, hogy valóban a dolgozó parasztok érdekeit védjék.

A Lengyel Szocialista Párt — amelynek vezetői nagymértékben hozzájárultak a földesurak és tőkések hatalmának megszilárdításához — szavakban fellépett ugyan a demokratikus fejlődés

és a munkások néhány kívánságának kielégítése érdekében, ténylegesen azonban a burzsoázia főbb követeléseit támogatta.

A választások előtt még egy — összetételében rendkívül heterogén — politikai csoportosulás jött létre, amely a nemzeti kisebbségi szervezetek egy részét egyesítette: a nemzeti kisebbségek blokkja. Ehhez a polgári és kispolgári képviselők mellett a kommunistákkal együttműködő radikális elemek is csatlakoztak.

Az illegalitásban levő Kommunista Párt a választásokon való részvétel céljából legális szervezetet hozott létre: a Városi és Falusi Proletárok Szövetségét. A szövetség választási programjában a következők szerepeltek: a politikai szabadságjogok maradéktalan biztosítása, a földesúri, kolostori és egyházi birtokok felosztása a parasztok között, a munkásellenőrzés bevezetése az iparban, a nemzeti kisebbségek egyenjogúsága stb.

A szejm-választásokat 1922. november 5-én tartották, a szenátusiakat pedig november 12-én. A képviselői mandátumok túlnyomó többségén a burzsoá csoportosulások osztozkodtak, de egyikük sem kapott abszolút többséget a parlamentben. Bár a Városi és Falusi Proletárok Szövetségének jelöltjeit üldözték, a szejmbe mégis bekerült két kommunista: Stanisław Łańcucki és Stefan Królikowski (később még más képviselők is — összesen 25—26-an — csatlakoztak a kommunisták fellépéseihez).

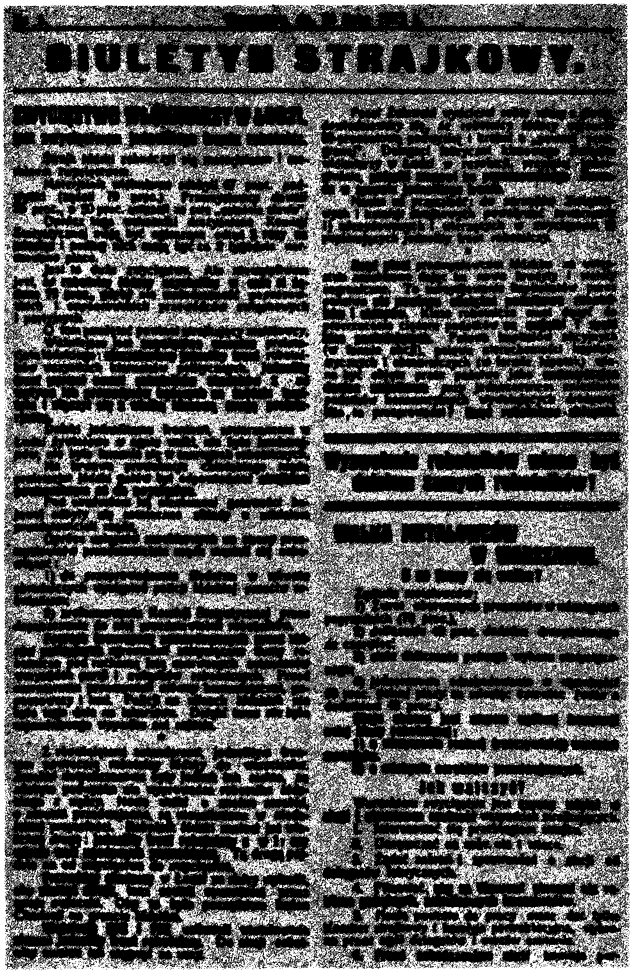

Sztrájktájékoztató 1923 júliusából

December 9-én a szejm és a szenátus együttes ülést tartott, hogy megválassza a köztársaság elnökét. Ezzel befejeződött Piłsudski „államfői" tényked ése. Az öt fordulóból álló szavazás során G. Narutowicz, a Wyzwolenie párt képviselője kapta meg az alkotmányban előírt szavazatmennyiséget. Rászavaztak a Lengyel Szocialista Párt, a Wyzwolenie, a nemzeti kisebbségek blokkja, s részben a Piast és más pártok képviselői is, hogy lehetetlenné tegyék a szélsőségesen reakciós M. Zamoyski grófnak, a nemzeti demokraták jelöltjének a megválasztását. A nemzeti demokraták nem nyugodtak bele a vereségbe. 1922. december 16-án egy terroristájuk meggyilkolta Narutowiczot. A bűntény a néptömegek óriási felháborodását váltotta ki. Sikorski tábornok kormánya azonban, amely az elnök meggyilkolásának napján lépett hivatalba, hadiállapotot rendelt el, és megakadályozta a nemzeti demokraták elleni megmozdulásokat. December 20-án a Piast képviselőjét, S. Wojciechowskit választották meg köztársasági elnökké. A nemzeti demokraták jelöltje ismét vereséget szenvedett, ám az új elnök a hozzájuk való közeledés híve volt. 1923 májusában a nemzeti demokraták által vezetett Chjena-blokk megegyezett a Piasttal az együttműködésben. Új kormányt alakítottak, s ebben a szélső jobboldali elemek jutottak vezető szerephez.

A FORRADALMI VÁLSÁG NÖVEKEDÉSE. A KOMMUNISTA PÁRT II. KONGRESSZUSA

A Chjeno-Piast kormány abban az időben alakult meg, amikor Lengyelország éppen súlyos válságba került. Ez a válság az 1923-as németországi gazdasági és politikai válság közvetlen hatására bontakozott ki, s egyfelől a lakosság fizetőképes keresletének rohamos csökkenésében, másfelől pedig az adóterhek növekedésében és a munkabérek leszállításában nyilvánult meg. Az infláció, amelyet a burzsoá-földesúri kormányok idéztek elő a lengyel állam megalakulásának legelső percétől kezdve, katasztrofális méreteket öltött. A dollár árfolyama 1919 végén 119 lengyel márka volt, 1923 júniusában már 100 000, ugyanazon év októberében pedig 1 675 000 márka. Mélyültek a társadalmi és a nemzetiségi ellentétek, élesedett az osztályharc és a nemzeti felszabadító küzdelem. Júniusban 152 sztrájk zajlott le 190 000 munkás részvételével. Nagy sztrájkokra került sor a következő hónapokban is; ezek a rendőrséggel és a katonasággal való összetűzésekbe csaptak át. Erősödött a keleti nemzetiségi vidékek nemzeti felszabadító mozgalma is.

Ebben a feszült helyzetben zajlott le 1923 augusztus—szeptemberében Lengyelország Kommunista Munkáspártjának II. kongresszusa. A kongresszus megállapította, hogy Lengyelország rohamosan közeledik a katasztrófa felé; ezt nem csupán a gazdasági válság okozza, hanem az is, hogy a kormánykörök együttműködnek az imperialistákkal, főként pedig a lengyel nép leggonoszabb ellenségével, a német revansistákkal. A kongresszus hazafias kötelesség gyanánt jelölte meg az ország függetlenségének védelmét, és intően szögezte le: „Lengyelország burzsoá kormánya halálos veszedelmet jelent az ország függetlensége szempontjából. Teljes állami függetlenséget csak a forradalom győzelme adhat a lengyel népnek. Lengyelország forradalmi proletariátusának nem csupán saját osztályérdekeinek képviselőjeként, hanem az egész nemzet védelmezőjeként kell a történelmi események porondjára lépnie."

A kongresszus megvitatta a nemzetiségi kérdést és a parasztkérdést is. Elismerte az elnyomott nemzetiségek önrendelkezési jogát egészen az elszakadásig, és állást foglalt a földesúri és egyházi birtokoknak a dolgozó parasztság közötti szétosztása mellett. Kiemelte, hogy a lengyel munkásmozgalom fejlődésének fő vonala a munkás-egységfront és a munkás-paraszt szövetség megteremtésére irányul, és felszólította mindazokat a lengyel pártokat, amelyeknek soraiban munkások és szegényparasztok vannak — elsősorban a Lengyel Szocialista Pártot és a Wyzwolenie pártot —, hogy tömörüljenek közös frontba a néptömegek legközvetlenebb céljainak kiharcolására. A kongresszuson elfogadták a párt szervezeti szabályzatát, amely következetesen alkalmazta a marxista—leninista elveket. A résztvevők üdvözletüket küldték a világproletariátus vezérének, Leninnek.

A kongresszuson megválasztott Központi Bizottság tagjai A. Warski, W. Kostrzewa, F. Grzelszczak, F. Fiedler, E. Próchniak, O. Dłuski és mások lettek.

5. BULGÁRIA

AZ 1918-AS FORRADALMI VÁLSÁG. A VLADAJAI FELKELÉS

A világháború kimerítette és a végsőkig elgyengítette Bulgáriát. Az országban éhínség dühöngött. A városokban bevezetett napi kenyérfejadag 200 gramm volt a felnőttek számára, sokszor azonban még ezt sem adták ki. Az élelmiszer-tartalékok még a falvakban is elfogytak, mert a gabonát, a vágóállatot és a baromfit elrekvirálták és Németországba szállították. Több ezer hektárnyi föld maradt bevetetlenül. A hiányos táplálkozás és a súlyos nélkülözések következtében megnőtt a halálozási arányszám, különösen a gyermekek között. Csupán 1918-ban 182 000 ember

halt meg éhezés és betegségek következtében; ez meghaladta a bolgár hadsereg teljes háborús veszteségét. A munkaerőhiány miatt leálltak a gyárak, sőt gyakran még a kisipari műhelyek is. Az összes fegyverfogható férfit — a lakosságnak mintegy egyötödét — behívták a hadseregbe. Az ország a gazdasági katasztrófa szélére került.

A városokban, a falvakban, a hadseregben nőttön-nőtt az elégedetlenség. Éleződött az osztályharc. A fronton és a hátországban intenzív forradalmi munkát végzett a Bolgár Szociáldemokrata (tesznyák) Munkáspárt. Lapja, a „Rabotnicseszki Vesztnik", a legnépszerűbb újság volt a munkás-, paraszt- és katonatömegek körében. A párt ezenkívül illegális röplapokat és felhívásokat adott ki, és szóbeli propagandát is folytatott. A Népi Gyűlésben (parlamentben) a tesznyák képviselők — D. Blagoev, G. Kirkov, V. Kolarov és mások — békét követeltek, és lelkesen üdvözölték Szovjet-Oroszország békekezdeményezését.

Alekszandar Sztambolijszki
Fénykép

1918. szeptember 15-én a bolgár hadsereg megsemmisítő vereséget szenvedett a szaloniki fronton. Mintegy 90 000 katonát bekerítettek. A további ellenállás teljesen értelmetlenné vált, de a kormány mégsem hagyta abba a háborút, hanem tisztiiskolásokat küldött a frontra, akik kíméletlenül lelövöldözték a visszavonuló katonákat. A kormánykörök ezen újabb gaztette mélységesen felháborította az éhségtől agyoncsigázott, lerongyolódott, a hosszú háborútól meggyötört bolgár katonákat, akik felkeltek. Ez a forradalmi megmozdulás „vladajai felkelés" néven került be a történelembe (a felkelés egyik központja ugyanis Vladaja helység volt).

A vladajai felkelés 1918. szeptember 22-én tört ki. A felkelő katonák egy osztaga Kjusztendilben szétverte a főhadiszállást. Egy másik osztag Gorna-Dzsumaja körzetében harcolt. A forradalmi seregek létszáma elérte a 30 000 főt. Radomir elfoglalása után a felkelők Szófia felé vették útjukat, hogy megdöntsék a gyűlölt cári kormányt, és felelősségre vonják a háború okozóit. Ferdinánd cár és a kormány válságos helyzetbe került. Forrongások kezdődtek Dupnica, Plovdiv, Sztara-Zagora és más városok helyőrségeiben. Szófiában a kormánynak mindössze 500 főnyi, nagyobbrészt tisztiiskolásokból álló serege maradt. Ferdinánd cár és a miniszterek felkészültek a menekülésre.

A felkelő katonák azonban nem voltak sem kellően szervezettek, sem elég határozottak. Sok tesznyák volt köztük, akik személyes példamutatásukkal segítették a harcot, de egészében véve a tesznyák párt nem tartotta kézben a felkelés irányítását, mert lebecsülte jelentőségét, és azt a hibás határozatot hozta, hogy nem avatkozik be a kibontakozó eseményekbe. A felkelés élén így a bolgár Földműves Népi Szövetség vezetői, Rajko Daszkalov és Alekszandar Sztambolijszki álltak, akik csak Ferdinánd cár uralmának megdöntését és a békekötést tekintették a forradalom feladatának. A Földműves Szövetség a bolgár parasztok (elsősorban a kis- és középparasztok) széles körű, heterogén összetételű szervezete volt. Vezetői között a haladó politikusok mellett népellenes, kulákvédő elemek is akadtak. A Földműves Szövetség vezetőségének ez a része, továbbá a jobboldali szocialisták (a sirokik) a kormány oldalára álltak.

Szeptember 27-én Daszkalov a felkelő katonák követelésére Radomir városában kikiáltotta a köztársaságot. Ezzel egyidejűleg bejelentették Ferdinánd trónfosztását és a köztársasági kormány megalakítását Sztambolijszki vezetésével. A felkelők beérték ezzel a deklarációval, és a továbbiak folyamán tétlenül szemlélték az eseményeket. A cár így időt nyert, és szeptember 29-én fegyverszünetet kötött az antanttal. A fegyverszünet értelmében néhány hadosztály kivételével az egész bolgár hadsereget feloszlatták, s a hadsereg fegyvereit, lőszerkészletét és felszerelését csaknem teljes egészében átadták a győzteseknek. A titkos pótegyezmény értelmében az antant jogot nyert arra, hogy megszállja Bulgáriát, és saját hadicéljaira használja fel az ország szárazföldi és vízi közlekedési hálózatát.

Jóllehet a fegyverszünet aláírásával Bulgária szakított a német koalícióval, Ferdinánd kormánya a német hadvezetőségtől kért segítséget a katonafelkelés elfojtásához. A német csapatok harcba bocsátkoztak a felkelőkkel, és tüzérséget vetettek be a rosszul felfegyverzett felkelő osztagok ellen. Október 2-án a kormánycsapatok elfoglalták Radomirt. A felkelést eltiporták.

AZ ANTANT MEGSZÁLLJA BULGÁRIÁT

Az antantcsapatok nyomban a fegyverszünet aláírása után megkezdték Bulgária megszállását: elfoglalták a stratégiailag fontos vasútvonalakat, kikötőket és a nagyobb városokat. A megszállók szigorú cenzúrát léptettek életbe, megtiltották a hazai és a szovjet-oroszországi forradalmi eseményekre vonatkozó hírek és egyéb anyagok publikálását, kezükbe vették a bolgár csapatok ellenőrzését. A hadsereg vezető tisztségeiben meghagyták a reakciós tábornokokat és tiszteket, akiket a forradalmi érzületű katonák ellen elkövetett kegyetlenkedéseik tettek hírhedtté.

Az antanthatalmak támogatást nyújtottak a bolgár nép szemében gyűlöletes Koburg-dinasztiának és a reakciós burzsoá kormánynak. Egyedül Ferdinánd cárt tették felelőssé a háborúért. Ferdinánd lemondott a trónról, de lehetővé tették számára, hogy külföldre meneküljön. A trónra fia, Borisz került, aki az antant híve volt. A Malinov elnökletével megalakult koalíciós kormányban a burzsoá pártok vezetőin kívül részt vettek a sirokik és a Földműves Szövetség jobbszárnyának képviselői is.

Ugyanebben az időben, 1918 októberében, az antant a megszálló haderő kiegészítéseképpen újabb katonai alakulatokat küldött Bulgáriába, azzal a céllal, hogy készenlétben álljanak a Szovjet-Ukrajnába való benyomulás esetére. Október 27-én Franchet d'Esperey francia tábornok, az antant keleti hadseregének főparancsnoka, a következő szövegű táviratot kapta Clemenceau miniszterelnöktől: „A dél-oroszországi szövetséges intervenció természetes folytatása a keleti hadsereg hadműveleteinek." Franchet d'Esperey fokozott erővel készülődött az intervencióra. Az antanthatalmak azt akarták, hogy a bolgár kormány is vegyen részt a Szovjet-Oroszország elleni fegyveres küzdelemben.

Ez a tervük azonban meghiúsult. Bulgáriában erőteljes forradalmi mozgalom bontakozott ki, amelynek élén a tesznyákok álltak. A „Rabotnicseszki Vesztnik" leleplezte az antantimperializmus és a bolgár kormány kalandor terveit, s felszólította Bulgária dolgozóit, hogy álljanak csatasorba a szovjetek köztársaságának megvédéséért. A munkásosztály a tesznyákok vezetésével különböző politikai és gazdasági intézkedéseket követelt. A nagyobb városokban gyűléseket és tüntetéseket rendeztek, sztrájkokat szerveztek. 1918 novemberében és decemberében, tehát mindössze két hónap alatt, több száz tömeggyűlést tartottak, amelyek a kormány reakciós politikájának és a hadiállapotnak a megszüntetését, a letartóztatott forradalmárok szabadon bocsátását, az általános amnesztiát, a háborús bűnösök felelősségre vonását, vagyonuk elkobzását követelték. Igen népszerű volt az a kívánság, hogy az antant engedje haza a több tízezer bolgár hadifoglyot, továbbá az a követelés, hogy progresszív adórendszert vezessenek be.

1918 novemberében a Malinov-kormányt egy másik koalíciós kormány váltotta fel, élén Todorovval, a burzsoá Néppárt („narodnyákok") vezetőjével. A kormányban megnőtt a kispolgári pártok — a Földműves Szövetség és a siroki-szocialisták — képviselőinek számaránya. A kormány az addigi politikát folytatta tovább, de a tömegek nyomására mégis kénytelen volt néhány engedményt tenni. A tesznyákok vezetésével kibontakozott népmozgalom arra kényszerítette a Népi Gyűlést, hogy törvényt hozzon az általános amnesztiáról. A börtönből kiszabadult forradalmárok között volt Georgi Dimitrov is, aki ismét munkához látott a bolgár forradalmi szakszervezetek szövetségében.

Forradalmi erjedés indult a megszálló csapatok soraiban is. Miként Lenin a szovjetek VI. összoroszországi kongresszusán tartott beszámolójában megállapította, az antant megszálló hadseregének bomlása „akkor kezdődött, amikor ez a hadsereg elkezdett őrjöngeni Bulgáriában".[3] Ily módon meghiúsult az a terv, hogy Bulgária területéről kiindulva folytassanak intervenciót Szovjet-Oroszország ellen.

AZ 1919-ES ÉV FORRADALMI HARCAI

A dolgozók gazdasági helyzete a háború befejezése után sem javult. Az ország 300-nál több kis- és nagyipari üzeme közül 1919-ben mindössze 70 kisebb gyár működött, de a munkások itt sem dolgozhattak teljes munkaidőben. Növelte a munkanélküliséget a tönkrement parasztok városba özönlése, a leszerelt katonák hazatérése, továbbá az, hogy a Bulgáriától elcsatolt területekről tízezrével érkeztek Szófiába és más nagyobb városokba a menekültek.

Fokozta a dolgozó nép nyomorát a közszükségleti cikkek szakadatlan drágulása, a súlyos élelmiszerhiány, az adóemelés. Az antant megszálló hadseregének eltartásával kapcsolatos hatalmas terheket is a bolgár nép viselte.

A dolgozók erélyes intézkedéseket követeltek a nyomor és az éhínség ellen. A tesznyákok vezetésével sztrájkok zajlottak le Ruszéban, Plovdivban és más városokban. A sztrájkolók a gazdadasági követeléseken — a munkabér felemelésén, a nyolcórás munkanap bevezetésén, a munkafeltételek megjavításán — kívül politikai követeléseket is támasztottak. Követelték, hogy szűnjék meg a tesznyákok pártjának és a forradalmi szervezeteknek az üldözése, követelték a politikai szabadságjogok biztosítását. A népes tömeggyűléseket a „Kenyeret, lakást, munkát!" jelszó jegyében tartották meg. Az éhínség sok helyütt megmozdulásokhoz vezetett.

1919. május 25—27-én a tesznyákok pártkongresszust tartottak. A kongresszus a marxizmus—leninizmus elvein alapuló programnyilatkozatot fogadott el, s elhatározta, hogy a párt nevét Bolgár Kommunista (tesznyák szocialista) Pártra változtatja; egyben határo-

Dimitar Blagoev
Fénykép. 1923

[3] Lenin: A munkás-, paraszt-, kozák- és vöröskatona-küldöttek szovjetjeinek VI. rendkívüli összoroszországi kongresszusa. 1918. november 6—9. Lásd *Lenin* Művei. 28. köt. Szikra 1952. 155. old.

Vaszil Kolarov
Fénykép. 1923

zatot hozott a pártnak a Kommunista Internacionáléhoz való csatlakozásáról. Új szakasz kezdődött a bolgár munkásmozgalom fejlődésében. A Kommunista Párt hozzálátott a tesznyákok korábbi hibáinak leküzdéséhez (szektás taktika, parasztság lebecsülése, doktrinérség) —, s a Kommunista Internacionálé egyik aktív szekciója lett.

Nagy jelentősége volt annak is, hogy megerősödött a forradalmi szakszervezeti egyesülés — az Általános Munkás Szakszervezeti Szövetség —, amelyet Georgi Dimitrov vezetett. 1919 májusában a Szakszervezeti Szövetség új szervezeti szabályzatot fogadott el, és forradalmi harcra szólította fel a bolgár szakszervezeteket. Júniusban és júliusban a kommunisták vezetésével számos sztrájkra került sor, amelyek a munkások győzelmével végződtek. A legnagyobbak a perniki bányászok és a dohánygyári munkások sztrájkjai voltak. Július 27-én zajlott le az egész korszak legnagyobb politikai tüntetése. A munkásosztály megmozdulását Dimitar Blagoev, Georgi Dimitrov, Vaszil Kolarov, Sztanko Dimitrov (Marek) és harcostársaik vezették.

A mozgalom lendületétől megrémült kormány kénytelen-kelletlen teljesítette a dogozók néhány követelését. Megszüntette az országban a hadiállapotot, ígéretet tett a nyolcórás munkanap és a progresszív adórendszer bevezetésére, a törvénytelenül szerzett vagyonok elkobzására.

1919 augusztusában — a háború befejezése óta először — parlamenti választásokat tartottak. A Kommunista Párt 120 000 szavazatot és 47 mandátumot, a Földműves Szövetség 198 000 szavazatot és 85 mandátumot kapott. A burzsoá pártok vereséget szenvedtek: együttvéve sem kapták meg a szavazatok egyharmadát. Az ország forrongott. Szinte minden nap sor került tüntetésekre és gyűlésekre; sokfelé sztrájkokra került sor. A politikai harcba bekapcsolódott tömegek egyre radikálisabb követelésekért küzdöttek; követelték többek között az antant szovjetellenes intervenciójának nyújtott támogatás megszüntetését és a diplomáciai kapcsolatok felvételét Szovjet-Oroszországgal. Úgy látszott, hogy Bulgáriában meg vannak számlálva a kapitalista rendszer napjai. Sok vállalkozó, bankár, nagykereskedő külföldre menekítette tőkéjét.

Ám az ország haladó erői nem voltak egységesek. A Kommunista Párt és a Földműves Szövetség között nem jött létre megegyezés. A Kommunista Párt vezetői nem értették meg, hogy a két párt blokkja biztosította volna a nép győzelmét a reakció fölött; a „földművesek" ugyancsak lebecsülték a kommunistákkal való szövetség jelentőségét, sőt féltek is tőle. A Földműves Szövetség vezetője, Alekszandar Sztambolijszki, aki 1919. október 6-án kormányt alakított, nem kommunista, hanem burzsoá politikusokat hívott meg kormányába, a Néppárt és a Haladó Liberális Párt képviselőit, akik a „földművesekkel" létrejött koalíciót addigi reakciós politikájuk további érvényesítésére akarták felhasználni.

1919. november 27-én a bolgár kormány megbízottai Neuillyben aláírták az antant diktálta békeszerződést. A dolgozó tömegek erre tiltakozó gyűlésekkel és tüntetésekkel válaszoltak. Követelték, hogy állítsák bíróság elé a háborús bűnösöket — az országot katasztrófába sodró háborús kalandorpolitika kezdeményezőit és szervezőit, a volt minisztereket és tábornokokat. A néptömegek ugyanakkor gazdasági intézkedéseket is követeltek. 1919 decemberében a bolgár fővárosban

és sok más városban tömegtüntetések zajlottak le, amelyeknek résztvevői ezt harsogták: „Kenyeret, szenet, lakást és ruhát a kisemmizett népnek!"

A forradalmi mozgalom kulminációs pontja ebben a periódusban az 1919. december 27-én megkezdődött általános vasutas- és postássztrájk volt, amely 55 napig tartott. Ugyanebben az időben, 1919. december 29-től 1920. január 3-ig a kommunisták vezetésével általános politikai sztrájk zajlott le, a vasutasokkal való szolidaritás jegyében. Ebben a megmozdulásban csaknem az egész bolgár proletariátus részt vett; a parasztság azonban nem támogatta. A Földműves Szövetség vezetősége élesen munkásellenes álláspontra helyezkedett, a koalíciós kormány pedig minden eszközt igénybe vett a sztrájkolók ellen; még az erőszaktól sem riadt vissza. A reformista szakszervezetek és a siroki szocialisták a sztrájk abbahagyására szólították fel a munkásokat. Mindezek következtében a sztrájkharc a munkások vereségével végződött.

A kormány ezután fokozta a kommunisták elleni hajszát. A sztrájk aktív résztvevőit bíróság elé állították. Perbe fogták a Kommunista Párt Központi Bizottságának több tagját is.

A FÖLDMŰVES SZÖVETSÉG KORMÁNYA

1920 márciusában a soron levő parlamenti választásokon ismét a Földműves Szövetség kapta a legtöbb szavazatot. A Kommunista Párt, az üldöztetés és a terror ellenére, a burzsoá pártokat messze megelőzve, a második helyre került. A Földműves Szövetség és a kommunisták között azonban ezúttal sem jött létre blokk.

1920 májusában Alekszandar Sztambolijszki kizárólag saját pártjának tagjaiból alakított kormányt. A kormány politikáját következetlenné és ingadozóvá tették a Földműves Szövetségen belül mutatkozó nézeteltérések, amelyek a különböző paraszti rétegek érdekellentéteit tükrözték. Sztambolijszki nem értette meg a kapitalista állam lényegét, nem látta, hogy a parasztságon belül osztályrétegeződés megy végbe. Naivan hitt abban, hogy a kizsákmányoló rendszert fokozatosan felválthatja a „népuralom" rendszere, egy utópisztikus „önálló paraszti birodalom", amelyben sem nagyburzsoázia, sem munkásosztály nem lesz, hanem csak egy „paraszti rend". Sztambolijszki törekvései szubjektíve őszinték voltak; hitt abban, hogy a nép érdekeit szolgálja. De a „rendi állam" elmélete objektíve elvonta a dolgozó parasztságot a forradalmi harctól.

A Földműves Szövetség több mint három évig volt hatalmon. A Sztambolijszki-kormány bevezette a munkakötelezettséget; ezzel az intézkedéssel akarta normalizálni az ország gazdasági életét. De a lakosság vagyonos rétegei a gyakorlatban szabotálták ezt a demokratikus intézkedést: pénzzel váltották meg a munkakötelezettséget (a törvényben eszközölt módosítás ezt lehetővé is tette).

Az 1921 áprilisában hozott agrárreformtörvény alapja az az elv volt, hogy a földet azoknak kell adni, akik saját munkájukkal meg tudják művelni. A maximális birtokhatárt 30 hektárban állapították meg; az ezt meghaladó birtokrész kényszereladásra került. A burzsoá pártok elérték, hogy a parasztok által vásárolt földekre magas megváltási árat, a megváltási összeg lefizetésére pedig rövid határidőt állapítsanak meg. Ez érzékenyen érintette a parasztság legszegényebb rétegeit. A törvénynek az a pontja, amely megtiltotta a 30 hektárt meg nem haladó birtokok felaprózását, a nagyparaszti gazdaságok fenntartását segítette elő. Mindezek ellenére az agrárreform pozitív hatású volt: a föld bizonyos mértékű újrafelosztását eredményezte a dolgozó parasztok javára.

A Sztambolijszki-kormány megvalósította a progresszív jövedelemadót. (Elkészült egy törvényjavaslat a vagyonok megadóztatásáról is, ezt azonban a Népi Gyűlés a burzsoázia ellenállása következtében nem fogadta el.) Bevezette a gabobakereskedelem állami monopóliumát, ami gyengítette a gabonaexporttal foglalkozó burzsoá csoportok pozícióit; intézkedéseket tett a falu hitel-

Българска Комунистическа Партия (тѣсни социалисти)

ПОЗИВЪ

къмъ трудящитѣ се класи въ България.

Работници и малоимотни граждани и селяни,

Работници и селяни,

Централенъ комитетъ

ПРОЧЕТИ и ПРѢДАЙ ДРУГИМУ!

A Bolgár Kommunista Párt felhívása Szovjet-Oroszország támogatására
Röpcédula. 1920

ellátására, és keresztülvitt még néhány ehhez hasonló, haladó jellegű reformot. De a burzsoázia minden eszközzel gátolta ezek megvalósítását, s így végül is nem eredményezhették a dolgozók helyzetének gyökeres megjavulását. Ráadásul a Földműves Szövetségen belül is komoly nézeteltérések voltak. A szövetség Turlakov vezette jobbszárnya a burzsoá táborral kívánt akcióegységet, és tagadta a Sztambolijszki által javasolt demokratikus reformok szükségességét.

Következetlen volt a kormány külpolitikája is. A néptömegek hangulatának engedelmeskedve a kormány megtagadta a szovjetellenes intervencióban való részvételt, sőt 1921-ben azt is megengedte, hogy élelmiszert gyűjtsenek az éhínségtől sújtott Volga-vidék számára. Ugyanakkor azonban menedéket adott a Szovjet-Oroszországból átszökött vrangelistáknak, s megengedte nekik, hogy Bulgária területén fenntartsák katonai szervezetüket.

1922-ben bizonyos közeledés indult meg Bulgária és Szovjet-Oroszország között; de a Sztambolijszki-kormány, az antant rosszallásától tartva, végül mégsem merte felvenni a diplomáciai kapcsolatokat a szovjet állammal.

A bolgár nagyburzsoázia, amelynek érdekeit bizonyos fokig sértette a Földműves Szövetség kormányának politikája, elhatározta, hogy megbuktatja a kormányt. A demokratikus erőket egyenként akarta eltiporni: először a kevésbé harcképes Földműves Szövetséget, azután a Kommunista Pártot. 1922 tavaszán Népi Egyetértés néven reakciós szervezet alakult A. Grekov és A. Cankov vezetésével. A reakció másik központja a Katonai Liga elnevezésű tiszti szervezet volt, amely III. Borisz cárral állt kapcsolatban. A reakciósoknak a Sztambolijszki-kormányban is voltak titkos támogatóik: Sztojanov belügyminiszter, Tomov hadügyminiszter és mások a kormányon belül folytattak aknamunkát.

A Kommunista Párt erélyes harcot folytatott a reakciósok ellen. A párt kezdeményezésére 1922 novemberében népszavazást rendeztek arról, miképpen büntessék meg az ország katonai vereségét előidéző tábornoki kart és udvari kamarillát. A Kommunista Párt és a Földműves Szövetség együttesen lépett fel és 750 000 szavazatot kapott, míg a burzsoá pártokra csak körülbelül

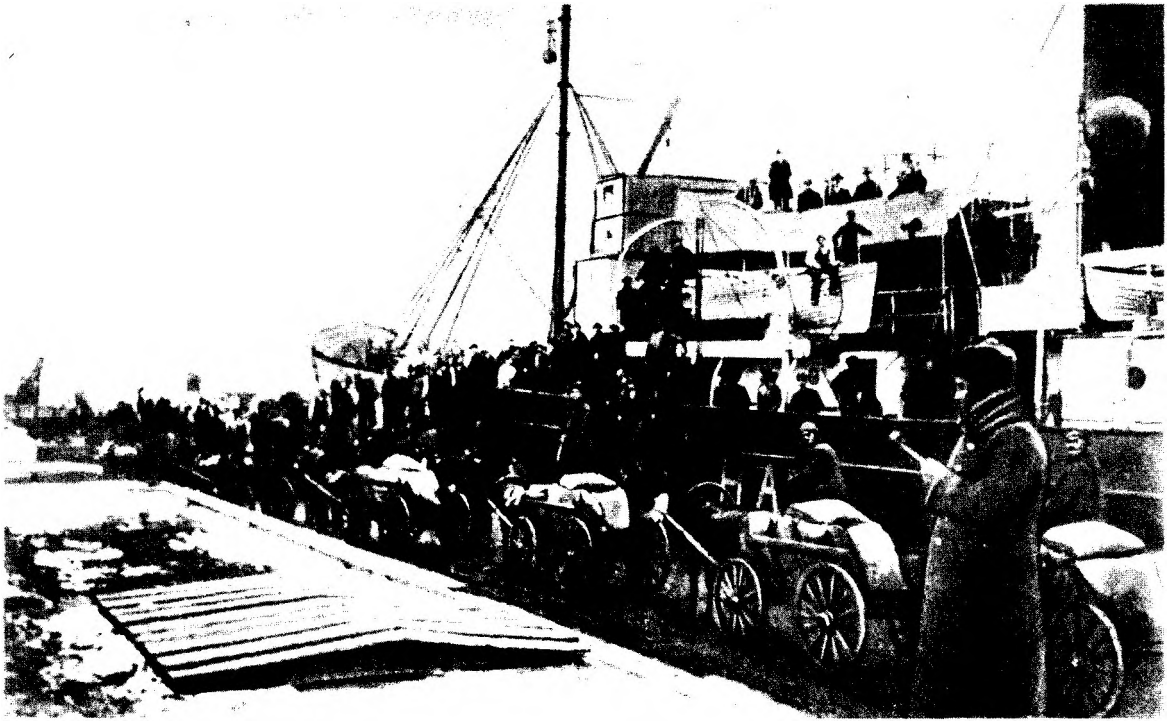

Gabonaszállítás Burgaszból a Volga-vidék éhínség sújtotta lakossága részére
Fénykép. 1921

200 000-en szavaztak. Ám a „földművesek" vezetői ebből azt a téves következtetést vonták le, hogy a reakció már megsemmisült, s ezért felbontották a kommunistákkal kötött szövetséget, sőt, fő vetélytársuknak kezdték tekinteni a Kommunista Pártot. Amikor a Kommunista Párt az 1923-as parlamenti választásokon ismét a második helyre került, a kormány megtorló intézkedéseket foganatosított ellene.

A reakció kihasználta a Földműves Szövetség és a Kommunista Párt közötti ellentéteket. Az 1923. június 9-ére virradó éjszakán Szófiában ellenforradalmi lázadás tört ki. A belső nézeteltérésektől megbontott, a kommunisták elleni harcban legyengült Földműves Szövetség teljesen elvesztette a fejét, és nem tudta megszervezni az ellenállást. A Kommunista Párt arra a hibás álláspontra helyezkedett, hogy a semleges megfigyelő szerepét játssza; a lázadást vezető Cankov-csoport és a Sztambolijszki-kormány közti harcot ugyanis teljesen helytelenül csak a burzsoázia két frakciója közötti hatalmi versengésnek, összecsapásnak tekintette.

A Földműves Szövetség kormánya megbukott. Cankov reakciós klikkje jutott hatalomra.

6. ROMÁNIA

ROMÁNIA A VILÁGHÁBORÚ BEFEJEZŐDÉSEKOR

1918 tavaszán a német csapatok megszállták Románia nagy részét: Munteniát, Olteniát, Észak-Dobrudzsát. Ezekről a területekről az 1918. május 7-én aláírt bukaresti békeszerződés megkötésekor sem vonultak ki. A megszállók rengeteg élelmiszert és ipari nyersanyagot raboltak

el Romániától és a megszálló csapatok eltartásának súlyos terhét is az országra hárították. Romániát az a veszély fenyegette, hogy a német imperializmus félgyarmatává süllyed.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalomról érkező hírek nagy hatással voltak a román népre, s fellendítették a forradalmi mozgalmat az ország mindkét részén — a megszállt és a meg nem szállt területeken egyaránt. A meg nem szállt területen, az Oroszországgal szomszédos Moldvában, szoros kapcsolat jött létre a román dolgozók megmozdulásai és az orosz hadseregben kibontakozott forradalmi mozgalom között. Az orosz hadseregben, nyomban a februári forradalom után, nagy számban alakultak meg a katonaküldöttek szovjetjei. 1917 decemberében felkelés tört ki a fekete-tengeri és a dunai román flottában; a felkelés leverése több mint három hónapig tartott. Felkelések törtek ki a román szárazföldi hadseregben is. Sok helyütt, főként Moldva északi vidékein, megmozdult a parasztság is, és hozzálátott a földesúri birtokok elfoglalásához és szétosztásához.

1918 januárjában a román szoldateszka, az antant támogatására építve s kihasználva a szovjetköztársaság nehéz helyzetét, megszállta Szovjet-Besszarábiát. A besszarábiai forradalmi harc azonban nem ért véget, hiába alkalmaztak a román megszállók terrort és repressziókat, hiába hajtottak végre tömegkivégzéseket. Moldvában sem sikerült elnyomniuk a forradalmi mozgalmat. 1918 márciusában Nicolina-Iaşiban sztrájkba léptek a vasutasok; a sztrájkhoz sok hadiüzem munkásai is csatlakoztak. 1918 augusztusában vasutassztrájkok zajlottak le Iaşiban, Galaţiban, Bîrladban és Bengyeriben. A sztrájkolók az „El a kezeket Szovjet-Oroszországtól!" jelszót hangoztatták. A forradalmi harc Románia német megszállás alatt levő területein is kibontakozott. Az Oroszországban tartózkodó román menekültek és volt román hadifoglyok katonai alakulatokat hoztak létre, amelyek a Vörös Hadsereggel vállvetve védelmezték a szovjet államot.

A forradalmi tömegmozgalom megerősítette a baloldali szociáldemokraták pozícióit. A baloldaliak már 1917 végén megnyerték a legöntudatosabb munkásokat és a frontról visszatért katonák egy részét, és megalakították az első kommunista csoportokat. E csoportok illegális tevékenységet fejtettek ki Bukarestben, Ploeştiben, Brăilában, Turnu-Severinben, Craiovában és más városokban, s felvették a kapcsolatot a moldvai forradalmi szervezetekkel. 1918 nyarán a kommunista csoportok akkoriban létrejött illegális vezető bizottsága felhívta a munkásosztályt, hogy követelje a megszálló csapatok haladéktalan kivonását, fokozza harcát a burzsoá-földesúri kormány megdöntéséért, és szálljon síkra Szovjet-Oroszország védelmében. A bizottság felhívásai a dolgozók gazdasági helyzetének megjavítását és a politikai szabadságjogok biztosítását követelték. 1918 októberében a kommunista csoportok képviselői Moszkvába utaztak, és részt vettek az októberi forradalom évfordulójának megünneplésén. A németek által megszállt területen működő néhány kommunista csoport kapcsolatba lépett a megszálló csapatok spartakista tagjaival, továbbá a németországi spartakistákkal és a bulgáriai tesznyákokkal.

Bulgária kapitulációja, valamint az osztrák—magyar és német csapatoknak a nyugati és az olasz fronton bekövetkezett teljes veresége után lemondott Alexandru Marghiloman németbarát kormánya. Az új kormány, amelynek feje Coandă tábornok lett, 1918. november 10-én semmisnek nyilvánította a Németországgal kötött bukaresti békeszerződést.

A központi hatalmak háborús veresége és a Németországban kitört forradalom újabb lökést adott a romániai forradalmi mozgalomnak. A felszabaduló területeken — Bukarestben, Craiovában, Ploeştiben stb. — lehetővé vált, hogy a dolgozók vegyék kezükbe a hatalmat: a német katonai közigazgatás már megszűnt, a román csapatok pedig még Moldvában állomásoztak. A munkások sok városban és kerületben fegyveres osztagokat — nemzetőrséget — alakítottak; számos gyárban üzemi bizottságok és munkástanácsok jöttek létre, amelyeknek jelentős része sok hasonlóságot mutat az orosz munkásküldöttek szovjetjeivel. Egyes munkástanácsok az üzem egész tevékenységére kiterjesztették ellenőrzésüket. A bukaresti nyomdák munkástanácsai forradalmi cenzúrát vezettek

be a burzsoá sajtótermékek felett, megtiltották a Szovjet-Oroszországot rágalmazó cikkeknek, valamint a vállalkozók és a kormány munkásellenes rendeleteinek a kinyomtatását. A munkástanácsok mellett nagy szerepet játszottak a szakszervezetek is, amelyek a német csapatok kivonulása után nyomban újjáalakultak az uzemekben. November 14-én Bukarestben megjelent az „Éljen a szocializmus!" című legális munkásújság első száma, amely cikket kozolt „El a kezeket Szovjet-Oroszországtól!" címmel.

Decemberben Bukarestben, a Prahova volgyében és más iparvidékeken hatalmas sztrájkhullám soport végig. Ennek eredményeként sok uzemben bevezették a napi nyolcórás munkaidőt, felemelték a munkabéreket és elismerték a szakszervezeteket, a munkástanácsokat és az uzemi bizottságokat. Néhány helyen nagy utcai tuntetésekre kerult sor, amelyeken a munkások a koztársaság kikiáltását, a demokratikus szabadságjogok biztosítását és a Szovjet-Oroszországgal való szovetséget kovetelték.

Fellendult a forradalmi mozgalom Erdélyben is. Itt 1918 novemberében és decemberében sok helyutt munkástanácsok alakultak, a parasztok pedig megkezdték a nagybirtokok elfoglalását. Erdély román lakossága azért harcolt, hogy Erdélyt Romániához csatolják. A hadseregben zendulések tortek ki, a katonák tomegesen dezertáltak, a rendőrség teljesen széthullott. Az Osztrák—Magyar Monarchia államapparátusa Erdélyben nem létezett tobbé. A forradalmi erjedés a Bánátra, Dobrudzsára és a tobbi országrészre is kiterjedt.

A dolgozók azonban a forradalmi fellendulés korulményei kozott sem tudták kezukbe venni az államhatalmat. Románia munkásosztálya akkoriban még kevéssé volt szervezett, s nem rendelkezett forradalmi párttal. A román nagyburzsoázia, amely kitanulta a tomegek becsapásának minden csínját-bínját, az államapparátusra, a hadseregre, a rendőrségre és az antanthatalmak segítségére támaszkodva a maga diktatúráját valósította meg az országban. Erdélyben a reformista vezetők segítségével kezébe kaparintotta a nemzeti mozgalom vezetését.

A Bukarestbe visszatért kormány feje I. Brătianu lett, a finánctőke és a nagybirtokosok érdekeit képviselő Nemzeti Liberális Párt vezetője. A kormány azzal kezdte tevékenységét, hogy 1918. december 13-án sortuzet nyitott a bukaresti munkások tomegtuntetésére. Tobb mint 100 ember meghalt, és sok százan megsebesultek. Ezután tomeges letartóztatások kovetkeztek. A munkásklubokat és a szakszervezeti helyiségeket bezárták, a munkástanácsokat feloszlatták, és a legszigorúbb cenzúrát léptették életbe; sok gyárat katonaság szállt meg. A kormány ugyanakkor ígéretet tett a foldreform megvalósítására, s december 16-i torvényével bevezette az általános, egyenlő, kozvetlen és titkos választójogot (amely azonban nem terjedt ki a nőkre, a katonákra és a lakosság néhány más kategóriájára).

TARSADALMI ÉS NEMZETI ELLENTÉTEK A HÁBORU UTANI ROMÁNIABAN

Az uralkodó korok soviniszta hangulatkeltéssel igyekeztek elvonni a tomegeket a forradalmi mozgalomtól, s ezért nemcsak a nagyobbrészt románlakta Erdélyt akarták megszerezni Romániának, hanem jugoszláv és bolgár teruleteket, Besszarábiát, sőt Szovjet-Ukrajna déli részét is kovetelték.

E célok megvalósítása érdekében a román burzsoá-foldesúri kormány nagy buzgalommal igyekezett elnyerni az antanthatalmak jóindulatát. 1919 elején, amikor a román csapatok bevonultak Erdélybe, és Erdély a Román Királyság része lett, a román hatóságok feloszlatták a Habsburgbirodalom széthullása után alakult helyi onkormányzati szerveket, lefegyverezték a munkásőrség alakulatait, és elfojtották a forradalmi mozgalmat. A román csapatok a Bánátban is részt vettek a forradalmi mozgalom eltiprásában, ahol előzőleg sok helyutt népi hatalmi szervek jottek létre.

Románia csapatokat kuldott a Magyar Tanácskoztársaság ellen, és segítette az oroszországi

intervenciót. Az antant, amely a Román Királyságot egyik délkelet-európai ugródeszkájának tekintette, mindezt figyelembe véve hozzájárult Románia területének megnöveléséhez. Ezt a versailles-i rendszer békeszerződései foglalták írásba.

Nemcsak Erdély és Dél-Bukovina került Romániához, hanem az ukrán lakosságú Észak-Bukovina is. Az antanthatalmak Szovjet-Besszarábia bekebelezését is szentesítették. Mindezek eredményeként Románia területe a háború előttinek több mint kétszeresére nőtt, lakóinak száma pedig a háború előtti 7,9 millióval szemben most 17,3 millióra rúgott.

Az új területek révén Románia ipari potenciálja a háború előttihez képest 235 százalékkal megnőtt. Kiterjedt a külkereskedelem volumene is. Egyszersmind azonban fokozódott az országnak a külföldi tőkétől való függése. A külföldi tőkések, kihasználva Románia gazdasági gyengeségét és az antanthatalmaktól való politikai függését, akadálytalanul hozzájutottak a román gyárakhoz, nyersanyagforrásokhoz — elsősorban az olajkutakhoz —, ellenőrzésük alá vonták az ország pénzügyeit, külkereskedelmét és iparát. A külföldi tőke terjeszkedése erősen gátolta a román ipar fejlődését.

A nemzetgazdaság fejlődésének másik nagy akadályát a mezőgazdaságban továbbra is meglevő feudális maradványok alkották. Érintetlenül fennmaradt a nagybirtokrendszer, továbbra is érvényesek voltak a félfeudális kötelezettségek. A gazdálkodás idejétmúlt módszerekkel folyt, s így a román mezőgazdaság a legelmaradottabbak közé tartozott Európában. 1918-ban a kormány megígérte, hogy földreformot hajt végre, de az ígéret beváltására nem került sor. A parasztság szörnyű nyomorban élt, elviselhetetlen teherként nehezedett rá a földínség, a földesúri elnyomás, a rengeteg adó és illeték.

A munkások is igen nehéz körülmények között éltek. Nemcsak „saját" tőkéseik zsákmányolták ki őket, hanem a külföldi monopóliumok is. A proletariátus életszínvonala lényegesen alacsonyabb volt, mint más európai országokban. A Romániához csatolt területek nem román lakossága súlyos nemzetiségi elnyomás alatt sínylődött. A nemzetiségi elnyomás Besszarábiában volt a legerősebb; a román hatóságok itt visszaadták a földeket a nagybirtokosoknak, és teljesen megsemmisítették azokat a demokratikus jogokat, amelyeket a dolgozók az októberi forradalomban kivívtak.

A burzsoá-földesúri Romániában igen nagyok voltak a társadalmi és nemzeti ellentétek. Egy maroknyi milliomos szemérmetlenül gazdagodott a dolgozó tömegek kizsákmányolása és a természeti kincsekkel folytatott rablógazdálkodás révén. A gazdagok Bukarest központjában épített hivalkodó luxusvillái éles ellentétben voltak a munkáskülvárosok nyomortanyáival.

FORRADALMI HARCOK 1919-BEN ÉS 1920-BAN

A dolgozó tömegek továbbra is önfeláldozóan harcoltak létérdekeik érvényesítéséért. 1918. december 16-án — abban az időben, amikor a Brătianu-kormány tömeges megtorló intézkedéseket tett — sztrájkba lépett hatezer bukaresti vasutas. Elszánt és állhatatos harcukkal jelentős béremelést vívtak ki. A sztrájkmozgalom csakhamar az egész országra kiterjedt. Erdélyben több fegyveres összetűzésre került sor a rendőrséggel és a katonasággal. 1919 januárjában Vulcan község bányászainak sztrájkja fegyveres megmozdulássá fejlődött; Lupeni város munkásai fegyveres osztagokat küldtek a bányászok segítségére. A sztrájkot és a felkelést az újra megalakult munkástanácsok vezették.

Nagy jelentőségű munkásmegmozdulások színhelye volt Petroşeni is. Itt a különböző nemzetiségű munkások — románok, magyarok, lengyelek stb. — közösen harcoltak.

Fellendült a parasztmozgalom is, kivált Besszarábiában, Moldvában, Erdélyben, Bukovinában. 1919 januárjában parasztfelkelés tört ki Besszarábiában. A felkelők eleinte sikeresen küzdöttek: négy járásból — a hotyini, szoroki, orgejevi és belci járásból — elkergették a földbirtokosokat,

megverték az ott állomásozó csapatokat, és elfoglalták Hotyin városát. Ám a kulákok kihasználták ezt a spontán mozgalmat. A belőlük alakult hotyini direktórium tárgyalásokba bocsátkozott a kormánynyal, és 1919 februárjában feladta Hotyint. A csendőrség és a katonaság a város elfoglalása után tömegmészárlást rendezett. A hadvezetőség parancsára 500 parasztot kivégeztek és 22 falut tüzérségi tűzzel földig romboltak. Az üldözések miatt több ezer paraszt kénytelen volt elbujdosni és külföldre menekülni.

A munkásmozgalom 1919 márciusában, a magyar proletárforradalom hatására, ismét megélénkült. A kommunista csoportok vezetésével szolidaritási gyűléseket tartottak a romániai munkásnegyedekben. A munkások sokfelé sztrájkkal tiltakoztak az ellen, hogy a kormány csapatokat küldjön Magyarországra. Júniusban általános vasutassztrájkra került sor; júliusban a román proletariátus — más országok munkásosztályával együtt — támogatta a Kommunista Internacionálénak a Magyar Tanácsköztársaság megvédésére kiadott felhívását, és politikai sztrájkot szervezett, amelyben a munkások tízezrei vettek részt. A hadseregben a kommunisták leleplezték a Magyar Tanácsköztársaság ellen csapatokat küldő antanthatalmak ellenforradalmi céljait. A katonák mozgalmat indítottak azért, hogy leszereljék őket; néhány katonai alakulatnál felkelés tört ki. Erdélyben és Bukovinában a parasztok elfoglalták és felosztották maguk között a nagybirtokosok földjeit, Besszarábiában földesúri kúriákat gyújtottak fel.

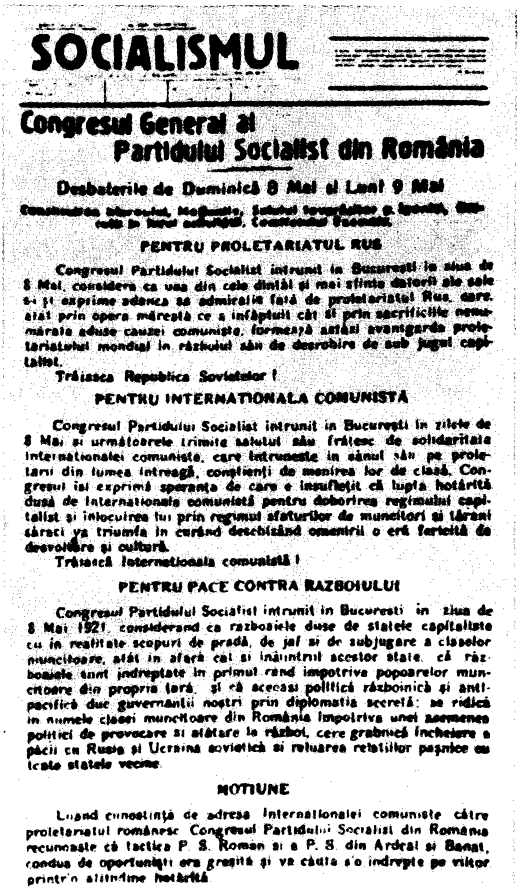

SOCIALISMUL

Congresul General al Partidului Socialist din România

Desbaterile de Duminică 8 Mai și Luni 9 Mai

[illegible]

PENTRU PROLETARIATUL RUS

Congresul Partidului Socialist întrunit în București în ziua de 8 Mai, considera ca una din cele dintâi și mai sfinte datorii ale sale să-și exprime adânca sa admirație față de proletariatul Rus, care, atât prin opera măreață ce a înfăptuit cât și prin sacrificiile nenumărate aduse cauzei comuniste, formează astăzi avantgarda proletariatului mondial în războiul său de desrobire de sub jugul capitalist.

Trăiască Republica Sovietelor!

PENTRU INTERNATIONALA COMUNISTĂ

Congresul Partidului Socialist întrunit în București în zilele de 8 Mai și următoarele trimite salutul său frățesc de solidaritate internaționalei comuniste, care întruneste în sânul său pe proletarii din lumea întreagă, conștienți de menirea lor de clasă. Congresul își exprimă speranța de care e însuflețit că lupta hotărîtă dusă de Internaționala comunistă pentru doborîrea regimului capitalist și înlocuirea lui prin regimul sfaturilor de muncitori și țărani săraci va triumfa în curând deschizând omenirii o eră fericită de desvoltare și cultură.

Trăiască Internaționala comunistă!

PENTRU PACE CONTRA RAZBOIULUI

Congresul Partidului Socialist întrunit în București în ziua de 8 Mai 1921, considerând ca războaiele duse de statele capitaliste cu în realitate scopuri de pradă, de jaf și de subjugare a claselor muncitoare, atât în afară cât și înăuntrul acestor state, că războaiele sunt îndreptate în primul rând împotriva popoarelor muncitoare din propria țară, și că aceeași politică războinică și antipacifică duc guvernanții noștri prin diplomația secretă; se ridică în numele clasei muncitoare din România împotriva unei asemenea politici de provocare și atâtare la război, cere grabnică încheiere a păcii cu Rusia și Ucraina sovietică și reluarea relațiilor pașnice cu toate statele vecine.

MOTIUNE

Luând cunoștință de adresa Internaționalei comuniste către proletariatul românesc Congresul Partidului Socialist din România recunoaște că tactica P. S. Român și a P. S. din Ardeal și Banat, condusă de oportuniști era greșită și va căuta s'o îndrepte pe viitor printr'o atitudine hotărîtă.

Közlemény Románia Kommunista Pártjának megalakulásáról

Socialismul, 1921. május 11

A kormány úgy próbálta elvonni a dolgozó tömegeket a forradalmi harctól, hogy elfogadtatta a parlamentben a nyolcórás munkanapról szóló törvényt, újra késznek nyilatkozott a földreform megvalósítására, és ünnepélyesen megígérte, hogy Románia minden népének egyenlő politikai jogokat fog nyújtani. De a nagyhangú ígéreteken túl semmi nem történt. A nyolcórás munkanapot nem tartották be, a földreformra s a nemzeti kisebbségek egyenjogúságára tett ígéretek pedig papíron maradtak.

1919 decemberében új kormány alakult, az erdélyi származású Vaida-Voevodnak, a román burzsoá Nemzeti Párt vezetőjének elnökletével. Az úgynevezett Parasztpártra, a nemzeti demokratákra és a Juliu Maniu vezette erdélyi román nacionalista pártra támaszkodva ez a kormány is nemzeti elnyomó, gyarmatosító politikát folytatott, jóllehet a Romániához csatolt területek parlamenti képviselőinek támogatását élvezte.

A Vaida-Voevod-kormány helyét 1920 márciusában Averescu tábornok kormánya foglalta el. Averescu a Néppárt vezetője volt, és már 1918-ban bemutatkozott, mint a forradalmi mozgalom eltiprója és Szovjet-Oroszország esküdt ellensége. Hatalomra jutását annak köszönhette, hogy az antant követelte: Románia nyújtson segítséget Lengyelország és Vrangel újabb hadjáratához a szovjetköztársaság ellen. A román burzsoázia ezenkívül azt a feladatot tűzte Averescu elé, hogy felszámolja mindazokat a vívmányokat, amelyeket a néptömegek a forradalmi fellendülés idején

kiharcoltak maguknak. A kormány feloszlatta a parlamentet, csökkentette a szenátus és a képviselőház tagjainak számát, betiltotta a munkások tömegszervezeteit. A szovjetellenes intervencióban való részvétel előkészítéseként sok embert behívtak a hadseregbe.

Az uralkodó köröknek az a szándéka, hogy Románia részt vegyen az intervencióban, elszánt ellenállást váltott ki a munkásosztályból. 1920 májusában Bengyeri járásában felkelés tört ki, a szovjethatalom kikiáltásának és a Szovjet-Oroszországgal kötendő szövetségnek a jelszavával. Augusztusban országszerte nagy háborúellenes tömeggyűléseket tartottak. A dolgozók mindinkább magukévá tették a kommunisták jelszavait: „Éljen Szovjet-Oroszország!", „Ne nyújtsunk katonai segítséget a pánok Lengyelországának!", „Le az antanttal!" A Bánátban, Bukovinában, Besszarábiában a vasutasok feltartóztatták a Lengyelországba fegyvert szállító vasúti szerelvényeket. Több ilyen szerelvényt fel is robbantottak.

A román proletariátus sztrájkharca 1920 októberében érte el a tetőfokát: ekkor általános sztrájk tört ki, amelyben 200 000 munkás vett részt. A sztrájk megbénította az ipart, a közlekedést, a postát; egy időre szinte az egész gazdasági élet megállt.

Az általános sztrájk az első perctől kezdve határozottan politikai jellegű volt: a munkások az uralkodó körök reakciós bel- és külpolitikája ellen léptek fel. A Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek opportunista vezetői azonban — bár kénytelenek voltak beleegyezni a sztrájk kimondásába — minden erővel dezorganizálni igyekeztek a munkásokat. A kormány rendőrséget és katonaságot vezényelt a gyárakba. A sztrájkot letörték.

Az általános sztrájk veresége után az Averescu-kormány fokozta a munkásosztály elleni megtorló hadjáratot. A forradalmi mozgalom hanyatlásnak indult.

ROMÁNIA 1921—1923-BAN. A KOMMUNISTA PÁRT MEGALAKULÁSA

1921-ben, több mint kétévi tárgyalás után, végre elfogadták a földreformtörvényt. De a földesúri földtulajdon lényegében érintetlen maradt. Csak az 500 hektárnál (Besszarábiában a 100 hektárnál) nagyobb földbirtokoknak a birtokhatárt meghaladó részét sajátították ki; a parasztok által fizetendő megváltási összeg pedig a földbér 30—40-szerese lett. Mivel a parasztoknak sem mezőgazdasági felszerelésük, sem pénzük nem volt, kénytelenek voltak bankkölcsönt felvenni vagy uzsoráshoz fordulni; mindkét esetben teljesen kiszolgáltatott helyzetbe kerültek, és a dolog nemegyszer azzal végződött, hogy el kellett adniuk a juttatott földet. Az agrártörvény értelmében 2,3 millió parasztgazdaságot kellett volna földhöz juttatni, a valóságban azonban csak 1,5 millió gazdaság kapott földet. Végeredményben ez a földreform csak a falusi burzsoáziát erősítette.

A burzsoá-földesúri uralkodó körök külpolitikailag Franciaország, Anglia és más nyugati országok felé orientálódtak és előmozdították Románia leigázását a külföldi imperialisták által. Románia szerződést kötött Csehszlovákiával és a Szerb—Horvát—Szlovén Királysággal (ezzel a szerződéssel alakult meg a kisantant); ezenkívül 1921. március 3-án katonai szövetségre lépett Lengyelországgal; ez a paktum nyíltan a szovjet állam ellen irányult.

1922 januárjában ismét Brătianu, a Nemzeti Liberális Párt vezetője került a kormány élére. A kormány feloszlatta a parlamentet és új választásokat írt ki. A forradalmi és haladó elemek elleni rendőrterror és durva hamisítások segítségével a Nemzeti Liberális Párt 309 mandátumot szerzett meg a 387 közül, és ezzel uralkodó helyzetet biztosított magának a parlamentben.

Románia munkás- és szocialista mozgalmában ebben az időben három irányzat volt. Az egyiket a Szocialista Párt balszárnyán álló legöntudatosabb és leghaladóbb munkások alkották; ennek az irányzatnak a kommunista csoportok képezték a vezető magvát. A másik irányzatot a centristák képviselték, a harmadikat pedig a nyílt opportunisták és reformisták.

1923. március 18. Tüntetés Bukarestben a reakciós alkotmány ellen
Fénykép

A kommunista csoportok élén kiváló forradalmárok álltak: Alecu Constantinescu, Constantin Ivănuș, Leonte Filipescu, Pavel Tcacenco, G. M. Vasilescu-Vasia és mások. A kommunisták eredményesen küzdöttek a Szocialista Párt balszárnyának erősítéséért. E pártnak mind több szervezete fogadta el a kommunista álláspontot. Az 1921. május 8-án Bukarestben megnyílt kongresszuson a küldöttek többsége a Kommunisták Romániai Pártjának megalakítása és a Kommunista Internacionáléhoz való csatlakozás mellett foglalt állást.

A kormány elfogató parancsot adott ki a Kommunista Párt megalakítására szavazó küldöttek ellen. A kongresszus munkája megszakadt. A kormány provokációs pert rendezett a letartóztatott kongresszusi küldöttek és több más forradalmár ellen. Ám az uralkodó köröknek mégsem sikerült megfojtaniuk a kommunista mozgalmat. 1922 októberében Ploeștiben megtartották a Kommunisták Romániai Pártjának második kongresszusát, amely jóváhagyta a lenini elveken alapuló szervezeti szabályzatot.

A Kommunista Párt megalakulása óriási jelentőségű esemény volt Románia munkásosztályának életében. A leninizmus a román munkásmozgalomban nagy, történelmi jelentőségű győzelmet aratott az opportunizmus és a reformizmus fölött.

A Brătianu-kormány fokozta a munkásmozgalom elleni terrort. Az 1923-as államvédelmi törvény betiltotta a Kommunista Pártot.

A parlament az uralomra jutott reakció légkörében fogadta el 1923 márciusában a Román Királyság új alkotmányát, amely alig különbözött az 1866-os alkotmánytól. Romániát alkotmányos monarchiának nyilvánították. Deklarálták az általános választójogot, amelyből azonban kirekesztették a nőket és a katonákat. Egészében véve az alkotmány, amely garantálta a tőkés magántulajdon sérthetetlenségét és a földesúri földtulajdon érinthetetlenségét, a burzsoá-földesúri államrendszert foglalta törvénybe.

IX. FEJEZET

A SZOVJET NÉP HARCA A KÜLFÖLDI BEAVATKOZÁS ÉS A BELSŐ ELLENFORRADALOM ELLEN

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom félelmet és gyűlöletet keltett az egész világ kapitalistáiban, mert megmutatta uralmuk ingatagságát, és tettekkel bizonyította be, hogy a kizsákmányolók hatalmát meg lehet dönteni. A forradalom elvette a külföldi tőkésektől oroszországi gyáraikat, koncesszióikat, tőkebefektetéseiket, és érzékeny csapást mért a New York-i, londoni, párizsi, berlini bankárok és nagyiparosok érdekeire.

Az októberi forradalom a béke jelszavával győzedelmeskedett. Mindkét hadviselő tábor imperialistái attól féltek, hogy Szovjet-Oroszország békeharca és a háborúból való kilépése minden országban erősíteni fogja a békevágyat. A háború ügye, az imperialisták ügye komoly veszélybe került.

A kapitalista országok uralkodó köreit félelemmel töltötte el az októberi forradalomnak a nemzetközi munkásmozgalomra és az elnyomott népek felszabadító harcára gyakorolt erkölcsi hatása is. A szovjet állam, amely már létének puszta tényével is forradalmasította a világot, az egész kizsákmányolt emberiség vonzási központja lett.

Az imperialisták kérlelhetetlen osztálygyűlölettel viseltettek a szovjet állam iránt, létének első percétől kezdve. Ez az ellenségesség a szovjetek köztársaságának belügyeibe való közvetlen beavatkozásban, a katonai intervenció megszervezésében teljesedett ki, aminek a szovjethatalom megdöntése, a burzsoá-földesúri rendszer visszaállítása, Oroszország leigázása és feldarabolása volt a célja.

Az intervenciósok szövetségesekre leltek az oroszországi ellenforradalmárok személyében. Az Oroszországban megdöntött tőkés és földesúri kizsákmányoló osztályok, az ellenforradalmi pártok — a kadetek, a mensevikek, az eszerek, az anarchisták, a burzsoá nacionalisták pártjai — nem voltak hajlandók megadni magukat. A kizsákmányolók ellenállása az osztályharc legélesebb formájában nyilvánult meg: a polgárháborúban. Ez a háború — a szovjethatalom nagy túlerejénél fogva — viszonylag gyorsan véget érhetett volna. De a belső ellenforradalom katonai, politikai és gazdasági támogatást kapott a külföldi imperialistáktól; ezért a polgárháború a végsőkig kiéleződött, elhúzódott, s hatalmas áldozatokat és nélkülözéseket követelt Oroszország népeitől.

A külső és belső szovjetellenes erők velejéig reakciós szövetségbe tömörültek, hogy megakadályozzák — vagy legalábbis feltartóztassák — a történelem előrehaladását. E szövetség résztvevői között nagy nézeteltérések voltak. Az orosz burzsoázia vissza akarta szerezni hatalmát, hogy megvédelmezhesse érdekeit és profitját; a külföldi imperialisták viszont az orosz burzsoázia rovására még jobban meg akarták erősíteni pozícióikat Oroszország gazdasági és politikai életében. Az orosz

burzsoázia, mint gyengébb fél, minden engedményre hajlandó volt, és szemérmetlenül áruba bocsátotta az ország területét és természeti kincseit.

A szovjetellenes intervencióban kisebb vagy nagyobb mértékben a tőkés világ összes nagy állama részt vett; ott volt mellettük sok kisebb ország is. Az osztrák—német tömb országai éppúgy fegyvert fogtak a szovjetek köztársasága ellen, mint az antantállamok: csapatokat küldtek Szovjet-Oroszországba, óriási összegeket költöttek az intervencióra, pénzzel, fegyverrel, lőszerrel, felszereléssel segítették az ellenforradalmár fehérgárdistákat.

Az intervenció fő szervezői és résztvevői Anglia, Franciaország, Japán és az Egyesült Államok voltak. Az Egyesült Államok — a tőkés világ leggazdagabb országa, amely a legnagyobb anyagi lehetőségekkel rendelkezett a szovjetellenes erők támogatására —, képmutatóan leplezve valódi, imperialista céljait, a legtevékenyebben részt vett az intervenciósok blokkjában. Amerikai csapatok fegyveres intervenciót folytattak orosz területen — északon és a Távol-Keleten. Amerikai diplomaták, államférfiak és katonai vezetők szovjetellenes összeesküvéseket szőttek, államszövetségeket hoztak létre Szovjet-Oroszország ellen. Miként Lenin írta: „Az amerikai milliárdosok, ezek a modern rabszolgatartók különösen tragikus fejezetet nyitottak a véres imperializmus véres történetében éppen most, amikor beleegyezésüket adták — egyre megy, hogy közvetlenül-e vagy közvetve, nyíltan-e vagy képmutatóan leplezett formában — ahhoz, hogy az angol—japán fenevadak fegyveres hadjáratot indítsanak, amelynek célja az első szocialista köztársaság megfojtása."[1]

A világ imperialistái egyek voltak abban a törekvésükben, hogy megsemmisítsék a szovjet államot, de minden egyes imperialista államnak megvoltak a maga külön, önző céljai is; mindegyik igyekezett visszaszorítani konkurrenseit, igyekezett kedvezőbb pozíciókra szert tenni. Nemcsak a két szemben álló hadviselő tábor — az antant és a központi hatalmak — között voltak kibékíthetetlen imperialista ellentétek, hanem az angol—francia—amerikai—japán tömbön belül is: az Egyesült Államok és Japán, Anglia és Franciaország, az utóbbiak és az Egyesült Államok között stb.

1. A NYÍLT IMPERIALISTA INTERVENCIÓ KEZDETE ÉS A BELSŐ ELLENFORRADALOM AKTIVIZÁLÓDÁSA

A KÜLSŐ ÉS BELSŐ SZOVJETELLENES ERŐK ÖSSZEFOGÁSA. A SZOVJET KÖZTÁRSASÁG A FRONTOK GYŰRŰJÉBEN

Az antant eleinte burkolt intervenciót folytatott: politikailag és anyagilag támogatta az oroszországi ellenforradalmat, szovjetellenes lázadásokat szervezett. 1918 tavaszára azonban világossá vált, hogy az oroszországi tőkések és földesurak egymagukban nem képesek megbirkózni a győzelmes szocialista forradalommal. Az antant ezért a saját csapatait küldte Szovjet-Oroszország ellen. Amíg az európai háború tartott, és a központi hatalmak tartották kezükben a fekete-tengeri szorosokat, az antant nem tudott Oroszország egész területén nagyobb szabású hadműveleteket indítani. Abban az időben csak északon és a Távol-Keleten, Közép-Ázsiában és a Kaukázusontúl folytatott hadműveleteket.

Az antant intervenciója ténylegesen háborút jelentett Szovjet-Oroszország ellen; az imperialisták ezt a háborút annak a frázisnak a leple alatt folytatták, hogy „segítséget nyújtanak" az orosz népnek Németországgal szemben. Ennek az állításnak az alaptalanságát már az a tény is mutatta, hogy az antanthatalmak Németország kapitulációja után nemcsak folytatták a szovjetellenes háborút, hanem még fokozták is.

[1] Lenin: Levél az amerikai munkásokhoz. Lásd *Lenin* Művei. 28. köt. Szikra 1952. 49. old.

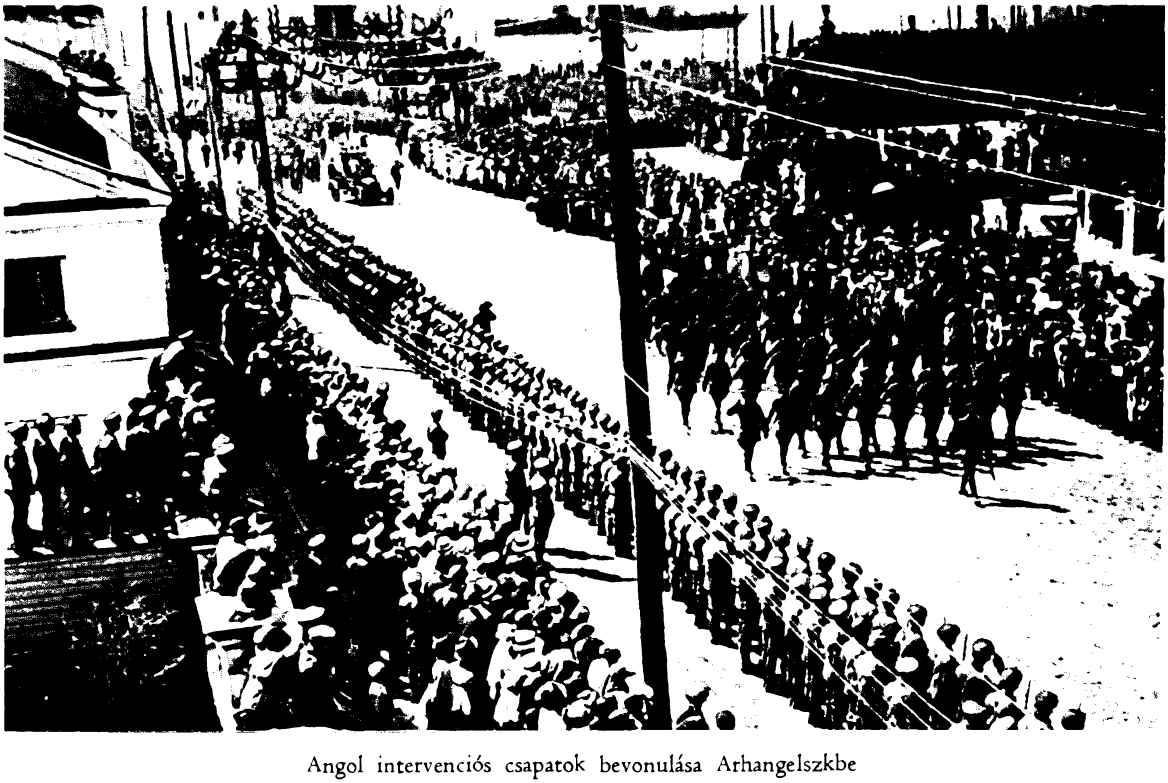

Angol intervenciós csapatok bevonulása Arhangelszkbe
Fénykép. 1918

1918. március 9-én Murmanszkban partra szállt az első angol fegyveres osztag, amelyet hamarosan nagy amerikai, angol, francia csapatok követtek. Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok képviselői a murmanszki szovjet hazaáruló tagjaival kötött egyezményben arra kötelezték magukat, hogy nem avatkoznak be a terület belügyeibe. A valóságban az intervenciósok erőszakkal feloszlatták a dolgozók szervezeteit, békés lakosokat gyilkoltak halomra. Kemben egy angol—francia katonai osztag szétkergette a helyi szovjetet és agyonlőtte vezetőit.

Augusztus 1-én intervenciós flotta jelent meg Arhangelszk partjainál. Másnap az ellenséges erők partra szálltak a városban; ellenforradalmi puccsot szerveztek, és fehérgárdista bábkormányt hoztak létre, élén egy Csajkovszkij nevű „népi szocialistával".

A szovjet kormány több jegyzékben erélyesen tiltakozott az intervenció ellen. Az antant-kormányok válaszjegyzékeikben képmutatóan azt állították, hogy hadihajóik csak a „német veszély" elhárítása végett horgonyoznak Szovjet-Oroszország északi kikötőiben. Valójában Murmanszk és Arhangelszk vidékén semmiféle német veszély sem volt. Ezt a szövetségesek hivatalos képviselői is elismerték. Az arhangelszki amerikai konzul a következőket tudatta Francisszel, az Egyesült Államok oroszországi nagykövetével: „A cél nem pusztán Arhangelszk megszállása, hanem az oroszországi belső területek felé való előnyomulás is..."

A Távol-Keleten 1918 áprilisának első napjaiban indult meg az intervenció. Vlagyivosztokban japán, angol, majd később (1918 augusztusában) amerikai csapatok szálltak partra. 1918 második felében csupán az amerikai sereg létszáma 9000 fő volt.

1918 május végén szovjetellenes lázadás tört ki a csehszlovák hadtestben. Ez a hadtest a volt osztrák—magyar hadseregben szolgált csehekből és szlovákokból állott, akik 1914—1917 között estek hadifogságba. A szovjet kormány megengedte nekik, hogy a szibériai vasútvonalon Vlagyivosz-

AZ ANTANT A BÉKE ÁLARCA ALATT
V. N. Denis plakátja. 1919

tokba utazzanak, ahonnan azután tovább mehettek volna Európába. Az antantimperialisták azonban, T. Masaryk és E. Beneš cseh burzsoá vezetők segítségével, ellenforradalmi célokra használták fel a csehszlovák hadtestet. A hadtest parancsnoksága, hitszegően megsértve a szovjet kormánnyal kotott megállapodást, útkozben ellenforradalmi lázadást szervezett.

A csehszlovák hadtest mintegy 50 000 jól felfegyverzett katonából állott Sok orosz fehérgárdista is csatlakozott hozzá. Úticéljuk felé tartva, a hadtest alakulatai Penzától egészen Vlagyivosztokig húzódtak szét a szibériai vasútvonal mentén. Mivel itt igen kevés szovjet csapat állomásozott, a vasútvonal egész hosszában elfoglalták a városok nagy részét, és visszaállították a burzsoá rendet.

Az Oroszországban tartózkodó cseh és szlovák hadifoglyok túlnyomó többsége (számuk a hadtest tagjain kívul 150 000 volt) nem támogatta a nemzetkozi imperializmus és a csehszlovák reakciósok ellenforradalmi vállalkozását. Sok cseh és szlovák belépett a Voros Hadseregbe, amelyben csehszlovák alegységek alakultak. Az oroszorszagi csehszlovák kommunista csoport tagjai leleplezték az imperialisták provokációit, és fáradhatatlan agitációs munkát folytattak a csehszlovák hadtest katonái kozott. Mégsem sikerult megakadályozniuk, hogy az ellenforradalmi tisztikar — a jobboldali szociáldemokraták támogatásával, szemérmetlen demagógia és csalás segítségével, a nacionalista szenvedélyek felkorbácsolásával — a szovjethatalom elleni harc eszközévé tegye a hadtestet.

Az imperialista beavatkozás kibontakozásával fokozódott az oroszországi belső ellenforradalom tevékenysége is. A csehszlovák hadtesttel egyutt a Volga-vidéki, az uráli, a szibériai ellenforradalmi erők is fegyvert fogtak a szovjethatalom ellen. 1918 nyarának végén már nagy teruleteket tartottak a kezukben: egész Szibériát, az Urál nagy részét, tobb Volga-menti várost: Szamarát, Szimbirszket, Kazanyt. Szovjet-Turkesztánt elvágták az ország centrumától. Június első felében a csehszlovákok által elfoglalt Szamarában a kadetok, az eszerek és a mensevikek részvételével ellenforradalmi „kormány" alakult, az úgynevezett „Komucs" — az alkotmányozó gyűlés tagjainak bizottsága. Omszkban megalakult a fehérgárdista szibériai „kormány". A cári hadsereg volt tisztjeiből alakult „önkéntes" hadsereg, amelyet Alekszejev, Kornyilov és Gyenyikin tábornokok vezettek, elfoglalta Észak-Kaukázus nagy részét.

Az antant fegyveres intervenciója a Kaukázusontúl és Kozép-Azsiában is megindult. 1918 augusztusában egy Iránból érkezett angol intervenciós csapat, Dunsterville tábornok parancsnoksága alatt, bevonult Bakuba. Ezzel egyidejűleg más, ugyancsak Iránbol érkezett angol csapatok, amelyeket Malleson tábornok vezényelt, elfoglalták a Kaszpi-tenger mellékét.

A császári Németország is eskudt ellensége maradt a szovjet államnak. Megszegve a breszti békeszerződést, megszállta a Krím-félszigetet, csapatokat kuldott Észak-Kaukázusba és a Kaukázusontúlra. A doni kozákok lázadása megdontotte a szovjethatalmat a Don vidékén. Krasznov tábornok, „a nagy hatalmú doni sereg" atamánja, a német imperialisták segítségével nagy sereget szervezett, majd Caricin és Voronyezs ellen vonult.

Németország szovetségese, a szultáni Torokország a Kaukázusontúl indított támadást. 1918 szeptemberében a torok csapatok elfoglalták Bakut, és lemészárolták a város sok lakóját.

Ukrajnában, a Baltikumban, Belorussziában, a Krím-félszigeten a német megszállók bábkormányokat hoztak létre a legreakciósabb, nagyobbrészt monarchista elemekből. 1918 áprilisának végén az ukrán Kozponti Radát új „kormány" váltotta fel az „egész Ukrajna hetmanjává" kikiáltott volt cári tábornok és nagybirtokos, Szkoropadszkij vezetésével. Az ukrán nép kirablása hallatlan méreteket oltott. Szkoropadszkij uralma alatt Ukrajnából kilencmillió pud gabonát és 3,5 millió pud cukrot szállítottak Németországba, a hatalmas mennyiségű egyéb élelmiszerről és nyersanyagféleségről nem is beszélve

1918 nyarán a németek előkészuleteket tettek a litván monarchia megteremtésére. A tronra Wilhelm von Urach német herceget jelolték.

A német imperialisták által megszállt területeken valójában a katonai vezetés gyakorolta a korlátlan hatalmat. A megszállók visszaállították a burzsoá-földesúri rendszert, minden jogüktől megfosztották a munkásokat és a parasztokat, szétkergették a szakszervezeteket, a demokratikus társadalmi és kulturális egyesületeket. A bortonoket zsúfolásig megtoltották azokkal, akik akár a legszerényebb módon is tiltakozni merészeltek a megszállók cselekedetei ellen; a munkások és parasztok ezreit gyilkolták le.

Az antant táborába tartozó intervenciósok szintén kegyetlen megszállási rendszert léptettek életbe az általuk elfoglalt területeken. Az intervenciósok útját a meggyilkolt szovjet hazafiak, a tomegesen lemészárolt békés emberek vére jelezte.

Északon az intervenciósok és a fehérgárdisták uralma idején a terulet lakosságának egyhatoda bortonben vagy koncentrációs táborban sínylődött. Murmanszkban, ahol az intervenciósok ot bortont létesítettek, állandóan legalább ezer embert tartottak fogva. Az intervenciósok Mudjug szigetén és a Kola-félszigeten fekvő Jokanga állomáshelyen koncentrációs tábort állítottak fel, amelyekben a meggyotort és megkínzott szovjet emberek az éhezés és a hideg kovetkeztében kínhalállal pusztultak el. Szibériában tobb mint 80 000 munkást, parasztot és értelmiségit zártak bortonbe, illetve koncentrációs táborba, 40 000 embert pedig agyonlőttek vagy halálra kínoztak.

Lemoshatatlan gyalázat bélyegét sutották magukra az angol intervenciósok a Kaukázusontúl. A szovjethatalom Bakuban történt megdontése után az angolok a szocialista forradalom 26 kimagasló alakját („a 26 bakui komisszárt"), a szovjet nép onfeláldozó, bátor fiait — M. Azizbekovot, P. Dzsaparidzét („Aljosát"), J. Zevint, G. Korganovot, I. Malygint Sz. Oszepjant, Sz. Saumjant, I. Fioletovot és másokat — elvitték az angol csapatok által megszállt Kaszpi-tenger melléki teruletre. Itt, 207 versztnyire Krasznovodszktól, ember nem lakta pusztaságon, 1918. szeptember 20-ára virradó éjjelen a Teeg-Johnes angol százados vezette hóhérok bestiális módon meggyilkolták a kommunizmus hős harcosait.

SZOVJET-OROSZORSZÁG — EGYETLEN NAGY KATONAI TABOR

1918 derekán a fiatal szovjetkoztársaság életének legfőbb, kozponti kérdése a kulfoldi intervenció és a belső ellenforradalom elleni harc volt. Vagy győz a szovjethatalom a katonai osszecsapásban és megvédi létét, vagy az imperializmus és az ellenforradalom fegyveres erői megsemmisítik a szovjet államot.

A minden oldalról támadó ellenség a szovjetország területének háromnegyed részét elfoglalta. Csak a közép-oroszországi kormányzóságok maradtak a szovjethatalom fennhatósága alatt, olyan városokkal, mint Moszkva, Pétervár, Nyizsnyij Novgorod, Tver, Ivanovo-Voznyeszenszk, Szmolenszk, Vjatka, Vologda, Brjanszk, Tula.

Az ellenségektől korulzárt és ostromolt szovjetkoztársaságnak hihetetlen nehézségeket kellett lekuzdenie. Elvágták az ukrajnai, a szibériai, a Volga-vidéki gabonától. A városokban és a munkástelepüléseken élő dolgozók a nélkulozhetetlen élelmiszereknek csak egy kis részét kapták meg az élelmiszerjegyekre. Az országban éhínség duhongott. Éhezett Moszkva, a szovjet állam fővárosa is.

Az országban azelőtt bányászott kőszén 90 százaléka, a vasérc 85 százaléka, a nyersvas és acél 75 százaléka a most ellenséges megszállás alatt levő teruletekről kerult ki. E teruletek elvesztése kovetkeztében Oroszország középső részének ipara nehéz helyzetbe kerult. A nyersanyag- és fűtőanyaghiány miatt egyre csokkent a termelés, sok gyár és uzem bezárta kapuját.

Az ellenséges ugynokok intenzív aknamunkát folytattak a szovjet hátországban: életfontosságú központjain keresztul akartak csapást mérni a szovjethatalomra. Rovid idő alatt rengeteg illegális ellenforradalmi — monarchista, kadet, anarchista, eszer, mensevik — szervezet jott létre, amelyek kulonböző neveket vettek fol, s kulonböző, de egytől egyig gátlástalanul demagóg és hangzatos

programokat adtak ki. Valamennyiuket a kulfoldi imperialisták pénzelték, tevékenységuket a tobbnyire hivatalos diplomáciai állásokat betoltő antantkémek irányították és hangolták ossze. Francis amerikai kovet, Noulens francia kovet, Lockhart, Anglia diplomáciai képviselője és mások kozvetlenul szervezték az oroszországi ellenforradalmat. A vologdai „Aranyhorgony" szálló, ahová az antanthatalmak kovetei 1918 márciusában áttették székhelyuket, osszeeskuvési kozponttá fejlődott.

Lenin 1918 júliusában megállapította, hogy a breszti békeszerződéssel kicsikart lélegzetvételi szunet véget ért. „Újra háborúba keveredtunk, benne vagyunk a háborúban, és ez nemcsak polgárháború — a kulákokkal, a foldbirtokosokkal, a tőkésekkel, akik most egyesultek ellenunk —, most már az angol—francia imperializmus áll velunk szemben..."[2]

1918 júliusában Moszkvában, Jaroszlavlban, Muromban és más kozép-oroszországi városokban ellenforradalmi lázadások robbantak ki, amelyeket a nemzetkozi imperializmus készített elő. Szembefordult a szovjethatalommal a csehszlovák fronton harcoló szovjet csapatok parancsnoka, a baloldali eszer Muravjov, a régi hadsereg volt alezredese is. Az Észak-Oroszországban partra szállt intervenciós csapatok arra készultek, hogy délre vonulnak és egyesulnek a lázadókkal.

A szovjethatalom, az egész dolgozó nép támogatásával, rovid idő alatt leverte az ellenforradalmi lázadásokat. 1918 július végén, amikor a jaroszlavli lázadást letorték, a kulfoldi diplomáciai képviselők tobbsége Vologdából Arhangelszkbe tette át székhelyét. Az imperialista ugynokok felforgató tevékenysége azonban ezzel nem ért véget. Az angol kém-diplomata, Lockhart vezetésével 1918 augusztus végére—szeptember elejére újabb lázadást terveztek Moszkvában; ám a VCSK szervei idejekorán leleplezték az osszeeskuvést, és Lockhartot letartóztatták. 1918. augusztus 30-án az eszerek aljas merényletet kovettek el Lenin ellen. A proletárforradalom vezére súlyosan megsebesult.

Ugyanebben az időben, 1918 nyarán, országszerte kuláklázadások tortek ki. A falun bekovetkezett forradalmi átalakulás, a szocialista forradalom fejlődése elkeseredett ellenállást váltott ki a kulákokból. A kulákok nemcsak úgy szálltak szembe a proletárállammal, hogy megtagadták a munkásoktól a gabonát, hanem fegyvert is fogtak ellene. „A *kizsákmányoló* osztályok kozul az utolsó és számban a legnagyobb kelt fel ellenunk országunkban"[3] — írta Lenin. A kulákokkal folytatott harc a „júliusi válság" idején éleződott ki a legjobban, amikor „a kulákfelkelések hulláma egész Oroszországon végighompolygott".[4]

A szovjet állam politikai és katonai nehézségeit novelték a kozépparasztság ingadozásai. A gabonamonopólium miatt elégedetlenkedő kozépparasztság jelentős része nem támogatta aktívan a szovjet kormányt. A kozépparasztok, bár foldet kaptak, még nem ébredtek tudatára annak, hogy csakis a forradalmi munkásosztály akadályozhatja meg a foldesurak visszatérését, s hogy a kapott foldet és szabadságot a szovjet állam ellenségeivel szemben vívott kitartó, szívós harcban kell megvédelmezni. Sokan voltak a parasztok kozott olyanok is, akik egyuttéreztek ugyan a szovjethatalommal, de azt gondolták, hogy a szovjet állam ossze fog roppanni az ellenséges nyomás alatt, s ezért nem mertek nyíltan kiállni mellette.

A szovjetország munkásosztályán és a szegényparasztságon a rendkívul nehéz helyzetben sem lett úrrá a csuggedés és a kétségbeesés. A Kommunista Párt vezetésével onfeláldozó háborút vívtak az országba betorő kulfoldi csapatok és a forradalomban megdontott, de a vereségbe bele nem torődő kizsákmányoló osztályok ellen.

[2] Lenin: Beszéd az Összoroszországi Kozponti Végrehajtó Bizottság, a moszkvai szovjet, a moszkvai uzemi bizottságok és szakszervezetek egyuttes ulésén. 1918. július 29-én. Lásd *Lenin* Művei. 28. kot. 15. old.

[3] Lenin: Munkások! Elvtársak! Fel a végső, a dontő harcra! Lásd *Lenin* Művei. 28. kot. 43. old.

[4] Lenin: A munkás-, paraszt-, kozák- és voroskatona-kuldottek szovjetjeinek VI., rendkívuli osszoroszországi kongresszusa. 1918. november 6—9. Lásd *Lenin* Művei. 28. kot. 137. old.

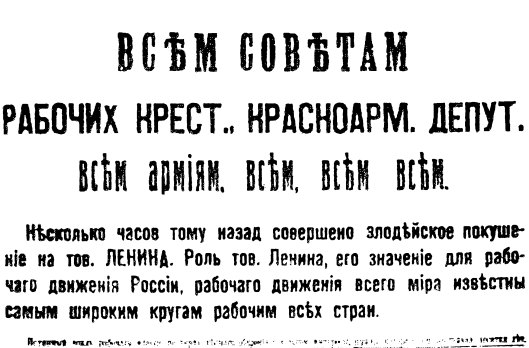

ВСѢМ СОВѢТАМ

РАБОЧИХ КРЕСТ.. КРАСНОАРМ. ДЕПУТ.

ВСѢМ АРМІЯМ. ВСѢМ. ВСѢМ ВСѢМ.

Нѣсколько часов тому назад совершено злодѣйское покушеніе на тов. ЛЕНИНА. Роль тов. Ленина, его значеніе для рабочаго движенія Россіи, рабочаго движенія всего міра извѣстны самым широким кругам рабочим всѣх стран.

[illegible]

ПРИЗЫВАЕМ ВСѢХ ТОВАРИЩЕЙ К ПОЛНѢЙШЕМУ СПОКОЙСТВІЮ, К УСИЛЕНІЮ СВОЕЙ РАБОТЫ ПО БОРЬБѢ С КОНТР-РЕВОЛЮЦІОННЫМИ ЭЛЕМЕНТАМИ.

НА ПОКУШЕНІЯ, НАПРАВЛЕННЫЯ ПРОТИВ ЕГО ВОЖДЕЙ, РАБОЧІЙ КЛАСС ОТВѢТИТ ЕЩЕ БОЛЬШИМ СПЛОЧЕНІЕМ СВОИХ СИЛ, ОТВѢТИТ БЕЗПОЩАДНЫМ МАССОВЫМ ТЕРРОРОМ ПРОТИВ ВСѢХ ВРАГОВ РЕВОЛЮЦІИ.

Товарищи! Помните, что охрана вашихъ вождей в вашихъ собственныхъ рукахъ. Тѣснѣе смыкайте свои ряды и господству буржуазіи вы нанесете рѣшительный смертельный ударъ. Побѣда надъ буржуазіей—лучшая гарантія, лучшее укрѣпленіе всѣх завоеваній октябрьской революціи, лучшая гарантія безопасности вождей рабочаго класса.

Спокойствіе и организація! Всѣ должны стойко оставаться на своих постах! Тѣснѣе ряды!

Председатель В. Ц. И. К. Я. Свердлов.

Az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság felhívása a Lenin ellen elkövetett merénylettel kapcsolatban
Röpcédula

Válaszul a fehérterrorra, amelyet az imperialisták és az ellenforradalmárok alkalmaztak a dolgozók ellen, a szovjethatalom meghirdette a vörösterrort. A Dzerzsinszkij vezette VCSK a burzsoázia réme, a forradalom kivont kardja lett.

Az imperialista kormányok és az imperialista sajtó a vörösterror meghirdetésével kapcsolatban rágalomhadjáratot indítottak a szovjet állam ellen; azt azonban célzatosan elhallgatták, hogy a szovjethatalom csak szükségből és csak akkor folyamodott ezekhez a kemény harci rendszabályokhoz, amikor már az imperialisták fegyveres intervenciót indítottak, a belső ellenforradalom pedig polgárháborút robbantott ki. Albert Reith Williams haladó amerikai író, az októberi forradalom szemtanúja így írt: „Ez a forradalom szinte teljesen vértelen forradalom volt mindaddig, amíg a gyilkosok golyói meg nem sebesítették Lenint, s amíg a külföldi intervenció meg nem kezdődött."

A szovjethatalom kezdetben nem alkalmazott halálbüntetést az ellenforradalmárokkal szemben. Miként J. H. Petersz, a VCSK elnökhelyettese elmondta, a VCSK munkatársai több hónapig helytelenítették, hogy a halálbüntetés „az ellenséggel folytatott harc eszköze" legyen. Amikor az intervenciósok és a fehérgárdisták kíméletlen és őrjöngő harcot kezdtek a szovjet állam ellen, megváltozott a helyzet. Az ellenforradalmárok Lenin életére törtek, meggyilkolták a párt több kimagasló vezetőjét (Urickijt, Volodarszkijt) és sok más kommunistát, az elfoglalt városokban és falvakban számos munkást és parasztot bestiális kegyetlenséggel meggyilkoltak, s nyíltan kijelentették, hogy a szovjethatalom megdöntése érdekében semmitől sem riadnak vissza.

Ilyen körülmények között az ellenség iránti kímélet azt jelentette volna, hogy végromlásba döntik a forradalmat. A Külügyi Népbiztosság 1918 decemberében jegyzéket intézett Wilson elnökhöz, s ebben többek között azt írta, hogy a vörösterror „a szövetségesek beavatkozásának egyenes folyománya és következménye volt". A semleges hatalmaknak a vörösterrorral kapcsolatos jegyzékére válaszolva a Külügyi Népbiztosság az alábbiakat jelentette ki a semleges hatalmak képviselőinek: „Semmiféle képmutató tiltakozás és kérelem nem foghatja le a kezet, amely megbünteti mindazokat, akik fegyvert fognak Oroszország munkásai és szegényparasztsága ellen."

Mivel a szovjethatalom létét közvetlen veszély fenyegette, az ország egész gazdasági, politikai és kulturális életét a háború követelményeinek rendelték alá. 1918 szeptember elején az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság egyetlen nagy katonai tábornak nyilvánította a szovjetköztársaságot. Az ország összes erőforrásait a védelem szolgálatába állították. 1918. november 30-án az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság elrendelte a Munkás-Paraszt Honvédelmi Tanács megalakítását a front és a hátország védelmének irányítására. A tanács élén Lenin állt.

A forradalom védelméhez mindenekelőtt erős, harcképes hadseregre volt szükség. „Minden

forradalom csak akkor ér valamit, ha meg tudja védeni magát..."[5] — mondta Lenin. Az Oszszoroszországi Kozponti Végrehajtó Bizottság már 1918. május 29-én dekrétumot adott ki, amelyben elrendelte, hogy az onkéntesség elvéről át kell térni a munkásoknak és szegényparasztoknak a Munkás-Paraszt Voros Hadseregbe való általános mozgósítására. Ezt a határozatot a szovjetek V. kongresszusa 1918. július 10-én jóváhagyta. A Voros Hadsereget az osztályelv alapján építették fel: munkásokból és dolgozó parasztokból állt, kizsákmányoló elemek nem kerulhettek be soraiba. A hadsereg fő, osszetartó erejét a munkások alkották, elsősorban a hős orosz proletariátus képviselői, akik az ország ipari kozpontjaiból ozonlottek a hadseregbe.

Az országban megindult az általános katonai kiképzés. Minden 18 és 40 év kozotti állampolgár, a hadseregbe való behívása előtt, koteles volt katonai kiképzésben részt venni. A szovjet állam katonai iskolákat, tanfolyamokat, akadémiákat szervezett a forradalom ugyéhez hű parancsnoki gárda kiképzésére. 1918-ban a katonai tanintézetek a munkások és parasztok kozul mintegy kétezer voros parancsnokot képeztek ki. 1918. november 24-én megrendezték a „Voros tisztek napját". Jelszava így hangzott: „Munkás és paraszt, készulj fel arra, hogy voros parancsnok legyél!"

A nép soraiból kiváló hadvezérek kerultek ki: M. V. Frunze, K. J. Vorosilov, Sz. M. Bugyonnij és mások. A dolgozó népből származó parancsnokok ezrei eredményesen vezették a Voros Hadsereg hadosztályait, dandárjait, ezredeit. A harcok tuzében elsajátították a katonai tudományt, tapasztalatokat gyűjtottek. E parancsnokok kozul sokan a polgárháború legendás hőseivé váltak: V. I. Csapajev, V. K. Bljuher, Sz. Sz. Vosztrecov, G. I. Kotovszkij, Sz. G. Lazo, A. J. Parhomenko, J. F. Fabriciusz, I. F. Fegyko, N. A. Scsorsz.

A szovjet állam ugyanakkor a régi hadsereg tisztjeit is megbízta parancsnoki posztok betoltésével. Így ezek a régi katonai szakértők is részt vettek a Voros Hadsereg építésében, és a szovjethatalom oldalán harcoltak a háborúban. 1918 júniusától 1919 szeptemberéig tobb mint 35 000 volt tisztet hívtak be a Voros Hadseregbe.

Akadtak koztuk olyanok, akik munkások és parasztok iránti osztálygyűloletukből elárulták a szovjetkoztársaságot, átszoktek az intervenciósokhoz és a fehérgárdistákhoz, s ily módon súlyosan ártottak a szovjethatalomnak. Az Arhangelszk kornyéki haditengerészeti és szárazfoldi haderők parancsnokainak, Vikkorsztnak és Potapovnak az árulása megkonnyítette az intervenciósok számára Arhangelszk bevételét. Machinnak, az Ufa kornyéki szovjet csapatok parancsnokának árulása elősegítette, hogy a csehszlovákok elfoglalják Ufát. Elárulta a szovjethatalmat Kovaljovszkij, a déli front vezérkari főnoke, Noszovics, e front parancsnokának helyettese és tobb más régi tiszt is.

A régi tisztikar számottevő része azonban becsuletesen, áldozatkészen szolgálta a szovjethatalmat. A tisztek tízezrei dolgoztak a kozponti katonai hivatalokban, a katonai alakulatok és egységek torzseinél, ezred-, hadosztály-, hadsereg- és frontparancsnoki pontokon. A Voros Hadsereg olyan kimagasló parancsnokai kerultek ki kozuluk, mint A. I. Jegorov, Sz. Sz. Kamenyev, D. M. Karbisev, P. P. Lebegyev, A. P. Nyikolajev, B. M. Saposnyikov, V. I. Sorin, A. A. Szamojlo, M. N. Tuhacsevszkij.

A frontok és a katonai intézmények vezetésének kozpontosítására 1918 szeptember elején megalakították a koztársaság Forradalmi Katonai Tanácsát (Revvojenszovjet), amely a Kommunista Párt Kozponti Bizottságának, az Osszoroszországi Kozponti Végrehajtó Bizottságnak és a Népbiztosok Tanácsának utasításai alapján végezte munkáját. A Kommunista Párt már ezt megelőzően, 1918 áprilisában elhatározta, hogy a hadseregben bevezeti a politikai biztosok intézményét. Júliusban a szovjetek V. kongresszusa jóváhagyta ezt a határozatot. A kongresszusi határozat kimondta, hogy a politikai biztosok kezébe teszik le „a hadsereg sorsát": ők irányítják a politikai

[5] Lenin. Előadói beszéd az Osszoroszországi Kozponti Végrehajtó Bizottság, a moszkvai szovjet, az uzemi bizottságok és a szakszervezetek egyuttes ulésén, 1918 október 22-én. Lásd *Lenin Művei*. 28. kot. 117. old.

munkát a vöroskatonák között, ők felelnek a parancsok végrehajtásáért, ellenőrzik a parancsnoki kar tevékenységét. A kommunista politikai biztosok óriási szerepet játszottak a hadsereg megerősítésében.

A hadosztályokban, hadseregekben, frontokon politikai osztályokat létesítettek, amelyeknek az volt a feladatuk, hogy összefogják a hadseregben dolgozó kommunistákat, s politikai nevelő és felvilágosító munkát végezzenek a voroskatonák és a front mögötti területek lakossága körében. M. V. Frunze a következőket mondotta a politikai osztályok szerepéről és jelentőségéről: „A politikai osztályok, mint a Kommunista Párt szervei a hadseregben, közvetlenül továbbították a hadseregbe a pártot fűtő lelkesedést és energiát, a munkásosztály szilárd hitét a győzelemben."

A Vörös Hadsereg harcaiban tízezrével vettek részt az Oroszországban tartózkodó külföldiek is: magyarok, csehek, lengyelek, szerbek, kínaiak, koreaiak stb. A proletárszolidaritás érzelmétől vezérelve nemzetközi osztagokat szerveztek, amelyek az oroszországi munkásokkal és parasztokkal vállvetve harcoltak. A nemzetközi osztagok szervezői, parancsnokai és politikai biztosai között kiemelkedő szerepet játszottak: Kun Béla, Zalka Máté, Pau Ti-szan, Szang Fu-jang, Oleko Dundić, Jaroslav Hašek, Slavojar Castek, Karol Swierczewski.

A Voros Hadsereg eredményesen fejlődött és növekedett. 1918 májusában 300 000 harcosa volt, 1919 márciusában pedig már mintegy 1,5 millió. A Központi Bizottság felhívására a párt országszerte mozgósította tagjait a Voros Hadseregbe. A kommunisták — vezető pártfunkcionáriusok és egyszerű párttagok, veterán illegális forradalmárok és új pártmunkások — tízezrével vonultak be a hadseregbe mint katonák, parancsnokok, politikai biztosok. De a Voros Hadsereg építésében 1918-ban elért eredmények még nem voltak kielégítők. A fegyveres erők fegyelme és szervezettsége lényegesen javult, de sok katonai alakulatnál előfordult még a partizánkodás, a fegyelmezetlenség. A Voros Hadsereg az ellenség hordái ellen vívott további harcban erősödött és izmosodott.

A HADIKOMMUNIZMUS

A szovjethatalom az ország összes erőforrásait a honvédelem szolgálatába állította; az ennek érdekében életbe léptetett rendkívüli, átmeneti intézkedések összességét hadikommunizmusnak nevezték.

A hadikommunizmus rendszere 1918 második felében kezdett kialakulni — teljes kibontakozását 1920 végén érte el — a háború és a blokád okozta nehézségek hatására. A tőkésosztálynak az volt a taktikája — mondotta Lenin —, „hogy elkeseredett és kíméletlen harcba rántson bennünket, és ez a harc arra kényszerített bennünket, hogy mérhetetlenül nagyobb mértékben romboljuk le a régi viszonyokat, mint eredetileg terveztük."[6]

A nagyipar mellett a közép- és kisipart is államosították. Eredetileg úgy tervezték, hogy a kisüzemek egy részét egy ideig meghagyják a régi tulajdonosok kezében, természetesen úgy, hogy tevékenységüket szabályozzák. De a tőkések elkeseredett ellenállása és a háború szükségessé tette a teljes államosítást. Az államosítással lehetővé vált a nyersanyag és a késztermékek elosztásának legszigorúbb központosítása, s ezzel a honvédelem szempontjából nélkülözhetetlen, alapvető gazdasági ágak termelőtevékenységének biztosítása.

A Népbiztosok Tanácsa 1918 novemberében megtiltotta a legfontosabb kószükségleti cikkekkel való magánkereskedelmet, majd 1919 januárjában kiadott dekrétumában elrendelte a gabona és a takarmány kötelező beszolgáltatását (prodrazvjorsztka). Később a beszolgáltatási kötelezettséget más mezőgazdasági termékekre is kiterjesztették. A beszolgáltatási kötelezettség azt jelentette,

[6] Lenin: A VII. Moszkva-kormányzósági pártkonferencia. 1921. október 29—31. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. Szikra 1953. 75. old.

hogy a parasztok egész élelmiszer-feleslegüket kötelesek voltak átadni az államnak. Az állami szervek meghatározták azt a mennyiséget, amelyre a parasztnak gabonából és más termékekből szüksége volt a fogyasztás és az újratermelés céljára (vetőmagalap); meghatározták az állatállomány számára szükséges takarmány mennyiségét is. A többit be kellett szolgáltatni. A beszolgáltatandó termékek mennyiségét a termésnek megfelelően állapították meg kormányzóságonként, s azon belül járásonként, körzetenként, falvanként és végül gazdaságonként. A beadási kötelezettség gazdaságonkénti megállapításánál osztályelvet követtek: a szegényparasztokra semmit, a középparasztokra keveset, a gazdag parasztokra sokat vetettek ki.

A szovjethatalom valamennyi osztály számára bevezette az általános munkakötelezettséget. A burzsoáziát fizikai munkára kötelezte. Így megvalósult az az elv, hogy „aki nem dolgozik, ne is egyék".

A hadikommunizmusnak voltak olyan oldalai, amelyek megterhelték a lakosságot, de ez a rendszer tette lehetővé, hogy az egész népgazdaságot a honvédelem érdekeinek rendeljék alá. E politika segítségével sikerült megindítani és megfelelő szintre emelni a fegyver-, lőszer- és felszerelésgyártást, habár ennek érdekében erősen csökkenteni kellett a nem hadi szükségleteket szolgáló ipar termelését. A mezőgazdaságban az állam a kötelező terménybeszolgáltatás révén összpontosította a rendelkezésre álló árugabona túlnyomó részét, s így biztosítani tudta a hadsereg és a munkások ellátását.

A ROSZTA (Oroszországi Távirati Iroda) plakátja
Fénykép. 1919

A beszolgáltatás igen súlyos teherként nehezedett a parasztságra. De a dolgozó parasztok zöme nem lázadozott ellene, mert belátta, hogy a szovjethatalomtól kapott földet csak úgy tarthatja meg, ha minden erejével támogatja a szovjet államot. Lenin a következőket mondotta a munkásosztály és a parasztság katonai és politikai szövetségéről, amelyen a hadikommunizmus alapult: „A paraszt megkapta a munkásállamtól az egész földet, és védelemben részesült a földbirtokossal és a kulákkal szemben; a munkások a parasztoktól hitelbe kaptak élelmiszert..."[7]

Az intervenciósok és a fehérgárdisták elleni nehéz küzdelem időszakában egyedül a hadikommunizmus politikája tudta biztosítani a népgazdaság megszervezését és az ország összes erőforrásainak az ellenség szétzúzására való mozgósítását.

A VÖRÖS HADSEREG ELSŐ GYŐZELMEI

1918 nyarán a szovjetköztársaság szempontjából az ország keleti részén folyó hadműveletek voltak a legnagyobb jelentőségűek. Az intervenciós és fehérgárdista seregek, miután Szibéria és az Urál-vidék hatalmas területeit elfoglalták, több helyen átkeltek a Volgán és a Kámán, és Moszk-

[7] Lenin: A Kommunista Internacionálé III. kongresszusa. 1921. június 22—július 12. Lásd *Lenin* Művei. 32. köt. Szikra 1953. 491. old.

va ellen vonultak. A szovjethatalom létét súlyos veszély fenyegette. A Volga középső folyása mentén és az Urál vidékén szívós, véres harcok folytak. Július végén a Kommunista Párt Központi Bizottsága határozatot hozott, amelyben hangsúlyozta a Volga- és Urál-vidéki harcok jelentőségét, és konkrét intézkedéseket rendelt el a Voros Hadsereg ott harcoló egységeinek erősítésére.

A szovjet kormány ot hadseregből álló keleti frontot alakított. Lenin, aki akkoriban tobb ízben hangsúlyozta, hogy a forradalom sorsa a keleti fronton dől el, kozvetlenul foglalkozott a volgai és urálı hadsereg erősítésével kapcsolatos kérdésekkel. A nyár folyamán jelentősen megerősítették ezeket a hadseregeket a közép-oroszországi és a nyugati teruletek legjobb voroskatona-alakulataiból. Sok kommunista párttagot kuldtek a keleti frontra. 1918 augusztusának első két hetében Moszkvából 400 kommunista érkezett ide; a péterváři pártszervezet 300 kommunistát kuldott Kazany és Szimbirszk vidékére. A keleti front megerősítésében óriási szerepet játszottak az urálı kommunisták: az ottani pártszervezet tagjainak mintegy kétharmada — tobb mint 20 000 ember — ment a frontra.

A keleti front kialakítása során óriási nehézségeket kellett lekuzdeni. A front középső szakaszán kezdetben otvennél is tobb, egészen kulonbozó struktúrájú csapat harcolt. A kommunisták ezeket a kulonálló csapatokat ezredekké, dandárokká, hadosztályokká kovácsolták ossze. A szamarai és szimbirszki munkások voroskatona- és partizánosztagai, amelyek kitortek az ellenséges bekerítésből, alkották a szimbirszki „vasdivízió" gerincét. A penzai munkások és szegényparasztok osztagaiból alakult meg az inzai és penzai hadosztály. Az urálı kommunista munkások a katonailag igen kiváló 29., 30. és 51. hadosztályban tomorultek; 1918 végén e hadosztályokban a párttagok aránya elérte a 30 százalékot.

Megalakult a Volgai Hajóhad is. Kiegészítését N. G. Markinra, a Balti Flotta kommunista matrózára bízták, aki addig a Kulugyi Népbiztosság munkájának megindításában vett részt, ekkor a párt a keleti frontra vezényelte. Markin felhívta az Orosz Hadiflotta tengerészeit, hogy lépjenek be a Volgai Hajóhadba: „Akik be akarnak lépni a hajóhadba, azoknak el kell fogadniuk a szovjethatalom platformját, és kifogástalan becsuletességet kell tanúsítaniuk mind a parancsnokság, mind pedig bajtársaik irányában. Akik a fenti kovetelményeknek nem felelnek meg, ne jelentkezzenek."

A keleti fronton szerzett hírnevet Csapajev, a nép hőse. Ő alakította meg az első voroskatonaosztagokból a Pugacsov-dandárt, amely a 4. hadsereg állományába tartozott. A keleti front hadseregeiben nagyszabású politikai munka folyt, amelyet a hadseregek forradalmi katonai tanácsaiban részt vevő ismert pártmunkások — Sz. I. Guszev, V. V. Kujbisev, G. D. Lindov, P. K. Sternberg — vezettek.

A Kommunista Párt áldozatos munkája nyomán átformálódtak a csapatok: most már megállták helyuket az ellenség nyomásával szemben, sőt egyre inkább ellentámadásba mentek át.

Szeptember elején a 2. és az 5. hadsereg egységei visszafoglalták Kazanyt a fehérgárdistáktól. Lenin udvozletét kuldte a bátor felszabadítóknak. Azt írta, hogy Kazany elfoglalása „fordulópont volt hadseregunk hangulatában, a kemény, dontő, győzelmes akciókra való áttérésének kezdete volt."[8] Szeptember 12-én Kujbisev, az 1. hadsereg politikai biztosa, táviratban kozolte Leninnel, hogy háromnapi harc után elfoglalták Szimbirszket. A város ostromában a szimbirszki hadosztály G. Gaj vezette ezredei játszották a fő szerepet. Még nem dordultek el az utolsó ágyúlövések, amikor Szimbirszk főterén már gyűlésre sereglettek ossze a harcosok ezrei, és a kovetkező szovegű táviratot kuldték Leninnek; „Drága Vlagyimir Iljics! Szulővárosának elfoglalása a felelet az Ön egyik sebére, a másik sebére pedig Szamara lesz a válasz!" Ezt az ígéretuket becsulettel teljesítették. Október 7-én északról az 1. hadsereg egységei, dél felől a 4. hadsereg egységei bevonultak Szamarába.

[8] Lenin: Levél a Kazany elfoglalásában részt vett voroskatonákhoz. Lásd *Lenin* Művei. 28. kot. 91. old.

A Vörös Hadsereg bevonul Kazanyba
Fénykép. 1918

Kitartó harcok után, november elején elfoglalták Izsevszket is. A városba először az uráli kommunista munkás, A. M. Cseverjov vöröskatona-ezrede nyomult be, amely a nagy tehetségű V. M. Azin 2. összevont hadosztály kötelékébe tartozott.

1918 nyarán és őszén fontos hadműveletek zajlottak le az ország déli részén. Itt Krasznov „önkéntes" fehérgárdista hadserege és kozákcsapatai harcoltak a szovjethatalom ellen. Az „önkéntesek" Észak-Kaukázusban a Vörös Hadseregnek a szovjet főerőktől elvágott egységeit szorongatták. Erősödött Krasznov nyomása Caricinra és Voronyezsre is.

A szovjet kormány 1918 szeptemberében megalakította a déli frontot. A front 8. és 9. hadserege, amely a voronyezsi, povorinói és balasovi frontszakaszon az ország központi vidékeit fedezte, megállította a fehérkozákok támadását, és védekezésbe szorította őket. Ezekben az ütközetekben különösen kitüntették magukat az R. F. Sziversz és a V. I. Kikvidze parancsnoksága alatt harcoló csapatok. A déli front caricini szakaszát a 10. hadsereg védelmezte. E hadsereg magvát K. J. Vorosilovnak a Donyec-medencéből 1918 június végén érkezett csapatai alkották, amelyek hősiesen átvágták magukat a 700 kilométer hosszúságú, ellenség megszállta területen; két hónapig tartó vonulásuk közben szüntelenül harcban álltak a német betolakodókkal és a fehértábornokok csapataival.

A fehérgárdisták kétszer jutottak el Caricinig, de mindkét alkalommal véres fejjel vonultak vissza.

Az első alkalommal 1918 augusztusában érték el a Volgát, majd harapófogóba szorították a várost. A külvárosokban éjjel-nappal folytak a harcok. A város utcáin lövedékek robbantak, égtek a rakodópart faraktárai. A Vörös Hadsereg harcosai — a kommunista hadosztály donyeci bányászai és vasmunkásai, a 38. Rogozsszko—Szimonovszkij-ezred moszkvai munkásai, a lovassági alakula-

A Vörös Hadsereg bevonul Szamarába
Fénykép. 1918

tok vöröskozákjai — acélfalként zárták el az ellenség útját. Vállvetve harcoltak velük a caricini munkások, akik több mint 10 000 katonát adtak a frontnak. Példátlan bátorságot tanúsítottak a harcokban a Dumot-művek munkásai, a fegyvergyári munkások, a fűrészüzemek munkásai, a caricini kikötők rakodómunkásai, a volgai hajósok. A gyárakban maradt munkások fáradhatatlanul gyártották a fegyvereket, lőszereket, javították az ágyúkat, páncélautókat, páncélvonatokat. M. A. Gvozgyev munkás, a caricini harcok egyik résztvevője, visszaemlékezéseiben később így írt: „Volt úgy, hogy a gép mellett dolgoztunk, de a lőszertáska a vállunkon, a puska pedig az oldalunkon függött. Ha a nap nyugodtan telt el, este katonai kiképzésben vettünk részt. Gyakran egyenesen a frontról vágtatott be hozzánk a nyitott ajtón egy-egy ágyút vontató fogat. Az ágyú csöve még forró volt. Egyszer a závárzatot rongálta meg egy ellenséges lövedék, máskor valamilyen más alkatrész sérült meg. Alig száradt meg a lovakon a tajték, alig kaptak be egy-két falatot a tüzérek, már kiáltottunk is nekik: Kész van! Nem volt akkoriban külön lőtér a belövésre; a lövegek egyenesen az ellenségre lőtték be magukat."

Caricin hős védői nagyszerű győzelmet arattak. Szeptember elején szétverték és egészen a Donig vetették vissza az ellenséget. Ugyanígy kudarcba fulladt a fehérgárdisták Caricin elleni második támadása is, 1918 októberében.

Caricinnél kitűnő parancsnokok harcoltak: Sz. M. Bugyonnij, J. A. Scsagyenko, A. J. Parhomenko, O. I. Gorodovikov, N. A. Rudnyev és mások, a Kommunista Párt hű fiai. Caricin védelmét ezekben a feszultséggel teli időkben I. V. Sztálin vezette, aki 1918 júniusától októberéig a városban tartózkodott, és júliustól az észak-kaukázusi katonai kerulet katonai tanácsának elnoke lett. Tagja volt a katonai tanácsnak K. J. Vorosilov és Sz. K. Minyin is.

Szovjet-Oroszország északi részén egy 30 000 főnyi intervenciós és fehérgárdista hadsereg tevékenykedett. Miután elfoglalta a murmanszki és a fehér-tengeri partvidéket, támadást indított az Eszaki-Dvina mentén, Kotlasz irányában, továbbá az Arhangelszk—Vologda vasútvonal mentén. 1918 szeptember elején a voroscsapatok, kitartó harcok eredményeként, megállították az ellenség előrenyomulását. A harcokban kulonosen kituntette magát az észak-dvinai flottilla, amelyet P. F. Vinogradov, az arhangelszki kormányzósági végrehajtó bizottság elnokhelyettese szervezett. Az Onyega-tótól északra feltartóztatták az angol—amerikai csapatokat, amelyek a murmanszki vasútvonal mentén kísérelték meg az előnyomulást.

1918 szeptemberében a szovjet kormány határozata értelmében megalakult az északi front. Fő erejét a 6. hadsereg alkotta, amelyet 1918. december 1-től A. A. Szamojlo, a régi hadsereg volt tábornoka vezetett. Az északi front megerősítésében nagy szerepet játszott M. Sz. Kedrov bolsevik pártmunkás.

A munkások és parasztok valamennyi fronton a tomeges hősiesség megszámlálhatatlan példáját tanúsították. E példák egyike volt Groznij, a nagy észak-kaukázusi ipari kozpont védelme. 1918 nyarán a fehérkozák csapatok, az angol imperialisták ugynokének, G. Bicserahovnak vezetésével korulzárták Groznijt. A fehérgárdisták sokszoros számbeli túlerőben voltak a város védőivel szemben. De Groznij nem adta meg magát. Valamennyi fegyverfogható munkásember harcra kelt. A város védelmében az oregek, az asszonyok, a nagyobb gyermekek is részt vettek. Minden utcáért, minden házért elkeseredett kozelharc folyt. Az ostrom száz napig tartott. November kozepén a szovjet csapatok Szergo Ordzsonikidze vezetésével áttorték a fehérgárdista gyűrűt, és felszabadították a várost. A fehérgárdisták ellen vívott hősi harcáért Groznijt is, akárcsak Caricint, Voros Zászló Renddel tuntették ki.

UKRAJNA ÉS BELORUSSZIA FELSZABADITASA

A német csapatok által elfoglalt szovjet teruleteken szuntelen partizánháború folyt az idegen betolakodók és hazai cinkosaik ellen. Az ukrajnai, belorussziai, baltikumi munkások és parasztok harcát a Kommunista Párt vezette. 1918 folyamán a kommunisták az ellenséges megszállás alatt álló teruleteken megalakították és megerősítették szervezeteiket. 1918 júliusában Moszkvában megtartották Ukrajna Kommunista (bolsevik) Pártjának I. kongresszusát, majd 1918 augusztusában Szmolenszkben osszeult Belorusszia és Litvánia kommunista szervezeteinek első konferenciája; szeptemberben megalakult a németek által megszállt teruletek kommunista szervezeteinek Kozponti Irodája, amely nagy lendulettel dolgozott a fegyveres felkelés előkészítésén. Erősodott az illegális kommunista szervezetek munkája a városokban és falvakban; a kommunista szervezetek partizán torzseket hoztak létre.

A kozponti hatalmaknak a világháborúban elszenvedett veresége és az 1918 novemberi németországi forradalom lényegesen megváltoztatta a nemzetkozi helyzetet. A német proletariátus kuzdelmei nagy hatást gyakoroltak az egész kapitalista Európa forradalmi mozgalmának fejlődésére, s ez lényegesen megkonnyítette a nemzetkozi ellenforradalommal viaskodó Szovjet-Oroszország helyzetét.

1918. november 13-án az Osszoroszországi Kozponti Végrehajtó Bizottság érvénytelennek nyilvánította a breszti békeszerződést, „teljes egészében és kulon-kulon minden pontjában".

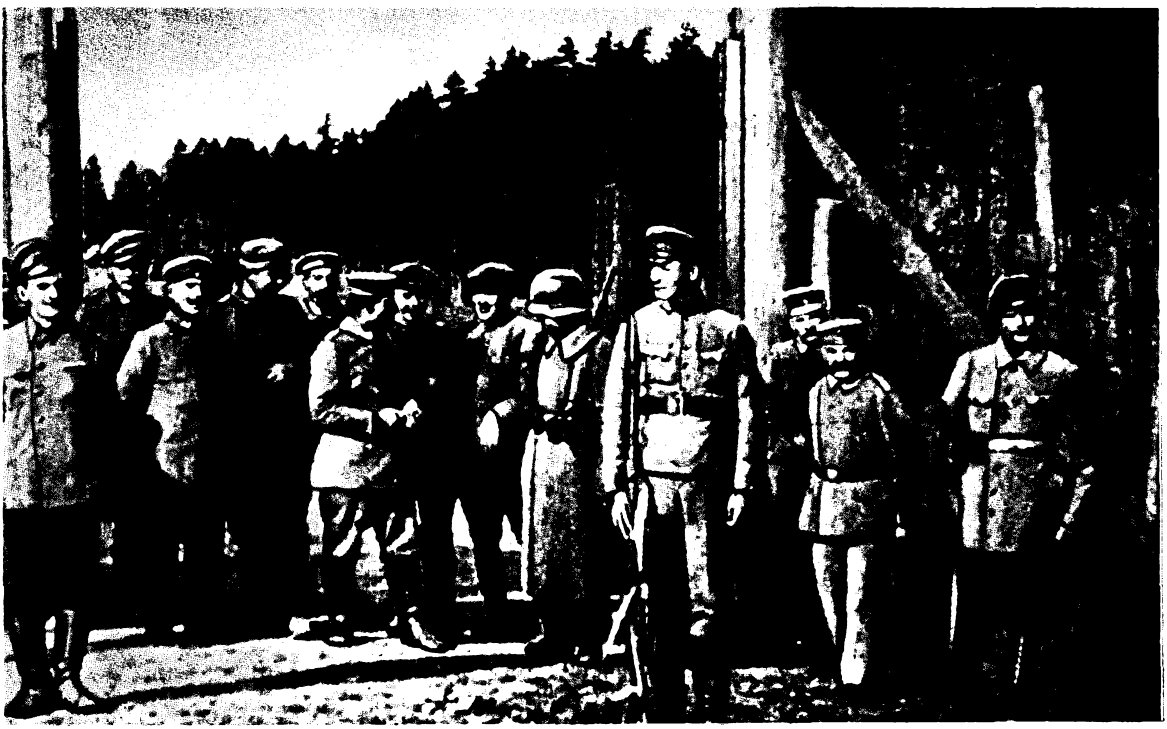

A szovjet határőrök üdvözlik a német katonákat a németországi forradalom kitörése alkalmából
Filmkocka. 1918 november

A Végrehajtó Bizottság határozata megállapította, hogy a szovjet és a német nép érdekei azonosak az imperializmus ellen, a békéért, a boldog jövőért vívott harcban. A szovjet állam azt javasolta Németországnak, hogy kössenek baráti szövetséget. Ám a német kormánykörök még a diplomáciai kapcsolatokat sem voltak hajlandók helyreállítani Németország és Szovjet-Oroszország között. (E kapcsolatokat provokációs módon néhány nappal a novemberi forradalom előtt szakították meg.) A szovjet emberek feszült figyelemmel és rokonszenvvel kísérték a németországi forradalom eseményeit. Amikor Karl Liebknechtet és Rosa Luxemburgot, a német proletariátus vezetőit az ellenforradalom ügynökei orvul meggyilkolták, az egész szovjetországon a tiltakozó tömeggyűlések és felvonulások hulláma hömpölygött végig.

Németország veresége után újult erővel lángolt fel a németek által megszállt szovjet területek dolgozóinak felszabadító harca. Ugyanakkor azonban az ellenforradalmárok tevékenysége is megélénkült. A forradalom ellenségei nacionalista jelszavakat hangoztattak, sőt forradalmi frazeológiához folyamodtak, csakhogy megakadályozzák a szovjethatalom győzelmét. Ezeken a területeken az ellenforradalom részben a még ott tartózkodó német csapatokra, részben az antant-imperialisták katonai és pénzügyi segítségére támaszkodott.

A német megszállás alatt levő vidékek dolgozói az OSZSZSZK támogatásával a helyzet bonyolultsága ellenére is komoly győzelmeket tudtak aratni.

1918 végén a német megszálló seregeket kiűzték Belorussziából. 1919. január 1-én megalakult Szovjet-Belorusszia ideiglenes kormánya, A. F. Mjasznyikov elnökletével.

Makacs harcok folytak Ukrajnában, ahol Németország veresége után az ukrán burzsoá nacionalisták ragadták kezükbe a hatalmat, megalakítván az úgynevezett direktóriumot, amelynek élére Petljura és Vinnyicsenko került. Szkoropadszkij hetman Németországba szökött.

Tiltakozó nagygyűlés Pétervárott Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg meggyilkolása miatt
Filmkocka. 1919

A petljuristáknak eleinte sikerült megtéveszteniük az ukrán dolgozók egy részét: nagy propagandát folytattak a független „Ukrán Népköztársaság" megalakításáról, hazug ígéreteket tettek arra, hogy szétosztják a parasztok között a földet és a gyárakba bevezetik a munkásellenőrzést stb. A valóságban a petljurista rendszer a burzsoázia és a kulákság érdekeit védelmezte. A parasztoktól behajtották az elmúlt évekből fennmaradt tartozásokat és a hadiadót. A petljuristák magasra szították a sovinizmus lángját, zsidó-pogromokat rendeztek. Hadat üzentek Szovjet-Oroszországnak, s ezzel egyidejűleg Ukrajna kincseit kiárusították a külföldi tőkéseknek. A direktórium 1919. február 27-i jegyzékében Ukrajnát Franciaország „védnöksége" alá helyezte.

Ukrajna munkásai és parasztjai fegyveres harcra keltek a petljurista direktórium ellen. 1918 novemberében megalakult az ideiglenes ukrán szovjet kormány, amelynek többi közt tagjai voltak K. J. Vorosilov, Artyom és V. P. Zatonszkij. Az OSZSZSZK Vörös Hadserege Ukrajna dolgozó népének segítségére sietett. 1919 január elején megalakult az ukrajnai front V. A. Antonov-Ovszejenko parancsnoksága alatt.

Az ukrajnai szovjet hadosztályok, amelyek a német megszállás idején alakultak, s amelyek az OSZSZSZK és Ukrajna közti semleges övezetben tartózkodtak, támadásba lendültek. A harcokban kitűnt az N. A. Scsorsz és a V. N. Bozsenko vezette Bogun-ezred és tarascsai ezred. A munkások „zászlókkal, kenyérrel és sóval, elragadtatott »hurrá« kiáltásokkal" fogadták a vöröskatonákat — jelentette Scsorsz. 1919 január elején Harkovot, 1919. február 5-én pedig Kijevet is felszabadították a petljuristák uralma alól. Ukrajna nagyobb részén visszaállították a szovjethatalmat.

A balti népeknek a német megszállók elleni szabadságharca ugyancsak összekapcsolódott a szovjethatalom visszaállításáért vívott tömegharccal. Mire Németország veresége bekövetkezett, Észtországban már újjáalakultak az illegális bolsevik szervezetek. November közepétől megjelent a „Kommuniszt" című bolsevik lap is. November 12-én a tallinni munkások „Le a burzsoá kormánnyal!" jelszó jegyében hatalmas tüntetést rendeztek. Az üzemekben a munkások önhatalmúlag bevezették a nyolcórás munkanapot. Ismét működött a munkásküldöttek tallinni szovjetje, amely november 19-én a nép nevében segítséget kért Szovjet-Oroszországtól az intervenciósok elleni harchoz. Erre a felhívásra válaszul a szovjet csapatok, amelyek kötelékében észt lövészezredek is harcoltak, november 22-én támadást indítottak Narva irányában. November 29-én a felszabadított Narvában kikiáltották az Észtországi Munkáskommunát, és megalakították a Kommuna Tanácsát (a köztársaság kormányát), élén J. J. Anvelttel. Ugyanezen a napon Lenin táviratot intézett a Vörös Hadsereg parancsnokához, amelyben kijelentette, hogy minden segítséget meg kell adni az Észt Szovjet Köztársaságnak.

December 8-án Lenin aláírásával megjelent az OSZSZSZK Népbiztosai Tanácsának dekrétuma az Észt Szovjet Köztársaság elismeréséről. 1918 végére Észtország területének nagy részén helyreállították a szovjethatalmat. Szovjet-Észtország nagy kölcsönt, tetemes mennyiségű gabonát, élelmiszert és más árut kapott az OSZSZSZK-tól.

Az észt szovjet kormány megtette az első lépéseket a gazdasági élet átalakításának útján. Az államosított ipari üzemek ismét dolgozni kezdtek; felemelték a munkások bérét, elkobozták a nagybirtokosok földjét, semmisnek nyilvánították a parasztok adósságait, s megtiltották a földbérfizetést. Mindenfelé parasztbizottságok alakultak. Az észt szovjet kormány azonban egy súlyos hibát is elkövetett az agrárkérdésben: nem osztotta fel a földesúri birtokokat és felszerelésüket a földnélküli és a kisbirtokos parasztok között, s ez akadályozta a proletariátus és a parasztság szövetségének megszilárdulását.

J. J. Anvelt
Fénykép

A megszállók és a fehérgárdista csapatok uralma alól fel nem szabadult észt területek dolgozói Észtország Kommunista Pártja Központi Bizottságának és vezetőjének, Viktor Kingiseppnek az irányításával hősies harcot vívtak a burzsoá-nacionalista Päts-kormány ellen.

Lettországban a néptömegek a német megszállás legelső percétől fogva önfeláldozóan küzdöttek a betolakodók ellen. A rigai illegális bolsevik nyomda röpcédulákat és felhívásokat adott ki. A lett kommunisták három illegális lapot jelentettek meg. 1918 folyamán a rigai proletariátus több nagy tüntetést rendezett. Egy pillanatra sem szünetelt a megszállók elleni partizánháború.

Németország veresége után a lett burzsoá nacionalisták, akik meg akarták akadályozni a proletárforradalom kirobbanását, „ideiglenes kor-

mányt" alakítottak a hírhedt reakciós, Ulmanis vezetésével. Az antant utasítására a német csapatok továbbra is Lettországban maradtak, hogy elfojtsák az erősödő forradalmi mozgalmat.

Lettország munkásosztálya energikus harcot indított a szovjethatalomért. 1918. december 4-én megalakult Lettország ideiglenes szovjet kormánya, P. I. Sztucska vezetésével. Az új kormány a dolgozókhoz intézett december 17-i kiáltványában független szovjetköztársaságnak nyilvánította Lettországot. December 22-én az OSZSZSZK kormánya dekrétumot tett közzé Lenin aláírásával, amelyben elismerte Szovjet-Lettországot. A dekrétum kimondta, hogy „az oroszországi szovjet kormány az Oroszországi Szovjet Köztársaság valamennyi olyan katonai és polgári hatóságának, amely érintkezésben van Lettországgal, kötelességévé teszi, hogy a legmesszebb menő támogatást nyújtsa Lettország szovjet kormányának és csapatainak abban a harcban, amelyet Lettországnak a burzsoá iga alól való felszabadításáért folytatnak". Ezzel egyidejűleg az OSZSZSZK Népbiztosainak Tanácsa 20 millió rubelt bocsátott Szovjet-Lettország rendelkezésére a népgazdaság helyreállítása céljából.

P. I. Sztucska
Fénykép. 1919

1919. január 2-án Rigában fegyveres felkelés tört ki a burzsoá kormány ellen. A munkásosztagok az éjszaka folyamán elfoglalták a városközpontot, reggelre pedig kezükben voltak a Daugaván (Nyugati-Dvinán) át vezető hidak is. A megszállók elmenekültek. Felszedte horgonyait az az angol—francia hajóraj is, amely addig Sinclair tengernagy parancsnoksága alatt a rigai kikötőben tartózkodott. Január 3-ára Riga teljesen felszabadult.

Tíz nappal később, január 13-án Rigában megnyílt a lettországi szovjetek alkotmányozó kongresszusa. Díszelnökké Lenint választották. P. I. Sztucska bevezető szavai után az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság elnöke, J. M. Szverdlov lépett a szónoki emelvényre, és üdvözölte a kongresszust. A kongresszus elhatározta, hogy Lettország államszövetségre lép az OSZSZSZK-val, majd megválasztotta a kormányt és elfogadta a Lett Szocialista Szovjet Köztársaság alkotmányát.

A lettországi szovjethatalom sokat tett a gazdasági és társadalmi élet szocialista átalakításáért. Elkobozták a földesúri birtokokat, államosították a bankokat, a nagykereskedelmi és ipari vállalatokat; megkezdődött a gazdasági élet, mindenekelőtt az ipar helyreállítása. Az elkobzott földesúri birtokok közvetlenül a helyi szovjetek kezelésébe kerültek; jó néhány volt földesúri birtokon állami gazdaságot (szovhozt) rendeztek be. Az észt szovjetkormányhoz hasonlóan azonban a lett szovjetkormány is elkövette az agrárkérdés megoldásában azt a hibát, hogy a nagybirtokosok földjét nem adta át használatra a földnélküli és a kisbirtokos parasztoknak.

Litvániában is megalakult a szovjetköztársaság. Az országban már 1918 második felében

V. S. Mickiavicius-Kapsukas
Fénykép. 1918

fegyveres partizáncsapatok működtek. Október 1—3 között illegálisan megtartották Litvánia Kommunista Pártjának I. kongresszusát. Litvánia dolgozói a Kommunista Párt vezetésével szétkergették a helyi burzsoá bizottságokat, és mindenfelé szovjeteket választottak. December 8-án Vilniusban megalakult Litvánia ideiglenes forradalmi munkás-paraszt kormánya, V. S. Mickiavicius-Kapsukas vezetésével. A kormány a tömegek forradalmiságára támaszkodva december 16-án szovjetköztársasággá kiáltotta ki Litvániát. A proletariátus és a szegényparasztság forrón helyeselte ezt a lépést. Az ideiglenes forradalmi kormány felhívására országszerte tömegtüntetéseket és általános sztrájkokat rendeztek, a „Minden hatalmat a szovjeteknek!" jelszó jegyében.

Litvánia területének nagy részén győzött a szovjethatalom. A szovjet kormány elkobozta a nagybirtokosok és az egyház földbirtokait, államosította az ipart és a vasutakat, s bejelentette, hogy a litván nép „kéz a kézben akar haladni Szovjet-Oroszországgal és a szocialista forradalom útján elindult összes többi országgal".

Az OSZSZSZK Népbiztosainak Tanácsa december 27-i, Lenin által aláírt dekrétumában, a Litván Szovjet Köztársaság függetlenségét is elismerte. Szovjet-Oroszország kormánya csapatokat küldött Szovjet-Litvánia megsegítésére.

A litván burzsoázia az imperialistákhoz fordult támogatásért. A Sleževičius vezetésével megalakult burzsoá ideiglenes kormány 1919 januárjában felkérte az antanthatalmakat és Németországot, hogy verjék le Litvániában a szovjethatalmat. Februárban lengyel fehérlégionáriusok törtek be Szovjet-Litvániába és Belorussziába. Ezzel csaknem egy időben a német csapatok is megindultak Litvánia felé.

A belorussziai és a litvániai szovjetkongresszus 1919 februárjában elhatározta, hogy Vilnius fővárossal egységes Litván—Belorusz Szovjet Köztársasággá egyesíti a két köztársaságot. Ezt egyrészt a külső ellenséggel és a belső ellenforradalommal szembeni közös védekezés, másrészt pedig az indokolta, hogy a két ország gazdasági és politikai érdekei közösek voltak. Február 28-án Vilniusban a szovjetek litván és belorusz Központi Végrehajtó Bizottságának egyesült ülése megválasztotta a Litván—Belorusz Szovjet Köztársaság kormányát, amelynek élére V. S. Mickiavicus-Kapsukas került.

AZ ANTANT INTERVENCIÓJÁNAK ERŐSÖDÉSE

1918 végére lényegesen megszilárdult a szovjet állam helyzete. Ám Németország veresége következtében az antanthatalmak kiszélesíthették szovjetellenes intervenciójukat: a proletárállam ellen vethették be azokat a csapatokat is, amelyeket addig a Németországgal folytatott háború kötött le. Murmanszkba, Arhangelszkbe, Vlagyivosztokba újabb nagy intervenciós csapattestek

POLGÁRHÁBORÚ ÉS KÜLFÖLDI INTERVENCIÓ SZOVJET-OROSZORSZÁGBAN

A KEZDETI IDŐSZAK HADMŰVELETEI (1918 FEBRUÁR—1919 FEBRUÁR)

A HADMŰVELETEK 1918 TAVASZÁN ÉS NYARÁN

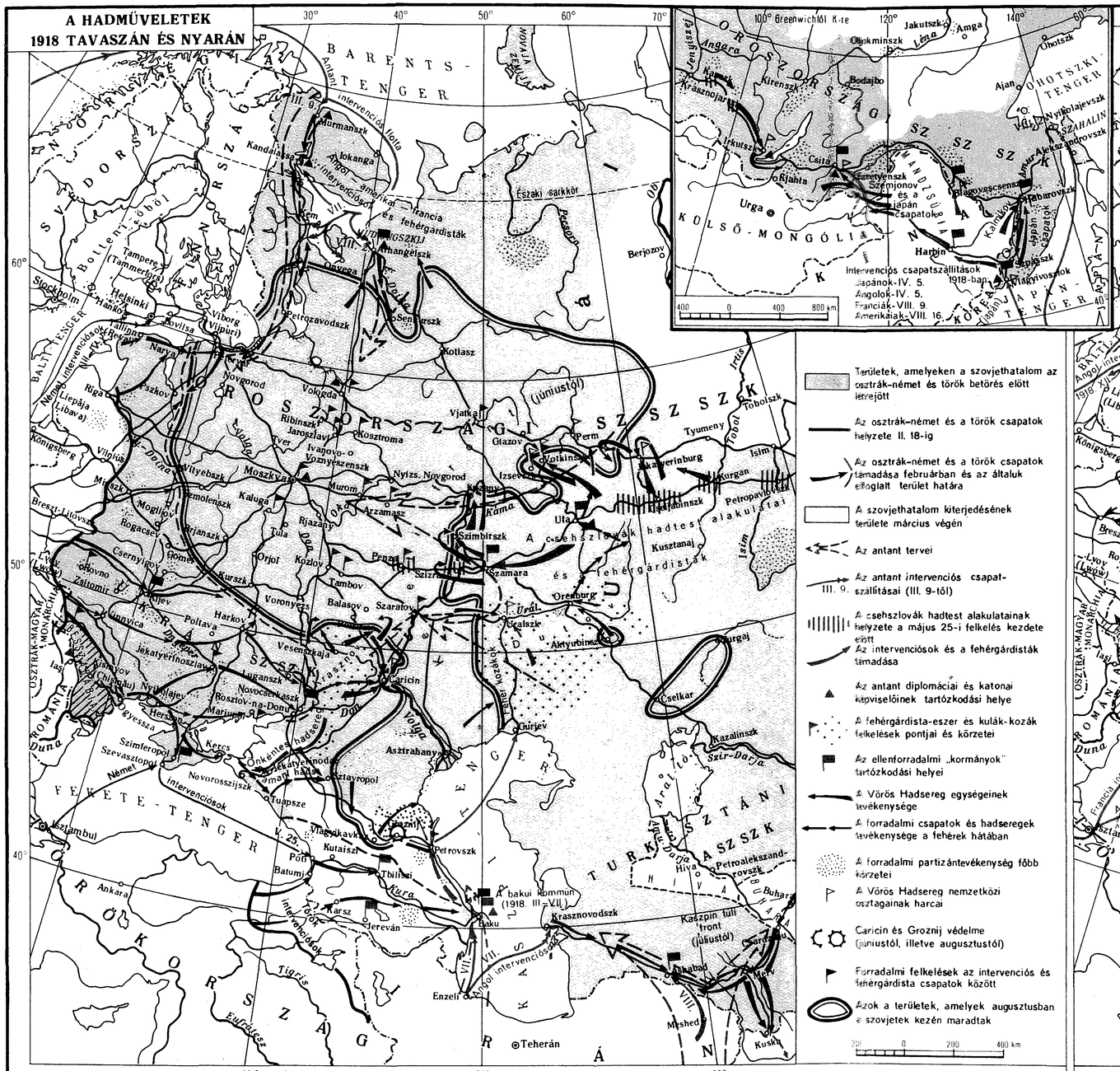

Területek, amelyeken a szovjethatalom az osztrák-német és török betörés előtt létrejött

Az osztrák-német és a török csapatok helyzete II. 18-ig

Az osztrák-német és a török csapatok támadása februárban és az általuk elfoglalt terület határa

A szovjethatalom kiterjedésének területe március végén

Az antant tervei

III. 9. Az antant intervenciós csapatszállításai (III. 9-től)

A csehszlovák hadtest alakulatainak helyzete a május 25-i felkelés kezdete előtt

Az intervenciósok és a fehérgárdisták támadása

Az antant diplomáciai és katonai képviselőinek tartózkodási helye

A fehérgárdista-eszer és kulák-kozák felkelések pontjai és körzetei

Az ellenforradalmi „kormányok" tartózkodási helyei

A Vörös Hadsereg egységeinek tevékenysége

A forradalmi csapatok és hadseregek tevékenysége a fehérek hátában

A forradalmi partizántevékenység főbb körzetei

A Vörös Hadsereg nemzetközi osztagainak harcai

Caricin és Groznij védelme (júniustól, illetve augusztustól)

Forradalmi felkelések az intervenciós és fehérgárdista csapatok között

Azok a területek, amelyek augusztusban a szovjetek kezén maradtak

0 200 400 km

A NÉMET INTERVENCIÓ CSŐDJE. AZ ANTANT INTERVENCIÓJÁNAK ERŐSÖDÉSE 1918 ŐSZÉN

A Vörös Hadsereg támadása az intervenciósok és fehérgárdisták ellen

A német intervenciósok visszavonulása

Szovjethatalom létesítése és szovjet köztársaságok alakítása Belorussziában, Lettországban, Litvániában és Észtországban 1918 végén és 1919 elején

Az antant tervei

Az intervenciós és fehérgárdista csapatok támadása délen, keleten és más irányokban

A Vörös Hadsereg frontjai az intervenciósok és fehérgárdisták legnagyobb térhódításakor

A Vörös Hadsereg által 1919 márciusáig felszabadított területek

26 Az a hely, ahol az angol intervenciósok kivégezték a 26 bakui komisszárt

Megjegyzés: A többi jel magyarázata a baloldali térképen található

A térképen számmal jelölve:

1 Boriszoglebszk, 2 Povorino, 3 Novohopjorszk

KARTOGRÁFIAI VÁLLALAT, BUDAPEST

érkeztek. 1918 november-december folyamán az antant hajóhada behatolt a balti-tengeri szovjet vizekre. Az intervenció fő iránya azonban most Dél-Oroszország felé mutatott. Az intervenciós csapatokat és a fehérgárdistáknak küldött anyagi segítséget a legrövidebb, legkényelmesebb úton tudták délre juttatni: a Fekete-tengeren keresztül, ahová Törökország kapitulációja megnyitotta az utat. November végén Ogyesszában, Szevasztopolban, Novorosszijszkban intervenciós csapatok — főként franciák — szálltak partra. A nyugati imperialisták most már közvetlen, nyílt katonai támogatásban részesítették a fehérgárdista „önkéntes" hadsereget, a fehérkozákokat, az ukrajnai és kaukázusi burzsoá nacionalistákat és más ellenforradalmárokat, akik a szovjetország déli területein harcoltak a szovjethatalom ellen.

Ez volt az az idő, amikor az antanthatalmak nyílt fegyveres harcot folytattak a szovjet állam ellen. Az imperialisták fokozták a blokádot, és teljesen elvágták Oroszországot a külvilágtól. Közben pedig szemérmetlenül fosztogatták az országot. Először Arhangelszken, Murmanszkon, Vlagyivosztokon, majd pedig a fekete-tengeri kikötőkön keresztül sok millió pud értékes árut — épületfát, prémet, aranyat, lent, bőrt, kendert, gabonát, mangán-ércet stb. — szállítottak el a szovjet földről. Mindezekre a kincsekre rekvirálás útján tették rá a kezüket a „megszállási költségek ellenében", vagy pedig „megvásárolták" őket az általuk, illetve a fehérgárdista „kormányok" által kibocsátott értéktelen papírpénzért. A megszállók egyedül az észak-oroszországi területekről — nem teljes adatok szerint — csaknem egymilliárd aranyrubel értékű árut szállítottak külföldre. Az intervenciósok által elfoglalt területeken véres terror dühöngött, egyre gyakrabban került sor szovjet emberek tömeges kivégzésére. „Vérfagyasztó dolog visszaemlékezni azokra a szörnyűségekre — mondta el később egy távol-keleti partizán —, amelyeket az amerikai fenevadak a szovjet Távol-Keleten elkövettek. Számtalanszor láttam felgyújtott falvak üszkös romjait, fosztogatásokat, gyilkosságokat, amelyek mind az amerikai megszállók művei voltak." Még Graves tábornok, a Szibériában tevékenykedő amerikai intervenciós csapatok parancsnoka is kénytelen volt később beismerni: „A kegyetlenkedések olyanok voltak, hogy azokról az orosz nép még elkövetésük után 50 évvel is beszélni és emlékezni fog." Az Egyesült Államok — mondotta — „kihívta maga ellen a szibériai lakosság több mint 90 százalékának gyűlöletét".

AZ 1918 VÉGI—1919 ELEJI HADMŰVELETEK

1918 végén és 1919 elején — miután az antantcsapatok partra szálltak a Fekete-tenger partján, a délvidéki ellenforradalom pedig igen aktív lett — különösen fontossá vált a déli front. A fehérkozákok 1918 novemberében visszaszorították a 8. és a 9. hadsereget. Az ellenforradalmárok támadása már Voronyezst, Tambovot, Szaratovot veszélyeztette. A 8. és a 9. hadsereg katonái között gyakori volt a fegyelmezetlenség, az ingadozás.

A Kommunista Párt Központi Bizottsága 1918. november 26-án külön határozatban foglalkozott a déli fronton elszenvedett vereségek következtében kialakult súlyos és veszélyes helyzettel. A Központi Bizottság követelte, hogy a Vörös Hadsereg a legközelebbi hetekben „valamennyi fronton, mindenekelőtt a déli fronton, maximális energiát tanúsítson a támadásban. Jó néhány, a harcokban megedzett keleti hadosztályt (köztük az inzai és az uráli hadosztályt) a déli frontra vezényelték; Moszkvában, Péterváron és más városokban újabb pártmozgósítást hajtottak végre. Több mint 2500 kommunista utazott a déli frontra, köztük kiváló vezető pártmunkások: R. Sz. Zemljacska, V. A. Barisnyikov, V. I. Mezslauk és mások. Az illegális kommunista szervezetek, amelyeket a doni iroda irányított, az ellenség hátában fejtettek ki intenzív tevékenységet. A Don melletti Rosztovban 1919 januárjában 25 illegális kommunista sejt működött.

Az 1918 decemberében lezajlott heves ütközetek egyik fél számára sem hoztak döntő győzelmet. 1919 elején a szovjet csapatok általános támadást indítottak Krasznov ellen. A 9. had-

A román forradalmi ezred Ogyesszában
Fénykép. 1918

sereg A. I. Jegorov parancsnoksága alatt elfoglalta Boriszoglebszket, Novohopjorszkot, és tovább nyomult előre dél felé. Sikeres hadműveleteket folytatott a 8. és a 13. hadsereg, majd később a Caricin irányából támadó 10. hadsereg is. Szívós harcok eredményeképpen Krasznov csapatait szétzúzták; 1919 márciusára a Vörös Hadsereg a Don-vidék nagy részét felszabadította.

Lényegesen kedvezőtlenebbül alakult a hadihelyzet a Kaukázus északi részén. Az itt tartózkodó 11. (észak-kaukázusi) hadsereg önfeláldozóan harcolt a fehérgárdisták ellen. A 16 000 főnyi tamanyi hadsereget, amelynek parancsnoka J. I. Kovtyuh és I. I. Matvejev volt, körülzárták az ellenséges csapatok, és elvágták a szovjet főerőktől. A hadsereg hősies küzdelemben átvágta magát, miközben nagy ellenséges csapategységeket semmisített meg. Ám az ellenség — a Gyenyikin-féle „önkéntes" hadsereg és a fehérkozák sereg — a katonai felszerelés és a fegyverzet tekintetében fölényben volt. A szovjet csapatokat erősen sújtotta a fegyver-, a lőszer- és a gyógyszerhiány. Még rosszabb volt a helyzet, amikor a 11. hadsereg parancsnoka, a kalandor Szorokin árulást követett el. A 11. hadsereget szétverték; 1919 januárjában kénytelen volt megkezdeni a visszavonulást Asztrahany felé. A hadsereg kemény télben vonult át a puszta, sivatagos sztyeppén, és a hihetetlen nélkülözések következtében óriási embervesztességeket szenvedett. Észak-Kaukázus a fehérgárdisták kezére jutott.

A fekete-tengeri partvidéken partra szállt antantcsapatok nagyszabású támadást akartak indítani az ország központi vidékei ellen. 1919 februárjában mintegy 130 000 főnyi hadsereggel rendelkeztek. Hozzájuk kellett csatlakozniuk a fehérgárdista alakulatoknak is. Az antant katonai parancsnoksága egybehangolta saját csapatainak és a fehérgárdista alakulatoknak a hadműveleteit. De az intervenciósok mégsem értek el komoly sikereket. Az ukrajnai ellenforradalom vereséget szenvedett. Az imperialistáknak nem sikerült nagy fehérgárdista hadsereget létrehozniuk Ukraj-

A Berjozovka állomásnál zsákmányolt francia tank
Fénykép. 1919

nában. Elfoglalták a Krím-félszigetet, Ogyessza, Herszon, Nyikolajev környékét, de nem tudtak tovább jutni észak felé.

A partizánok és a szovjet csapatok hamarosan támadásba lendültek, és a Herszonért, Nyikolajevért vívott csatákban, útban Ogyessza felé, számos súlyos vereséget mértek az intervenciósokra és a petljuristákra. Berjozovka vasútállomásnál, Ogyessza mellett, még francia tankokat is zsákmányoltak. (Az egyiket Moszkvába vitték, és 1919. május 1-én kiállították a Vörös Téren.)

Ezalatt az intervenciós csapatok soraiban erősödött a forradalmi hangulat. A francia és más külföldi katonák forradalmasodását előmozdította az illegális bolsevik szervezetek propagandamunkája. Az ogyesszai területi pártbizottság mellett Külföldi Kollégium alakult, amelyet a Központi Bizottság által ideküldött tapasztalt kommunista, I. F. Szmirnov (illegális neve: Nyikolaj Lasztocskin) vezetett. Az illegális kommunisták az ogyesszai kazamatákban francia, angol, görög, lengyel nyelvű röpcédulákat nyomtattak. Az ellenség felderítőszolgálata nem tudta megakadályozni ezeknek a röpcédulákat a terjesztését. A katonák a kaszárnyákban, a matrózok a hajókon minden reggel az igazság gyújtó hatású szavait olvasták. Az ogyesszai bolsevikok a jevpatorijai illegális központon keresztül, amelyet D. I. Uljanov (Lenin fivére) vezetett, kapcsolatot létesítettek az illegalitásban dolgozó krími elvtársakkal.

Az intervenciósoknak sikerült letartóztatniuk a Külföldi Kollégium néhány tagját, köztük I. F. Szmirnovot és Jeanne Labourbe francia kommunistát. A letartóztatottakat bestiálisan megkínozták, majd kivégezték. De az illegális bolsevik szervezet nem hagyta abba a munkát. 1919 áprilisában felkelés tört ki a fekete-tengeri francia hajóhadban: a matrózok a szovjetellenes intervenció megszüntetését és az azonnali hazatérést követelték. A felkelő matrózok partra szálltak, és barátkozni kezdtek az orosz munkásokkal. A szovjet csapatoktól elszenvedett számos vereség

A Vörös Hadsereg kínai osztaga a frontra indulás előtt
Fénykép. 1918

és a forradalmi mozgalom erősödése következtében az intervenciósok kénytelenek voltak 1919 április végén sietve visszarendelni flottájukat és csapataikat a Krím-félszigetről és Ukrajnából.

1918 végén és 1919 elején az addigi mensevik-eszer „kormányokat" nyílt fehérgárdista diktatúrák váltották fel, mivel a burzsoá-földbirtokosi hatalomnak ez a formája jobban megfelelt az intervenciósok céljainak és az ellenforradalmárok nézeteinek.

Kolcsak cári tengernagy 1918. november 18-án a „szövetséges" képviselők támogatásával államcsínyt hajtott végre Omszkban, és bevezette a katonai diktatúrát. Röviddel ezután a tengernagyot „Oroszország legfelső kormányzójának" nyilvánították. Az irkutszki amerikai konzul, majd az ő példáját követve más imperialista hatalmak képviselői is teljes támogatásukról biztosították Kolcsakot. Észak-Kaukázusban és a Don vidékén a szétforgácsolt ellenforradalmi erők az antant egyenes utasítására Gyenyikin tábornok vezetése alatt egyesültek. Arhangelszkben Miller fehérgárdista tábornok gyakorolt diktátori hatalmat.

Késő ősszel, november végén a kolcsakista erők támadást indítottak a keleti front északi részén. Az volt a szándékuk, hogy Permen keresztül rátörjenek Vjatkára és Kotlaszra, itt egyesüljenek az intervenciósok és a fehérgárdisták arhangelszki hadseregcsoportjával, majd közösen vonuljanak Moszkva és Pétervár ellen. Kolcsak jól felfegyverzett és jól felszerelt hadosztályokkal rendelkezett. Az intervenciósok kezén levő távol-keleti kikötőkbe egész nyáron és ősszel megszakítás nélkül özönlöttek a fehérgárdisták részére az Egyesült Államokból, Angliából, Franciaországból és más országokból származó katonai szállítmányok. Az amerikai imperialisták például az 1918 augusztustól novemberig terjedő időszakban 200 000 puskát, több mint 4,5 millió töltényt, 220 000 lövedéket, rengeteg ágyút, géppuskát, bakancsot stb. szállítottak a szibériai szovjetellenes erőknek.

A keleti front északi részén harcoló szovjet csapatok rendkívül nehéz helyzetbe kerültek. A 3. hadsereg 35 000 rosszul felfegyverzett és felszerelt katonája kitartó harcokban feltartóztatta az ellenséges előnyomulást, miközben nagy veszteségeket okozott a fehérgárdistáknak. De az utóbbiak, kihasználva számbeli és technikai fölényüket, elfoglalták Liszvát, Kungurt, majd a december 25-ére virradó éjszakán Permet, a vidék nagy iparvárosát és igen fontos stratégiai pontját is.

Ez a siker azonban az ellenség utolsó sikere volt. Azokban a napokban, amikor a 3. hadsereg nehéz harcok közepette visszavonult, a keleti front többi hadserege sikeres támadásba lendült Kolcsak ellen. A 2. hadsereg, amely a 3. hadseregtől délre harcolt, átkelt a Káma bal partjára, és Kungur irányába szorította vissza az ellenséget. A keleti front középső szakaszán az 5. hadsereg mért súlyos vereséget a fehérgárdista és fehércseh csapatokra. Nagy területen előrenyomult kelet felé, és 1918. december 31-én elfoglalta Ufát. Az 1. és a 4. hadsereg hadosztályai gyorsan nyomultak előre a magas hóval borított Volgán túli sztyeppéken, és makacs harcokban visszavetették a fehérkozák-egységeket. 1919. január 22-én elfoglalták Orenburgot, majd egy nappal később Uralszkot is.

Az így kialakult helyzetben Kolcsak már nem tudott nagyobb erősítéseket küldeni Perm térségébe. A 3. szovjet hadsereget ezalatt megerősítették, és megtisztították a megbízhatatlan elemektől. Ezt a munkát az uráli kommunisták végezték el, a párt Központi Bizottsága és a Védelmi Tanács által kiküldött vizsgáló bizottság segítségével, amelynek F. E. Dzerzsinszkij és I. V. Sztálin voltak a tagjai. 1919 januárjában fordulat következett be a keleti front permi szakaszán: megállították az ellenség előnyomulását, és a megerősödött 3. hadsereg nemsokára maga lendült támadásba.

SZOVJET BÉKEAJÁNLATOK

A szovjet kormány, miközben az imperialisták támadásait visszaverte, több ízben — 1918 augusztusában, októberében, novemberében — felajánlotta az ellenségnek a békekötést. A szovjetek VI. összoroszországi kongresszusa 1918 novemberében ismételten felajánlotta az antanthatalmaknak, hogy kezdjenek tárgyalásokat a vérontás megszüntetéséről. December 24-én a szovjet kormány újabb békeajánlatot küldött Wilson amerikai elnöknek. Ugyanilyen javaslatokat tett 1919. január 12-én és 19-én is, de egyetlen egyszer sem kapott választ.

A szovjet kormány békeszerető politikája, amely leleplezte az imperialisták rabló terveit, nagymértékben erősítette a kapitalista országok néptömegeinek az oroszországi intervenció ellen vívott harcát. Ez a harc óriási támogatást jelentett a szovjet államnak.

Az imperialista államok vezetőit a munkásosztály nyomása időnként arra késztette, hogy diplomáciai manőverekhez folyamodjanak országuk közvéleményének megtévesztése céljából. Ilyen manőver volt a Herceg-szigeteken tartandó békekonferencia terve, amelyet az antant vezetői 1919 január végén vetettek fel; ilyen volt Bullitt moszkvai küldetése ugyanazon év márciusában és így tovább. A szovjet kormány minden lehetőséget kihasznált annak érdekében, hogy megegyezésre jusson az antanthatalmakkal. De az imperialisták nem akartak békét. Céljuk a háború kiszélesítése volt. A szovjet állam továbbra is védekezni kényszerült az imperialisták rablóhadjárata ellen.

„Az Egyesült Államok és Japán tekintetében — írta Lenin 1919 nyarán — mindenekelőtt az a politikai célunk, hogy visszaverjük Oroszország ellen indított arcátlan, bűnös, rablócélokat követő, csupán tőkéseik meggazdagodását szolgáló hadjáratukat. Mindkét államnak több ízben ünnepélyesen felajánlottuk a békét, de még csak nem is válaszoltak nekünk, és folytatják ellenünk a háborút..."[9]

[9] Lenin: Válasz egy amerikai újságíró kérdéseire. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. Szikra 1953. 532. old.

Az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt VIII. kongresszusát 1919. március 18-tól 23-ig tartották meg Moszkvában. A küldöttek több mint 300 000 párttagot képviseltek. A kongresszus elfogadta a Lenin vezetésével és közvetlen részvételével kidolgozott új pártprogramot. A szocialista forradalom győzelme megoldotta azt a fő feladatot, amelyet az előző program kitűzött. Most, miután a Kommunista Párt hatalomra került, a programnak a szocializmus felépítését célzó intézkedések összefüggő rendszerét kellett tartalmaznia. Az új program meg is felelt ezeknek a feladatoknak. Tovább fejlesztette a marxista—leninista elméletet; mélységesen tudományos dokumentum volt, amely a társadalom gazdasági és politikai struktúrájának beható elemzésén, a történelmi fejlődés objektív törvényszerűségeinek elemzésén alapult. Lenin a kongresszuson elhangzott beszédeiben hangsúlyozta, hogy a párt programját tudományos alapra kell építeni; a feltétlen biztonsággal megállapított tényekből kell kiindulni, nem szabad megfeledkezni a valóságról, nem szabad valamiféle „légüres térbe, a fellegek fölé"[10] kerülni.

A VIII. kongresszuson elfogadott program megszabta a párt feladatait a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet időszakában, kijelölte a szocializmus felépítéséért folytatandó harc konkrét útját. A pártprogramnak ugyanakkor nagy nemzetközi jelentősége is volt. A világ munkásai ezzel új, hathatós ideológiai fegyvert kaptak. A program, az oroszországi kommunisták nemzetközi feladatait hangsúlyozva, világosan megmutatta a külföldi munkásoknak, hogy Szovjet-Oroszországnak a szocializmusért folytatott harca az egész nemzetközi proletariátus ügye.

A program megállapította, hogy a szovjet állam a történelem folyamán első ízben valósította meg az igazi demokráciát a lakosság óriási többsége számára, majd így folytatta: „A párt feladata, hogy fáradhatatlanul dolgozzék e fejlettebb típusú demokratizmus tényleges megvalósításán; ennek a demokratizmusnak helyes funkcionálásához szüntelenül emelni kell a tömegek kulturáltságának, szervezettségének és öntevékenységének színvonalát." A program hangsúlyozta, hogy kérlelhetetlenül harcolni kell a bürokrácia ellen. Ennek előmozdítására konkrét intézkedéseket jelölt meg, egyebek között azt, hogy „az egész dolgozó lakosságot fokozatosan be kell vonni az államigazgatás munkájába".

Gazdasági téren a program a termelési és forgalmi eszközök államosításának befejezése mellett a termelőerők minden eszközzel való fejlesztésének feladatát állította előtérbe. A mezőgazdaságot illetően a program felvázolta a szocialista nagyüzemi mezőgazdaság megszervezésének perspektíváját, s egyszersmind kijelölte a kisparaszti gazdaságok termelékenységének emeléséhez szükséges intézkedéseket, annak a meggondolásnak az alapján, hogy a kisparaszti gazdálkodás „még sokáig fenn fog maradni". Részletesen foglalkozott a program a nemzetiségi viszonyokkal, a közoktatás, a munkavédelem, a társadalombiztosítás kérdéseivel és más ügyekkel.

A program vitájában Buharin és Pjatakov antibolsevik nézeteket hangoztattak: ellenezték a nemzetek önrendelkezési jogát, és tagadták a középparaszt szerepét a gazdasági és politikai életben. A kongresszus elvetette Buharin és Pjatakov elméletileg hibás és politikailag káros javaslatait.

A VIII. pártkongresszus fontos határozatokat hozott a munkásosztály és a középparasztság viszonyának alakulásáról. Korábban, az októberi forradalom idején és a forradalmat követő első hónapokban a párt a középparasztság semlegesítésének politikáját folytatta, vagyis arra törekedett, hogy a középparasztság ne álljon a burzsoázia oldalára, ne akadályozza a forradalmi átalakulásokat. Abban az időben számolni kellett a középparaszt bizonyos mérvű elégedetlenségével, amelyet főként a gabonakereskedelem terén elrendelt korlátozások okoztak. Ezt az elégedetlenséget a kulákság is szította, amely a falvakban jelentős gazdasági és politikai pozíciókkal rendelkezett;

[10] Lenin: Az OK(b)P VIII. kongresszusa. 1919. március 18—23. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. 161. old.

ugyanakkor a szegényparasztság még nem volt kellően szervezett ahhoz, hogy magával ragadja a parasztok nagy tömegeit. De 1918 folyamán a helyzet megváltozott. A szovjet falvakban komoly gazdasági és társadalmi változások mentek végbe, új osztályerőviszonyok alakultak ki.

A szegényparasztok, akik az októberi forradalom előtt a parasztság 65 százalékát alkották, földet, igásállatot, gazdasági felszerelést kaptak. Mintegy felerészük középparaszti színvonalra emelkedett. Az ily módon megnövekedett középparaszti réteg közelebb került a szovjethatalomhoz. A középparasztok tudatában egyre mélyebben gyökeret vert az a felismerés, hogy a forradalom vívmányait csakis a szovjet rendszer erélyes megvédésével lehet fenntartani. Ezenfelül az ellenség által elfoglalt kormányzóságok középparasztjai a saját tapasztalatukból győződtek meg arról, hogy a fehérgárdisták és az intervenciósok győzelme visszajuttatja a földet a nagybirtokosok és a kulákok kezébe, s a terror és erőszak uralmát valósítja meg minden dolgozóval szemben.

Jelentős szerepet játszottak a szegényparaszti bizottságok (a kombedek). A szegényparasztság — a munkásosztály vezetésével és közvetlen támogatásával — súlyos csapásokat mért a kulákságra, aláásva annak gazdasági és politikai pozícióit. A középparasztok nagy része megszabadult a kulákbefolyástól, és a szegényparasztokkal együtt a munkásosztályt követte. A falusi aktivisták tízezrével léptek be a Kommunista Pártba. 1918 végén és 1919 elején újraválasztották a falusi szovjeteket. Az újraválasztás eredményeként a kulákokat kiűzték a szovjetekből, s a szegény- és középparasztok kerültek többségbe. Az újraválasztások során a szovjetek megszilárdultak. A szegényparaszti bizottságok, miután feladatukat betöltötték, feloszlottak.

A középparasztok többsége tehát határozottan a szovjethatalom felé fordult. A faluból több gabona került a városba; fokozódott a Vörös Hadseregben harcoló parasztok harcképessége és állhatatossága. Csökkentek a kuláklázadások lehetőségei. A középparasztok mindenfelé hitet tettek arról, hogy eltökélt szándékuk a szovjethatalom védelme. Ilyen körülmények között lehetővé vált, hogy elmélyítsék és kiszélesítsék a munkásosztály kapcsolatait a középparasztsággal. Lenin már 1918 novemberében kiadta a jelszót: „Megegyezésre kell jutni a középparaszttal — egyetlen pillanatra sem mondva le a kulák elleni harcról és szilárdan csak a szegényparasztságra támaszkodva..."[11]

A Kommunista Párt VIII. kongresszusának határozatai végérvényesen megszilárdították a munkásosztály és a középparasztság szövetségét, amelyben a vezető szerepet továbbra is a munkásosztály töltötte be. E politika a külföldi intervenciósok és a belső ellenforradalom felett aratott győzelmek fontos tényezője volt. A munkásosztály és a középparasztság szövetségére a szocialista építés további szakaszában is szükség volt. Lenin a falusi munkáról tartott előadói beszédében kifejtette, hogy ha rendezzük a középparasztság millióihoz való viszonyunkat, ha megnyerjük bizalmát, teljességgel legyőzhetetlenné tesszük a szocializmust.[12]

A VIII. kongresszus minden részletében alaposan kidolgozott határozatot hozott a katonai kérdésről. Ebben megfogalmazták a Vörös Hadsereg felépítésének alapelveit. A Vörös Hadsereg: reguláris osztályhadsereg, amelyben centralizált vezetés és vasfegyelem uralkodik.

A határozat gyakorlati intézkedéseket is elrendelt a hadsereg megerősítésére: előírta a partizánkodás kiküszöbölését, a párt katonai politikájától való elhajlás felszámolását. Az elhajlást a Forradalmi Katonai Tanács akkori vezetője, Trockij képviselte, aki egyoldalúan a régi katonai vezetőkre támaszkodott, vakon bízott bennük, és háttérbe szorította a bolsevik kádereket. A kongresszus követelte, hogy javítsák meg a központi katonai intézmények munkáját, és növeljék a kommunisták szerepét a hadseregben. Ugyanakkor elutasította az úgynevezett katonai ellenzék javaslatait, amelyeknek lényege a partizánkodás védelme, a hadsereg szigorú fegyelmének és köz-

[11] Lenin: Pityirim Szorokin értékes beismerései. Lásd *Lenin* Művei. 28. köt. 189. old.

[12] Lásd Lenin: Az OK(b)P VIII. kongresszusa. 1919. március 18—23. Lásd *Lenin* Művei, 29. köt. 213. old.

pontosított vezetésének elvetése, a katonai szakemberek felhasználásának ellenzése volt. „A partizánkodást hirdetni katonai programként ugyanaz, mintha azt ajánlanánk, hogy a nagyiparról térjünk vissza a kézművességre" — állapította meg a határozat.

A VIII. kongresszus vége felé újabb ellenséges támadások hírei érkeztek a frontokról. Beköszöntött az intervenciósok és a fehérgárdisták elleni legelkeseredettebb harcok ideje. Ebben az élethalálharcban a Kommunista Pártot és az egész szovjet népet felvértezték a VIII. kongresszus határozatai, amelyek utat mutattak a győzelemhez.

2. A DÖNTŐ ÜTKÖZETEK ÉVE

AZ INTERVENCIÓSOK ÉS A FEHÉRGÁRDISTÁK TÁMADÁSA 1919 TAVASZÁN

1919 a döntő ütközetek éve volt abban a harcban, amelyet a szovjet nép szabadságáért és függetlenségéért, az októberi vívmányok megvédéséért folytatott. A szovjetek köztársaságát gyűrűbe szorító frontokon 1919 tavaszára nagy intervenciós és fehérgárdista csapategységeket vontak össze. A Távol-Keleten hatalmas, gazdag területek kerültek a japán és az amerikai intervenciósok kezére. Az intervenciósok szuronyaik segítségével tartották fenn Kolcsak rendszerét, amelynek véres diktatúrája Szibériára és az Urál vidékére terjedt ki. Közép-Ázsiában Malleson tábornok angol intervenciós csapatainak terrorja dühöngött. A Kaukázusontúl az antantimperialisták a grúz mensevikek, az azerbajdzsán muszavatisták, az örmény dasnakok ellenforradalmi bábkormányait támogatták. A Kaukázus északi részén Gyenyikin „önkéntes" hadserege tevékenykedett. Nyugaton 1919 februárjában a burzsoá-földesúri Lengyelország indított támadó hadműveleteket, a fehérlengyelek áprilisban elfoglalták Baranovicsit, Lidát és Vilniust. Északnyugaton angol és amerikai pénzen Jugyenyics tábornok toborzott fehérgárdista bandákat. Északon, Murmanszk és Arhangelszk vidékén, az amerikai és angol intervenciósok a fehérgárdistákkal együtt arra készülődtek, hogy betörjenek Szovjet-Oroszország központi területeire.

Az intervenciós és fehérgárdista hadseregek létszáma ebben az időben összesen több mint egymillió fő volt. Az ellenség összevonta haderejét, hogy minden fronton egyidejűleg mérjen csapásokat a szovjethatalomra. Egységes hadjárat volt ez, amelyet az antant készített elő és irányított; a későbbiekben „az antant első hadjáratának" nevezték. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az antant 1919 tavasza előtt nem indított támadásokat a szovjetország ellen. Ellenkezőleg, a tények azt bizonyítják, hogy a nemzetközi imperializmus az októberi forradalom győzelme után legelső perctől kezdve elkeseredett szovjetellenes háborút folytatott, amelynek méreteit szüntelenül növelte. De 1919 tavaszán a szovjetek köztársaságát addig példátlan nagyságú ellenséges erők támadták meg, amelyek koordinálták hadműveleteiket; e hadműveletek egyetlen közös láncolat láncszemeit alkották.

E hadjárat fő ereje Kolcsak hadserege volt. Az imperialisták Kolcsakhoz fűzték a legnagyobb reményeket, aki nagy területekkel, jelentős ember- és élelmiszer-tartalékokkal rendelkezett. 1919 januárjában az antanthatalmak képviselői egyezményt kötöttek vele, amelynek értelmében Kolcsak arra kötelezte magát, hogy „koordinálja" hadműveleteit az antant katonai főparancsnokságának utasításaival. Az összes kelet-oroszországi és szibériai intervenciós csapatok főparancsnokává Janin francia tábornokot nevezték ki; jogot kapott arra, hogy „általános ellenőrzést gyakoroljon a front és a mögöttes területek fölött". A Kolcsak-féle hadsereg részére történő fegyver- és felszerelésszállítás megszervezését és irányítását Knox angol tábornokra bízták.

1919 folyamán az Egyesült Államok, Anglia, Franciaország és Japán összesen 700 000 pus-

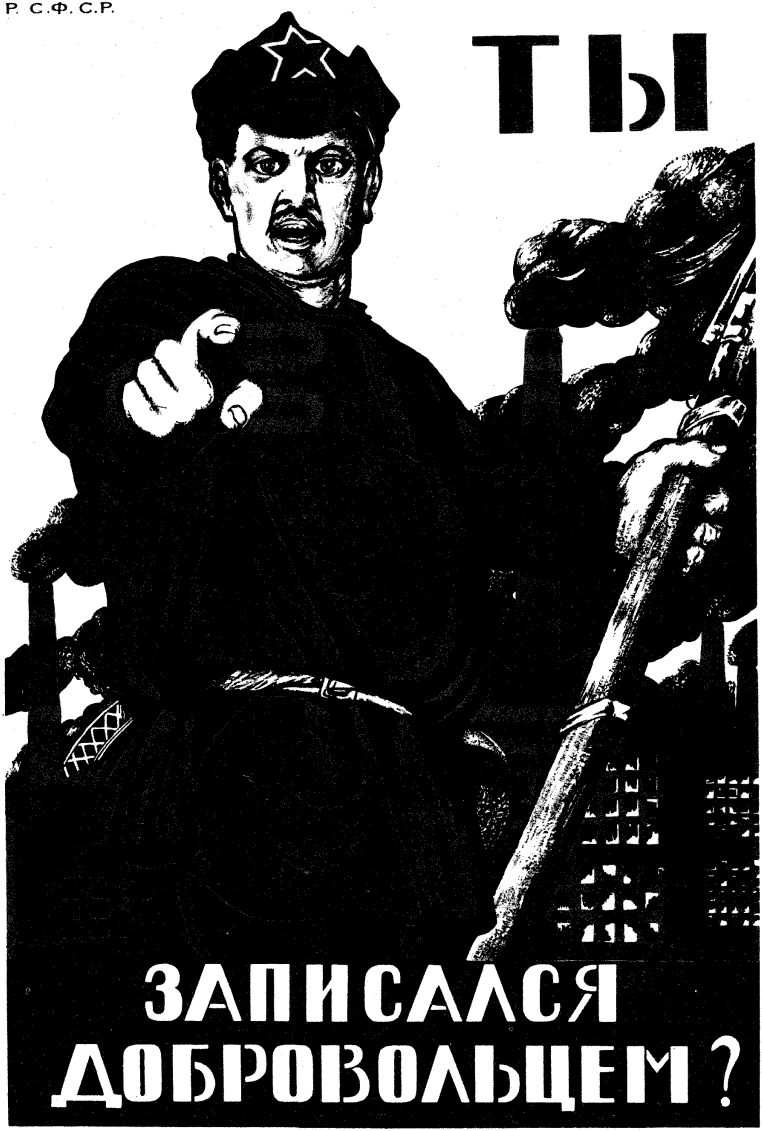

JELENTKEZTÉL MÁR ÖNKÉNTESNEK?
D. Sz. Moor plakátja. 1920

Lenin beszédet mond a vszevobucsi csapatok díszszemléjén, 1919. május 25-én
Fénykép

kát, 3650 géppuskát, sok százmillió töltényt, rengeteg ágyút, nagy mennyiségű katonai egyenruhát és lábbelit szállított Kolcsaknak. A nagyarányú imperialista segítség eredményeképpen Kolcsak hadserege fenyegető erővé vált. Létszáma több mint 400 000 fő volt; túlnyomórészt városi burzsoá elemekből, kulákokból, fehérkozákokból, valamint a hadseregbe kényszerített parasztokból toborzódott.

Március elején Kolcsak hadai — a Gajda tábornok parancsnoksága alatt álló szibériai hadsereg, a Hanzsin tábornok vezette nyugati hadsereg, a Dutov és Tolsztov atamánok parancsnoksága alá rendelt orenburgi és uráli hadsereg — az egész szovjet keleti front hosszában, vagyis csaknem kétezer kilométer hosszú arcvonalon felkészültek a szovjet csapatok elleni támadásra. Március 4-én Pepeljajov tábornok hadteste Permtől délre, a 2. és a 3. szovjet hadsereg találkozási pontjánál átkelt a Káma-folyó jegén. Nyomukban más kolcsakista hadtestek és hadseregek törtek előre. Április elején a fehérgárdisták elérték a Bugulma—Belebej—Szterlitamak vonalat. Előretörtek a Volgához. A legelöl haladó osztagok már 80—100 kilométerre megközelítették Kazanyt, Szimbirszket, Szamarát. Támadásuk során a kolcsakisták 300 000 négyzetkilométer nagyságú területet foglaltak el, amelynek lakossága meghaladta az ötmillió főt.

A SZOVJET NÉP MOZGÓSÍTÁSA KOLCSAK ELLEN. A DOLGOZÓK MUNKAHŐSTETTEI. A KOMMUNISTA SZOMBATOK

A Kommunista Párt felhívással fordult a szovjet néphez: adjon megsemmisítő választ Kolcsaknak. Április 11-én Lenin megírta „Az OK(b)P Központi Bizottságának irányelvei a keleti front helyzetével kapcsolatban" című mozgósító írását, amelyben felhívta a figyelmet arra, hogy „Kolcsak győzelmei a keleti fronton rendkívül fenyegető veszélyt jelentenek a szovjetköztársaságra nézve. A végsőkig meg kell feszítenünk minden erőnket, hogy szétzúzzuk Kolcsakot".[13]

A munkások az üzemekben önfeláldozó munkával válaszoltak a párt felhívására. A hihetetlen nehézségek ellenére, időt, fáradságot nem kímélve nem törődve az éhséggel, fáradhatatlanul gyártották a fegyvereket a front számára. 1919 januárjában az izsevszki gyár munkásai vállalták, hogy napi ezer puskát készítenek; március végére már túlteljesítették vállalásukat és 1200 puskát állítottak elő. Tula a januártól márciusig terjedő időszakban az 1916 január—márciusi tölténymennyiség négyötödét termelte; májusban már csaknem elérték, júniusban pedig túlszárnyalták az 1916. évi szintet. A szimbirszki tölténygyárban márciustól júniusig megháromszorozódott a tölténygyártás: havi kilencmillió darabra emelkedett. A Pétervárott működő 264 üzem 90 százaléka kizárólag a front számára dolgozott. A Putyilov-művek, az Obuhov-gyár, az Izsorszkij-gyár, a Balti Hajógyár és más pétervári üzemek munkásai lelkesen, minden erejüket megfeszítve dolgoztak azon, hogy a Vörös Had-

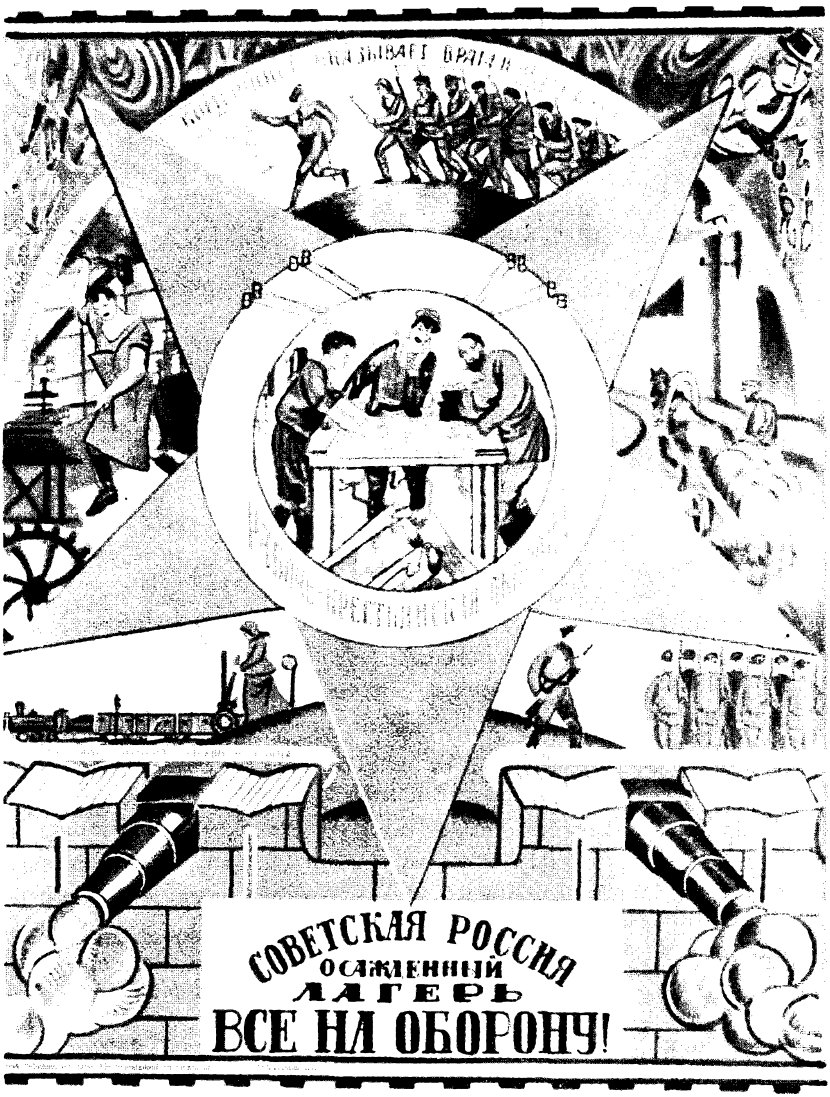

Szovjet-Oroszország ostromlott tábor. Keljünk védelmére mindnyájan! D. Sz. Moor plakátja. 1919

[13] Lenin: Az OK(b)P Központi Bizottságának irányelvei a keleti front helyzetével kapcsolatban. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. 278. old.

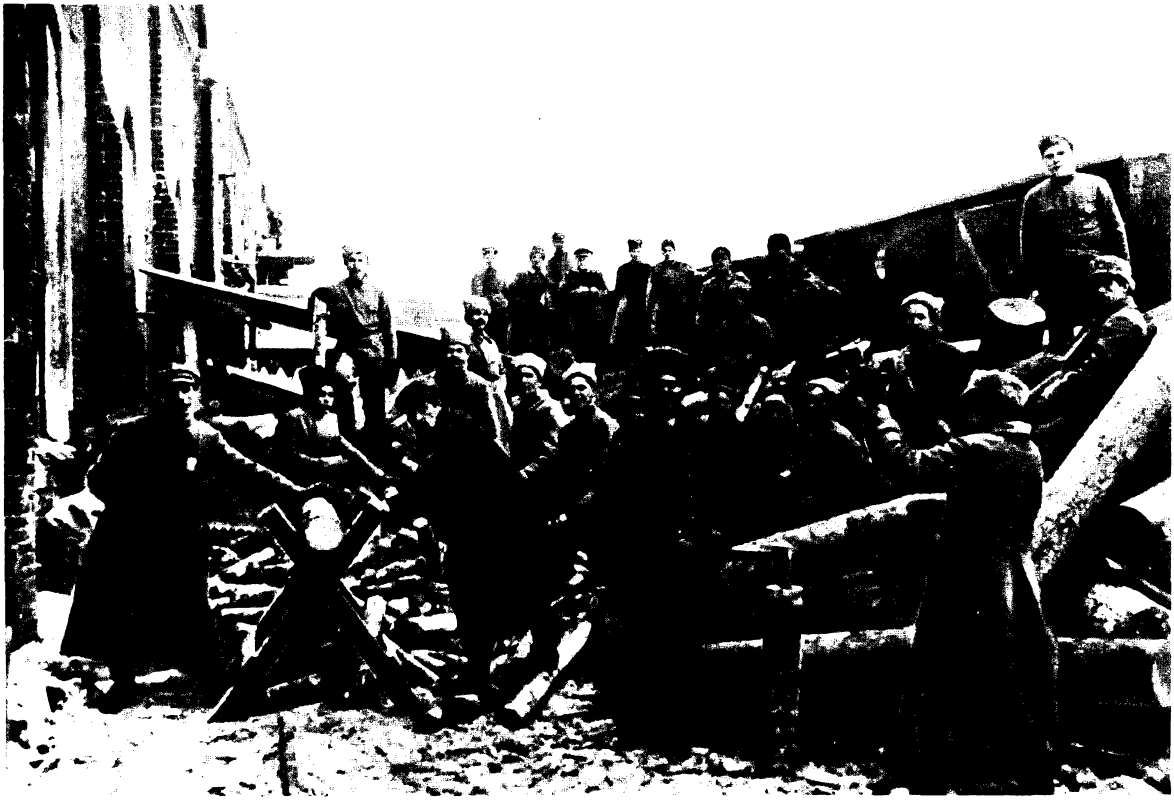

Kommunista szombat a Kazanyi pályaudvaron, 1919. május 10-én
Fénykép

sereget ellássák ágyúval, lőporral, lövedékkel, bakanccsal, katonaköpennyel. A Putyilov-művek üzemi bizottsága levelet intézett az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság elnökéhez, Kalinyinhoz, amelyben közölte, hogy az éhezés és más nélkülözések ellenére a Putyilov-gyáriak „hallatlan energiát fejtettek ki, napi 16 órákat dolgoztak egyfolytában a sürgős munkák elvégzése — a páncélvonatok, lövegek, páncélautók megjavítása — érdekében."

A munkásosztály hazafias, forradalmi lelkesedésének nagyszerű megnyilvánulásai voltak a kommunista szombatok. 1919 áprilisának elején a Moszkva—Kazany vasútvonal rendezőpályaudvara fűtőházának kommunista pártsejtje megvitatta a köztársaság katonai helyzetét. Ez Kolcsak támadásának napjaiban történt. A kommunista vasutasok egyhangúan kimondták, hogy minden erejüket latba vetik az ellenség legyőzése érdekében. I. J. Burakov lakatosnak, a pártsejt elnökének javaslatára a kommunisták elhatározták: április 12-én, szombaton, a munka befejezése után nem mennek haza, hanem ottmaradnak, és folytatják a mozdonyok javítását. Április 12-én este 13 kommunista és 2 szimpatizáns munkához kezdett. Egész éjjel szünet nélkül dolgoztak; három mozdonyt hoztak rendbe.

A Moszkva—Kazany vasútvonal alkerületének kommunistái, miután tudomást szereztek a rendezőpályaudvari vasutasok kezdeményezéséről, elhatározták, hogy tömegméretekben szerveznek kommunista szombatot. A taggyűlésről felvett jegyzőkönyv így hangzott: „Mivel a kommunistáknak egészségüket és életüket nem kímélve kell küzdeniük a forradalom vívmányainak megvédéséért, a munkát ingyen fogjuk végezni. A kommunista szombatokat az egész alkerületben mindaddig folytatjuk, amíg hadseregünk teljes győzelmet nem arat Kolcsakon."

Csapajev és Furmanov a 25. lövészhadosztály parancsnokai és politikai biztosai között
Fénykép. 1919

Május 10-én rendezték meg az első tömeges kommunista szombatot, amelyen 205 kommunista vett részt. Ezen a napon a munkások 4 mozdonyt és 16 vagont javítottak meg, s 9300 pud súlyú különféle rakományt raktak ki a vagonokból. A munka termelékenysége csaknem két és félszeresen múlta felül a szokásos normát.

A kommunista szombatok Moszkvából kiindulva hamarosan az egész országban elterjedtek. Május folyamán a moszkvai csomópont vasútvonalainak többségén, majd pedig a főváros legtöbb kerületében is megrendezték a kommunista szombatokat. Május végén tartották az első kommunista szombatot Tverben, június elején Szaratovban, augusztusban pedig Pétervárott szervezték az egész városra kiterjedő kommunista szombatot. A kommunisták nyomán párton kívüli dolgozók is részt vettek a szombatokon. A résztvevők száma napról napra nőtt.

Lenin „nagy kezdeményezésnek" nevezte a kommunista szombatokat, és „világtörténelmi jelentőségű fordulat kezdetének"[14] tekintette őket. A kommunista szombatok — írta — olyan fordulat kezdetét jelentik, „amely nehezebb, mélyrehatóbb, alaposabb, döntőbb jelentőségű, mint a burzsoázia megdöntése, mert ez a magunk renyhesége, fegyelmezetlensége, kispolgári önzése fölötti győzelmet jelenti, győzelmet jelent azokon a szokásokon, amelyeket az átkozott kapitalizmus hagyott örökségül a munkásnak és parasztnak. Az új társadalmi fegyelmet, a szocialista fegyelmet akkor és csakis akkor teremtettük meg, akkor és csakis akkor válik lehetetlenné a visszatérés a kapitalizmushoz és válik valóban legyőzhetetlenné a kommunizmus, amikor *ezt* a győzelmet megszilárdítottuk."[15]

Ezzel egyidejűleg a szovjet állam minden lehető módon erősítette a keleti frontot. A dolgozók újabb korosztályait hívta be a Vörös Hadseregbe, párt-, komszomol- és szakszervezeti mozgósítást rendelt el. A párt Központi Bizottsága azt javasolta, hogy minden egyes pártszervezet küldje a frontra tagjainak 10—20 százalékát, a front közvetlen közelében működő pártszervezetek pedig

[14] Lenin: A nagy kezdeményezés. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. 435. old.
[15] Ugyanott, 417. old.

tagságuknak 50 százalékát mozgósítsák. Áprilistól júliusig mintegy 110 000 fővel gyarapodott a keleti front hadseregeinek személyi állománya. 20 000 kommunista, 3000 komszomolista ment a keleti frontra. A kommunisták a szovjetköztársaság védelmezőinek legelső soraiban harcoltak. Hallatlan bátorságukkal, kitartásukkal, helytállásukkal lelkesítették a harcosokat, és a forradalom katonáinak győzedelmes seregévé kovácsolták őket.

KOLCSAK FŐERŐINEK SZÉTZÚZÁSA

A pártnak és a kormánynak a népi erők mozgósítása érdekében végzett hatalmas munkája meghozta gyümölcseit. 1919 áprilisának második felére véget értek a Kolcsak elleni döntő csapás előkészületei. A keleti front (parancsnokai Sz. Sz. Kamenyev és Sz. I. Guszev — a Forradalmi Katonai Tanács tagja — voltak) kettévált: az északi csoportra (parancsnoka V. I. Sorin) és a déli csoportra (parancsnoka M. V. Frunze, a Forradalmi Katonai Tanács tagja, és V. V. Kujbisev lett). A fő csapást a déli csoportnak kellett mérnie; az északi csoportnak az volt a feladata, hogy visszavesse az ellenség szibériai hadseregét.

Április utolsó napjaiban a négy hadseregből álló déli csoport csapatai ellentámadásba lendültek. A Volgán túli részek tágas sztyeppéin, az Urál déli lejtőin, Buguruszlan, Bugulma, Belebej és Ufa mellett, heves harcok lángoltak fel. Kolcsak válogatott seregeit tönkreverték.

Hervadhatatlan érdemeket és örök dicsőséget szerzett a harcok folyamán a 25. hadosztály, amelynek parancsnoka a legendás hírű hős, V. I. Csapajev, politikai biztosa pedig D. A. Furmanov volt. Csapajev hadosztálya, a déli csoport fő ütőereje, győzelmes harcok közepette 350

V. K. Bljucher a 51. dandár harcosai között, 1919 októberében
Fénykép

kilométeres utat tett meg, Buzuluktól Ufáig. Példátlan bátorságot tanúsítottak a V. M. Azin, V. K. Bljuher vezetése alatt álló hadosztályok, továbbá I. M. Pljaszunkov, A. M. Cseverjov dandárai is.

Miközben teljes gőzzel folyt a Vörös Hadsereg előretörése, Vacetisz, a köztársaság fegyveres erőinek főparancsnoka és Trockij, a Forradalmi Katonai Tanács elnöke azt javasolta, hogy állítsák meg a támadást az Urál előtt, a Belaja-folyó vonalán, ne folytassák a kolcsakisták üldözését, hanem dobják át a csapatok jelentős részét a déli és a nyugati frontra. A Kommunista Párt Központi Bizottsága elvetette ezt a tervet; rámutatott, hogy nem szabad az ellenség kezében hagyni az Urált, gyáraival, vasúti hálózatával együtt; meg kellett akadályozni, hogy Kolcsak ismét összeszedje erejét. Lenin a keleti front Forradalmi Katonai Tanácsához intézett táviratában erélyesen követelte, hogy minden körülmények között szabadítsák fel az Urált a fehérgárdista uralom alól. „Ha a tél beálltáig nem szerezzük vissza az Urált — írta Lenin —, elkerülhetetlennek tartom a forradalom pusztulását."[16] A Központi Bizottság utasítást adott arra, hogy folytassák a támadást, vessék vissza Kolcsakot az Urál-hegységen túlra, a szibériai sztyeppékre. Vacetisz helyére Sz. Sz. Kamenyevet nevezték ki főparancsnokká.

Június és július folyamán a Vörös Hadsereg elfoglalta az Urál legfontosabb városait: Permet, Jekatyerinburgot, Zlatousztot. Július 24-én a 242. volgai ezred, egy volt kovács, Sz. Sz. Vosztrecov vezetésével bevonult Cseljabinszkba. Az ellenségnek nem sikerült felhasználnia védővonalul az Urál-hegyláncot. Augusztusban a szovjet csapatok elérték a Tobol-folyót.

Nagy segítséget nyújtott a Vörös Hadseregnek a Kolcsak mögöttes területein kibontakozott hatalmas partizánmozgalom. Szibéria és a Távol-Kelet munkásai és parasztjai a bolsevikok vezetésével számos partizánosztagot alakítottak, amelyekben (nem teljes adatok szerint) 150 000-en harcoltak. A szibériai partizánok között nagyszerű szervezők, tehetséges parancsnokok tűntek fel: J. M. Mamontov középparaszt, P. J. Scsetyinkin, A. D. Kravcsenko, I. V. Gromov járási szovjetfunkcionáriusok. A szibériai partizáncsapatok tevékenységét a Kommunista Párt Központi Bizottsága irányította az urál– szibériai iroda útján, amelynek vezetője F. I. Goloscsokin volt. A távolkeleti partizánokat Sz. G. Lazo, P. P. Posztisev és más kiváló pártmunkások vezették.

1919 őszére tehát Kolcsak csapatai, miután súlyos vereségeket szenvedtek, az Urálon túlra szorultak vissza. Vereségük még nem volt végleges, de már nem veszélyeztették a szovjet állam létét.

AZ INTERVENCIÓSOK BETÖRÉSE A SZOVJET-BALTIKUMBA

Az antant szovjetellenes hadjáratának fontos része volt a balti köztársaságok elleni intervenció. Az észt frontszakaszon az imperialisták nagy fehérgárdista hadsereget szerveztek finn, orosz, észt, svéd, dán ellenforradalmár „önkéntesekből". 1919 januárjában a Vörös Hadsereg itt állomásozó kis létszámú, rosszul felfegyverzett egységei kénytelenek voltak visszavonulni és elhagyni Észtország területét. Észtországban megszűnt a szovjethatalom.

Számottevő ellenforradalmi erők gyűltek össze Lettországban is. Az Egyesült Államok és Anglia nagy összegeket költött ezeknek a csapatoknak a felfegyverzésére, felszereléssel és hadianyaggal való ellátására. A német megszálló csapatok maradványaiból, továbbá lett fehérgárdistákból, balti bárókból és Németországban toborzott zsoldosokból többezres hadsereget állítottak fel Kurlandban; parancsnoka von der Goltz német tábornok lett. 1919 februárjában von der Goltz csapatai elfoglalták Ventspilset és Kuldigát, majd március 3-án általános támadást indítottak Szovjet-Lettország ellen. A hó végére Kurland nagyobb részét elfoglalták. Ugyanebben az

[16] Lenin: Távirat a keleti front Forradalmi Katonai Tanácsának. Lásd *Lenin* Művei. 35. köt. Szikra 1956. 387. old.

időben észak felől észt fehérgárdisták támadtak Szovjet-Lettországra. Von der Goltz hadserege — számbeli fölényét, a fegyverzet terén fennálló túlerejét kihasználva, továbbá a partoknál cirkáló angol haditengerészeti hajóraj segítségére támaszkodva — májusban áttörte a szovjet frontot. Rigát a bekerítés veszélye fenyegette. Május 22-én Szovjet-Lettország Vörös Hadserege elhagyta Rigát, és harcolva vonult vissza kelet felé, Latgaliába. Később, 1920 januárjában a fehérlengyel csapatoknak és a lett fehérgárdistáknak ezeket a területeket is sikerült a kezükbe kaparintaniuk.

A Litván—Belorusz Szovjet Köztársaságot a burzsoá-földesúri Lengyelország támadta meg. Litvánia egy részét német csapatok foglalták el. 1919. augusztus 25-én a számbeli és technikai fölényben levő intervenciós csapatok támadásától űzve a Vörös Hadsereg utolsó egységei is elhagyták Szovjet-Litvánia területét.

A fehérgárdisták és a burzsoá-nacionalisták az antant imperialistáinak támogatásával véres terrorista diktatúrát valósítottak meg a balti területeken. A dolgozó tömegeket gyakorlatilag minden politikai joguktól megfosztották. Az ellenforradalmi hatóságok vésztörvényszékeket állítottak fel, a börtönöket és az internáló táborokat politikai foglyokkal zsúfolták tele, a forradalmárokat százával kínozták meg és végezték ki. Lenin erről a következőket mondotta: „Amikor az angol és az amerikai burzsoázia képviselői megjelentek Finnországban, Észtországban, az orosz imperialistáknál is arcátlanabbul kezdték fojtogatni a népet — arcátlanabbul azért, mert az orosz imperialisták a régi időket képviselték, és nem értettek kellően a fojtogatáshoz, de ezek az emberek értenek hozzá, és a végsőkig fojtogatják a népet."[17]

PÉTERVÁR VÉDELME

Azokban a napokban, amikor Kolcsak már megkezdte visszavonulását az Urál felé, Jugyenyics tábornok fehérgárdista csapatai támadást indítottak Szovjet-Oroszország ellen. 1919 május közepén áttörték a 7. hadsereg frontját és gyors ütemben nyomultak előre Pétervár felé.

A Balti-tengeren állomásozó angol hajóhad parancsot kapott, hogy támogassa Jugyenyicset. Cowen tengernagy hajóraja — amely 12 cirkálóból, 20 torpedórombolóból, 12 tengeralattjáróból, torpedónaszádokból, aknalerakó hajókból, aknaszedő hajókból és más kisegítő hajókból állt — behatolt a szovjet parti vizekre.

Még veszélyesebbé tette a szovjetköztársaság helyzetét az a körülmény, hogy a 7. hadsereg egységeibe, a Balti Flotta hajóira, Kronstadtba és magába Pétervárba is mélyen befészkelték magukat a külföldi kémek és összeesküvők. A leghevesebb harcok kellős közepén az imperialisták ügynökei lázadást robbantottak ki a „Krasznaja Gorka" és a „Szeraja Losagy"

Szegényparaszt-osztag a pétervári fronton
Fénykép. 1919

[17] Lenin: A VII. összoroszországi szovjetkongresszus. 1919. december 5—9. Lásd *Lenin* Művei. 30. köt. Szikra 1953. 207. old.

erődökben. Pétervár burzsoá negyedeiben a volt nagybirtokosok, tőkések, a fehérgárdista tisztek ezrei csak a jelre vártak, hogy fegyvert ragadjanak a szovjethatalom ellen.

1919. május 17-én a köztársaság munkás-paraszt védelmi tanácsa Lenin elnökletével elhatározta, hogy rendkívüli intézkedéseket tesz Pétervár védelmének megszervezésére. A védelmi tanács teljhatalmú megbízottjaként Sztálint küldték a városba. „Pétervárt minden áron meg kell védeni" — hangzott a Kommunista Párt Központi Bizottságának határozata. A Központi Bizottság utasítást adott arra, hogy az összes mozgósított kommunistát és szakszervezeti tagot, valamint a pétervári, pszkovi, novgorodi, tveri, olonyeci, északi-dvinai, cserepoveci és vityebszki kormányzóságok menetszázadait kizárólag Pétervárba vezényeljék. A párt felhívására a pétervári munkások legjobb fiaikat küldték a front megerősítésére, s fokozott erővel dolgoztak a gyárakban. Mintegy 13 000 pétervári munkás kapott gyorsított katonai kiképzést; ők alkották a 7. hadsereg harcoló alakulatainak szilárd magvát.

A szovjet hatóságok és a néptömegek ébersége lehetővé tette az ellenséges összeesküvések leleplezését és felszámolását. Pétervárott kihirdették az ostromállapotot. A június 14-ére virradó éjjel a munkás- és matrózosztagok házkutatásokat tartottak a burzsoá lakásokban, ahol sok ezer puskát, több tízezernyi töltényt, sok száz revolvert, rengeteg kézigránátot és gépfegyvert találtak.

Még az előző napon, június 13-án, támadás indult a lázadó „Krasznaja Gorka" erőd ellen. A Balti Flotta „Andrej Pervozvannij" és „Petropavloszk" nevű sorhajói tüzet nyitottak az erődre. Ezután megindult a szárazföldi roham. Június 16-ára virradóra a Vörös Hadsereg egységei, megtörve a lázadók ellenállását, elfoglalták az erődöt. Néhány órával később a másik lázadó erőd, a „Szeraja Losagy" is megadta magát.

A hős Balti Flotta óriási szerepet játszott Pétervár védelmében. Hajói több heves tengeri ütközetben érzékeny csapásokat mértek az angol haditengerészeti erőkre. A „Gavriil" nevű torpedóromboló négy angol torpedórombolót futamított meg, a „Pantyera" tengeralattjáró elsüllyesztette a „Victoria" angol torpedórombolót; becsülettel védték Pétervár tengeri bejáratát a legendás hírű „Auróra" cirkáló és más hajók.

A matrózok, katonák és munkások bátorsága és önfeláldozása gyökeresen megváltoztatta a front helyzetét. Június második felében a Vörös Hadsereg támadásba ment át. Szétverte és Észtországig vetette vissza Jugyenyics csapatait. Az antant tervei kudarcot vallottak.

AZ ANTANT ÚJ HADJÁRATÁNAK MEGINDULÁSA

1919 derekán a szovjet állam nagy győzelmet aratott az intervenciósok és a fehérgárdisták fő ütőerői — Kolcsak és Jugyenyics seregei — fölött. De az ellenséget még nem zúzta szét teljesen. Lenin „Levél a munkásokhoz és parasztokhoz a Kolcsakon aratott győzelem alkalmából" című írásában rámutatott arra, hogy továbbra is lankadatlanul erősíteni kell a Vörös Hadsereget, nagy gabonatartalékokat kell felhalmozni, meg kell tartani a legszigorúbb forradalmi rendet, minden eszközzel erősíteni kell a munkás-paraszthatalmat. „Könyörtelen harc a tőke ellen, és a dolgozók szövetsége, a parasztok szövetsége a munkásosztállyal — ez a Kolcsak-uralom utolsó és legfontosabb tanulsága."[18]

Az év második felében Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok uralkodó körei megszervezték a szovjetellenes erők újabb nagyszabású támadását, amely „az antant második hadjárata" néven került be a történelembe. Az „első" és a „második" hadjárat között voltaképpen nem volt szünet; a kettő közti időhatár (miként az elnevezés is) csak viszonylagos. Egységes ellensé-

[18] Lenin: Levél a munkásokhoz és parasztokhoz a Kolcsakon aratott győzelem alkalmából. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. 578. old.

POLGÁRHÁBORÚ ÉS KÜLFÖLDI INTERVENCIÓ SZOVJET-OROSZORSZÁGBAN
KOLCSAK FŐEREJÉNEK MEGSEMMISÍTÉSE
HADMŰVELETEK AZ INTERVENCIÓSOK ÉS A FEHÉRGÁRDISTÁK TÖBBI HADSEREGE ELLEN (1919 MÁRCIUS–JÚLIUS)

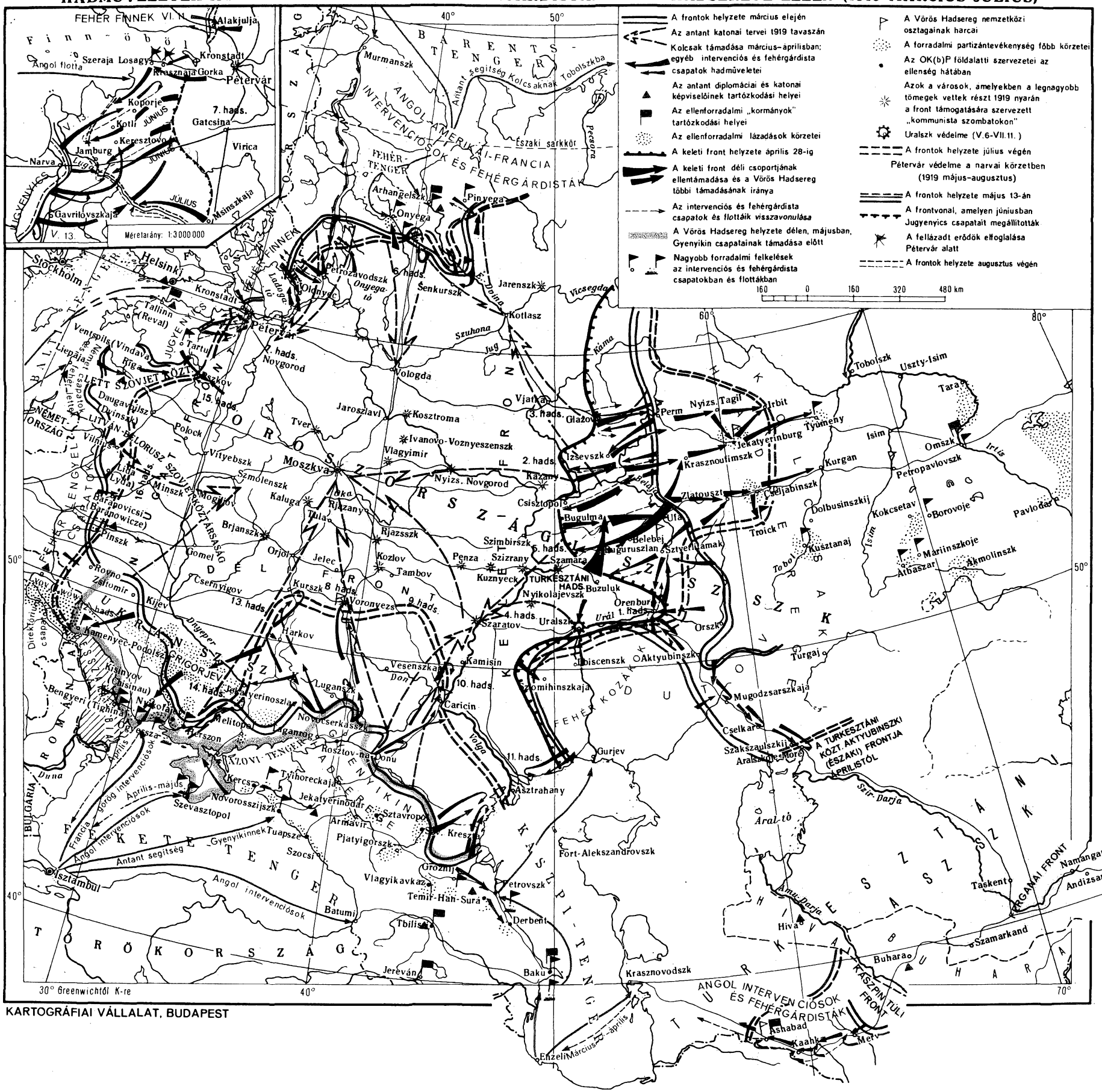

KARTOGRÁFIAI VÁLLALAT, BUDAPEST

Angol páncélosok Gyenyikin számára
Fénykép. 1919

ges támadásról volt itt szó, amelyet az antant által kidolgozott, közös terv szerint valósítottak meg. A különbség főképp abban állt, hogy az „első hadjárat" során az intervenciósok és a fehérgárdisták keleti irányból mérték a fő csapást, a „második hadjárat" idején pedig délről. Ezenkívül 1919 tavaszán az antantimperialisták megváltoztatták az intervenció külső formáit.

Az antant, közvetlenül Németország veresége után, nyílt intervenciót indított: saját csapatait küldte Szovjet-Oroszország ellen. Ez a nyílt háború azonban a katasztrófa küszöbére juttatta az imperialisták politikáját. Az antantcsapatok katonai vereségeket szenvedtek a Vörös Hadseregtől és a szovjet partizánoktól: Északon, a Távol-Keleten, Ukrajnában, Közép-Ázsiában. A kapitalista országok dolgozói erélyesen követelték, hogy vessenek véget az intervenciónak. „El a kezekkel Szovjet-Oroszországtól!" — hangzott jelszavuk. Felkelések törtek ki a francia flottában, az angol és az amerikai hadseregben. Végül is nyilvánvalóvá vált, hogy a külföldi csapatok nem képesek a forradalmi Szovjet-Oroszország ellen harcolni. „Elvettük (az antanttól — *Szerk.*) a katonáit — mondotta Lenin. — Mérhetetlen katonai és technikai fölényére azzal válaszoltunk, hogy a dolgozók segítségével, akik szolidárisak velünk az imperialista kormányokkal szemben, megfosztottuk ettől a fölényétől."[19]

Mindezek következtében az antant 1919-ben kénytelen volt kivonni intervenciós seregeit Szovjet-Oroszországból (kivéve a távol-keleti csapatokat), és áttérni az intervenció leplezett, burkolt módszereire. Fő eszközeit ekkor a fehérgárdista csapatok és néhány Oroszországgal határos

[19] Lenin: A VII. összoroszországi szovjetkongresszus. 1919. december 5—9. Lásd *Lenin* Művei. 30. köt. 201. old.

kisebb állam csapatai alkották. E hadseregeket az antant látta el fegyverrel és felszereléssel, az antant megbízottai koordinálták és irányították hadműveleteiket. A nemzetközi imperializmus tehát folytatta a szovjetellenes háborút, csupán formáit módosította.

Az előzőhöz hasonlóan az antant új hadjárata is kombinált hadjárat volt: az ellenség minden oldalról ostrom alá vette a szovjetköztársaságot. Jugyenyics seregei újabb csapást készültek mérni a proletárforradalom bölcsőjére, Pétervárra. Nyugaton a fehérlengyelek harcoltak a szovjet csapatok ellen, keleten pedig Kolcsak hadserege. De a fő szerep a déli frontnak jutott. Az imperialista hatalmak most elsősorban Gyenyikin hadseregéhez fűzték reményeiket. Winston Churchill cinikusan „az én hadseregemnek" nevezte Gyenyikin csapatait. Gyenyikin rövid idő alatt óriási mennyiségű ágyút, tankot, puskát, töltényt, lövedéket, katonaruhát kapott az imperialistáktól. Hadseregében tanácsadóként, instruktorként több száz angol tiszt működött. A Caricin és a Csornij Jar melletti ütközetekben részt vett az angol légihaderő 47. bombázó százada. Gyenyikin vezérkara mellett amerikai misszió működött MacKelly tengernagy vezetésével.

1919 nyarára Gyenyikinék elfoglalták a Kubán, a Tyerek, a Don vidékét, a Krím-félszigetet és a balparti Ukrajna egy részét. Megindult a harc a Donyec-medencéért. Gyenyikin frontja a Dnyepertől a Volgáig húzódott, és napról napra előrenyomult észak felé. Július 3-án Gyenyikin kiadta „moszkvai direktíváját", amelyben Moszkva elfoglalását tűzte ki feladatul. A front középső szakaszán, Harkov—Kurszk—Orjol—Tula—Moszkva irányában Gyenyikin válogatott alakulatai támadtak: az „önkéntes" hadsereg. Ennek hadosztályai túlnyomórészt jól felfegyverzett és megfelelően kiképzett ellenforradalmár tisztekből állottak. Gyenyikin hadseregének e magva komoly erőt képviselt.

Október közepén Gyenyikinék elfoglalták Orjolt, és már a tulai kormányzóság területén jártak. Veszélybe került a szovjet állam fővárosa, Moszkva. Ez volt a legveszélyesebb támadás mindazok közül, amelyekkel a fiatal szovjetköztársaságnak szembe kellett néznie. A helyzetet elsősorban az tette aggasztóvá, hogy az ellenség közvetlenül Közép-Oroszországot fenyegette, amelynek iparvárosai, proletárközpontjai a forradalom bázisát alkották.

A KOMMUNISTA PÁRT FELHÍVÁSA: „MIND EGY SZÁLIG HARCRA GYENYIKIN ELLEN!"

1919 júliusában a Kommunista Párt Központi Bizottsága „Mind egy szálig harcra Gyenyikin ellen!" címmel levelet írt a pártszervezetekhez, Lenin fogalmazásában. A Központi Bizottság megállapította, hogy bekövetkezett a forradalom egyik legválságosabb pillanata, és kifejtette a Gyenyikin szétzúzásáért folytatandó harc programját. „Mindenekelőtt és legfőképpen minden kommunista, minden velük rokonszenvező, minden becsületes munkás és paraszt, minden szovjet funkcionárius *feszítse meg katonamódra erejét*, hogy *munkája*, ereje és igyekezete *maximumát a háború közvetlen feladataira*... fordítsa...

A szovjetköztársaságot ostrom alá vette az ellenség. A szovjetköztársaságnak *egységes harci tábornak* kell lennie, nem szavakban, hanem a valóságban."[20]

A szerelvények vöröskatonákat vittek a déli frontra. Újabb párt- és komszomolmozgósítást hajtottak végre, amelynek eredményeként további 30 000 kommunista és 10 000 komszomolista indult harcolni. A front közelében fekvő területeken a kommunisták és a komszomolisták többsége belépett a hadseregbe. Ezekben a napokban a komszomol sok kerületi bizottságának ajtaján a következő felirat volt olvasható: „A kerületi bizottság zárva van. Valamennyien elmentünk a frontra."

[20] Lenin: Mind egy szálig harcra Gyenyikin ellen! Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. 446. old.

Átszervezték a mögöttes területeken működő intézményeket, szervezeteket is. Redukálták vagy teljesen megszüntették azoknak az intézményeknek a munkáját, amelyek nem a védelem szükségleteit elégítették ki. Az ily módon felszabaduló embereket a harcoló hadseregbe irányították.

A front részére termelő munkások napi 10—12 órát dolgoztak egyfolytában. A pétervári munkások 1919-ben 661 ágyút, körülbelül 100 000 lövedéket, 250 000 puskát készítettek. Októberben, amikor az ellenség elérte Tula külvárosait, a tulai fegyvergyári munkások egy pillanatra sem hagyták abba a munkát a hadiüzemekben, s emellett önkéntes osztagokat is küldtek a frontra, erődítéseket építettek stb. Egyre jobban kiszélesedett a kommunista szombatok mozgalma. Moszkvában a kommunista szombatokon novemberben több mint hússzor annyian vettek részt, mint júliusban.

1919 őszén a Kommunista Párt Központi Bizottságának határozata értelmében párthetet rendeztek, amelynek során a 38 középoroszországi kormányzóságban több mint kétszázezren léptek be a pártba. A párthét sikere megmutatta, hogy a néptömegekben határtalan odaadás él a szovjethatalom iránt.

Meghozta eredményeit a középparasztsággal való szövetség politikája is, amelyet a Kommunista Párt VIII. kongresszusa jelölt ki. A parasztság a saját bőrén tapasztalta, mit jelent a fehérgárdista tábornokok vérengző uralma, és alaposan megértette, hogy minden erővel támogatnia kell a szovjethatalmat.

Ebben az időben a Vörös Hadsereg egyszerre több fronton is győzelmet aratott. Szeptemberben a turkesztáni front M. V. Frunze parancsnoksága alatt álló csapatai szétverték Kolcsak déli hadseregének maradványait, és ezzel megnyitották az utat Szovjet-Turkesztánba (ez a terület eddig el volt vágva Oroszország középső részétől). Az ellenség többször indított rohamot Asztrahany ellen, de minden támadását visszaverték. „Amíg Asztrahany vidékén akár csak egy kommunista is van — mondta a védelmet irányító Sz. M. Kirov —, a Volga torkolata szovjet terület marad!" Asztrahany valóban a Volga torkolatának legyőzhetetlen szovjet erődje volt.

GYENYIKIN SZÉTZÚZÁSA

A döntő jelentőségű déli fronton azonban, ahol Gyenyikin hordái Moszkva ellen törtek, továbbra is nagy volt a veszély. A párt Központi Bizottsága ide irányította a mozgósított kommunisták nagyobb részét, köztük sok vezető pártmunkást, emellett új munkásosztagokat is küldött. Szeptember végén és október első felében csaknem 50 000 fővel nőtt a fronton harcoló szovjet csapatok létszáma. Az új erők lényegesen megnövelték a déli front hadseregeinek ütőképességét.

Megerősítették a déli front vezetését is. A front parancsnoka A. I. Jegorov lett; Sztálin bekerült a front Forradalmi Katonai Tanácsába, G. K. Ordzsonikidze a 14. hadsereg Forradalmi Katonai Tanácsába, K. J. Vorosilov és J. A. Scsagyenko pedig az akkoriban alakított (Bugyonnij parancsnoksága alatt álló) 1. lovashadsereg Forradalmi Katonai Tanácsába. A politikai osztályok élére R. Sz. Zemljacskát, V. P. Patyomkint és más kiváló pártmunkásokat állították.

Gyenyikin „önkéntes" hadserege ellen külön rohamcsoportot szerveztek a lett hadosztályból, a cservonniji kozákok lovasdandárából és néhány más csapategységből. A lett hadosztályt, amely már sok csatában tanúbizonyságot tett bátorságáról, Lenin személyes utasítására vezényelték a déli frontra.

A fronton kialakult új helyzet szükségessé tette a fő csapás irányának megváltoztatását. 1919 nyarán a szovjet hadvezetőségnek az volt a szándéka, hogy a Gyenyikin fő támaszpontjait alkotó Don- és Kubán-vidék ellen indít támadást. De az „önkéntes" hadosztályoknak Tula és Moszkva irányában történt gyors előrenyomulása megváltoztatta a helyzetet. A Don- és Kubán vidékére

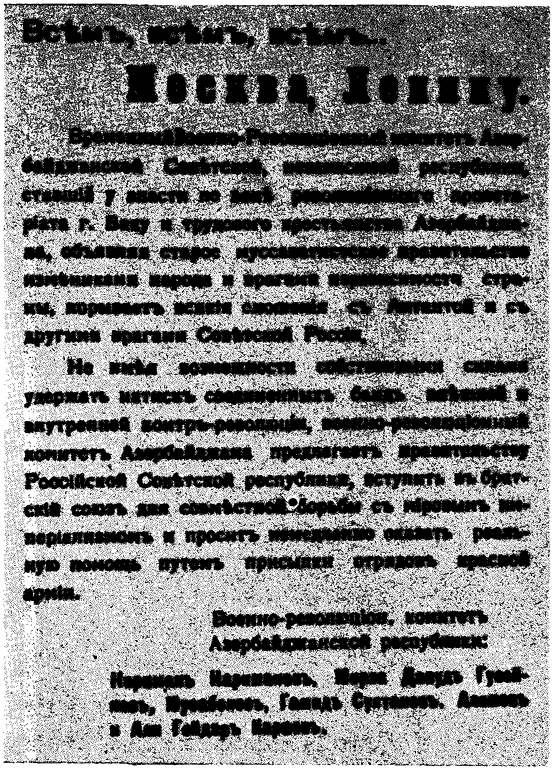

Az Azerbajdzsán Köztársaság Forradalmi Katonai Bizottságának 1920. április 26-i felhívása

mért csapás nem hárította volna el a Moszkvát fenyegető veszélyt. Ezért 1919 októberétől kezdve az Orjol—Voronyezs-vidék került a Vörös Hadsereg hadműveleti tervének középpontjába. A szovjet csapatoknak a továbbiakban Harkovon és a Donyec-medencén keresztül Rosztov irányában kellett előrenyomulniuk. A fő csapás irányát a párt Központi Bizottságának tanácskozásán határozták meg, Lenin vezetésével és közvetlen részvételével.

1919 október közepén a Vörös Hadsereg ellentámadásba ment át az Orjoltól Voronyezsig terjedő 300 kilométeres fronton. A rohamcsoport alakulatai Orjol—Kromi térségében szívós küzdelembe bocsátkoztak a válogatott gyenyikinista hadosztályokkal. Az ellenség elkeseredett, kétségbeesett ellenállást tanúsított. Novoszil város kétszer cserélt gazdát; Kromiba háromszor tört be az ellenség drozdovi hadosztálya. De a szovjet harcosok támadó lendületét semmi sem tartóztathatta fel. A rohamcsoport csapatai késhegyig menő küzdelemben szétzúzták Kutyepov tábornok „önkéntes" ezredeit. Bugyonnij lovasai Voronyezs mellett tönkreverték Skuro és Mamontov tábornok csapatait, majd október 24-én, az illegális kommunista szervezet vezette voronyezsi munkások segítségével, rohammal bevették a várost. Ezután a bugyonnisták átkeltek a Don-folyón, újabb vereséget mértek Skuróra és egészen Kasztornajáig szorították vissza csapatait. November közepén a déli front csapatai — a még meg nem tört ellenséggel folytatott súlyos harcok közepette — elérték Kurszk városát. Mivel a főparancsnokság lebecsülte a Kurszk—Harkov irányban mérendő csapás erősítésének fontosságát, a párt Politikai Irodájának kellett utasítást adnia (1919. november 14-én) Kurszk mielőbbi felszabadítására és a Harkov—Donyec-medence irányban folytatandó támadásra.

November 17-én a Vörös Hadsereg bevonult Kurszkba. Ezt követően a szovjet csapatok a fejlett vasúti hálózat felhasználásával Harkovon és a Donyec-medence iparvárosain keresztül folytatták támadásukat, amelyet a munkáslakosság aktívan támogatott.

A Vörös Hadsereg a visszavonuló ellenség üldözése közben felszabadította a Donyec-medencét, 1920 januárjában elérte az Azovi-tenger partját, elfoglalta Rosztovot, majd megkezdte előnyomulását az Észak-Kaukázusban. Gyenyikin csapatai teljes vereséget szenvedtek. A megmaradt csapategységeket Novorosszijszk térségében a tengerhez szorították, és foglyul ejtették. Gyenyikin lemondott a főparancsnokságról, és egy angol torpedórombolón elmenekült Oroszországból. Csupán a gyenyikinisták töredékének sikerült visszavonulnia a Krím-félszigetre.

A szovjet csapatok, miután egész Észak-Kaukázust felszabadították, elérték a Kaukázusontúl határát. A Vörös Hadsereg győzelmein fellelkesült bakui munkások a Kommunista Párt vezetésével 1920. április 28-án megdöntötték a burzsoá nacionalisták kormányát, és visszaállították Azerbajdzsánban a szovjethatalmat. A köztársaság azzal a kéréssel fordult Leninhez, hogy a Vörös Hadsereg alakulatai nyújtsanak segítséget az azerbajdzsániaknak.

A Gyenyikin elleni hadjárat sikerét nagymértékben elősegítette az ellenség hátában kibontakozott partizánmozgalom. Gyenyikin politikája — a földesurak és tőkések hatalmának visszaállítása, a nem orosz népek elnyomása — a lakosság nagy tömegeiben gyűlöletet ébresztett az ellenforradalmárokkal szemben. A Kommunista Párt vezette munkások és dolgozó parasztok fegyveres felkeléseket szerveztek, amelyek a fehérgárdisták nagy fegyveres erőit kötötték le. Az egész Kubán- és Don-vidéken, az egész Észak-Kaukázuson végighömpölygött a felkelések hulláma. Herszon és Harkov vidékén, valamint a Donyec-medencében nagy partizánseregek harcoltak. Az ukrán partizánmozgalmat az Ukrán Kommunista Párt Központi Bizottsága irányította a front mögötti iroda útján, amelyet Sz. V. Koszior vezetett, feladata az ellenség hátában végzendő illegális munka megszervezése és irányítása volt.

A VÖRÖS HADSEREG GYŐZELMEI A TÖBBI FRONTON

Miközben a déli fronton a döntő ütközetek folytak, az imperialisták megszervezték Jugyenyics újabb támadását Pétervár ellen. 1919 október közepén a fehérgárdisták betörtek Pétervár elővárosaiba.

Október 21-én a külföldi burzsoá reggeli lapok arról adtak hírt, hogy Jugyenyics elfoglalta Pétervárt. Ám október 21-e nem a vörös Pétervár elestének napja, hanem a győzelmes pulkovói ütközet kezdetének napja lett.

Lenin kijelentette, hogy Pétervárt minden áron meg kell védeni. A párt Központi Bizottságának Politikai Irodája október 15-én határozatot hozott: „Pétervárt nem szabad feladni!" A városba katonai erősítéseket küldtek. A pétervári kommunisták többsége a frontra ment. A 16 évesnél idősebb komszomolisták mind egy szálig beálltak a város védőinek sorába. Körülbelül háromezer nő is — híradós, géppuskás, szanitéc — részt vett a védelemben.

A pulkovói magaslatokon — Pétervár déli határának utolsó természetes védővonalán — elkeseredett harc bontakozott ki, amelyben a szovjet harcosok legyőzték és visszavetették az ellenséget. Majd — folytatva az ellenség üldözését — a Vörös Hadsereg 1919 decemberében teljesen szétzúzta Jugyenyics hadseregét. A sereg maradványai Észtországba menekültek, és nem jelentettek többé szervezett, ütőképes haderőt.

A Vörös Hadsereg Szibériában is nagy győzelmeket aratott. 1919 őszén, a Tobol-folyó melletti óriási ütközetben szétverte és Omszk irányába szorította vissza Kolcsak seregeit. November 14-én a szovjet csapatok elfoglalták Kolcsak „fővárosát", 1920. január 6-án pedig Krasznojarszk mellett foglyul ejtették hadseregének nagyobb részét. Kolcsakot letartóztatták, majd az Irkutszki Forradalmi Katonai Bizottság ítélete alapján agyonlőtték. Februárban szétzúzták Kalmikov atamán bandáit is. Februárban és március elején, a partizánok által támogatott munkásfelkelések eredményeként, az egész Távol-Keletet felszabadították a fehérgárdista uralom alól, kivéve a Bajkálontúli területet; a japán intervenciósok támogatásával itt sereglettek össze a kappelisták (Kolcsak seregének Kappel parancsnoksága alatt álló maradványai) és Szemjonov atamán bandái.

1920 áprilisáig teljesen kivonták az amerikai és más külföldi csapatokat Szibériából és a Távol-Keletről. A japán csapatok azonban még mindig elég tekintélyes erőt képviseltek ezen a vidéken. A Vörös Hadsereg további keleti irányú előnyomulása odavezethetett volna, hogy nagyarányú háborúskodásra kerül sor a japán intervenciósokkal. A szovjet kormány a kérdés békés rendezésére törekedve elhatározta, hogy a Vörös Hadsereg átmenetileg megáll a Bajkál-tó vonalán.

Vlagyivosztokban, Verhnye-Ugyinszkban és más felszabadított városokban a helyi önkormányzati testületek kezébe került a hatalom, amelyekben vezető szerepet játszottak a kommunisták. Április elején Verhnye-Ugyinszkban, a Bajkál-vidék dolgozóinak és partizánjainak kongresszusán, megalakították a Távol-keleti Köztársaságot. Ez a demokratikus köztársaság, bár formáját tekintve

Zalka Máté
Fénykép

nem volt szovjetköztársaság, valójában szovjet politikát folytatott: a dolgozók érdekeit védelmezte és a békés lélegzetvételi szünet biztosításáért küzdött a Távol-Keleten. A Távol-keleti Köztársaságnak az volt a feladata, hogy felfogja a japán imperialisták nyomását, és az ütközőállam szerepét töltse be Szovjet-Oroszország határán.

1920 elején befejeződött Szovjet-Oroszország északi területeinek felszabadítása. Februárban a 6. hadsereg egységei a partizánokkal együtt bevonultak Arhangelszkbe. A felkelő munkások Murmanszkból is kiűzték a fehérgárdistákat. Miller tábornok, az északi ellenforradalmi seregek vezére, egy jégtörő hajón külföldre menekült.

1920 februárjában a Vörös Hadsereg Közép-Ázsiában is további győzelmeket aratott: teljes egészében elfoglalta a Kaszpi-tengeren túli területet, április elejére pedig befejezte a Szemirecsje vidékére visszahúzódó, Annyenkov atamán vezérlete alatt álló fehérkozák bandák felszámolását.

Gyenyikin és Jugyenyics szétzúzása, a Kolcsak vezette ellenforradalmi támadás likvidálása, a Vörös Hadseregnek a többi fronton aratott győzelmei — mindez együttvéve azt jelentette, hogy az antant újabb támadása teljesen kudarcot vallott. Lenin, a szovjethatalom második évének eredményeit összegezve, a következőket mondotta: „A második esztendőt az angol—amerikai imperialista betörés és e betörés feletti győzelem... évének fogjuk nevezni."[21]

A szovjet állam nemzetközi helyzete érezhetően megszilárdult. Szétfoszlottak az angol, francia, amerikai uralkodó köröknek azok a reményei, hogy a Szovjet-Oroszországgal határos kis országokat is bekapcsolják a szovjetellenes háborúba. Noha az imperialisták a presszió minden elképzelhető eszközét latba vetették, a szovjet országgal határos államok többsége megtagadta, hogy nyíltan részt vegyen a szovjetellenes fegyveres intervencióban. Ezeknek az országoknak a népei felismerték, hogy az antant és az oroszországi ellenforradalom győzelme csak rabságot, elnyomatást hozna számukra, s hogy a szovjet állam nemcsak a saját szabadságáért és függetlenségéért harcol, hanem az általános békéért és a nemzetközi együttműködésért is. Még a balti államok burzsoá kormányai is tudatára ébredtek annak, milyen veszélyes lenne számukra a fehérgárdisták győzelme; hiszen ez utóbbiak az „egységes, oszthatatlan Oroszország" jelszavát hirdették. Ennélfogva a balti kormányok, a Vörös Hadsereg sikereit látva, egyre inkább hajlottak a Szovjet-Oroszországgal való békekötésre.

A balti államok közül Észtország lépett elsőnek erre az útra: 1920. február 2-án Jurjevben (Tartu) békeszerződést kötött az OSZSZSZK-val. Ezt követően Lettország, Litvánia, majd valamivel később Finnország is béketárgyalásokat kezdett Szovjet-Oroszországgal.

21 Lenin: A szovjethatalom két éve. Lásd *Lenin* Művei. 30. köt. 114. old.

„Ha a kis népek, amelyek csak az antant játékszerei, hajlani kezdenek arra, hogy békét kössenek Szovjet-Oroszországgal, ez azzal magyarázható, hogy mi a gyakorlatban bebizonyítottuk, hogy az imperialisták becsapták őket, és hogy az orosz proletariátus örömmel nyújtja feléjük békejobbját"[22] — mondotta Lenin.

A szovjet állam fennállásának legelső percétől kezdve baráti politikát folytatott az őt keletről határoló államok irányában, töretlenül ragaszkodva ahhoz a lenini elvhez, hogy támogatni kell az elnyomott népek nemzeti felszabadító harcát. 1919-ben Szovjet-Oroszország baráti kapcsolatokat létesített Afganisztánnal, amely felszabadító háborút indított az angol imperialisták ellen. Ugyanebben az évben a szovjet kormány a kínai néphez, valamint Dél- és Észak-Kína kormányaihoz intézett üzenetében bejelentette, hogy lemond azokról a kínai területekről, amelyeket még a cárizmus hódított meg, lemond a Kína által fizetett hadisarcról, a Kínában élvezett privilégiumokról. 1920-ban Szovjet-Oroszország kapcsolatba lépett a kemalisták (török nacionalisták) képviselőivel, akik a török népnek az imperialisták és a szultán ellen vívott nemzeti szabadságharcát vezették. Ugyanebben az évben tárgyalások kezdődtek egy szovjet—iráni szerződés megkötéséről. A Kelet népei forró lelkesedéssel üdvözölték Szovjet-Oroszországot, amelyet védelmezőjüknek tekintettek.

A fehérgárdista csapatok veresége, a szovjethatalom megszilárdulása az országon belül és tekintélyének növekedése az ország határain túl, a kapitalista országok munkásainak felháborodása a szovjetellenes háború miatt, az imperialista elnyomás ellen harcoló keleti országok és Szovjet-Oroszország között megindult közeledés — mindez arra késztette az imperialistákat, hogy új politikai manőverekkel kísérletezzenek. 1920 januárjában Anglia, Franciaország és Olaszország bejelentette, hogy megszünteti Szovjet-Oroszország blokádját. Ez természetesen nem azt jelentette, hogy felhagytak intervenciós terveikkel. Az imperialisták konokul elutasították a szovjet békeajánlatokat, és új hadjáratokat terveztek a szovjetek országa ellen. A blokád megszüntetésének mégis nagy jelentősége volt. Megkönnyítette Szovjet-Oroszország összeköttetését a külvilággal, és újabb tanúbizonysága volt az antanthatalmak által folytatott szovjetellenes politika csődjének.

3. A KÜLFÖLDI INTERVENCIÓ FELSZÁMOLÁSA ÉS A POLGÁRHÁBORÚ BEFEJEZÉSE

A BÉKÉS LÉLEGZETVÉTELI SZÜNET. A KOMMUNISTA PÁRT IX. KONGRESSZUSA

Kolcsak, Gyenyikin, Jugyenyics szétzúzása békés lélegzetvételi szünetet biztosított Szovjet-Oroszországnak. A szovjet állam most több gondot fordított a gazdasági építőmunkára. 1920 elején a Védelmi Tanács új jelszót adott ki: „Minden erőt a népgazdaságnak!" A békés lélegzetvételi szünet azonban nem volt tartós: továbbra is fennállt az imperialisták és a fehérgárdisták újabb katonai támadásának veszélye. Ezért a szovjet kormány nem szerelhette le a hadsereget, pedig az ország óriási munkaerőhiányban szenvedett. A Vörös Hadsereg sok alakulatát (az Urál vidékén, Ukrajnában, Észak-Kaukázusban) munkahadsereggé minősítették, és felhasználták a halaszthatatlan gazdasági munkálatok elvégzésére.

A munkahadseregek 1920 januártól júniusig több mint 250 000 vasúti kocsit raktak ki, illetve be, egymillió köbméter tűzifát vágtak ki, mintegy hétezer verszt hosszúságú vasútvonalat hoztak rendbe, a gőzmozdonyok ezreit, a vasúti kocsik tízezreit javították ki.

[22] Lenin: Beszéd a moszkvai csomópont vasutasainak konferenciáján, 1920. február 5-én. Lásd *Lenin* Művei. 30. köt. 344. old.

Május elseje — országos kommunista szombat
Plakát. 1920

Minthogy a háborús helyzet továbbra is fennmaradt, a szovjethatalom tovább folytatta a hadikommunizmus politikáját. Az óriási nehézségek ellenére jól haladt előre a gabonafelesleg kötelező beszolgáltatása. 1918. augusztus 1-től 1919. augusztus 1-ig körülbelül 112 millió pud gabonát sikerült begyűjteni, ezzel szemben a következő évben, 1919. augusztus 1-től 1920. augusztus 1-ig már 210 millió pudot.

Létfontosságú feladat volt a szinte teljesen szétrombolt közlekedés helyreállítása. A párt Központi Bizottsága mozgósította a kommunistákat. 1920 júliusáig hatezer kommunista állt be a közlekedési dolgozók közé.

Nem kevésbé fontos volt a széntermelés növelése. A kommunista bányászok az önfeláldozó munka nagyszerű példáit mutatták. A Donyec-medence gorlovkai járásában 1920 májusában a kommunisták a rendes munkaidőn felül végzett munkával 25 000 vagon szenet termeltek ki és indítottak útnak a luganszki tölténygyár részére. A „Marija" és az „Anna" akna között szocialista verseny indult a kommunista szombatok jobb megszervezéséért és a munka termelékenységének emeléséért. A kommunisták példája lelkesítően hatott a pártonkívüli dolgozók tömegeire is. A korábban a Ditmar Fivérek cég tulajdonában levő bányák munkásai és tisztviselői 1920. február 13-án elhatározták, hogy „a munkaidővel nem törődve, mindent elkövetnek a széntermelés növelésére". A bányászok hősies munkájának eredményeképpen a Donyec-medence széntermelése 1920 februárjától ugyanazon év júliusáig csaknem megkétszereződött.

De ezek csak az első sikerek voltak, amelyeket túlnyomórészt rendkívüli intézkedések segítségével értek el. Az ország általános gazdasági helyzete továbbra is igen súlyos volt. A háború és az intervenció olyan sebeket ütött, amelyeknek begyógyításához hosszabb időre volt szükség.

1920. március 29-től április 5-ig tartották meg a Kommunista Párt IX. kongresszusát. A küldöttek több mint 610 000 párttagot képviseltek; a VIII. kongresszus óta tehát megkétszereződött a kommunisták száma, bár ez volt a szovjet állam életének legveszélyesebb és legfeszültebb időszaka.

A IX. pártkongresszus megjelölte az ország legközvetlenebb gazdasági feladatait, s nagy fontosságot tulajdonított annak, hogy a szakszervezetek részt vegyenek a gazdasági építésben. A kongresszus határozata — „A gazdasági építés soron levő feladatairól" — mindenekelőtt a közlekedés, a szénbányászat és a kohászat termelésének emelését tűzte ki feladatul. A kongresszus arra is rámutatott, hogy a szovjetország gazdasági életének helyreállítását és fejlesztését a népgazdaság villamosítására kell alapozni.

A küldöttek egy csoportja szembehelyezkedett a kongresszusi irányvonallal. A csoport, amelyet Szapronov, Oszinszkij és mások vezettek, továbbá Rikov és Tomszkij támogattak, demagóg módon a „demokratikus centralizmus" csoportjának nevezte magát (innen a „decista" elnevezés), bár nézeteiknek semmi közük sem volt a demokratikus centralizmus lenini, bolsevik felfogásához. A „decisták" ellenezték a vállalatok egyszemélyi, felelős vezetésének elvét, és síkraszálltak azért,

hogy az ipar irányításában a felelőtlen „testületi vezetés" elve érvényesüljön. Lenin kimutatta, hogy a „demokratikus centralisták" tézisei „nem tartalmaznak egyebet, mint szemenszedett elméleti ferdítéseket", „hajmeresztő elvi helytelenségeket",[23] és hangsúlyozta a párt- és állami fegyelem döntő jelentőségét. „Vasfegyelemre, vaskemény rendszerre van szükség, ami nélkül nemhogy több mint két évig, de még két hónapig sem tarthattuk volna magunkat."[24]

A Kommunista Párt IX. kongresszusának határozatait a szocialista építés kibontakoztatásáért folytatott harc eszméje hatotta át. A kongresszus megszabta a szovjet állam megszilárdítása érdekében elvégzendő soron következő feladatokat, és kijelölte a szocializmus felé való további előrehaladás útját.

A BURZSOÁ-FÖLDESÚRI LENGYELORSZÁG AGRESSZIÓJA A SZOVJETEK KÖZTÁRSASÁGA ELLEN. VRANGEL TÁMADÁSA

A szovjetköztársaság által 1920 elején kiharcolt lélegzetvételi szünet mindössze három hónapig tartott. 1920 tavaszán a nemzetközi imperializmus újabb támadást szervezett Szovjet-Oroszország ellen. Az intervenciósok úgy határoztak, hogy e hadjárat fő ereje egyrészt a burzsoá-földesúri klikk uralma alatt álló Lengyelország lesz, másrészt a Gyenyikin-féle hadsereg maradványa, amelyet a Krím-félszigeten gyűjtött össze Vrangel tábornok, a „fekete báró".

Az antantimperialisták bőségesen ellátták Lengyelországot fegyverrel, felszereléssel, pénzzel; a lengyel hadsereghez katonai tanácsadókat küldtek. A csapatok hadműveleti vezetésében döntő szerepe volt a francia katonai missziónak. Az Amerikai Egyesült Államok kölcsönt nyújtott a lengyel kormánynak, az első világháború befejezése után Európában maradt hadianyagkészleteiből pedig több mint 200 páncélautót és tankot, hárommillió teljes egyenruhát, négymillió pár katonai lábbelit, rengeteg géppuskát, repülőgépet és más hadianyagot adott át a lengyel hadseregnek. Mindezt amerikai hadihajók szállították Gdańskba.

A szovjet kormány, békeszerető politikájához híven, ismételten kinyilvánította, hogy feltétel nélkül elismeri a Lengyel Köztársaság szuverenitását, és békés, baráti kapcsolatokat óhajt fenntartani Lengyelország és Szovjet-Oroszország népei között. A szovjet állam azt javasolta, hogy kezdjenek béketárgyalásokat, s ennek érdekében jó néhány engedményt is tett volna területi kérdésekben. De Lengyelország uralkodó körei és Piłsudski államfő önhitten elutasították ezeket a javaslatokat, mert biztosak voltak abban, hogy meg tudják valósítani nagyszabású hódító terveiket. A szovjet állam békeszeretetét a gyengeség jelének hitték. Úgy látták, hogy az intervenció és az ellenforradalom ellen vívott harc annyira kimerítette és tönkretette a szovjetek köztársaságát, hogy nem lesz képes komoly védekezésre.

1920. április 25-én a fehérlengyel csapatok betörtek Ukrajna területére. Sikerült mélyen benyomulniuk a szovjet földre: május 6-án elfoglalták Kijevet. Néhány héttel később, júniusban Vrangel is támadást indított, s csapatai Dél-Ukrajnát, a Don-vidéket, a Donyec-medencét és a Kubán vidékét veszélyeztették.

Vrangel hadseregét — még nagyobb méretekben, mint Kolcsak, Gyenyikin és Jugyenyics hadseregét — szintén az angol—francia—amerikai imperialisták szerelték fel és szervezték meg. Vrangel csapatai ruhát, ágyúkat, puskákat, tankokat kaptak az intervenciósoktól. Az intervenciós flotta a tengerről nyújtott segítséget nekik. A fehérgárdisták hadműveleteit ténylegesen az Egyesült Államok, Franciaország és más imperialista államok katonai és diplomáciai képviselői irányították. A fehérlengyelek és Vrangel támadása tehát ismét veszélyes helyzetbe hozta a szovjetköztársaságot.

[23] Lenin: Az OK(b)P IX. kongresszusa. 1920. március 29—április 5. Lásd *Lenin* Művei. 30. köt. 470., 471. old.

[24] Ugyanott, 459. old.

A SZOVJET NÉP MOZGÓSÍTÁSA

Lenin felhívással fordult a szovjet néphez: ismét a védelmi háború feladataira kell összpontosítania minden erejét.

1920. május 23-án közzétették a Kommunista Párt Központi Bizottságának téziseit „A lengyel front és feladataink" címmel. A tézisek kimondták, hogy „élethalálharcot, a végsőkig megfeszített és kemény harcot" kell vívni, és hogy a Lengyelországgal folytatott háborút „nem a nyugati

A köztársaság hadserege
V. D. Falilejev metszete. 1920

front külön feladatának kell tekinteni, hanem az egész munkás-paraszt Oroszország központi feladatának". A Központi Bizottság a párt- és állami szervek, valamint a szakszervezetek elé konkrét feladatokat tűzött a mögöttes területek megerősítése, a közlekedés javítása, a front minden eszközzel való segítése terén.

A hátország rengeteg fegyvert, lőszert, felszerelést, élelmet adott a frontnak. 1920-ban körülbelül egymillió puskát és 7000 géppuskát készítettek, illetve javítottak meg, 400 millió puskatöltényt és kétmillió lövedéket gyártottak. 1919 júliusától 1920 júliusáig a Vörös Hadsereg több mint hárommillió katonaköpenyt, négymillió pár bőrlábbelit és hatmillió fehérnemű-garnitúrát kapott az országtól. Egyre szélesebb méreteket öltött a kommunista szombatok mozgalma. 1920 májusában egyedül Moszkvában több mint egymillió ember vett részt a kommunista szombatokon. A Nyizsnyij Novgorod-i kormányzóságban 1920. május 1-én és 2-án mintegy 600 000 dolgozó vonult ki társadalmi munkára.

Az Ukrajnában és Belorussziában harcoló szovjet csapatok nagy erősítéseket kaptak. Ezer kilométeres menetelés után megérkezett Észak-Kaukázusból a hős 1. lovashadsereg. Idevezényelték keletről a Csapajev-hadosztályt, a baskír lovassági dandárt és más alakulatokat is. A párt 25 000 kommunistát küldött a lengyelek és Vrangel csapatai ellen harcoló seregekbe.

A LENGYEL HÁBORÚ BEFEJEZŐDÉSE

A párt Központi Bizottsága 1920. április 28-án jóváhagyta a főparancsnokság által kidolgozott hadműveleti tervet. A fő csapást a nyugati fronton, Belorussziában szándékozták az ellenségre mérni, a délnyugati, ukrajnai frontnak pedig kisegítő támadást kellett indítania Rovno—Breszt irányában. A terv megvalósítása során a fehérlengyelek ellen először a nyugati fronton harcoló szovjet csa-

Vöröskatona
I. D. Sadr bronzszobra. 1922

Bugyonnij átveszi Kalinyintól az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság zászlóját, 1920. május 25. Fénykép

patok indultak támadásba, május közepén (a front parancsnoka M. N. Tuhacsevszkij, a Forradalmi Katonai Tanács tagja J. Unszlicht volt). Ez a támadás, bár nem járt sikerrel, nagy ellenséges erőket kötött le a nyugati fronton, s így megkönnyítette a délnyugati fronton harcoló szovjet csapatok feladatának végrehajtását (e front parancsnoka A. I. Jegorov, a Forradalmi Katonai Tanács tagja I. V. Sztálin volt). Június 5-én az 1. lovashadsereg (parancsnoka Sz. M. Bugyonnij, a Forradalmi Katonai Tanács tagja K. J. Vorosilov volt) áttörte az ellenség frontját, és gyors ütemben nyugat felé nyomult. A délnyugati front többi csapata is támadásba lendült. Június 12-én visszafoglalták a fehérlengyelektől Kijevet, majd tovább nyomultak előre nyugatra. Az Ukrajna területén tartózkodó mindhárom fehérlengyel hadsereg — a 2., a 3. és a 6. hadsereg — fejét vesztve hátrált. Augusztus közepén az 1. lovashadsereg elérte Nyugat-Ukrajna legnagyobb városát, Lvovot.

Július 4-én a nyugati front csapatai ismét támadásba lendültek. Súlyos vereségeket mértek a fehérlengyelekre, majd elfoglalták Minszket és Belorusszia több más városát.

A Vörös Hadsereg Varsóhoz közeledett. A harcok már a Visztula partján folytak. A lengyel burzsoá-földesúri klikket teljes vereség fenyegette.

A Vörös Hadsereg győzelmei pánikot keltettek az imperialista táborban. Az antant saját rohamcsapatának tekintette a lengyel ellenforradalmat a szovjetellenes harcban. A fehérlengyel csapatok vereségei tehát egyúttal az antant vereségei is voltak. „A Lengyelországgal viselt háború — mondotta Lenin — közvetlenebbül irányult az antant ellen, mint az előző háborúk."[25]

[25] Lenin: Beszéd a bőripari munkások és alkalmazottak kongresszusán, 1920. október 2-án. Lásd *Lenin* Művei. 31. köt. Szikra 1951. 308. old.

Curzon angol külügyminiszter jegyzéket intézett a szovjet kormányhoz, amelyben követelte, hogy állítsák meg a Vörös Hadsereg támadását. Jegyzékében olyan szovjet—lengyel határt javasolt, amely nagyjából megfelelt Lengyelország etnikai határainak, és nyugatra húzódott attól a vonaltól, amelyet a szovjet kormány a háború megindulása előtt tett békeajánlataiban megjelölt. A szovjet kormány beleegyezett a Lengyelországgal kötendő fegyverszünetbe. Az antant és a lengyel uralkodó körök azonban — mint később kiderült — csak időt akartak nyerni az ellentámadás előkészítéséhez. A nyugati imperialisták lázas sietséggel szállították a fegyvert és a lőszert a lengyel hadsereg részére. Az imperialista-nacionalista propaganda magasra szította Lengyelországban a soviniszta szenvedélyeket.

1920 augusztusában újabb ütközetre került sor a Visztula mellett. A szovjet csapatok vereséget szenvedtek, és visszavonulásra kényszerültek. De a fehérlengyelek ellentámadása nem tartott sokáig. A szovjet hadsereg megállította az ellenséget.

Az angol, francia, amerikai imperialisták ebben az időben minden erejükkel azon voltak, hogy rávegyék Lengyelországot a háború folytatására. Augusztus elején Colby amerikai külügyminiszter terjedelmes nyilatkozatot tett közzé a Szovjet-Oroszország irányában folytatott amerikai politikáról. A durva rágalmakban és szovjetellenes kirohanásokban bővelkedő Colby-jegyzék arról tanúskodott, hogy az amerikai imperialisták kérlelhetetlen ellenségei a szovjetköztársaságnak. Az amerikai imperialisták a lengyel uralkodó klikk tudomására hozták, hogy teljes mértékben támogatják a szovjetellenes kalandorhadjárat folytatását. Az Egyesült Államok uralkodó körei, miközben a tőkés rendszer visszaállítására törekedtek Oroszországban, ismét konszolidálni próbálták a szovjetellenes erőket valamennyi országban, meghiúsítani igyekeztek a békét, amely már elérhető közelségben volt.*

Lengyelországnak azonban nem volt elegendő ereje a háború folytatásához. Az angol és francia munkásosztály aktív harca az intervenció ellen megakadályozta az említett országok uralkodó köreit abban, hogy közvetlen, nyílt katonai támogatást nyújtsanak Lengyelországnak. A lengyel kormány kénytelen volt béketárgyalásokat kezdeni Szovjet-Oroszországgal.

1920 októberében Rigában megkötötték az előzetes békeszerződést a szovjetköztársaságok (az OSZSZSZK és az USZSZK), valamint Lengyelország között. Lengyelországnak sok korábbi területi igényéről le kellett mondania, de sikerült megtartania Nyugat-Ukrajnát és Nyugat-Beloruszsziát.

VRANGEL SZÉTZÚZÁSA. A POLGÁRHÁBORÚ BEFEJEZŐDÉSE

1920 nyarán Vrangel megkísérelte, hogy a Krím-félszigetről kiindulva észak felé törjön előre. Csapatai őszre a Donyec-medence közelébe értek.

Július 10-én a Kommunista Párt Központi Bizottsága levelet intézett az ország valamennyi pártszervezetéhez. Megállapította, hogy a legsürgősebben fel kell számolni a Vrangel-féle ellenforradalmi hadsereget. „A pártnak a krími frontra kell összpontosítania figyelmét — írta levelében a Központi Bizottság — ... nem szabad tovább késlekednünk. Vrangelt meg kell semmisítenünk, ahogyan megsemmisítettük Kolcsakot és Gyenyikint."

A párt Központi Bizottságának határozata értelmében megalakították a déli frontot, és kidolgozták az ellenség szétzúzásának tervét. A tervnek egyik fontos eleme az volt, hogy a Dnyeper bal partján stratégiai hídfőállást kell létrehozni. Augusztus 7-én hajnalban a szovjet csapatok átkeltek a Dnyeper folyón, és elfoglalták Kahovka körzetét. A kahovkai hídfőállás — azáltal, hogy lekötötte az ellenség erőit és állandóan hátbatámadással fenyegette a vrangelistákat — nagy szerepet játszott a szovjet csapatok végső győzelmében. Augusztustól októberig a vrangelisták szünet nélkül dühödten támadták a hídfőállást. Az ellenség válogatott csapatai indultak rohamra ellene, tüzérség és tankok által támogatva. De a hídfőállást védő 15. és 51. hadosztály katonái hősiesen visszaverték a

Bugyonnij, Frunze és Vorosilov megbeszélik Vrangel szétzúzásának haditervét
Fénykép. 1920

rohamokat. Hihetetlenül bátran harcoltak az ellenséges tankok ellen. A tankok nagy részét tönkretették vagy foglyul ejtették. Kahovka neve a szovjet katonák hősiességének jelképévé lett az intervenciósok és a fehérgárdisták elleni harcban.

A Lengyelországgal kötött előzetes békeszerződés aláírása után a szovjet kormány új alakulatokkal erősítette meg a déli frontot (parancsnok: M. V. Frunze, a Forradalmi Katonai Tanács tagjai: Sz. I. Guszev és Kun Béla voltak). Október végén megindult a szovjet csapatok támadása. A lengyel frontról átdobott 1. lovashadsereg a kahovkai hídfőállásról kiindulva megsemmisítő csapást mért a vrangelistákra. November első napjaiban a déli front csapatai kiszorították az ellenséget Dél-Ukrajnából. Vrangel hadserege a Krím-félszigetre vonult vissza.

A Vörös Hadsereg előtt az utolsó nagy feladat állt: el kellett foglalnia a Krím-félszigetre vezető utat fedező erődítményeket, és be kellett fejeznie a vrangelisták szétzúzását. Ez nagyon nehéz feladat volt. A Krím-félszigetet a szárazfölddel összekötő keskeny és hosszú földszorosokon a külföldi szakértők irányításával rendkívül erős erődítményeket építettek. A vöröskatonák előtt drótakadályok, árkok, töltések, lövészárkok zárták el az utat. Minden talpalatnyi föld állandóan erős tüzérségi és géppuskatűz alatt állt. Az ellenség bevehetetlennek tartotta a Krím-félszigetre vezető utat. A szovjet harcosok azonban nem ismertek leküzdhetetlen akadályokat, mert az az elszánt törekvés vezérelte őket, hogy megsemmisítik az intervenciósok és a fehérgárdisták utolsó fészkét is.

Guszev, Ordzsonikidze, Tuhacsevszkij és Trifonov a kaukázusi front törzskarában
Fénykép. 1920

A hadműveleti terv az volt, hogy a vöröskatonák rohamot intéznek a perekopi és csongari erődök ellen, s ezzel egyidejűleg átkelnek a Szivas mocsaras ingoványán, amelyet a vrangelisták áthatolhatatlannak tartottak. 1920. november 8-ra virradó éjjel, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom harmadik évfordulóján, a szovjet csa-

A SZOVJETHATALOM GYŐZELME A KAUKÁZUSONTÚL (1920 ÁPRILIS–1921 MÁRCIUS)

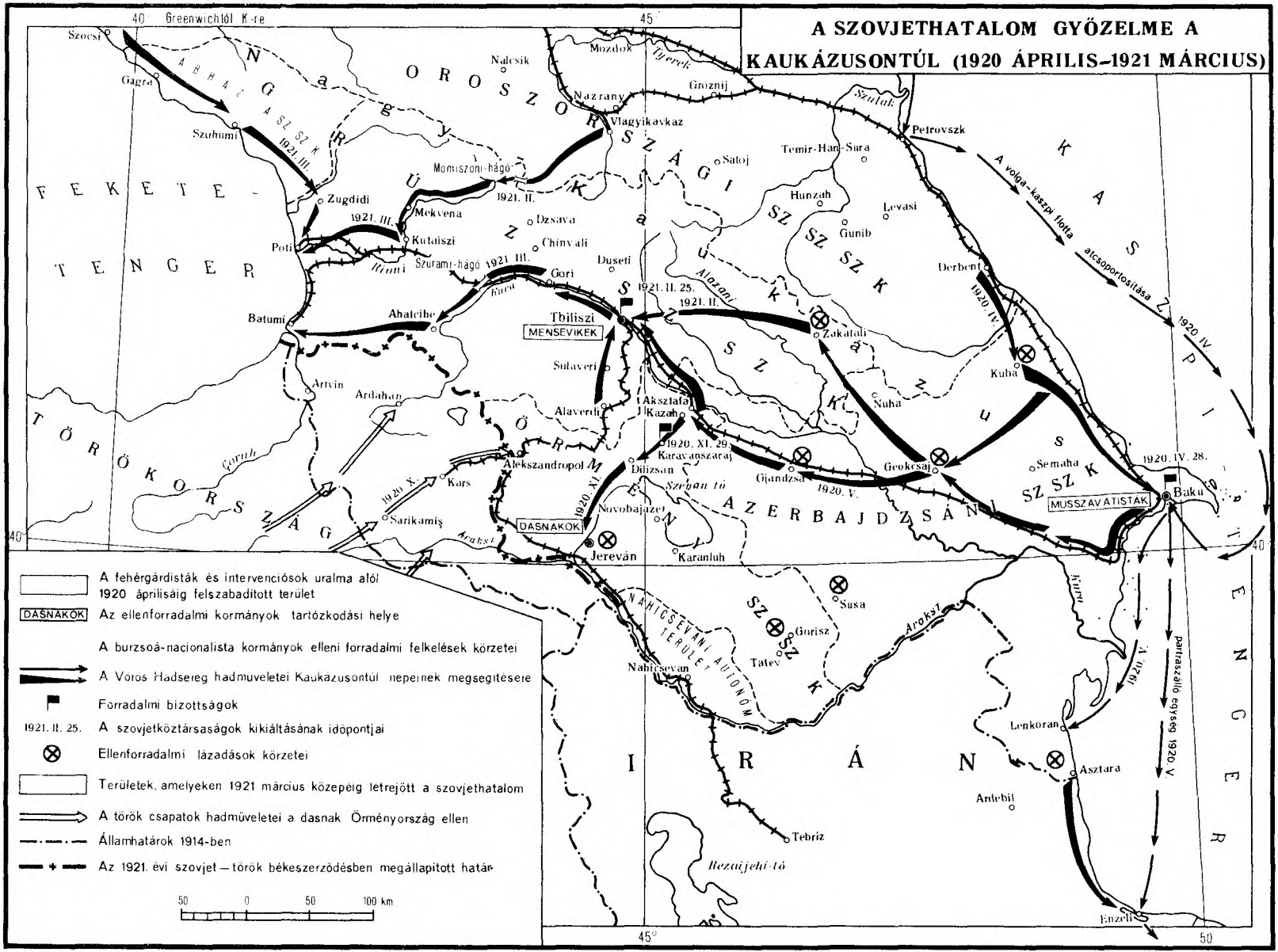

Jereván dolgozóinak nagygyűlése a szovjethatalom győzelme alkalmából
Fénykép. 1920

patok átvergődtek a Szivas mocsarain és sóstavain. A lovak és az ágyúk megrekedtek az ingoványos sárban. Jeges szél fújt, a vöröskatonákra ráfagyott az átnedvesedett ruha. Éjféltájban a Vörös Hadsereg élosztagai megközelítették az ellenséges erődöket. A csaknem teljes egészében kommunistákból álló rohamoszlop az ellenség pergőtüzében tört előre. A szovjet katonák visszaszorították a fehérgárdistákat, és megvetették lábukat a Krím-félsziget partján.

November 8-án megindult a perekopi földszoroson levő vrangelista erődök elleni roham. Többórás harc után az 51. lövészhadosztály, amelynek parancsnoka V. K. Bljuher volt, elfoglalta a Töröksáncot. Ezután áttörték az ellenséges állásokat a csongari földszoroson és a fehérgárdisták más megerősített vonalain. Az áttörés helyén az 1. lovashadsereg ezredei villámsebesen nyomultak előre.

M. V. Frunze Leninhez intézett táviratában megindultan számolt be a szovjet katonák hősiességéről: „Tanúságot teszek arról a nagyszerű bátorságról, amellyel a hős gyalogság megrohamozta a Szivast és Perekopot. A csapatok gyilkos tűzben keskeny átjárón rohamozták az ellenség drótakadályait. Veszteségeink rendkívül súlyosak. Egyes hadosztályok elvesztették személyi állományuk háromnegyed részét. A földszorosok rohamozása alkalmával szenvedett emberveszteség (halottakban és sebesültekben) legalább tízezer fő. A front hadserege teljesítette kötelességét a köztársaság iránt."

Vrangel hadseregét tönkreverték. A sereg maradványai nagy sietve angol és francia hajókra szálltak és elhagyták a Krím-félszigetet. A szovjet nép győzelmi ünnepet ült. A „Pravda" a követ-

POLGÁRHÁBORÚ ÉS KÜLFÖLDI INTERVENCIÓ SZOVJET-OROSZORSZÁGBAN

GYENYIKIN ÉS JUGYENYICS HADSEREGÉNEK MEGSEMMISÍTÉSE. HADMŰVELETEK AZ INTERVENCIÓSOK ÉS AZ ELLENFORRADALMÁROK TÖBBI ERŐI ELLEN (1919 JÚLIUS — 1920 MÁRCIUS)

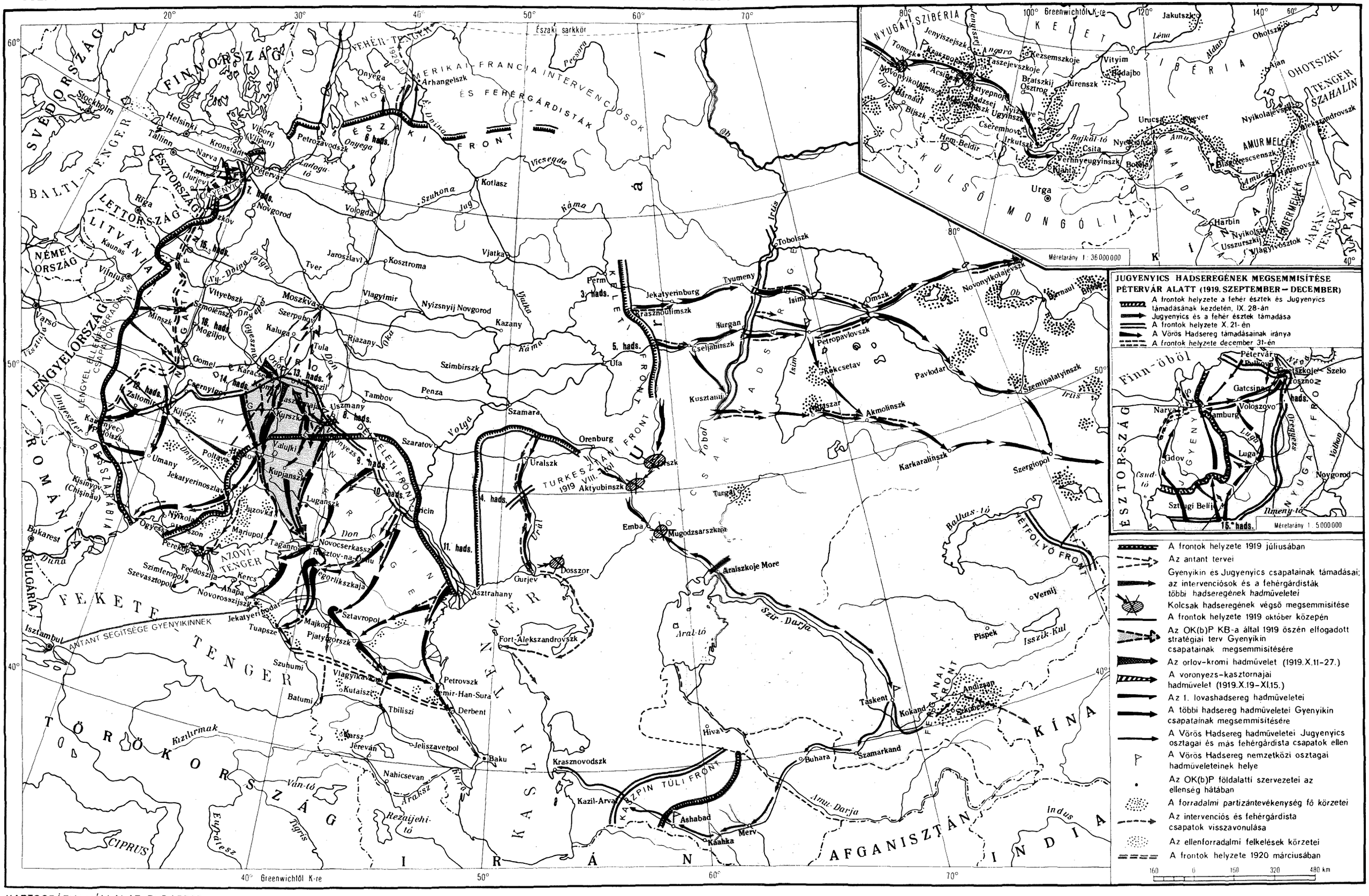

JUGYENYICS HADSEREGÉNEK MEGSEMMISÍTÉSE PÉTERVÁR ALATT (1919. SZEPTEMBER — DECEMBER)

- A frontok helyzete a fehér észtek és Jugyenyics támadásának kezdetén, IX. 28-án
- Jugyenyics és a fehér észtek támadása
- A frontok helyzete X. 21-én
- A Vörös Hadsereg támadásainak iránya
- A frontok helyzete december 31-én

- A frontok helyzete 1919 júliusában
- Az antant tervei
- Gyenyikin és Jugyenyics csapatainak támadásai; az intervenciósok és a fehérgárdisták többi hadseregének hadműveletei
- Kolcsak hadseregének végső megsemmisítése
- A frontok helyzete 1919 október közepén
- Az OK(b)P KB-a által 1919 őszén elfogadott stratégiai terv Gyenyikin csapatainak megsemmisítésére
- Az orlov–kromi hadművelet (1919.X.11–27.)
- A voronyezs–kasztornajai hadművelet (1919.X.19–XI.15.)
- Az 1. lovashadsereg hadműveletei
- A többi hadsereg hadműveletei Gyenyikin csapatainak megsemmisítésére
- A Vörös Hadsereg hadműveletei Jugyenyics osztagai és más fehérgárdista csapatok ellen
- A Vörös Hadsereg nemzetközi osztagai hadműveleteinek helye
- Az OK(b)P földalatti szervezetei az ellenség hátában
- A forradalmi partizántevékenység fő körzetei
- Az intervenciós és fehérgárdista csapatok visszavonulása
- Az ellenforradalmi felkelések körzetei
- A frontok helyzete 1920 márciusában

160 0 160 320 480 km

KARTOGRÁFIAI VÁLLALAT, BUDAPEST

kező címmel adott hírt a nagy győzelemről: „A forradalom dicső fiai határtalan bátorsággal, hősi erőfeszítéssel szétzúzták Vrangelt. Éljen Vörös Hadseregünk, a munka nagyszerű hadserege!"

1920 végén és 1921 elején felszámolták az intervenciósok és a fehérgárdisták utolsó kaukázusontúli gócait is. 1920 novemberében Örményország dolgozói, az illegális kommunista szervezet vezetésével, fegyveres felkelést indítottak a dasnakok uralma ellen. November 29-én a Karavanszarajban megalakult Forradalmi Bizottság Szocialista Szovjet Köztársaságnak nyilvánította Örményországot. Az OSZSZSZK kormánya a felkelő örmény munkások és parasztok segítségére küldte a 11. hadsereg egységeit. December 2-án Jerevánban megszilárdult a szovjethatalom.

Ugyanebben az időben a grúz dolgozók is fokozták harcukat a szovjethatalomért. A mensevikek Grúziát a külföldi imperializmus gyarmatává tették és a katasztrófa szélére juttatták. A városokban és falvakban nem volt kenyér. Az ipar teljesen leállt. 1921 februárjában Grúzia kommunistái felkelésre buzdították a dolgozókat a mensevik kormány megdöntésére. Forradalmi Bizottság alakult, amely Szocialista Szovjet Köztársasággá nyilvánította Grúziát és segítséget kért Szovjet-Oroszországtól. Február 25-én a felkelő munkások és parasztok osztagai a Vörös Hadsereg alakulataival együtt bevonultak Tbiliszibe. Március közepén Grúzia egész területén győzött a szovjethatalom.

A szovjet népnek kemény harcokat kellett vívnia a Távol-Kelet felszabadításáért. 1920 április elején a japán intervenciósok hitszegően megtámadták a népi hatalom fegyveres erőit Vlagyivosztokban, Habarovszkban, Szpasszkban, Nyikolszk-Usszurijszkban és más nagyobb városokban. A távol-keleti japán megszállás megszilárdítása céljából ezeken a területeken visszaállították a fehérgárdisták uralmát. Ez utóbbiak elfogták Sz. G. Lazót, a távol-keleti partizánok vezérét, A. N. Luckijt és V. M. Szibircevet, a Katonai Tanács tagjait. A hős hazafiakat egy gőzmozdony kazánjába vetették.

A fehérgárdisták az intervenciósok segítségével megvetették lábukat a japánok által elfoglalt területeken és a Bajkálontúl. A szemjonovisták és a kappelisták uralma a Bajkálontúl (különösen Csitában) akadályozta a Távol-keleti Köztársaság különböző területeinek egyesülését és egymással való érintkezését. A Távol-keleti Köztársaság népi forradalmi hadserege több támadást is indított a „csitai dugó" megszüntetésére, de valahányszor nyilvánvalóvá vált a fehérek veresége, a japán csapatok is harcba bocsátkoztak. A népi forradalmi hadsereg parancsnoksága ilyenkor — hogy megakadályozza a Japánnal való háború kiprovokálását — az ütközet kedvező kilátásai ellenére is visszavonta csapatait.

A japán hadvezetőség azonban egyre inkább meggyőződött arról, hogy nem foglalhatja el egész Távol-Keletet. A japán hadseregben erősödött a forradalmi és a háborúellenes hangulat. 1920 október közepén a japánok kivonták csapataikat a Bajkálontúlról, az amuri területről, és a Tengermellék déli részén összpontosították őket. 1920 októberében az amuri front csapatai szétzúzták Szemjonov és Kappel bandáit, és felszabadították Csitát. De a fő feladat elvégzése — az intervenciósok teljes kiűzése a Tengermellék területéről — még hátra volt.

4. A SZOCIALISTA ÉPÍTÉS A POLGÁRHÁBORÚ VÉGÉN

A polgárháború éveiben nehéz körülmények között folyt a szocialista építés. Ennek ellenére a szovjet nép jelentős sikereket ért el a termelés szocialista formáinak megszilárdításában, a szovjet államszervezet kiépítésében, a közoktatás fejlesztésében.

Az októberi forradalom győzelmének egyik legfontosabb következménye az volt, hogy erősen megnőtt a munkásosztály termelési és politikai aktivitása.

Az intervenció és a polgárháború éveiben összezsugorodott az ipari termelés. Az üzemekben csökkent a munka termelékenysége. Az oroszországi és a külföldi tőkések ezzel kapcsolatban féktelen propagandahadjáratot indítottak, s azt a hazugságot terjesztették, hogy a munkásosztály nem alkalmas a gyárak vezetésére. A valóságban a termelés csökkenését az a gazdasági dezorganizálódás okozta, amelyet még a cárizmus idézett elő és a burzsoá ideiglenes kormány tovább fokozott. Az intervenció és a polgárháború keltette roppant nehézségek is a termelést csökkentő tényezők közé tartoztak. Nem emelkedhetett az ipari termelés, amikor az ellenség a gyárak és bányák százait döntötte romba, amikor az országot megfosztották fontos nyersanyag- és fűtőanyagforrásaitól, amikor az emberek milliói mentek a frontra, a hátországnak pedig a tőkések és felbérelt embereik kártevő tevékenységével kellett megküzdenie. A munka termelékenységének csökkenését pedig főként a gépi berendezések elhasználódása, elavultsága és a hihetetlen nélkülözéseket elszenvedő munkások fáradtsága okozta.

A munkásosztály azonban még ilyen nehéz körülmények között is üzemben tudta tartani a legfontosabb gyárakat, és előállította a front számára szükséges termékeket. A munkásosztály szervezői tehetségéről tanúskodtak a gyárak egész sorának, sőt egész iparvidékeknek a nagyszerű eredményei. A Moszkva környéki szénmedencében például, ahol az októberi forradalmat követő első hónapokban nagyon visszaesett a széntermelés (nagyobbrészt a bányatulajdonosok szabotázsa miatt), a bányák államosítása után rohamosan emelkedett a termelés, noha a munkások éheztek, és

A Kubán-folyót átszelő jekatyerinodari vasúti híd újjáépítése
Fénykép. 1920

a szükséges segédanyagokban is nagy hiány mutatkozott. A polgárháború befejező szakaszában a moszkvai szénmedencében nemcsak elérték, hanem túl is haladták a széntermelés 1917. évi szintjét. Jelentős sikereket könyvelhetett el a hadiipar is: a háború folyamán egyre több puskát, géppuskát, töltényt, lövedéket, löveget állított elő.

Ezen időszak igen fontos eredménye volt, hogy a munkások — miközben biztosították a frontnak szükséges termékek előállítását — beletanultak a termelés irányításába.

Az ipar központi irányító szerve a Legfelső Népgazdasági Tanács volt, amely az iparági főigazgatóságok és a kormányzósági meg a városi népgazdasági tanácsok (szovnarhozok) útján valósította meg a népgazdaság vezetését. Minden államosított vállalat élén igazgatóság állt. Az igazgatóság tagjainak kétharmadát a helyi népgazdasági tanács vagy a Legfelső Népgazdasági Tanács nevezte ki, egyharmadát pedig a munkások választották félévi időtartamra. 1920 végén, nem teljes adatok szerint, a gyárigazgatóságok tagjainak 63,5 százaléka munkás volt.

A szovjethatalom a polgári értelmiségieket is bevonta az építőmunkába. Lenin azt mondotta, hogy a forradalom csak úgy tarthatja meg a hatalmat, csak úgy győzhet, ha átveszi „. . . a kulturált, technikailag fejlett, haladó kapitalizmus minden tapasztalatát. . ."[26] Mivel a kapitalizmusban a munkásosztály nem sajátíthatja el a gazdaság vezetésének tudományát, a tőke képviselői, köztük a polgári értelmiségiek, a szocialista forradalom után egy ideig még sok dologban fölényben vannak; megmarad például „a szervezésben és kormányzásban való jártasságuk, a kormányzás összes »titkainak« (szokásainak, fogásainak, eszközeinek, lehetőségeinek) ismerete. . ."[27] A proletárállam érdeke tehát azt diktálta, hogy a polgári értelmiségiek is részt vegyenek a gazdasági építésben. De a párt előre látta — és a tapasztalatok teljes mértékben igazolták ezt a feltevést —, hogy a polgári szakemberek felhasználása nehéz és bonyolult dolog lesz, mivel rengeteg szál köti őket a vagyonos osztályokhoz. A szovjethatalom bevonta a polgári értelmiséget a munkába, kedvező feltételeket teremtett számára, egyszersmind azonban megtorolta az árulást és a szabotázst, s felvette a harcot a passzív ellenállással.

A SZOCIALIZMUS ELSŐ HAJTÁSAI A FALUN

A falu továbbra is a kisgazdaságok — többségükben középparaszti gazdaságok — tengere volt. A mezőgazdaság súlyosan megsínylette a polgárháborút: a falu a pusztulás képét mutatta. De már ezekben az években létrejöttek a szocialista mezőgazdaság első, akkoriban még gyenge hajtásai.

Néhány fejlett gazdálkodást folytató volt nagybirtokon állami gazdaságokat (szovhozokat) létesítettek. Lenin igen nagy jelentőségűeknek tartotta a szovhozokat, mint a nagyüzemi szocialista termelésnek a mezőgazdaságban kialakult csíráit. Élénken érdeklődött az első szovhozok munkája iránt. V. D. Boncs-Brujevics, a Népbiztosok Tanácsa titkárságának akkori vezetője visszaemlékezéseiben megírta, hogy Lenin rendszeresen beszámolót kért az egyik legelső Moszkva környéki szovhoz — a „Lesznije Poljani" — működéséről.

Fejlődésnek indult a kollektív gazdaságok (kolhozok) rendszere is. A kolhozok között akadtak kommunák, termelőszövetkezetek, a föld közös megmunkálására alakult társulások; számuk 1920-ban már meghaladta a tízezret. A Kommunista Párt és a szovjet kormány nagy gondot fordított a mezőgazdaság kollektív formáinak fejlesztésére. Az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság már 1918 februárjában dekrétumot adott ki „A föld szocializálásáról" címmel, amelyben leszögezte, hogy a szovjethatalom központi és vidéki mezőgazdasági szerveinek feladatai közé tartozik a kollektív gazdálkodás fejlesztése, amely előnyösebb, mint az egyéni gazdálkodás. 1918. no-

[26] Lenin: Beszéd a hajózási munkások III. kongresszusán, 1920. március 15-én. Lásd *Lenin* Művei. 30. köt. 433. old.

[27] Lenin: A proletárforradalom és a renegát Kautsky. Lásd *Lenin* Művei. 28. köt. 257. old.

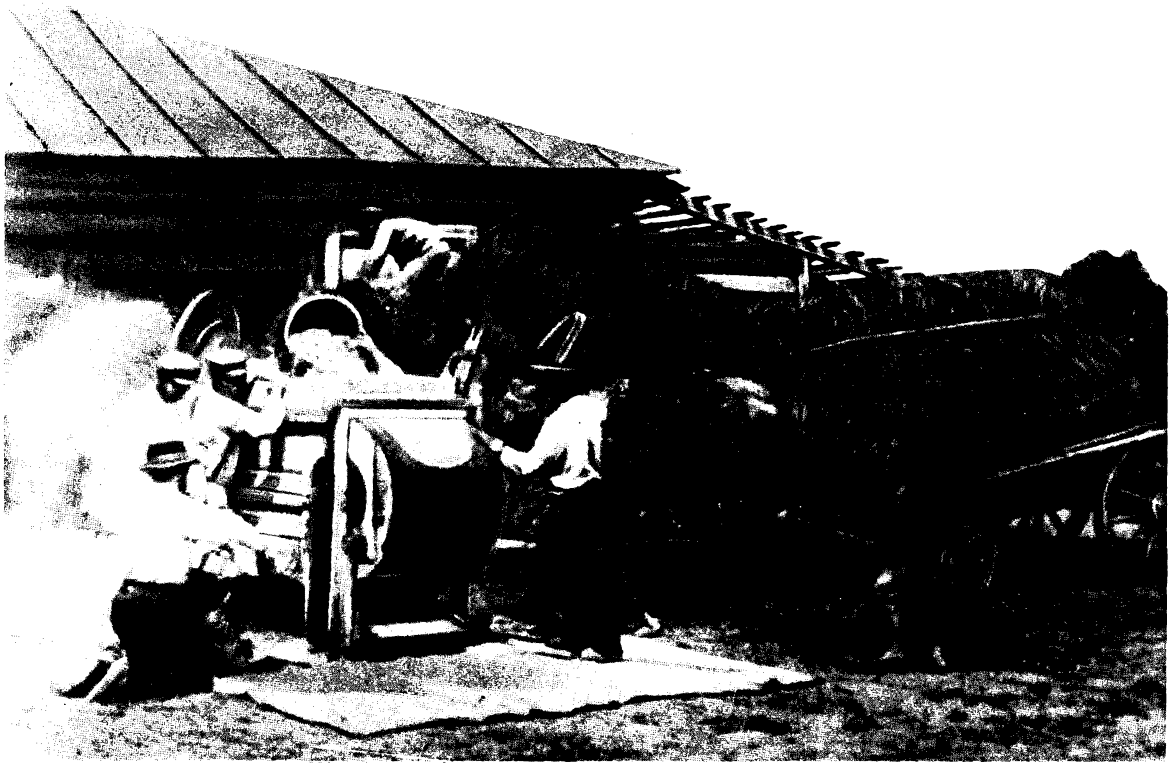

Gabonarostálás a tveri kormányzóság Leninről elnevezett mezőgazdasági kommunájában
Fénykép. 1920

vember 2-án a Népbiztosok Tanácsa „a mezőgazdaság javítása és fejlesztése, továbbá mielőbbi szocialista átalakítása céljából" egymilliárd rubel összegű külön pénzalapot létesített a föld közös megművelésére áttérő parasztok anyagi támogatására. 1919 februárjában az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság rendeletet adott ki „A szocialista földrendezésről és a szocialista földművelésre való áttérésről". Ebben megszabta a szovhozok és a kolhozok működésének szabályait, és intézkedéseket írt elő a paraszti társulások támogatására.

A polgárháború időszakában a mezőgazdasági szövetkezetek és kommunák pozitív szerepet töltöttek be a szocialista földművelés tapasztalatainak összegyűjtésében és elterjesztésében. Akkoriban azonban még nem értek meg a feltételek a mezőgazdaság tömeges kollektivizálásához. Az állam még nem rendelkezett az ehhez szükséges technikai bázissal. Erre a körülményre hívta fel a figyelmet Lenin, amikor a VIII. pártkongresszuson kijelentette, hogy amennyiben a szovjethatalom százezer traktort tudna adni a falunak, „akkor a középparaszt azt mondaná: »Én a kommúnia mellett vagyok« (vagyis a kommunizmus mellett)".[28] Még hosszú és kemény harcot kellett vívni a mezőgazdaság nagyipari-technikai bázisának kialakításáért és azért, hogy a dolgozó parasztság a saját tapasztalata alapján győződjék meg a szocialista útra való áttérés szükségességéről és elkerülhetetlenségéről, arról, hogy ez az egyetlen út, amely a falusi dolgozók milliói számára megnyitja a boldog élet lehetőségét.

[28] Lenin: Az OK(b)P VIII. kongresszusa. 1919. március 18—23. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. 212. old.

A ROSZTA
(Oroszországi Távirati Iroda) plakátja
1920

Abban az időben, amikor a szovjet nép külső és belső ellenségei háborút kényszerítettek az országra, a dolgozók rendkívül rossz anyagi körülmények között éltek. A szovjet állam minden erejét a honvédelemre összpontosította. 1920—1921-ben az országban előállított pamutszövetek 40 százalékát, az egyéb szövetek 70—100 százalékát, a férfi lábbelik 90 százalékát, a cukor, a hús és a hal 60 százalékát, a dohánynak csaknem 100 százalékát, a liszt 25 százalékát a Vörös Hadsereg kapta.

A szovjet kormány ugyanakkor tőle telhetően szüntelenül javítani igyekezett a hátország dolgozóinak életkörülményeit is. Lenin 1919-ben ezt mondotta: „*Egy tönkretett országban az első feladat — megmenteni a dolgozót. Az egész emberiség első termelőereje a munkás, a dolgozó.* Ha életben marad, *mindent* megmentünk és helyreállítunk."[29]

A szovjet állam fennállásának legelső percétől kezdve nagy figyelmet fordított a munkások és alkalmazottak jogait írásba foglaló munkaügyi törvények kidolgozására és végrehajtására. 1918 decemberében kiadták a Munka Törvénykönyvét. A Munka Törvénykönyve előírta a nyolcórás munkaidőt, az évi fizetett szabadságot, megtiltotta a pénzbírságot, elrendelte, hogy a betegsegélyző pénztárak munkaképtelenség esetén teljesen biztosítsák a rokkant munkások megélhetését és így tovább. A Törvénykönyv leszögezte, hogy az állam — munkaerő-elosztó szervei és a szakszervezetek útján — minden polgára részére biztosítja a munkához való jog érvényesítését.

A munkásokat a düledező viskókból és nyomortanyákról a burzsoázia lakásaiba, házaiba költöztették át. Bevezették az egész dolgozó lakosság ingyenes, szakszerű orvosi ellátását, szülőotthonokat, csecsemőotthonokat, bölcsődéket, óvodákat létesítettek.

A szovjethatalom nagy gondot fordított a néptömegek növekvő kulturális igényeinek kielégítésére, az ismeretterjesztésre. „A dolgozókat vonzza a tudás — mondotta Lenin —, mert elengedhetetlenül szükségük van rá a győzelem érdekében. A dolgozó tömegek kilenctized része megértette, hogy a tudás fegyver a felszabadulásért folytatott harcukban, hogy kudarcaik hiányos képzettségükkel magyarázhatók, és hogy most csak rajtuk áll, hogy a műveltséget valóban mindenki számára hozzáférhetővé tegyék."[30]

Az októberi forradalom addig ismeretlen lehetőségeket teremtett a nép kulturális színvonalá-

[29] Lenin: Az I. összoroszországi iskolánkívüli oktatási kongresszus. 1919. május 6—19. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. 369. old.

[30] Lenin: Beszéd az I. összoroszországi közoktatásügyi kongresszuson, 1918. augusztus 28-án. Lásd *Lenin* Művei. 28. köt. 77. old.

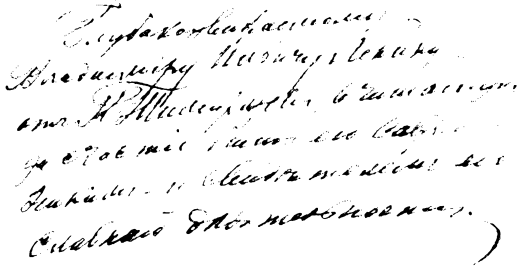

НАУКА И ДЕМОКРАТИЯ

K. A. Tyimirjazev „Tudomány és demokrácia" című könyvének címlapja, Leninnek dedikálva 1920

nak gyors emeléséhez. Most már csak élni kellett ezekkel a lehetőségekkel: megteremteni az új közoktatást, irodalmat, művészetet, erélyesen leküzdeni a burzsoá ideológia befolyását. Ezen az úton a szovjet államnak hatalmas nehézségekkel kellett megbirkóznia. Sok régi értelmiségi továbbra is a burzsoáziához húzott, és nem támogatta a szovjethatalmat. Más értelmiségiek bizonytalankodtak, ingadoztak. Ezekben az időkben csak a leghaladóbb, a dolgozó tömegekkel legszorosabb kapcsolatban álló értelmiségiek követték a győztes népet. Növelte a nehézségeket az a körülmény, hogy mindez a polgárháború és a külföldi fegyveres beavatkozás közepette történt.

„Műveltséget a dolgozóknak" — a Kommunista Párt és a szovjet kormány ezzel a jelszóval látott hozzá a lenyűgöző méretű közoktatási tervek megvalósításához. Az iskoláztatás ingyenessé vált. Sok új iskolát létesítettek. A polgárháború éveiben az alsó- és középfokú iskolák tanulóinak a száma a forradalom előtti időkhöz képest 32 százalékkal nőtt. Megnyíltak a dolgozók előtt a főiskolák és az egyetemek kapui. A munkások és a parasztok számára előkészítő iskolákat, úgynevezett munkásfakultásokat létesítettek, amelyeknek az volt a rendeltetésük, hogy megkönnyítsék a dolgozóknak a felsőoktatási intézményekbe való bejutást. De ez csak a kezdetét jelentette a felsőoktatás átalakításának. Még hosszú időre volt szükség az új egyetemi és főiskolai oktatókáderek kineveléséhez, a hallgatók szociális összetételének gyökeres megváltoztatásához.

A szovjet kormány legfontosabb állami feladatai egyikének tekintette az analfabetizmus felszámolását. Az írástudatlanság a cárizmus súlyos örökségei közé tartozott: a forradalom előtt a lakosság 31,9 százaléka írástudatlan volt, az ország határvidékein élő elnyomott nemzetiségek tagjai között pedig csak elvétve akadt írástudó ember. 1919. december 26-án Lenin dekrétumot írt alá, amely szerint „a köztársaság minden 8—50 év közötti lakosa, aki nem tud írni és olvasni, köteles azt megtanulni, kívánsága szerint anyanyelvén vagy oroszul". Az országban az analfabéták számára sok ezer iskola és tanfolyam indult. A szovjethatalom fennállásának első három évében mintegy hétmillióan tanultak meg írni-olvasni.

Gyorsan terebélyesedett a klubok, könyvtárak hálózata. Sok millió példányban adták ki az orosz és külföldi írók műveit, a tudományos ismeretterjesztő könyveket. A Közoktatásügyi Népbiztosság egy év alatt (1918 májusától 1919 májusáig) körülbelül hatmillió példányban jelentette meg az orosz és külföldi klasszikusok írásait, olcsó kiadásban, hogy mindenki számára hozzáférhető legyen. Megszületőben volt az új, szovjet irodalom, amelynek legkiválóbb képviselői Gorkij, Majakovszkij, Szerafimovics, Gyemjan Bednij voltak.

Sok haladó tudós — A. N. Bah, N. J. Zsukovszkij, N. D. Zelinszkij, I. V. Micsurin, K. A. Tyimirjazev, K. E. Ciolkovszkij stb. — a szovjethatalom fennállásának legelső percétől kezdve tevékenyen kivette részét az új élet építéséből.

A szovjet kultúrának — fejlődése és megszilárdulása érdekében — nemcsak a nyílt burzsoá ideológiát kellett legyőznie, hanem a „baloldali" frazeológia mögé rejtőző kártékony, lényegében ellenséges áramlatokat is.

Már a szovjethatalom első évei megmutatták, mennyire igazak és mélyértelműek Leninnek a szocialista forradalom után bekövetkező kulturális fellendülésről tett megállapításai. A II. Internacionálé opportunista vezetői azt hirdették, hogy a proletariátusnak előbb a kapitalista rendszerben kell kiképeznie a maga kulturális és közigazgatási kádereit, és csak azután szabad kezébe vennie a hatalmat. Ezzel szemben az oroszországi forradalmi gyakorlat bebizonyította, hogy a következő úton lehet és kell haladni: először meg kell ragadni a hatalmat, biztosítani kell a munkásosztály fejlődéséhez szükséges feltételeket, s ezután gyorsuló ütemben kell előrelendíteni a dolgozó tömegek kulturális felemelkedését.

A SZOVJETEK MEGSZILÁRDULÁSA

A szovjethatalom a proletariátus diktatúrája nélkül nem győzhetett volna a belső és külső ellenség felett. Lenin 1920 tavaszán a megdöntött, de még meg nem semmisített burzsoázia erejéről, a kapitalizmust szülő kisárutermelés erejéről szólva a következőket írta: „Mindezeknél az okoknál fogva a proletárdiktatúra feltétlenül szükséges, és a burzsoázia legyőzése lehetetlen hosszú, makacs, elkeseredett, élet-halálra menő háború nélkül, amely kitartást, fegyelmezettséget, szilárdságot, hajthatatlanságot és egységes akaratot követel."[31]

Oroszországban a proletárdiktatúra a szovjethatalom formájában valósult meg. A munkásosztály élcsapatát, a Kommunista Pártot a szovjetek kötötték össze a dolgozó tömegekkel. A polgárháború éveiben a szovjetek megszilárdultak. Egyre nagyobb tömegek kapcsolódtak be az ország igazgatásának munkájába. „Olyan nehéz háborús időben — mondotta Lenin 1919 decemberében —, amikor a századok óta fennálló, a nyugat-európai ember szokásává vált európai alkotmányok hatályát majdnem teljes egészében felfüggesztették, ebben a nehéz időben nálunk a szovjet alkotmányt mindenütt olyan mértékben alkalmazták, mint sehol a világon, mert a néptömegek részt vettek a kormányzásban, a kongresszusokon, a szovjetekben és a szovjetválasztásokon, részt vettek a kormányzati ügyek önálló eldöntésében."[32] 1918 folyamán négy összoroszországi szovjetkongresszust tartottak (a III., a IV., az V., a VI.); 1919 decemberében megtartották a VII., 1920 decemberében pedig a VIII. összoroszországi szovjetkongresszust.

Ukrajnában, Belorussziában és az OSZSZSZK autonóm köztársaságaiban köztársasági szovjetkongresszusokat, a kormányzóságokban, kerületekben és járásokban pedig kormányzósági, kerületi, illetve járási kongresszusokat hívtak össze. A városokban és a falvakban megtörtént a szovjetek újraválasztása. 1919-ben 35, 1920-ban pedig 47 kormányzósági szovjetkongresszust tartottak. 1920-ban 369 kerületi szovjetkongresszust hívtak össze, amelyeknek munkájában több mint 62 000 küldött vett részt; a küldöttek 65 százaléka paraszt, 16 százaléka munkás volt. Ugyanezekben az években a járási kongresszusokon több százezer küldött vett részt.

A szovjet államapparátusban — bár a világ legdemokratikusabb államapparátusa volt — súlyos hibák is előfordultak. Az apparátus egyes láncszemeiben eluralkodott a bürokrácia. A IX. pártértekezlet (1920. szeptember 22—25.) megállapította, hogy „a bürokratizmus, amely sok iparági főigazgatóság és központ munkájában elhatalmasodott, érzékenyen sújtja a néptömegek jogos érdekeit..." Lenin egy későbbi írásában kifejtette, hogy a bürokrácia gazdasági gyökerei „a kistermelő szétforgácsoltságában, szétszórtságában, nyomorában, kulturálatlanságában, az utak hiányá-

[31] Lenin: „Baloldaliság" — a kommunizmus gyermekbetegsége. Lásd *Lenin* Művei. 31. köt. 8. old.

[32] Lenin: A VII. összoroszországi szovjetkongresszus. 1919. december 5—9. Lásd *Lenin* Művei. 30. köt. 228—229. old.

ban, a tudatlanságban,a mezőgazdaság és az ipar közötti *forgalom* hiányában, a mezőgazdaság és az ipar kapcsolatának, kölcsönhatásának hiányában"[33] rejlenek. A képzett szervező káderek hiánya is éreztette hatását.

A Kommunista Párt következetes harcot folytatott az államapparátus hibáinak kijavításáért, s azt tekintette fő feladatának, hogy a dolgozók minél nagyobb tömegeit bevonja az állam kormányzásának és igazgatásának munkájába. Tapasztalatok alapján módosították a helyi szovjetekbe történő választások, a beszámolási kötelezettség szabályait, elhatárolták egymástól a hatalmi szervek funkcióit. A VII. és a VIII. szovjetkongresszus külön határozatokat hozott a szovjetek fejlesztésének kérdéseiről. 1920 elején közzétették „A falusi szovjetekről" és „A járási végrehajtó bizottságokról" szóló dekrétumokat.

A szovjet állam kíméletlenül leszámolt az összeesküvőkkel, a terroristákkal, a kémekkel és a nép többi ellenségével, de eközben éberen őrködött azon, hogy senki semmi módon meg ne sérthesse a forradalmi törvényességet. Megerősödése arányában enyhítette a kizsákmányolókkal szemben alkalmazott megtorló intézkedéseket. 1920 elején, miután megsemmisítették a föld alatti szovjetellenes szervezeteket és az intervenciósok meg a fehérgárdisták főerőit, a szovjet kormány, Lenin javaslatára, eltörölte a halálbüntetést, és utasította a VCSK-t, hogy szüntesse meg a vörösterrort. Az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság és a Népbiztosok Tanácsa 1920. január 17-i határozatában megállapította: az ellenforradalom fegyveres erőinek szétzúzása lehetővé tette, hogy „félretegyük a terror fegyverét".

A szovjethatalom valóban demokratikus, népi hatalomként szilárdult meg.

A PÁRT, A SZAKSZERVEZETEK ÉS A KOMSZOMOL A POLGÁRHÁBORÚ ÉVEIBEN

A polgárháború idején óriási mértékben megnőtt az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt tekintélye, hiszen a párt szervezte meg a dolgozók győzelmeit, a párt lelkesítette harcra a tömegeket. Megnőtt a párt taglétszáma is. 1920 tavaszán a pártnak valamivel több mint 600 000 tagja volt, egy évvel később pedig már 700 000. Az új párttagok a munkásosztály és a parasztság élenjáró képviselői közül kerültek ki.

A pártkongresszusokat és a pártértekezleteket, a Központi Bizottság üléseit a blokád és a háború nehéz körülményei között is rendszeresen megtartották. A párt Központi Bizottsága, Lenin vezetésével, szigorúan érvényesítette a kollektív vezetés és a demokratikus centralizmus elvét. A harcokban megedzett, szorosan a lenini Központi Bizottság köré tömörülő, az összes antibolsevik irányzat és csoport ellen erélyesen harcoló, vasfegyelmű Kommunista Párt a munkásosztály élcsapata, a dolgozók megingathatatlan vezére volt.

A párt a dolgozók széles tömegszervezetei — a szovjetek és a szakszervezetek — útján valósította meg vezető szerepét. Az októberi forradalom után gyökeresen megváltoztak a szakszervezetek céljai és feladatai. A múltban a szakszervezetek, mint elnyomott osztály szervezetei, harcot folytattak a kizsákmányolók akaratát kifejező állam ellen. A proletárdiktatúra győzelmével a szakszervezetek az uralkodó osztály szervezeteivé váltak; tevékenységük alapja az az építő munka lett, amelyet a szocialista társadalom megteremtése érdekében a Kommunista Párttal és a szovjet állammal vállvetve folytattak.

Az 1919 januárjában megtartott II. összoroszországi szakszervezeti kongresszus leleplezte és elutasította a szakszervezetek „függetlenségének" és „semlegességének" mensevik elméletét. A proletárdiktatúrában e mensevik jelszó érvényesítése a szovjethatalom gyengüléséhez vezetett volna,

[33] Lenin: A terményadóról. Lásd *Lenin* Művei. 32. köt. 376. old.

Отдел по делам музеев и охраны памятников искусства и старины Народного комиссариата по просвещению

POLGÁRTÁRSAK! ŐRIZZÉTEK MEG A MŰALKOTÁSOKAT!
N. N. Kuprijanov plakátja, 1920

A Komszomol I. kongresszusának résztvevői
Fénykép. 1918

mert szembeállította a szakszervezeteket a szocialista állammal. Márpedig a szakszervezeteknek mint osztályszervezeteknek kötelességük, hogy támogassák osztályuk diktatúráját, küzdjenek a szovjethatalom erősítéséért. A szakszervezetek II. kongresszusa azt is elhatározta, hogy a szakmai szakszervezetek helyett iparági szakszervezeteket hoz létre.

1920-ban a szovjet szakszervezeteknek több mint 4 200 000 tagjuk volt. A polgárháború idején a szakszervezetek alaposan kivették részüket a szovjet fegyveres erők gyarapításából: sok tízezer munkást és szakszervezeti aktivistát küldtek a Vörös Hadsereg soraiba. A szakszervezetek részt vettek az államosított vállalatok szervezésében és igazgatásában, az erőforrások mozgósításában a front javára, előmozdították a dolgozó tömegek alkotó aktivitásának növekedését, a munkások élet- és munkakörülményeinek javítását. Az ország főbb szakszervezeteiben osztatlan volt a kommunisták befolyása, de a nyomdász-, a tanító-, a postásszakszervezetben és még néhány más szakszervezetben a mensevikek 1919-ig, sőt helyenként 1920-ig megőrizték pozícióik egy részét.

1918 októberében alakult meg az oroszországi Kommunista Ifjúsági Szövetség — a lenini Komszomol. A Kommunista Párt mindig nagyon fontosnak tartotta az ifjúság körében végzendő munkát. A VIII. pártkongresszusnak „Az ifjúsági munkáról" hozott határozata megállapította, hogy a szovjetország ifjú nemzedékére fontos feladat hárul: az, hogy egyre aktívabban részt vegyen az új társadalmi rendszer építésében. „A forradalom sorsa — mondotta a határozat — jelentős mértékben e feladat sikeres elvégzésén fordul meg." A kongresszus azt javasolta, hogy a paraszt- és munkásifjúság körében a Komszomol útján végezzék a politikai nevelőmunkát, és kijelentette, hogy a párt minden segítséget és támogatást megad a Kommunista Ifjúsági Szövetségnek.

A Komszomol már az első években tömegszervezetté fejlődött, amely a dolgozó ifjúság legjobbjait egyesítette soraiban. 1920 őszén már 400 000 tagja volt. A komszomolisták bátran harcoltak a frontokon, és áldozatos munkát végeztek a hátországban. A párt vezetésével bevonták a szo-

cializmus építésébe a munkás- és parasztifjúságot. Különösen nagy dicsőséget szerzett a Komszomol a polgárháború és az intervenció frontjain. A Komszomol 1919 októberében tartott II. kongresszusa elhatározta, hogy „a szövetség minden 16 éven felüli tagját mozgósítja a köztársaság védelmére, a Vörös Hadsereg frontjának és hátországának segítésére". A Komszomolt később — harci érdemeinek elismeréséül — Vörös Zászló Renddel tüntették ki.

A szakszervezetek, a Komszomol és a dolgozók más szervezetei, a Kommunista Párt vezetésével, tevékenyen részt vettek a szovjet rendszer megszilárdításában. A szovjet nép, miközben államát építette, erélyes kézzel felszámolta a cárizmus örökségét és a burzsoá-földesúri maradványokat.

A NEMZETISÉGEK ÁLLAMISÁGÁNAK FEJLESZTÉSE. A SZOVJET NÉPEK SZÖVETSÉGÉNEK ERŐSÖDÉSE

A szovjet állam megszilárdításában óriási szerepet játszott a soknemzetiségű szovjetország népeinek szoros egysége. Oroszország 140 milliós lakosságából mintegy 65 millió a nem orosz nemzetiségekhez tartozott. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom felszabadította a volt Orosz Birodalom elnyomott népeit, gyökeresen megoldotta a nemzetiségi kérdést, amely a burzsoá-földesúri rendszerben a legélesebb ellentétek egyike volt.

Az oroszországi népek, miután megszabadultak az évszázados elnyomástól, pezsgő aktivitással kapcsolódtak be az új élet építésébe. Erősen megnőtt nemzeti öntudatuk. Még a múltban legelmaradottabb tömegek is aktív politikai életet éltek.

A szovjet kormány meghirdette és töretlenül keresztülvitte a nemzetek önrendelkezési jogának bolsevik elvét, egészen az elszakadásig. A volt birodalom nemzetiségi határvidékein alakult szovjet szocialista és szovjet népköztársaságok az OSZSZSZK köré tömörültek. Minden nép a maga érdekeit védelmezte, de ezek azonosak voltak a szovjetország többi népének érdekeivel.

Az orosz proletariátus, a külföldi intervenciósok és a fehérgárdisták elleni küzdelem élharcosa, sokoldalú — katonai, gazdasági, politikai, kulturális — segítséget nyújtott Ukrajna, Belorusszia, a balti országok, a Kaukázusontúl, Észak-Kaukázus és Közép-Ázsia népeinek. A szovjetország népei viszonzásul önfeláldozóan harcoltak a frontokon, partizáncsapatokat alakítottak, felkeléseket szerveztek a fehérgárdisták és a burzsoá nacionalista kormányok ellen.

A Vörös Hadsereg kezdettől fogva soknemzetiségű hadsereg volt. A polgárháború vége felé 40 nemzetiségi alakulat harcolt soraiban. A lett lövészek Kazany bevételénél, a déli és más frontokon, a moszkvai baloldali eszer lázadás leverésében tüntették ki magukat. Bátran és kitartóan küzdöttek az észt és a litván katonai alakulatok is. Amikor Jugyenyics Pétervár ellen tört, harcba szállt a pétervári ak segítésére érkezett baskír hadosztály, s a pétervári szovjet zászlót adományozott a baskír katonáknak a harcban tanúsított hősiességükért.

Közép-Ázsiában és Kazahsztánban nagy számban alakultak katonai egységek kazahokból, kirgizekből, üzbégekből, türkménekből, tadzsikokból, akik azelőtt nem teljesítettek katonai szolgálatot. A cárizmus nem mert fegyvert adni az elnyomott nemzetiségek kezébe. Most valamennyien lehetőséget nyertek arra, hogy fegyverrel védelmezzék meg szabadságukat.

Sok segítséget nyújtottak a közös ügynek a nemzetiségi vidékek munkásai is a termelésben végzett önfeláldozó munkájukkal. Az ukrajnai parasztok sok élelmet, a Donyec-medence bányászai sok millió pud szenet adtak a szovjetországnak; a textilgyárak a közép-ázsiai dehkánok (szegényparasztok) által termesztett gyapotot dolgozták fel; az azerbajdzsán olajbányászok önfeláldozóan termelték a kőolajat.

A szovjetköztársaságok népeinek egysége azért szilárdult meg, mert a kölcsönös bizalmon és a különböző nemzetiségű dolgozó tömegeknek azon az önkéntes törekvésén alapult, hogy egyesítsék erőiket. Az egység a Nagy Októberi Szocialista Forradalom közvetlen következménye volt. A forra-

dalom véget vetett a nemzeti elnyomásnak, megsemmisítette a nemzeteknek uralkodó és elnyomott nemzetekre való tagolódását, megteremtette a feltételeket a nemzetiségi ellenségeskedés felszámolásához és az azelőtt elmaradott népek sokoldalú fejlődéséhez.

A polgárháború és az intervenció éveiben fontos lépés történt a szovjetköztársaságok egyesülési folyamatában. Az imperialisták és a fehérgárdisták elleni küzdelem tapasztalatai világossá tették, hogy a köztársaságoknak katonai szövetségre kell lépniük egymással. 1919 tavaszán az Ukrán és a Belorusz Szocialista Szovjet Köztársaság javaslatot is tett erre. Ugyanezen év június elsején Moszkvában az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság kibővített ülést tartott, amelyen részt vettek Ukrajna, Belorusszia, Litvánia és Lettország szovjet kormányainak képviselői. Az ülésen elhangzott felszólalásaikban kiemelték, hogy népeik védelmi katonai szövetségbe akarnak tömörülni az OSZSZSZK népeivel, mert csak így tudják visszaverni az imperialisták rablótámadását. Ezen a napon az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság határozata kinyilvánította a szovjetköztársaságok katonai szövetségének megalakítását. A határozat előírta a hadvezetőségek és több fontos gazdasági szerv összevonását.

Az intervenciósok, továbbá fehérgárdista és burzsoá-nacionalista cinkostársaik szétzúzásával még inkább fejlődött és erősödött a szovjetköztársaságok testvéri családja.

Amikor 1920 áprilisának végén Azerbajdzsánban is visszaállították a szovjethatalmat, az Azerbajdzsán Szocialista Szovjet Köztársaság szintén csatlakozott a szovjetköztársaságok katonai szövetségéhez. Valamivel később, 1920 végén, illetve 1921 elején, Örményország és Grúzia is tagja lett a szocialista szovjetköztársaságok családjának.

1920-ig Közép-Ázsiában még fennállt a Hivai Kánság és a Buharai Emirátus — két feudális-despotikus monarchia. Az üzbégek, tadzsikok, türkmének százezrei sínylődtek a hivai kán és a buharai emír uralma alatt. A nyugati imperialisták a két feudális államot a Szovjet-Oroszország elleni fegyveres harc ugródeszkájául akarták felhasználni. De az ellenforradalom itt is döntő vereséget szenvedett. 1920 februárjában megdöntötték a hivai kán uralmát, és ugyanazon év áprilisában a népképviselők kongresszusa elhatározta a Horezmi Népi Szovjet Köztársaság megalakítását. Ezt követően Buharában tört ki felkelés; a buharai dolgozók megsegítésére M. V. Frunze vezetésével szovjet csapatok érkeztek az emirátus területére. 1920 szeptemberében a buharai dolgozók megalakították a Buharai Szovjet Népköztársaságot. Mindkét köztársaság baráti, testvéri kapcsolatokat épített ki az OSZSZSZK-val.

A Kommunista Párt vezetésével, az orosz munkásosztály segítségével a volt cári Oroszország népei és népcsoportjai kifejlesztették saját államiságukat. A Kommunista Párt mindig figyelembe vette a nemzetiségek helyzetének és történelmi fejlődésének sajátosságait, a különböző nemzeti köztársaságokban és nemzetiségi vidékeken kialakult gazdasági, társadalmi és politikai viszonyokat.

Az októberi forradalom győzelmét követő első években még elég gyakoriak voltak a nemzeti gyűlölködés megnyilvánulásai. E gyűlölködésre építettek a burzsoá nacionalisták, akik az ország nemzetiségi vidékein fejtették ki aknamunkájukat. Kihasználva a dolgozóknak az orosz gyarmatosítók — az orosz földesurak, tőkések, kulákok, hivatalnokok — elleni évszázados gyűlöletét, az orosz munkások és parasztok ellen próbálták uszítani a nemzetiségi dolgozókat, sőt a korábban elnyomott népeket is kölcsönösen egymás ellen izgatták. 1918—1920-ban, kaukázusontúli uralmuk idején, a burzsoá nacionalisták odáig szították ezt a gyűlölködést, hogy az azerbajdzsánok és az örmények, a grúzok és az örmények között fegyveres összetűzésekre került sor. Itt-ott a nagyhatalmi sovinizmus is jelentkezett; ezt a nemzetiségi vidékek központi államapparátusába befurakodott osztályidegen elemek szították. A Kommunista Párt és a szovjethatalom kíméletlen harcot folytatott mind a nagyhatalmi sovinizmus, mind a helyi burzsoá nacionalizmus ellen, fáradhatatlanul és türelmesen nevelte a dolgozó tömegeket a proletár internacionalizmus szellemében, a népek barátságának és testvériségének szellemében, miközben valamennyi nemzetiség dolgozói számára teljes

Az ukrán elvtársakhoz!
N. M. Kocsergin plakátja

egyenlőséget biztosított. 1919 őszén, amikor kiderült, hogy Közép-Ázsiában a nagyhatalmi sovinizmusból származó durva hibákat követtek el, a szovjet kormány speciális bizottságot küldött a helyszínre V. V. Kujbisev, J. E. Rudzutak, M. V. Frunze, S. Z. Eliava és mások részvételével. Lenin levelet intézett a turkesztáni kommunistákhoz, amelyben azt írta, hogy a közép-ázsiai népekkel való helyes, elvtársias viszony megteremtése, „minden túlzás nélkül mondhatjuk, óriási, világtörténelmi jelentőségű", hogy tettekkel, a példa erejével kell bebizonyítani a gyenge, mindeddig elnyomott népeknek: a szovjet állam őszintén törekszik arra, hogy nyoma se maradjon a nagyorosz imperializmusnak.[34] Ezeknek az útmutatásoknak az alapján a turkesztáni kommunisták sikeres küzdelmet folytattak azért, hogy a közép-ázsiai lakosság nagy tömegeit megnyerjék a szocialista építés ügyének.

1921 elején a volt Orosz Birodalom területén hat szovjet szocialista köztársaság állt fenn (az Oroszországi Szövetségi Köztársaság, Ukrajna, Belorusszia, Azerbajdzsán, Örményország, Grúzia), két népi szovjetköztársaság (Buhara és Horezm) és a Távol-keleti Köztársaság. Az OSZSZSZK területén a polgárháború alatt megalakult a Turkesztáni, a Baskír, a Tatár, a Kirgiz (Kazah), a Dagesztáni és a Hegyvidéki Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság, továbbá néhány autonóm

[34] Lásd Lenin: A turkesztáni kommunista elvtársakhoz. Lásd *Lenin* Művei. 30. köt. 124. old.

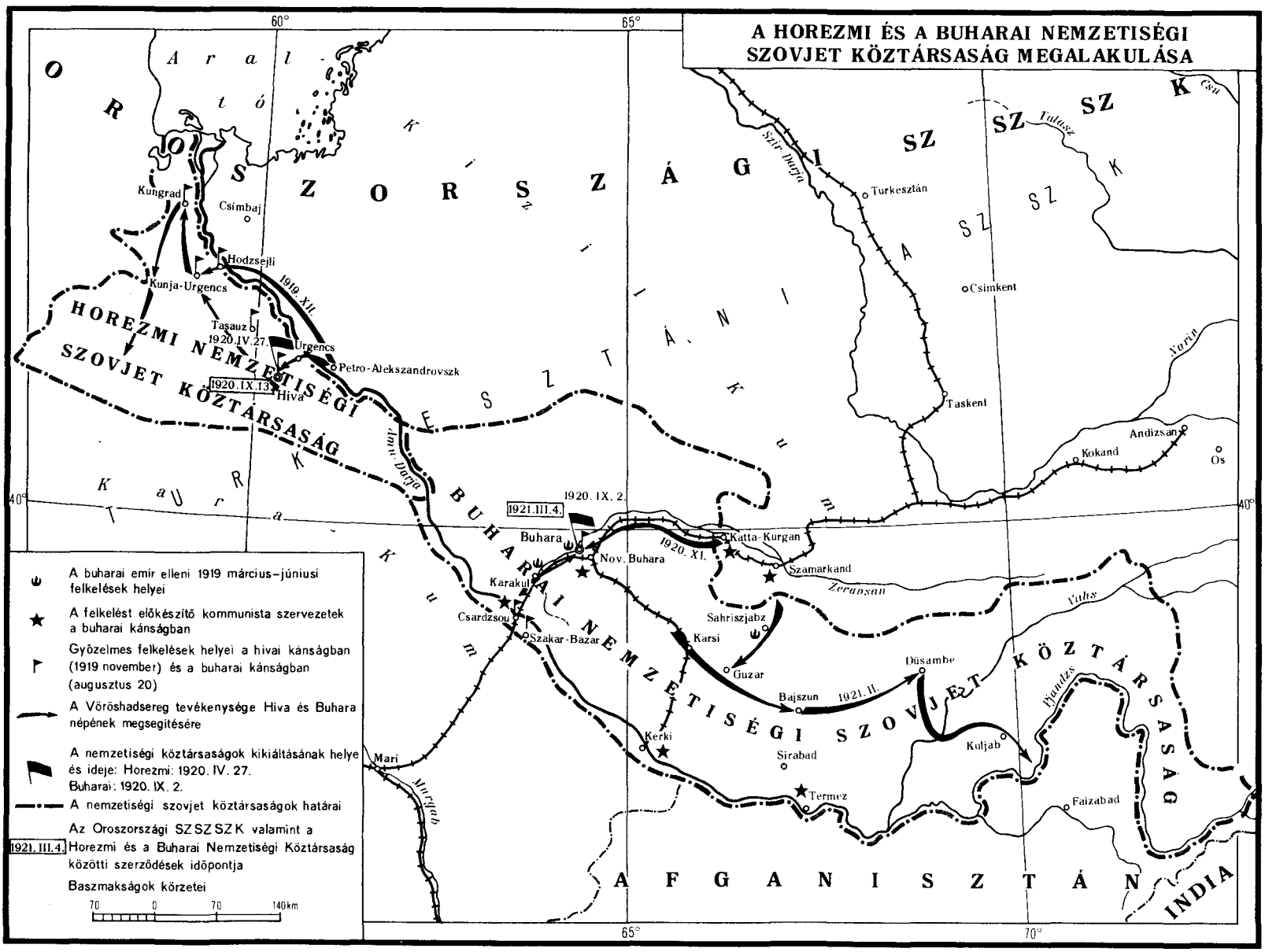
A HOREZMI ÉS A BUHARAI NEMZETISÉGI SZOVJET KÖZTÁRSASÁG MEGALAKULÁSA
OROSZORSZÁGI SZSZSZK
Aral-tó
Kizil Kum
TURKESZTÁNI ASZSZK
Kara Kum
BUHARAI NEMZETISÉGI SZOVJET KÖZTÁRSASÁG
HOREZMI NEMZETISÉGI SZOVJET KÖZTÁRSASÁG
AFGANISZTÁN
INDIA
Kungrad
Csimbaj
Hodzsejli
Kunja-Urgencs
Tasauz
Urgencs
Petro-Alekszandrovszk
Hiva
1919. XII.
1920. IV. 27.
1920. IX. 13.
Amu-Darja
Szir-Darja
Turkesztán
Csimkent
Taskent
Talasz
Csu
Narin
Andizsan
Kokand
Os
Buhara
Nov. Buhara
Karakul
Csardzsou
Szakar-Bazar
1920. IX. 2.
1921. III. 4.
1920. XI.
Katta-Kurgan
Szamarkand
Zeravsan
Sahriszjabz
Karsi
Guzar
Bajszun
1921. II.
Düsambe
Kerki
Sirabad
Termez
Kuljab
Faizabad
Vahs
Pjandzs
Mari
Murgab
60°
65°
70°
40°
A buharai emir elleni 1919 március–júniusi felkelések helyei
A felkelést előkészítő kommunista szervezetek a buharai kánságban
Győzelmes felkelések helyei a hivai kánságban (1919 november) és a buharai kánságban (augusztus 20)
A Vöröshadsereg tevékenysége Hiva és Buhara népének megsegítésére
A nemzetiségi köztársaságok kikiáltásának helye és ideje: Horezmi: 1920. IV. 27. Buharai: 1920. IX. 2.
A nemzetiségi szovjet köztársaságok határai
Az Oroszországi SZSZSZK valamint a Horezmi és a Buharai Nemzetiségi Köztársaság közötti szerződések időpontja
Baszmakságok körzetei
70 0 70 140 km

terület: a Karéliai Munkás Kommuna, a Csuvas, a Votják, a Kalmük, a Mari Autonóm Terület és a Volga menti Németek Munkáskommunája.

A nemzetiségi köztársaságokban és vidékeken a forradalmi harcot a helyi kommunista szervezetek vezették, amelyeknek munkáját az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt Központi Bizottsága irányította. 1920-ban megalakult Azerbajdzsán, Örményország és Grúzia Kommunista Pártja. Mindhárom párt szerves része volt az OK(b)P-nak.

A nemzetiségi köztársaságok alkotmányai írásba foglalták a dolgozók vívmányait. Az 1919 márciusában tartott III. összukrajnai szovjetkongresszus elfogadta az Ukrán Szocialista Szovjet Köztársaság alkotmányát, amelynek megszövegezésénél figyelembe vették az Ukrajnában és az OSZSZSZK-ban folyó államépítési munka tapasztalatait. Az alkotmány törvényben rögzítette az USZSZK függetlenségét és szuverenitását, s egyben kinyilvánította az ukrán népnek azt az egyöntetű akaratát, hogy egyesüljön a többi szovjetköztársasággal, mindenekelőtt az OSZSZSZK-val. Hasonló alkotmányt fogadott el a Belorusz Szovjet Szocialista Köztársaság részére a szovjetek 1919 februárjában tartott I. belorusz kongresszusa. Valamennyi szovjet szocialista köztársaságban mélyreható gazdasági és társadalmi átalakításokat hajtottak végre: felszámolták a nagy földbirtokokat és a földesúri osztályt, államosították a bankokat, az ipart, a közlekedést stb.

A forradalmi átalakulások az ország különböző vidékein sajátos feltételek között és nem egy időben mentek végbe. Oroszország középső részén például a nagy földbirtokokat már 1917 végén —1918 elején megsemmisítették, Ukrajnában viszont, amelyet az ellenség több ízben megszállt, ez a folyamat 1920-ig elhúzódott. A feudális elemek (bejek) Közép-Ázsia és Kazahsztán nagy részén még a polgárháború befejeztekor is meglehetősen erős pozíciókkal rendelkeztek, és felszámolásukra csak később került sor. Grúziában és Örményországban, ahol a szovjethatalom csak 1920 végén, illetve 1921 elején győzött, a radikális gazdasági és társadalmi átalakításokat szintén a polgárháború befejezése után hajtották végre.

5. A SZOVJET NÉP GYŐZELMÉNEK OKAI ÉS TÖRTÉNELMI JELENTŐSÉGE

A szovjethatalom nagyszerű, történelmi jelentőségű győzelmet aratott abban a hosszú, makacs, kegyetlen háborúban, amelyet a külföldi imperialisták és az oroszországi fehérgárdisták indítottak ellene. Teljes kudarccal végződött az imperialistáknak az a kísérlete, hogy megkaparintsák a szovjet területeket és elpusztítsák a szovjet államot, visszaforgassák a történelem kerekét. A fiatal szovjethatalom erősebbnek, életképesebbnek bizonyult a kapitalista államoknál: megvédelmezte szabadságát és függetlenségét.

Az ellenség biztosnak hitte a szovjethatalom pusztulását. Arra számított, hogy az elmaradott, tönkretett, az egész világtól elvágott Szovjet-Oroszország nem tud majd ellenállni az óriási tartalékokkal rendelkező nemzetközi imperializmus erőinek. De hiába voltak az imperialisták elsöprő anyagi fölényben, mégis vereséget szenvedtek. A szovjetország győzött. Azért győzött, mert új, haladó, a társadalmi fejlődés eredményeként létrejött társadalmi rendszerért küzdött, a történelem által halálra ítélt reakciós erők ellen. Lenin a következőket mondotta ezzel kapcsolatban: „Sohasem fogják legyőzni azt a népet, amelynek munkásai és parasztjai nagy többségükben felismerték, megérezték és tisztába jöttek vele, hogy saját hatalmukat, a szovjethatalmat — a dolgozók hatalmát védelmezik, hogy azt az ügyet védelmezik, amelynek győzelme nekik és gyermekeiknek biztosítja a kultúra minden áldását, mindannak élvezetét, amit az emberi munka létrehozott."[35]

[35] Lenin: Beszéd a moszkvai csomópont vasutasainak konferenciáján, 1919. április 16-án. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. 322. old.

Az intervenciósok és a fehérgárdisták elleni harcában a szovjet állam hatalmas erőforrásokra támaszkodott. Hiszen — mint Lenin mondotta — „mi egyre mélyebben és mélyebben meríthetünk és még sokáig fogunk meríteni a munkások és dolgozó parasztok tömegéből, azokból az osztályokból, amelyeket elnyomott a kapitalizmus, s amelyek mindenütt a lakosság túlnyomó többségét alkotják".[36]

A szovjet állam győzelmét a Kommunista Párt vezette dolgozó tömegek óriási alkotó aktivitása, forradalmi energiája, határtalan hősiessége biztosította. Az oroszországi munkások áldozatkészen dolgoztak a hátországban, harcoltak a frontokon, és közben az államvezetés feladatát is elvégezték. A férfi vasmunkások 64 százaléka, a férfi textilipari munkások 60 százaléka vett részt a hadműveletekben. A Vörös Hadsereg harcosainak mintegy 15 százaléka volt munkás (a parasztok aránya 77,4 százalék volt). A munkások alkották azt a szilárd összetartó erőt, amely köré a vöröskatonaköpenybe öltözött parasztok tömörültek.

A szovjet nép háborúja, amelyet a szocialista forradalom vívmányainak megvédéséért, hazája szabadságáért és függetlenségéért folytatott, igazságos, honvédő háború volt. A szovjethatalom politikája — amely arra irányult, hogy minden erőt az ellenség legyőzésére mozgósítson — teljesen megfelelt a nép érdekeinek. A szovjet emberek e politika védelmében a legsúlyosabb áldozatokra és nélkülözésekre voltak hajlandók, határtalan önfeláldozást tanúsítottak a frontokon és a hátországban.

A szovjethatalom helyes politikájával biztosította a munkásosztály és a parasztság megbonthatatlan szövetségét; enélkül a szovjet nép nem győzhette volna le az intervenciósokat és a fehérgárdistákat. A népek önrendelkezési elvének érvényesítésével maga körül egyesítette a volt Orosz Birodalom népeit és népcsoportjait. Az oroszországi nemzetiségek az orosz proletariátus segítségével szabadultak fel a nemzeti elnyomás alól, és tevékenyen támogatták a szovjethatalmat az intervenciósok és a fehérgárdisták ellen vívott küzdelmében.

Az intervenciósok és a fehérgárdisták fölött aratott nagyszerű győzelem annak köszönhető, hogy a dolgozókat a Kommunista Párt vezette. A párt harcra mozgósította a népet, megteremtette az erős Vörös Hadsereget, egyetlen nagy katonai táborrá tette az országot; megszervezte a szovjet emberek munkáját a hátországban és a katonák harcát a frontokon. A kommunisták az első sorokban harcoltak. 1920 őszén a Vörös Hadseregben 300 000 párttag volt, s közülük több mint 120 000-en a frontalakulatokban teljesítettek szolgálatot. Az intervenciósok és a fehérgárdisták elleni harcokban több mint 50 000 kommunista halt hősi halált.

Az intervenció és a polgárháború időszakában végképp csődbe jutott az összes oroszországi ellenforradalmi párt. Az eszerek, a mensevikek, az anarchisták, a burzsoá nacionalisták nyíltan átpártoltak az intervenciósokhoz és a fehérgárdistákhoz, a bűnös szovjetellenes háború útjára léptek, és ezzel végérvényesen lelepleződtek a néptömegek előtt.

Az oroszországi munkások és parasztok becsülettel beváltották a nemzetközi proletariátus és az elnyomott népek reményeit. A világ dolgozói elragadtatással fogadták Szovjet-Oroszország sikereit. Felismerték, hogy ezek a sikerek új korszak kezdetét jelentik az emberiség történetében, s hogy a szovjet állam, amikor élethalálharcot folytat a reakciós erőkkel, a világ valamennyi elnyomott és kizsákmányolt emberének érdekeit védelmezi. Szovjet-Oroszország győzelme a nemzetközi reakció főerői fölött megkönnyítette a kapitalista országok dolgozóinak saját felszabadulásukért vívott harcát. Ugyanakkor a nemzetközi proletariátusnak a szovjetellenes intervenció ellen indított harca óriási segítséget jelentett a szovjetországnak.

[36] Lenin: A moszkvai párthét eredményei és feladataink. Lásd *Lenin* Művei. 30. köt. 60. old.

X. FEJEZET

ANGLIA, FRANCIAORSZÁG, AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK ÉS JAPÁN A FORRADALMI FELLENDÜLÉS IDŐSZAKÁBAN

Az 1914—1918-as világháborúból négy imperialista hatalom — Anglia, Franciaország, az Amerikai Egyesült Államok és Japán — húzta a legnagyobb hasznot. De az uralkodó osztályok ezekben az országokban is a forradalmi mozgalom hallatlan fellendülésével találták magukat szemben. A szóban forgó országokban a konkrét gazdasági és politikai viszonyoktól függően különböző méretű és mélységű volt a forradalmi mozgalom, és különböző eredményekkel is járt.

1. ANGLIA

A világháború eredményeképpen Anglia új gyarmatokat szerzett. Legveszélyesebb vetélytársát, Németországot ártalmatlanná tette. Mindezek ellenére a háború után súlyos nehézségek léptek fel az angol gazdasági életben.

A háború alatt az ország elvesztette nemzeti vagyonának egyharmadát. Az államadósság az 1914. évi 650 millió font sterlingről 1919-ig 7829 millió font sterlingre emelkedett. Anglia csak az Egyesült Államoknak 850 millió font sterlinggel tartozott. Az adósságok törlesztése az állami kiadások jelentős részét felemésztette; ez az adók (főképp a közvetett adók) emeléséhez, inflációhoz, drágasághoz vezetett.

A fogyasztási cikkek iránti erősen megnövekedett kereslet és az újjáépítési munkák közvetlenül a háború után némi ipari fellendülést idéztek elő, de ez nem volt hosszú életű: 1919 tavaszától 1920 nyaráig tartott. A fellendülést válság követte. Az angol export azonban még a fellendülés idején is lényegesen kisebb volt, mint a háború előtt: 1919-ben 45 százalékkal, 1920-ban 30 százalékkal maradt el a háború előttitől. Az Egyesült Államok erősen visszaszorította Angliát a közép- és dél-amerikai piacokon, a brit dominiumokban és a Távol-Keleten. Kedvezőtlen hatással voltak Anglia exportjára más tényezők is: Kanada és Ausztrália iparának gyors fejlődése, valamint Oroszország piacának elvesztése az intervenció következtében.

Erősödött a tőkés monopolizálódási folyamat. A „Vickers" gépipari vállalathoz 1922-ben már több mint 90 cég tartozott; ezek közül harmincat a háború utolsó időszakában, illetőleg a háborút követő első két évben szereztek meg. A „Lever Brothers" társasághoz 1913-ban 40 cég, 1921-ben pedig már 160 cég tartozott. 1916-ban alakult meg a monopoltőkések legnagyobb egyesülete, az Angol Gyáriparosok Szövetsége. 1920-ban a szövetséghez tartozó cégek foglalkoztatták az ország összes munkásainak egyharmadát; tőkéjük nagyobb volt, mint az összes angol részvénytár-

saság háború előtti tőkéje együttvéve. A szövetség egyik fő célja az volt, hogy még jobban alárendelje a monopoltőkének a kormányt és az államapparátust.

A munkások többségének életszínvonala továbbra is alacsonyabb volt, mint a háború előtt, holott a monopóliumok profitja nem csökkent. A kizsákmányolás fokozódása és a Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatása kiélezte az angol munkások osztályharcát. A gyarmatokon és az Angliától függő országokban fellendült a nemzeti felszabadító mozgalom.

AZ 1918-AS PARLAMENTI VÁLASZTÁSOK

A compiègne-i fegyverszünet rögzítette Anglia győzelmét a háborúban, megerősítette az uralkodó körök pozícióit, de nem szüntette meg az erősödő forradalmi mozgalomtól való rettegésüket. Minél előbb konszolidálni akarván helyzetüket, elhatározták, hogy a lehető leggyorsabban megtartják a parlamenti választásokat — még a háborús állapot megszüntetése és a katonák többségének leszerelése előtt.

A parlamenti választások, amelyek „khaki" vagy „vezényszóra történő választások" néven váltak ismertté, 1918. december 14-én zajlottak le. A liberálisok és a konzervatívok blokkot alakítottak. Választási kiáltványukban — amelyet Lloyd George, a Liberális Párt vezére és Bonar Law, a Konzervatív Párt vezére írt alá — csak úgy hemzsegtek a demagóg ígéretek. A blokk kilátásba helyezte, hogy igazságos és tartós békét köt, amely mindörökre megszünteti az új háborúk lehetőségét, a volt katonáknak munkát biztosít, előnyös feltételekkel földet juttat számukra, fokozza a lakásépítkezést, minden eszközzel előmozdítja a mezőgazdaság fejlődését, megakadályozza a munkabér csökkenését stb. Lloyd George a választások napján az általános hadkötelezettség eltörlése mellett foglalt állást. Az egész választási agitációnak az volt a célja, hogy reményeket keltsen a néptömegekben jobb jövőjüket illetően. Mint szállóigét hangoztatták azt a frázist, amelyet Lloyd George vetett be a köztudatba a választási hadjárat során: „Tegyük méltóvá az országot a harctérről visszatérő hősökhöz!" A reformígéretekhez harcias soviniszta jelszavak járultak: „A németek mindenért megfizetnek!" „Úgy kifacsarunk mindent Németországból, mint egy citromból, sőt még annál is jobban!"

Néhány nappal a választási hadjárat megindulása előtt a munkáspárti vezetők a párttagok nyomására kiléptek a kormánykoalícióból, amelynek csaknem az egész háborús időszakban tagjai voltak, és a választásokon „A Munkáspárt felhívása a néphez" címmel önálló programmal léptek fel. Fogadkoztak, hogy hatalomra jutásuk esetén azonnal kivonják az intervenciós csapatokat Oroszországból, kivívják a földbirtokok, a vasutak és a legfontosabb iparágak államosítását, egymillió új lakást építenek a dolgozók számára, szabadságot adnak Írországnak és Indiának stb.

A választásokon a konzervatív-liberális koalíció győzött, és megkapta a mandátumok abszolút többségét: 707 mandátumból 484-et. A Lloyd George-féle liberális csoportnak ebből 136 mandátum jutott; 338 mandátumot a konzervatívok kaptak, akik így vezető szerepet játszottak a koalícióban. Tíz, más pártokhoz tartozó képviselő is támogatta a koalíciót. A Munkáspártnak 50 képviselője jutott be a parlamentbe; az Asquith-féle liberális csoport, amely ellenezte a konzervatívokkal való koalíciót, 27 mandátumot kapott. Az Írországban megválasztott 73 köztársaságpárti képviselő nem volt hajlandó elfoglalni helyét az angol parlamentben.

A választások a Liberális Párt nagyfokú hanyatlását jelezték. Ez a párt, amely kisebb megszakításokkal csaknem száz évig volt hatalmon, az 1918-as választásokon mintegy 100 mandátumot vesztett, ezenfelül pedig két szemben álló csoportra szakadt. A monopóliumok uralma idején, amikor kiéleződött a kapitalista országok közötti konkurrenciaharc és erősödtek az osztályellentétek, a liberalizmus, amely a „szabad kereskedelmet" és az államnak a magántőke ügyeibe való be nem avatkozását hirdette, már nem vonzotta a burzsoáziát. Sok liberális átlépett a Konzervatív Pártba,

mások pedig a Munkáspárthoz csatlakoztak, mert az utóbbit tekintették annak a pártnak, amely — mint mondották — „biztosítja a liberális eszme fejlődését". A továbbiakban már nem a Liberális Párt volt a két vezető párt egyike, hanem a Munkáspárt.

A labouristák jelentős győzelmet arattak: 2 400 000 szavazatot szereztek, jórészt azzal, hogy a szocializmus harcosának nyilvánították pártjukat. 1918-ban elfogadott új szervezeti szabályzatuk azt a célt tűzte a Munkáspárt elé, hogy „biztosítsa a fizikai és szellemi munkások számára munkájuk teljes eredményét". Egyben meghirdette a társadalmi tulajdonra való áttérés elvét. Az addig szokásos kollektív tagság mellett bevezették az egyéni tagságot is. Az ugyancsak 1918-ban elfogadott pártprogram a fábiánus szocializmus hatásáról tanúskodott: a társadalmi béke opportunista koncepcióját hirdette.

Bár a konzervatívok többségben voltak a koalíción belül, a miniszteri tárcákat mégis egyenlően osztották el a két koalíciós párt között. A miniszterelnök pedig Lloyd George lett. A konzervatívok úgy látták jónak, ha a bonyolult, háború utáni helyzetben a szociális demagógia e hétpróbás mesterét helyezik a kormány élére.

A Lloyd George-kormányban a Konzervatív Párt ismert vezető politikusai viseltek miniszteri tisztségeket: Austen Chamberlain (pénzügyminiszter), lord Curzon (külügyminiszter), Winston Churchill (hadügyminiszter). A liberálisokkal karöltve fáradoztak azon, hogy imperialista békét kényszerítsenek a népekre, megsemmisítsék Szovjet-Oroszországot, és letörjék a forradalmi mozgalmakat mind az országon belül, mind a Brit Birodalom egész területén.

A DOLGOZÓK HARCAI 1919-BEN

Lloyd George új kormányának nyomban megalakulása után az angol munkásmozgalom példátlan fellendülésével kellett szembenéznie. A hadseregben is számos forradalmi megmozdulásra került sor, amelyek az államapparátus megingásáról tanúskodtak. 1919 január végén Folkestone-ban 10 000, Doverben 2000, más angliai katonai táborokban pedig körülbelül 60 000 katona lázadt fel. Forrongások kezdődtek az Oroszországban, Franciaországban, Egyiptomban állomásozó angol alakulatok katonái között is. 1919 január végén felkelés tört ki a murmanszki vasútvonal Kandalaksa nevű állomásán tartózkodó angol katonák között, februárban magában Murmanszkban, majd valamivel később Arhangelszkben is. Az „Erzsébet királynő" zászlóshajón, amely azt a parancsot kapta, hogy a skóciai Rosyth kikötőből a Balti-tengerre hajózzon, a matrózok kijelentették, hogy nem akarnak részt venni a Szovjet-Oroszország elleni háborúban. A haditengerészet más hajóin is forradalmi erjedés indult. A hadseregben 1919 egész tavaszán és nyarán át tartottak a forrongások. A katonabizottságok a haladéktalan leszerelést követelték, amelyhez maguk készítettek leszerelési ütemterveket. Fontos követelése volt a hadseregben megindult forradalmi mozgalomnak a szovjetellenes intervenció megszüntetése is.

A katonák és matrózok megmozdulásai következtében a kormány sürgős intézkedésekre kényszerült. Felemelte a katonák zsoldját, meggyorsította a leszerelést. 1919-ben csaknem négymillió katonát szereltek le. A Vörös Hadsereg győzelmei, az intervenciós hadseregekben megindult forrongás és az angol dolgozók fellépése az intervenció ellen arra kényszerítették a kormányt, hogy 1919 tavaszán bejelentse: vissza fogja hívni az angol csapatokat Oroszországból.

Óriási tömegek kapcsolódtak be a munkásmozgalomba. 1919-ben több mint 2,5 millió dolgozó vett részt a sztrájkharcokban; az ipar, napi átlagban, mintegy 100 000 dolgozó munkanapját vesztette el. Hallatlanul gyorsan növekedtek a szakszervezetek. Tagjaik száma 1914-ben 4 143 000 volt, 1919 elején már 6 533 000, 1920 végén pedig 8 328 000. E gyarapodást az egyes szakszervezetek egybeolvadásának folyamata kísérte.

1919 január végén sztrájkba lépett a clyde-i iparvidék 100 munkása, a munkaidő csökkenté-

sét követelve. A sztrájkbizottság egyik aktív tagja William Gallacher volt, a skóciai üzemi bizalmiak (shop-stewardok) mozgalmának megszervezője. A kormány, felkeléstől tartva, válogatott csapatokat vezényelt Clyde-ba és környékére; megkezdődtek a munkások elleni katonai megtorló intézkedések. Rontotta a sztrájkolók helyzetét a jobboldali szakszervezeti vezetők árulása is; ez utóbbiak ugyanis megtagadták tőlük a szakszervezeti pénztárból fizetendő pénzsegélyt, és felszólították őket, hogy hagyják abba a sztrájkot. Ennek következtében a clyde-i sztrájk, amely könnyen általános sztrájkká fejlődhetett volna, több mint kétheti kitartó, szívós harc után véget ért.

William Gallacher
Fénykép

Megmozdulásra készülődött a bányászok milliós hadserege is. A mozgalom alulról indult, a bányákban spontán megalakult munkásbizottságok kezdeményezésére. Január 14-én, a bányászszakszervezet Southportban tartott értekezletén, megfogalmazták követeléseiket: a bérek 30 százalékos emelését, a hatórás munkanap bevezetését, a bányák és a bányakincsek kártérítés nélküli államosítását, a munkások részvételét a bányák igazgatásában, a leszerelt bányászok megélhetésének biztosítását. Miután a kormány elutasította követeléseiket, a bányászok szótöbbséggel elhatározták, hogy március 15-én sztrájkba lépnek. Ezzel egyidejűleg előterjesztették kívánságaikat a vasutasok és a szállítómunkások is, akik a bányászokkal együtt szakszervezeti hármas szövetséget alkottak. Ez a szövetség magában foglalta a kölcsönös segélynyújtás kötelezettségét.

Az angol proletárok a közvetlen érdekeikért folytatott harcot összekapcsolták a Szovjet-Oroszország védelmében vívott harccal. A bányászok elítélték a szovjetellenes intervenciót, és az angol csapatok haladéktalan kivonását követelték Oroszországból; kijelentették, hogy ellenkező esetben a vasutasokkal és a szállítómunkásokkal együtt kimondják az általános sztrájkot.

A mozgalom erejétől megijedt kormánykörök manőverezni kezdtek. Február 24-én a parlament széles jogkörrel felruházott királyi bizottságot létesített; elnökévé Sankey bírót nevezte ki. Lloyd George azt ígérte, hogy a bizottság működésének eredményeképpen „a bányászok olyan törvényt fognak kapni, amely... nagy és fontos dolgok kezdete lesz". A bányászszakszervezet vezetői segítettek a kormánynak: elhatározták a sztrájk időleges elhalasztását és a szakszervezet képviselőinek a bizottságban való részvételét.

A burzsoá sajtó és a labourista vezérek nagy hűhót csaptak a Sankey-bizottság körül. Folyamatosan közzétették a bizottság által gyűjtött adatokat, amelyekből kiviláglott, hogy a bányatulajdonosok hatalmas, a háború előttit 3—3,5-szeresen meghaladó profitot vágnak zsebre, ugyanakkor a bányászok reálbére 42 százalékkal alacsonyabb a háború előttinél, s a bányákban rendkívül nehezek és veszélyesek a munkakörülmények. E közleményeknek az volt a feladatuk, hogy a bizottság „objektivitását" bizonyítsák, olyan illúziót keltsenek, mintha ki lehetne egyezni a tőkésekkel, következésképp elhitessék a munkásokkal a sztrájk célszerűtlenségét.

A Sankey-bizottság rendkívül gyorsan elvégezte feladatát. Március 3-án látott munkához, és március 20-án már beterjesztette előzetes jelentését. Ugyanezen a napon a kormány bejelentette a képviselőházban, hogy „szellemében és betűjében" elfogadja a jelentést. A valóságban azonban csak a jelentés két első javaslatát fogadta el — a 20 százalékos béremelésre és a napi munkaidő hét órára

való csökkentésére vonatkozót —, s néhány hónappal később elutasította a jelentés végleges szövegében szereplő javaslatot: a bányák államosítását. A Sankey-bizottság betöltötte azt a feladatot, amelyet az angol burzsoázia vezető körei bíztak rá. Segített becsapni a munkásokat. A kormány néhány kérdésben engedményt tett, és ezzel meghiúsította a készülőben levő általános sztrájkot.

Hendersonnak és más labourista vezetőknek a segítségével a kormány még egy manővert hajtott végre: bejelentette, hogy a tőke és a munka képviselőinek részvételével országos ipari konferenciát rendez, amelyen tisztázzák a munkások elégedetlenségének okait.

Ám a burzsoáziának és a jobboldali szakszervezeti vezetőknek mégsem sikerült megakadályozniuk az osztályharc erősödését. A munkásmozgalomban különösen fontos szerepet játszottak a kormány szovjetellenes politikáját elítélő megmozdulások. 1919 januárjában Londonban összeült a munkásszervezetek országos konferenciája, az „El a kezekkel Oroszországtól!" jelszó jegyében. A konferencia bizottságot választott a szovjet-oroszországi intervenció elleni agitáció és propaganda irányítására. A mozgalom sok angol városra átterjedt.

Május elején országszerte nagy felháborodást keltett a munkások között az a körlevél, amelyet Churchill hadügyminiszter küldött szét a hadsereg magasabb rangú tisztjeinek. Felszólította őket, hogy „sürgősen és bizalmasan" közöljék: hogyan viselkedne a katonaság, ha a „közrend" helyreállítására használnák fel a csapatokat; be lehet-e vetni a katonákat a sztrájkok leverésére, nem tanúsítanának-e nagyobb ellenállást, ha külföldre, elsősorban Szovjet-Oroszországba helyeznék ki őket. A Munkáspárt és a szakszervezetek vezető szerveihez az ország minden részéből tiltakozó határozatok érkeztek Churchill körlevele miatt. A munkások sürgős intézkedéseket követeltek a szovjetellenes intervenció és blokád megszüntetésére, az általános hadkötelezettség eltörlésére és annak megakadályozására, hogy katonaságot alkalmazzanak a sztrájkok leverésére.

1919 nyarán tovább folytatódtak a munkabéremelést, a munkaidő-csökkentést és a szovjetellenes intervenció abbahagyását követelő munkásmegmozdulások. Yorkshire-ban és Dél-Walesben 150 000 bányász sztrájkolt; Lancashire-ben a textilipari munkások indítottak sztrájkot. Tiltakoztak a munkások az Írországba való csapatszállítások ellen és a militarizmus mindenfajta megnyilvánulása ellen is. 1919 szeptemberben Manchesterben megalakult az „El a kezekkel Oroszországtól!" mozgalom országos bizottsága. Feladata az volt, hogy összefogja az országban kibontakozott nagyszabású mozgalmat, amely az intervenció megszüntetését és a Szovjet-Oroszországgal való békés kapcsolatok felvételét követelte. A bizottság továbbá azt is feladatának tekintette, hogy a valóságnak megfelelően tájékoztassa Angliát a szovjet kormány bel- és külpolitikájáról. Programját az a négy követelés alkotta, amelyet a bányászok fogalmaztak meg 1919 áprilisában: 1. a hadkötelezettség eltörlése; 2. az angol csapatok kivonása Oroszországból; 3. Szovjet-Oroszország blokádjának megszüntetése; 4. a katonai szolgálat teljesítését meggyőződésből megtagadó személyek szabadon bocsátása.

Az „El a kezekkel Oroszországtól!" országos bizottságának működését nemcsak a munkások fogadták rokonszenvvel, hanem az alkalmazottak, az értelmiségiek, sőt még a középburzsoázia egyes rétegei is. Az angliai dolgozóknak Szovjet-Oroszország, a szovjet kül- és belpolitika iránt érzett szimpátiája megnehezítette az angol csapatok felhasználását a szovjetellenes intervencióban.

Ebben a periódusban az angol munkásosztály egyik legnagyobb megmozdulása a vasutasok 1919. szeptember 27-től október 5-ig tartó sztrájkja volt, amely a munkabérek felemelését és a szovjetellenes intervenció abbahagyását követelte. A vasutasok teljes egységben sztrájkoltak, a többi munkás rokonszenvétől támogatva. A kormány különleges sztrájktörő szervezetet hozott létre, katonaságot mozgósított, üldözte és letartóztatta a leghaladóbb munkásokat. A szakszervezeteknek, elsősorban a Vasutasok Országos Szövetségének a jobboldali vezetői addig buzgólkodtak, amíg sikerült megakadályozniuk a három szakszervezet szövetségéhez tartozó másik két szakszervezet — a szállítómunkás- és a bányászszakszervezet — szolidaritási sztrájkját. Az egy-

szerű szakszervezeti tagok mindennek ellenére erős szolidaritási mozgalmat indítottak, s a kormánynak végül is kompromisszumos megegyezést kellett kötnie a vasutasokkal.

1919 folyamán a munkások kitartó sztrájkharcaikkal számos engedményt csikartak ki a burzsoáziától. Hatmillió munkás ért el béremelést, kb. 6,5 millió pedig munkaidő-csökkentést. A leszerelt katonáknak 39 héttől 1 évig terjedő időre, a hadiüzemekből elbocsátott munkásoknak félévi időtartamra segélyt folyósítottak.

A KOMMUNISTA PÁRT MEGALAKULÁSA

Az angliai munkás-tömegmozgalom és a Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatására az angol proletariátus legöntudatosabb elemei 1919 elején megtették az első lépéseket arra, hogy kommunista pártban egyesítsék a szétszórt szocialista csoportokat. A Kommunista Internacionálé megalakulásának hírére a forradalmi szervezetek sok tagja azonnal állást foglalt a csatlakozás mellett. 1919 májusában a Brit Szocialista Párt, a Szocialista Munkáspárt, a Munkások Szocialista Szövetsége és a Dél-walesi Szocialista Társaság küldöttei konferenciára gyűltek össze Londonban, és tárgyalni kezdtek a kommunista párt megalakításáról. Valamennyi szervezet lelkesen üdvözölte az oroszországi Nagy Októberi Szocialista Forradalmat és a III. Internacionálé megalakulását, helyeselte a proletariátus felszabadításának forradalmi útját, a munkásosztály diktatúráját. De a csoportok egy részének szociáldemokrata öröksége, másik részének „baloldalisága" és szektássága megakadályozta az egyesülést.

Az említett szocialista csoportok között főként arról folyt a vita, hogy belépjenek-e a Munkáspártba, és részt vegyenek-e a parlamenti munkában. A legnagyobb taglétszámú szervezet, a Brit Szocialista Párt a Munkáspárthoz tartozott, és továbbra is hozzá akart tartozni; ezenkívül szükségesnek tartotta a parlamentben való részvételt is. A Munkások Szocialista Szövetsége és a Délwalesi Szocialista Társaság ellenezte a parlamenti harcokban való részvételt és a Munkáspártba való belépést. A Szocialista Munkáspárt ugyancsak nem akart csatlakozni a Munkáspárthoz. W. Gallacher visszaemlékezéseiben így írt ezekről a szektás tévelygésekről: „Mi »kristálytiszta« forradalmároknak tartottuk magunkat, és ezáltal önként átengedtük a munkásmozgalom összes vezető posztját az opportunistáknak."

A forradalmi érzületű munkások parlament-ellenességének alapja a burzsoá állammal és a reakciós munkásvezérek opportunista parlamenti tevékenységével szemben érzett ösztönös ellenszenvük volt. A munkásmozgalom további fejlődése során ez a „balosság" — amely nagyobbrészt az anarcho-szindikalista eszmék hatására, a párt szerepének meg nem értése következtében alakult ki — veszélyes akadálya lett az angol munkásmozgalom harcos erői egyesülésének.

Arthur MacManus
Fénykép

A Munkáspártba való belépés körül felmerült nézeteltérések a Szocialista Munkáspárt szakadásához vezettek. A párt haladóbb része, Arthur MacManus és Th. Bell vezetésével, 1920 tavaszán megalakította a Kommunista Egység Csoportját, amely fő feladatának a Kommunista Párt létrehozását tekintette. A Munkások Szocialista Szövetsége makacsul kitartott parlamentellenessége mellett, nem volt hajlandó a további tárgyalásokra, és 1920 júniusában megalakította az önálló Kommunista Pártot (a III. Internacionálé brit szekcióját).

Mindezen nehézségek ellenére az angol kommunis-

ták végül is lényegében leküzdötték a nézeteltéréseket és a széthúzást. Komoly segítséget merítettek e téren Lenin munkáiból: az angol kommunistákhoz és az angol forradalmi mozgalom különböző csoportjainak tagjaihoz írt leveleiből, elsősorban pedig a „»Baloldaliság« — a kommunizmus gyermekbetegsége" című híres művéből. Lenin ebben az írásában világos választ adott azokra a kérdésekre, amelyek körül nézeteltérések voltak a forradalmi csoportok között, és amelyek egységes kommunista pártba való egyesülésüket akadályozták.

1920. július 31-től augusztus 1-ig tartották meg Nagy-Britannia Kommunista Pártjának alapító kongresszusát, amelyen a különböző kommunista csoportok 152 küldötte vett részt. Bár a küldöttek még nem látták elég tisztán az új típusú forradalmi párt felépítésének elveit, a legfontosabb feladatot mégis elvégezték: megalakították a Kommunista Pártot. Ez igen fontos esemény volt az angol munkásmozgalom történetében. A kongresszuson elhatározták, hogy „Communist" címmel megindítják a párt hetilapját. Az első szám augusztus 5-én jelent meg, példányszáma elérte a 60 000-et. A kommunista újságok és a baloldali lapok — mint amilyen annak idején például a „Daily Herald" volt — nagy népszerűségnek örvendtek a munkások körében.

Nagy-Britannia Kommunista Pártja nyomban a kongresszus után, az ott hozott határozat értelmében, felvételét kérte a Munkáspártba, a Munkáspárt Végrehajtó Bizottsága azonban elutasította a kérelmet.

Nagy-Britannia Kommunista Pártja 1921 január végén Leedsben megtartotta II. kongresszusát. Itt csatlakozott a párthoz a Skóciában működő Kommunista Munkáspárt, a Kommunista Párt (a III. Internacionálé brit szekciója) és néhány más kommunista csoport. Szoros együttműködés jött létre a Kommunista Párt és a shop-steward-mozgalom vezetői között. Valamivel később a Független Munkáspárt balszárnya beolvadt a Kommunista Pártba.

AZ AKCIÓBIZOTTSÁGOK

1920 tavaszán a Szovjet-Oroszország elleni újabb imperialista támadás nagy felháborodást keltett az angol proletariátusban. Május elsején több százezer munkás tüntetett a Szovjet-Oroszországgal kötendő béke mellett. „A munkások és parasztok Oroszországát azért helyezték blokád alá, mert a mi osztályunk, a munkásosztály van ott hatalmon" — hirdették az „El a kezekkel Oroszországtól!" országos bizottsága által kiadott május elsejei röpcédulák. Május 10-én hír érkezett arról, hogy a fehérlengyelek elfoglalták Kijevet. Ezen a napon a londoni dokkmunkások megtagadták a „Jolly George" hajó berakását, mert rakományában Lengyelországnak szánt fegyvereket fedeztek fel. A dokkmunkások megmozdulása nyomán még magasabbra csapott a szovjetellenes intervenció elleni tömegmozgalom hulláma; lelepleződött a Lloyd George-kormány részvétele a burzsoá-földesúri Lengyelország szovjetellenes háborújának megszervezésében.

A Vörös Hadsereg sikeres ellentámadása idején, amikor az imperialisták haladéktalanul segítséget akartak nyújtani a burzsoá-földesúri Lengyelországnak, az angol kormány pedig ultimátumban követelte a szovjet kormánytól a támadás megállítását — ellenkező esetben fegyveres beavatkozással fenyegetőzött —, Anglia egész dolgozó népe erélyesen és egyöntetűen tiltakozott az uralkodó körök szovjetellenes politikája ellen. Augusztus 6-án (három nappal a Curzon-ultimátum elküldése után) Londonban és az egész országban sok száz munkásgyűlést tartottak. A gyűlések résztvevői a Munkáspárt Végrehajtó és Parlamenti Bizottságainak, valamint a szakszervezetek országos kongresszusának haladéktalan összehívását követelték, a Szovjet-Oroszország védelmére szükséges lépések elhatározása végett. A Kommunista Párt közvetlen részvételével megalakultak a munkások harci központjai, az akcióbizottságok; ezek után a helyi munkásszervezetek képviselőivel vagy a dolgozók gyűlésein megválasztott tagokkal egészültek ki. Néhány bizottság élére kommunisták kerültek.

A tömegek növekvő aktivitása és az intervenció elleni tiltakozó mozgalom okozta válság

csatlakozásra késztette a labourista vezéreket. El akarták kerülni, hogy kicsússzon kezükből a vezetés. Augusztus 9-én a szakszervezeti kongresszus parlamenti bizottságának, a Munkáspárt Végrehajtó Bizottságának és parlamenti frakciójának konferenciáján megalakították az Országos Akcióbizottságot, amelybe a fent említett szervezetek mindegyike öt-öt tagot delegált; a kommunistákat nem vették be az Akcióbizottságba. A bizottság augusztus 13-ára országos konferenciát hívott össze, amely „munkásultimátumot" küldött a kormánynak. Az ultimátum az emberiség elleni bűncselekménynek minősítette az intervenciót, és figyelmeztette a kormányt, hogy az országban általános sztrájk fog kitörni, ha nem áll el a fegyveres intervenció tervétől. A kibontakozó tömegmozgalom nyomására a kormány kénytelen volt tartózkodni a Szovjet-Oroszország elleni nyílt fegyveres akciótól.

Május elsejei tüntetés Londonban
Fénykép. 1920

Lenin igen nagy jelentőségűnek tartotta az angol proletariátus megmozdulását, az akcióbizottságok mozgalmát. Az volt a véleménye, hogy a munkásosztály ilyen módon erélyesen beavatkozott a külpolitikába, a szakszervezetek és a Munkáspárt opportunista vezetői pedig a munkásosztály nyomására kénytelen-kelletlen csatlakoztak a mozgalomhoz, amelyet gyűlöltek. Az akcióbizottságok az ultimátum útján rákényszerítették politikájukat a burzsoá kormányra.[1]

Miután a burzsoá-földesúri Lengyelország és Vrangel szovjetellenes hadjárata kudarcba fulladt, a Lloyd George-kormány felújította a tárgyalásokat a szovjet kormánnyal, és 1921. március 16-án kereskedelmi egyezményt kötött vele.

AZ ANGOL MUNKÁSOK KÜZDELME A TÁMADÓ TŐKÉVEL

1920 közepén Angliában gazdasági válság kezdődött. Az ipari termelés indexe az 1913. évi szinthez képest 32,5 százalékkal esett. Az acéltermelés több mint 50 százalékkal csökkent. Az országban hatalmas munkanélküli tartalékhadsereg alakult ki: a 12 millió biztosított munkás közül 1920 decemberében 5,8, 1921 márciusában 11,3, 1921 júniusában pedig 17,8 százalék volt munka nélkül.

A burzsoázia már a válság kezdetén támadást indított a munkásosztály ellen. Az első csapást a bányászokra mérte.

1920 júliusában a bányászok előterjesztették azt a követelésüket, hogy emeljék a munka-

[1] Lásd Lenin: Beszéd a bőripari munkások és alkalmazottak kongresszusán, 1920. október 2-án. Lásd *Lenin Művei*. 31. köt. Szikra 1951. 310—312. old.

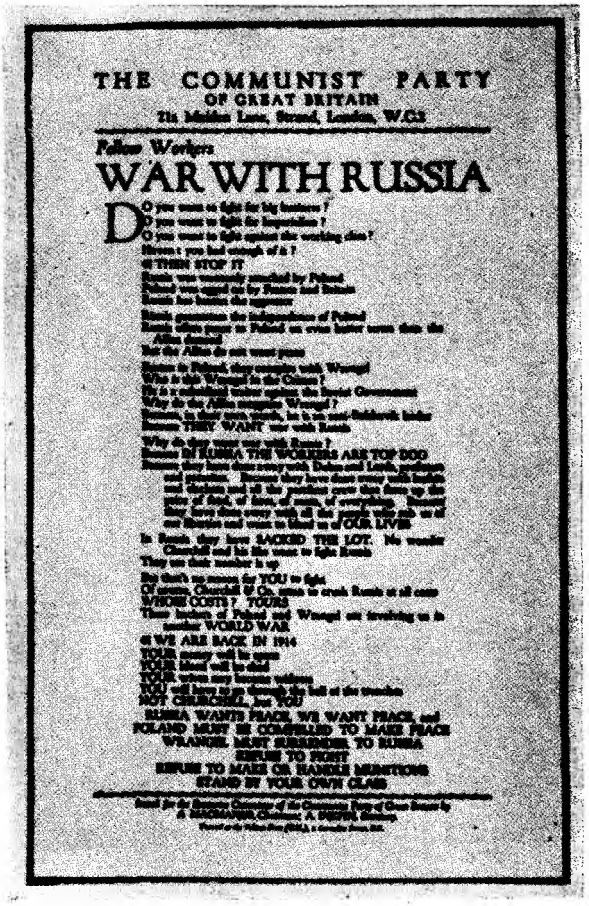
THE COMMUNIST PARTY
OF GREAT BRITAIN
21a Maiden Lane, Strand, London, W.C.2

Fellow Workers

WAR WITH RUSSIA

Nagy-Britannia Kommunista Pártjának felhívása a szovjetellenes intervenció elleni harcra
Röpcédula. 1920

béreket, és szállítsák le a szén árát. Elhatározták, hogy sztrájkba lépnek, és a hármas szövetség másik két résztvevőjét — a vasutas- és a szállítómunkás-szakszervezetet — csatlakozásra szólították fel. De az utóbbiak vezetői, a munkástömegek akarata ellenére, nem voltak hajlandók meghirdetni a szolidaritási sztrájkot, és ezzel lényegesen gyengítették a bányászok helyzetét. A sztrájk megkezdésének időpontját többször elhalasztották, a követeléseket mérsékelték. A bányászok csak október 16-án léptek sztrájkba. Október 27-én a parlament elfogadta „a rendkívüli felhatalmazásról szóló törvényt", amely feljogosította a kormányt, hogy rendkívüli állapotot hirdessen ki, sztrájktörő osztagokat hozzon létre, katonaságot vessen be a munkásosztály megmozdulásai ellen és így tovább. Ez a reakciós törvény a burzsoázia fontos fegyverévé lett a munkásmozgalom elleni harcban.

A bányászoknak nem sikerült kivívniuk követeléseik teljesítését. November 3-án véget ért a sztrájk. Az 1921. március 31-ig érvényes ideiglenes megegyezés értelmében a munkabéremelést a munka termelékenységének meghatározott színvonalától tették függővé. A sztrájk feltárta a hármas szövetség gyengeségét, és megingatta a munkásoknak e szövetségbe vetett bizalmát.

1921. március 23-án a kormány, a bányatulajdonosokkal szoros egyetértésben, bejelentette, hogy 1921. március 31-én (öt hónappal az előzetesen kitűzött határidő előtt) megszünteti a szénbányászatnak a háború alatt bevezetett állami ellenőrzését. Ezzel egyidejűleg a bányatulajdonosok ultimátumszerűen, kizárással fenyegetőzve, azt követelték a bányászoktól, hogy az országos szerződések helyett vidékenként állapodjanak meg a munkáltatókkal (ez a bányászok sorainak megbontását célozta), továbbá, hogy új tarifát fogadjanak el, amely jó néhány bányavidéken 50—60 százalékkal csökkentette volna a reálbéreket az 1914-es szinthez képest. A bányászszakszervezet elutasította ezeket a követeléseket. 1921. április 1-én megkezdődött a kizárás, amely egymillió munkást érintett; ugyanezen a napon a kormány kihirdette a rendkívüli állapotot.

A bányászok ismét támogatást kértek a szállítómunkásoktól és a vasutasoktól; ezen utóbbi szakszervezeteknek a vezetői azonban — Thomas, Bevin és mások — 1921. április 15-én, pénteken, azon a napon, amelyre a szolidaritási sztrájk megkezdését kitűzték, bejelentették, hogy elhalasztják a sztrájkot. A bányászszakszervezetnek egyedül kellett felvennie a harcot a jól szervezett bányatulajdonosokkal és a kormánnyal.

A „fekete péntek" után (így nevezték el a bányászok 1921. április 15-ét) még két és fél hónapig tartott a harc; a munkások végül is vereséget szenvedtek. Ez lehetővé tette a burzsoázia számára, hogy más iparágak munkásai ellen is támadást indítson. A bányászok veresége után leverték a hajó-

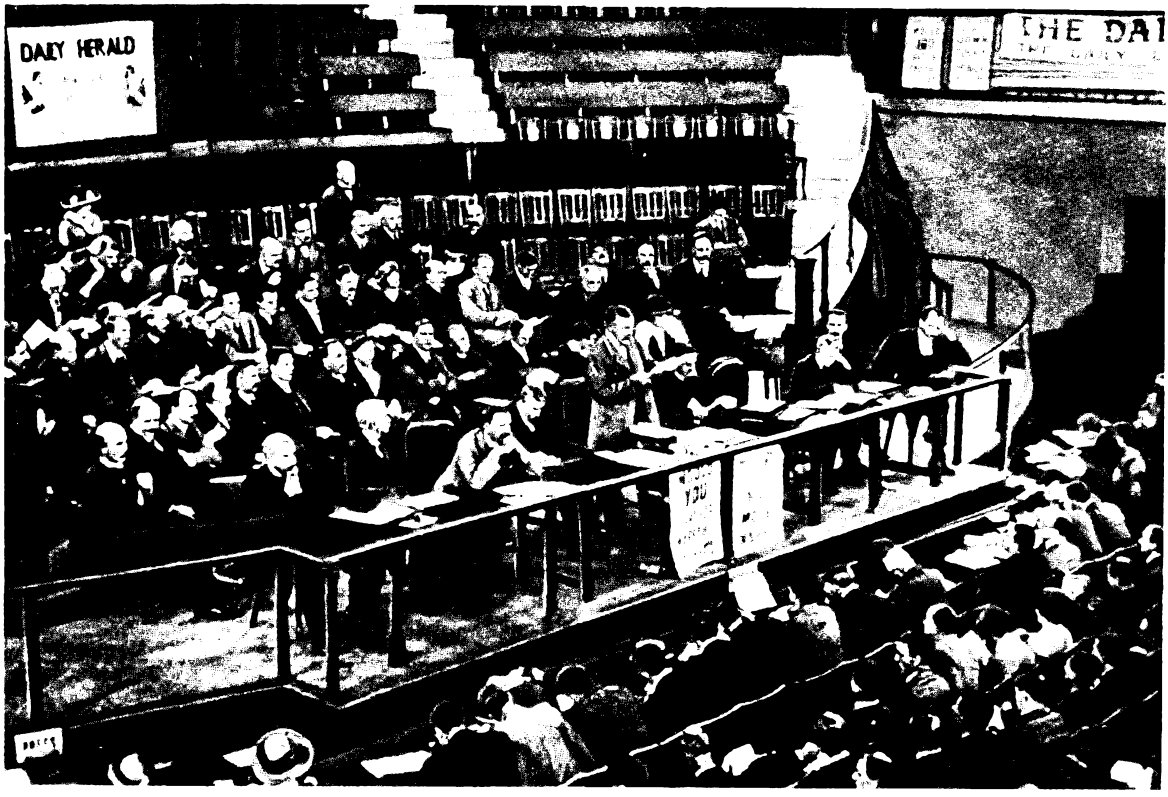

Az 1920. augusztus 9-i konferencia, amelyen megalakították az Országos Akcióbizottságot
Fénykép

gyári munkások, a műszerészek, az építőmunkások, a matrózok, a textilmunkások, a vasutasok mozgalmát. Valamennyiüknek bele kellett törődniük a munkabércsökkentésbe. 1922 márciusában a munkáltatók tömeges munkáskizárást hajtottak végre a gépiparban, és miután megtörték a gépipari munkások egyesült szakszervezetének hosszú ideig tartó ellenállását, rákényszerítették a szakszervezetre a maguk feltételeit. Nem sokkal ezután felére csökkentették a mezőgazdasági munkások bérét. A kormány sietve keresztülhajszolt a parlamentben egy törvényt, amely megszüntette a mezőgazdasági termékek árának garantálását a farmerek részére.

A proletariátus egyes osztagai tovább folytatták a harcot. Nagy aktivitást fejtettek ki a munkanélküliek. A Kommunista Párt vezetésével megalakult a Munkanélküliek Országos Mozgalma, amely a következő jelszót adta ki: „Munkát, vagy a munkabér összegének megfelelő munkanélküli-segélyeket!" Tüntetéseket rendeztek, éhségmeneteket indítottak a fővárosba. A munkanélküliek úgy segítették a sztrájkolókat, hogy sztrájkőrségeket állítottak, és nem engedték be a sztrájktörőket az üzemekbe. De a munkásszervezetek ebben az időben nagyon meggyengültek. A szakszervezeti tagok száma 1921-től 1923-ig hárommillióval csökkent.

Az angol munkásosztály harca 1918—1923-ban nem járt sikerrel. Ennek fő okai az angol burzsoázia tapasztaltságában és szervezettségében, az angol proletariátus politikai érettségének hiányában és a trade-unionista ideológia bomlasztó hatásában rejlettek. Mindazonáltal ez az időszak nagy jelentőségű volt Anglia történetében: szétfoszlatta a reformista hagyományok megingathatatlanságának legendáját és megmutatta az angol munkásmozgalomban jelentkező forradalmi tendenciák erejét.

„Írd át az egészet, George, mégpedig a következőképpen..."
Az Akcióbizottság követeli, hogy Lloyd George vonja vissza a szovjet kormányhoz intézett ultimátumot
Liberator, 1920

A Brit Birodalom dominiumai (az önkormányzattal bíró gyarmatok) komoly támogatást nyújtottak Angliának a világháborúban, mivel nyersanyagokat és emberanyagot szolgáltattak az anyaországnak. A háború alatt jelentős fejlődés következett be a dominiumok gazdasági életében; a nemzeti burzsoázia megerősödött, és egyre erélyesebben követelte, hogy a dominiumok nagyobb önállóságot kapjanak.

A háború vége felé az Angliában és a dominiumokban egyaránt kiéleződő osztályharc arra kényszerítette az angol burzsoáziát, hogy engedményeket tegyen a dominiumok burzsoáziájának. Lloyd George kezdeményezésére 1917 tavaszán megalakították a birodalmi háborús kabinetet. Még ugyanebben az évben, a soron levő birodalmi értekezleten, az angol kormánykörök a Brit Birodalom autonóm államainak statutumával ruházták fel a dominiumokat. Ezzel egyidejűleg Lloyd George keresztülvitte a birodalmi preferenciákról (a legtöbb kedvezmény elvéről a dominiumok és az anyaország közötti kereskedelemben) szóló határozatot, annak érdekében, hogy újabb szállal fűzze össze a Brit Birodalomba tartozó országokat.

A háború után a dominiumok még jobban kiterjesztették autonómiájuk kereteit. Gyakran az anyaországtól teljesen független politikát folytattak. Az erősödő forradalmi mozgalom elleni harcban kialakult közös osztályérdekek, továbbá a kölcsönös gazdasági és főként pénzügyi kapcsolatok azonban mind a dominiumok burzsoáziáját, mind pedig az angol burzsoáziát arra késztették, hogy kompromisszumok útján igyekezzenek megőrizni a birodalmi kapcsolatok kialakult formáit.

A legfejlettebb brit dominium Kanada volt. A háború befejezése után Kanadában erős munkás- és farmermozgalom bontakozott ki, jelentős részben éppen a Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatására. A kanadai munkások és a szegény farmerek nagy lelkesedéssel fogadták az oroszországi proletariátus győzelmének hírét. Országszerte szolidaritási gyűléseket és felvonulásokat rendeztek, pénzgyűjtést indítottak az orosz forradalom megsegítésére.

Ezalatt a konzervatív R. Borden kormánya készségesen hozzájárult ahhoz, hogy kanadai csapatokat is bevonjanak a Szovjet-Oroszország északi részén harcoló angol expedíciós hadtestbe, s azonkívül ötezer kanadai katonát szándékozott küldeni a távol-keleti szovjetellenes intervenció céljaira. A kormány intervenciós politikája nagy felháborodást váltott ki a dolgozókból. 1919 márciusában a nyugat-kanadai munkásszervezetek Calgary városában (Albert tartomány) megtartott konferenciája egyhangúlag elfogadta a proletárdiktatúra elvét, a kanadai munkásmozgalom végső céljává a szocializmust nyilvánította, és bejelentette, hogy a kanadai munkások szolidaritást vállalnak Szovjet-Oroszország munkásaival. A konferencia üdvözletét küldte Leninnek, a szovjet kormánynak és a Vörös Hadseregnek. Ugyanakkor táviratot küldött a kanadai kormánynak is, amelyben követelte, hogy a szövetségesek haladéktalanul vonják ki összes fegyveres erőiket Szovjet-Oroszország területéről. A konferencia határozata kimondta, hogy amennyiben a kanadai kormány nem vonja ki csapatait Szovjet-Oroszországból, a kanadai munkások általános sztrájkba lépnek.

A tiltakozó mozgalom eredményeképpen az Oroszországba szánt kanadai csapatok egy részét nem indították útnak. A Szovjet-Oroszországba küldött csapatok között pedig forradalmi erjedés indult meg.

Országszerte magasra csapott a sztrájkmozgalom hulláma. Míg 1914 és 1916 között mindössze 244 sztrájkot jegyeztek fel, addig csupán 1918-ban 230 sztrájk, 1919-ben pedig 336 sztrájk zajlott le.

Meggyőzően tanúsította a munkásosztály megnövekedett aktivitását az 1919 május—júniusában lezajlott winnipegi sztrájk. A béremelést és a napi nyolcórás munkaidő bevezetését követelő vasmunkásokat más iparágak munkásai és alkalmazottai is támogatták, s így a sztrájk általános sztrájkká nőtt. A városban csaknem másfél hónapig ténylegesen a sztrájkbizottság kezében volt a hatalom. A halálra rémült kormány a munkaügyi minisztert küldte Winnipegbe, hogy véget vessen a sztrájknak. Miután az akció eredménytelennek bizonyult, a rendőrség a miniszterelnök utasítására letartóztatta a sztrájk vezetőit és titokban elszállította őket Winnipegből. A sztrájkot ilyen módon sikerült megtörniük.

A munkásmozgalom hatására a farmerek is aktív politikai tevékenységbe kezdtek. Érdekeik védelmét már nem bízták a hagyományos burzsoá pártokra — a Konzervatív és a Liberális Pártra —, hanem az Egyesült Farmerek Mozgalma vezetésével önállóan indultak a választásokon. Ez a szervezet 1919-ben Ontarióban, 1921-ben pedig Albertben és Manitobában győzött a tartományi választásokon. Az 1921 decemberében tartott országos választások eredményeképpen az időközben Haladó Párt néven megalakult egyesült farmerszervezet 65 képviselőt juttatott be a parlamentbe. A konzervatívok vereséget szenvedtek, s mindössze 50 mandátumot kaptak, mert a néptömegek elsősorban őket okolták helyzetük rosszabbodásáért. A liberálisok 117 mandátumot kaptak. A Mackenzie King vezetésével megalakult liberális kormány sorsa tehát tulajdonképpen a haladó párti képviselőktől függött. A farmerek reformista illúziói és a haladó párti vezérek kapituláns tevékenysége következtében azonban a Liberális Párt elnyelte a Haladó Pártot, a farmerek pedig elvesztették befolyásukat az ország politikai életére.

Az osztályharc éleződése, a szocialista eszmék fokozódó népszerűsége, a forradalmi Oroszország lelkesítő tapasztalatai arra a következtetésre juttatták a kanadai proletariátus legfejlettebb, legöntudatosabb képviselőit, hogy meg kell teremteni a munkásosztály önálló politikai szervezetét. 1919 februárjában meg is tették erre az első kísérletet. A rendőrség azonban letartóztatta a szervező bizottság tagjait, és szétkergette az előkészítő értekezletet. 1919 végén mégis létrejöttek Kanadában Amerika Kommunista Pártjának és Amerika Kommunista Munkáspártjának illegális sejtjei. (E kommunista pártok 1919 őszén alakultak meg az Egyesült Államokban.) A kanadai munkásosztály legális tömegpártjának megteremtése szempontjából óriási jelentőségük volt a Kominternkongresszusok anyagainak. 1922. február 22—23-án Torontóban megtartották az alapító kongresszust, amelyen a kanadai munkásosztály baloldali szervezetei munkáspárttá egyesültek. (1923-ban a párt felvette a Kanada Kommunista Pártja nevet.)

A kanadai burzsoázia a munkás- és a farmermozgalom elleni küzdelme során nemegyszer erőszakhoz folyamodott. Így történt ez a winnipegi sztrájk leverésekor és más esetekben is. Emellett azonban az uralkodó körök nagy erővel folytatták demagóg propagandájukat, amely a kanadai monopóliumokat és a kormányban működő megbízottaikat a nemzeti érdekek képviselőinek és védelmezőinek akarta feltüntetni.

A világháború eredményeképpen lényegesen megerősödtek a kanadai burzsoázia pozíciói. Egyszersmind szorosabb kapcsolatok alakultak ki a kanadai monopóliumok és az Egyesült Államok monopóliumai között. Az utóbbiak kanadai tőkebefektetései az 1914. évi 880,7 millió dollárról 1919 végéig 1818,1 millió dollárra nőttek. A háború utáni években ugrásszerűen fokozódott az amerikai imperializmus expanziója. Az amerikai tőkebefektetések Kanadában már 1922 végén

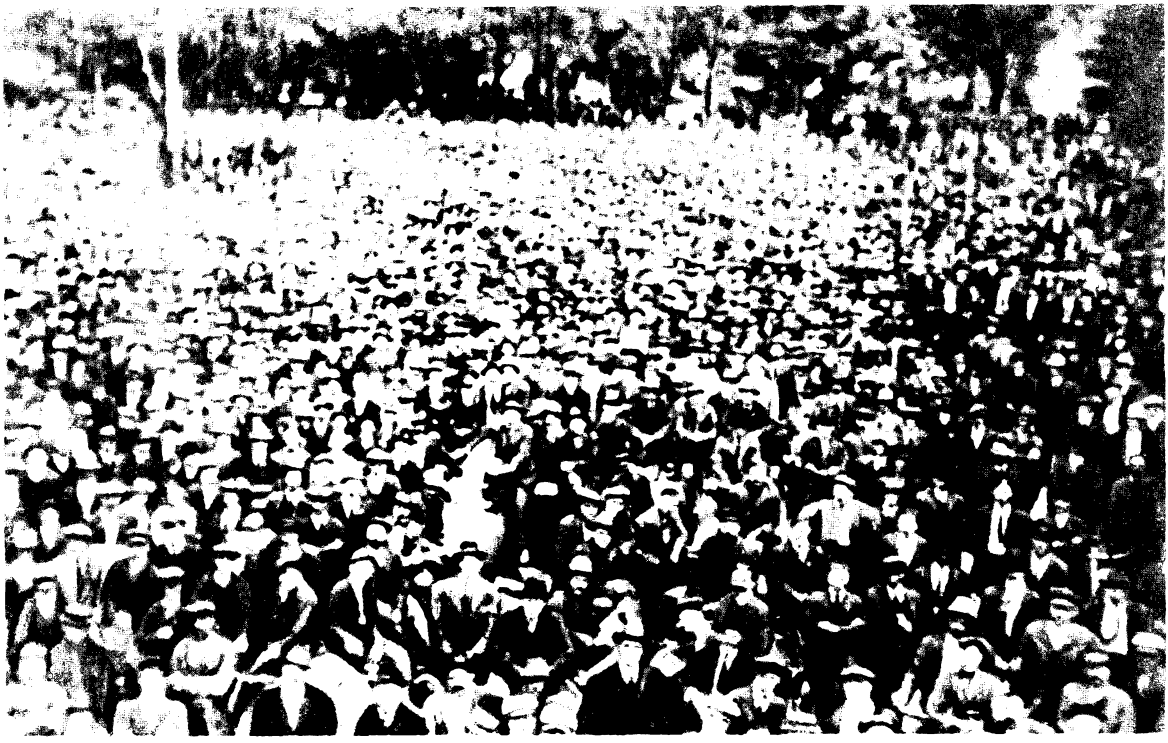

Sztrájkoló munkások nagygyűlése Winnipegben
Fénykép. 1919

elérték a 2593 millió dollárt (az országban funkcionáló összes külföldi tőke 49,8 százalékát), és ezzel meghaladták az angolok befektetéseit (2364 millió dollár — 47,3 százalék).

A kanadai burzsoázia pozícióinak megszilárdulása és az Egyesült Államok monopoltőkés köreinek megnövekedett befolyása kihatott a kanadai kormány birodalmi politikájára. A párizsi békeértekezlet munkájában részt vevő kanadai küldöttség kivívta a dominiumok számára azt a jogot, hogy önállóan írják alá a békeszerződéseket és a Népszövetségben külön képviseletük legyen. 1920 májusában Anglia kénytelen volt beleegyezni, hogy Kanada saját követet küldjön az Egyesült Államokba. Az 1921-es birodalmi értekezleten A. Meighen, Kanada konzervatív miniszterelnöke, aki 1920 júliusában lépett a lemondott R. Borden helyére, döntő szót követelt a dominiumok számára az őket közvetlenül érintő kérdések rendezésében. Az Egyesült Államok és Kanada monopoltőkései között létrejött közeledés egyik következménye az volt, hogy Meighen fellépett az angol—japán szövetség megújítása ellen. Miután 1921-ben a liberálisok kerültek hatalomra, és Mackenzie King lett a miniszterelnök — akinek régi és szoros kapcsolatai voltak az Egyesült Államok finánctőkésével, köztük Rockefellerrel — a kanadai kormány még hajthatatlanabb lett az Angliával fennálló kapcsolatok terén.

Az 1921—1922. évi washingtoni konferencián a kanadai küldöttség nem Angliát, hanem az Egyesült Államokat támogatta. Példáját más dominiumok küldöttségei is követték. 1922 szeptemberében a kanadai kormány nem támogatta a Lloyd George-kormányt a Törökországgal való konfliktus alkalmával, ezt követően pedig nem írta alá a lausanne-i szerződést, azzal az indokolással, hogy Kanada nem vett részt a szerződés előkészítésében. 1923-ban Kanada önállóan kereskedelmi tárgyalásokat kezdett Franciaországgal és halászati tárgyalásokat az Egyesült Államokkal. A Franciaországgal kötött szerződést a kanadai megbízott Anglia megbízottjával közösen írta alá, az Egyesült

Államokkal kötött megállapodást viszont csak a kanadai kormány egyedül — figyelmen kívül hagyva Anglia tiltakozását. Ezzel precedenst teremtettek a birodalmi kapcsolatokat illetően általában, és az angol—kanadai kapcsolatok tekintetében különösen.

A soron következő, 1923 októberében összehívott birodalmi konferencián Anglia kénytelen volt elismerni, hogy a dominiumoknak joguk van önállóan szerződéseket kötni külföldi államokkal, ezenkívül minden egyes alkalommal dönthetnek arról, hogy részt vesznek-e vagy sem az Anglia által kötött nemzetközi szerződésekben. Kanada határozottan szembeszállt Angliának azzal a javaslatával, hogy létesítsenek birodalmi gazdasági bizottságot, és sikerült elérnie e javaslat elutasítását.

A DÉL-AFRIKAI UNIÓ

A dél-afrikai aranybánya-tulajdonosok nagy hasznot húztak az első világháborúból; a dél-afrikai dolgozók helyzete azonban nem sokat változott. A kormány, amelynek élén L. Botha tábornok, a Dél-afrikai Párt vezetője állott, tovább folytatta a minden politikai jogától megfosztott bennszülött lakosság gyarmati elnyomásának politikáját. A színes munkások, akiket a szakképzettséget nem igénylő, legnehezebb munkákra alkalmaztak, az európai munkás bérének alig egyheted részét kapták. Mialatt az aranybányászat szüntelenül fejlődött, a többi iparág alig-alig haladt előre. A lakosság 75 százaléka a mezőgazdaságból élt. Erősen gátolta az ipar fejlődését a szörnyű nyomorban élő őslakosság csekély vásárlóereje.

A háború befejezése után zuhanni kezdett az arany ára, s ez nyomban válságot idézett elő az aranybányászatban. Amikor pedig 1920 őszutóján füstbe ment az a remény, hogy a dél-afrikai mezőgazdaság fő termékét — a gyapjút — sikerül eladni Angliában (hiszen magában az anyaországban is visszaesett az ipari termelés), a válság az ország egész gazdasági életére átterjedt. Az ipari vállalkozók az európai és még inkább a nem európai — bantu néger, hindu stb. — munkások bérének leszállítása útján igyekeztek maximálisan csökkenteni a termelési költségeket.

A kíméletlen kizsákmányolás politikája a bennszülött lakosság növekvő ellenállásába ütközött. 1919-ben megalakult az Ipari és Kereskedelmi Dolgozók Szövetsége, a munkásoknak, a parasztoknak, az értelmiségieknek és a nemzeti burzsoázia egyes képviselőinek a tömegszervezete. A szövetség még 1919-ben — a dominium történetében először — megszervezte az afrikai munkások sztrájkját, és élére állt a bantu parasztok adómegtagadási mozgalmának. 1920-ban 70 000 bantu bányász sztrájkkal tiltakozott az embertelenül nehéz munkakörülmények ellen. A bányászok, mivel nem volt saját szakszervezetük és a fehér munkások sem támogatták kellően őket, szükségképpen vereséget szenvedtek.

1922 elején több mint 20 000 európai munkás sztrájkba lépett. Március 6-án a sztrájk általánossá vált. A bányák néhány napig a fegyveres munkások kezében voltak. A rendőrség és a katonaság a tüzérség és a légierők támogatásával csak március 15-én tudta elfoglalni a bányászmozgalom központját, Fordsburgöt (Johannesburg külvárosát). Ebben az összeütközésben több mint 300 munkás vesztette életét.

1921-ben megalakult a Dél-afrikai Kommunista Párt — az afrikai kontinens első kommunista pártja, egyben a Dél-afrikai Unió egyetlen olyan politikai pártja, amely bőrük színére való tekintet nélkül egyesítette soraiban a dél-afrikai munkásokat és parasztokat, s harcolt a faji megkülönböztetés ellen. A Kommunista Párt megalakulását a dél-afrikai munkásmozgalom egész addigi fejlődése és a Nagy Októberi Szocialista Forradalomnak a dél-afrikai munkásmozgalomra gyakorolt hatása készítette elő.

A Dél-afrikai Unió uralkodó osztályának különböző csoportjai között elszánt küzdelem folyt a hatalomért. A Nacionalista Párt, amely a német tőkével kapcsolatban álló búr burzsoáziát képviselte, közvetlenül a háború befejeződése után Hertzog tábornok vezetésével küldöttséget menesz-

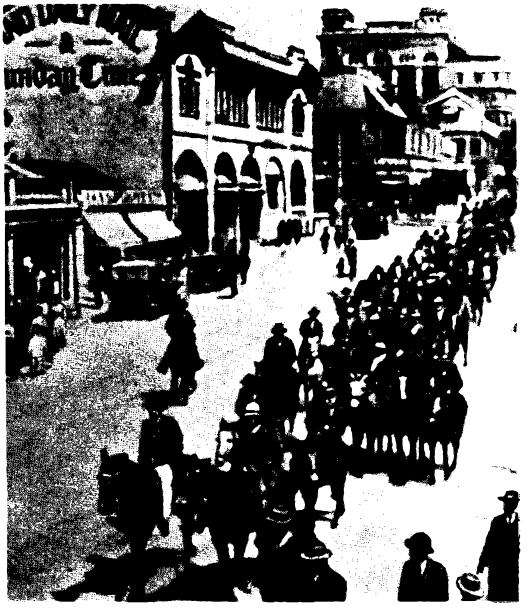

Sztrájkoló bányakocsisok tüntetése Johannesburgban 1923 márciusában
Fénykép

tett Párizsba. A küldöttség arra törekedett, hogy a békekonferencia vezetői egyezzenek bele a volt búr köztársaságok függetlenné válásába. Igyekezete azonban eredménytelen maradt. Az 1920 márciusában tartott parlamenti választásokon a Nacionalista Párt kapta a legtöbb mandátumot, de ismét a Dél-afrikai Párt alakított kormányt, amelynek élére J. Smuts tábornok került. (Smuts 1919 szeptemberében Botha halála után lett miniszterelnök.) A kormány a saját pártján kívül az unionisták és a „függetlenek" pártjára is támaszkodott. Egy évvel később, az 1921 februárjában tartott választásokon, a Brit Birodalomhoz való tartozás kérdése került a választási harc középpontjába. A bányatulajdonosok által támogatott Dél-afrikai Párt teljes győzelmet aratott: abszolút többséget szerzett a parlamentben. Ismét Smuts tábornok alakított kormányt.

A birodalmi kapcsolatok terén a Dél-afrikai Unió uralkodó körei arra törekedtek, hogy a lehető legnagyobb hasznot húzzák a Brit Birodalomhoz tartozásból, s közben a lehető legkisebb mértékben függjenek Angliától.

A Dél-afrikai Uniót azzal jutalmazták a központi hatalmak elleni háborúban való részvételéért, hogy a Népszövetség reá ruházta a volt német Délnyugat-Afrika fölötti mandátumot. 1918 tavaszán, amikor a Dél-afrikai Unió csapatai befejezték ennek a területnek a megszállását, a német telepesek egy része önként elhagyta a volt német gyarmat területét; más részüket kitelepítették, és helyüket a Dél-afrikai Unióból jött farmerek foglalták el. A bennszülött lakossággal szemben folytatott diszkriminációs intézkedéseket Délnyugat-Afrikára is kiterjesztették; emiatt az egyik koikoin (hottentotta) törzs 1922-ben fellázadt. Smuts parancsára katonaságot vetettek be a felkelők ellen. A falvakat, ahol akkor csak asszonyok és gyermekek tartózkodtak, repülőgépről lőtték. A felkelést vérbe fojtották. A Dél-afrikai Unió hatalmi szerveinek embertelensége annyira égbekiáltó volt, hogy még a mandátumos területek ügyeivel foglalkozó népszövetségi bizottság is kénytelen volt elítélni ezeket a rendszabályokat.

A Dél-afrikai Unió burzsoáziája kísérletet tett arra, hogy Dél-Rhodesiát is elfoglalja. (Itt a háború befejezése után újult erővel bontakozott ki az európai telepesek mozgalma az önkormányzat elnyeréséért.) Az angol kormány nem óhajtotta átengedni ezt a területet a Dél-afrikai Uniónak, s ezért elhatározta, hogy népszavazást rendez a dél-rhodesiai fehér lakosság körében. A választók 67 százaléka az önkormányzatra szavazott, s csak a fennmaradó rész döntött a Dél-afrikai Unióhoz való csatlakozás mellett. 1923. október 1-én Dél-Rhodesia önkormányzattal rendelkező gyarmat lett, saját parlamenttel, amelynek megválasztásában kizárólag az európai lakosság vett részt.

Az 1921-es birodalmi értekezleten Smuts tábornok Meighen kanadai miniszterelnököt támogatta, aki fellépett az angol—japán szerződés érvényének meghosszabbítása ellen. 1922-ben Smuts, némi ingadozás után, a török kérdésben is megtagadta Angliától a támogatást.

A világháború alatt az ausztráliai gazdaság, amely jelentős részben mentesült a külföldi konkurrenciától, és amelyre igen serkentően hatottak az angol és az ausztráliai katonai megrendelések, nagy fejlődésen ment át. Gyorsan emelkedett a könnyűipar, a kohászat, a vegyipar, a fémfeldolgozó ipar, a bányászat, a hajóipar termelése, kibővült az ország úthálózata. A mezőgazdaságban a nagy gazdaságok egyre inkább kiszorították a kis farmokat.

A háború befejezése azt a feladatot állította Ausztrália uralkodó körei elé, hogy átszervezzék a gazdaságot és megvédjék az ipart a külföldi konkurrenciától. E feladat megoldása nagy nehézségekbe ütközött. Már 1920 közepén előrevetette árnyékát a közelgő válság. Az angol piacon rohamosan csökkent az ausztráliai áruk iránti kereslet. 1921-ben a válság sok ausztrál iparágat megbénított; az országot ugyanakkor elárasztották az import-iparcikkek. A kormány, amelynek élén W. Hughes, a racionalisták pártjának vezetője állott, a burzsoázia érdekében 1921-ben magas védővámokat vezetett be. A külföldi monopóliumok válaszul magában Ausztráliában létesítettek üzemeket. 1923-ban, a világpiaci konjunktúra javulása és a külföldi tőke beáramlása következtében, Ausztrália gazdasági életében újabb fellendülés kezdődött.

A dolgozók anyagi helyzete a háború befejeződése után rosszabbodott. A munkabér emelkedése messze elmaradt az árak emelkedése mögött. A szakszervezetek és a Munkáspárt reformista vezetői nem támogatták kellően a munkások követeléseit. A legöntudatosabb munkások egyre világosabban felismerték az új, valóban forradalmi proletárpárt megteremtésének szükségességét.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme megmozgatta az ausztráliai proletariátust, elősegítette a szocialista eszmék térhódítását. 1920. október 30-án a baloldali szocialista csoportok sydney-i konferenciáján megalakult Ausztrália Kommunista Pártja. A szocialisták egy része a konferencia után egy másik kommunista pártot alakított. A két párt 1922 decemberében egyesült. A kommunisták ekkor új szervezeti szabályzatot fogadtak el, és kidolgozták az ausztráliai munkásosztály érdekeinek védelmében folytatandó harc programját.

A dolgozók körében tapasztalható általános balratolódás, a munkások politikai öntudatának fejlődése, a Kommunista Párt áldozatos munkája, és befolyásának növekedése manőverezésre kényszerítette a Munkáspárt vezetőségét.

A szakszervezetek I. kongresszusán, amelyet 1921 júniusában tartottak meg Melbourneben, határozatot hoztak, amely szerint a Munkáspárt célkitűzése a termelés és az elosztás társadalmasítása. Ezt a tételt a Munkáspárt 1921 októberi brisbane-i konferenciáján a párt programjába is bevették.

A munkások legöntudatosabb része fáradhatatlanul küzdött a munkásmozgalom szakadásának megszüntetéséért. Az 1923-as sydney-i szakszervezeti kongresszus határozatot hozott a kommunistáknak a Munkáspártba való felvételéről. E határozat az akcióegységért folytatott harc nagy sikere volt és azt jelentette, hogy elismerik az ausztráliai munkásosztály érdekeit híven védelmező kommunisták érdemeit.

A farmerek is harcoltak osztályérdekeik érvényesítéséért. De mozgalmuk vezetését már a kezdet kezdetén a gazdag állattenyésztők — a hatalmas legelők, a mezőgazdasági bankok és biztosítótársaságok tulajdonosai — szerezték meg. Ezek a körök tartották kezükben az Agrárpártot is, amely az 1919-es választási hadjárat során alakult. A szövetségi parlamenti választásokon az agráriusok 11 képviselői helyet szereztek. 1920-ban az Agrárpártnak már valamennyi ausztráliai államban kiépültek a szervezetei.

Az 1922 végén tartott szövetségi választásokon az Agrárpárt parlamenti képviselőinek a száma 14 főre nőtt. A nacionalista párt vezetői koalíciót ajánlottak fel az Agrárpártnak. 1923. február 9-én megalakult az új kormány, amelyet Stanley M. Bruce és az Agrárpárt vezetője, Earle Page

vezetett. E kormány tevékenységét — amely 1929 októberéig volt hatalmon — a burzsoázia érdekeinek aktív védelme, a védővámos politika erősítése, az exportőrök állami támogatása, a dolgozók demokratikus jogainak további megnyirbálása jellemezte.

Külpolitikai téren Ausztrália kihasználta, hogy a győzők táborához tartozott. A párizsi békeértekezleten mandátumot kapott a Népszövetségtől az új-guineai volt német gyarmatokra, a Bismarck- és a Salamon-szigetekre. Az ausztráliai uralkodó körökben ugyanakkor elégedetlenséget keltett az a tény, hogy Japán nagy stratégiai jelentőségű csendes-óceáni német gyarmatokhoz jutott. Ezért az ausztráliai burzsoázia — a kanadaival ellentétben — az angol—japán szövetség fenntartása mellett foglalt állást, amelyet biztosítéknak tekintett a japán agresszióval szemben.

AZ ANGOL—ÍR HÁBORÚ. AZ ÍR ÁLLAM MEGALAKULÁSA

A világháború utolsó éveiben az ír nép fokozott elszántsággal harcolt felszabadulásáért az angol imperializmus uralma alól.

Az 1916-os felkelés veresége után Írországban nem ért véget a nemzeti szabadságharc. E küzdelem vezetője a Sinn Fein elnevezésű nacionalista párt volt („Sinn Fein" jelentése: „mi magunk"), amelyet mérsékelt burzsoá elemek alakítottak a XX. század elején. A párt később, az 1916-os felkelés idején, kiszélesítette társadalmi bázisát, megnyerve a kispolgárságot és a munkások egy részét. 1917 októberében tartott kongresszusán a Sinn Fein párt olyan programot fogadott el, amely magában foglalta a független Ír Köztársaságért folytatandó fegyveres harcot. Ezt a programot az ír lakosság széles rétegei — köztük a munkások is — támogatták. Egyre-másra alakultak a fegyveres szabadcsapatok.

Az oroszországi szocialista forradalom győzelmének a híre új erőt adott az ír nemzeti mozgalomnak, újabb tízezreket késztetett arra, hogy bekapcsolódjanak a küzdelembe. A szovjet békedekrétum hatására az ír szakszervezeti kongresszus az annexió és hadisarc nélküli béke azonnali megkötését követelte. 1918. április 23-án az írországi szakszervezetek általános tiltakozó sztrájkot rendeztek az angol kormány gyarmatosító politikája ellen.

A nemzeti felszabadító mozgalom vezetése kicsúszott a nacionalisták kezéből — akik csak önkormányzatot (home rule-t) követeltek Írország számára a Brit Birodalom keretében — és az ír burzsoázia baloldalibb, köztársasági szárnyának kezébe került. 1918 decemberében az angol parlamenti választásokon Írországban a köztársaságiak győztek: az Írország részére fenntartott 105 mandátum közül 73-at megszereztek; az úgynevezett home-rulereknek mindössze hét mandátum jutott. A parlamenti képviselővé választott köztársaságiak megtagadták az angol parlamentben való részvételt. Ehelyett 1919. január 21-én Dublinben gyűltek össze, Írország teljes jogú parlamentjének nyilvánították magukat, nyilatkozatot adtak ki az ország függetlenségéről, és az angol csapatok haladéktalan kivonását követelték. Ezzel egyidejűleg megalakult az ideiglenes köztársasági kormány. Köztársasági elnökké De Valerát, a Sinn Fein mozgalom vezetőjét választották. Ugyancsak ő került a szabadcsapatok élére is, amelyekből megalakították az ír köztársasági hadsereget. A megyékben és a városokban önhatalmúlag megszervezték a helyi hatalmi szerveket, a bíróságokat, a köztársasági rendőrséget.

Az ír nagyburzsoázia nem ismerte el a köztársaságot; a home-rulerek frakciója továbbra is részt vett az angol képviselőház ülésein, és továbbra is csupán autonómiát követelt Írországnak.

Az angol kormány kísérletet tett arra, hogy fegyveres erővel semmisítse meg az Ír Köztársaságot. Az Írországban állomásozó 50 000 főnyi reguláris hadsereg megerősítésére speciális alakulatokat küldött, amelyeket deklasszált elemekből állított össze, továbbá leszerelt tisztekből és katonákból álló segédcsapatokat. Ilyen módon, a rendőrséget is beleszámítva már összesen 200 000 főnyi angol fegyveres erő tartózkodott Írországban. Az 1920 végén kihirdetett hadiállapot teljesen kiszolgál-

A dublini tüntetők szétkergetése
Fénykép. 1919

tatta az országot az angol katonai hatóságok kényének-kedvének. A köztársasági hadsereg elfogott katonáit bírósági eljárás nélkül agyonlőtték; a köztársasági csapatok élelmezéséért halálbüntetés járt. Az angol Munkáspárt és az angol szakszervezetek által az írországi helyzet megvizsgálására 1920 végén kiküldött bizottság megállapította, hogy az angol hadsereg terrorakciókat hajtott végre a békés lakosság ellen, sok írországi üzemet feldúlt, farmerházakat gyújtott fel, békés lakosokat rabolt ki és gyilkolt meg.

Az angol gyarmatosítók terrorjára és bestiális kegyetlenkedéseire az ír nép a partizánharc fokozásával válaszolt. Az ország egész délnyugati részén fellángolt a partizánháború. Az ír köztársasági hadsereg osztagai rajtaütöttek az angol kaszárnyákon, járőrökön, fegyverraktárakat foglaltak el, elvágták az ország belsejébe vezető utakat. A lakosság megtagadta az engedelmességet az angol katonai hatóságoknak, elrejtette a sebesült ír katonákat, ellátta élelmiszerrel az ír köztársasági hadsereget, biztosította az egyes osztagok közötti kapcsolatok fenntartását. A szállítómunkások szakszervezetébe tartozó munkások megtagadták az angol csapatoknak végzendő munkát, a dokkmunkások nem rakták ki és be az angol hajókat. Lenin a következőket írta az ír nemzeti felszabadító mozgalom erejéről: „Az első imperialista mészárlás »győztesei« még a kicsi, jelentéktelenül kicsi Írországot sem képesek legyőzni..."[2]

1920. június 29-én a dublini parlament elhatározta, hogy az Ír Köztársaság több országgal felveszi a diplomáciai kapcsolatot. Ezek közé tartozott Szovjet-Oroszország is. Az ír kormány követelte, hogy képviselői részt vehessenek a párizsi békeértekezleten.

Magában Angliában is erősödött a tiltakozás a kormány imperialista politikája ellen. Az angol munkások követelték, hogy azonnal hagyják abba az írországi háborút, és vonják ki onnan az angol csapatokat. A vasutasok megtagadták az Írországba küldött fegyverek továbbítását. A shop-stewardok 1920 januári konferenciája szolidárisnak nyilvánította magát az ír néppel. Az angol szakszervezeti kongresszus 1920 januárjában határozatot hozott, amely általános sztrájkot helyezett kilátásba arra az esetre, „ha a kormány... nem hagyja abba az írországi felhasználásra szánt fegyverek gyártását..."

[2] Lenin: A „Pravda" megalapításának tizedik évfordulójára. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. Szikra 1953. 347. old.

Az angol uralkodó körök nem voltak egységes véleményen Írországot illetően. A legreakciósabb elemek még kíméletlenebb megtorló intézkedéseket és az írországi angol hadsereg létszámának növelését követelték. Az angol burzsoázia másik, józanabb része úgy látta, hogy a háború befejezése érdekében bizonyos engedményeket kell tenni.

Az ír nép erélyes ellenállása, az ír köztársasági hadsereg sikeres hadműveletei, a nemzetközi demokratikus közvélemény támogatása — különösen az Amerikai Egyesült Államokban élő ír bevándoroltak szolidaritási mozgalma — arra kényszerítette az angol kormányt, hogy 1921 nyarán tárgyalásokat ajánljon fel De Valera elnöknek. Július 10-én aláírták a fegyverszünetet, és ír küldöttség utazott Londonba. Hosszan tartó, bonyodalmas tárgyalások után — amelyeknek folyamán Lloyd George „még véresebb háborúval" fenyegetőzött — 1921. december 6-án megkötötték az angol—ír szerződést. A szerződés értelmében Írország Ír Szabadállam néven a Brit Birodalom dominiuma lett. Az iparilag legfejlettebb hat északkeleti megyét (Ulstert) elszakították Írországtól, és továbbra is Nagy-Britanniához tartozónak tekintették. Az angol kormány az új dominiumban is megtartotta katonai és haditengerészeti támaszpontjait. Az ír parasztoknak továbbra is az angol állampénztárba kellett befizetniük a földmegváltási díjakat.

A szerződés aláírása szakadást idézett elő az ír politikai körökben és a hadseregben. A nagyburzsoázia helyeselte a szerződést, amely biztosította számára a politikai hatalmat és az angol anyaországgal való üzleti összeköttetések fenntartását. A Sinn Fein-pártiak balszárnya, De Valera vezetésével, nem volt hajlandó elismerni a szerződést — elsősorban az Ulsterre vonatkozó cikkelyek miatt. Az ír parlamentben 64 képviselő szavazta meg a szerződés jóváhagyását és 57-en szavaztak ellene. A szerződést támogató képviselők Griffith-tel (köztársasági elnök) és Collins-zal (miniszterelnök) az élen kormányt alakítottak, amely sietett megszervezni az új hadsereget. A kormány a jómódú farmerekre, a nagy- és középburzsoáziára, valamint az angol uralkodó körökre támaszkodott, amelyek igyekeztek rávenni, hogy indítson fegyveres harcot a köztársaság baloldali elemei ellen.

1922. június 28-án a Griffith-kormány csapatai lőni kezdték a dublini erődöt, amelyben a köztársasági hadsereg egységei állomásoztak. Polgárháború tört ki, amely csaknem az egész országot lángba borította. Dublinben több napig utcai harcok folytak. A munkások, a kisparasztok, a mezőgazdasági munkások és a városi kispolgárság tekintélyes része a De Valera vezette köztársaságiakat támogatta. Ezeknek a programjából azonban hiányoztak azok a jelszavak, amelyek biztosíthatták volna számukra a parasztok tömegeinek és az egész munkásosztálynak a támogatását. A földkérdés megoldatlan maradt; a program a munkások egyetlenegy követelését sem tartalmazta. 1923 tavaszára kimerült a köztársasági hadsereg ereje. Kevés volt az ember és a fegyver. Több mint 11 000 köztársasági harcos börtönökben sínylődött. A hét év óta szünet nélkül tartó háborútól meggyötört nép békét akart. 1923. április 30-án De Valera köztársasági kormánya bejelentette a hadműveletek befejezését és feloszlatta hadseregét.

Az ír nép forradalmi nemzeti felszabadító háborúja tehát — bár arra kényszerítette Angliát, hogy beleegyezzék az Ír Szabadállam megalakulásába — nem érte el valamennyi célkitűzését. Írországot két részre szakították, az ír állam megmaradt a Brit Birodalom kötelékében, és az angol burzsoázia megtartotta írországi gazdasági pozícióinak nagy részét.

A LLOYD GEORGE-KORMÁNY BUKÁSA. A KONZERVATÍV KORMÁNY

1922-re teljessé vált a Lloyd George vezetése alatt álló koalíciós kormány politikájának csődje. Az angol uralkodó körök kénytelenek voltak beismerni a szovjetellenes intervenció kudarcát. Nemcsak Írországban lángolt fel az angol imperializmus elleni nemzeti felszabadító harc, hanem a Brit Birodalom más területein is, elsősorban Egyiptomban és Indiában. Kudarcba fulladt Anglia terve,

Angol munkanélküliek éhségmenete Londonba
Fénykép. 1923

hogy leigázza Afganisztánt, Iránt, Törökországot. A török nacionalisták 1922 őszén legyőzték az imperialisták intervenciós csapatait, s így az antanthatalmak kénytelenek voltak fegyverszünetet kötni Törökországgal. Ez azt jelentette, hogy végérvényesen le kellett mondaniuk a Sèvres-i szerződésről, Lloyd George háború utáni politikájának egyik legfőbb „eredményéről".

A Lloyd George-kormány külpolitikai kudarcai, továbbá a belpolitikai és gazdasági nehézségek következtében a Konzervatív Párton belül megerősödött annak a szárnynak a befolyása, amely ellenezte a liberálisokkal kötött koalíciót. 1922 őszén, a küszöbönálló választások miatt, ez a kérdés különösen élesen vetődött fel a parlamentben. A koalíció ellenzői azon a véleményen voltak, hogy most, amikor véget ért az országban a forradalmi fellendülés, a konzervatívok egyedül is tudnak majd kormányozni, és visszatérhetnek az egypárt-kormány gyakorlatához. Tovább akarták folytatni a munkásosztály elleni támadást, a „kemény kéz" politikájának hívei voltak. 1922. október 19-én, a Konzervatív Párt értekezletén elhatározták, hogy nem támogatják többé a koalíciót. Ugyanezen a napon a Lloyd George-kormány beadta lemondását.

Az október 24-én megalakult konzervatív kormány feloszlatta a parlamentet és november 15-ére új választásokat tűzött ki. A választásokon minden párt külön indult. A konzervatívok 347 mandátumot kaptak; az Asquith-féle liberálisok 60 mandátumot, a Lloyd George-féle liberális csoport 57 mandátumot szerzett. Jelentős sikert aratott a Munkáspárt, amely 142 mandátumhoz jutott.

Konzervatív kormány alakult, Andrew Bonar Law, majd 1923 májusában történt lemondása után Stanley Baldwin vezetésével. A Munkáspárt a hivatalos ellenzék szerepét vette át. A labourista parlamenti frakció vezetőjévé Ramsay MacDonaldot választották meg.

A konzervatív kormány meghirdette a „stabilitás" helyreállítását a következő módon: védő-

vámok bevezetése, London pénzügyi vezető szerepének visszaszerzése, Európa, mindenekelőtt pedig Németország „megmentése" a forradalomtól. 1923-ban az angol konzervatívok újra próbálkoztak a szovjetellenes fegyveres intervenció felszításával. Lord Curzon 1923. május 8-i ultimátumában egy sereg alaptalan, tudatosan hazug vádat sorakoztatott fel a szovjet kormány ellen, és azzal fenyegetőzött, hogy Anglia megszakítja a kereskedelmi kapcsolatokat a Szovjetunióval. A szovjetország visszautasította ezt az ultimátumot, amely az angol dolgozókból is nagy felháborodást váltott ki. Ilyen módon kudarcot vallott az angol imperialistáknak ez az újabb szovjetellenes próbálkozása is.

Körülbelül egy évi kormányzás után a Baldwin-kormány feloszlatta a parlamentet és új választásokat írt ki a védővámok bevezetésének jelszavával. De az 1923. december 6-án megtartott választásokon a konzervatívok vereséget szenvedtek, elsősorban azért, mert a néptömegek elítélték szovjetellenes politikájukat és nem helyeselték a védővámrendszert sem. Anglia történetében először munkáspárti kormány került hatalomra Ramsay MacDonald vezetésével.

2. FRANCIAORSZÁG

FRANCIAORSZÁG AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ UTÁN

Franciaország drágán fizette meg az 1914—1918-as imperialista háborúban aratott győzelmet. Anyagi veszteségei, a hivatalos adatok szerint, 200 milliárd frankra rúgtak. A háború alatt mintegy 10 000 üzem pusztult el egészen vagy részben, és 200 bánya került víz alá. 900 000 lakóház megsemmisült vagy lakhatatlanná vált. Különösen nagyarányú volt a pusztulás a tíz északi ipari megyében, ahol a háború előtt a nyersvas 80 százalékát, az acél 60 százalékát, a szén 50 százalékát, a lenáruk 90 százalékát, a pamutszövetek 30 százalékát termelték. A háború a mezőgazdaságot is tönkretette. Nagy költségbe és sok fáradságba került, amíg a föld ismét megmunkálhatóvá vált. Csaknem kétmillió hektár földet lövészárkok, lövedék- és aknatölcsérek szántottak fel. 1919-ben a mezőgazdasági termelés mindössze kétharmadát érte el a háború előttinek.

Mialatt a népnek hihetetlen nélkülözésekkel kellett szembenéznie, a pénzmágnások maroknyi csoportja hallatlanul meggazdagodott. A francia finánccoligarchia még jobban hatalmába kerítette az ország gazdasági és politikai életét. A katonai megrendelések özöne azt eredményezte, hogy az ország északi és keleti vidékein német megszállás alá került üzemek helyett rengeteg új nagyüzemet építettek, új ipari központok alakultak ki, nagyon sok autógyár, repülőgépgyár, vegyiüzem és más nagyüzem keletkezett; ezenkívül számos régi üzemet kibővítettek és újjáalakítottak. A háború után Franciaországhoz visszakerült Elzász és Lotaringia kétszeresére növelte az ország vasérckészletét, 40 százalékkal bővítette kőszénkészletét, 75 százalékkal kohászati kapacitását.

Fokozódott az ipar koncentrációja. A kohászatban három óriási konszern, a vegyiparban öt, a gépkocsiiparban három cég uralkodott; az elektrotechnikai ipar termelésének 60 százaléka egy tröszt kezében volt.

A hatalmas Rothschild és de Wendel bankcsoportok a Banque de Paris et des Pays Bas, a Banque d'Indochine és egyéb bankok, amelyek szoros kapcsolatban álltak az ipari monopóliumokkal, alkották a „200 családot", a francia bel- és külpolitikát meghatározó finánctőkés csoportot.

Hiába ért véget a háború, a dolgozók helyzete nem javult. A frank árfolyamának zuhanása következtében az élelmiszerek és egyéb közszükségleti cikkek ára a háború előttinek két-háromszorosára emelkedett. A munkások sokat szenvedtek a súlyos élelmiszerhiánytól, a válságos tüzelőanyag- és lakáshelyzettől. Nagy nyomorban éltek a szegényparasztok, sőt a középparasztok egy része is.

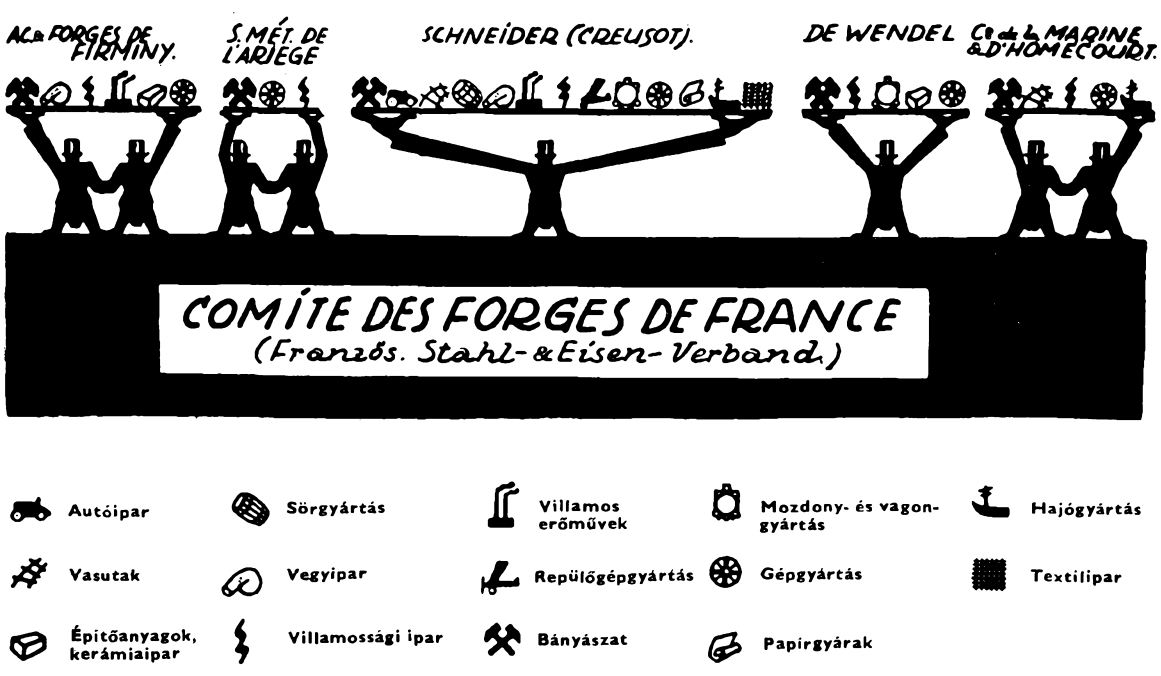

Koncentráció a legfontosabb francia iparágakban
Kain rajza. 1923

A Clemenceau-kormány, amely 1917 novemberében került hatalomra, a dolgozók elégedetlenségének legcsekélyebb megnyilvánulásait is elfojtotta. A legszigorúbb cenzúrát vezette be, és koncentrációs táborokat állíttatott fel, ahová minden bírósági eljárás nélkül, kizárólag rendőrségi feljelentés alapján tömegével zárta be az embereket. A háború befejezése után egy teljes évig húztahalogatta a hadsereg leszerelését, hogy meghosszabbíthassa a hadiállapotot az országban, hogy tovább folytathassa a szovjetellenes háborút és kedvező pozíciókat biztosíthasson Franciaországnak a párizsi békeértekezleten, a háborús zsákmány felosztásánál.

A francia imperialisták minden erővel azon voltak, hogy megsemmisítsék a szovjetek köztársaságát, megmentsék oroszországi tőkebefektetéseiket és kezükbe kaparintsák Oroszország természeti kincseit. Ezért kardcsörtetve részt vettek az antant valamennyi szovjetellenes hadjáratának szervezésében, nagyarányú katonai támogatást nyújtottak Kolcsak, Jugyenyics, Gyenyikin, Vrangel, Petljura ellenforradalmi bandáinak, részt vállaltak a szovjetellenes összeesküvésekben. A Clemenceau-kormány döntő szerepet játszott a román és csehszlovák csapatok magyarországi intervenciójának megszervezésében, sőt francia gyarmati csapatokat is küldött a Magyar Tanácsköztársaság ellen. A francia hadsereg Szíriában is háborút viselt a nemzeti felszabadító mozgalom ellen.

FORRADALMI FELLENDÜLÉS AZ 1918—1920-AS ÉVEKBEN

A francia reakciós burzsoázia és a jobboldali szocialisták, az európai forradalmi mozgalom erősödésétől megrémülve, vad propagandahadjáratot indítottak Szovjet-Oroszország ellen. „Barbároknak", „a civilizáció elpusztítóinak" nevezték a bolsevikokat. De a francia szocialisták között olyanok is akadtak, akik felismerték az októberi forradalom történelmi jelentőségét, és védelmére keltek a szovjetek országának. Abban, hogy az emberek megtudták Szovjet-Oroszországról

az igazat, nagy szerepet játszott a szocialista Jacques Sadoul. Sadoul a pétervári francia katonai misszió tagja volt, s már 1918 nyarán elküldte naplóját Romain Rollandnak, a híres francia írónak. Felkérte őt, hogy más ismert íróknak és publicistáknak is mutassa meg naplóját, amelyben feljegyezte közvetlen benyomásait a fiatal szovjetköztársaságról. Felszólította a haladó franciákat: akadályozzák meg, hogy az intervenciósok „a Nagy Orosz Forradalom hóhérai legyenek"; elítélte és „felháborító bűntettnek" nevezte az intervenciót. 1918. november 16-án a „L'Humanité"-ban, a francia szocialisták lapjában Marcel Cachinnak a lap főszerkesztőjének tollából „Háború Oroszországban" címmel cikk jelent meg. Ebben a Szocialista Párt baloldali csoportja tiltakozott a szovjetellenes intervenció ellen. Még a reformista Általános Munkásszövetség (CGT) is kénytelen volt bejelenteni hasonló értelmű tiltakozását. A francia haladó értelmiségiek körében mozgalom indult a fiatal szovjetköztársaság védelmére. Kezdeményezői neves francia értelmiségiek voltak: Henri Barbusse, Romain Rolland, Paul Vaillant-Couturier és mások.

A Szovjet-Oroszország elleni imperialista intervenció nagy felháborodást keltett a francia nép széles rétegeiben. Különösen erős volt a szovjetköztársaság iránti szolidaritás az Oroszországba vezényelt francia katonák és matrózok körében. 1919 februárjában a Tiraszpol mellett állomásozó 58. gyalogos ezred, majd ezt követően a Herszonban állomásozó 176. ezred és több más alakulat katonái megtagadták, hogy a szovjetköztársaság ellen harcoljanak. 1919. március 25-én az Ogyessza és a Krím-félsziget környékére vezényelt francia katonák egy csoportja levelet tett közzé a szovjet sajtóban. A katonák közölték a levélben, hogy miután meggyőződtek az orosz proletariátus forradalmi harcának igazságos voltáról, abbahagyják a háborút, és hazájukba visszatérve elmondják az igazságot a francia dolgozóknak, „akiknek tisztánlátását elhomályosítja a kormánysajtó szemérmetlen hazudozása".

Francia forradalmár tengerészek egy csoportja Szevasztopolban. Balról a második Léon Guret, a „France" páncéloshajón kitört felkelés egyik vezetője
Fénykép. 1919

A francia katonák és matrózok részt vettek az ogyesszai proletariátusnak az intervenció ellen rendezett tüntetésein és gyűlésein, s a forradalom védelme érdekében átadták fegyverüket a bolsevik szervezeteknek. Többször megtörtént az is, hogy átálltak a Vörös Hadsereghez.

A francia katonák és matrózok gyors forradalmasodását nagymértékben elősegítette, hogy kapcsolat jött létre köztük és az ogyesszai meg a szevasztopoli bolsevikok között. Önfeláldozó propagandamunkát végzett az ogyesszai francia matrózok között egy francia nő, Jeanne Labourbe, az oroszországi polgárháború aktív résztvevője, a Kommunista Párt ogyesszai illegális bizottsága mellett működő külföldi kollégium tagja. A francia katonai parancsnokság és az ogyesszai fehérgárdista hatóságok letartóztatták és bestiális módon meggyilkolták a külföldi kollégium 11 tagját. Jeanne Labourbe is az intervenciósok áldozata lett: 1919. március 1-én agyonlőtték. E kiváló francia nő meggyilkolása nagy felháborodást keltett az intervenciós csapatok katonái között és magában Franciaországban is.

A francia katonai alakulatok körében megélénkült a háború folyamán létrejött forradalmi akciócsoportok tevékenysége. 1919. április 16-án a fekete-tengeri francia hadiflottában felkelés tört ki az intervenció ellen. Április 17-én letartóztatásokat foganatosítottak a hajóbizottságok tagjai között, de a felkelés mégis tovább terjedt. Április 20-án a szevasztopoli kikötőben horgonyzó „Frande" és „Jean Bart" páncélosok matrózai felhúzták az árbocra a vörös zászlót, és követelték, hogy a hajók térjenek vissza Franciaországba. Hamarosan csaknem az egész fekete-tengeri francia flottában hasonló megmozdulásokra került sor. A francia kormány kénytelen volt meghátrálni: május elsejére a francia hadiflotta elhagyta a Fekete-tengert. A matrózok többségét leszerelték. Nem jártak sikerrel azok a kísérletek sem, hogy más hadihajókat küldjenek Szovjet-Oroszország ellen. Júniusban a touloni kikötőben horgonyzó „Provence" zászlóshajó legénysége megtagadta annak a parancsnak a teljesítését, hogy induljon el a Fekete-tengerre; a matrózok leszerelésüket követelték. Toulonban hamarosan újabb matrózfelkelés tört ki, amelyhez a munkások is csatlakoztak. A felkelők utcai harcokat vívtak a leverésükre kiküldött csapatokkal. Hasonló események zajlottak le Brestben, Rochefortban és más kikötőkben is. A kormány elfojtotta a felkeléseket, de kénytelen volt engedményeket tenni és visszavonni a hadihajók elindulására kiadott parancsokat.

Erősödött a francia proletariátus forradalmi harca is. A szállítómunkások, a dokkmunkások, a vas- és fémmunkások, a bányászok, a textilipari munkások a nyolcórás munkanap bevezetését, a munkabérek felemelését, a szakszervezetek jogainak elismerését, a Szovjet-Oroszország elleni intervenció abbahagyását és a hadsereg mielőbbi leszerelését követelték. Amikor a reakciós bíróság — mintegy kihívásképpen a munkásosztállyal szemben — felmentette Jaurès gyilkosát, Villaint, a párizsi proletariátus 1919. április 6-án hatalmas tüntetéssel válaszolt. A tüntetés 300 000 résztvevője a következő jelszavakkal vonult fel: „Halál Villainre!", „Le a Clemenceau-kormánnyal!", „Éljen Szovjet-Oroszország!", „Éljen Lenin!"

A néptömegek forradalmi megmozdulásai és a fekete-tengeri flotta felkelése arra kényszerítették a Clemenceau-kormányt, hogy hivatalosan bejelentse: nem vesz többé közvetlenül részt az intervencióban. A kormány ugyanakkor kegyetlen megtorló intézkedéseket foganatosított a forradalmár katonák és matrózok ellen; sokat közülük kényszermunkára és börtönbüntetésre ítélt.

A francia kormány továbbra is agresszív politikát folytatott a szovjetköztársasággal szemben: segítséget nyújtott Gyenyikinnek és más ellenforradalmi erőknek, fegyvert szállított a szovjetköztársasággal szomszédos burzsoá államoknak, elsősorban Lengyelországnak, erőszakkal Gyenyikin rendelkezésére bocsátotta a Franciaországban tartózkodó orosz katonákat, holott többségük azt követelte, hogy Szovjet-Oroszországba küldjék őket. Clemenceau 1919 decemberében tartott parlamenti beszédében kijelentette, hogy a francia kormány sok milliárd frankot költött a szovjetellenes intervencióra és „szögesdrótakadállyal" szándékszik körülvenni a szovjetköztársaságot.

Az erősödő forradalmi mozgalom leszerelése céljából az uralkodó körök 1919 áprilisában elfogadtatták a parlamenttel a nyolcórás munkanapról szóló törvényt. De a tüntetés- és sztrájkhullám mégsem apadt. A francia munkások 1919. május 1-én általános politikai sztrájkot rendeztek, a következő jelszavakkal: „Követeljük a hadsereg teljes leszerelését!", „Annexiók nélküli békét!", „Le a szovjetellenes intervencióval és a magas kereseti adókkal!" A nagyvárosokban hatalmas tüntetések zajlottak le a dolgozók nemzetközi szolidaritásának jegyében. Egyedül Párizsban több mint 500 000-en vettek részt ilyen tüntetéseken. A munkások barikádokat emeltek; gyakori jelenség volt a katonák és a munkások barátkozása. Május 8-án Párizsban 300 000-en vettek részt egy munkás temetésén, akit a május elsejei összetűzés alkalmával megöltek a rendőrök. Május végén a munkások a Père-Lachaise-temetőben, a kommünárok falánál tüntettek ilyen jelszavakkal: „Éljenek a szevasztopoli tengerészek!", „Éljen az orosz forradalom!", „Éljenek a szovjetek!" Brestben, Toulonban, Toulouse-ban munkások, katonák és matrózok részvételével tiltakozó gyűlések és tüntetések zajlottak le a fekete-tengeri felkelés résztvevői ellen hozott ítéletek miatt.

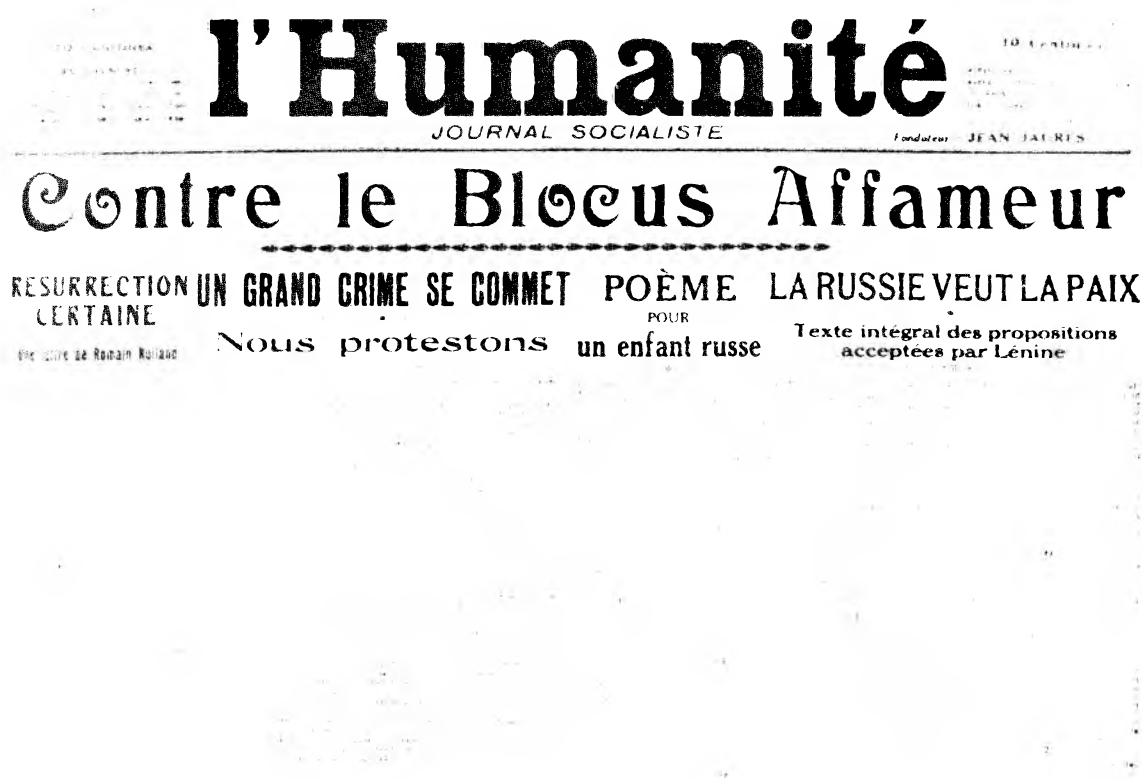

l'Humanité

JOURNAL SOCIALISTE

Fondateur JEAN JAURÈS

Contre le Blocus Affameur

RESURRECTION CERTAINE

UN GRAND CRIME SE COMMET

Nous protestons

POÈME POUR un enfant russe

LA RUSSIE VEUT LA PAIX

Texte intégral des propositions acceptées par Lénine

A „l'Humanité" 1919. október 26-i száma közli a Szovjet-Oroszország blokád alá vétele elleni tiltakozást

Az értelmiség körében is nagyszabású mozgalom bontakozott ki a kormány szovjetellenes politikája ellen. 1919. október 26-án a „L'Humanité"-ban 72 neves író, publicista, történetíró jelentette meg közös tiltakozó cikkét a szovjetköztársaság blokádjával kapcsolatban. A tiltakozást más kiváló személyiségek mellett Anatole France és Henri Barbusse is aláírta.

A francia munkásosztály, a dolgozó parasztság, a haladó értelmiség ezzel a harcával testvéri segítséget nyújtott a szovjet népnek, s egyúttal védelmére kelt saját polgári demokratikus szabadságjogainak is, amelyeket a francia oligarchia veszélyeztetett. A munkások kivívták a nyolcórás munkanapot és a szakszervezetek jogainak elismerését.

A francia oligarchia — a franciaországi forradalmi mozgalom letörése, a szovjetellenes háború tovább vitele és a német kérdésben folytatandó „keménykezű politika" érdekében megalakította az úgynevezett „nemzeti blokkot". Ebbe a tömörülésbe a jobboldali burzsoá pártokon — a Köztársasági Szövetségen, a Köztársasági Demokrata Szövetségen, a royalista csoporton — kívül a nagyszámú kispolgári és középpolgári rétegeket tömörítő radikális és radikális-szocialista párt is beletartozott. Ez azt jelentette, hogy a nagyburzsoáziának viszonylag széles koalíciót sikerült létrehoznia.

Az 1919 novemberi választási hadjáratban a reakciós burzsoázia intenzív soviniszta agitációt folytatott. Rágalmakat szórt a szovjetköztársaságra, a francia népet „a bolsevizmus rémével" ijesztgette, s a versailles-i béke megvédésére felszólító röpcédulákkal árasztotta el a választókat. A „nemzeti blokk" politikájának támogatása esetére anyagi előnyökkel kecsegtette őket, kiadva a jelszót: „Fizessenek a németek!"

A „nemzeti blokk" pártjai végül is megszerezték a parlamenti helyek kétharmadát. 375

Sztrájkoló vasmunkások gyűlése Le Havre-ban
Fénykép. 1920

képviselőjük közül 140 milliomos volt, köztük olyan ismert mágnások, mint Guy de Wendel, Rothschild, Loucheur stb.

A kormány élére 1920 januárban a „nemzeti blokk" egyik vezetője, az egykori szocialista Alexandre Millerand került, aki szoros kapcsolatban állott a leghatalmasabb kohászati konszernnel, a „Comité des Forges"-zsal. A Millerand-kormány azzal kezdte tevékenységét, hogy aktívan részt vett a szovjetköztársaság elleni lengyel támadás megszervezésében. A belpolitikában a kormány a munkásosztály „megfékezését", a nyolcórás munkanap megszüntetését tűzte ki céljául. A nagyburzsoázia számára viszont óriási vagyonszerzési lehetőségek nyíltak. Sok gyáros olyan összegű anyagi támogatást kapott a kormánytól gyárának helyreállítására, amely többszörösen meghaladta annak valódi értékét. A politikai élet szereplői is részt vettek a piszkos pénzügyi machinációkban. Miként a kormány egyik tagja, Reibel, a felszabadított területek minisztere később beismerte, legalább 20 milliárd frankot loptak ki az állam zsebéből.

A munkásosztály és valamennyi dolgozó kitartóan folytatta a küzdelmet a kormánykörök reakciós politikája ellen. 1920. február 23-án sztrájkba léptek a Párizs—Lyon—Földközi-tengeri vasútvonal vasutasai, összesen 250 000-en. A sztrájkolók a nyolcórás munkanap betartását, a munkabér felemelését, a szakszervezetek jogainak elismerését, a vasutak államosítását követelték. A vasutasok nagy erejű mozgalmának nyomására az Általános Munkásszövetség reformista vezetősége nyílt levelet intézett a kormányhoz, amelyben közölte, hogy nem fogja tűrni a nyolcórás munkanapra vonatkozó rendelkezés megszegését, sőt támogatta a vasutak államosításának követelését is, azzal a fenntartással, hogy ennek megváltással kell történnie. Ugyanakkor a CGT vezetői (Jouhaux, Dumoulin) tovább folytatták megalkuvó taktikájukat és a sztrájk leszerelésére törekedtek.

A május elsejei tüntetők szétkergetése Párizsban
Fénykép. 1920

Nem sokkal ezután létrejött a megegyezés a vasúttársaság igazgatóságával, amely bizonyos engedményekre kényszerült, kivált a szakszervezet jogainak elismerését illetően.

A vasutasok 1920. április 26-án tartott rendkívüli kongresszusa leváltotta a szakszervezet megalkuvó vezetőit és forradalmi vezetőséget választott, amely új sztrájkot hirdetett meg, a vasutak államosításának követelésével. Ez arra kényszerítette a CGT-t, hogy általános szolidaritási sztrájkra hívja fel a munkásokat. A vasutasok után sztrájkba léptek a bányászok, a dokkmunkások, a kereskedelmi flotta matrózai is. Májusban a sztrájkolók száma elérte az egymilliót. A sztrájkolók nemcsak gazdasági követeléseket támasztottak, hanem politikaiakat is: aktívan felléptek a burzsoá-földesúri Lengyelországba irányuló fegyverszállítások ellen. A fegyverek tízezrei — puskák, géppuskák, ágyúk — maradtak a raktárakban, mert a dokkmunkások nem voltak hajlandók berakni őket. A CGT jobboldali vezetőinek akarata ellenére a vas- és fémmunkások és az építőmunkások is csatlakoztak a sztrájkhoz.

A májusi sztrájkot a kormány kíméletlen eszközökkel letörte. Ez a megmozdulás mégis a dolgozók nagyszerű osztályütközeteként került be Franciaország történetébe.

A FRANCIA KOMMUNISTA PÁRT MEGALAKULÁSA

A forradalmi fellendülés nyilvánvalóvá tette a francia munkások számára, hogy meg kell teremteniük marxista—leninista pártjukat, amely vezetni tudja a munkásosztályt érdekeinek érvényesítéséért vívott harcában.

A Francia Szocialista Pártban jelentős változás ment végbe. Az 1918—1920-as években sok öntudatos munkás lépett be a pártba, mind olyanok, akik megjárták a háború kemény iskoláját. Az 1915. évi 24 000-rel szemben 1920-ban 150 000 volt a taglétszám. Lényegesen megerősödött a párt forradalmi balszárnya. A Szocialista Pártban működő internacionalisták már 1916-ban megalakították a Nemzetközi Kapcsolatok Helyreállításának Bizottságát. Ez 1919 májusában átalakult a III. Internacionáléhoz való csatlakozást előkészítő bizottsággá. A bizottság „Bulletin communist" című kiadványa rendszeresen közölte Lenin beszédeit és cikkeit, terjesztette a Kommunista Internacionálé eszméit.

A Kommunista Internacionáléhoz való csatlakozás hívei és ellenfelei között igen éles harc bontakozott ki. 1919 áprilisában, a Szocialista Párt Párizsban tartott rendkívüli kongresszusán a résztvevők többsége amellett foglalt állást, hogy a párt feltételesen maradjon benn a II. Internacionáléban. Az 1920 februárjában tartott strasbourgi kongresszus viszont — a megerősödött balszárny nyomására — elhatározta, hogy kilép a II. Internacionáléból és küldöttséget meneszt Moszkvába, a III. Internacionálé vezetőivel folytatandó tárgyalásokra.

A Francia Szocialista Párt Moszkvába érkezett küldöttei, Cachin és Frossard, részt vettek a Kommunista Internacionálé II. kongresszusának munkájában, s megbeszélést folytattak Leninnel. Lenin tanácsai, a francia szocialistákhoz intézett üzenetei — kivált az 1920 szeptemberében írt „Levél a német és a francia munkásoknak" — fontos szerepet játszottak az új típusú francia proletárpárt létrejöttében.

A Cachin vezette baloldali szocialistáknak a Kommunista Párt megalakításáért folytatott harca a Szocialista Párt 1920. december 25—30 között Tours-ban tartott kongresszusán érte el a tetőpontját. A jobboldaliak és a centristák hevesen ellenezték azt a javaslatot, hogy a Francia Szocialista Párt a Kommunista Internacionáléhoz csatlakozzék. Már előre úgy döntöttek, hogy inkább szakadjon ketté a párt, mintsem hogy elfogadják a Kommunista Internacionáléba való felvétel „21 feltételét".

A tours-i kongresszus viharos vitái a balszárny győzelmével végződtek. A kongresszus többsége (a 4731 küldött közül 3208) a III. Internacionáléhoz való csatlakozás mellett döntött. Ez egyet jelentett a Kommunista Párt megalakulásával. A jobboldali és centrista vezetők — Blum, Renaudel, Paul Faure és mások — nem vetették alá magukat a kongresszus határozatának, hanem

Marcel Cachin beszédet mond a Szocialista Párt tours-i kongresszusán
Fénykép. 1920

megalakították a maguk külön, reformista pártját. A Szocialista Párt tagjainak azonban csak alig egyharmadát tudták magukkal vinni.

A tours-i szakadás éles határvonalat húzott a francia munkásmozgalomban a reformizmus és a kommunizmus között. A Francia Kommunista Párt megalakulása a francia munkásosztály hatalmas vívmánya volt.

Ezzel egyidőben megerősödött a baloldali irányzat a CGT-hez tartozó szakszervezetekben is. A balszárny, amelynek Monmousseau, Sémard, Midol és mások voltak a vezetői, osztályharcos politikát követelt. A reformista vezetők kizárták a CGT-ből a baloldaliakat és a velük szimpatizáló szakszervezeteket. Erre az egységbontó lépésre azzal válaszoltak a szakszervezetek forradalmi elemei, hogy 1922-ben kongresszust tartottak Saint-Étienneben, amelyen megalakították az Egységes Általános Munkásszövetséget (CGTU).

A „NEMZETI BLOKK" KORMÁNYÁNAK BEL- ÉS KÜLPOLITIKÁJA

1920 szeptemberében Millerand-t a Francia Köztársaság elnökévé választották. 1921 elején a miniszterelnöki székbe Aristide Briand került, aki rugalmas politikus hírében állott. Ebben az időben a kormány táborában már súlyos nézeteltérések merültek fel a radikálisok és a „nemzeti blokk" többi pártja között, bizonyos mértékig az 1920—1921-es gazdasági válság következtében. A válság, bár Franciaországban lényegesen enyhébb volt, mint más országokban (Franciaország ugyanis nagyarányú helyreállítási munkákba fogott, s helyzetét megkönnyítette a visszaszerzett Elzász-Lotaringia kiaknázása is), mégsem maradt hatástalan az ipari termelésre. Sok kis- és középüzem bezárta kapuit. Az ipari termelés 1921-ben 11,3 százalékkal volt kisebb, mint az előző évben. A válság a külkereskedelemben is éreztette hatását. Franciaország exportjának értéke 1920-ban 9,8 milliárd aranyfrank volt, 1921-ben viszont csak 7,6 milliárd. A növekvő drágaság következtében erősen romlott a dolgozók anyagi helyzete.

1921 nyarán ismét megélénkült a sztrájkmozgalom. Először a keleti országrészben (a Vogézekben, Elzászban), majd pedig északon textilipari sztrájkok zajlottak le. A munkásoknak védelmi harcot kellett vívniuk a munkabér addigi szintjének fenntartásáért, a munkanap meghosszabbítása és a munkafeltételek romlása ellen.

Az uralkodó körök külpolitikai téren is nehézségekkel találták szemben magukat. A francia burzsoázia azt tekintette fő külpolitikai feladatának, hogy megszilárdítsa a katonai szövetségek Európában kialakított rendszerét és behajtsa a német jóvátételi összegeket. 1921-ben Franciaország vezetésével létrejött Csehszlovákia, Románia és a Szerb—Horvát—Szlovén Királyság katonai szövetsége, amelyből később az úgynevezett kisantant lett. Ezenkívül Franciaország 1921 februárjában katonai szerződést kötött Lengyelországgal. Mindez megerősítette a francia imperializmus európai pozícióit. A német jóvátétel behajtása során azonban Franciaország Anglia és az Egyesült Államok ellenállásába ütközött; utóbbiak ugyanis, nem tűrve el Franciaország európai hegemón törekvéseit, a német imperializmust támogatták.

A francia kormány presszionálni próbálta Németországot. A francia csapatok 1920 áprilisában megszállták Majna-Frankfurt városát, 1921. március 8-án pedig belga csapatokkal karöltve Düsseldorfot, Duisburgot és Ruhrortot. Ezek a lépések azonban nem vezettek eredményre: nem tudták biztosítani a jóvátétel időben történő fizetését. Németország abból a 20 milliárd aranymárkából, amelyet 1920 folyamán és 1921 első négy hónapjában kellett volna megfizetnie, mindössze hárommilliárd márkát törlesztett; az 1922. augusztus 31-ig esedékes 66 millió tonna szénből pedig csak 45 millió tonnát szállított.

A szélsőjobboldali, reakciós körök hangosan elégedetlenkedtek amiatt, hogy a Briand-kormány nem tudott érvényt szerezni a francia imperialista burzsoázia követeléseinek. Még nagyobb lett

az elégedetlenségük, amikor Briand beleegyezett abba, hogy Genovában a szovjetköztársaság megbízottainak részvételével gazdasági konferenciát tartsanak. 1922. január 12-én a Briand-kormány megbukott. Az új kormány a reakciós Raymond Poincaré vezetésével jött létre, aki egyben megtartotta a külügyminiszteri tárcát is.

A Poincaré-kormány fokozta a támadást a munkásosztály ellen, mindenekelőtt a munkásosztály élcsapata, a Kommunista Párt, továbbá az Egységes Általános Munkásszövetség ellen. 1922-ben rendeletet adott ki, amely a flottában eltörölte a nyolcórás munkanapot. Ez jeladásul szolgált arra, hogy az üzemek egész sorában ugyancsak meghosszabbítsák a munkaidőt. A hatóságok kíméletlen módszerekkel fojtották el a sztrájkmozgalmat; nemegyszer előfordult, hogy a kommunistákat megfosztották a helyi önkormányzati szervekben viselt mandátumaiktól vagy bírósági eljárásokat indítottak a Kommunista Párt parlamenti képviselői ellen. Ez a reakciós politika nemcsak a kommunisták ellen irányult, hanem az ország összes demokratikus erői ellen is.

Az uralkodó osztályok militarizmusa mit sem vesztett erejéből. Franciaország továbbra is 700 000 főnyi hadsereget tartott fenn, amely békeidőben aránytalanul nagynak számított; megerősítette légierejét, amely 1922—1923-ban nagyobb volt, mint az összes többi európai országé együttvéve; a francia kormány segített felfegyverezni Lengyelországot, Csehszlovákiát és más szövetségeseit.

A katonai kiadások fedezésére felemelték az adókat. Az adók összege 1920-ban 756,5 millió frankra rúgott, 1922-ben pedig már elérte az 1269 millió frankot. A kormány egyre nagyobb mértékben függött a Banque de France-tól és a külföldi hitelezőktől (főleg az amerikai és angol finánctőkés csoportoktól). A frank árfolyama 1922-ben a háború előtti paritásnak mindössze 42 százalékát érte el. Ez a takarékbetétek elértéktelenedéséhez vezetett, és elégedetlenséget keltett a kis- és középburzsoázia soraiban.

A Poincaré-kormány élesen szovjetellenes politikát folytatott. Az 1922-es genovai és hágai konferencián a francia küldöttség különösen ellenséges magatartást tanúsított a Szovjetunióval szemben.

A külpolitikai kérdések közül a jóvátétel kérdése volt a legkiélezettebb. A Poincaré-kormány szántszándékkal fokozta a német—francia viszony feszültségét, s így a Ruhr-vidék megszállása felé terelte az eseményeket. A francia imperialisták reményei a következőkben foglalhatók össze: a Ruhr-medence elfoglalásával biztosíthatják a jóvátételi összegek behajtását; a francia kohászat számára szenet és kokszot, a vegyipar számára félgyártmányokat és színezékanyagokat szerezhetnek; biztosíthatják az elzászi textilipari termékek vámmentes bevitelét Németországba; végül, ami a legfontosabb: alááshatják Németország gazdasági erejét és hadipotenciálját, a német monopóliumokat rábírhatják a francia tőkéseknek előnyös hosszú lejáratú egyezmények megkötésére, s így megteremtik majd Franciaország európai katonai és gazdasági hegemóniájának anyagi alapját.

Ezzel egyidőben a francia kohászati monopóliumok kísérletet tettek arra, hogy megállapodást kössenek a Ruhr-vidéki monopóliumokkal. 1922 novemberében Lubersac, a francia monopoltőkések megbízottja, tárgyalásokat folytatott a németországi Stinnes-konszern vezetőjével egy francia—német szén- és acélipari egyesülés létrehozásáról, amelyben a francia tőkések akarták a vezető szerepet játszani. Német részről azonban végül is elutasították a megegyezést.

Mindezek a tervek fölöttébb nyugtalanították az angol monopoltőkéseket, akik jól tudták, hogy Franciaország veszélyes konkurrensévé válna Angliának, ha sikerülne megkaparintania a Ruhr-vidéket.

1923. január 11-én a francia és a belga csapatok hozzáláttak a Ruhr-vidék megszállásához. A francia uralkodó körök kényszerű, ideiglenes, sőt „békés" lépésnek igyekeztek feltüntetni az akciót, amelynek csak az a célja, hogy Franciaország a jóvátétel teljesítésére késztesse Németországot. De ez a politika igen rövid idő alatt teljes csődbe jutott. A Ruhr-vidék megszállása nemcsak

a francia—német ellentéteket élezte ki a végsőkig, hanem a francia—angol ellentéteket is, s egyben meggyengítette Franciaország gazdasági pozícióit. A német szénszállítás a bányamunkák szünetelése következtében még inkább csökkent. A megszállási költségek fedezéséhez lényegesen fel kellett emelni az adókat. A frank árfolyama továbbra is rohamosan zuhant. Mindezeken felül — a francia uralkodó körök Ruhr-vidéki kalandorvállalkozása következtében — Németországban fellendült a forradalmi mozgalom, Franciaországban pedig megindult a proletariátus hatalmas szolidaritási mozgalma. Kudarcba fúlt az a szeparatista próbálkozás is, amelyet Franciaország szervezett Németország nyugati részén.

A Francia Kommunista Párt volt az ország egyetlen olyan politikai pártja, amely erélyesen harcolt a Ruhr-vidék megszállása ellen, és leleplezte a burzsoázia hódító terveit. A „L'Humanité" napról napra megvilágította a dolgozók előtt a megszállás valódi céljait, s felszólította a tömegeket, hogy támogassák a német munkásoknak a megszállók elleni harcát. 1923. január 14-én a Francia Kommunista Párt által szervezett Központi Akcióbizottság felhívással fordult Franciaország dolgozóihoz: verjék vissza erélyesen a reakció támadását. 1923 márciusában, áprilisában és májusában tömegsztrájkok zajlottak le, több százezer résztvevővel. Május elsején országszerte munkabeszüntetésekre került sor; a sztrájkolók követelték, hogy vessenek véget a Ruhr-vidéki kalandorvállalkozásnak.

Duisburgban és Dortmundban a német munkások tüntető menetének élén francia katonák haladtak, az Internacionálét énekelve. Essenben a francia katonaság megtagadta, hogy a városházát elfoglaló munkanélküliekre lőjön. A francia katonák és vasutasok széles körben barátkoztak a német munkásokkal.

A kormány kegyetlen megtorló intézkedéseket tett a Kommunista Párt és a CGTU ellen. Államellenes összeesküvés vádjával bebörtönözték Cachint, Monmousseau-t és a munkásmozgalom más kiváló harcosait. A jobboldali szocialisták viszont — Léon Blum, Paul Faure és mások — a kormány oldalára álltak.

A Ruhr-vidék megszállása sokat rontott Franciaország gazdasági és politikai helyzetén. A roppant nagy megszállási költségek már 1923 végén pénzügyi válságot idéztek elő. Franciaország nemzetközileg elszigetelődött és nyíltan szembe került Angliával. A Ruhr-vidéki kalandorvállalkozás kudarca és Franciaország belső nehézségei 1924-ben csődbe juttatták a „nemzeti blokkot" és megbuktatták a Poincaré-kormányt.

3. AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK

AZ AMERIKAI MONOPÓLIUMOK MEGGAZDAGODÁSA

Az 1914—1918-as imperialista világháború igen jövedelmező vállalkozás, „nagy üzlet" volt az amerikai tőkések számára. 1914-ben az amerikai ipari részvénytársaságok évi tiszta jövedelme 3,940 milliárd dollár volt, 1918-ban pedig már 8,362 milliárd dollár. Az óriási katonai megrendelések következtében a gyáriparba befektetett tőke az 1914. évi 22,8 milliárd dollárról 1919-ig 44,5 milliárd dollárra emelkedett. A háború alatt az ipari termelés értéke 23,9 milliárd dollárról 62 milliárd dollárra nőtt. Különösen azok az iparágak fejlődtek, amelyek közvetlenül a háborús szükségleteket elégítették ki. 1913-ban például Amerika 31,8 millió tonna acélt termelt, 1918-ban pedig már 45,1 millió tonnát. Ugyanezen idő alatt a nyersvastermelés évi 31,4 millió tonnáról 39-re emelkedett. Erőteljesen fejlődött a robbanóanyagok gyártásával kapcsolatos vegyipar is: termelésének értéke a háború alatt és a háborút követő első években az 1913-as 2658 millió dollárról 4356 millió dollárra növekedett.

Megnőtt a külkereskedelem volumene is: az import értéke az 1913-as 1813 millió dollárral szemben 1918-ban 3031 millió, 1919-ben 3904 millió dollár volt, az exporté pedig a háború előtti 2466 millió dollárról 1918-ban 6149, 1919-ben 7920 millió dollárra emelkedett. Az Egyesült Államok kereskedelmi flottájának hajótere a háború előtt 4,3 millió tonna volt, 1920-ban pedig már 14,6 millió tonna.

Meggyorsult a termelés koncentrációjának és a tőke centralizációjának folyamata. Ennek következtében tovább növekedtek a monopolegyesülések, erősödött a finánccoligarchia uralma, a kis- és középvállalatok pedig egyre nagyobb számban mentek tönkre. 1919-ben a gyáriparban és a bányászatban 438 cég, 1920-ban pedig 760 cég jutott csődbe, vesztette el önállóságát vagy olvadt bele más cégekbe. A kőolajipart Rockefeller, Morgan és Mellon uralta. A három legnagyobb autógyár 1915-ben az autók 51 százalékát, 1920-ban pedig már az autók 71 százalékát állította elő; 1923-ban az összes gépkocsi 85 százalékát a vezető autóvállalatok gyártották, a többi 94 cég a fennmaradó 15 százalékon osztozott. Az acéliparban Morgan, a szénbányászatban Morgan, Rockefeller, Mellon, a színesfémkohászatban Mellon, Morgan, Guggenheim, Rockefeller, a gumiiparban Morgan, a vegyiparban Du Pont uralkodott.

Az Egyesült Államok tőkét importáló országból tőkét exportáló országgá, adós országból hitelező országgá vált. A háború előtt az Egyesült Államok külföldi adóssága körülbelül 5,5 milliárd dollár volt; a háború alatt az Egyesült Államok 10 milliárd dollárnyi kölcsönt adott szövetségeseinek, és a háború végére a világ aranykészletének több mint egyharmad részét összpontosította a kezében.

Az amerikai monopóliumok, miután megerősödtek az országon belül, fokozott harcot indítottak a világ árupiacainak, nyersanyagforrásainak, tőkebefektetési szféráinak megszerzéséért. A Rockefeller-érdekeltséghez tartozó National City Banknak 1914-ben csak egy, 1919 elején 15, 1919 végén pedig már 74 külföldi fiókja volt. A Morgan-csoporthoz tartozó Guaranty Trust Company 1919-ig sok európai és latin-amerikai országban fiókokat alapított, bankügyleteket és kereskedelmi ügyleteket bonyolított le Indiában, Malajában, Burmában, Ausztráliában, Új-Zélandban. A szovjetellenes intervenció megindulása után „Asia Banking Corporation" néven leányvállalatot létesített a kínai és szibériai pénz- és kereskedelmi ügyletek lebonyolítására.

A NÉPTÖMEGEK HARCA A SZOVJETORSZÁG VÉDELMÉBEN

A háború, amely hallatlan mértékben meggazdagította az amerikai burzsoázia legfelső csoportját, óriási terheket és nélkülözéseket rótt a néptömegek vállára. Amerika — írta Lenin az amerikai munkásokhoz intézett levelében — „azoknak az országoknak a sorába került, melyekben a legmélyebb a szakadék egyrészt az arcátlanná vált, szennyben és fényűzésben fuldokló maroknyi milliárdos, másrészt a dolgozók milliói között, akiket állandóan a nyomor réme fenyeget".[3]

Az amerikai uralkodó körök az oroszországi proletárforradalom győzelmének legelső percétől kezdve ellenséges magatartást tanúsítottak a szovjet állammal szemben. Más imperialista hatalmakkal együtt az Egyesült Államok is aktív szervezője és résztvevője volt a szovjetellenes intervenciónak.

Az Egyesült Államok dolgozó tömegei ezzel szemben óriási lelkesedéssel fogadták az októberi forradalom hírét. A népes tömeggyűlések résztvevői türelmetlenül várták a szovjetköztársaságból érkező híreket, lelkesen tapsoltak a bolsevikok és vezetőjük, Lenin neve hallatára. Az amerikai dolgozók Szovjet-Oroszország iránti rokonszenve abban is megnyilvánult, hogy sok helyütt — Butte-ban, Portlandben, Seattle-ben és más városokban — tanácsokat alakítottak. E tanácsok csak külsőleg hasonlítottak az oroszországi szovjetekhez, a proletárdiktatúra szerveihez; inkább

[3] Lenin: Levél az amerikai munkásokhoz. Lásd *Lenin* Művei. 28. köt. Szikra 1952. 50. old.

szakszervezeti bizottságok voltak. Vezetőik, akik távol álltak a marxizmus—leninizmustól, nem tűzték és nem is tűzhették ki azt a feladatot, hogy e tanácsokat a burzsoá hatalom megdöntésének szervévé tegyék. Mindemellett még ezeknek a tanácsoknak a megalakulása is az amerikai munkások megnövekedett politikai aktivitásáról tanúskodott.

Az Amerikai Munkásszövetség (AFL) Végrehajtó Bizottsága arra törekedett, hogy gyengítse az októberi forradalomnak az amerikai munkásokra gyakorolt hatását, s ezért 1918 decemberében kidolgozta úgynevezett rekonstrukciós programját, amelyet 1919 júniusában az Atlantic Cityben tartott kongresszus is jóváhagyott. A program meghirdette „az ipar demokráciájának" elvét, a munkások egyesülési jogát, követelte „az amerikai életforma" tökéletesítését, a napi nyolcórás munkaidő bevezetését és olyan munkabér megállapítását, amely elviselhető életszintet biztosít a munkáscsaládok számára; követelte a nők és férfiak egyenlő bérezésének bevezetését, a gyermekmunka megtiltását 16 éves korig. A program kimondta, hogy „a kormányhatóságok minden olyan kísérlete, amely a munkások szervezkedési, petíciós jogának, valamint a képviselethez és a kollektív szerződésekhez való jogának elutasítására irányul, ellentétben áll az állampolgári szabadságjogok alapelveivel". Ugyanakkor a program óva intette a munkásokat attól, hogy önálló forradalmi politikai pártot hozzanak létre, mert — úgymond — az AFL „pártok fölötti" politikája az egyetlen célravezető politika. Egészében véve a „rekonstrukciós programnak" az volt a célja, hogy leszerelje a munkások növekvő aktivitását.

Az AFL kongresszusán megtárgyalták a Szovjet-Oroszországgal kapcsolatos álláspont kérdését is. Sok küldött erélyesen elítélte az Egyesült Államok intervencióját. Seattle munkásszervezeteinek képviselője azt javasolta, hogy a szakszervezetek tagjai között tartsanak népszavazást abban a kérdésben, hogy az Egyesült Államok kormánya elismerje-e Szovjet-Oroszországot. Az AFL Végrehajtó Bizottságának határozati javaslata azt ajánlotta Wilson kormányának, hogy vonja ki csapatait Oroszországból, de ne ismerje el a szovjet kormányt mindaddig, amíg „az alkotmányozó gyűlés életbe nem lépteti a valóban demokratikus kormányformát". A határozati javaslat első része tehát, amely a csapatok kivonására vonatkozott, a munkástömegek követeléseit tükrözte; a második, az alkotmányozó gyűlésre vonatkozó rész viszont azt jelentette, hogy az AFL vezetői, a demokráciát követelő hazug jelszavak leple alatt, az orosz ellenforradalom védelmére keltek. A határozati javaslatot szótöbbséggel elfogadták.

A reformista vezérek szovjetellenes politikájával szemben az amerikai munkások erőteljesen támogatták az „El a kezekkel Oroszországtól!" jelszót. A Szovjet-Oroszország iránti szolidaritási mozgalom kibontakoztatásában nagy szerepet játszott a Szocialista Párt balszárnya és a Szocialista Nevelési Liga. Ez a szervezet még a háború alatt jött létre. Kezdettől fogva internacionalista álláspontot hirdetett, fellépett az imperialista háború ellen, és lelkesen üdvözölte az októberi forradalom győzelmét. Lenin nagy jelentőséget tulajdonított a Szocialista Nevelési Ligának, mint az amerikai munkásosztály forradalmi szervezetének. 1918-ban a liga egyesült a Szocialista Párt balszárnyával. 1919 nyarán megalakult Szovjet-Oroszország Barátainak Ligája. Ez pártonkívüli szervezet volt, amely azt a feladatot tűzte maga elé, hogy legális eszközökkel — elsősorban azáltal, hogy közvetlenül az amerikai néphez fordul — elérje az amerikai csapatok kivonását Oroszországból és kivívja a szovjet kormánynak mint az orosz nép akaratát egyedül képviselő törvényes kormánynak az elismerését.

Lelkesen síkraszállt a fiatal szovjetköztársaság mellett Eugene Debs, az amerikai munkásmozgalom veteránja. „Lenin az az ember — mondotta Debs —, akit a helyzet megkövetelt, az ő rettenthetetlen, megalkuvást nem ismerő és szilárd vezetése alatt az oroszországi proletariátus vissza tudta verni a világ uralkodó osztályainak egyesült erővel végrehajtott rohamait. Ez nagyszerű, magasztos látvány, amelytől minden forradalmárnak gyorsabban dobog a szíve, felpezsdül a vére, s amely az egész világból elragadtatást vált ki."

A háború alatt az amerikai munkások — a jobboldali szocialisták és a szakszervezeti vezetők nyílt árulása ellenére — a döntő iparágakban kiharcolták az életszínvonal némi emelkedését, a szakszervezetek elismerését, a napi nyolcórás munkaidőt és még néhány más vívmányt. Egyes munkáskategóriák kivívták a 44 órás munkahetet. A háború befejezése után az uralkodó körök fokozatosan visszavonták ezeket az engedményeket. Megszüntették az élelmiszerárak állami ellenőrzését. Mind-

Sztrájkoló acélöntők Pennsylvania államban
Fénykép. 1919

ezek következtében 1918-ban a létfenntartási költségek 166,6 százalékkal haladták meg az 1890-es évek szintjét, míg a munkások névleges bére ugyanezen idő alatt csak 87,7 százalékkal emelkedett.

A munkásosztály helyzetének rosszabbodása, a négymillió főnyi hadsereg leszerelése után megnövekedett munkanélküliség, a vállalkozóknak a munkások jogai ellen indított támadása, a világ első szocialista köztársaságának eredményeiről érkezett hírek harcosabbá tették az amerikai proletariátust.

1919-ben az országban 3630 sztrájk zajlott le, amelyekben több mint négymillió munkás vett részt. A sztrájkolók a nyolcórás munkaidő bevezetését, a munkabér felemelését, a szakszervezetek elismerését és kollektív szerződések kötését követelték.

1919 januárjában sztrájkba léptek New York, majd pedig Seattle dokkmunkásai, munkabéremelést és a munkafeltételek megjavítását követelve. Februárban Seattle-ben általános sztrájk tört ki. A város igazgatása a sztrájkbizottság kezébe került. A rend fenntartására munkásőrséget szerveztek. Seattle polgármestere katonaságot vezényelt ki a sztrájk leverésére, a szakszervezeti vezérek pedig törvénytelennek nyilvánították a sztrájkot. A hatóságok megtorló intézkedései, a szakszervezeti vezetők árulása és az egységes forradalmi vezetés hiánya miatt a sztrájk végül is vereséget szenvedett.

Tavasszal és nyáron a reakciós szakszervezeti vezetők akarata ellenére sok helyütt újabb, spontán sztrájkok törtek ki. Júliusban sztrájkba lépett a chicagói vasúti csomópont 100 000 munkása. Csatlakoztak hozzájuk a bostoni, philadelphiai és denveri csomópontok munkásai is; augusztus elején már valamennyi vasutas sztrájkolt.

A vasutasok politikai követeléseket is hangoztattak. Ezek közül különösen népszerű volt a Plumb-terv (nevét a vasutas-szakszervezet jogtanácsosának nevéről nyerte), amely szerint az állam-

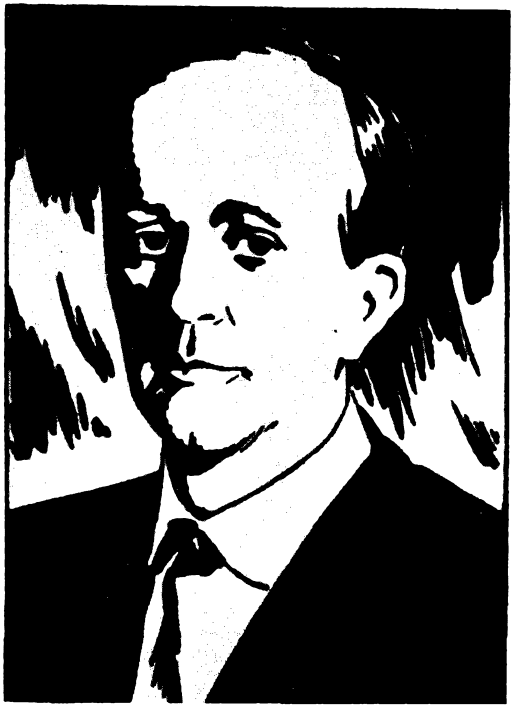

William Foster
Metszet. 1919

nak megváltás útján államosítania kell a vasutakat, bevonva igazgatásukba a vasutas-szakszervezet képviselőit is.

1919-ben az osztályharc legragyogóbb ténye az acélipari munkások szeptemberben megkezdődött sztrájkja volt, amelyben 365 000-en vettek részt. A sztrájkot William Foster vezette, aki abban az időben az acélipari munkások szakszervezetének titkára volt. Az acéltröszt urai és a kormány egységesen léptek fel a sztrájkolók ellen. Pennsylvaniában, Indianában és más államokban, ahová a sztrájk átterjedt, ostromállapotot hirdettek ki. A hatóságok rendőrséget vontak össze ezeken a területeken, s háborús veteránokból — főleg volt tisztekből — különleges fegyveres alakulatokat szerveztek. Pittsburgh-tól Clairtonig, 20 mérföld hosszúságú területre, az acéltröszt 25 000 zsoldosát összpontosították.

November 1-én, amikor az acélipari munkások sztrájkja a tetőfokára hágott, sztrájkba lépett 500 000 bányász. A kormány és a vállalkozók úgy határoztak, hogy mindenekelőtt a bányászok ellenállását törik le. Wilson elnök törvénytelennek minősítette a bányászsztrájkot, Palmer igazságügyminiszter pedig ultimátumszerű figyelmeztetést intézett résztvevőihez. Kijelentette, hogy amennyiben nem hagyják abba a sztrájkot, sor kerül a kongresszus által jóváhagyott megtorló intézkedések alkalmazására. November 11-én John Lewis, az egyesült bányászszövetség vezetője bejelentette a sztrájk befejezését. „Amerikaiak vagyunk — jelentette ki Lewis. — Nem szabad harcolnunk saját kormányunk ellen."

Most aztán a reakció összes erői — a rendőrség, a katonaság, a fegyveres zsoldoscsapatok — az Acéltröszt munkásai ellen fordultak. Sok munkást megöltek, ezreket vetettek börtönbe. Az acélipari munkások 1920 januárjáig folytatták az ellenállást, végül is vereséget szenvedtek.

Az acélipari munkások sztrájkjának az egész amerikai proletariátus szempontjából óriási jelentősége volt. Megmutatta, hogy különösen nagy szükség van a munkásosztály egységére akkor, amikor a vállalkozók, a kormány és a reakciós szakszervezeti vezérek összefognak a munkások ellen. Szétzúzta azt a hazugságot, hogy a bevándorolt munkásokat, akik nem rendelkeznek szakképzettséggel, lehetetlen egyesíteni: a sztrájkban 39 nemzetiséghez tartozó munkások vettek részt és valamennyien bátran küzdöttek.

A sztrájk idején Wilson elnök „ipari tanácskozást" hívott össze, amelyre meghívta Gomperset és Wollt, az Amerikai Munkásszövetség vezetőit, valamint Willest és Shepardot, a vasutas szakmai szervezetek vezetőit; a vállalkozók részéről Rockefeller és az Acéltröszt elnöke, Gary voltak jelen. A szakszervezetek vezetői újólag bebizonyították opportunizmusukat. Állást foglaltak a munka és a tőke együttműködése mellett, azzal a feltétellel, hogy a vállalkozók ismerjék el a szakszervezeteket, létesítsenek az iparban vegyes irodákat a szakszervezetek és a vállalkozók delegált képviselőiből. A vállalkozók elutasították ezeket a javaslatokat, és „nyílt üzemeket" követeltek, vagyis a szakszervezetek teljes likvidálását. A tanácskozás eredménytelenül végződött. Ugyanígy járt a második „ipari tanácskozás" is, amelyet Wilson 1920 januárjában hívott össze.

Az amerikai burzsoázia az antibolsevizmus cégére, a „vörösök" elleni küzdelem zászlaja alatt

folytatta a munkásosztály elleni harcát, e jelszóval alkalmazott terrort és megtorlásokat az amerikai nép legjobb fiai ellen. 1919 márciusában New York államban Lask szenátor elnöklete alatt bizottság alakult „a bolsevizmus felderítésére", amely veszett szovjetellenes kampányt indított.

A terror és a szovjetellenes hisztéria légkörében a kongresszus hárommillió dollárt irányzott elő a „radikalizmus" elleni harcra. A dolgozókkal szemben alkalmazandó büntető akciók végrehajtására 1919 májusában háborús veteránokból megalakították az Amerikai Légió nevű militarizált szervezetet, amelynek azt tűzték ki fő feladatául, hogy a legvégletesebb eszközökkel irtsa ki a „radikalizmust" és a „bolsevizmust".

Ugyanebben az időben fokozódott a négerüldözés is, kivált a déli államokban, ahol tovább garázdálkodott a Ku-Klux-Klan nevű fajüldöző terrorszervezet. A fajgyűlölő bandák négerpogromokat rendeztek az ország északi vidékein is, ahová a háború alatt félmillió néger költözött át délről. 1919 júliusában Washingtonban három napig, Chicagóban pedig két hétig dühöngött a fajgyűlölők véres terrorja.

A KOMMUNISTA PÁRT MEGALAKULÁSA

Az amerikai munkásmozgalom fejlődése és a szovjet kormány sikerei jelentősen megerősítették a balszárnyat a Szocialista Pártban, a Szocialista Munkáspártban, a Világ Ipari Munkásai nevű szindikalista szervezetben, sőt az Amerikai Munkásszövetségen belül is. Abban, hogy az amerikai szocialista mozgalom balszárnya eljutott a forradalmi marxizmus álláspontjához, nagy szerepet játszottak Lenin írásai és beszédei. Az amerikai munkásokhoz intézett levelében Lenin megvilágította harcuknak legfontosabb elméleti és gyakorlati kérdéseit.[4]

A Szocialista Párt balszárnya forradalmi lapokat és folyóiratokat adott ki. Ezek közül a legfontosabbak voltak: „The Class Struggle", „The Communist", „The Revolutionary Age", „The Proletarian", „The Socialist News". A John Reed szerkesztésében megjelenő „The Revolutionary Age" a balszárny központi lapja lett. A „The Revolutionary Age" és a „The Class Struggle" hasábjain Marx, Engels, Lenin művei jelentek meg teljes egészükben vagy szemelvényesen. A balszárny követelte, hogy szakítsanak a II. Internacionáléval. A baloldaliak vezetői közül William Haywood, Charles Ruthenberg, mindenekelőtt John Reed volt a legnépszerűbb. Szovjet-Oroszországból való visszatérése után John Reed agitációs körutat tett az Egyesült Államok iparvárosaiban, megjelentette világhírűvé vált könyvét — „Tíz nap, amely megrengette a világot" —, cikkeket írt a hős orosz munkásosztályról, amely Lenin vezetésével sikeresen teljesítette magasztos nemzetközi küldetését.

John Reed
Fénykép. 1919

A baloldaliak forradalmi tevékenysége megnövelte tekintélyüket. A Szocialista Párt Végrehajtó Bizottságának megválasztása alkalmával, 1919 májusában, a balszárny vezetői megkapták a szavazatok túlnyomó többségét. John Reed 17 235, Ruthenberg több mint 10 000 szavazatot kapott, míg a centrista Hillquitre mindössze

[4] Lásd Lenin: Levél az amerikai munkásokhoz. Lásd *Lenin* Művei. 28. köt. 49—64. old.

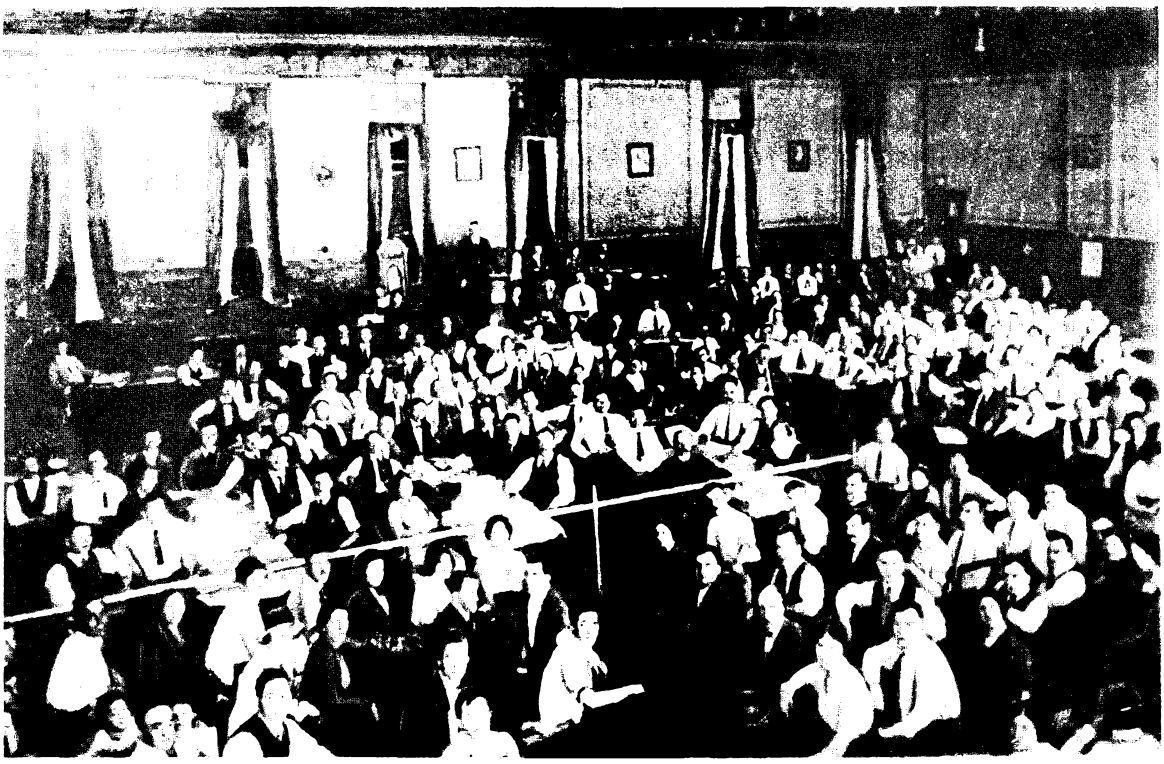

Az Egyesült Államok Kommunista Pártjának első kongresszusa
Fénykép. 1919

4775, a jobboldal vezetőjére, Bergerre pedig csak 4871 szavazat jutott. Az opportunisták ezért elhatározták, hogy leszámolnak az ellenzékkel: a balszárnyat és az azt támogató összes szekciót kizárták a pártból. (A 104 000 párttag közül ez összesen 55 000-et érintett.)

1919 júniusában New Yorkban megtartották a Szocialista Párt balszárnyának országos konferenciáját. A konferencián elfogadott kiáltvány szolidaritást vállalt a Kommunista Internacionálé elveivel. A Kommunista Párt megalakítását illetően azonban nem sikerült egyöntetű döntést elérni: a küldöttek egy része, Gurwich vezetésével, akiknek többsége az orosz föderáció (szervezet) tagja vagy Michigan állam képviselője volt, a párt haladéktalan megalakítása mellett foglalt állást; a küldöttek többsége, John Reeddel az élen, amellett szavazott, hogy halasszák el a döntést a Szocialista Párt augusztus 30-ára kitűzött konferenciájáig.

Augusztus 30-án Chicagóban megkezdődött a Szocialista Párt konferenciája, amelyre John Reed vezetésével a balszárny küldöttei is elmentek. Hillquit csoportja azonban a rendőrség segítségével, eltávolította a baloldaliakat a konferenciáról. Másnap, augusztus 31-én, John Reed hívei megalakították Amerika Kommunista Munkáspártját, amelynek akkoriban körülbelül 10 000 tagja volt.

A michigani csoport, Charles Ruthenberg részvételével, szeptember 1-én létrehozta Amerika Kommunista Pártját, amelybe főként nem amerikai származású munkások — köztük az orosz, a lengyel, az ukrán, a magyar, az észt, a litván, a lett föderáció tagjai — léptek be. Amerika Kommunista Pártjának ekkor körülbelül 58 000 tagja volt.

Mindkét kommunista párt elhatározta a Kommunista Internacionáléhoz való csatlakozást és elfogadta annak platformját. De a marxizmus—leninizmus elveit nem mindig alkalmazták helyesen

országuk konkrét viszonyaira; szektás hibákat követtek el a szakszervezetekben folytatandó munka és a parlamenti tevékenység kérdésében; a „baloldaliság" gyermekbetegségében szenvedtek. Az amerikai kommunisták helytelen álláspontot foglaltak el a dolgozóknak azokkal a pártjaival és szervezeteivel szemben, amelyek nem fogadták el a kommunista programot. Az volt a véleményük, hogy mivel ezek a szervezetek tagadják a proletárdiktatúra elvét, semmilyen együttműködés nem lehetséges velük. A néger kérdésben ugyancsak nem tanúsítottak kellő aktivitást.

A kommunista pártok megalakulásával szakadás következett be a munkásmozgalom forradalmi és opportunista irányzata között. A kommunistákra már a legelső perctől kezdve kegyetlen megtorló intézkedések zúdultak. 1919. október 16-án a rendőrség feldúlta a Kommunista Munkáspárt Központi Bizottságának clevelandi helyiségét, és letartóztatta a párt sok vezető funkcionáriusát. A november 8-i, New York-i tömeggyűlésen, amelyet a kommunisták az októberi forradalom második évfordulóján rendeztek, több száz embert — köztük sok kommunistát — letartóztattak. 1920. január 2-ára virradó éjszaka újabb letartóztatási hullám hömpölygött végig az országon. Mintegy tízezer embert vettek őrizetbe; köztük volt a kommunista pártok vezetőinek többsége. Mindkét párt illegalitásba kényszerült.

Charles Ruthenberg
Metszet. 1923

1920 májusában, a két párt Bridgmanben (Michigan állam) tartott illegális kongresszusán, megalakult az Egyesült Kommunista Párt. De Amerika Kommunista Pártja tagságának egy része továbbra is megtartotta szervezeti különállását. Egy évvel később, 1921 májusában, az újabb egyesülési kongresszuson, a teljes egység jegyében mondták ki Amerika Kommunista Pártjának megalakulását. A pártnak ekkor mindössze 12 000 tagja volt. A taglétszám csökkenése egyenesen következett a reakció vad támadásából, amellyel el akarta tiporni az amerikai kommunista mozgalom legelső hajtásait. A párt titkárává a börtönben levő Charles Ruthenberget választották. Ugyanabban az évben belépett a Kommunista Pártba a forradalmi munkások egy csoportja, amely azelőtt a Szakszervezeti Nevelési Ligához tartozott. Ezt a ligát William Foster alapította 1920-ban, az acélipari munkások sztrájkjának veresége után.

Amerika Kommunista Pártja továbbra is illegalitásban dolgozott. A párt tömegkapcsolatainak erősítése végett Charles Ruthenberg egy legális forradalmi proletárpárt megalakítását javasolta. 1921 decemberében különböző munkásszervezetek képviseletében 150 küldött gyűlt össze New Yorkban, és megalapította a Munkáspártot. Az Egyesült Államok valamennyi forradalmi szervezete képviselte magát a pártban; egyebek között a Szocialista Párt és a Világ Ipari Munkásai legkiválóbb forradalmárai is csatlakoztak hozzá. A Munkáspárt a tömegek közt végzett munkát állította figyelmének középpontjába.

Az amerikai kommunisták csak 1922—1923 fordulóján tudtak végre kilépni az illegalitásból. 1923 áprilisában Amerika Kommunista Pártja és a Munkáspárt egyesült; az egységes párt később, 1925-ben, az Amerikai Egyesült Államok Munkás (kommunista) Pártja nevet vette fel.

Így formálódott ki véglegesen az amerikai munkásosztály marxista—leninista pártja. Taglétszáma ekkor 25 000 fő volt. A fennállásának első éveiben szerzett tapasztalatok megmutatták, milyen óriási nehézségeket kell leküzdenie az Egyesült Államokban a kommunista mozgalomnak. Mint Ruthenberg mondotta, az amerikai kommunisták „Herkulesre mért feladatot vállaltak magukra... Huszonötezer munkás és munkásnő szállt szembe a kapitalizmus kolosszusával."

AZ 1920-AS ELNÖKVÁLASZTÁSOK

1920 novemberében az Egyesült Államokban megtartották a világháború utáni első elnökválasztásokat.

Már jóval a választási hadjárat kezdete előtt meglehetősen erős ellenzék alakult ki Wilsonnal és a Demokrata Párttal szemben. Wilson liberális gesztusaira és szónoklataira — amelyek a háború alatt a tömegek félrevezetéséhez kellettek — már nem volt szüksége a finánccoligarchiának. A párizsi békekonferencia megmutatta, hogy Wilson nem tudja biztosítani az Egyesült Államok számára a legfőbb nemzetközi döntőbíró szerepét. A Köztársasági Párt befolyásos körei, élükön Lodge szenátorral, a legsovinisztább monopoltőkések érdekeinek képviselőjével, mereven ellenezték a versailles-i szerződés ratifikálását és a Népszövetség elismerését. (A Népszövetségben ugyanis Anglia és Franciaország játszotta a vezető szerepet.) Élesen bírálta Wilsont a politikusok egy másik csoportja is Borah szenátor vezetésével; ez a csoport az európai ügyektől való „tartózkodást" követelte. A „tartózkodásnak" vagy „izolacionizmusnak" az volt az igazi értelme, hogy az Egyesült Államok semmiféle kötelezettséget ne vállaljon európai szövetségeseivel vagy a Népszövetséggel szemben, semmivel se korlátozza „cselekvési szabadságát" az amerikai kontinensen, amely a Monroe-elvből következik, s egyáltalán: semmivel se kösse meg a kezét a világuralomért folytatott harcban. Lodge és Borah csoportjai vereséget mértek Wilsonra a szenátusban: az Egyesült Államok nem ratifikálta a versailles-i szerződést, és nem lépett be a Népszövetségbe.

A Köztársasági Párt ügyesen kihasználta Wilson ellen a lakosság legkülönbözőbb rétegeinek elégedetlenségét a kormány bel- és külpolitikája miatt. A dolgozó tömegeket felháborította életkörülményeik rosszabbodása és a kormány szovjetellenes politikája. Wilsontól még azok a hívei is elfordultak, akik korábban hittek a 14 pontban; ezek most úgy érezték, hogy Wilson elárulta őket.

Az ír származású amerikaiak nem bocsátották meg Wilsonnak, hogy nem volt hajlandó felvetni azt a kérdést, hogy az ír nép képviselői részt vehessenek a párizsi békeértekezleten. A német és olasz származású amerikaiak azzal vádolták Wilsont, hogy megszegte Németországnak és Olaszországnak tett ígéreteit.

Mindez eleve eldöntötte az elnökválasztások kimenetelét. A Köztársasági Párt jelöltje Warren Harding szenátor volt, a kőolajmágnások embere, egészében véve meglehetősen szürke egyéniség. Választási programjában Harding élesen bírálta Wilson bel- és külpolitikáját és azt ígérte, hogy eltörli a háborús idők törvényeit, visszaállítja a védővámrendszert, erős hadsereget és flottát szervez, igazságos adórendszert vezet be stb.

A Demokrata Párt jelöltje, James M. Cox, Ohio állam kormányzója, a demagóg jelszavak tekintetében túl akart tenni a köztársaságiakon; ezért lándzsát tört a Fülöp-szigetek függetlensége mellett, együttérzését nyilvánította Írországnak az önrendelkezésért folytatott küzdelmével, belpolitikai téren pedig azt ígérte, hogy intézkedéseket tesz az életszínvonal emelésére, csökkenti az adókat, megtiltja a gyermekmunkát, megjavítja a farmerek helyzetét.

A Szocialista Párt elnökjelöltje Eugene Debs volt, aki ebben az időben háborúellenes tevékenység vádjával még börtönben ült.

Közvetlenül a választások előtt elfogadták a 19. számú alkotmánymódosítást, amelynek értel-

mében a nők a férfiakkal egyenlő szavazati jogot kaptak. Ez tetemesen megnövelte a választók számát.

A választások a Demokrata Párt vereségével végződtek. Warren Harding lett az elnök, 16 millió szavazattal. Cox kilencmillió, Eugene Debs pedig 920 000 szavazatot kapott.

A GAZDASÁGI VÁLSÁG ÉS A BELPOLITIKAI HELYZET KIÉLEZŐDÉSE

Az elnökválasztások egybeestek a gazdasági válság kezdetével. Az Egyesült Államok ipara már 1920 elején a pangás állapotába került; majd megindult a termelés rohamos csökkenése, az év második felében pedig gazdasági válság tört ki, amely hamarosan a többi kapitalista országra is átterjedt.

1921-ben az Egyesült Államok iparának termelő apparátusa több mint 40 százalékban kihasználatlanul állt. Összezsugorodott a külkereskedelem volumene: az import az 1920. évi 5278 millió dollárral szemben 1921-ben 2509 millió dollárra, az export pedig 8228 millió dollárról 4485 millió dollárra esett vissza. A mezőgazdasági termékek árának zuhanása meggyorsította a farmerek tömegeinek tönkrejutását. A dolgozók nehéz helyzetét tovább súlyosbította a minden eddigi méretet felülmúló munkanélküliség: 1921 júliusában a munkanélküliek száma 5 735 000 volt.

A vállalkozók fokozták támadásukat a munkásosztály életszínvonala ellen. Az International Paper Company 1921 áprilisában 30 százalékkal csökkentette munkásainak bérét, a United States Steel Corporation 1921 májusától augusztusáig több mint 45 százalékos bércsökkentést hajtott végre. Sok vállalatnál 50, sőt 75 százalékkal csökkentették a munkabéreket.

A munkásosztály szívósan ellenállt. 1920 áprilisában sztrájkba léptek a chicagói váltókezelők. A sztrájk az egész országra átterjedt és megbénította a legnagyobb vasúti fővonalak munkáját. Sztrájkoltak a nyugat-virginiai szénbányászok, az építőipari munkások, a nyomdászok, a konzervipari munkások is.

Az amerikai proletariátusban erősen élt a Szovjet-Oroszország iránti nemzetközi szolidaritás érzése. Amerika Kommunista Pártja a néptömegekhez intézett felhívásaiban leleplezte az imperialisták szovjetellenes politikáját. 1921-ben, amikor Szovjet-Oroszországban éhínség tört ki, és Lenin kifejezte azt a reményét, hogy a világ proletárjai a szovjetköztársaság segítségére sietnek,[5] az Egyesült Államokban bizottságok alakultak Oroszország megsegítésére, segélyalapot létesítettek az oroszországi éhezők részére. Széles körű tevékenységet fejtett ki Szovjet-Oroszország Barátainak Ligája, amelynek élén az amerikai proletariátus népszerű vezetői — Foster, Engdahl, Elisabeth Flynn — állottak. Felhívásaiban a liga megállapította: az egész amerikai nemzetet mozgósítani kell arra, hogy megmentsék Oroszországot a szenvedésektől, amelyeket az imperialista hatalmak által szervezett hosszú blokád idézett elő.

A köztársaságiak hatalomra kerülése után az amerikai monopóliumok elhatározták, hogy a szervezett munkásmozgalom megsemmisítése végett csapást mérnek a szakszervezetekre. A tőkések nyílt hadjáratot indítottak a szakszervezetek ellen; 250 városban külön egyesületeket alakítottak a kollektív szerződések elleni küzdelemre. A „munkához való jog" érvényesítésének jelszavával a monopóliumok harcot indítottak a „nyílt üzemek" bevezetéséért az egész iparban. Különböző terveket készítettek arra vonatkozóan, hogyan „részesüljenek" a munkások a vállalatok hasznából. A monopóliumok rendszeresen megvesztegették a proletariátus felső rétegét, kedvében jártak a munkásarisztokráciának. Az amerikai burzsoázia dolgát nagyban megkönnyítették a reformista szakszervezeti vezetők, akik ellenezték a munkásosztály bárminemű „politikai tevékenységét", és a sztrájkharc célját kizárólag a gazdasági követelések kielégítésére korlátozták.

[5] Lásd Lenin: Felhívás a nemzetközi proletariátushoz. Lásd *Lenin* Művei. 32. köt. Szikra 1953. 539—540. old.

A vasutasok sztrájkolnak
Industrial Pioneer, 1921

1922. április 1-én, tiltakozásul a munkabér leszállítása ellen, 600 000 bányász lépett sztrájkba. Véres összetűzésekre került sor a sztrájkolók és a bányák őrzésére felfogadott zsoldosok között. A rendőrség és a szövetségi katonaság is beavatkozott a küzdelembe. A bányászok nem voltak egységesek, és ez megkönnyítette a monopóliumoknak a sztrájk leverését. Az egyesült bányászszövetség vezetősége megegyezett a szénbánya-tulajdonosokkal, és a szakszervezet tagjai munkába álltak; a mintegy százezer szervezetlen bányászt sorsukra hagyták.

Július 1-én 400 000 vasutas lépett sztrájkba, ugyancsak a bérleszállítás ellen tiltakozva. Több államban mozgósították a nemzeti gárdát, a nagy vasúti csomópontokon pedig kihirdették a hadiállapotot. A vasúttársaságok óriási összegeket költöttek a sztrájk leverésére. Egyedül az őrcsapatok fenntartása 18,5 millió dollárba került. Szeptemberben a bíróság döntése véget vetett a sztrájknak. A vasutasok ismét munkába álltak, anélkül, hogy követeléseik teljesítését elérték volna. A többi sztrájk is kudarccal végződött.

Mindezek következtében a munkásmozgalom meggyengült. Az Amerikai Munkásszövetség taglétszáma az 1920-as 4 079 000 főről 1923-ra 2 926 000 főre csökkent. „A legsúlyosabb vereség volt ez — írta W. Foster —, amelyet az amerikai munkásmozgalom valaha is elszenvedett."

1922-ben az Egyesült Államok kijutott a gazdasági válságból. A burzsoázia megerősödött. Az egészből az óriásmonopóliumok húzták a legnagyobb hasznot, amelyeknek képviselői ott ültek Harding kormányában. Mellon pénzügyminiszter kiharcolta a monopóliumok jövedelmi adójának csökkentését, összesen hatmilliárd dollár értékben. A monopóliumok ezenkívül a korábban befizetett adókból 1271 millió dollár összegű „visszatérítést" kaptak. Mellon önmagának hétmillió dollárt „térített vissza", a vele kapcsolatban álló társaságoknak pedig még 14 millió dollárt. Fall belügyminiszter, nagyarányú megvesztegetés ellenében, potom áron átjátszotta a Sinclair és a Doheny kőolajtársaságok kezére a haditengerészeti hivatal részére fenntartott kőolajlelő területeket.

Harding hirtelen bekövetkezett halála (1923. augusztus 2) után különleges szenátusi bizottság alakult tevékenységének kivizsgálására. A sajtóban közzétett adatokból kiderült, hogy Harding kormánya idején hallatlan méreteket öltött a korrupció, a megvesztegetés és az állami vagyon hűtlen kezelése.

KÜLPOLITIKA

A Demokrata és a Köztársasági Párt közötti külpolitikai nézeteltérések főképp taktikai kérdésekre vonatkoztak. Wilson és Harding egyaránt a finánccoligarchia érdekeit képviselték, és ugyanazt a célt tűzték maguk elé: az Egyesült Államok imperialista pozícióinak erősítését az egész világon,

továbbá a forradalmi mozgalmak leverését, a nemzeti felszabadító mozgalmak elfojtását.

Ebből az imperialista politikából következett az Egyesült Államoknak a szovjet állammal szemben tanúsított engesztelhetetlen ellenségessége. A szovjet kormány igen fontosnak tartotta a normális kapcsolatok megteremtését az Egyesült Államokkal. 1918. május 14-én Lenin megküldte Robins ezredesnek, az Amerikai Vöröskereszt misszió vezetőjének a Legfelsőbb Népgazdasági Tanács előzetes tervét a szovjet—amerikai kereskedelemre vonatkozólag. A terv hárommilliárd rubelre becsülte a Szovjet-Oroszországból az Egyesült Államokba történő lehetséges export értékét. Robins eljuttatta a szovjet kormány javaslatát Lansing amerikai külügyminiszternek, de az amerikai kormány, amely ekkor már az intervenció útjára lépett, figyelmen kívül hagyta azt.

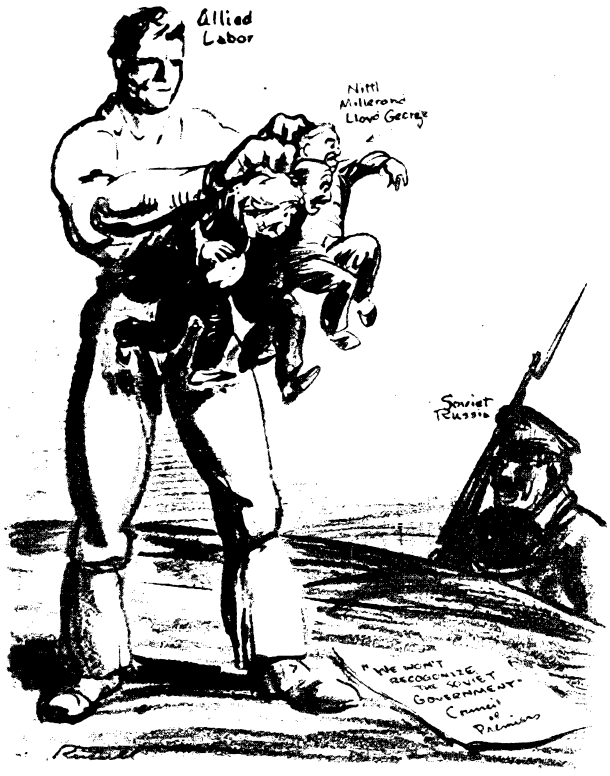

A munkás így szól Lloyd George-hoz, Millerandhoz és Nittihez: „Ismerjétek el a szovjet kormányt!" Liberator, 1920

1919. január 2-án a Külügyi Népbiztosság az akkoriban New Yorkban tartózkodó L. K. Martenszet kinevezte az OSZSZSZK Egyesült Államokbeli képviselőjének. Martensz március 19-én memorandumot nyújtott át a külügyminisztériumnak, amelyben javasolta, hogy kezdjenek tárgyalásokat „a kereskedelmi kapcsolatoknak a közeljövőben való újrafelvételéről". Az Egyesült Államok kormánya nem válaszolt erre a javaslatra, és továbbra is a Kerenszkij-kormány képviselőjét ismerte el „nagykövetnek".

Martensz először New Yorkban, majd Washingtonban rendezte be irodáját. Kapcsolatot teremtett az üzleti körökkel, szerződéseket kötött összesen 30 millió dollár értékű áru Szovjet-Oroszországba szállítására, majd további 300 millió dollár értékű megrendelésről tárgyalt. „Szovjet-Oroszország" címmel hetilapot indított, amelyben a valóságnak megfelelő hírek jelentek meg a szovjetországról. Martensz missziójának tevékenysége eredményes volt. New York-i mérnökök és technikusok kezdeményezésére megalakult a Szovjet-Oroszországnak nyújtandó műszaki segítség egyesülete. A haladó közéleti körökben megnőtt a rokonszenv a szovjetköztársaság iránt.

Ezeket az eredményeket látva aggódni kezdtek az amerikai reakciósok. Veszett rágalomhadjáratot és provokációs kampányt indítottak a misszió és Martensz személye ellen, akit „bomlasztó tevékenységgel" vádoltak. 1919. június 12-én a rendőrség rajtaütött Martensz irodáján, s lefoglalta az ott talált iratokat. A szenátus jogi bizottsága megvizsgálta Martensz ügyét, és noha nem talált rá semmiféle bizonyítékot, hogy Martensz bármivel is megsértette volna az amerikai törvényeket, az amerikai kormány „a III. Internacionáléval fenntartott kapcsolatai" miatt kiutasította őt az országból. 1921 januárjában Martensz Moszkvába érkezett. Az általa eszközölt megrendeléseket semmisnek nyilvánították.

1921 március végén az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság javaslatot tett Har-

ding elnöknek és a kongresszusnak arra, hogy állítsák helyre a két ország között a normális, hivatalos kapcsolatokat. Washingtonból azt válaszolták, hogy amíg nem történnek „gyökeres változások" Oroszország társadalmi és politikai rendszerében, az Egyesült Államok nem veszi fel vele a kapcsolatokat.

A Harding-kormány akadályokat gördített a magáncégeknek a szovjetországgal folytatott kereskedelme elé is: megtiltotta nekik, hogy bármiféle hitelt nyújtsanak szovjet szervezeteknek, és figyelmeztette őket arra, hogy a szovjetköztársaságokkal kereskedő amerikai cégek a saját felelősségükre és kockázatukra cselekszenek.

Németországot illetően a Harding-kormány az „izolacionizmus" politikájának leple alatt valójában a német imperializmus gazdasági és katonai erejének visszaállítására törekedett. Ezen az úton próbálta biztosítani az amerikai monopóliumok érdekeinek érvényesülését az európai konkurrensekkel folytatott harcban, s így igyekezett „védőbástyát" teremteni Európában „a kommunista veszély" ellen.

A Távol-Keleten az Egyesült Államok szüntelenül beavatkozott Kína belügyeibe; mind Kínában, mind pedig Japánban növelte tőkebefektetéseit, s fokozatosan kiszorította a japán imperialistákat kelet-ázsiai pozícióikból. Ez a politika az 1921—1922. évi washingtoni konferencián nyilvánult meg a legszembetűnőbben.

Az Egyesült Államok a latin-amerikai országokban is gazdasági és politikai uralmának kiterjesztésére törekedett. A „dollárdiplomácia" segítségével olyan kölcsönöket kényszerített ezekre az országokra, amelyek függő helyzetbe sodorták őket, megkaparintotta természeti kincseiket, uralkodó helyzetre tett szert gazdasági életükben, valamint a pénz- és hitelügy terén. Haitiban és a Dominikai Köztársaságban az Egyesült Államok nyílt katonai diktatúrát vezetett be. A megszállók ezrével gyilkolták le Haiti lakóit. Sok embert letartóztattak és középkori módszerekkel megkínoztak. A parasztokat kényszermunkára kötelezték: az ország legtávolabbi vidékeire hajtották őket utat építeni.

1922-ben az amerikai jogászok egy csoportja jelentést tett közzé a Haiti szigetén uralkodó állapotokról. A jelentésben többek között a következő olvasható: „Nagy nemzetünkre nézve politikailag amorális cselekedet, ha az útonálló szerepét játssza, és megtámadja azt, akinek nincs elég anyagi erőforrása, és fizikailag túlságosan gyenge ahhoz, hogy megvédelmezze szuverén jogait egy nála mérhetetlenül erősebb féllel szemben."

Kubában az Egyesült Államok még a háború alatt megszállási rendszert vezetett be, és lábbal tiporta az ország szuverenitását. Az Egyesült Államok durva beavatkozása a népharag olyan kitöréséhez vezetett, hogy az amerikai csapatoknak 1922 februárjában el kellett hagyniuk a szigetet.

4. JAPÁN

A MONOPOLTŐKE POZÍCIÓINAK ERŐSÖDÉSE

A japán imperialisták a világháború alatt kihasználták a számukra kedvező nemzetközi helyzetet, és nemcsak területi hódításokkal növelték erejüket (Kínában és a Csendes-óceánon), hanem a világpiacon is lényegesen visszaszorították konkurrenseiket. 1915-től 1918-ig Japán Európába irányuló exportja 60 százalékkal, Ázsiába irányuló exportja 125 százalékkal, Dél-Amerikába irányuló exportja 629 százalékkal és Afrikába irányuló exportja 1002 százalékkal nőtt meg. A háború alatt az export óriási összeggel — 1400 millió jennel — haladta meg az importot. A japán kereskedelmi flotta hajótere az 1913. évi 2 356 000 tonnáról 1919-ig 4 121 000 tonnára nőtt. Japán 1914-ben 350 millió jen aranykészlettel rendelkezett, 1919 végén pedig már 2 milliárd jen-

nel. Az antantországok hitelezőjeként összesen 500 millió jen összegben nyújtott kölcsönt Angliának, Franciaországnak és Oroszországnak (az októberi forradalom előtt).

A japán monopóliumok óriási vagyonokat harácsoltak össze a katonai megrendelések teljesítéséből, a koreai és kínai nép kirablásából s nem utolsósorban saját országuk dolgozóinak kizsákmányolásából. A profit 200—300, sőt 600 százalékot is elért. Mértéktelenül megerősödött a finánctőke oligarchia, amelynek élén a Mitsubishi, Mitsui, Okura, Yasuda, Furukawa, Sumitomo óriáskonszernek álltak.

A tőkekoncentráció következtében csökkent a bankok száma, tényleges vagyonuk viszont lényegesen megnőtt. 1912-ben Japánban 2161 bank működött, összesen 811 millió jen tőkével, 1920-ban pedig 2072 bank, 2575 millióval. A hiteléletet az öt nagybank uralta: a Yasuda, a Mitsui, Mitsubishi, a Sumitomo és a Daiichi bank.

Megszilárdult a japán burzsoázia politikai helyzete is. 1918-ban a monopóliumokkal szoros kapcsolatban álló Hara-kormány került hatalomra. A háború után a Hara-kormány elérte, hogy Japán megtarthatta a háború alatt elfoglalt csendes-óceáni és santungi német birtokokat. Japán fokozta behatolását Kínába, 150 000 főnyi intervenciós hadsereget küldött Szovjet-Oroszország ellen, támogatta Szemjonov, Kalmikov, Ungern és mások fehérgárdista bandáit, megpróbálta kiterjeszteni uralmát Mongóliára.

Ezzel egyidőben éreztetni kezdte hatását az egyes gazdasági ágak egyenetlen fejlődése, az agrárkérdés megoldatlansága, a belső piac szűk volta, a nemzetgazdaság függése az importnyersanyagoktól. Mindezek a tényezők korlátok közé szorították Japán ipari fejlődését.

FORRADALMI FELLENDÜLÉS 1918—1919-BEN

A japán néptömegeknek csak szenvedést és nyomort hozott a világháború. A burzsoá-földesúri uralkodó körök adóemeléssel, a városi és a falusi dolgozók kizsákmányolásának fokozásával fedezték a háború és a szovjetellenes intervenció költségeit. Megdrágultak a közszükségleti cikkek, csökkent a néptömegek életszínvonala. Mindez kiélezte az osztályellentéteket, és arra késztette az elkínzott, éhező munkásokat és parasztokat, hogy harcra keljenek elnyomóik ellen.

1918 augusztusában Japánban forrongásokra került sor, amelyek „rizslázadások" néven vonultak be a történelembe. Ezekben a tömegmegmozdulásokban összesen mintegy tízmillióan vettek részt. A dolog azzal kezdődött, hogy Toyama prefektúra egy kis halászfalujában a halászfeleségek — a magas élelmiszerárak ellen tiltakozva — elfoglalták és szétrombolták a rizsraktárakat. Ezt követően a mozgalom az egész országra átterjedt. Kyotóban, Osakában, Kobében, Tokióban és más helységekben a munkások és a városi szegényrétegek szétrombolták és felgyújtották azoknak a kereskedőknek a rizsraktárait, akik nem voltak hajlandók leszállított áron adni a rizst a lakosságnak, feldúlták a rendőrőrszobákat stb.

A „rizslázadások" több mint egy hónapig tartottak. Egyidejűleg sztrájkok törtek ki, amelyeket a munkások, valamint a gyárigazgatóságok és a hatóságok közti viharos összetűzések kísértek. A munkások gépeket romboltak, felügyelőket, vállalkozókat öltek meg. Ezek a megmozdulások ösztönös jellegük ellenére is nagy jelentőségűek voltak. Mint a japán munkásmozgalom egyik legnevesebb személyisége, Sen Katayama írta, e megmozdulások „bizonyos tapasztalatokat adtak a japán proletariátusnak; a proletariátus sokat tanult a japán monarchiával való első hősies összecsapásokból".

A japán munkások osztályharca fokozatosan szervezettebb formákat öltött. 1919-ben 2388 sztrájk zajlott le, 335 000 résztvevővel. Az első sorokban a vasmunkások, a bányászok és a textilipari munkások harcoltak. Sztrájkoltak a vasutasok, a nyomdászok, a postai alkalmazottak, a hajógyári munkások, a Hitati művek 25 000 munkása, a tokiói katonai arzenál 10 000 munkása, 10000

ércbányász Ashióban és 3000 Kamaishiben. A sztrájkolók a nyolcórás munkanap bevezetését, a munkafeltételek megjavítását, a sztrájktilalmat kimondó törvény hatálytalanítását és a szakszervezetek alakításához való jogot követelték.

A kormány megtorló intézkedéseket tett, rendőrséget és katonaságot vezényelt ki a sztrájkolók ellen, de a munkások megmozdulásainak többsége mégis teljes vagy részleges győzelemmel végződött. A szívós harc eredményeképpen a japán proletariátus tekintélyes része kivívta a napi nyolcórás munkaidőt.

A HARA-KORMÁNY KÜL- ÉS BELPOLITIKÁJA. AZ 1920-AS GAZDASÁGI VÁLSÁG ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

A „rizslázadások" és a sztrájkok nagy nyugtalanságot keltettek az uralkodó körökben. A Hara-kormány felszínes reformokkal próbálta kivezetni az országot a gazdasági és politikai nehézségekből. Az egyik ilyen reform az a törvény volt — 1919 februárjában —, amelynek értelmében a vagyoni választási cenzust évi 10 jen jövedelemadóról évi 3 jen jövedelemadóra szállították le; ez a törvény 1,5 millióról 3 millióra növelte a parlamenti választásokon szavazati joggal rendelkezők számát.

A kormánynak néhány olyan tagja is volt, aki az agresszív külpolitika bizonyos mérséklését tartotta szükségesnek. A koreai nép 1919 március-áprilisi imperialistaellenes felkelésének hatására a Hara-kormány tervet dolgozott ki a koreai és tajvani (formozai) gyarmati közigazgatás átszervezésére, majd kísérletet tett a Kína elleni nyílt fegyveres agresszióról való lemondásra. Nézeteltérések támadtak a kormányban a szovjetellenes intervenció folytatását illetően is. Az intervenciót nemcsak a néptömegek utasították el, hanem sok japán burzsoá politikus is, mert attól tartottak, hogy az tovább erősíti a militarista körök pozícióit. Ez utóbbiak azonban nagy befolyást gyakoroltak a kormányra, és szembeszegültek minden olyan kísérlettel, amely az ország külpolitikájának megváltoztatására irányult.

1920-ban Japánban gazdasági válság tört ki. Különösen visszaesett a termelés 1921-ben. 1919-hez viszonyítva a hajóépítés 88,2 százalékkal, az export 40 százalékkal, az import 30 százalékkal, a bányászat termelése 48 százalékkal, a gépgyártás 55,9 százalékkal csökkent. A munkanélküliek száma 1922-ben a hivatalos adatok szerint 1 283 000 volt.

Sen Katayama
Fénykép. 1921

A proletariátus életszínvonalának süllyedése újabb sztrájkhullámot idézett elő. Sztrájkoltak a bányászok, a gép- és acélipari munkások. De a gyengén szervezett, forradalmi párttal nem rendelkező japán munkásosztály óriási nehézségekkel került szembe a vállalkozók elleni harcban, hiszen az utóbbiak oldalán ott volt a burzsoá-földesúri állam egész erőszakapparátusa. Ebben az időszakban a sztrájkok többsége a munkások vereségével végződött.

A japán munkásmozgalom fejlődését nagymértékben előrelendítette az a tény, hogy 1921-ben megalakult a Japán Munkásszövetség, amelyben jelentős befolyásuk volt a baloldali elemeknek. 1922 októberében a szövetség forradalmi programot fogadott el, amely, bár tartalmazott néhány szindikalista tételt (például azt, hogy a tőke igája alól egyedül a szakszervezetek segítségével is felszabadulhat a munkásság), mégis csak meghirdette az

A tokiói dolgozók népgyűlésen követelik az általános választójogot
Fénykép. 1922

osztályelnyomás elleni harcot, és felismerte a proletariátus és a tőkések érdekei közti kibékíthetetlen ellentétet.

Heves küzdelem bontakozott ki a falun is. A japán parasztok többsége föld nélküli vagy törpebirtokos paraszt volt. 2 339 000 parasztgazdaság egy acre-nál kisebb birtokkal rendelkezett, 1 245 000 pedig egytől két acre-ig terjedő birtokkal. A parasztoknak több mint 70 százaléka bérelt — súlyos feltételek mellett — földet a nagybirtokosoktól, akik egyúttal uzsorások is voltak. Ugyancsak rendkívül nehéz körülmények között éltek a nagybirtokosok és a kulákok földjén dolgozó mezőgazdasági munkások.

A parasztságot nemcsak a feudális földesúri kizsákmányolás és az uzsora sújtotta, hanem az iparcikkek és a közszükségleti cikkek drágasága, továbbá a súlyos adóteher is.

Évről évre erősödtek az agrármozgalmak. 1917-ben 85 parasztmegmozdulás volt az országban, 1922-ben pedig már több mint háromezer. A parasztok megtámadták és felgyújtották a földesurak házait, önkényesen földet foglaltak a nagybirtokból. Forradalmi megmozdulásaikat gyakran az Oroszországból hazatért leszerelt katonák vezették.

A KOMMUNISTA PÁRT MEGALAKULÁSA. A FORRADALMI MOZGALOM 1922—1923-BAN

A japán munkások és parasztok megélénkülő forradalmi harca, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme és Szovjet-Oroszország további sikerei nagy hatással voltak a japán munkásmozgalom forradalmi marxista irányzatának fejlődésére. 1920 decemberében néhány szocialista csoport és kör megalakította a Japán Szocialista Ligát. Bár ebben a szervezetben jelentős anarcho-

Felhívás a Volga-vidék éhínség sújtotta lakosságának megsegítésére

A „Dzenej" („Élcsapat") című japán lap különszámának fedőlapja. 1922

szindikalista befolyás érvényesült, megalakulása mégis fontos állomást jelentett a japán proletariátus szervezettségének és öntudatának fejlődésében. A kormány 1921-ben betiltotta a ligát, amely csakhamar széthullott.

1921 folyamán országszerte marxista körök és kommunista csoportok alakultak. 1921 augusztusában Masanosuke Watanabe és Kyuiti Tokuda vezetésével megalakult a Népi Ébredés Pártja, amely tulajdonképpen a japán munkásosztály első forradalmi szervezete volt. Végül, 1922. július 15-én összeült a kommunista szervezetek kongresszusa, amely megalakította a Japán Kommunista Pártot. Szervezésében Sen Katajama, Masanosuke Watanabe, Kyuiti Tokuda, Soiti Itikava végezte a munka oroszlánrészét. Ugyanazon év novemberében a párt kiadta programját, amelynek fő követelései az alábbiak voltak: a monarchia és a feudális maradványok felszámolása, a nyolcórás munkanap bevezetése, a sajtó-, gyülekezési, szólás- és szervezkedési szabadság megvalósítása. 1923 februárjában megtartották a párt II. kongresszusát, amely jóváhagyta a párt szervezeti szabályzatát, és kijelölte a gyakorlati feladatokat.

A Kommunista Párt megalakulása a japán munkásosztály fontos vívmánya volt a forradalmi fellendülés időszakában. A párt nyomban magáévá tette a Kommunista Internacionálé politikáját és elveit. Propagálta a marxizmus—leninizmus eszméit, küzdött a nép létérdekeinek érvényesítéséért, felvilágosította a dolgozó tömegeket a Nagy Októberi Szocialista Forradalom és Szovjet-Oroszország igazáról; követelte a szovjet állam elismerését és a szovjetellenes intervenció haladéktalan beszüntetését.

A szovjetország védelmében indított kampány már 1921 végén—1922 elején nagy méreteket öltött. Röpcédulákon követelték az intervenció abbahagyását, pénzt gyűjtöttek az oroszországi éhezők megsegítésére. 1922 áprilisában az Osakában tartott szakszervezeti konferencia határozata kimondta, hogy agitációt kell folytatni a Szovjet-Oroszországgal való közeledés érdekében, „abból a célból, hogy segítsük Szovjet-Oroszország néptömegeit, az első proletár állam pionírjait". Májusban a Japán Munkásszövetség követelte, hogy a kormány vonja ki a japán csapatokat Szibériából, és vegye fel a kereskedelmi kapcsolatokat Oroszországgal. Júniusban japán haladó közéleti személyiségek megalakították „Az oroszországi intervenció ellen küzdő társaságot", valamint „Az éhező oroszországi munkások megsegítésének bizottságát".

A Vörös Hadsereg győzelmeinek következtében, továbbá a japán dolgozók intervencióellenes megmozdulásainak hatására a japán kormány 1922 októberében kénytelen volt visszahívni csapatait a szovjet Távol-Keletről. Észak-Szahalin kiürítésére 1925-ben került sor.

Japán munkásosztályának és valamennyi dolgozó rétegének forradalmi harca ebben az időszakban számottevő eredményeket hozott, de egészében véve még a spontaneitás volt rá jellemző. A Kommunista Párt még nem erősödött meg, és kevés volt benne a munkáselem. A párton belül —

Yamakawa vezetésével — egy jobboldali opportunista csoport működött, amely a likvidátori elhajlást képviselte. Yamakawa és hívei azt hirdették, hogy a polgári demokratikus forradalmat nem a proletariátusnak, hanem a burzsoáziának kell vezetnie, s hogy Japánban még nem értek meg a feltételek egy önálló proletárpárt létezéséhez. Mindez károsan befolyásolta a Kommunista Párt tevékenységét.

1923. szeptember 1-én Japánt nagy természeti csapás érte: katasztrofális földrengés sújtotta, amelynek 150 000 halottja volt. A földrengés több mint négymillió embert érintett; az anyagi kár 5,5 milliárd aranyjenre rúgott. A kormány a súlyos helyzetet a forradalmi szervezetek elleni terror fokozására használta ki. A földrengés után az egész országban rendkívüli állapotot rendelt el. Tömeges letartóztatásokat foganatosított, amelyek elsősorban a kommunistákat, a munkás- és parasztmozgalom aktív harcosait érintették.

XI. FEJEZET

A HALADÓ ÉS A REAKCIÓS ERŐK HARCA OLASZORSZÁGBAN ÉS SPANYOLORSZÁGBAN

1. OLASZORSZÁG

A világháború kimenetele csalódást okozott az olasz burzsoáziának. Az olasz uralkodó osztályok, amikor beléptek a háborúba, arra számítottak, hogy rövid idő alatt és jelentéktelen áldozatok árán nagy területeket szereznek, s lényegesen megerősítik nemzetközi pozícióikat. Mindez fordítva történt: a területi gyarapodás — Trentino (Dél-Tirol) és Isztria Triesszttel — jelentéktelen volt, viszont nagy árat kellett érte fizetni. A hosszú háborúban Olaszország óriási vérveszteséget szenvedett.

A frontokon mintegy 700 000 olasz katona vesztette életét. A háború költségei 46 milliárd lírára rúgtak, s a költségvetési kiadások 80 százalékát emésztették fel; a külföldi adósságok 19 milliárd lírával nőttek. A nyersanyag- és fűtőanyag-vásárlásra fordítható valuta hiánya miatt erősen visszaesett az ipari termelés. Csökkent a vetésterület, a terméshozam, az állatállomány. Az ország pénzügyei szétzilálódtak, fokozódott az infláció.

Olaszország nemzetközi helyzete erősen rosszabbodott. A szövetségesekhez való viszonyát kiélezte, hogy Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok nem akarták kielégíteni nagy területi igényeit, amelyeket elsősorban Fiume (Rijeka) kikötővárosra és Dalmáciára támasztott. Olaszországnak az a törekvése, hogy szlávlakta területeket kebelezzen be, éles konfliktust idézett elő az újonnan megalakult Szerb—Horvát—Szlovén Királyság és Olaszország között.

A FORRADALMI VÁLSÁG ÉRLELŐDÉSE

1919 elejére nagyon súlyossá vált Olaszország belső helyzete. A háború befejeződése ellenére a drágaság borzalmas méreteket öltött. A leszerelt katonák százezrei a városi és falusi munkanélküliek tömegeit gyarapították. A háború minden terhét a dolgozó tömegek viselték, s most viharos formában tört ki az uralkodó osztályok politikája miatti elégedetlenségük.

Országszerte kibontakozott a sztrájkmozgalom. 1919-ben 1871 sztrájkot jegyeztek fel 1 555 000 résztvevővel. A munkások a bérek felemelését, a nyolcórás munkanap bevezetését, a szakszervezetek jogainak kiterjesztését — ezen belül elsősorban a kötelező szakszervezeti munkaközvetítést — követelték. Különösen Észak-Olaszországban — de más vidékeken is — nagy számban alakultak üzemi tanácsok, amelyek egy-egy üzem összes munkását egyesítették. Ebben az időszakban még az ösztönösség jellemezte a munkásmozgalmat, de a sztrájkolók elszántsága oly nagy volt, hogy a vállalkozók és a kormány többnyire kénytelenek voltak kielégíteni a munkások követeléseit.

Vogliamo il riconoscimento delle Repubbliche Sovietiste

e l'immediato rimpatrio delle truppe italiane

„Követeljük a szovjet köztársaságok elismerését és az olasz csapatok haladéktalan hazaszállítását!"
Avanti, 1919. július 16

Erősödött a drágaság és az élelmiszer-spekuláció elleni tömegmozgalom is. 1919 júliusának első napjaiban több városban az élelmiszerüzletek szétrombolására és a rendőrséggel való összetűzésekre került sor.

A nép a frontról hazatérő katonáktól és a baloldali szocialista sajtóból megtudta az igazságot a forradalmi Oroszországról, a szovjetköztársaságnak az imperialista intervenció és a belső ellenforradalom ellen vívott győzelmes harcáról. Egész Olaszország Lenin nevét visszhangozta; az újságokból gondosan kivágott Lenin-képek nemcsak a munkáslakások falára kerültek fel, hanem a legeldugottabb falvak parasztviskóinak falára is. Rendkívül népszerűvé vált a jelszó: „Tegyük azt, amit az oroszok!"

A dolgozó tömegek viharosan tiltakoztak Olaszországnak a szovjetellenes intervencióban való részvétele ellen (olasz intervenciós csapatok harcoltak Szovjet-Oroszország északi részén, Szibériában és a Távol-Keleten).

1919. április 10-én a munkások az egész római tartományban 24 órás politikai sztrájkot tartottak, tiltakozásul a kormány politikája ellen, valamint a németországi januári harcok áldozatainak emlékére. A sztrájkban 50 000-nél több munkás és alkalmazott vett részt. Június közepén általános sztrájkot rendeztek Rómában, Milánóban, Torinóban, Genovában, Bolognában és néhány más városban, a következő jelszavakkal: „A társadalmi viszonyok gyökeres megváltoztatásáért!", „Le a drágasággal!" A tömeggyűlések és tüntetések résztvevői a szovjetellenes intervenció abbahagyását és az olasz csapatok kivonását követelték Szovjet-Oroszországból. Genovában, Torinóban és Nápolyban összetűzésekre került sor a rendőrséggel. A genovai munkások megakadályozták egy fegyverszállítmány elküldését a szovjet-oroszországi fehérgárdista bandáknak.

A forradalmi fellendülés a falu dolgozóit is magával ragadta. Az olasz parasztok, amikor megtudták, hogy Oroszországban sok millió paraszt kapott földet az elkobzott nagybirtokokból, követelni kezdték a háború alatt tett földosztási ígéretek beváltását. A dél-olaszországi parasztok 1919 derekán harcot indítottak a parlagon heverő földek elfoglalásáért. A kezdeményezők többnyire leszerelt katonák voltak. Többször előfordult, hogy a kormány által kivezényelt katonaság nem volt hajlandó lőni a parasztokra, sőt támogatta követeléseiket. A mozgalom olyannyira veszedelmes méreteket öltött, hogy a kormány 1919. szeptember 2-án kénytelen volt kiadni egy rendeletet, amely bizonyos esetekben lehetővé tette a nagybirtokosok tulajdonában levő, de parlagon heverő vagy rosszul megművelt földek ideiglenes átadását a paraszti szövetkezetek használatába.

A forradalmi hangulat a városi kispolgárságra is átterjedt.

Mindez kedvező feltételeket teremtett a tömegek összefogásához, a gyökeres gazdasági és

A „L'Ordine Nuovo" szerkesztősége
Fénykép. 1921

Antonio Gramsci
Fénykép. 1922

politikai változások kiharcolásához. Az Olasz Szocialista Párt azonban nem tudott élni ezzel a lehetőséggel. A párt akkori két fő irányzata, a reformista és a maximalista (centrista) áramlat közül, különböző okokból ugyan, de sem az első, sem a második nem volt képes biztosítani a munkásosztály forradalmi vezetését.

A reformista irányzathoz ismert parlamenti képviselők tartoztak — Turati, Treves, Modigliani —, akik sok év óta vezették a Szocialista Pártot, továbbá D'Aragona, Rigola, Buozzi, Baldesi, valamennyien szakszervezeti vezetők. A reformista vezérek szabotálták a munkásosztály forradalmi harcát, a burzsoáziával versengve rágalmazták a munkásosztály előtt a proletárforradalmat és Oroszországot. Bár a háború után a munkásosztály szemében nagyon megcsappant a reformisták tekintélye, s a reformista szárny a Szocialista Párton belül is kisebbségbe került, kezükben maradt a parlamenti frakció és olyan munkás-tömegszervezetek vezetése, mint az Általános Munkásszövetség és az Országos Szövetkezeti Liga.

A reformisták sok városi és tartományi képviselőtestületben is vezető pozíciókat töltöttek be. Ezekre a szervezetekre támaszkodva, latba vetve bőséges politikai tapasztalataikat, a reformisták sok esetben döntően befolyásolták a párt politikáját.

A Szocialista Párt tagjainak túlnyomó többsége a maximalisták (Serrati és társai) híve volt. A maximalisták forradalmi jelszavakat hangoztattak, a szocialista köztársaság és a proletárdiktatúra mellett foglaltak állást, de forradalmi frázisaikat nem támasztották alá tettekkel. A maximalisták elítélték ugyan a reformistákat — opportunizmusukért és megalkuvó politikájukért —, azonban határozottan ellenezték a velük való szakítást, arra hivatkozva, hogy meg kell őrizni „a párt egységét".

A Szocialista Párt balszárnya erélyesen követelte a szakítást, de még nagyon gyenge volt, és a szektás, „ultrabaloldali" tendenciák hatása alatt állott. A balszárny egyes vezetői (például Bordiga) ellenezték a szocialisták részvételét a parlamentben, és nem tekintették feladatuknak a tömegek megnyerését.

Következetesen marxista—leninista álláspontot foglalt el a torinói szocialista pártszervezet, amelyet Gramsci, Togliatti és Terracini vezettek. Ez a fiatal szocialistákból álló csoport 1919. május 1-én „Ordine Nuovo" címmel lapot indított. Az ebben megjelent cikkek a marxista—leninista elvek alapján vizsgálták az olasz forradalom kérdéseit. Az „Ordine Nuovo" befolyása azonban ekkor még nem terjedt túl Torinón, s így a lap nem tudta országos méretekben megszervezni az új típusú pártért folytatott harcot.

A forradalmi fellendülés légkörében a Szocialista Párt 1919 októberi bolognai kongresszusa olyan határozatot hozott, amely kimondta a proletárdiktatúráért folytatandó harcot és a Kommunista Internacionáléhoz való csatlakozást. Ez a határozat azonban papíron maradt.

ELLENTÉTEK AZ URALKODÓ OSZTÁLYOK TÁBORÁBAN

Az olasz uralkodó körökben már 1919 eleje óta zűrzavar, fejvesztettség uralkodott. A burzsoá diktatúra rendszere válságba jutott, az államhatalmi szervek a dezorganizáltság állapotába kerültek. A forradalmi mozgalom elfojtásában már nem lehetett a hadseregre és a rendőrségre támaszkodni.

Az uralkodó osztályok egy része olyan burzsoá párt létrehozására törekedett, amely széles társadalmi bázissal rendelkezik, és így fel tudja venni a versenyt a Szocialista Párttal. Ebből a célból a katolikus egyház reakciós vezető köreinek részvételével 1919 januárjában megalakították a Néppártot. Az új párt úgy akarta távol tartani a paraszti tömegeket a forradalmi mozgalomtól és a munkásosztálytól, hogy a polgári demokratikus reformok meglehetősen széles körű programját hirdette meg; e program magában foglalta azt a követelést is, hogy a parasztokat a nagybirtokok egy részének megváltása útján földhöz juttassák.

Az uralkodó körök egy másik része erőszakos rendszabályokat követelt a forradalmi mozgalom ellen. Inspirációjukra szélsőséges nacionalista elemek különítményeket alakítottak a munkásszervezetek elleni harcra. Benito Mussolini, akit a háború alatt kizártak a Szocialista Pártból, „harci csoportokat" (fascio di combattimento) hozott létre, Gabriele D'Annunzio költő pedig a „légiósok" fegyveres alakulatait szervezte meg. Ezeket a félig katonai jellegű csoportosulásokat a nagyiparosok pénzelték; tagjaik nagyobbrészt deklasszált elemek, leszerelt katonák és altisztek voltak. Mussolini osztagai 1919. április 15-én végrehajtották az első fasiszta terrorcselekedetet: támadást intéztek az „Avanti" című szocialista lap szerkesztősége ellen.

Olaszország uralkodó körei a külpolitikai kérdésekben sem voltak egységesek. Két táborra oszlottak: a nyíltan agressziós elemek nagyszabású annexiókat és aktív hódító politikát követeltek, a mérsékelt elemek viszont veszélyesnek ítélték a háborús kalandokba bocsátkozást.

Az agresszív tábor élén a Nacionalista Párt és a jobboldali liberálisok álltak, akiknek egyik

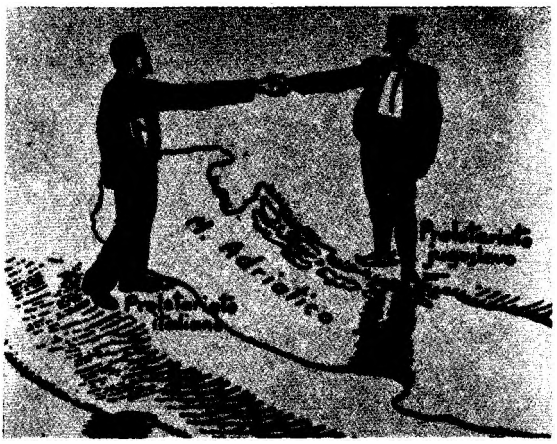

„Mi így oldjuk meg az Adriai-problémát"
Avanti, 1920 február

vezetője — Sonnino — ebben az időben Olaszország külügyminisztere volt. Orlando miniszterelnök a külpolitikai kérdésekben Sonnino felfogásához közel eső álláspontra helyezkedett. A párizsi békeértekezleten Orlando és Sonnino egész sereg olyan Adria menti terület Olaszországhoz csatolását követelte, amelyeket túlnyomórészt szlávok népesítettek be. Ilyenek voltak: Isztria (Trieszttel), Fiume (Rijeka), Dalmácia. Követelték azt is, hogy Albánia kerüljön Olaszország protektorátusa alá, s hogy elégítsék ki az Izmirre és a közép- és északkelet-afrikai gyarmatokra vonatkozó olasz igényeket. Intenzív propagandát folytatott a nagyszabású hódító politika mellett Mussolini „Popolo d'Italia" című lapjának hasábjain.

Mérsékeltebb nézeteket vallottak a baloldali liberálisok (Nitti, Giolitti). Ellenezték Dalmácia annektálását és azon az álláspontón voltak, hogy Isztria és Fiume kérdésében megállapodásra kell jutni a Szerb—Horvát—Szlovén Királysággal.

A szocialisták erélyesen elutasították az annexiós politikát és síkraszálltak a jugoszláv és olasz nép közti jószomszédi kapcsolatokért.

Az a tény, hogy az olasz annexiós tervek kudarcot szenvedtek a párizsi konferencián, s hogy ezzel kapcsolatban konfliktus támadt Olaszország és a nyugati szövetségesek között, megrendítette az Orlando-kormány helyzetét: a kormány 1919 június közepén kénytelen volt beadni lemondását. A Nitti alakította új kormány titkos egyezményt kötött Görögországgal, amelynek értelmében gyakorlatilag lemondott az Izmirre támasztott igényekről; Fiume és Dalmácia kérdésében ugyanakkor sikertelenül próbálkozott kompromisszumra jutni a szövetségesekkel.

A Nitti-kormány bizonyos változtatásokat eszközölt a Szovjet-Oroszország irányában folytatott politikában is. A néptömegek viharos tiltakozása arra késztette, hogy lemondjon a szovjetellenes kalandorvállalkozásokban való részvételről. 1919 júniusának végén a kormány utasítást adott a hadügyminisztériumnak, hogy készítse elő az olasz csapatok hazaszállítását Oroszországból. 1919. június 20—21-én Szovjet-Oroszország és a Magyar Tanácsköztársaság védelmében általános politikai sztrájk zajlott le; ez arra késztette Nittit, hogy siettesse a dolgot. Így azután augusztus végén már egyetlen olasz katona sem volt Szovjet-Oroszország északi részén.

A nacionalisták és a fasiszták dühödten támadták a Nitti-kormány mérsékelt külpolitikáját. Különösen veszett kampányt indítottak a tervezett fiumei és dalmáciai kompromisszum ellen. A reakciós tisztikar is elégedetlenkedett, és minden erővel akadályozni igyekezett a Szerb—Horvát—Szlovén Királysággal való kapcsolatok békés rendezését. A nacionalisták kiadták a jelszót: „Fiume vagy halál!" 1919. szeptember 12-én D'Annunzio, „légiósainak" élén, elfoglalta Fiumét. A szövetséges csapatok ott állomásozó helyőrsége, amelynek egy olasz tábornok volt a parancsnoka, semmiféle ellenállást sem tanúsított. D'Annunzio kikiáltotta a fiumei „köztársaságot".

AZ 1920-AS FORRADALMI FELLENDÜLÉS

1919. november 16-án parlamenti választásokat tartottak az arányos választási rendszer alapján. A Szocialista Párt nagy győzelmet aratott: megkapta az összes szavazatok egyharmadát (5,6 millió szavazatból 1 840 000-et), és 156 mandátumot szerzett. A régi burzsoá pártok, elsősorban a különböző árnyalatú liberálisok, akik évtizedekig kezükben tartották a hatalmat, súlyos

vereséget szenvedtek: a szocialisták után a Néppárt került a második helyre (mintegy 1 200 000 szavazattal, 100 mandátummal).

A választási harcban első ízben részt vevő fasiszták teljes vereséget szenvedtek, pedig a tömegek megnyerése érdekében nem fukarkodtak a demagóg ígéretekkel. A fasiszta mozgalom 1919 augusztusában közzétett programja és a fasiszta vezérek választási beszédei például ilyen jelszavakat tartalmaztak: hívják össze az alkotmányozó gyűlést, kiáltsák ki a köztársaságot, szüntessék meg a szenátust, töröljék el az általános hadkötelezettséget, a címeket és a rangokat, kobozzák el a „nem termelő" tőkét és így tovább. Ennek ellenére egyetlen fasiszta képviselőjelölt sem jutott be a parlamentbe. Milánóban, ahol a Szocialista Párt 170 000, a Néppárt pedig 75 000 szavazatot kapott, a fasiszta listára, amelynek listavezetője Mussolini volt, 5000-nél is kevesebben szavaztak.

Palmiro Togliatti
Fénykép. 1920

A parlamenti választások után tovább élesződött a politikai küzdelem. 1920 áprilisában Torinóban általános sztrájk tört ki, mert a vállalkozók megpróbálták korlátozni az üzemi bizottságok jogait. A torinói munkások harca, amelyet a baloldali szocialisták — Togliatti, Gramsci és mások — vezettek az üzemi bizottságok védelmében, fényesen bizonyította, milyen fejlődésen ment át az olasz proletariátus osztályöntudata. A torinói vas- és fémmunkások sztrájkját egész Piemont munkásságának szolidaritási sztrájkja támogatta; a sztrájk időben egybeesett a mezőgazdasági munkások tömegmozgalmával is. Ennek ellenére 11 napi kemény küzdelem után az Általános Munkásszövetség reformista vezetőinek sikerült meghiúsítaniuk a sztrájk folytatását.

1920 augusztusában a vas- és fémmunkások béremelést követeltek. A vállalkozók tömeges munkáselbocsátással válaszoltak. Ez volt a közvetlen kiváltó oka az olasz proletariátus hatalmas megmozdulásának: a gyárak elfoglalásának. A mozgalom a fémfeldolgozó és gépipari üzemekről sok más, az előbbiekkel kapcsolatban álló üzemre — villanyerőművekre, textilgyárakra, vegyiüzemekre, bőrgyárakra, üveggyárakra stb. — is átterjedt. A legnagyobb méreteket az észak-olaszországi iparvidékeken — Piemontban, Lombardiában és Liguriában — öltötte; központja Milánó, de mindenek előtt Torinó volt. A megmozdulás hamarosan Közép- és Dél-Olaszországra is átterjedt.

A gyárak százai három-négy hétig a munkások kezében voltak. A tisztviselők és a műszakiak jelentős része a munkások igazgatta gyárakban is tovább folytatta a munkát. A munkások megoldották a nyersanyagellátást, a késztermékek értékesítését, a munkabérek kifizetését és az élelmezést, vörösőrséget alakítottak, és fegyverkészítéshez kezdtek, hogy védekezni tudjanak a kormány és a vállalkozók merényleteivel szemben. Különösen jól szervezték meg az őrséget és a termelést Torinóban, ahol a mozgalom élén a Szocialista Párt helyi szervezete állott, Gramsci és Togliatti vezetésével.

A forradalmi válság országos, össznemzeti jellegűvé nőtt. A munkásosztály harcos megmozdulásai a falura is hatottak. Szicíliában a parasztok megkezdték a nagybirtokok elfoglalását.

A mozgalom óriási méretei pánikot keltettek a monopoltőkés burzsoázia soraiban. Az 1920 júniusában hivatalba lépett Giolitti-kormány és a vállalkozók nem mertek fegyveres erőt alkalmazni a munkások ellen. Más módszerhez folyamodtak. A reformista vezetők segítségével becsapták a munkásokat: megígérték nekik, hogy törvénybe iktatják az üzemi munkásellenőrzést, és 10—20 százalékkal felemelik a munkabéreket. Az Általános Munkásszövetség D'Aragona vezette reformista

vezetősége a munkásosztály győzelmének tüntette fel ezeket az ígéreteket, és segített a burzsoáziának az olasz történelem legnagyobb proletár-megmozdulásának leszerelésében. A Szocialista Párt centrista vezetősége pedig, megijedve a tömegek forradalmi lendületétől, nem mert a mozgalom élére állni, és nem leplezte le Giolitti és D'Aragona alkuját.

A félrevezetett, az igazi forradalmi vezetéstől megfosztott munkások elhagyták az üzemeket. Súlyos veresége volt ez az olasz proletariátusnak. A Giolitti-kormány nem vitte keresztül a megígért munkásellenőrzést, a vas- és fémmunkások béremelését pedig hamarosan semmivé tette a drágaság és a munkanélküliség növekedése.

1920 szeptemberétől a forradalmi munkásmozgalom hulláma apadni kezdett. Mindamellett az év végén tartott községi választásokon a Szocialista Párt nagy győzelmet aratott: megszerezte a mandátumoknak több mint egyharmadát.

1920 őszén a Giolitti-kormánynak sikerült ideiglenesen rendeznie a Szerb—Horvát—Szlovén Királysággal fennálló vitás kérdéseket. 1920. november 12-én megkötötték a rapallói szerződést, amelynek értelmében Fiumét és közvetlen környékét „Fiume szabad államnak" nyilvánították. Olaszország Dalmáciában csak Zára kikötőjét kapta meg, az Adriai-tenger néhány szigetével. D'Annunzio megtagadta a Fiuméra vonatkozó szerződés elismerését, de arra a fenyegetésre, hogy az olasz kormánycsapatok lőni fogják a várost, mégis csak kivonult Fiuméból. Ezzel megszűnt D'Annunzio 16 hónapja fennálló „köztársasága".

AZ OLASZ KOMMUNISTA PÁRT MEGALAKULÁSA

A forradalmi tömegharc tapasztalatai meggyőzték az olasz munkásosztály élenjáró részét: meg kell teremtenie valóban forradalmi, marxista—leninista pártját.

A maximalisták politikájának csődje, amely különösen szembeszökővé vált 1920 szeptemberében, meggyorsította a Szocialista Párt válságának kibontakozását. Megerősödött a balszárny — a kommunista szárny. 1921 januárjában Livornóban összeült a Szocialista Párt kongresszusa, amelynek küldöttei a párt 172 000 tagját képviselték. A baloldaliak határozati javaslata, amely a Kommunista Internacionáléhoz való feltétel nélküli csatlakozást és a reformistáknak a pártból való kizárását követelte, 58 000 szavazatot kapott; a reformisták határozati javaslata 14 000 szavazatot ért el; végül 98 000 szavazatot kapott a maximalisták határozati javaslata, amely magában foglalta a Kommunista Internacionáléhoz való csatlakozást, de elutasította a reformista szárnynak a pártból való kizárását. A szavazás után, január 21-én, a baloldaliak az „Internacionálét" énekelve kivonultak a kongresszusról és közölték, hogy kilépnek a Szocialista Pártból. Még ugyanazon a napon megtartották az Olasz Kommunista Párt alapító kongresszusát, és elhatározták a Kommunista Internacionáléba való belépését.

A Kommunista Párt megalakulása rendkívül fontos lépés volt az olasz munkásmozgalom fejlődésében. De a párt sikeres munkáját eleinte súlyos hibák akadályozták. Megalapításánál kispolgári opportunista elemek is ott voltak; ezek Bordiga körül csoportosultak, aki egészen 1923-ig vezető szerepet töltött be a párt Központi Bizottságában. Bordiga és hívei szektás politikát folytattak, amely akadályozta a munkásosztály egységfrontjának megteremtését.

A BURZSOÁZIA TÁMADÁSA A MUNKÁSOSZTÁLY ELLEN. A FASISZTÁK HATALOMRA JUTÁSA

A forradalmi hullám 1920—1921-es apálya a gazdasági válság idején következett be. A válság, amelynek jelei már 1920 közepén félreérthetetlenül megmutatkoztak, a továbbiakban mintegy két évig tartott. Ezalatt a vasércbányászat termelése a felére, a széntermelés a kétharmadára, a vil-

Pármai antifasiszta munkások a barikádokon, 1922 augusztusában
Fénykép

lamosenergia-termelés a négyötödére, a nyersvastermelés a kétharmadára csökkent, a rézolvasztás pedig csaknem teljesen megszűnt. A munkanélküliek átlagos száma 1922-ben csaknem háromszor annyi volt, mint 1920-ban (407 000 az 1920. évi 150 000-rel szemben). Erősen csökkent a dolgozók életszínvonala.

A válság következtében tömegesen jutottak csődbe a vállalatok az 1919-es 500 és az 1920-as 700 csőddel szemben 1921-ben 1800-ra, 1922-ben 3600-ra és 1923-ban 5700-ra emelkedett a bejelentett csődök száma. A kis- és középtőkések ezrei mellett néhány nagy monopolvállalat is csődbe jutott, így az Ilva és az Ansaldo gépipari trószt, valamint az utóbbival kapcsolatban álló Banco di Sconto nevű bank. Az állam óriási összegeket fordított a tőkemágnások megmentésére; csupán két bank — a Banco di Sconto és a Banco di Roma — négymilliárd lírát emésztett fel.

Egészében véve a válság meggyorsította a tőkekoncentrációt, tovább erősítette a monopóliumok hatalmát, de ugyanakkor lényegesen megváltoztatta a monopoltőkés csoportok közötti erőviszonyokat is. A kohó- és gépipari óriások mellé hatalmas vegyipari monopóliumok (Montecatini, Snia Viscosa) és elektromosipari trösztök (Edison, Adriatica stb.) nyomultak fel.

1920 végén a monopoltőkés burzsoázia támadást indított a munkásosztály ellen, s egyre nélkülözhetetlenebbnek vélte a munkásmozgalom letörésére alkalmas terrormódszereket. A Giolitti-kormány immár módszeresen támogatta a fasisztákat.

A fasiszta szervezetek gomba módra szaporodtak: nagy számban csatlakoztak hozzájuk a kulák, nagybirtokos és soviniszta érzelmű kispolgári elemek. Néhány hónap leforgása alatt a fasiszták száma megötszöröződött. Fegyveres fasiszta bandák megtámadták, bántalmazták és orvul legyilkolták a munkásmozgalom aktivistáit, feldúlták és felgyújtották a munkásszervezetek

helyiségeit, szétkergették az önkormányzati testületeket. 1920 végén a fasiszták feloszlatták a bolognai városi önkormányzatot, amely a Szocialista Párt erődje volt. A monopóliumok, a kormány, a helyi hatóságok, a katonaság és a rendőrség közvetlen segítségével egymás után kerítették hatalmukba a tartományokat.

A munkások hősies ellenállást tanúsítottak a fasizmussal szemben. Bordiga elzárkózó utasítása ellenére a kommunisták sok helyütt a tömegek antifasiszta harcának élére álltak. 1921 tavaszán széles körű egységfrontmozgalom bontakozott ki, az „arditi del popolo" (népi őrség) mozgalma. Ennek keretében fegyveres forradalmi csapatok alakultak, amelyekben különböző politikai nézeteket valló antifasiszták vettek részt és szálltak szembe fegyveresen a fasiszta erőszakkal. A kommunisták szorosan együttműködtek az „arditi del popolo" szervezeteivel, beléptek a fegyveres osztagokba, és részt vettek a fasiszta bandák elleni küzdelem megszervezésében.

1921 májusában parlamenti választások zajlottak le. Nem váltak be Giolittinak azok a reményei, amelyeket a baloldali pártok gyengüléséhez fűzött. A Giolittival blokkra lépő fasiszták mindössze 35 mandátumhoz jutottak, míg a szocialisták és a kommunisták összesen 138, a néppártiak pedig 108 mandátumot kaptak. A választási eredmények Giolitti súlyos vereségét jelentették; június végén kénytelen volt beadni lemondását. Utóda Bonomi lett, egy volt szocialista, aki a Giolitti-kormányban a hadügyminiszteri tisztséget töltött be, és aktívan segítette a fasiszta osztagok megalakítását és felfegyverzését.

1921 júliusában De Nicola, a képviselőház elnöke javaslatot tett arra, hogy a fasiszták és a szocialisták kössenek „békéltető paktumot". Ennek a manővernek az volt a célja, hogy félrevezesse a munkástömegeket, visszatartsa őket a fasizmus elleni aktív harctól, megakadályozza a harcos antifasiszta egységfront kialakulását. Mussolini és a Szocialista Párt vezetői elfogadták De Nicola javaslatát, és aláírták a paktumot. A Kommunista Párt nyomban leleplezte a szocialisták kapituláns politikáját és a „békéltetést" hirdető frázisok demagóg jellegét. Az események nagyon hamar igazolták a kommunista álláspont helyességét. A „békéltető paktum" még rövid időre sem szüntette meg a fasiszta terrort. A Bonomi-kormány, majd az 1922 februárjában helyére lépő Facta-kormány tovább folytatta Giolitti politikáját, és teljes erővel támogatta a fasisztákat.

A tömegek nyomására a Szocialista Párt, továbbá az Általános Munkásszövetség és más szakmai szervezetek 1922 februárjában megalakították a Munka Szövetségét. Ez voltaképpen az antifasiszta egységfront szervezete lett volna, de reformista vezetői nem szánták rá magukat, hogy túllépjenek a szakszervezeti mozgalom keretein. A Kommunista Párt Központi Bizottsága támogatta a Munka Szövetségét, de arra nem tudta felhasználni, hogy segítségével a fasizmus ellen mozgósítsa a munkástömegeket.

A Kommunista Párt torinói helyisége, miután a fasiszták 1922 decemberében feldúlták
Fénykép

A Szocialista Párt vezetőinek kapituláns politikája és Bordiga szektássága megnehezítette a dolgozó tömegeknek a fasiszta támadás ellen vívott küzdelmét. Ennek ellenére az olasz munkások továbbra is önfeláldozóan harcoltak. A városok egész sorában meghátrálásra kényszerítették a fasiszta bandákat. Augusztus 1-én a Munka Szövetsége általános politikai sztrájkot szervezett a fasiszta terror elleni tiltakozásul. A sztrájkban nagy tömegek vettek részt; sok helyütt véres összetűzésekre került sor a rendőrséggel és a fegyveres fasiszta bandákkal. A harc tetőfokán azonban a Munka Szövetségé-

nek reformista vezetői áruló módon utasítást adtak a sztrájk befejezésére. Bár a munkások tekintélyes része megtagadta ennek az utasításnak teljesítését, ez a lépés mégis dezorientálta a sztrájkolókat, és elkerülhetetlenné tette a sztrájk vereségét.

A reformisták árulása olyan felháborodást keltett a tömegekben, hogy a Szocialista Párt centrista vezetősége kénytelen volt szakítani a reformistákkal: az 1922 októberi kongresszuson a reformistákat kizárták a pártból.

Az augusztusi sztrájk veresége megnyitotta a fasiszták előtt a hatalomhoz vezető utat. Az uralkodó finánctőkés csoportok — köztük a nagyiparosok legfőbb szerve, az Ipar Szövetsége —, továbbá a hadsereg vezetői, a királyi udvar és a Vatikán azt kívánták, hogy Mussolini alakítson kormányt. E körökre támaszkodva Mussolini október 27-én parancsot adott a „Rómába vonulásra" („Marcia su Roma"). Másnap, október 28-án a felfegyverzett fasiszta bandák behatoltak Rómába, anélkül, hogy a katonaság és a rendőrség részéről a legcsekélyebb ellenállásba is ütköztek volna. A király Mussolinit nevezte ki miniszterelnökké. Olaszországban kezdetét vette a fasiszta diktatúra.

Mussolini a fasiszta párt négy képviselőjéből, más burzsoá pártok 10 képviselőjéből és néhány „pártonkívüli szakemberből" alakított kormányt. Már a hatalomra jutását követő első hónapokban több reakciós törvényt adott ki a dolgozók ellen. A földnélküli és törpebirtokos parasztoknak még azt a kevés földet is vissza kellett adniuk a nagybirtokosoknak, ami 1918—1922-ben a kezükbe került; a nagybirtokosok most azt a jogot is visszakapták, hogy elkergessék a földről a bérlőket és részes bérlőket. A kormány törölte a nagyiparosoknak és a nagybirtokosoknak az állammal szemben fennálló tartozásait. Az üzemi tanácsok és az üzemi bizottságok helyét a gyárakban a kormánybiztosok foglalták el; a szakszervezeteket a fasiszta szervezetek ellenőrzése alá rendelték, a munkanélküliség esetére szóló biztosítást megszüntették, az adókat felemelték. A carabinierik (csendőrök) létszámát 60 000-ről 90 000-re növelték.

A fasiszták vad terrort alkalmaztak a forradalmárok, mindenekelőtt a kommunisták ellen. 1922 decemberében vérfürdőt rendeztek Torinóban: éjszaka betörtek a kommunisták és a szocialisták lakásaiba, és sokukat feleségük, gyermekeik szeme láttára meggyilkolták.

A fasiszta kormány a legelső perctől kezdve agresszív külpolitikát folytatott. 1923 augusztusában konfliktust provokált Görögországgal, és megszállta Korfu szigetét. Ugyanezen év szeptemberében Mussolini, megszegve a rapallói szerződést, megszállta Fiumét. Mindez azonban nem erősítette meg Olaszország nemzetközi helyzetét; az ország továbbra is az erősebb imperialista hatalmaktól függött. Amikor Anglia — helytelenítve Korfu megszállását — az olasz csapatok visszavonását követelte, Mussolini kiürítette a szigetet. A fasiszta Olaszország a nemzetközi politika sok más kérdésében is alárendelt szerepet játszott Angliával, Franciaországgal és az Egyesült Államokkal szemben.

2. SPANYOLORSZÁG

A spanyol burzsoázia és nagybirtokosság a végsőkig kiaknázta azokat a gazdagodási lehetőségeket, amelyeket Spanyolországnak az 1914—1918-as világháborúban tanúsított semlegessége nyújtott. Mindkét hadviselő csoportnak nagy mennyiségben szállított élelmet, stratégiai nyersanyagokat, iparcikkeket, s eközben óriási nyereségeket vágott zsebre. Számottevően megnőtt az ipar részaránya az ország gazdasági életében: mintegy 500 új vállalat keletkezett, összesen 500 millió pezeta alaptőkével; 67 százalékkal emelkedett a széntermelés, megnőtt a kohászat termelése, ezen belül pedig különösen az acélolvasztásé. A nagyburzsoázia mind jelentősebb szerepet játszott a politikai és a társadalmi életben. A burzsoá-földesúri blokk, amely a Bourbon-monarchia támaszát alkotta, most már ugyanannyira szívén viselte a monopoltőke érdekeit, mint a földbirtokos arisztokrácia és az egyházfejedelmek érdekeit.

Spanyolország azonban még mindig elmaradott ország volt, amelynek mezőgazdaságában szívósan éltek a feudális maradványok. Az ipar fejletlen volt; a spanyol gazdasági élet önálló fejlődését nagymértékben akadályozta a külföldi tőke, kivált az angol tőke, amely a spanyolországi tőkebefektetéseknek több mint a felét alkotta.

A városi és falusi dolgozó tömegek továbbra is nagy nyomorban éltek; sőt, a háború alatt még romlott is a helyzetük, mivel az élelmiszerek és az iparcikkek árindexe 107 százalékkal emelkedett, a névleges munkabér viszont csaknem mindenütt a háború előtti szinten maradt. Az uralkodó osztályok fokozták a dolgozók kizsákmányolását. Kettős elnyomás nehezedett a nemzeti kisebbségekre — a katalánokra, a galíciaiakra és a baszkokra. Teljes jogfosztottságban élt az afrikai gyarmatok lakossága.

AZ 1918—1919-ES FORRADALMI FELLENDÜLÉS

A háború befejeződésével súlyos zavarok léptek fel a spanyol gazdasági életben. A katonai megrendelések megszűnése miatt sok üzem bezárta kapuját, más üzemek pedig nem teljes kapacitással dolgoztak. Az export erősen visszaesett, a pezeta értéke 25 százalékkal csökkent.

A háborút követő gazdasági válság a munkásosztályt sújtotta a legerősebben. Megnőtt a munkanélküliek hadserege; a burzsoázia támadást indított a munkások életszínvonala ellen: leszállította a munkabéreket, meghosszabbította a napi munkaidőt, fokozta a munka intenzitását.

Mindez tömeges sztrájkmozgalmat eredményezett. 1918-ban 463, 1919-ben körülbelül 900, 1920-ban pedig 1060 sztrájk zajlott le. A sztrájkokban az 1918. évi 190 000-rel szemben 1920-ban csaknem 245 000-en vettek részt. A munkások béremelést és munkaidő-csökkentést követeltek, tiltakoztak a drágaság ellen. Gyakoriak voltak a szolidaritási sztrájkok.

Az egyik legnagyobb megmozdulás a katalóniai ipar nagy részét villamos energiával ellátó Canadiense villamostársaság munkásainak sztrájkja volt. A sztrájk 1919. február 21-én tört ki, tiltakozásul a vállalkozók által végrehajtott bérleszállítás ellen. Hamarosan csaknem az összes katalóniai textilgyár munkásai csatlakoztak a sztrájkolókhoz. Sok gyárban munkástanácsok alakultak.

A kormány ostromállapotot rendelt el Katalóniában, és nagy katonai, csendőrségi és rendőrségi erők összpontosításával igyekezett letörni a sztrájkot. De mindhiába: a munkások kitartása, állhatatossága meghátrálásra kényszerítette a vállalkozókat. Megígérték, hogy minden sztrájkolót visszavesznek a gyárba, megfizetik a sztrájkban töltött napokat, és munkabérminimumot állapítanak meg. Miután Barcelonában a munkáltatók megtagadták ezeknek az ígéreteknek a teljesítését, március 24-én újra általános sztrájk tört ki a városban. Barcelona villany, gáz, újságok, közlekedés és posta nélkül maradt. Bezártak az üzletek, a kávéházak, a fodrászok, a mozik. A munkások, valamint a rendőrség és a katonaság között összeütközések zajlottak le.

Az uralkodó körök kénytelenek voltak bizonyos engedményeket tenni. Törvénybe iktatták a nyolcórás munkanapot, bevezették a munkások és tisztviselők öregségi biztosítását, 10—15 százalékkal felemelték a béreket, bevezették a munkanélküli-segélyt. Bár ezeknek az intézkedéseknek a nagy részét nem hajtották végre, maga az a tény, hogy a burzsoá-földesúri kormány kénytelen volt elrendelni őket, mégis a munkásosztály megnövekedett erejéről tanúskodott.

A sztrájkok sok helyütt politikai jelleget öltöttek. Madridban, Bilbaóban, Asturia tartományban és más iparvidékeken nagyszabású tiltakozó tüntetésekre került sor a hatóságok önkénye ellen. Gyakran előfordult, hogy a munkások megmozdulásaiban tisztviselők, szabadfoglalkozásúak, kiskereskedők, háziasszonyok is részt vettek. Madridban 1919 márciusában zavargások törtek ki a drágaság miatt. A hatóságok hadiállapotot rendeltek el a városban. A katonasággal való összetűzések során több százan megsebesültek, sokan pedig börtönbe kerültek.

A spanyol proletariátus testvéri szolidaritását nyilvánította Szovjet-Oroszország iránt. A munkások a gyűlések százain üdvözölték a szovjethatalom oroszországi győzelmét, s lelkesen a szovjet

Május elsejei tüntetés Madridban
Fénykép. 1919

állam védelmére keltek a világimperializmussal szemben. 1919 tavaszán, amikor az antanthatalmak azt akarták, hogy a spanyol kormány is vegyen részt a Szovjet-Oroszország elleni blokádban, az egész országon a tiltakozások és tüntetések hulláma hömpölygött végig. Barcelonában és Valenciában feldúlták a francia konzulátus épületét. A Spanyol Szocialista Munkáspárt 1919 októberében tartott kongresszusa egyhangúlag állást foglalt Szovjet-Oroszország imperialista blokádja ellen. Ugyanilyen határozatot hozott az anarcho-szindikalista vezetés alatt álló Általános Munkaföderáció kongresszusa is.

Ezekben az években megnőtt a spanyol munkásosztály szervezettsége. Az Általános Munkaföderációnak 1914-ben százezer tagja volt, 1920-ban pedig már egymillió kétszázezer. A jobboldali szocialisták vezette Általános Munkásszövetség tagjainak száma 1920-ban meghaladta a kétszázezret; ez kétszerese volt az 1915. évi taglétszámnak. De a reformista és az anarcho-szindikalista vezetők ideológiája és taktikája erősen akadályozta a munkásosztály harci egységének megteremtését. A reformisták a monarchiával és a munkáltatókkal való „gyakorlati együttműködést" prédikálták és lényegében lemondtak az osztályharcról. Az anarcho-szindikalisták támogatták ugyan a sztrájkmozgalmat, de a politikai harctól távol akarták tartani a munkásokat, s ellenezték a gazdasági harc összekapcsolását a politikaival. Ennek következtében a spanyol proletariátus minden bátorsága és állhatatossága ellenére sem tudott győzelmet kivívni.

Az 1918—1920-as években fokozta harcát a spanyol parasztság is, amelyet évszázadokon át elnyomtak és kegyetlenül kizsákmányoltak a nagybirtokosok és a katolikus egyház. 1918 tavaszán sztrájkba léptek az asturiai mezőgazdasági munkások; a nyolcórás munkanapot és az életkörülmények javítását követelték. Ugyanezen év novemberében a cordovai tartomány sok falujában fegyveres csapatokat alakítottak a földnélküli és törpebirtokos parasztok; fegyverzetük puska, kés, vasvilla volt. A parasztmozgalmak később sem szűntek meg. 1920 tavaszán Andalúziában és Estremadurá-

ban a parasztok a legnagyobb mezei munkák idején megtagadták, hogy a földesurak részére dolgozzanak, és sok helyen földet foglaltak a nagybirtokokból. Cordovában is újabb hatalmas megmozdulásokra került sor.

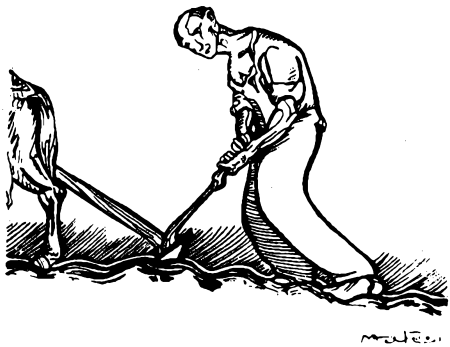

„Ember, számodra átok a föld..."
El Socialista, 1920

A spanyol munkásosztály és parasztság harca kedvezően hatott a nemzeti felszabadító mozgalom fejlődésére Katalóniában, Galíciában és a Baszkföldön. Katalóniában és különösen a katalán fővárosban, Barcelonában, nagyszabású munkás- és diáktüntetéseken követelték az autonómiát. 1919-ben négy katalóniai közigazgatási kerület községtanácsainak tagjai között szavazást folytattak le arról, hogy benyújtsák-e a kormányhoz az autonómiát követelő petíciót vagy sem. A községtanácsok 97 százaléka a petícióra szavazott, amelyet azonban a kormány elutasított.

Fellendült a nemzeti felszabadító mozgalom Baszkföldön is. 1918-ban a spanyol parlamentben helyet foglaló baszk képviselők autonómiát követeltek a baszk tartományoknak. 1919-ben ezt meg is kapták, de az „autonómia" csak a közoktatás, a közegészségügy kérdéseire és a helyi utak építésére terjedt ki.

A Lugóban ülésező galíciai nemzetgyűlés 1918-ban több ízben kérvényezte XIII. Alfonz királytól az autonómia megadását, de mindig eredménytelenül.

A katalánok, a baszkok és a galíciaiak nemzeti felszabadító mozgalmát a közép- és kispolgárság vezette. A mozgalom nem volt következetes. A burzsoázia arra törekedett, hogy a nemzetiségi vidékek dolgozó tömegeit távol tartsa attól a közös harctól, amelyet Spanyolország népei a gazdasági és politikai jogokért vívtak; kész volt megegyezésre lépni a Bourbon-monarchiával és a nagybirtokosokkal. A nemzetiségi vidékek nagyburzsoáziája pedig nem csak hogy nem támogatta a felszabadító mozgalmat, hanem éppen ellenkezőleg: kiváltságait féltve egyenesen fellépett ellene.

Az országban tapasztalható forradalmi fellendülés egyre fokozódó nyugtalanságot és fejvesztettséget keltett az uralkodó osztályok körében. Az uralkodó tábor egységes volt abban a törekvésében, hogy megakadályozza a forradalmat, de nem volt egységes a forradalom elleni harc eszközeinek és módszereinek kérdésében. A burzsoázia és a nagybirtokosok egy része az engedmények taktikáját követte, másik része viszont a megtorló intézkedések fokozását sürgette. Ingadozás volt tapasztalható az egyes burzsoá-földesúri pártokon és csoportokon — a konzervatívok, liberálisok, liberális-konzervatívok, liberális-demokraták stb. táborán — belül is. Ezért gyakran cserélődtek a kormányok (két és fél év alatt nyolc kormány váltotta egymást), s gyakran változott a kormánynak a néptömegekkel szemben alkalmazott taktikája is: a dolgozóknak tett kényszerű engedmények kegyetlen megtorló intézkedésekkel, katonaságnak a munkások és parasztok ellen való bevetésével, felfegyverzett bérgyilkos bandák szervezésével stb. váltakoztak. Ezekben a periódusokban megnőtt az anarchisták aktivitása, akik a kormányterrorra merényletekkel, bombarobbantásokkal válaszoltak. Egészében véve azonban a munkásosztály megmozdulásait a szervezettség magas foka jellemezte.

A KOMMUNISTA PÁRT MEGALAKULÁSA

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatására a spanyol szocialista mozgalom élenjáró harcosai egyre inkább magukévá tették a forradalmi, marxista—leninista nézeteket. Dolores Ibarruri, a spanyol kommunisták vezetője később a következőket írta erről az időszakról: „A bolsevi-

kok kommunista pártja a hatalom megragadásával és a proletárdiktatúra kivívásával a mi tudatunkat is megvilágosította, és világos perspektívákat tárt fel előttünk." A forradalmi tömegmozgalom fellendülése megerősítette a baloldali irányzatot a Szocialista Munkáspártban, a Szocialista Ifjúsági Szövetségben és a szakszervezetekben. 1918—1919 folyamán ez az irányzat sok új hívet szerzett magának. A Szocialista Munkáspárt 1919 decemberében tartott kongresszusán a balszárny javaslatot terjesztett elő a Kommunista Internacionáléhoz való csatlakozásra. A párt vezetőinek — Besteirónak, Largo Caballerónak és másoknak — sikerült elutasíttatniuk e javaslatot, de csak jelentéktelen szótöbbséggel: 14 000-rel 12 500 ellen.

„Ilyen az élet Andalúziában"
El Socialista, 1920

A további küzdelmekben a baloldaliak még inkább megerősödtek. 1920. április 15-én Madridban, a Szocialista Ifjúsági Szövetség képviselőinek értekezletén, megalakították a Spanyol Kommunista Pártot, és elhatározták a III. Internacionáléhoz való csatlakozást. Egy évvel később, 1921 áprilisában a Szocialista Munkáspárt kongresszusán a III. Internacionálé hívei kiléptek a pártból, és megalakították a Spanyol Kommunista Munkáspártot, amely hamarosan egyesült a Spanyol Kommunista Párttal; ezzel létrejött a spanyol proletariátus egységes forradalmi pártja.

A spanyol munkásmozgalomban azonban a Kommunista Párt megalakulása után is rendkívül erősek maradtak az anarchisták és az opportunisták pozíciói. Ez a körülmény hosszú évekig igen kedvezőtlen kihatással volt a spanyol munkásosztálynak a gazdasági és politikai jogokért vívott harcára.

A REAKCIÓ TÁMADÁSA. A KATONAI DIKTATÚRA URALOMRA JUTÁSA

1920 második felében a liberálisok és a konzervatívok koalíciós kormánya, amelynek élén a konzervatív Dato állt, hozzálátott, hogy tűzzel-vassal elfojtsa a tömegek forradalmi mozgalmát.

1920 novemberében a kormány Martinez Anido tábornokot nevezte ki Katalóniába polgári kormányzóvá, Arleghi tábornokot pedig a katalán rendőrség főfelügyelőjévé. Első tényked esük az volt, hogy letartóztatták az Általános Munkaföderáció 64 vezetőjét, és merényleteket szerveztek a dolgozók legkiválóbbjai ellen. Bérgyilkosok golyója oltotta ki Francisco Lairet köztársasági képviselő és több más demokrata politikus életét.

Országszerte megindult a hajsza a munkásosztály és a munkásszervezetek ellen. Az uralkodó körök bevetették a rendőrséget, a csendőrséget, a katonaságot; a sztrájkoló munkásokra deklasszált elemeket uszítottak. Ezzel egyidejűleg a proletariátus anyagi helyzete is rosszabbodott. Rengeteg üzem bezárt, a munkanélküliség egyre nőtt. 1920-ban az országban 80—100 000 munkanélküli volt. 1921 március elején egyedül Katalóniában 200 gyár csukta be kapuit, és 20 000 munkás került az utcára. A vállalkozók ezt a helyzetet a munkanap meghosszabbítására és a munkabér leszállítására használták fel. Katalónia, Asturia és a Baszkföld legnagyobb ipari központjaiban a munká-

Munkástüntetők szétkergetése Barcelonában
Fénykép. 1923

sok keresete átlagosan 20 százalékkal csökkent. A nyolcórás munkanapra vonatkozó törvényt csaknem minden üzemben megszegték, holott ugyanakkor a munkások ezrei csak heti két-három napot dolgozhattak.

1921. március 8-án anarchista merénylők megölték Dato miniszterelnököt. Utóda Allendesalazar, a Konzervatív Párt egyik vezetője lett. De az ő kormánya sem volt hosszú életű. 1921 nyarán heves politikai válságot robbantott ki a spanyol hadsereg veresége a marokkói nép elleni gyarmati háborúban; emiatt Allendesalazar kormánya kénytelen volt lemondani.

Helyére a Konzervatív Párt egy másik vezetője, Maura került. Az új miniszterelnök úgy akarta enyhíteni a helyzet feszültségét, hogy bizottságot küldött ki a marokkói események kivizsgálására. A népi mozgalom azonban tovább erősödött. 1921 szeptemberében a Kommunista Párt felhívására a bilbaói munkások általános tiltakozó sztrájkot tartottak a marokkói háború ellen; emiatt a kormánynak abba kellett hagynia a Bilbaón keresztül történő csapatszállításokat. Még jobban kiéleződött a politikai helyzet, amikor a vizsgáló bizottság megállapította, hogy a marokkói katasztrófáért elsősorban XIII. Alfonz királyt és környezetét terheli a felelősség. A leleplezések súlyos csapást mértek a Bourbon-monarchiát támogató Liberális és Konzervatív Pártra. 1922 márciusában Maura helyét Sanchez Guerra foglalta el, majd ugyanazon év decemberében a liberális-demokrata Garcia Prieto vezetésével alakult új kormány.

A munkásosztály fokozta harcát a monarchia és a militarizmus ellen. Megszaporodtak a sztrájkok. 1922 májustól augusztusig több mint 25 000 asturiai bányász sztrájkolt, tiltakozásul a bérleszállítás és a munkaidő-meghosszabbítás ellen. Jelszavuk a következő volt: „Egy centimóval sem kevesebbet, egy perccel sem többet!" Ezzel egyidejűleg zajlott le a bilbaói vas- és fémmunkások hatalmas sztrájkja, amelyben 20 000 munkás vett részt.

1923-ban a dolgozók még aktívabbakká váltak. Míg 1922-ben 487 sztrájk volt 120 000 résztvevővel, addig 1923 szeptemberéig már 458 sztrájk zajlott le 218 000 résztvevővel. Egyedül a barcelonai általános sztrájkban 100 000 munkás vett részt. A hadseregben is erősödött az antimilitarista mozgalom. Augusztusban Malagában fellázadt egy zászlóalj, amelyet Afrikába akartak küldeni. Hasonló felkelések törtek ki Granadában és Sevillában is.

A munkásosztály élérő l azonban hiányzott a forradalmi vezetés. A reformisták, az anarchisták elvonták a munkásokat a forradalmi harctól. A Kommunista Párt még kicsi és gyenge volt. Ilyen körülmények között a nagyburzsoázia, a földbirtokos arisztokrácia, a reakciós felső tisztikar és az egyház elhatározta, hogy áttér a nyíltan terrorista uralmi formákra. 1923. szeptember 13-án Primo de Rivera tábornok — XIII. Alfonz király és az összes reakciós erők támogatásával — államcsínyt hajtott végre. Spanyolországban monarchista katonai diktatúra került hatalomra.

XII. FEJEZET

A BÉKÉS SZOCIALISTA ÉPÍTÉS KEZDETEI A SZOVJETORSZÁGBAN

A világimperializmus és a belső ellenforradalom egyesült erői fölött aratott történelmi jelentőségű győzelem után a szovjet állam életében új fejlődési szakasz kezdődött: a békés szocialista építés időszaka. A Lenin vezette Kommunista Párt megvalósította a hadikommunizmusról az új gazdasági politikára való áttérést, konszolidálódott és megszilárdult a munkás-paraszt szövetség, biztosítva volt az ország gazdasági életének gyors ütemű helyreállítása és szocialista átalakítása.

SZOVJET-OROSZORSZÁG NEMZETKÖZI HELYZETE 1921-BEN

A szovjetország bonyolult, nehéz nemzetközi helyzetben fogott hozzá nagyszabású építő feladatainak megvalósításához. A szocialista építés érdekei szükségessé tették a békét, amelyért a szovjet állam — a szocialista és a kapitalista rendszer békés egymás mellett élésének lenini elveit követve — kitartó küzdelmet folytatott. 1921 elején Lenin teljes joggal elmondhatta: „...mi mindent megtettünk, hogy bizonyságot tegyünk békeakaratunkról".[1]

Nagy jelentőségű esemény volt, hogy Szovjet-Oroszország felvette a békés kapcsolatokat a balti országokkal. Az imperialista hatalmak uralkodó körei ugyanis a balti „határállamokat" — Litvániát, Lettországot, Észtországot, Finnországot — a Szovjet-Oroszország elleni fegyveres harcra akarták felhasználni. A nyugati imperialisták elősegítették a tőkés rendszer erőszakos restaurálását és megszilárdítását ezekben az országokban, támogatták az ellenforradalmat. Szovjetellenes terveik azonban meghiúsultak. A szovjet állam elleni háború nemcsak a dolgozók, hanem a balti burzsoázia érdekeivel is ellentétben állt. Hiszen a balti államok függetlenségét kizárólag az októberi forradalom és a szovjet kormány nemzetiségi politikája tette lehetővé. A balti államok burzsoá kormányai ezt felismerve elfogadták Szovjet-Oroszország békeajánlatait, és már 1920-ban megkötötték vele a békeszerződéseket.

Bonyolultabb volt a helyzet Lengyelországot illetően, amely hosszú ideig háborút viselt a szovjetország ellen. Uralkodó körei csak akkor szánták rá magukat a szovjetköztársasággal kötendő végleges békeszerződésre, amikor meggyőződtek arról, hogy a háború folytatása elsősorban magára Lengyelországra lenne veszélyes. Az 1921. március 18-i Rigai békeszerződés kimondta a szerződő felek szuverenitásának kölcsönös tiszteletben tartását és az egymás belügyeibe való be nem avatkozást.

[1] Lenin: Beszéd a ruházati ipari munkások IV. összoroszországi kongresszusán, 1921. február 6-án. Lásd *Lenin Művei*. 32. köt. 109. old.

Lenin H. G. Wells angol íróval beszélget
Fénykép. 1920

Szovjet-Oroszország a vele határos országok közül egyedül Romániával nem kötött ebben az időben békeszerződést. Románia burzsoá-földesúri kormánya nem volt hajlandó visszaadni a jogtalanul elfoglalt Besszarábiát, és agresszív politikájával akadályozta a szovjet—román kapcsolatok normalizálását.

A külföldi intervenció és a belső ellenforradalom szétzúzása után változások következtek be Szovjet-Oroszország és a nyugat-európai nagy kapitalista államok viszonyában is. Az utóbbi államok uralkodó köreiben Szovjet-Oroszországgal kapcsolatban két irányzat létezett. A burzsoázia legreakciósabb és legagresszívabb képviselői továbbra is az intervenció mellett kardoskodtak. Ezt az álláspontot képviselte Angliában Churchill és Curzon, Franciaországban Clemenceau és Poincaré és még sokan mások. A politikusok másik része — ide tartozott például Lloyd George és Herriot — megértette, hogy figyelembe kell venni a dolgozók — sőt a hazai üzleti körök — azon sürgető követelését, hogy normalizálják a kapcsolatokat Szovjet-Oroszországgal. A mindenkori politikai helyzettől függően hol az egyik, hol a másik irányzat kerekedett felül.

A kapitalista nagyhatalmak közül Anglia reagált először a szovjet békeajánlatokra. De Anglia is nagyon sokat habozott és ingadozott. Az angol kormány 1920 tavaszán, a blokád megszüntetése után tárgyalásokba bocsátkozott Szovjet-Oroszországgal egy kereskedelmi egyezmény megkötéséről, de hamarosan megszakította a tárgyalásokat, és tevékenyen részt vett Lengyelország és Vrangel szovjetellenes támadásának megszervezésében. Majd, miután a Vörös Hadsereg szétzúzta az antant utolsó hadjáratát is, megújultak a tárgyalások. Az angol kormány hibájából azonban nagyon elhúzódtak. Lenin 1920 decemberében, a VIII. összoroszországi szovjetkongresszuson a következőket mondta: „Készek vagyunk azonnal aláírni a kereskedelmi egyezményt, és ha mindeddig nem került sor aláírására, abban kizárólag azok az angol kormánykörökben uralkodó áramlatok és hangulatok

a hibásak, amelyek meg akarják hiúsítani a kereskedelmi egyezményt, amelyek nemcsak a munkások, hanem az angol burzsoázia többségének akarata ellenére is még egyszer lehetőséget akarnak szerezni arra, hogy szabad kezük legyen Szovjet-Oroszország megtámadásához."[2] Ám az angol—szovjet egyezmény ellenzőinek akciói mégsem jártak sikerrel: 1921. március 16-án megszületett a kereskedelmi egyezmény. Az egyezmény kimondta a kereskedelmi kapcsolatok felvételét Anglia és az OSZSZSZK között; mindkét fél kötelezte magát, hogy nem folyamodik ellenséges aktushoz a másik féllel szemben, és nem alkalmaz semmilyen formában blokádot. A kölcsönös igények rendezését a békeszerződés formális megkötéséig elhalasztották. Mindkét ország kereskedelmi képviselői diplomáciai jogokat kaptak. Valójában tehát nemcsak kereskedelmi egyezményről volt szó, hanem politikairól is, s ez a szovjet külpolitika nagy sikerét jelentette.

1921 májusában a szovjet állam ideiglenes egyezményt kötött Németországgal, majd pedig egy év leforgása alatt egyezményt írt alá Olaszországgal, Norvégiával és Ausztriával.

Nagy akadályokba ütközött a békés kapcsolatok megteremtése Franciaországgal. A francia burzsoázia hatalmas tőkét helyezett el a háború előtti Oroszország gazdaságában, és nem akart beletörődni annak elvesztésébe. Különösen felbőszültek Szovjet-Oroszország ellen a cári adósságok tulajdonosai, mivel a szovjet kormány érvénytelenítette az ilyen jellegű követeléseket. Az intervenciósok és a fehérgárdisták szétzúzása valamennyire kijózanította a francia burzsoáziát. 1921 folyamán sok francia város kereskedelmi kamarája állást foglalt az intervenciós politika abbahagyása és a szovjet állammal való kereskedelmi kapcsolatok felvétele mellett. Herriot, a Radikális Párt vezetője és több más tekintélyes politikus javaslatot terjesztett elő a normális diplomáciai és gazdasági kapcsolatok felvételére. A francia dolgozó tömegek aktívan kinyilvánították elégedetlenségüket a kormány szovjetellenes politikája iránt. Mindamellett Franciaország ebben a periódusban nem kötött egyezményt Szovjet-Oroszországgal.

Az Egyesült Államok uralkodó körein belül is két irányzat küzdött egymással a szovjetországhoz való viszony kérdésében. A szovjet kormány ismételten kijelentette, hogy normalizálni szeretné kapcsolatait az Egyesült Államokkal. Lenin erre vonatkozólag a következőket mondotta: „Az amerikai kapitalisták hagyjanak minket békében. Mi nem bántjuk őket. Sőt, készek vagyunk arannyal fizetni a közlekedés és a termelés számára hasznos gépekért, munkaeszközökért stb. És nemcsak arannyal, hanem nyersanyaggal is."[3] Az Egyesült Államok dolgozó tömegei, a burzsoá sajtó lármás szovjetellenes hadjárata ellenére, lelkesen támogatták a szovjet állam békekezdeményezését, követelték a szovjetellenes tevékenység abbahagyását és a szovjet állam hivatalos elismerését. Üzleti meggondolások alapján több burzsoá politikus állást foglalt Szovjet-Oroszország elismerése mellett. Frens szenátor 1921-es szovjet-oroszországi utazása után kijelentette az újságíróknak: „Miután a helyszínen megismerkedtem a helyzettel, habozás nélkül kijelenthetem, hogy Amerika érdekében meg kell teremtenünk a barátságos kapcsolatokat Oroszországgal, mert így el tudjuk majd adni azokat az amerikai árukat, amelyek a kereslet hiánya miatt a raktárakban rohadnak..." Az ilyen megnyilatkozások azonban az amerikai politikát meghatározó reakciós csoportok dühödt ellenállásába ütköztek. Harding, Hughes, Hoover és más amerikai vezető politikusok továbbra is mereven szemben álltak a szovjet állammal. Féltek a szovjetköztársaságnak a kapitalista országok dolgozóira gyakorolt forradalmasító hatásától, és a szovjet békepolitikát a gyengeség jelének vélték.

Ezért, amikor az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság az amerikai kongresszushoz

[2] Lenin: A VIII. összoroszországi szovjetkongresszus. 1920. december 22—29. Lásd *Lenin* Művei. 21. köt. 508. old.

[3] Lenin: Válasz a „New York Evening Journal" című amerikai lap tudósítójának kérdéseire. Lásd *Lenin* Művei. 30. köt. 366. old.

és Harding elnökhöz intézett 1921. március 20-i üzenetében rámutatott arra, hogy mindkét ország érdekei a normális üzleti kapcsolatok megteremtését követelik, és javasolta, hogy lépjenek erre az útra, az Egyesült Államok ismét elzárkózott a Szovjet-Oroszországgal való kapcsolatok normalizálása elől.

A szovjet kormány teljesen újszerű, minden addigitól elvileg különböző, baráti kapcsolatokat létesített a Kelet országaival. A szovjet állam következetesen érvényesítette a nagy és kis népek egyenjogúságának, a nemzeti szuverenitás tiszteletben tartásának, a más népek belügyeibe való be nem avatkozásnak lenini politikáját, erélyesen elítélte a cárizmus imperialista hódításait, és támogatta a Kelet országainak függetlenségi harcát. Ugyanakkor a Kelet népei is barátságot óhajtottak a hatalmas szocialista állammal, amelyet természetes védelmezőjüknek és önzetlen barátjuknak tekintettek.

1921. február 26-án Irán és Szovjet-Oroszország szerződést kötött egymással. A szovjet kormány érvénytelenítette a cárizmus valamennyi olyan, Iránnal kötött szerződését, amelyekben Irán a nem egyenjogú fél szerepét játszotta; ezenfelül lemondott az Oroszország által Iránnak nyújtott kölcsönökkel kapcsolatos minden jogáról, átadta Iránnak az orosz Leszámítoló és Hitelbankot, az orosz koncessziókat, az Oroszország által Irán területén épített összes vasút- és távíróvonalat, továbbá Enzeli (Pehlevi) kikötőjét. A szovjet—iráni szerződés kézzelfoghatóan bizonyította, milyen mélységes, elvi különbség van a Kelet népei irányában folytatott szovjet politika és az imperialista államok hódító, elnyomó politikája között.

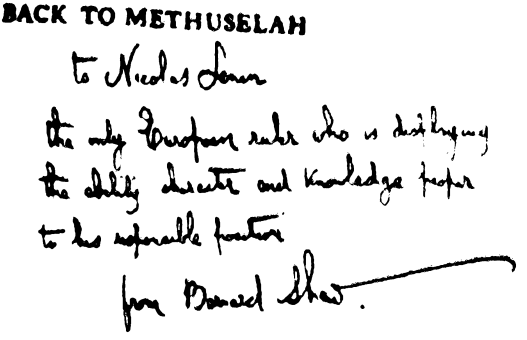

„Nyikolaj Leninnek, az egyetlen államférfinak, aki rendelkezik a felelős posztjához szükséges tehetséggel, jellemmel és tudással.

Bernard Shaw.

1921. június 16-án"

Dedikáció Leninnek

Február 28-án Szovjet-Oroszország barátsági szerződést kötött Afganisztánnal; ezáltal elsőként ismerte el Afganisztán szuverenitását. A szerződés megkötése és a szovjetország által nyújtott segítség nagy szerepet játszott Afganisztán függetlenségének megszilárdításában.

Március 16-án aláírták a szovjet—török barátsági és testvériségi szerződést, amely teljes mértékben elismerte Törökország szuverenitását, és érvénytelenítette a régebbi orosz—török szerződéseket. Nagy jelentőségű volt a szerződésnek az a cikke, amely szerint a szovjet kormány sem ismeri el azokat a szerződéseket és egyezményeket, amelyeket Törökország nagy nemzetgyűlésének kormánya nem ismert el (tehát a sèvres-i szerződést sem). A szovjet állam anyagi és erkölcsi segítsége lehetővé tette a török nép számára, hogy visszaverje az imperialisták intervencióját és kiharcolja nemzeti függetlenségét.

Szovjet-Oroszország testvéri szövetséget kötött a népi Mongóliával is. A Vörös Hadsereg segítséget nyújtott a mongol népi forradalmi hadseregnek a fehérgárdista bandák szétzúzásában és az intervenciósok kisöprésében. 1921. november 5-én az OSZSZSZK és Mongólia szerződésben rögzítette a két ország között kialakult baráti kapcsolatokat.

A szovjet állam már ebben az időben barátságos viszonyt akart kialakítani Kínával, de a pekingi militarista körök elutasították az erre vonatkozó szovjet javaslatokat.

Szovjet-Oroszország 1921-ben kötött szerződései a szovjet állam megszilárdulásáról és nemzetközi tekintélyének növekedéséről tanúskodtak.

A NÉPGAZDASÁG LEROMLOTT ÁLLAPOTA

A világháború, majd a polgárháború és a külföldi beavatkozás teljesen tönkretette a szovjetország népgazdaságát. 1920-ban a mezőgazdasági termelés az 1913-asnak körülbelül 65 százaléka, a nagyipari termelés pedig alig 10 százaléka volt. Több mint 70 000 kilométer hosszúságú vasútvonal és a vasutak gördülőállományának körülbelül a fele használhatatlanná vált. A háború okozta rombolások és a fűtőanyaghiány miatt vasúti közlekedés alig létezett. Az intervenciósok és a fehérgárdisták által Oroszországnak okozott károk összesen legalább 39 milliárd háború előtti rubelre, vagyis az 1913-as nemzeti vagyon egynegyed részére becsülhetők.

A termelőerők pusztulása azokon a területeken volt a legnagyobb, amelyek a polgárháború folyamán az ellenség kezére kerültek. A szovjetország legfontosabb szénvidékén, a Donyec-medencében az intervenciósok és a fehérgárdisták előre megfontolt szándékkal vandál pusztítást vittek végbe. A bányák többségét betemették vagy elárasztották vízzel, a berendezéseket tönkretették. Az 1920—1921-es gazdasági évben a Donyec-medencében mindössze 4,5 millió tonna szenet bányásztak — az 1913. évi termelésnek alig 18 százalékát. Az ukrajnai kohóipar termelése 1920-ban a háború előtti mennyiségnek mindössze 4 százaléka volt. Az intervenciósok és a fehérgárdisták aláásták Szibéria, Észak-Kaukázus, Kaukázusontúl, Közép-Ázsia gazdaságát is. 1920-ban két és félszerte kevesebb kőolajat bányásztak, mint a háború előtt. A turkesztáni gyapotfeldolgozó ipar ugyancsak rendkívül válságos helyzetbe került.

A munkások és az alkalmazottak nyomorúságos élelmiszerfejadagot kaptak, és rendszeresen éheztek. Nem volt ruha, lábbeli, hiányoztak a nélkülözhetetlen közfogyasztási cikkek. A vezető iparágakban erősen csökkent a munkások létszáma. 1913-ban a gyáriparban 2 400 000 munkás dolgozott, 1920-ban pedig mindössze 1 127 000. A közép-oroszországi iparvidéken, ahol 1912-ben 321 kohóipari vállalat működött összesen 172 720 munkással, 1921-ben csak 163 vállalat volt üzemben, s a munkások száma 100 690 főre apadt. Ugyanezen időszakban a Putyilov-gyár munkásainak száma 17 000-ről 4000-re, az ukrajnai kohóipar munkásainak száma pedig 93 000-ről 40 000-re csökkent. A munkásosztály összetétele is megváltozott. Sok munkás életét vesztette a frontokon, sokan falura költöztek, mert az üzemek nem dolgoztak. Megfogyatkozott a szakmunkások örökletes rétege: a Donyec-medencében a háború előtt ezek alkották a munkásság 21 százalékát, 1921-ben viszont csak 8,3 százalékát; Ukrajnában a háború előtti 35,6 százalékról 20 százalékra csökkent részarányuk. A munkásosztály szétszóródása gyengítette a szovjet állam társadalmi bázisát, veszélyeztette a proletárdiktatúra fennállását.

Nehéz helyzetben élt a dolgozó parasztság is. Az ipar hanyatlása és a szabad áruforgalom hiánya következtében megszűnt a parasztok érdekeltsége gazdaságuk kibővítésében. A háborús viszonyok között nélkülözhetetlen hadikommunizmus immár az ország gazdasági fejlődésének akadályává, a munkás-paraszt szövetséget veszélyeztető tényezővé vált. A népgazdaság teljes helyreállítása érdekében gyökeres fordulatot kellett végrehajtani a szovjet állam gazdaságpolitikájában.

A SZOVJETEK VIII. KONGRESSZUSA. A LENINI VILLAMOSÍTÁSI TERV

A szovjet népgazdaság helyreállításáért vívott harcban nagy szerepet játszottak az 1920 decemberében tartott VIII. összoroszországi szovjetkongresszus határozatai. A kongresszuson Lenin tartott beszámolót a Népbiztosok Tanácsának működéséről, s többek között a következőket mondotta: „. . . a gazdasági feladatok tere, a gazdasági front most ismételten a legfőbb, leglényegesebb frontként merül fel előttünk".[4]

[4] Lenin: A VIII. összoroszországi szovjetkongresszus. 1920. december 22—29. Lásd *Lenin* Művei. 31. köt. 511. old.

A kongresszus december 29-én hozta egyik legfontosabb határozatát: jóváhagyta azt a villamosítási tervet, amelyet Oroszország Villamosításának Állami Bizottsága (GOELRO) dolgozott ki. A terv kiinduló pontja az a lenini megállapítás volt, hogy a szocializmus egyedüli anyagi alapja a gépi nagyipar.

A GOELRO-terv szerint az OSZSZSZK-ban és más szovjet-köztársaságokban az első 10—15 évben 30 nagy kerületi villanyerőművet (20 hőerőművet és 10 vízi erőművet) kell építeni, összesen 1 500 000 kilowatt kapacitással. Az előirányzott költségek 800 millió aranyrubelre rúgtak. A tervben szerepelt a dnyeperi óriás vízi erőmű felépítése; előirányozták továbbá a nehézipar, a fűtőanyagipar, a mezőgazdaság és a közlekedés fejlesztését is.

G. M. Krzsizsanovszkij, az Állami Tervbizottság (Goszplan) elnöke, a villamosítási tervről tartott előadásában kijelentette: „Nyugaton a villamos energia alkalmazását a magántulajdon béklyói korlátozzák. A villamos energia társadalmasítása, termelésének tudományos módszer szerinti koncentrálása... — mindez olyan feltételeket teremt a villamosításhoz, amilyeneket a kapitalista Nyugat nem ismerhet."

G. M. Krzsizsanovszkij
Fénykép

Lenin nyomatékosan hangsúlyozta a terv óriási jelentőségét a szovjet állam szocialista átalakítása szempontjából; a GOELRO-tervet a párt második programjának nevezte.[5] „... amikor majd Oroszországot a villanytelepek és hatalmas technikai berendezések sűrű hálózata fogja borítani, kommunista gazdasági építésünk példakép lesz az eljövendő szocialista Európa és Ázsia számára".[6]

A VIII. szovjetkongresszus jóváhagyta a villamosítási tervet, amelyet „a nagy gazdasági vállalkozás első lépésének" nevezett. A kongresszus megbízta a szovjet kormányt, fejezze be a terv kidolgozását és „a legrövidebb időn belül" emelje törvényerőre azt.

A kongresszus más fontos határozatokat is hozott. A hadsereg létszámának csökkentésére vonatkozó határozat ismét demonstrálta a szovjet állam békeszerető politikáját. Bevezették a gazdasági fronton kiemelkedő teljesítményt elérő munkások és parasztok premizálását. Ez a határozat a szovjet nép munka-erőfeszítéseit volt hivatva serkenteni. Ugyanezt a célt szolgálta a Munka Vörös Zászló Rendje kitüntetés megalapítása. „A nehéziparról" szóló határozat megállapította, hogy a kőszénbányászat és a kohóipar nagy centrumainak óriási jelentőségére való tekintettel különösen kedvező feltételeket kell teremteni ezek lehető leggyorsabb helyreállításához. A kongresszus üzenetet intézett „Oroszország összes dolgozóihoz". Ebben felhívta a szovjet népet: teljes erejével küzdjön a népgazdaság helyreállításáért.

A Kommunista Párt és a szovjet állam jól tudta, hogy a népgazdaság helyreállításáért folytatott küzdelem nem számíthat külső anyagi támogatásra. A szovjetországnak egyedül, kizárólag belső erőforrásaira támaszkodva, a legrövidebb idő alatt kellett helyreállítani gazdasági életét.

[5] Lásd Lenin: A VIII. összoroszországi szovjetkongresszus. 1920. december 22—29. Lásd *Lenin* Művei. 31. köt. 532. old.

[6] Ugyanott, 535. old.

A szovjet nép a Kommunista Párt vezetésével önfeláldozóan harcolt a gazdasági pusztulás ellen. 1920—1921 telén minden erőt a széntermelés növelésére és a közlekedés munkájának megjavítására összpontosítottak. Megfeszített munkát végeztek a Moszkva melletti szénmedence, az Urálban levő kizeli szénmedence és a Donyec-medence bányászai. Jóval többet dolgoztak az előírt munkaidőnél, kommunista szombatokat és vasárnapokat rendeztek, fegyveres csapatokat alakítottak a szenet szállító szerelvények kísérésére és őrzésére. A vasutasok és a kikötőmunkások is lelkesen dolgoztak. Novorosszijszk kikötőmunkásai elhatározták, hogy nem tartanak munkaszüneti napot. Ugyanígy határoztak a belorusz vasútvonal moszkvai fűtőházának dolgozói.

1921 tavaszán érezhetővé váltak a fűtőanyagválság leküzdésének első eredményei. Az ellenséges elemek azonban makacsul gátolták a gazdasági pusztulás leküzdéséért folytatott harcot. A kisajátított osztályok és a szétzúzott ellenforradalmi — kadet, eszer, mensevik, burzsoá nacionalista — pártok maradványai, a külföldi imperialista erők segítségével, minden lehető módon arra igyekeztek kihasználni a gazdasági leromlást, hogy a hideggel és az éhínséggel fojtsák meg a dolgozó népet, buktassák meg a szovjethatalmat.

Az osztályharc éleződése komoly politikai nehézségeket támasztott. Sokfelé szovjetellenes lázadások törtek ki. Ukrajnában Mahno bandái garázdálkodtak, Szibériában kulákfelkelés tört ki, Dagesztánban Gocinszkij imám indított harcot a szovjethatalom ellen, Közép-Ázsiában a burzsoá nacionalisták szervezték a bászmácsok bandita csapatait. Nagy kuláklázadást szított a tambovi

Plakát 1920-ból
M. M. Cseremnih rajzai, Majakovszkij szövege

kormányzóságban az eszer Antonov; bandái állami és pártfunkcionáriusokat gyilkoltak meg, gabonabegyűjtő központokat fosztottak ki, szétverték az élelmet szállító vasúti szerelvényeket, megrongálták a síneket. A kulákságnak sok helyütt a gabonafelesleg kötelező beszolgáltatása miatt elégedetlenkedő középparasztokat is sikerült bevonnia a szovjetellenes megmozdulásokba.

Az elégedetlenség a munkásosztály egy részére is átcsapott: azokra, akikből még nem veszett ki a magántulajdonosi gondolkodás, vagy akik elcsüggedtek a nélkülözések, a hideg és az éhezés hatására. Az ellenséges propaganda olykor rá tudta bírni őket arra, hogy szovjetellenes jellegű sztrájkokban vegyenek részt. Az öntudatos munkások kérlelhetetlenül harcoltak az ilyen propaganda ellen, mert teljes joggal úgy vélték, hogy a szovjethatalom elleni minden megmozdulás egyszersmind a munkások ellen is irányul. A pétervári Uszty-izsorai Hajógyár munkásai például a következőket mondták ki határozatukban: „Aki kishitűen zúgolódik az új élet elkerülhetetlen nehézségei miatt, az nem gyűlöli és nem átkozza el eléggé a múlt idők rabságát. Ne legyünk hát proletariátusunk árulói, ne szolgáltassuk ki a szovjetköztársaságot. Csak saját kezünkkel tudjuk megteremteni boldogságunkat. Álljuk keményen a nélkülözésekkel folytatott harcot! Le a rémhírterjesztőkkel és ügyünk kerékkötőivel!"

A kispolgári ösztönösség hatott a Kommunista Pártba beszivárgott ingadozó és kapituláns elemekre is. Ezek a párttagok, köztük néhány vezető funkcionárius is, ingadozni kezdtek, eltértek a lenini vonaltól. Megnyilvánult ez többek között annak a kérdésnek a megvitatása során, hogy milyen szerepet töltsenek be a szakszervezetek a szocialista építésben. A békés építőmunkára való áttéréskor a párt síkraszállt azért, hogy a szakszervezeti munkából küszöböljék ki a háborús idők módszereit, és fejlesszék tovább a szakszervezeti demokráciát. Ilyen értelmű határozatot hozott 1920 novemberében a szakszervezetek összoroszországi konferenciája is. Trockij és hívei felléptek a lenini vonal ellen: a szakszervezetek „államosítását" követelték, azt, hogy adminisztratív, tekintélyuralmi módszereket alkalmazzanak a szakszervezeti munkában. Ez az álláspont azt bizonyította, hogy Trockij semmibe vette a tömegeket, és nem hitt a munkásosztály alkotó erejében. Lenin rámutatott: Trockijjal abban a kérdésben van nézeteltérés, „hogy milyen módszerekkel kell közelednünk a tömeghez, megnyernünk a tömeget és *kapcsolatot* teremtenünk a tömeggel. Ez a kérdés veleje."[7]

Trockij nyilvánosan fellépett a Központi Bizottság határozatai ellen, megszegte a pártfegyelmet, s olyan időpontban, amikor az ország nehéz helyzetben volt, vitát kényszerített a pártra. A vita folyamán a trockisták és más antileninista csoportok — a Sljapnyikov vezette „munkásellenzék", Szapronov „demokratikus centralizmus csoportja" („decisták") és az „ütköző" csoport, amelynek élén Buharin állt — rágalmakat szórtak a pártra és a szovjet államra, eltorzították a párt, a szocialista állam és a szakszervezetek közötti kapcsolatok jellegét. Platformjuk voltaképpen a proletárdiktatúra ellen irányult. A „munkásellenzék" például azt követelte, hogy az állam funkcióit adják át a szakszervezeteknek; tagadta az állam vezető szerepét a népgazdaságban, vagyis anarchoszindikalista felfogást hirdetett. A „decisták" a különböző frakciók és csoportok „szabadságát" követelték a pártban, az üzemekben pedig ellenezték az egyszemélyi felelős vezetést és a szigorú fegyelmet. Ezt a demagóg csoportot Lenin a „leghangosabbak" frakciójának, platformjukat pedig eszer-mensevik platformnak nevezte.[8] Buharin csoportja „egyeztetni" próbálta a lenini vonalat Trockij pártellenes csoportjának vonalával, de valójában Trockijékat védelmezte. Lenin Buharin platformját az „*eszmei* bomlás"[9] csúcspontjának nevezte.

A párt a munkásosztályra támaszkodva erélyesen visszaverte a revizionistákat. Lenin, Rudzutak, Sztálin és más központi bizottsági tagok aláírásával megjelent az úgynevezett „tízek plat-

[7] Lenin: A szakszervezetekről, a jelenlegi helyzetről és Trockij hibáiról. Lásd *Lenin* Művei. 32. köt. 5. old.
[8] Lásd Lenin: A pártválság. Lásd *Lenin* Művei. 32. köt. 38. old.
[9] Ugyanott, 35. old.

formja", amely a szakszervezeteket a párttól a tömegekhez vezető áttételi szíjnak, a kommunizmus iskoláinak nyilvánította. A lenini platform kiemelte a szakszervezeteknek mint az uralkodó osztály legnagyobb tömegszervezeteinek óriási szerepét, és hangsúlyozta, hogy a szakszervezet a proletárdiktatúrában sem „állami szervezet, nem a kényszer szervezete, hanem nevelő szervezet, a tömörítés, az oktatás szervezete, iskola, az igazgatás iskolája, a gazdálkodás iskolája, a kommunizmus iskolája".[10] A szocialista építésben a szakszervezeteknek az a fő feladata, hogy megvalósítsa a párt és a munkásosztály közötti kapcsolatot, részt vegyen a szovjet állam gazdasági tevékenységében, harcoljon a munka termelékenységének emeléséért és a munkához való kommunista viszony kialakításáért, munkáskádereket képezzen ki az állam igazgatására. A szakszervezetek tevékenységének a proletár demokrácia maradéktalan kifejlesztésére, a szovjet állam erősítésére kell irányulnia. A szakszervezeteknek — tanította Lenin — küzdeniük kell a bürokrácia ellen, a kispolgári lazaság és anarchia ellen, s tagjaikat az alkotó aktivitás és kezdeményezés szellemében kell nevelniük.

A szakszervezeti vitában a lenini álláspont győzedelmeskedett. A trockisták és a többi ellenzékiek vereséget szenvedtek. Ez a vita újból megmutatta, hogy a szocialista építés viszonyai közepette a milliós tömegek sikeres vezetésének elengedhetetlen és döntő feltétele a párt egysége, egyöntetűsége, ideológiai szilárdsága, vasfegyelme, az opportunista megnyilvánulásokkal szemben tanúsított engesztelhetetlensége.

A KRONSTADTI LÁZADÁS

1921. február 28-án Kronstadtban ellenforradalmi lázadás tört ki, amelyet a belső ellenforradalmárok és a külföldi imperialisták együttes erővel készítettek elő. A francia lapok, az eseményeket megelőzve már a lázadás kitörése előtt két héttel hírt adtak a szovjethatalom elleni felkelésről.

A lázadás előkészítésében tevékeny szerepet játszott az ellenforradalmi emigráció. 1921 januárjában az alkotmányozó gyűlés volt tagjai Párizsban tanácskozásra ültek össze, amelyen a szovjethatalom olyan ádáz ellenségei is részt vettek, mint Miljukov, Konovalov, Ragyiscsev, Kerenszkij stb. A párizsi tanácskozáson „pártonkívüli" blokkot alakítottak egy ellenforradalmi felkelés előkészítése céljából, és kidolgozták ennek a megmozdulásnak a taktikáját. A lázadás kitörésének időpontjában nagy létszámú fehérgárdista csoportok érkeztek Észtországba és Finnországba; ideutazott Csernov, az eszerek vezére is.

A kronstadti lázadók nem merték nyíltan követelni a szovjethatalom megdöntését. Tisztában voltak azzal, hogy a dolgozó tömegek igazi népi hatalmi szerveknek tekintik a szovjeteket, és nem hajlandók ellenük fordulni. Az ellenforradalmárok ezért belülről kísérelték meg felrobbantani a szovjethatalmat: a tüzet a szovjet állam vezető ereje, a Kommunista Párt ellen irányították. Jelszavukat — „Hatalmat a szovjeteknek, de nem a pártoknak!" — ugyancsak a párizsi tanácskozáson fogalmazták meg.

Az ellenforradalmároknak sikerült megnyerniük a kronstadti matrózok tekintélyes részét, köztük a „Petropavlovszk" és a „Szevasztopol" nevű hajók legénységét. Erre az időre nagy változások következtek be a Balti Flotta matrózainak társadalmi összetételében. A matrózok többsége nemrég még paraszt volt; sokuk hangulata még a hadikommunizmus politikája okozta elégedetlenséget tükrözte. A kronstadti bolsevik szervezet gyenge volt, legjobb erői hősi halált haltak a forradalom győzelméért vívott harcokban. Kronstadtban sok eszer és mensevik maradt, akik most bomlasztó tevékenységet folytattak. A lázadás kitörésekor a felkelők „forradalmi bizottságot" választottak, élén egy baloldali eszerrel, Petricsenko írnokkal; Kronstadt valóságos diktátora azonban a kronstadti erőd tüzérségi parancsnoka, Kozlovszkij, egykori cári tábornok volt. A kronstadti lázadás és más

[10] Lenin: A szakszervezetekről, a jelenlegi helyzetről és Trockij hibáiról. Lásd *Lenin* Művei. 32. köt. 2. old.

A SZOVJET KÖZTÁRSASÁGOK GAZDASÁGA 1920–1921-BEN

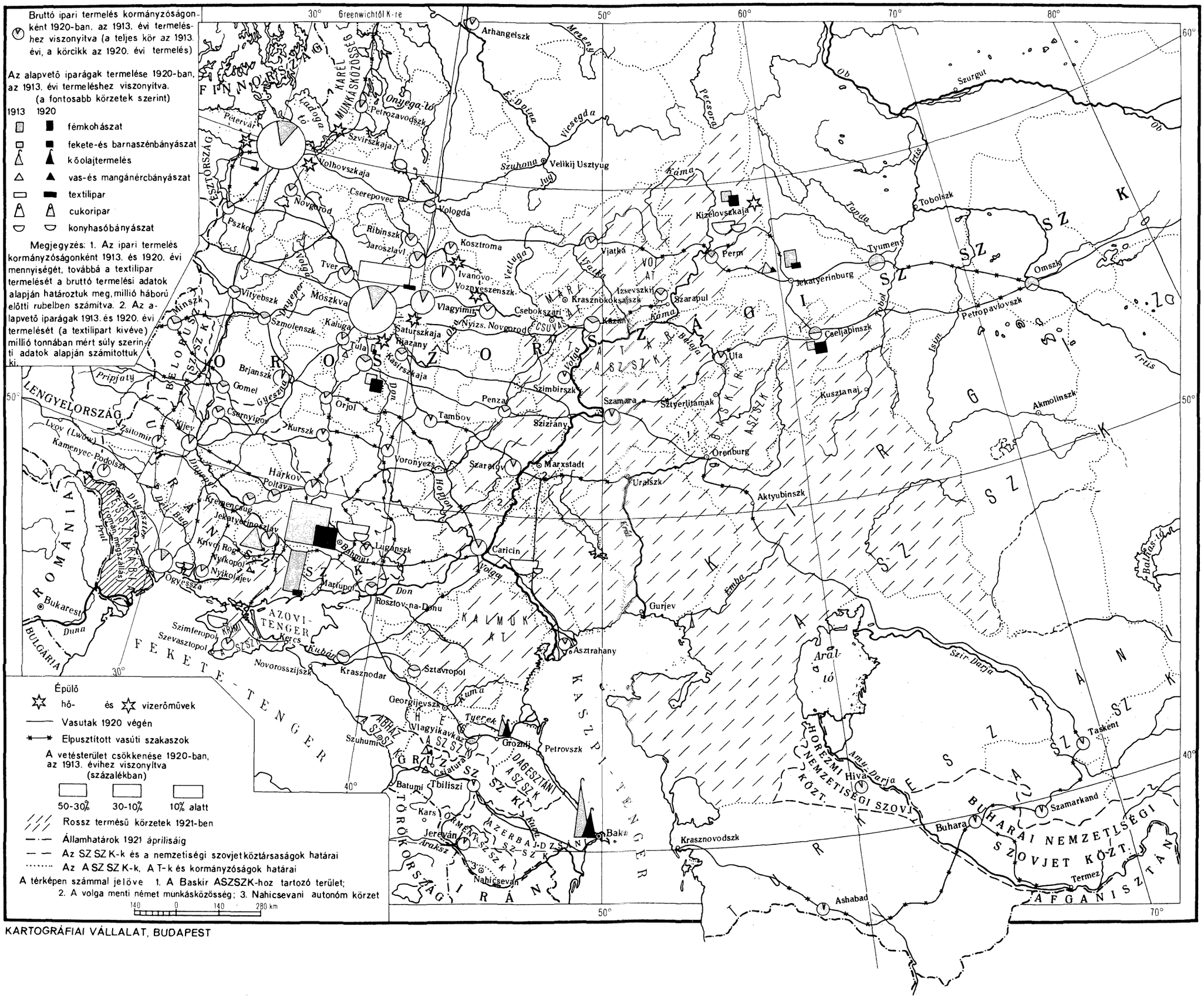

KARTOGRÁFIAI VÁLLALAT, BUDAPEST

ellenforradalmi megmozdulások megingatták a párt nem szilárd elemeit. Trockij például pusztulást jósolt a szovjethatalomnak, kijelentvén, hogy „a kuvik már kuvikol". A párt méltó választ adott ezekre a kártékony megnyilatkozásokra.

A szovjet kormány el akarta kerülni a vérontást. Kalinyin, az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság elnöke Kronstadtba utazott, és március 1-én gyűlést hívott egybe a Jakor téren. Megpróbálta megértetni a matrózokkal, hogy félrevezették őket. Az ellenséges propagandától megtévesztett matrózok azonban nem hallgattak a szovjet kormány és a Kommunista Párt felhívására.

A szovjet kormány ekkor parancsot adott a Vörös Hadseregnek a kronstadti ellenforradalmi lázadás felszámolására. Kronstadt ostromában hősiesen harcolt az éppen ülésező X. pártkongresszus 300 küldöttje is, Vorosilov vezetésével.

Hamarosan kiderült, hogy a lázadás szervezői nem számíthatnak megfelelő támogatásra. A matrózok lassanként megértették, hogy az ellenforradalmárok félrevezették őket, s egyre többen álltak át bűnbánóan a szovjethatalom oldalára. Március 16-án a Vörös Hadsereg hősies rohammal bevette a kronstadti erődítményeket, március 18-ára pedig az egész erődöt és a várost is elfoglalta. A lázadást teljesen felszámolták.

A lázadás gyors leverése ismét megmutatta az egész világnak a szovjet állam életerejét és szilárdságát. A Kommunista Párt és a szovjet kormány egyúttal komoly politikai tanulságokat is levont a kronstadti lázadásból. Az a tény, hogy az ellenforradalmároknak sikerült megnyerniük az egyszerű matrózokat, újból rávilágított arra, hogy a parasztok körében nagy az elégedetlenség, s ez veszélyezteti a munkás-paraszt szövetséget; megmutatta, hogy e veszély megszüntetéséhez változtatásokra van szükség a gazdaságpolitikában.

AZ ÚJ GAZDASÁGI POLITIKÁRA VALÓ ÁTTÉRÉS ELŐKÉSZÍTÉSE

Lenin már 1918-ban, „A szovjethatalom soron levő feladatai" című munkájában kidolgozta egy olyan gazdaságpolitika alapelveit, amely — a munkásosztály vezető szerepét fenntartva — megszilárdítja a munkásosztály és a dolgozó parasztság szövetségét, és megteremti a feltételeket a parasztságnak a szocialista építésbe való bevonásához. De az imperialista beavatkozás és a polgárháború idején a szovjethatalom kénytelen volt a hadikommunizmus politikájához folyamodni. 1921 elején, amikor a polgárháború győzelmesen véget ért, a párt Központi Bizottsága Lenin kezdeményezésére hozzáfogott, hogy előkészítse az áttérést a hadikommunizmusról az új gazdasági politikára. Lenin 1921. február 4-én, a vas- és fémmunkások moszkvai konferenciáján tartott beszédében kijelentette: „Meg kell vizsgálnunk a munkások és a parasztok közötti viszonyt."[11] Február 8-án, „A parasztokra vonatkozó tézisek előzetes, nyers vázlatá"-ban Lenin a következőket írta: eleget kell tenni a párton kívüli parasztság ama kívánságának, hogy „a kötelező beszolgáltatást (vagyis az egész terményfelesleg beszolgáltatását) gabonaadóval helyettesítsük", s ennek az adónak kisebbnek kell lennie a kötelező terménybeszolgáltatás mértékénél. Februárban a Központi Bizottság megvitatta az erre vonatkozó határozat tervezetét. A „Pravda" vitát indított a kérdésről.

A munkásosztálynak feltétlenül a dolgozó parasztsággal — az ország lakosságának többségével — együtt kellett építenie a szocializmust. Lenin sokszor hangsúlyozta, hogy míg a tőkéseket és a földbirtokosokat ki lehetett sajátítani és el lehetett űzni, addig „a kis árutermelőket n e m l e h e t e l k e r g e t n i, nem lehet elnyomni, ezekkel *össze kell férni*, ezeket csak igen hosszadalmas, igen lassú, óvatos szervező munkával lehet (és kell) átformálni, átnevelni".[12] A munkásosztály és a pa-

[11] Lenin: Beszéd a vas- és fémmunkások moszkvai nagykonferenciáján, 1921. február 4-én. Lásd *Lenin* Művei. 32. köt. 105. old.

[12] Lenin: „Baloldaliság" — a kommunizmus gyermekbetegsége. Lásd *Lenin* Művei. 31. köt. 30. old.

rasztság szövetsége — tanította Lenin — a proletárdiktatúra alapelve. Az új gazdasági politika megszilárdítja majd a proletariátus diktatúráját és bevonja a dolgozó parasztok millióit a szocialista építésbe.

A párt az új gazdasági politika előkészítése során nagyon komolyan figyelembe vette a néptömegek véleményét. Februárban és márciusban Lenin fogadta a parasztok szószólóit és küldöttségeit a moszkvai, tambovi, vlagyimiri, ufai és más kormányzóságokból. A parasztok egyöntetűen azon a véleményen voltak, hogy el kell törölni a terményfelesleg kötelező beszolgáltatását. A vologdai kormányzóság panflovi járásának parasztjai ezt írták Leninnek: „Járásunk parasztjaitól jelenleg csaknem mindent elvesznek: a gabonát, a jószágot, a szénát, a nyersanyagokat... Ha a paraszt tudni fogja, mennyi terményadót kell fizetnie, és mikor kell azt befizetnie, akkor nem kell majd tucatjával tartanunk a járásban begyűjtési megbízottakat. Úgy gondoljuk, hogy minden dolgozó paraszt elfogadja majd ezt az adózási rendszert, és hajlandó lesz megjavítani gazdálkodását."

A KOMMUNISTA PÁRT X. KONGRESSZUSA. ÁTTÉRÉS AZ ÚJ GAZDASÁGI POLITIKÁRA

A Kommunista Párt X. kongresszusa 1921. március 8-tól 16-ig tartotta üléseit. Lenin beszámolt a Központi Bizottság politikai tevékenységéről. Behatóan elemezte a párt tevékenységének történelmi körülményeit és tartalmát, s megállapította, hogy e tevékenység csomópontja „a háborúról a békére való áttérés".[13]

A kongresszus legfontosabb határozata az volt, amelyet az új gazdasági politikára való áttérésről hoztak Lenin: „A terményfelesleg kötelező beszolgáltatásának természetbeni adóval való helyettesítéséről" című előadói beszéde alapján. Beszámolójában Lenin leszögezte: a szovjethatalom mindig arra törekedett, hogy helyes gazdasági kapcsolatokat alakítson ki a munkásosztály és a parasztság között; hangsúlyozta, hogy a mezőgazdaság fejlesztésének egyedüli serkentője a szabad gazdasági forgalom, ez biztosítja az ipar és a mezőgazdaság gazdasági összefogását. A kongresszus teljesen egyetértett a beszámoló téziseivel, és a terményfelesleg kötelező beszolgáltatása helyett a terményadó bevezetését határozta el. Megtörtént az áttérés az új gazdasági politikára, amelyet orosz elnevezése után NEP-nek rövidítettek.

Ez éles eltérést jelentett a hadikommunizmus politikájától. A pártnak tájékozódnia kellett az új helyzetben, meg kellett tanulnia gazdálkodni, mert csak így biztosíthatta, hogy a szocializmus gazdaságilag is legyőzze a kapitalizmust.

Az új gazdasági politika elfogadásában megnyilvánult a párt bölcsessége, Lenin zseniális előrelátása, amely a társadalmi fejlődés törvényeinek beható ismeretén alapult. Lenin megfogalmazta és elméletileg megalapozta a proletárdiktatúra gazdaságpolitikáját. A NEP alapja a nehézipar mindenáron való fejlesztése, továbbá a szocialista nagyipar és a paraszti gazdaságok közti kapcsolat erősítése volt, a mezőgazdaság szocialista átalakítása céljából. Bizonyos korlátok között lehetőség nyílt a kapitalista elemek fejlődésére is, de azzal a feltétellel, hogy a gazdasági kulcspozíciók a proletárállam kezében maradnak. A NEP-nek végül is azt kellett eredményeznie, hogy a szocialista elemek legyőzzék a kapitalistákat, a kizsákmányoló osztályok megsemmisüljenek és felépüljön a szocializmus.

Az új gazdasági politikának óriási nemzetközi jelentősége volt. A NEP erősítette a szovjetek országát, a nemzetközi forradalmi mozgalom bástyáját, s így hatással volt a világtörténelem egész menetére.

A Kommunista Párt X. kongresszusa más fontos határozatokat is hozott. A kongresszus

[13] Lenin: Az OK(b)P X. kongresszusa. 1921. március 8—16. Lásd *Lenin* Művei. 32. köt. 173. old.

„Az államgépezet lendítőkereke a terményadó"
Plakát. 1921

összegezte a szakszervezeti vita eredményeit, és elítélte valamennyi antileninista csoport nézeteit. A szakszervezetekről hozott határozat a lenini vonalat fejezte ki. Lenin álláspontja mellett szálltak síkra a párt kimagasló harcosai — Artyom, M. I. Kalinyin, G. I. Petrovszkij, J. E. Rudzutak, I. V. Sztálin és sokan mások. A kongresszus jóváhagyta a pártegységre vonatkozó, Lenin által beterjesztett határozati javaslatot, amely kimondta, hogy a frakciózás összeegyeztethetetlen a párttagsággal. A határozat megállapította: „A kongresszus előírja, hogy haladéktalanul oszlassanak fel kivétel nélkül minden csoportot, bármilyen platform alapján is alakultak meg, s megbízza az összes pártszervezetet, hogy a legszigorúbban vegyék elejét mindenfajta frakciós fellépésnek. E kongresszusi határozat nem teljesítése a pártból való feltétlen és azonnali kizárást vonja maga után." A kongresszus felhatalmazta a Központi Bizottságot, hogy végső intézkedésként még központi bizottsági tagokat is kizárhat a pártból, ha azok frakciós tevékenységet folytatnak vagy megszegik a pártfegyelmet.

A szindikalista és az anarchista elhajlásról hozott határozatban — amely a „munkásellenzék" ellen irányult — a kongresszus leszögezte, hogy ezek a nézetek teljes szakítást jelentenek a marxizmussal, a proletárdiktatúra ellenségeinek malmára hajtják a vizet, és összeegyeztethetetlenek a párttagsággal.

A X. kongresszusnak a pártegységről és a frakciózás tűrhetetlenségéről hozott határozatai a pártélet megingathatatlan elveivé lettek.

A párt soron levő feladatairól a nemzeti kérdéssel kapcsolatban Sztálin tartott beszámolót. A békés építésre való áttérés alkalmával meg kellett szilárdítani a szovjetországban élő nemzetek szövetségét, az orosz munkásosztály szövetségét az addig elnyomott népekkel. A szovjethatalom

deklarálta és megvalósította a nemzetek jogegyenlőségét, de még hátra volt a nagy, történelmi jelentőségű feladat megoldása: a tényleges egyenlőtlenség felszámolása, a cárizmus örökségének, a korábban elnyomott népek kulturális és gazdasági elmaradottságának megszüntetése. E nehéz feladat megoldásához hosszú időre volt szükség. Az októberi forradalom idején az oroszországi népek a fejlődés különböző fokain állottak. Voltak, amelyek már elérték az ipari kapitalizmus stádiumát (az oroszok, az ukránok, a beloruszok, a grúzok, az örmények s bizonyos fokig az azerbajdzsániak), más népek éppen csak a küszöbéhez jutottak el (Közép-Ázsia és a Volga-mellék népei), megint mások még ősközösségi rendben éltek (a Távol-Észak és a Távol-Kelet kis népcsoportjai). A X. pártkongresszus határozata megállapította, hogy a régebben elnyomott népek elmaradottságának felszámolásában döntő szerepet kell játszania az orosz munkásosztály sokoldalú segítségének. A szocializmus felépítéséért vívott általános harc folyamán döntően meg kell változtatni a termelőerők területi megoszlását: az addig elmaradott népeknél ipart és saját munkásosztályt kell kialakítani, minden eszközzel segíteni kell nemzeti szovjet államiságuk és kultúrájuk fejlesztését.

A Kommunista Párt X. kongresszusa tehát kijelölte a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet útjait, kidolgozta az új gazdasági politika alapján történő szocialista építés módszereit, megszilárdította a munkásosztály szövetségét a parasztsággal, megerősítette a szovjetország nemzeteinek szövetségét, utasítást adott a párt egységének védelmére, a frakciózás elleni kíméletlen harcra. A kongresszusnak ezek a világtörténelmi jelentőségű határozatai feltárták a párt és az ország előtt a szocializmus győzelméért folytatandó további küzdelem világos perspektíváit.

A NÉP ELSŐ INTÉZKEDÉSEI. LENIN „A TERMÉNYADÓRÓL" CÍMŰ MUNKÁJA

1921. március 21-én a Szovjetek Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottságának ülésszaka jóváhagyta „A termény- és nyersanyagfelesleg kötelező beszolgáltatásának terményadóval való helyettesítéséről szóló határozatot", amelynek az volt a célja, hogy „biztosítsa a helyes és nyugodt gazdálkodást azáltal, hogy a földműves szabadabban fog rendelkezni munkájának termékeivel és gazdasági eszközeivel", további célja pedig, hogy „erősítse a paraszti gazdaságot s emelje termelékenységét". Az ülésszak által kiadott felhívás — „A parasztsághoz" — megmagyarázta a törvény értelmét, és annak a meggyőződésnek adott hangot, hogy „a gabonafelesleg kötelező beszolgáltatásának megszüntetése és helyébe a terményadó bevezetése nagy könnyítés lesz a paraszti lakosság részére, s egyben erősíteni fogja a munkások és parasztok szövetségét, amely a forradalom valamennyi vívmányának alapja".

Néhány nappal később a szovjet kormány rendeletet adott ki „A terményadó mértékéről" és „A mezőgazdasági termékek szabad forgalmáról, szabad adásvételéről azokban a kormányzóságokban, amelyek teljesítették a termékfelesleg beszolgáltatását". Az 1921—1922-es évre a természetbeni adó nagyságát összesen 240 millió pud gabonában állapították meg (közepes termés esetére); ez csaknem 200 millió puddal kevesebb volt, mint a termékfelesleg kötelező beszolgáltatásából összegyűlt mennyiség. 1921 folyamán az OSZSZSZK példáját követve minden szovjetköztársaság életbe léptette a természetbeni adót elrendelő törvényt.

Az új gazdasági politika szükségessé tette a népgazdaság egész irányítási rendszerének átszervezését. A X. pártkongresszus határozata csak helyi méretekben engedélyezte a szabad áruforgalmat. Az élet megmutatta ennek a rendszabálynak az elégtelenségét. 1921 májusában a Népbiztosok Tanácsa dekrétumot adott ki „A forgalomról"; ez a dekrétum megengedte az adó befizetése után fennmaradó mezőgazdasági termékek szabad forgalmát, adásvételét. A forgalom, az eladás jogát a háziipar és a kisipar termékeire is kiterjesztették. 1921 augusztusában megjelent „A Népbiztosok Tanácsának végrehajtási utasítása az új gazdasági politika alapelveinek megvalósítására", amelyet Lenin írt alá; az utasítás feladatul tűzte ki a pénzforgalomra való áttérést.

Fontos változások történtek az iparban is. A legnagyobb üzemek továbbra is állami ellátmányt kaptak, de a többi üzem fokozatosan áttért az önálló gazdasági elszámolás rendszerére. A kisüzemek egy részének államosítását feloldották. Szövetkezetek, egyes intézmények, sőt magánszemélyek is bérbe vehettek állami üzemeket. Természetesen túlnyomórészt egészen kis üzemeket adtak bérbe: az 1921 október—novemberében bérbeadott vállalatok 65 százalékát például malmok alkották.

A gazdasági kezdeményezés fejlesztése végett átszervezték az állami vállalatok igazgatását, és trösztöket létesítettek. Egyúttal fokozódott a tervszerűség az ipar irányításában, amely a Legfelsőbb Népgazdasági Tanács (LNF) és az Állami Tervbizottság (Goszplan) feladata volt.

Az állami vállalatoknál módosították a munkaszervezés és a bérezés elveit. A hadikommunizmus idején gyakorlatilag természetbeni és nagymértékben egyenlősítő bérezést alkalmaztak. 1921 folyamán a szovjet kormány több rendeletet adott ki (a munkások egyéni premizálásáról, az üzemek kollektív ellátásáról, a pénzben fizetendő munkabérről), amelyek a munkások helyzetének javítására, továbbá arra irányultak, hogy elősegítsék a szakképzettségnek és a termelékenységnek megfelelő differenciált bérezési rendszer kialakulását. Az 1921 szeptemberében kiadott „Bértarifa-alaprendelet" kimondta, hogy „a béremelésnek egyenes és közvetlen összefüggésben kell állnia a termelékenység emelkedésével s azzal, hogy a munkás milyen mértékben vesz részt a termelés növelésében".

A népgazdaság helyreállítása érdekében a szovjet kormány koncessziókat adott a külföldi tőkéseknek; ezáltal lehetőség nyílt bizonyos iparágak fejlődésének meggyorsítására és a gazdasági kapcsolatok fejlesztésére a kapitalista országokkal. Koncessziókat csak olyan feltételekkel adtak, amelyek nem álltak ellentétben a szovjet törvények alapelveivel. A szovjet állam nem szolgáltatta ki magát az imperialistáknak. A szovjetköztársaságok gazdag természeti kincsei és erőforrásai, a Kommunista Párt vezette dolgozók hősi erőfeszítései lehetővé tették, hogy a népgazdaságot a külföldi tőke segítsége nélkül is helyreállítsák.

Az új gazdasági politikára való áttérést Lenin irányította; ő dolgozta ki e politika elméleti alapjait is. Jelentős mértékben gazdagította a marxizmust Leninnek „A terményadóról" című műve, amely sokoldalúan jellemezte a szovjet gazdaságot, és feltárta a benne fellelhető különböző formák közötti viszonyt. Lenin rámutatott arra, hogy a szocialista formának — amely a maga új törvényszerűségeivel kulcspozíciókat foglal el a népgazdaságban —, erősödése arányában, szükségszerűen döntő befolyást kell gyakorolnia a szovjet gazdaság egész fejlődésére. Ezt szolgálja majd a szocialista ipar kapcsolata az országban túlsúlyban levő kisárutermelő paraszti gazdasággal. Amikor a falun az egyéni parasztgazdaságok vannak túlsúlyban, az ilyen gazdasági kapcsolat egyedül helyes, egyedül elfogadható formája a kereskedelmi forgalom bizonyos szabadságának visszaállítása lehet. Ez maga után vonja ugyan a magánkapitalista forma némi feléledését — a kulákság gyarapodását, a magántulajdonban levő kisüzemek létesítését, a magánkereskedelem fejlődését —, de csak korlátozott keretek között, mivel a népgazdaság parancsnoki magaslatai (a nagyipar, a bankok, a közlekedés, a föld, a külkereskedelem) a szovjet állam kezében maradnak. A proletárdiktatúra viszonyai között az államkapitalizmus is felhasználható az ipar fejlesztésére. Lenin azt javasolta, hogy a magánkapitalizmus fejlődését tereljék az államkapitalizmus medrébe, s használják ki a külföldi koncessziós tőkét is, amelyet bizonyos megkötésekkel beengednek az országba.

Az imperialista hatalmak uralkodó körei nem értették meg az új gazdasági politika lényegét. 1921-ben és 1922-ben a burzsoá sajtó a kapitalizmus közeli restaurációját jósolgatta Szovjet-Oroszországban. Az „Information" című francia lap szerint mindenki egyetért abban, hogy „viszonylag közel van a szovjet rendszer pusztulása; vita csak az időpontról és a részletekről lehet". Ritkábban ugyan, de józanabb hangok is megszólaltak a burzsoá sajtóban, amelyek kételkedtek a kapitalizmus oroszországi restaurációjának lehetőségében.

A valóságban a NEP mind gazdaságilag, mind politikailag biztosította a szocialista gazdaság

alapjainak lerakását. Jóllehet az első időben bizonyos visszavonulásról is szó volt — amely kifejeződött a magántőkés elemek meglehetősen nagymértékű feléledésében —, az új gazdasági politika teljes mértékben a fő stratégiai cél, a szocialista építés szolgálatában állott. Lenin 1921 októberében beszédet tartott a politikai népművelési bizottságok összoroszországi kongresszusán, és a következőket mondotta az új gazdasági politika lényegéről: „A kérdés ez: ki kit előz meg? Ha a kapitalisták szerveződnek meg előbb, akkor elkergetik a kommunistákat... Képes lesz-e a proletár államhatalom arra, hogy a parasztságra támaszkodva kellőképpen féken tartsa a tőkés urakat?"[14] Lenin előre látta, hogy később, ha megszilárdul a munkásosztály és a parasztság szövetsége, a szovjet nép olyan gyors ütemben fog haladni a szocializmus felé, amilyenről 1921-ben még álmodni sem lehetett, és akkor a „ki kit győz le" kérdése a szocializmus javára fog eldőlni.

A szovjethatalom ellenségei — a még megmaradt mensevik és eszer csoportok, valamint az antileninista elemek (a trockisták, buharinisták stb.) — megpróbálták meghamisítani az új gazdasági politika lényegét. A párt nagyszabású felvilágosító munkát végzett a tömegek között. 1921 folyamán az új gazdasági politikáról szóló határozatot valamennyi pártszervezetben megvitatták, sőt széles körű pártonkívüli munkás-paraszt tanácskozásokon is napirendre tűzték. A párt nem titkolta el a nép előtt a még leküzdésre váró óriási nehézségeket, s állandóan hangsúlyozta, hogy a szocializmus győzelmét csak heves osztályharcban lehet kivívni.

A párt Központi Bizottsága és a szovjet kormány szüntelenül szem előtt tartotta a népgazdaság újjáélesztésével kapcsolatos kérdéseket. Sok kiváló kommunista vezetőt gazdasági munkára vezényeltek át: F. E. Dzerzsinszkij előbb a közlekedésügy, majd a Legfelső Népgazdasági Tanács vezetője lett; V. V. Kujbisev a Villamosipari Főigazgatóság (Glavelektro) munkáját, G. M. Krzsizsanovszkij az Állami Tervbizottságot (Goszplan), L. B. Kraszin a külkereskedelmet irányította. A népgazdaság helyreállítását a Kaukázusontúl Sz. M. Kirov és G. K. Ordzsonikidze, Ukrajnában G. I. Petrovszkij és V. J. Csubar vezette.

Különösen nagy gondot fordított a párt a nehézipar fejlesztésére. A NEP legelső éveiben megkezdődött a volhovi építkezés, hozzáláttak a sterovói, a saturai és más erőművek építéséhez. Nagy helyreállítási munkálatok folytak a Donyec-medence bányáiban, a bakui kőolajvidéken, a pétervári gyárakban. A népgazdaság lassan magához tért. A helyreállításért folytatott harc nagyobb eredményekkel járt volna, ha a szovjetek országára nem zúdul egy újabb nagy csapás — egy példátlanul súlyos éhínség.

KÜZDELEM AZ ÉHÍNSÉG ELLEN

1921-ben aszály és rossz termés sújtotta az országot. A Volga alsó és középső folyásának vidékén, továbbá Ukrajna déli részén és a Krím-félszigeten éhínség dühöngött. Az éhínség sújtotta kormányzóságok lakossága összesen mintegy 33 millió fő volt. A fehérgárdisták és az intervenciósok pusztításai következtében az országban szinte egyáltalán nem voltak gabonatartalékok, amelyeknek az éhezők közti szétosztása lehetővé tette volna, hogy kitartsanak az új termésig. „Az éhínség valójában a polgárháború szörnyű következménye volt"[15] — mondotta Lenin.

A Kommunista Párt és a szovjet kormány minden erőt az éhezők megsegítésére mozgósított. Módosította az importtervet, és a rendelkezésre álló valuta jelentős részét külföldi gabonavásárlásokra fordította. Kormányhatározat alapján bizottság alakult az éhezők segélyezésére, Kalinyinnak, az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság elnökének vezetésével. A bizottság nagy

[14] Lenin: Az új gazdasági politika és a politikai népművelési bizottságok feladatai. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 49. old.

[15] Lenin: A Kommunista Internacionálé IV. kongresszusa. 1922. november 5—december 5. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 423. old.

energiával dolgozott. Az általa kidolgozott terv értelmében minden éhínség sújtotta kormányzóság mellé beosztottak egy olyan kormányzóságot, ahol megfelelő volt a termés. A moszkvai kormányzóság a Csuvas Köztársaságot, az orenburgi kormányzóságot és a Krímet segítette; a pétervári kormányzóság a Baskír Autonóm Szocialista Szovjet Köztársaságnak, az ivanovo-voznyeszenszki kormányzóság a Mari Autonóm Területnek, a vlagyimiri kormányzóság a Tatár SZSZK-nak, a tulai kormányzóság a szamarai kormányzóságnak nyújtott segítséget és így tovább. Jelentős támogatást kaptak az éhínség sújtotta vidékek Ukrajna jól termő tájaitól, Szibériától és Belorussziától. A párt vezetésével igazi országos, össznépi üggyé vált az éhínség elleni küzdelem. Mindenfelé élelmiszergyűjtéseket rendeztek; a munkások bérük egy részét felajánlották az éhezők javára. A moszkvai fegyvergyár munkásai 317 000 rubelt adtak. Az AMO nevű 1. sz. Állami Autógyár munkásai átadták a segélyalapnak a gyár egész gabonakészletét, egynapi élelmiszer-fejadagjukat és egynapi keresetüket. Ugyanígy cselekedtek a munkások a 3. sz. Elektroszila üzemben és sok más pétervári, tulai, uráli stb. üzemben. Nagy sikerrel tartották meg az országban „Az éhezők megsegítésének hetét". „Az egész munkásosztály egy emberként álljon csatasorba — írta Lenin 1921 októberében —, hogy begyógyítsa a Volga-vidék súlyos sebét. A termékeny Volga-vidék pedig gabonájával fogja ezt visszafizetni nekünk az elkövetkezendő években. Csakis így tarthatjuk fenn a szovjethatalmat, csakis így védhetjük meg kivívott szabadságunkat a világ kapitalistáinak bűnös merényleteivel szemben."[16]

„Segíts!"
D. Sz. Moor plakátja. 1921—1922

Az országra zúduló súlyos szerencsétlenség idején a dolgozók azt követelték, hogy az egyházi kincseket adják át az éhezők segélyalapjának. A szovjet kormány 1922 februárjában dekrétumot adott ki az egyházi kincsek elkobzásáról. A papság egy része foggal és körömmel ragaszkodott e kincsekhez, s miközben ezrek haltak éhen, ellenállást tanúsított a dekrétum végrehajtásával szemben. Maguknak a hivőknek a túlnyomó többsége is elítélte a papok ellenforradalmi megmozdulását.

Az éhínség elleni harcban nagyszerűen megmutatkozott a szovjetköztársaságok népeinek erősödő barátsága. A Volga-vidék éhező lakosságának egy részét befogadták Ukrajna jól termő kormányzóságai, a kaukázusontúli és a közép-ázsiai köztársaságok.

Nagy jelentőségű volt az a segítség, amelyet a nemzetközi proletariátus nyújtott a szovjetország dolgozóinak. A csehszlovák bányászok így írtak a szovjet kormánynak: „Mindig tiszteletet és csodálatot éreztünk irántatok, akik az új társadalmi rendért szenvedtek és harcoltok. Fájó tudat számunkra, hogy nem vállalhatjuk legalább részben azokat az áldozatokat, amelyeket érettünk is viseltek. Most, amikor egy veszélyes ellenséggel, az éhínséggel kell felvennetek a harcot, minden tőlünk telhető segítséget szeretnénk megadni..." Georgi Dimitrov, a bolgár kommunisták vezetője a következőket írta a „Pravdá"-ban: „Bátran elmondhatjuk, hogy egy maroknyi ember kivételé-

[16] Leninszkij Szbornyik. XXXIV. köt. 425. old.

vel — a városi burzsoáziára, a falusi kulákokra és a megátalkodott ellenforradalmárokra gondolok — az egész bolgár nép tevékenyen részt vesz a Bolgár Kommunista Párt vezetésével abban a valóban népi megmozdulásban, amely a nélkülöző orosz testvérek megsegítését szolgálja. És ez azért van így, mert Bulgária dolgozó tömegei határtalan rokonszenvet és szeretetet éreznek Szovjet-Oroszország hős népe iránt..." A Francia Kommunista Párt Központi Bizottsága elhatározta, hogy nagyszabású kampányt indít az oroszországi éhezők megsegítésére; 1921. szeptember 4-ét sok francia üzemben az orosz nép megsegítésének napjává nyilvánították. A német munkások Solingen vidékén, Dortmundban és másutt népes gyűléseket tartottak, amelyeken határozatokat hoztak, hogy bizonyos időt az oroszországi éhezők javára dolgoznak vagy munkabérük meghatározott részét áldozzák erre a célra. Az Egyesült Államok, Anglia, Spanyolország, Finnország, Lengyelország és más országok munkásai ugyancsak tevékenyen részt vettek ebben a mozgalomban. Leninnek a nemzetközi proletariátushoz intézett felhívására a munkásszervezetek Bostonban tartott konferenciáján elhatározták, hogy gyűjtést rendeznek az éhínség sújtotta szovjet-oroszországi dolgozók javára. 1921 végéig az Egyesült Államokból és Kanadából, Szovjet-Oroszország Barátainak Ligája útján, 350 000 dollár készpénz és 250 000 dollár értékű ruhanemű, lábbeli, gyógyszer stb. érkezett Oroszországba. Nagy munkát végzett az éhezők megsegítésére alakult Nemzetközi Munkássegély (Mezsrabpom), amelynek élén Clara Zetkin állt. Közreműködésével 1921 november elejéig Németországban 2 860 000 márkát, Hollandiában 91 000 holland forintot, Angliában 2500 font sterlinget, Norvégiában 100 000 koronát, Franciaországban 150 000 frankot, Belgiumban 35 000 frankot, Ausztriában 2 500 000 koronát stb. gyűjtöttek. 1921—1922 folyamán a Nemzetközi Munkássegély összesen több mint ötmillió aranyrubel értékű összeget gyűjtött. A nemzetközi proletariátus segítsége és együttérzése megsokszorozta az orosz munkásosztály erejét az éhínség elleni harcban.

Hathatós segítséget nyújtottak a szovjet népnek az éhínség elleni küzdelemben a nyugati haladó értelmiség legjobbjai: Nansen, Anatole France, Bernard Shaw, H. G. Wells, Einstein és a kultúra sok más kiváló képviselője.

Eközben az imperialista körök azon mesterkedtek, hogy a súlyos csapást a szovjet rendszer ellen használják ki. A Szövetségesek Legfelsőbb Tanácsa „Az éhezők megsegítésének lehetőségeit

A világ munkásai orosz testvéreik segítségére sietnek
A Nemzetközi Munkássegély röpcédulája. K. Holz rajza. 1921

Élelmiszerosztás a szamarai éhezők között
Fénykép. 1921

vizsgáló bizottságot" létesített, amelynek elnöke Noulens volt francia nagykövet, a szovjetellenes intervenció egyik fő szervezője lett. Noulens kinevezése miatt a szovjet kormány tiltakozó jegyzéket intézett Nagy-Britannia, Olaszország és Belgium kormányához; ebben leszögezte, hogy „a munkás-paraszt Oroszországgal szemben elkövetett ellenséges katonai és gazdasági akciók összes részese közül Noulens úrra bárki másnál nagyobb felelősség hárul az orosz népet sújtó borzalmas csapásokért, az éhínség sújtotta kormányzóságok parasztságának jelenlegi szenvedéseiért. A Szovjet-Oroszország ellen irányuló vállalkozások ezen irányítójának kinevezése a nemzetközi segélybizottság képviselőjévé már önmagában is mélységesen megdöbbentette az orosz nép tömegeit, és kivívta legharagosabb helytelenítését. Noulens úr neve már egész programot jelent." A szovjet kormány megakadályozta Noulens bizottságának azon kísérletét, hogy az éhezők megsegítésének ürügyén adatokat gyűjtsön a szovjetország tartalékairól, közlekedéséről stb. Az amerikai segélyszervezet, az úgynevezett ARA (American Relief Administration) 1921 nyarán ajánlatot tett a szovjet kormánynak az éhező lakosság megsegítésére. A szovjet kormány megegyezett az ARÁ-val, de kategorikusan elutasította a segélyszervezet vezetőjének, Hoovernek a szovjetország szuverenitása ellen irányuló zsaroló követeléseit. Az ARA valóban nyújtott bizonyos segítséget az éhezőknek, s ezért a szovjet kormány neki is, akárcsak a többi külföldi szervezetnek, köszönetét fejezte ki. De a szervezet apparátusa, a hivatalos segélyakción túl, sok esetben gazdasági és politikai kémkedést is folytatott. Aknamunkáját a szovjet hatalmi szervek kellő módon meghiúsították.

A Kommunista Párt vezette szovjet nép önfeláldozó harca eredményes volt. A szovjet kormány az éhezők javára általános külön adót vetett ki, amelyből 180 milliárd rubel folyt be. Az 1921. évi őszi vetés idején több mint 14 millió pud vetőmagot, 1922 tavaszán pedig további 20 millió

A szakszervezetek által falura küldött pétervári vasmunkások és vasutasok egy csoportja
Fénykép. 1922

pud vetőmagot szállítottak az éhínség sújtotta vidékekre. A szovjet állam másfél év alatt 156 millió aranyrubelt költött az éhínség és a velejáró következmények leküzdésére, és az éhínség sújtotta kormányzóságok parasztságának összesen 160 millió pud gabonát juttatott.

A NEP ELSŐ EREDMÉNYEI

Az új gazdasági politika már 1921 végére lényegesen megerősítette a munkásosztály és a parasztság szövetségét. A középparasztság nagy tömegei felzárkóztak a szovjethatalom mögé. 1921 nyarától kezdve a középparasztok tevékenyen részt vettek Antonov, Mahno kulák-eszer bandáinak és a bászmács hordáknak a szétzúzásában. 1922-re az OSZSZSZK és Ukrajna területén lényegében véve felszámolták a banditizmust.

A parasztság a szovjet állam segítségével megkezdte a mezőgazdaság helyreállítását. Nagy szerepet játszottak ebben azok a munkáscsoportok, amelyeket a pártszervezetek és a szakszervezetek irányítottak falura.

Komoly eredmények születtek az éhínség következményei ellen vívott harcban. Azokban a kormányzóságokban, ahol nem volt aszály, a mezőgazdasági termelés 1922-ben lényegesen felülmúlta az előző évek termését; országos viszonylatban a gabonatermés 1922-ben csaknem 900 millió puddal volt több, mint 1921-ben. „A parasztság meg van elégedve jelenlegi helyzetével — mondotta Lenin. — Ezt nyugodtan állíthatjuk."[17] A parasztság hangulatában bekövetkezett fordulatot mutatta, hogy a terményadót egészében véve eredményesen sikerült beszedni.

[17] Lenin: A Kommunista Internacionálé IV. kongresszusa. 1922. november 5—december 5. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 424. old.

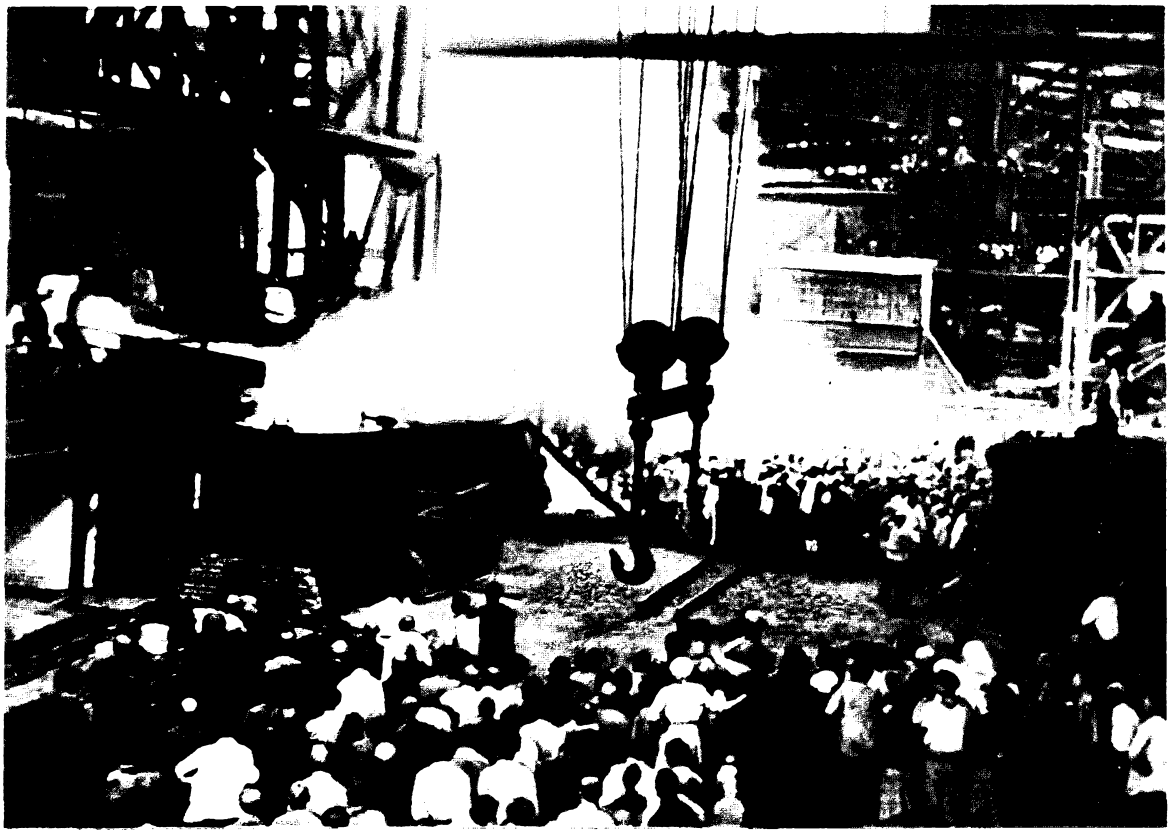

Az első acélcsapolás a jekatyerinoszlavi állami üzemben, 1922. június 25-én
Fénykép

Az iparban is mutatkoztak már a megélénkülés első jelei. Teljes gőzzel folyt az ország fűtőanyagbázisának, mindenekelőtt „az ország kazánházának", a Donyec-medencének a helyreállítása. Emelkedett a széntermelés az Urálban és a moszkvai szénmedencében. Nőtt a nyersvastermelés: 1921 első felében havonta átlag 70 000 pud nyersvasat olvasztottak, 1921 végén pedig már 270 000 pudot. Üzembe helyezték a moszkvai Sarló és Kalapács gyárat, amely 1919 óta nem dolgozott. 1921 közepére más moszkvai nehézipari üzemek is termelni kezdtek: a 3. sz. Elektroszila (Dinamo) gyár, az 1. sz. Állami Autógyár, AMO. Pétervárott újra megkezdődött a munka a Vörös Putyilovista gyárban. Szormovo gyárai és sok más üzem is túlteljesítette a termelési előirányzatokat. Mindez azonban még csak az első lépés volt a nehézipar helyreállításának útján.

A könnyűipar újjáépítése kevesebb erőt és pénzt követelt, s így gyorsabb ütemű is volt. 1921-ben üzembe helyezték a Trjohgornaja Textilgyárat, a danyilovi fésűsfonó gyárat, a ramenszkojei fonógyárat, az ivanovo-voznyeszenszki, kosztromai és más textilgyárakat. Ezek azután lényegesen túlteljesítették termelési terveiket. Lenin 1922-ben leszögezte: „megállapíthatjuk a könnyűipar általános fellendülését és ezzel kapcsolatban mind a petrográdi, mind a moszkvai munkások helyzetének határozott javulását".[18]

Az iparban elért sikerek a munkatermelékenység jelentős emelkedésén alapultak. A nehézipar egészét tekintve az egy munkásra eső termelés 1921—1922-ben 85,6 százalékkal volt nagyobb,

[18] Ugyanott.

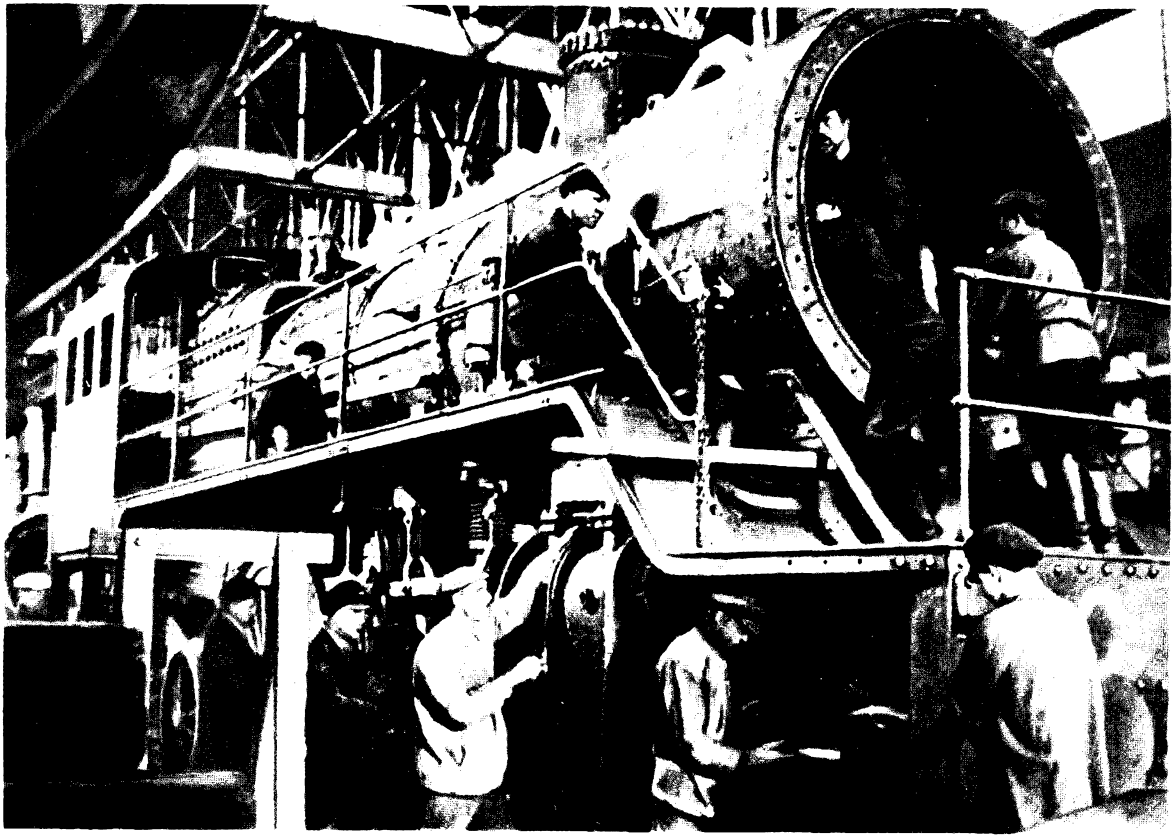

A szormovói gyárban
Fénykép. 1922

mint 1920—1921-ben. A munkásokban kialakult és gyökeret vert a termeléshez és a munkához való újfajta viszony, megszülettek az élmunkásmozgalom első formái. A moszkvai Dinamó gyár munkásainak kezdeményezésére sok üzemben megalakultak az úgynevezett termelési sejtek, másnéven élmunkáscsoportok. 1921 januárjától ugyanazon év decemberéig a pétervári vasúti csomópont vonalain 1470 kommunista szombatot tartottak, amelyeken 175 000 ember vett részt. A juzovkai bányavidék bányászai egyedül 1921 áprilisában 500 kommunista vasárnapot rendeztek, 70 000 munkás részvételével.

Az államot irányító munkásosztály alkotó képességei egyre jobban kibontakoztak. A munkások közül tehetséges feltalálók, a termelés ragyogó szervezői kerültek ki. Az élenjáró munkások felvették a harcot a naplopók és a harácsolók ellen, s magukkal ragadták a dolgozók széles rétegeit.

A SZOVJET ÁLLAM MEGSZILÁRDULÁSA

A munkásosztály és a parasztság szövetségének megszilárdulása, az országban tapasztalható munka-lelkesedés, a dolgozók alkotó kezdeményezésének fokozódása alapján megszilárdult a proletárdiktatúra egész rendszere. 1921-ben a Kommunista Párt megtisztította sorait az ellenséges és önző elemektől, s így még szorosabban összeforrt a néppel.

Átszervezték az államapparátus munkáját is, hogy megerősítsék a szovjethatalom kapcsolatait a néptömegekkel. Az átszervezés egyrészt azért vált szükségessé, mert ki kellett küszöbölni

az állami hivatalok munkájából a hadikommunizmus idejére jellemző módszereket, másrészt azért, mert az új gazdasági politikára való áttéréssel egy újabb súlyos veszély jelentkezett: az államhatalomba bekerült, a proletariátustól idegen elemek bürokráciát, aktatologatást honosítottak meg, nagyhatalmi soviniszta vagy burzsoá nacionalista tendenciákat érvényesítettek. Lenin kíméletlen harcot követelt a bürokrácia és az aktatologatás ellen, a szovjet állam jellegének meghamisítására irányuló mindenfajta kísérlet ellen.

Az államapparátus megszilárdításában nagy szerepet játszott a Munkás-Paraszt Felügyelet Népbiztossága. Ez a szerv a dolgozók millióit vonta be az állami tevékenységbe, és segítségükkel sikeresen irtotta a bürokráciát és az aktatologatást. Lenin ezzel kapcsolatban így írt: „A Munkás-Paraszt Felügyelet fő feladata éppen az, hogy idejében és hozzáértéssel javítson a dolgokon."[19] Az állami szervekbe a munkásosztály és a dolgozó parasztság legjobb fiait küldték, intézkedéseket tettek a szovjet demokrácia további fejlesztésére; mindez megszilárdította a proletárállamot, erősítette a tömegekkel való megbonthatatlan kapcsolatát.

A KOMMUNISTA PÁRT HARCA AZ OSZTÁLYIDEGEN IDEOLÓGIA ELLEN

A NEP-re való áttérés kiélezte az országban az ideológiai harcot. Újjáéledt a burzsoá és a kispolgári ideológia, képviselői befolyásolni igyekeztek a munkásosztályt. „Az ellenség... — írta Lenin 1921 augusztusában — nem az, ami tegnap volt. Ellenségünk ma nem a fehérgárdista banda, amelyet a mensevikek, az eszerek és az egész nemzetközi burzsoázia által támogatott földbirtokosok vezényelnek. Ellenségünk — a gazdasági élet sivár, rideg valósága egy kisparaszti országban, amelynek nagyipara tönkrement. Ellenségünk — a kispolgári ösztönösség, amely körülvesz bennünket, mint a levegő, és igen erősen behatol a proletariátus soraiba."[20]

A burzsoá ideológusok programot dolgoztak ki a kapitalizmus visszaállítására Oroszországban. E program körül alakult ki fehér emigránsokból — főleg kadétokból és oktobristákból — az úgynevezett szmenovehisták csoportja. 1921 nyarán a csoport Prágában kiadott egy kötetet „Szmena veh" („Irányváltozás") címmel, majd később ugyanilyen címen folyóiratot indított. A szmenovehisták elismerték a szovjethatalmat mint „egyedüli szilárd hatalmat", de a NEP-re való áttérést a kapitalista restauráció kezdetének tekintették, és arra törekedtek, hogy minden lehetőséget — még a szovjet szervekben végzendő munkát is — kihasználjanak a szovjethatalom burzsoá elfajulásának meggyorsítására. Programjuk, amely objektíve a NEP viszonyai között kialakult új burzsoázia ideológiája lett, széles körben elterjedt a régi hivatalnokok körében, sőt a szovjet államapparátusba is behatolt. Hasonló nézeteket vallottak a reakciós tudósok is. Az 1922-ben Pétervárott megjelent „Ekonomiszt" című folyóirat olyan anyagokat tett közzé, amelyek alapján a szovjet állam gazdaságának a kapitalista országok gazdasági függvényévé kellett volna válnia.

Az ellenséges ideológia elleni harc fokozása és a tömegeknek a harcos materializmus szellemében való nevelése érdekében a Kommunista Párt Központi Bizottsága elhatározta, hogy „Pod znamenyem marxizma" címmel új folyóiratot indít. 1922 márciusában ebben jelent meg Leninnek „A harcos materializmus jelentőségéről" írott cikke. A folyóirat feladatával foglalkozva Lenin hangsúlyozta annak szükségességét, hogy a dialektikus és történelmi materializmus alapelveit mindenféle idealista koncepcióval szemben meg kell védelmezni. Lenin ugyanakkor leszögezte, hogy megengedhetetlen a szektás szűklátókörűség is; a reakciós ideológia és az obskurantizmus

[19] Lenin: A Munkás-Paraszt Felügyelet feladatainak, e feladatok értelmezésének és teljesítésének kérdéséhez. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 24. old.

[20] Lenin: Új idők, régi hibák új köntösben. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 3—4. old.

elleni küzdelemben a kommunistáknak maguk köré kell tömöríteniük az összes következetes materialistát, az összes haladó tudóst. A jelenlegi burzsoá ideológia reakciós mivolta — írta Lenin — különösen jól érzékelhető az Egyesült Államokban, ahol „az úgynevezett »modern demokrácia« (amely előtt oly esztelenül hajlonganak a mensevikek, a szociálforradalmárok, részben az anarchisták stb.) nem jelent mást, mint hogy szabad azt hirdetni, aminek hirdetése előnyös a burzsoáziának, márpedig a burzsoázia számára a legreakciósabb eszmék, a vallás, a sötétség hirdetése, a kizsákmányolók védelmének hirdetése stb. előnyös".[21]

A párt Központi Bizottsága külön határozatban leplezte le az irodalomban jelentkező ellenséges irányzatokat. Elítélte azt az nihilista irányzatot, amely elvetette az orosz irodalom és a világirodalom legjobb hagyományait, és azt a — bizonyos körökben lábrakapott — nézetet, amely szerint a munkásosztálynak az emberiség egész megelőző kulturális fejlődésétől elszakadva kell megalkotnia a proletárkultúrát.

A régi értelmiségiek túlnyomó többsége ebben az időben már becsületesen és híven szolgálta a szovjethatalmat, segítette a népgazdaság helyreállítását és szocialista átalakítását. Ebben a fordulatban, amely az értelmiség magatartásában a szovjethatalom javára bekövetkezett, nagy szerepet játszott a lenini villamosítási terv. G. M. Krzsizsanovszkijnak és I. G. Alekszandrov professzornak a GOELRO-tervről elhangzott beszámolóját egyetemi tanárok és mérnökök vitatták meg. A terv kidolgozásában körülbelül 200 tudós és mérnök vett részt.

Sok neves tudós vett részt az Állami Tervbizottságban, a Legfelsőbb Népgazdasági Tanács és más állami szervek munkájában. Többek között a következők: A. P. Karpinszkij, A. J. Ferszman, P. P. Lazarjov, N. Sz. Kurnakov, Sz. F. Oldenburg, V. A. Sztyeklov, Sz. G. Sztrumilin és mások. Óriási jelentősége volt a nagy fiziológus, I. P. Pavlov akadémikus munkásságának. Ezekben az években jelentősen hozzájárultak a szovjet tudomány fejlődéséhez Sz. A. Csapligin aerodinamikai felfedezései. A mérnökök és más műszaki értelmiségiek, a humán tudományok művelői, az írók, színművészek, képzőművészek nagy számban léptek a szovjethatalommal való aktív együttműködés útjára. Az értelmiség felismerte a szovjethatalom életerejét és alkotó, építő feladatainak nagyszerűségét.

A IX. ÖSSZOROSZORSZÁGI SZOVJETKONGRESSZUS

A NEP első évének előzetes eredményeit az 1921 decemberében tartott IX. összoroszországi szovjetkongresszus összegezte. A szovjet kormány kül- és belpolitikájáról Lenin számolt be. Különös nyomatékkal foglalkozott a villamosítási terv végrehajtásának megindulásával és első eredményeivel: a saturai villanyerőmű üzembe helyezésével és a kasirai villanyerőmű küszöbönálló elkészülésével. „A termelőerők fellendítése — mindenáron, haladéktalanul, most azonnal — megkezdődött, hála az új gazdasági politikának"[22] — mondotta Lenin. Beszámolójában azt is hangsúlyozta, hogy „az új gazdasági politika lényege... a proletariátus és a parasztság szövetsége, a proletár élcsapat összefogása a széles paraszti tömegekkel".[23]

A kongresszus elfogadta „Az új gazdasági politika előzetes eredményeiről és a köztársaság iparáról szóló határozatot", amelyben megjelölte a népgazdaság további helyreállításához szükséges intézkedéseket, különösen hangsúlyozva a nagyipar jelentőségét. „Az állami nagyiparnak, a proletárdiktatúra alapjának a fejlesztése — hangzik a határozat — megköveteli, hogy az összes állami erőforrások lehető legnagyobb részét odaösszpontosítsuk és tervszerűen úgy osszuk el, hogy bizto-

[21] Lenin: A harcos materializmus jelentőségéről. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 224. old.
[22] Lenin: A IX. összoroszországi szovjetkongresszus. 1921. december 23—28. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 159. old.
[23] Ugyanott.

A terményadó beszolgáltatása Jegorjevszkben
Fénykép. 1922

síthassuk az állami ipar vállalatainak fennakadás nélküli termelőmunkáját." G. M. Krzsizsanovszkij beszámolója alapján a kongresszus jóváhagyta a villamosítási tervet.

A kongresszus a mezőgazdaságról is határozatot hozott, amelyben megjelölte a mezőgazdasági szövetkezetek erősítéséhez szükséges intézkedéseket. Ugyanez a határozat megengedte a föld bérbe adását és a bérmunka alkalmazását.

A békés időszakra való áttérés kapcsán a kongresszus úgy találta, hogy szűkíteni lehet az Összoroszországi Rendkívüli Bizottság (VCSK) tevékenységi körét. A kongresszus, elismerve a VCSK óriási érdemeit az ellenforradalom elleni küzdelemben, megbízta az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság elnökségét, hogy vizsgálja felül a VCSK-ra vonatkozó rendeletet. Nem sokkal a kongresszus után a VCSK-t megszüntették. A politikai bűntettek nyomozására és kivizsgálására a Belügyi Népbiztosság mellett működő Állami Politikai Hatóságot (GPU) állították fel.

A kongresszus határozatot hozott a Vörös Hadseregről és a flottáról is; ez a szovjetország védelmi erejének további növelését célozta.

Végül a kongresszus nyilatkozatot fogadott el az OSZSZSZK nemzetközi helyzetéről. Ebben leszögezte, hogy az imperialisták ismét háborút akarnak provokálni, noha a szovjet állam számtalanszor tanújelét adta békeszeretetének. A kongresszus komoly figyelmeztetést intézett a szomszéd államok kormányaihoz: „A szovjetköztársaságok elég erősek ahhoz, hogy ne vállalják a külső támadások védtelen áldozatainak szerepét..."

Nagygyűlés a kasirai villanyerőmű üzembe helyezése alkalmából
Fénykép. 1922

A KOMMUNISTA PÁRT XI. KONGRESSZUSA

1922 március végén összeült a Kommunista Párt kongresszusa. Megnyitó beszédében Lenin a következőket mondotta: „Elvtársak! Ez az első olyan kongresszusunk, amelyen elmondhatjuk, hogy a tőkésállamok intervenciója és támadása, legalábbis a legközvetlenebb formában, már egész éve nem zaklat bennünket. Ez volt az első év, amikor erőinket a szocialista építés igazi, fő és alapvető feladataira összpontosíthattuk."[24] Lenin kifejezte azt a meggyőződését, hogy az egység fenntartásával és erősítésével a párt képes lesz leküzdeni a nehézségeket, és sikeresen megoldja majd a szocialista építés alkotó feladatait.

Lenin a Kommunista Párt Központi Bizottságának politikai beszámolójában egy rendkívül fontos következtetést fogalmazott meg: azt, hogy véget kell vetni a stratégiai visszavonulásnak, amelyet a párt a NEP-re való áttéréssel hajtott végre, és amely a kapitalista elemeknek tett bizonyos engedményekben fejeződött ki. „Most a párt nevében azt kell mondanunk: elég volt! A célt, melyet a visszavonulással el akartunk érni, elértük. Ez az időszak a vége felé jár, vagy már be is fejeződött. Most más cél lép előtérbe: az erők átcsoportosítása"[25] — jelentette ki Lenin.

Lenin felhívta a kongresszus figyelmét arra, hogy a tőkés és a szocialista elemek közti harc kimenetele mindenekelőtt a munkásosztály és a parasztság szövetségének megszilárdulásától függ, s ez utóbbihoz elengedhetetlen, hogy a kommunisták megtanuljanak gazdálkodni, megtanuljanak

[24] Lenin: Az OK(b)P XI. kongresszusa. 1922. március 27—április 2. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 255. old.
[25] Ugyanott, 274—275. old.

ОРУЖИЕМ МЫ ДОБИЛИ ВРАГА
ТРУДОМ МЫ ДОБУДЕМ ХЛЕБ
ВСЕ ЗА РАБОТУ, ТОВАРИЩИ!

„AZ ELLENSÉGET FEGYVERREL VERTÜK VISSZA,
KENYERÜNKET VISZONT MUNKÁVAL SZEREZZÜK MEG!
ELVTÁRSAK! MUNKÁRA MINDENKI!"
N. N. Kohout plakátja. 1921

kereskedni. Élesen bírálta a gazdasági munkában elkövetett hibákat, vázolta a szocializmus pozícióinak gyengéit az áruforgalom területén, majd felszólította a kommunistákat, hogy küzdjék le ezeket a hiányosságokat. Felhívta a figyelmet arra is, hogy harcolni kell a bürokrácia és annak az állami és pártapparátusban észlelhető megnyilvánulásai ellen; gondosan kell kiválogatni a kádereket, és alaposan ellenőrizni kell a határozatok végrehajtását.

A kongresszus Lenin beszámolója alapján határozatot hozott arról, hogy „az utóbbi évben végrehajtott és tervbe vett intézkedésekkel kimerülnek a magángazdálkodó kapitalizmusnak tett azon engedmények, amelyeket a párt szükségesnek tartott". A kongresszus ilyen értelemben befejezettnek nyilvánította a visszavonulást, és legközelebbi feladatul az erők átcsoportosítását tűzte ki, abból a célból, hogy maradéktalanul biztosítsa a párt által elhatározott politika gyakorlati végrehajtását.

A kongresszus elítélte a Sljapnyikov vezette „munkásellenzék" vezéreinek frakciós tevékenységét. Ezek az emberek nem vetették alá magukat a X. kongresszus azon határozatának, hogy fel kell oszlatni a frakciókat. A XI. kongresszus figyelmeztette őket, hogy amennyiben tovább folytatják pártellenes tevékenységüket, kizárják őket a pártból.

Lenin a kongresszus záróülésén tartott beszédében ihletett szavakkal jellemezte az októberi forradalom vívmányainak világtörténelmi jelentőségét. „Nincs a világon olyan erő — mondotta —, amely, ha mégannyi bajt, nyomorúságot, szenvedést zúdítana is az emberek millióira és százmillióira, forradalmunk fő vívmányait visszavehetné, mert azok ma már nem a »mi« vívmányaink, hanem világtörténelmi vívmányok."[26]

[26] Lenin: Az OK(b)P XI. kongresszusa. 1922. március 27—április 2. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 320—321. old.

XIII. FEJEZET

AZ IMPERIALISTA HATALMAK HARCA A TÁVOL-KELET ÉS A CSENDES-ÓCEÁN FÖLÖTTI URALOMÉRT. A WASHINGTONI KONFERENCIA

Az úgynevezett versailles-i rendszer szerződései, amelyeket 1919—1921-ben írtak alá Párizsban, lényegében azokat az új erőviszonyokat rögzítették, amelyek az európai imperialista hatalmak között a világháború eredményeként alakultak ki. Az Amerikai Egyesült Államok kudarcot szenvedett az imperialista vetélytársai ellen folytatott diplomáciai harcban: nem tudta megvalósítani terveit. Függőben maradtak a Távol-Kelettel és a Csendes-óceán térségével kapcsolatos problémák is. A párizsi konferencián ezek a kérdések csak a szovjetellenes intervenció szervezésével és a távolkeleti német birtokok körüli osztozkodással kapcsolatban kerültek szóba.

Ezt követően még jobban kiéleződtek az imperialisták közötti ellentétek a Távol-Kelet és a Csendes-óceán vonatkozásában. Az Egyesült Államok tovább folytatta a harcot az e térségek feletti hegemóniáért és mindenekelőtt azért, hogy vezető szerepet biztosítson magának Kína gyarmati kifosztásában. Ezért az amerikai diplomácia 1921-ben azzal a javaslattal állt elő, hogy hívjanak össze konferenciát a nemzetközi kapcsolatok háború utáni rendszerének olyan megformálására, amely megfelel a kapitalista világban kialakult új erőviszonyoknak.

ANGOL—AMERIKAI ELLENTÉTEK

Az Amerikai Egyesült Államok és Anglia között mindinkább kiéleződött a piacokért, a tőkebefektetési szférákért és a nyersanyagforrásokért folytatott harc. Vetélkedésük különösen erős volt Kínában. Az amerikaiak az ország egész területén egyeduralomra törtek, s ezért állhatatosan követelték, hogy szüntessék meg a befolyási övezetek rendszerét, amelyben a többi imperialista hatalom — köztük Anglia — annak idején megállapodott. Az amerikai tőke meg akarta vetni a lábát többek között a Jangce medencéjében és Dél-Kínában, ahol az angolok uralkodtak. Anglia és az Egyesült Államok érdekei Délkelet-Ázsia országaiban is összeütközésbe kerültek egymással.

Ebben az időben az angol—amerikai kapcsolatok legkritikusabb pontja a tengeri fegyverkezés és az angol—japán szövetség kérdése volt. 1919-ben az Egyesült Államok kongresszusa jóváhagyta azt a programot, amelyet még a háború alatt dolgoztak ki a haditengerészet fejlesztésére. Ennek értelmében 1924-re az amerikai flottát a világ legnagyobb flottájává kellett kiépíteni. Ez nyílt kihívást jelentett Anglia tengeri elsőbbségével szemben. Anglia viszont, gazdasági életének viszonylagos gyengesége miatt, nem volt versenyképes egy hosszan tartó tengeri fegyverkezési hajszában. Ugyanakkor bel- és külpolitikai nehézségei miatt nem engedhette meg magának, hogy elmérgesedjenek az Egyesült Államokhoz fűződő kapcsolatai.

Az Egyesült Államok Anglia pénzügyi nehézségeit használta ki arra, hogy nyomást gyakoroljon a szigetországra. Azt követelte az angol kormánytól, hogy fizesse meg 850 millió font sterlingre rúgó háborús tartozásait; ilyen módon akarta megrendíteni Anglia pozícióját a nemzetközi hitelpiacon. Az amerikai bankok nyomása következtében az angol font sterling árfolyama 1921-ben aranyparitásának 79 százalékára esett vissza. Az angol pénzügyi körök sürgették a kormánytól, hogy tegye meg a szükséges intézkedéseket a font aranyparitásának helyreállítására; ez azonban nem volt lehetséges az Egyesült Államoknál fennálló tartozás rendezése nélkül.

Befolyásos angol politikusok hajlottak arra, hogy kompromisszumot kössenek az Egyesült Államokkal a tengeri fegyverkezés kérdésében. 1921 márciusában lord Lee angol haditengerészeti miniszter beszédet tartott, amelyben azt javasolja, hogy megegyezés útján hozzák paritásba az angol és az amerikai flottát. Egy hónap múlva Anglia hivatalosan közölte az amerikai kormánnyal, hogy „kész lemondani oly flotta hagyományos fenntartásáról, amely mindig egyenlő a világ legerősebb flottáinak kétszeresével, és kész megállapodást kötni az Amerikai Egyesült Államokkal a flották egyenlőségéről". Anglia azt is felajánlotta, hogy garantálja az Egyesült Államok biztonságát az Atlanti-óceánon, és ezzel lehetővé teszi, hogy az amerikaiak a Csendes-óceánra összpontosítsák flottájukat.

Anglia az angol—japán szövetség kérdésében is kénytelen volt elébe menni az amerikai követeléseknek. Annak idején ez a szövetség Oroszország, majd Németország ellen irányult, és csak részben volt amerikaellenes jellege. A világháború után azonban elsősorban az Egyesült Államok ellen irányult. Miként Lodge amerikai szenátor 1922-ben kijelentette, „távol-keleti és csendes-óceáni kapcsolataink terén az angol—japán szövetség a legveszélyesebb mozzanat... Növekvő nyugtalanságot kelt nemcsak az Egyesült Államokban, hanem Kanadában is... Ébren tartja Japánban a háborús szellemet, szárazföldön és tengeren egyaránt újabb konfliktusok veszélyét rejti magában."

Az amerikai diplomácia kitartóan követelte az angol—japán szövetség felbontását. Az Egyesült Államok egyebek közt az ír kérdést is felhasználta arra, hogy nyomást gyakoroljon Angliára. Amikor az amerikai kongresszus 1921 júniusában az Ír Köztársaság elismerésére vonatkozó javaslatot tárgyalta, Hughes amerikai külügyminiszter világosan értésére adta az angol nagykövetnek, hogy a kongresszus döntése aszerint alakul, milyen jellegűek lesznek az angol—japán kapcsolatok.

Az angol—japán szövetségnek a Brit Birodalmon belül is voltak ellenzői. Kanada és a Dél-afrikai Unió képviselői az 1921 júniusi birodalmi értekezleten kijelentették, hogy a birodalmi politika alapját az Egyesült Államokkal fenntartott jó viszony alkotja, márpedig az angol—japán szövetség rontja ezt a viszonyt. Meighen kanadai miniszterelnök azt javasolta, hogy az angol—japán szövetség helyett kössenek négyhatalmi szerződést az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Japán és Franciaország között. Két másik dominium — Ausztrália és Új-Zéland — képviselői viszont az angol—japán szövetség megújítását kívánták, amelyet területük ellen irányuló esetleges japán támadás elleni biztosítéknak tekintettek. Ugyanakkor ők is beleegyeztek abba, hogy a szerződés feltételeiben olyan módosításokat eszközöljenek, amelyek kielégítenék az amerikaiakat. Végeredményben a birodalmi konferencia úgy határozott, hogy a végleges döntést egy külön e célra összehívott értekezletre bízza, amelyen az Egyesült Államok képviselői is részt vesznek. Ez valójában azt jelentette, hogy az angol—japán szövetséget nem újítják meg.

Magában Angliában is voltak befolyásos politikai körök, amelyek ellenezték a japán szövetség meghosszabbítását. A világháború alatt lényegesen megerősödtek Japán kínai pozíciói, s ez súlyosan sértette az angol érdekeket. 1918—1919-ben Kínában a japán tőkebefektetések összege már csaknem elérte az angol tőkebefektetésekét. 1921. július 20-án a londoni Kínai Társaság (a Kínával kereskedelmi kapcsolatban álló angol nagyiparosok szervezete) levélben kérte az angol ülügyminisztériumtól, hogy az angol—japán szerződést négyhatalmi egyezménnyel váltsák fel.

Japán területi gyarapodása Kínában és a csendes-óceáni szigetvilágban, a japán gazdasági és politikai befolyás nagymérvű erősödése növekvő nyugtalanságot keltett az amerikai uralkodó körökben. Az amerikaiak már a háború vége felé kísérletet tettek arra, hogy gyengítsék Japán kínai pozícióit. Ebből a célból 1918 júniusában nemzetközi bankkonzorcium létrehozását javasolták, amelynek monopóliuma lett volna a Kínával kapcsolatos mindenfajta hitelügyletre. Az erre vonatkozó tárgyalások két évig elhúzódtak, és bár Japán formailag csatlakozott a konzorciumhoz, a szervezet működése gyakorlatilag nem indult meg. A Kínában tapasztalható forradalmi fellendülés miatt a pekingi kormány nem merte elfogadni azokat kiuzsorázó és lealázó pénzügyi feltételeket, amelyeket a konzorcium javasolt. Az amerikai terv kudarcának másik oka a japán uralkodó körök ellenállása volt; ezek ugyanis jól tudták, hogy a konzorciumban az amerikaiak kezére jutnának a kulcspozíciók.

A háború után még jobban megnőtt a távol-keleti piacok jelentősége az amerikai burzsoázia számára. Ebben az irányban hatott a Panama-csatorna hivatalos megnyitása is 1920-ban, amely lényegesen megrövidítette a legfontosabb amerikai kikötők és a Távol-Kelet közti tengeri utat. Az amerikai külpolitikában előtérbe került a Távol-Keletért, elsősorban Kínáért folyó harc.

Az agresszív körök az Egyesült Államokban is, Japánban is nyíltan emlegették a háborús konfliktus lehetőségét. Mindkét országban lázasan fejlesztették a haditengerészetet. Az amerikai flotta legnagyobb részét az Atlanti-óceánról a Csendes-óceánra vezényelték át. „Amerika és Japán ugrásra készen állnak, hogy egymásra vessék magukat, mert Japán otthon üldögélt az imperialista háború alatt, és megkaparintotta majdnem egész Kínát..."[1] — mondotta Lenin 1920 márciusában.

Japán kedvezőbb stratégiai helyzetben volt a Kínáért és a Távol-Keletért folytatott küzdelemben, mint az Egyesült Államok. Haditengerészeti támaszpontjai Tajvanon és Ryukyun, továbbá a Szahalin-szigeten, a Kurili-, a Mariana-, a Karolina- és a Marshall-szigeteken levő flottatámaszpontjai lehetővé tették Japán számára, hogy flottájával nagyszabású hadmozdulatokat végezzen és megvédje az anyaországot a külső támadásoktól. Az Egyesült Államok számára viszont a Csendes-óceán roppant távolságai rendkívül megnehezítették volna a háborút. A kongresszus csak 1921-ben szavazott meg költségvetési kiadásokat a Fülöp-szigeteken és Guam szigetén építendő katonai támaszpontra.

A japán—amerikai viszonyt a szovjet Távol-Kelet problémája is élezte. Az amerikai imperialisták továbbra sem akarták felvenni a normális kapcsolatokat Szovjet-Oroszországgal. A Harding-kormány mit sem változtatott Wilson szovjetellenes politikai irányvonalán. De az Egyesült Államok uralkodó köreiben komoly nyugtalanságot keltettek Japánnak azok a kísérletei, hogy teljesen hatalmába kerítse a Távol-keleti Köztársaságot és megvesse a lábát a szovjet Távol-Keleten. Ezért az amerikai kormány, bár nagyon szerette volna Japán kezével megfojtani a távol-keleti szovjethatalmat, mégis lépéseket tett a japán terjeszkedés ellen, és megpróbált maga behatolni a Távol-keleti Köztársaság gazdasági életébe.

1921 májusában a Távol-keleti Köztársaság kormánya kőolajkoncessziót engedélyezett az amerikai Sinclair-cégnek Észak-Szahalinban. Ennek értelmében a vállalat két kikötőt építhet Szahalin keleti partján. Az amerikai külügyminisztérium megértéssel fogadta a tervezett koncessziót.

Japán viszont fokozott nyomást gyakorolt a Távol-keleti Köztársaságra. Az 1921 augusztusában Dairenben (Dalnyij) megnyílt konferencián a Távol-keleti Köztársaság küldöttsége a japán csapatok haladéktalan kivonását és azt követelte, hogy az OSZSZSZK képviselője is vegyen részt

[1] Lenin: Előadói beszéd a dolgozó kozákok I. összoroszországi kongresszusán. 1920. március 1-én. Lásd *Lenin Művei*. 30. köt. 395. old.

a konferencián. A japán tárgyaló fél azonban elutasította ezeket a javaslatokat, és 1921 szeptemberében benyújtotta a maga „17 követelését", amelyek teljesítése japán gyarmattá tette volna a Távol-keleti Köztársaságot. A japán imperialisták azt követelték, hogy szüntessék meg Vlagyivosztok térségében a tengerparton és a koreai határon levő valamennyi orosz erődítményt, a Távol-keleti Köztársaság ne tartson hadiflottát, a köztársaság területén a japán állampolgárok a helybeliekkel teljesen egyenlő jogok alapján űzhessenek ipart és szabadon kereskedhessenek, a köztársaság kormánya kötelezze magát, hogy területén nem enged „kommunista rendszert" uralomra jutni, Észak-Szahalint bérbe adja Japánnak és így tovább.

A Távol-keleti Köztársaság képviselői kategorikusan elutasították ezeket a zsaroló követeléseket. A daireni tárgyalásokat azonban nem szakították meg, nehogy a japánok őket vádolhassák a konferencia zátonyra juttatásával.

1921 október végén a japánok által felfegyverzett fehérgárdista bandák támadást indítottak a Távol-keleti Köztársaság népi forradalmi hadserege ellen. Ez a támadás kilátástalan kalandorvállalkozás volt. A népi forradalmi hadsereg és a távol-keleti partizánok elég erősek voltak ahhoz, hogy visszaverjék a fehérgárdistákat; egy nagyobb arányú távol-keleti szovjetellenes háború lehetőségét pedig kizárttá tette az, hogy a kapitalista országokban, többek között Japánban is, erősödött a forradalmi mozgalom, Japán és az Egyesült Államok között elmélyültek az imperialista ellentétek, fellendült a kínai nép és más ázsiai népek nemzeti felszabadító harca. Ennek ellenére Japán tovább folytatta intervenciós politikáját a Távol-Keleten; ez viszont kedvezőtlenül hatott a japán—amerikai viszonyra.

Elsősorban ezek az okok késztették az amerikai diplomáciát arra, hogy nemzetközi konferencia összehívását javasolja a Csendes-óceán és a Távol-Kelet problémáinak megtárgyalására.

A WASHINGTONI KONFERENCIA ÖSSZEHÍVÁSA

1921. július 10-én Hughes amerikai külügyminiszter hivatalosan javaslatot tett arra, hogy Washingtonba hívják össze ezt a konferenciát. Augusztus 11-én szétküldték a meghívókat a vezető kapitalista államoknak.

A konferenciára sem Szovjet-Oroszországot, sem a Távol-keleti Köztársaságot nem hívták meg, holott a konferencia központi kérdése — bár formailag nem szerepelt a napirenden — a Szovjet-Oroszországhoz való viszony kérdése volt. A „New York Herald Tribune" című befolyásos amerikai lap 1921. november 6-i számában megállapította: „Az orosz kérdés kétségkívül a legfontosabb kérdés mindazok közül, amelyeket Washingtonban Harding elnök, Briand és a többi küldött meg fog vitatni."

A szovjet kormány két ízben — 1921. július 19-én és november 2-án — is tiltakozott azellen, hogy az OSZSZSZK-t, a csendes-óceáni nagyhatalmat kirekesszék a konferenciáról. Szovjet-Oroszország kormánya kategorikusan kijelentette, hogy egy ilyen konferencia határozatai nem lehetnek kötelezők.

A washingtoni konferencia 1921. november 12-én nyílt meg, az Egyesült Államok, Anglia, Franciaország, Japán, Olaszország, Belgium, Hollandia, Portugália és Kína képviselőinek részvételével. Az angol dominiumoknak és Indiának önálló képviseletük volt a konferencián, így összesen 14-re emelkedett a részt vevő államok száma.

A konferencia üléseit nyilvánosnak minősítették. A küldöttek felszólalásait közzétették a lapokban. A burzsoá sajtó fennhangon hirdette, hogy vége a titkos diplomáciának. A valóságban azonban a legfontosabb kérdésekben az amerikai, az angol, a japán és a francia küldöttség vezetőinek zárt ülésein döntöttek. Más küldöttségek véleményét nagyon kevéssé vették figyelembe.

A konferencia hivatalos napirendjén a következő kérdések szerepeltek: 1. a tengeri fegyver-

kezés korlátozása, valamint az új harci eszközök alkalmazásának szabályzata; 2. csendes-óceáni és távol-keleti kérdések (Kína, Szibéria, a mandátumos helyzetben levő szigetek). Az angol—japán szövetség kérdését nem tűzték ugyan napirendre, de nyilvánvaló volt, hogy megoldása nélkül más problémákban sem lehet megegyezésre jutni.

AZ ANGOL—JAPÁN SZÖVETSÉG KÉRDÉSE. A NÉGYHATALMI SZERZŐDÉS

A konferencián az Egyesült Államok játszotta a vezető szerepet. Elsőrendű feladatának az angol—japán szövetség felszámolását tartotta. Hughes, Balfour és Kato, az amerikai, az angol és a japán küldöttség vezetői a legnagyobb titokban folytatták az erre vonatkozó tárgyalásokat. Balfour kezdetben amellett kardoskodott, hogy az angol—japán szövetség helyére olyan angol—amerikai—japán hármas egyezmény lépjen, amely lehetővé tenné, hogy a szerződő felek közül kettő külön is katonai védelmi egyezményt köthessen egymással. Hughes elutasította Angliának ezt a kísérletét, amely új formában akarta fenntartani az angol—japán szövetséget, és ragaszkodott ahhoz, hogy Franciaországot is kérjék fel az egyezményben való részvételre. A Közel-Keletért folyó küzdelemben, a német és más kérdésekben fennálló súlyos angol—francia ellentétek, valamint Franciaország eladósodása az Egyesült Államok irányában azzal biztatták az amerikai diplomáciát, hogy Franciaország bevonása a tervezett egyezménybe az Egyesült Államok pozícióit erősíti majd Angliával és Japánnal szemben. December 10-én, a küldöttek többsége számára teljesen váratlanul, Lodge amerikai küldött előterjesztette a négy hatalom — az Egyesült Államok, Anglia, Franciaország és Japán — szerződéstervezetét a csendes-óceáni szigetbirtokok sérthetetlenségének kölcsönös garanciájáról. A francia küldöttség csak rövid idővel az ülés kezdete előtt szerzett tudomást a tervezetről, pedig Lodge többek között a francia küldöttség nevében terjesztette elő a javaslatot. Olaszország igényét az egyezményben való részvételre nem vették figyelembe.

Lodge felszólalása után Balfour mondott beszédet. Örömét fejezte ki az amerikai javaslat fölött, hangsúlyozta, hogy a tervezet megfelel azon elképzeléseinek, amelyek Anglia, az Egyesült Államok, Japán és Franciaország barátságára vonatkoznak. Balfour szerette volna eltitkolni azt a tényt, hogy az új egyezmény a látszat megőrzésével voltaképpen eltemette az angol—japán szerződést. A japán küldött nyíltan meg is mondta Anglia képviselőjének: „Önök mindenesetre fényes temetést rendeztek a szövetségnek."

1921. december 13-án aláírták a négyhatalmi szerződést, amely kimondta: amennyiben a szerződő felek valamelyikét a Csendes-óceánon veszély fenyegetné „bármely hatalom támadó fellépése folytán", a felek „kölcsönös, teljes és őszinte véleménycserét folytatnak annak érdekében, hogy a foganatosítandó leghatékonyabb intézkedésekben megállapodásra jussanak. A szerződés leszögezte, hogy ratifikálása után az angol—japán szövetség hatályát veszti. Nagy sikert jelentett ez az amerikai diplomácia számára: Anglia kénytelen volt lemondani az angol—japán szövetségről, és belépni egy olyan csoportosulásba, amelyben az Egyesült Államoké lett a vezető szerep.

A négyhatalmi szerződés éle egyúttal a gyarmati és függő országok nemzeti felszabadító mozgalma és Szovjet-Oroszország ellen is irányult.

A TENGERI FEGYVERZET KÉRDÉSE. AZ ÖTHATALMI SZERZŐDÉS

Hughes már a washingtoni konferencia legelső ülésén beterjesztette a tengeri fegyverzet kérdésére vonatkozó amerikai javaslatokat. Ezek általános elvként szögezték le, hogy a nagyobb kapitalista hatalmak a legfontosabb hadihajó-kategóriákból megfelelő arányú hajótérrel rendelkezzenek,

és arányosan állapítsák meg a kisegítő harci erőket is. Az amerikai diplomácia ezzel a programmal azt a benyomást akarta kelteni a világközvéleményben, hogy a leszerelés bajnoka. A valóságban az Egyesült Államoknak esze ágában sem volt leszerelni: a kongresszus éppen a konferenciát közvetlenül megelőző hetekben emelte fel a haditengerészet költségvetését. Az Egyesült Államoknak az volt a szándéka, hogy a nemzetközi egyezmény révén a maga érdekeinek megfelelően alakítsa a nagyhatalmak tengeri haderejének arányát, s mindenekelőtt megszüntesse az angol sorhajóhad fölényét az amerikaival szemben. Pontosabban: mivel Anglia már olyan új, nagy tonnatartalmú sorhajókat kezdett építeni, amilyeneket az amerikaiak még nem építettek, az Egyesült Államok azt javasolta, hogy tiltsák meg a 35 000 tonnásnál nagyobb sorhajók építését (maximális engedélyezett határ a Panama-csatornán).

Anglia nehezen utasíthatta vissza az amerikai javaslatokat. A haditengerészeti fegyverkezési hajsza nagy pénzügyi nehézségeket okozott, és még a meglevő flotta fenntartása is túl nagy megterhelést jelentett számára. Ezért Balfour támogatta Hughes-t. Kato japán küldött ugyancsak kijelentette, hogy elvileg egyetért az amerikai javaslatokkal. De amikor a konferencia áttért az amerikai tervezet konkrét megvitatására, kiderült, hogy a konferencia résztvevői között nagy nézeteltérések vannak. A japánok ragaszkodtak ahhoz, hogy az Egyesült Államok, Anglia és Japán flottája között a Hughes által javasolt 10 : 10 : 6 helyett 10 : 10 : 7 legyen az arány. Válaszul az amerikaiak kijelentették, hogy amennyiben Japán megmakacsolja magát, minden japán hajó után négy amerikai hajót építenek. A japánok erre késznek mutatkoztak elfogadni az amerikaiak által javasolt arányt, azzal a feltétellel, hogy az Egyesült Államok a Csendes-óceánon nem létesít haditengerészeti támaszpontokat. Az amerikai küldöttség ezt a japán követelést is visszautasította, különösen a Hawaii-szigeteket illetően. Franciaország ugyanakkor bejelentette, hogy tíz új, egyenként 35 000 tonnás sorhajót akar építeni, Olaszország pedig egyenjogúságot óhajtott Franciaországgal.

Az amerikai küldöttség, az angol támogatásával, felvetette a szárazföldi haderők és a légierők csökkentésének kérdését is, jóllehet sem az Egyesült Államok, sem Anglia nem óhajtotta a fegyverzet általános csökkentését. Javaslatuknak határozott célja volt: az amerikaiak a japán pozíciókat akarták megingatni Kínában, az angolok pedig a francia pozíciókat Európában és a Közel-Keleten. A manőver azonban nem sikerült. Franciaország kategorikusan elutasította a szárazföldi haderők csökkentésére vonatkozó javaslatot. Briand, a francia küldöttség vezetője a résztvevők szovjetellenességét meglovagolva kijelentette: Franciaországnak nagy hadseregre van szüksége annak érdekében, hogy Lengyelországot és egész Nyugat-Európát megmenthesse a bolsevizmustól. Arra is utalt, hogy Németország bármely pillanatban újból felállíthatja sokmilliós hadseregét. Japán, Belgium és Olaszország is ellenezte a szárazföldi haderők csökkentését. A javaslat kezdeményezői között sem volt teljes egység a kérdést illetően. A kibékíthetetlen nézeteltérések miatt a szárazföldi haderők korlátozásának problémájában nem született döntés.

A konferencia résztvevőinek a tengeralattjáró-flotta szabályozása és a légihaderő korlátozása tekintetében sem sikerült megegyezésre jutniuk. Az angol—amerikai nyomás ugyanakkor arra kényszerítette Franciaországot, hogy beleegyezzék a számára javasolt hajótér elfogadásába.

Csaknem három hónapig tartó harcok eredményeképpen az Egyesült Államok, a Brit Birodalom, Japán, Franciaország és Olaszország képviselői 1922. február 6-án aláírták „A tengeri fegyverzet korlátozásáról" szóló úgynevezett öthatalmi szerződést. A fenti államok sorrendjében a sorhajók és repülőgép-anyahajók tonnatartalmának arányát a következőképpen állapították meg: 5 : 5 : 3 : 1,75 : 1,75. Az Egyesült Államoknak sikerült elérnie a 35 000 tonnánál nagyobb sorhajók építésének megtiltását. A szerződést az 1936. december 31-ig terjedő időszakra kötötték.

Az öthatalmi szerződés hivatalosan rögzítette Anglia hozzájárulását az angol és az amerikai sorhajóhad paritásának elvéhez. Az amerikai diplomácia javaslatot tett a cirkálók számának csök-

kentésére is, mivel Angliának lényegesen több cirkálója volt, mint a többi államnak. Az angol küldöttek azonban kategorikusan elutasították ezt a javaslatot, mert a cirkáló flotta fontos szerepet töltött be azoknak a tengeri útvonalaknak az ellenőrzésében, amelyek Angliát gyarmataival összekötötték. Anglia így valamelyest mégiscsak megőrizte fölényét a tengeri haderő tekintetében.

Kárpótlásul azért, hogy Japán beleegyezett a sorhajóflották megállapított arányszámába, az öthatalmi szerződés megtiltotta újabb csendes-óceáni haditengerészeti támaszpontok építését; a tilalom azonban nem terjedt ki az Egyesült Államok, Kanada, Ausztrália és Új-Zéland part menti szigeteire, a Panama-csatorna övezetére, a Hawaii-szigetekre, továbbá a Brit Birodalomnak a keleti hosszúság 110. fokától nyugatra levő szigeteire. Az Egyesült Államok tehát nem építhetett katonai támaszpontokat a Fülöp-szigeteken, Guam szigetén és az Aleuta-szigeteken. Japán, miután megfosztotta az Egyesült Államokat és Angliát attól a lehetőségtől, hogy a japán szigetektől számított 5—6000 kilométer távolságon belül haditengerészeti támaszpontokat létesítsenek, biztosította a jól felszerelt támaszpontok kiterjedt hálózatára támaszkodó japán hajóhad számára az ázsiai vizek fölötti uralmat.

„A KÍNAI KÉRDÉS". A KILENCHATALMI SZERZŐDÉS

Kínát a washingtoni konferencián a pekingi kormány küldöttei képviselték, akiknek semmi közük sem volt a kínai néphez, és nem voltak alkalmasak érdekei védelmére. A Szun Jat-szen vezette dél-kínai kormány képviselőit nem engedték be a konferenciára.

Ámde a Kínában kibontakozó imperialistaellenes mozgalom nyomására még a pekingi kormány is kénytelen volt olyan programot előterjeszteni, amely, ha hiányosan is, de a nemzeti érdekeket tükrözte. A program 10 pontból állt, és lényegében azokat a követeléseket ismételte meg, amelyeket Kína már a párizsi békekonferencián is hangoztatott. Kína felszólította a nagyhatalmakat, hogy tartsák tiszteletben az ország területi épségét, politikai és közigazgatási függetlenségét; a maga részéről viszont megígérte, hogy területéből nem idegenít el és nem ad bérbe idegen államoknak. Elfogadta „a nyitott kapuk és az egyenlő lehetőségek" elvét, de igényt tartott arra, hogy bevonják abba a szerződésbe, amelyet a nagyhatalmak készültek kötni egymással a Kínát, illetve a Csendes-óceánt érintő kérdésekben. A „10 pont" sok más fontos követelést is tartalmazott: követelte, hogy szüntessenek meg minden különleges jogot és kiváltságot, amit idegen államok kínai területen élveznek; Japántól a santungi volt német gyarmatok visszaadását és a „21 követelésről" való lemondást kérte; követelte Kína pénz- és vámügyi függetlenségének helyreállítását, a külföldiek exterritoriális jogainak megszüntetését, a külföldi államok kínai „befolyási övezeteinek" és „bérleteinek" likvidálását, végül a külföldi csapatok kivonását az ország területéről.

Ez a program nem felelt meg az imperialista hatalmaknak, kivált az Egyesült Államoknak. Az amerikai imperialisták csak azokat a pontokat támogatták, amelyeket fel lehetett használni Japán ellen. Többek között síkraszálltak azért, hogy Japán adja vissza Santungot Kínának. Japán képviselői azonban erről a kérdésről nem voltak hajlandók a konferencián vitába bocsátkozni, és kiharcoltak egy olyan határozatot, amely Santung problémáját kétoldalú japán—kínai tárgyalások hatáskörébe utalta, amerikai és angol megfigyelők részvételével.

A japán imperialisták, érezve, hogy rosszul áll az ügyük a konferencián, manőverhez folyamodtak. 1921. december 25-én Csang Co-lin tábornok nyomására — aki Északkelet-Kínában kezébe ragadta a hatalmat és szoros kapcsolatban állt a japánokkal — kormányváltozás történt Pekingben. Az új kormány a japánok követelésére azt javasolta, hogy a santungi kérdésről folytatott tárgyalások színhelye Washington helyett Peking legyen. A washingtoni konferencián részt vevő kínai küldöttség azonban megtagadta ennek az utasításnak a teljesítését. Pekingben rövidesen újabb fordulat következett be, és angol—amerikai orientációjú kormány került hatalomra.

1922. február 4-én Japán és Kína képviselői egyezményt írtak alá Washingtonban. Japán

A FÖLD TÉRKÉPE 1923-BAN

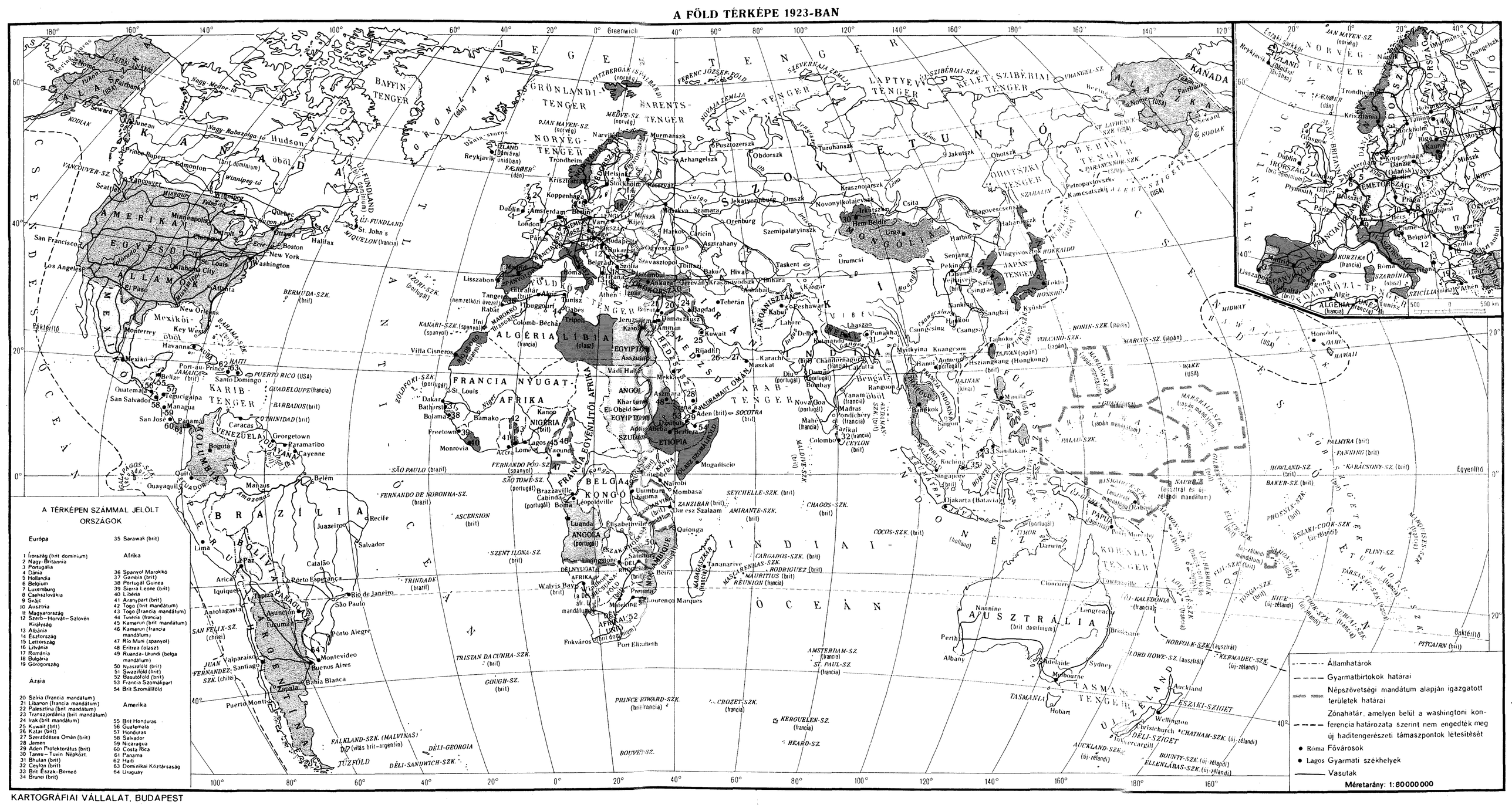

Konferencia a távol-keleti kérdésről. Az Egyesült Államok, Franciaország, Anglia és Japán kisorsolják Kínát
Gellért Hugó karikatúrája. 1922

kötelezte magát, hogy kivonja csapatait Santungból. Azoknak a szén- és vasércbányáknak az igazgatását, amelyek a háború előtt német tulajdonban voltak, japán—kínai vegyestársaságok vették át. Kína visszakapta a Csingtao—Csinan vasútvonalat, azzal a feltétellel, hogy meg kell térítenie Japánnak a vasúti ingatlan értékét. Japán később kölcsönt nyújtott Kínának erre a célra, s ennek segítségével jelentős mértékben meg tudta őrizni santungi befolyását.

Az a tény, hogy revideálták a versailles-i szerződés Santungra vonatkozó rendelkezéseit, Japán diplomáciai veresége és az amerikai külpolitika sikere volt. Japánnak ezenkívül hivatalosan le kellett mondani a „21 követelés" néhány pontjáról, többek között arról, hogy kizárólagos joga legyen kölcsönt nyújtani Kínának az északkelet-kínai és belső-mongóliai vasútvonalak építésére, hogy előnyben részesüljön a hitelnyújtás terén, aminek fejében lekötheti az adókat, hogy tanácsadókat és szakértőket küldhet Kínába stb.

1922. február 6-án a konferencián megkötötték az úgynevezett kilenchatalmi szerződést, amelyet az Egyesült Államok, Anglia, Franciaország, Japán, Belgium, Olaszország, Hollandia, Portugália és Kína írt alá. A szerződés résztvevői kötelezték magukat, hogy tiszteletben tartják Kína szuverenitását, területi és közigazgatási épségét, figyelembe veszik a „nyitott kapuk" elvét, vagyis „valamennyi nemzet kereskedelme és ipara számára biztosítják a Kínában kínálkozó lehetőségek egyenlőségét". A Kína területi épségére és függetlenségére vonatkozó nyilatkozat azonban semmiféle biztosítékot sem tartalmazott ezen elvek gyakorlati érvényesítésére.

Az amerikai kormány egyik legfontosabb vívmányának tekintette a kilenchatalmi szerződés megkötését. „E szerződés eredményeképpen végre valósággá vált Kínában »a nyitott kapuk« elve" — írta Hughes. Az amerikai tőkések úgy vélték, hogy hatalmas iparuk birtokában és „a nyitott kapuk" elvének kihasználásával könnyen biztosítani tudják uralmukat a kínai piacon.

Kína szuverenitásának durva megsértését jelentette, hogy „a nyitott kapuk" elvét belefoglalták a kilenchatalmi szerződésbe. A washingtoni konferencia résztvevői egyszerűen alku tárgyának

tekintették Kínát. A kilenchatalmi szerződésnek voltaképpen az volt a célja, hogy megteremtse az imperialista hatalmak egységfrontját a kínai nemzeti felszabadító mozgalom ellen. A szerződés mit sem változtatott az ország félgyarmati helyzetén. Nem szüntette meg a külföldiek területenkívüliségét, nem számolta fel teljesen az idegen államok postai kirendeltségeit és rádióadóállomásait. Kína nem tudta kiharcolni egyenjogúságát a vámkérdésekben, s nem sikerült elérnie a külföldi katonaság és rendőrség kivonását. A nagyhatalmak nem adták vissza Kínának a tőle „bérelt" területeket, azzal az indoklással, hogy ezeknek a területeknek „igen nagy stratégiai jelentőségük van". Japán a Liaotung-félszigetet, Anglia Hsziangkangot (Hongkong) és Csiulungot (Kowloon) tekintette ilyen stratégiai fontosságú területnek.

A kilenchatalmi szerződés azonban nem szüntette meg az imperialista hatalmak között a távol-keleti kérdésekben fennálló ellentéteket. Az amerikai uralkodó körök Japán visszaszorításával és „a nyitott kapuk" elvének érvényesítésével azt akarták elérni, hogy Kína az Egyesült Államoktól függő országgá változzék. Azért támogatták a pekingi kormányt, hogy ennek révén különleges jogokhoz és kiváltságokhoz jussanak egész Kínában. De Japán még nem tette le a fegyvert a Kínáért folytatott harcban. Csupán azért csatlakozott a kilenchatalmi szerződéshez, mert teljes elszigeteltségbe került a washingtoni konferencián, és nem volt más választása. Mindamellett a japán imperialisták úgy gondolták, hogy mivel a szerződés semmiféle szankciót sem tartalmaz megszegői ellen, a jövőben is folytathatják addigi kínai politikájukat.

AZ „OROSZ KÉRDÉS"

A párizsi konferenciához hasonlóan a washingtoni konferencia tárgyalásain is fontos helyet foglalt el az „orosz kérdés". Azt a körülményt, hogy a nagyhatalmak nem voltak hajlandók meghívni Szovjet-Oroszországot és a Távol-keleti Köztársaságot a washingtoni konferenciára, a szovjet kormány nyilatkozata joggal nevezte olyan álláspontnak, amely „nyilvánvalóan az orosz ellenforradalomnak kedvez", és „újabb megnyilvánulása az intervenciós rendszernek".

A konferencia szovjetellenes jellegét mutatta többek között az is, hogy napirendre tűzték a Kelet-Kínai Vasútvonal kérdését. Az amerikai uralkodó körök már a múltban is terveket szőttek arra, hogy kezükbe kaparintsák ezt a vasutat, azzal a jelszóval, hogy semlegesítik vagy nemzetközi ellenőrzés alá helyezik. A washingtoni konferencián ismét javaslatot nyújtottak be a Kelet-Kínai Vasútvonal nemzetközi ellenőrzés alá helyezésére. A konferencia műszaki szakértői bizottságot alakított, azzal a megbízatással, hogy dolgozzon ki javaslatokat a vasút igazgatásának újjászervezésére, amelyek „figyelembe veszik és biztosítják valamennyi részvénytulajdonos érdekeit". Az amerikaiak azt akarták, hogy a vasút egész igazgatását egy külön pénzügyi bizottság lássa el, amely saját rendőrséggel vagy csendőrséggel rendelkezik.

Az OSZSZSZK kormánya erélyesen tiltakozott azellen, hogy a washingtoni konferencia megtárgyalja a Kelet-Kínai Vasútvonal kérdését, amely kizárólag Oroszországra és Kínára tartozik. A szovjet kormány hajthatatlan álláspontja megakadályozta, hogy a konferencián bármiféle határozatot hozzanak erről a kérdésről. Volt ebben bizonyos szerepük a konferencia résztvevői között felmerült nézeteltéréseknek is. Végeredményben a kérdés megvitatása abban merült ki, hogy általánosságban mozgó nyilatkozatot fogadtak el „a vonal megfelelőbb őrzésének", „a személyzet gondos kiválogatásának" stb. szükségességéről.

A konferencián részt vevő államok imperialista politikájának leleplezésében nagy szerepet játszott a Távol-keleti Köztársaság Washingtonba érkezett küldöttsége. A küldöttség 1921. december 22-én emlékiratot nyújtott át Hughes amerikai külügyminiszternek. A Távol-keleti Köztársaság tiltakozott azellen, hogy nem hívták meg a konferenciára, és kifejezésre juttatta, hogy az orosz nép nemcsak a japán kormányt tartja felelősnek a békés orosz lakosság körében véghezvitt

vérontásokért, hanem az amerikai uralkodó köröket is. A küldöttség az amerikai sajtó segítségével nyilvánosságra hozott különböző dokumentumokat, amelyek leleplezték az imperialisták távol-keleti agresszív politikáját. Köztük volt a „17 követelés" is, amelyet a japán imperialisták Dairenben (Dalnyij) adtak át a Távol-keleti Köztársaságnak. Ez a dokumentum különösképpen magára vonta a világ közvéleményének figyelmét.

1922. január 23-án a konferencia távol-keleti albizottságának ülésén Sidehara japán küldött megpróbálta elhatárolni magát a „17 követeléstől". Demagóg módon kijelentette, hogy Japán tiszteletben tartja Oroszország területi épségét, és ki fogja üríteni a Tengermelléket és Szahalint, a kiürítés időpontjáról azonban mélyen hallgatott. A Távol-keleti Köztársaság küldöttsége nyomban közétett a sajtóban egy közleményt, amelyben bejelentette, hogy a japánok egyedül 1921 folyamán 11 alkalommal tettek ilyen ígéretet, de soha sem teljesítették azt.

Hughes szavakban megelégedését fejezte ki Sideharának azon nyilatkozata fölött, hogy Japán hajlandó kiüríteni a Tengermelléket. Az Egyesült Államok azonban feltétlenül fel akarta használni Japánt a szovjethatalom elleni harcra. Ezért a konferencia hallgatással kerülte meg azt a kérdést, hogy mikor fogják kivonni a japán csapatokat a távol-keleti szovjet területekről.

A WASHINGTONI KONFERENCIA EREDMÉNYEI

A washingtoni konferencia rögzítette az időközben kialakult új csendes-óceáni erőviszonyokat. Határozatai, amelyek kiegészítették és részben módosították az 1919—1920-as párizsi szerződéseket, az utóbbiakkal együtt alkották az úgynevezett versailles-i—washingtoni rendszert.

A washingtoni egyezmények elsősorban az Egyesült Államok imperialista érdekeinek feleltek meg. Japán jó néhány kényszerű engedményt tett. Ezek közül a legfontosabb az volt, hogy lemondott Santungról; ugyanakkor sikerült megtartania erős haditengerészeti támaszpontjait a Csendes-óceán nyugati részén és Északkelet-Kína déli részén. Az angol—japán szövetség felbontása ugyancsak Japán veresége volt.

Japán meghátrálása nemcsak az amerikai—angol nyomásnak volt köszönhető. Óriási szerepe volt ebben a távol-keleti fehérgárdista ellenforradalom szétzúzásának és a japán intervenció elleni harc sikeres fejlődésének, továbbá a kínai nép kibontakozó nemzeti felszabadító mozgalmának. Japán külpolitikai pozícióit mindezeken kívül az ország belpolitikai helyzetének kiéleződése is gyengítette.

A washingtoni konferencia Kínára volt a legsérelmesebb. A kilenchatalmi szerződés megerősítette Kína nem egyenjogú, félgyarmati helyzetét. A konferencia után az imperialista államok kínai uralmuk megtartása és erősítése érdekében fokozták harcukat a kínai nép szabadságmozgalma ellen. Washingtoni megállapodásuk egyben a szovjet állam ellen is irányult. A konferencia határozatainak az volt a rendeltetésük, hogy megszilárdítsák a szovjetellenes egységfrontot és a Távol-Keleten is „szöges drótsövényt" vonjanak a szovjet állam körül.

A washingtoni konferencia irányítóinak tervei azonban kudarcot vallottak. Az imperialista intervenció végleges összeomlása és a szovjethatalom helyreállítása a Távol-Keleten, Szovjet-Oroszországnak, mint csendes-óceáni hatalomnak a megerősödése, a kínai nemzeti felszabadító mozgalom rohamos fejlődése — mindez azt jelentette, hogy a washingtoni határozatok ingatag alapra épültek. Nem voltak hosszú életűek azok az egyezmények sem, amelyekkel az imperialista nagyhatalmak a köztük kialakult erőviszonyokat szerették volna rögzíteni. Nem tűnt el a japán—amerikai ellentét; erősödtek az angol—japán nézeteltérések. Végeredményben a washingtoni konferencia, ha ideiglenesen áthidalta is az imperialisták távol-keleti ellentéteit, nem tudta kiküszöbölni azokat.

XIV. FEJEZET

AZ ÁZSIAI ÉS AFRIKAI NÉPEK NEMZETI FELSZABADÍTÓ MOZGALMA

A világháború rendkívüli mértékben fokozta a gyarmati és függő országok néptömegeinek elégedetlenségét az idegen uralommal szemben, ugyanakkor fontos változásokat idézett elő ezen országok gazdasági és politikai helyzetében. A háború alatt az imperialisták arra kényszerültek, hogy a gyarmatokon és félgyarmatokon is létrehozzanak vagy fejlesszenek bizonyos iparágakat. Ez objektíve előmozdította ezeken a területeken a kapitalizmus fejlődését. A megerősödött nemzeti burzsoázia az addiginál sokkal nagyobb energiával és kitartással küzdött a nemzeti függetlenségért, míg a háború meggyengítette az imperialisták erőszakszervezetét. Mindezeken felül az imperialisták kénytelenek voltak sok esetben a gyarmati népeket is felhasználni a hadműveletekben: felfegyverezték és kiképezték őket a korszerű haditechnika alkalmazására. Végül, az imperialista hatalmak közti ellentétek, amelyek a világháborút kirobbantó legfontosabb tényezők közé tartoztak, a háborút követően tovább éleződtek.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom, amely átszakította a világimperializmus láncát, az elnyomott ázsiai és afrikai népek imperialistaellenes küzdelmének történetében is új korszakot nyitott: a gyarmati forradalmak korszakát. A nemzeti felszabadító mozgalmakat az óriási tömegek minden addigit felülmúló aktivitása és tudatossága jellemezte. A gyarmati rendszer válsága a kapitalizmus általános válságának alkotóeleme volt.

A gyarmati és függő országokban az októberi forradalom közvetlen hatására előbb kommunista csoportok, majd kommunista pártok jöttek létre. Kialakulásuk nehéz és bonyolult körülmények között ment végbe. A nehézségeket a következő tényezők okozták: a gyarmati és félgyarmati országok proletariátusának kis létszáma, erőtlensége, politikai éretlensége, az elemi demokratikus szabadságjogok hiánya, az anyaországok munkásosztályának nem kellő mértékű segítsége. Mindezek ellenére a kommunista eszmék fokozatosan mégis behatoltak a néptömegek tudatába.

Az ázsiai és afrikai nemzeti felszabadító küzdelem fejlődésére nagy hatással volt a szovjet állam külpolitikája. A békéről szóló dekrétum, amely meghirdette az annexió és hadisarc nélküli békét, leszögezte: annexiónak kell tekinteni idegen területek bárminemű elfoglalását, tekintet nélkül arra, hogy az mikor történt, hogy mennyire fejlett vagy elmaradott az erőszakkal bekebelezett vagy erőszakos uralom alatt tartott nemzet. Az OSZSZSZK kormánya nyilvánosságra hozta és érvénytelenítette valamennyi titkos szerződést, amelyet a cári Oroszország kötött más imperialista hatalmakkal: semmisnek nyilvánította egyebek között a Kelet országainak felosztására és leigázására vonatkozó egyezményeket, lemondott mindazokról a nem egyenjogú szerződésekről, amelyeket a cárizmus Kínára, Törökországra, Iránra és más függő országokra kényszerített, továbbá a be-

folyási övezetekről, a kapitulációkról és más ehhez hasonló kiváltságokról. 1917. november 20-án (december 3-án) „Oroszország és a Kelet összes muzulmán dolgozójához" címmel felhívás jelent meg, amelyben Szovjet-Oroszország ünnepélyesen bejelentette: érvénytelennek tekinti a Törökország és Irán felosztásáról kötött cári szerződéseket, és támogatja valamennyi nép önrendelkezési jogát, a szabad állami léthez való jogát. „Nem Oroszország és forradalmi kormánya részéről fenyeget benneteket a leigázás veszélye — jelentette ki a felhívás —, hanem az európai imperialista rablók részéről, azok részéről, akik a jelenlegi háborút országaitok felosztásáért folytatják..."

A gyarmati világ gazdasági-társadalmi struktúrája nem volt egységes. Néhány, iparilag többékevésbé fejlett országban kialakult már a proletariátus, más országokban viszont egyáltalán nem vagy alig volt tőkés ipar, következésképpen gyáripari munkásság sem. Más és más úton fejlődött a nemzeti burzsoázia, s eltérőek voltak a politikai (s ezen túl a külpolitikai) feltételek is, amelyek között az egyes gyarmatok és félgyarmatok nemzeti felszabadító harca kibontakozott.

Ezért minden egyes gyarmati és függő ország a maga módján járta a forradalmi fejlődés útját. Kínában a proletariátus már a kötetünkben tárgyalt időszakban a politikai küzdelmek színterére lépett. Törökországban viszont elenyésző volt a szerepe, és az imperialistaellenes forradalmat a nemzeti kereskedő burzsoázia vezette. Más országokban a felszabadító harc a feudálisok és a törzsfők vezetésével folyt (Afganisztán, Marokkó).

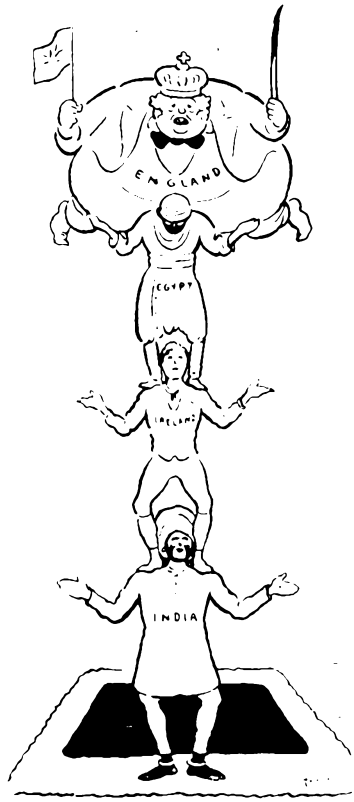

Egy — kettő — három, rajta!
A. Young karikatúrája. 1920

A Nagy Októberi Szocialista Forradalmat követő világtörténelmi fejlődés objektív lehetőséget teremtett a gyarmati és függő országok számára ahhoz, hogy a kapitalizmus fejlődési szakaszának átugrásával eljussanak a szocializmushoz. Lenin a Kommunista Internacionálé II. kongresszusán, 1920-ban a következőkkel támasztotta alá ezt a megállapítást: „Helyesnek tarthatjuk-e azt az állítást, hogy elkerülhetetlen a nemzetgazdaság fejlődésének tőkés szakasza azoknál az elmaradott népeknél, amelyek most felszabadulnak és amelyeknél most, a háború után, azt tapasztaljuk, hogy a haladás útjára léptek. Mi erre a kérdésre tagadólag válaszoltunk. Ha a győztes forradalmi proletariátus rendszeres propagandát fog köztük folytatni, a szovjet kormányok pedig minden rendelkezésükre álló eszközzel segítségükre sietnek, akkor nem helytálló az a feltevés, hogy a fejlődés tőkés szakasza az elmaradott népeknél elkerülhetetlen."[1]

A kapitalizmus általános válságának első szakaszában e tétel még nagyon szűk körben érvényesült. Ebben az időben egyedül Szovjet-Oroszországban volt proletárdiktatúra. A fejlődés nem kapitalista útja akkoriban csak egyetlenegy függő ország számára volt gyakorlatilag is megvalósítható: ez az egy Mongólia volt, ahol a nemzeti felszabadító harc a szovjet-oroszországi munkásosztály közvetlen hatása alatt és segítségével fejlődött.

[1] Lenin: A Kommunista Internacionálé II. kongresszusa. 1920. július 19—augusztus 7. Lásd *Lenin* Művei. 31. köt. Szikra 1951. 243. old.

1. A MONGÓLIAI NÉPI FORRADALOM

FEUDÁLIS ÉS GYARMATI ELNYOMÁS A RÉGI MONGÓLIÁBAN

Mongólia a XVII. század végén elvesztette állami önállóságát, és több mint kétszáz évre mandzsu uralom alá került. Az idegen elnyomás hosszú időre megakasztotta az ország gazdasági és társadalmi fejlődését. A mandzsuk kegyetlenül elfojtották a mongol nép szabadságmozgalmait. A függetlenségi harc előtt csak akkor nyíltak kedvezőbb kilátások, amikor 1911-ben a hszinhaj forradalom megdöntötte Kínában a mandzsu dinasztiát. De a küzdelem vezetése a mongol feudális urak kezébe került, akik a saját érdekeiket juttatták érvényre. Feudális-teokratikus államot alakítottak, amelyeket utóbb a cári Oroszország és Kína között létrejött egyezmény értelmében a kínai állam kötelékébe tartozó „autonóm Külső-Mongóliának" ismertek el. Az autonómia a korábbi helyzethez képest előrelépést jelentett, de az ország ténylegesen a kínai feudálisok és az orosz uralkodó osztályok gyarmati elnyomása alatt sínylődött.

Mongólia hatalmas, 1,5 millió négyzetkilométernyi területén — amely csaknem akkora, mint Anglia, Németország, Franciaország és Olaszország területe együttvéve — mintegy 650 000 ember élt. Túlnyomó többségük nomád pásztor (arat) volt, akiket a külföldi gyarmatosítók kíméletlenül kizsákmányoltak, a helybeli világi és egyházi feudális urak pedig jobbágyi függőségben tartottak. Az aratok rendkívül kezdetleges módon gazdálkodtak. A lakosságnak csak elenyésző része foglalkozott földműveléssel. Az ország természeti kincsei kiaknázatlanul hevertek, hacsak nem számítjuk a Nalaikhában kézműves módszerekkel folyó barnaszénbányászatot, valamint az Iro- és Hara-folyók medencéjében fekvő aranylelőhelyek rablógazdálkodással történő kitermelését a külföldi koncessziósok által. Mongólia akkori fővárosában, Urgában és más városokban néhány kézművesműhely működött, amelyek kínai vállalkozók tulajdonában voltak, és egyenként háromhét munkást foglalkoztattak; csak négy műhely volt, ahol a munkások száma elérte a 25-öt, de ezek is a kolostorok és a templomok részére készítettek istenszobrokat. A belső piac a lakosság elenyészően csekély vásárlóereje és a természeti gazdálkodás uralma miatt rendkívül szűk volt. A számtalan belső vámsorompó, amelyek mindegyikénél magas illetéket kellett fizetni, a kezdetleges utak és közlekedési eszközök nagyon megnehezítették az áruforgalmat.

A földek és a legelők a feudális birtokos osztály tulajdonában voltak. Az állatállomány nagyobb részét is a fejedelmek és a kolostorok tartották kezükben. A fejedelmi gazdaságok állatállománya átlagosan 2370 darab, a kolostori gazdaságoké 662 darab volt, ezzel szemben egy átlagos arat gazdaságra, hozzávetőleges számítások szerint, csak 60—120 darab állat jutott. Az aratok különböző pénz- és naturális szolgáltatásokat teljesítettek a feudális uraknak és a hűbéri államnak, és sohasem tudtak megszabadulni tartozásaiktól. A felhalmozódott adósságok fejében a feudális urak és az uzsorások elvették az aratok állatait, amelyeket azután ingyen legeltettek eredeti tulajdonosaikkal. Egy kínai uzsorás vállalat a kölcsönök és kamatok fejében évente 70 000 lovat és 500 000 birkát hajtott el Mongóliából. 1918-ban az aratok tartozásai összesen 50 millió aranyrubelre rúgtak.

Éhínség, írástudatlanság, járványok — ilyen körülmények között élt a mongol dolgozó nép. Az egész országban mindössze néhány írás-olvasást oktató iskola volt a részfejedelemségekben (hosunokban), és egyetlen világi iskola Urgában, ahol 50-en tanultak (de ezt az iskolát is csak 1915-ben alapították). A buddhista kolostorok száma viszont 750 körül volt, a lámáké (buddhista szerzeteseké) pedig 115 000-re rúgott. A felnőtt férfi lakosságnak csaknem a fele láma volt. Társadalmi helyzetét tekintve a láma-papság nem volt egynemű. A magasabb rangú lámák a feudális uralkodó osztályhoz tartoztak, az egyszerű lámák viszont, anyagi helyzetüket illetően, alig különböztek az aratoktól. De az egyház és a lámák összessége egészében véve mégis a kizsákmányolók

ideológiai fegyverét alkotta. A lámák a felsőbbség és a sors iránti alázatosságra, megadásra nevelték a népet, babonákat és előítéleteket terjesztettek.

Az autonómia kihirdetése után a lámaista egyház feje, az „élő isten" — bogdo-gegen —, egyúttal világi uralkodó is lett. Mellette néhány miniszterből álló kormányféle létesült; tagjai feudális nagybirtokosok és magas rangú lámák voltak. Működött egy kétkamarás árnyék-parlament is. De vidéken — a hosunokban — csaknem érintetlenül megmaradt a régi elnyomó gépezet, amelyet még a mandzsuk hoztak létre. Az egyszerű aratok továbbra is jogfosztottak voltak. Éppúgy, mint addig, a jobbágysorban élő aratok tartották el munkájukkal a fejedelmeket, a lámákat és a feudális-teokratikus államot.

A FORRADALMI MOZGALOM MEGINDULÁSA

Az oroszországi Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után gyökeres fordulat történt a mongol nép életében.

1918 elején a Bajkálontúlon is győzött a szovjethatalom. A megrémült mongol kormányzat gyorsan lezárta az orosz—mongol határt, megtiltotta a szovjet emberek beutazását Mongóliába, beszüntette a Szovjet-Oroszországgal való kereskedelmet, visszahívta Irkutszkból az ott tanuló mongol ifjakat. A mongol feudális urak nyíltan az imperialisták oldalára álltak: támogatták a távol-keleti szovjet területekre és Szibériába betörő intervenciósokat. Eközben a pekingi kormány, amely az úgynevezett anhuji (másnéven Anfu) csoporthoz tartozó kínai militaristákból állt, titkos egyezményt kötött Japánnal a Szovjet-Oroszország elleni közös hadműveletekről. Nem sokkal ezután a mongol kormány megengedte, hogy a kínai—japán csapatok bevonuljanak Urgába. Ezzel megkezdődött az intervenció, amelyet Mongóliában a japán imperialisták a kínai militaristák segítségével folytattak.

A japánok először azzal az álnok tervvel álltak elő, hogy alakítsák meg „Nagy-Mongóliát", amelyhez Külső- és Belső-Mongólián kívül hozzácsatolnák a burját lakosságú szovjet területeket is. Az orosz fehérgárdista Szemjonov bajkálontúli kozák atamán pénzt és fegyvert kapott a japánoktól e terv megvalósítására.

A japán terv azonban homokra épült kalandorvállalkozás volt. A belső-mongóliai feudálisok egy része csatlakozott ugyan a „pánmongol-mozgalomhoz", de Külső-Mongólia bogdo-gegenje és feudális uralkodó osztálya nem fogadta el a tervet. Ezenkívül más imperialista hatalmak is ellenezték Japán elgondolásait. Mindezek miatt „Nagy-Mongólia" terve meghiúsult.

1919 nyarán Csen Ji, az urgai kínai helytartó azt javasolta a bogdo-gegennek, hogy „önként" mondjon le Külső-Mongólia autonómiájáról. A bogdo-gegen beleegyezett, de cserébe különböző kiváltságokat kötött ki magának, meg a világi és egyházi feudális uraknak. Elérte, hogy felemelt javadalmazást állapítsanak meg számára, és a következő díszes címmel ruházzák fel: „az állam tanítómestere, a sárga vallás oltalmazója északon"; feleségének a „bölcs és nagyérdemű fejedelemasszony" címet adták. A megállapodást okmányban rögzítették, az alábbi címmel: „64 pontba foglalt feltétel Mongólia jövendő helyzetének megjavításáról".

Az egyezmény azonban nem lépett életbe. Országszerte nagy felháborodást keltett a kormánynak az a szándéka, hogy lemond az autonómiáról. Sok fejedelem is akadt, főleg a kisebbek közül, aki nem akart visszatérni a múlthoz. A bogdo-gegen által összehívott alsóház a „64 pont" ellen foglalt állást. Erre az államfő feloszlatta a parlamentet, de a fejedelmeknek, a felsőház tagjainak ellenállása mégis hatott rá, és megingatta elhatározásában. A kínai militaristák és a mögöttük álló japán imperialisták ekkor elhatározták, hogy meggyorsítják az eseményeket. Erősen nyugtalanították őket a Vörös Hadsereg sikerei, az 1919 nyarán és őszén Kolcsakra mért megsemmisítő csapások, és a mongóliai forradalmi mozgalom erősödésének egyre szaporodó jelei.

Ez idő tájt Urgában megalakultak az első illegális forradalmi csoportok, Szuhe-Bator és

Csojbalszan vezetésével. Szuhe-Bator és társai látták, hogy a mongol nép csak Szovjet-Oroszországtól kaphat segítséget függetlenségi harcához. 1919 augusztusában a szovjet kormány üzenetet intézett a mongol kormányhoz és néphez. Tudomásukra hozta, hogy Szovjet-Oroszország semmisnek nyilvánította a cárizmus mindazon titkos szerződéseit, amelyek Mongólia leigázására irányultak, és befejezésül leszögezte: „Mongólia szabad ország... Az országban a hatalom egészének a mongol nép kezében kell lennie. Egyetlen külföldinek sincs joga beleavatkozni Mongólia belügyeibe..." A bogdo-gegeni kormányzat eltitkolta a mongol nép előtt ezt az üzenetet; Szuhe-Bator és más forradalmárok mégis tudomást szereztek róla, és hírül adták a népnek is.

AZ AUTONÓMIA MEGSZÜNTETÉSE. MONGÓLIA FEHÉRGÁRDISTA MEGSZÁLLÁSA

A japán imperialisták, amikor látták, hogy Csen Ji nem tud megállapodásra jutni a bogdo-gegennel, nyílt erőszakkal próbálták megsemmisíteni Mongólia autonómiáját. 1919 novemberében a kínai militarista klikkhez tartozó Hszü Su-csen letartóztatta és száműzte Mongóliából Csen Jit. Ezután Hszü Su-csen körülvette csapataival a bogdo-gegen palotáját, az uralkodót és néhány miniszterét házi őrizetbe vette, és ultimátumban követelte a mongol kormánytól, hogy azonnal és „önként" mondjon le az autonómiáról. A feudális vezetők, élükön a bogdo-gegennel, eleget tettek az ultimátumnak, és aláírták a Hszü Su-csen által már előre megfogalmazott „petíciót", amelynek alapján néhány nappal később Pekingben dekrétumot adtak ki Mongólia autonómiájának megszüntetéséről.

Urgában felállították „A Kínai Köztársaság északnyugati tartományának ügyintéző főhatóságát". Hszü Su-csen, aki „a kínai tartomány és a megbékéltetett Külső-Mongólia kormánybiztosa" címet kapta, feloszlatta a mongol kormányt, lefegyverezte és leszerelte a nemzeti hadsereget, megtiltotta a lakosság szabad mozgását, és újabb, súlyos adókat vetett ki az aratokra. Ezzel egyidejűleg Hszü Su-csen a japán imperialisták megbízásából tevékenyen részt vett a szovjetellenes intervencióban is. 1920 elején a kínai militaristák fegyveres csapatai betörtek Szovjet-Oroszország Mongóliával határos területeire, hogy segítséget nyújtsanak a fehérgárdistáknak.

1920 nyarán még inkább kiéleződött az országban a politikai helyzet. Pekingben megbukott a japánbarát anhuji klikk, s helyére a csili militarista csoport lépett, amely az angol és amerikai imperialistákkal állt szoros összeköttetésben. Hszü Su-csen így elvesztette hatalmát, és Urgában a pekingi kormányt ismét Csen Ji képviselte, aki arra törekedett, hogy megtartsa Mongóliát Kína kötelékében. Most már a bogdo-gegen és a fejedelmek hajlandók voltak megállapodni Csen Jivel a „64 pont" alapján. De a japánok Mongóliába vezényelték az Ungern von Sternberg báró parancsnoksága alatt álló fehérgárdista bandákat, azzal a feladattal, hogy foglalják el Urgát, és használják fel Mongólia területét a szovjetellenes intervenció folytatására.

Ungern legyőzte Csen Jit, majd kiadta Mongólia „felszabadításának" és a mongol autonómia helyreállításának jelszavát. 1921 elején Urgából a saját főhadiszállására vitette a bogdo-gegent, hogy felhasználhassa az „élő isten"-nek a nép körében még mindig nagy vallási tekintélyét. A bogdo-gegen Ungernhez kerülve nyomban kijelentette, hogy kész neki mindenben segítségére lenni. 1921 februárjában Ungern elfoglalta Urgát, kiszorította onnan a kínai csapatokat, és „visszahelyezte" a bogdo-gegent a trónra.

A valóságban a bogdo-gegen és a mellette megalakított „kormány" tagjai csak bábfigurák voltak, akiket Ungern, Mongólia tényleges diktátora és a mögötte álló japán imperialisták rángattak dróton.

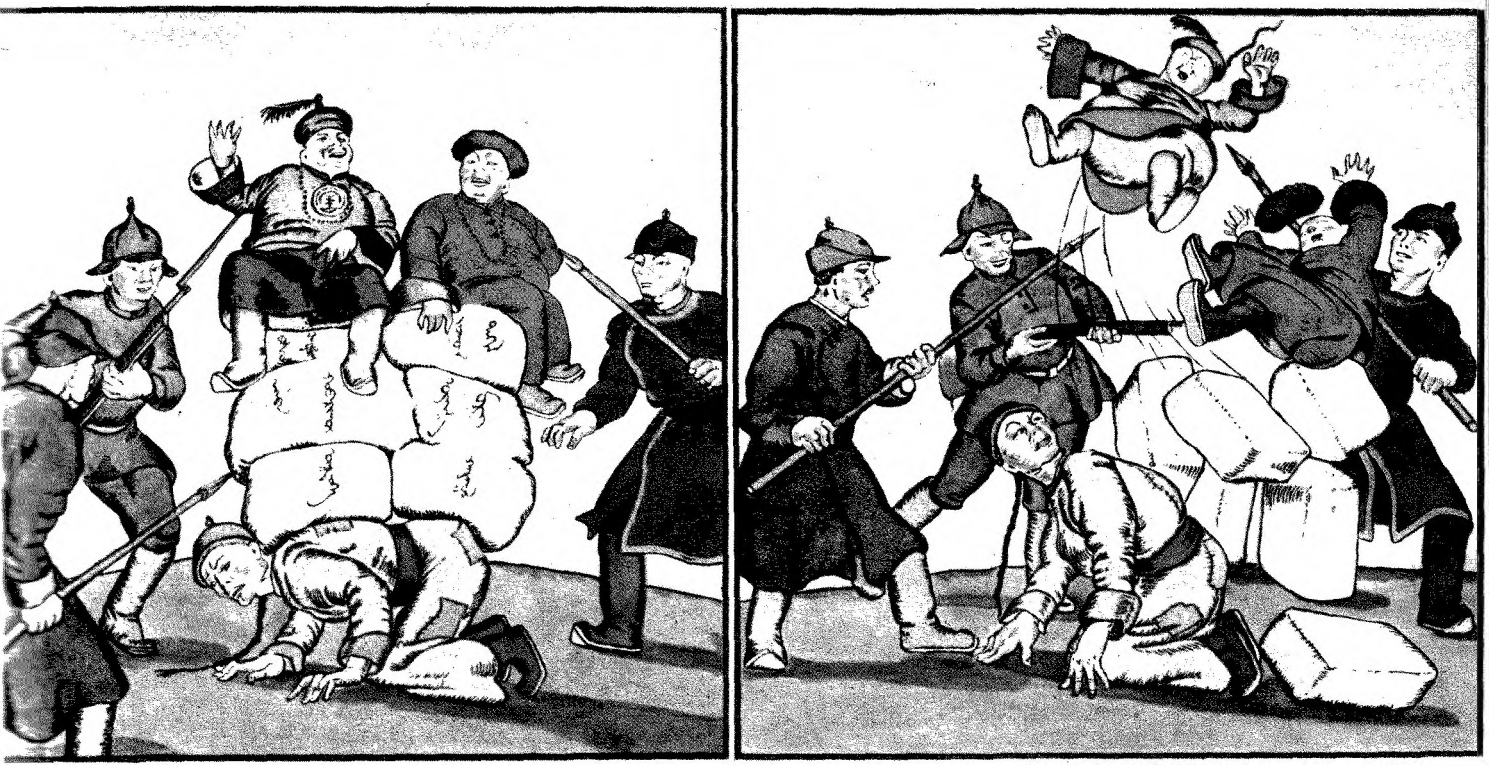

MONGOL FORRADALMI PLAKÁT
Sarba műve. 1922

A NÉPI FORRADALOM GYŐZELME

A kínai militaristák és a fehérgárdista bandák terrorja nem tudta megtörni a mongol nép harci elszántságát. Az országban terjedt a partizánmozgalom. A mongol forradalmárok mind nagyobb szabású felvilágosító és szervező tevékenységet fejtettek ki. 1920-ban az előző évben létrejött két forradalmi csoport egyesüléséből megalakult a mongol forradalmárok egységes politikai szervezete (amely később a Mongol Néppárt nevet vette fel), élén Szuhe-Bator és Csojbalszan állt. A forradalmi szervezet röpcédulákat terjesztett, fegyvert szerzett, megteremtette a partizánosztagok magvát, előkészületeket tett a fegyveres felkelésre. 1920 nyarán, amikor a Vörös Hadsereg győzelmei következtében szabaddá vált az út Mongóliából Oroszországba, a mongol forradalmárok küldöttsége Irkutszkba utazott. Innen a küldöttek egy része továbbment Moszkvába, ahol ígéretet kapott a szovjet kormánytól arra, hogy Szovjet-Oroszország segíteni fogja a mongol népet hazája felszabadításáért vívott küzdelmében.

Az intervenciósok elleni harcokban részt vevő mongol partizánok egy csoportja
Fénykép. 1922

1920 novemberében hazaérkezett a mongol forradalmárok küldöttsége. November végén megjelent a „Mongolin Unen" című illegális lap, amely a továbbiakban nagy szerepet játszott a nemzeti felszabadító harc eszméinek terjesztésében.

1921. március 1-én összeült a Mongol Néppárt I. kongresszusa. A kongresszus elfogadta a párt programját, amely feladatul tűzte ki az ország megtisztítását az ellenségtől, a népi államhatalom megteremtését és mindenfajta elnyomás megszüntetését. A kongresszus megválasztotta a párt Központi Bizottságát, és kinevezte Szuhe-Batort a Népi Forradalmi Hadsereg parancsnokává. A Népi Forradalmi Hadsereg parancsnokai között ott volt Csojbalszan, Szuhe-Bator legközelebbi harcostársa, Makszarzsab (Hatan-Bator), a kiváló katonai vezető stb. Megalakult Mongólia ideiglenes népi kormánya, a fegyveres felkelés előkészítésének és végrehajtásának szerve.

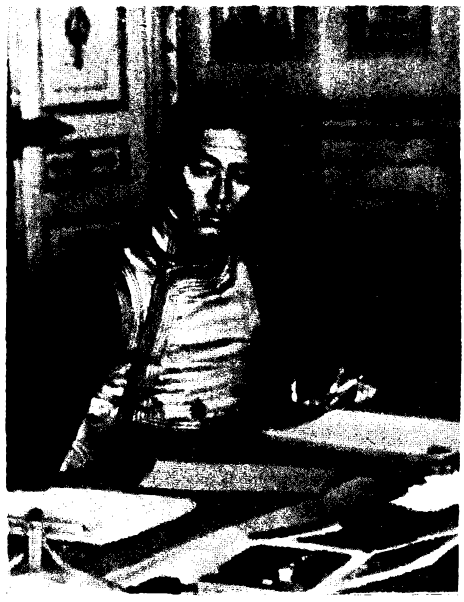

Szuhe-Bator,
1921-es moszkvai tartózkodása idején
Filmkocka

Az események ezután villámgyorsan követték egymást. Március 18-án a Népi Forradalmi Hadsereg szétzúzta a kínai militaristák nagy túlerőben levő csapatait, és felszabadította Majmacsent. Ez a város lett az ideiglenes népi kormány székhelye; innen kért a kormány hivatalosan is katonai segítséget Szovjet-Oroszországtól a fehérgárdista bandák elleni együttes harchoz. A Vörös Had-

A MONGOL NEMZETI FORRADALOM (1921)

120 0 120 240 km

90° 100° Greenwichtől K-re 110° 120°

O SZ SZ SZ K

TANNU-TUVIN NÉPKÖZTÁRSASÁG (1921)

Jenyisz Hem-Beldir Kos-Aga Urocsiscse Mjuszt Ulangon Ubszu-Nor Hadhal Hubszugul Egin-Gol Irkutszk Angaru Bajkál-tó Verhnyeugyinszk Troickoszavszk Kjahta Hilok Ingoda Onon Silka Argunyi Aksa Daurija Mancsouli Dalaj-Nor (Hulúncsi) Hajlar Kerulen Bujr-Nor Szan-Bejsze Burun-Urt Menza Van-Hure (Bulgan) Orhon Szelenga Ider Tarjat Cecerleg Urga Tola Ungern Hajlar felé Cecen-han főhadiszállása 1921.VII.11. 1921.VII.2. Uljaszutaj (Dzsibhalantu) Cagan-Olom Dzabhan Arbaj-Here Bon-Cagan-Nur Dalan-Dzadagad Gasun-Nur Barköl Urungun Tolbo-Nor Kobdo Hirgisz-Nor Hara-Nor Hara-Usz-Nor Durge-Nor 1921.X.17. Kobdo (Dzsirgalantu)

TÁVOL-KELETI KÖZTÁRSASÁG

MANDZSÚRIA

MONGÓLIA

KÍNA

Az első forradalmi körök (1919–1920)

Partizánosztagok megalakulásának és tevékenységének körzetei (1920–1921)

Mongólia ideiglenes nemzeti kormányának megalakulása (1921. III. 13.)

Majmacseng felszabadítása a kínai militaristák uralma alól (1921. III. 18.) – a nemzeti felszabadító háború kezdete

Mongólia ideiglenes nemzeti kormánya által ellenőrzött terület határa 1921 március végén

Központok, amelyekben a mongol ideiglenes nemzeti kormány megbizottai működtek (1920 június–október)

A fehérgárdista csapatok tevékenysége

A mongol nemzeti forradalmi hadsereg és a szovjet hadsereg támadásainak iránya

A nemzeti forradalom győzelme Urgában és az ország más fontosabb településében

Fontosabb ütközetek helye

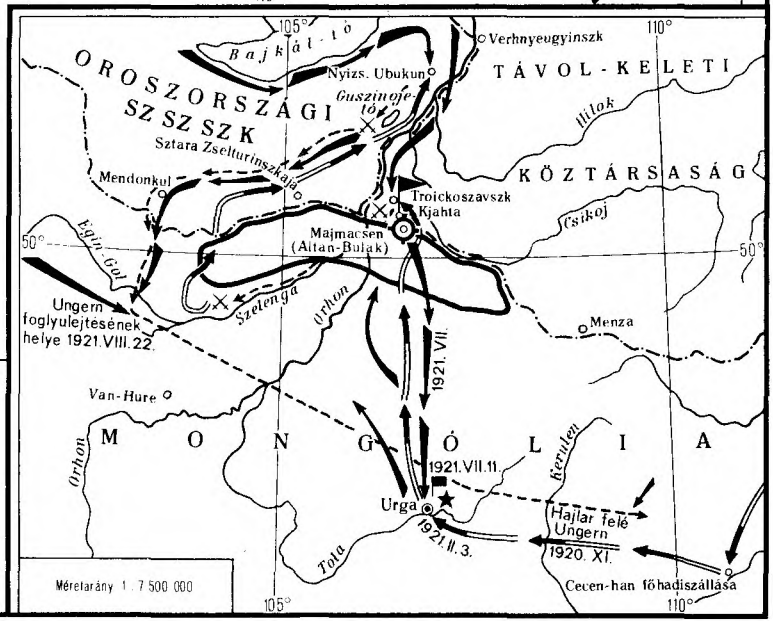

sereg a mongol nép segítségére sietett. 1921. július 6—7-én a Vörös Hadsereg és a mongol Népi Forradalmi Hadsereg alakulatai felszabadították Urgát az intervenciós megszállás alól. Július 8-án a fővárosba érkezett az ideiglenes népi kormány és a Néppárt Központi Bizottsága. Július 11-én megalakult a népi forradalmi kormány, amely ünnepélyesen bejelentette a forradalom győzelmét.

A mongol népi forradalom imperialistaellenes és antifeudális forradalom volt. Az államhatalom olyan kormány kezébe került, amelyet a dolgozó aratok forradalmi élcsapata, a Néppárt vezetett.

1921 augusztusában a Vörös Hadsereg és a mongol Népi Forradalmi Hadsereg együttes hadműveleteinek eredményeképpen Ungern báró bandái végleges vereséget szenvedtek. Ungernt elfogták és a szovjet hadbíróság ítélete alapján 1921 szeptemberében főbelőtték.

A NÉPI FORRADALMI KORMÁNY MŰKÖDÉSÉNEK KEZDETI SZAKASZA

Az 1921-es forradalom nem tudta rögtön megoldani az ország politikai és társadalmi átalakításának összes feladatát. Az intervenciósokon aratott győzelem megsemmisítette a feudális-teokratikus rendszert, lehetővé tette egy új típusú, független állam létrehozását. De a népi hatalomnak számolnia kellett a termelőerők alacsony színvonalával, a láma-papság továbbra is fennálló befolyásával, a vallási előítéletekkel.

Ezért a bogdo-gegent, aki még mindig élvezte az aratok bizalmát, a népi forradalmi kormány határozata értelmében meghagyták a trónon, de jogaiban erősen korlátozták.

A társadalmi átalakulások megvalósításánál is gondos előkészítésre, óvatosságra, türelemre volt szükség. Az 1921-es forradalom győzelme után a népi forradalmi kormány intézkedéseket tett a feudális viszonyok felszámolására, az aratok helyzetének javítására. Megszüntette a fejedelmek rendi kiváltságait és az aratok jobbágyi függőségét, a helyi hatalmi szerveket választott szervekké alakította át, eltörölte a kötelező adományokat, amelyeket a kolostorok javára gyűjtöttek, semmisnek nyilvánította az aratok tartozásait az uzsorásokkal szemben. Csökkentette a dolgozók adóterheit, progresszív jövedelmi adót vezetett be, központi fogyasztási szövetkezetet létesített a lakosság áruval való ellátására, államilag megállapított árakon. A közoktatás terén is megtörténtek az első lépések. A régi társadalmi rendszer gyökeres lerombolásához azonban idő kellett.

1921 őszén Szuhe-Bator vezetésével mongol kormányküldöttség utazott Moszkvába. A küldöttség tagjait Lenin fogadta. Beszélgetésük során megkérdezték tőle, szükséges-e, hogy a forradalmi Néppárt kommunista párttá alakuljon át. Lenin erre „nem"-mel válaszolt; kifejtette, hogy egy párt nem „alakulhat át" egy másik párttá. Megmagyarázta, hogy a kommunista pártok a proletariátus pártjai, és hangsúlyozta, hogy a mongol forradalmároknak még sokat kell dolgozniuk az állami, a gazdasági és a kulturális élet fejlesztése érdekében, amíg a pásztorokból kialakul a munkásosztály. Ekkor kerülhet sor arra, hogy a forradalmi Néppárt kommunista párttá alakuljon át. A puszta névváltoztatás veszélyes és káros. Lenin a küldöttek előtt kifejtette Mongólia nem kapitalista fejlődési útjának koncepcióját. Megállapította, hogy a népi hatalom erősödése nyomán, a Néppárt hatására fejlődniük kell a szövetkezeteknek, meg kell honosodniuk a gazdálkodás és a nemzeti kultúra új formáinak, az aratok széles rétegeinek a párt és a kormány köré kell tömörülniük az ország gazdasági és kulturális fejlődéséért folytatott harcban. Az aratok Mongóliájában az új, nem kapitalista gazdasági rendszer csakis az új termelési forma szigetecskéiből alakulhat ki, amelyek a párt és a kormány befolyására jönnek létre. „Országuk minden dolgozója számára — mondotta a mongol küldötteknek Lenin — az egyedüli helyes út az állami és gazdasági függetlenségért vívott harc, szövetségben Szovjet-Oroszország munkásaival és parasztjaival."[2]

[2] Leninszkij Szbornyik. XXXV. köt. 290. old. Jegyzet.

A Népi Forradalmi Hadsereg katonái Urgában
a Nagy Októberi Szocialista Forradalom évfordulóján tartott ünnepségen
Fénykép. 1922

Amikor 1922-ben a japán intervenciósokat kiszorították a szovjet Távol-Keletről, Mongólia felől is elhárult a nyílt fehérgárdista-japán intervenció veszélye. Az országon belül azonban nagy erővel tevékenykedtek az imperialisták ügynökei. A törzsi arisztokrácia és a magas rangú lámák elkeseredett harcot folytattak a népi hatalom ellen, összeesküvéseket szőttek, felkeléseket szerveztek, szabotázsakciókat hajtottak végre. A mongol nép külső és belső ellenségei később sem hagyták abba aknamunkájukat.

A mongol népnek az imperialista intervenció és a feudális reakció fölött aratott győzelmében, valamint a népi hatalom ezt követő sikereiben döntő szerepet játszott a mongol és a szovjet nép testvéri barátsága. 1921. november 5-én a független Mongólia megkötötte első politikai szerződését Szovjet-Oroszországgal. A szerződés kimondta a két kormány kölcsönös elismerését, a baráti kapcsolatok megteremtését, a diplomáciai és konzuli képviseletek cseréjét. A szovjet kormány újra leszögezte, hogy teljes mértékben lemond mindenfajta kiváltságról, amelyet Mongólia korábbi kormányainak a cári Oroszországgal kötött nem egyenjogú szerződései biztosítottak számára.

Az 1921. évi szerződés lerakta a szovjet és a mongol nép közti szoros együttműködés alapjait. A szovjet kormány a továbbiakban is — éppúgy, mint a külföldi intervenciósok elleni fegyveres harc idején — önzetlen és sokoldalú segítséget nyújtott Mongóliának, s a mongol nép nagyra értékelte ezt a segítséget. Amikor a Vörös Hadseregnek az intervenciósok szétzúzásában részt vevő egységei a győzelem után elhagyták Mongólia terletét,a népi forradalmi kormány a szovjet kormányhoz intézett levelében a legnagyobb elismerés hangján emlékezett meg a szovjet harcosok elévülhetetlen érdemeiről Mongólia felszabadításában. A mongol kormány azt kérte levelében, hogy „tolmácsolják a munkásoknak és a parasztoknak, a hősies és páratlan Vörös Hadseregnek, a hadsereg vezető szerveinek és a szovjet ország kormányának a mongol nép hálás köszönetét, soha nem múló elismerését és megingathatatlan barátságának kifejezését".

1924-ben, a bogdo-gegen halála után, Mongóliát Népköztársasággá nyilvánították. A legfelső hatalom a Nagy Népi Hurál kezébe került. Ezt a képviseleti intézményt az egész lakosság választotta demokratikus alapokon. Az 1924-ben elfogadott alkotmány kimondta, hogy Mongólia új típusú, független állam, ahol a dolgozó nép kezében van a hatalom, a földet és a föld méhének kincseit államosították, az arat-gazdaságok magántulajdonát pedig a törvény védi. Az országban bekövetkezett változások megörökítésére a Nagy Hurál elhatározta, hogy a köztársaság fővárosát ezentúl Ulan-Bator hotónak (a Vörös Hős városának) nevezzék.

2. A KÍNAI NÉP IMPERIALISTAELLENES ÉS ANTIFEUDÁLIS HARCA

KÍNA AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ BEFEJEZÉSEKOR

A világháború alatt Kínában — akárcsak más félgyarmati országokban — megizmosodott a nemzeti kapitalizmus. Az európai áruk importjának a háború miatt bekövetkezett csökkenése az intenzívebb japán tőkebehatolás ellenére is előmozdította az új kínai ipari vállalatok keletkezését és a meglevők kibővítését. 1913-ban 698 gyáripari kínai vállalat volt, 1920-ban pedig már 1759, ezen belül a viszonylag nagyobb (0,5 millió juanon felüli állótőkével rendelkező) vállalatok százalékaránya 4 százalékról 14 százalékra emelkedett. A kínai tulajdonban levő textilgyárakban az orsók száma az 1913-as 484 000-ről 1919-ig 659 000-re emelkedett, a szövőgépek száma pedig 2000-ről 2600-ra. Sokat fejlődött a malomipar, a dohányipar, a selyemipar, és a könnyűipar több más ága is. A kínai tulajdonban levő bányákban a széntermelés 5,7 millió tonnáról 10,4 millió tonnára emelkedett, pedig a bányászat továbbra is kézműves módszerekkel folyt; a vasércbányászat és a nyersvastermelés nem fejlődött a háború előttihez képest.

A hazai ipar fejlődése elmélyítette az ellentéteket a nemzeti burzsoázia és az imperialisták között, elősegítette a munkásosztály fejlődését (1919-ben már kétmillió ipari munkás volt Kínában) és azt a folyamatot, amelynek eredményeképpen a kínai proletariátus a forradalom fő és döntő erejeként lépett a politikai harc porondjára.

Mindamellett a hazai iparnak a háború alatt bekövetkezett fejlődése nem változtatott a kínai gazdasági élet félgyarmati, félfeudális jellegén. A háború alatt főként könnyűipari üzemeket létesítettek, illetve bővítettek ki. Az iparban, a közlekedésben, a kereskedelemben és a hiteléletben továbbra is a külföldi tőke játszotta a döntő szerepet. Ennek érdekében állott a feudális viszonyok konzerválása, s ezért minden eszközzel gátolta a kínai ipar fejlődését. A nemzeti burzsoáziának rengeteg gazdasági és még több gazdaságon kívüli nehézséggel kellett megküzdenie. Az importált külföldi iparcikkekre kivetett alacsony vámok, a külföldiek semmivel sem korlátozott kereskedelmi tevékenysége, a külföldi negyedek, a „bérelt területek" és koncessziók, a külföldi katonaság és rendőrség, a kapitulációs kiváltságok és a félgyarmati rendszer más hasonló formái a nemzeti burzsoáziát hátrányos helyzetbe szorították saját országában.

A Kínát „befolyási övezetekre" felosztó imperialisták uralma hozzájárult ahhoz, hogy fennmaradt az egyes területek gazdasági elkülönültsége. Az össznemzeti piac kialakulása igen lassú ütemben folyt. A mezőgazdaságban a parasztok feudális kizsákmányolása uralkodott, amelyet még súlyosbított a kereskedők és uzsorások igája.

Kína politikailag is széttagolt ország volt; nem rendelkezett központosított hatalommal. A tartományok feudális kormányzói (a tucsünok — katonai kormányzók) zsoldoscsapatokkal rendelkeztek, kényük-kedvük szerint szedték be a különböző adókat, hatalmaskodtak és erőszakoskodtak a lakossággal. A Pekingben székelő köztársasági elnök és kormány, amelynek tagjai jórészt

Sanghaji kulik
Fénykép. 1919

a nagy militarista klikkek vezéreiből kerültek ki és az imperialista hatalmak ügynökei voltak, csak névleg kormányozták az országot. A pekingi kormány tényleges hatalma csak a fővárost környező Csili (más néven Hopej) tartományra, továbbá néhány észak- és közép-kínai tartományra terjedt ki. A pekingi kormány 1916 nyarától 1920 júliusáig a Tuan Csi-zsuj tábornok vezette anhuji (anfuista) militarista klikk kezében volt, amelyet Japán támogatott. Az anhuji klikkel az angol és amerikai imperialistákkal összeköttetésben álló csili klikk vetélkedett, amelynek vezetője Cao Kun és Vu Pej-fu volt. Az ország többi részén más militarista klikkek garázdálkodtak. Az észak-keleti tartományokat a fengtieni klikk (Liaoning tartomány régi neve Fengtien volt) vezetője, a japán szolgálatban álló Csang Co-ling uralta. Csang Co-ling azelőtt közönséges rabló — hunhuz — volt, aki az összerablott kincsek révén nagybirtokos és nagytőkés lett. Dél-Kínában ugyancsak a militarista feudális nagybirtokosok garázdálkodtak. Mindezeket az egymással is harcban álló klikkeket az imperialisták eszközül használták fel abban a küzdelemben, amelyet Kína megkaparintásáért folytattak.

A kínai polgári demokratikus forradalom továbbfejlődésének objektív alapját a kínai nemzet és az imperializmus, valamint a nép nagy tömegei és a kínai feudalizmus között fennálló ellentétek alkották. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom oroszországi győzelme új szakasz kezdetét jelentette a kínai forradalom történetében is, amely immár a szocialista világforradalom részévé vált. A nemzeti burzsoázia képtelennek bizonyult arra, hogy győzelemre vezesse a kínai népet. Helyette a munkásosztály lett a forradalom vezető ereje. Az októberi forradalom hatékony ideológiai fegyvert adott a kínai proletariátus kezébe: a marxizmus—leninizmust. Szovjet-Oroszország már létezésének puszta tényével — később pedig tettekkel is — felbecsülhetetlen segítséget nyújtott a kínai nép függetlenségi és szabadságharcához.

A világháború befejezése után külpolitikai események váltották ki a kínai néptömegek első imperialistaellenes megmozdulását. 1918-ban a kínai közvéleményben meglehetősen erősen élt az a naiv remény, hogy miután győzött a németellenes koalíció — amelynek Kína is tagja volt —, az ország most már haladéktalanul és „békés úton" felszabadul az idegen uralom alól. Wilson 14 pontja és főképp az „igazságos békéről" és „a népek önrendelkezéséről" elhangzott demagóg nyilatkozatai még inkább táplálták ezt az illúziót. Pedig ebben az időben a kínai nép háta mögött már aláírták az 1917-es japán—amerikai egyezményt, amely elismerte Japán „különleges érdekeit" Kínában. A pekingi kormány és Japán között 1918 folyamán létrejött népellenes titkos szerződések ellenőrzést biztosítottak a japán imperialistáknak a kínai hadsereg fölött, feljogosították a japánokat arra, hogy Kína különböző pontjain csapatokat tartsanak, továbbá Japán birtokában hagyták a Santung-félszigetet, amelyet a japánok 1915-ben vettek el Németországtól. Mindezeken felül e szerződések arra kötelezték Kínát, hogy Japánnal együtt részt vegyen a távol-keleti szovjetellenes intervencióban.

A kínai közvélemény nem ismerte az imperialisták igazi terveit, ezért rózsás reményeket fűzött a világháború befejeződéséhez. A compiègne-i fegyverszünet aláírását Kínában népes tüntetésekkel ünnepelték meg. Amikor megnyílt a párizsi békeértekezlet, a kínai közvélemény biztos volt abban, hogy a konferencia azonnal kielégíti a kínai nép valamennyi nemzeti kívánságát és törekvését. Az 1919 januárjában Párizsba érkező kínai küldöttség a Santung-félsziget visszaadását kérte a konferenciától, három hónappal később, áprilisban pedig kiegészítő javaslatokat nyújtott be: adják vissza Kínának az összes „bérelt területet" és „külföldi negyedet", hatálytalanítsák a japán „21 követelést", vonják ki az idegen csapatokat Kína területéről.

Hamarosan kiderült, hogy a kínaiak reményei légvárak voltak. Április 30-án a párizsi béke-

Nagygyűlés Pekingben 1919 májusában
Fénykép

Nagygyűlés Sanghajban 1919 májusában
Fénykép

konferencia vezetői tudatták a kínai küldöttséggel, hogy valamennyi javaslatukat elutasították. Santung egyrészt „a hódítás jogán", másrészt a pekingi kormány Japánnal kötött szerződései alapján Japánt illeti. A „21 követelés" megtárgyalását azzal az indokolással hárították el, hogy az nem tartozik a konferencia hatáskörébe; különböző ürügyekkel elhalasztották a kínai küldöttség javaslatai közt szereplő többi kérdés megtárgyalását is. A konferencia vezetői egyetlen dologba egyeztek bele: abba, hogy Kína a Németországgal kötendő békeszerződés értelmében visszakapjon néhány csillagászati műszert, amelyet a német csapatok zsákmányoltak 1901-ben Pekingben a Jihotuan-felkelés leverésekor.

Egész Kínában óriási volt a felháborodás. Elsőnek a diákifjúság mozdult meg. 1919. május 4-én Pekingben sok ezer diák tüntetett a következő jelszavakkal: „Tagadjuk meg a békeszerződés aláírását!", „Hatálytalanítsák a »21 követelést«!", „A külpolitikában — harc az állami szuverenitásért, a belpolitikában — a hazaárulók megbüntetése!", „Bojkottáljátok a japán árukat!" A kormány rendőrséget vetett be a tüntetők ellen, és sok diákot letartóztatott. De a megtorló intézkedések csak olajat öntöttek a tűzre. A pekingi diákok tiltakozó sztrájkba léptek. Több más város diákjai is csatlakoztak hozzájuk. A diákmegmozdulások rövid idő alatt az egész országra kiterjedtek, és 1919 június elejére hatalmas imperialistaellenes mozgalommá fejlődtek, amelyben a munkásság, a városi szegénység és a nemzeti burzsoázia egy része is részt vett. Sok nagy városban egységszervezetek alakultak értelmiségiekből, kiskereskedőkből és ipari vállalkozókból. Kibontakozott a japán áruk bojkottja, a kereskedők és alkalmazottak sztrájkmozgalma is.

E periódus legfontosabb jelensége a munkások antiimperialista jelszavakkal folyó óriási méretű sztrájkharca volt. Június 5-én megmozdult Sanghaj proletariátusa: sztrájkba léptek a textilgyári munkások, majd csatlakoztak hozzájuk a gépgyártó műhelyek, a nyomdák, a városi közlekedés és a vasutak munkásai. A sztrájkolók száma elérte a 70 000-et. A sanghaji proletariátus példáját

hamarosan követték Nanking, Csencsiang, Hangcsou, Csangsa, Hankou, Csinan és más városok munkásai. A hazafias mozgalomban 20 tartomány 150 városában több mint 10 millióan vettek részt. Bekapcsolódtak a mozgalomba az Egyesült Államokban, Franciaországban és más országokban élő kínai diákok és emigránsok is.

A pekingi kormány kénytelen volt szabadon engedni a letartóztatott diákokat, meneszteni három, a nép szemében különösen gyűlöletes magas rangú közhivatalnokot, akik az 1915-ös és az 1918-as japán—kínai egyezményt aláírták. A tömegmozgalom nyomására a kormány hivatalosan kijelentette, hogy nem ért egyet a német békeszerződésnek a párizsi konferencia által kidolgozott feltételeivel. 1919. június 28-án, a versailles-i békeszerződés aláírásának napján, a Párizsban élő kínai munkások és diákok körülvették a kínai küldöttség szállását, és addig nem engedték ki a küldötteket az épületből, amíg meg nem tagadták a szerződés aláírását. „A gyenge, védtelen Kínának ez a magatartása hihetetlennek tűnt az imperialisták számára; de ez a »hihetetlen magatartás« a kínai nép harcának eredménye volt" — állapítják meg a kínai történetírók.

„Az új ifjúság" című folyóirat fedőlapja. Ebben a számban jelent meg 1918-ban Li Ta-csao „A bolsevizmus győzelme" című cikke

Noha a „május 4-e mozgalom" közvetlen indítékát külpolitikai események szolgáltatták, a munkásosztály, a nemzeti burzsoázia, a városi kispolgárság és az értelmiség 1919 május-júniusában kibontakozott mozgalmának ennél sokkal mélyebb gyökerei voltak, és jelentősége is túlnőtt az említett eseményeken. Ez a mozgalom válasz volt a Nagy Októberi Szocialista Forradalom felhívására. Kínában először jelent meg a politikai harc porondján a proletariátus. Vele együtt nőtt és erősödött a marxista értelmiség, amely Kína nemzeti felszabadításáért, a feudális és imperialista elnyomás megsemmisítéséért, a marxizmus—leninizmus elterjesztéséért küzdött. Az elkövetkezendő időkben a „május 4-e mozgalom" sok aktív résztvevője — Mao Ce-tung, Li Ta-csao, Csü Csiu-paj, Csou En-laj stb. — Kína Kommunista Pártjának vezetője lett.

A „május 4-e mozgalom" áttérést jelentett az új típusú polgári demokratikus forradalomra, amely a proletariátus vezetésével bontakozik ki és szerves alkotórésze a szocialista világforradalomnak.

KÍNA ÉS SZOVJET-OROSZORSZÁG

A kínai népet lelkesedéssel töltötték el azok a győzelmek, amelyeket a Vörös Hadsereg Kolcsakon, s rajta keresztül az amerikai, angol, japán és más imperialistákon aratott, lelkesedéssel töltötte el a Vörös Hadsereg 1919 nyarán bekövetkezett fergeteges előnyomulása az Uráltól keletre. Fontos szerepet játszott a szovjet Népbiztosok Tanácsának a kínai néphez, valamint Dél- és Észak-Kína kormányaihoz intézett 1919. július 25-i üzenete is, amelyben a szovjet kormány ismertette, milyen célból lépett a Vörös Hadsereg Szibéria területére. „Nemcsak saját dolgozó osztályainknak viszünk segítséget, hanem a kínai népnek is; újra emlékeztetjük a kínai népet arra, amit már az 1917-es Nagy Októberi Forradalom óta sokszor elmondottunk, de amit a korrupt amerikai—

Li Ta-csao
Fénykép

európai—japán sajtó esetleg eltitkolt előle." A szovjet kormány ismét kijelentette, hogy lemond minden jogról és kiváltságról, amelyet a cárizmus a nem egyenjogú szerződések alapján csikart ki, lemond a jihotuan-felkelés miatt fizetett jóvátétel Oroszországnak kikötött hányadáról, lemond a kapitulációs rendszerről. „A szovjet kormány — hangzott a deklaráció — megsemmisíti az orosz kereskedők minden kiváltságát és valamennyi kereskedőnegyedét kínai területen. Egyetlen orosz hivatalnok, pap vagy hittérítő se merészeljen beavatkozni kínai ügyekbe, ha pedig valamilyen bűncselekményt követ el, a helyi bíróság ítélkezzék fölötte. Kínában ne legyen más hatalom, más bíróság, mint a kínai nép hatalma és bírósága." Kína történetében még nem volt rá példa, hogy a külföldiek önként lemondjanak kiváltságaikról. Nagy jelentőségű volt a deklarációnak az a szakasza is, amely leszögezte, hogy „ha a kínai nép az orosz néphez hasonlóan szabad akar lenni, és el akarja kerülni azt a sorsot, amelyet a szövetségesek készítettek elő számára Versailles-ban azért, hogy második Koreává vagy második Indiává tegyék, akkor meg kell értenie, hogy szabadságharcában egyedüli szövetségese és testvére az orosz munkás és paraszt és Vörös Hadseregük."

A Népbiztosok Tanácsának üzenete 1920 márciusában jelent meg a kínai sajtóban, és lelkes fogadtatásra talált a kínai közvéleményben. Az „Új Ifjúság" című pekingi lap ezzel kapcsolatban a következőket írta: „Az új hajnal Oroszországból érkezik... Baráti kezet nyújtottak nekünk, nyújtsuk mi is kezünket habozás nélkül." A kínai országos diákszövetség üzenetet küldött a szovjet kormánynak; ebben többek között a következőket írta: „Az önök nagyszerű tettei, a forradalom történetének vitathatatlan hőstettei új korszak kezdetét jelentik. Csodálatot és hálát érzünk önök iránt. Minden tőlünk telhetőt elkövetünk, hogy az országban forró rokonszenvet ébresszünk az új Oroszország iránt."

1920 tavaszán a pekingi kormány a közvélemény nyomására kénytelen volt diplomáciai missziót küldeni Moszkvába. A Külügyi Népbiztosság tárgyalásokba bocsátkozott a kínai misszióval egy szovjet—kínai szerződés megkötéséről. Nem sokkal később Pekingbe érkezett az első szovjet diplomáciai misszió. De a kínai militaristák — az imperialista hatalmak engedelmes eszközei — szabotálták ezeket a tárgyalásokat.

A haladó kínai államférfiak, a rekciós pekingi kormánykörökkel ellentétben, baráti viszonyt akartak kialakítani a szovjet állammal. 1918—1920-ban Szun Jat-szen, a kiváló kínai forradalmi demokrata államférfi, aki akkor Sanghajban tartózkodott, több kísérletet tett a szovjet kormánnyal való kapcsolatok felvételére. 1921-ben létre is jött ez a kapcsolat. Szun Jat-szen a következőket írta Csicserinnek, Szovjet-Oroszország külügyi népbiztosának: „Rendkívül érdekel engem az önök ügye, különösen az önök szovjetjeinek, hadseregének és oktatásügyének szervezete... Moszkvához hasonlóan én is szeretném mélyen meggyökereztetni a kínai köztársaság gondolatát a fiatal nemzedéknek — a holnap dolgozóinak — agyában."

KÍNA KOMMUNISTA PÁRTJÁNAK MEGALAKULÁSA

Mao Ce-tung
Fénykép. 1919

A „május 4-e mozgalom" a kínai proletariátus politikai ébredését jelezte. Erősödött a proletariátus osztályöntudata. Megszaporodtak a politikai és gazdasági sztrájkok. 1918-ban mindössze 6500 munkás sztrájkolt, 1919-ben 91 000, 1920-ban (nem teljes adatok szerint) több mint 50 000, 1921-ben pedig már 130 000. 1920-ban Sanghajban először ünnepelték meg a dolgozók nemzetközi ünnepét, május elsejét; a tüntetésben 5000-nél többen vettek részt.

Az országban mindinkább tért hódított a kommunista ideológia. Az első kínai kommunisták a forradalmi értelmiség, elsősorban a diákifjúság soraiból kerültek ki. 1920 májusában Sanghajban marxista tanulókör alakult Csen Tu-hszin vezetésével. Szeptemberben Li Ta-csaónak, a pekingi egyetem politikai gazdaságtan professzorának vezetésével Pekingben is megalakult a marxista tanulókör.

Ugyanebben az időben, 1920 szeptemberében, Csangsaban kommunista kör alakult Mao Ce-tung vezetésével. Mao Ce-tung ekkor 27 éves volt. Parasztcsalád gyermekeként született a Hunan tartománybeli Saosan faluban. Tizennyolc esztendős ifjúként részt vett az 1911-es forradalomban: katonának jelentkezett a forradalmi hadseregbe. Később, miután 1918-ban elvégezte a hunani tanítóképzőt, mintegy fél évig a pekingi egyetem könyvtárában dolgozott, amelynek vezetője Li Ta-csao volt. Mao Ce-tung ezután visszatért Hunanba, és aktívan részt vett a tartományban is kibontakozó „május 4-e mozgalomban". Csangsaban tanítóskodva folytatta forradalmi tevékenységét, és behatóan tanulmányozta a marxista irodalmat.

Ugyancsak 1920-ban marxista tanulókörök alakultak Vuhanban (Csen Tan-csiu és Tung Pi-vu vezetésével), továbbá Csinanban és Kuangcsouban. 1921 elején az akkor Párizsban tartózkodó Csou En-laj, Caj Ho-szen és mások szintén marxista tanulókört szerveztek. Hasonló szervezet alakult Tokióban is.

A marxista körök tagjai szerteágazó propagandatevékenységet folytattak. Az „Új Ifjúság", a „Kommunista" és a munkások számára kiadott „A dolgozók", „A munka hangja" című lapok hasábjain részleteket közöltek Lenin írásaiból és beszédeiből, megismertették a kínai néppel az októberi forradalom eseményeit és tapasztalatait, beszámoltak Szovjet-Oroszország dolgozóinak életéről. 1920-ban Kínában megjelent a „Kommunista Kiáltvány" első teljes kínai fordítása és Lenin „Állam és forradalom" című műve kivonatosan.

1920 végén a sanghaji marxista kör tevékeny közreműködésével megalakult a műszerészek és a nyomdászok szakszervezete. 1921 májusában a pekingi kör tagjai nagy segítséget nyújtottak a csanghszintiani vasutas-szakszervezet megalakításához; ugyanebben az évben létrejöttek az első proletár szakszervezetek Anjangban, Kuangcsouban, Csangsában és más városokban.

1921. július 1-én Sanghajban összeült a kínai forradalmi marxisták I. kongresszusa, amelyen formálisan is megalakult Kína Kommunista Pártja. A kongresszus öt napig tartott, a legszigorúbb

konspiráció mellett: az utolsó ülést sétacsónakázás leple alatt tartották a Naihu-tavon, Csiahszing fürdőhelyen (Csöcsiang tartományban). Összesen 12 küldött volt jelen (kettő-kettő a sanghaji, pekingi, csangsai, vuhani, csinani marxista kör és egy-egy a tokiói és a kuangcsoui marxista kör részéről), akik a párt 53 tagját képviselték. A küldöttek között a következetes forradalmárokon kívül opportunisták és anarchisták is voltak, de alapjában véve a marxista—leninista vonal győzött, amelyet Mao Ce-tung, Tung Pi-vu, Csen Tan-csiu és mások képviseltek.

A kongresszus elhatározta, hogy a pártnak a Kommunista Párt nevet adja; kijelentette, hogy a munkásosztály harcának végső célja a proletariátus diktatúrája, és a párt szervezeti alapelvéül a demokratikus centralizmust fogadta el. Kínai történészek meghatározása szerint „a kínai munkásosztály marxista—leninista alapokon álló politikai pártjának megalakulása a legvilágosabb kifejeződése volt annak az erőteljes hatásnak, amelyet az októberi forradalom a kínai forradalomra gyakorolt".

Kína Kommunista Pártja rendkívül nehéz út előtt állt. Fejlődése és növekedése során elkeseredett küzdelmet kellett folytatnia a nyílt és leplezett ellenségek ellen, meg kellett oldania azt a feladatot, hogy megtisztítsa sorait a jobboldali és a „baloldali" opportunistáktól, a kispolgári útitársaktól, a szektás elemektől, megnyerje a munkásosztály, a parasztság és valamennyi dolgozó bizalmát, hogy így élére álljon az ország haladó erőinek és győzelemre vezesse az imperialistaellenes, antifeudális forradalmat. Számbeli gyengesége és tapasztalatlansága ellenére a párt már a legelső perctől kezdve érezhető befolyást gyakorolt a forradalmi mozgalom fejlődésére.

A MUNKÁSMOZGALOM FEJLŐDÉSE

1921 nyarán Sanghajban megalakult az Összkínai Munkás Titkárság, amelynek ezt követően Pekingben, Csangsában, Vuhanban, Kuangcsouban és Csinanban létesült szervezete. A központi szervezet vezetője a kínai munkásmozgalom egyik kimagasló alakja, a kommunista Teng Csunghszia volt. A hunani szervezetet (Csangsa városában) Mao Ce-tung vezette.

1921 második felében sok munkás lépett sztrájkba Sanghaj és Kuangcsou textil- és dohánygyáraiban, famegmunkáló és egyéb üzemeiben, továbbá Észak- és Dél-Kína több vasútvonalán. A sztrájkolók tiltakoztak a külföldi tőkések által véghezvitt zaklatások és megszorítások ellen, és béremelést követeltek.

Egész Kína munkásmozgalmának fejlődése szempontjából nagy jelentőségű volt a matrózok és kikötőmunkások sztrájkja Hsziangkang (Hongkong) szigetén. A sztrájk 1922 januárjától 1922 márciusáig, csaknem két hónapig tartott, összesen mintegy 100 000 résztvevővel. A sztrájkolók béremelést követeltek; ennek a követelésnek azonban politikai éle is volt, mert a hsziangkangi angol gyarmati hatóságok és az angol hajótulajdonosok ellen irányult, akik durva megkülönböztető politikát folytattak a kínai matrózokkal és munkásokkal szemben. Kuangcsouban, Sanghajban és más kínai városokban a kommunisták felhívására bizottságok alakultak a hsziangkangi sztrájkolók megsegítésére. Az angol hatóságok erőszakkal, sortüzekkel akarták elfojtani a sztrájkot, de a munkások nem adták meg magukat. A hajótulajdonosok meghátrálásra kényszerültek. A sztrájkolókkal kötött egyezmény értelmében felemelték a munkabéreket, elismerték a matrózok és a kikötőmunkások szakszervezetét, és megfizették a sztrájkban töltött napok egy részét.

A hsziangkangi sztrájk sikere megnövelte a szakszervezetek tekintélyét, és előmozdította fejlődésüket. A munkások szakítottak a vidékenkénti szervezkedés régi, középkori formáival, és tömegesen léptek be a szakszervezetekbe. 1922. május 1-én Kuangcsouban megnyílt a szakszervezetek I. összkínai kongresszusa, amelyet a kommunisták kezdeményezésére hívtak össze. 270 000 szakszervezeti tag képviseletében 162 küldött volt jelen. A kongresszus foglalkozott a munkásoknak a demokratikus forradalomban való részvételével, jóváhagyta a Kommunista Párt által javasolt

jelszavakat — „Le az imperialistákkal!", „Le a militaristákkal!" —, és elhatározta, hogy a szakszervezetek küzdeni fognak a nyolcórás munkanapért, és támogatást nyújtanak a sztrájkolóknak. A kongresszus megmutatta, hogy a munkásmozgalomban megszilárdult a Kommunista Párt befolyása.

1922 május elsején Csangsa munkásai általános sztrájkot tartottak a proletárszolidaritás jegyében. Sok hosszan tartó sztrájk zajlott le Sanghajban, a külföldi tőkések fellegvárában is: 1922 folyamán itt 80 sztrájkot jegyeztek fel. 1922 januárjától 1923 februárjáig Kínában összesen több mint 100 sztrájk zajlott le, körülbelül 300 000 résztvevővel.

A PARASZTSZÖVETSÉGEK MEGALAKULÁSA

Nehezebb dolog volt a parasztság megszervezése. A kínai parasztság a történelem folyamán számtalanszor harcba szállt a feudális urak és az idegen elnyomás ellen, de megmozdulásai mindig ösztönös jellegűek voltak. A különböző titkos társaságok, amelyek időről időre kísérletet tettek a parasztmozgalom irányítására, nem rendelkeztek kiforrott, egyértelmű politikai programmal. Sok esetben földesurak és más reakciós elemek kaparintották meg a vezetést ezekben a társaságokban, és a maguk önző érdekeinek megfelelően használták fel őket. Most a kínai proletariátusra és élcsapatára, a Kommunista Pártra várt az a feladat, hogy bevigyék a parasztmozgalomba a modern osztályharc szervezeti formáit.

A kínai kommunisták hozzáláttak a parasztszövetségek megszervezéséhez. A parasztok kezdetben nem nagyon akartak belépni ezekbe a szervezetekbe. Nehezen tudtak megszabadulni évszázados előítéleteiktől, a városiakkal szemben érzett bizalmatlanságuktól, hatott rájuk a földesurak reakciós agitációja is. De a kommunisták kitartó és türelmes felvilágosító munkája lassanként felébresztette a parasztok osztályöntudatát. Az első parasztszövetséget Peng Paj kommunista diák, egy tehetséges szervező alakította meg a dél-kínai Kuangtung tartomány haifengi körzetében. 1923 januárjában e szövetségnek már 100 000 tagja volt. Mivel a szövetség a földesurak és a parasztok peres ügyeiben sok sikert ért el a parasztok javára, híveinek száma egyre gyarapodott. Hamarosan a szomszédos járásokban (Lufeng, Punin stb.) is megalakultak a parasztszövetségek. Kuangtungban a szervezett parasztok száma rövid idő alatt 200 000-re emelkedett. A kommunisták Hunan és Csöcsiang néhány körzetében is megszervezték a parasztszövetségeket. A kínai parasztság a munkásosztály vezetésével megindult az antifeudális forradalom útján.

A BEL- ÉS KÜLPOLITIKAI HELYZET KIÉLEZŐDÉSE

A nemzeti felszabadító mozgalom fellendülésének időszakában a militarista klikkek késhegyig menő harcot folytattak egymással a hatalomért Dél-Kínában és Észak-Kínában.

Észak-Kínában 1920 júliusában a Cao Kun és Vu Pej-fu vezette csili klikk az amerikai és angol imperialisták támogatásával hadműveleteket indított Tuan Csi-zsuj japánbarát anhuji klikkje ellen, és miután legyőzte azt, magához ragadta Pekingben a hatalmat.

A pekingi kormányban a csili klikk tagjain kívül a fengtieni militarista klikk néhány tagja is helyet foglalt. Csang Co-ling, a fengtienisták vezetője, az anhuji és a csili klikk közti háború idején a csili klikk szövetségesének nyilvánította magát, és ennek ürügyén csapataival bevonult Belső-Mongóliába és Észak-Kínába. Csang Co-ling mögött a japánok álltak, akik az ő segítségével akarták megerősíteni kínai pozícióikat.

Dél-Kínában Csen Csiung-ming militarista vezér csapataival Kuangcsou ellen vonult (ez a város volt az észak-kínaiakkal kapcsolatban álló kuanghszi militaristák székhelye). 1920 októberében elfoglalta a várost, és felajánlotta az 1918 óta Sanghajban tartózkodó Szun Jat-szennek, hogy térjen

A KÍNAI NÉP IMPERIALISTAELLENES, ANTIFEUDÁLIS HARCA (1919 — 1923)

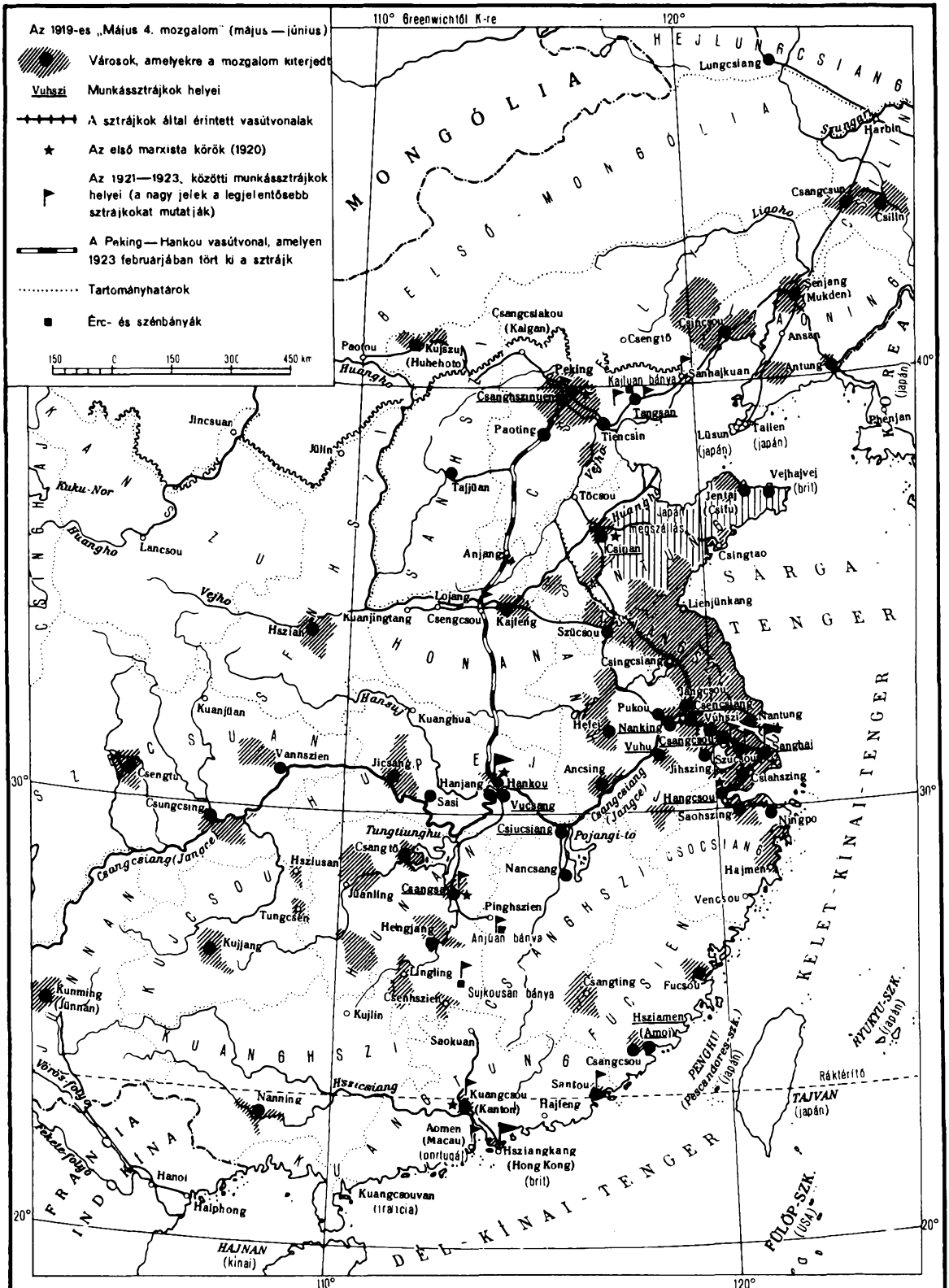

vissza Kuangcsouba és alakítson kormányt. 1921-ben itt össze is ült a rendkívüli parlament — amelyet még 1917 nyarán oszlatott fel a pekingi kormány —, és megválasztotta Szun Jat-szent a Kínai Köztársaság rendkívüli elnökének.

De hiába alakult kormány Szun Jat-szen vezetésével, még a déli tartományok egyesítését sem sikerült megvalósítani. Ebben a kormányban a tényleges hatalmat Csen Csiung-ming gyakorolta, aki hadügyminiszter, hadsereg-főparancsnok és Kuangtung tartomány kormányzója volt egyszemélyben. Szun Jat-szen akkor még nem támaszkodott a néptömegekre; úgy vélte, hogy a militaristákkal kötött katonai szövetségek segítségével megvalósítható Kína egyesítése és a demokrácia. Helyzete ezért nagyon labilis volt. A kuangtungi és kuanghszi militaristák között tovább folytatódott a háborúskodás. Észak-Kínában bármely pillanatban kitörhetett a konfliktus a csili és a fengtieni klikk között. A militaristák az ország más vidékein is szüntelenül háborúskodtak egymással.

A véget nem érő feudális belháborúk súlyos terheket róttak a nép vállára, s kiélezték a belpolitikai válságot. Rosszabbodott az ország külpolitikai helyzete is. A washingtoni konferencián, amelyen hivatalosan Kína is részt vett, az imperialista nagyhatalmak nem Kínával tárgyaltak, hanem egymással kötöttek megállapodást Kínára vonatkozólag. A pekingi kormány küldöttségének azokat a félénk kéréseit, hogy enyhítsenek valamit Kína félgyarmati helyzetén, a konferencia elutasította. A kilenchatalmi szerződés és a washingtoni konferencián létrejött más egyezmények szentesítették a Kína kifosztására vonatkozó megállapodásokat.

A washingtoni konferenciával egyidőben és a konferencia ellensúlyozására tartották meg a Távol-Kelet népeinek kongresszusát, amelynek ülései 1921 novemberében kezdődtek Irkutszkban, majd Moszkvában folytatódtak. A kongresszus Kína, Japán, Mongólia, Indonézia és más kelet- és délkelet-ázsiai országok nemzeti-forradalmi erőinek nagy demonstrációja volt. Kínát népes, több mint 50 főnyi küldöttség képviselte, amelynek kommunista tagjai is voltak: Csang Taj-lej, Csü Csiu-paj és mások. Csang Taj-lej a következőket írta a kongresszus megnyitása előtt: „1921. november 11-én az imperialisták washingtoni konferenciája ürügyén műtétet hajtanak végre a Távol-Kelet népein. Ugyanerre a napra hívtuk össze Irkutszkba a távol-keleti népek konferenciáját, amelynek célja, hogy az új veszéllyel szemben egyesítsük a Távol-Kelet dolgozóit."

A kongresszus megtárgyalta a távol-keleti népek szabadságharcának feladatait. Megállapította, hogy a kínai polgári demokratikus forradalom feladata az angol, amerikai, japán, francia és más imperialisták Kína feletti uralmának megdöntése, a feudalizmus felszámolása és a militarista klikkek megsemmisítése. A kínai kommunista küldöttek Moszkvában Leninnel is találkoztak.

KÍNA KOMMUNISTA PÁRTJÁNAK II. KONGRESSZUSA

A munkásmozgalom és a nemzeti felszabadító mozgalom fellendülése sürgetően követelte, hogy a Kommunista Párt felvértezze a néptömegeket a forradalmi harc világos marxista—leninista programjával. Ezt a feladatot a II. pártkongresszus végezte el, amelyet 1922 júliusában tartottak Sanghajban. Munkájában 12 küldött vett részt, a párt 123 tagjának képviseletében.

A párt programjának kidolgozásához óriási segítséget nyújtottak a nemzeti és gyarmati kérdésről kidolgozott tézisek, amelyeket a Kommunista Internacionálé II. kongresszusa Lenin referátuma alapján fogadott el. E tézisekre támaszkodva a kínai pártkongresszus tudományosan elemezte a kínai társadalom osztálystruktúráját, az ország nemzetközi és belső helyzetét, és arra a következtetésre jutott, hogy a kínai forradalom az imperializmus és a feudalizmus ellen irányul. E forradalom hajtóerői a munkásosztály, a parasztság és a kispolgárság; a nemzeti burzsoázia ugyancsak részt vehet a forradalomban.

A kongresszus kimondta, hogy a kínai kommunisták végső célja a termelési eszközök magántulajdonának megszüntetése és a kommunista társadalom felépítése. Egyúttal megfogalmazta a leg-

közelebbi időkre szóló konkrét programot is: a belső viszályok megszüntetése, a militarista feudális klikkek és a nemzetközi imperializmus uralmának megdöntése, a kínai nemzet teljes függetlenségének kivívása és a kínai tartományok valóban demokratikus köztársasággá való egyesítése.

E célok megvalósításához elengedhetetlenül szükséges volt, hogy Kína összes forradalmi, imperialistaellenes erői összefogjanak. Minthogy a Szun Jat-szen vezette Kuomintang hajlandó volt küzdeni az imperializmus és a belső reakció ellen, a kongresszus felvetette azt a gondolatot, hogy hozzanak létre széles körű demokratikus egységfrontot a Kommunista Párt és a Kuomintang együttműködése alapján.

A kongresszus bejelentette, hogy Kína Kommunista Pártja felvételét kéri a Kommunista Internacionáléba.

SZTRÁJK A PEKING—HANKOU VASÚTVONALON

1923 elején a proletariátus hatalmas megmozdulására került sor a Peking—Hankou vasútvonalon.

Ebben az időben már a vasútvonal minden szakaszán megalakultak a szakszervezetek, összesen több mint 30 000 taggal. 1923. február 1-én a szakszervezetek küldöttei, Vu Pej-fu tilalma ellenére, Csengcsouban kongresszusra ültek össze, amelyen elhatározták, hogy megalakítják a Peking—Hankou vasútvonal Szakszervezeteinek Tanácsát. Vu Pej-fu a külföldi imperialisták utasítására fegyveres erővel oszlatta fel a kongresszust. Válaszul a vasutasok február 4-én kimondták az általános sztrájkot. A Peking—Hankou vasútvonalon teljesen megállt a forgalom. A vasutasok népes tömeggyűlései meghirdették a szabadságért, az emberi jogokért folytatandó harcot.

A sztrájk komolyan aggasztotta Vu Pej-fut és az imperialista hatalmak képviselőit. Február 6-án az Egyesült Államok, Anglia és Japán konzuljai tanácskozást tartottak Pekingben, majd utasították Vu Pej-fut, hogy „kímélet nélkül cselekedjék". Másnap, február 7-én Vu Pej-fu csapatai vérfürdőt rendeztek a sztrájkolók között. Negyven munkást megöltek, több százat megsebesítettek, sokakat letartóztattak. Február 9-én véget ért a sztrájk.

A vereség ellenére a sztrájk óriási hatást gyakorolt Kína dolgozóira. Több észak-kínai vasútvonal munkásai szolidaritási sztrájkba léptek. A pekingi diákok népes tömeggyűlésen tiltakoztak a vasutasok közt rendezett vérfürdő ellen, „Le a militarizmussal!" „Le a militarista parlamenttel!" jelszóval. Szolidaritást vállalt a vasutasokkal a hunani, hankoui, sanghaji és csungcsingi tanulóifjúság is.

A Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottsága a legnagyobb elismerés hangján emlékezett meg a kínai dolgozók hősies harcáról. A kínai vasutasokhoz intézett üzenetében a következőket írta: „Harcotokkal és áldozataitokkal, amelyeket a legutóbbi sztrájk során hoztatok, felzárkóztatok a világproletariátus osztályához, amely elszántan küzd a világ valamennyi kizsákmányolója ellen." Kínában létrejöttek az objektív feltételek az összes imperialistaellenes és antifeudális erők összefogásához.

A NEMZETI EGYSÉGFRONT ELŐKÉSZÍTÉSE. KÍNA KOMMUNISTA PÁRTJÁNAK III. KONGRESSZUSA

Kína Kommunista Pártja, a II. pártkongresszus határozatait valóra váltva, szervezte és vezette a nemzeti egységfront megteremtéséért indított harcot. A párt minden rendelkezésére álló eszközzel segítette Szun Jat-szent és a Kuomintangot abban, hogy valóban forradalmi programot fogadjon el, felszámolja az imperialistákkal kapcsolatos illúzióit, szilárdan a néptömegekre támaszkodjék és ne folytassa tovább a militaristákkal való szövetség politikáját.

A nemzeti felszabadító mozgalom és munkásmozgalom fejlődése Szun Jat-szent is egyre inkább arra a meggyőződésre juttatta, hogy össze kell fognia a kommunistákkal. Ugyanilyen irányban befo-

lyásolta őt a nemzetközi helyzet is, kivált Szovjet-Oroszország erősödése és tekintélyének növekedése. A másik oldalon az imperialista hatalmak önző céljai is egyre leplezetlenebbül mutatkoztak meg előtte. A washingtoni konferencia végérvényesen szertefoszlatta Szun Jat-szennek az Egyesült Államok „nagylelkűségébe" vetett reményeit. Ámde Kuangcsouban továbbra is labilis volt a helyzete. A csili klikk, amely 1922 májusában Pekingben legyőzte a fengtieni militaristákat, megegyezésre lépett az angol—amerikai imperialistákkal szintén kollaboráló Csen Csiung-ming kuangtungi militarista vezérrel.

1922 júliusában Csen Csiung-ming megdöntötte Szun Jat-szen kuangcsoui kormányát. Szun Jat-szen kénytelen volt Sanghajba menekülni. Itt a Kommunista Párt vezetőivel folytatott megbeszélései után, 1922 szeptemberében összehívta a Kuomintang konferenciáját, amelyre a kommunistákat is meghívták. 1923. január 1-én a Kuomintang nyilatkozatot tett közzé, amelyben meghirdette a nem egyenjogú szerződések hatálytalanításáért és néhány más hazafias követelés teljesítéséért folytatandó harc jelszavát. Ez a dokumentum, ha nem is volt teljesen következetes, arra mutatott, hogy Szun Jat-szen újabb lépést tett előre a néptömegekhez való közeledés útján.

Ennek az időszaknak fontos eseménye volt Szun Jat-szen és a szovjet diplomáciai képviselő találkozása, amelyre 1923 januárjában került sor Sanghajban. A tárgyaló felek közös nyilatkozatot adtak ki arról, hogy a szovjet—kínai kapcsolatokra vonatkozó nézeteik teljesen megegyeznek; leszögezték, hogy a szovjet kormány a maga elképzeléseit semmiképpen sem akarja rákényszeríteni Kínára, de nagy rokonszenvet érez a nemzeti egyesülésért és a nemzeti függetlenségért folytatott harca iránt.

1923 februárjában a kuanghszi militaristák legyőzték Csen Csiung-minget. Szun Jat-szen ismét visszatérhetett Kuangcsouba, ahol újra kormányt alakított. Első dolga az volt, hogy fejlessze a Szovjetunióval való kapcsolatokat. 1923 nyarán katonai és politikai megbízottakat küldött Moszkvába; köztük volt Csang Taj-lej is, Kína Kommunista Pártjának képviselője. Néhány hónappal később Szun Jat-szen meghívására szovjet tanácsadók érkeztek Kuangcsouba. Ugyanebben az időben Szun Jat-szen új értelmezést adott „három népi elvének": a „nacionalizmuson" most az imperialisták elleni harcot, a „demokratizmuson" a nép széles rétegeinek, köztük a munkásoknak és a parasztoknak az uralmát, a „népi jóléten" pedig a parasztok földhözjuttatását („minden szántóvetőnek legyen saját földje") kellett érteni.

1923 júniusában Kuangcsouban legálisan összeült Kína Kommunista Pártjának III. kongresszusa. Munkájában 30 küldött vett részt, 420 párttag képviseletében. A fő napirendi pont a Kuomintanggal létesítendő egységfront kérdése volt. A kongresszus úgy határozott, hogy a Kommunista Párt, megtartva politikai és szervezeti különállását, megengedi tagjainak, hogy egyénileg belépjenek a Kuomintangba, amely ily módon az összes kínai imperialistaellenes erő blokkjának pártjává fog átalakulni. 1923 novemberében a Kuomintang nyilatkozatot adott ki újjászervezéséről, és közzétette szervezeti szabályzatának és programjának tervezetét is. Ezekben a dokumentumokban Szun Jat-szen a „három népi elv" kiegészítéseképpen rögzítette „a három fő politikai irányelvet" is, amelyeket a következőképpen fogalmazott meg: „szövetség Oroszországgal, szövetség a Kommunista Párttal, a parasztok és a munkások támogatása".

Így alakult ki a Kommunista Párt és a Kuomintang közti együttműködés politikai programja. Határozat született, hogy a Kuomintang újjászervezését és a kommunistáknak a pártba való hivatalos felvételét az 1924 elején tartandó I. kongresszuson fogják megvalósítani. A Kuomintang Ideiglenes Végrehajtó Bizottságában, amely a kongresszus előkészítő munkálatait végezte, a Kommunista Párt egy képviselője is helyet foglalt.

Az a határozat, amely lehetővé tette, hogy a kommunisták belépjenek a Kuomintangba, a nemzeti imperialistaellenes és antifeudális egységfront kialakulását jelezte. A kínai forradalmi erők ezt követően döntő harcot indíthattak az imperialisták és hazai kiszolgálóik ellen.

3. A KOREAI NÉPI FELKELÉS

KOREA JAPÁN GYARMATI ELNYOMÁS ALATT

A japán imperialisták 1910-ben annektálták Koreát, és terrorista diktatúrát vezettek be az országban; a koreai népet azonban nem tudták megtörni és behódolásra kényszeríteni. A lakosság széles rétegei — a parasztok, munkások, kisiparosok, a nemzeti burzsoázia, az értelmiség — nem nyugodtak bele a japán elnyomásba.

A gyarmati uralom sokat rontott a koreai parasztok amúgy is nehéz helyzetén. Részben közvetlenül a japán kormány, részben pedig a japán bankok és a speciális monopoltőkés földbirtok-részvénytársaságok rengeteg földet sajátítottak ki Koreában. A legnagyobb ilyen társaság a Keleti Gyarmatosítási Társaság volt, amelyet még 1908-ban alapítottak, koreai területek megszerzésére. Súlyos következményekkel járt a koreaiakra a japán hatóságok által elrendelt földösszeírás is, amelynek alkalmával sok koreai földbirtokos nem tudta bemutatni a kívánt okmányokat, vagy pedig — adóemeléstől tartva — kisebb földterületet vallott be, és ezen az „alapon" megfosztották földtulajdonától.

A földbirtokmegoszlást a következő adatok jellemzik: mintegy 90 000 japán és koreai nagybirtokos kezén volt a megművelt földterületnek több mint a fele, ugyanakkor 2,5 millió parasztgazdaság fél hektárnál kisebb földterülettel rendelkezett. A földművelők több mint háromnegyed része a nagybirtokosoktól bérelt földet. A földbér általában a termés 50—60, néha 70—80 százalékára rúgott. A koreaiaknak 52 féle adót és illetéket kellett fizetniük; ebből csak az egyenes adók száma 11 volt. A parasztok mindezek következtében tömegesen mentek tönkre, mezőgazdasági munkásnak szegődtek el, kivándoroltak az országból vagy a hajléktalan nincstelenek sorait gyarapították. Ezeket Koreában hvacsonmineknek — „az égő földek embereinek" — nevezték, mert a lakatlan hegyvidékeken kóborolva felégették az erdőket és bozótokat, és az így nyert területeket művelték meg.

Súlyos teherként nehezedett a gyarmati uralom a koreai proletariátus vállára is. A munkanap hossza gyakran elérte a 17—18 órát. Koreában a proletariátus még mindössze 40 000 főnyi volt, de már az osztályharc útjára lépett. 1914-ben csupán még egy sztrájk zajlott le 130 résztvevővel, 1918-ban viszont már 50 sztrájk, több mint 6000 résztvevővel; 1919-ben pedig 86 sztrájkban 9000-en vettek részt. 1919-ben a különböző munkakonfliktusokban a koreai munkásoknak már több mint 20 százaléka részt vett.

A japán uralom a koreai nemzeti burzsoáziából is elégedetlenséget váltott ki. Az egész nagyipar, a középipar tetemes része, a bankügy és a külkereskedelem a japán monopóliumok kezében volt. A japánok által 1910 decemberében életbe léptetett részvénytársasági törvény gyakorlatilag megtiltotta a koreai tőkéseknek, hogy ipari és kereskedelmi részvénytársaságokat alakítsanak. Az ipari vállalatokba befektetett tőkék összegének mindössze nyolc százaléka, az ipari termelés teljes értékének pedig csak hat százaléka jutott a koreai tőkésekre. A nemzeti burzsoázia tulajdonában túlnyomórészt kisüzemek, kisipari vagy félig kisipari jellegű vállalkozások voltak.

Korea értelmiségét megalázó diszkrimináció sújtotta. A koreai tudósok, tanárok, tanítók, orvosok, ügyvédek, művészek, írók nem kerülhettek semmiféle önálló jellegű és magasabb beosztásba, ha pedig mégis kaptak valamilyen jelentéktelenebb állást, sokkal rosszabb feltételek mellett voltak kénytelenek dolgozni, mint a Koreában élő japánok. Egy koreai tisztviselő az ugyanolyan szakképzettségű japán tisztviselő fizetésének legfeljebb a felét vagy 40 százalékát kapta. Egy koreai tanító fizetése annyi volt, mint az ugyanabban az iskolában dolgozó japán hivatalszolgáé.

Az egész koreai közigazgatási apparátus a japánok kezében volt. Ezek a koreaiakkal szemben testi fenyítéket alkalmaztak: a bambuszbottal való megbotozást. 1913-tól 1918-ig mintegy 300 000

koreait sújtottak ezzel a büntetéssel. A japán hatóságok máglyákon égették el a Korea történelmével foglalkozó könyveket és más olyan műveket, amelyek alkalmasak voltak arra, hogy hazafias érzelmeket ébresszenek a koreaiakban. Ily módon megsemmisítettek sok régi történelmi emléket is, amelyek a koreai nép büszkeségei voltak. Még a koreai nyelvet is üldözték: a japánok által elrendelt tantervekben a koreai nyelvet „idegen nyelvnek", a japánt pedig „anyanyelvnek" nevezték.

Miként Lenin mondotta, a japán imperialisták hallatlan kegyetlenséggel fosztogatták Koreát, és kegyetlenkedéseikben „a technika legújabb vívmányait a legbarbárabb kínzásokkal"[3] párosították.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom óriási hatással volt a koreai népre. Koreai hazafiak sok helyen — kivált az Oroszországgal határos északi vidékeken — már a világháború befejeződése előtt partizánosztagokat alakítottak. A partizánok rajtaütöttek a japán helyőrségeken, határőrségeken, a rendőr- és csendőrőrszobákon. A kezdetben kicsiny és rosszul felfegyverzett partizánosztagok gyorsan növekedtek, mert a hajléktalanná vált parasztok csak úgy tódultak soraikba. Az országban megállíthatatlanul erősödött az imperialistaellenes tömegmozgalom.

AZ 1919 MÁRCIUSI FELKELÉS

A proletariátus gyengesége folytán a mozgalom vezetését a burzsoá nacionalisták ragadták a kezükbe. Fontos szerepet játszott a mozgalomban egy 1906-ban alapított vallási szekta, amely a „Csondogjo" („Az égi út tana") nevet viselte. A szekta osztálytámaszát a jómódú paraszti rétegek alkották, vezetői pedig liberális érzületű földbirtokosok és burzsoák voltak. 1919-ben ennek a vallási-politikai szervezetnek már mintegy 130 000 tagja volt, de befolyása még szélesebb paraszti rétegekre terjedt ki. Szon Bjon Hi, a szekta vezetője, a korábbi években szorosan együttműködött a japán gyarmatosítókkal, de a néptömegek nyomása őt is arra késztette, hogy bekapcsolódjék a japánellenes mozgalomba.

A megmozdulás közvetlen kiváltó oka Li Hi egykori koreai császár halála volt (Li Hit 1907-ben fosztották meg trónjától a japán imperialisták). Az excsászár hirtelen halállal halt meg, és a nép között olyan hírek szállongtak, hogy Li Hit a japánok mérgeztették meg. Tömegével érkeztek Szöulba a zarándokok, hogy áldozzanak a független Korea utolsó császára emlékének. A „Csondogjo" vezetői és néhány hozzájuk csatlakozott polgári politikus felismerték, milyen nagy lehetőségeket rejt magában, hogy a nép ilyen nagy tömegben gyűlt össze a fővárosban. 1919 februárjában elhatározták, hogy függetlenségi nyilatkozatot szerkesztenek, tüntetést és petíciós kampányt rendeznek.

A függetlenségi nyilatkozatot „a nemzet harminchárom képviselője" írta alá. A nyilatkozat igen mérsékelt követeléseket tartalmazott. Arra szólította fel a koreai népet, hogy a párizsi békeértekezlettől, és mindenekelőtt az Egyesült Államoktól várja a „segítséget", és annak a reményének adott hangot, hogy a japán kormány önként visszatér „a jog és az igazság elveihez". A burzsoá nacionalista vezetők tulajdonképpen kompromisszumot szerettek volna kötni Japánnal, vagy ha ez nem sikerül, Japán imperialista vetélytársaival, elsősorban az Egyesült Államokkal akartak megegyezni. Ezért a nyilatkozat szerkesztői arra hívták fel a népet, hogy tartózkodjék az erőszaktól.

A nyilatkozatot 1919. március 1-én hozták nyilvánosságra a szöuli Pagoda Parkban tartott nagygyűlésen. Ezen a napon a főváros utcáin mintegy 300 000-en tüntettek. Sok más városban is tömegtüntetésekre került sor. Ezt követően spontán sztrájkba léptek a szöuli villamosvasút munkásai, a dohánygyári munkások és más üzemek dolgozói. „A nemzet harminchárom képviselője" nem is volt jelen a Pagoda Parkban, hanem bankettet tartott egy előkelő szöuli étteremben. A kép-

[3] Lenin: Beszéd az OK(b)P moszkvai szervezetének aktívagyűlésén, 1920. december 6-án. Lásd *Lenin* Művei, 31. köt. 457. old.

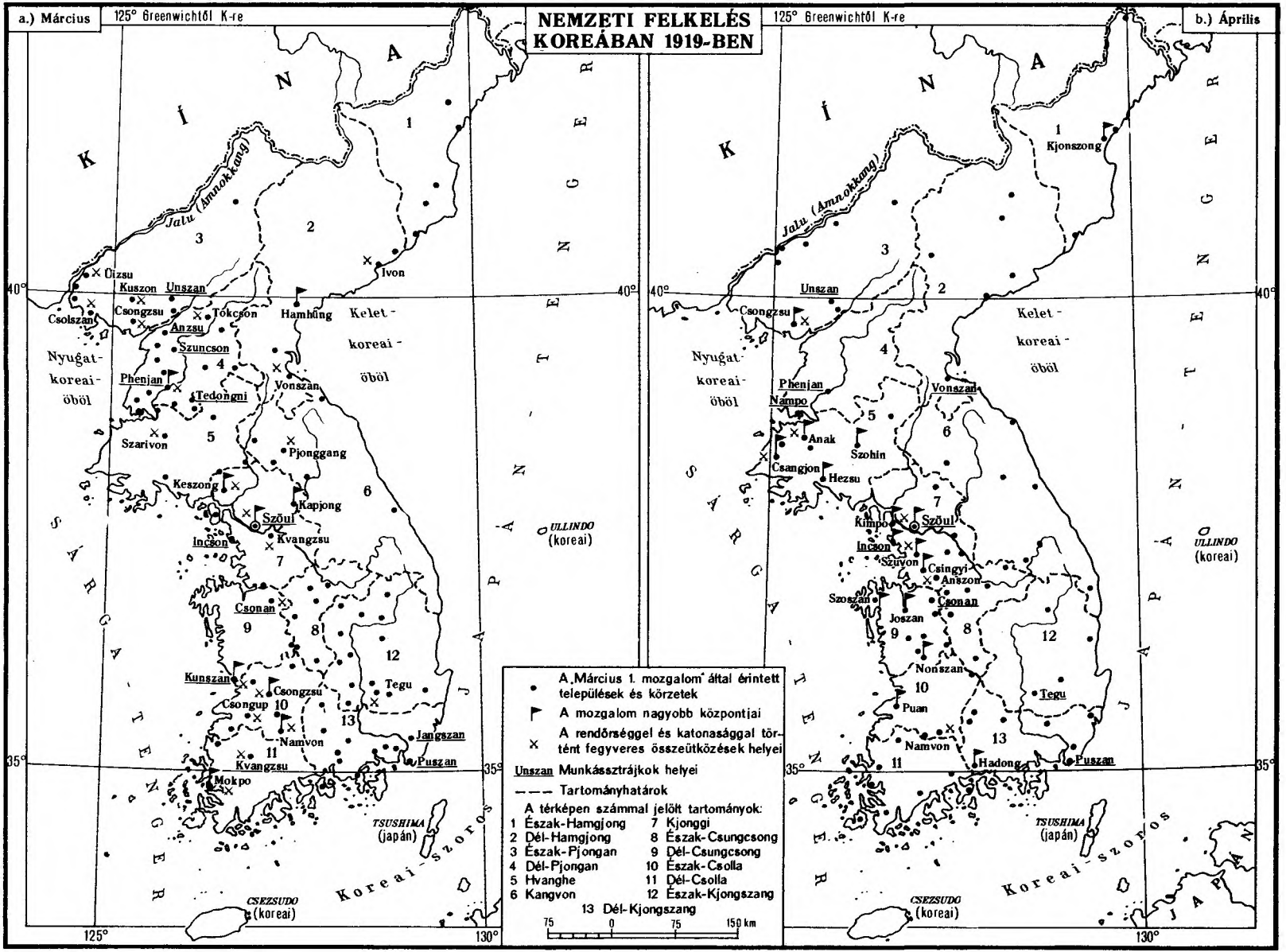
NEMZETI FELKELÉS KOREÁBAN 1919-BEN
a.) Március
b.) Április
125° Greenwichtől K-re
KÍNA
Jalu (Amnokkang)
Nyugat-koreai-öböl
Kelet-koreai-öböl
SÁRGA-TENGER
JAPÁN-TENGER
Koreai-szoros
TSUSHIMA (japán)
CSEZSUDO (koreai)
ULLINDO (koreai)
Üizsu
Kuszon
Unszan
Csolszan
Csongzsu
Anzsu
Tokcson
Hamhung
Ivon
Szuncson
Phenjan
Tedongni
Vonszan
Szarivon
Pjonggang
Keszong
Kapjong
Szöul
Incson
Kvangzsu
Csonan
Kunszan
Csongup
Tegu
Namvon
Jangszan
Puszan
Mokpo
Kjonszong
Csongzsu
Nampo
Anak
Szohin
Csangjon
Hezsu
Kimpo
Szuvon
Csingyi
Anszon
Szoszan
Joszan
Nonszan
Puan
Hadong
A „Március 1. mozgalom" által érintett települések és körzetek
A mozgalom nagyobb központjai
A rendőrséggel és katonasággal történt fegyveres összeütközések helyei
Unszan Munkássztrájkok helyei
Tartományhatárok
A térképen számmal jelölt tartományok:
1 Észak-Hamgjong
2 Dél-Hamgjong
3 Észak-Pjongan
4 Dél-Pjongan
5 Hvanghe
6 Kangvon
7 Kjonggi
8 Észak-Csungcsong
9 Dél-Csungcsong
10 Észak-Csolla
11 Dél-Csolla
12 Észak-Kjongszang
13 Dél-Kjongszang
75 0 75 150 km

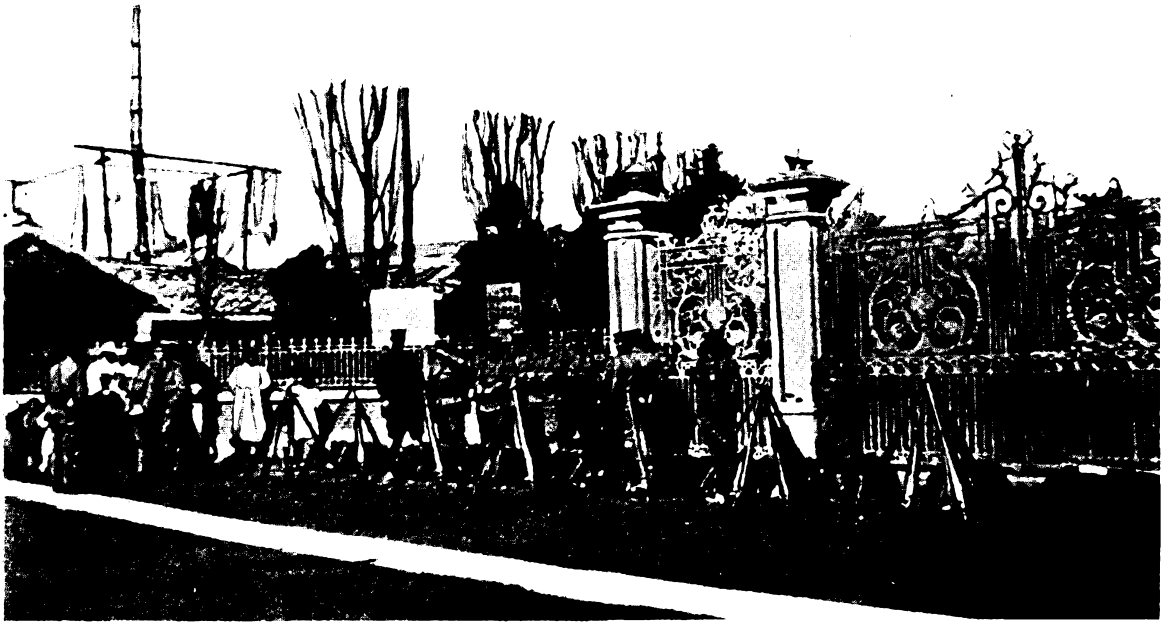

Japán katonák a szöuli Pagoda Park előtt
Fénykép. 1919

viselők, miután poharaikat Korea függetlenségére ürítették, ezt sietve megtelefonálták a japán rendőrségnek, és önként jelentkeztek letartóztatásra. A japán hatóságok kíméletlen megtorló intézkedéseket alkalmaztak a tüntetők és a sztrájkolók ellen. Nagyarányú letartóztatások kezdődtek. A mozgalom vezetősége azonnal behódolt a japánoknak, és a továbbiakban a nép harca spontán módon fejlődött. Március 5-től kezdve a tüntetések sok helyen fegyveres felkelésbe csaptak át. A felkelők feldúlták a rendőrőrszobákat, a japán állami hivatalok helyiségeit, az ismertebb japán hivatalnokok és gazdag emberek házait.

Március második felében a felkelés már csaknem az egész országra kiterjedt: több mint kétmillióan vettek részt benne. A munkások sok helyütt sztrájkba léptek és fegyveres harcot indítottak a japán katonaság és rendőrség ellen. Vidéken a parasztok megrohanták az urasági házakat.

A véres összeütközések két hónapig tartottak. A japán hatóságok erős katonai egységeket vetettek be a felkelők ellen. Országszerte letartóztatások, kínvallatások, kivégzések folytak. A koreai nép nagy vérveszteséget szenvedett: a halottak száma 8000, a sebesülteké 16 000, a letartóztatottaké 53 000 volt. A japán imperialistáknak csak 1919 április végére sikerült nagy nehezen elfojtaniuk a felkelést.

Eközben a burzsoá vezérek még mindig abban reménykedtek, hogy támogatást kapnak az Egyesült Államoktól. 1919 áprilisában egy koreai emigráns csoport Sanghajban „ideiglenes kormányt" alakított, amely elküldte képviselőit a párizsi békekonferenciára. Az amerikai imperialisták ez idő tájt bonyolult diplomáciai játékot folytattak Japánnal és más vetélytársaikkal a háborús zsákmány felosztása körül. Amikor a koreai „kormány" küldöttsége Párizsba érkezett, a konferencia vezetői közölték vele, hogy a „wilsoni elvek" csak az európai nemzetekre vonatkoznak, és hogy

a párizsi konferencián nem tartják kívánatosnak a koreai kérdés megvitatását, mert az csak bonyodalmakat okozna a nagyhatalmak egymás közti kapcsolataiban.

A koreai nép nemzeti szabadságharca azonban nem szűnt meg. Erősödött a munkásmozgalom is. 1919 áprilisától augusztusáig a puszani rakodómunkások sztrájkoltak, július és október között zajlott le a szöuli villamosvasúti dolgozók, a nyomdászok, a vas- és fémmunkások sztrájkja; 1919 őszén és 1919—1920 telén egymást követték a bányászsztrájkok (ebben az időben a sztrájkok fele bányászsztrájk volt).

A japán kormány, amelyet aggodalommal töltött el a koreai nép nemzeti felszabadító mozgalmának fejlődése, 1919 nyarán fellengzős hangú nyilatkozatban jelentette be, hogy véget ért Korea katonai kormányzásának időszaka, és megkezdődik a „kulturált kormányzás kora". Leváltották Korea addigi japán főkormányzóját. Az új főkormányzót, a liberális hírben álló Saito Makotót, a japán kormány azzal bízta meg, hogy hajtson végre bizonyos reformokat, amelyek — a gyarmati elnyomás mérséklésének látszatát keltve — megnyerhetnék Japánnak a nemzeti burzsoáziát, és ezzel megbonthatnák a felszabadító harc frontját.

A valóságban a japán kormány ígéretei és reformjai színtiszta hazugságnak bizonyultak. Végeredményben a japán imperialisták által meghirdetett „kulturált kormányzás politikája" nem érte el azt a célját, hogy a koreai lakosság széles rétegei megbékéljenek a gyarmati uralommal. Az 1919-es események után a nemzeti felszabadító mozgalomban új szakasz kezdődött, amelynek legfontosabb vonása az volt, hogy a küzdelem élvonalába a proletariátus lépett.

A MUNKÁSOSZTÁLY ELSŐ SZERVEZETEI

A munkásosztály soraiban mindinkább erősödött az egyesülésre való törekvés. 1920-ban Szöulban megalakult a Koreai Munkások Kölcsönös Segélyegylete, az első szakszervezet Koreában. 1922-ben a reformista vezetőség szakadár tevékenysége következtében az egyesület felbomlott, de hamarosan újabb munkásszervezetek alakultak: a több mint 20 000 tagot magában foglaló Koreai Munkásszövetség, a Munka Kongresszusa és sok más egyesület és kölcsönös segélypénztár.

Létrejöttek az első parasztszövetségek, és megalakultak a dolgozók első egyesített szervezetei is: a Koreai Munkás-Paraszt Szövetség és a Dél-Koreai Munkás-Paraszt Föderáció.

A koreai munkás- és parasztszervezetek még nagyon gyengék voltak. Nem rendelkeztek szilárd forradalmi vezetéssel, sok esetben reformista befolyás alá kerültek, amely megbontotta a munkásosztály egységét, és akadályozta a proletariátus és a parasztság szövetségének kialakulását. Mindazonáltal e szervezetek egyszerű tagjai elszántan küzdöttek elnyomóik ellen. A munkás- és parasztszervezetek megalakulása arról tanúskodott, hogy Koreában az 1919-es felkelés után az osztályharc magasabb fejlődési fokra lépett.

Koreába különböző utakon hatoltak be a marxizmus—leninizmus eszméi, de közvetítésükben a legnagyobb szerepet a Szovjet-Oroszországban élő emigráns koreai forradalmárok játszották. 1920-ban a Tokióban tanuló koreai diákok között, majd pedig Szöulban és más nagyobb koreai városokban marxista tanulókörök jöttek létre. Később az irkutszki és a sanghaji koreai emigránsok kommunista csoportokat alakítottak. Az emigráns kommunista szervezetek marxista irodalmat juttattak Koreába, és hazaküldték embereiket, hogy a tömegek között dolgozzanak. Magában Koreában is egyre több kommunista csoport alakult forradalmár munkásokból és értelmiségiekből. Később, 1925-ben ezekre támaszkodva alakult meg Korea Kommunista Pártja.

4. AZ INDIAI NÉP KÜZDELME AZ ANGOL GYARMATI URALOM ELLEN

GAZDASÁGI, TÁRSADALMI ÉS POLITIKAI VÁLTOZÁSOK INDIÁBAN A VILÁGHÁBORÚ ALATT

A világháború erősen felfokozta az indiai nép és az angol imperialisták közötti ellentéteket. A háború alatt Anglia nagymértékben növelte India kizsákmányolását, s gyarmatának mind anyagi, mind emberi tartalékait felhasználta a győzelem érdekében. A katonai kiadások nagyságát illetően a Brit Birodalmon belül India állt a második helyen: rögtön Anglia után. Indiából rengeteg élelmiszert, katonai felszerelést, fegyvert, építőanyagot szállítottak a frontokra. A hivatalos adatok szerint ezeknek a szállítmányoknak a teljes értéke és India más háborús költségei összesen több mint 200 millió font sterlingre rúgtak. Ezenfelül az angol-indiai kormány egyszeri kölcsönök formájában tekintélyes összegű készpénzt adott Angliának: 1917-ben 100 millió font sterlinget, 1918-ban további 45 millió font sterlinget. Ebben az összegben nincsenek benne a különféle szolgáltatások, amelyek jórészt kényszerű jellegűek voltak. Az angol-indiai hadsereg létszáma elérte a másfélmillió főt. Katonái részt vettek a Dardanelláknál, az Iránban, az Irakban és a nyugat-európai hadszíntéren folyó harcokban; sok százezer indiai vasutast, építőmunkást és más szakmunkást hívtak be a front mögötti övezetekben végzendő munkára.

A háborús terhek súlya elsősorban a parasztokra és a munkásokra nehezedett. A mezőgazdasági termékek beszolgáltatása kötelező volt. A parasztokra új, felemelt összegű adókat vetettek ki. Rengeteg parasztgazdaság tönkrement, és a birtokos parasztok bérlőkké, a bérlők pedig jogfosztott részesbérlőkké vagy mezőgazdasági munkásokká süllyedtek. A mezőgazdasági termelés általános szintje visszaesett, a terméshozamok lényegesen csökkentek. A háború vége felé Indiát éhínség sújtotta, amelyet még egy veszedelmes influenzajárvány — a spanyolnátha — súlyosbított. Az éhínségnek és a járványnak összesen 12—13 millió ember esett áldozatul.

A gyarmati függés, az angol tőke uralma eltorzította az indiai gazdaság fejlődését. Súlyosan éreztette hatását a külkereskedelem nem egyenértékű jellege. A háború alatt az importcikkek ára 168 százalékkal, az exportcikkeké viszont csak 50 százalékkal emelkedett. Az ipar mindamellett jelentősen fejlődött. Része volt ebben a háborús konjunktúrának: csökkent a külföldi iparcikkek behozatala, fokozódott az indiai gyártmányok versenyképessége a hazai piacon, emelkedett az iparcikkek ára, s az angol imperialisták érdekeltté váltak bizonyos, a front szükségleteire termelő indiai iparágak fejlesztésében. Az indiai kohászati üzemek nagy sín- és vagonmegrendeléseket, a textilgyárak pedig egyenruházati megrendeléseket kaptak az angol hadügyminisztériumtól. Emelkedett a szén-, a nyersvas- és az acéltermelés, a textil- és jutagyárak termelése. Hozzávetőleges számítások szerint Indiában az 1911-től 1921-ig eltelt évtizedben az ipari üzemek száma 7,1 ezerről 15,7 ezerre, a munkások száma pedig (az ültetvényeken dolgozó munkásokat is beleértve) 2,1 millióról 2,7 millióra emelkedett. Ez a fejlődés azonban egyoldalú volt. Az indiai honi iparba fektetett tőke legnagyobb része a textiliparra jutott. Gépgyártás egyáltalán nem volt. A termelést nemcsak új üzemek építése vagy új gépek beállítása útján emelték, hanem elavult, régi gépek felhasználása és az indiai munkások olcsó, félrabszolga jellegű munkájának kizsákmányolása révén is. Az ipari üzemekben a munkások napi 13—15 órát dolgoztak. 1914 júliusától 1919 januárjáig a létfenntartási költségek 83 százalékkal, az ipari névleges munkabérek viszont csak 21,5 százalékkal emelkedtek. A munkások borzalmas lakáskörülmények között éltek, és védtelenül ki voltak szolgáltatva a munkáltatók önkényének.

A nyomor, az éhínség, a politikai jogfosztottság, a kulturális elmaradottság a brit imperializmus indiai gyarmati uralmának következménye volt. Most már az indiai nemzeti burzsoázia

számára is elviselhetetlenné vált az Angliától való gyarmati függés. A háború alatt gazdaságilag megerősödött nemzeti burzsoázia rendkívül sérelmesnek érezte, hogy gazdaságilag és politikailag nem egyenjogú az angolokkal. Az angol imperializmussal való ellentétei rendkívüli módon kiéleződtek, politikájában pedig erősebben jelentkeztek a nemzeti, hazafias tendenciák.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom lelkesítően hatott az indiai nemzeti felszabadító mozgalomra. Dzsavaharlal Nehru szerint „az Oroszországban végbement grandiózus változásoknak hatalmas vonzóerejük volt". Indiában erősödött az a meggyőződés — írta —, hogy Szovjet-Oroszország „a remény hírnöke lehet a világ számára".

Az indiai nép ujjongással fogadta az Oroszországból érkező híreket. Egy 1917 végén, Delhiben tartott illegális összejövetel résztvevői a következő üzenetet küldték a szovjet kormánynak: „India jókívánságait küldi önöknek a nagyszerű győzelem alkalmával, amelyet az egész világ demokráciája érdekében arattak. India csodálattal adózik azoknak a nemes és humánus elveknek, amelyeket önök a hatalom kézbevétele után meghirdettek." 1918 novemberében megérkezett Moszkvába az első indiai delegáció. Az „indiai népek nevében" üzenetet intézett az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottsághoz; ebben üdvözölte „az orosz forradalmat, amely új reményt ébresztett bennünk, és új harci utat mutatott számunkra". Szverdlov, a Végrehajtó Bizottság elnöke, válaszában a következőket mondta: „Nincs messze az a nap, amikor az évszázadok óta imperialista elnyomás alatt sínylődő népek kivívják szabadságukat."

Az októberi forradalom után India függetlenségi harca hallatlanul kiszélesedett és az egész népet magával ragadta. Fokozatosan kialakult a proletariátus, a parasztság, a nemzeti burzsoázia imperialistaellenes frontja. A proletariátus gyengesége és szervezetlensége folytán a nemzeti burzsoázia kezébe került a vezetés. India politikai széttagoltsága, az ország soknemzetiségű jellege, a kasztok és más középkori maradványok fennállása különösen nagy nehézségeket gördített az indiai nemzeti felszabadító mozgalom elé.

A forradalmi fellendülés hatására a nemzeti burzsoázia az addiginál lényegesen határozottabban és elszántabban szállt síkra az össznemzeti érdekek védelmében. Az Indiai Nemzeti Kongresszus leghaladóbb politikusai kezdték megérteni, hogy kizárólag parlamenti kombinációkkal, az imperialistaellenes tömegmozgalom támogatása nélkül nem lehet engedményekre kényszeríteni Angliát. De a Nemzeti Kongresszus politikájában és taktikájában nem következett be fordulat egyik napról a másikra. A háború alatt a Nemzeti Kongresszus beérte azzal, hogy félénken önkormányzatot kért, és megpróbálta növelni az indiai tagok számát az alkirály mellett működő tanácsadó szervben. A kongresszus még 1918-ban is, a háború befejeztével összehívott ülésszakon, alattvalói hűségéről biztosította az angol királyt, üdvözölve „a háború sikeres befejezése" alkalmából.

Még lojálisabb volt Anglia iránt az úgynevezett Mozlim Liga, amelyet a nagybirtokosok és a muzulmán burzsoázia egyes tagjai vezettek. A liga nem volt hajlandó akcióegységre lépni a Nemzeti Kongresszussal, és ezzel a magatartásával elősegítette az angol imperialistáknak azt a törekvését, hogy elmélyítsék Indiában a vallási ellenségeskedést, és akadályozzák a nemzeti felszabadító mozgalom fejlődését. Csak 1916-ban, a Lakhnauban tartott értekezleten egyezett meg a Nemzeti Kongresszussal olyan akciók közös tervében, amelyek arra irányultak, hogy India „a birodalomban az önkormányzattal bíró dominiumok egyenjogú társává" legyen. A továbbiakban a hindu-muzulmán egységfront létrejötte a tömegek nyomásának volt köszönhető.

A MONTAGU—CHELMSFORD-REFORMOK

A háború idején a brit kormány, amelyet nyugtalanított az indiai nép nemzeti felszabadító mozgalmának erősödése, kísérletet tett arra, hogy részleges engedményekkel hárítsa el a forradalom veszélyét. 1917 augusztusában Montagu, az indiai ügyek minisztere, nyilatkozatot tett közzé,

amelyet lord Curzon és Austen Chamberlain fogalmazott meg. A nyilatkozat ígéretet tartalmazott arra vonatkozólag, hogy „Indiában, a Brit Birodalom elidegeníthetetlen részében, fokozatosan felelős kormányzatot hoznak létre". Ezután Montagu egy szakértői bizottság élén Indiába utazott. Miként ő maga írta naplójában, egyedüli feladata volt „elérni, hogy India a háború válságos napjaiban nyugton maradjon". Mégis csaknem egy teljes évbe került, amíg a bizottság nyilvánosságra hozta reformjavaslatokat tartalmazó jelentését. Ezeket a reformokat Montaguról és Chelmsford indiai alkirályról, aki ugyancsak aláírta a jelentést, Montagu—Chelmsford-reformoknak nevezték el.

A Montagu—Chelmsford-reformok legfontosabb pontja az volt, hogy néhány tartományban úgynevezett diarchiát (kettős kormányzatot) vezettek be. E rendszer értelmében a végrehajtó hatalom másodrangú helyi szerveit a törvényhozó gyűlések által választott indiai miniszterek felügyelete alá helyezik, a kulcspozíciókat azonban továbbra is az angol kormányzók által kinevezett miniszterek tartanák kézben. A választás útján hivatalba lépő indiai miniszterek hatáskörébe utalják a közegészségügyet, a közoktatást, a helyi ipart, a mezőgazdaságot; ezzel szemben a legfontosabb igazgatási ágak, köztük „a rend és a törvényesség fenntartása", vagyis a rendőrség és az igazságügy, továbbá a pénzügyek most is a kormányzó által kinevezett miniszterek hatáskörébe tartoznak. A tartományokban felállított törvényhozó gyűlések teljesen az angol kormányzó kényekedvétől függnek. A kormányzónak jogában áll a gyűlést feloszlatni, a minisztereket leváltani és a tartományt saját hivatalnokai útján igazgatni. A végrehajtó hatalom központi szerveire egyáltalán nem terjesztik ki a diarchiát: azok továbbra is teljes egészükben az angolok kezében maradnak. Némileg megnövelik az indiai tagok számát az alkirály mellett működő törvényhozó testületben, ámde az alkirály — akárcsak eddig — nem köteles teljesíteni e szerv határozatait. A fejedelemségekben változatlanul fennmarad a régi gyarmati rendszer; politikai szerepük növelése érdekében külön „fejedelmi kamarát" állítanak fel.

AZ INDIAI DOLGOZÓK HARCA AZ ANGOL GYARMATOSÍTÓK ELLEN

A Montagu—Chelmsford-jelentést 1918 júliusában tették közzé, olyan időpontban, amikor az országban már kibontakoztak a proletariátus megmozdulásai. Sztrájkoltak Ahmadabad, Madras, Calcutta és Bombay munkásai. A munkabérek emelésére és a munkaidő csökkentésére vonatkozó gazdasági követelések imperialistaellenes jelszavakkal párosultak. Ebben az időben Indiában már működtek az első szakszervezetek, amelyek burzsoá nacionalisták befolyása alatt álltak ugyan, de létrejöttük puszta ténye mégis a munkásosztály öntudatának fejlődését bizonyította. Több tartományban spontán zavargások törtek ki a parasztok között. A sokmilliós hadsereg leszerelése újabb lökést adott a forradalmi mozgalomnak. A frontokról hazatérő katonák forradalmi eszméket hoztak magukkal, a súlyos gazdasági helyzet pedig, amelybe visszatérésük után kerültek, erősítette bennük az imperialistaellenes hangulatot.

Az izzóvá forrósodott politikai atmoszférában a Montagu—Chelmsford-terv sem a néptömegeket, sem a nemzeti burzsoáziát nem elégíthette ki. 1918 augusztusában az Indiai Nemzeti Kongresszus rendkívüli ülésszaka a reformok ellen foglalt állást, „csalódást okozó, nem kielégítő" javaslatoknak minősítve azokat. Csak a „mérsékeltek" kicsiny csoportja helyeselte a javaslatokat; ez a csoport kilépett a Nemzeti Kongresszusból, és Indiai Liberális Szövetség néven új pártot alapított.

Megszokott taktikájukhoz híven az angol imperialisták a reformterv kidolgozásával egyidőben fokozott szigorral léptek fel a „rendzavarások" ellen. Az alkirály megbízásából egy különleges bizottság Rowlatt bíró elnökletével törvényjavaslatot készített és hozott nyilvánosságra a közigazgatási és rendőri apparátus kivételes jogainak kiterjesztéséről. A törvényjavaslat a politikai perekben eltörölte az esküdtbíróságokat, feljogosította a rendőrséget gyűlések, összejövetelek, felvonulások szétkergetésére, szigorított cenzúra bevezetésére, a hatóságoknak nem tetsző sajtóorgánumok betil-

tására, bármiféle szervezet feloszlatására. Bármelyik indiait bírói ítélet és vizsgálat, sőt még vádirat nélkül is az „illojalitás" puszta gyanúja esetén bebörtönözhették.

Az angol hatóságok arra számítottak, hogy Rowlatt törvényjavaslatának nyilvánosságra hozatalával elrettentő hatást fognak gyakorolni az indiai közvéleményre, és elejét veszik a forradalmi megmozdulásoknak. Eredményeik azonban nem váltak valóra. Az egész országon a tiltakozás hulláma hömpölygött végig. Erősödött a sztrájkmozgalom. Nagy méreteket öltöttek a parasztok forrongásai, kivált Punjabban. Több esetben előfordult, hogy indiai katonák megtagadták a parancsok teljesítését.

A fejlemények erélyesebb taktika alkalmazására késztették a Nemzeti Kongresszus vezetőit. A kongresszus a népmozgalom élére állt, és tiltakozó kampányt indított a Rowlatt-féle törvényjavaslat ellen.

GANDHI ÉS A GANDHIZMUS

Ez idő tájt Mohandas Karamchand Gandhi, a kiváló indiai politikus lett a Nemzeti Kongresszus vezetője. Gandhi egy kisebb indiai fejedelemség miniszterének fia volt. Londonban jogot tanult, majd több mint húsz évig, 1893-tól 1914-ig Dél-Afrikában élt, ahol az indiai bevándoroltak harcát vezette az európaiakkal való egyenjogúságért. Amikor kitört a világháború, Gandhi arra szólította fel az indiaiakat, hogy lépjenek be az angol-indiai hadseregbe, maga pedig Londonba utazott, és felajánlotta szolgálatait az angol kormánynak; egészségügyi segédosztagokat akart szervezni indiaiakból. 1915-ben visszatért Indiába, és itt ugyancsak síkraszállt azért, hogy India támogassa a háborúban Angliát; szilárdan hitte ugyanis, hogy az indiaiak ezzel a támogatással kivívják az angolok hálóját és a függetlenséghez való jogot. „Ha a franciaországi csatatereket — mondotta Gandhi — a szövetségesek ügyéért harcoló indiai hazafiak hatalmas hadseregével tudnánk elárasztani, ez a mi (indiai) ügyünk szempontjából is hasznos lenne."

Mohandas Karamchand Gandhi
Fénykép. 1921

Gandhinak az volt a véleménye, hogy az indiai nép nem szabadulhat fel erőszak alkalmazásával. Már Afrikában megfogalmazta és a gyakorlatban is alkalmazta a társadalmi és politikai küzdelemnek azt a módszerét, amelyet ő „szatjagrahának" (az igazsághoz való ragaszkodásnak) nevezett. A szatjagraha fő tartalma az erőszak elvetése volt. Gandhi ezeknek az eszméknek a megalapozásához különféle óindiai vallási és filozófiai tanokhoz nyúlt vissza.

Gandhi a továbbiakban már úgy hirdette a szatjagrahát, mint az indiai nép nemzeti felszabadító mozgalmának egyedül helyes módszerét. A szatjagraha gyakorlati megvalósításának legfontosabb formája — tanította — az angol hatóságokkal való együttműködés erőszakmentes megtagadása

és az úgynevezett állampolgári engedelmesség megtagadása. Ez utóbbinál Gandhi megkülönböztette az egyéni és a tömeges, továbbá a „védekező" és a „támadó" formát. Hogy ezek közül mikor melyiket kell alkalmazni, azt taktikai meggondolások szabják meg.

Gandhi fontosnak tartotta, hogy a néptömegek részt vegyenek a politikai harcban, be is vonta őket a szatjagraha elvei alapján megindított mozgalomba; ugyanakkor határozottan fellépett a gyarmatosítók elleni erőszak bármely formája, valamint a dolgozó tömegek osztályharca ellen. Ebből fakadt, hogy a gandhizmus az osztályérdekek „harmóniáját" hirdette, azt, hogy a vagyonos osztályok „pártfogolják" a szegényebb néposztályokat, a tőkések és a munkások, a nagybirtokosok és a parasztok pedig „működjenek együtt".

A gandhizmusnak szerves alkotó része volt az úgynevezett konstruktív program, amelynek megvalósításáért Gandhi élete végéig küzdött. Ez a program magában foglalta a kasztrendszer ellen, a hindu-muzulmán egységért folytatott harcot, a nők felszabadítását, a kézművesipar, elsősorban a kézi fonás és szövés fejlesztését stb.

A Nemzeti Kongresszus sok előző vezetőjével ellentétben, Gandhi nem idegenkedett a néptömegektől: megértette, hogy a nép részvétele nélkül nem lehet győzni az angol imperializmus elleni nemzeti felszabadító küzdelemben. A gandhizmusnak ez a vonása és Gandhi személyes erényei — egyszerűsége, aszketizmusa, hűsége az indiai szertartásokhoz és szokásokhoz, a szenvedélyesség, amellyel a nemzeti követelések kielégítéséért küzdött — imponáltak a néptömegeknek, különösen a parasztoknak. Gandhi rövid idő alatt rendkívül népszerű lett. A nép „Mahatmának" („nagy lélek") kezdte őt nevezni.

Az imperialistaellenes harc rohamos fejlődésének időszakában Gandhi tevékenysége előmozdította a nemzeti felszabadító mozgalom erősödését, mert része volt abban, hogy nagy néptömegek kapcsolódtak be a harcba, és hatalmas erő — sok millió indiai — szállt szembe az angol gyarmati elnyomással. De a gandhizmus ellentmondásossága — az osztályharc és az erőszak elvetése — odavezetett, hogy Gandhi mozgalma nemegyszer éppen a nemzeti felszabadító mozgalom forrpontjain a tömegek forradalmi harcának visszatartására és arra törekedett, hogy a mozgalom vezetését megtartsa a Nemzeti Kongresszus kezében. A gandhizmus ellentmondásossága nagyobbrészt az indiai nemzeti burzsoázia ellentmondásos jellegéből fakadt. A gandhizmus mint ideológia objektíve a nemzeti burzsoáziának azt az igyekezetét tükrözte, hogy kézben tartsa az indiai nép nemzeti felszabadító tömegmozgalmának vezetését.

AZ 1919 ÁPRILISI ÁLTALÁNOS „HARTAL" ÉS AZ AMRITSARI ESEMÉNYEK

Az indiaiak egy emberként támogatták a Nemzeti Kongresszusnak azt a felhívását, hogy tiltakozzanak a Rowlatt-féle törvényjavaslat ellen. Egy időre még a vallási ellenségeskedés is háttérbe szorult. Miként később az 1919-es évre vonatkozó hivatalos angol kormányjelentés megállapította, „a Rowlatt-törvény elleni harcban példátlan egység jött létre a muzulmánok és a hinduk között".

1919 februárjában Gandhi megszervezte a Szatjagraha Ligát, hogy ennek segítségével valósítsa meg a tömeges, erőszakmentes ellenállást. Válaszul az angolok bejelentették a Rowlatt-törvény életbe léptetését.

Ez egyértelmű kihívás volt, s Gandhi elfogadta. Március 30-ára „hartalt" tűzött ki (hartal: a bűnbánat napja, teljes munkabeszüntetéssel), amely voltaképpen általános sztrájkot jelentett. Bár később április 6-ára halasztotta el, ennek ellenére március 30-án Delhiben megmozdulásra került sor az angol hatóságok ellen a munkások és a városi kispolgárság részvételével, sőt összetűzések is történtek a rendőrséggel. Április 6-án megtartották a hartalt, amely mindenütt hatalmas lelkesedés közepette ment végbe. A hartalt újabb tömegtüntetések, tiltakozó gyűlések, több helyütt

Az amritsari vérengzés
E. Tjony rajza. 1920

a rendőrséggel való összetűzések követték. Különösen nagyarányú volt a Rowlatt-törvény ellen indított mozgalom Punjab államban, ahol a városi lakosság és a nincstelen parasztság széles rétegei vettek részt a megmozdulásokban, s ahol mindezeken felül a legnagyobb volt a leszerelt katonák száma is.

Az angol hatóságok elhatározták, hogy terrorhoz folyamodnak. Április 10-én Punjab egyik városában, Amritsarban letartóztatták a nemzeti mozgalom két vezetőjét és kitoloncolták őket a városból. Amikor a lakosság az utcára vonult és követelte a letartóztatottak szabadon bocsátását, a rendőrség és a tüntetők között véres összetűzésre került sor.

1919. április 13-án az amritsari Djallianwala Bagh téren sok ezer ember gyűlt össze, hogy tiltakozzék az angol hatóságok önkényeskedése és erőszakoskodásai ellen. A gyűlés teljesen békés jellegű volt, sokan gyermekeiket is elhozták. Egyszerre csak katonák jelentek meg, O'Dyer tábornok vezetésével. Elzárták a térről kivezető egyetlen utat, és minden előzetes figyelmeztetés nélkül tüzet nyitottak a fegyvertelen, kis helyen összezsúfolódott tömegre. Még a hivatalos angol adatok szerint is körülbelül ezer embert öltek meg, kétszer annyit pedig megsebesítettek és orvosi segítség nélkül hagytak. A következő napokban tovább folytatódtak a tömeges letartóztatások, kivégzések, nyilvános megbotozások és a legkülönbözőbb erőszakoskodások.

O'Dyer tábornok cinikus beismerése szerint az amritsari vérfürdőt arra szánták, hogy „pszichológiai hatást gyakoroljon nemcsak azokra, akik jelen voltak, hanem legalább egész Punjabra". Az angol imperialisták azt hitték, hogy ezzel a terroraktussal vérbe fojthatják a nemzeti mozgalmat. O'Dyer üdvözlő táviratot kapott Punjab kormányzójától. Amikor Angliába utazott, díszfegyverekkel tisztelték meg, a lordok házában nagy tapssal fogadták, és 20 000 font sterlinggel jutalmazták.

Delhiben elégetik az angol ruhákat
Fénykép. 1922

Az amritsari események ugyanúgy hatottak Indiára, mint annak idején az 1905-ös „véres vasárnap" Oroszországra. Egész Indián mélységes felháborodás lett úrrá. Punjabban spontán népi felkelés tört ki. Ezt követően más tartományokban — Gujaratban, Bombayban, Bengáliában, az Egyesült Tartományokban, Biharban, Orissában — is imperialistaellenes megmozdulásokra került sor. A felkelők helyenként feltépték a vasúti síneket, kisiklatták a katonai vonatokat, hidakat robbantottak, feldúlták a rendőrőrszobákat, a kormányhivatalok helyiségeit és a börtönöket. A falvakban az imperialistaellenes harcot sok helyütt a parasztok antifeudális megmozdulásai kísérték.

Az angol gyarmatosítók valósággal háborút indítottak az indiai nép ellen. Amritsarban, Lahorében, Gujaranwalban és más városokban ostromállapotot hirdettek ki. A hadbíróságok égbekiáltóan törvénytelen ítéleteket hoztak. Az angol légierő repülőgépei védtelen városokat és falvakat bombáztak.

AZ IMPERIALISTAELLENES MOZGALOM FELLENDÜLÉSE

A nemzeti felszabadító mozgalom már-már átcsapott az együttműködés erőszakmentes megtagadásának keretein. A Nemzeti Kongresszus vezetősége ezért a tömegek lecsillapítására törekedett. Gandhi az erőszakmentes ellenállás kampányának abbahagyását követelte. 1919 decemberében amellett foglalt állást, hogy a Nemzeti Kongresszus működjön együtt az angol hatóságokkal a Montagu—Chelmsford-reformok érdekében, amelyek ekkor emelkedtek törvényerőre.

A néptömegek azonban más véleményen voltak. Amritsar után, a hadbírósági ítéletek, kivégzések és megbotozások után hallani sem akartak a reformok „nyugodt megvalósításáról".

Fontos és sokatmondó jelenség volt a munkásmozgalom további kibontakozása. A sztrájkok egyre inkább politikai jellegűekké váltak. Egyidejűleg tovább erősödtek a szakszervezetek. 1920 őszén Bombayban megtartották az Összindiai Szakszervezeti Kongresszus első ülésszakát. Noha

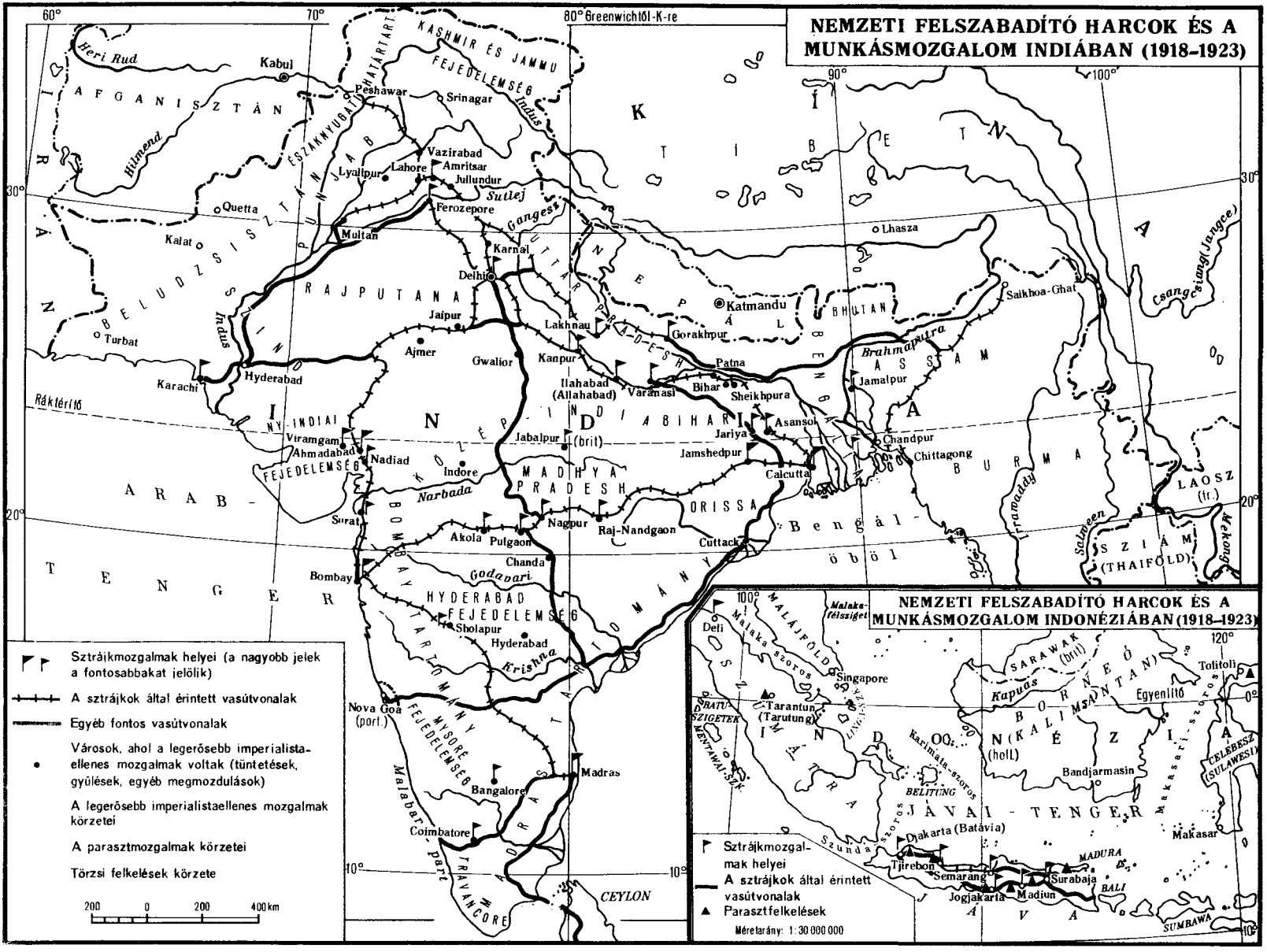
NEMZETI FELSZABADÍTÓ HARCOK ÉS A MUNKÁSMOZGALOM INDIÁBAN (1918–1923)
Sztrájkmozgalmak helyei (a nagyobb jelek a fontosabbakat jelölik)
A sztrájkok által érintett vasútvonalak
Egyéb fontos vasútvonalak
Városok, ahol a legerősebb imperialista-ellenes mozgalmak voltak (tüntetések, gyülések, egyéb megmozdulások)
A legerősebb imperialistaellenes mozgalmak körzetei
A parasztmozgalmak körzetei
Törzsi felkelések körzete
200 0 200 400 km
Greenwichtől-K-re
Ráktérítő
AFGANISZTÁN
IRÁN
KÍNA
TÍBET
NEPÁL
BHUTAN
ASSAM
BURMA
LAOSZ (fr.)
SZIÁM (THAIFÖLD)
Bengál-öböl
ARAB-TENGER
INDIA
RAJPUTANA
SZIND
BELUDZSISZTÁN
PUNJAB
KASHMIR ÉS JAMMU FEJEDELEMSÉG
ÉSZAKNYUGATI HATÁRTÁRT.
UTTAR PRADESH
BIHAR
BENGÁLIA
MADHYA PRADESH
ORISSA
BOMBAY TARTOMÁNY
HYDERABAD FEJEDELEMSÉG
MYSORÉ FEJEDELEMSÉG
MADRAS TARTOMÁNY
TRAVANCORE
Malabar-part
CEYLON
Kabul
Peshawar
Srinagar
Vazirabad
Amritsar
Lahore
Lyallpur
Jullundur
Ferozepore
Quetta
Kalat
Multan
Karnal
Delhi
Jaipur
Ajmer
Gwalior
Lakhnau
Kanpur
Ilahabad (Allahabad)
Varanasi
Bihar
Patna
Sheikhpura
Gorakhpur
Katmandu
Lhasza
Saikhoa-Ghat
Jamalpur
Asansol
Jariya
Jamshedpur
Calcutta
Chandpur
Chittagong
Turbat
Karachi
Hyderabad
Viramgam
Ahmadabad
Nadiad
Indore
Jabalpur (brit)
Surat
Akola
Pulgaon
Nagpur
Raj-Nandgaon
Cuttack
Chanda
Bombay
Sholapur
Hyderabad
Nova Goa (port.)
Bangalore
Madras
Coimbatore
Heri Rud
Hilmend
Indus
Sutlej
Gangesz
Brahmaputra
Narbada
Godavari
Krishna
Irrawaddy
Salween
Mekong
Csangcsiang (Jangce)
NEMZETI FELSZABADÍTÓ HARCOK ÉS A MUNKÁSMOZGALOM INDONÉZIÁBAN (1918–1923)
Sztrájkmozgalmak helyei
A sztrájkok által érintett vasútvonalak
Parasztfelkelések
Méretarány: 1:30 000 000
MALÁJFÖLD
Malaka-félsziget
Malaka-szoros
Deli
Singapore
SZUMÁTRA
BATU-SZIGETEK
MENTAWAI-SZK.
Tarantun (Tarutung)
LINGA-SZK.
Karimata-szoros
BELITUNG
Szunda-szoros
Djakarta (Batávia)
Tjirebon
Semarang
Jogjakarta
Madiun
Surabaja
MADURA
BALI
SUMBAWA
JÁVA
JÁVAI-TENGER
SARAWAK (brit)
Kapuas
BORNEÓ (KALIMANTAN)
(holl.)
Egyenlítő
Tolitoli
Bandjarmasin
Makasari-szoros
CELÉBESZ (SULAWESI)
Makasar
INDONÉZIA

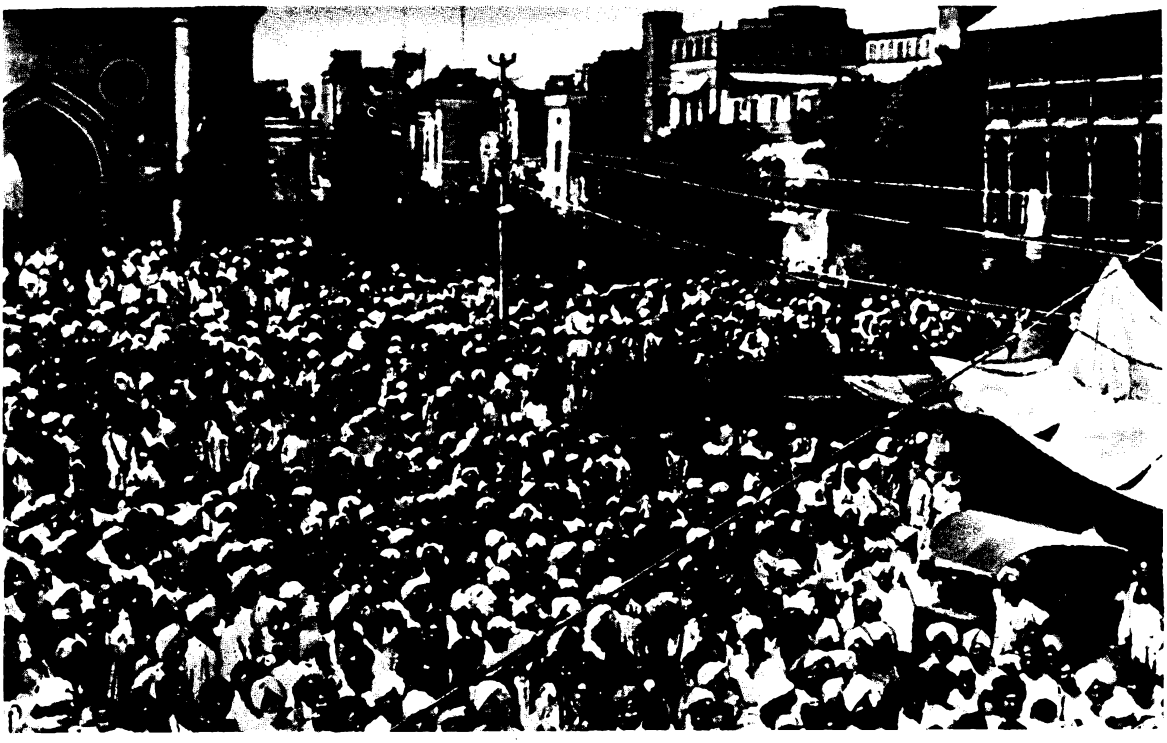

Az „akali" tüntetés
Fénykép. 1922

ezt a szervezetet burzsoá politikusok vezették, megalakulása mégis óriási lépést jelentett előre az indiai proletariátus tömörítésének útján. A húszas évek elején megalakultak Indiában az első kommunista csoportok is.

Az indiai felszabadító harc fejlődésének a nemzetközi helyzet is kedvezett. Szovjet-Oroszországnak a külföldi intervenciósokon aratott végérvényes győzelme megsemmisítő csapást mért az angol imperialisták tekintélyére. Nagy kihatásuk volt a keleti országokban elszenvedett angol kudarcoknak is. Az egyiptomiak felkelése az angol uralom ellen, az Iránban és Irakban kibontakozó angolellenes harc, az angol—afgán háború, a török nép nemzeti felszabadító háborúja erős visszhangot keltett Indiában, kivált a muzulmán lakosság körében.

Az indiai muzulmánok a legviharosabban a sèvres-i szerződés megkötésére reagáltak. Tiltakozó mozgalmuk olyan hatalmas méreteket öltött, hogy a Mozlim Liga vezetősége, befolyásának elvesztésétől félve, állást foglalt az imperialista hatalmaknak azon kísérletével szemben, amely Törökország állami létének megsemmisítésére irányult. A Mozlim Liga „a kalifa védelmében" (a kalifa a török szultán volt) felállította az úgynevezett Kalifátus Bizottságot, s ezzel vallásos jelleget kölcsönzött a mozgalomnak, igyekezve eltakarni annak valójában antiimperialista lényegét.

Gandhi kezdeményezésére a Nemzeti Kongresszus és a Kalifátus Bizottság egységes blokkot alakított. A hindu—muzulmán egység teljes csőddel fenyegette az angol imperialisták által folytatott „oszd meg és uralkodj" politikát. A hivatalos kormányjelentés aggodalommal állapította meg, hogy a „hinduk nyilvánosan vizet fogadtak el a muzulmánok kezéből, és megfordítva... A hindu vezetőknek megengedték, hogy a mecsetekben beszédeket tartsanak."

1920 őszén a Nemzeti Kongresszus megtagadta az együttműködést az angolokkal a reformok végrehajtásában, és elfogadta a fokozatos, erőszakmentes ellenállás tervét a szvaradzs (önkormány-

zat, függetlenség) és a kalifatisták követeléseinek érvényesítése céljából. A terv az egymást követő lépések egész sorozatát foglalta magában. Először is elrendelte, hogy minden indiai mondjon le a kormány által adományozott címekről, rangokról és tisztségekről; másodszor, ha ez nem segít, akkor helyezzék általános bojkott alá a törvényhozó szerveket, a bíróságokat és a tanintézeteket, és végül harmadszor, a fokozatos, erőszakmentes ellenállás befejező szakaszaként kilátásba helyezték az adófizetés általános megtagadását.

Erre az időre a Nemzeti Kongresszus már tömegpárttá fejlődött. Helyi szervezetekkel és központi Végrehajtó Bizottsággal rendelkezett. Beléphettek a pártba munkások, parasztok, kézművesek is. A taglétszámot 10 millióra szándékoztak felemelni. A Nemzeti Kongresszus helyi szervezetei az angol nyelv helyett az indiai nemzeti nyelveket használták; az közelebb vitte a kongresszust a tömegekhez.

1921-ben tetőfokára hágott az imperialistaellenes harc. Országszerte tömeggyűléseket, tüntetéseket, sztrájkokat rendeztek. Az indiaiak otthagyták a kormányhivatalokban betöltött állásaikat, bojkottálták a bíróságokat és a tanintézeteket, nem vásároltak angol árukat, és ha ilyen a kezükbe került, nyilvánosan elégették a tereken. A sokmilliós tömegek részvétele az imperialistaellenes harcban sok helyütt valósággal megbénította a gyarmati közigazgatás gépezetét.

Punjabban, a szikh kézművesek és parasztok körében az „akali" („halhatatlan") vallási szekta volt a legnépszerűbb. A szekta tagjai harcot hirdettek a feudális kizsákmányolás ellen, amelynek a templomok vezetői — a mahantok — vetették alá őket. Az „akali" mozgalom nyomban imperialistaellenes jelleget öltött, amint az angol hatóságok fegyveres támogatást nyújtottak a mahantoknak. A gyarmatosítóknak csak 1923 elejére sikerült — vérengzésekkel és tömeges letartóztatásokkal — elfojtaniuk a mozgalmat.

Felkelés tört ki a malabari partvidék Madras tartományában élő muzulmán parasztok, az úgynevezett moplák között is. 1921 augusztusában kezdődött és több mint fél évig tartott. A mozgalom harci formáit erősen befolyásolta a muzulmán vallásos ideológia. A felkelés folyamán kikiáltották „a kalifa birodalmát". A falvakban a parasztok megalakították saját igazgatási szerveiket. A kormány 10 000 főnyi hadsereget vetett be a moplák ellen. Sok ezer parasztot agyonlőttek vagy kényszermunkára hurcoltak.

Nagy méreteket öltött a parasztmozgalom Oudhban is. Itt megalakult a Földművesek Szövetsége, amely az Eka (Egység) nevet vette fel. Az Ekát alacsonyabb kasztokból származó parasztvezérek vezették, akik azzal a jelszóval léptek fel, hogy a bérlő parasztokat meg kell védeni a földesurak önkényétől. Az Eka-mozgalom résztvevői megtámadták a földesurak házait, és követelték az angolok kiűzését Indiából. A mozgalmat csak a reguláris hadsereg segítségével tudták elfojtani.

A nép forradalmi lelkesedése és lendülete arra késztette a Nemzeti Kongresszus és a Kalifátus Bizottság vezetőit, hogy fokozzák az angolokra gyakorolt nyomást. Gandhi azt követelte a gyarmatosítóktól, hogy legkésőbb 1921 végéig adják meg Indiának a szvaradzsot. A kongresszus vezetői beutazták az országot, s mindenütt a polgári engedelmesség megtagadásának tömegkampánya mellett agitáltak. Az angol hatóságok nagy számban tartóztatták le a Nemzeti Kongresszus tagjait, s ezzel még jobban fokozták az országban a felháborodást. 1921 novemberében Indiába érkezett a walesi herceg. Utazásának az volt a célja, hogy újjáélessze azokat az alattvalói érzelmeket, amelyeket az angol kormány hite szerint az indiai nép a brit korona iránt táplált. Ám az indiaiak az angol trónörököst általános hartallal és viharos tüntetésekkel fogadták, amelyek helyenként a rendőrséggel való véres összetűzésekké fajultak.

1921 folyamán sok városban „nemzeti önkéntes" csapatok alakultak, amelyekbe diákok, kispolgári elemek léptek be. E csapatok formálisan a Nemzeti Kongresszus és a Kalifátus Bizottság keretében működtek, hartalokat és bojkottokat szerveztek, bojkottőrséget álltak az angol árukat árusító üzletek előtt, és más, hasonló cselekedetekkel szolgálták az erőszakmentes ellenállást. De

valójában itt már többről volt szó: az imperialistaellenes katonai szervezet kezdetleges formájáról. Az angol hatóságok törvényen kívülieknek nyilvánították a „nemzeti önkénteseket", százával és ezrével tartóztatták le őket. Ennek ellenére soraik az illegalitás körülményei között is állandóan gyarapodtak.

A „POLGÁRI ENGEDETLENSÉG" KAMPÁNYÁNAK VÉGE

A Nemzeti Kongresszus nem szólította fel a néptömegeket a gyarmati iga ellen folytatandó erélyes harcra. A nemzeti felszabadító mozgalom burzsoá-földesúri vezetői féltek az események ilyetén alakulásától. S Indiában akkoriban nem létezett más társadalmi erő, amely az antiimperialista harcot vezethette volna. A proletariátus gyenge és szervezetlen volt. A kommunista csoportok még nem egyesültek párttá, nem kerültek szoros kapcsolatba a tömegekkel, különösen a parasztokkal nem, és ezenkívül harci tapasztalatokkal sem rendelkeztek.

A Nemzeti Kongresszus vezetőinek következetlensége és ingadozásai nagymértékben gyengítették a népmozgalmat. 1921 végén a Nemzeti Kongresszus ülésszaka határozatot hozott, amely hangsúlyozta, hogy mindennemű erőszakot kerülni kell „a polgári engedetlenség" kampánya során. A határozat még az adófizetés megtagadását sem említette az erőszakmentes ellenállás elfogadható eszközei között. Ugyanez az ülésszak Gandhit, mint a kongresszus Végrehajtó Bizottsága egyedüli képviselőjét, korlátlan jogkörrel ruházta fel. Felhatalmazták arra, hogy egyedül döntsön „a polgári engedetlenség" kampányával kapcsolatos bármilyen intézkedésről. Ezzel a tömegmozgalmat egyetlen ember akaratának rendelték alá, aki ugyan kétségkívül őszintén törekedett népe javára, de meggyőződéses ellenfele volt a határozott forradalmi akcióknak.

Gandhi meghirdette „a polgári engedetlenség" össznépi kampányát, de rövid idő múlva ő maga kezdeményezte annak abbahagyását. Erre azok az események szolgáltattak okot, amelyek 1922 februárjának első napjaiban zajlottak le az Egyesült Tartományok Gorakhpur kerületének egy kis falvában, Chauri Chaurában. A parasztok, akiket felbőszített a helybeli hatóságok önkényeskedése, megtámadták és felgyújtották a rendőrőrszobát; a tűzben 21 rendőr lelte halálát. Ez az eset önmagában véve nem volt rendkívüli. Ekkoriban India sok vidékén végbementek ilyen, sőt ennél nagyobb összeütközések. De Gandhi azt a következtetést vonta le az eseményből, hogy már-már kicsúszik kezéből a néptömegek irányítása, és — saját szavai szerint — „a csőcselék embertelen magatartásán felindulva" haladéktalanul leállította a polgári engedetlenség kampányát.

Néhány nappal később a Nemzeti Kongresszus Végrehajtó Bizottsága ülést tartott Bardoli városában. Az ülésen elfogadott határozat jóváhagyta Gandhi elhatározását, és megtiltotta a „polgári engedetlenség" bármiféle megnyilvánulását, a „nemzeti önkéntesek" tüntetéseit, a hatóságok ellen irányuló gyűléseket és összejöveteleket, s arra kötelezte a parasztokat, hogy feltétel nélkül engedelmeskedjenek nemcsak a kormánynak, hanem a földesuraknak is. A határozat elrendelte, hogy a parasztok fizessék be a kormánynak járó föld- és egyéb adókat, és semmiféle kihívó jellegű tevékenységet ne folytassanak. A földesuraknak járó földjáradék megtagadása „ellentétben áll a kongresszus határozataival és árt az ország érdekeinek" — mondta ki a határozat —; „a kongresszusnak egyáltalán nem áll szándékában a földesurak törvényes jogait sérteni, még azokban az esetekben sem, amikor a parasztoknak okuk van az elégedetlenségre".

Jawaharlal Nehru, aki ebben az időben börtönben ült, a következőképpen értékelte a kongresszusnak ezeket a határozatait: „Felháborodást éreztünk, amikor megtudtuk, hogy abbahagyták a harcot, éppen akkor, amikor úgy látszott, minden fronton megerősítettük pozíciónkat, és sikeresen nyomultunk előre. De a csalódottság és a harag, ami a börtönben elfogott bennünket, nem sokat ért — a »polgári engedetlenség« mozgalma véget ért, az együttműködés megtagadása a semmibe foszlott. Sok havi feszültség és izgalom után a kormány fellélegzett, és hosszú idő után először újra kezébe vehette a kezdeményezést."

Az indiai nép antiimperialista küzdelme lehanyatlott. 1922 és 1923 folyamán itt-ott még voltak parasztfelkelések, munkássztrájkok, de ezekkel az angol hatóságok gyorsan elbántak.

A Mozlim Liga megszakította a Nemzeti Kongresszussal való együttműködést, sőt egyes reakciós vezetői segédkezet nyújtottak az angol hatóságoknak a vallási ellenségeskedés felszításában. A Nemzeti Kongresszus tagjainak száma 200 000-re esett vissza. Tekintélye a tömegek szemében a mélypontra zuhant. Jobboldali vezetőinek egy csoportja — C. R. Das, Motilal Nehru stb. — megalakította az úgynevezett szvaradzsista pártot, s ennek zászlaja alatt indult a törvényhozó szervek választásain, amelyeket a Montagu—Chelmsford-reformok alapján tartottak. A szvaradzsisták, miután 1923-ban többséget szereztek a Törvényhozó Gyűlésben, az angolokkal való együttműködés útjára léptek. Das közvetlenül a választások után kijelentette: „Pártom azért vonult be a parlamentbe, hogy felajánlja együttműködését a kormánynak. És ha a kormány elfogadja ezt az együttműködést, meggyőződhet majd arról, hogy a szvaradzsisták azok az emberek, akikre szüksége van."

Az indiai nép nemzeti felszabadító mozgalma ebben a szakaszban nem tudott győzni. De a harc tovább folyt. Nem sokkal később Gandhi és a Nemzeti Kongresszus — amelyben Jawaharlal Nehru vezetésével megalakult a balszárny — újra megindította a küzdelmet India függetlenségéért.

5. A NEMZETI FELSZABADÍTÓ MOZGALOM FELLENDÜLÉSE INDONÉZIÁBAN

A VILÁGHÁBORÚ KÖVETKEZMÉNYEI

A világháború súlyos nehézségeket okozott Indonéziának — vagy, ahogy akkor nevezték, Holland-Indiának. Bár Hollandia semleges ország volt, gyarmatainak gazdasága mégis erősen megsínylette a háborút. Az Indonézia és Európa közötti közlekedési utak elvágása miatt összezsugorodott a cukor-, kávé-, dohányexport, a bányászati termékek exportja stb. Ennek következtében az exportárukból nagy, eladhatatlan készletek halmozódtak fel, csökkent a termelés. Nagymértékben visszaesett a korábban Hollandiából és más európai országokból importált fogyasztási cikkek behozatala is.

Indonéziának még könnyűipara sem volt, s így óriásira nyílt az árolló az importcikkek és az exportnyersanyagok között. Rendkívüli módon megnőttek a létfenntartási költségek, városon és falun egyaránt. A háború vége felé az élelmiszerhiány is súlyossá vált, hiszen az élelmicikkek jelentős részét ugyancsak külföldről importálták.

Az Egyesült Államok és Japán kihasználták azt a körülményt, hogy Indonéziának megszakadtak a hagyományos kapcsolatai Európával. Megkezdték a tőkebefektetést az indonéz kőolajtermelésbe, ültetvényeket létesítettek, fokozták Indonéziában a nyersanyagvásárlásokat, és nagy mennyiségben exportáltak Indonéziába textilárukat és egyéb fogyasztási cikkeket. A holland monopoltőkéseket az a veszély fenyegette, hogy kiszorulnak saját gyarmatuk piacáról. Ezért felvetették azt a tervet, hogy textilipart hoznak létre Indonéziában; a háború vége felé külön kormánybizottságot létesítettek Holland-India „iparosítási" terveinek megvizsgálására. Indonéziában működni kezdett az első, meglehetősen kicsiny kapacitású kohó. Az amerikai és japán közszükségleti cikkek behozatalának csökkentése végett a holland gyarmati hatóságok elősegítették a félig kézműves jellegű, kis indonéz üzemek fejlődését.

A háború alatt némileg megerősödött az indonéz burzsoázia rendkívül vékony rétege. Fejlődött a batikgyártás (a batik: finom, színes, nyomott textília), új kisüzemek létesültek, amelyek cigarettát, cipőt és más fogyasztási cikkeket állítottak elő. De a gyarmati rendszer szűk korlátok közé

szorította a nemzeti burzsoázia gazdasági erősödésének lehetőségeit. Indonéziában még a vagyonos rétegeknek sem voltak politikai jogaik.

Különösen nehéz körülmények között éltek a néptömegek. A fokozódó drágaság leginkább a dolgozókat sújtotta. Az üzemtulajdonosok a munkabér csökkentésével igyekeztek megőrizni magas jövedelmüket. A parasztokat nemcsak exporttermékeik korábbi értékesítési lehetőségeinek elvesztése sújtotta, hanem a rájuk nehezedő kibírhatatlan adóteher, a gyarmati hatóságok részére teljesítendő kényszermunka, a fokozódó feudális és uzsora-kizsákmányolás is. A gyarmati rendszer okozta elégedetlenség a parasztok forrongásaiban, a munkások sztrájkjaiban, továbbá a burzsoá és kispolgári politikusok különböző fellépéseiben fejeződött ki.

A NEMZETI FELSZABADÍTÓ MOZGALOM FELLENDÜLÉSE. A SZAKSZERVEZETEK FEJLŐDÉSE

Az indonéziai forradalmi mozgalom fejlődése szempontjából nagy jelentőségű körülmény volt, hogy az országban sok politikai szervezet működött; ezek közül a legfontosabb, a Szarekat Iszlam (az Iszlam Szövetség), már a háború alatt meghirdette a nemzeti forradalmi követeléseket. Nagy szerepet játszott a Szociáldemokrata Egyesülés is, amely 1914-ben alakult a holland forradalmi szociáldemokraták — a „tribunisták" — kezdeményezésére. A Szociáldemokrata Egyesülés és sajtója révén értesült Indonézia az oroszországi forradalmi eseményekről.

Már a Nagy Októberi Szocialista Forradalomról érkező legelső hírek is differenciálódást idéztek elő a Szociáldemokrata Egyesülésen belül. A megalkuvó elemek kiléptek, és megalakították az Indonéz Szociáldemokrata Pártot, amely szoros kapcsolatot épített ki a holland jobboldali szocialistákkal. A reformista ballaszttól megszabadulva, a baloldal fokozta tevékenységét a legnagyobb tömegszervezetben, a Szarekat Iszlamban, és nagy erővel dolgozott a szakszervezetek megalakításán. Rövid idő alatt sok szakszervezet jött létre, amelyeket a forradalmi szocialisták és a Szarekat Iszlam tagjai vezettek. Eltérően a háború alatt működő szakmai szövetségektől, amelyek főként az alkalmazottakat, a tanítókat és a hivatalnokokat foglalták magukban, az új szakszervezetek a cukornádültetvények munkásait, a nyomdászokat, a vas- és fémmunkásokat és más szakmák munkásait egyesítették.

Gyarapodott a legrégibb szakszervezetnek, a vasutas- és villamosközlekedési munkások és alkalmazottak szakszervezetének a taglétszáma is. A szakszervezet vezetése a Szociáldemokrata Egyesüléssel kapcsolatban álló forradalmi vezetők kezébe került. 1919-ben megalakult a szakszervezetek szövetsége, a Szakszervezeti Központ. A munkások nem voltak hajlandók tovább tűrni a rossz munkakörülményeket, a nyomorúságos munkabéreket, a jogfosztottságot, és egyre gyakrabban sztrájkoltak helyzetük megjavítása érdekében.

1918 végén és különösen 1919-ben, a világháború befejeződése után, ismét tág lehetőségek nyíltak a gyarmati árucikkek értékesítésére az európai piacokon. A nagy részvénytársaságok, mivel létérdekük volt, hogy ne legyen fennakadás a munkában, kénytelenek voltak teljesíteni a munkások gazdasági követeléseit. Ezek a sikerek bizalmat ébresztettek a munkásokban a szakszervezetek iránt. Új szakszervezetek keletkeztek. A forradalmi szociáldemokraták hatására a munkásmozgalom egyre inkább politikai jellegűvé vált.

A háború utáni nyugat-európai és különösen a hollandiai forradalmi fellendülés Indonéziában a matrózokra és a kikötőmunkásokra gyakorolta a legnagyobb hatást. A matrózok szakszervezete Surabajában megalapította a „Matrózházat"; ez afféle klubbá fejlődött, amelyben izzó légkörben vitatták meg a nemzetközi forradalmi mozgalom eseményeit. Az ugyancsak Surabajában megalakult Matrózküldöttek Tanácsa megpróbálta felvenni a kapcsolatot az ottani helyőrséggel és üzemi munkásokkal.

A nemzeti felszabadító mozgalom fejlődése manőverezésre kényszerítette a holland imperialistákat. 1918 májusában ünnepélyesen megnyitották a Volksraad (Népi Tanács) elnevezésű tanácskozó testület első ülésszakát. A Volksraadban mindössze 48 képviselő foglalt helyet, és ezek is többségükben hollandok voltak. A képviselők egy részét a főkormányzó nevezte ki, más részüket az Indonéziában élő európai lakosság és a kiváltságos helyzetű vékony indonéz vezető réteg választotta meg a tartományi tanácskozó testületek útján.

Limburg-Stirum gróf, a holland főkormányzó meg akarta nyerni magának a nemzeti felszabadító mozgalom vezetőit. Ezért a különböző indonéz politikai pártok vezéreit, köztük Csokroaminotot és Abdul Muiszt a Szarekat Iszlamból, képviselővé nevezte ki a Volksraadba. De nagyot csalódott számításaiban. Az álparlament még a mérsékelt nacionalistákat sem elégítette ki. Sok képviselő a gyarmati rendszer legélesebb bírálatára használta ki a Volksraad szószékét. 1918 őszén a legfontosabb indonéziai politikai és társadalmi szervezetek Radikális Tömörülés néven blokkot alakítottak, amelybe belépett a Szarekat Iszlam, a Budi Utomo (Magas Cél), a Szociáldemokrata Egyesülés és több más szervezet is. A Radikális Tömörülés azt követelte, hogy mielőbb hozzák létre a nép által és a népből választott, teljes törvényhozói jogkörrel felruházott parlamentet és az annak felelős kormányt.

A holland imperialisták 1918 decemberében különleges bizottságot alakítottak, amelynek az volt a feladata, hogy kidolgozza az Indonéziára vonatkozó új törvény tervezetét. Habár az indonéziaiak közül csak az arisztokrata hivatalnokréteg legelőkelőbb és leglojálisabb tagjai kerültek be a bizottságba, ez a manőver valamennyire mégis hatással volt a nemzeti mozgalom mérsékelt vezetőire. Ugyanakkor egyre gyakrabban fordult elő, hogy a gyarmati hatóságok letartóztatták és kiutasították az indonéz nép jogaiért legaktívabban harcoló vezetőket, és a legkülönbözőbb akadályokat gördítették a nemzeti-forradalmi szervezetek működése elé.

Mindezek ellenére a nemzeti felszabadító mozgalom tovább szélesedett, és ezzel együtt fokozódott a Szarekat Iszlam tevékenysége is. 1919 elejére a Szarekat Iszlam több mint kétmillió tagot felölelő népi tömegszervezetté fejlődött. Ez a szervezet tulajdonképpen az egységes antiimperialista front sajátos formája volt, amelyben részt vett a munkásosztály, a parasztság, a városi kispolgárság és a nemzeti burzsoázia. A Szarekat Iszlam tevékenysége, kongresszusainak határozatai a nemzeti felszabadító mozgalom általános fellendülését tükrözték. Egyszersmind egyre jobban érződött a Szociáldemokrata Egyesülésnek a Szarekat Iszlamra gyakorolt befolyása is.

A Szarekat Iszlam 1918 végén tartott III. kongresszusa különös figyelmet szentelt a „bűnös kapitalizmus" és a gyarmati kormányzat — az indonéz nép legfőbb ellenségei — elleni küzdelem feladatainak. Miként Csokroaminoto megmagyarázta, mindenfajta kapitalizmus „bűnös kapitalizmus", de a „legbűnösebb" mégis a külföldi tőke. A kongresszus felszólította az összes nemzeti szervezeteket, hogy harcoljanak a „bűnös kapitalizmus" és ügynökei ellen, segítsék elő a munkások szervezkedését, küzdjenek a dolgozók helyzetének javításáért: a munkabérminimum megállapításáért, a női és gyermekmunka megtiltásáért, a munkanap hosszának korlátozásáért, a társadalombiztosítás bevezetéséért.

A kongresszuson nyilvánvalóvá vált a Szarekat Iszlam azon szervezeteinek növekvő befolyása, amelyeket forradalmi szociáldemokraták vezettek. A Szarekat Iszlam Központi Tanácsába beválasztottak két olyan politikust — Szemaunt és Dárszont —, akik szoros kapcsolatban álltak a Szociáldemokrata Egyesüléssel.

A kongresszus nyomán erősen megnőtt a Szarekat Iszlam tekintélye a dolgozók nagy tömegei előtt. Még a szigetvilág legtávolabbi zugaiban is egyre-másra alakultak a Szarekat Iszlam helyi szervezetei.

A tömegek imperialistaellenes hangulata és a Szarekat Iszlam propagandája gyakran vezetett fegyveres összetűzésekhez a lakosság és a holland hatóságok között. Celebesz szigetén, a tolitoli járásban 1919. június 5-én felkelés tört ki, amelynek során megölték a holland közigazgatási vezetőt, a helyi feudális arisztokrácia fejét és néhány hivatalnokot. Ugyanebben az évben zajlott le a nyugat-jávai parasztfelkelés, amelyet közvetlenül az váltott ki, hogy a rizst alacsony kényszerárakon vásárolták fel a parasztoktól. A kormány, miután a legkíméletlenebb eszközökkel elfojtotta a felkelést, provokatív célzattal bejelentette, hogy felfedték a Szarekat Iszlam állítólagos „titkos B szekcióját", amely fegyveres felkelést készített elő. A „B szekcióval" való kapcsolat vádjával letartóztattak több neves politikust, köztük Csokroaminotót is, akit azután több havi fogság után bizonyítékok hiányában szabadon bocsátottak. Jáva szigetén nagyszabású mozgalom bontakozott ki a cukortermelést monopolizáló holland tőkések ellen. A nép egyebek között azért is gyűlölte a cukornádültetvények és a cukorgyárak tulajdonosait, mert hatalmas földterületeket foglaltak le saját céljaikra; emiatt csökkent a rizs vetésterülete, és felszökött ennek a fontos élelmezési cikknek az ára.

INDONÉZIA KOMMUNISTA PÁRTJÁNAK MEGALAKULÁSA

A proletariátus osztályöntudatának erősödése, a marxista—leninista eszmék behatolása a munkásosztályba, a forradalmi mozgalom általános fellendülése a Szociáldemokrata Egyesülés további erősödésének irányában hatott. 1920. május 23-án, évi rendes kongresszusán az egyesülés elhatározta, hogy felveszi a Kommunista Párt nevet. A kongresszus elnöke hangsúlyozta: „Mi már régóta kommunisták vagyunk... azért változtatunk nevet, mert sokan, akik szocialistának nevezik magukat, valójában elárulják a szocializmust." Ugyanebben az évben Indonézia Kommunista Pártja, rendkívüli kongresszusának határozata értelmében, belépett a Kommunista Internacionáléba.

A kommunisták tekintélyes szerepet töltöttek be a munkásmozgalomban, többek között a Szakszervezeti Központ vezetésében. Kommunista befolyás alatt fejlődött ki a forradalmi munkássajtó is. A gyarmati hatóságok által támasztott nehézségek ellenére Indonéziában ez idő tájt több mint 30 olyan időszaki sajtótermék (napilap, hetilap vagy folyóirat) jelent meg, amely az indonéz nép nemzeti érdekeiért és a dolgozók szociális követeléseinek kielégítéséért küzdött. Erősödtek Indonézia Kommunista Pártjának a nemzetközi forradalmi mozgalommal fenntartott kapcsolatai is.

SZAKADÁS A SZAREKAT ISZLAMBAN

1921-ben gazdasági válság tört ki. A külföldi monopóliumok támadást indítottak a munkásosztály ellen, hogy visszavegyék a háború utáni első években tett engedményeket. A dolgozó tömegek körében uralkodó hangulat nyomására a Szarekat Iszlam rendes évi kongresszusa új programot fogadott el, amelynek tervezetét Szemaun, a Kommunista Párt elnöke és Abdul Muisz, a Szarekat Iszlam jobbszárnyának vezetője dolgozta ki. A program afféle kompromisszum volt a szocialista követelések és a muzulmán gondolatvilág között, de egészében véve a tömegek balratolódásáról tanúskodott.

A burzsoá vezetőket megrémítette a kommunisták növekvő befolyása. A Szarekat Iszlamban kiéleződött a vezetés megszerzéséért folytatott harc; az egyben azt a küzdelmet tükrözte, amely a proletariátus és a burzsoázia között folyt a nemzeti felszabadító mozgalomban betöltendő hegemóniáért. A burzsoá vezetők arra törekedtek, hogy a kommunistákat kiszorítsák a Szarekat Iszlamból, s ezért azt javasolták, hogy a szervezet alakuljon át politikai párttá, amelynek tagjai nem lehetnek egyúttal más pártoknak is tagjai. Az 1921 elején tartott kongresszuson a többség elutasította ezt a javaslatot. Ugyanazon év vége felé azonban a jobboldaliaknak sikerült szakadást elő-

idézniük az egységes Szakszervezeti Központban, 1923-ban pedig kettészakadt maga a Szarekat Iszlam is. A kommunisták elszigetelésével kapcsolatos számítások azonban nem váltak be. A Szarekat Iszlam legharcosabb és legnagyobb szervezetei a Kommunista Párttal tartottak. Ezek a szekciók Szarekat Iszlam Merachnak (az Iszlam Vörös Szövetségének) nevezték magukat. 1923 végén átalakultak Szarekat Rajattá (a Nép Szövetségévé), munkás-paraszt tömegszervezetté, amely a Kommunista Párt mellé zárkózott fel. A Szarekat Rajatnak nem volt saját programja, hanem a Kommunista Párt programját tette a magáévá. Ennek kongresszusai egyúttal a Szarekat Rajat kongresszusai is voltak. A kommunisták e tömegszervezet segítségével kiterjesztették tevékenységüket. A Szarekat Rajat a falvakban és a városokban iskolákat létesített, amelyek az írás-olvasás tanításán kívül a lakosság politikai nevelésével is foglalkoztak. Nagy gondot fordított a fiatalok és a nők szervezésére.

A felsorolt pozitív jelenségek mellett Indonézia Kommunista Pártjában hibás, „baloldali" nézetek is lábra kaptak. A párt lebecsülte az ország előtt álló polgári demokratikus feladatokat, tért hódított az a szektás elmélet, hogy a pártnak küzdenie kell „mindenfajta kapitalizmus ellen", és ki kell adnia a jelszót: „Haladéktalanul szocializmust!", „Szovjet-Indonéziát!", „Proletárdiktatúrát!" stb. Ezek a tendenciák nagy károkat okoztak a Kommunista Pártnak, és megkönnyítették a reakció harcát a kommunisták tömegbefolyása ellen.

A gyarmati hatóságok fokozták a kommunisták elleni megtorló intézkedéseket. A büntető törvénykönyvet olyan paragrafusokkal egészítették ki, amelyek büntetendő cselekménynek minősítették a forradalmi propagandát. Egyre gyakrabban fordult elő, hogy forradalmárokat letartóztattak és kiutasítottak az országból.

A VASUTASOK 1923-AS ÁLTALÁNOS SZTRÁJKJA

1923 nyarán jelentős munkásmegmozdulásra került sor: az indonéz proletariátus egyik nagy létszámú osztaga — a vasutasok és a villamosvasút dolgozói — általános sztrájkba lépett.

A vasúti és villamosvasúti alkalmazottak szakszervezete, amelynek élén Szemaun, Indonézia Kommunista Pártjának elnöke állt, harcot indított a vasúti társaságok által elrendelt munkabércsökkentés ellen. A szakszervezet kijelentette, hogy amennyiben életbe léptetik a bércsökkentést, meghirdeti az általános sztrájkot.

A gyarmati hatóságok, a vasúti és más monopoltőkés társaságok attól féltek a legjobban, hogy a sztrájk a cukornádaratás és -szállítás idején fog kitörni. Ezért a holland imperialisták mindenekelőtt letartóztatták Szemaunt és a szakszervezet más vezetőit, majd kiprovokálták a sztrájk idő előtti kirobbanását — olyan időpontban, amikor a munkások még nem készültek fel rá teljesen. Mindezek ellenére az általános sztrájk rövid idő alatt csaknem egész Jávára kiterjedt. A vasúti forgalom megbénult. A munkások nagyszerűen tartották magukat a megtorló intézkedésekkel és a drákói sztrájkellenes törvényekkel szemben is. A parasztok támogatták, élelemmel látták el a sztrájkolókat. Az imperialistáknak csak a reguláris hadsereg bevetésével sikerült megtörniük a sztrájkot.

Megkezdődött a forradalmi szakszervezetek, a Szarekat Rajat és a Kommunista Párt elleni nyílt hajsza időszaka. A rendőrség szétkergette a gyűléseket, bezárta a Szarekat Rajat iskoláit. Az úgynevezett Szarekat Hidzso (Zöld Szövetség) ellenforradalmár különítményei, amelyek reakciós, feudális-hivatalnoki, uzsorás és deklasszált elemekből álltak össze, orvtámadásokat intéztek a munkások, szakszervezeti aktivisták, antiimperialista harcosok ellen.

Mindez azonban nem törte meg az indonéziai dolgozók harci elszántságát. Tovább nőtt és szélesedett a nép ellenállása a gyarmati elnyomással szemben.

6. A KÖZEL- ÉS KÖZÉP-KELETI NÉPEK NEMZETI FELSZABADÍTÓ KÜZDELMEI

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme és a világháború befejeződése után Törökország, Irán, Afganisztán és az arab Kelet csaknem minden országa — a Boszporusztól India nyugati határáig, a Fekete-tengertől a Nílus felső folyásáig terjedő hatalmas térség — viharos imperialistaellenes háborúk és felkelések színhelye lett. E háborúk és felkelések — mozgatóerőik, vezetésük jellege és az eredmények tekintetében — nagyon sokfélék voltak. A Közel- és Közép-Keleten vívott antiimperialista harc, amelyet a nemzeti burzsoázia és néhány helyen a feudális elemek vezettek, egyes országokban ekkor még vereséget szenvedett; más országokban viszont — Törökországban, Iránban és Afganisztánban — a politikai függetlenség kivívását eredményezte.

Ez a küzdelem — vezetésének burzsoá-nacionalista, sőt olykor feudális-monarchista jellege ellenére is — a nemzetközi forradalmi mozgalom alkotórésze volt. Nagy szerepet játszott a nemzetközi politikában: gyengítette az imperialista hatalmakat és kiélezte ellentéteiket. A versailles-i rendszeren az első rést a törökországi imperialista intervenció kudarca ütötte.

A TÖRÖKORSZÁGI BURZSOÁ-NACIONALISTA FORRADALOM

A mudroszi fegyverszünet, amelyet a szultán kormányának megbízottai 1918. október 30-án írtak alá, az Oszmán Birodalom végét jelentette. De az antantimperialisták nem elégedtek meg az arab területek elfoglalásával, hanem nyílt előkészületeket tettek a tulajdonképpeni Törökország felosztására is. A török területeket kiválóan alkalmasnak látták arra, hogy egyrészt gyarmati kizsákmányolás alá vessék, másrészt pedig a szovjetellenes intervenció felvonulási területéül használják fel.

Akkoriban az imperialista hatalmak közel-keleti politikájában Angliáé volt a vezető szerep; ebben a térségben a britek rendelkeztek a legnagyobb katonai erőkkel. Anglia azt akarta, hogy Törökországot darabolják fel, legfontosabb területeit adják át Anglia vazallus államainak — Görögországnak, a dasnakok Örményországának, a tervezett „független" kurd államnak —, a tengerszorosok övezetét és Isztambult (Konstantinápolyt) pedig helyezzék úgynevezett nemzetközi (a valóságban angol) ellenőrzés alá. Franciaország az osztozkodás során meg akarta szerezni egész Ciliciát, és ettől északra kiterjedt „befolyási övezetet" óhajtott biztosítani magának. Olaszország Délnyugat-Anatóliára tartott igényt, s ezen belül Izmir vidékére is, amelyet pedig Görögországnak szántak. Volt egy olyan terv is, hogy Isztambul, a tengerszorosok övezete, Anatólia és Örményország az Egyesült Államok uralma alá kerüljön. Az „oszmán örökség" felosztása körüli imperialista ellentétek — akárcsak a világháború utáni újrafelosztásának többi kérdésében felmerülő nézeteltérések — mélyrehatók és kibékíthetetlenek voltak. Az imperialistákat azonban egyesítette az a közös törekvés, hogy leigázzák a török népet.

Néhány nappal a mudroszi fegyverszünet aláírása után az antanthatalmak hadihajórajai elleptték a Dardanellák és a Boszporusz vizeit. Az imperialisták főbiztosokat neveztek ki Isztambulba, és teljes ellenőrzésük alá helyezték a szultán kormányát. Ezután hozzáfogtak Anatólia megszállásához. Angol, francia, olasz, majd később görög csapatok több jelentős török országrészt foglaltak el: a tengerszorosok övezetét, Anatólia nyugati partvidékét Izmirrel együtt, a déli kikötőket, Ciliciát. Az imperialisták arra a hamis feltevésre építették számításaikat, hogy a tönkretett és legyőzött ország képtelen lesz bárminemű ellenállásra. De — miként később Lenin megállapította — „az a tény, hogy az imperialista kormányok Törökországot kifosztásra ítélték, olyan ellenállást keltett, mely a leghatalmasabb imperialista hatalmakat is arra kényszerítette, hogy odébb álljanak"[4].

[4] Lenin: Beszéd a munkás- és parasztküldöttek moszkvai szovjetjének plénumán, 1921. február 28-án. Lásd *Lenin* Művei. 32. köt. 148. old.

Török parasztasszony lőszert szállít a frontra
Fénykép. 1921

Törökországban nagyszabású nemzeti felszabadító mozgalom bontakozott ki, amely eleinte ösztönös jellegű volt. Fő hajtóerejét a dolgozó tömegek alkották, amelyeket a világháború okozta szenvedések, a német imperialisták garázdálkodása és a reakciós szultáni-ifjútörök rendszer a végső kétségbeesésbe és ínségbe sodortak. A háború alatt sok török katona, nem akarván idegen érdekekért harcolni, fegyveresen hazatért a városokba és a falvakba, ahol partizánosztagokat alakított. Amikor Törökország külföldi megszállás alá került és már-már teljesen elvesztette állami függetlenségét, ezek a partizánosztagok keltek elsőként harcra a függetlenség védelmében. 1919 januárjában a partizánok hadműveleteket indítottak Ciliciában a francia megszállók ellen. Májusban, amikor a görögök megszállták Izmirt, a partizánháború Nyugat-Anatóliára is átterjedt.

A török nemzeti felszabadító mozgalom fejlődésére nagy hatással voltak az oroszországi események: a Nagy Októberi Szocialista Forradalom, majd a szovjet nép győzelmes harca az ellenforradalom és az imperialista fegyveres beavatkozás ellen. Mély benyomást keltettek a török társadalom széles rétegeiben a nemzetiségi politika lenini elvei, a szovjet kormány határozott szakítása a cárizmus imperialista politikájával, a szovjet diplomácia különböző lépései a Kelet elnyomott népeinek védelmében. Ez a hatás a polgárháború frontjain aratott győzelmek szaporodásával egyre nőtt. Kolcsak és Gyenyikin szétzúzása ugyanazoknak az antanthatalmaknak a vereségét jelentette, amelyek Törökországot is megszállták. A török nép felismerte, hogy harcában nincs egyedül; teljes mértékben számíthat a szocialista állam barátságára és segítségére, mivel az utóbbinak semmiféle hódító tervei nincsenek.

A törökországi munkásosztály részt vett a nép harcában, de túlságosan kis létszámú és gyenge volt ahhoz, hogy vezethesse ezt a küzdelmet. Ekkoriban egész Törökországban legfeljebb 60—70

KÖZEL-ÉS KÖZÉP-KELET NÉPEINEK NEMZETI FELSZABADÍTÓ HARCA (1919–1923)

Az antant hadműveletei 1918 végéig

angol — olaszok } csapatok által
francia — görögök } elfoglalt körzetek

A közös angol-francia hóditás övezete

A hóditók elleni nemzeti felkelések fő körzetei

IRÁN A nemzeti felszabadító harcok eredményeképpen függetlenné vált országok

Az 1923 őszére kialakult államhatárok (a pontsorok hozzávetőleges határt jelölnek)

Nemzeti felszabadító háborúk a beavatkozók ellen

Törökország háborúja (1919–1922)

A görög csapatok legmélyebb benyomulása Törökországba 1921 augusztusáig

A török csapatok támadásai

1922. VIII. 30. Fontosabb ütközetek helye (időponttal)

A Dardanellák és a Boszporusz körzete, amelyet 1918 végétől az antantcsapatok szálltak meg

Afganisztán háborúja (1919)

Az angol csapatok támadása

Az angolok által bombázott afgán városok

Az afgán csapatok hadműveletei az angol hóditók ellen

A független határmenti afgán törzsek felkeléseinek körzete

Az afgán csapatok által ostromlott helységek

120 0 120 240 km

MAROKKÓ NÉPEINEK NEMZETI FELSZABADÍTÓ HÁBORÚJA (1919–1924)

A marokkói spanyol övezet határa 1919-ben
A Rif Köztársaság területe 1921 szeptemberében
A Rif Köztársaság székhelye
DZSIBALA Főbb törzsek

Ostromlott spanyol helyőrségek
1924 A nagyobb ütközetek éve és helye
Marokkónak az a területe, amely az 1919–1924 között lezajlott spanyol-rif háború eredményeképpen felszabadult a spanyol uralom alól

Méretarány 1:2 500 000

KARTOGRÁFIAI VÁLLALAT, BUDAPEST

ezer munkás volt. A proletariátus még sem szakszervezetekkel, sem politikai párttal nem rendelkezett. Ráadásul a külföldi megszállás elvágta az összes többé-kevésbé jelentős munkásközpontot Anatólia belső területeitől — a török nemzet központjától, a spontán fellángolt partizánharc fő fészkétől. Ennek következtében az imperialistaellenes mozgalom vezetése az anatóliai nemzeti burzsoázia (nagyobbrészt kereskedő burzsoázia) kezébe került.

Az anatóliai nemzeti burzsoázia ebben az időben még forradalmi erőként léphetett fel. Ellentétben az isztambuli komprádor burzsoáziával, amely az imperialisták ügynöke volt, az anatóliai burzsoázia úgy látta, hogy a Törökország feldarabolására szőtt imperialista tervek közvetlenül veszélyeztetik létérdekeit.

A különböző törökországi városokban megalakult burzsoá-nacionalista szervezetek, amelyek a külföldi megszállással szembeni ellenállást tekintették feladatuknak, a mudroszi fegyverszünet után több hónapig beérték papiros-tiltakozásokkal, deklarációkkal, a szultán és az antanthatalmak „nagylelkűségére" való apellálással. Az isztambuli burzsoá értelmiségiek egy része állást foglalt amellett, hogy az Egyesült Államok mandátumot kapjon Törökországra. Az amerikai mandátumnak az anatóliai burzsoá politikusok között is akadtak hívei. Az anatóliai burzsoázia csak akkor kezdett merészebben cselekedni, amikor végleg szétfoszlottak a szultáni kormányba és az imperialisták nagylelkűségébe vetett remények, és amikor a partizánok önfeláldozó harca megmutatta, hogy az országban vannak erők, amelyek szembe tudnak szállni az imperialistákkal.

1919 nyarán és őszén a Jogvédő Társaság elnevezésű burzsoá-nacionalista szervezetek Balikesirben, Erzurumban és Sivasban kongresszusokat tartottak. A résztvevők osztályösszetétele — akárcsak általában az anatóliai mozgalom vezető rétegének összetétele — igen tarka képet mutatott. Voltak köztük kis- és nagykereskedők, hivatalnokok, katonatisztek, ügyvédek, újságírók, földbirtokosok, mullahok, sőt sejkek is. A mozgalomhoz csatlakozott feudális és papi elemeknek az volt a céljuk, hogy megmentsék a régi feudális-teokratikus Törökországot. A nemzeti burzsoázia képviselői új, burzsoá nemzeti állam megteremtésére törekedtek. Kezdetben ezek a nézeteltérések jelentéktelennek tűntek; az anatóliai mozgalom jellegéből következett, hogy a nemzeti burzsoázia játszotta benne a vezető szerepet.

A mozgalom vezetésének gerincét értelmiségi, túlnyomórészt tiszti elemek alkották. Közülük emelkedett ki egy tekintélyes katonai és politikai vezető, Musztafa Kemál pasa tábornok (később az Atatürk vezetéknevet kapta, amelynek jelentése: a törökök atyja). Róla nevezték el az egész mozgalmat kemalista mozgalomnak.

A sivasi kongresszuson végrehajtó szervet választottak: a Képviseleti Bizottságot, élén

Musztafa Kemál
Fénykép. 1922

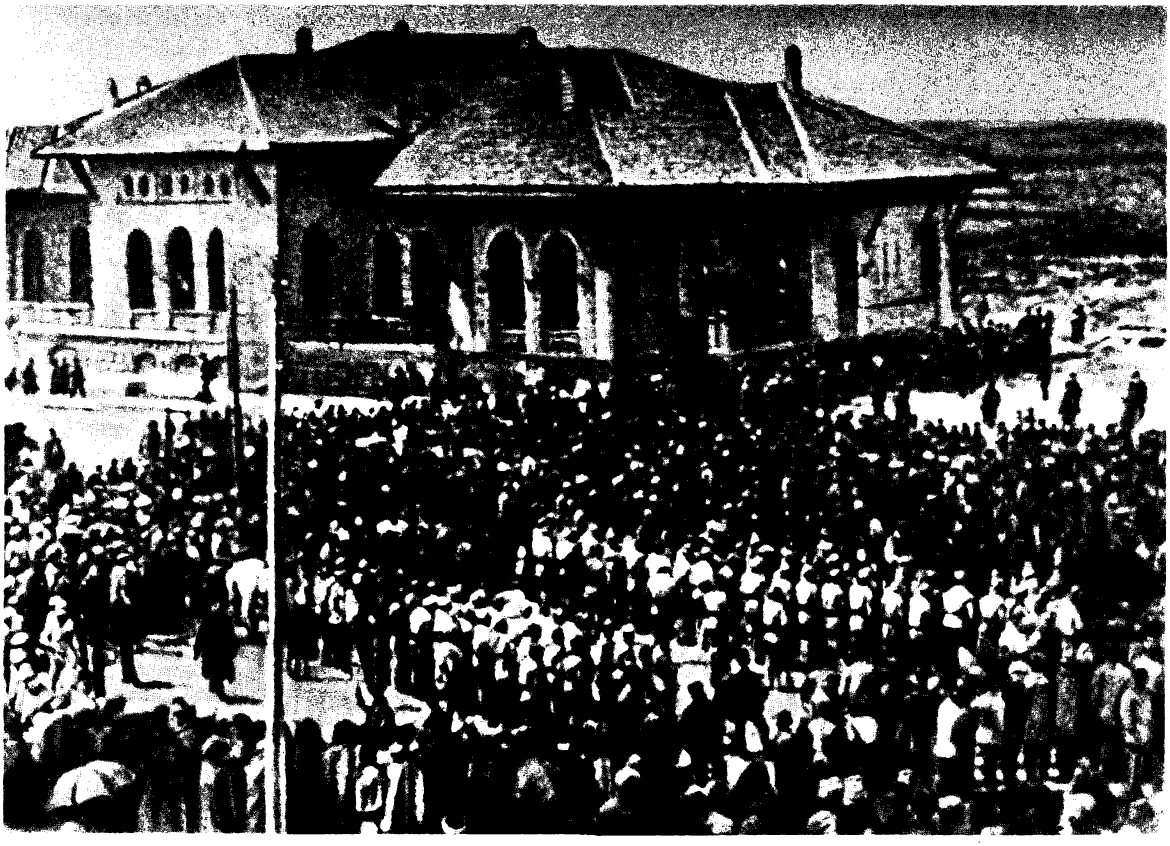

A török Nagy Nemzetgyűlés ünnepélyes megnyitása 1920. április 23-án
Fénykép

Kemállal, aki az egész imperialistaellenes harc vezetését a kezébe vette. Követelésére a szultáni kormány 1920 január elején összehívta a képviselőházat, amely a háború befejezése óta nem tartott ülést. A szultán és a mögötte álló angol imperialisták azt remélték, hogy a parlament üléseinek Isztambulban való megnyitásával sikerülni fog felszámolniuk az anatóliai „törvénytelen" nemzeti forradalmi szervezeteket. De Anatólia túlnyomórészt kemalista képviselőket választott a parlamentbe. A Képviseleti Bizottság, amely székhelyét ekkorra már Sivasból Ankarába tette át, azt követelte, hogy az isztambuli képviselőház nyíltan támogassa a nemzeti mozgalmat. A bizottság 1920. január 28-án elfogadta az úgynevezett Nemzeti Hitvallást, Törökország függetlenségének ünnepélyes kinyilatkoztatását.

Az angol imperialisták, akiket aggodalommal töltött el a nemzeti mozgalom megizmosodása, erőszakos intézkedésekre szánták el magukat. 1920. március 16-án az antanthatalmak csapatai — nagyobbrészt angol csapatok — megszállták Isztambult. A parlamentet feloszlatták, a képviselőket — azok kivételével, akiknek sikerült Anatóliába menekülniük — letartóztatták; a török fővárosban a hatalom teljes egészében a szövetséges főmegbízottak — gyakorlatilag az angol katonai parancsnokság — kezébe került.

A megtorló intézkedések még feszültebbé tették a helyzetet. Isztambul megszállására és a képviselőház feloszlatására válaszul a kemalisták 1920. április 23-ára Ankarába új parlamentet hívtak össze: Törökország Nagy Nemzetgyűlését. Tagjaiból kormány alakult Kemál vezetésével. A Nagy Nemzetgyűlés az egyedüli törvényes hatalomnak nyilvánította magát, és kimondta, hogy

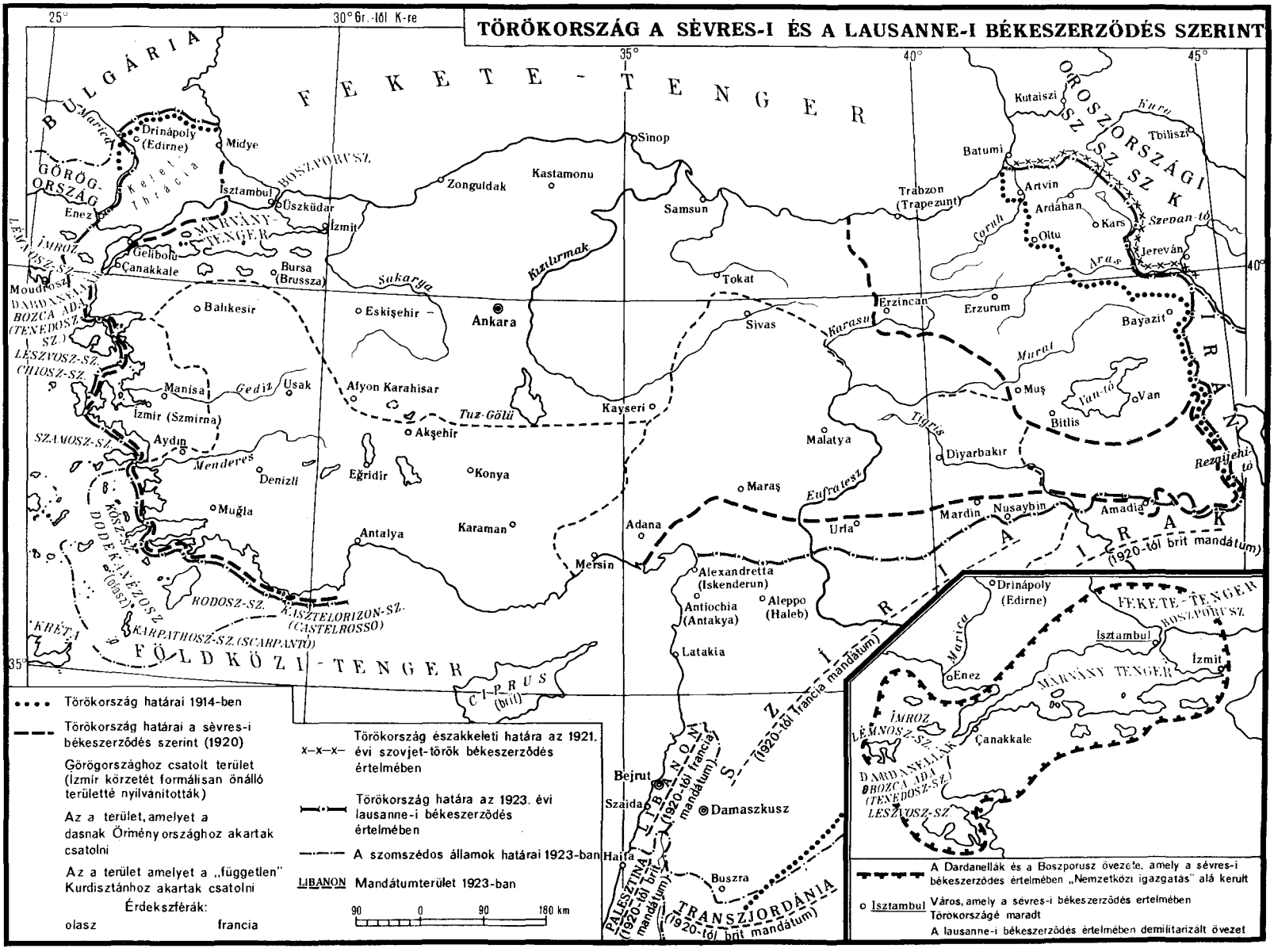
TÖRÖKORSZÁG A SÈVRES-I ÉS A LAUSANNE-I BÉKESZERZŐDÉS SZERINT
25°
30° Gr.-tól K-re
35°
40°
45°
40°
35°
BULGÁRIA
FEKETE-TENGER
OROSZORSZÁGI SZ. SZ. K.
GÖRÖGORSZÁG
Kelet-Trácia
Drinápoly (Edirne)
Midye
Isztambul
BOSZPORUSZ
Üszküdar
MÁRVÁNY-TENGER
Izmit
Enez
Gelibolu
Çanakkale
IMROZ
LÉMNOSZ-SZ.
Bursa (Brussza)
Moudros
DARDANELLÁK
BOZCA-SZ. (TENEDOSZ-SZ.)
LESZVOSZ-SZ.
CHIOSZ-SZ.
Balikesir
Eskişehir
Ankara
Sakarya
Kizilirmak
Zonguldak
Kastamonu
Sinop
Samsun
Tokat
Sivas
Erzincan
Erzurum
Trabzon (Trapezunt)
Batumi
Kutaiszi
Tbiliszi
Kura
Artvin
Ardahan
Kars
Oltu
Coruh
Szevan-tó
Jereván
Araksz
Bayazit
IRÁN
Murat
Karasu
Muş
Van-tó
Van
Bitlis
Tigris
Diyarbakır
Malatya
Rezaijeh-tó
Manisa
Gediz
Usak
Afyon Karahisar
Tuz-Gölü
Kayseri
Akşehir
İzmir (Szmirna)
SZAMOSZ-SZ.
Aydın
Menderes
Denizli
Eğridir
Konya
Maraş
Euphrates
Urfa
Mardin
Nusaybin
Amadia
IRÁK (1920-tól brit mandátum)
Muğla
Antalya
Karaman
Adana
Mersin
Alexandretta (Iskenderun)
Antiochia (Antakya)
Aleppo (Haleb)
Latakia
SZÍRIA (1920-tól francia mandátum)
KÖSZ-SZ.
DODEKANÉZOSZ (olasz)
RODOSZ-SZ.
KÁSZTELORIZON-SZ. (CASTELROSSO)
KARPATHOSZ-SZ. (SCARPANTO)
KRÉTA
FÖLDKÖZI-TENGER
CIPRUS (brit)
LIBANON (1920-tól francia mandátum)
Bejrut
Szaida
Damaszkusz
Haifa
PALESZTINA (1920-tól brit mandátum)
Buszra
TRANSZJORDÁNIA (1920-tól brit mandátum)
Drinápoly (Edirne)
FEKETE-TENGER
BOSZPORUSZ
Isztambul
Izmit
Enez
Marica
MÁRVÁNY TENGER
IMROZ
LÉMNOSZ-SZ.
Çanakkale
DARDANELLÁK
BOZCA-SZ. (TENEDOSZ-SZ.)
LESZVOSZ-SZ.
Törökország határai 1914-ben
Törökország határai a sèvres-i békeszerződés szerint (1920)
Görögországhoz csatolt terület (Izmir körzetét formálisan önálló területté nyilvánították)
Az a terület, amelyet a dasnak Örmény országhoz akartak csatolni
Az a terület amelyet a „független" Kurdisztánhoz akartak csatolni
Érdekszférák:
olasz
francia
Törökország északkeleti határa az 1921. évi szovjet-török békeszerződés értelmében
Törökország határa az 1923. évi lausanne-i békeszerződés értelmében
A szomszédos államok határai 1923-ban
LIBANON Mandátumterület 1923-ban
90 0 90 180 km
A Dardanellák és a Boszporusz övezete, amely a sèvres-i békeszerződés értelmében „Nemzetközi igazgatás" alá került
Isztambul Város, amely a sèvres-i békeszerződés értelmében Törökországé maradt
A lausanne-i békeszerződés értelmében demilitarizált övezet

azok a rendeletek, amelyeket a szultán és a szultáni kormány Isztambul megszállása után adott, illetve ad ki, nem kötelezőek. Ettől az időponttól kezdve Anatólia már formailag sem vetette alá magát Isztambulnak.

Az angol imperialisták a szultánra próbálták hárítani az anatóliai mozgalom elfojtásának feladatát. De a reakciós lázadások, amelyeket a szultán ügynökei Anatóliában provokáltak, kudarcba fulladtak. A szultán ezután a „kalifátusi sereget" küldte a kemalisták ellen, de a partizánok ezt is felmorzsolták. Az antanthatalmak ekkor — Anglia kezdeményezésére és vezetésével — nyílt fegyveres intervencióhoz folyamodtak. Ennek végrehajtását Görögország vállalta, amelynek nagy török területeket ígértek. 1920 júniusában az angolok által felfegyverzett és felszerelt görög hadsereg Izmir körzetéből támadó hadműveleteket indított Belső-Anatólia irányába. Egy másik görög sereg behatolt Trákiába, és elfoglalta Edirnét. Az antanthatalmak — azt gondolván, hogy a kemalisták ellenállását gyorsan megtörik — a szultáni kormánnyal aláíratták a sèvres-i békeszerződést, amelynek értelmében Törökország elvesztette területének nagyobbik felét, a számára meghagyott közép-anatóliai országrészben pedig félgyarmati rendszert vezettek volna be.

A török nép azonban elutasította a sèvres-i szerződés feltételeit. Az angol—görög intervenciósok Anatóliában erélyes, elszánt ellenállással találták szemben magukat.

Az új Törökország számára sokat jelentett, hogy szoros baráti viszonyt alakíthatott ki Szovjet-Oroszországgal. Az ankarai kormány jól tudta, hogy a harcoló Törökország csakis Szovjet-Oroszországtól kaphat önzetlen segítséget. Musztafa Kemál már 1920. április 26-án, vagyis három nappal a Nagy Nemzetgyűlés megnyitása után, levelet intézett Leninhez, s javasolta, hogy vegyék fel a diplomáciai kapcsolatokat. Egyben arra kérte a szovjet államot, hogy nyújtson segítséget a forradalmi Törökországnak az imperializmus ellen vívott harcához. A szovjet kormány kész volt támogatni a török népet igazságos küzdelmében, s kedvező választ adott az ankarai kormány javaslatára. Rövid idő múlva török delegáció utazott Moszkvába, hogy egy szerződés megkötéséről tárgyaljon.

A szovjet—török barátság megszilárdulásának útján többször is komoly akadályok merültek fel. Az imperialista hatalmak minden erővel gátolni igyekeztek Törökország és Szovjet-Oroszország közeledését. Az anatóliai politikai és katonai vezetők közül sokan titokban — sőt egyesek nyíltan is — ellenségei voltak Kemálnak, és kompromisszumot akartak az imperialistákkal. El akarták vonni a török mozgalmat az imperialista intervenció elleni harctól, és az egész mozgalmat soviniszta mederbe terelve, a kaukázusi népek ellen kívánták fordítani. Anglia és más imperialista hatalmak abban reménykedtek, hogy a Kaukázusban támadt bonyodalmak a felszabadító háború abbahagyására kényszerítik a kemalistákat, és konfliktusba sodorják őket Szovjet-Oroszországgal. E célból 1920 őszén törökellenes fegyveres fellépésre bujtották fel a dasnakok vezette Örményországot, majd sorsára hagyták. Az örmény dasnakok és a grúz mensevikek hazaáruló, népellenes politikája nagymértékben segítette a nyugati imperialisták és a török soviniszták terveinek megvalósulását.

Különösen feszültté vált a szovjet—török viszony 1920 végén és 1921 elején, amikor a Kazim Karabekir tábornok parancsnoksága alatt álló török csapatok, felmorzsolva a dasnak csapategységeket, benyomultak Örményországba, nagy örmény területeket elfoglaltak, majd a grúz mensevikek egyetértésével, sőt közreműködésével elfoglalták Grúzia néhány körzetét.

A szovjet kormány következetesen békeszerető politikája, a szovjethatalom győzelme Örményországban és Grúziában pozdorjává zúzta az imperialisták provokációs tervét. A kemalisták vezető magva, amelynek élén Kemál állt, teljesen tisztában volt azzal, hogy Törökország számára létfontosságú a Szovjet-Oroszországgal való jó viszony. 1921. március 16-án Moszkvában aláírták Szovjet-Oroszország és Törökország barátsági és testvériségi szerződését; ugyanazon év október 13-án Törökország ugyanilyen szerződést kötött a kaukázusontúli szovjetköztársaságokkal (Azer-

bajdzsánnal, Örményországgal, Grúziával), és 1922. január 2-án — amikor Frunze vezetésével egy rendkívüli misszió tartózkodott Ankarában — az Ukrán Szovjet Szövetségi Köztársasággal is.

A szovjet kormány már a moszkvai szerződés aláírása előtt is segítette a török népet. A továbbiak folyamán ez a segítség még nagyobb és még szélesebb körű lett, pedig a szovjet állam maga is óriási nehézségekkel küzdött. A szovjet kormány ellenszolgáltatás nélkül több mint 10 millió aranyrubelt, jelentős mennyiségű fegyvert, lőszert stb. adott a török népnek. Az önzetlen szovjet támogatás lehetővé tette, hogy Törökország összeszedje erejét, reguláris hadsereget szervezzen, és megállítsa az angol—görög intervenciósok támadását. Törökország helyzetét megkönnyítették ezenkívül az antant táborában — elsősorban Anglia és Franciaország között — támadt ellentétek. Fontos szerepet játszott a többi keleti nép együttérzése is a harcoló Törökország iránt. Mindezek eredményeképpen a törökök 1921-ben megverték az intervenciós csapatokat Inönünél és a Sakarya-folyónál, majd egy évvel később, 1922-ben véglegesen szétzúzták őket, felszabadították Izmirt és egész Anatóliát, a görög hadsereget pedig a tengerbe szorították.

„1920. augusztus 10." A sèvres-i szerződés
Török nyomat. 1920

Az angol—görög intervenció katasztrofális összeomlása az imperialisták egész török politikájának kudarcát jelentette. 1922. október 11-én a Márvány-tenger partján levő Mudanya kikötővárosban az antanthatalmak fegyverszüneti egyezményt kötöttek Törökországgal, 1923. július 14-én pedig Lausanne-ban aláírták a végleges békeszerződést. Törökország megtartotta Kelet-Trákiát, Izmirt és más olyan török területeket, amelyeket a sèvres-i békeszerződés elszakított volna az országtól. Az antant megszálló hadseregei kiürítették Isztambult és a tengerszorosok övezetét. Megszüntették a kapitulációk rendszerét, „a befolyási övezeteket", a nemzetközi pénzügyi ellenőrzést, a külföldi koncessziósok politikai privilégiumait. Törökország kivívta függetlenségének nemzetközi elismerését.

A külföldi intervenciósok fölött aratott győzelem egyszersmind a török nemzeti burzsoá forradalom győzelme volt a régi feudális-papi rendszer felett. 1922. november 1-én Törökország Nagy Nemzetgyűlése eltörölte a szultanátust, vagyis az oszmán egyeduralkodó világi hatalmát; 1923. október 29-én kikiáltotta a köztársaságot, félévvel később, 1924. március 3-án pedig felszámolta a régi rend utolsó intézményét, a kalifátust is. Az Oszmán Birodalom romjain kialakult az új, burzsoá-nacionalista török állam.

A kemalista forradalom nem oldotta meg a Törökország előtt álló összes polgári demokratikus feladatot. A nemzeti függetlenség kivívásában, a szultáni rendszer elleni harcban, az államrendszer reakciós vonásainak felszámolásában s valamelyest a kultúra, a jogrendszer, az életforma területén is egybevágtak a kemalisták törekvései és a néptömegek érdekei. Ámde a kemalista kormány nem az egész nép, hanem csak a nemzeti burzsoázia érdekeit védelmezte.

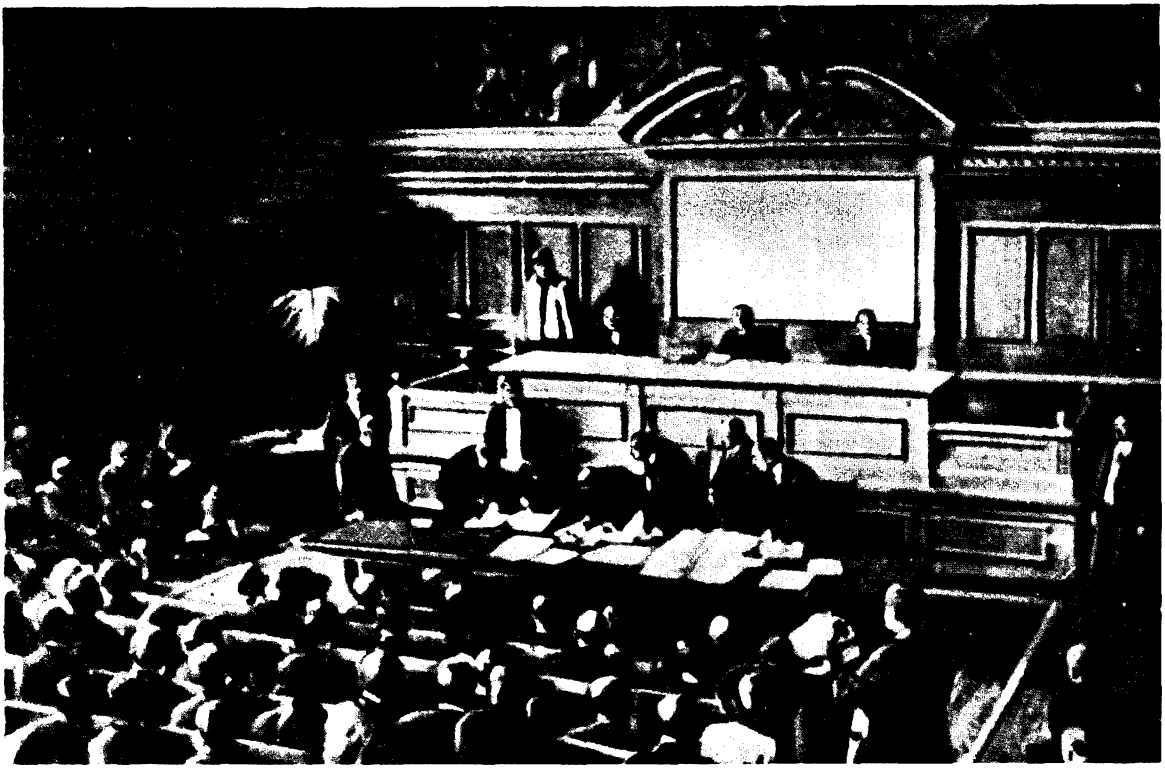

A lausanne-i szerződés aláírása 1923. július 24-én
Fénykép

A felszabadító háború terheinek legnagyobb részét a parasztság viselte. A győzelem után mégsem könnyítettek eléggé sorsán. Musztafa Kemál azt mondotta, hogy „az eke az a toll, amelyel Törökország történelmét írják", és hogy a török paraszt nem egyszerűen paraszt, hanem „úr paraszt". De ez az „úr paraszt", miután a külső ellenség legyőzése után hazatért otthonába, újra a földbirtokosok, az uzsorások, a csendőrség kegyetlen elnyomása alá került. Még az „asar" elnevezésű régi feudális adót (tizedet) és a megváltási rendszert is csak 1925-ben szüntették meg.

A török proletariátus helyzete ugyancsak nehéz volt. Továbbra is váratott magára a munkástörvényhozás, nem szabályozták a munkaidőt, a munkabért, a női- és gyermekmunkát; szakszervezetek még nem működtek.

A kemalista kormány üldözte a munkásmozgalmat. Már az imperialistaellenes háború idején akadályokat gördített a marxista—leninista eszmék terjesztése elé, hajszát indított az 1920-ban megalakult Kommunista Párt, a parasztszervezetek ellen. A háború befejeződése után még leplezetlenebbül nyilvánult meg a kemalista rendszer osztályjellege. 1922 őszén, nyomban a görögök legyőzése után, a kormány betiltotta a Kommunista Párt Ankarába összehívott kongresszusát, amelyre pedig előzőleg engedélyt adott. Sok kommunistát letartóztattak. A Kommunista Párt nem sokkal utóbb teljesen illegalitásba szorult.

Mindezek ellenére a kemalizmusnak — mint olyan irányzatnak, amely Törökország függetlenségének megszilárdítására törekedett — még volt progresszív jelentősége. A kemalisták az államrendszer, a közigazgatás, az igazságszolgáltatás, a közoktatás és a kultúra területén burzsoá-nemzeti reformokat hajtottak végre, fejleszteni igyekeztek a nemzetgazdaságot, kiszorították a kulcspozíciókból a komprádor burzsoáziát és a külföldi tőkéseket.

A török hadsereg bevonulása Isztambulba, 1923. október 6-án
Fénykép

Ebben az időszakban a Kemál-kormány külpolitikája is nemzeti jellegű volt. A kemalisták, felismervén, hogy a független Törökország és az imperialista hatalmak között kibékíthetetlen ellentét feszül, szembeszálltak az imperialisták Törökország leigázására irányuló ismételt kísérleteivel, barátságos viszonyt tartottak fenn a Szovjetunióval. Bár ezt a politikát nem folytatták következetesen, mégis hosszú évekig akadályozták vele az imperialista hatalmak agresszív terveinek megvalósítását, s így hozzájárultak a béke megszilárdításához a Közel- és Közép-Keleten.

AZ IRÁNI NEMZETI FELSZABADÍTÓ MOZGALOM

A világháború töméntelen szenvedést zúdított az iráni népre. Irán hivatalosan semlegesnek nyilvánította magát, de a hadviselő felek nem törődtek ezzel. Az ország területe a háború legelső napjaitól kezdve a német—török és az angol—orosz csapatok hadműveleteinek színtere lett. Sok várost és falut leromboltak. Súlyosan nehezedtek a lakosságra a rekvirálások, a hadiadók. A földművelés és az állattenyésztés erősen hanyatlott, a kereskedelem katasztrofálisan összezsugorodott. A háború vége felé éhínség tört ki, amelynek nyomában tífusz-, himlő- és spanyolnátha-járvány dühöngött. Az országutakon csapatokban kóboroltak a hajléktalan, éhező emberek.

Irán függetlenségének utolsó maradványait is elvesztette. A külföldi imperialisták, fegyveres erőikre támaszkodva, akadálytalanul garázdálkodtak az általuk elfoglalt területeken. A teheráni központi kormánynak már egyáltalán nem volt tekintélye. Ahmed sah, a Kadzsar-dinasztia számtalan hercege, az udvari tisztségviselők és kegyencek, a miniszterek és a kormányzók gátlástalanul fosztogatták az államkincstárt, és alaposan megszedték magukat. Az egész tartományok fölött

uralkodó kánok és más feudális nagy- és kisbirtokosok kíméletlenül kizsákmányolták a gúzsba kötött parasztságot. A néptömegek nyomorából és ínségéből óriási vagyonokat halmoztak fel az uzsorások, a komprádor burzsoázia, a külföldi cégek bizományosai. Az uralkodó körökben szemernyi hazafias érzés sem volt; beérték a politikai hatalomnak azzal a részével, amelyet a külföldi imperialisták meghagytak a kezükben.

A lakosság széles rétegeire — a munkásokra, a parasztokra, a városi kispolgárságra, a nemzeti burzsoáziára, az értelmiségre — elviselhetetlen súllyal nehezedett az imperialista és a feudális elnyomás. Iránban óriási és közvetlen visszhangot keltett a Nagy Októberi Szocialista Forradalom. A szovjet kormány bejelentése, hogy kivonja Irán területéről az orosz csapatokat, továbbá Irán teljes függetlenségének szovjet részről történt elismerése mélységes rokonszenvet ébresztett az iráni népben Szovjet-Oroszország iránt, és új reményeket keltett benne az imperialista elnyomás alól való felszabadulást illetően. Mindezek folytán Iránban közvetlenül a háború után gyors fejlődésnek indult a nemzeti felszabadító mozgalom, amelyet azonban a demokratikus erők gyengesége és a nemzeti burzsoázia következetlensége jellemzett. A nemzeti burzsoázia egyes helyeken a szabadságharc élére próbált állni, de megrettent a néptömegek aktivitásától. Az iráni nép nemzeti felszabadító mozgalma az angol imperializmus erélyes ellenállásával találta magát szemben. Miután az orosz csapatok elhagyták Irán területét, Anglia hozzáfogott az egész ország megszállásához. Segítségére volt ebben néhány orosz tiszt is, akik nem akartak visszatérni Oroszországba, hanem Iránban maradtak; a szovjethatalommal szemben érzett gyűlöletük fehérgárdistákká, imperialista bérencekké tette őket.

Az angol imperialistáknak messzemenő terveik voltak Iránnal. Felvonulási területnek szemelték ki Szovjet-Oroszország ellen (innen indultak el a Dunsterville tábornok parancsnoksága alatt álló intervenciós csapatok Bakuba és a Malleson tábornok vezette csapatok Közép-Ázsiába), s ezenfelül be akarták kapcsolni a „Közel-keleti Birodalomba", amin az angol gyarmatoknak és félgyarmatoknak Indiától a Boszporuszig megszakítás nélkül terjedő láncolatát értették.

1918-ban az angol imperialisták rákényszerítették a sah kormányát, hogy szakítsa félbe a Pétervárott megkezdett tárgyalásokat, amelyen a Szovjet-Oroszország és Irán között létesítendő barátságos, az egyenjogúságon alapuló kapcsolatokról volt szó. A szovjet kormány I. O. Kolomijcev vezetésével diplomáciai missziót küldött Teheránba, de az angol hatóságok letartóztatták és Bagdadon keresztül Indiába toloncolták a misszió tagjait. Kolomijcevnek sikerült elkerülnie a letartóztatást, s viszontagságos utazás után hazaérkezett Szovjet-Oroszországba. 1919 nyarán ismét Iránba utazott; magával vitte a szovjet kormány jegyzékét, amely rögzítette az Irán irányában folytatott szovjet politika alapelveit: az Iránt „befolyási övezetekre" felosztó 1907-es angol—orosz egyezmény semmissé nyilvánítása, a kapitulációs előjogokról való lemondás, Irán mentesítése a cári kormánynál fennállt tartozásaitól és az orosz alattvalóknak adott koncessziók alól, amelyek az országra nézve hátrányosak voltak stb. Kolomijcev második utazása tragikusan végződött: nyomban az iráni határ átlépése után elfogták és agyonlőtték az orosz fehérgárdisták, akik az angol és iráni hatóságok védnöksége alatt álltak, és katonai támogatásukat élvezték.

Az ország megszállása után Anglia írásban is rögzítette Irán függő helyzetét. 1919. augusztus 9-én aláírták az angol—iráni szerződést, amely lényegében brit protektorátus alá helyezte az országot. Az iráni minisztériumokhoz és más kormányhivatalokhoz angol tanácsadókat osztottak be. Az angol katonai misszió korlátlan felhatalmazást kapott arra, hogy megszervezze az iráni hadsereget, angol parancsnoki karral. Anglia kizárólagos jogot szerzett a vasutak és egyéb közlekedési utak építésére. Új vámtarifát léptettek életbe, amely különösen alacsony vámokat állapított meg az Angliából importált árukra. Mindezek fejében a szerződés értelmében Irán kétmillió font sterling összegű kölcsönt kapott volna Angliától.

Az 1919-es angol—iráni szerződés angol gyarmattá szándékozott változtatni Iránt, s egyúttal

előretolt állássá kívánta kiépíteni a bakui kőolajhoz, Asztrahanyhoz és a Kaszpi-tenger mellékéhez vezető úton. A szerződés végrehajtása azonban nagy nehézségekbe ütközött. Szovjet-Oroszországnak az ellenforradalom és az imperialista intervenciósok fölött aratott győzelmei, a keleti népek nemzeti felszabadító mozgalmának erősödése mindinkább aláásták az angol imperializmus pozícióit. Iránban fokozódott az imperialistaellenes hangulat. Merészebb cselekvésre szánta el magát a nemzeti burzsoázia is, amelyet aggasztott az ország gazdasági helyzetének rohamos rosszabbodása. Az angol megszállók nyílt garázdálkodása növelte a felháborodást a katonatisztek, hivatalnokok, polgári értelmiségiek körében.

Ingadozás volt tapasztalható az uralkodó körökben is. 1919 novemberében Ahmed sah Londonba utazott, hogy az angoloktól kérjen védelmet saját népével szemben. Távollétében Teherán utcáin kiáltványok jelentek meg, amelyek tiltakoztak az angol—iráni szerződés ellen, és nyomatékosan azt „tanácsolták" a sahnak, hogy ne próbáljon hazatérni. A kormány, az angoloktól félve, nem utasította vissza a szerződést, de arra sem szánta rá magát, hogy a szerződés ratifikálása végett összehívja a medzsliszt.

Az iráni nép haragja az angol megszállás ellen az országban több helyütt imperialistaellenes felkelésekben tört ki. E lázadások nem olvadtak egybe, nem eredményeztek általános, az egész országra kiterjedő fegyveres felkelést, de még így is súlyos csapásokat mértek az angol uralomra és a Kadzsar-monarchiára.

1920 áprilisában hatalmas nemzeti demokratikus felkelés lángolt fel az Iránhoz tartozó azerbajdzsán területek legfontosabb városában, Tebrizben. A felkelés fő erejét kézművesek, kiskereskedők, munkások, értelmiségiek alkották. Vezetését egy választott bizottság látta el, amelynek élén Mamed (Mohamed) Hiabani sejk állott. A felkelők egész Irán számára függetlenséget, az azerbajdzsán tartomány részére pedig autonómiát követeltek. Harcuk eleinte sikeres volt. Előzvén a sah hivatalnokait, a felkelők gyakorlatilag önálló kormányt hoztak létre, ez azonban csak néhány hónapig tudta tartani magát. Hiabani nem tudta és nem is akarta antifeudális harcra mozgósítani a parasztságot, nem vette fel a kapcsolatokat a szomszédos Gilan tartomány forradalmáraival. A vezetők gyávasága, a reakciósok elleni harcban tanúsított erélytelensége és a bizottság egyes tagjainak nyílt árulása lehetővé tette a sah kormánya számára, hogy 1920 őszén leverje a felkelést. Hiabanit és sok hívét bestiális kegyetlenséggel meggyilkolták.

Jelentős imperialistaellenes megmozdulás színhelye volt ugyanebben az évben Horaszan tartomány is (fővárosa Meshed), de ezt a felkelést ugyancsak elfojtották a sah seregei.

Iráni partizánok
Fénykép. 1920

A nemzeti felszabadító mozgalom a legnagyobb lendülettel Gilan tartományban bontakozott ki, s következményei is itt voltak a legjelentősebbek. A gilani mozgalomban részt vettek a dzsengeli osztagok is. (Dzsengelik = erdei partizánok; dzsengel perzsa nyelven erdőt jelent.) Vezetőjük egy burzsoá nacionalista, Kucsek kán volt. A partizánosztagok tagjainak többsége parasztokból, munkásokból, kézművesekből került ki. A küzdelmekben Resht, Enzeli és más gilani városok munkásai és kispolgári elemei is részt vettek.

A megmozdulás közvetlen indítéka a szovjethatalom bakui győzelme volt, és az a körülmény, hogy a fehérgárdista és angol csapatok elmenekültek Enzeliből, mert odaérkezett a szovjet Kaszpi-tengeri flottilla. 1920. június 5-én Reshtben megalakult Gilan tartomány önálló kormánya. Az októberi forradalom és a Szovjet-Oroszország iránt érzett rokonszenv hatására a gilani forradalmárok szovjet mintára szervezték meg hatalmukat: Gilant szovjetköztársasággá kiáltották ki. A tartományt a Népbiztosok Tanácsa kormányozta, a fegyveres osztagok a Vörös Hadsereg nevet viselték, s élükön Forradalmi Katonai Tanács állott. Mindez azonban csak külső hasonlatosságot jelentett a szovjet államrendszerrel: a gilani szovjetek nem a proletárdiktatúra szervei voltak. A gilani nemzeti felszabadító mozgalom valójában polgári demokratikus jellegű volt.

A forradalmi fellendülés tetőfokán megalakult Iránban a Kommunista Párt. Megalakításában a legfontosabb szerepet az Adaljat (Igazság) nevű munkáspárt tagjai játszották (ez a párt 1916-ban alakult). 1920. június 22-én Enzeliben összeült Irán Kommunista Pártjának I. kongresszusa, amely jóváhagyta a párt programját és szervezeti szabályzatát, továbbá állást foglalt amellett, hogy demokratikus egységfrontot kell létrehozni az angol imperializmus és a sah rendszere ellen.

Irán Kommunista Pártjának első fontos akciója a gilani forradalomban való részvétele volt. A forradalmat vezető forradalmi demokrata blokk élén Kucsek kán és a kommunisták álltak. Támogatták őket a kereskedők és néhány földbirtokos is. A blokk azonban nem volt szilárd. Kucsek kán és hívei gátolni igyekeztek a mozgalom demokratikus irányú fejlődését, az iráni kommunisták pedig — kivált működésük kezdetén — nem rendelkeztek kellő tapasztalatokkal, és gyakran balos, szektás hibákat követtek el. Kucsek kán és a kommunisták között konfliktusok támadtak, amelyeket nyomban kihasználtak a nemzeti felszabadító mozgalom külső és belső ellenségei, köztük az imperializmus titkos ügynökei is. A gilani Vörös Hadseregnek a sah csapatai ellen indított hadműveletei sikertelenek voltak. Ugyancsak nem jártak sikerrel a gilaniak azon kísérletei, hogy megnyerjék a szomszédos tartományokat.

E negatív vonások ellenére a gilani nemzeti felszabadító mozgalom nagy hatást gyakorolt Irán egész történelmi fejlődésére. A gilani események arra késztették az iráni nemzeti burzsoáziát, hogy új módon keresse a kivezető utat a válságból. A kis létszámú és gyenge iráni nemzeti burzsoázia, ha nem is mert nyíltan csatlakozni a forradalmi antiimperialista harchoz, egyre inkább meggyőződött az angol imperialisták elkergetésének és a Kadzsar-féle rezsim megdöntésének szükségességéről.

Irán uralkodó körei lavírozni próbáltak. Mivel nemcsak a néptömegek gyakoroltak nyomást rájuk, hanem a kereskedők is — akiknek érdekük volt a Szovjet-Oroszországgal folytatott kereskedelem helyreállítása —, az iráni kormány 1920 őszén megbízottat küldött Moszkvába, hogy tárgyaljon egy szovjet—iráni szerződés megkötéséről. 1921 elején Irán hozzájárulását adta ahhoz, hogy teljhatalmú szovjet megbízott utazzék Teheránba. A moszkvai tárgyalások sikeresen haladtak előre, és a szovjet—iráni szerződés hamarosan aláírásra készen állt.

Látva a sah rendszerének ingatagságát és megdöntésének elkerülhetetlenségét, az angol imperialisták elhatározták, hogy a legfelsőbb vezetésben végrehajtandó államcsínnyel akadályozzák meg a forradalom kirobbanását. E célból támogatást nyújtottak a burzsoá-földesúri ellenzéknek, amely megmozdulásra készült a kormány ellen. Az ellenzék egyik vezetője, az angolokkal szoros kapcsolatban álló Szajid Zija ed-Din újságíró és diplomata — aki még nem is olyan régen az egekig

magasztalta az angol—iráni szerződést — most a függetlenség lelkes hívének és bajnokának adta ki magát. Titkos összeesküvő bizottságot alakított, megnyerte magának az iráni kozákhadosztály alezredesét, Riza kánt, s az ő segítségével 1921. február 21-én (iráni időszámítás szerint hut 3-án) államcsínyt hajtott végre. A régi kormányt megdöntötték. Szajid Zija ed-Din lett a miniszterelnök, Riza kán pedig a kozákhadosztály parancsnoka, majd hadügyminiszter.

Az angol imperialisták azt remélték, hogy Szajid Zija ed-Din elfojtja majd a nemzeti felszabadító mozgalmat, meghiúsítja a Szovjet-Oroszországgal való megegyezést, és életbe lépteti az 1919-es angol—iráni szerződést. E feladatok közül az első egybeesett a Kadzsar-rezsim volt burzsoá-földesúri ellenzékének terveivel; az új kormány valóban harcot indított a forradalmi mozgalmak ellen, mindenekelőtt Gilanban. De az addigi helyzetet nem lehetett változatlanul fenntartani. A hut 3-i államcsíny, bár kieszelői angol ügynökök voltak, azokat a jelentős változásokat tükrözte, amelyek az iráni osztályerőviszonyokban végbementek. A feudális arisztokrácia uralmát a burzsoá-földesúri blokk hatalma váltotta fel, amelyben a nemzeti burzsoázia számottevő befolyással rendelkezett.

Felkelőt ábrázoló gilani kézműves szőnyeg. 1921

Szajid Zija ed-Dinnek nem sikerült megakadályoznia a szovjet—iráni szerződés megkötését: 1921. február 26-án aláírták a szerződést. Feltételei rendkívül előnyösek voltak Irán számára. A szovjet kormány elismerte Irán függetlenségét, lemondott a kapitulációkról és a nem egyenjogú szerződésekről, elengedte Iránnak a cári kormány által nyújtott kölcsönökből fennmaradt tartozásait, és minden ellenszolgáltatás nélkül nagy anyagi értékeket bocsátott az iráni nép rendelkezésére. Különösen nagy volt a szerződés politikai jelentősége. Irán először került valóban egyenrangú kapcsolatba egy nagyhatalommal. Anglia most már nem gondolhatott arra, hogy változatlan formában fenntartsa uralmát Irán fölött. Nagy jelentőségű volt a szerződés 6. cikke, amely kimondta, hogy Szovjet-Oroszország csapatai ideiglenesen iráni területre léphetnek, ha az ország területét Szovjet-Oroszországgal szemben ellenséges cselekményekre használnák fel, és ha Irán a saját erejével nem lenne képes megvédelmezni függetlenségét.

Szajid Zija ed-Din nem sokáig volt hatalmon. 1921 májusában Teheránból Bagdadba, angol pártfogóinak védőszárnyai alá kellett menekülnie. Ettől kezdve ténylegesen Riza kán gyakorolta a hatalmat, bár hivatalosan 1923 őszéig csak a hadügyminiszteri posztot töltötte be.

A Riza kán vezette burzsoá-földesúri blokk végrehajtott néhány haladó jellegű intézkedést. Semmisnek nyilvánította az angol—iráni szerződést, eltávolította a minisztériumokból és a hadseregből az angol instruktorokat. Lord Curzon angol külügyminiszter a Lordok Házában ezzel kapcsolatban kijelentette, hogy „igen nagy csalódást, sőt szinte elkeseredést érez", mert az iráni kormány „maga dobta el az alkalmat, hogy sorsát Nagy-Britannia segítségével révbe juttassa, és ehelyett most a szovjet kormány jóindulatát és kegyeit keresi... Amennyire meg tudom ítélni — fűzte hozzá lord Curzon —, erőfeszítéseink merőben hiábavalók voltak, és a jelen pillanatban semmiféle tényezőt nem látok, amely ez irányú tevékenységünk folytatására késztethetne bennünket."

A szovjet—iráni szerződés előmozdította a Szovjet-Oroszországgal fenntartott gazdasági kapcsolatok fejlődését, ami igen fontos volt az iráni gazdaság számára. Erősödtek a két ország közötti politikai kapcsolatok is. Az iráni kormány lépéseket tett a hazai ipar, a közlekedési utak, a belkereskedelem fejlesztésére. Valamivel később Riza kánnak sikerült leküzdenie a feudális szeparatista elemek ellenállását, s megerősítenie a központi államhatalmat.

De a hut 3-i államcsíny után megalakult új iráni kormány és Riza kán nem kevésbé fontosnak tartotta a gilani forradalmi nemzeti felszabadító mozgalom leverését is. A gilani vezetők közt dúló belső harc megkönnyítette ezt a feladatot. 1921 őszén Irán Kommunista Pártjának képviselői, Amu-ogli Hajdar kán vezetésével tanácskozásra gyűltek össze Kucsek kánnál, itt azonban elfogták és meggyilkolták őket. Ezzel az áruló, hitszegő cselekedettel Kucsek kán kormánya demoralizálta a gilani forradalmi mozgalom sorait, s így Riza kán csapatai szinte kardcsapás nélkül vonultak be Gilanba. Kucsek kán egy kicsiny csapattal a hegyekbe menekült, s ott egy hegyszorosban fagyhalált szenvedett.

Riza kán a forradalmi mozgalom más gócait is felszámolta. Hajszát indított a Teheránban és más nagyobb városokban megalakult munkásszervezetek ellen. Riza kán lassanként diktátorrá vált. 1923 októberében Ahmed sah, aki rövid idővel azelőtt tért vissza külföldről, kénytelen volt őt miniszterelnökké kinevezni. Két év múlva a medzslisz törvényben mondta ki a Kadzsar-dinasztia trónfosztását, és Riza kánt emelte trónra, Riza sah Pehlevi néven.

Az iráni nemzeti felszabadító mozgalom eredményeként tehát vége szakadt a Kadzsar-dinasztia uralmának, és Irán kivívta állami szuverenitását. De a hatalomra jutott burzsoá-földesúri blokk következetlen és bátortalan volt a nemzeti érdekek védelmében, és nem tudta biztosítani az ország függetlenségét.

AFGANISZTÁN FELSZABADÍTÓ HÁBORÚJA AZ ANGOL IMPERIALIZMUS ELLEN

Afganisztán az 1878—1880-as angol—afgán háború után Anglia félgyarmatává lett. Hiába volt az országnak emírje, kormánya és saját nemzeti hadserege, ez még nem biztosította önállóságát. Afganisztán Anglia közvetítésével érintkezett a külországokkal, méghozzá nem is a londoni kormány, hanem az indiai angol kormányzat útján, ami még inkább kiemelte Afganisztán alárendelt helyzetét. Az angol imperialisták az afgán belügyekbe is beleavatkoztak.

Gazdasági és társadalmi szempontból Afganisztán még Törökországnál és Iránnál is elmaradottabb volt. Etnikailag tarka lakosságának túlnyomó többségét letelepült és nomád parasztok alkották, akiket a feudális földesurak és a törzsek élén álló kánok kegyetlenül kizsákmányoltak. Az ipart egy Kabulban létesített Masin Kana elnevezésű kincstári üzem képviselte, amelyben főleg a hadsereg részére állítottak elő különféle cikkeket. Működött még ezenkívül néhány, félig kézműves jellegű műhely. A külkereskedelem a külföldi tőkésekkel szoros kapcsolatban álló komprádor burzsoázia kicsiny csoportjának a kezében volt. A nemzeti kereskedő burzsoázia kis létszámú és politikailag gyenge rétegének fejlődését erősen akadályozták a feudális és félfeudális viszonyok, a közigazgatás önkényeskedése, a vagyonbiztonság hiánya, a belső vámok és az angol elnyomás.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme, a törökországi, az iráni és az indiai nemzeti felszabadító mozgalom fejlődése nagy hatással volt az afgán népre. A lakosság széles rétegei egyre elégedetlenebbek voltak a fennálló helyzettel.

A válság különösen kiéleződött, amikor az angol imperialisták iráni és közép-ázsiai intervenciója abba a komoly veszélybe sodorta Afganisztánt, hogy félgyarmatból Anglia gyarmatává válik. Az angolbarát Habibullah emír semmit nem tett e veszély elhárítására. Romlott az ország gazdasági helyzete is. Szovjet-Oroszországgal teljesen, Indiával pedig csaknem teljesen megsza-

kadtak a kereskedelmi kapcsolatok. Ebből kára származott mind a kereskedőknek, mind a földesuraknak, mind pedig az államkincstárnak. Az emír az adóprés megszorításával és a hadsereg zsoldjának csökkentésével próbálta újra feltölteni a kiürült államkincstárt. Egyúttal előkészületeket tett arra is, hogy bekapcsolódjék az angolok közép-ázsiai szovjetellenes intervenciójába.

Nyugtalanság lett úrrá az uralkodó körök legfelső rétegén is. 1918 derekán sikertelen merényletet követtek el Habibullah ellen, majd 1919. február 21-én megölték őt. Helyére harmadik fia, Amanullah kán került. Amanullah az úgynevezett ifjúafgán csoporthoz tartozott, amely „Ázsia ébredése" idején alakult meg, és a függetlenségi harcot tekintette feladatának. Az események alakulásában nagy szerepet játszott, hogy a kabuli helyőrség csapatai, valamint a Dzselalabadban állomásozó katonák katonabizottságot alakítottak, leváltották és letartóztatták a tisztek egy részét.

Jóllehet Amanullah kán trónra lépése nem eredményezte a társadalmi és politikai rendszer forradalmi átalakítását, ez az államcsíny mégis többet jelentett, mint egyszerű emírváltozást: az ifjúafgánok a lakosság és a hadsereg támogatásával kerültek hatalomra.

Az új emír első kiáltványában leszögezte, hogy „Afganisztánnak szabaddá és függetlenné kell válnia... rendelkeznie kell mindazokkal a jogokkal, amelyekkel más szuverén államok rendelkeznek". Az indiai alkirályhoz intézett levelében kormányát „szabadnak és függetlennek" nevezte, és azt javasolta, hogy Afganisztán és Anglia kössenek egymással az egyenjogúságon alapuló, kölcsönösen előnyös szerződést. Az indiai—angol kormányzat elutasította ezt a javaslatot, de Amanullah levelének tartalma közismertté vált Indiában, és rokonszenvtüntetéseket váltott ki az Afganisztánnal határos muzulmán tartományokban.

A külföldi államok közül elsőnek Szovjet-Oroszország ismerte el Afganisztán függetlenségét. 1919. április 7-én Amanullah levelet intézett a szovjet kormányhoz, amelyben azt javasolta, hogy létesítsenek a két ország között állandó, szívélyes kapcsolatokat. Rövid idő múlva, május 27-én megérkezett a szovjet kormány kedvező válasza. Mivel a két ország között ekkor nem volt közvetlen összeköttetés, a diplomáciai képviselők kicserélését az év végére halasztották; az első időkben Szovjet-Oroszországot a Turkesztáni Szovjet Köztársaság 1919 májusában Kabulba érkezett missziója képviselte Afganisztánban.

Amanullah már április 13-án nyilvánosságra hozta, hogy a szovjet kormányhoz fordult, és ezzel világosan értésére adta Angliának, hogy önálló külpolitikát fog folytatni. Az afgán kormány egyszersmind támogatta a pustunok (Északnyugat-Indiában élő afgán törzsek) imperialistaellenes harcát. Közölte, hogy Afganisztán menedéket nyújt mindenkinek, aki politikai okokból el akarja hagyni Indiát. A pustunok vezetői Kabulba utaztak, hogy közös tervet dolgozzanak ki az Anglia elleni akciókra, s fegyvert is kaptak az afganisztáni fegyverraktárakból. Röviddel utóbb a Kabulban élő indiai emigránsok megalakították India ideiglenes forradalmi kormányát.

Az afgán kormány erélyesen tiltakozott a Rowlatt-törvény indiai életbe léptetése és az amritsari vérfürdő ellen. Amanullah mindkét esetben kiáltványban ítélte el Angliát.

Az angol imperialisták fegyveres erővel próbálták Afganisztánt behódolásra kényszeríteni. 1919. május 3-án az angol határőrcsapatok fegyveres összetűzést provokáltak a Khyber-hágónál. Kitört az angol—afgán háború, sorrendben immár a harmadik. Anglia részéről ez jellegzetesen gyarmati háború volt, Afganisztán részéről viszont igazságos, függetlenségi háború.

A szemben álló hadseregek erőviszonyai az afgánok szempontjából kedvezőtlenül alakultak. Az angolok számbelileg is túlerőben voltak (az angol—indiai hadsereg létszáma 340 000 főre rúgott), és különösen fölényben voltak a fegyverzet és a felszerelés terén. Ennek ellenére az afgán hadsereg, a felkelt törzsekkel együtt, bátran küzdött a gyarmatosítók ellen. Az egyik frontszakaszon a Mohamed Nadir tábornok parancsnoksága alatt álló afgán csapatok benyomultak a pustunok lakta indiai területre is, és támogatták azok angolellenes felkelését.

A legfontosabb frontszakaszon, amely a Khyber-hágónál húzódott, az angolok visszaszorítot-

ták az afgánokat; sikerüket azonban nem fejlesztették tovább, hanem sietve befejezték a háborút. Június 3-án, egy hónappal a hadműveletek kezdete után, fegyverszünetet kötöttek. 1919. augusztus 8-án Afganisztán és Anglia megbízottai Rawalpindiben aláírták az előzetes békeszerződést, amelyben Anglia megígérte Afganisztán függetlenségének elismerését.

A háború ilyen kimenetelét elsősorban a nemzetközi helyzet tette lehetővé. Anglia óriási nehézségekkel küzdött az egész Közel- és Közép-Keleten: Törökországban, Iránban, az arab országokban. India is forrongott. A szovjetellenes intervenció nagy erőfeszítéseket követelt az imperialista hatalmaktól, köztük Angliától, sikere azonban egyre kétségesebbé vált. Az angol kormánykörök ebben a helyzetben veszélyesnek ítélték az afganisztáni háború elhúzódását, hiszen itt Angliának még a legkedvezőbb esetben is igen hosszú időt és sok energiát kellett volna fordítania az afgán nép szívós ellenállásának leküzdésére; ezért jobbnak látták megkötni a rawalpindi szerződést, azzal a hátsó gondolattal, hogy majd később leszámolnak Amanullahhal.

A független Afganisztán hathatós támogatást kapott Szovjet-Oroszországtól. A szovjet—afgán tárgyalások — amelyek Kabulban kezdődtek, majd Moszkvában folytatódtak — 1921. február 28-án a két ország közötti szerződés létrejöttéhez vezettek. A szovjet—afgán szerződés a két fél teljes egyenjogúságán alapult. A szovjet kormány ezenfelül anyagi támogatást is nyújtott Afganisztánnak. Mindez lényegesen megszilárdította Afganisztán politikai pozícióit. A szerződés 1921 őszén történt ratifikálása és életbe léptetése után Anglia kénytelen volt elismerni Afganisztán függetlenségét, s a két ország között megtörtént a diplomáciai képviselők cseréje. Az afgán kormány a szovjet—afgán barátságra támaszkodva tudta visszaverni Angliának azokat a próbálkozásait, amelyeket az Afganisztán fölötti uralom visszaszerzésére tett.

Afganisztán egész külpolitikája imperialistaellenes irányzatú volt. Ennek alapján közeledett egymáshoz Afganisztán és a kemalista Törökország. A két ország 1921-ben Moszkvában szövetségi szerződést kötött. Az afgán—török szerződés megállapította, hogy „a keleti világ a felemelkedés, az ébredés és a felszabadulás időszakába lépett", és kimondta „a Kelet összes népének teljes szabadságát és a függetlenséghez való jogát". Ugyanebben az évben Afganisztán Iránnal is politikai szerződést kötött, amely a barátság és a semlegesség elvén alapult.

Belpolitikai téren az afgán kormány progresszív reformok végrehajtását tartotta fő feladatának. Törvénybe iktatták az alkotmányos rendszert, törvényhozó testületet állítottak fel, központosították az államigazgatást, világi iskolákat alapítottak, többek között a nők számára is; megtiltották a rabszolgakereskedelmet, megszüntették a belső vámok nagy részét, szabályozták az adórendszert. E nagy jelentőségű reformok az első komoly kísérletet jelentették Afganisztánnak a középkori elmaradottságból való kiemelésére.

Amanullah tömegbázisa azonban szűk és ingatag volt. A kereskedelemmel kapcsolatban álló néhány földesúr és a kereskedők egy része támogatta őt, de a nép és a kormány között áthidalhatatlan szakadék tátongott. A törzsek élén álló kánok, a befolyásos muzulmán papság és a komprádor elemek ellenséges magatartást tanúsítottak. Az angol imperialisták szüntelen élesztgették és szították a reakciós körök elégedetlenségét. Nem tettek le a reményről, hogy visszaállíthatják uralmukat Afganisztánban, és szívósan dolgoztak Amanullah kormányának megdöntésén.

IMPERIALISTAELLENES HARC EGYIPTOMBAN

Az imperialista világháború és a Nagy Októberi Szocialista Forradalom nagy lökést adott a nemzeti felszabadító mozgalom fejlődésének Egyiptomban is, amely 1882-ben történt megszállása óta valójában angol gyarmat volt.

Anglia 1914-ben hivatalosan is protektorátussá nyilvánította Egyiptomot. A gyarmati függés csakhamar elviselhetetlenné vált az egyiptomi nép számára. A töméntelen adó, rekvirálás, a

Fellah-tüntetés Kairóban
Fénykép. 1919

„munka-hadtestbe" és a „tevés hadtestbe" való többszöri mozgósítás, a gyarmatosítók basáskodása és erőszakoskodásai sürgetően szükségessé tették az ország felszabadítását az idegen elnyomás alól. Nem békült meg a gyarmati rendszerrel a háború alatt számottevően megerősödött nemzeti burzsoázia sem. Még a földesúri körökben is angolellenes hangulat uralkodott. A gyarmatosítók egyetlen, nagyon ingatag támasza az arisztokrata- és komprádor elemek vékony rétege volt, élén Huszejn Kamil szultánnal, akit Anglia 1914-ben ültetett Egyiptom trónjára.

1918. november 13-án, két nappal a világháború befejeződése után, néhány egyiptomi politikus az angol főbiztos elé terjesztette azt a követelést, hogy Anglia adjon teljes függetlenséget Egyiptomnak. Ugyanezen a napon küldöttség (arabul: vafd) alakult, abból a célból, hogy Londonba utazzék és ott tárgyalásokat folytasson a brit kormánnyal a protektorátus megszüntetéséről, majd pedig Párizsban részt vegyen a békekonferencián. A Vafd lényegében a nemzeti felszabadító mozgalmat vezető egyiptomi nemzeti burzsoázia politikai szervezete, a későbbi burzsoá-földesúri párt csírája volt.

A Vafdban a legnagyobb befolyással a küldöttség elnöke, Szaád Zaglul pasa rendelkezett. Zaglul meggyőződéses híve volt ugyan az egyiptomi függetlenségnek, de ellenezte a harc forradalmi módszereit, sőt korábban még az angolokkal való együttműködést is lehetségesnek találta. 1913-ban, amikor Egyiptomban felállították a Törvényhozó Gyűlést — afféle tanácskozási joggal felruházott parlament volt ez —, a legmagasabb választott tisztséget, az alelnökséget Zaglulra ruházták. (Az elnököt a kormány nevezte ki.)

A nemzeti burzsoázia és a liberális földbirtokosok politikai szervezete, amelyet a háború után Zaglul vezetett, objektíve haladó szerepet játszott, még ha megpróbálta is visszafogni a néptömegek forradalmi aktivitását. (A Vafd alapszabályzata kimondta, hogy a függetlenséget „békés és törvényes eszközökkel" kell megszerezni.)

Az angol kormány határozottan visszautasította azt a követelést, hogy az egyiptomi küldöttség megjelenhessék Londonban és Párizsban. Válaszul a vafdisták nagyszabású tiltakozó hadjáratot indítottak. Az angol hatóságok csírájában akarták elfojtani a nemzeti felszabadító mozgalmat, s ezért elhatározták, hogy már a kezdet kezdetén megtorló intézkedésekhez folyamodnak. 1919 március elején Zaglult és a Vafd három másik vezetőjét letartóztatták és Málta szigetére száműzték. Az önkénynek ez a megnyilvánulása csak olajat öntött a tűzre. Országszerte viharos tüntetésekre, sztrájkokra, a rendőrséggel és a katonasággal való összeütközésekre került sor. Spontán fegyveres felkelés tört ki, olyan méretű, amilyenre Egyiptomban még sohasem volt példa. A felkelésben a városi és falusi dolgozók nagy tömegei vettek részt. A fellahok (parasztok) megtámadták az angol csapatszállító szerelvényeket, tönkretették a vasútvonalakat és a távíróvonalakat. Országszerte hangoztatták a nemzeti követeléseket: adjanak Egyiptomnak teljes függetlenséget, szüntessék meg a protektorátust, távolítsák el az angol csapatokat. A gyarmatosítók kezéből csaknem egy hónapra kicsúszott az ország fölötti uralom. Az államapparátus megbénult.

A felkelést csak április elejére sikerült elfojtani, véres terror segítségével, amely rengeteg áldozatot szedett a lakosság köréből. A Vafd határozatlansága és ingadozásai megkönnyítették az angol imperialisták dolgát. A vafdisták nem tettek semmit a nép felfegyverzésére, és maguk is aláírták az angolok kezdeményezésére 1919. március 27-én kiadott felhívást, amely a küzdelem abbahagyására szólította fel a tömegeket.

Az angol hatóságok azonban kénytelenek voltak szabadon engedni a Vafd letartóztatott tagjait, és megengedni nekik, hogy Párizsba utazzanak. De a vafdisták semmit sem értek el a békekonferencián. A Németországgal kötött versailles-i békeszerződés magában foglalta Anglia Egyiptom fölötti protektorátusának elismerését is. Az Egyesült Államok ugyancsak hivatalosan elismerte a protektorátust.

Egyiptomban ezalatt tovább folytatódtak a munkások, diákok, tisztviselők, ügyvédek, kereskedők sztrájkjai. A parasztok megtagadták az adófizetést és élelmiszereik városba szállítását. 1919 végén az angol kormány lord Milner vezetésével különleges missziót küldött Egyiptomba, hivatalosan azért, hogy tisztázza a márciusi felkelés okait, a valóságban pedig, hogy tapogatózzék a nacionalistákkal való megegyezés lehetőségeit illetően. Az egyiptomi nép általános bojkottal és ellenséges tüntetésekkel fogadta Milner misszióját. Milner eredmény nélkül tért vissza Londonba. 1920 augusztusában az oda érkező Zaglulnak szerződéstervezetet ajánlott fel, amely formailag megszüntette volna ugyan a protektorátust, de a valóságban fenntartotta volna az angol megszállást. Amikor a szerződés feltételei nyilvánosságra kerültek, viharos felháborodás tört ki Egyiptomban. Zaglul a Vafd nevében visszautasította Milner tervezetét.

Nem jártak több sikerrel a gyarmatosítók azon kísérletei sem, hogy az egyiptomi szultánra és kormányára támaszkodjanak. A nép által megvetett és gyűlölt miniszterek maguk is tisztában voltak tehetetlenségükkel. 1921 őszén az angol kormány azt követelte Adli pasa miniszterelnöktől, hogy írjon alá egy szerződést, amely törvényesítette volna a megszállást. Adli azonban inkább lemondott tisztségéről, mintsem hogy magára vonja akár Anglia rosszallását, akár a nép haragját.

1921 decemberében egy újabb tüntetéshullám miatt az angol hatóságok ismét letartóztatták Zaglult meg néhány hívét, és a Seychelles-szigetekre száműzték őket (Zaglult később Gibraltárba szállították át). A vafdisták letartóztatása most is, akárcsak 1919 márciusában, fegyveres felkelést robbantott ki. Kairó, Alexandria és más városok utcáin ismét elkeseredett harcok folytak.

A lezajlott események azt mutatták, hogy megnőtt Egyiptomban a proletariátus szerepe. A munkások kezdettől fogva részt vettek a nemzeti felszabadító küzdelemben, s a forradalmi fellendülés éveiben egyre fokozódott aktivitásuk. Ismét megkezdték, sőt kiterjesztették tevékenységüket a világháború alatt betiltott szakszervezetek, s politikai jellegű munkásszervezetek alakultak, mint például a Munkásegylet. 1920-ban megalakult Egyiptom Szocialista Pártja, amely

Tiltakozó tüntetés Kairóban Milner missziója ellen
Fénykép. 1920

azután 1922-ben belépett a Kommunista Internacionáléba, és felvette a Kommunista Párt nevet. 1921 május elsején tüntetések zajlottak le Kairóban, Alexandriában, Port-Saidban. Ugyanebben az évben megalakult az Egyiptomi Általános Munkásszövetség, amely később csatlakozott a Vörös Szakszervezeti Internacionáléhoz (a Profinternhez). Az Általános Munkásszövetséghez több mint 300 szakszervezet tartozott, összesen 50—60 000-es taglétszámmal.

A munkásosztály aktivitása határozottabbá és következetesebbé tette az antiimperialista harcot. Mindamellett az 1921 decemberi felkelés nem volt olyan nagy erejű, mint az 1919 márciusi. A fellahok nem csatlakoztak hozzá, a nemzeti burzsoázia egy része ugyancsak távol tartotta magát a küzdelemtől. Másrészt a decemberi felkelés, ellentétben az 1919-es eseményekkel, nem érte váratlanul a gyarmatosítókat. Ez utóbbiak most idejében fel tudtak készülni, és nagy katonai erők bevetésével rövid idő alatt leverték a megmozdulást.

Az angol imperialisták azonban nem tudták többé a régi módon kormányozni Egyiptomot. Akárcsak más keleti országokban, az imperialista gyarmati rendszer itt is teljes csődbe jutott. 1922. február 28-án Anglia nyilatkozatot tett közzé, amelyben bejelentette az Egyiptom fölötti protektorátus megszüntetését, és Egyiptomot „független királyságnak" nyilvánította. Ennek a kikényszerített engedménynek a valóságban igen csekély értéke volt. Az angol nyilatkozat „négy fenntartást" tartalmazott, amelyek a következő fontos kérdésekben rögzítették a status quót: 1. „Egyiptom védelme" — ez azt jelentette, hogy Anglia továbbra is megszállva tartja egész Egyiptomot; 2. „a birodalmi összekötő útvonalak ellenőrzése" — ez a pont az angol ellenőrzés fenntartását tartalmazta, mindenekelőtt a Szuezi-csatorna övezetében; 3. „a külföldiek jogainak védelme" — vagyis angol ellenőrzés a kapitulációs szerződések és a hasonló, nem egyenjogú szerződések fölött; 4. „Szudán" — vagyis Anglia teljes uralmának fenntartása az úgynevezett Angol—Egyiptomi Szudánban.

1923-ban az angolok megengedték a száműzött Vafd-vezetőknek, hogy visszatérjenek Egyiptomba, megszüntették a hadiállapotot, megengedték az alkotmány életbe léptetését. A Vafd szűk körű szervezetből politikai párttá lett, amely teljes győzelmet aratott a parlamenti választásokon. A parlament megnyitása után a vafdisták alakítottak kormányt, Zaglul pasa elnökletével.

A vafdista kormány, mint a nemzeti burzsoázia és a liberális földbirtokosok érdekeinek képviselője, kettős politikát folytatott. Nem volt hajlandó elismerni a „négy fenntartást", nem kötötte meg Angliával az Egyiptom megszállását szentesítő szerződést; ugyanakkor azonban ellenezte a dolgozók égető követeléseinek kielégítését, elnyomta a munkásmozgalmat, üldözte a kommunistákat.

Az egyiptomi nép nemzeti felszabadító mozgalma, fejlődésének ebben a szakaszában, nem érte el végső célját. Még hosszú, küzdelmes út állt előtte. De az egyiptomi angol gyarmati uralom alapjai már meginogtak.

7. A MAGHREB NÉPEINEK IMPERIALISTAELLENES HARCA

A világháború befejezésekor Algéria, Tunisz és Marokkó, amelyeket az arabok együttesen Maghrebnek, a Nyugat Országának neveznek, más-más gyarmati státusban voltak. Algéria francia gyarmatként a francia főkormányzó fennhatósága alá tartozott; Tunisz és Marokkó francia övezete protektorátus volt, itt helyi kormányok működtek, amelyek azonban teljes mértékben a francia főrezidensek ellenőrzése alatt álltak. Marokkó egy része a spanyol övezethez tartozott, Tanger városa pedig „nemzetközi" övezet volt.

Maghreb lakossága, a berberekkel együtt, 1918-ban 10—11 millió főre rúgott; túlnyomórészt földműveléssel meg állattenyésztéssel foglalkozott. A megművelhető földek nagyobb része európai telepesek vagy helybeli feudális birtokosok tulajdonában volt. A parasztok nagy tömegei — a faluközösségek tagjai, a kisbirtokos parasztok, a mezőgazdasági munkások, a földnélküli hámmeszek, akik munkaerejüket a termés egyötödéért adták el („hums" arabul egyötödrészt jelent) — a földbirtokosoktól függtek. A nomád pásztoroknál, továbbá néhány földművelő vidéken fennmaradt a törzsi-nemzetségi szervezet; a törzsek élén a kaidok, a nemzetségek élén a sejkek állottak, akiket a francia hatóságok vagy a helyi feudális urak neveztek ki. A városokban nagyobbrészt kézművesek és kereskedők laktak. A gyarmati rendszer erőszakkal tartotta vissza a nemzeti burzsoázia fejlődését. A proletariátus számbelileg elenyésző volt, a szakmunkások pedig szinte kizárólag az európaiak közül kerültek ki.

Maghreb gazdasági életében háborítatlanul uralkodtak a külföldi monopóliumok, amelyek saját érdekeik szolgálatába állították a mezőgazdaságot (az algériai szőlőművelést, a tuniszi olajfaültetvényeket stb.), a bányászatot (foszfátok, vas, színesfémek), a közlekedést, a hitel- és pénzrendszert, a külkereskedelmet. A háború alatt a franciák Maghreb embertartalékait is kihasználták: 160 000 algériait hívtak be a francia hadseregbe és még 119 000-et vittek dolgozni az anyaországba.

A külföldi monopóliumok és a helyi feudális földesurak igája, a paraszti földek elrablása, a lakosság mértéktelen megadóztatása, a kényszermunka, a katonaság erőszakoskodásai, a nemzeti kultúra üldözése — mindez elviselhetetlenné tette a dolgozó tömegek életét. Attól a perctől kezdve, hogy az idegenek behatoltak erre a területre, a nép szünet nélkül harcolt a gyarmatosítók ellen. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom után, a gyarmati rendszer kezdődő válságának időszakában ez a harc észrevehetően erősödött.

Algériában már a háború alatt heves forrongások, zavargások kezdődtek a gyarmati hatóságok ellen az újoncozás és a munkaerő-toborzás miatt. A francia kormány nyomban a háború befejezése után megpróbált egyezségre lépni az algériai nemzeti burzsoáziával. Ebből a célból 1919-ben dekrétumot adott ki, amely eltörölte a franciák és az algériaiak között az adókivetés tekintetében addig fennálló megkülönböztetést, és a helyi önkormányzati szervek megválasztásában választójogot adott az algériaiak egy részének: a földbirtokosoknak, a kereskedőknek, a hivatalnokoknak, az értelmiségieknek és a volt katonáknak. Ez a dekrétum azonban nem tette egyenjogúakká az algériaiakat. Az államhatalmat továbbra is a francia gyarmatosítók tartották kezükben. Érvényben maradt az úgynevezett bennszülött törvénykönyv, amely továbbra is korlátozta a bennszülött algériaiak jogait; az utóbbiakat a teljes jogú francia állampolgároktól eltérően „alattvalóknak" nevezték. A munkalehetőségeket illetően fennmaradt a faji megkülönböztetés, sőt az adóbeszedésnél is különbséget tettek — bár burkolt formában — a franciák és az algériaiak között.

Az algériai nemzeti burzsoáziát nem elégítette ki az 1919-es dekrétum, de ez a réteg azt remélte, hogy békés úton is el tudja majd érni a reformok kiszélesítését. Az új reformokért folytatott küzdelmet Halid emír vezette, aki Abd al-Kader algériai hadvezér és népi hős unokája volt. A világháború alatt Halid tisztként szolgált a francia hadseregben. 1920-ban, Algériába visszatérve, megalakította az Ifjú Algéria nevű pártot, és „Bátorság" címmel lapot indított. Halid pártja azt akarta, hogy Algéria bennszülött lakossága képviselőket küldhessen a francia parlamentbe, síkraszállt az algériaiak és a franciák egyenjogúságáért, a faji diszkrimináció megszüntetéséért, a sajtó- és egyesülési szabadságért. Franciaország uralkodó körei azonban még ezeket a mérsékelt polgári követeléseket is elutasították.

1920-ban megalakult a Francia Kommunista Párt Algériai Föderációja. Eleinte csak francia munkások voltak a tagjai, a bennszülött lakosság nem támogatta. A kommunisták csak a húszas évek vége felé kezdték megszervezni az arabokat és a berbereket, és vették fel a kapcsolatot az algériai nemzeti felszabadító mozgalommal.

TUNISZ

Tuniszban a nemzeti burzsoázia képviselői nemcsak az arabok és a franciák egyenjogúságáért harcoltak, hanem ezen túlmenően az alkotmányozó gyűlés összehívását, az alkotmány kidolgozását és a parlamentnek felelős nemzeti kormány megalakítását is követelték. A nacionalista vezérek ezt a programot 1918 novemberében tartott titkos összejövetelükön fogadták el. A tuniszi nacionalisták ekkor még nem követelték az ország teljes függetlenségét és a protektorátus megszüntetését; a francia imperialisták azonban még a protektorátus keretén belül sem voltak hajlandók megadni az alkotmányt. Amikor az egyiptomi Vafd mintájára megalakult tuniszi küldöttség (al-Vafd at-Tunisz) 1920 júniusában Párizsba utazott, a francia kormány a küldöttség összes javaslatát visszautasította. Abd al-Aziz asz-Szaalibi, a tuniszi nacionalisták vezetője ekkor — a nemzetközi közvéleményre apellálva — névtelenül egy könyvecskét jelentetett meg „A mártír Tunisz" címmel. Ebben megbélyegezte a francia gyarmatosítók önkényeskedését és zsarnokságát.

A megtorló intézkedések ellenére Szaalibi és hívei kiterjedt agitációs és szervező munkát folytattak a kispolgárság, a parasztság és a munkásság soraiban. 1920-ban pártot alapítottak, Liberális Alkotmányos Párt néven (rövidítve: Desztur, ami arabul alkotmányt jelent). Az új párt nem javasolt radikális társadalmi átalakításokat, sőt még a nemzeti függetlenséget sem követelte; de élére állt a gyarmati elnyomás ellen indult mozgalomnak, s így rövid idő alatt tömegszervezetté nőtt, amelynek országszerte sok tízezer tagja volt.

Egyidejűleg a munkásmozgalom is fejlődésnek indult Tuniszban. Megalakultak a munkásosztály első önálló szervezetei. 1919-ben létrejött Tunisz Szocialista Föderációja, amely egy évvel később, a Francia Kommunista Párt megalakulása után, nevet változtatott, és a Francia Kommunista Párt Tuniszi Föderációja lett. Az illegálisan működő tuniszi szakszervezetek 1920 februárjában tartották első kongresszusukat. A tuniszi proletariátus szervezetei, bár tagjaik között arabok is voltak, nem álltak kapcsolatban az arab tömegekkel, és mind nyelvüket, mind pedig összetételüket tekintve túlnyomórészt franciák maradtak.

1920 végén elutazott Párizsba a Desztur második küldöttsége. A francia kormány ezúttal sem tett engedményeket, Tuniszban pedig a gyarmati kormányzat hajszát indított a Desztur ellen. Az országban viharos tiltakozó tüntetések és sztrájkok kezdődtek. A mozgalom hullámai különösen magasra csaptak 1922 áprilisában, amikor a Desztur a francia köztársasági elnök küszöbönálló tuniszi látogatása kapcsán felszólította a tömegeket, hogy küzdjenek az alkotmányos reformok haladéktalan megvalósításáért. Még a tuniszi bej is azzal fenyegetőzött, hogy lemond a trónról, ha Franciaország nem hajt végre azonnal reformokat.

1922 júliusában a francia kormány kénytelen volt megadni a tuniszi alkotmányos reformot. A dekrétum elrendelte az úgynevezett Nagy Tanács felállítását (ez valójában a parlament karikatúrája volt, amelyben az arabok nem rendelkeztek a franciákkal egyenlő képviselettel), továbbá a területi és járási tanácsok létrehozását. Mindezeknek a tanácsoknak a hatásköre kizárólag a költségvetés megvitatására szorítkozott.

A Desztur földbirtokosokból, gazdag kereskedőkből, magas rangú hivatalnokokból, főpapokból álló jobbszárnya megelégedéssel fogadta a bejelentett reformot, noha az egyáltalán nem felelt meg a Desztur követeléseinek. Ezek az elemek új pártot alakítottak, amely a Függetlenség Pártjának (Hizb al-Isztiklalnak) nevezte magát, és együttműködött a francia hatóságokkal. A Desztur kettészakadása zűrzavart és fejvesztettséget idézett elő a nacionalisták táborában, s ezt csak fokozták a gyarmatosítók újabb megtorló intézkedései. Szinte teljesen megszűnt a Desztur szervezeteinek működése. Szaalibi külföldre emigrált. A szakszervezeteket feloszlatták, a Kommunista Pártot illegalitásba szorították. Tuniszban egy időre lehanyatlott a nemzeti felszabadító mozgalom.

MAROKKÓ. A RIF KÖZTÁRSASÁG

Marokkó hivatalosan csak rövid idővel a világháború kitörése előtt lett protektorátus. A gyarmati hatóságok még a háború vége felé is csupán az ország területének egy részére tudták kiterjeszteni közigazgatási hatalmukat; a marokkói nép a törzsfők vezetésével fegyvert ragadott és eredményesen harcolt függetlenségének védelmében. E harc központja eleinte a spanyol övezet volt.

A marokkói törzsek már 1908-ban többször megverték a spanyolokat. A világháború befejeződése után a spanyol kormány elhatározta, hogy végleg térdre kényszeríti az egész övezetet. Berenguer tábornok, a marokkói spanyol főbiztos kidolgozta a tervet, amely szerint legelőször az ország nyugati hegyvidékén élő harcias dzsebela törzseket akarták leigázni. Ezen a területen egy Rajszuni nevű feudális törzsfő uralkodott, aki „a próféta leszármazottjának" nevezte magát. A spanyolok megállapodást kötöttek vele; eszerint Rajszuni felvehette „a hegyek legfelső kormányzójának" címét, s ezenkívül pénzt és fegyvert kapott a spanyoloktól. Ám Rajszuni nem tett eleget a spanyolok követeléseinek. Egyes jelek arra mutattak, hogy a háború alatt pénzbeli támogatást kapott Németországtól, és spanyol- meg franciaellenes propagandát folytatott a törzsek között.

1919-ben Berenguer tábornok hadjáratot indított a dzsebela törzsek ellen. A támadás eredményesen haladt előre, és 1921 áprilisában „a hegyek legfelső kormányzója" már-már végleg vereséget szenvedett. Ám ekkor a Rif-vidéken kibontakozó események gyökeresen megváltoztatták a helyzetet.

A Spanyol-Marokkó középső részén fekvő Rif-hegyvidék gazdag ásványkincsei már régóta magukra vonták a spanyol bányavállalatok figyelmét. A spanyol gyarmati közigazgatás oly módon igyekezett uralma alá hajtani ezt a területet, hogy megpróbálta megnyerni magának a Beni Uriaghel törzs főnökét, Abd el-Krimet, akinek nagy befolyása volt az összes rif törzsre. De hasztalan erőlködött, nem tudta őt megvesztegetni; amikor pedig a spanyol csapatok behatoltak a dzsebela törzsek területére, Abd el-Krim minden összeköttetést megszakított a spanyolokkal, habár arra nagyon vigyázott, hogy elkerülje a fegyveres konfliktust, és passzív ellenállásra szorítkozott.

1920 elején a spanyol hatóságok — abban a reményben, hogy megegyezhetnek Abd el-Krimmel — meghívták fiait, hogy álljanak spanyol szolgálatba. A törzsfő elutasította az ajánlatot. A gyarmatosítók ekkor nyíltan konfliktust provokáltak a rif törzsekkel. Abd el-Krim készülődni kezdett a védekezésre: 1920 végén csapatait Tafersit mellett összpontosította, de röviddel ezután megbetegedett, és meghalt (egyes feltevések szerint spanyol ügynökök megmérgezték). A harc vezetését legidősebb fia, Mohamed Ibn Abd el-Krim el-Hattabi vette a kezébe, akit ugyancsak Abd el-Krim néven szoktak emlegetni.

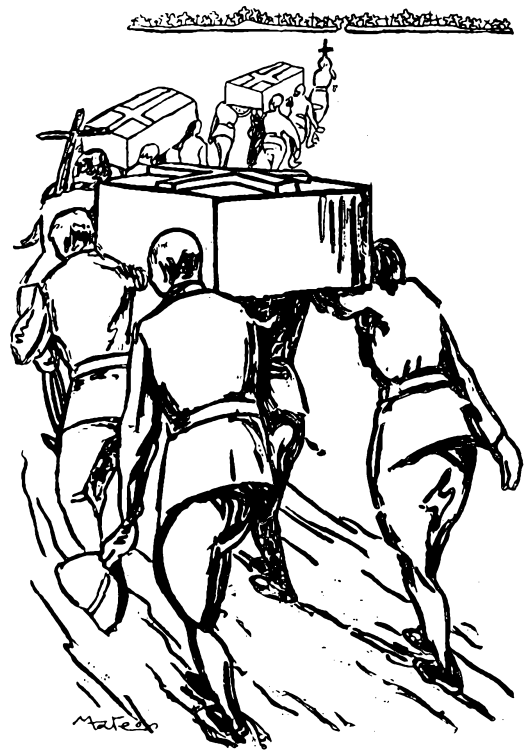

„Bevonulásunk Marokkóba"
El Socialista, 1920

Abd el-Krim papi nevelésben részesült. Muzulmán iskolában tanított, majd sariat-bíróként működött Melillában. Ugyanebben a városban lapot is szerkesztett, amelyben a spanyol és francia protektorátus ellen küzdött. A háború alatt arra szólította fel a marokkóiakat, hogy Franciaország és Spanyolország nehézségeit használják ki Marokkó függetlenségének visszaszerzésére. 1915-ben a spanyol hatóságok letartóztatták Abd el-Krimet. A börtönből való kiszabadulása után visszatért szülőföldjére, és örökölte apjától a törzsfői méltóságot.

A Marokkóban állomásozó 63 000 spanyol katona közül 24 000-et küldtek a rif frontra, Silvestre tábornok parancsnoksága alatt. 1921 elején a spanyol csapatok mélyen benyomultak a Rif-vidékre. Abd el-Krim eleinte teljesen passzív maradt, s így az ellenség a vidék nagy részét megszállhatta. A törzsek emiatt zúgolódni kezdtek; követelésükre Abd el-Krim 1921. június 1-én megrohamozta Dar Abart, kiszorította onnan a spanyolokat, és sok fegyvert meg lőszert zsákmányolt.

Ugyanazon év júliusában a rif törzsek az Anual melletti csatában tönkreverték Silvestre tábornok hadseregét, és több mint 29 000 puskát, 139 ágyút, rengeteg élelmet és gyógyszert zsákmányoltak az ellenségtől. Silvestre tábornok öngyilkos lett. Abd el-Krim augusztus elején újabb vereséget mért a spanyolokra; a spanyol csapatok parancsnokát, Navarro tábornokot és vezérkarának több tisztjét foglyul ejtette. Ezt követően a Rif-vidéken élő 12 törzs összefogott, és megalakította a független Rif Köztársaságot.

A köztársaság megalakítását 1921. szeptember 19-én határozták el és jelentették be a törzsfők gyűlésén, amely nemzetgyűlésnek nyilvánította magát. Az alkotmány értelmében a köztársaságban a legfelső törvényhozó és végrehajtó hatalmat a nemzetgyűlés gyakorolta, amelynek elnöke egyúttal

a köztársasági elnök tisztségét is viselte. A kormány tagjai a következők voltak: a köztársaság elnöke, aki egyben a hadügyminiszteri és belügyminiszteri tisztséget is betöltötte; az elnök tanácsadója, aki egyúttal miniszterelnöki feladatokat is ellátott és még három miniszter: a külügyminiszter, a pénzügyminiszter és a kereskedelemügyi miniszter.

A Rif Köztársaságban a törzs volt a közigazgatási egység. A törzs élén a kaid, a nemzetség élén a sejk állott. Minden törzsben dzsemaa — az önkormányzatot gyakorló törzsi tanács — működött. A kaidok felső hatósága a belügyminiszter volt, illetve a mellette működő tanács, amely a törzsek ügyeivel foglalkozott.

A Rif Köztársaság, társadalmi és politikai berendezésének jellegét tekintve leginkább egy harci törzsszövetséghez, valami sajátos katonai demokráciához állt a legközelebb. De a nemzetségi-törzsi szervezet mellett — amely a Rif-vidék elkülönültsége miatt maradt fenn ilyen sokáig — a feudalizmus is kifejlődőben volt. Növekedtek a vagyoni különbségek. A hegyi lakók földművelő és állattenyésztő gazdasága már nem volt teljesen naturális jellegű. A spanyolok által megszállt területekre vágóállatokat, baromfit, tojást, mézet, zöldségféléket, gyümölcsöket vittek eladásra.

A Rif Köztársaság fennállásának legelső percétől kezdve harcban állt az imperialistákkal. A kormány minden gazdasági intézkedése — utak építése, telefonvonalak felszerelése, az adópolitika stb. — a háború céljait szolgálta. A függetlenségi háború folyamán a Rif Köztársaság leküzdötte a törzsek közti viszályokat, és egységbe tömörítette azokat. A köztársaság védelmére reguláris hadsereget állítottak fel, amely a szervező és egyesítő erő szerepét játszotta a törzsek népfelkelő csapatai között. Tekintettel a hadiállapotra, a nemzetgyűlés általános mozgósítást rendelt el, a köztársaság elnökét hadsereg-főparancsnokká nevezte ki, és felhatalmazta a katonai tervek kidolgozására.

Abd el-Krim köztársasági elnök a maga bátorságával, okosságával, kitartásával, szerénységével példát mutatott a parancsnoksága alatt harcolóknak, és óriási tekintélynek örvendett a rif törzsek körében. A hadseregben folytatott felvilágosító munkája során beszámolt a harcosoknak az Egyiptomban, Törökországban és más keleti országokban lejátszódó eseményekről. Frunze „Az európai civilizátorok és Marokkó" című cikkében így írt róla: „Abd el-Krim nemcsak nagyszerű hadvezér, tehetséges szervező és kiváló vezető, hanem egyben széles politikai látókörrel rendelkező ember, aki jól kiismeri magát a nemzetközi politikában, és nagyszerűen ki tudja használni az ott jelentkező összes ellentétet és árnyalatot."

Az Anual melletti ütközet után a rif törzsek hajlandók lettek volna békét kötni Spanyolországgal, de a spanyol imperialisták nem akarták elismerni a Rif Köztársaság függetlenségét. Noha a spanyol hadsereg számbelileg és felszerelését tekintve is fölényben volt, a rif csapatok jó néhány újabb vereséget mértek rá. E vereségek súlyos politikai válságot idéztek elő Spanyolországban, amit aztán kihasznált a tisztikar reakciós felső rétege: 1923. szeptember 13-án Madridban államcsínyt hajtott végre, s ennek nyomán Primo de Rivera tábornok került diktátorként az állam élére. Primo de Rivera az országon belül letörte az ellenzéket, elutasította Abd el-Krim békeajánlatát, és tovább folytatta a háborút, nem titkolva azt a szándékát, hogy a Rif Köztársaság teljes szétzúzására törekszik. Röviddel ezután lényegesen rosszabbodott a Rif Köztársaság helyzete, mert újabb, az eddiginél sokkal erősebb ellenséggel került szembe: Franciaországgal.

8. EGYENLÍTŐI AFRIKA

A világháború befejeződésekor Egyenlítői Afrika a világ egyik legelmaradottabb térsége volt. Országai, Etiópia és Libéria kivételével, különféle európai hatalmak gyarmatbirtokát alkották. Az imperialistaellenes erők e területen még nem szerveződtek meg: a nemzeti burzsoázia éppen csak hogy születőben volt, az ipari és mezőgazdasági munkások túlnyomórészt idénymunkások-

ból kerültek ki, semmiféle nemzeti szervezet nem létezett még. Mindamellett az imperialista gyarmati rendszer válsága Egyenlítői Afrikában is éreztette hatását. A néptömegek körében erősödött a gyarmati elnyomás elleni ösztönös tiltakozó mozgalom. A gyarmati és függő országokban, különösen pedig Egyiptomban és Marokkóban megindult antiimperialista küzdelem hatására lassanként érlelődni kezdtek a nemzeti felszabadító eszmék. Ezek egyelőre még csak a vékony afrikai értelmiségi réteget hódították meg, de máris érezhető befolyást gyakoroltak a gyarmatosítókkal szemben kibontakozó népi ellenállás fejlődésére.

BRIT NYUGAT-AFRIKA (GAMBIA, SIERRA LEONE, ARANYPART, NIGÉRIA)

Anglia nyugat-afrikai gyarmatai gazdaságilag fejlettebbek voltak, mint a többi európai hatalom egyenlítői afrikai birtokai; következésképpen a felszabadító mozgalom fejlettségi foka is magasabb volt, mint az utóbbiaké.

A világháború alatt lényegesen megnőtt a kereslet a nyugat-afrikai angol gyarmatok mezőgazdasági termékei iránt; a háborút követő első években e cikkek világpiaci ára is felszökött. A kakaó átlagos ára tonnánként az 1918. évi 27 font sterlingről 1920-ig 60 font sterlingre, a földi mogyoróé 23 font sterlingről 40 font sterlingre, a pálmabélé 26-ról 40 font sterlingre, a pálmaolajé 48-ról 70 font sterlingre emelkedett. De ez az „aranyeső" teljes egészében a monopoltőkés cégek és a töméntelen közvetítő kereskedő ölébe hullott. Azokat az előnyöket, amelyeket a parasztok a magasabb felvásárlási árakból élvezhettek volna, teljesen semmissé tette a behozatali vámoknak s ezzel együtt az importcikkek árának emelkedése és a nagyarányú adóemelés. Nigériában például a bennszülött lakosságtól beszedett egyenes adók az 1914. évi 299 000 font sterlinggel szemben 1923-ban már 681 000 font sterlingre rúgtak.

A monopóliumok és a gyarmati hatóságok rablópolitikája nagy elégedetlenséget keltett a paraszti tömegekben. 1918 júniusában Nigériában parasztfelkelés tört ki, amelynek közvetlen kiváltó oka az adóemelés volt. A felkelők vasútvonalakat és távíróvezetékeket tettek tönkre, felgyújtották az európai cégek tulajdonában levő üzleteket és raktárakat. A megmozdulást rendkívül nagy kegyetlenséggel fojtották el; több mint 3000 embert öltek meg. 1919 nyarán, ugyancsak az adóemelések miatt, Nigériának egy másik vidékén is felkelés robbant ki. Az odaérkező angol büntetőosztagok nagy vérengzést vittek véghez a lakosság körében; elrettentésül nyilvánosan felakasztottak tíz embert, köztük egy nőt is.

Tömeges parasztzendülések törtek ki Gambiában és Sierra Leonéban is. Aranyparton a parasztok sok olyan törzsfőt elűztek, akik kiszolgálták a gyarmati hatóságokat; 1919 és 1924 között 41 törzsfő jutott erre a sorsra.

Ekkor tette első lépéseit a munkásmozgalom is. 1915-ben Sierra Leonéban vasutasszakszervezet alakult, s 1919-ben ez vezette Brit Nyugat-Afrika történetének első sztrájkját. Gambiában megalakult a hajógyári munkások szakszervezete, Aranyparton pedig a gépkocsivezetőké.

Ellentmondásos hatást gyakoroltak a nemzeti felszabadító mozgalom fejlődésére az úgynevezett harveyisták. Egy Marcus Harvey nevű amerikai néger 1916-ban önmagát „fekete messiásnak", Monroviát, Libéria fővárosát pedig „fekete Rómának", a „néger világköztársaság" fővárosának nyilvánította. A „fekete messianizmus" eszméje reakciós jellegű volt, és Harveynek az amerikai négerekhez intézett felhívása — „Vissza Afrikába!" — fékezte az amerikai négerek tömegharcát. Az a — szintén Harvey által kiadott — jelszó viszont, hogy „Afrika az afrikaiaké", érthető és elfogadható jelszó volt valamennyi elnyomott afrikai nép számára. Ez és a harveyisták fellépése a gyarmatosítók ellen serkentően hatott az afrikaiak nemzeti öntudatának ébredésére.

1920 tavaszán Accrában, Aranypart közigazgatási központjában egy helybeli ügyvéd, Quisly Hayford kezdeményezésére és vezetésével megalakult Nyugat-Afrika Nemzeti Kongresszusának

Pártja. A kongresszus felettébb mérsékelt nézeteket hirdetett. Fő követelése nem a gyarmati függés felszámolása volt, hanem mindössze az, hogy az afrikaiak is küldhessenek választott képviselőket a helyi törvényhozó tanácsokba. (Ezek tanácskozási joggal felruházott árnyékparlamentek voltak.) 1922-ben Nigériában megalakult a Nemzeti Demokrata Párt, amely ugyanezt tűzte ki céljául.

Az afrikai nemzeti felszabadító mozgalom első lépései arra késztették az angol kormányt, hogy némi politikai engedményeket tegyen. 1922-ben Nigériában „alkotmányt" vezettek be, amelynek értelmében a „törvényhozó tanácsban" ezentúl az afrikaiak néhány választott képviselője is helyet foglalhatott. Később Brit Nyugat-Afrika más gyarmati területei is hasonló „alkotmányt" kaptak.

FRANCIA NYUGAT-AFRIKA ÉS EGYENLÍTŐI AFRIKA

A világháború alatt Franciaország alaposan kihasználta afrikai gyarmatainak anyagi erőforrásait és embertartalékait. Az afrikai parasztok munkájának gyümölcsét az anyaországba szállították, a gyarmati hatóságok az afrikaiakat is behívták a harcoló hadseregbe. 1918-ban 63 000 afrikai katona tartózkodott Franciaországban; az afrikai alakulatok teljes embervesztesége a háború alatt több mint 30 000 fő volt.

A háború után a francia kormány tizenöt éves tervet dolgozott ki a gyarmatok gazdasági fejlesztésére, az úgynevezett Sarraut-tervet. (Nevét Albert Sarraut akkori gyarmatügyi miniszterről kapta.) A terv különféle mezőgazdaság-fejlesztési intézkedéseket, vasút- és útépítéseket stb. irányzott elő. A végrehajtásával járó összes terhek a gyarmatok lakosságára hárultak. A megvalósításhoz szükséges pénzt a meglevő adók felemelésével és új adónemek bevezetésével teremtették elő. Dahomeyben például az afrikai lakosságtól behajtott adók összege a Sarraut-terv elfogadása nyomán az 1918. évi ötmillió frankkal szemben 1924-ben 15 millió frankra rúgott. Nagy méretekben alkalmazták a kényszermunkát. A gyarmati hatóságok sok százezer afrikait mozgósítottak vasútépítésre és más munkákra. Szomorú nevezetességre tett szert a Brazzaville—Pointe-Noire vasútvonal építése: a munkálatok első hat évében 90 kilométer hosszú vasútvonalat építettek meg, s ezalatt 17 000 afrikai pusztult el az építkezésen.

A francia gyarmati elnyomás erősödése spontán tiltakozást váltott ki a néptömegekből. A francia kormány a gyarmati közigazgatás ellenőrzése alá igyekezett helyezni az erősödő ellenzéki mozgalmat, s ezért 1920. december 4-én elrendelte Szenegálban egy „gyarmati tanács" felállítását. A gyarmat kormányzója mellett működő tanácskozó szerv volt ez, amelyben az afrikai lakosság képviselői is részt vettek. De ez az intézkedés nem elégíthette ki az afrikaiakat. A nemzeti felszabadító harc mind szervezettebbé vált. Szenegálban az „ifjú szenegáliak" csoportja, Dahomeyben az „ifjú dahomeyiek" csoportja állt a küzdelem élére. 1922-ben letartóztatták az „ifjú dahomeyiek" népszerű vezérét, Gankarun tanítót; emiatt Porto-Novoban (Dahomey közigazgatási központjában) francia-ellenes tüntetésekre került sor, amelyeket csak a Dakarból odavezényelt katonaság tudott elfojtani.

A nép felháborodása időről időre kitört a volt német gyarmatokon is — Kamerunban és Togóban —, amelyek a világháború után francia mandátumokká lettek.

BELGA-KONGÓ

A többi afrikai gyarmati országhoz hasonlóan Belga-Kongóban is a kényszermunka rendszerének kiterjesztése és az adók emelése jellemezte a háború utáni első éveket. A múltban a belga imperialisták politikája nem volt egyéb, mint a legkönnyebben hozzáférhető természeti kincsekkel (a kaucsukkal, a pálmatermékekkel, az elefántcsonttal) folytatott parazita rablógazdálkodás. A termelőerők fejlesztésével nem törődtek. Ennek következtében nagymértékben kimerültek a természeti erőforrások. A háború után a világpiaci kereslet növekedése arra késztette a gyarmatosítókat,

hogy a kizsákmányolás új formáihoz folyamodjanak. Megindult a nagyarányú tőkebefektetés a bányászatba, az ültetvényekbe, a közlekedésbe, az energiatermelő iparba. 1919 és 1925 között a rézbányászat termelése 23 000 tonnáról 89 000 tonnára, az aranybányászaté (1921-től 1925-ig) több mint hatszorosára, a gyémántexport az 1913. évi 15 000 karátról 1921-ig 244 000 karátra emelkedett. Széles körben alkalmazták a kényszermunkát.

A gyarmati hatóságok arra törekedtek, hogy megnöveljék az afrikaiak pénzszükségletét, egyidejűleg pedig bérmunka vállalására vagy exportnövények (gyapot stb.) termesztésére kényszerítsék őket; e célból felemelték az adókat. Az afrikai lakosságtól behajtott adók összege az 1920. évi 16 millió frankkal szemben 1923-ban már 27 millió frank volt.

Ebben az időszakban még nem születtek meg azok a társadalmi erők, amelyek vezetni tudták volna a kongói nép harcát a gyarmati kizsákmányolás ellen. Az ellenállás vallási mozgalomban — a kibangizmusban — öltött testet.

Simon Kibangu, a keresztény hitre tért stanleyville-i ács, 1921-ben kezdte hirdetni vallásos tanait. Kinyilatkoztatta, hogy tűz fog kicsapni az égből, amely megégeti majd az összes fehér embert; sőt még azt is megjövendölte, hogy ez az esemény 1921. október 21-én következik be. A nép között széltében-hosszában terjedtek más jóslatok is: az, hogy megjelenik Krisztus és előzi a fehéreket, vagy eljönnek az amerikai négerek, és felszabadítják fekete testvéreiket (ez a jóslat a harveyizmus hatását mutatta). A kibangizmus rövid idő alatt tömegmozgalommá terebélyesedett, s lényegében antikolonialista jellegű volt. A gyarmati hatóságok letartóztatták és halálra ítélték Kibangut, de a halálos ítéletet később életfogytiglani kényszermunkára változtatták.

BRIT KELET-AFRIKA

A kelet-afrikai angol gyarmatokon ez idő tájt Kenya volt a nemzeti felszabadító mozgalom legfontosabb góca.

A Kenyában élő európai telepesek hihetetlenül meggazdagodtak a világháború alatt. A kávéexport a háború előttinek 15-szörösére, a gyapotexport 8-szorosára emelkedett, az export teljes értéke megháromszorozódott. De a háború utáni, 1920—1921-es válság hatására katasztrofálisan zuhanni kezdtek az exportcikkek árai. Az angol gyarmati hatóságok az afrikai lakosságra igyekeztek áthárítani a válság terheit, s evégett többszörösére fokozták az afrikaiak kizsákmányolását. Az európai telepesek most lényegesen rosszabb feltételek mellett adtak bérbe földet a kisemmizett afrikai parasztoknak. A háború előtt egy afrikai földbérlőnek évente 60 napot kellett dolgoznia az európai földbirtokos számára, most viszont 180 napot. Hogy kellő számú idénymunkást biztosítsanak az európai telepesek részére, 1922-ben törvénybe iktatták az afrikaiak munkakötelezettségét. Tetemesen emelkedtek az adók. A fejadó a háború előtti évi 4 shillingről 1921-ig 16 shillingre nőtt, ugyanakkor az ültetvényeken dolgozó munkások havi átlagos munkabére alig 6—8 shilling volt. Ráadásul az ültetvényes munkások nem változtathattak munkahelyet, mert 1920-ban különleges személyi igazolványt rendszeresítettek számukra, az úgynevezett „kipandit".

1921 közepén az Európai Telepesek Szövetsége (a gyarmatosítók szervezete) elhatározta, hogy mindenütt 33 százalékkal csökkenti az afrikaiak munkabérét.

1921 júniusában Nairobi város közelében az afrikaiak tömeggyűlést tartottak, amelyen megtárgyalták, hogyan szálljanak szembe a gyarmatosítók támadásával. Elhatározták a Kelet-Afrikai Egyesület megalapítását. Ennek élére Harry Tuku fiatal afrikai telefonközponti tisztviselő került. Az egyesület által megindított mozgalom békés jellegű volt, tiltakozó gyűlésekre és az angol királyhoz benyújtandó petíció előkészítésére szorítkozott. Ennek ellenére a gyarmati hatóságok 1922 márciusában feloszlatták az egyesületet, vezetőit letartóztatták és sortüzet nyitottak a tiltakozó tüntetések résztvevőire.

XV. FEJEZET

FORRADALMI ÉS NEMZETI FELSZABADÍTÓ MOZGALMAK A LATIN-AMERIKAI ORSZÁGOKBAN

Az osztályellentétek elmélyülése és a Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatása az 1914—1918-as világháború után fellendítette a forradalmi és nemzeti felszabadító mozgalmakat a latin-amerikai országokban. A forradalmi fellendülés egyik legfontosabb vonása a munkásosztály megnövekedett aktivitása volt. Mexikóban, Uruguayban, Argentínában, Chilében, Brazíliában kommunista pártok alakultak. Színre lépett a proletariátus, mint önálló osztály, amely vezetni képes a néptömegeknek a demokráciáért és a nemzeti függetlenségért vívott harcát.

A külföldi tőkés iga lerázásáért folytatott küzdelem, amelybe sok esetben a nemzeti burzsoázia is bekapcsolódott, gyengítette a földesúri és klerikális körök pozícióit. Meggyorsult a kapitalizmus fejlődése, s ez a nemzeti felszabadító mozgalom erősödésének újabb előfeltételeit hozta létre.

A LATIN-AMERIKAI ORSZÁGOK FEJLŐDÉSÉNEK ÁLTALÁNOS VONÁSAI AZ 1914—1918-AS VILÁGHÁBORÚ UTÁN

Az 1914—1918-as világháború befejeződése után a latin-amerikai országok még nagyobb mértékben függtek a külföldi tőkétől, mint azelőtt. Különösen megerősödött az Egyesült Államok expanziója; az észak-amerikai imperialisták ezen a földrészen egy sereg gazdasági és politikai pozíciót hódítottak el imperialista vetélytársaiktól, köztük Angliától. A külföldi tőke elnyomó politikája fékezte az ipari fejlődést, arra kárhoztatta a latin-amerikai országokat, hogy az imperialista államok nyersanyag-szolgáltató és agrárterületének szerepét játsszák, konzerválta a feudális és félfeudális viszonyokat a mezőgazdaságban.

Argentínában 5000 birtokos kezében volt a földterületnek több mint a fele: egyes óriás latifundiumok nagysága a 800 000 hektárt is elérte. Brazíliában a gazdaságok összességének alig 0,3 százalékát alkotó 10 000 hektáron felüli nagybirtokok a földterületnek 25 százalékát foglalták el. Chilében 599 ötezer hektárnál nagyobb birtok (az összes birtok 0,7 százaléka) az egész földterület 56 százalékán terpeszkedett el. Mexikóban az ezertől tízezer hektárig terjedő nagybirtokok (az összes gazdaság 2,1 százaléka) a magántulajdonban levő földek 58,2 százalékát foglalták el.

Óriási földbirtokok voltak külföldi — amerikai, angol, spanyol, francia — tőkések kezén is. Mexikóban 32 millió hektár föld volt a külföldi tőkések tulajdonában, s ebből több mint 16 millió hektár az észak-amerikai monopóliumok kezén. Bolíviában egyedül a Standard Oil Company kezén 3 145 000 hektárnyi kőolajlelő terület volt. Az Egyesült Államok kőolajmonopóliumai sok millió hektár földdel rendelkeztek Columbiában és Venezuelában is. A külföldi tőkések közvetlenül

kizsákmányolták a latin-amerikai parasztok millióit: kávé-, banán-, gyapot- és egyéb ültetvényeiken széles körben alkalmazták a részesbérletet, a gúzsbakötő feltételek mellett adott földbérletet, az adósrabszolgaságot (a „peonok" dolgoztatását).

A világháború alatt bizonyos fellendülés volt észlelhető a latin-amerikai országok gazdasági életében; Latin-Amerika ugyanis mindkét hadviselő csoportnak stratégiai nyersanyagokat és élelmezési cikkeket szállított. Ezt a fellendülést azonban hamarosan a termelés csökkenése, majd súlyos gazdasági válság váltotta fel. Argentínában egyre-másra csukták be kapuikat a nagy húsipari vállalatok; Mexikóban az olajkutak, Chilében a salétrom- és rézbányák, Kubában a cukorgyárak szüntették meg vagy csökkentették termelésüket. Mindenütt csökkent az exportnövények vetésterülete. Emelkedett az élelmiszerek és más közszükségleti cikkek ára. Mindez a munkanélküliség fokozódását, a parasztság elnyomorodását, a városi kispolgárság tönkrejutását hozta magával.

A társadalmi ellentétek elmélyülése kiélezte az osztályharcot. Érezhetően aktivizálódott az ipari proletariátus, amelynek létszáma a gazdasági fellendülés idején megnőtt, s amely ezzel együtt szervezetileg és politikailag is megerősödött.

A külföldi tőke uralma, a feudális maradványok továbbélése a latin-amerikai országok gazdasági, politikai és társadalmi életében elégedetlenné tette az ipari és kereskedő burzsoáziát is. A háborús idők gazdasági konjunktúrája erősítette a nemzeti burzsoázia pozícióit, s ez a réteg most már egyre állhatatosabban követelte az önálló fejlődését gátoló akadályok eltávolítását.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom eszméi nagy hatással voltak a latin-amerikai forradalmi és nemzeti felszabadító mozgalomra. A latin-amerikai országok dolgozói lelkesen fogadták az oroszországi proletárforradalom győzelmének hírét. Szolidaritási tüntetéseket rendeztek, nagygyűléseket tartottak, s üdvözletüket küldték a szovjetköztársaságnak és az európai forradalmi proletariátusnak. Latin-Amerika dolgozói mélységesen együttéreztek a szovjethatalomnak az ellenforradalom és az imperialista intervenció elleni küzdelmével, elítélték a Szovjet-Oroszország megfojtására törekvő antanthatalmak intervencióját, szívvel-lélekkel helyeselték a lenini békepolitikát, a valamennyi nép nemzeti jogainak tiszteletben tartását követelő lenini irányvonalat, a szovjet kormánynak a dolgozók javát szolgáló építőmunkáját.

A latin-amerikai országok egész sorának munkáspártjaiban és munkásszervezeteiben megerősödtek a baloldali szocialisták pozíciói; a baloldaliak mind erélyesebben harcoltak a reformisták kapituláns politikája ellen. A proletariátus és a forradalmi értelmiség legöntudatosabb része fokozatosan megszabadult az anarcho-szindikalizmus és a reformizmus befolyásától, és magáévá tette a marxizmus—leninizmus eszméit. Megkezdték Marx, Engels, Lenin műveinek, továbbá a szovjet kormány okmányainak és a nemzetközi kommunista mozgalom dokumentumainak kiadását és tanulmányozását; kommunista csoportok jöttek létre, majd megalakultak az első kommunista pártok is.

A burzsoá-földesúri kizsákmányolás és a külföldi imperialista uralom ellen Latin-Amerikában kibontakozó forradalmi harc különösen intenzív volt Argentínában, Brazíliában, Chilében, Peruban, Mexikóban és Kubában.

ARGENTÍNA

Az 1915—1918-as években tapasztalható gazdasági konjunktúra meggyorsította Argentína ipari fejlődését. A textiliparban, a kohászatban, a hajóiparban, az elektrotechnikai és a cementiparban új üzemek épültek, sok régi üzem pedig kibővült. Argentína azonban, bár ipari fejlődése megelőzte a többi latin-amerikai országét, továbbra is agrárország maradt. A gazdasági élet kulcspozícióit az angol tőke tartotta kézben: angol tulajdonban volt csaknem valamennyi argentínai vasútvonal, sok ültetvény, a nagy húsipari vállalatok tekintélyes része, angol tőke ellenőrizte az elektromos ipart és a színesfémbányászatot.

A háború befejeztével Argentína gazdasági helyzete rosszabbodni kezdett. Az ország leg-

fontosabb exportcikkeit alkotó mezőgazdasági nyersanyagok és élelmiszerek iránt rohamosan csökkent a kereslet a világpiacon; ezenfelül az Egyesült Államok és Kanada sikeresen konkurrált Argentínával a búza, a hús, a gyapot és más mezőgazdasági termékek exportja terén. Mindezek következtében lényegesen kisebb lett Argentína külkereskedelmének volumene. Az országon belül is erősödött az amerikai és az angol monopóliumok expanziója. A gyenge argentin ipar nem tudott ellenállni ennek a nyomásnak: megindult a termelés csökkenése.

A tőkések, a nagybirtokosok és a külföldi monopóliumok profitjuk egy részének elvesztéséért úgy akarták kárpótolni magukat, hogy támadást indítottak a dolgozók életszínvonala ellen: leszállították a munkabéreket, fokozták a parasztság kizsákmányolását, felemelték az adókat. A dolgozók a sztrájkmozgalom erősítésével válaszoltak erre a támadásra: 1918-ban 196 sztrájk zajlott le 133 000 résztvevővel, 1919-ben pedig már 367 sztrájk 309 000 résztvevővel.

Az argentin proletariátus nagy lelkesedéssel fogadta az oroszországi proletárforradalom győzelmének hírét. Sok helyütt tüntetéseken nyilvánította ki szolidaritását Szovjet-Oroszországgal. Nagy hatással volt az októberi forradalom a demokratikus érzületű értelmiségiekre, diákokra is.

Argentína Szocialista Pártjában megerősödött a marxista balszárny. Vezetői — Augusto Kuhn, Victorio Codovilla és Rodolfo Ghioldi — erélyesen követelték az opportunista vezérekkel való szakítást, akik megalkuvó politikát folytattak az uralkodó körök és a külföldi, elsősorban az angol imperialisták irányában. 1918 januárjában a baloldali szocialisták megalakították a Nemzetközi Szocialista Pártot; ez valójában Argentína Kommunista Pártjának megszületését jelentette. (A párt hivatalosan csak később, 1920 decemberében alakult meg, amikor a Nemzetközi Szocialista Párt felvette a Kommunista Párt nevet, és elhatározta, hogy belép a Kommunista Internacionáléba.) A baloldali szocialisták élénk agitációs és propagandatevékenységet fejtettek ki. Az októberi forradalom győzelmének első évfordulóján tüntetést rendeztek Szovjet-Oroszország mellett. 1918 végén megjelentették spanyol nyelven a szovjet alkotmányt. Ugyancsak kiadták spanyolul Lenin „Az imperializmus, mint a kapitalizmus legfelsőbb foka", „A szocializmus és a háború", „A proletárforradalom és a renegát Kautsky" című műveit és más írásait.

1919 elején a munkások sztrájkharcát a katonasággal és a rendőrséggel való fegyveres összetűzések kísérték. Januárban sztrájk tört ki az egyik Buenos Aires-i angol kohászati üzemben. A munkások a nyolcórás munkanap bevezetését és a munkafeltételek megjavítását követelték. 1919. január 7-én a munkáltatók szervezete — a Nemzeti Munkásegyesület — által felbérelt fegyveres bandák tüzet nyitottak arra a gyűlésre, amelyen a munkások a sztrájktörők alkalmazása ellen tiltakoztak. Néhány munkást megöltek, többeket megsebesítettek. Válaszul a főváros munkásai általános sztrájkba léptek; a meggyilkolt munkások temetésén több mint 200 000-en vettek részt. A Munkásegyesület bandái a gyászmenetre is tüzet nyitottak, méghozzá géppuskából. A munkások fegyvert szereztek, és felvették a harcot a katonasággal és a rendőrséggel. A főváros utcáin barikádok épültek.

Az utcai harcok kimenetelét az anarcho-szindikalista szakszervezeti vezetők árulása döntötte el. Argentínában ez idő tájt két fő szakszervezeti egyesülés működött. Mindkettőt FORA-nak hívták (Federacion Obrera Regional Argentina — Argentína Regionális Munkásszövetsége), de különböző sorszámmal látták el őket: FORA V-nek, illetve IX-nek nevezték, arról a kongresszusról, amelynek határozatait az illető szervezet elfogadta platformjául. A FORA V az anarchisták, a FORA IX pedig az anarcho-szindikalisták befolyása alatt állt. A harcok kezdetén mindkét FORA vezetői szolidárisnak nyilvánították magukat a munkástömegekkel, és a két szervezet egyszerű tagjai ott harcoltak a barikádokon. Csakhogy a FORA IX szindikalista vezérei hamarosan tárgyalásokba bocsátkoztak a kormánnyal. Mialatt a kapituláció feltételein alkudoztak, a katonaság ágyúkkal szétlőtte a barikádokat; több mint 1500 embert megölt, 4000-et megsebesített, s nagyon sokat letartóztatott. Ezek az események „véres hét" néven kerültek be Argentína történelmébe.

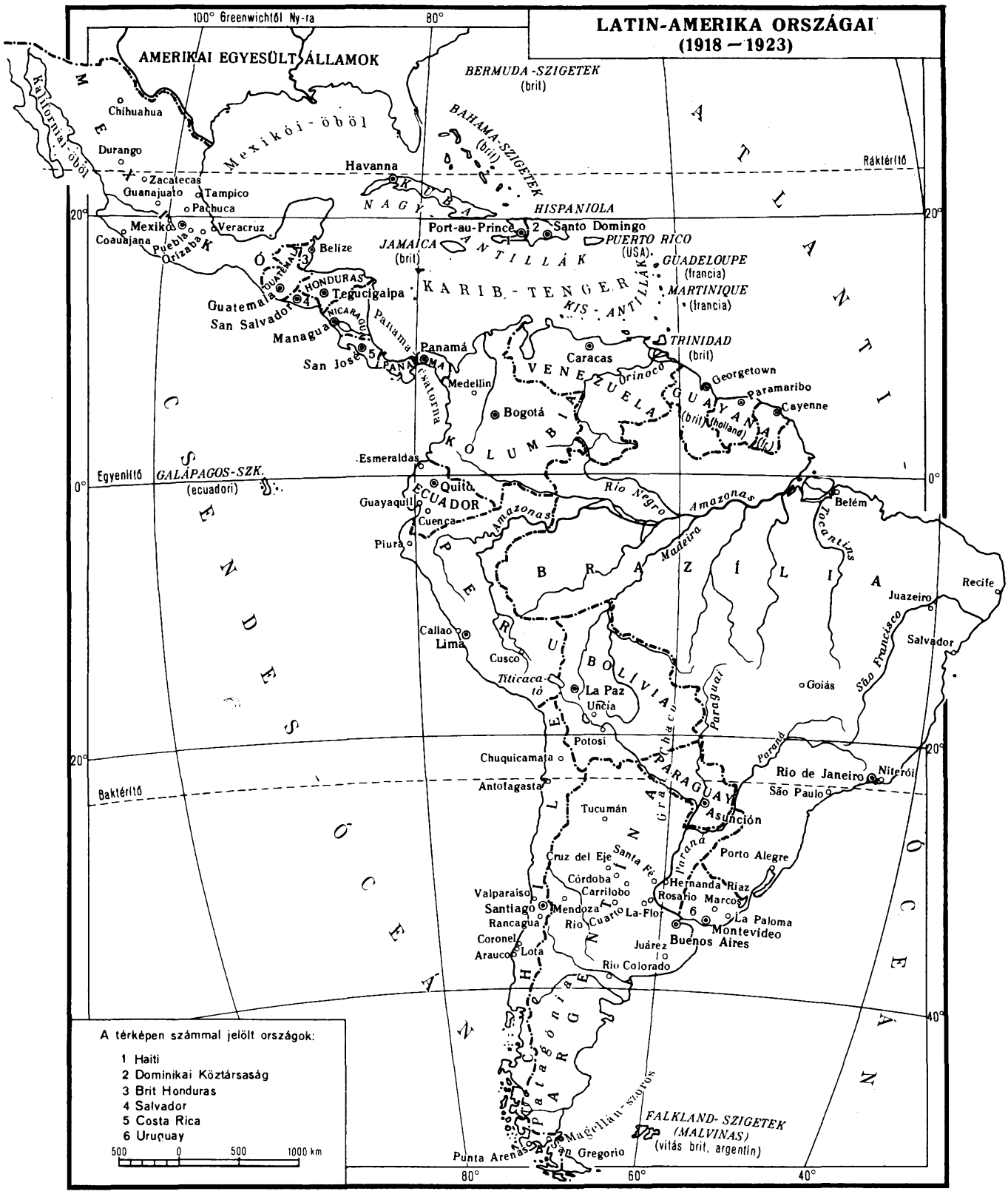
LATIN-AMERIKA ORSZÁGAI
(1918 – 1923)
100° Greenwichtől Ny-ra
80°
AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK
BERMUDA-SZIGETEK
(brit)
BAHAMA-SZIGETEK
(brit)
Mexikói-öböl
Kalifornia-öböl
Chihuahua
Durango
Zacatecas
Guanajuato
Tampico
Pachuca
Mexiko
Veracruz
Coauajana
Puebla
Orizaba
Havanna
KUBA
NAGY-ANTILLÁK
HISPANIOLA
Port-au-Prince
Santo Domingo
PUERTO RICO
(USA)
JAMAICA
(brit)
GUADELOUPE
(francia)
MARTINIQUE
(francia)
KARIB-TENGER
KIS-ANTILLÁK
TRINIDAD
(brit)
Ráktérítő
ATLANTI-
Belize
GUATEMALA
HONDURAS
Tegucigalpa
Guatemala
San Salvador
NICARAGUA
Managua
San José
Panama
PANAMA
csatorna
Panamá
Medellin
Caracas
VENEZUELA
Orinoco
Georgetown
Paramaribo
Cayenne
GUAYANA
(brit) (holland) (fr.)
Bogotá
KOLUMBIA
Esmeraldas
Egyenlítő
GALÁPAGOS-SZK.
(ecuadori)
Quito
ECUADOR
Guayaquil
Cuenca
Piura
Amazonas
Rio Negro
Madeira
Belém
Tocantins
BRAZÍLIA
Recife
Juazeiro
Salvador
São Francisco
Goiás
PERU
Callao
Lima
Cusco
Titicacató
BOLÍVIA
La Paz
Uncia
Potosi
Paraguai
Paraná
Chuquicamata
Antofagasta
Baktérítő
PARAGUAY
Asunción
Rio de Janeiro
Niterói
São Paulo
Tucumán
Gran Chaco
Cruz del Eje
Santa Fé
Córdoba
Carrilobo
Hernanda
Riaz
Rosario
Marcos
Porto Alegre
Valparaíso
Santiago
Mendoza
Rio Cuarto
La-Flor
La Paloma
Montevideo
Buenos Aires
Rancagua
Coronel
Arauco
Lota
Juárez
Rio Colorado
CHILE
ARGENTINA
Patagónia
Magellán-szoros
FALKLAND-SZIGETEK
(MALVINAS)
(vitás brit, argentín)
Punta Arenas
San Gregorio
CSENDES-ÓCEÁN
ÓCEÁN
20°
0°
40°
60°
A térképen számmal jelölt országok:
1 Haiti
2 Dominikai Köztársaság
3 Brit Honduras
4 Salvador
5 Costa Rica
6 Uruguay
500 0 500 1000 km

A fővárosi proletariátus veresége nem törte meg az argentin munkásság harci elszántságát és azt az eltökéltségét, hogy tovább küzdjön gazdasági és politikai jogaiért. Nyomban a „véres hét" után sztrájkba léptek a tengerészek, a nyomdászok, a vasutasok. 1919 tavaszán a mezőgazdasági munkások indítottak mozgalmat Buenos Aires, Córdoba, Santa Fé, Pampa tartományokban. Még hevesebbé tette a dolgozó tömegek harcát az 1920—1921-es gazdasági válság. Sokfelé ismét véres összetűzésekre került sor a rendőrséggel és a katonasággal.

1920 májusában sztrájkba léptek a tengerészek, a vas- és fémmunkások, a nyomdászok, a textilipari és az élelmiszeripari munkások. Entre Rios és Santa Fé tartományokban több ezer mezőgazdasági munkás sztrájkolt. Szolidaritásból sztrájkba léptek a vasutasok is. Rio Coloradóban, Rio Negróban és még néhány más tartományban a sztrájkolók felgyújtották a lábon álló termést és a magtárakat. Sztrájkoltak a Chaco vidékén működő angol és francia vállalatok favágói is. A Santa Fé-i angol Forestal-társaság munkásai felgyújtották a faraktárakat, majd bevették magukat az erdőbe. A kormány a sztrájkok letörésére katonaságot vezényelt Cruz de Eje, Carrilobo, Marcos, Juárez, Rio Cuarto, Hernandarias vidékére és a sztrájkmozgalom más központjaiba.

Különösen heves sztrájkharcok dúltak Patagóniában. Itt a mezőgazdasági munkások kitartóan küzdöttek munkabérük emeléséért és a munkafeltételek megjavításáért. A hatóságok a nagybirtokosok követelésére letartóztatták a legaktívabb munkásokat. A munkások ekkor általános sztrájkba léptek, amelyet 1921 decemberében felkelés követett. A felkelők bátran harcoltak a katonaság és a nagybirtokosok fegyveres csapatai ellen; sok uradalmat — estanciát — elfoglaltak, tulajdonosaikat, valamint a hatóságok embereit és a csendőröket elkergették, megölték. A kormány rengeteg katonát vezényelt Patagóniába. Emellett a néptömegek mozgalmának leverésére fegyveres bandák is alakultak, amelyek az úgynevezett Hazafias Ligába tömörültek. (Ebből fejlődtek ki később az argentínai fasiszta szervezetek.)

A dolgozók elszántan harcoltak a külföldi imperialisták uralma ellen is. Ezeket a megmozdulásokat egy időben a nemzeti burzsoázia is támogatta, mert érdeke volt a külföldi monopóliumok pozícióinak gyengítése. Irigoyen elnöknek, a Radikális Párt vezetőjének kormánya, amely 1916-tól kezdve volt hatalmon, odáig ment, hogy törvénytervezeteket dolgozott ki az angol és amerikai tőkések tulajdonában levő húsipari és kőolajipari vállalatok államosítására. Csakhogy a Radikális Párt nem volt egységes: soraiban kereskedő és ipari középburzsoák, városi kispolgárok mellett a nagyburzsoázia és a polgárosodott nagybirtokosság egy része is megtalálható volt. A pártban a nagybirtokkal és az angol monopóliumokkal kapcsolatban álló kereskedő nagyburzsoázia töltötte be a vezető szerepet. Ezek az elemek jobbfelé tolták a Radikális Pártot és Irigoyen kormányát, végső soron megakadályozták az államosítási tervek megvalósítását. Maga az Irigoyen-kormány is következetlennek bizonyult a külföldi monopóliumokkal szemben: nem mert a néptömegekre támaszkodni, elfojtotta a munkások és parasztok forradalmi megmozdulásait, és kompromisszumot kötött a külföldi imperialistákkal.

1922-ben a radikálisok jobbszárnyához tartozó Alvear alakított kormányt. Az új kormány fokozta a terrort a munkások és a parasztok ellen. 1923-tól kezdve a forradalmi mozgalom hanyatlásnak indult.

BRAZÍLIA

A latin-amerikai országok közül egyedül Brazília vett részt az 1914—1918-as világháborúban. Részvétele gyakorlatilag abban nyilvánult meg, hogy 1918-ban néhány dandárt küldött Németország ellen a nyugat-európai hadszíntérre.

Más latin-amerikai országokhoz hasonlóan a háború Brazíliában is lökést adott az ipari fejlődésnek: 1920-ban 13 336 ipari üzem működött az országban, s ebből 5936 az 1915-től 1919-ig terjedő időszakban keletkezett. Az ipari proletariátus létszáma 1920-ban 275 000 fő volt (1909-

ben 135 000 fő). A legnagyobb fejlődés a könnyűiparban, s ezen belül is az élelmiszeriparban volt tapasztalható. A nagyburzsoázia, az ültetvényesek, a komprádor elemek vagyonokat kerestek a szövetségesek részére teljesített hadiszállításokon.

Az ország gazdasági életében azonban a külföldi — elsősorban az angol — tőke uralkodott. Angol monopóliumok tartották a kezükben a hajózást, a bankokat, a textilipart, a vasutakat, a kávéültetvények nagy részét. A dolgozó tömegekre így kétszeres elnyomás nehezedett: a „saját" kizsákmányolóiké és az idegeneké. Ez az állapot erősen fékezte a hazai kapitalizmus fejlődését is.

A jogfosztott munkások és parasztok nagy nyomorban éltek, s a háború után még rosszabb helyzetbe kerültek: fokozódott a munkanélküliség, emelkedtek a létfenntartási költségek. Mindez kiélezte az osztályellentéteket, és hevesebbé tette a forradalmi harcot.

A néptömegek harca ösztönösen bontakozott ki. A Brazíliában működő szocialista csoportok nem voltak szoros kapcsolatban a proletariátus tömegeivel. Az utóbbiakra nagy befolyást gyakoroltak az anarchisták, akik gátolták a munkásosztály politikai öntudatának fejlődését.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom jótékony hatással volt Brazília öntudatos munkásaira és a leghaladóbb értelmiségiekre. Mind népszerűbb lett a bolsevik párt és vezetője, Lenin. „Lenin: korunk nagy embere — írta Lima Barreto brazíliai író. — Lenin hallatlanul bátran vezeti a kor lenyűgöző társadalmi átalakulását." A brazíliai anarchisták között szakadás támadt: néhányan fokról fokra magukévá tették a marxizmus—leninizmus eszméit. Ez azonban lassú folyamat volt. A puccsok régóta meggyökerezett anarchista gyakorlata, a tömegmunka szükségességének tagadása, a proletárpárt jelentőségének meg nem értése károsan hatott a brazíliai forradalmárok tevékenységére.

1918 novemberében az egyik anarchista szervezet tagjai felkelést robbantottak ki Rio de Janeiróban. Barikádharcok kezdődtek. De a felkelés nem volt kellően előkészítve, s vezetői nem támaszkodhattak a proletariátus tömegeire. A kormány kegyetlenül leverte a felkelést, és ostromállapotot hirdetett ki az egész országban. A forradalmi mozgalom lendülete azonban nem csökkent. 1919 május elsején országszerte tömegtüntetésekre került sor; a felvonulók nyolcórás munkanapot, béremelést és a drágaság elleni intézkedéseket követeltek. A sztrájkharcok tüzében Rio de Janeiróban, Saõ Paulóban és más ipari városokban szakszervezetek alakultak: szakszervezetekbe tömörültek a textilipari munkások, a pékek, a kikötőmunkások, a villamosközlekedési dolgozók stb. Erősödött a Szovjet-Oroszország iránti szolidaritási mozgalom. A brazil fővárosban lezajlott május elsejei tüntetés résztvevői a következő üzenetet küldték a tengerentúlra: „Rio de Janeiro proletariátusa, amely nagygyűlésre gyűlt össze, ma, május elsejének ünnepén, szolidaritását nyilvánítja a világ dolgozóinak harcával, és mindenekelőtt forró üdvözletét küldi az orosz, a magyar és a német proletariátusnak. Egyben ünnepélyesen tiltakozik a burzsoázia mindennemű katonai beavatkozása ellen, amely az Oroszországban oly nagyszerűen kibontakozott forradalmat akarja eltiporni." Ugyanazon év júliusában sok brazil városban tiltakozó tüntetéseket tartottak a szovjet-oroszországi imperialista intervenció ellen.

Az 1919-ben hatalomra került Epitacio Pessoa-kormány kénytelen volt engedményeket tenni a munkásosztálynak. Megszüntette az ostromállapotot, elrendelte a nyolcórás munkanapot, valamennyire felemelte a munkabéreket, bevezette a munkások balesetbiztosítását.

1920-ban a kezdődő gazdasági válság kiélezte a belpolitikai helyzetet. Erősen visszaesett a kávéültetvények, a bányászat és a feldolgozó ipar termelése. Nőtt a munkanélküliség és a drágaság. Ez újabb sztrájkhullámot indított el, de immáron védekező jellegűt, mivel az uralkodó osztályok a gazdasági válságot kihasználva támadásba mentek át a dolgozók ellen. A nemrég megalakult szakszervezetek közül sokat feloszlattak, a sztrájkokat pedig megtiltották.

A kibontakozó események felfedték a brazíliai munkásmozgalom gyengeségét: ösztönös jellegét, a forradalmi vezetés hiányát, az anarchista vezérek tehetetlenségét. Mindinkább nyilvánvalóvá

vált, hogy meg kell teremteni a marxista—leninista proletárpártot. Rio de Janeiróban, Porto Alegrében és más városokban már 1918-ban és 1919-ben marxista körök alakultak. 1920—1921-ben Brazíliában már jó néhány kommunista csoport működött. E csoportok képviselői 1922 márciusában kongresszust tartottak; itt alakult meg március 25-én Brazília Kommunista Pártja. „A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatására — írta Luis Carlos Prestes, a brazil kommunisták vezetője —, a forradalmi harc tüzében született Brazília Kommunista Pártja, amely a nép szabadságának, a haza függetlenségének, a kommunizmus ügyének legrettenthetetlenebb, legállhatatosabb forradalmi harcosait vonzotta soraiba." A Kommunista Párt megalakulásával új szakasz kezdődött a brazil proletariátus küzdelmeinek történetében.

A Kommunista Párt nehéz körülmények között kezdte meg munkáját. 1922-ben egy gazdag ültetvényes, egyben több, a külföldi monopóliumokkal kapcsolatban álló társaság részvényeinek tulajdonosa, Bernardes került kormányra. Hamarosan visszavette azokat az engedményeket, amelyeket az uralkodó körök 1919—1920-ban tettek a munkásosztálynak. A Kommunista Párt már 1922 júliusában illegalitásba kényszerült. De a kommunisták tovább folytatták a forradalmi harcot. Megszervezték „Kommunista mozgalom" című lapjuk kiadását, majd miután 1923 júniusában a rendőrségnek sikerült szétvernie a lap szerkesztőségét és nyomdáját, „Munkásosztály" címmel új lapot indítottak. Marxista könyveket, brosúrákat és röplapokat is kiadtak. Portugál nyelven megjelentették Lenin néhány művét és a szovjet kormány különféle dokumentumait.

A reakciós kormányzati rendszer, az alkotmányos szabadságjogok és biztosítékok felfüggesztése szenvedélyes tiltakozást váltott ki a brazil népből. 1922 nyarán zendülések törtek ki a brazil hadsereg alacsonyabb rangú tisztjei között. Július 5-én fellázadt a Rio de Janeiro-i Capacaban erőd helyőrsége; de az erők egyenlőtlenek voltak, s így a kormánycsapatok rövid idő alatt leverték a lázadást.

CHILE

A világháború előtt Németország volt a chilei salétrom legfőbb vásárlója. Ezért a háború kitörése után Chile — a latin-amerikai országok többségétől eltérően — egy ideig jóindulatú semlegességet tanúsított Németország iránt. Később azonban megszakadtak Chile és Németország kereskedelmi kapcsolatai, és a legfőbb salétromvásárlókká Anglia és az Egyesült Államok léptek elő. Ez a két ország nagy mennyiségben vett rézércet, vasércet és más chilei exportcikkeket is, s így megnövelte befolyását a chilei uralkodó körökre.

A háború befejeztével Chile salétromexportja csaknem 70 százalékkal csökkent (az 1917. évi 2,8 millió tonnáról 1919-ben 0,8 millió tonnára). Összezsugorodott a réz és más árucikkek exportja is. Chile teljes exportjának értéke, amely 1917-ben 2 137 000 pezó volt, 1919-ben alig 995 000 pezóra rúgott. A külkereskedelmi mérleg passzív lett.

A külkereskedelmi konjunktúra romlása súlyosan hatott az ország gazdasági helyzetére. A salétromtermelés csaknem 50 százalékkal csökkent (1917-ben 3 millió tonna, 1919-ben 1,7 millió tonna volt). Sok réz- és salétrombánya, szénbánya, a feldolgozó ipar számos vállalata becsukta kapuit, rengeteg munkás az utcára került. 1918-ban éhínség sújtotta Chilét, s ez még súlyosabbá tette a néptömegek amúgy is nyomasztó helyzetét.

1919-ben országszerte tiltakozó mozgalom indult a kormánykörök politikája ellen, amely nélkülözésbe és nyomorba taszította a népet. Közép-Chilében általános sztrájk tört ki. A sztrájkmozgalom kiterjedt a salétrom-, a réz- és a szénbányákra. Ezzel egyidőben sok helyütt társadalmi bizottságok alakultak, hogy felvegyék a harcot az éhínséggel. A dolgozók elszántan küzdöttek az éhínség és a drágaság ellen, az angol és amerikai tőke túlsúlya ellen, követelték a nép politikai jogainak kiterjesztését. A konzervatív Sanfuentes-kormány hasztalan próbálta elfojtani a forradalmi mozgalmat a rendőrség és a katonaság segítségével.

Az 1920-as elnökválasztáson ellenzéki blokk alakult a konzervatívokkal szemben: a Liberális Szövetség, amely a radikális, a demokrata és a liberális pártokhoz tartozó földesúri-burzsoá és kispolgári rétegek képviselőit tömörítette. A Liberális Szövetség reformprogramot hirdetett meg, azzal a céllal, hogy megerősítse a nemzeti burzsoázia pozícióit az angol és az amerikai monopóliumokkal szemben, s egyben — a dolgozóknak teendő részleges engedményekkel — gyengítse a forradalmi harcot az országban. Az agrárius nagybirtokos réteg és a külföldi — elsősorban az amerikai — monopóliumokkal kapcsolatban álló kereskedő nagyburzsoázia viszont megalakította a Nemzeti Szövetséget, amely fenntartás nélkül támogatta a konzervatívok reakciós politikáját.

Végül is a Liberális Szövetség jelöltjét, Arturo Alessandrit választották meg köztársasági elnökké, aki azelőtt konzervatív politikus volt és Sanfuentes kormányában a belügyminiszteri tisztséget töltötte be. A választási hadjárat alatt Alessandri azt ígérgette, hogy felülvizsgálja a koncessziós szerződéseket, eltávolítja a külföldi társaságok ügynökeit az állami tisztségekből, megengedi a szakszervezetek legális tevékenységét, munkavédelmi törvényeket léptet életbe. Megválasztása után azonban nem váltotta be ígéreteit. Ingadozásai és következetlenségei a chilei burzsoázia politikájának kettősségéből fakadtak. A chilei burzsoázia egyfelől meg akarta szilárdítani helyzetét a külföldi monopóliumok rovására, másfelől viszont, a néptömegek aktivitásától félve, kompromisszumokat kötött a nagybirtokosokkal és az imperialistákkal.

Az Alessandri-kormány valójában nem harcolt a külföldi tőke ellen, csupán annyit tett, hogy megpróbálta kijátszani az Anglia és az Egyesült Államok közti ellentéteket. A választások idején Alessandri az angol monopóliumok támogatását vette igénybe, de miután elfoglalta az elnöki széket, újabb réz- és salétrombányászati koncessziókat adott amerikai cégeknek. 1921 januárjában az Alessandri-kormány 24 millió dolláros kölcsönt kapott az Egyesült Államoktól évi 8 százalékos kamatra. A kölcsön súlyos feltételei az adók és a létfenntartási költségek emelkedését idézték elő.

Alessandri belpolitikai téren is megszegte választási ígéreteit. Tovább folytatódott a terror és a megtorló intézkedések politikája. A rendőrség és a katonaság, akárcsak eddig, most is fegyvert alkalmazott a sztrájkoló antofagastai bányászok, a valparaisói rakodómunkások, a Punta Arenas-i bérmunkások és napszámosok, a San Gregorió-i munkások ellen. Megsemmisítették a munkás- és parasztszervezeteket, lefoglalták a demokratikus újságok nyomdáit. A munkáltatók — többnyire angol és amerikai tőkések — a kormánytól bátorítva és támogatva, tömegével bocsátották el a munkásokat. A 152 salétrombánya közül például 99-et zártak be.

A chilei munkásosztály a megtorló intézkedések ellenére is szüntelenül erősödött ideológiailag és szervezetileg. Chile Szocialista Munkáspártjában már a háború alatt kialakult a balszárny, Louis Recabarren — egy nyomdai munkás — vezetésével. A párt tagjainak többsége hamarosan csatlakozott hozzá. 1917 májusában a Szocialista Munkáspárt harcba szólította a nemzetközi proletariátust az imperialista háború ellen. Jelentős hatással volt a Szocialista Munkáspártra a Nagy Októberi Szocialista Forradalom, amely — miként Galo González Diaz, a chilei munkásmozgalom kimagasló alakja mondotta — „hatalmas támogatást nyújtott Recabarren forradalmi irányzatának, és a párt elsőrendű feladatává tette a tömegek mozgósítását a hős orosz nép iránti szolidaritási kampányra".

A Rancaguában 1922. január 2-án tartott pártkongresszus az osztályharc izzó légkörében elhatározta, hogy a Szocialista Munkáspárt Kommunista Párttá alakul át, és csatlakozik a III. Internacionáléhoz.

PERU

A háború alatt a hadviselő országok részéről fokozott kereslet mutatkozott a perui nyersanyagok, elsősorban a réz és a cink iránt. Ez fellendítette az érc- és szénbányászatot, valamint a kőolajtermelést. De a háború befejeződése után pangás állt be: csökkent az ipari termelés, fokozó-

dott a munkanélküliség, emelkedett az élelmiszerek és más közszükségleti cikkek ára. A dolgozók életszínvonala nagyot zuhant. 1919-ben a létminimum havi 141 sol volt, ugyanakkor a perui munkás átlagkeresete mindössze 75 solt tett ki. 1920-ban a létfenntartási költségek indexe — az 1913-ast 100-nak véve — 210-re, 1923-ban pedig már 250—300-ra ugrott.

Már 1918-ban forradalmi megmozdulásokra került sor az országban. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom növekvő hatást gyakorolt a munkásosztályra és a haladó értelmiségiekre. José Mariategui, a szocialista eszmék kiváló perui propagandistája lelkesen üdvözölte az októberi forradalmat, s azt írta, hogy az egész világ proletariátusa erre a hatalmas eseményre figyel.

1919-ben az éhínség válságos helyzetet teremtett az országban. Az emberek megrohanták az élelmiszerraktárakat és üzleteket. Sok városban társadalmi bizottságok alakultak az éhínség elleni küzdelemre; tevékenységüket az ország fővárosában, Limában működő központi bizottság irányította. Ez utóbbi 1919. április 13-án felhívást tett közzé, amelyben sötét színekkel ecsetelte a néptömegek szörnyű nélkülözéseit, és azt követelte a kormánytól, hogy maximálja a kenyér, a tej, a hús, a zöldségfélék és más közszükségleti cikkek árát, csökkentse a vasúti és villamosközlekedés díjszabásait, szállítsa le az adókat.

Limában, Callaóban és néhány más városban sztrájkba léptek a munkások. Május 1-én munkások, diákok és a környékbeli falvakból beözönlő parasztok tüntettek a fővárosban a következő jelszavakkal: „Munkát, kenyeret!" „Le a kizsákmányolókkal!" Követelték ezenkívül a nyolcórás munkanapot, a munkabér felemelését, munkavédelmi törvények életbe léptetését. Ugyanilyen jelszavak jegyében tüntettek a callaói dokkmunkások, a cuscói textilipari munkások, a kőolaj- és ércbányászok.

A limai május elsejei tüntetés alkalmával összetűzésekre került sor a rendőrséggel és a csendőrséggel. Május 4-én a főváros dolgozói tömeggyűlést tartottak és követelték, hogy a kormány elégítse ki a nép égető szükségleteit. A szocialista Nicolas Gutarra beszédet tartott, amelyben többek között a következőket mondotta: a proletárdiktatúrát megteremtő oroszországi kommunisták ereje abban rejlett, hogy a város és a falu dolgozó tömegeit harcra tudták vezetni a hatalomért. A népgyűlés résztvevői megindultak a város központja felé, de a rendőrség tüzet nyitott rájuk, és fegyverrel szétoszlatta a tüntetést.

Másnap, május 5-én Limában sztrájkba léptek a Santa Catalina textilgyár szövőmunkásai, akik 20 százalékos béremelést és az élelmiszerárak csökkentését követelték. Nyomukban haladtak a villamoserőművek munkásai a nyolcórás munkanap bevezetését követelve. Ezzel egyidőben más fővárosi és vidéki üzemekben is sztrájkok kezdődtek.

Május 27-én kirobbant az első perui általános sztrájk; a sztrájkot viharos tüntetések kísérték, amelyeknek résztvevői elkeseredetten tiltakoztak az éhínség és a drágaság ellen. A kormány nemcsak a rendőrséget, hanem a katonaságot is bevetette a tüntetők ellen: lovasságot és géppuskával felfegyverzett gyalogságot vezényelt ki. Pardo elnök ostromállapotot rendelt el. Lima és más városok utcáit pirosra festette a tüntetők vére; az áldozatok között sok nő is volt. Július elején véget ért az általános sztrájk.

Bizonyos burzsoá-földesúri körök, a forradalmi mozgalom mielőbbi letörése céljából, államcsínyt hajtottak végre. Ennek eredményeként az amerikai Standard Oil Companyval szoros kapcsolatban álló Leguia lett a köztársasági elnök. Leguiának az amerikai tőkések segítségével sikerült elfojtania a forradalmi megmozdulásokat. Az utolsó fellobbanás ebben a periódusban a mezőgazdasági munkások 1921-es sztrájkja volt. A sztrájkolók a nyolcórás munkanap bevezetését, a munkabérek felemelését, a lakásviszonyok megjavítását követelték. A kormányzat ezt a sztrájkot is fegyveres erővel fojtotta el.

A perui dolgozók forradalmi harca tehát vereséget szenvedett. A vereség legfőbb oka abban rejlett, hogy a perui proletariátus még gyenge, szervezetlen volt, és nem volt saját forradalmi pártja.

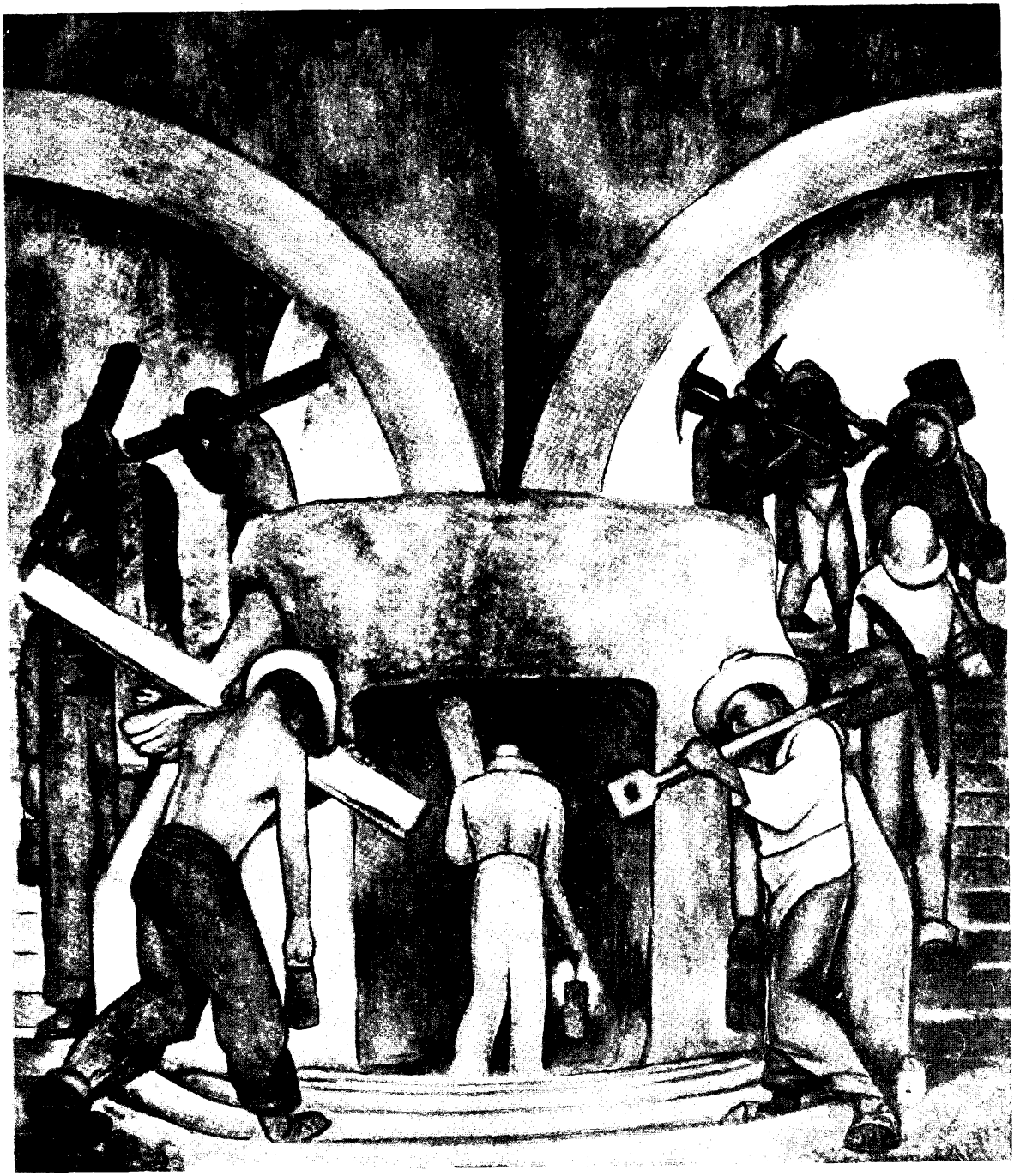

Bányába leszálló munkások
D. Rivera freskója. 1922

A világháború alatt és közvetlenül utána, egészen 1920-ig, gazdasági fellendülés volt tapasztalható Kubában. Ennek az a magyarázata, hogy az európai országokban és az Egyesült Államokban erősen megnőtt a kereslet a kubai nádcukor iránt. A cukor ára szédítő sebességgel szökött a magasba: 1914 júliusában egy font nyerscukor 1,93 centavóba került, 1920-ban pedig már 22,5 centavóba. A cukorgyárosok zsebébe csillagászati összegek vándoroltak. Vagyonokat kerestek a nagybirtokos arisztokraták is, akik birtokaikon cukornádültetvényeket létesítettek. Ezt a cukor „boom"-ot Kubában „a milliók táncának" nevezték.

A gazdasági fellendüléssel azonban együtt járt az is, hogy az amerikai imperialisták gazdaságilag és politikailag egyre inkább leigázták a kubai népet. Hiába volt Kuba formailag független köztársaság: a valóságban az Egyesült Államok félgyarmatává süllyedt. A szigeten amerikai katonák állomásoztak, akiket 1917-ben küldtek ide, a reakciós Mario Menocal-kormány ellen fellángolt felkelés elfojtására. Az Egyesült Államok hivatalos és nem hivatalos képviselői gátlástalanul és szemérmetlenül beleavatkoztak a kubai belügyekbe. Az amerikai monopóliumok az ország gazdasági életének csaknem valamennyi ágát uralmuk alá hajtották. Tőkebefektetéseik a háború után 1400 millió dollárra rúgtak (1913-ban összegük még csak 220 millió dollár volt). Az Egyesült Államokra jutott a kubai export 80,7 százaléka, az importnak pedig 60,7 százaléka.

Az amerikai monopoltőkések kezükbe kaparintották Kuba legfontosabb gazdasági ágazatának, a cukoriparnak kulcspozícióit. Felvásárolták a legjobb földeket, erdőt irtottak, hogy helyén cukornádültetvényeket létesítsenek, és nagy számban építettek úgynevezett centrálokat: a nyersanyag első fokú feldolgozását végző üzemeket. A mammutcentráloknak saját vasútjaik és roppant kiterjedésű latifundiumaik voltak. A földterület összpontosítása néhány óriás monopólium kezében a közép- és kistulajdonosok tönkrejutását és proletarizálódását eredményezte, a szabad parasztokat pedig függő helyzetben levő bérlőkolónusokká süllyesztette.

Az amerikai tőke elnyomó uralma súlyos következményekkel járt a dolgozók helyzetére. Kuba csaknem hárommilliós lakosságának túlnyomó többségét a földnélküli parasztok alkották, akik gúzsba kötő feltételek mellett földet béreltek vagy mezőgazdasági munkásként dolgoztak. Ezenfelül ezrével szállítottak Kubába mezőgazdasági munkásokat az Antillák más szigeteiről is; ezeket a legnehezebb és legrosszabbul fizetett munkáknál alkalmazták, ami még jobban lenyomta a kubai kolónusok és mezőgazdasági munkások amúgy is nyomorúságos bérét. Havannában, a köztársaság fővárosában és más nagyobb városokban a cukoripar, a dohányipar és más könnyűipari ágazatok további fejlődésével együtt fejlődött és gyarapodott a kubai proletariátus. Az 1919-es népszámlálás szerint Kubában a bérmunkások száma összesen 950 000 volt.

A külföldi imperialistáktól való függés a nemzeti burzsoázia érdekeit is sértette. Ez a réteg — a liberális földbirtokosok egy részével egyetemben — arra törekedett, hogy megszüntesse vagy legalábbis korlátozza az amerikai tőke uralmát. A nemzeti burzsoázia érdekeit képviselő Liberális Párt felvette a harcot az uralkodó Konzervatív Párttal és a Menocal-kormánnyal, de az amerikai monopóliumok megakadályozták a liberálisok kormányra jutását. 1920 végén tartották Kubában a soron levő elnökválasztásokat. A hatósági nyomás, a választók megvásárlása, a szavazócédulák meghamisítása győzelemre segítette az amerikai imperialisták emberét, Alfredo Zayas volt liberálist, aki a választások előtt a konzervatívokhoz csatlakozott.

A politikai harcot tovább élezte az 1921-ben kitört gazdasági válság. A válságot a néptömegek szenvedték meg a legjobban, de komoly nehézségekkel küzdött a nemzeti burzsoázia is. A cukor katasztrofális árzuhanása a termelés csökkenéséhez vezetett. A Kubai Nemzeti Bank és több más bank csődbe jutott. Az államháztartás deficitje az 1920—1921-es pénzügyi évben tekintélyes összegre — 182 millió dollárra — nőtt.

Ebben a helyzetben a liberálisok, nem törődve az Egyesült Államok csapatainak jelenlétével, ismét felkelésre készülődtek. A Menocal—Zayas-klikkel szemben megnyilvánuló általános elégedetlenség alapján a liberálisok joggal számíthattak a nép támogatására; ámde Crowder tábornok — aki még 1921 januárjában érkezett Havannába Wilson elnök személyes megbízottjaként — fegyveres intervencióval fenyegette meg a liberálisokat, és így visszatartotta őket a felkelési kísérlettől. Crowder sorra kezébe vette az állam vezetésének és igazgatásának szálait, és így de facto Kuba kormányzójának szerepét töltötte be.

Az amerikai külügyminisztérium pénzügyi szaktanácsadót, továbbá több gazdasági és pénzügyi szakértőt küldött Kubába. A Morgan-bankház ötmillió dolláros kölcsönt nyújtott a Zayas-kormánynak, azzal a feltétellel, hogy az Egyesült Államokra előnyös és Kuba számára megalázó, hátrányos pénzügyi reformokat hajtanak végre.

Az Egyesült Államok durva beavatkozása felháborodást és haragot váltott ki a kubai népből. Az egész országon végighömpölygött az ipari és mezőgazdasági munkások sztrájkjainak, a diáktüntetéseknek, a parasztmegmozdulásoknak a hulláma. A néptömegek életkörülményeik megjavítását, az állami hivataloknak a sikkasztóktól és a korrupt elemektől való megtisztítását, az amerikai imperialisták uralmának megszüntetését követelték.

A kubai események lázba hozták a latin-amerikai közvéleményt. A sajtó mindenütt a kontinensen behatóan tárgyalta a „kubai kérdést". Néhány latin-amerikai országban még a kormánykörök is tiltakoztak Kuba szuverenitásának megsértése ellen. Az Egyesült Államok uralkodó körei engedményekre szánták rá magukat. Attól tartottak ugyanis, hogy a Pánamerikai Szövetség küszöbönálló ötödik konferenciáján a latin-amerikai küldöttek élesen fogják támadni a „kubai kérdésben" követett észak-amerikai politikát. 1922 februárjában az Egyesült Államok visszahívta csapatait Kubából. Hazahívták Crowdert is. 1923 februárjában Crowder visszatért ugyan Havannába, de ezúttal követi minőségben és azzal az utasítással, hogy a szokásos diplomáciai keretek között tartsa fenn kapcsolatait a kubai kormánnyal.

MEXIKÓ

Jóllehet az 1910—1917-es mexikói polgári demokratikus forradalom nem a dolgozó tömegek győzelmével végződött, mégis fontos állomása volt a nép demokráciáért és nemzeti függetlenségért folytatott harcának. Az 1917-es alkotmány antifeudális és antiimperialista jellegű volt.

Az ország élén álló Carranza-kománynak azonban esze ágában sem volt, hogy érvényesítse az új alkotmány elveit. A nép nem jutott valódi szabadsághoz, nem szabadult meg a nyomortól és az éhezéstől. Az alkotmányban megígért földreform végrehajtása rendkívül vontatottan haladt: 1919 végéig mindössze 123 046 hektárt adtak vissza a parasztoknak abból a tíz- és tízmillió hektár földből, amit valaha elvettek tőlük. Mindössze 35 893 ember részesült földjuttatásban, holott ebben az időben Mexikóban (az 1921-es népszámlálás adatai szerint) 2 750 000 volt a földnélküli peonok — mezőgazdasági proletárok — száma.

A parasztok tovább folytatták forradalmi harcukat a földért. A Morelos hegyeiben Emiliano Zapata partizánjai harcoltak, az ország északi részén pedig Francisco Villa csapatai. A mexikói forradalmárok nagy lelkesedéssel fogadták az októberi forradalom győzelmének hírét. „Az az ügy, amelyért a forradalmi Mexikó és a nemrégiben felszabadult Oroszország küzd — írta Zapata —, az egész emberiség közös ügye, valamennyi elnyomott nép legbensőbb ügye."

Carranza utasítására a reguláris csapatok nagyszabású hadműveleteket indítottak a paraszti partizánmozgalom ellen. 1918-ban elfogták és agyonlőtték Felipe Angelest, a Villa-féle hadsereg vezérkari főnökét. 1919. április 10-én árulás következtében meggyilkolták Zapatát, később, 1923-ban pedig Villát.

A Carranza-kormány, mint a nemzeti burzsoázia érdekeinek képviselője, megpróbálta valamennyire korlátok közé szorítani a külföldi monopóliumok tevékenységét. 1918 februárjában — az alkotmányra támaszkodva — elrendelte a kőolajiparosok adójának felemelését, júliusban pedig a külföldiek mexikói tulajdonának kötelező újrabejelentését.

A külföldi monopóliumok ellenségesen fogadták ezeket az intézkedéseket. Különösen tevékenyen kelt kapitalistáinak védelmére az Egyesült Államok (amerikai tulajdonban volt ugyanis a mexikói kőolajiparba fektetett külföldi tőke 58 százaléka, a bányászatba fektetett külföldi tőkének pedig mintegy 75 százaléka); külön bizottságot állított fel a Mexikó-ellenes kampány vezetésére és az újabb intervenció előkészítésére. A bizottság élére Albert Fall került, aki szoros kapcsolatban állt a kőolaj-monopóliumokkal. Mexikó és az Egyesült Államok között súlyos konfliktus támadt.

Kiéleződött Mexikóban a belpolitikai helyzet is. A hosszú polgárháború és az Egyesült Államok két fegyveres intervenciója (1914-ben és 1916-ban) dezorganizálta az ország egész gazdasági életét. Súlyosan nélkülözött a munkásosztály. A proletariátus önfeláldozóan küzdött érdekeinek védelmében, az alkotmány 123. paragrafusának megvalósításáért (ez a paragrafus a dolgozók anyagi helyzetének javítását célzó intézkedéseket irányzott elő), de forradalmi vezetés hiányában nem érhetett el eredményt. A Carranza-kormány kegyetlen megtorló intézkedéseket foganatosított a munkásosztály ellen: betiltotta A Világ Munkásainak Háza elnevezésű anarcho-szindikalista szervezetet, vezetőit pedig börtönbe vetette.

Rendkívül sokat ártott a mexikói munkásmozgalomnak az anarcho-szindikalisták és a reformisták tevékenysége. A forradalom alatt fény derült ugyan az anarcho-szindikalisták árulására, és ez csökkentette a munkások körében addig élvezett osztatlan befolyásukat; csakhogy ezt a körülményt kihasználták a reformisták. 1918 májusában megalakították a Mexikói Regionális Munkásszövetséget, a CROM-ot (Confederacion Regional Obrero Mexicana), amely Mexikó legnagyobb szakszervezeti központjává lett. Ebben a szakszervezeti szövetségben tömörültek az iparágak többségének legképzettebb szakmunkásai.

A CROM azon fáradozott, hogy az egész mexikói proletariátusra kiterjessze befolyását. Szoros kapcsolatot épített ki az Amerikai Munkásszövetséggel, és belépett az utóbbi kezdeményezésére alakult, hasonlóan reakciós Pánamerikai Munkásszövetségbe. A CROM vezetői a munkásarisztokrácia érdekeit képviselték és az osztályegyüttműködés gondolatát hirdették. Az anarcho-szindikalistákkal ellentétben elismerték ugyan a politikai harc szükségességét, de ezt az elnökválasztásokon és a községi választásokon való részvételre korlátozták. 1919-ben megalakították a Munkáspártot, s a továbbiakban ennek révén igyekeztek érvényesíteni politikájukat.

Voltak olyan szakszervezetek is, amelyek nem tartoztak a CROM-hoz. A kőolajipari munkások szakszervezete például az anarcho-szindikalisták kezében maradt. A vasutasok és a közlekedési munkások szakszervezeteiben, továbbá azokban, amelyek a fővárost környező szövetségi kerületben alakultak, erősödni kezdett a kommunisták befolyása.

Mexikóban a kommunista mozgalom közvetlenül a Nagy Októberi Szocialista Forradalom után tette első lépéseit. Az oroszországi forradalmi proletariátus győzelmének híre forró rokonszenvet keltett a bolsevik párt iránt a mexikói munkásokban és a leghaladóbb értelmiségiekben. Lenin nevét országszerte megismerték; fordításban megjelent a marxista—leninista klasszikusok több műve, különböző helyeken marxista körök alakultak. A szocialisták legforradalmibb csoportja fokról fokra magáévá tette a marxizmus—leninizmus elveit. Ezen évek munkásmozgalmának egyik legjelentősebb alakja, Manuel Diaz Ramírez, 1918-ban Veracruzban kommunista csoportot alakított. Zacatecasban José Medina, Guanajuatóban Nicolas Cano, Mexikó városában José Allen szervezett kommunista csoportot. Marxista tanulókörök és csoportok alakultak Orizabában, Tampicóban és az ország más ipari városaiban is.

1919 szeptemberében Mexikó városában összeült a marxista tanulókörök, a kommunista és

Mexikói peonok
M. Becker rajza. 1922

szocialista csoportok képviselőinek kongresszusa. A küldöttek többsége, José Allennel az élen, a Kommunista Internacionáléhoz való csatlakozás mellett foglalt állást. Így alakult meg a Mexikói Kommunista Párt.

A marxista—leninista eszmék terjesztésében nagy szerepet játszottak a Kommunista Párt sajtóorgánumai: a „Kommunista", az „Új élet", a „Vörös Hajnal", a „Szovjet" stb. A párt harcolt a munkásegységért, a szakszervezetek osztályharcos, forradalmi platformon való egyesítéséért; internacionalista álláspontot foglalt el a nemzetközi forradalmi mozgalom kérdéseiben, síkraszállt Szovjet-Oroszország mellett. 1920. november 7-én a Kommunista Párt ünnepélyesen megemlékezett az októberi forradalom évfordulójáról; a mexikói Hidalgo színházban rendezett ünnepségen több mint 4000 munkás vett részt. Ugyanakkor a párt, ideológiai és szervezeti gyengesége miatt, nem tudta kiszélesíteni a proletártömegekre gyakorolt befolyását. A munkások tekintélyes része most is az opportunistákra és a burzsoá politikusokra hallgatott, akik esküdözve bizonygatták a mexikói forradalom elveihez való hűségüket.

1919-ben létrejött egy burzsoá-földesúri politikai csoportosulás, amely veszélyesnek tartotta a Carranza-kormány nyíltan reakciós belpolitikáját, és azt javasolta, hogy tegyenek engedményeket a dolgozóknak, határozottabban vigyék keresztül az 1917-es alkotmányt. E csoport élén Alvaro Obregón tábornok állt. 1919 augusztusában Obregón titkos egyezményt kötött a CROM vezetőivel: Carranza elleni harcának támogatása fejében magas tisztségeket ígért nekik leendő kormányában. Obregón csoportja és a CROM vezetői kihasználták a dolgozó tömegeknek a Carranza-

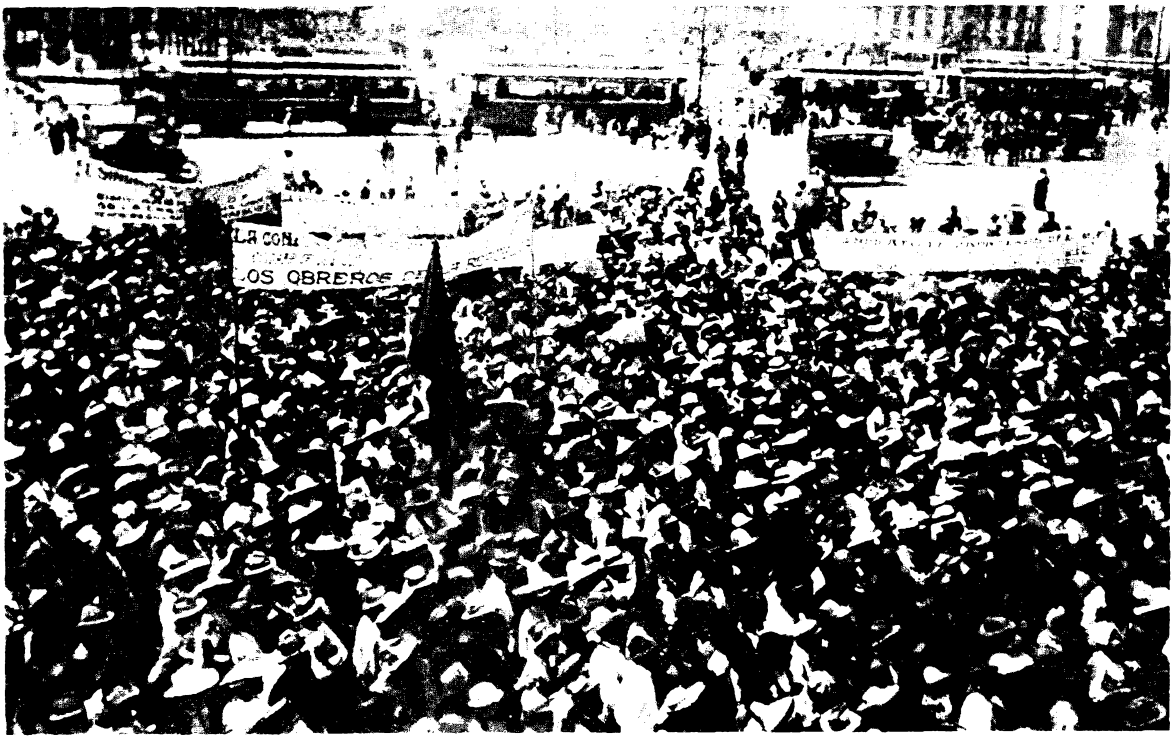

Tüntetés Mexikó városában
Fénykép. 1920

kormány iránt táplált égő gyűlöletét. De semmiféle kötelezettséget sem vállaltak a néppel szemben, és semmiféle gazdasági és társadalmi programot sem tűztek ki. A Carranza elleni küzdelem egy szűk körű összeesküvésre korlátozódott.

Az összeesküvők fegyveres akcióját közvetlenül az váltotta ki, hogy Carranza katonasággal verte le Sonora állam vasutasainak sztrájkját. 1920 áprilisában az összeesküvés vezetői közzétették az „Agua Prieta-i tervet" (Agua Prieta egy észak-mexikói város neve), amely leszögezte, hogy a nép a nemzeti szuverenitás kizárólagos birtokosa; Carranza viszont csúfot űz a népakaratból, beavatkozik az államok belügyeibe, s hatalmát ezért nem szabad tovább elismerni. Obregón csapataival a főváros ellen vonult. A CROM határozottan síkraszállt Obregón mellett. Luis Morones, a CROM főtitkára Washingtonba utazott, hogy Gompersszel tárgyaljon, megszerezze Obregónnak az Amerikai Munkásszövetség támogatását, és biztosítsa azt, hogy Carranza legyőzése esetén az Egyesült Államok elismerje kormányát.

Carranza, miután így kilátástalan helyzetbe került, 1920 májusában elmenekült a fővárosból. Menekülés közben megölték. Mexikó városába bevonult a felkelők hadserege, Obregónnal az élén.

Az államcsíny természetesen nem szüntette meg az ország gazdasági nehézségeit. Mivel a mexikói exportcikkek fő felvevőpiaca az Egyesült Államok volt, az itt kitört gazdasági válság súlyos helyzetbe sodorta a mexikói mezőgazdaságot. A yucatani juta (henequén) iránti kereslet visszaesése (ezt az árucikket teljes egészében az Egyesült Államokba exportálták) odavezetett, hogy a jutaültetvényeken megszűnt a munka, és sok ezer munkás maradt kenyér nélkül.

Obregón, miután 1920. december 1-én elfoglalta az elnöki tisztséget, bejelentette, hogy érvényesíteni fogja az 1917-es alkotmány rendelkezéseit, többek között a külföldi tőke tevékeny-

Veracruz munkásai a reformista szakszervezeti vezetők ellen tüntetnek
Fénykép. 1922

ségét korlátozó cikkelyeit is. Ez a bejelentés, amely a nemzeti burzsoázia követeléseit tükrözte, heves ellenállásra talált a külföldi imperialistáknál. Az imperialista hatalmak nem ismerték el Obregón kormányát. Az amerikai és angol cégek abbahagyták a kőolaj-kitermelést Tampicóban és Veracruzban. Pueblában, az ország textiliparának központjában, Pachuca, Chihuahua, Durango, Coahuila, Sonora ércbányáiban a munkások ezrei kerültek utcára.

Az Obregón-kormány nem tett semmiféle hathatós intézkedést a dolgozó tömegek helyzetének javítására, s így az osztályharc még hevesebbé vált. Yucatanban a földnélküli parasztok elfoglalták és felosztották maguk között a nagybirtokosok földjeit. Sonora államban a bányászok átvették a bányák kezelését, és önállóan megszervezték a termelést.

A forradalmi harc fellendülésének tetőfokán néhány városban és államban munkás- és parasztt tanácsok alakultak (Coahuila államban 1920 őszén, Michoacán államban 1921 nyarán). Ezek a tanácsok nem voltak a proletárdiktatúra szervei; keletkezésük ténye azonban önmagában is a Nagy Októberi Szocialista Forradalom eszméinek népszerűségét mutatta, és a mexikói néptömegeknek azt a spontán törekvését tükrözte, hogy olyan hatalmat teremtsenek, amely a földet a parasztok, a gyárakat a munkások kezébe adja, és megszünteti a kizsákmányolást.

Az Obregón-kormány szembefordult a forradalmi mozgalommal. Hajszát indított a Kommunista Párt ellen. Az uralkodó osztályok helyzetének erősítésére felhasználta a CROM egységbontó tevékenységét is. A CROM vezetői, akiket Obregón felelős állami posztokra helyezett, segítettek a sztrájkok meghiúsításában, sztrájktörőket bocsátottak a munkáltatók rendelkezésére.

Az agrármozgalom gyengítése végett a kormány kisebb engedményeket tett a parasztságnak. 1921—1923 folyamán 600 866 hektár földet adott végleges tulajdonába és ennél lényegesen többet ideiglenes használatra. Noha a reform végrehajtása során a legmesszebbmenőkig védték a

nagybirtokosok érdekeit, az intézkedés mégis gyöngítette a nagybirtokosok pozícióit, és erősítette a mezőgazdaság kapitalista elemeit.

Külpolitikai téren az Obregón-kormány valamelyest szembeszegült az imperialistákkal, és igyekezett megvédeni az ország szuverenitását. Nemzetközi helyzetének megszilárdítására törekedve közeledett a Szovjetunióhoz: 1923-ban bejelentette, hogy nem ismeri el többé Oroszország mexikói konzuljául az ideiglenes kormány volt képviselőjét, 1924-ben pedig felvette a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval.

Az így kialakult helyzetben az Egyesült Államok nem mert újabb fegyveres intervenciót kezdeni Mexikó ellen, de megtagadta az Obregón-kormány elismerését. Az észak-amerikai kőolajmonopóliumok gazdasági nyomást gyakoroltak a mexikói kormányra: szabotálták a kőolajkitermelést.

Az Obregón-kormány nem tudott ellenállni ennek a nyomásnak, és hosszas tárgyalások után beleegyezett abba, hogy kárpótlást fizet az Egyesült Államok állampolgárainak a mexikói forradalom idején kisajátított birtokaikért. Bejelentette továbbá, hogy az alkotmány azon cikkelyeinek érvényét, amelyek korlátozzák a külföldiek jogait az ország természeti kincseinek kiaknázása terén, nem terjesztik ki azokra a társaságokra, amelyek 1917 május elseje, vagyis az alkotmány életbe lépte előtt szerezték mexikói tulajdonukat. 1923 augusztus végén az Egyesült Államok helyreállította a diplomáciai kapcsolatokat Mexikóval.

Mindezek ellenére az Obregón-kormány belső helyzete továbbra sem volt szilárd. A néptömegek forrongtak, mert a kormány nem elégítette ki égető szükségleteiket. Másfelől a kormány által végrehajtott haladó intézkedések energikus ellenállásra késztették a nagybirtokosokat, a burzsoázia felső rétegét, a katolikus papságot. 1923 végén már érlelődött az Obregón elleni reakciós összeesküvés. Az összeesküvők egyrészt ki akarták használni a dolgozók elégedetlenségét, másrészt az angol imperialistákra támaszkodtak; az utóbbiak ugyanis jelentős kiváltságokra számítottak az összeesküvők győzelme esetén.

1923 decemberében kitört a lázadás Anglia támogatásával. Az Egyesült Államok monopoltőkései nem óhajtották átengedni mexikói pozícióikat angol vetélytársaiknak, s ezért Obregón kormányát támogatták.

A mexikói nép felismerte a lázadás reakciós jellegét. A munkások és a parasztok szembeszálltak az összeesküvőkkel. Bátor harcuk eredményeképpen a lázadás kudarcba fulladt.

XVI. FEJEZET

A GÉNUAI, A HÁGAI, A MOSZKVAI ÉS A LAUSANNE-I NEMZETKÖZI KONFERENCIÁK

Az intervenciósok és a fehérgárdisták szétzúzása után új szakasz kezdődött a szovjet állam és a tőkés világ kapcsolatainak történetében. E szakasz fontos vonása volt, hogy a szovjet kormány tovább folytatta harcát a kapitalista országokkal való békés egymás mellett élés lenini elvének valóra váltásáért, a tőkésországokkal való normális gazdasági és politikai kapcsolatok megteremtéséért.

SZOVJET-OROSZORSZÁG NEMZETKÖZI HELYZETE 1921—1922-BEN

1921 júniusában Lenin a következőket írta: „Az Oroszországi Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaság nemzetközi helyzetét jelenleg bizonyos egyensúly jellemzi, amely ugyan rendkívül labilis, de mégis sajátszerű világpolitikai helyzetet hozott létre."[1]

A szovjet külpolitika azt tekintette legfőbb feladatának, hogy megszilárdítsa a békét, amelyet a szovjet nép oly drága áron vívott ki. E feladat sikeres megoldását szolgálta az a törekvés is, hogy kölcsönös előnyökön alapuló gazdasági kapcsolatokat építsenek ki a külföldi országokkal, ami egyszersmind a munkások és parasztok jobb áruellátását is előmozdíthatta. A szovjet kormánynak a békés egymás mellett élésért folytatott küzdelme a nép egyöntetű helyeslésére és a külföldi dolgozók testvéri segítségére támaszkodhatott.

A tőkésországok uralkodó köreiben két irányzat küzdött egymással a Szovjet-Oroszországgal való viszony kérdését illetően. Az egyik irányzat az intervenciós politika folytatását, a szovjet kormány el nem ismerését követelte, a másik a szovjet állammal létesítendő normális diplomáciai és gazdasági kapcsolatok szükségességét hirdette. Az agresszív elemek nem mondtak le végső céljukról: a kizsákmányoló rend erőszakos visszaállításáról. 1921—1922-ben azonban a kapitalista országok uralkodó köreiben túlsúlyra jutott az a vélemény, hogy át kell térni a harc új módszereire — meg kell kezdeni a kereskedést a szovjet állammal, s diplomáciai és gazdasági eszközökkel kell behódolásra kényszeríteni.

A szovjet kormány — következetesen folytatva a békés egymás mellett élés politikáját — 1921. október 28-án fontos javaslatokat tartalmazó jegyzéket intézett Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország, Japán és az Egyesült Államok kormányához. Mivel a cári kormány által felvett kölcsönök sorsa a kis kötvénytulajdonosok millióit érintette, a szovjet kormány hajlandó-

[1] Lenin: A Kommunista Internacionálé III. kongresszusa. 1921. június 22—július 12. Lásd *Lenin Művei*. 32. köt. Szikra 1953. 487. old.

nak mutatkozott elismerni a cári kormány háború előtti adósságait, azzal a feltétellel, hogy a nyugati országok olyan kedvezményeket nyújtanak Szovjet-Oroszországnak, amelyek lehetővé teszik ezen adósságok tényleges visszafizetését. A jegyzék leszögezte, hogy a szovjet politika egyik fő célja „a gazdasági együttműködés a többi állammal", és mivel a gazdasági kérdések szorosan összefüggnek a politikaiakkal, „nem gondolható el az általános béke megteremtése Oroszország nélkül"; „az Oroszország és a világ többi része közti kapcsolatok kérdése, amely elsőrendű nemzetközi probléma, nem oldható meg a szovjet kormánnyal való megegyezés nélkül". Ezért Szovjet-Oroszország csak akkor járulhat hozzá lényeges engedményekhez az adósságok kérdésében, ha ez együtt jár az általános béke megteremtésével és a szovjet kormány elismerésével. A jegyzékben Szovjet-Oroszország azt javasolta, hívjanak össze nemzetközi konferenciát mindezeknek a kérdéseknek a megoldására.

A szovjet javaslatok nagy érdeklődést keltettek a nyugati országokban. A nemzetközi konferencia összehívását különösen az angol uralkodó osztályok azon körei sürgették, amelyek tisztában voltak azzal, hogy a Szovjet-Oroszországhoz fűződő gazdasági kapcsolatok szélesítése könnyítene az angol külkereskedelem nehéz helyzetén. A Lloyd George-kormány úgy okoskodott, hogy amennyiben magára vállalja a nemzetközi konferencia szervezőjének szerepét, megszilárdítja tekintélyét az angol nép körében, hiszen az egyszerű angolok mindig is ellenezték az intervenciós, szovjetellenes politikát. Olyan gazdasági konferencia, amelyen Oroszország is részt vesz — s amelyen közös nyomással nagy engedményeket szándékoztak tőle kicsikarni — megerősítheti Anglia pozícióit abban a küzdelemben, amelyet az Egyesült Államokkal a tengeri hegemóniáért, Franciaországgal pedig az európai meg a közel-keleti befolyásért folytat. Az angol kormány egyebek közt arra is számított, hogy a küszöbönálló konferencián Németország összefog Angliával a közös francia versenytárs ellen. Olaszország befolyásos körei is hajlottak a konferencia összehívására, mert az ország ugyancsak nehéz gazdasági helyzetben volt.

Más nézeten voltak a francia nagyiparosok és pénzmágnások, akik nem küzdöttek exportnehézségekkel, mert üzemeik termékeit és a bankok tőkéjét nagyobbrészt felszívta a háborúban lerombolt francia területek újjáépítése. A francia imperialisták ez idő tájt szélsőségesen szovjetellenes politikát folytattak.

Az 1921 decemberében tartott IX. összoroszországi szovjetkongresszus azt az utasítást adta az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottságnak, a Népbiztosok Tanácsának és a Külügyi Népbiztosságnak, hogy az 1921. október 28-i nyilatkozat alapján folytasson tárgyalásokat a külföldi kormányokkal.

A nemzetközi konferencia összehívásának kérdésében az antant Legfelsőbb Tanácsának kellett döntenie, amely 1922. január 6-án kezdte meg üléseit Cannes-ban. Az amerikai kormány, amely hivatalosan még nem tisztázta, milyen álláspontra helyezkedik a tervezett konferencia kérdésében, megbízta londoni nagykövetét, hogy megfigyelőként vegyen részt az üléseken.

Az angol kormány két nappal a cannes-i tanácskozások kezdete előtt emlékiratot nyújtott át Briand francia miniszterelnöknek, s ebben azt javasolta, hogy hívják össze valamennyi európai ország gazdasági tanácskozását — Szovjet-Oroszországot is beleértve. Cannes-i beszédében Lloyd George megismételte ezeket a javaslatokat, s hozzáfűzte, hogy Oroszországnak köteleznie kell magát arra, hogy megfizeti adósságait, kártérítést fizet a külföldi tulajdonosoknak vagyonuk kisajátításáért, tartózkodik a „propagandától" és megnemtámadási egyezményeket köt a szomszédos államokkal. Az angol kormányfő által beterjesztett határozati javaslatot a tanácskozás legelső napján elfogadták. A határozat szerint februárra vagy március elejére Génuába össze kell hívni az európai országok gazdasági és pénzügyi konferenciáját. Január 7-én az olasz kormány hivatalos meghívást nyújtott át a szovjet kormánynak a konferenciára, s kifejezte azt az óhajt, hogy a szovjet küldöttséget személyesen Lenin vezesse.

Január 8-i válaszjegyzékében a szovjet kormány közölte, hogy elfogadja a meghívást. Egyben leszögezte: bár Lenin, munkával való túlterheltsége miatt nem hagyhatja el Oroszországot, „. . . a küldöttség — összetétele, valamint a reáruházott felhatalmazások folytán — ugyanolyan tekintélyt képvisel majd, mintha Lenin polgártárs részt venne benne".

Az a tény, hogy Oroszországot meghívták egy nemzetközi konferenciára, azt jelentette, hogy a tőkés hatalmak elismerték a szovjetországgal létesítendő gazdasági kapcsolatok elkerülhetetlenségét. A szovjet állam nagy diplomáciai győzelme volt ez.

A GÉNUAI KONFERENCIA ELŐKÉSZÍTÉSE

A Cannes-ból visszatérő Briand-t hevesen megtámadta a francia parlament jobbszárnya, amely felháborodott azon, hogy Briand hajlandónak mutatkozott „Leninnel együtt részt venni a nemzetközi konferencián". (Így hangzott Millerand elnök Briand-hoz intézett távirata.) Briand mentegetőző beszédet mondott a parlamentben; a viharos vita a kormány lemondásával végződött. Az új miniszterelnök Poincaré lett, a francia imperializmus legagresszívebb köreinek képviselője. Poincaré nyomban jegyzéket küldött Angliának; ebben kijelentette, hogy Szovjet-Oroszországtól olyan privilégiumokat kell követelni, amelyek a gyarmati és függő országokban szokásos kapitulációs rezsimnek felelnek meg; azt javasolta továbbá, hogy legalább három hónappal halasszák el a konferenciát. Poincaré valójában a konferencia meghiúsítására törekedett. Lloyd George és Poincaré 1922. február 25-i boulogne-i személyes találkozásukon kompromisszumra jutottak, amely időlegesen elsimította az angol—francia ellentéteket. Poincaré elismerte a konferencia szükségességét, az angol miniszterelnök viszont lemondott arról az eredeti szándékáról, hogy a konferencia napirendjére tűzi a német jóvátételnek és a békeszerződések revíziójának kérdését. A konferencia megnyitását április 10-ére tűzték ki. Megállapodtak abban, hogy Szovjet-Oroszország meghívása nem jelenti egyben a szovjet kormány elismerését is; erről aszerint fognak dönteni, hogy eleget tesz-e a szovjet kormány a nyugati hatalmak összes gazdasági követelésének. E követelések részletes kidolgozására szakértői bizottságot hoztak létre, amelyben azonban szovjet képviselő nem vett részt.

A kapitalista kormányok a konferenciára készülődve különféle terveket dolgoztak ki a Szovjet-Oroszországba való gazdasági behatolásra. A burzsoá sajtó széltében-hosszában tárgyalta azt a tervezetet, amely szerint Anglia, Franciaország, Olaszország, Belgium, Japán és Németország tőkései nemzetközi konzorciumot alakítanának, és ennek segítségével valósítanák meg Szovjet-Oroszország gazdasági leigázását, lényegében gyarmatukká változtatva az országot. Párizsban konferencia ült össze az „oroszországi magánérdekek védelmében", és azt követelte, hogy állítsák vissza Oroszországban a termelési eszközök magántulajdonát, a szovjet kormány fizesse meg az összes cári adósságot és fizessen kártérítést a kisajátított külföldi tulajdonért. A konferencia határozatai hangoztatták, hogy mindaddig nem szabad elismerni a szovjet kormányt, amíg nem teljesíti ezeket a követeléseket.

Csicserin
Fénykép. 1923

Az a törekvés, hogy leigázó feltételeket diktáljanak a szovjet kormánynak és helyreállítsák Oroszországban a kapitalizmust — mindez Poincaré politikájában nyilvánult meg a legszembetűnőbben —, támogatásra talált az Egyesült Államok-

ban. Noha az amerikai üzleti világ sok képviselője állást foglalt a génuai konferencián való részvétel mellett — abban a reményben, hogy előnyös kereskedelmi megállapodásokat köthetnek majd Szovjet-Oroszországgal —, az amerikai kormány elutasító álláspontra helyezkedett, mert attól tartott, hogy a konferencia megszilárdítja a szovjet állam nemzetközi helyzetét, elősegíti a burzsoá országok részéről történő politikai elismerését. 1922. március 8-án Hughes amerikai külügyminiszter emlékiratban közölte a szövetségesekkel az amerikai kormány hivatalos elutasító válaszát a konferencián való részvételt illetően. Álláspontját azzal indokolta, hogy a tervezett konferenciának „nem pusztán gazdasági, hanem inkább politikai jellege van". Az emlékirat ismételten leszögezte, hogy a gazdasági tárgyalások előzetes feltétele a kapitalista viszonyok helyreállítása Oroszországban, és figyelmeztette az orosz piacért az amerikai monopoltőkésekkel versenyben álló európai tőkéseket, nehogy bármit is kezdeményezzenek annak érdekében, hogy „mások igazságos jogainak rovására tegyenek szert gazdasági előnyökre" (egyszóval ne kössenek Szovjet-Oroszországgal kétoldalú gazdasági megállapodásokat).

A szovjet kormánynak az volt a véleménye, hogy a génuai konferencia fontos szerepet játszhat a béke megszilárdításában és az államok kölcsönös együttműködésének fejlesztésében. Az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság rendkívüli ülésszaka 1922. január 27-én jóváhagyta a konferenciára kiküldendő delegáció összetételét. A küldöttség elnökévé Lenint, helyettesévé pedig Csicserin külügyi népbiztost nevezték ki, az elnök minden jogával felhatalmazva az utóbbit „abban az esetben, ha a körülmények lehetetlenné tennék Lenin elvtársnak a konferenciára való elutazását".

A nyolc szovjet köztársaság — az Azerbajdzsán, az Örmény, a Grúz, a Belorusz, az Ukrán, a Horezmi, a Buharai és a Távol-keleti Köztársaság — megbízta a küldöttséget, hogy képviselje Génuában az ő érdekeiket is.

Lenin gondosan előkészítette a szovjet küldöttséget a reá váró nehéz, bonyolult diplomáciai küzdelemre. A következőket írta a szovjet kormánynak a génuai konferenciával kapcsolatos álláspontjáról: „Mi már a kezdet kezdetén kijelentettük, hogy *Génuát üdvözöljük és a génuai konferencián részt veszünk;* nagyon jól tudtuk és cseppet sem titkoltuk, hogy mint kereskedők megyünk el a konferenciára, mert nekünk feltétlenül szükségünk van a tőkésországokkal folytatott kereskedelemre... és hogy azért megyünk el oda, hogy a lehető leghelyesebben és legelőnyösebben vitassuk meg e kereskedelem politikailag elfogadható feltételeit, és csakis ezért."[2] Lenin válaszra sem érdemes merő ostobaságnak[3] nevezte az agresszív imperialista köröknek azt a szándékát, hogy leigázó feltételeket kényszerítsenek Szovjet-Oroszországra.

Lenin két célt tűzött a szovjet küldöttség elé: először azt, hogy küzdjön a békéért és a népek gazdasági együttműködéséért; másodszor, hogy alakítson ki üzleti, gazdasági kapcsolatokat Oroszország és a tőkésországok között. A Lenin irányításával elkészült program legfontosabb pontja a fegyverzet általános csökkentése volt. Csicserinhez intézett 1922. március 14-i levelében Lenin azt javasolta, hogy Génuában vessék fel „az összes háborús adósságok törlésének", valamint „a versailles-i és az összes háborús szerződések" revideálásának kérdését is. Kifejtette azt a nézetét, hogy „ezzel a taktikával *még akkor is* nyerünk, ha Génua sikertelen lesz"; *„meg kell kérdezni az összes* államot" és meg kell próbálni „rábeszélni azokat, amelyek nem értenek egyet ezzel"[4]. Lenin útmutatásai és irányelvei számoltak az Anglia és Franciaország közötti nézeteltérésekkel is, úgyszintén a kapitalista országokban működő különféle pártok állásfoglalásával és azzal, hogy milyen

[2] Lenin: A szovjetköztársaság nemzetközi és belső helyzetéről. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. Szikra 1953. 204. old.

[3] Lásd ugyanott, 210. old.

[4] Leninszkij Szbornyik. XXXVI. köt. 455. old.

nagy érdekeik fűződnek az imperialistáknak a szovjetországgal való gazdasági kapcsolatok felvételéhez. Lenin egyben arra is rámutatott, hogy nem szabad ultimátumszerűen ragaszkodni az általa körvonalazott széles körű program elfogadásához: „Ha nem akarjátok a széles körű programot, hát legyen egy szűkebb program... Elfogadjuk a legszűkebb körűt is, csak azt nem, ami számunkra egyáltalán nem előnyös. Ultimátumokat nem fogadunk el."

1922. március 27-én a szovjet küldöttség Csicserin vezetésével elindult Moszkvából. Rigában megállt és március 29-én tanácskozást folytatott Lettország, Észtország és Lengyelország képviselőivel a génuai közös akcióprogram összeegyeztetése végett. A tanácskozás résztvevői elhatározták, hogy követelni fogják az egyetemes béke fenntartását, a szovjet kormány de jure elismerését, a fegyverzet csökkentését valamennyi államban. Később, a génuai konferencián, Észtország, Lettország és Lengyelország sok vonatkozásban nem tartotta be ezt a megállapodást; mindazonáltal a rigai tanácskozás elősegítette ezen országok leválasztását a szovjetellenes tömbről.

Litvinov és Vorovszkij, a szovjet küldöttség tagjai a génuai konferencián
Fénykép. 1922

A szovjet nép maradéktalanul helyeselte a szovjet kormánynak a nemzetközi gazdasági konferenciával kapcsolatos álláspontját és az azt előkészítő intézkedéseket. Erről tanúskodott az a tömérdek határozat, amelyet a munkások, alkalmazottak, parasztok, vöröskatonák hoztak gyűléseiken a génuai konferenciáról. A Kommunista Párt Központi Bizottságának május elsejei jelszavai között például ez is szerepelt: „A szovjetek génuai küldöttségének ezt az utasítást adjuk: győztünk, mi vagyunk az ország gazdái; vívmányaink visszavonhatatlanok, hatalmunk megingathatatlan, a szovjetköztársaságok jogai és határai sérthetetlenek."

A külföldi országok — Franciaország, Anglia, Németország, az Egyesült Államok stb. — dolgozó tömegei a szovjet kormány feltétel nélküli elismerését és az Oroszországgal való kereskedelem felújítását követelték, s leleplezték a reakciós erők szovjetellenes, provokációs mesterkedéseit. A nemzetközi demokratikus közvélemény úgy értékelte a szovjet állam génuai meghívását, mint annak bizonyságát, hogy a nemzetközi problémákat nem lehet Oroszország nélkül megoldani. Ez a meghívás elismerése volt annak is, hogy a szovjet nép, amely ragyogó győzelmet aratott az imperialisták elleni nehéz háborúban, s amely a jövőben is kész visszaverni a szuverenitása és gazdasági függetlensége ellen irányuló támadásokat, bebizonyította erejét.

A GÉNUAI KONFERENCIA MEGNYITÁSA. A TÁRGYALÓ FELEK NÉZETEI

A génuai konferencia 1922. április 10-én kezdődött, 34 ország népes küldöttségeinek részvételével. Ez volt a különböző társadalmi rendszerű államok képviselőinek első nagy nemzetközi találkozója. Világszerte óriási érdeklődés mutatkozott iránta. A régi olasz város szállodáit és magánházait zsúfolásig megtöltötték a különböző országokból odasereglő újságírók, bankemberek, egyes

ipari és kereskedelmi cégek megbízottai, a legkülönfélébb ügynökök, közvetítők, kémek, orosz fehéremigránsok. Az olasz kormány felemelte a génuai helyőrség létszámát, megerősítette a rendőrséget, sőt még 500 titkos ügynököt is irányított Génuába.

Az első beszédet a konferencia elnöke, Facta olasz miniszterelnök tartotta. Beszéde végén nyilatkozatot olvasott fel, amelyben annak a kívánságának adott kifejezést, hogy a konferencia összes résztvevője fenntartás nélkül csatlakozzék az antant Legfelsőbb Tanácsa cannes-i értekezletén hozott határozatokhoz. Facta után Lloyd George, az angol küldöttség vezetője emelkedett szólásra. Sötét színekkel ecsetelte a háború utáni gazdasági leromlást, majd felhívta a küldötteket, működjenek közre a béke megteremtésében és a megegyezés elérésében. Lloyd George után Franciaország nevében Louis Barthou szólalt fel; ugyancsak a béke megőrzésére hívta fel a küldötteket, de azt is kijelentette, hogy a konferencia nem teheti vita tárgyává az érvényben levő szerződéseket.

Az első plenáris ülésen Szovjet-Oroszország képviselőjének beszéde állott a figyelem középpontjában. Csicserin nyilatkozatot olvasott fel, amely részletes, konkrét programot tartalmazott az államok közti szilárd, tartós béke megteremtésére, a nemzetközi biztonság megszilárdítására. A szovjet kormány szükségesnek tartja a kapitalista országokkal való gazdasági együttműködést — hangzott a nyilatkozat — „a kölcsönösség, az egyenjogúság, a teljes és fenntartás nélküli elismerés alapján". A legnagyobb, természeti kincsekben kimeríthetetlenül gazdag európai országnak, Oroszországnak gazdasági újjáépítése „elengedhetetlen előfeltétele az általános gazdasági helyreállításnak"; Szovjet-Oroszország — folytatta Csicserin — a maga részéről minden szükséges jogi garanciát megteremtett a burzsoá országokkal való eredményes gazdasági együttműködéshez. A gazdasági kérdések azonban elválaszthatatlanok a politikai kérdésektől, ezért „a világgazdaság helyreállítására irányuló minden erőfeszítés hasztalan lesz mindaddig, amíg Európa és az egész világ fölött új háborúk veszélye lebeg..."

Csicserin tudatta a konferencia résztvevőivel, hogy a szovjet kormány olyan programot akar javasolni, amely az általános béke megteremtését szolgálja és a következő pontokat foglalja magában: a fegyverzet és a hadseregek csökkentése, a legbarbárabb hadviselési formák (a mérges gázok, a légi bombázások és a békés lakosság ellen irányuló más pusztító eszközök) teljes betiltása. Az egyetemes békét egy olyan világértekezlet valósíthatja meg, amelynek alapja valamennyi nép teljes egyenjogúsága és azon jogának elismerése, hogy maga döntsön sorsáról. E világértekezleten feltétlenül részt kell venniük a munkásszervezeteknek is. A szovjet nyilatkozat szükségesnek tartotta a Népszövetség alapszabályzatának felülvizsgálását is, abból a célból, hogy „a Népszövetség a népek valódi szövetségévé legyen, amelyben egyes országok nem uralkodnak a többiek felett". Azokkal a rabló megállapodásokkal kapcsolatban, amelyeket Franciaország és más nyugati hatalmak akartak rákényszeríteni Szovjet-Oroszországra, Csicserin kijelentette, hogy a szovjet küldöttség erélyesen és határozottan elutasít minden olyan megállapodást, amely nem az egyenjogúságon alapul.

Mihelyt Csicserin befejezte beszédét, Barthou emelkedett szólásra. Tiltakozásának adott hangot. Különösen a fegyverzet általános csökkentésére vonatkozó javaslat váltotta ki ellenszenvét. Kijelentette, hogy amennyiben az orosz küldöttség hivatalosan is a konferencia elé terjeszti ezt a kérdést, „a francia küldöttség részéről nem csupán tartózkodással, nem csupán tiltakozással, hanem pontos és kategorikus, végérvényes és erélyes visszautasítással fog találkozni".

Pedig a szovjet békeprogram összhangban állt valamennyi nép életbe vágó érdekeivel. „A génuai konferencián részt vevő szovjet küldöttség hangja az egész világ munkásosztályának hangja. Ez a hang nyugodt, de kemény és eltökélt" — írta a „Pravda". A génuai szovjet küldöttséghez rengeteg üdvözlet érkezett a világ különböző országaiból. Amikor az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság megtárgyalta a küldöttség tevékenységét, a következőket szögezte le határozatában: „Az ÖKVB különösen kiemeli annak helyességét és időszerűségét, hogy a küldöttség

már a legelső ülésen javaslatot tett az általános leszerelésre. A szovjet küldöttségnek ez az állásfoglalása nem csupán az oroszországi dolgozó tömegek érdekeit és akaratát fejezte ki, hanem az egész világ dolgozóinak, valamennyi elnyomott és leigázott népnek és nemzetnek életbe vágó érdekeit is."

A konferencia második napján, április 11-én, négy bizottság kezdte meg munkáját: a politikai, a gazdasági, a pénzügyi és a közlekedési bizottság. Az „orosz kérdést" az első bizottság tárgyalta; e célra különleges albizottságot alakítottak. Emlékiratot nyújtottak át a szovjet küldöttségnek, amelyet a szakértők dolgoztak ki Londonban. Ez az okmány az alábbi követeléseket tartalmazta: a szovjet kormány vállalja magára a cári és az ideiglenes kormány, s egyáltalán, „az összes eddigi" kormányzat pénzügyi kötelezettségeit; ismerje el anyagi felelősségét mindazokért a károkért, amelyeket a szovjet kormánynak és elődeinek tényked

„A génuai konferencia, avagy ki mögött ki áll?"
N. Arisev rajza. 1922

ései okoztak a külföldieknek, s adja vissza azoknak valamennyi államosított vállalatukat. Követelte továbbá, hogy a szovjet kormány szüntesse meg a külkereskedelmi monopóliumot, vagyis döntse le azt a korlátot, amely Szovjet-Oroszországot a külföldi tőke terjeszkedésével szemben védelmezte; vezessen be a külföldi állampolgárok részére különleges rendszert, amely hasonló a kapitulációs rezsimhez, tegye lehetővé az antanthatalmak számára a szovjet pénzügyek ellenőrzését.

Lloyd George úgy próbálta engedékenységre bírni a szovjet küldöttséget, hogy Csicserint, Kraszint és Litvinovot meghívta a Villa de Albertisben levő szállására nem hivatalos megbeszélésre. Itt Lloyd George, Barthou, továbbá Belgium és Olaszország képviselői a szakértői jelentés összes pontjának fenntartás nélküli elfogadását követelték. A szovjet diplomaták kategorikusan elutasították az emlékiratnak mindazokat a pontjait, amelyek sértették Szovjet-Oroszország szuverenitását, és ellenigényeket támasztottak az antantországokkal szemben azokért a károkért, amelyeket az intervenció és a blokád okozott. A felbecsülhető kár nagyságát egy külön kormánybizottság állapította meg több mint kétévi gondos vizsgálat után. A végösszeg 39 milliárd 45 millió háború előtti rubelre rúgott.

Hosszas viták után Lloyd George kijelentette, hogy a nyugati hatalmak elutasítják a szovjet ellenköveteléseket, de hajlandók csökkenteni Oroszország háborús tartozásait, és haladékot adnak a tartozás után járó kamatok fizetésére. Lloyd George nyilatkozata ultimátum formájában hangzott el. A szovjet küldöttség azt válaszolta, hogy érintkezésbe kell lépnie kormányával. A tárgyalások egy ideig szüneteltek.

Az európai imperialisták politikáját, amely közvetlen nyomással igyekezett kényszeríteni a szovjet kormányt, hogy adja át gazdaságának kulcspozícióit a külföldi tőkének, az Egyesült Államok is támogatta. Az amerikai kormány nem hivatalos képviselői és az óriás monopóliumok

megbízottai rendkívül nagy aktivitást fejtettek ki Génuában. Child, az Egyesült Államok olaszországi nagykövete, aki megfigyelőként vett részt a konferencián, azt írta naplójában, hogy a konferencia küldöttei, beleértve az európai nagyhatalmak képviselőit is, állandó, szoros érintkezésben állottak vele.

Az imperialisták azon kísérleteivel szemben, hogy rabló szerződést kényszerítsenek a szovjetköztársaságokra, vagy pedig zátonyra juttassák a konferenciát, a szovjet küldöttség aktív diplomáciai harcot folytatott a kölcsönösen előnyös megállapodásokért. Harcát sikerre vitte: megegyezést ért el Németországgal, s ezzel rést ütött a kapitalista államok szovjetellenes frontján.

A RAPALLÓI SZERZŐDÉS

A szovjet—német kapcsolatok rendezéséről már jóval a génuai konferencia kezdete előtt tárgyalások indultak a két fél között. Eredményességüket elősegítették az antant és Németország mélyreható ellentétei, a Génuában kialakult helyzet pedig lökést adott a tárgyalások mielőbbi befejezéséhez.

1922. április 16-án a Génua közelében fekvő Rapallo városkában aláírták a szovjet—német szerződést, amely teljes mértékben helyreállította a két ország közötti diplomáciai és konzuli kapcsolatokat. Németország és Szovjet-Oroszország kölcsönösen lemondtak a háborús kiadások, a háborús és nem háborús károk megtérítéséről. Németország elismerte a német állami és magántulajdon államosítását Oroszországban a szovjethatalom rendelkezései alapján, Szovjet-Oroszország pedig lemondott arról a jóvátételről, amelyet Németországnak a versailles-i békeszerződés 116. cikkelye alapján kellett volna fizetnie. A szerződés előirányozta a kölcsönös kereskedelmi, gazdasági és jogi kapcsolatok fejlesztését a legnagyobb kedvezmény elve alapján.

A rapallói szerződés Szovjet-Oroszország békeszerető külpolitikájának nagy győzelmét jelentette. Alapjául a szerződő felek egyenjogúsága, szuverenitásuk kölcsönös tiszteletben tartása és a kölcsönös előnyök elve szolgált. A szerződés megfelelt a két legnagyobb európai állam érdekeinek, megteremtette a feltételeket a szovjet és a német nép sokoldalú, gyümölcsöző együttműködéséhez és barátságához. Németország számára is nagy jelentőségű volt a rapallói szerződés. A Szovjet-Oroszországgal való normális diplomáciai kapcsolatok felvétele igen sokat könnyített a német nép helyzetén az antanthatalmak rablópolitikája ellen vívott harcában, megjavította Németország nemzetközi helyzetét, segítségére volt abban, hogy kijusson külpolitikai elszigeteltségéből.

A rapallói szerződés aláírása zavart keltett az antanthatalmak táborában. Génuai képviselőik jegyzéket nyújtottak át a német küldöttségnek, amelyben kijelentették, hogy a németek a továbbiakban nem vehetnek részt a konferencián; eljárásukkal ugyanis maguk vágták el annak lehetőségét, hogy továbbra is részt vegyenek a bizottságban képviselt államok közti megegyezés feltételeinek megvitatásában. Az amerikai imperialisták is felléptek a rapallói szerződés ellen.

„Megrázkódtatja az egész világot, alapjaiban rendíti meg a konferenciát" — így értékelte a rapallói szerződést Child amerikai megfigyelő. De a franciák tomboltak a legjobban. Barthou a szerződés megsemmisítését követelte, s azzal fenyegetőzött, hogy nemcsak a német, hanem a szovjet küldöttséggel is megszakítja a tárgyalásokat. Az antanthatalmak nézetei azonban megoszlottak. A francia kormány a rapallói szerződést ürügyül akarta felhasználni a konferencia meghiúsítására. Ezzel szemben az angol küldöttek, akiknek fontos érdekeik fűződtek a Szovjet-Oroszországgal való gazdasági megegyezéshez, továbbá az olasz küldöttek óvatosabban viselkedtek. A német küldöttség a szövetségesek jegyzékére adott válaszában kijelentette, hogy Németországnak joga volt megkötni a rapallói szerződést, amely nem érinti más államok Oroszországhoz fűződő kapcsolatait. A konferencia tovább folytatta munkáját: a franciák nem szánták rá magukat a távozásra,

mert látták, hogy más küldöttségek aligha követnék példájukat. A szovjet küldöttség helyzete megszilárdult Génuában.

A szovjet kormány pozitívan értékelte a rapallói szerződést, mint az első olyan nemzetközi megállapodást, amely a gyakorlatban rögzítette a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élésének elvét. Lenin a következőket írta abban a határozattervezetben, amelyet az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság hozott a génuai konferencián részt vevő küldöttség jelentéséről: „A két tulajdonrendszer tényleges egyenjogúságát, *ha csak mint ideiglenes állapotot is, amíg az egész világ nem tér át* a magántulajdonról és az általa szült *gazdasági káoszról* és háborúkról a magasabb tulajdonrendszerre — egyedül a rapallói szerződés szögezi le. Ezért az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság

— örömmel fogadja a rapallói szerződést, mint az egyetlen helyes kiutat a nehézségekből, a káoszból és a háborúk veszélyéből (amíg két tulajdonrendszer áll fenn, köztük az annyira elavult kapitalista tulajdon);

— az OSZFSZK-nak a kapitalista államokhoz való viszonya szempontjából csakis az ilyen típusú szerződéseket ismeri el normálisnak;

— megbízza a Népbiztosok Tanácsát és a Külügyi Népbiztosságot, hogy ebben a szellemben folytassák a politikát;

— megbízza az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság Elnökségét, erősítse meg ezt az OSZFSZK-val föderációban levő valamennyi köztársasággal kötött egyezménnyel;

— utasítja a Külügyi Népbiztosságot és a Népbiztosok Tanácsát, hogy kivételt, azaz a rapallói típustól eltérő szerződéseket csak kivételes esetekben engedjen meg, ha ezek egészen különleges előnyöket jelentenek az OSZFSZK dolgozó tömegei számára stb."[5] Az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság határozata a lenini külpolitika ezen fontos elveit foglalta magában.

A rapallói szerződést Németországban is helyesléssel fogadták. A dolgozók országszerte szolidaritási gyűléseken és felvonulásokon fejezték ki rokonszenvüket Szovjet-Oroszország iránt. „Egyedül Oroszország a béketörekvések bástyája — mondotta Wilhelm Pieck Berlinben, a felvonulók sokezres tömegének tartott beszédében. — A német burzsoázia nem barátságból, hanem a szükségtől hajtva kötötte meg a szerződést. A német munkások feszítsék meg minden erejüket, hogy életet leheljenek e szerződés betűibe." Joseph Wirth német kancellár, aki pozitív szerepet játszott a szovjet—német kapcsolatok rendezésében, a Reichstagban tartott beszédében hangsúlyozta, hogy „az egész világ munkásai Rapallót tekintik az első igazi békelépésnek a nagy katasztrófa után".

A szerződés nemcsak politikailag volt előnyös Németországnak, hanem gazdaságilag is: tényleges lehetőséget teremtett a két ország közötti széles körű és kölcsönösen előnyös gazdasági kapcsolatok kiépítésére. A Szovjet-Oroszországba irányuló német export 1922 végéig a korábbinak több mint kétszeresére, az import pedig több mint 14-szeresére emelkedett.

A GÉNUAI KONFERENCIA BEFEJEZŐDÉSE

A szovjet küldöttség április 20-án válaszolt a szakértők londoni tanácskozásán készült emlékiratra. Erélyesen elutasította a nyugati hatalmak mindazon követeléseit, amelyek Szovjet-Oroszország politikai és gazdasági függetlenségét sértették. A kapitulációs rendszerről tárgyalni sem óhajtott. A szovjet kormány a háborús adósságok teljes törlését javasolta. „Az orosz nép — állapította meg

[5] Lenin: Az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság határozata a génuai konferencián részt vett küldöttség jelentéséről. Tervezet. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 354. old.

április 20-i jegyzékében a szovjet küldöttség — több emberéletet áldozott a szövetségesek közös háborús érdekeinek szolgálatában, mint az összes többi szövetséges együttvéve; ezenkívül roppant nagy anyagi károkat is szenvedett." A szovjet kormány hajlandó volt elismerni a háború előtti adósságokat, azzal a feltétellel, ha figyelembe veszik a szovjet pénzügyi ellenköveteléseket is. Ezenkívül még egy engedményre hajlandó volt: a más országokkal való kölcsönösen előnyös gazdasági kapcsolatok megteremtése érdekében és a megfelelő kölcsönösség elvének betartásával elismerte azoknak a külföldi állampolgároknak a kártérítési igényét, akiknek anyagi érdekei az államosítás következtében kárt szenvedtek.

Az „orosz kérdéssel" foglalkozó albizottság néhány ülése és a szakértői bizottság négy tanácskozása nem járt lényeges eredménnyel. Április 24-én a tárgyalások teljesen megszakadtak. Nehéz helyzet alakult ki. A kulisszák mögött ugyanakkor lázas tevékenység folyt. Két nemzetközi kőolaj-konszern, az angol—holland Royal Dutch Shell és az amerikai Standard Oil, amelyeknek képviselői nagy számban nyüzsögtek Génuában, heves küzdelmet folytatott a szovjet kőolajlelőhelyekért. A volt orosz kőolajvállalatok rengeteg részvényét vásárolták fel, és most azt akarták elérni, hogy kormányaik ultimátumban követeljenek Szovjet-Oroszországtól kőolaj-koncessziókat — rabló feltételek mellett.

A Standard Oil az amerikai uralkodó körök teljes támogatását élvezte. Hughes amerikai külügyminiszter biztosította a konszern képviselőjét arról, hogy az Egyesült Államok „nem tűri semmiféle olyan megegyezés létrejöttét, amely kizárná az amerikai tőkét az orosz kőolaj-koncessziókban való részesedésből". Child pedig Génuában kijelentette, hogy az amerikai kormány „...nem tűri olyan külön vagy közös egyezmény megkötését, amely sértené a nyitott kapuk politikáját vagy azokat a tulajdonjogokat, amelyekre Oroszországban igényt tartanak". Ugyanakkor az angol diplomácia energikusan támogatta a Royal Dutch Shell konszernt, amelynek feje, Deterding, állandó szoros kapcsolatban volt Lloyd George-zsal és Anglia többi génuai képviselőjével.

A nagy hatalmú monopóliumok nyomása a nyugati diplomatákra, továbbá más reakciós erők befolyása kedvezőtlen fordulatot idézett elő a génuai konferencia munkájában. Május 2-án a nyugati országok küldöttségei újabb emlékiratot nyújtottak át a szovjet küldöttségnek, amely mintegy visszatérés volt a szakértők londoni jelentéséhez. A nyugati hatalmak azt kívánták, hogy a szovjet kormány kötelezze magát: tartózkodik „mindennemű propagandától, amely a más államokban fennálló társadalmi és politikai rend megdöntésére irányul"; követelték továbbá, hogy ismerje el a cári és az ideiglenes kormány összes adósságát és állami kötelezettségét, álljon el az ellenkövetelésektől, teljes egészében térítse meg a volt külföldi tulajdonosok kárát oly módon, hogy visszaadja államosított tulajdonukat vagy anyagi kártérítést fizet. Az emlékirat azt a korábbi kívánságot is megismételte, hogy a külföldiek különleges kiváltságokat élvezzenek Szovjet-Oroszországban. A szövetségesek kijelentették, hogy amennyiben a szovjet kormány mindezeket a követeléseket teljesíti, hajlandók meghosszabbítani a háborús tartozások visszafizetésének határidejét.

Az emlékirat ugyanakkor tükrözte a nagy nemzetközi kőolaj-monopóliumok közti ellentéteket is. Az angol küldöttség követelésére azokat a részvénytársaságokat vagy magánszemélyeket ismerték el „korábbi oroszországi tulajdonosoknak" (vagyis kártérítésre igényjogosultaknak), amelyek, illetve, akik az ipar államosítására vonatkozó törvények kiadása előtt tulajdonnal rendelkeztek Oroszországban. Ezek szerint a Standard Oil egy fillér kártérítést sem kapott volna, mert a konszern két évvel az államosítás után vásárolta össze az orosz vállalatok részvényeit; Deterding trösztje ellenben „korábbi tulajdonosnak" számított volna, mert a forradalom előtti Oroszországban óriási kőolajvállalatai voltak, s ezenfelül az októberi forradalom után, de még az államosítási törvény kiadása előtt rengeteg részvényt vásárolt össze az orosz kőolajcégektől.

A szovjet küldöttség május 11-én adta át hivatalos válaszát a nyugati hatalmaknak. A szovjet emlékirat behatóan elemezte a Szovjet-Oroszországgal szemben támasztott követeléseket, és

bebizonyította tarthatatlanságukat. Leszögezte, hogy a szovjet kormány jogilag nem kötelezhető az előző kormányok adósságainak visszafizetésére, a volt tulajdonosok tulajdonának visszaszolgáltatására vagy káruk megtérítésére, sem pedig arra, hogy kárpótlást adjon a külföldieknek azokért a veszteségekért, amelyeket „a forradalmi események következtében vagy annak folytán szenvedtek, hogy Oroszországban — az ország szuverén jogainak érvényesítéseként — új törvények léptek életbe". A szovjet emlékirat azt javasolta, hogy alakítsanak vegyes szakértői bizottságot a vitás pénzügyi kérdések megoldására.

A szovjet választ két nap múlva, május 13-án vitatták meg a nyugati hatalmak képviselői, a szovjet küldöttség tagjainak távollétében. Lloyd George azt javasolta, hogy fejezzék be a konferenciát három bizottság megalakításával, amelyekben Szovjet-Oroszország képviselői is részt vennének, s amelyek az adósságok kérdésével, az államosított tulajdon visszaadásával, illetve az azokért fizetendő kártérítéssel és a hitelek kérdésével foglalkoznának; ezekben a bizottságokban folytatódnának a felek kölcsönös pénzügyi követeléseire vonatkozó tárgyalások is. Lloyd George szerint a bizottságok munkájának időtartamára megnemtámadási egyezményt és a propagandától való tartózkodásra vonatkozó megállapodást kell kötni. Barthou, aki a francia kormány engesztelhetetlen szovjetellenes politikáját képviselte, ellenezte Lloyd George valamennyi javaslatát; más küldöttek viszont elfogadhatónak találták azokat. Május 14-én a szövetségesek megállapodtak abban, hogy „az orosz kérdés tárgyalását a szövetséges és semleges szakértők bizottsága júniusban Hágában folytatja", a bizottságban képviseletet kap a génuai konferencián részt vevő valamennyi állam, kivéve Németországot, továbbá az Egyesült Államok képviselőit.

Május 18-án a génuai konferencia politikai bizottsága plenáris ülést tartott. Az ülésen jóváhagyták az „orosz kérdéssel" foglalkozó albizottságnak azt a határozatát, hogy június 26-ára Hágába összehívják a két bizottságot — az „oroszt" (szovjet küldöttek részvételével) és a „nem oroszt" (azok részvétele nélkül) — a Szovjet-Oroszország és a többi állam közt felmerült pénzügyi nézeteltérések megtárgyalására. Elfogadták továbbá a génuai konferencián részt vevő államok kölcsönös megnemtámadási kötelezettségét a hágai bizottságok munkájának időtartamára és az azt követő négy hónapra. Május 19-én a konferencia plenáris ülése jóváhagyta ezt a határozatot.

Így zárult az első nagy nemzetközi konferencia, amelyen a burzsoá államok mellett a szovjet állam is részt vett. Lloyd George és néhány más burzsoá diplomata — a közvélemény esetleges kedvezőtlen reagálásától tartva — a záróülésen az egekig magasztalta a konferencia eredményeit. Csicserin viszont a nevükön nevezte a dolgokat. A konferencia eredményei — mondotta a szovjet külügyi népbiztos — „nem feleltek meg azoknak a nagy várakozásoknak, amelyeket a világ népei hozzá fűztek". A nyugati államok, Németország kivételével, nem rendezték kapcsolataikat a szovjet állammal. A szovjet delegátus hangsúlyozta, hogy az új Oroszország továbbra is rendíthetetlen békepolitikát folytat, és változatlanul kész együttműködni más nemzetekkel, a teljes egyenjogúság alapján.

A génuai diplomáciai csata győztese végeredményben Szovjet-Oroszország volt. Csaknem másfél hónapon át folytatott tárgyalásai 33 kapitalista országgal már önmagukban is a szovjet kormány de facto elismerését jelentették. A diplomáciai harc előterében a francia imperialisták, a kulisszák mögött pedig az amerikaiak mindenképpen akadályozni igyekeztek az egyenjogúságon alapuló gazdasági kapcsolatok kialakulását a kapitalista államok és a szovjet állam között, megpróbálták fenntartani a burzsoá országok egységfrontját. Ezek az erőfeszítések azonban hasztalanok voltak. A szovjet diplomácia, miután elérte a rapallói szerződés aláírását, mesterien kihasználta a legyőzöttek és a győztesek közti ellentéteket a szocialista állam nemzetközi helyzetének megszilárdítására. Minden lehetőt elkövetett a szovjet állam és a tőkés világ politikai és gazdasági kapcsolatainak megjavítására, a tartós és kölcsönösen előnyös üzleti kapcsolatok kialakítására.

A szovjet küldöttség híven követte Lenin útmutatásait. Emlékirataiban Csicserin beszámolt

arról, hogy Lenin nagyon sok feljegyzést és táviratot küldött a delegátusoknak, akik ezeknek megfelelően léptek fel Génuában. Lenin jóváhagyta és fontos kiegészítésekkel látta el annak a nyilatkozatnak a szövegét, amelyet Csicserin a konferencia első plenáris ülésén olvasott fel. Ugyancsak Lenin ötlete volt, hogy az adósságok rendezésének kérdését kössék a Szovjet-Oroszországnak nyújtandó hitelekhez. Több ízben hangsúlyozta, hogy a kapitalista tulajdon visszaállítását illetően semmiféle engedményt sem szabad tenni az imperialistáknak; ugyanakkor más területen teendő engedményeket javasolt, szigorúan megszabott határok között és azzal a feltétellel, hogy a nyugati országok is tesznek engedményeket.

A HÁGAI KONFERENCIA

A szovjet kormány helyeselte a második nemzetközi gazdasági konferencia összehívását Hágában, amelyet — ugyanúgy, mint a génuait — az államok közti politikai és gazdasági együttműködés megteremtése szempontjából tartott fontosnak. A szovjet diplomácia azon volt, hogy Hágában megoldják a Génuában felvetett, de megoldatlanul maradt kérdéseket.

Másképp értékelték a küszöbönálló konferenciát az agresszív burzsoá körök. A kapitalista országokban erősödött a szovjetellenes propagandahadjárat. A burzsoá sajtó nyíltan tárgyalta egy új szovjetellenes intervenció lehetőségét és azt, hogy erre a célra a Szovjet-Oroszországgal szomszédos országokat kell felhasználni. A francia kormány a hágai konferencia előkészítése idején energikusan követelte a kapitalista országok szovjetellenes tömbjének megszilárdítását. 1922. június 2-án Poincaré emlékiratot intézett a szövetséges kormányokhoz és az Egyesült Államokhoz, s követelte, hogy állítsák össze azokat a feltételeket, „amelyeket Oroszországnak előzetesen el kell fogadnia, s amelyekben a nyugati hatalmaknak előzetesen meg kell állapodniuk, mielőtt az orosz kormánynak átnyújtanák". E feltételek közé tartozott volna, hogy Szovjet-Oroszország ismerje el az összes háborús és háború előtti adósságot, és adja vissza az államosított vállalatokat volt külföldi tulajdonosaiknak. Szovjet-Oroszország részére csak a mezőgazdaság helyreállítása céljából lehet hitelt nyújtani. Egészében véve Poincaré emlékirata már eleve és szándékosan teljes kudarcra akarta kárhoztatni a hágai konferenciát.

Az Egyesült Államok kormánya már a génuai konferencia idején elhatározta, hogy a hágai tárgyalásokon sem vesz részt hivatalosan. Május 16-án Hughes közölte az olasz külügyminiszterrel, hogy az amerikai kormány „nem vehet részt eredményesen a hágai konferencián, amely előreláthatólag, ha más néven is, csak folytatása lesz a génuai konferenciának, és ahol elkerülhetetlenül ugyanazokkal a nehézségekkel kell számolni, amennyiben Oroszországnak a május 11-i emlékiratban rögzített álláspontja változatlan marad". A következő hetekben az amerikai imperialisták azon fáradoztak, hogy megszilárdítsák azoknak a nyugati erőknek a pozícióit, amelyek ellenezték a szovjet állammal való kapcsolatok normalizálását.

Ebben a nehéz, bonyolult helyzetben a szovjet kormány tovább folytatta következetes harcát a vitás nemzetközi kérdések békés rendezéséért.

1922. június 15-én munkához látott Hágában a „nem orosz" szakértői bizottság. Tagjai közt ismert monopoltőkések voltak: az angol Urquhart (az Orosz—Ázsiai Bank igazgatósági tagja, a kistimi és a Léna menti ércbányák volt tulajdonosa), Cattier (belga bankigazgató), Alphand (a francia állampolgárok oroszországi magántulajdonát védő iroda igazgatója) stb. Soknak közülük vállalatai és bányái voltak a forradalom előtti Oroszországban. Ezek az emberek azzal a szándékkal sereglettek össze Hágában, hogy megpróbáljanak nyomást gyakorolni Szovjet-Oroszországra, és végezetül arra kényszerítsék, hogy meghajoljon a nyugati imperialisták követelései előtt. Zárt üléseken a szovjet képviselők részvétele nélkül dolgozták ki azokat a feltételeket, amelyeket a szovjet kormánynak készültek átnyújtani.

A hivatalos küldötteken kívül rengeteg újságíró, bankár, gyáros és mindenféle más üzletember érkezett Hágába, köztük mintegy 300 amerikai. A kőolaj-monopóliumok emberei közül itt is — akárcsak Génuában — a Royal Dutch Shellt kezében tartó Deterding és a Standard Oil képviselői buzgólkodtak a legnagyobb aktivitással. Az amerikai monopoltőkések európai konkurrenseikkel versengve igyekeztek meggátolni a konferencia sikeres menetét. Az amerikai kormány is ellenezte, hogy Hágában gazdasági megállapodásokat kössenek a szovjet állammal. „Kérem, közölje Mr. Cattier-vel — írta Hughes az Egyesült Államok hágai nagykövetének —, és ha szükségesnek véli, más küldöttségek vezetőivel is, hogy a kormány nem támogat semmiféle megegyezést szovjet szervekkel." Sok amerikai újság a szovjetellenes egységfront megteremtését sürgette.

Június 26-án megérkezett a konferenciára a szovjet küldöttség, s már másnap megkezdte munkáját a hitelekkel, az adósságokkal, majd rövidesen a magántulajdonnal foglalkozó albizottság is. A tárgyalások során özönével tették fel a kérdéseket a szovjet küldötteknek Oroszország gazdasági és pénzügyi helyzetére, a népgazdaság helyreállítására vonatkozólag. Miután válaszoltak a kérdésekre, a szovjet képviselők előterjesztették tervezetüket, amely szerint a nyugati országok 1923-ban, 1924-ben és 1925-ben összesen 3224 millió aranyrubel összegű hitelt nyújtanának Szovjet-Oroszországnak — túlnyomórészt áru formájában. Ugyanakkor a magántulajdon-albizottság ülésén ismertették a külföldieknek esetleg nyújtandó koncessziók jegyzékét. Szerepeltek ebben kőolajipari, bányaipari, kohászati, faipari vállalatok, továbbá néhány más ipari és mezőgazdasági vállalat. A jegyzék összeállításánál az volt a fő szempont, hogy a szovjet népgazdaság kulcspozíciói továbbra is az állam kezében maradjanak, s hogy a koncessziók meggyorsítsák bizonyos gazdasági ágazatok helyreállítását a Szovjetunióban.

A nyugati országok nem tettek konkrét javaslatokat. Képviselőik — hosszú, meddő szócséplés után — nyíltan kijelentették a hitel-albizottság ülésén, hogy Szovjet-Oroszország nem fog hiteleket kapni. A magántulajdon-albizottságban, majd pedig a hitel- és az adósság-albizottságban is olyan követelésekkel álltak elő, amelyek teljességgel elfogadhatatlanok voltak a szovjet kormány számára. Mellőzve a hitelek kérdésének gyakorlati megtárgyalását, a nyugati országok ultimátumszerűen követelték a külföldiek magántulajdonának visszaadását és a kapitulációs rezsim bevezetését Szovjet-Oroszországban.

Az a körülmény, hogy mindhárom albizottságban ilyen követelésekkel hozakodtak elő, arra mutatott, hogy a nyugati hatalmak tudatosan törekedtek a konferencia elvetélésére. A szovjet küldöttség — miként vezetője, Litvinov, a hitel-albizottság július 14-i ülésén kijelentette — „minden

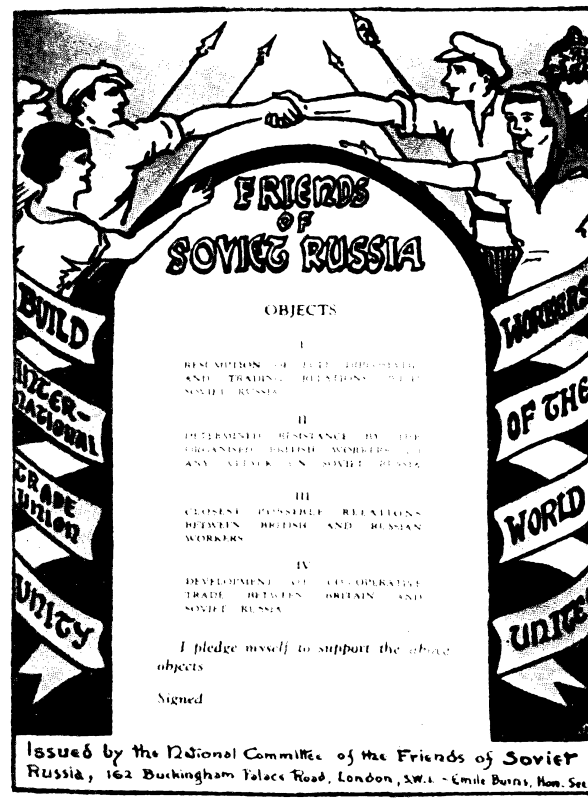

A Szovjet-Oroszország Barátainak Országos Bizottsága elnevezésű angol szervezet röpcédulája, amely követeli, hogy vegyék fel a diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatokat Szovjet-Oroszországgal

1923

„Az üzlet az üzlet"
M. Becker rajza. 1921

lehetőt megtett, még a génuainál is engedékenyebb szellemben lépett fel, de erőfeszítései megtörtek azon, hogy partnerei nem mutattak hajlandóságot a különféle javaslatok és ellenjavaslatok tényleges megvitatására".

A nyugati országok uralkodó köreiben Szovjet-Oroszország gazdasági és pénzügyi blokádjának hívei kerekedtek felül, akik ellenezték a kölcsönösen előnyös megállapodásokat. zsovjetellenes frontjuk egyébként nagyon labilis volt. Bár az imperialista kormányok küldöttségei több ízben közös nyilatkozatokat adtak ki a szovjet javaslatok ellen, a Hágában tartózkodó pénzemberek, elsősorban a kőolaj-monopóliumok képviselői, külön tárgyalásokat kezdtek a szovjet küldöttség tagjaival. Mindamellett a hágai konferencia eredménytelenül ért véget.

1922. július 19-én tartották a konferencia plenáris ülését. A szovjet küldöttség újból megkísérelte, hogy konkrét gazdasági talajra helyezze a tárgyalást, és a következő tartalmú nyilatkozatot olvasta fel: A szovjet kormány hajlandó megfizetni a háború előtti tartozásokat, s két éven belül megállapodásra jutni a volt oroszországi külföldi tulajdonosokkal a kártérítést illetően; a tőkésországok viszont ismerjék el de jure a szovjet kormányt. Amennyiben e javaslatokat elfogadják, a szovjet küldöttség tájékozódni fog kormányánál, folytathatja-e a tárgyalásokat anélkül, hogy haladéktalan hitelnyújtást követelne. Az angol delegáció kedvezően fogadta ezt a nyilatkozatot. De a francia és a belga küldöttek nyomban meghiúsították a tárgyalások folytatásának lehetőségét. Cattier határozati javaslatot terjesztett be, amely szerint a „nem orosz" bizottság a szovjet nyilatkozatban nem talál „alapot a megegyezésre" és ezért befejezi munkáját. Ugyanakkor hozzáfűzte, hogy a szovjet nyilatkozat kedvező légkört teremthet a későbbi tárgyalásokhoz, ha azokat az itt képviselt kormányok időszerűnek találják". Ily módon a burzsoá kormányok képviselői nem is akarták megvárni, hogy Moszkvából válasz érkezzék a szovjet küldöttség kérdésére.

Másnap, július 20-án összeült a „nem orosz" bizottság. Az amerikai és a francia monopoltőkés körök kezdeményezésére meghozta utolsó határozatát: felhívta a Hágában képviselt kormányokat, hogy ne kössenek külön-megállapodást Szovjet-Oroszországgal a koncessziókat és a külföldieknek visszaszolgáltatandó államosított javakat illetően. És ezzel lezárult a hágai konferencia.

A GAZDASÁGI EGYÜTTMŰKÖDÉS FEJLŐDÉSE SZOVJET-OROSZORSZÁG ÉS A KAPITALISTA ÁLLAMOK KÖZÖTT

A génuai és a hágai konferenciáknak nagy politikai jelentőségük volt; bebizonyították, hogy a szovjet kormányra nem lehet rákényszeríteni olyan egyezményt, amely nem alapul az egyenjogúságon. Az is kiderült, hogy az imperialista burzsoázia mennyire szeretne egységes szovjetellenes frontot létrehozni, diplomáciai és gazdasági nyomással térdre kényszeríteni Szovjet-Oroszországot.

A szovjet kormány aktív, célratörő külpolitikája azonban lényegesen megerősítette a kapitalista

A „Proletár" nevű szovjet hajó a londoni kikötőben
Fénykép. 1923

államok üzleti köreiben azt a törekvést, hogy fejlesszék a gazdasági kapcsolatokat Szovjet-Oroszországgal. Csak nagyon rövid ideig tartották magukat a hágai „nem orosz" bizottságnak ahhoz a határozatához, hogy a szovjet állammal nem szabad külön-megállapodásokat és koncessziós egyezményeket kötni.

1922. augusztus 10-én Anglia hivatalos moszkvai képviselője a következő kérdéssel fordult a Külügyi Népbiztossághoz: azok a javaslatok, amelyeket Litvinov július 19-én Hágában előterjesztett, vajon csak Szovjet-Oroszországra vonatkoznak-e, „vagy Ukrajnára és a többi szövetséges, illetve autonóm köztársaságra is"? A Külügyi Népbiztosság azt válaszolta, hogy a szovjet küldöttség Génuában és Hágában egyaránt valamennyi szovjetköztársaságot képviselte; viszont a július 19-i szovjet javaslatot elutasították, és „ez a körülmény arra indította az oroszországi kormányt, hogy küldöttségének fent nevezett javaslatát tárgytalannak tekintse mindazon kormányok vonatkozásában, amelyek a konferencián részt vettek". A szovjet kormány ezzel értésére adta a nyugati hatalmaknak, hogy a megegyezés halogatása előnytelen lesz számukra, és kedvezőtlenebbé teszi a szovjet oldalról felajánlott feltételeket. Ezen iratváltás után Leslie Urquhart, az egyik leggazdagabb angol üzletember — aki ugyan maga is egyik kezdeményezője volt annak a hágai határozatnak, amely megengedhetetlennek nyilvánította a szovjet kormánnyal kötendő koncessziós külön-megállapodásokat —, újságírók előtt így nyilatkozott: „Mi, üzletemberek, többet törődünk a tényekkel, mint a hittételekkel. Nekem minden olyan kormánnyal dolgoznom kell, amely tényleges hatalmat képvisel Oroszországban. Márpedig most csak a szovjet kormány ilyen." Nem sokkal utóbb Urquhart és Kraszin koncessziós szerződést írt alá Berlinben.

Bizonyos amerikai üzleti körök nyomására, amelyek síkraszálltak a Szovjet-Oroszországgal való gazdasági kapcsolatok felvételéért, az Egyesült Államok kormánya is tapogatózó lépéseket

tett. 1922 augusztus közepén nem hivatalos megkeresést intézett a szovjet kormányhoz: melyek lennének az orosz—amerikai gazdasági kapcsolatok helyreállításának feltételei, és lehetséges lenne-e amerikai szakértő vagy tárgyaló bizottságot küldeni Szovjet-Oroszországba? A szovjet kormány válaszában közölte, hogy örömmel üdvözölné az Egyesült Államokkal folytatandó kereskedelmi tárgyalásokat, de szakértő vagy tárgyaló bizottságot csak a teljes kölcsönösség alapján bocsáthat be területére, tehát azzal a feltétellel, ha szovjet küldöttek is vizsgálhatják az amerikai piacot. Majdnem ugyanebben az időben hagyta jóvá a szovjet kormány az amerikai International Boirsdal kőolajtársasággal 15 évre kötött szerződést, amelynek értelmében a társaság olajkutakat állít fel és üzemeltet Balahani vidékén, továbbá az Aznyeft (Azerbajdzsáni Kőolajbányászati Tröszt) üzemeiben műszakilag megszervezi a kőolajfúrást, új berendezések segítségével.

A francia burzsoázia egy része is élénken érdeklődött a szovjet állammal létesítendő gazdasági kapcsolatok iránt. Edouard Herriot, a francia radikálisok vezetője, 1922 szeptemberében utazást tett Szovjet-Oroszországban. Párizsba visszatérve „Az új Oroszország" címmel könyvet adott ki, amelyben állást foglalt a két ország közötti gazdasági kapcsolatok haladéktalan felvétele mellett.

Csehszlovákia közvetlenül a génuai konferencia befejeződése után kereskedelmi szerződést írt alá Szovjet-Oroszországgal; 1922 szeptemberében pedig Kanada csatlakozott az 1921-es angol—szovjet kereskedelmi egyezményhez.

1922 folyamán a szovjet kormány tíz koncessziós szerződést kötött (1921-ben csak ötöt). Az a körülmény tehát, hogy a kapitalista hatalmak Génuában és Hágában nem szánták el magukat konkrét döntésekre, nem akadályozta meg Szovjet-Oroszországot abban, hogy erősítse gazdasági kapcsolatait a burzsoá országokkal, csak megváltoztatta e kapcsolatok formáit: a tervezett többoldalú egyezmény helyett kétoldalú egyezményeket kötöttek az egyes kormányokkal és monopolegyesülésekkel. Lenin 1922 novemberében azt mondotta, hogy bár némelyik állam továbbra is hangoztatja, „hogy nem óhajt leülni velünk egy asztalhoz", mindazonáltal „a gazdasági kapcsolatok, s nyomukban a diplomáciai kapcsolatok is rendeződnek, rendeződniük kell és feltétlenül rendeződni fognak".[6]

KONFERENCIA MOSZKVÁBAN A FEGYVERZET CSÖKKENTÉSÉRŐL

A szovjet kormány, amely kitartóan harcolt a kapitalista országokkal való békés egymás mellett élésért, különösen nagy jelentőséget tulajdonított a leszerelésnek. Miután a génuai konferencia elutasította a kérdés tárgyalását, a szovjet kormány 1922. június 12-én javaslatot tett Finnországnak, Észtországnak, Lettországnak és Lengyelországnak, hogy küldjék el képviselőiket az általa kezdeményezett konferenciára, amelyen megtárgyalnák a fegyveres erők arányos csökkentésének kérdését. E kis országok uralkodó körei, az imperialista nagyhatalmak haragjától tartva, egyre halogatták a végleges döntést, és csak októberben egyeztek bele a konferencia összehívásába. Ezt követően Litvánia is bejelentette, hogy részt vesz a konferencián. Románia a meghívás elfogadásának előzetes feltételéül azt követelte, hogy a szovjet kormány ismerje el Besszarábia Romániához csatolását; követelését azonban szovjet részről elutasították.

A szovjet kormány a tervbe vett konferenciát az első lépésnek tekintette az általános leszerelés felé vezető úton. Úgy vélte, hogy a közvetlen nyugati szomszédaival kötött megállapodást később más országokra is kiterjesztheti, előmozdítva ily módon a katonai kiadások csökkentését és a béke megszilárdítását. E politika alátámasztásaképpen Szovjet-Oroszország egyoldalúan csökkentette fegyveres erőit. A Vörös Hadsereg létszáma az 1920 decemberi 5 300 000-rel szemben 1921 decemberében 1 500 000, 1922 közepén pedig már csak 800 000 volt.

A leszerelési konferencia 1922. december 2-án kezdődött Moszkvában. Már az első ülésen

[6] Lenin: Beszéd a moszkvai szovjet plénumán, 1922. november 20-án. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 436. old.

felolvasták a szovjet kormány nyilatkozatát, amely a fegyverzet arányos csökkentésének nagyszabású programját tartalmazta. Eszerint a konferencián részt vevő országoknak a legközelebbi másfél-két év folyamán 75 százalékkal kell csökkenteniük hadseregük létszámát. Így például a Vörös Hadsereg létszáma 800 000-ről 200 000-re csökkent volna. A program ezenfelül a következőket javasolta: oszlassák fel az összes nem reguláris katonai alakulatot; korlátozzák a katonai kiadásokat oly módon, hogy a szerződő felek számára az egy katonára eső évi kiadásokat egyforma összegben maximálják; a közös határokon létesítsenek demilitarizált övezeteket, ahol semmilyen katonai alakulat sem tartózkodhat.

A burzsoá kormányok képviselőinek a szovjet nyilatkozatra adott válasza arról tanúskodott, hogy semmiféle reális lépést nem akarnak tenni a fegyverzet és a katonai kiadások csökkentésére. Lengyelország, Finnország, Észtország és Lettország küldöttségei szovjetellenes blokkot alkottak. (Litvánia nem csatlakozott ehhez, mert Vilnius miatt konfliktusa volt Lengyelországgal.) Céljuk a konferencia zátonyra juttatása volt. A lengyel, lett, észt és finn diplomaták arra törekedtek, hogy elvonják a konferencia figyelmét a hadseregek, a fegyverzet és a katonai kiadások csökkentésére vonatkozó javaslatok konkrét megvitatásáról; inkább általánosságban mozgó politikai fejtegetésekkel próbálták húzni az időt. Azt követelték, hogy először teremtsék meg „a bizalom légkörét", adjanak „politikai garanciákat", hajtsák végre a „morális leszerelést", és csak azután foglalkozzanak az „anyagi" (vagyis a tényleges) leszerelés kérdésével.

A szovjet küldöttség következetesen és türelmesen munkálkodott a megegyezés létrehozásán. Azt javasolta, hogy alakítsanak három bizottságot a fegyverzet csökkentése, a katonai költségvetések és a határkérdések megtárgyalására. A szovjet küldöttek kifejtették a konferencia résztvevői előtt, hogy a „bizalom légkörének" megteremtésére az egyetlen lehetséges módszer a fegyverzet csökkentésének gyakorlati megvalósítása. A lengyel—balti blokk küldöttségei azonban továbbra is amellett kardoskodtak, hogy az általuk felvetett általános politikai kérdésekről tárgyaljon a konferencia.

Lengyelország megnemtámadási és döntőbírósági szerződéstervezetet nyújtott be, amely szerint a szerződő országok között felmerülő bármilyen konfliktust a Népszövetség döntőbíráskodása útján kell megoldani; azoknak az országoknak az esetében pedig, amelyek nem tagjai a Népszövetségnek, választott bíróság illetékes. Litvinov, a szovjet küldöttség vezetője kijelentette, hogy a lengyel küldöttség által javasolt szerződésnek „nincs semmi értéke, ha nem követik a fegyverzet csökkentésére vonatkozó radikális intézkedések". Ennek ellenére a szovjet küldöttség — a megegyezés érdekében — hajlandó volt komoly engedményekre: kész volt elvben elfogadni a lengyel javaslatot, azzal a kiegészítéssel, hogy egyidejűleg megállapodást kötnek a fegyverzet és a fegyveres erők kölcsönös csökkentéséről. Lengyelország, Finnország, Észtország és Lettország küldöttségei elutasították a szovjet módosítást; nyilatkozatukban azt javasolták, hogy ne folytassák a tárgyalást a fegyverzet arányos csökkentésének kérdéséről, hanem összpontosítsák figyelmüket „a morális leszerelésre".

December 12-én, tíz nappal megnyitása után, befejeződött a moszkvai konferencia anélkül, hogy eredmény született volna. Mindamellett a szovjet kormány kezdeményezése fontos következményekkel járt: megmutatta a világ népeinek és mindenekelőtt a Szovjet-Oroszországgal szomszédos burzsoá országok népeinek, hogy a szovjet kormány következetesen és állhatatosan küzd a világbékéért, konkrét és gyakorlatilag megvalósítható javaslatokat tesz a hadseregek létszámának és a katonai kiadásoknak a csökkentésére.

Noha Szovjet-Oroszország nyugati szomszédai nem akarták elfogadni ezeket a javaslatokat, a X. összoroszországi szovjetkongresszus elhatározta, hogy további 25 százalékkal — azaz 800 000-ről 600 000-re — csökkenti a szovjet fegyveres erők létszámát. A kongresszus egyben ünnepélyes üzenetet intézett a világ dolgozóihoz. A szovjet külpolitika ezen újabb fontos dokumentumában

többek között a következő olvasható: „Mindenki, aki a békés munkát akarja, egyesítse erőfeszítéseit Szovjet-Oroszország erőfeszítéseivel, hogy biztosíthassuk a békét, hogy megmentsük az emberiséget a borzalmas, pusztító háborúktól!" Az üzenet hangsúlyozta, hogy a dolgozó tömegeknek, a jóakaratú egyszerű embereknek óriási szerepük van a háború és béke kérdésének eldöntésében: „A béke ügye a népek kezében van. Ahhoz, hogy elhárítsuk az újabb háborúk veszélyét, a világ összes dolgozóinak egyesíteniük kell erőfeszítéseiket."

SZOVJET-OROSZORSZÁG ÉS A LAUSANNE-I KONFERENCIA

Az imperialista hatalmaknak a szovjet kormányra gyakorolt diplomáciai és gazdasági nyomása azzal az igyekezettel párosult, hogy erősítsék a szovjet állam ellen indítandó háború katonai felvonulási területét. Ezzel összefüggésben 1922 őszén előtérbe került a közel-keleti kérdés.

Törökország győzelme az angol—görög intervenció fölött 1922 szeptember elején véglegesen szétfoszlatta az imperialistáknak azokat a reményeit, hogy érvényesíthetik a sèvres-i szerződést. Újabb nemzetközi konferenciát kellett tartani a Törökországgal kötendő békeszerződés aláírása és a közel-keleti kérdések megoldása — köztük a fekete-tengeri tengerszorosok, a Dardanellák és a Boszporusz használatának általános szabályozása — végett. A konferencia előkészítése közben az imperialista hatalmak eleinte azzal kísérleteztek, hogy teljesen kirekesszék a tárgyalásokból Szovjet-Oroszországot. Úgy akarták szabályozni a szorosok használatát, hogy bármikor joguk legyen hadiflottájukat a Fekete-tengerre küldeni, tehát bármikor blokád alá vehessék a szovjet partokat és háborús provokációkat kezdeményezhessenek. Nem akarták bevonni a szovjet küldötteket a küszöbönálló konferenciába azért sem, mert valamilyen formában fenn óhajtották tartani Törökország függő helyzetét, míg a szovjet kormány elismerte és támogatta annak nemzeti jogait.

A szovjet kormány erélyesen tiltakozott az imperialisták álláspontja ellen: szeptember 13-i és 24-i jegyzékében leszögezte, hogy a nem fekete-tengeri hatalmaknak nincs joguk Oroszország és Törökország részvétele nélkül, ezek érdekei ellenére szabályozni a tengerszorosok használatának rendjét. Az ilyenfajta határozatokat — jelentette ki a szovjet kormány — nem fogja elismerni, s így ezek csak újabb konfliktusok forrásai lehetnek. A szovjet jegyzékek leleplezték a nyugati országok, elsősorban Anglia politikájának agresszív jellegét. „A tengerszorosoknak az a szabadsága, amelyet Nagy-Britannia akar, nem egyéb, mint egy tengeri nagyhatalomnak az a törekvése, hogy ellenőrzése alatt tartson más államok számára létfontosságú tengeri utat, s ezáltal állandó fenyegetést jelentsen számukra. Nagy-Britannia fenyegetése elsősorban Oroszország és Törökország ellen irányul."

Az az ellenséges magatartás, amelyet Anglia a tengerszorosok kérdésében tanúsított a szovjet állammal szemben, nagymértékben rontotta az angol—szovjet viszonyt. A közel-keleti kérdésben folytatott angol politika késztette a Népbiztosok Tanácsát arra, hogy elutasítsa az Urquharttal tervezett koncessziós szerződést.

A nemzetközi konferencia szervezői — Anglia, Franciaország és Olaszország (az úgynevezett meghívó államok) — végül is kénytelenek voltak számolni Szovjet-Oroszország megnövekedett nemzetközi jelentőségével. 1922 októberében meghívót küldtek a szovjet kormánynak, de azzal a fenntartással, hogy a szovjet küldöttség csak a tengerszorosok kérdésének megvitatásában vehet részt. A szovjet kormány erélyesen tiltakozott jogainak ezen önkényes csorbítása ellen, de elhatározta, hogy még ilyen körülmények között is részt vesz a konferencián, nehogy akárcsak a legkisebb lehetőséget is elmulassza Szovjet-Oroszország — mint fekete-tengeri hatalom — érdekeinek megvédésére. A két másik fekete-tengeri szovjetköztársasággal — Ukrajnával és Grúziával — való megállapodás alapján orosz—ukrán—grúz küldöttséget állítottak össze, Csicserin vezetésével. A szovjet küldöttség arra a programra alapozta tevékenységét, amelyet Lenin foglalt össze három pontban:

1. Törökország nemzeti törekvéseinek kielégítése; 2. a tengerszorosok elzárása valamennyi hadihajó elől, békeidőben éppúgy, mint háború idején; 3. a kereskedelmi hajózás teljes szabadsága.[7]

A konferencia 1922. november 20-án nyílt meg Lausanne-ban. Egyfelől Anglia, Franciaország, Olaszország, Japán, Románia, Görögország és a Szerb—Horvát—Szlovén Királyság, másfelől Törökország képviselői voltak jelen. Az Amerikai Egyesült Államok csak megfigyelőt küldött a konferenciára. Egyes másodrendű — jórészt gazdasági — kérdések megvitatásában részt vettek még a további országok is: Albánia, Belgium, Hollandia, Spanyolország, Portugália, Norvégia és Svédország, a tengerszorosok kérdésének megvitatásában pedig az Orosz, az Ukrán és a Grúz Szocialista Szovjet Köztársaságok, továbbá Bulgária.

A szovjet küldöttség november végén érkezett Lausanne-ba. December 4-én a tengerszorosok bizottságának ülésén Csicserin nyilatkozatot olvasott fel, amelyben részletesen kifejtette és megindokolta a szovjetköztársaságok főbb követeléseit a Boszporusz és a Dardanellák kérdésében. E probléma megoldásának — hangsúlyozta a szovjet küldöttség elnöke — a következő elvek figyelembevételén kell alapulnia: a szovjetköztársaságok teljes egyenjogúsága más államokkal, Oroszország és szövetségesei területi épségének és biztonságának a védelme, más államokhoz fűződő gazdasági kapcsolataik szabadságának biztosítása.

Homlokegyenest ellenkező álláspontot fejtett ki lord Curzon, Anglia képviselője. Azt követelte, hogy a tengerszorosok ne csak békeidőben, hanem háború idején is maradjanak nyitva minden ország hadihajói előtt (kivéve a Törökországgal hadiállapotban levő országokat); követelte továbbá a tengerszorosok demilitarizálását és nemzetközi bizottság ellenőrzése alá helyezését, amelyben a fekete-tengeri államokon kívül más, „a földközi-tengeri kereskedelemben érdekelt" államok is részt vennének. A Curzon-terv lényege az volt, hogy a tengerszorosok övezete és az egész fekete-tengeri partvidék az imperialista hatalmak — elsősorban Anglia — állandó katonai ellenőrzése alá kerüljön. A terv szovjetellenessége teljesen nyilvánvaló volt. Curzont a többi antanthatalom képviselői is támogatták. Child amerikai megfigyelő, „a tengerek szabadságának" elvére hivatkozva, ugyancsak az angol tervezet mellett foglalt állást. (Ezzel egyidejűleg az amerikaiak nagy kőolaj- és vasúti koncessziós megállapodásokat kötöttek a törökökkel, ami súlyosan sértette az angol érdekeket.)

Az angolok dolgát a török küldöttség állásfoglalása is megkönnyítette. Noha az angol tervezet nyilvánvalóan sértette Törökország szuverenitását, Ismet pasa, a török delegátus — arra számítva, hogy a békeszerződés más pontjaiban elnyeri az angolok támogatását — nem tett ellenvetést Curzon javaslatával szemben, és beleegyezett abba, hogy a tervezet megvizsgálását olyan szakértő bizottságra bízzák, amelyből a szovjet küldöttek kimaradnak. A szovjet delegáció tiltakozását a konferencia szervezői nem vették figyelembe.

December 18-án a tengerszorosokkal foglalkozó bizottság ülésén a szakértők beterjesztették megállapodás-tervezetüket, amely, jelentéktelen részletkérdésektől eltekintve, semmiben sem különbözött az eredeti angol tervezettől. Csicserin úgy jellemezte e tervezetet, mint a Közel-Kelet és a világ békéjének akadályát. Ugyanezen az ülésen az orosz—ukrán—grúz küldöttség is benyújtotta tervezetét: „A hajók áthaladásának szabályzata a Dardanellákon, a Márvány-tengeren és a Boszporuszon" címmel. Javasolta, hogy bármely állam kereskedelmi hajói szabadon áthaladhassanak a tengerszorosokon, de ezek maradjanak zárva valamennyi állam hadihajói előtt — Törökországot kivéve. A hadihajók szabad áthaladásának hívei számára a szovjet küldöttség olyan formában tett engedményt, hogy a „Szabályzatba" beiktatta a török kormány azon jogát, hogy egyes, egészen kivételes esetekben külön engedélyt adhasson könnyű hadihajók áthaladására, de nem háborús

[7] Lásd Lenin: Interjú Farbmannak, az „Observer" és a „Manchester Guardian" tudósítójának. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 384—385. old.

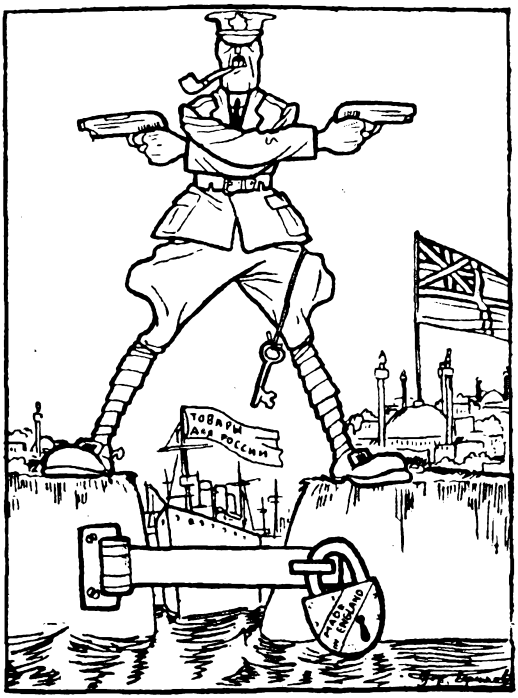

Angol terv a tengerszorosok kérdésének megoldására
B. Jefimov karikatúrája. 1923

célból. A tervezet szerint a tengerszorosok statútumára vonatkozó egyezmény elfogadását követő három hónapon belül nemzetközi okmányt kell kidolgozni, amely a Fekete-tengert a part menti államok zárt tengerének ismeri el.

Curzon a szövetségesek nevében már másnap, december 19-én kategorikusan elutasította a szovjet javaslatokat. A török küldöttség a kulisszák mögött megegyezett az angolokkal, és de facto támogatta Curzon álláspontját. Ennek ellenére a szovjet küldöttség tovább folytatta harcát a tengerszorosok kérdésének igazságos megoldásáért. A jegyzékek és emlékiratok egész sorában tiltakozott azellen, hogy a fekete-tengeri országokra olyan döntéseket kényszerítenek rá, amelyek ellentétben állnak létérdekeikkel és idegen akaratot fejeznek ki. Amikor a részvétele nélkül kidolgozott végleges megállapodás-tervezetet 1923. január 31-én a szovjet delegáció tudomására hozták, ismét erélyesen tiltakozott, leszögezvén, hogy ez a megállapodás súlyosan veszélyezteti a szovjet állam biztonságát és az egyetemes békét. Anglia azonban — a konferencia többi résztvevőjének támogatásával — figyelmen kívül hagyta ezeket a tiltakozásokat.

1923 február elején a Törökországgal kötendő békeszerződés más kérdéseiben felmerült nézeteltérések miatt félbeszakadt a lausanne-i konferencia. Második szakaszában azután — 1923 április—júliusában — az imperialista hatalmak teljesen kizárták a szovjet államot a tárgyalásokból, arra hivatkozva, hogy a tengerszorosokról szóló megállapodás megvitatása nem szerepel a konferencia napirendjén. Vorovszkijt, Szovjet-Oroszország teljes jogú olaszországi megbízottját, aki a szovjet delegáció tagjaként érkezett Lausanne-ba, megfosztották diplomáciai kiváltságaitól. Ez a durva, önkényes lépés lehetővé tette a reakciós és fehérgárdista elemek számára, hogy a svájci hatóságok elnézésével hajszát indítsanak Vorovszkij ellen, ami május 10-én a szovjet diplomata meggyilkolásával végződött. Hogy milyen óriási felelősség terhelte az imperialistákat ezért a gaztettért, azt jól mutatta az a tény, hogy a gyilkosságot két nappal a Curzon-ultimátum után követték el, azután a diplomáciai lépés után, amellyel újabb féktelen szovjetellenes uszító hadjárat kezdődött Angliában, Franciaországban, az Egyesült Államokban és más kapitalista országokban.

Vorovszkij tragikus halála után a szovjet kormány nem volt hajlandó újabb megbízottat kinevezni a lausanne-i konferenciára vagy egyáltalán képviselőt küldeni Svájcba.

1923. július 24-én, a konferencia záróülésén a török békeszerződéssel és más okmányokkal együtt a tengerszorosokról szóló megállapodást is aláírták. Valamivel később, augusztus 14-én a szovjet meghatalmazott is aláírta az okmányt Rómában. A szovjet állam azonban nem ratifikálta a lausanne-i egyezményt, amely így nem is lépett számára érvénybe.

A későbbi fejlemények teljes mértékben igazolták a szovjet diplomácia álláspontjának helyességét: a tengerszorosok használatára vonatkozó lausanne-i megállapodás nem bizonyult szilárdnak és hosszú életűnek.

XVII. FEJEZET

A NEMZETKÖZI MUNKÁSMOZGALOM AZ 1921—1923-AS ÉVEKBEN. AZ 1923-AS FORRADALMI VÁLSÁG EURÓPÁBAN

1920 második felében és különösen 1921-ben megváltoztak a nemzetközi erőviszonyok. A szovjetország, miután sikerrel visszaverte az imperializmus támadásait, megkezdte a békés építőmunkát. Ezzel egyidőben a Nyugat proletariátusa az osztályharcokban elszenvedett vereség után védekezésre kényszerült, a burzsoázia pedig újabb támadásra készülődött a munkásosztály ellen. Egy időre valamelyes erőegyensúly alakult ki. Ám a kapitalista országokban tovább folytatódott a forradalmi fellendülés. Tovább gyarapodott a proletariátus ereje, fokozódott szervezettsége, erősödtek a kommunista pártok és a nemzetközi kommunista mozgalom központja, a Kommunista Internacionálé. 1923-ban újra forradalmi vihar söpört végig Európán, magával ragadva Németországot, Bulgáriát és Lengyelországot.

1. A NEMZETKÖZI MUNKÁSMOZGALOM

A NEMZETKÖZI MUNKÁSMOZGALOM ÚJ FELADATAI. A KOMMUNISTA INTERNACIONÁLÉ III. KONGRESSZUSA

A kapitalista országokban az októberi forradalom után végbement osztályütközetek első szakaszában a kommunisták nem tudták a maguk oldalára vonni a munkásosztály többségét. Még mindig nagy tömegek maradtak a jobboldali és centrista szociáldemokrata pártok és szervezetek, sőt a különböző keresztény, szindikalista és más hasonló egyesületek befolyása alatt, amelyek minden erejükkel azon voltak, hogy elvonják a proletariátust a forradalmi harctól. Ebben a legnagyobb szerepet a centristák játszották. Vezetőik (Otto Bauer, Friedrich Adler, W. Dittmann, H. Crispien, J. Longuet és mások) tömegbefolyásuk gyengülésétől tartottak, és meg akarták akadályozni a kommunista mozgalom erősödését, ezért a Komintern ellensúlyozására új Internacionálé létrehozásán fáradoztak. A centristák arra hivatkoztak, hogy a proletariátusnak szüksége van egy egységes nemzetközi szervezetre, de ez nem lehet sem a II. Internacionálé, amely túl jobboldali, sem a III. Internacionálé, amely csak a kommunista pártokat egyesíti, és kirekeszti a szocialista szervezeteket. 1921. február 22-ére összehívták Bécsbe 11 szocialista párt értekezletét, s megalakították azt a nemzetközi szervezetet, amely a két és feles Internacionálé néven ismeretes.

A bécsi konferencia napirendjén többek között a következő előadások szerepeltek: „Az imperializmus és a szociális forradalom", „Nemzetközi harc az ellenforradalom ellen", „Az osztályharc módszerei és szervezése". A legidőszerűbb kérdéseket ölelték fel, amelyek a munkásokat foglalkoztatták. Az előadók és a vitában részt vevők nem fukarkodtak a forradalmi frázisokkal, sőt még arra is felhívták a munkásosztályt, hogy védelmezze meg Szovjet-Oroszországot. Mindez azonban csak a munkások félrevezetésére szolgált. Amikor Huysmansot, a II. Internacionálé egyik vezetőjét megkérdezték, mi lesz a bécsi értekezlet eredménye, így válaszolt: „Ezek az urak, Bécsben, úgy beszélnek, mint a moszkvaiak, de úgy gondolkodnak, mint mi. Végül is vissza fognak térni hozzánk." A centristák igazi célja az volt, hogy a II. Internacionáléval karöltve küzdjenek a forradalmi munkásmozgalom és a Komintern ellen, végső soron támogatták a nemzetközi burzsoáziát pozícióinak visszaszerzésében és megerősítésében.

Ebben az új, nehéz helyzetben valamennyi kommunista párt és a Kommunista Internacionálé legfontosabb feladata az volt, hogy harcoljon a munkásosztály tömörítéséért és a munkásmozgalom élcsapatának erősítéséért. A kommunistáknak türelmes és kitartó munkát kellett folytatniuk: a forradalmi marxizmus szellemében kellett nevelniük a munkásokat, le kellett leplezniük a jobboldaliak és a centristák árulását, törekedniük kellett az imperializmus elleni munkás-egységfront megteremtésére.

1921. június 22-től július 12-ig tartották meg Moszkvában a Kommunista Internacionálé III. kongresszusát, amelyen 52 ország 605 küldötte vett részt. A kongresszus napirendjén az alábbi kérdések szerepeltek: a gazdasági világválság és a Komintern új feladatai; a taktika; a pártépítés szervezeti kérdései; a pártmunka módszerei és tartalma; a szakszervezeti mozgalom, a nőmozgalom és a szövetkezeti mozgalom helyzete és feladatai; a német és az olasz kérdés (tekintettel azokra a súlyos hibákra, amelyeket ezen országok kommunista pártjainak vezetői elkövettek) és több más kérdés.

Lenin előadói beszédet tartott az Oroszországi Kommunista Párt taktikájáról, és hozzászólt a Komintern taktikájáról, valamint az olasz kérdésről tartott beszámolókhoz is. Előadói beszédében megállapította, hogy a tőkés világ és Szovjet-Oroszország között — miután kudarcba fulladtak az imperialisták azon kísérletei, hogy fegyveres erővel semmisítsék meg a szovjethatalmat — valamelyes egyensúlyi állapot következett be, amely azonban nagyon labilis. Lenin vázolta a szovjet állam szocialista átalakításának folyamatát, amelynek során úgy jellemezte az új gazdasági politikát, mint a szocializmushoz vezető utat. A kongresszus jóváhagyta az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt taktikáját.

A Komintern taktikája nagy vitát váltott ki: több mint 20 küldött szólalt fel. Lenin ezzel a kérdéssel kapcsolatban hangsúlyozta, hogy erélyes harcot kell vívni mindenfajta opportunizmus ellen, mert enélkül nem lehet valóban forradalmi, egységes pártot teremteni. Ezt bizonyították a bolsevik párt tapasztalatai is, amely legyőzte az opportunistákat. „Ha ezt nem tettük volna meg — mondotta Lenin —, akkor nem hogy három és fél évig, de három és fél hétig sem tudtuk volna kézben tartani a hatalmat, és nem hívhattunk volna itt egybe kommunista kongresszusokat."[1]

Ebben az időben, amikor a nemzetközi forradalom fejlődése nem haladt olyan egyenes vonalúan, mint ahogy várták, Lenin a tömegekért folytatott harcot jelölte meg a kommunista pártok egyik legfontosabb feladataként. Jól kell ismerni minden egyes országban a konkrét helyzetet — mondotta —, fel kell készíteni a kommunistákat arra, hogy a forradalmi hullám apálya idején is harcolni tudjanak, meg kell tanítani őket a manőverezésre a támadás és visszavonulás hadműveletei során.[2]

[1] Lenin: A Kommunista Internacionálé I. kongresszusa. 1921. június 22—július 12. Lásd *Lenin* Művei. 32. köt. Szikra 1953. 507. old.

[2] Lásd ugyanott, 516—517. old.

A Kommunista Internacionálé III. kongresszusa
Fénykép. 1921

A Kommunista Internacionálé taktikájára vonatkozó tézisek és határozat felhívták az összes — kivált az európai — testvérpárt figyelmét arra, hogy más ellenséggel kell szembenézniük, mint az oroszországi bolsevikoknak az októberi forradalom idején. Nyugaton — állapították meg a kongresszus dokumentumai — a proletárok eszesebb, szervezettebb burzsoáziával állnak szemben. Ezért biztosítani kell a kommunista pártok alapos, gondos felkészülését, erejét, egységét. A kongresszus kimondta, hogy a tömegek megnyerésének fő eszköze a munkás-egységfront taktikája, amelynek a munkásság széles rétegeit kell harcra mozgósítania közvetlen követeléseik teljesítéséért, összekapcsolva ezt a harcot a proletariátus végső céljaiért folytatott küzdelemmel.

A kongresszus foglalkozott az 1921 márciusában Németországban lezajlott harcokkal is. Megállapította, hogy a proletariátus veresége és az elkövetett hibák ellenére pozitív jelentőségük volt. Egyszersmind felhívta a német kommunisták figyelmét arra, hogy tovább kell folytatniuk a harcot a szakszervezetek megnyeréséért és a proletár tömegszervezetek erősítéséért. Ez az útmutatás igen fontos volt Németország Kommunista Pártja számára, amelynek soraiban még erősen élt az a helytelen felfogás, hogy a kommunisták ne dolgozzanak a reformista szakszervezetekben.

A kongresszus ezután az olasz kérdést tárgyalta meg. Ez a kérdés azért került napirendre, mert az Olasz Szocialista Párt livornói kongresszusán a Serrati vezette centrista többség elutasította a Kominternbe való felvétel „21 feltételének" teljesítését. Serrati megtagadta a Komintern II. kongresszusának határozatait, amikor szolidaritást vállalt Turatival, Modiglianival, D'Aragonával, Trevesszel és más reformista vezérekkel. A Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottsága elítélte Serrati álláspontját, kizárta az általa vezetett Szocialista Pártot a Kominternből, és a Komintern egyedüli olasz szekciójának az Olasz Kommunista Pártot ismerte el, amelyet Antonio Gramsci és Palmiro Togliatti vezetett. Serrati a III. kongresszushoz fellebbezett. De a III. kongresszus jóváhagyta a Végrehajtó Bizottság határozatait, leleplezte és elítélte a Serrati vezette centristákat.

A kongresszus jóváhagyta a szakszervezetekhez való viszonyról korábban hozott határozatokat, s felszólította a kommunistákat, hogy erélyesen harcoljanak a szakszervezeti mozgalom úgynevezett semlegességének elve ellen.

A szervezeti kérdésekről hozott határozatokban azt javasolta a kommunista pártoknak, hogy hozzanak létre állandóan működő, határozott szervezeti elvek alapján felépülő, az egységes pártközpontnak alárendelt kommunista sejteket a gyárakban, a bányákban, a vasutakon, a szakszervezetekben és a szövetkezetekben. A határozatok ezenkívül illegális szervezetek alakításáról is szóltak.

Lenin a Komintern III. kongresszusának eredményeiről a következőket írta: ez a kongresszus a nemzetközi kommunista mozgalom gyakorlati tapasztalatai alapján meghatározta, „*miképpen* kell taktikai tekintetben és szervezeti tekintetben tovább dolgozni".[3]

A III. kongresszus határozatainak értelmében a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságának 1921 decemberi plénuma elfogadta a munkás-egységfrontra vonatkozó téziseket. Ezek szerint egységfronton valamennyi munkás akcióegysége értendő, akik pártállásukra és szakszervezeti tagságukra való tekintet nélkül készek harcolni a közös ellenség, a kapitalizmus ellen. A munkás-egységfront taktikáját minden országban a konkrét nemzeti feltételeknek és a helyzetnek megfelelően kell alkalmazni. Különösen kiemelték a tézisek, hogy a nem kommunista szervezetekkel megegyezésre lépő kommunista pártoknak meg kell őrizniük teljes függetlenségüket.

A KOMMUNISTA IFJÚSÁGI INTERNACIONÁLÉ, A SZAKSZERVEZETI INTERNACIONÁLÉ ÉS MÁS FORRADALMI TÖMEGSZERVEZETEK MEGALAKULÁSA

A kommunista pártok és a Kommunista Internacionálé mellett más forradalmi szervezetek is alakultak: szakszervezetek, ifjúsági, paraszti és egyéb tömegszervezetek. Az 1918 októberében megalakult Oroszországi Kommunista Ifjúsági Szövetség (Komszomol) példája nyomán más országokban is létrejöttek a forradalmi ifjúsági szövetségek: 1918 októberében Németországban és Ausztriában, decemberben Magyarországon, majd más országokban is. 1919. november 20-án Berlinben megnyílt a forradalmi ifjúsági szervezetek I. nemzetközi kongresszusa. A küldöttek bejelentették a Kommunista Ifjúsági Internacionálé megalakulását, jóváhagyták programját és szervezeti szabályzatát, megválasztották a Végrehajtó Bizottságot. A Kommunista Ifjúsági Internacionálé végleges kiformálását, ideológiai és szervezeti megszilárdítását a Moszkvában 1921 júliusban ülésező II. kongresszus végezte el. Ezzel új fejezet kezdődött a proletár ifjúsági mozgalom történetében. A Kommunista Ifjúsági Internacionálénak és szekcióinak egész tevékenysége a Komintern irányítása alatt és azzal szoros együttműködésben folyt. A kommunista ifjúsági szervezetek fontos hajtószíjjá váltak, amelyek a kommunista pártokat a dolgozó ifjúság tömegeivel összekötötték.

Az új, osztályharcos szakszervezetek megalakítását az az egységbontó tevékenység tette szükségessé, amelyet Anglia, Franciaország, az Egyesült Államok és más kapitalista országok opportunista szakszervezeti vezérei folytattak. Ez utóbbiak 1919-ben nemzetközi szervezetet hoztak létre Amsterdamban, a szovjet szakszervezetek részvétele nélkül. Szervezetüket a későbbiek folyamán Amsterdami Internacionálénak nevezték. Az Amsterdami Internacionálét és szekcióit irányító vezetők reakciós politikát folytattak: tömegével zárták ki a szakszervezetekből a kommunistákat és a forradalmi érzületű munkásokat. Ez azután sok országban odavezetett, hogy önálló forradalmi szakszervezetek alakultak. A későbbiekben a forradalmi szakszervezetek és a reformista szakszervezeteken belül alakult forradalmi csoportok a szovjet szakszervezetekkel karöltve harcot indítottak a nemzetközi méretekben való összefogásért. 1921 júliusában Moszkvában összeült a forradalmi

[3] Lenin: Levél a német kommunistákhoz. Lásd *Lenin* Művei. 32. köt. 559. old.

A Kommunista Ifjúsági Internacionálé II. kongresszusa
Fénykép. 1921

szakszervezetek képviselőinek I. kongresszusa, amely megalakította a Vörös Szakszervezeti Internacionálét (a Profinternt). A kongresszus leszögezte, hogy a Profintern szervezetileg önálló, de akcióegységben van a Kominternnel a munkásosztály érdekeinek érvényesítéséért folytatott harcban. A kongresszuson elfogadott szervezeti szabályzat kimondta, hogy a Profintern nem a régi szakszervezetek szétrombolását tekinti feladatának, hanem megnyerésüket, mégpedig oly módon, hogy az üzemekben harcos munkásszervezeteket hoznak létre, amelyek a nemzetközi burzsoázia erőivel a nemzetközi proletariátus erőit állítják szembe. A Profintern vezető szerve a kongresszus által választott Központi Tanács és ennek Végrehajtó Irodája volt. A Vörös Szakszervezeti Internacionálé nagy szerepet játszott a nemzetközi szakszervezeti mozgalom fejlődésében; előmozdította benne a demokratikus erők térhódítását.

A Kominternnel szoros kapcsolatban dolgozott a többi forradalmi tömegszervezet is: a szövetkezeti, a paraszt- és nőszervezetek; nagy és fontos munkát végzett a Nemzetközi Munkássegély (Mezsrabpom), amely 1921-ben alakult az éhínség sújtotta oroszországi tömegek segélyezésének megszervezésére, majd a továbbiakban a kapitalizmus áldozatainak nemzetközi segélyközpontjává fejlődött.

A HÁROM INTERNACIONÁLÉ VÉGREHAJTÓ BIZOTTSÁGAINAK BERLINI ÉRTEKEZLETE

A munkás-egységfront jelszavának megvalósítása érdekében a Kommunista Internacionálé a III. kongresszus után felajánlotta a II., a két és feles, valamint az Amsterdami Internacionálénak, hogy lépjenek akcióegységre az imperialista reakció elleni harcban. A szóban forgó nemzetközi

szervezetek vezetői azonban elutasították az egységfront taktikáját, a Komintern javaslatait pedig eltitkolták a munkások előtt.

A két és feles Internacionálé vezetői csak 1922 elején — és akkor is a munkástömegek nyomására — közölték a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságával, hogy hajlandók tárgyalásokat kezdeni. Ezután a II. Internacionálé vezetői is kénytelenek voltak követni példájukat.

1922 áprilisában Berlinben ültek össze a három (a II., a III. és a két és feles) Internacionálé végrehajtó bizottságainak képviselői, hogy létrehozzák az akcióegységet. A kongresszuson részt vevő három Internacionálénak igen eltérőek voltak az elképzelései. A Komintern célkitűzéseit világosan ismertette az általa kiadott nyilatkozat: „A Kommunista Internacionálé felhívja a munkástömegeket — függetlenül attól, hogyan vélekednek a végső győzelemhez vivő útról és az azt biztosító eszközökről —, hogy fogjanak össze a tőke elleni harcban, és folytassák erőteljesen ezt a harcot." Más céljuk volt a konferenciával a II. és két és feles Internacionálé vezetőinek: ők csak azért akartak csatlakozni az egységfronthoz, hogy azt belülről felrobbantsák.

Lenin nagyon fontosnak tartotta a berlini konferenciát. Azt javasolta a Komintern küldöttségének, hogy az opportunistákkal folytatott tárgyalások során „legyenek rendkívüli módon türelmesek", s ne szakítsanak a reformista Internacionáléval mindaddig, amíg nem tapasztalnak részükről „abszolúte tűrhetetlen aljasságot".[4]

Clara Zetkin a Komintern részéről azt javasolta a konferencián, hogy a legrövidebb időn belül hívják egybe valamennyi proletár tömegszervezet képviselőinek széles körű nemzetközi konferenciáját, akár az Internacionálékhoz tartoznak, akár kívül állnak azokon. Miként a nyilatkozat leszögezte, a III. Internacionálé — anélkül, hogy el akarná kenni a fennálló nézeteltéréseket — kijelenti, hogy kész síkraszállni a nemzetközi proletariátus közös harcának megszervezéséért, s javasolja, hogy tárgyalják meg azokat a kérdéseket, amelyek elősegítik az összefogást; ilyenek például a tőke támadásával szembeni védekezés, a reakció és az új háborúk előkészítése elleni harc stb.

A II. és a két és feles Internacionálé képviselőinek magatartása arra mutatott, hogy nem törekszenek a konferencia sikerére. Vandervelde a II. Internacionálé nevében teljesen elfogadhatatlan feltételekhez kötötte a megegyezést. Követelte, hogy állítsák helyre a burzsoá rendet Grúziában és Ukrajnában, bocsássák szabadon azokat az eszereket, akiket a szovjet hatalmi szervek terrorista tevékenységük miatt letartóztattak, teljes egészében hagyják jóvá a versailles-i szerződést stb. Ugyanilyen szellemben szólalt fel MacDonald is, a két és feles Internacionálé képviselője.

Súlyos engedmények árán — amelyeket Lenin élesen elítélt „Túlságosan nagy árat fizettünk"[5] című cikkében, és amelyeket a reakciós burzsoáziának tett politikai engedményeknek minősített — a Komintern vezetői végül mégis megkötötték az egyezményt a II. és a két és feles Internacionálé végrehajtó bizottságaival. Megállapodtak egy kilenctagú szervező bizottság felállításában, amelynek az lett volna a feladata, hogy előkészítse a további konferenciákat, és nem hivatalos tanácskozásokat folytasson a két szakszervezeti központtal a szakszervezeti mozgalom egységéről az egyes országokon belül és nemzetközi méretekben. A három Internacionálé Végrehajtó Bizottsága közös nyilatkozatot intézett valamennyi dolgozóhoz, hogy vegyenek részt egységes tömegtüntetéseken a következő jelszavak jegyében: a proletár egységfront megteremtése, a nyolcórás munkanap, a munkanélküliség leküzdése, a kapitalista országok és a szovjet állam közti politikai és gazdasági kapcsolatok újrafelvétele.

A II. és a két és feles Internacionálé vezetőinek azonban eszük ágában sem volt végrehajtani a berlini egyezményt. Tudatosan szabotálták a szervező bizottság tevékenységét. A szociáldemokrata

[4] Leninszkij Szbornyik. XXXVI. köt. 456. old.

[5] Lásd Lenin: Túlságosan nagy árat fizettünk. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 326—330. old.

és a szocialista pártok vezetői a reformista internacionálék végrehajtó bizottságainak egyenes utasítására minden eszközzel akadályozták a kommunistákkal való együttműködést. Ilyen körülmények között a Komintern küldöttsége kénytelen volt kilépni a szervező bizottságból, nyilvánosan leszögezve, hogy a II. és a két és feles Internacionálé céljainak semmi közük sincs a proletáregység érdekeihez.

A II. és a két és feles Internacionálé egységbontó taktikája meggyengítette a munkásosztályt. 1921 és 1922 folyamán a sztrájkok túlnyomó többsége vereséggel végződött. Ennek fő oka a szociáldemokrata pártok és a reformista internacionálék vezetőinek opportunizmusa volt. 1923 elején a két és feles Internacionálé vezetői arra a következtetésre jutottak, hogy nincs értelme szervezetük további fenntartásának. A forradalmi fellendülés véget ért, a két és feles Internacionálé pedig bizonyos mértékig teljesítette azt a feladatot, hogy a szociáldemokrata munkásokat visszatartsa a kommunista pártokba való belépéstől. 1923. május 21-én Hamburgban megnyílt a II. és a két és feles Internacionálé egyesülési kongresszusa. Ennek eredményeként szervezetileg megalakult az „új" Szocialista Munkás Internacionálé, ami gyakorlatilag a II. Internacionálé helyreállítását jelentette. Lenin a két reformista Internacionálé egyesüléséről azt írta, hogy hasznos lesz a forradalmi munkásmozgalomnak: „Kevesebb fikció, kevesebb ámítás — ez mindig hasznos a munkásosztály számára."[6]

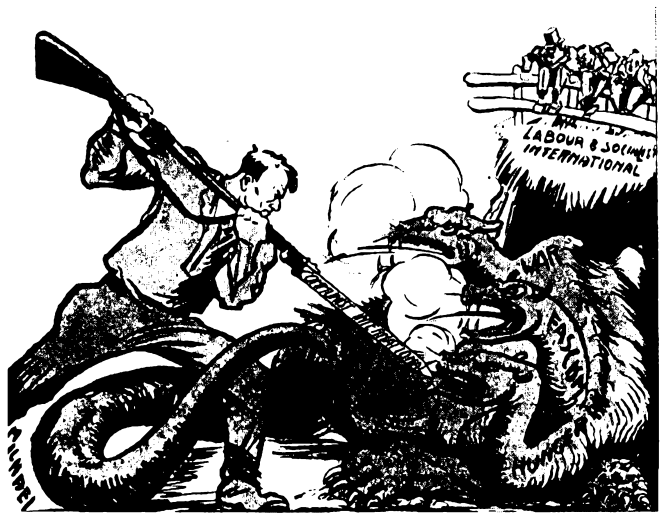

A Kommunista Internacionálé harcra szólít a háború, a fasizmus és az éhség ellen.
A II. Internacionáléhoz: „Hát ti félrehúzódtok?"
Workers Weekly, 1923

A KOMINTERN IV. KONGRESSZUSA

1922 november elején, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom ötödik évfordulójának előestéjén összeült a Komintern IV. kongresszusa. Szovjet-Oroszországban erre az időre már megszilárdult a dolgozók hatalma, eredményesen folyt a népgazdaság helyreállítása. A szovjet állam a nemzetközi porondon is nagy győzelmeket aratott. A kapitalista országokban ez idő tájt meggyengült a munkásmozgalom, és erősödött a tőke támadása a dolgozók ellen. Olaszországban vereséggel végződött a proletariátus elkeseredett harca, és Mussolini fasiszta klikkje került hatalomra.

A Komintern IV. kongresszusán 58 ország 408 küldötte vett részt. Az egyik legfontosabb napirendi pont Lenin „Az oroszországi forradalom öt éve és a világforradalom távlatai" című beszámolója volt. Lenin összegezte az új gazdasági politika alapján folyó szocialista építés eredményeit, és megállapította, hogy valamennyi ország kommunistáinak alaposan tanulmányozniuk kell az oroszországi és a nemzetközi forradalmi mozgalom tapasztalatait, „hogy valóban megértsék a forradalmi munka szervezetét, felépítését, módszerét és tartalmát".[7]

[6] Lenin: A Kommunista Internacionálé IV. kongresszusa. 1922. november 5—december 5. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 415. old.

[7] Ugyanott, 431—432. old.

A kongresszus jóváhagyta a Kommunista Internacionálé taktikájára vonatkozó téziseket, amelyek többek között azt az útmutatást foglalták magukban, hogy a kommunistáknak a burzsoázia és a szociáldemokrácia nyílt vagy burkolt szövetkezésével szemben létre kell hozniuk a munkások egységfrontját a burzsoá hatalom megdöntéséért folytatandó harcra. Szerepelt a tézisekben a munkás vagy munkás-paraszt kormány megteremtésének gondolata is; ez a kormány a tömegharc eredményeképpen alakulhat meg, a politikai válság elmélyülésének és a tömegmozgalom fellendülésének időszakában. Feladata, hogy felfegyverezze a proletariátust, lefegyverezze az ellenforradalmi szervezeteket, ellenőrzése alá vonja a termelést, áthárítsa az adóterhek zömét a vagyonos osztályokra, megtörje a burzsoázia ellenállását. A kormányban részt vevő kommunistáknak pártjuk legszigorúbb ellenőrzése alatt kell állniuk, és a legszorosabb kapcsolatot kell fenntartaniuk a többi forradalmi tömegszervezettel.

A kongresszus jóváhagyta a III. kongresszus határozatait a taktika kérdéseiről, behatóan elemezte a kapitalista országokban (Németországban, Franciaországban, Angliában, Olaszországban, Csehszlovákiában, Svédországban, Svájcban, az Egyesült Államokban) kialakult helyzetet, és leszögezte, hogy minden kommunista pártnak, amely bárminemű egyezményt köt a II. és a két és feles Internacionáléhoz tartozó pártokkal, továbbra is be kell tartania azt a kötelező feltételt, hogy megőrizze abszolút önállóságát és teljes függetlenségét nézeteinek kifejtésében és ellenfeleinek bírálatában.

Behatóan foglalkozott a IV. kongresszus a kommunisták szakszervezeti munkájával is. Az erre vonatkozó tézisek részletesen elemezték a forradalmi és a reformista szakszervezetek közti viszonyt, hangsúlyozták, hogy a kommunistáknak erélyesen és következetesen kell harcolniuk a szakszervezetek „semlegességének" és „függetlenségének" elmélete ellen. A kongresszus kötelezte a kommunista pártokat, hogy teljes erővel küzdjenek a szakszervezeti mozgalom szakadásának megakadályozásáért, a szakszervezetek egységéért és forradalmasításáért.

A kongresszus a nemzeti és gyarmati kérdést is megvitatta. A II. kongresszus óta — amikor ezt a kérdést utoljára tárgyalták — fokozódott és kiéleződött a gyarmati és függő országok népeinek nemzeti felszabadító harca. A IV. kongresszus meghatározta a nemzeti felszabadító mozgalom jellegét és hajtóerőit, és több nagy jelentőségű határozatot hozott. Ezek közül különösen fontos volt az, amely a gyarmati és félgyarmati országokban kiadta az egységes imperialistaellenes front jelszavát. A kongresszus azt javasolta az anyaországokban működő kommunista pártoknak, hogy nyújtsanak módszeres ideológiai és anyagi segítséget a gyarmatok munkásmozgalmának és nemzeti felszabadító mozgalmának; elítélte az Egyiptomban és Algírban kialakult gyakorlatot, hogy a gyarmaton élő európaiak külön kommunista pártot alakítottak. A Francia Kommunista Párt figyelmét felhívta arra, hogy az addiginál lényegesen nagyobb gondot fordítson a gyarmati problémára.

Tekintettel a fasiszták olaszországi hatalomra jutására és a Magyarországon, Lengyelországban, Németországban, a balkáni és más országokban jelentkező fasiszta veszélyre, a kongresszus kimondta, hogy a nemzetközi proletariátus egyik legfontosabb feladata a fasizmus elleni harc.

A kongresszus külön határozatokat hozott az ifjúsági, a női és más tömegszervezetek munkájáról. Megerősítette továbbá a II. kongresszusnak az agrárkérdésben hozott határozatát.

A Komintern IV. kongresszusával egyidőben ülésezett a Vörös Szakszervezeti Internacionálé II. kongresszusa. Ezen elhatározták, hogy a Komintern és a Profintern képviselőiből paritásos alapon akcióbizottságot alakítanak mindazon kérdések megvizsgálására, amelyek mindkét szervezetet érdeklik, hiszen céljaik azonosak: a kapitalizmus megdöntése, a proletárdiktatúra megteremtése. A Profintern kongresszusa a nemzetközi szakszervezeti mozgalom más fontos kérdéseivel is foglalkozott. A kongresszusi határozatok — akárcsak a Profintern Központi Tanácsának és Végrehajtó Irodájának ülésein hozott döntések — a szakszervezeti mozgalom szakadásának leküzdését célozták, az Amsterdami Internacionálé politikája és taktikája ellen irányultak, konkreti-

zálták a fasizmus elleni harc formáit és módszereit, kijelölték az utat az osztályharc alapján álló összes forradalmi erők egységfrontjának megteremtéséhez.

Közvetlenül a Komintern IV. kongresszusa után, 1922 decemberében tartották meg a Kommunista Ifjúsági Internacionálé III. kongresszusát. Ezen határozatok születtek arról, miképpen lehetne megvalósítani a világ ifjúságának egységét, továbbá, hogy le kell küzdeni az 1921-ben megalakult és a II. Internacionálé védőszárnyai alatt, annak mintájára működő Szocialista Ifjúsági Internacionálé egységbontó tevékenységét; határozatot hoztak a Kommunista Ifjúsági Internacionálé szekcióinak gazdasági és politikai irányvonaláról, szervezeti építésük kérdéseiről is. Végezetül forradalmi programot fogadtak el.

A Komintern és a vele kapcsolatban álló nemzetközi szervezetek 1922 végén tartott kongresszusai összegezték a nemzetközi munkásmozgalom egy fontos szakaszának eredményeit. Ezt a szakaszt a proletárdiktatúráért folytatott harc új útjainak és leghatékonyabb módszereinek keresése jellemezte. Noha a fiatal kommunista pártok elkövettek bizonyos hibákat, a régi szociáldemokrata vezérek pedig elkeseredett ellenállást fejtettek ki, a nemzetközi munkásmozgalom mégis nagy sikereket könyvelhetett el ezekben az években. A Kommunista Internacionálé világos és hatékony forradalmi programmal vértezte fel a világ öntudatos proletárjait, olyan programmal, amely összhangban állt az új történelmi feltételekkel. A Komintern, valamint a többi forradalmi proletárszervezet stratégiája és taktikája Marx, Engels, Lenin nagyszerű tanain és az Oroszországi Kommunista Párt gazdag tapasztalatain alapult.

2. AZ 1923-AS FORRADALMI VÁLSÁG EURÓPÁBAN

NÉMETORSZÁG GAZDASÁGI ÉS POLITIKAI HELYZETE 1922—1923-BAN

Németország gazdasági helyzete 1922-ben változatlanul súlyos volt. Az ipari termelés alig kétharmadát érte el a háború előttinek. Erősödött az infláció. 1922 áprilisában egy aranymárkának körülbelül másfélezer, 1923 januárjában pedig már 11 000 papírmárka felelt meg. A dolgozók életszínvonala négyszer-ötször rosszabb volt a háború előtti szintnél. Katasztrofális mértékben csökkent a középrétegek jövedelme is: bankbetéteik elértéktelenedtek.

A spekulánsok otthon értéktelen papírpénzzel fizettek az árukért, külföldön viszont kemény valutát kaptak értük. A nehézipari mágnások — Stinnes, Krupp, Vögler, Wolff és mások — megsokszorozták tőkéjüket. 1919 és 1923 között a nagytőkések 12 milliárd aranymárkát vittek külföldre.

Fokozódott a termelés és a tőke koncentrációja. Stinnes 1921 őszén alapított Rhein-Elbe-Union nevű óriás trösztjének 1923-ban már 1220 ipari, bank- és kereskedelmi vállalata volt; erdők és fűrészüzemek, hajózási vállalatok és hajógyárak, szállodák, éttermek és lapkiadóvállalatok is tartoztak hozzá. Stinnes gazdasági érdekeltségei több országra kiterjedtek: Ausztriára, Svédországra, Dániára, Olaszországra, Spanyolországra, Brazíliára, Indonéziára. Vagyonát 8—10 milliárd aranymárkára becsülték. „Birodalmában" 600 000 ember dolgozott.

Tovább folytatódott a német mezőgazdaság hanyatlása. Évről évre csökkent a terméshozam, kisebb lett az ország gabona- és burgonyatermése, apadt az állatállomány. A legnehezebb helyzetbe a szegényparasztság került; nem lévén módja arra, hogy műtrágyát és takarmányt vásároljon, gazdasága tönkrement, maga pedig nagy nélkülözéseket állott ki.

1921 májusában a katolikus Centrumpárt egyik vezetője, Joseph Wirth lett Németország kancellárja. Kormányának tekintélyes tagja volt Walter Rathenau, először újjáépítési miniszter, majd külügyminiszter. Wirth és Rathenau azt vallották, hogy Németországnak lojálisan kell tel-

„Németország gyermekei éheznek!"
Käthe Kollwitz kőnyomata. 1924

jesítenie jóvátételi kötelezettségeit. A Szovjet-Oroszországgal való szoros gazdasági és normális politikai kapcsolatok mellett foglaltak állást, az ipari burzsoázia azon csoportja nézeteinek megfelelően, amelynek érdekében állott, hogy lazuljon Németország függése a győztes hatalmaktól. A német kormány 1922-ben ezért írta alá a rapallói szerződést, amely megszilárdította Németország nemzetközi helyzetét, és tág lehetőségeket teremtett a német—szovjet gazdasági együttműködés számára. Ez a külpolitikai irányvonal azonban a nehézipari mágnások és az agráriusok ellenállásába ütközött.

A monopoltőkések és a junkerek pénzén Németország-szerte reakciós és fasiszta szervezetek alakultak, amelyekben volt tisztek és altisztek, burzsoá származású fiatalok, hivatalnokok és kispolgárok, valamint különféle deklasszált elemek verődtek össze. Ezek a fasiszta jellegű szervezetek a weimari köztársaság felszámolását, a Kommunista Párt és más haladó erők szétzúzását, a monopoltőke nyílt diktatúrájának uralomra juttatását, az agresszív külpolitikára való áttérést tűzték ki célul. Fő eszközeik a soviniszta tüntetések, a megfélemlítés és a gyilkosságok voltak. Az 1919-ben keletkezett fasiszta párt központja Münchenben volt. A párt a munkások félrevezetésére Nemzetiszocialista Német Munkáspártnak nevezte magát; 1921-től Hitler állt az élén.

Chemnitzben a fasiszták tüntetést rendeztek a következő jelszóval: „Istenért, a császárért és a birodalomért"; a tüntetés a munkásokkal való véres összetűzéssel végződött. Münchenben a fasiszták nyilvánosan elégették a köztársasági zászlót. Hamburgban merényletet követtek el Ernst Thälmann ellen. A fasiszta banditák olyan burzsoá politikusokat is megtámadtak, akik a polgári demokrácia és a mérsékelt külpolitika hívei voltak. 1921 augusztusában meggyilkolták Erzbergert, aki Németország nevében a compiègne-i fegyverszüneti egyezményt aláírta, 1922 júniusában pedig Rathenaut, a rapallói szerződés aláíróját.

A munkásosztály erélyesen követelte, hogy vessenek véget a reakció terrortevékenységének és

provokációinak. 1922 nyarán Kölnben 150 000, Kielben 80 000, Düsseldorfban 150 000, Lipcsében 200 000, Hamburgban 300 000 munkás követelte a fasiszta szervezetek feloszlatását. Berlinben 750 000 ember részvételével hatalmas tömegtüntetés zajlott le. De a tiltakozások eredménytelenek maradtak. A kormány nem tett lépéseket a fasiszták ellen.

A fasizmus elleni harcban megélénkült a szakszervezetek tevékenysége, nőtt a kommunisták befolyása. Különösen erős volt a kommunista befolyás a vas- és fémmunkások, az építőmunkások és a faipari munkások üzemi bizottságaiban. A Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek vezetősége mindenképpen ki akarta zárni a forradalmár munkásokat az üzemi bizottságokból, hogy megtartsa ezeket a burzsoáziával való együttműködés álláspontján. Válaszul erre új, forradalmi üzemi bizottságok jöttek létre. A forradalmi üzemi bizottságok 1922 novemberében tartott első országos kongresszusa kinyilvánította, hogy munkáskormányt kell alakítani, és fel kell fegyverezni a munkásosztályt.

A belpolitikai helyzet rosszabbodása és a szélsőjobboldali reakciós csoportok nyomása következtében a Wirth-kormány megbukott. 1922 novemberében Cuno — a Stinnes-csoport embere — alakított kormányt a Néppárt, a Demokrata Párt és a katolikus Centrum tagjaiból. Cuno, aki az amerikai Harriman-konszernnel szerződött „Hapag" hajózási társaság vezérigazgatója és a Rockefeller-trösthöz tartozó német—amerikai kőolajtársaság felügyelő bizottsági tagja volt, szoros kapcsolatban állt az amerikai tőkével.

A RUHR-VIDÉK MEGSZÁLLÁSA

Az 1921-es londoni konferencián a győztes hatalmak 132 milliárd aranymárkában állapították meg a német jóvátétel összegét. Németország fokozódó pénzügyi bomlása egyre nehezebbé és kilátástalanabbá tette ennek megfizetését. A francia kormány azonban ragaszkodott az esedékes jóvátételi összegek maradéktalan és pontos törlesztéséhez, tekintet nélkül a német gazdasági élet és a pénzügyek súlyos helyzetére. Németország meggyengítését saját biztonsága zálogának és európai hegemóniája előfeltételének tekintette. Ezért, amikor Anglia az 1923 elejére összehívott párizsi jóvátételi konferencián a jóvátétel összegének 50 milliárd márkára való csökkentését javasolta és négy évi moratóriumot (haladékot) kívánt adni Németországnak, Franciaország erélyesen szembeszállt ezekkel a javaslatokkal, és a konferencia eredménytelenül oszlott szét.

Ezt követően Franciaország, Belgiummal egyetértésben, elhatározta a Ruhr-vidék megszállását. Erre az szolgáltatott ürügyet, hogy Németország nem teljesítette időben a fa- és szénszállításokat. A francia uralkodó körök a Ruhr-vidék megszállásával a jóvátétel teljes behajtását igyekeztek biztosítani, s végső fokon bizonyos területeket próbáltak elszakítani Németországtól. Franciaország így akart hozzájutni ahhoz, amit az 1919-es párizsi békekonferencián nem sikerült elérnie.

1923. január 11-én százezer főnyi francia—belga hadsereg szállta meg a Ruhr-vidéket. Az elfoglalt területen Németország lakosságának 10 százaléka élt; itt bányászták a szén 88 százalékát, itt termelték a nyersvas és az acél tetemes részét.

A Cuno-kormány meghirdette „a passzív ellenállás" politikáját. Be kellett szüntetni a munkát a megszállt üzemekben, illetve minden olyan vállalatnál, amely hasznot hajtott a megszállóknak. A Ruhr-vidék lakóinak megtiltották, hogy adót fizessenek, hogy végrehajtsák a megszálló hatóságok rendelkezéseit, hogy továbbítsák a megszállók rakományait és postáját. A német kormánykörök arra számítottak, hogy „a passzív ellenállás" politikájával károkat okozhatnak a megszállóknak, s egyúttal megmutathatják a német népnek, hogy a kormány a nemzet érdekeiért harcol. A valóságban azonban a megszállás és az általa előidézett szenvedések profit forrásává váltak a monopoltőkések számára.

A Ruhr-vidék nagyiparosai jelentékeny összegű támogatást kaptak az államtól, kárpótlásul a

A hadikiadások és a Ruhr
Grandjuan plakátja. 1923

„passzív ellenállás" végrehajtásáért. Stinnes, Kirdorf, Thyssen és Krupp 360 millió aranymárkát kapott a bányászok munkabérére, 250 milliót az anyagi veszteségek és 700 milliót „az elmaradt nyereség" pótlására. Ugyanakkor a munkaadók elértéktelenedett papírpénzzel fizették ki a munkásokat. 1923 júliusában egy aranymárka 262 000 papírmárkát, november 5-én 100 milliárd papírmárkát ért. 1923 végén már 93 trillió papírmárka volt forgalomban.

A német burzsoázia a Ruhr-vidék megszállásával kapcsolatban kiadta a jelszót: „Veszélyben a haza!" A német tőkések „hazafiságáról" szólva Ernst Thälmann megjegyezte, hogy nem a nemzet érdekei, nem a haza sorsa érdekelte őket, hanem a profit, méghozzá jó pénzben, a Rajna- és Ruhr-vidéki proletariátus fokozott kizsákmányolása útján.

Anglia és az Egyesült Államok támogatták a „passzív ellenállás" politikáját, azt remélve, hogy Franciaországot és Németországot egyaránt meggyengíti. Angliának különösen nagy érdekei fűződtek ahhoz, hogy meginogjanak Franciaország európai pozíciói; az amerikai tőkések pedig arra számítottak, hogy Németország hozzájuk fordul segítségért, s így nemcsak a német gazdaságra és pénzügyekre tehetik rá a kezüket, hanem vezető szerepet játszhatnak Európában is.

A szovjet kormány erélyesen tiltakozott a Ruhr-vidék megszállása ellen. Az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság 1923. január 13-án felhívást intézett „A világ népeihez a Ruhr-vidék francia megszállásával kapcsolatban", s ebben ünnepélyesen kijelentette: „Ezekben a sors-

döntő napokban a munkás-paraszt Oroszország ismét felemeli tiltakozó szavát az imperialista Franciaország és szövetségesei esztelen politikája ellen. Szovjet-Oroszország ismételten és erélyesen tiltakozik a német nép önrendelkezési jogának lábbal tiprása ellen." Január 29-én a Szakszervezetek Összoroszországi Központi Tanácsa elhatározta, hogy 100 000 aranyrubel összegű anyagi támogatást nyújt a Ruhr-vidéki munkásoknak. Az Összoroszországi Bányász Szövetség 10 000 aranyrubelt és 160 vagon gabonát küldött a Ruhr-vidékre. Az uráli bányászok vasárnap is dolgoztak, és aznapi munkabérüket a Ruhr-vidéki munkásoknak ajánlották fel. A harkovi autó- és mozdonygyár munkásai havi keresetük két százalékát ajánlották fel erre a célra. A vjatkai kormányzóság parasztjai 3000 pud gabonával járultak hozzá a német munkások segélyalapjához. Más kormányzóságok és területek 1400 tonna rozsot és két hajórakomány egyéb élelmiszert küldtek a Ruhr-vidékre.

Elértéktelenedett papírpénzek Németországban
1923

1923 márciusában a Rajna—Ruhr-iparvidék üzemi munkásainak kongresszusa ötmillió munkás nevében hálás köszönetét nyilvánította a szovjetország dolgozóinak az irántuk tanúsított testvéri szolidaritásért. „Az általatok küldött pénz és gabona fegyverül szolgál számunkra abban a nehéz harcban, amelyet két fronton vívunk: a kihívó francia imperializmus és a német burzsoázia ellen." A német munkások azt is megírták üzenetükben, hogy a szovjet dolgozók harca „világítótoronyként mutatja az utat számukra mindennapos nehéz küzdelmükben".

Segítség érkezett London, Amsterdam, Prága, Róma, Varsó, Párizs munkásaitól is. Sok ország kommunistái felemelték szavukat a Ruhr-vidék megszállása ellen. Franciaország, Anglia, Olaszország, Belgium, Hollandia, Csehszlovákia és Németország kommunista pártjainak képviselői már 1923. január 6—7-én konferenciát tartottak Essenben, amelyen tiltakoztak a Ruhr-vidék megszállásának veszélye ellen. A konferencia

Szovjet-Oroszországból érkezett kenyeret osztanak a Ruhr-vidéki lakosságnak
A „Sichel und Hammer"-ben megjelent rajz. 1923

kiáltványt adott ki, amelyben többek között ez állt: „Európa munkásai! A kommunista pártok és a Vörös Szakszervezeti Internacionáléhoz tartozó szakszervezetek nyíltan és egyértelműen kijelentik, amit már több ízben kijelentettek: készek valamennyi munkásszervezettel együtt harcolni a kapitalista támadás és az új világháború veszélye ellen."

Egész Németország munkásai felajánlották bérük 10 százalékát a „Ruhr-segélyalap" javára.

A FORRADALMI VÁLSÁG ELMÉLYÜLÉSE NÉMETORSZÁGBAN

Attól a perctől kezdve, hogy a francia—belga csapatok bevonultak a Ruhr-vidékre, a német kommunisták önfeláldozóan harcoltak a megszállók ellen. 1923. január 11-én Németország Kommunista Pártjának Központi Bizottsága felhívást intézett a német néphez, a Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek vezetőségéhez. A felhívás hangsúlyozta, hogy a munkások szenvedéseiért és a kialakult helyzetért a Cuno-kormányt terheli a felelősség, és azt javasolta, szervezzenek egységfrontot a megszállók elleni harcra és a Cuno-kormány megdöntésére.

A Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek vezetői elutasították a javaslatot. „Hazafias összefogást, a burzsoáziával való együttműködést" hangoztatták. Ezzel rendkívül sokat ártottak annak a harcnak, amelyet a német nép a megszállás ellen folytatott; tevékenységük káros voltát fokozta az a körülmény, hogy a Szociáldemokrata Pártnak igen nagy befolyása volt a munkásokra, amit a munkásosztály érdekei ellen használtak fel.

A forradalmi erőket gyengítette az is, hogy a Kommunista Párt Központi Bizottsága élén álló opportunisták, Brandler és Thalheimer a munkásosztály egységfrontját úgy tekintették, mint Németország Kommunista Pártjának blokkját a szociáldemokrácia vezető rétegével. A munkáskormány megalakítását csak e vezető réteg hozzájárulásával vélték lehetségesnek, még az osztályharc legfontosabb elveinek feladása árán is.

Brandler és Thalheimer opportunista politikai vonala érvényesült a Kommunista Párt VIII. kongresszusán, amely 1923. január 28—február 1 között ülésezett Lipcsében. Ernst Thälmann, Wilhelm Pieck, Clara Zetkin és mások szembeszálltak ezzel a vonallal. Thälmann kijelentette, hogy a kommunisták belépése a munkáskormányba csakis akkor engedhető meg, ha eszközül szolgál a burzsoázia szétzúzásának előkészítésére; a munkáskormánynak pedig a proletárdiktatúra csírájának kell lennie. Ennek ellenére Brandlernek és híveinek sikerült elfogadtatniuk a kongresszussal azt a formulát, hogy a munkáskormány a munkásosztály kísérlete arra, hogy a polgári demokrácia keretében munkáspolitikát folytasson. Ez a meghatározás dezorientálta a német proletariátust.

A Kommunista Párt VIII. kongresszusa a nemzetközi proletariátushoz és Németország munkásosztályához intézett üzenetében leszögezte, hogy a Ruhr-vidék megszállását a német és a francia monopóliumok tervelték ki, amelyek Németországot az antant gyarmatává süllyesztik. A párt felhívta a német és a francia proletariátust, hogy vállvetve harcoljon a munkásosztály felszabadításáért.

Németországban mindenfelé tömegtüntetéseket és sztrájkokat rendeztek, követelve a megszállók kiűzését, a hazaárulónak bélyegzett Cuno-kormány lemondását, a dolgozók életszínvonalának emelését. A munkásosztálynak mind újabb és újabb rétegei kapcsolódtak be a harcba. Március 9-én sztrájkba léptek a dortmundi bányászok. Április végén és május első napjaiban sok százezer ember tüntetett Berlinben. A felvonulók a következő jelszavakat harsogták: „Le a fasizmussal!" „Szövetséget Szovjet-Oroszországgal!"

A Cuno-kormány — valamennyi polgári párt és a szociáldemokrata vezetőség támogatásával — fokozta támadását a munkások ellen. Április 18-án Mühlheimben a rendőrség a tüntető munkanélküliek közé lőtt és nyolc embert megölt. Ezzel egyidejűleg fokozódott a hajsza a Kommunista Párt vezetői ellen. A porosz tartománygyűlés mentelmi bizottsága megfosztotta mentelmi jogától

Wilhelm Piecket, azzal az indokolással, hogy kiáltványokat terjesztett a hadseregben. Május 5-én a porosz tartománygyűlés 17 kommunista képviselőjét rendőrök segítségével tuszkolták ki a gyűlés épületéből. A Kommunista Párt Központi Bizottságának felhívására százezer berlini munkás vett részt az emiatt rendezett tiltakozó tüntetésen.

A népmozgalom egyre szélesebb hullámokat vetett. Májusban 400 000 munkás lépett sztrájkba a Ruhr-vidéki bányákban és kohóművekben. Gelsenkirchenben fegyveres harcokra került sor, a munkások elfoglalták a városházát. Június folyamán Sziléziában 100 000 munkás sztrájkolt. Július 29-én a Kommunista Párt kezdeményezésére országos antifasiszta napot tartottak, amelynek tüntetésein több millió ember vett részt.

A mezőgazdasági munkások is bekapcsolódtak a forradalmi harcba. Schleswig-Holsteinben 60 uradalom mezőgazdasági cselédei szüntették be a munkát. Sziléziában 120 000 mezőgazdasági munkás négy hétig küzdött jogainak érvényesítéséért.

A fasiszták és más reakciós elemek provokációi és kommunistaellenes hajszái a fegyveres munkásőrségekkel, a „proletárszázadokkal" találták szemben magukat. Ezek 1923 elején alakultak a berlini forradalmi üzemi bizottságok kezdeményezésére. 1923 májusában már körülbelül 300 ilyen alakulat volt az országban. Berlinben a május elsejei tüntetésen a fegyveres őrségek 25 000 tagja vett részt. A porosz belügyminiszter — a szociáldemokrata Severing — feloszlatta a forradalmi üzemi bizottságokat és a fegyveres őrségeket, de ez a rendelkezés papíron maradt.

Augusztus 11-én összeült az üzemi bizottságok berlini konferenciája, mintegy 2000 küldött részvételével. A konferencia elhatározta, hogy háromnapos általános sztrájkot rendez az alábbi követelések jegyében: azonnal mondjon le a Cuno-kormány, foglalják le az élelmiszerkészleteket, hatálytalanítsák a proletár fegyveres őrségek betiltását, állapítsák meg 60 pfennigben, aranyalapon, a minimális órabért, szüntessék meg a rendkívüli állapotot, bocsássák azonnal szabadon a politikai foglyokat. Másnap, augusztus 12-én megkezdődött az általános sztrájk. Résztvevőinek száma elérte a hárommilliót. Gyakorlatilag megvalósult a munkás-egységfront.

A Cuno-kormány a sztrájk legelső napján megbukott. Helyette Stresemann, a Néppárt vezetője alakított koalíciós kormányt, amelyben a Szociáldemokrata Párt négy képviselője is részt vett. Stresemann kijelentette, hogy „a kormány vulkán tetején ül". Németország Kommunista Pártja azonban nem tudta kihasználni a kedvező pillanatot. Brandler és Thalheimer nem tűztek ki világos, határozott politikai célt a sztrájkolók elé, nem tettek semmit annak érdekében, hogy rávegyék a szociáldemokratákat egy munkáskormány megalakítására. Augusztus 14-én véget ért az általános sztrájk.

Az országban időközben hallatlan méreteket öltött az éhínség és a nyomor. A munkások több mint 60 százaléka részben vagy teljesen munka nélkül volt, az egyheti munkabér alig két napi megélhetésre futotta. Az éhezők ezrei ellepték a földeket, burgonyát és ehető magvakat szedegetve.

A Rajna- és a Ruhr-vidéken fokozták tevékenységüket a szeparatisták, élükön Hagen bankárral és Konrad Adenauerral, Köln polgármesterével. Most akarták megvalósítani azt, ami 1919-ben nem sikerült: elszakítani Németországtól a Rajna- és a Ruhr-vidéket. Adenauer nagy hangon hirdette, hogy a nemzeti érdekeket védi, valójában azonban a német burzsoáziának azt a csoportját irányította, amely kész volt Németország feldarabolására. A szeparatisták 1923 szeptemberében ki akarták kiáltani a „rajnai köztársaságot". Mozgolódni kezdtek a bajor szeparatisták is, akik a monarchista katonatisztekre és a fasiszta szervezetekre támaszkodtak. Ez utóbbiak azzal fenyegetőztek, hogy fegyveresen vonulnak Berlin, a Ruhr-vidék, Szászország, Türingia és a forradalmi mozgalom más központjai ellen. A szeparatisták terveit azonban meghiúsította a munkásosztály, amely hatalmas tüntetéseket szervezett ellenük, és a fegyveres munkásőrségeket is bevetette Németország egységének védelmében.

A forradalmi válság körülményei között erősen csökkent a Szociáldemokrata Párt befolyása.

Ernst Thalmann
Fénykép. 1923

1922 végén még másfélmillió tagja volt, 1923 végére ez a szám a felére olvadt; sok taggyűlésen bizalmatlansági határozatot hoztak a pártvezetőség ellen. A Kommunista Pártnak ezzel szemben jelentősen nőtt a befolyása. Taglétszáma az 1923 januári 225 000-ről ugyanazon év őszéig 400 000-re emelkedett. A párt 42 napilapot és jó néhány hetilapot meg folyóiratot adott ki, 20 nyomdával és saját könyvesboltokkal rendelkezett.

A Kommunista Párt élén álló opportunisták azonban nem készítették fel a munkásosztályt a burzsoázia elleni döntő harcra. Még kísérletet sem tettek arra, hogy a falu forradalmi erőire támaszkodjanak. Augusztus végén a tengermelléki kerületi pártértekezlet, amelyet Thälmann vezetett, javaslattal fordult a Központi Bizottsághoz: adjon utasítást arra, hogy haladéktalanul kezdjék meg a felkészülést a politikai hatalom megragadásáért indítandó fegyveres harcra. Brandler elutasította a javaslatot, s megfenyegette Thälmannt, hogy kizáratja a pártból. A brandleristák, bár nem voltak többségben a Központi Bizottságban, ügyesen kihasználták egyes vezetők békülékeny álláspontját és mások tapasztalatlanságát.

1923 szeptemberében a Központi Bizottság mégiscsak megalakította az állandó Katonai Tanácsot. Hozzálátott a proletár harci osztagok felfegyverzéséhez, kidolgozta a harci tervet, de ez csak Közép-Németországban és Hamburgban irányzott elő fegyveres felkelést; az olyan munkásközpontok jelentőségét, mint Berlin vagy a Ruhr-vidék, lebecsülte.

A forradalmi erők gyarapodásától megrémült burzsoázia nyílt leszámolásra készült a munkásosztállyal. Szeptember 12-én a Néppárt parlamenti frakciójának ülésén Stinnes kijelentette: „Két hét múlva polgárháború lesz nálunk... beavatkozásra lesz szükség Szászországban és Türingiában. Egy napot sem szabad veszítenünk; különben az utca megdönti a Stresemann-kormányt." A kormány mindenáron meg akart egyezni a francia imperialistákkal. Szeptember 27-én bejelentette, hogy feltétel nélkül lemond a „passzív ellenállásról". „Fel kellett adnunk a passzív ellenállást — írta később Stresemann —, mert belülről már teljesen összeomlott, és ha továbbra is pénzelnünk kellett volna, ez teljesen a bolsevizmusba taszította volna az országot."

A Stresemann-kormány rendkívüli felhatalmazást kapott a Reichstagtól, amit arra használt fel, hogy ostromállapotot vezessen be, megtiltsa a sztrájkokat és felfüggessze a nyolcórás munkanapot. A hadsereg erőit és a fasiszta szervezeteket harci készenlétbe helyezték.

A SZÁSZORSZÁGI ÉS A TÜRINGIAI MUNKÁSKORMÁNY

A reakció támadása különösen kiélezte a politikai helyzetet Szászországban és Türingiában, a két iparilag fejlett tartományban. Országos méretekben Szászországban volt a legmagasabb a nagyipari munkások aránya az egész kereső lakossághoz viszonyítva. Ugyancsak itt összpontosult

Tüntetés Drezdában
Fénykép. 1923

a proletár harci őrségek egyharmada. (Ebben az időben Németországban már körülbelül 800 „proletárszázad" létezett, közel 100 000 taggal.)

A mindkét tartományban hatalmon levő szociáldemokraták kénytelenek voltak megegyezésre lépni a kommunistákkal. 1923. október 10-én Szászországban munkáskormány alakult, amelybe öt baloldali szociáldemokrata mellett két kommunista is bekerült. Október 16-án a kommunisták részvételével alakult munkáskormány Türingiában is.

A helyzet teljes mértékben igazolta annak helyességét, hogy a kommunisták a baloldali szociáldemokratákkal együtt beléptek a kormányba. A tömegek magukévá tették a munkás-, illetőleg a munkás-paraszt kormány eszméjét. A falvakban is nagy méreteket öltött az a mozgalom, amely ilyen kormány megteremtésére törekedett. A kisbérlők szövetségének Hallében tartott konferenciája határozatilag követelte a munkás-paraszt kormány megalakítását. A paraszt- és kisbérlőszövetségek képviselőinek weimari konferenciáján pedig egységszervezet alakult, amely egymillió tagot foglalt magában, és azt tekintette feladatának, hogy a munkásosztállyal együtt küzdjön a munkás-paraszt kormány megteremtéséért. Csakhogy a szászországi és türingiai kormányban részt vevő kommunistákból hiányzott a forradalmi önállóság. Felhasználhatták volna pozícióikat arra, hogy felfegyverezzék a proletariátust, ellenőrzés alá vegyék a bankokat és a termelést, feloszlassák a rendőrséget, és helyére fegyveres munkásmilíciát állítsanak, megjavítsák a dolgozók anyagi helyzetét, serkentsék a munkásosztály és a parasztság forradalmi aktivitását. Ehelyett „úgy viselkedtek — mondotta erről később Dimitrov —, mint holmi középszerű parlamenti miniszterek egy polgári demokráciában".

Rendőrosztagok a berlini utcán 1923 októberében
Fénykép

Ugyanakkor a brandleristák országos méretekben sem szervezték meg kellően a tömegek harcát. A munkások ereje szétforgácsolódott, a sztrájkok egymástól elszigetelten folytak le. Mindez megkönnyítette a német uralkodó körök számára, hogy szétzúzzák a szászországi és a türingiai kormányt.

1923. október 13-án a Reichswehr szászországi parancsnoksága feloszlatta a „proletár századokat". Ebert utasítására két nap alatt 60 000 főnyi hadsereget összpontosítottak Szászország határára. Október 21-én a Reichswehr csapatai bevonultak Lipcsébe, Drezdába és Szászország többi nagyobb városába.

Ezekben a válságos napokban Németország Kommunista Pártjának Központi Bizottsága úgy határozott, hogy általános sztrájkra szólítja fel a proletariátust; az általános sztrájknak azután fegyveres felkelésbe kellett átnőnie. A terv szerint elsőnek — október 23-án — a hamburgi munkások lépnek akcióba. Október 20-án Chemnitzben összeült a szászországi üzemi bizottságok konferenciája, hogy kimondja a sztrájkot. A konferencia előestéjén a Kommunista Párt vezetősége ismertette a Chemnitzbe érkezett kerületi párttitkárokkal a Központi Bizottság határozatát. A konferencián azonban, a szociáldemokraták és a brandleristák követelésére, „albizottság elé utalták" az általános sztrájk kérdését, és ezzel el is temették. A konferencia befejeződése után Brandler valamennyi kerületi pártszervezettel közölte, hogy elhalasztják a fegyveres felkelést. A brandleristák ezzel az áruló lépésükkel magára hagyták a hamburgi proletariátust, amely a fegyveres felkelésre vonatkozó határozat hatálytalanításakor már harcban állott.

A HAMBURGI FELKELÉS

Október 21-én a hamburgi dokkmunkások konferenciát tartottak, amelyen elhatározták, hogy általános sztrájkra szólítják fel a német munkásokat, ha a Reichswehr hadműveleteket indít a szászországi munkáskormány ellen. Másnap, amikor híre jött a Reichswehr szászországi bevonulásának,

Hamburgban kitört az általános sztrájk. Ezzel egyidejűleg a Kommunista Párt hamburgi szervezete azt az utasítást kapta a Központi Bizottságtól, hogy október 23-án kezdjék meg a fegyveres felkelést.

A kerületi pártbizottság e határozat értelmében október 23-án hajnali öt órára felkelést hirdetett. Október 23-ára virradó éjjel Hamburg utcáin és üzemeiben közzétették az Üzemi Bizottságok Országos Bizottságának üzenetét, amely általános sztrájkra szólította fel a német munkásosztályt amiatt, hogy kormánycsapatokat vettek igénybe a szászországi és türingiai munkások ellen. A felhívásban többek között ez állt: „Ütött a döntés órája. Két út áll előttünk: vagy megmenti a dolgozó nép Közép-Németországot s az egész országot munkás-paraszt köztársasággá alakítja, amely szövetséget köt Szovjet-Oroszországgal, vagy pedig szörnyű csapás zúdul ránk."

Október 23-án hajnalban a munkások elfoglaltak 17 rendőrőrszobát, felfegyverkeztek és barikádokat emeltek. Sok ezer dolgozó vett részt a harcban. A forradalmi erők élén a Thälmann vezette hamburgi kommunista szervezet állt, amelynek 18 000 tagja volt. A városban vállvetve harcoltak a kommunisták, az egyszerű szociáldemokrata párttagok és a párton kívüli munkások. A Kommunista Ifjúsági Szövetség tagjai, Willi Bredel vezetésével, önfeláldozóan segítették a felkelőket.

A burzsoázia fejvesztve menekült a városból. A szociáldemokrata többségű szenátus és a reformista szakszervezeti vezetők szembefordultak a felkeléssel. A katonaság, a rendőrség nagy fegyveres erői, a burzsoázia felfegyverzett különítményei rávetették magukat a felkelőkre. A kormány parancsot adott a Schwerinben állomásozó Reichswehr-egységeknek, hogy vonuljanak be Hamburgba.

Október 24-én, kétnapi harc után fogyni kezdett a felkelők ereje. Segítség sehonnan sem jött, mert ekkorra már ismeretessé vált, hogy a brandleristák érvénytelenítették az országos méretű fel-

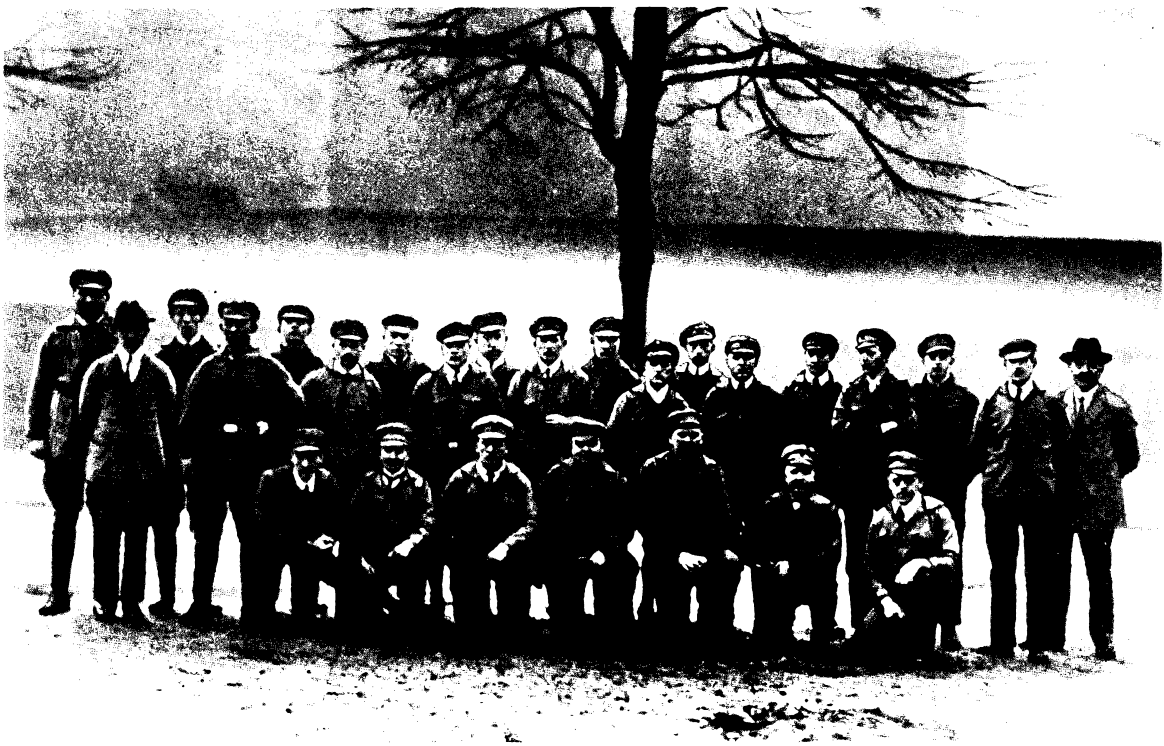

A hamburgi felkelés börtönbüntetésre ítélt résztvevőinek egy csoportja
Fénykép. 1923

kelésről hozott határozatot. Amikor Thälmann tudomást szerzett erről, elrendelte az utcai harcok beszüntetését. Október 25-én a felkelők fegyelmezetten abbahagyták a harcot. A városban fehérterror lett úrrá. Az utcákon összefogdosták az embereket, és bírói ítélet nélkül halomra gyilkolták őket. A kommunista pártszervezetet betiltották, vagyonát elkobozták.

A hamburgi proletariátus veresége országszerte jelt adott a reakció támadására. Stresemann utasítására a Reichswehr csapatai Drezdában megszállták a kormányépületeket, s október 30-án megszűnt létezni a szászországi munkáskormány. November 12-én feloszlatták a türingiai munkáskormányt is. Seeckt tábornok rendkívüli teljhatalmat kapott a kormánytól, s megszervezte a kommunisták elleni hajszát. 1923. november 23-án betiltották Németország Kommunista Pártját.

Így ért véget Németországban az 1923-as politikai válság. Közvetlen forradalmi helyzet alakult ki, amely azonban nem vezetett proletárforradalomhoz. Ennek fő oka abban keresendő, hogy a német munkásosztály nem volt egységes. A Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek vezetői elárulták a dolgozó tömegek érdekeit, és elősegítették az imperialista burzsoázia pozícióinak megszilárdulását. A Kommunista Párt Központi Bizottságában opportunisták voltak a hangadók. A következetes harcos vezetéstől megfosztott német proletariátus nem tudta visszaverni a burzsoá állam és a reakció nagy erejű támadását.

A forradalmi fellendülés időszaka véget ért. A burzsoázia diadalmaskodott. De a munkásosztály harci akaratát nem tudta megtörni. A hamburgi vereség — írta később Thälmann — „az eljövendő osztályharcok szempontjából ezerszer hasznosabb és értékesebb volt, mintha kardcsapás nélkül vonultunk volna vissza".

Georgi Dimitrov
Fénykép. 1921

A SZEPTEMBERI NÉPI FELKELÉS BULGÁRIÁBAN

A Cankov-kormány uralomra jutása Bulgáriában 1923 júniusában a fasiszta rendszer megvalósulását és a polgárháború kitörését jelentette. Több helyen spontán tömegfelkelések robbantak ki a Cankov-féle terrorista katonai diktatúra ellen. Pleven és Sumen vidékén mintegy 100 000 munkás és paraszt vett részt a felkelésben. Hasonló események zajlottak le Plovdiv, Vraca, Tirnovo stb. vidékén is.

Bulgária Kommunista Pártja a semlegesség álláspontjára helyezkedett a polgárháborúban, mert az volt a véleménye, hogy a burzsoázia két csoportja közti harcról van szó. Ez azzal a súlyos következménnyel járt, hogy — mint később Georgi Dimitrov mondotta — a párt elszalasztotta azt a rendkívül kedvező alkalmat, amely a monarchofasiszta erők szétzúzására kínálkozott támadásuk kezdeti időszakában.

A fasiszták tömegével tartóztatták le politikai ellenfeleiket. Június 14-én elfogták, majd meggyilkolták Alekszandar Sztambolijszkit, a megdöntött demokratikus kormány miniszterelnökét,

a Földműves Szövetség vezetőjét. Plevenben a júniusi felkelés résztvevői közül 95 kommunistát állítottak bíróság elé. Egyiküket, A. Halagevet már a tárgyalás előtt megölték, de ez nem akadályozta meg a fasisztákat abban, hogy kötél általi halálra ítéljék. Ugyanezt a büntetést mondta ki a fasiszta bíróság Atanasz Kacamunszkira és Nikola Gargalovra, a többi vádlottat pedig különböző időtartamú börtönbüntetésre ítélte. Letartóztattak továbbá számos szakszervezeti aktivistát és parasztot, s bestiális kínzásoknak vetették alá őket.

A Dimitrov és Kolarov vezette, mind erősebbé váló forradalmi szárny befolyására Bulgária Kommunista Pártja új politikai vonal kidolgozásához fogott. A Komintern Végrehajtó Bizottsága segítséget nyújtott a bolgár kommunistáknak abban, hogy korrigálják a fasiszta államcsíny helytelen értékelését. Bulgária Kommunista Pártjának Központi Bizottságához intézett táviratában elítélte a pártnak a júniusi események idején elfoglalt álláspontját, és megállapította, hogy az újonnan kialakult helyzetben harcot kell indítani a Cankov-kormány ellen, vállvetve a Földműves Szövetséggel. „Ellenkező esetben a kormány, miután megerősödött, szétzúzza a Kommunista Pártot. Vitassák meg komolyan a kialakult helyzetet, idézzék emlékezetükbe a bolsevikok taktikáját a Kornyilov-lázadás idején, cselekedjenek ingadozás nélkül" — hangzott a távirat.

1923. augusztus 5—7-én Bulgária Kommunista Pártjának Központi Bizottsága határozatot hozott a fasiszta rendszer megdöntésére irányuló fegyveres felkelés előkészítéséről. Itt azonban súlyos hibát vétett: noha Todor Lukanov, a Központi Bizottság szervező titkára ellenezte a felkelést, nem váltotta őt le vezető tisztségéről.

A párt teljes erővel hozzálátott a felkelés előkészítéséhez. A legnagyobb gondot a fegyverszerzésre, a forradalmi katonai bizottságok megalakítására, a hadseregben és a parasztok között folytatott propagandára fordította. Rövid idő leforgása alatt harminc géppuskát és több ezer puskát gyűjtött össze.

A Kommunista Párt meg akarta teremteni az antifasiszta erők egységét, s ezért azt javasolta a Földműves Szövetségnek, a Szociáldemokrata Pártnak és a Radikális Pártnak, hogy alakítsanak egységfrontot a fasizmus ellen. A Kommunista Párt Központi Bizottsága a következőket írta a Szociáldemokrata Párthoz intézett levelében: „Azt kérdezzük tőletek: hajlandók vagytok-e felmondani a burzsoá pártokkal és a kapitalistákkal kötött szövetséget, és közös harcot kezdeni a Kommunista Párttal, a zászlaja alatt küzdő munkásokkal és parasztokkal?" Az egyszerű szociáldemokrata párttagok támogatták a kommunisták javaslatát, de a pártvezetőség különféle ürügyekkel kitért az antifasiszta front megalakítása elől. A kommunistáknak csak a Földműves Szövetség szervezeteivel sikerült akcióegységet teremteniük.

Az egységfront programja, amelyet a Kommunista Párt dolgozott ki, a következő pontokat tartalmazta: munkás-paraszt kormány alakítása, a föld átadása a dolgozó parasztoknak, a proletariátus érdekeinek védelme, az összes fasiszta szervezet feloszlatása, a demokratikus szabadságjogok helyreállítása, harc a drágaság és a spekuláció ellen, a háborús jóvátétel terheinek áthárítása a tőkésekre, a béke fenntartása valamennyi néppel, baráti kapcsolatok megteremtése Szovjet-Oroszországgal.

A reakciósok is felkészültek a harcra. A reakciós erők konszolidálása céljából a Népi Szövetség elnevezésű fasiszta szervezet több burzsoá pártot magába olvasztott, majd Demokratikus Szövetség néven egységes fasiszta kormánypárt alakult. A kormány áttért a kommunisták elleni nyílt terror politikájára. Szeptember 12-én a rendőrség országszerte rátört a Kommunista Párt helyiségeire, és behatolt a kommunisták lakásaiba. A párt legaktívabb tagjai közül mintegy két és félezret letartóztattak, a klubokat feldúlták, a kommunista lapokat betiltották, a szakszervezeteket törvényen kívül helyezték és kihirdették az ostromállapotot. A Kommunista Párt vezetőit azonban nem sikerült elfogniuk; egyedül Hriszto Kabakcsievet, a Központi Bizottság politikai titkárát tartóztatták le. Lukanov szervező titkár az ő funkcióját is átvette, majd önhatalmúlag kiadta az utasítást, hogy

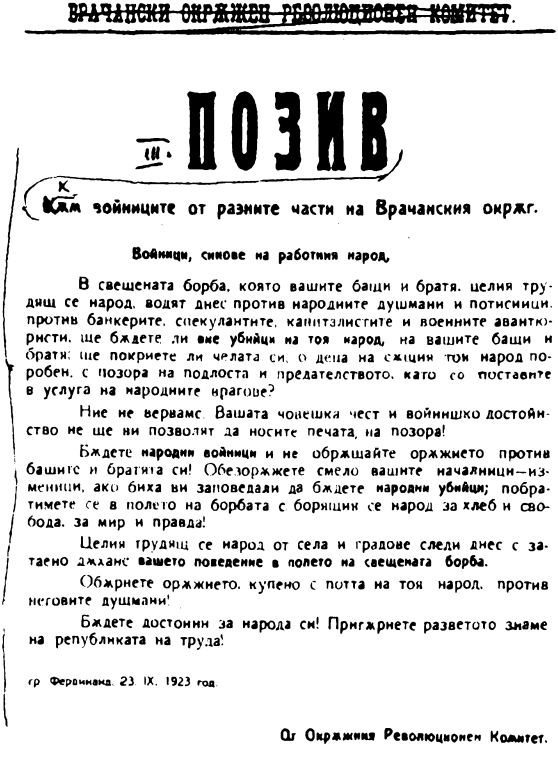

ВРАЧАНСКИ ОКРЪЖЕН РЕВОЛЮЦИОНЕН КОМИТЕТ.

ПОЗИВ

№

К

Към войниците от разните части на Врачанския окръг.

Войници, синове на работния народ,

В свещената борба, която вашите бащи и братя, целия трудещ се народ, водят днес против народните душмани и потисници, против банкерите, спекулантите, капиталистите и военните авантюристи, ще бъдете ли вие убийци на тоя народ, на вашите бащи и братя; ще покриете ли челата си, о деца на същия тоя народ поробен, с позора на подлоста и предателството, като се поставите в услуга на народните врагове?

Ние не вярваме. Вашата човешка чест и войнишко достойнство не ще ви позволят да носите печата на позора!

Бъдете **народни войници** и не обръщайте оръжието против бащите и братята си! Обезоръжете смело вашите началници—изменници, ако биха ви заповядали да бъдете **народни убийци**; побратимете се в полето на борбата с борящия се народ за хляб и свобода, за мир и правда!

Целия трудещ се народ от села и градове следи днес с затаено дъхание **вашето поведение в полето на свещената борба.**

Обърнете оръжието, купено с потта на тоя народ, против неговите душмани!

Бъдете достойни за народа си! Пригърнете развятото знаме на републиката на труда!

гр. Фердинанд, 23. IX. 1923 год.

От Окръжния Революционен Комитет.

A vracsanszki forradalmi bizottság felhívása a katonákhoz
Röpcédula. 1923

ne tartsák meg a fasiszta kormány terrorcselekedetei elleni tiltakozásul szeptember 14-ére tervezett általános politikai sztrájkot.

A munkások ugyanis forradalmi megmozdulásokkal válaszoltak a kormány provokációira. Az ország különböző részein spontán felkelések törtek ki a fasiszta kormány ellen. Szeptember 19-én megmozdultak a Sztara-Zagora járás munkásai és parasztjai. Elfoglalták Nova-Zagorát és a járás sok más községét. Maglizs községben és néhány más helyen kikiáltották a munkás-paraszt hatalmat. A felkelőknek azonban nem volt egységes vezetésük, s így háromnapi harc után vereséget szenvedtek a kormány által más járásokból odavezényelt katonaságtól.

Miközben ezek az események zajlottak, a Kommunista Párt Központi Bizottságának szeptember 20-i ülésén a Lukanov-féle opportunista csoporttal való hosszú viaskodás után határozat született arról, hogy szeptember 23-án meg kell kezdeni az általános fegyveres felkelést. Kolarov és Dimitrov később ezt írták a határozat indítékairól: „Ebben a válságos helyzetben, amikor a kormány a legális küzdelem minden lehetőségét elfojtotta, és a néptömegek sok helyütt spontán módon harcra keltek, a Kommunista Párt választút elé került: vagy vezetés nélkül hagyja a harcra kelt tömegeket — ami azzal a következménnyel járt volna, hogy a forradalmi erőket egyenként zúzzák szét —, vagy pedig melléjük áll, megpróbálja összefogni a mozgalmat, megkísérel egységes politikai és szervezeti irányítást adni neki. A Kommunista Párt — jóllehet tudatában volt a harc nehézségeinek, a szervezeti hiányosságoknak —, lévén a dolgozók pártja, csak egyet tehetett: a Földműves Szövetséggel együttesen védelmére kelt a nép ügyének, és kiadta a felhívást a szeptember 23-i felkelésre."

Már az első percekben kiderült, hogy a felkelés nem válik általánossá. Szófiában a rendőrség már szeptember 21-én letartóztatta az ottani Forradalmi Katonai Bizottság néhány tagját; akik szabadon maradtak, az egész szófiai járásban kiadták az utasítást, hogy el kell halasztani a felkelést. A Kommunista Párt plovdivi, ruszei, burgaszi, várnai, sumeni járási bizottságaiban helyet foglaló opportunisták áruló tevékenysége ugyancsak akadályozta a felkelés szervezését. Bulgária néhány déli és északkeleti vidékén mégis felkelések törtek ki, de a kormánynak sikerült egyenként elfojtania azokat. Másképp alakult a helyzet az ország északnyugati részén, ahol jobban előkészítették a felkelést, s ahol a forradalmi katonai bizottságot Georgi Dimitrov, V. Kolarov és G. Genov vezette. A népi felkelés itt szeptember 24-én éjjel tört ki, és azonnal elterjedt. Több napon át csaknem egész Északnyugat-Bulgáriát a felkelők tartották kezükben; a kormánycsapatokat néhány helyen teljesen szétverték. Egyes vidékeken forradalmi munkás-paraszt bizottságok vették kezükbe a hatalmat.

A fasiszták minden erejüket összeszedték. Nagy katonai erőket dobtak át az ország más vidé-

„1923 szeptembere"
P. Pencsev fametszete. 1923

keiről, behívták a tartalékos tiszteket és altiszteket, mozgósították a Bulgáriában tartózkodó orosz vrangelista fehérgárdistákat. A kormánycsapatok nagyszabású támadást indítottak a felkelők ellen, és szeptember 30-ára elfoglalták egész Északnyugat-Bulgáriát.

A felkelő csapatok szétszóródtak, a résztvevők közül sokan külföldre menekültek. Bulgáriában győzött a fasiszta diktatúra. Féktelenül dühöngött a reakció. Több mint 20 000 munkás, paraszt, értelmiségi esett áldozatul a fasiszta terrornak.

A bolgár nép hősies szeptemberi felkelésének jelentősége messze túlnőtt Bulgária határain, mivel egyik láncszeme volt annak a forradalmi válságnak, amely 1923-ban megrázkódtatta a kapitalista Európát. A szeptemberi felkelés óriási szerepet játszott a bolgár proletariátus osztályöntudatának fejlesztésében s abban, hogy a Bolgár Kommunista Párt valóban harcos marxista forradalmi szervezetté fejlődött. Kialakultak a bolgár munkások és parasztok szövetségének alapjai, az országban tartós, eleven antifasiszta hagyományok keletkeztek.

A LENGYEL MUNKÁSOK MEGMOZDULÁSA 1923 ŐSZÉN. A KRAKKÓI FELKELÉS

1923 őszén Lengyelországban hallatlan méreteket öltött az infláció, a nyomor és az éhínség. Serkentően hatott a lengyel nép harcára a több európai országban kibontakozott forradalmi válság is. Úgy látszott, hogy Németországban meg vannak számlálva a burzsoá rend órái. Ez erősítette a lengyel munkások önbizalmát, és azt a reményt keltette bennük, hogy harcukat egyesíthetik más országok munkásainak forradalmi harcával.

1923 szeptemberében az üzemi bizottságok forradalmi irányzatú Végrehajtó Bizottságának vezetésével sztrájkba léptek a felső-sziléziai bányászok; hamarosan csatlakoztak hozzájuk a vas- és fémmunkások, a vasutasok és a távirdai dolgozók. A kommunisták kezdeményezésére megalakult az egységfront szerve, a „21-es bizottság", amely kezébe vette a sztrájk irányítását. Élén J. Wieczorek, a kiváló kommunista vezető állt. A kormány katonaságot rendelt Felső-Sziléziába. Megkezdődtek a letartóztatások. Ennek ellenére a munkások részleges győzelmet vívtak ki: némi béremelést és a munkabér hetenkénti kifizetését, aminek az infláció miatt nagy jelentősége volt.

Októberben még magasabbra csapott a sztrájkhullám: több mint 408 000-en sztrájkoltak. A kormánykörök elhatározták, hogy elvéreztetik a Kommunista Pártot, és ezzel megakadályozzák a forradalmi mozgalom erősödését; ennek érdekében provokációhoz folyamodtak. Október 13-án rendőrügynökök felrobbantották a varsói lőporraktárt. A kormány a Kommunista Pártot vádolta a robbantással; kétezer kommunistát és más baloldali politikust letartóztatott, sok szakszervezetet betiltott. A reakció támadása még jobban kiélezte a belpolitikai helyzetet.

A vasutas-szakszervezet októberi kongresszusán elhatározták, hogy október 22-én valamennyi vasútvonal alkalmazottai általános sztrájkba lépnek. A kitűzött napon sztrájkolni kezdtek a krakkói vasúti főműhelyek munkásai, majd a sztrájk átterjedt más nagyobb vasúti csomópontokra is, és október végén már átfogta az ország jelentős részét. A vasutasokhoz csatlakoztak a postai alkalmazottak. Ugyanezekben a napokban kezdődött a textilipari munkások általános sztrájkja. A dolgozók sok helyütt tüntetéseket rendeztek.

A kormány katonai behívókat küldött ki a vasutasoknak, hadbíróság elé állította a sztrájkolókat; de a megtorló intézkedések nem tudták feltartóztatni a forradalmi mozgalom továbbterjedését. November elején tetőpontra jutott a forradalmi fellendülés. A Kommunista Párt felhívta a munkásosztályt, hogy egyesítse erőit a reakciós burzsoá-földesúri kormány megdöntésére. Minden munkás vegyen részt a november 5-re kitűzött általános sztrájkban — hangzott a felhívás —, méghozzá „nemcsak tüntetés céljából, nemcsak egynapos megmozdulás formájában! Az általános sztrájknak egészen a győzelemig kell folytatódnia!" A tömegek nyomására a Lengyel Szocialista Párt (LSZP) és a szakszervezetek vezetői kénytelenek voltak beleegyezni, hogy általános sztrájkkal tiltakozzanak a vasutak militarizálása és a hadbíróságok illetékességének elrendelése ellen. Ingadozó taktikájukhoz híven azonban a bányászok és a textilipari munkások sztrájkjának kezdetét más időpontra — november 7-re — tűzték ki.

November 5-én kitört az általános sztrájk. Az ország számos vidékére kiterjedt, de a legfeszültebb helyzet Krakkóban alakult ki, ahol a munkások már több hete sztrájkoltak. Ezért a kormány úgy döntött, hogy itt méri a legelső csapást az általános sztrájkra. Kielcéből, Lublinból nagy rendőrosztagokat vezényelt Krakkóba, katonaságot dobott át Poznańból és más városokból. A királyi vár, a Wawel mellett géppuskákat állíttatott fel, amelyek csöve a munkás lakónegyedekre meredt.

November 6-án reggel a rendőrség rátámadt a tüntető munkásokra, és két munkást megölt. A tüntetők harcolni kezdtek. A rendőrök erősítésére két század katona érkezett. Sok nyugat-ukrajnai és nyugat-belorussziai paraszt volt közöttük. A katonák barátkozni kezdtek a munkásokkal, és hagyták, hogy az utóbbiak lefegyverezzék őket. Ekkor a Wawelben elhelyezett katonaság lőni kezdett, de a munkások nem hátráltak meg. Szétkergették a rendőröket, visszaverték az ulánusok rohamait. Haláltmegvető bátorsággal szálltak szembe a páncélautókkal, és miután az egyiket elfoglalták, kitűzték rá a vörös zászlót.

Krakkó nagy része a felkelők kezébe került. De a spontánul kirobbant felkelésnek nem volt megfelelő vezető gárdája. Az országszerte bekövetkezett letartóztatások meggyengítették a Kommunista Pártot, amely így nem tudott a felkelés élére állni, nem tudta az egész lengyel proletariátust felsorakoztatni a felkelés mögé. Krakkót csak a legközelebb fekvő ipari városok munkásai segítették: november 6-án nagy utcai harcok bontakoztak ki Borisławban, a kőolajipar központjában. A dolgozó tömegek bíztak a Lengyel Szocialista Párt vezetőségében, s a reakció kihasználta ezt. Az LSZP vezetői — a katonai parancsnoksággal és a krakkói városi hatóságokkal egyetértésben — úgy tájékoztatták a munkásokat, hogy a kormány engedményeket tett, tehát abba kell hagyni a harcot. A felkelők hittek nekik, letették a fegyvert, és szétoszlottak. Nyomban megkezdődtek a letartóztatások és a perek a felkelés résztvevői ellen.

A rendőrterror és a bírósági ítéletek ellenére még néhány napon át folytak a tiltakozó tünte-

tések. Krakkóban százezren vettek részt a meggyilkolt munkások temetésén. Borisławban egy tüntetés alkalmával a rendőrség három munkást megölt; temetésükre 50 000 ember vonult ki. Ezek a megmozdulások azonban már mit sem tudtak változtatni a helyzeten.

A lengyel forradalmi erők 1923-as vereségét elsősorban a munkásosztály egységének hiánya okozta. A munkások többsége az LSZP opportunista vezetőségét követte, amely mindent megtett annak érdekében, hogy megakadályozza a munkás-egységfront kialakulását és a forradalmi akciókat. A szakszervezetek élén ugyancsak jobboldali vezetők állottak; forradalmi vezetők inkább csak az alapszervezetekben akadtak. A terror által meggyengített Kommunista Párt nem rendelkezett vezető pozíciókkal a szakszervezetekben, s a krakkói felkelés idején nem tudta megvalósítani a proletariátus országos méretű akcióegységét. A parasztság és az elnyomott nemzetiségek forradalmi harca nem kapcsolódott össze a felkelő munkások küzdelmével. Mindez lehetővé tette a reakciónak, hogy elfojtsa a lengyel munkásosztály megmozdulását. Kétségtelen szerepe volt ebben annak is, hogy már előbb leverték a forradalmi erőket Bulgáriában és Németországban.

XVIII. FEJEZET

A SZOVJET SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁGOK SZÖVETSÉGÉNEK MEGALAKULÁSA. A SZOCIALIZMUS FELÉPÍTÉSÉNEK LENINI TERVE

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom a proletár internacionalizmus zászlaja alatt győzött. A szovjet nemzetek közötti politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatok további kiszélesedésének és megszilárdulásának törvényszerű következménye volt a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének megalakulása; ebben öltött testet az egyenjogú népek önkéntes szövetségének nagyszerű lenini eszméje. A soknemzetiségű szocialista állam megteremtése a szovjethatalom és a Kommunista Párt nemzetiségi politikájának kimagasló világtörténelmi jelentőségű győzelme volt.

A SZOVJET ÁLLAM 1922-BEN

1922-ben a szovjet állam újabb nagy sikereket ért el a népgazdaság helyreállításában. A lenini villamosítási terv alapján hét hatalmas villanyerőmű épült: a volhovi, a saturai, a kasirai, a kizeli, a sterovói, a Nyizsnyij Novgorod-i és a „Vörös Október" erőmű. A szovjethatalom fennállásának ötödik évfordulóján a Moszkva környéki szénmedencében két erőművet helyeztek üzembe: egyet Bobrikóban, egyet Pobjegyinóban. Lenin ekkoriban a következőket mondta az ország helyzetéről: „Már most vannak bizonyítékaink arra, hogy mint állam, képesek vagyunk kereskedelmet folytatni, meg tudjuk őrizni szilárd pozícióinkat a mezőgazdaságban és az iparban, s haladhatunk tovább előre. Ezt bebizonyította a gyakorlati munka."[1]

A Kommunista Párt vezetésével tovább erősödött a proletárdiktatúra rendszere. Megszilárdult a forradalmi törvényesség. Nagy jelentősége volt a Polgári Törvénykönyv, a Munka Törvénykönyve, a Föld Törvénykönyve megalkotásának, amelyek rögzítették az októberi forradalom vívmányait, és biztosították a dolgozók jogainak védelmét.

A szovjet népnek a békés építőmunkában elért sikerei örömmel töltötték el az egész világ dolgozóit. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom ötödik évfordulóján a szovjetország rengeteg üdvözletet kapott a kapitalista államok munkásaitól. A moszkvai szovjet ünnepi ülésén sok külföldi munkásdelegáció üdvözölte a világ első munkásköztársaságát. Kalinyin, az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság elnöke, válaszbeszédében örömét fejezte ki afölött, hogy Szovjet-Oroszország példája lelkesítően hat a külföldi dolgozókra.

A szovjet nép önfeláldozóan és hősiesen vette fel a harcot a nehézségek és a gazdasági pusztu-

[1] Lenin: A Kommunista Interna ionálé IV. kongresszusa. 1922. november 5—december 5. Lásd *Lenin* Művei 33. köt. Szikra 1953. 426. old.

lás ellen; erre azért volt képes, mert útját a kommunizmus építésének nagyszerű lenini eszméje világította meg. A szovjet embereket nagyon aggasztotta Lenin betegsége. Az emberfeletti, megfeszített munka aláásta Lenin egészségét; az eszerek által elkövetett gaz merénylet utóhatásai is jelentkeztek. A betegség 1922 szeptemberében nagyon súlyossá vált, de rövid idő múlva Lenin ismét jobban érezte magát. Október 3-án elnökölt a Népbiztosok Tanácsának ülésén, novemberben pedig beszédet tartott a Kommunista Internacionálé IV. kongresszusán és a moszkvai szovjet teljes ülésén. Beszédeiben részletesen foglalkozott a szovjetország eredményeivel, amelyeket az új gazdasági politika megkezdése óta elért, és különösen nagy figyelmet szentelt a nehézipar fejlesztésének. „A nehézipar állami támogatásra szorul — mondotta Lenin a Komintern IV. kongresszusán. — Ha ezt a támogatást nem tudjuk előteremteni, akkor mint civilizált állam — arról nem is szólva, hogy mint szocialista állam — elvesztünk. Ebben a tekintetben tehát döntő lépést tettünk. Előteremtettük azokat az anyagi eszközöket, amelyek a nehézipar talpraállításához szükségesek."[2]

A moszkvai szovjet ülésén tartott beszédében rámutatott, mi a jelentősége az új gazdasági politikának mint a szocializmushoz vezető útnak, és kifejezte azt a szilárd meggyőződését, hogy „a NEP Oroszországa szocialista Oroszországgá lesz".[3]

A szovjet állam további erősödése szempontjából nagy jelentőségű esemény volt, hogy a Távol-Keleten is befejezték az intervenciósok és a fehérgárdisták szétzúzását.

1921 májusában a fehérgárdisták — a japán intervenciósok támogatásával — lázadást robbantottak ki Vlagyivosztokban, Szpasszkban és másutt, ahol japán csapatok állomásoztak. Megdöntötték a Távol-keleti Köztársaság kormányának hatalmát, és megalakították az „Amur-vidéki ideiglenes kormányt", élén a Merkulov fivérekkel, a gazdag távol-keleti kereskedőkkel. Ezzel egyidejűleg Ungern báró és Szemjonov atamán vezetésével akcióba léptek a fehérgárdista bandák is. Miután a Vörös Hadsereg és a Mongol Népi Forradalmi Hadsereg megsemmisítette Ungern hordáit, a japán hadvezetőség Szemjonovba vetette minden reményét. De a Merkulov fivérek ellenállásán megtört az a kísérlet, hogy Szemjonovot nevezzék ki „legfelső kormányzónak". Szerepet játszottak itt az Egyesült Államok és Japán ellentétei is: a merkulovisták az amerikaiakra támaszkodtak, s a vlagyivosztoki konzuli szervek — az Egyesült Államok konzuljának javaslatára — megtiltották Szemjonovnak, hogy Vlagyivosztok területére tegye a lábát.

1921 decemberében a Merkulov-„kormány" hadműveleteket indított a Távol-keleti Köztársaság és a partizánok ellen. A fehérgárdistáknak sikerült elfoglalniuk Habarovszkot. 1922 januárjában azonban a Távol-keleti Köztársaság Népi Forradalmi Hadserege V. K. Bljuher vezetésével ellentámadásba ment át. A forradalmi csapatok ragyogó győzelmet arattak a Volocsajevka állomásért folytatott ütközetben (itt voltak ugyanis a fehérek megerősített hadállásai a Habarovszkhoz vezető úton). Február 12-én — kétnapi makacs küzdelem után — elfoglalták Volocsajevkát, „a távol-keleti Perekopot". Február 14-én bevonultak Habarovszkba. A fehérgárdisták más frontszakaszokon is súlyos vereségeket szenvedtek. Az sem segített rajtuk, hogy a Merkulov fivérek helyére Diterihsz tábornokot nevezték ki „kormányzóvá". A Népi Forradalmi Hadsereg csapatai és a partizánok 1922 októberében, a Szpasszk melletti harcokban tönkreverték Diterihsz bandáit. A japán intervenciósok kénytelenek voltak kitakarodni a szovjet Távol-Keletről, magukkal vive utolsó bábjukat is. 1922. október 25-én a Népi Forradalmi Hadsereg bevonult Vlagyivosztokba.

A polgárháború és az intervenció befejeződése a Távol-Keleten felvetette azt a kérdést, hogy célszerű-e a Távol-keleti Köztársaság további fennállása. A Távol-keleti Köztársaság dolgozói világosan látták, hogy érdekeik közösek Szovjet-Oroszország népeinek érdekeivel; a két népet

[2] Ugyanott.

[3] Lenin: Beszéd a moszkvai szovjet plénumán, 1922. november 20-án. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 443. old.

SZOVJET TÁVOL-KELET FELSZABADÍTÁSA

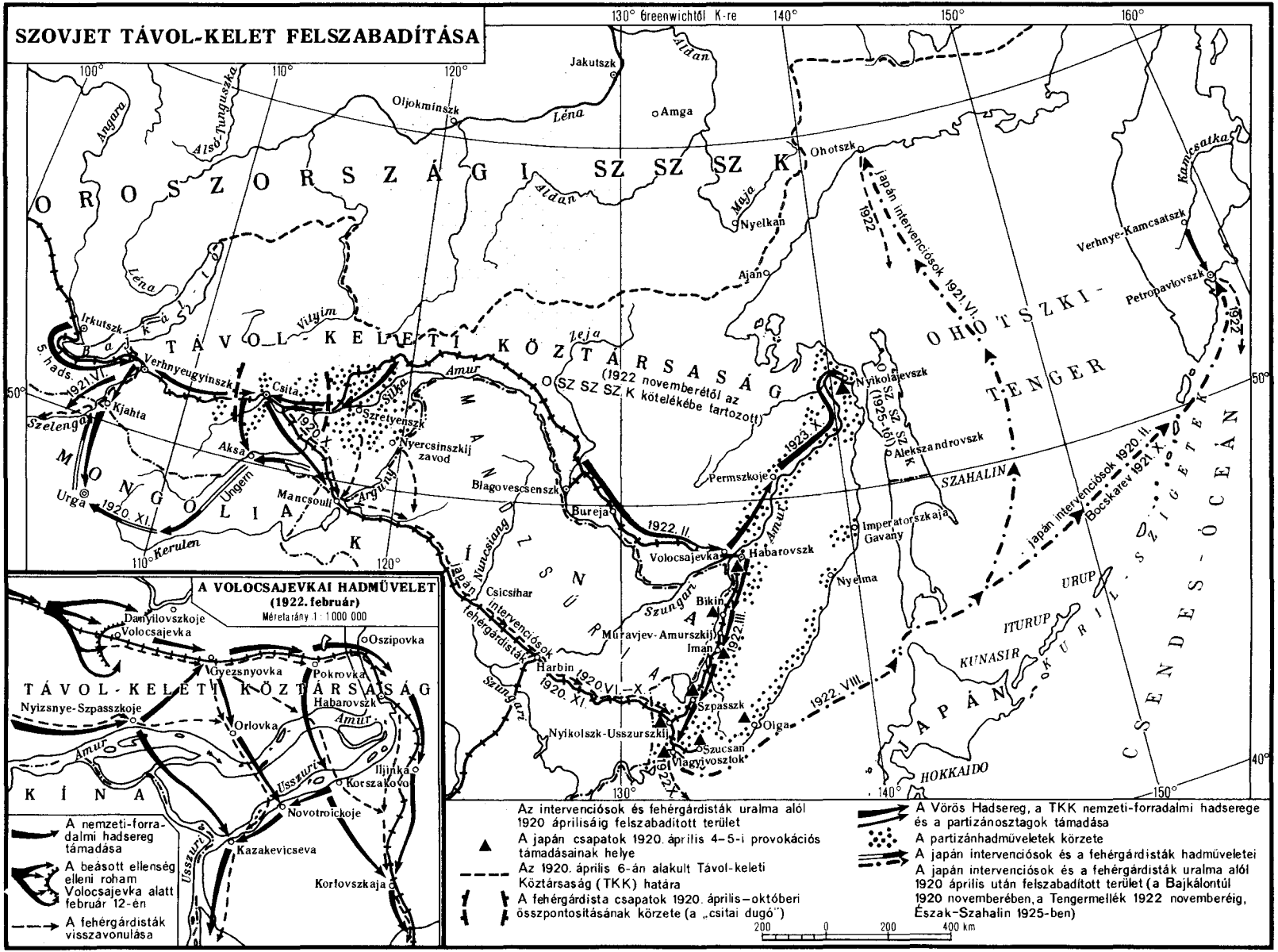

A Távol-keleti Köztársaság csapatai bevonulnak Vlagyivosztokba
Fénykép. 1922

összekapcsolta, hogy ugyanazért a célért, a szocializmus felépítéséért harcoltak. A köztársaság legfelső szervének, a Népi Gyűlésnek választásain a kommunisták minden esetben megkapták a szavazatok túlnyomó többségét. Az intervenciósok kiűzése után tömegmozgalom indult a Szovjet-Oroszországgal való egyesülésért. A dolgozók egyöntetű akaratának engedve, a Népi Gyűlés 1922. november 14-én elhatározta a Távol-keleti Köztársaság megszüntetését, és azzal a kéréssel fordult az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottsághoz, hogy területét csatolja Szovjet-Oroszországhoz. Másnap, október 15-én az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság eleget tett ennek a kérésnek.

A SZOVJET SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁGOK SZÖVETSÉGE MEGALAKULÁSÁNAK ELŐZMÉNYEI ÉS OKAI

A szovjethatalom mindinkább megerősödött: ezzel párhuzamosan bővültek a független szovjetköztársaságok egymással fenntartott politikai és gazdasági kapcsolatai. A Kommunista Párt már 1920-ban foglalkozott a köztük fennálló föderatív szövetség erősítésének kérdésével. Lenin a Komintern II. kongresszusára írott, a nemzeti és gyarmati kérdésről szóló tézisekben kitűzte a feladatot: „egyre szorosabb föderatív szövetségre kell törekedni".[4] Még ugyanabban az évben Szovjet-Oroszország és az Ukrán Szovjet Köztársaság szövetségi szerződést kötött, amely

[4] Lenin: A nemzeti és gyarmati kérdésről szóló tézisek tervezete. Lásd *Lenin* Művei. 31. köt. Szikra 1951. 141. old.

a két köztársaság együttműködését irányozta elő különböző területeken. 1920 és 1921 folyamán szerződés jött létre az Orosz és a Belorusz, az Orosz és a Kaukázusontúli Szovjet Köztársaságok között.

1922 márciusában megalakult a Szocialista Szovjet Köztársaságok Kaukázusontúli Föderációja. Fő feladata az volt, hogy biztosítsa a kaukázusontúli népek testvéri együttműködését és felszámolja a nemzeti gyűlölködést, amelyet a burzsoá nacionalisták és a külföldi imperialisták a forradalom óta fokozott erővel szítottak.

A szovjet népek egységtörekvéseivel — amelyek a szovjet szocialista köztársaságok erős, hatalmas szövetségének megteremtésére irányultak — szemben álltak a szeparatista, centrifugális tendenciák, amelyeknek hordozói a megdöntött kizsákmányoló osztályok ideológiáját képviselő burzsoá nacionalisták voltak. Az utóbbiak ebben az irányban akarták befolyásolni a kispolgárságot, a munkásosztály és a parasztság kevésbé szilárd elemeit; arra törekedtek, hogy szítsák a nemzeti gyűlölködést és éket verjenek a szovjet népek közé. Amikor a NEP első szakaszában valamennyire megerősödtek a kapitalista elemek, velük együtt a burzsoá nacionalisták tevékenysége is megélénkült.

Az új gazdasági politikára való áttéréskor a nagyhatalmi soviniszták is aktivizálódtak; ők is a megdöntött osztályok — az orosz nagybirtokosok és tőkések — érdekeit és nézeteit fejezték ki. A nagyhatalmi sovinizmust különösen veszélyessé tette, hogy megnyilvánulásai előmozdították a helyi burzsoá nacionalizmus erősödését.

A szocialista köztársaságok egyesülési folyamata a nagyhatalmi sovinizmus és a helyi burzsoá nacionalizmus ellen vívott heves harcban ment végbe. Ezt a harcot a Kommunista Párt vezette, amely éberen őrködött a népek testvéri egységén. A proletárdiktatúra győzelme a volt Orosz Birodalom valamennyi nemzete és népcsoportja számára biztosította az akadálytalan nemzeti fejlődést és a teljes szuverenitást. A népek, kívánságuknak és a konkrét történelmi helyzetnek megfelelően, maguk döntöttek arról, hogy soknemzetiségű proletárállammá egyesülnek-e vagy sem. Lenin hangsúlyozta, hogy más kérdés a nemzetek önrendelkezési joga egészen az elszakadásig, és megint más kérdés, hogy célszerű-e az elszakadás. Ez utóbbi kérdésről a Kommunista Pártnak minden egyes esetben a nemzeti szovjet-köztársaságok proletariátusának és összes dolgozóinak érdekeit figyelembe véve kell döntenie. Adott esetben az egyesülési tendenciák győztek, mivel ezek álltak összhangban a szovjetköztársaságok összes népének alapvető érdekeivel. Ez történelmi törvényszerűsége volt a proletárdiktatúrának, annak a hatalomnak, amely a népeket nem szétválasztja, hanem egyesíti. A szovjet nemzetek azért akartak egységes, soknemzetiségű állammá egyesülni, mert szoros gazdasági, politikai és kulturális kötelékek fűzték őket egymáshoz, s ha nem egyesültek volna, rendkívül nehezen állták volna a nemzetközi imperializmus nyomását.

A köztársaságok egyesülésének a teljes önkéntesség alapján kellett történnie. „A föderáció csakis akkor lehet szilárd, eredményei akkor lehetnek valódiak — állapította meg a Kommunista Párt X. kongresszusának idevonatkozó határozata —, ha a csatlakozó országok kölcsönös bizalmán és önkéntes beleegyezésén alapul."

Az egységes föderatív szovjet szocialista állam megteremtését objektív okok tették szükségessé. Mindenekelőtt egyesíteni kellett a szovjetköztársaságok gazdasági és pénzügyi erőforrásait, koordinálni kellett a szocialista építésre irányuló terveiket. Nagy szerepet játszottak ezenkívül olyan tényezők is, mint a történetileg kialakult munkamegosztás és a fő közlekedési útvonalak egységes rendszere.

A világháború és a polgárháború tönkretette az ország népgazdaságát. Valamennyi vidéken éppen azok a gazdasági ágazatok szenvedték a legnagyobb károkat, amelyek az illető vidék specialitását alkották. Ilyen volt Ukrajnában a szénbányászat és a kukorica, az északnyugati területen a lentermelés, Közép-Ázsiában a gyapottermesztés stb. A termelőerők közvetlen pusztulásán kívül az is nagy károkat okozott, hogy a különböző helyeken kialakult frontok és a közlekedés felbomlása

következtében megszűnt az összeköttetés az egyes országrészek között. A polgárháború után megkezdődött a népgazdaság újjáépítése, a szovjetköztársaságok közötti gazdasági kapcsolatok helyreállítása; ennek alapja a történetileg kialakult munkamegosztás volt. A szovjethatalom nemzetiségi politikájának alapelvei egyúttal azt is magukban foglalták, hogy új ipari központokat kell létrehozni, meg kell keresni az ásványi és egyéb természeti kincsek kitermelését ott is, ahol erre azelőtt nem került sor. Az addigi munkamegosztásban véghezvitt változtatásoknak nem az volt a céljuk, hogy lazítsák, hanem, hogy erősítsék a szovjetköztársaságok közötti gazdasági kapcsolatokat.

A szovjet szövetségi állam megteremtését a szocialista tervgazdaság feladatai is szükségessé tették. A magántulajdon és a tőke elválasztja az embereket, a kollektív tulajdon és a munka közelebbviszi őket egymáshoz. Már 1920—1921-ben, a GOELRO-terv kidolgozása idején, valamennyi szovjetköztársaság kinyilvánította óhaját, hogy részt vegyen a terv megvalósításában. Minden egyes szovjetköztársaságnak érdeke volt, hogy a villamosításra támaszkodva végrehajtsa gazdasági életének szocialista újjáépítését. Jó néhány villamos erőművet a szovjetköztársaságok igénybejelentései alapján terveztek meg: az Ukrán Szovjet Köztársaság igényelte a dnyeprovszki, a sterovói, a liszicsanszki, a grisini erőmű építését, a Belorusz Szovjet Köztársaság az oszipovicsi erőmű, a Turkesztáni Autonóm Köztársaság a taskenti erőmű, a Grúz Szovjet Köztársaság pedig a zemo-avcsalszki erőmű építését. G. M. Krzsizsanovszkij, az Állami Tervbizottság elnöke a villamosítási térképhez adott magyarázataiban leszögezte, hogy a GOELRO-tervet az egyes köztársaságok nem tudják külön-külön megvalósítani. A népgazdaság szocialista átalakítása a termelőerők fejlesztése és valamennyi nép jólétének emelése csak úgy volt lehetséges, hogy a szovjet nemzetek egyesítették erőfeszítéseiket a soknemzetiségű, szövetségi szovjet állam keretében.

Azok a szerződések, amelyeket a szovjetköztársaságok 1920-ban, illetőleg 1921-ben kötöttek egymással, már tartalmaztak a gazdasági együttműködésre vonatkozó cikkeket is, ennek az együttműködésnek a feltételeit azonban nem határozták meg, és nem írták elő egyesített tervező és gazdasági irányító szervek megteremtését. Ez a körülmény nagy nehézségeket okozott a GOELRO-terv kidolgozása során, s különösen akkor, amikor a szovjetország gazdasági körzetekre osztásának tervén dolgoztak.

Ezt a tervezetet az Állami Tervbizottság készítette el 1921—1922-ben, kiváló szovjet tudósok (G. M. Krzsizsanovszkij, I. G. Alekszandrov, Sz. G. Sztrumilin és mások) közreműködésével. A tervezetnek az volt a célja, hogy a lehető legkedvezőbb feltételeket biztosítsa valamennyi nemzeti köztársaság és terület termelőerőinek fejlesztéséhez; ezért a népgazdaság irányításának nem ágazati, hanem területi elvén alapult. Megvalósítása nagy lehetőségeket nyújtott a néptömegek alkotó kezdeményezésének kibontakoztatásához, másfelől pedig fokozta a gazdasági élet tervszerű irányításának szerepét.

A gazdasági körzetekre osztás tervezete előírta, hogy helyi gazdasági tanácskozó testületeket kell létrehozni, és erősíteni kell az állami tervbizottságok és a népgazdasági tanácsok szerepét. Ezt csak egységes tervező és gazdasági irányító szervek létrehozásával lehetett megvalósítani. Ezért az Állami Tervbizottság 1922-ben azt javasolta, hogy állítsanak fel egységes tervgazdasági központot valamennyi szovjetköztársaság számára, és alkotmányos vagy szerződéses úton erősítsék tovább a szovjet föderációt.

Valamennyi köztársaság szükségesnek érezte a gazdasági tevékenység egységesítését. 1922 augusztusában az Ukrajnai Gazdasági Tanács elhatározta, hogy „a gazdasági körzetekre osztást az OSZSZSZK Állami Tervbizottságával szoros kapcsolatban és együttműködésben" hajtja végre. Azerbajdzsán Kommunista Pártja II. kongresszusának határozata kimondta: „Az a feladat várranak, hogy a legszorosabb kapcsolatot teremtsük meg Azerbajdzsán gazdasági szervei és az OSZSZSZK Legfelsőbb Népgazdasági Tanácsa között." Az Oroszországi Kommunista Párt Központi Bizottsága az 1922-es évről szóló jelentésében azt írta, hogy a szovjetköztársaságok gazdasági

építőmunkájának elmúlt évi tapasztalatai „megmutatták, hogy feltétlenül szükség van a köztársaságok gazdasági erőfeszítéseinek állami egyesítésére és a köztársaságok erőforrásainak tervszerű elosztására".

A szovjetköztársaságok egyesülését parancsolóan írta elő a nemzetközi helyzet alakulása és a védelmi erő növelésének feladata is.

A szovjet kormány külpolitikája azon az elven alapult, hogy a szovjetköztársaságok és a kapitalista országok között lehetséges a békés egymás mellett élés. Az intervenciósok és a fehérgárdisták legyőzése békés lélegzetvételi szünetet biztosított a szovjet népnek. De az imperialista államok agresszív körei még mindig abban reménykedtek, hogy visszaállíthatják Oroszországban a kapitalizmust — ha nem a fegyverek erejével, akkor diverzáns tevékenységgel, gazdasági és politikai nyomással. Terveik közé tartozott az is, hogy viszályt és ellenségeskedést szítsanak a szovjet népek között, szembeállítsák egymással a szovjetköztársaságokat. Ebben a bonyolult helyzetben a szovjetországoknak teljes egységben kellett cselekedniük a nemzeti porondon. 1922 februárjában nyolc köztársaság megbízta Szovjet-Oroszország delegációját, hogy képviselje érdekeiket a génuai konferencián. Novemberben egyesített oroszországi—ukrajnai—grúz küldöttség utazott a lausanne-i konferenciára. Szorosabb kontaktusba kerültek egymással a szovjetköztársaságok külügyi népbiztosságai is: egységes külföldi diplomáciai missziókat hoztak létre. Ugyanilyen egyesülési folyamat ment végbe a külkereskedelmi szervek tevékenységében is.

Valamennyi szovjetköztársaság síkraszállt azért, hogy mielőbb egyesítsék a fegyveres erőket és a katonai vezetést. Az ukrán párt- és állami szervek több ízben leszögezték ennek égető szükségességét. Ugyanilyen értelmű határozatokat hozott Grúzia, majd Örményország Kommunista Pártjának Központi Bizottsága.

1922-re tehát megértek a soknemzetiségű szovjet állam megalakításának feltételei.

Ugyanakkor elengedhetetlen volt, hogy a nagy néptömegek is teljesen átérezzék ennek szükségességét. Egyszersmind meg kellett találni a soknemzetiségű állam legmegfelelőbb formáját. A Lenin vezette Kommunista Párt mindkét feladatot sikeresen megoldotta.

A SZÖVETSÉGI ÁLLAM LENINI ESZMÉJE

1922 nyarától kezdve a Kommunista Párt Központi Bizottsága elmélyülten foglalkozott a szovjetköztársaságok egyesülésének problémájával. Augusztus 10-én bizottságot állított fel a kérdés beható vizsgálatára. A benyújtott tervezetek a gyakorlatban már kialakult kétféle típusú föderációk valamelyikét ajánlották: vagy az autonómián alapuló föderációt, vagy a köztársaságok közötti szerződések rendszerének fenntartását, némi tökéletesítéssel. Sok vezető funkcionárius — D. Z. Manuilszkij, G. K. Ordzsonikidze, Sztálin stb. — az első típus mellett, vagyis a szovjetköztársaságok „autonomizálása" mellett nyilatkozott. A Sztálin által készített tézistervezet kimondta, hogy a szovjetköztársaságoknak — az Ukrán, a Belorusz, az Azerbajdzsán, az Örmény és a Grúz Szovjet Szocialista Köztársaságnak — az autonómia alapján az Orosz Szovjet Szocialista Köztársaság kötelékébe kell kerülniük. A pártszervezetek, amelyekhez erre vonatkozóan kérdést intéztek, különbözőképpen válaszoltak: a Kommunista Párt Kaukázusontúli Területi Bizottsága, továbbá Azerbajdzsán és Örményország Kommunista Pártjának Központi Bizottsága helyeselte a tervezetet; Ukrajna és Grúzia Kommunista Pártjának Központi Bizottsága ellenezte; Belorusszia Kommunista Pártjának Központi Bizottsága a szerződéses rendszer fenntartása mellett foglalt állást.

Az „autonomizálás" — érveltek ellenzői — csorbítaná a szovjetköztársaságok szuverenitását, amit a nagyhatalmi soviniszta elemek kihasználhatnának a maguk céljaira. Ugyanakkor az „autonomizálás" elleni harc zászlaja alatt gyakran éppen azok a burzsoá nacionalista elemek léptek fel, akikből még oly sok akadt Grúziában, Ukrajnában és a többi szovjetköztársaságban.

Lenin az Oroszországi Kommunista Párt Központi Bizottságának 1922 októberi ülésén
Fénykép

A szovjetköztársaságok egyesülésének formáját illetően felmerült nézeteltéréseket Lenin bölcs vezetésével sikerült leküzdeni, aki feltárta a soknemzetiségű, szövetségi szovjet állam teljesen új formáját.

Lenin alaposan megbírálta az „autonomizálási" tervezetet, és 1922. szeptember 27-én kelt levelében megfogalmazta a szuverén Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének zseniális gondolatát. A köztársaságok egy újfajta szövetséghez fognak tartozni — írta —, s nagyon fontos, hogy megértsék: a szövetség megalakítása nem szünteti meg függetlenségüket, hanem *„magasabb fokot* jelent: az *egyenjogú* köztársaságok szövetségét".[5] Lenin azt javasolta, hogy ne Szovjet-Oroszország központi szerveinek rendeljék alá a köztársaságokat, hanem alakítsák meg a Szovjet Köztársaságok Szövetségének közös Központi Végrehajtó Bizottságát.

A szövetségi állam felépítésének Lenin által javasolt alapelvei a proletár internacionalizmusra és az egyenjogú népek önkéntes szövetségének eszméjére épültek. 1922 októberében Lenin feljegyzést küldött a párt Központi Bizottságának, amelyben a következőket írta: „A nagyorosz soviniz-musnak hadat üzenek életre-halálra."[6] Leszögezte továbbá, hogy a szovjet állam nem érheti be a nemzetek jogi egyenlőségének deklarálásával, hanem feladatának kell tekintenie a nemzetek tényleges egyenjogúságának megteremtését.

[5] Leninszkij Szbornyik. XXXVI. köt. 497. old.

[6] Lenin: Feljegyzés a Politikai Irodának a nagyhatalmi sovinizmus elleni harcról. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 369. old.

1922. október 6-án az Oroszországi Kommunista Párt Központi Bizottságának plénuma határozatot hozott arról, milyen formában történjék a szovjetköztársaságok egyesülése soknemzetiségű, szövetségi államma. A határozatban százszázalékosan érvényesült a köztársaságok egyenjogúságának lenini eszméje. A plénum kimondta: „Szükségesnek tartjuk, hogy Ukrajna, Belorusszia, a Kaukázusontúli Köztársaságok Föderációja és Szovjet-Oroszország szerződést kössenek egymással a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségébe való egyesülésükről; minden köztársaságnak bármikor jogában áll szabadon kilépnie a »szövetség« -ből."

A plénum Sztálin elnökletével bizottságot küldött ki a Szovjetunió alkotmányos alapelveinek kidolgozására. A bizottság munkájában a párt olyan kiváló harcosai vettek részt, mint M. I. Kalinyin, Sz. M. Kirov, D. I. Kurszkij, D. Z. Manuilszkij, A. F. Mjasznyikov, G. K. Ordzsonikidze, G. I. Petrovszkij, M. V. Frunze, M. G. Chakaja és G. V. Csicserin.

A bizottság munkája szempontjából igen nagy jelentőségűek voltak Lenin útmutatásai. „A nemzetiségek, illetve az »autonomizálás« kérdéséhez" című munkájában (1922 december) Lenin a következőket írta: „*Először is*, fenn kell tartani és erősíteni kell a szocialista köztársaságok szövetségét; ezt az intézkedést illetően nem lehet kétségünk. Szükségünk van rá nekünk, ahogy szüksége van rá a kommunista világproletariátusnak a világburzsoázia elleni harcban és a világburzsoázia mesterkedései elleni védekezésben." Lenin tiltakozott azellen, hogy bárki is eltorzítsa a népek egyenjogúságának eszméjét. Leszögezte, hogy pontosan meg kell határozni és garantálni kell a szövetséges köztársaságok jogait, fenntartva a köztársaságok belügyeit intéző népbiztosságok teljes függetlenségét. Szükségesnek tartotta, hogy egységes szövetségi honvédelmi és külügyi népbiztosságot állítsanak fel, de azt javasolta, hogy e népbiztosságokról, továbbá a többi népbiztosság munkájának összefogásáról, illetve ennek formájáról is a szövetséges köztársaságok összessége döntsön.[7]

Lenin hangsúlyozta, hogy a volt uralkodó nemzet proletariátusának igazi internacionalizmusa abban mutatkozik meg, ha különösen tapintatos és figyelmes magatartást tanúsít az azelőtt elnyomott népek nemzeti hagyományai és nemzeti öntudata iránt.[8]

HATÁROZAT A SZOVJET SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁGOK SZÖVETSÉGÉNEK MEGALAKÍTÁSÁRÓL

1922. december 18-án a Központi Bizottság plénuma jóváhagyta az általa kiküldött bizottság tervezetét a szövetségi szerződésre vonatkozólag.

A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének megalakítását széles körben megvitatták a szovjetköztársaságok pártszervezeteiben, szovjetkongresszusain és a dolgozók gyűlésein.

Az Összukrajnai Központi Végrehajtó Bizottság októberi ülésszaka határozatot hozott, amely — a köztársaságok szoros szövetségének teljesen önkéntes voltát hangsúlyozva — megbízta a kormányt, hogy kezdjen tárgyalásokat a többi szovjetköztársaság kormányával az össz-szövetségi törvényhozó és végrehajtó szervek (Szövetségi Központi Végrehajtó Bizottság és Népbiztosok Tanácsa) megalakításáról. Ezek elsősorban a külpolitikai — mind az általános, mind a kereskedelempolitikai — feladatok megoldására lennének hivatottak. Ezt követően Ukrajnában a munkások, a parasztok és az értelmiségiek népes gyűléseken nyilvánították ki, hogy teljesen egyetértenek az Összukrajnai Központi Végrehajtó Bizottság határozatával, és szükségesnek tartják haladéktalan végrehajtását. December 10-én Harkovban összeült a VII. összukrajnai szovjetkongresszus. A Szov-

[7] Lásd Lenin: A nemzetiségek avagy az „autonomizálás" kérdéséhez. Lásd *Lenin* Művei. 36. köt. Szikra 1958. 618. old.

[8] Lásd ugyanott, 618. old.

A KÖZLEKEDÉS HELYREÁLL
B. N. Jakovlev festménye. 1923

jet Szocialista Köztársaságok Szövetségének megalakításáról Frunze, az Ukrajnai Népbiztosok Tanácsának elnökhelyettese tartott beszámolót. A küldöttek egyhangú lelkesedéssel üdvözölték a szövetség gondolatát. Felszólalásaikból kiviláglott az ukrán népnek az az egyöntetű óhaja, hogy szoros szövetségre lépjen a többi szocialista köztársaság népeivel. A kongresszus egyhangúlag elfogadott egy deklarációt, amely javasolta a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének megalakítását és felszólította valamennyi szovjetköztársaság népeit, hogy csatlakozzanak ehhez a javaslathoz. Az ukrán nép nagy örömmel fogadta a kongresszus határozatait.

G. I. Petrovszkij
Fénykép. 1921

December 13-án a minszki szovjet a következő utasítást adta a belorusz szovjet kongresszus küldötteinek: „Figyelembe véve, hogy az elkövetkezendő nehéz munka nagy erőfeszítéseket igényel, a IV. belorusz szovjetkongresszus hozzon olyan határozatot, amely még szorosabbá teszi a kapcsolatot a szovjetköztársaságok között, fenntartva egyszersmind mindegyikük befolyását a szovjetköztársaságok szövetségének közös ügyeire." December 14-én a IV. belorusz szovjetkongresszus felhívással fordult „Belorusszia összes dolgozójához", továbbá üzenetet intézett Szovjet-Oroszország Központi Végrehajtó Bizottságának Elnökségéhez, Ukrajna Központi Végrehajtó Bizottságához és a Kaukázusontúli Föderáció Szövetségi Tanácsához, amelyben ünnepélyesen bejelentette, hogy a Belorusz Szovjet Köztársaság csatlakozik a szövetség megalakítására vonatkozó javaslathoz.

November elején az azerbajdzsán köztársasági pártértekezlet Kirovnak, Azerbajdzsán Kommunista Pártja Központi Bizottsága titkárának beszámolója alapján elfogadta a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének megalakítására vonatkozó javaslatot, amely egyben azt is tartalmazta, hogy a kaukázusontúli köztársaságok nem külön-külön lesznek a szövetség tagjai, hanem a Kaukázusontúli Föderáció keretében. Ugyanebben a hónapban a kaukázusontúli kommunista szervezetek konferenciája is megvitatta a kérdést. A grúz vas- és fémmunkások a következőket írták a konferencia küldötteihez intézett üdvözletükben: „A kommunista vas- és fémmunkások úgy vélik, hogy Azerbajdzsán, Grúzia, Örményország kommunista pártjainak közös munkája erősíteni fogja a kommunista munkát a Kaukázusontúl, még szorosabban tömöríti mindhárom köztársaság munkásait egyetlen nagy, testvéri családba, s meggyorsítja a Kaukázusontúli Föderációnak a többi szovjetországgal való egyesülését a szovjetköztársaságok egységes, hatalmas szövetségébe." A konferencia helyeselte a szövetség megalakításának tervét, és azt javasolta, hogy tűzzék napirendre a kérdést az I. kaukázusontúli szovjetkongresszuson.

December 10-én Bakuban megnyílt az I. kaukázusontúli szovjetkongresszus. A Szovjet

N. N. Narimanov
Fénykép. 1920

Szocialista Köztársaságok Szövetségének megalakításáról Ordzsonikidze tartott beszámolót. Nagyra értékelte azt a segítséget, amelyet az Oroszországi Föderáció nyújtott a kaukázusontúli népeknek és kijelentette: csakis ez a támogatás tette lehetővé, hogy a kaukázusontúli köztársaságok megkezdjék gazdaságuk helyreállítását.

„Vajon Szovjet-Oroszország anyagi segítsége nélkül megszilárdulhatott volna-e itt a szovjethatalom? — tette fel a kérdést Ordzsonikidze. — Szovjet-Oroszország az elmúlt évben gabonát küldött nekünk, és ezt megteszi az idén is. Aranyat adott a muganyi öntözőrendszer helyreállításához, s az idén is 800 000 aranyrubelt bocsátott rendelkezésünkre, hogy traktorokat vásároljunk Mugany részére. 640 000 aranyrubelt adott az örményországi gyapottermesztés helyreállítására, 700 000 rubelt a Tbiliszi melletti vízi erőmű építésére. Tavaly pedig ugyanez a Szovjet-Oroszország összesen több mint nyolcmillió aranyrubelt juttatott Azerbajdzsánnak, Grúziának, Örményországnak.

Grúzia textilgyárat akar építeni, tehát Oroszországhoz fordul. Oroszország tekintélyes összegeket folyósít részére. Ugyanezt adja az örmény elvtársaknak is. Tehát mindent, amit csak lehet, közös rezervoárunkból, Oroszországból merítünk.

Grúzia, Örményország, Azerbajdzsán dolgozó tömegei teljes mértékben Oroszországnak köszönhetik felszabadulásukat és a szovjet rendszert."

Az I. kaukázusontúli szovjetkongresszus határozata többek között kimondta: „A Szovjet Köztársaságok Szövetségének megalakulása időszerű és célszerű. Szovjet-Oroszországnak, Ukrajnának, Belorussziának és a Kaukázusontúli Föderációnak szövetségre kell lépniük egymással. A kongresszus elhatározta, hogy a Szocialista Szovjet Köztársaságok Kaukázusontúli Föderációja átalakul Kaukázusontúli Szocialista Szövetségi Szovjet Köztársasággá, amelynek alkotórészei a Grúz, az Örmény és az Azerbajdzsán Szocialista Szovjet Köztársaság.

December 23-án megnyílt az Orosz Szocialista Szövetségi Szovjet Köztársaság X. szovjetkongresszusa. Vendégként megjelent a többi szovjetköztársaság összesen mintegy 400 képviselője, akik azért érkeztek Moszkvába, hogy részt vegyenek az I. szövetségi szovjetkongresszus munkájában. Kalinyin, az Oroszországi Központi Végrehajtó Bizottság elnöke a X. kongresszus megnyitása alkalmával külön hangsúlyozta a kongresszuson hozandó határozatok fontos történelmi jelentőségét.

Eleinte úgy tervezték, hogy a X. szovjetkongresszuson Lenin fogja megtartani a kormány beszámolóját. Lenin 1922. december 15-én kelt levelében a következőket írta a Politikai Iroda tagjainak: „Minden ügyemet elintéztem és nyugodtan elutazhatok. Csak egy körülmény nyugtalanít még igen erősen, s ez az, hogy nem tudok felszólalni a szovjetkongresszuson. Kedden nálam lesznek az orvosok és megtárgyaljuk, van-e legalább valamicske esélyem erre a felszólalásra. Ha mégis le kellene mondanom róla, ez igen kellemetlen volna számomra, hogy többet ne mond-

jak."[9] Lenin felkészült a beszédre, összeállította az előadás vázlatát, kijelölte benne a szocialista építésnek és a szovjet demokrácia továbbfejlesztésének soron levő fő feladatait.

Lenin nem tarthatta meg beszámolóját. Egészségi állapota nagymértékben rosszabbodott. A Lenin állapota iránt érdeklődők szinte megostromolták a kongresszus elnökségét, és mielőbbi javulást kívántak Leninnek.

A szovjetköztársaságok egyesüléséről Sztálin, a Központi Bizottság plénuma által választott bizottság elnöke tartott beszámolót. Elemezte a szövetségi állam megalakításának indítékait, majd hangsúlyozta, hogy csak a szocialista szovjet köztársaságok léphetnek be a szövetségbe, azok, amelyeknek azonos a politikai és társadalmi rendjük, nevezetesen: az Orosz, az Ukrán, a Belorusz és a Kaukázusontúli Szocialista Köztársaságok. Buhara és Horezm nem csatlakozhattak, mert abban az időben nem szocialista, hanem népköztársaságok voltak. A kongresszus kinyilvánította az Orosz Szovjet Köztársaság belépését a szövetségi államba, és teljhatalmú küldöttséget jelölt ki, amelynek részt kellett vennie a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének megalakításáról szóló nyilatkozat és szerződés kidolgozásában. Kalinyin a következőket mondta kongresszusi záróbeszédében: „Nekünk vajon nem kedves az Orosz Szocialista Szövetségi Szovjet Köztársaság neve?! De igen, kedves. Ezt a nevet harcok tüzében vívtuk ki... Látom, hogyan lobog fejünk fölött a vörös zászló, rajta a nyolc szent betű: OSZSZSZK. És mi, a X. szovjetkongresszus küldöttei, a szovjet-oroszországi föderáció teljes jogú képviselői, meghajtjuk ezt a drága, harcokkal és győzelmekkel övezett, a munkások és parasztok áldozataival megerősített zászlót a Szovjet Köztársaságok Szövetsége előtt. Már látjuk, hogyan emelkedik a magasba az új vörös zászló, a Szovjet Köztársaságok Szövetségének zászlaja. Látom, elvtársak, Lenin kezében ezt a zászlót. Előre hát, elvtársak, tartsuk magasra ezt a lobogót, hogy a világ minden dolgozója és elnyomottja lássa!"

M. I. Kalinyin
Fénykép. 1922

A SZOVJET SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁGOK SZÖVETSÉGÉNEK I. SZOVJETKONGRESSZUSA

1922. december 29-én megnyílt az Orosz, az Ukrán, a Belorusz és a Kaukázusontúli Szocialista Köztársaságok teljhatalmú delegációinak konferenciája, amely megvitatta a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének (Szovjetunió) megalakítására vonatkozó nyilatkozat és szerződés tervezetét, és megtárgyalta az I. szövetségi szovjetkongresszus ügyrendjét. A küldöttek elhatároz-

[9] Lenin: Levél J. V. Sztálinnak a Központi Bizottság tagjai számára a X. összoroszországi szovjetkongresszuson való felszólalás ügyében. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 460. old.

ták, hogy a kongresszus csak alapjaiban dolgozza ki a nyilatkozatot és a szerződést, részleteiben és végleges formájában a Szövetségi Köztársaságok Központi Végrehajtó Bizottsága és a Szovjetunió II. szovjetkongresszusa hagyja majd jóvá.

1922. december 30-án a moszkvai Nagy Színházban megkezdődött a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége szovjetjeinek I. kongresszusa, amelyen az OSZSZSZK részéről 1727, az Ukrán SZSZK részéről 364, a Belorusz SZSZK részéről 33 és a Kaukázusontúli SZSZSZK részéről 91 küldött vett részt. 12 óra 45 perckor P. G. Szmidovics, az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság tagja, a legidősebb küldött megnyitotta a kongresszust. Bejelentette: „Ukrajna, Azerbajdzsán, Grúzia, Örményország és Belorusszia dolgozói kinyilvánították egységes akaratukat, a szóban forgó szovjetköztársaságokat egységes egésszé, hatalmas állammá, a Szocialista Szovjet Köztársaságok Szövetségévé olvasszák, amint ennek Ukrajna, Belorusszia, a Kaukázusontúli Föderáció szovjetkongresszusai már kifejezést adtak. Ezt az óhajt az OSZSZSZK dolgozóinak képviselői leírhatatlan lelkesedéssel üdvözölték a X. összoroszországi szovjetkongresszus ülésein..."

A Szovjetunió megalakulására vonatkozó nyilatkozat és szerződés szövegét Sztálin olvasta fel. A nyilatkozat megállapította, hogy csakis a szovjetek országában, csakis a lakosság többségét maga köré tömörítő proletárdiktatúra viszonyai között vált lehetővé a nemzeti elnyomás felszámolása, a kölcsönös bizalom légkörének kialakítása és a népek közti testvéri együttműködés alapjainak lerakása. Felsorolta azokat az indítékokat, amelyek sürgetően parancsolták a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének megalakítását, és újból deklarálta az egyenjogúságot és az egyesülés önkéntességét. „A nemrég szovjetjeik kongresszusain összegyűlt és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének megalakítására egyhangú határozatot hozott szovjetköztársaságok népeinek akaratnyilvánítása biztos záloga annak, hogy ez a szövetség egyenjogú népek önkéntes egyesülése, hogy minden egyes köztársaság számára biztosítva van a szabad kiválás joga a szövetségből, hogy a szövetségbe való belépés nyitva van minden szocialista szovjetköztársaság előtt..."[10]

A Szovjetunió megalakulásáról kötött szerződés alapjaiban meghatározta a szövetség legfelső állami szerveinek jogkörét és funkcióit, az össz-szövetségi szovjetkongresszusokra történő választások rendjét, a Szovjetunió zászlóját, címerét és állami pecsétjét. Fővárosul Moszkvát választották. A szerződés magában foglalta azt a rendelkezést is, hogy bármely köztársaságnak joga van szabadon kilépni a szövetségből. A felszólalók valamennyien lelkesen üdvözölték a Szovjetunió megalakulását. A kongresszus egyhangúlag jóváhagyta a nyilatkozatot és a szerződést, és megválasztotta a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottságát. Ennek elnökeivé a négy szövetségi köztársaság központi végrehajtó bizottságának elnökeit választották: M. I. Kalinyint, G. I. Petrovszkijt, A. G. Cservjakovot, N. N. Narimanovot.

A SZOVJETUNIÓ MEGALAKULÁSÁNAK TÖRTÉNELMI JELENTŐSÉGE

A szocialista szövetségi állam megteremtése óriási jelentőségű mérföldkő volt a szovjet köztársaságok szocialista nemzeteinek fejlődésében. Ez a történelmi lépés tág teret nyitott a szovjet népek anyagi és szellemi felemelkedése előtt, még szorosabbá, tervszerűbbé és állandóbbá tette a szovjetköztársaságok együttműködését. Az egyenjogú nemzetek szövetségében a Kommunista Párt vezette munkásosztály volt az összetartó erő. A munkásosztály harcra mozgósította a különböző nemzetiségű dolgozókat a nemzeti gyűlölködés ellen, a nagyhatalmi sovinizmus és a burzsoá nacionalizmus ellen. A szovjetköztársaságok egységes szövetségi államba tömörülése óriási jelentőségű volt a kommunizmus felépítéséért folytatott harcban.

Az egyenjogú és szuverén népek önkéntes szövetségének megalakítása jól mutatta a két

[10] A Szovjetunió története 1917—1926. Válogatott dokumentumok. Tankönyvkiadó 1961. 547. old.

rendszer — a szocializmus és a kapitalizmus — közti elvi különbséget. A történelemben nemegyszer keletkeztek soknemzetiségű államok, de ezek mindegyike az erőszakon alapult és a végén elkerülhetetlenül összeomlott. Kitűnően példázzák ezt az Osztrák—Magyar Monarchia szüntelen politikai válságai, amelyek végül is a monarchia széthullását eredményezték. Csak a szocializmus alapján sikerült tökéletesen életképes soknemzetiségű államot létrehozni.

A Kommunista Internacionálé nevében V. Kolarov üdvözölte a Szovjetunió I. szovjetkongresszusát. „Ennek az eseménynek a történelmi jelentősége az egész világ számára nyilvánvaló — mondotta. — Az emberiség történetében először került sor arra, hogy ilyen hatalmas területen élő népek maguk döntsenek saját sorsukról."

A szovjet emberek azzal, hogy megalkották az egyenjogú népek önkéntes szövetségét, kivívták a világ dolgozóinak rokonszenvét és nagyban hozzájárultak az emberi haladás ügyéhez.

LENIN UTOLSÓ CIKKEI. A SZOCIALIZMUS FELÉPÍTÉSÉNEK PROGRAMJA

Lenin utoljára a moszkvai szovjet 1922. november 20-i ülésén szerepelt nyilvánosan. Decemberben nagyon leromlott az egészségi állapota. 1923 januárjában és februárjában diktálta utolsó cikkeit: „Naplójegyzetek", „A szövetkezetekről", „Forradalmunkról", „Hogyan szervezzük át a Munkás-Paraszt Felügyeletet", „Inkább kevesebbet, de jobban".

„Forradalmunkról" című munkájában Lenin kimutatta az Októberi Szocialista Forradalom objektíve törvényszerű voltát és konkrét történelmi sajátszerűségét. Bebizonyította, hogy Szuhanov és más mensevikek — akik Kautskynak azt az állítását ismételgetik, hogy Oroszországban a termelőerők még nem érték el a fejlettségnek a szocializmus építéséhez szükséges fokát — üresfejű szőrszálhasogatók, opportunisták, hiszen nem értették meg azt, ami a marxizmusból a legfontosabb: a forradalmi dialektikát. „Ha a szocializmus megteremtéséhez meghatározott kulturális színvonalra van szükség — írta Lenin — (bár senki sem tudja megmondani, hogy milyen ez a meghatározott kulturális színvonal, mert ez a színvonal különböző mindegyik nyugat-európai államban), akkor miért nem szabad nekünk azzal kezdeni, hogy előbb forradalmi úton kivívjuk e meghatározott színvonal előfeltételeit, s az után, már a munkás-paraszt hatalom és a szovjet rend alapján induljunk el utolérni a többi népet?"[11] Ebben az írásában fejtette ki Lenin azt a fontos tételt is, hogy az ezután következő forradalmakat — kivált a keleti országokban majdan bekövetkező szocialista forradalmakat —, bár mind az általános törvényszerűségek megnyilvánulásai lesznek, még több sajátosság jellemzi majd, mint az orosz forradalmat.

Az „Inkább kevesebbet, de jobban" című cikk az államapparátus megjavításának kérdésével és a szovjet állam fejlődésének további perspektíváival foglalkozik. Lenin a szovjet állami hivatalok munkáját illetően azt tartotta a legfontosabb feladatnak, hogy a szocializmus ügyéhez hű, képzett és kulturált káderek neveljenek ki. „Tegyük szabállyá: inkább mennyiségileg kevesebbet, de minőségileg jobbat" — írta. Kifejezte azt a meggyőződését, hogy amennyiben a munkásosztály továbbra is vezetni fogja a parasztságot, az államháztartásban pedig a lehető legnagyobb takarékosságot érvényesítik, lehetőség nyílik majd arra, hogy „képletesen szólva, egyik lóról a másikra, mégpedig a nyomorúságos parasztgebéről, a muzsik lováról, a tönkretett parasztország viszonyainak megfelelő takarékosság lováról arra a lóra" nyergeljünk át, „amelyet a proletariátus keres és feltétlenül keresnie is kell a maga számára: a gépi nagyipar, a villamosítás, a Volhov-művek stb. lovára".[12]

Lenin „A szövetkezetekről" című cikkében alkotóan tovább fejlesztette a marxizmust, és

[11] Lenin: Forradalmunkról. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 479. old.

[12] Lenin: Inkább kevesebbet, de jobban. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 491. és 503—504. old.

behatóan foglalkozott a szövetkezetek szerepével a falu szocialista átalakításában. A kapitalizmusban — írta — a szövetkezeti vállalkozások kollektív kapitalista vállalkozások. A szovjet rendszerben, ahol valamennyi fő termelési eszköz, a földet is beleértve, a proletárállam kezében van, a szövetkezetek egészen más jellegűvé válnak: „lépten-nyomon teljesen egybeesnek a szocializmussal", a legkönnyebb úton vezetik el a parasztokat a szocializmushoz, mert egyéni magánérdekeiket összekapcsolják az egész társadalom érdekeivel. A parasztok szövetkezetekbe tömörítését a teljes önkéntesség alapján kell végrehajtani, és semmi esetre sem adminisztratív eszközökkel. Ezt a rendkívül nehéz feladatot kizárólag akkor lehet megvalósítani, ha az állam a szocialista iparosításra támaszkodva segítséget nyújt a falunak, ha tovább erősödik a proletariátus és a parasztság szövetsége, s ha maguk a paraszti tömegek is tevékenyen részt vesznek a szövetkezeti mozgalomban.[13]

Utolsó műveiben — „A szövetkezetekről", a „Naplójegyzetek", az „Inkább kevesebbet, de jobban" című írásaiban — Lenin nagy figyelmet szentelt a kultúrforradalom kérdéseinek is. Ezt a problémát — írta Lenin — a szocialista építés közben kell megoldani, noha ez hihetetlen nehézségekkel jár; „mind merőben kulturális nehézségekkel (minthogy analfabéták vagyunk), mind anyagi nehézségekkel (mert ahhoz, hogy kultúránk legyen, az anyagi termelési eszközök bizonyos fejlettsége, bizonyos anyagi alap szükséges)."[14] A kultúrforradalom — akárcsak az egész szocialista építés — nem valósítható meg a munkásosztály és a parasztság szövetségének megszilárdítása nélkül. Ez szükségessé teszi a város és a falu közti kapcsolat sokoldalú, lendületes fejlesztését, egyebek között olyan formában, hogy az üzemi munkások patronálják a parasztokat, és hogy az értelmiséget jobban bevonják a szocializmus aktív építésébe. Különösen fontos a néptanító helyzetének megjavítása. „A néptanítót olyan magasra kell emelnünk, amilyen magasan sohasem állt, nem áll és nem is állhat a burzsoá társadalomban."[15] Lenin rámutatott arra, hogy az államapparátus munkájának megjavítása és a kultúrforradalom kibontakoztatása között szoros kapcsolat van. „Államapparátusunk megújítása érdekében — írta — a következő feladatot kell mindenáron magunk elé tűznünk: először — tanulni, másodszor — tanulni és harmadszor — tanulni, és aztán ügyelni arra, hogy tudásunk ne maradjon holt betű vagy divatos frázis..."[16]

Lenin rendkívül fontosnak tartotta a párt egységének megőrzését. Azt akarta, hogy a párt sohase feledkezzék meg a X. kongresszus határozatáról, amely megtiltotta a frakciók és csoportok alakítását. A pártban bekövetkező szakadás ugyanis azt jelentené, hogy megbomlik a munkások és a parasztok szövetsége is, márpedig ez óhatatlanul a szovjethatalom bukásához és a kapitalizmus visszaállításához vezetne. A szovjet államban — állapította meg Lenin — nincs objektív ok ilyen szakadásra; ez csak súlyos hibák és helytelen cselekedetek miatt következhet be.[17]

Lenin a nemzetközi helyzetet is elemezte. Az imperialisták táborában — írta — nem létezhet egység, mert az egyes imperialista hatalmak között elkerülhetetlenek a konfliktusok, elkerülhetetlen a piacokért, a területekért, a világuralomért folytatott küzdelem. Ezzel szemben a Szovjetunió külpolitikája nem a piac- és területszerzésre irányul, célja nem háborúk kirobbantása, hanem a béke biztosítása, a békés gazdasági kapcsolatok fejlesztése a kölcsönös előnyök alapján, a két rendszer — a szocializmus és a kapitalizmus — békés egymás mellett élése és gazdasági versengése. Ezt a politikát feltétlenül rokonszenvvel fogadják a világ népei. A szovjet állam érvényesítse tántoríthatatlanul ezt a politikát, haladjon előre a maga útján, ne törődjék az imperialisták provokációival és ijesztgetéseivel. Lenin rendkívüli éleslátással világított rá annak a ténynek roppant történelmi jelentőségére, hogy a nemzeti felszabadító küzdelembe gyors ütemben belekapcsolódnak Kína, India

[13] Lásd Lenin: A szövetkezetekről. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 468—471., 473. old.
[14] Ugyanott, 475. old.
[15] Lenin: Naplójegyzetek. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 463—464. old.
[16] Lenin: Inkább kevesebbet, de jobban. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 490. old.
[17] Lásd Lenin: Levél a kongresszushoz. Lásd *Lenin* Művei. 36. köt. 602. old.

és más keleti országok népei, amelyek Oroszország népeivel együtt a földkerekség lakosságának túlnyomó többségét alkotják; „úgyhogy ebben az értelemben a kételynek még csak árnyéka sem férhet ahhoz, hogy mi lesz a világot átfogó harc végső megoldása. Ebben az értelemben a szocializmus végleges győzelme tökéletesen és feltétlenül biztosítva van."[18]

Lenin utolsó munkái — amelyek mintegy a Kommunista Pártra hagyott politikai végrendeletének tekinthetők — összességükben a szocializmus felépítésének zseniális lenini tervét foglalják magukban. E terv főbb tézisei az alábbiak voltak.

A Szovjetunióban megvan az objektív lehetőség a szocialista társadalom felépítésére. Ennek megvalósítása érdekében mindenekelőtt az ország gazdasági és technikai elmaradottságának kell véget vetni, s az iparosítás útján létre kell hozni a szocializmus anyagi és technikai bázisát.

A szocializmus győzelmének előfeltétele, hogy a szétforgácsolt egyéni parasztgazdaságok helyén nagyüzemi, kollektív gazdaságokat létesítsenek. A munkásosztálynak be kell vonnia szövetségesét, a dolgozó parasztságot a szocialista építésbe. E bevonás fő formája a szövetkezet, anyagi előfeltétele pedig a mezőgazdaság gépekkel való ellátása. A parasztság áttérése a kollektív gazdálkodásra meggyorsítja majd az ország előrehaladását a szocializmus építésében.

A szocializmus felépítése magában foglalja a kultúrforradalmat, kiválóan képzett, kulturált vezető káderek kinevelését az ipar, a mezőgazdaság és az államapparátus területén, magában foglalja a népi értelmiség megteremtését is. A szocializmus megvalósításának fő eszköze a proletárdiktatúra. A proletárállamnak szüntelenül erősítenie kell a néppel való kapcsolatát, a dolgozók közül egyre újabb és újabb kádereket kell bevonnia az állami vezetés munkájába, ki kell irtania a bürokráciát, fejlesztenie kell a népi, a szocialista demokráciát.

A szocializmust csak akkor lehet felépíteni, ha fennmarad és erősödik a munkásosztály és a parasztság szövetsége. Ebben a szövetségben a Kommunista Párt vezette munkásosztály játssza a vezető szerepet. A pártnak féltőn kell őrködnie a munkás-paraszt szövetség fenntartásán, amelyet minden veszélytől meg kell óvnia. A szövetség szilárdságának döntő feltétele a párt egysége — az, hogy a pártban ne legyenek frakciók és csoportosulások. A párt szakadása a munkás-paraszt szövetség felbomlását, a proletárdiktatúra pusztulását jelentené. Az egységes párt, a párt helyes politikája — ez biztosítja a szocializmus sikeres felépítését a Szovjetunióban.

A Szovjetunióban megindult szocialista építés sikere nemzetközi szempontból is biztosítottnak tekinthető. A kapitalista világban egyre élesebbé válnak az osztályellentétek és az államok közti ellentmondások. A proletariátusnak és szövetségeseinek a tőkések ellen vívott harca, a gyarmatokon és a félgyarmati országokban kibontakozó nemzeti felszabadító mozgalom elmélyíti a kapitalizmus általános válságát, megrendíti az imperialista rendszer alappilléreit, s elkerülhetetlenül kudarcra ítéli az imperialisták azon kísérleteit, hogy megsemmisítsék a Szovjetuniót. Mindamellett a szovjet népnek szüntelenül fokoznia kell a szocialista állam védelmi erejét.

A szocializmust építő szovjethatalomnak bölcs, békeszerető külpolitikát kell folytatnia, fáradhatatlanul és kitartóan kell harcolnia a szocialista rendszer és a kapitalista rendszer békés egymás mellett éléséért, gazdasági versenyéért. Ebben a versenyben elkerülhetetlenül a Szovjetunióban megteremtett társadalmi rend fog győzni, amely mindenki számára szemléltetően, kézzelfoghatóan be tudja bizonyítani, hogy „a szocializmus gigászi erőket rejt magában, és hogy az emberiség most fejlődésének új szakaszába lépett, amely csodálatosan ragyogó lehetőségeket hoz magával".[19]

A szocialista építés konkrét útját kijelölő lenini terv további munkahőstettekre lelkesítette a szovjet munkásokat és parasztokat.

[18] Lenin: Inkább kevesebbet, de jobban. Lásd *Lenin Művei*. 33. köt. 502—503. old.

[19] Ugyanott, 501. old.

A KOMMUNISTA PÁRT XII. KONGRESSZUSA

A Kommunista Párt 1923 áprilisában tartott XII. kongresszusának határozatai a szocializmus felépítésének lenini tervén alapultak. Az októberi forradalom óta ez volt az első olyan pártkongresszus, amelyen Lenin nem volt jelen.

A kongresszus a Központi Bizottság beszámolója alapján részletes határozatot fogadott el, amelyben behatóan foglalkozott a párt egységének erősítésével, a szovjet állam megszilárdításával és a népgazdaság irányításából fakadó feladatokkal a további fejlődés során. A NEP légköre — állapította meg a kongresszusi határozat — kedvező talajt teremt a párt vonalától való elhajlásokhoz. Különösen veszélyesek azok az elhajlások, amelyek szembeállítják a szovjet államot a munkásosztállyal, a pártot pedig az állammal. A kongresszus kategorikusan figyelmeztette mindazokat, akiket illet, hogy a párt erélyes intézkedéseket fog tenni azok ellen, akik revideálni akarják a marxizmust és megpróbálják letéríteni a pártot a lenini útról; még a pártból való kizárástól sem fog visszariadni.

A kongresszus alaposan megvizsgálta az állami hivatalok munkájának kérdését. Szükségesnek nyilvánította, hogy eltávolítsák onnan az osztályidegen elemeket, és nagy számban vonjanak be az államapparátus munkájába új munkáskádereket, közvetlenül a munkapad mellől.

Az elfogadott határozat a következőképpen foglalta össze a párt feladatait a népgazdaság terén: „Még közelebb a gazdasághoz, még több figyelmet, irányítást, erőt a gazdasági szervek részére — ez a párt jelszava a legközelebbi időszakra." A kongresszus hangsúlyozta a vállalatok helyes munkaszervezésének fontosságát és a bürokratikus vezetés megengedhetetlenségét, s követelte, hogy „minden eszközzel akadályozzák meg a lélekölő centralizációt, a kezdeményezés elfojtását, a munkába való mechanikus beavatkozást". A Központi Bizottság beszámolója és az iparról tartott beszámoló alapján hozott határozatok arra a lenini tézisre épültek, hogy a szocializmus anyagi és technikai bázisa a nehézipar. A kongresszus visszautasította és elítélte Trockij antileninista javaslatát, amely szerint egy sereg nagyüzemet meg kellett volna szüntetni (többek közt a Putyilov-műveket, a brjanszki gyárat stb.) azzal az indokolással, hogy nem rentábilisak, s hogy végre kell hajtani az ipar úgynevezett szigorú koncentrálását. Elítélte a kongresszus „az ipar diktatúrájának" Trockij által hangoztatott jelszavát is, mert ez ellentétben állt a párt vonalával, és valójában azt jelentette volna, hogy a parasztság kizsákmányolása és tönkretétele árán fejlesszék az ipart.

Ugyanerre a sorsra jutott Szokolnyikov és Buharin opportunista javaslata is, hogy szüntessék meg — legalábbis részlegesen — a külkereskedelmi monopóliumot, továbbá Kraszin helytelen javaslata, hogy az ipar helyreállításához szükséges hitelek megszerzése végett tegyenek nagy gazdasági engedményeket a kapitalista államoknak.

Sztálinnak a nemzeti kérdésről tartott beszámolója alapján a kongresszus megállapította: a proletariátus azzal, hogy az egyenjogú népek önkéntes szövetsége alapján megteremtette a soknemzetiségű államot, „a szovjet rendszerben megtalálta a nemzeti kérdés helyes megoldásának kulcsát". A kongresszus hangsúlyozta, hogy az orosz proletariátusnak fokozott segítséget kell nyújtania a korábban elnyomott nemzeteknek, mivel azok tényleges egyenlőtlensége nehezíti a Szovjetunió népeinek összeforrását. Felszólította a pártot és a népet, hogy erélyesen harcoljon a nagyhatalmi sovinizmus és a helyi burzsoá nacionalizmus ellen.

A kongresszusnak a nemzeti kérdésben hozott határozatai nagy jelentőségűek voltak a szovjet szövetségi állam alkotmányának kidolgozása szempontjából. A kongresszus jóváhagyta azt a javaslatot, amely szerint külön legfelső állami szervnek kell képviselnie a nemzetek érdekeit, s hozzájárult, hogy az alkotmányban pontosan rögzítsék a köztársaságok szuverén jogait.

A SZOVJET SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁGOK SZÖVETSÉGÉNEK (SZ SZ K SZ) MEGALAKULÁSA

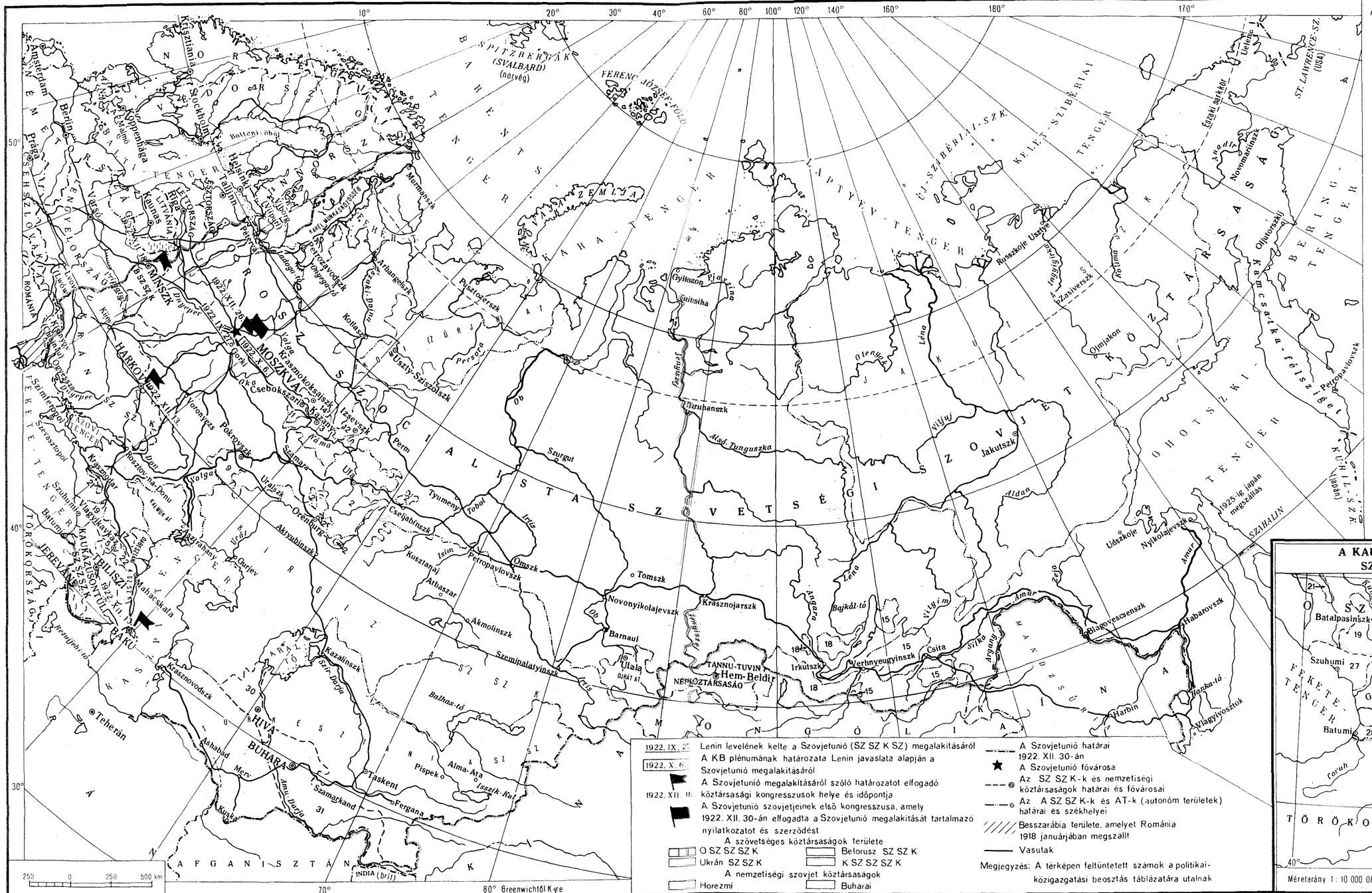

1922. IX. 27. Lenin levelének kelte a Szovjetunió (SZ SZ K SZ) megalakításáról

1922. X. 6. A KB plénumának határozata Lenin javaslata alapján a Szovjetunió megalakításáról

A Szovjetunió megalakításáról szóló határozatot elfogadó köztársasági kongresszusok helye és időpontja

1922. XII. 19. A Szovjetunió szovjetjeinek első kongresszusa, amely 1922. XII. 30-án elfogadta a Szovjetunió megalakítását tartalmazó nyilatkozatot és szerződést

A szövetséges köztársaságok területe

- O SZ SZ K
- Ukrán SZ SZ K
- Belorusz SZ SZ K
- K SZ SZ K

A nemzetiségi szovjet köztársaságok

- Horezmi
- Buharai

A Szovjetunió határai 1922. XII. 30-án

★ A Szovjetunió fővárosa

Az SZ SZ K-k és nemzetiségi köztársaságok határai és fővárosai

Az A SZ SZ K-k és AT-k (autonóm területek) határai és székhelyei

Besszarábia területe, amelyet Románia 1918 januárjában megszállt

Vasutak

Megjegyzés: A térképen feltüntetett számok a politikai-közigazgatási beosztás táblázatára utalnak

A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének politikai-közigazgatási felosztása 1922. XII. 30-án (a megalakulás időpontjával)

Oroszországi SZ SZ SZ K 1917. X. 25. (XI. 7.)	
1 Turkesztáni A SZ SZ K	1918. IV. 30.
2 Baskír A SZ SZ K	1919. III. 23.
3 Tatár A SZ SZ K	1920. V. 27.
4 Kirgiz A SZ SZ K	1920. VIII. 26.
5 Hegyvidéki A SZ SZ K	1921. I. 20.
6 Dagesztáni A SZ SZ K	1921. I. 20.
7 Krími A SZ SZ K	1921. X. 18.
8 Jakut A SZ SZ K	1922. IV. 27.
9 Volgamenti német munkásközösség	1918. X. 19.
10 Karél munkásközösség	1920. VI. 8.
11 Csuvas AT	1920. VI. 24.
12 Vot AT	1920. XI. 4.
13 Kalmük AT	1920. XI. 4.
14 Mari AT	1920. XI. 4.
15 Burját-Mongol AT (Távol-Kelet)	1921. IV. 27.
16 Komi (Zürjén) AT	1921. VIII. 22.
17 Kabardin-Balkar AT	1922. I. 16.
18 Burját-Mongol AT (Szibéria)	1922. I. 9.
19 Karacsajev-Cserkesz AT	1922. I. 12.
20 Ojrát AT	1922. VI. 1.
21 Cserkesz (Adige) AT	1922. VII. 27.
22 Csecsen AT	1922. XI. 30.
Ukrán SZ SZ K 1917. XII. 12. (25.)	
Belorusz SZ SZ K 1919. I. 1.	
Kaukázusontúli SZ SZ SZ K 1922. XII. 13.	
23 Azerbajdzsáni SZ SZ K	1920. IV. 28.
24 Nahicsevani autonóm tartomány	1921. III. 16.
25 Örmény SZ SZ K	1920. XI. 29.
26 Grúz SZ SZ K	1921. II. 25.
27 Abház A SZ SZ K	1921. III. 21.
28 Adzsár A SZ SZ K	1921. VII. 16.
29 Dél-Oszét AT	1922. IV. 20.
Nemzetiségi szovjet köztársaságok	
30 Horezmi	1920. IV. 27.
31 Buharai	1920. IX. 2.

A KAUKÁZUSONTÚLI SZOCIALISTA SZÖVETSÉGI SZOVJET KÖZTÁRSASÁG (K SZ SZ SZ K)

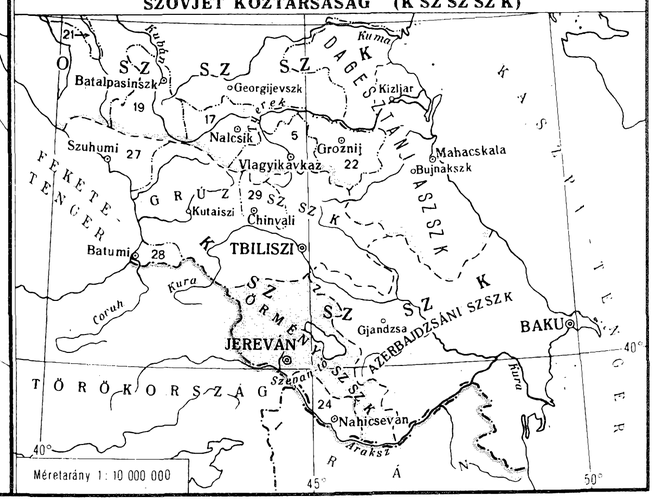

KARTOGRÁFIAI VÁLLALAT, BUDAPEST

A szovjet nép sikerei a gazdasági élet helyreállításában, a szovjet állam nemzetközi helyzetének javulása, az osztályharc kiéleződése a kapitalista országokban, a nemzeti felszabadító mozgalmak erősödése a gyarmati és félgyarmati országokban — mindez erősen nyugtalanította az angol, francia, amerikai és egyéb imperialistákat, s fokozta gyűlöletüket a Szovjetunió ellen. Az imperialista nagyhatalmak újra kísérleteket tettek arra, hogy meghiúsítsák a szovjetországban folyó békés építőmunkát, nemzetközi téren elszigeteljék a Szovjetuniót, és újabb fegyveres intervenciót szervezzenek. Csak ürügyre vártak, hogy beavatkozzanak a szovjet állam belügyeibe.

Éppen kapóra jött nekik, hogy a szovjet bíróság kémkedésért és diverzáns tevékenységért halálra ítélt két katolikus papot. A külföldi burzsoá sajtó provokációs módon nagy hűhót csapott akörül, hogy a Szovjetunióban nincs „vallásszabadság". A szovjetellenes kampányba az imperialista hatalmak kormánykörei is bekapcsolódtak. Az Egyesült Államok kormánya azt javasolta, hogy azok a nyugat-európai országok, amelyek diplomáciai vagy kereskedelmi kapcsolatban állnak Szovjet-Oroszországgal, lépjenek fel a katolikus papok védelmében. 1923. március 30-án a moszkvai brit kereskedelmi megbízott jegyzéket nyújtott át, amely „határozottan és végérvényesen követelte az ítélet végrehajtásáról való lemondást". Erre a durva beavatkozási kísérletre a Külügyi Népbiztosság a következőket válaszolta: „Oroszországnak mint független országnak és szuverén államnak elvitathatatlan joga, hogy a saját törvényeinek megfelelően ítéleteket hozzon olyan személyek fölött, akik megszegik az ország törvényeit... minden olyan kísérlet, amely arra irányul, hogy kívülről beavatkozzanak ebbe a jogba és megvédelmezzék az oroszországi kémeket és árulókat, barátságtalan aktus, és az orosz nép által sikeresen visszavert intervenció megújítását jelenti."

Az imperialisták egy másik ürügyet is találtak a Szovjetunióval való viszony kiélezésére. A szovjet hatóságok ez idő tájt feltartóztattak egy angol halászhajót, amely jogtalanul halászott az Északi-tenger szovjet felségvizein. Április 28-án az angol kormány durva hangú jegyzékben követelte a halászhajó szabadon bocsátását, és kijelentette, hogy nem ismeri el a felségvizekre vonatkozó szovjet törvényeket. A szovjet kormány május 7-én kelt válaszjegyzékében jogilag alátámasztotta álláspontját, és azt javasolta, hogy a vitás kérdéseket „abban a békeszerető szellemben" tárgyalják meg, amely a Szovjetuniót mindig is vezérelte külpolitikájában. A békés elintézés azonban nem illett bele az angol kormány terveibe. Már április végén foglalkozni kezdett a gondolattal, hogy megszakítja a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval. Május 8-án a moszkvai brit megbízott átnyújtotta a Külügyi Népbiztosságnak lord Curzon angol külügyminiszter terjedelmes jegyzékét. Curzon a szovjet nép esküdt ellensége volt, s jegyzékében számtalan alaptalan váddal illette a Szovjetuniót. Ez az okmány „Curzon-ultimátum" néven vált ismertté.

A Curzon-jegyzék többek között azt az állítást tartalmazta, hogy Irán és Afganisztán területe „a legalkalmasabb bázisul szolgál az angolellenes orosz propaganda" számára, és hogy a teheráni szovjet követ állítólag készséggel nyújtott menedéket az indiai lázadóknak, majd visszairányította őket Indiába, munkájuk továbbfolytatására. Curzon azzal vádolta a szovjet kormányt, hogy akadályokat gördít a brit hajózás elé; védelmébe vette a kémkedésért elítélt katolikus papokat és két angol állampolgárt, akiket még 1920-ban kaptak rajta a kémkedésen. Ezekre és más hasonlókra hivatkozva Curzon az alábbi követeléseket támasztotta: a szovjet kormány hagyja abba az „angolellenes propagandát"; váltsa le iráni és afganisztáni teljhatalmú képviselőit; fizessen kártérítést az elítélt angol kémekért; kártalanítsa azoknak az angol halászhajóknak a tulajdonosait, amelyeket a szovjet felségvizeken folytatott jogtalan halászat miatt feltartóztattak; változtassa meg a parti vizekre vonatkozó szovjet törvényt, s az ebben megállapított 12 mérföldes sáv helyett 3 mérföldes sávot fogadjon el; a Külügyi Népbiztosság vonja vissza jegyzékeit, amelyeket azzal kapcsolatban küldött, hogy Anglia beavatkozott a kémkedésért elítélt papok ügyébe. A jegyzék ultimátumjellegű

Moszkva, 1923. május 12. Tiltakozó tüntetés a Curzon-ultimátum ellen
Fénykép

volt: azzal fenyegetőzött, hogy amennyiben szovjet részről 10 napon belül nem teljesítik az összes követelést, Anglia megszakítja a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval.

A „Curzon-ultimátumot" a nemzetközi imperializmus szovjetellenes provokációinak egész sorozata kísérte. Május 10-én Lausanne-ban meggyilkolták Vorovszkijt. Ez idő tájt az angol kormány tüntető módon egy ágyúnaszádot küldött a Fehér-tengerre, s nyíltan bejelentette: a hajó parancsnoka azt az utasítást kapta, hogy „a hárommérföldes parti sávon túl akadályozza meg az angol hajók ellen alkalmazott erőszakot, szükség esetén fegyveres erővel is". Valamivel korábban, május elején angol katonai misszió érkezett Bukarestbe, hogy szemlét tartson a román hadsereg fölött és „tanulmányozza" a szovjet—román határt. Az angol birodalmi vezérkari főnök Varsóban titkos tárgyalásokat folytatott a lengyel kormánnyal. Az angol földközi-tengeri flottát a Dardanellákhoz vezényelték, és angol hadihajórajokat készültek küldeni a Fehér- és a Balti-tengerre is. Az imperialista sajtó provokációs szovjetellenes cikkeket közölt, amelyek követelték a Szovjetunióval kötött egyezmények — és mindenekelőtt az 1921-es angol—szovjet kereskedelmi szerződés — felbontását.

Mint később ismeretessé vált, az imperialisták messzemenő, nagyszabású intervenciós terveket dolgoztak ki. Az intervenciót Anglia kezdte volna, s utána következtek volna a nagy és kis kapitalista államok; ezzel egyidejűleg ellenforradalmi lázadásokat akartak kirobbantani a Szovjetunióban.

A szovjet kormány nagy szilárdságról, kitartásról és diplomáciai művészetről tett tanúbizonyságot. A Külügyi Népbiztosság három nappal a Curzon-jegyzék kézhezvétele után elküldte válaszát.

Ebben kijelentette, hogy „az ultimátumok és a fenyegetőzések módszere nem alkalmas az államok közötti félreértések eloszlatására, s hogy az angol jegyzékben található kitételekben és idézetekben merő koholmányok párosulnak tendenciózusan elferdített és önkényesen kiegészített desifrirozott táviratrészekkel". A Külügyi Népbiztosság azt javasolta, hogy hívjanak össze angol—szovjet konferenciát, és ezen ne csak „a másodrendű vitás kérdéseket oldják meg, hanem teljes egészében rendezzék a szovjet—angol kapcsolatokat". A további diplomáciai iratváltás során a szovjet kormány a vitás kérdések békés rendezése érdekében hajlandónak mutatkozott bizonyos engedményekre, de csak néhány másodrendű kérdésben.

A kormány határozott álláspontját egyöntetűen támogatták a Szovjetunió népei. Május 12-én Moszkvában 500 000 ember vonult fel, tiltakozásul a „Curzon-ultimátum" ellen. Ugyanezen a napon a moszkvai szovjet a kerületi szovjetekkel közös ülést tartott a Nagy Színház épületében; a gyűlést a „Curzon-ultimátum" és Vorovszkij meggyilkolása miatt hívták össze. Az elfogadott határozat kimondta: „A szovjetköztársaság dolgozó tömegei felháborodott tiltakozással válaszolnak a szélsőséges imperialisták és militaristák agresszív politikájának erre a felháborító, vérlázító megnyilvánulására, s kifejezésre juttatják azt a szilárd eltökéltségüket, hogy keményen megvédik a dolgozók köztársaságának függetlenségét és létérdekeit, a forradalom vívmányait és a világ dolgozóinak szent ügyét." Hasonló jellegű határozatot hozott a moszkvai szakszervezetek képviselőinek rendkívüli ülése is.

A Szovjetunió városaiban és falvaiban, az üzemekben és hivatalokban gyűléseket és felvonulásokat tartottak, tiltakozásul az imperialisták újabb intervenciós fenyegetései ellen. Pétervárott két óriási felvonuláson sok százezer ember vett részt. „Békét akarunk — jelentették ki Pétervár dolgozói —, de ha harcra hívnak ki bennünket, a teljes győzelemig fogunk harcolni." A szovjet nép gyűjtést indított egy légierő-kötelék építésére, „Válaszunk Curzonnak" néven.

A szovjet dolgozók államuk függetlenségének és szuverén jogainak védelmében a nemzetközi proletariátus együttérzésére és támogatására is számíthattak. Nagy-Britannia Kommunista Pártjának Központi Bizottsága kampányt indított a Szovjetunió támogatására; röpcéduláit országszerte nagy tömegek olvasták. Május 13-án a londoni munkások népes nagygyűlést tartottak a Trafalgar téren a következő jelszavakkal: „Le a háborúval!" „Maradjon érvényben az angol—orosz kereskedelmi egyezmény!" „A Szovjetunió teljes elismerését követeljük!" A nagygyűlés résztvevői határozatilag követelték, hogy az angol kormány vonja vissza ultimátumát. Sok más angol városban is hasonló gyűléseket tartottak. A munkásszervezetektől rengeteg határozat érkezett az angol lapok szerkesztőségeihez; valamennyien tiltakoztak a „Curzon-ultimátum" ellen, és követelték a normális diplomáciai és gazdasági kapcsolatok megteremtését Anglia és a Szovjetunió között. A kommunisták kezdeményezésére sok városban „akcióbizottságok" alakultak a Szovjetunió védelmére, a szovjet kormány elismeréséért folytatandó harcra.

Ezekben a feszültséggel teli napokban az amerikai munkások legöntudatosabb rétege is kifejezte szolidaritását a Szovjetunió népeivel. Május 20-án a szovjet vas- és fémmunkások szakszervezete a következő szövegű táviratot kapta az amerikai vas- és fémmunkásoktól: „Tartsatok ki szilárdan, elvtársak! Súlyos nélkülözéseitek és óriási áldozataitok nem lesznek hiábavalók; gyarapodik és erősödik a nemzetközi szolidaritás szelleme. Oroszország népeinek ragyogó példája segíti majd a munkásokat, hogy a világ győztesei legyenek."

Május 16-án Berlinben 150 000 munkás gyűlt össze a Sziléziai pályaudvaron, hogy elbúcsúztassa Vorovszkij koporsóját. A gyászbeszédet Wilhelm Pieck tartotta. Felhívta a német munkásosztályt és az egész nyugat-európai proletariátust, hogy tömörüljenek Szovjet-Oroszország köré. Május 23-án közzétették a Nemzetközi Munkássegély tiltakozását az angol imperializmus szovjetellenes lépései ellen; a tiltakozást a szervezet nevében Clara Zetkin, Henri Barbusse, Martin Andersen Nexö, Makszim Gorkij írta alá.

Curzon politikáját még bizonyos angol burzsoá körök is elítélték, elsősorban azok a vállalkozók és kereskedők, akiknek érdekeik fűződtek a Szovjetunióval folytatott kereskedelemhez. A szovjet—angol kereskedelem volumene az 1921-es 4,87 millió font sterlingről 1923-ra már 11,7 millió font sterlingre emelkedett. Angliának szüksége volt a szovjet mezőgazdasági termékekre, a Szovjetunió pedig azoknak az angol iparágaknak (gépgyártás, hajógyártás stb.) a termékeit importálta, amelyek értékesítési nehézségekkel küszködtek. A szovjet kormány Londonba küldte L. B. Kraszint, hogy tárgyalásokat folytasson az angol nagyiparosokkal a két ország közötti üzleti kapcsolatok kiszélesítéséről. Ezért sok gyáros és kereskedő ellenezte a Szovjetunióval fenntartott kapcsolatok megszakítását. Allan Smith parlamenti képviselő kijelentette, hogy amennyiben az angol—szovjet kereskedelmi szerződést semmisnek nyilvánítják, Anglia konkurrensei, elsősorban az Egyesült Államok, kihasználják ezt arra, hogy egyezményt kössenek Oroszországgal és hasznot húzzanak a vele folytatott kereskedelemből.

A burzsoázia egy része más kapitalista országokban is felismerte a háborús kalandok veszélyességét, és érdekelve volt a Szovjetunióval való együttműködés fejlesztésében. Az agresszív imperialista körök így nem tudtak egységes szovjetellenes frontot létrehozni.

Végül is az angol kormány meghátrálásra kényszerült. Május 29-én Curzon közölte, hogy „a két kormány között felmerült négy komoly vitás kérdés közül három már elvesztette élét", és „ezek tekintetében megegyezésre lehet jutni a május 23-i orosz jegyzék alapján". (Ez a jegyzék azt javasolta, hogy kössenek halászati egyezményt, és kölcsönösen erősítsék meg újra az 1921-es angol—szovjet egyezményben vállalt kötelezettségeket.) Június 4-én a szovjet kormány azt válaszolta, nincs akadálya annak, hogy mind a négy pontban megegyezzenek. Néhány nappal később kétoldalú megegyezés útján lezárult a „Curzon-ultimátum" körüli diplomáciai jegyzékváltás; az angol kormány a halászat kérdésében megelégedett részleges engedményekkel, az angol kémek elítéléséért pedig kártérítést kapott.

A konfliktus kimenetele a Szovjetunió nemzetközi tekintélyének erősödéséről, a világ népei körében élvezett népszerűségéről tanúskodott, s megmutatta, milyen éles ellentétek vannak a kapitalista országok között, mennyire fontos számukra, hogy gazdasági kapcsolatokat létesítsenek a Szovjetunióval. A Külügyi Népbiztosságnak a Szovjetunió II. szovjetkongresszusa elé terjesztett évi jelentése megállapította: „Az egész világ sikeresen ismerte el diplomáciai taktikánkat, és igen figyelemreméltóan reagált rá: ez idő alatt Dánia kereskedelmi szerződést kötött velünk, Svédország felújította az ugyanilyen irányú tárgyalásokat, Amerika sok államférfit és pénzembert küldött hozzánk, sőt Franciaország is újra foglalkozni kezdett egy régóta elaludt üggyel, katonáink repatriálásának ügyével." A szovjetország tekintélyében meggyarapodva került ki ebből a külpolitikai bonyodalomból, amely új háború veszélyét hordozta magában.

A SZOVJET NÉP HARCA A GAZDASÁGI NEHÉZSÉGEK LEKÜZDÉSÉÉRT

A népgazdaság helyreállítása közben a Kommunista Párt és a szovjet kormány nagy nehézségekkel találta magát szemben. A nehézségek elsősorban abból fakadtak, hogy a mezőgazdaság és az ipar fejlettségének színvonala között nagy eltérés volt. A népgazdaság e két ága közt kialakult aránytalanság a mezőgazdaságra kedvezőtlen árollót hozott létre. 1923-ban a jó termés következtében még olcsóbb lett a gabona és a többi mezőgazdasági termék. Ugyanakkor az iparcikkek ára emelkedett. Hozzájárultak ehhez a tervezésben elkövetett hibák is, kivált pedig az, hogy a népgazdaság különböző ágai között nem megfelelően osztották el az anyagi eszközöket. Az iparcikkek megdrágulásának egyik fontos előidézője volt továbbá, hogy a munka termelékenységének emelkedése elmaradt a munkabérek emelkedése mögött. Végül is az fokozta a nehézségeket, hogy a szovjet

gazdasági szervek még nem tanultak meg kereskedni: a kereskedelmi apparátus bonyolult, nehézkes volt; magasra szöktek a forgalmi költségek, a kiskereskedelmet pedig csaknem teljes egészében a magánkereskedők tartották kézben.

Mindez kedvezőtlenül hatott vissza a mezőgazdaságra, az iparra és a pénzügyekre. Csökkent a parasztok érdekeltsége gazdaságuk helyreállításában és fejlesztésében. Az iparcikkekből nagy raktári készletek halmozódtak fel. Meglassult a pénzforgalom. 1923 őszén jó néhány iparágban nem tudták időben kifizetni a munkások és alkalmazottak munkabérét.

Súlyosbította a helyzetet néhány, antileninista nézeteket valló gazdasági vezető politikája. A Legfelsőbb Népgazdasági Tanácsban dolgozó trockista Pjatakov például 1923 júliusában elrendelte az iparcikkek árának maximális felemelését. E rendelkezés értelmében sok tröszt és szindikátus rákapott arra, hogy a rossz gazdálkodás okozta veszteségeit szüntelen áremeléssel próbálta ellensúlyozni. A trockisták azt tervezték, hogy lehetővé teszik a külföldi iparcikkek akadálytalan beözönlését a Szovjetunióba, márpedig ez óhatatlanul aláásta volna az éppen hogy lábra állt hazai ipart, és függő helyzetbe hozta volna a szovjet államot a külföldi tőkétől.

A Kommunista Párt és a szovjet kormány egész sor fontos intézkedést tett, hogy mielőbb leküzdje a gazdasági nehézségeket. Az árolló aránytalanságának megszüntetése végett megindult a küzdelem az ipari árak csökkentéséért. A kereskedelmi apparátus ésszerűsítése, a felesleges kereskedelmi áttételek kiküszöbölése, a fogyasztási adók és a vasúti tarifák leszállítása révén sikerült csökkenteni a közszükségleti cikkek forgalmi költségeit. Annak érdekében is intézkedtek, hogy a parasztok kedvezőbb feltételekkel jussanak hitelhez. Nagy jelentőségű volt az 1922-ben megkezdett pénzreform. Az elértéktelenedett régi bankjegyek helyett stabilizált szovjet rubelt hoztak forgalomba. A reform sikeres végrehajtása (amely 1924 nyarán fejeződött be) azzal az eredménnyel járt, hogy javult a parasztgazdaságok helyzete, emelkedett a munkásosztály és más dolgozó rétegek életszínvonala, egészségesebbé vált az ország egész gazdasági élete.

A gazdasági nehézségek leküzdése heves osztályharc közepette történt. Egyes vidékeken szovjetellenes kulákzavargások törtek ki; a gazdagparasztoknak olykor a dolgozó parasztok egy részét is sikerült a maguk oldalára állítaniuk. A városokban a kapitalista elemek, a szétzúzott eszer és mensevik párt maradványai, az imperialisták titkos ügynökei, a kémek és diverzánsok folytattak fokozott ellenséges tevékenységet, aknamunkát a szovjethatalom ellen. Aktivizálódtak a burzsoázia ideológusai, a „szmenovehisták" is.

A szovjet állam ellenségei arra akarták kihasználni a Szovjetunió gazdasági és külpolitikai nehézségeit, hogy visszaállítsák az országban a kapitalista rendszert. Egyebek között arra is számítottak, hogy Lenin betegsége következtében megbomlik a pártegység és megfogyatkozik a proletárdiktatúra ereje.

A párton belüli antileninista csoportok — elsősorban a trockisták — szintén megpróbálták kihasználni a szocialista építés során felmerült nehézségeket. 1923 őszén ismét felléptek a párt vonala ellen. Az általuk készített, úgynevezett „46-ok platformja" és Trockij „Új irányvonal" című levele semmiféle gyakorlati javaslatot nem tartalmazott a nehézségek leküzdésére; viszont hemzsegtek bennük a párt vezetőinek állítólagos elfajulására vonatkozó rágalmak; demagóg módon szembe akarták állítani a fiatalokat az idősebb, régi pártkáderekkel; követelték továbbá a frakciózás szabadságát. A párt erélyesen visszaverte a trockisták támadását. A vita során a párttagok túlnyomó többsége elutasította a trockista „platformot". 1924 januárjában a Kommunista Párt XIII. konferenciája összegezte a vita eredményeit, elítélte a trockisták fellépését és leszögezte, hogy a trockista ellenzék nemcsak a bolsevizmus revíziójára és a leninizmus nyílt megmásítására tesz kísérletet, hanem félreérthetetlenül megnyilvánuló kispolgári elhajlást is képvisel. A konferencián hozott határozat megismételte a X. kongresszusnak azt a határozatát, hogy a frakciós tevékenység összeférhetetlen a párttagsággal.

A Szovjetunió alkotmányának — a szovjet szocialista soknemzetiségű állam alaptörvényének — életbe léptetése roppant fontosságú esemény volt.

Az alkotmány kidolgozásában tevékenyen részt vettek valamennyi szövetségi köztársaság képviselői, a párt és az állam kimagasló személyiségei: G. V. Csicserin, M. V. Frunze, M. I. Kalinyin, V. V. Kujbisev, D. I. Kurszkij, N. N. Narimanov, G. K. Ordzsonikidze, G. I. Petrovszkij, I. V. Sztálin és mások. Az alkotmánytervezeteket alaposan megvitatták a köztársaságok pártszervezeteiben és a központi végrehajtó bizottságok ülésein. Az Oroszországi Kommunista Párt Központi Bizottsága és a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottsága által kiküldött bizottságok résztvevői között ott voltak valamennyi köztársaság képviselői. A vita során erélyesen visszautasítottak minden olyan kísérletet, amely valamilyen nagyhatalmi soviniszta vagy nacionalista-szeparatista jellegű cikkelyt próbált becsempészni az alkotmányba. Az alkotmány kidolgozása szempontjából igen nagy jelentőségűek voltak a XII. pártkongresszus határozatai, továbbá azok a határozatok, amelyeket a Központi Bizottságnak a nemzetiségi köztársaságok és területek felelős vezető funkcionáriusaival 1923 júniusában tartott tanácskozásán hoztak. A Szovjetunió alkotmánya a szövetségi köztársaságok képviselőinek kollektív műve, a párt- és állami szervek roppant nagy munkájának eredménye volt.

Az alkotmánytervezet kidolgozását közvetlenül a párt Központi Bizottsága irányította. A tervezet szövegét két ízben is megtárgyalta; az első változatot az 1923 februári plénumon, a végleges szöveget pedig az 1923 júniusi plénumon.

1923. július 6-án a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottsága egyhangúlag jóváhagyta és életbe léptette a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének első alkotmányát. A Központi Végrehajtó Bizottság ülésén megválasztották a Szovjetunió Népbiztosainak Tanácsát, amelynek elnöke Lenin lett.

A Szovjetunió alkotmányában Lenin tanításai öltöttek testet az egyenjogú népek önkéntes szövetségéről. Az alkotmány fenntartotta minden egyes szövetségi köztársaság szuverenitását, s hű tükre volt a szovjet népek teljes egyenjogúságának. „A szövetségi köztársaságok szuverenitását csak a jelen alkotmányban megjelölt keretek korlátozzák, és csak a szövetség hatáskörébe utalt tárgyakat illetően — mondta ki az alkotmány. — Ezeken a kereteken túl minden szövetségi köztársaság önállóan gyakorolja az államhatalmat; a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége megvédi a szövetségi köztársaságok szuverén jogait."

A Szovjetunió legfőbb államhatalmi szerve a szovjetek kongresszusa; az ülésezések közti időszakban a legfőbb végrehajtó és törvényhozó szerv a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottsága, amely két testületből, a Szövetségi Tanácsból és a Nemzetiségi Tanácsból áll. A Központi Végrehajtó Bizottság választja meg a Népbiztosok Tanácsát, amely felelősséggel tartozik munkájáért. Az egész államot érintő legfontosabb kérdéseket a Szovjetunió központi szerveinek hatáskörébe utalták. Ilyenek voltak: a külországokkal való kapcsolatok és szerződések, a Szovjetunió fegyveres erőinek irányítása, az államhatárok megváltoztatása, új köztársaságok felvétele a Szovjetunióba, a hadüzenet és a békekötés, kölcsönök felvétele, a külkereskedelem, az egységes állami költségvetés kidolgozása, a közös népgazdasági terv alaprendelkezéseinek meghatározása, a belkereskedelem struktúrájának, továbbá a földbirtokrendszer és a földhasználat általános alapelveinek megállapítása, az ásványi kincsek, az erdők és a vizek használatának szabályozása, alaptörvények kiadása, a közkegyelem joga, a szövetségi köztársaságok közti vitás kérdések megoldása, az alkotmánysértő rendelkezések hatálytalanítása. A Szovjetunió Népbiztosságai között voltak össz-szövetségi népbiztosságok és egyesített népbiztosságok. Ezenfelül a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottsága mellett Legfelső Bíróság és Ügyészség működött, a Szovjetunió Népbiztosainak Tanácsa mellett pedig az

Egyesített Állampolitikai Hatóság (OGPU), amelynek feladata a politikai és gazdasági ellenforradalom, a kémkedés és a banditizmus elleni harc volt.

Az alkotmány elfogadásával kapcsolatban a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottságának Elnöksége 1923. július 14-én üzenetet intézett „A világ összes népéhez és kormányához", amelyben ismertette a Szovjetunió külpolitikájának céljait és feladatait.

Az üzenetben többek között a következőket olvashatjuk: „A szovjetköztársaságokban élő népek testvéri együttműködésének alapján megteremtett szövetségi állam célja a béke megőrzése valamennyi néppel...

A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége, mint az elnyomott népek természetes szövetségese, minden néppel békés, baráti kapcsolatokat és gazdasági együttműködést óhajt létesíteni. Célul tűzi maga elé, hogy az egész világ dolgozóinak érdekeit szolgálja. A Szovjetunió a Balti-tengertől, a Fekete- és a Fehér-tengertől a Csendes-óceánig terjedő hatalmas területen megvalósítja a népek testvériségét és a munka uralmát, s egyúttal arra törekszik, hogy előmozdítsa az egész világ népeinek baráti együttműködését."

A világ első szocialista, soknemzetiségű államának alkotmánya óriási jelentőségű dokumentum volt. Ellentétben a burzsoá államok alkotmányaival, a Szovjetunió alkotmánya nemcsak összefoglalta az állampolgárok jogait, hanem biztosította azt is, hogy az állampolgárok élhessenek ezekkel a jogokkal. A népek barátságának szilárd fundamentumán megalkotott alaptörvény a szocialista építésnek azokat a sikereit tükrözte, amelyeket ebben az időben a Kommunista Párt vezette szovjetország dolgozói már elértek. 1924. január 31-én a Szovjetunió II. szovjetkongresszusa végérvényesen jóváhagyta az alkotmány szövegét, s ezzel betetőzte a soknemzetiségű szovjet szövetségi állam megalkotását.

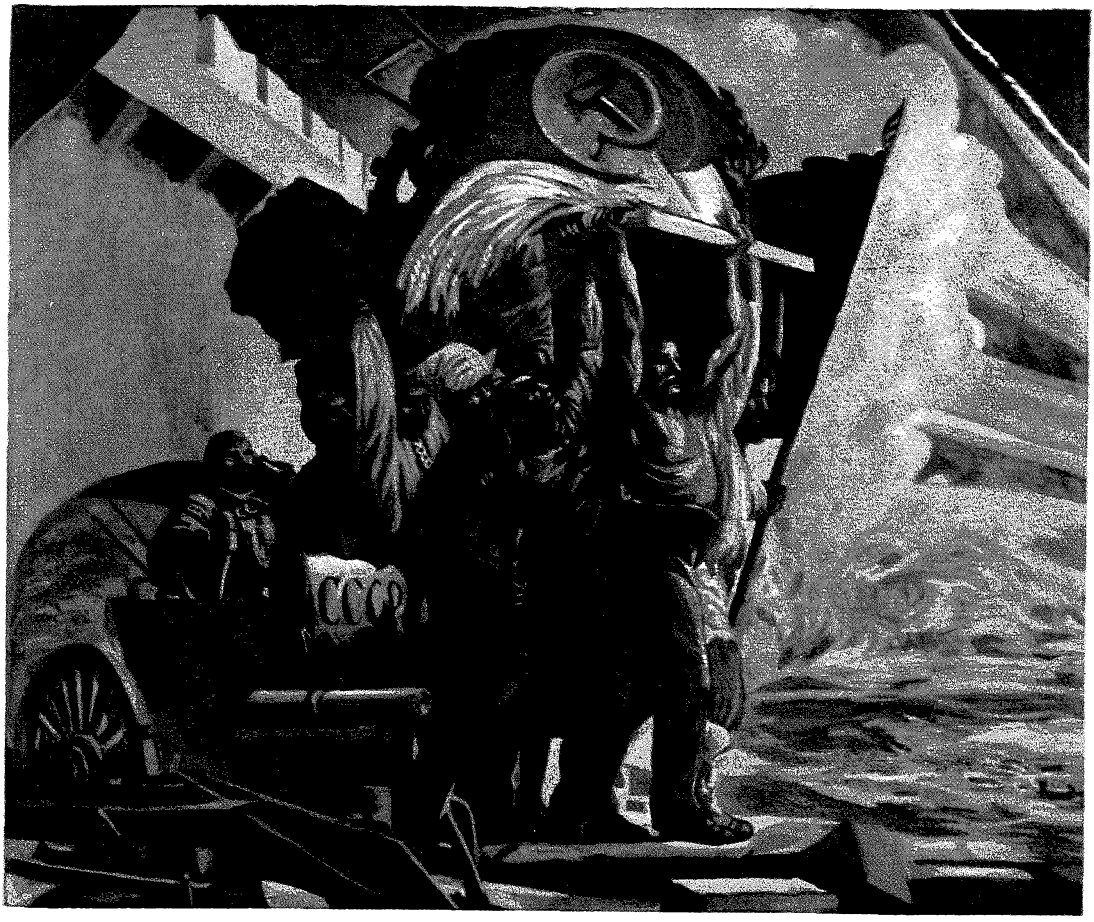

A SZOVJETEK KÖZTÁRSASÁGA
Sz. M. Karpov falfestménye. 1924

IDŐRENDI TÁBLÁZAT.

A LEGFONTOSABB MŰVEK ÉS FORRÁSOK JEGYZÉKE.

NÉVMUTATÓK.

SZÍNES TÉRKÉPEK JEGYZÉKE.

SZÍNES KÉPMELLÉKLETEK JEGYZÉKE

1917. november 7 (október 25)	— A Nagy Októberi Szocialista Forradalom. A fegyveres felkelés győzelme Pétervárott, a burzsoá ideiglenes kormány megdöntése
	— A szovjethatalom megteremtése Minszkben, Ivanovo-Voznyeszenszkben, Luganszkban, Kronstadtban, Jurjevben
november 7—8 (október 25—26)	— A szovjetek II. összoroszországi kongresszusa. A szovjethatalom kikiáltása. A békéről és a földről szóló dekrétumok elfogadása, a szovjet kormány megalakítása
november 7—15 (okt. 25—nov. 2)	— Fegyveres felkelés Moszkvában. A szovjethatalom győzelme
november 8 (október 26)	— A szovjethatalom megteremtése Rjazanyban, Kazanyban, Jekatyerinburgban, Ufában, Revalban (Tallinn)
november 9—14 (okt. 27—nov. 1)	— Kerenszkij és Krasznov ellenforradalmi lázadása
november 11—13 (október 29—31)	— A kijevi munkások fegyveres felkelése
november 13 (október 31)	— A fegyveres felkelés győzelme Taskentben. A szovjethatalom győzelme Bakuban
november 13—19	— A finnországi munkások általános sztrájkja
november 14 (1)	— A Központi Rada kezébe kerül a hatalom Ukrajnában
november 15 (2)	— A Népbiztosok Tanácsa elfogadja „Az oroszországi népek jogairól" szóló nyilatkozatot
november 16 (3)	— Franciaországban a Clemenceau-kormány kerül uralomra
november 21 (8)	— A szovjet kormány jegyzéke az Egyesült Államok, Anglia, Franciaország és más országok követeihez a fegyverszünetről és a béketárgyalásokról
november 23 (10)	— Az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság dekrétuma a rendek és a polgári címek eltörléséről
	— A Népbiztosok Tanácsának dekrétuma a hadsereg létszámának csökkentéséről
november 25	— Békét követelő népi megmozdulások Berlinben
november 27 (14)	— Az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság és a Népbiztosok Tanácsa rendeletet ad ki a munkásellenőrzésről
november 28 (15)	— A szovjet kormány felhívással fordul a hadviselő országok kormányaihoz és népeihez, hogy csatlakozzanak a fegyverszüneti tárgyalásokhoz
	— A parasztküldöttek szovjetjei rendkívüli összoroszországi kongresszusának és az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottságnak együttes ülésén a Parasztküldöttek Szovjetejinek Ideiglenes Végrehajtó Bizottsága egyesül a Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetjeinek Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottságával
	— Tbilisziben megalakul a kaukázusontúli ellenforradalmi erőket tömörítő Kaukázusontúli Bizottság

november 30 (17) — A Népbiztosok Tanácsának dekrétuma a Likinói Manufaktúra társaság gyárának államosításáról (a magánvállalatok államosítására vonatkozó első rendelet)

december 2 (november 19) — Szolidaritási nagygyűlés Szófiában az orosz forradalom iránt

— A szovjethatalom megteremtése Irkutszkban

december 3 (november 20) — A tárgyalások megkezdődnek Breszt-Litovszkban Szovjet-Oroszország és a központi hatalmak között

— A régi hadsereg ellenforradalmi főhadiszállásának felszámolása Mogiljovban

— A Népbiztosok Tanácsának üzenete „Oroszország és a Kelet összes muzulmán dolgozóihoz"

december 4 (november 21) — Az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság dekrétuma a küldöttek visszahívásának a jogáról

december 5 (november 22) — A Népbiztosok Tanácsának dekrétuma a bíróságokról

december 12 (november 29) — A szovjethatalom megteremtése Vlagyivosztokban

december 15 (2) — Az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság és a Népbiztosok Tanácsának dekrétuma a Legfelsőbb Népgazdasági Tanács megszervezéséről

december 20 (7) — A Népbiztosok Tanácsának rendelete az Összoroszországi Rendkívüli Bizottság (VCSK) megszervezéséről az ellenforradalom és a szabotázs elleni harc érdekében

december 23 — Angol—francia egyezmény az oroszországi „akcióövezetekről"

december 24—25 (11—12) — A szovjetek I. összukrajnai kongresszusa Harkovban. Az Ukrán Szovjet Köztársaság kikiáltása

december 27 (14) — A távol-keleti szovjetek III. területi kongresszusának deklarációja arról, hogy a Tengermelléken és az Amuri Területen minden hatalom a szovjetek kezébe megy át

— Az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság dekrétuma a bankok államosításáról

— Novocserkasszkban fehérgárdista „önkéntes hadsereg" alakul

december 28 (15) — A Népbiztosok Tanácsának dekrétuma minden katonai szolgálatot teljesítőnek egyenlő jogokat biztosít. Egy másik dekrétum az elöljárók választásáról és a parancsnoklás megszervezéséről intézkedik a hadseregben

december 29 (16) — A szovjethatalom megteremtése Szevasztopolban

december 29—30 (16—17) — A Valk (Valga) városában tartott szovjetkongresszus megválasztja Lettország első szovjet kormányát

december 31 (18) — Oroszország szovjet kormányzata elismeri Finnország függetlenségét

1918. január 5—6 — A Nemzetközi Szocialista Párt megalakulása Argentínában. (1920 decemberétől Argentína Kommunista Pártja)

január 8 — Wilson elnök üzenete az amerikai kongresszushoz a békefeltételekre vonatkozó 14 pontról

január 14—21 — Általános sztrájk az Osztrák—Magyar Monarchiában. Munkástanácsok alakulása

január 18 (5) — Az alkotmányozó gyűlés megnyitása Pétervárott

január 18—23 — Általános sztrájk Budapesten

január 19 (6) — Az alkotmányozó gyűlés feloszlatása

január 19—22 — Általános sztrájk Lyonban

január 20—27 (7—14) — A szakszervezetek I. összoroszországi kongresszusa

január 23—31 (10—18) — A szovjetek III. összoroszországi kongresszusa

január 25 (12) — A szovjetek III. összoroszországi kongresszusa kiadja „A dolgozó és kizsákmányolt nép jogainak deklarációját"

január 27 — A forradalom kitörése Finnországban

január 27 — február 2 — A szocialista pártok forradalmi szárnyának képviselői a III. Internacionálé megalakításáról tanácskoznak Pétervárott

január 28 (15) — A Népbiztosok Tanácsának dekrétuma a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg felállításáról

január 28—február 3 — Háborúellenes sztrájk Berlinben és más német városokban

január 29 (16)—febr. 8 (jan. 26) — Fegyveres felkelés Kijevben. A szovjethatalom megteremtése.
február 1—3 — Az osztrák—magyar flotta matrózainak felkelése Cattaróban (Kotor)
február 2 (január 20) — A Népbiztosok Tanácsának dekrétuma az egyház és az állam különválasztásáról, valamint az iskolák államosításáról
február 3 (január 21) — Az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság dekrétuma semmisnek nyilvánítja az államkölcsönöket
február 6 — Az angol parlament elfogadja a nők választójogáról szóló törvényjavaslatot
február 9 (január 27) — Az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság dekrétuma a föld szocializálásáról
február 10 (január 28) — A szovjetek II. össz-szibériai kongresszusának határozata a szovjethatalom megvalósításáról Szibériában és a Távol-Keleten
— Breszt-Litovszkban megszakadnak a tárgyalások a központi hatalmak és Szovjet-Oroszország között
február 11 (január 29) — A Kalegyin tábornok vezette Don-vidéki ellenforradalmi megmozdulás szétzúzása
február 18 — A német csapatok támadást indítanak Szovjet-Oroszország ellen
február 21 — A Népbiztosok Tanácsa elfogadja a „Veszélyben a szocialista haza" rendeletet
február 23 — A Vörös Hadsereg ellentámadásba lendül Narvánál
március 3 — Szovjet-Oroszország és a központi hatalmak Breszt-Litovszkban aláírják a békeszerződést
március 6—8 — Az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt VII. kongresszusa
március 9 — Az angol csapatok partraszállása Murmanszkban. Az antant nyílt fegyveres intervenciójának kezdete Oroszország északi részén
március 15 — A szovjetek IV. összoroszországi rendkívüli kongresszusa ratifikálja a breszti békeszerződést
március 21 — A fehérgárdista „önkéntes" hadsereg veresége Jekatyerinodar mellett
március 21—április 4 — Német támadás a nyugati fronton, Amiens körzetében
március 24 — Az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt magyar csoportjának megalakulása
április 3 — A német „balti hadosztály" partra száll Hankóban, hogy leverje a finn forradalmat
április 5 — Vlagyivosztokban japán és angol intervenciós csapatok szállnak partra
április 8 — A Népbiztosok Tanácsának dekrétuma a kerületi, kormányzósági és körzeti katonai biztosságok felállításáról
április 22 — A Népbiztosok Tanácsának dekrétuma a külkereskedelem államosításáról
április 28 — Lenin: „A szovjethatalom soronlevő feladatai" című írásának közzététele a „Pravda" és az „Izvesztyija" című lapokban
április 29 — A vörösgárdisták kivonulnak Viborgból, a finnországi proletárforradalom utolsó erődjéből
május 7 — A központi hatalmak és Románia közti békeszerződés aláírása Bukarestben
május 14 — A nyugati fronton harcoló szövetséges hadseregek főparancsnokává Foch tábornokot nevezik ki
május 25 — Ellenforradalmi lázadás tör ki az Oroszországban tartózkodó csehszlovák hadtestben
május 27—június 5 — A német csapatok támadása Chemin-des-Dames és Château-Thierry irányában
május 29 — Az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság elrendeli a munkások és szegényparasztok általános mozgósítását a Vörös Hadseregbe
június — Tömegsztrájkok és tüntetések az Osztrák—Magyar Monarchiában
június 8 — Szamarában megalakul az Alkotmányozó Gyűlés Tagjainak Bizottsága (Komucs) elnevezésű ellenforradalmi szervezet
június 11 — Az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság és a Népbiztosok Tanácsának dekrétuma a szegényparasztság megszervezéséről és ellátásáról
június 20—28 — Általános politikai sztrájk Magyarországon

június 26	— A Népbiztosok Tanácsának alaprendelete a közoktatásügy szervezetéről az Oroszországi Köztársaságban
június 28	— A Népbiztosok Tanácsának dekrétuma az alapvető iparágak és a vasúti közlekedés vállalatainak államosításáról
július 4—10	— A szovjetek V. összoroszországi kongresszusa
július 5—12	— Ukrajna Kommunista (bolsevik) Pártjának I. kongresszusa
július 6—7	— A baloldali eszerek ellenforradalmi lázadásai Moszkvában és más városokban
július 10	— A szovjetek V. összoroszországi kongresszusa elfogadja az OSZSZSZK alkotmányát
július 15—16	— A német csapatok áttörési kísérlete Reims térségében
július 18	— A francia csapatok ellentámadása a nyugati fronton Villers-Cotterets térségében
augusztus 4	— Angol csapatok partraszállása Bakuban
augusztus 8	— Az antant csapatai támadást indítanak a nyugati fronton. A marne-i áttörés
augusztus 16	— Vlagyivosztokban amerikai intervenciós csapatok szállnak partra
augusztus 29	— Finnország Kommunista Pártjának megalakulása
augusztus 30	— Az eszerek merénylete Lenin ellen
augusztus—szeptember	— „Rizslázadások" Japánban
szeptember 2	— Az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság egyetlen katonai táborrá nyilvánítja a szovjetköztársaságot. A köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsának felállítása
szeptember 5	— A Vörös Hadsereg támadást indít a keleti fronton
szeptember 10., 12	— A Vörös Hadsereg felszabadítja Kazanyt és Szimbirszket
szeptember 15	— A török csapatok elfoglalják Bakut
	— Az antant csapatai áttörik a szaloniki frontot. A bolgár hadsereg szétzúzása
szeptember 16	— Az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság dekrétuma a Vörös Zászló Rend megalapításáról
szeptember 18	— Az angol csapatok támadást indítanak a szíriai és a mezopotámiai fronton
szeptember 20	— A szovjet kormány jegyzéke a török kormányhoz a breszti békeszerződés szovjet—török vonatkozású részének érvénytelenítéséről
	— A fehérgárdisták az angol intervenciósok parancsára Krasznovodszk mellett meggyilkolnak 26 bakui forradalmárt („a 26 bakui komisszárt")
szeptember 22—október 2	— A vladajai felkelés Bulgáriában
szeptember 26	— Megindul az antant hadseregeinek általános támadása a nyugati fronton
szeptember 29	— Bulgária és az antanthatalmak fegyverszüneti egyezményt kötnek Szalonikiben
október 4	— Németországban Miksa badeni herceg alakít kormányt
október 5	— Zágrábban összeül a szlovének, horvátok és szerbek népi vecsée
	— Miksa badeni herceg német kancellár táviratban kéri fel Wilsont, az Egyesült Államok elnökét: kössenek fegyverszünetet és békét a 14 pont alapján
október 7	— A németországi Spartacus-csoport országos konferenciája
október 14	— Általános politikai sztrájk Csehországban és Morvaországban a szabad Csehszlovák Köztársaság megteremtése érdekében
október 21	— Az osztrák parlament képviselői megalakítják az ideiglenes nemzetgyűlést
október 24—29	— Olasz támadás a Piave-folyónál
október 25	— A Magyar Nemzeti Tanács megalakulása
október 28	— A prágai Nemzeti Bizottság kikiáltja az önálló csehszlovák államot
	— A lánchídi csata Budapesten
október 29	— A munkás-paraszt ifjúsági szövetségek I. összoroszországi kongresszusa. Az Oroszországi Kommunista Ifjúsági Szövetség (Komszomol) megalakítása
október 30	— Törökország és az antanthatalmak Mudroszban megkötik a fegyverszünetet
	— Szlovákia deklarálja Túrócszentmártonban, hogy csatlakozik a csehszlovák államhoz
október 30—31	— A bécsi dolgozók forradalmi tömegmegmozdulásai. A tanácsok megalakulása. Ausztria ideiglenes kormányának létrejötte

— Az októberi polgári demokratikus forradalom Budapesten. (Az „őszirózsás forradalom".) Megalakulnak az első munkástanácsok

október 31 — Magyarországon Károlyi Mihály vezetésével polgári demokratikus kormány alakul

november 1 — Lvovban kikiáltják a Nyugat-ukrajnai Köztársaságot

november 2 — Megalakul a Budapesti Munkástanács

november 3 — Az Osztrák Kommunista Párt megalakulása

— A csernovici népi vecse elhatározza, hogy Észak-Bukovina Szovjet-Ukrajnához csatlakozik

— Páduában aláírják a fegyverszüneti egyezményt Ausztria és az antanthatalmak között

— A kieli matrózfelkelés. Németországban kitör a forradalom

november 4—8 — Kielben, Brémában, Hamburgban, Essenben, Kölnben, Münchenben, Cuxhavenben, Lübeckben, Rostockban, Braunschweigben, Schwerinben, Drezdában, Lipcsében és más német városokban tanácsok alakulnak

november 5 — Lublinban megalakul Lengyelország első munkástanácsa

november 7 — Lublinban megalakul a lengyel kormány. A Lengyel Köztársaság kikiáltása

november 7—8 — A monarchia megdöntése és a köztársaság kikiáltása Bajorországban

november 8 — A Spartacus-csoport felhívást intéz a munkásokhoz és a katonákhoz: döntsék meg a monarchiát és teremtsék meg a szocialista köztársaságot

november 9 — A monarchia megdöntése Németországban

— A „Die Rote Fahne" című spartakista lap első számának megjelenése

november 10 — Berlinben megalakul a Népi Megbízottak Tanácsa, az új német kormány

— A Berlini Tanács első teljes ülése. A Végrehajtó Bizottság megválasztása

— A román kormány érvénytelennek nyilvánítja a Németországgal kötött bukaresti békeszerződést

november 11 — Németország és az antanthatalmak Compiègne-ben aláírják a fegyverszünetet. Véget ér az első világháború

— A Spartacus-csoport Spartacus-szövetséggé alakul át

november 12 — Ausztriában kikiáltják a köztársaságot

— Lengyelország Kormányzó Tanácsa „államfőnek" nevezi ki Piłsudskit

november 13 — Az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság érvénytelennek nyilvánítja a breszti békeszerződést

— Németországban megalakul a Stahlhelm nevű reakciós, katonai jellegű szervezet

— Az egyiptomi politikai vezetők az angol főbiztos elé terjesztik Egyiptom függetlenségére vonatkozó követelésüket. Küldöttséget (Vafd) alakítanak az angol kormánnyal folytatandó tárgyalásokra

november 14 — Csehszlovákia ideiglenes nemzetgyűlésének megnyitása

november 15 — Ellenforradalmi megállapodás a német nagyiparosok megbízottai és az Általános Német Szakszervezeti Szövetség vezetői között a „gyakorlati együttműködésről"

november 16 — Magyarországon kikiáltják a köztársaságot

november 17 — Kun Béla Budapestre érkezik

november 23—27 — Angol—francia intervenciós csapatok partraszállása Novorosszijszkban, Szevasztopolban és Ogyesszában

november 24 — A zágrábi népi vecse határozatot hoz arról, hogy az Osztrák—Magyar Monarchia volt délszláv tartományai Szerbiához csatlakoznak

— A Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulása

november 29 — Narvában kikiáltják az Észtországi Munkáskommunát, az Észt Szovjet Köztársaságot

november 30 — Az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság elrendeli a Munkás-Paraszt Védelmi Tanács felállítását Lenin elnökletével

december 4 — A Szerb—Horvát—Szlovén Királyság megalakulása

december 6 — Ellenforradalmi puccs Berlinben

december 7 — A magyarországi „Vörös Ujság" megjelenése

december 16 — Lengyelország Kommunista Munkáspártjának megalakulása
— Romániában törvénybe iktatják az általános választójogot
december 16—21 — A Tanácsok Országos Kongresszusa Németországban
december 17 — Lettország ideiglenes munkás-paraszt kormányának kiáltványa a szovjethatalom megteremtéséről Lettországban
december 23 — Románia elfoglalja Besszarábiát
december 25 — Kolcsak csapatai elfoglalják Permet
december 27 — A független szociáldemokraták kilépnek a német kormányból
december 29 — A Spartacus-szövetség országos konferenciája
december 30—31 — Belorusszia Kommunista (bolsevik) Pártjának I. kongresszusa
december—január — A bombayi textilipari munkások általános sztrájkja
december 30—január 1 — Németország Kommunista Pártjának alapító kongresszusa
1919. január 1 — A Belorusz Szovjet Szocialista Köztársaság megalakulása
január 2—3 — A rigai munkások fegyveres akciót indítanak a megszállók ellen; a Vörös Hadsereg felszabadítja Rigát
január 5 — Tiltakozó tüntetés Berlinben a rendőrfőnök, a független szociáldemokrata Eichhorn elmozdítása ellen
— Münchenben megalakul Németország fasiszta pártja, a Német Munkáspárt, amely 1920-tól kezdve Nemzetiszocialista Német Munkáspárt néven szerepel
január 6 — Berlinben általános sztrájk kezdődik
január 7 — Buenos-Airesben a sztrájktörés ellen tiltakozó munkásgyűlés résztvevői közé lőnek
január 9—16 — Általános sztrájk Buenos-Airesben. A munkások összetűzései a katonasággal és a rendőrséggel („véres hét")
január 10 — Lloyd George a konzervatívok és a liberálisok részvételével koalíciós kormányt alakít Angliában
— Brémában kikiáltják a tanácsköztársaságot
január 11 — A Népbiztosok Tanácsának dekrétuma a terményfelesleg kötelező beszolgáltatásáról
január 11—13 — Utcai harcok Berlinben a katonaság és a forradalmár munkások között. A proletariátus megmozdulásának leverése
január 13 — A lettországi szovjetek I. országos kongresszusának megnyitása Rigában
január 15 — Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg meggyilkolása
január 18 — A párizsi békekonferencia megnyitása
január 19 — Nemzetgyűlési (alkotmányozó gyűlési) választások Németországban
január 21 — Az ír alkotmányozó gyűlés megnyitása Dublinben. A független Ír Köztársaság kikiáltása
január 23—február 1 — Parasztfelkelés Besszarábia hotyini járásában
január 24 — Az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt és hét másik kommunista szervezet felhívása a Kommunista Internacionálé alapító kongresszusának összehívására
január 26 — Alkotmányozó gyűlési választások Lengyelországban
január 27—február 12 — Általános sztrájk a Clyde menti iparvidéken (Skócia)
február 3—10 — A szociáldemokrata pártok berni konferenciája
február 5 — A Központi Rada csapatainak szétzúzása. A Vörös Hadsereg bevonul Kijevbe
február 6 — A német nemzetgyűlés megnyitása Weimarban
február 11 — Ebertet a német köztársaság elnökévé választják
február 13 — Scheidemann vezetésével koalíciós kormány alakul Németországban
február 16 — Alkotmányozó gyűlési választások Ausztriában
— Magyarországon kiadják a földreformtörvényt
február 20 — Letartóztatják a Kommunisták Magyarországi Pártjának vezetőit
február 21 — Habibullah afgán emír meggyilkolása. Amanullah kán trónra lépése
február 24 — A Kommunisták Magyarországi Pártja felhívást ad ki a burzsoá kormány megdöntésére
február 25 — A Szerb—Horvát—Szlovén Királyságban földreformtörvényt fogadnak el

február 28 — A Litván—Belorusz Szovjet Köztársaság megalakulása
— Afganisztán függetlenségének kikiáltása

március 1 — Gandhi kiáltványa a tömeges, erőszakmentes ellenállásról (Szatjagraha), tiltakozásul a kormány rendkívüli felhatalmazását célzó Rowlatt-féle törvénytervezet ellen
— Japánellenes tömegtüntetések Szöulban, Phenjanban és más koreai városokban. A megszállók ellen nagyszabású népi mozgalom bontakozik ki

március 2—6 — A kommunista pártok és a baloldali szociáldemokrata szervezetek első világkonferenciája Moszkvában. A III. Internacionálé alapító kongresszusa. A Kommunista Internacionálé megalakulása

március 4 — Kolcsak csapatai támadást indítanak a keleti fronton

március 4—8 — A berlini munkások általános sztrájkja. Az Ebert—Noske-kormány leveri a forradalmi megmozdulásokat

március 18 — Indiában életbe lép a Rowlatt-féle törvény, amely rendkívüli felhatalmazást ad a kormánynak

március 18—23 — Az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt VIII. kongresszusa

március 20 — Átnyújtják Magyarországnak a Vix-jegyzéket

március 21 — Proletárforradalom Magyarországon. A Budapesti Munkástanács kikiáltja a Magyar Tanácsköztársaságot

március 22 — Az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt VIII. kongresszusa elfogadja az új pártprogramot
— Szovjet-Oroszország kormánya elismeri a Magyar Tanácsköztársaságot

március 23 — Milánóban megalakul Mussolini első fasiszta „harci csoportja" („fascio di combattimento")

március 23—április eleje — Általános sztrájk Barcelonában, Valenciában, Coruñában és más spanyol városokban

március 25 — A Forradalmi Kormányzótanács rendelete a magyar Vörös Hadsereg felállításáról

március 26 — A Forradalmi Kormányzótanács rendelete az ipari, közlekedési és bányaüzemek, valamint a pénzintézetek szocializálásáról

március 30—április 13 — Imperialistaellenes megmozdulások Delhiben és más indiai városokban a Rowlatt-féle törvény életbe léptetése miatt

március — Tárgyalások a szovjet kormány és Bullitt angol—amerikai missziója között a béke helyreállításának feltételeiről
— Imperialistaellenes felkelés Egyiptomban

április 6 — A Vörös Hadsereg bevonul Ogyesszába

április 7 — A független szocialisták kikiáltják a Bajor Tanácsköztársaságot
— Amanullah kán, Afganisztán királya, a szovjet kormányhoz intézett üzenetében baráti kapcsolatok megteremtését javasolja az OSZSZSZK és Afganisztán között

április 10 — Meggyilkolják E. Zapatát, a mexikói felkelés vezetőjét

április 12 — Az első kommunista szombat a moszkvai rendezőpályaudvar fűtőházában

április 13 — Az angol csapatok vérfürdőt rendeznek az indiai Amritsar városban tartott népgyűlés résztvevői között
— A müncheni ellenforradalmi lázadás leverése. Megalakul a kommunisták vezette Bajor Tanácsköztársaság

április 16 — Az antanthatalmak fegyveres intervenciót kezdenek a Magyar Tanácsköztársaság ellen. A román királyi hadsereg támadása
— A csehszlovák nemzetgyűlés elfogadja a földreformtörvényt

április 16—27 — A fekete-tengeri francia hajóhad matrózainak felkelése

április 17 — Franciaországban törvénybe iktatják a nyolcórás munkanapot

április 20—25 — A Szerb—Horvát—Szlovén Királyság Szocialista Munkáspártja Jugoszlávia Szocialista (Kommunista) Munkáspártjává alakul át

április 26 — A keleti front hadseregcsoportjához tartozó szovjet csapatok ellentámadásának kezdete

április 27 — A kommunisták kilépnek a Bajor Tanácsköztársaság kormányából

április 27	— A csehszlovák intervenciós csapatok támadása a Magyar Tanácsköztársaság ellen
április 30	— A párizsi békekonferencia Japánnak ítéli Santung kínai területet
május 1	— A bajor Vörös Hadsereg veresége. A Bajor Tanácsköztársaság bukása
	— Általános politikai sztrájk Franciaországban
május 2	— A Magyar Tanácsköztársaság kritikus helyzetbe kerül. A Kormányzótanács javaslatára a Budapesti Munkástanács elhatározza a fegyveres ellenállás folytatását
május 3—június 3	— Afganisztán felszabadító háborúja az angol imperialisták ellen
május 4	— A pekingi diákok tiltakozó tüntetése a párizsi békekonferencia Santungra vonatkozó döntése ellen. Az antiimperialista, forradalmi „május 4-e mozgalom" kezdete
május 8—10	— Az Amerikai Légió nevű reakciós szervezet megalakulása az Egyesült Államokban
május 13	— Jugyenyics tábornok fehérgárdista csapatai támadást indítanak Pétervár ellen
május 15	— A törökországi Izmirben görög csapatok szállnak partra
május 25	— Választójogi reform Japánban
május 25—27	— A tesznyákok pártkongresszusa. A Bolgár Kommunista Párt megalakulása
május 27—június 2	— Általános sztrájk Peruban
május 28	— A török partizánok felveszik a harcot a görög csapatokkal Ayvalik közelében. Megindul a török nép felszabadító háborúja az angol—görög intervenció ellen
május 30	— A magyar Vörös Hadsereg diadalmas északi hadjáratának kezdete
június 1	— Az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság kibővített ülése dekrétumot fogad el Oroszország, Ukrajna, Lettország, Litvánia, Belorusszia szovjetköztársaságainak egyesüléséről a fegyveres intervenció elleni harcra
június 5	— Tömegsztrájkok Sanghajban, Nankingban, Vuhanban és más kínai városokban
június 7., 13	— Clemenceau két jegyzékben követeli a magyar Vörös Hadsereg támadásának abbahagyását
június 10—15	— Általános sztrájkok Rómában, Milánóban, Torinóban, Genovában, Bolognában és más olasz városokban
június 13—16	— A Pétervár melletti „Krasznaja Gorka" és „Szeraja Losagy" erődökben kitört ellenforradalmi lázadás leverése
június 14	— A Tanácsok Országos Gyűlése elfogadja a Magyar Tanácsköztársaság Alkotmányát
június 16—július 5	— A Szlovák Tanácsköztársaság fennállása
június 21	— Pétervár alatt megindul a Vörös Hadsereg támadása Jugyenyics csapatai ellen
június 23	— A finn nemzetgyűlés köztársasági alkotmányt fogad el
június 24	— Ellenforradalmi lázadás Budapesten
június 28	— Németország aláírja a versailles-i békeszerződést
július 10	— Lengyelország alkotmányozó gyűlése törvényt fogad el a nagybirtok korlátozásáról
július 20	— Megindul a magyar Vörös Hadsereg tiszai offenzívája
július 20—21	— Általános sztrájk Olaszországban a Szovjet-Oroszországgal és a Magyar Tanácsköztársasággal való szolidaritás jeléül
	— Általános sztrájk a Szerb—Horvát—Szlovén Királyságban a Szovjet-Oroszországgal és a Magyar Tanácsköztársasággal való szolidaritás jeléül
július 24	— A román intervenciós csapatok ellentámadása Magyarország ellen
július 25	— A szovjet kormány a kínai néphez, valamint a dél-kínai és az észak-kínai kormányhoz intézett üzenetében bejelenti, hogy lemond Oroszország összes kínai hódításáról és privilégiumáról
július 28	— Az Amsterdami Szakszervezeti Internacionálé megalakulása
július 31	— A német nemzetgyűlés elfogadja a weimari alkotmányt
augusztus 1	— A Magyar Tanácsköztársaság megdöntése. Úgynevezett szakszervezeti kormány alakul

augusztus 3 — A szovjet kormány közli a mongol kormánnyal és a mongol néppel, hogy Szovjet-Oroszország érvényteleníti a Mongóliára vonatkozó nem egyenjogú szerződéseket

— Budapestre bevonulnak a királyi román csapatok

augusztus 8 — Az angol—afgán békeszerződés aláírása Rawalpindiben

augusztus 9 — Teheránban angol—iráni megállapodást írnak alá „A Perzsia haladását és jólétét előmozdító brit segítségről", amely gyakorlatilag angol protektorátussá teszi Iránt

augusztus 10—szeptember 20 — Mamontov fehérgárdista seregeinek garázdálkodása a Vörös Hadsereg front mögötti területein

augusztus 14 — I. O. Kolomijcevnek, az iráni szovjet diplomáciai misszió vezetőjének meggyilkolása

augusztus 25 — A Vörös Hadsereg alakulatai elhagyják Litvánia területét

augusztus 30 — Az Egyesült Államok Szocialista Pártjának chicagói konferenciája

augusztus 31., szeptember 1 — Az Egyesült Államok Kommunista Munkáspártjának és az Egyesült Államok Kommunista Pártjának megalakulása

szeptember 4—11 — A török „jogvédő társaságok" országos kongresszusa Sivasban. Musztafa Kemál (Atatürk) vezetésével Képviseleti Bizottság alakul

szeptember 10 — Ausztria aláírja a saint-germaini békeszerződést

szeptember 12 — A Gabriele D'Annunzio vezette olasz légionáriusok elfoglalják Rijekát (Fiumét)

szeptember 22—január — Az acélipari munkások általános sztrájkja az Egyesült Államokban

szeptember — Angliában megalakul az „El a kezekkel Szovjet-Oroszországtól!" mozgalom Országos Bizottsága

október 5—8 — Az Olasz Szocialista Párt bolognai kongresszusa

október 10 — A Vörös Hadsereg támadásba lendül Gyenyikin ellen

— Az antant Legfelsőbb Tanácsa elhatározza, hogy hivatalosan is közzéteszi a Szovjet-Oroszország elleni gazdasági blokádot

október 16 — Jugyenyics csapatai Pétervár elővárosáig nyomulnak

október 21 — A Vörös Hadsereg Pétervárnál támadásba megy át Jugyenyics csapatai ellen

október 24 — A Vörös Hadsereg beveszi Voronyezst

november 1—11 — Bányászsztrájk az Egyesült Államokban

november 16 — Horthy Miklós bevonul Budapestre

november 20—26 — Az ifjúsági szervezetek I. nemzetközi kongresszusa Berlinben. A Kommunista Ifjúsági Internacionálé megalakulása

november 27 — Bulgária aláírja a neuillyi békeszerződést

december 11 — A Vörös Hadsereg bevonul Harkovba. Megalakul az Összukrajnai Forradalmi Bizottság

december 24 — Az irkutszki dolgozók felkelése. A kolcsakista kormány elmenekül Irkutszkból

december 26 — A Népbiztosok Tanácsának dekrétuma a felnőtt lakosság írástudatlanságának felszámolásáról

december 27 — Nyizsnye-Ugyinszkban letartóztatják Kolcsakot

1920. január 9—15 — Általános sztrájk Buenos-Airesben

január 13 — A Reichstag elfogadja az üzemi tanácsokról szóló törvényt (gyakorlatilag a sztrájktilalmat)

január 16 — Az antant Legfelsőbb Tanácsa határozatot hoz a Szovjet-Oroszországgal való kereskedelmi kapcsolatok újrafelvételéről. A blokád megszüntetése

január 18—19 — Franciaországban lemond a Clemenceau-kormány. Millerand elnökletével a „nemzeti blokk" kormánya kerül hatalomra

február 2 — Jurjevben (Tartuban) aláírják az OSZSZSZK és Észtország közötti békeszerződést

február 22 — A Vörös Hadsereg bevonul Arhangelszkbe. Murmanszk dolgozói felkelnek az intervenciósok és a fehérgárdisták ellen. Szovjet-Oroszország északi része felszabadul

február 29 — A csehszlovák nemzetgyűlés elfogadja a köztársaság alkotmányát

március 1 — Horthyt Magyarország kormányzójává választják
március 13—17 — A Kapp-puccs Németországban
március 16 — Az antanthatalmak csapatai megszállják Isztambult
március 27 — A Vörös Hadsereg bevonul Novorosszijszkba
március 29—április 5 — Az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt IX. kongresszusa
április 2 — Az utolsó amerikai csapategységeket is kivonják Szibériából és a szovjet Távol-Keletről
április 4—5 — Japán csapatok támadásokat intéznek a forradalmi osztagok ellen Vlagyivosztokban, Habarovszkban, Szpasszkban és más távol-keleti városokban
április 6 — A Bajkál melléki dolgozók kongresszusán kikiáltják a Távol-keleti Köztársaságot
április 15 — Spanyolország Kommunista Pártjának megalakulása
április 23 — Ankarában megnyílik Törökország Nagy Nemzetgyűlése
április 25 — A lengyel csapatok ukrán területekre törnek be
április 26 — Musztafa Kemál (Atatürk), Törökország Nagy Nemzetgyűlésének elnöke, levelet intéz Leninhez, amelyben a Szovjet-Oroszország és Törökország közötti diplomáciai kapcsolatok felvételét javasolja, s egyben segítséget kér Törökország részére az imperialisták elleni harchoz
április 26—30 — Az első Összhorezmi Népi Kurultáj. A Horezmi Népi Szovjet Köztársaság kikiáltása
április 27 — Lenin befejezi „»Baloldaliság« — a kommunizmus gyermekbetegsége" című könyvét
április 27—28 — Munkásfelkelés Bakuban. A muszavatista kormány megdöntése. Az Azerbajdzsán Szocialista Szovjet Köztársaság kikiáltása
április — Általános vasutassztrájk a Szerb—Horvát—Szlovén Királyságban
— Nemzeti demokratikus felkelés Tebrizben (iráni Azerbajdzsán)
május 1—21 — A vasutasok, dokkmunkások, matrózok és bányászok általános sztrájkja Franciaországban
május 6 — A lengyel csapatok elfoglalják Kijevet
május 23 — Indonézia Szociáldemokrata Egyesülése Kommunista Párttá alakul át
tavasszal — Accra városában megalakul Nyugat-Afrika Nemzeti Kongresszusának pártja
június 4 — A trianoni békeszerződés aláírása
június 5 — Az I. szovjet lovashadsereg áttöri a lengyel frontot
— Reshtben megalakul az iráni Gilan tartomány nemzeti forradalmi kormánya
június 7 — Vrangel fehérgárdista csapatai támadást indítanak
június 12 — A fehérlengyel csapatok kiszorítása Kijevből
június 22 — Irán Kommunista Pártjának I. kongresszusa Enzeliben
július 5—december 8 — A népbiztosok pere Magyarországon
július 12 — Az OSZSZSZK és Litvánia közötti békeszerződés aláírása
július 19—augusztus 7 — A Kommunista Internacionálé II. kongresszusa
július 30 — Białystokban megalakul Lengyelország Ideiglenes Forradalmi Bizottsága (Polrevkom)
július 31—augusztus 1 — Nagy-Britannia Kommunista Pártjának I. (alapító) kongresszusa
augusztus 1 — A független Belorusz Szocialista Szovjet Köztársaság kikiáltása
augusztus 9 — Az Országos Akcióbizottság megalakulása Angliában
augusztus 10 — Törökország szultáni kormánya aláírja a sèvres-i békeszerződést
augusztus 11 — Az OSZSZSZK és Lettország közötti békeszerződés aláírása
augusztus 14 — Csehszlovák—jugoszláv kölcsönös segélynyújtási szerződés. Ez volt az első azon egyezmények sorában, amelyek eredményeként létrejött a kisantant
— A szovjet csapatok visszavonulása a lengyel fronton
augusztus 30—szeptember — A forradalmár vas- és fémmunkások a gyárak egész sorát foglalják el Olaszországban
szeptember 2 — A Buharai Népi Szovjet Köztársaság megalakulása
szeptember 8 — Az Indiai Nemzeti Kongresszus calcuttai rendkívüli ülésszakán elfogadják a „fokozatos, erőszakmentes ellenállás" tervét
szeptember 26 — A numerus clausus és a botbüntetés bevezetése Magyarországon

október 1 — Az alkotmányozó gyűlés elfogadja az Osztrák Köztársaság alkotmányát
október 12 — Rigában aláírják az előzetes szovjet—lengyel békeszerződést
október 14 — Jurjevben (Tartuban) aláírják az OSZSZSZK és Finnország közötti békeszerződést
október 20 — Általános politikai sztrájk Romániában
október 27 — Az angol parlament elfogadja „A rendkívüli felhatalmazásokról" szóló törvényt, amely a sztrájkmozgalom ellen irányul
október — Az Összindiai Szakszervezeti Kongresszus első ülésszaka Bombayben
november 7—9 — A Vörös Hadsereg megrohamozza a vrangelisták perekopi állásait
november 14—15 — A Vörös Hadsereg elfoglalja a Krím-félszigetet
november 28 — Alkotmányozó gyűlési választások a Szerb—Horvát—Szlovén Királyságban
november 29 — Az Örmény Szocialista Szovjet Köztársaság kikiáltása
december 1 — Mexikóban Obregón tábornok kerül az elnöki székbe
december 4—7 — Németország Kommunista Pártjának és Németország Független Szociáldemokrata Pártjának egyesülési kongresszusa. Németország Egyesült Kommunista Pártjának megalakulása
december 22—29 — A VIII. összoroszországi szovjetkongresszus. A villamosítási terv (GOELRO) elfogadása
december 25—30 — A Francia Szocialista Párt tours-i kongresszusa. A Francia Kommunista Párt megalakulása
december 28 — Szövetségi szerződés az OSZSZSZK és az Ukrán SZSZK között
— A Munka Vörös Zászló Érdemrendjének megalapítása
1921. január 16 — Szövetségi szerződés az OSZSZSZK és a Belorusz SZSZK között
január 21 — Olaszország Kommunista Pártjának alapító kongresszusa
február 19 — Katonai szövetség Lengyelország és Franciaország között
február 21 — Államcsíny Iránban. Szajid Zija ed-Din kormányának megalakulása
február 22 — Lenin javaslatára megszervezik az OSZSZSZK Állami Tervbizottságát (Goszplan)
február 22—27 — Tizenegy ország szocialista pártjainak bécsi értekezletén megalakítják a Szocialista Pártok Nemzetközi Munkásközösségét (a „két és feles Internacionálét")
február 25 — A Grúz Szocialista Szovjet Köztársaság kikiáltása
február 26 — Az OSZSZSZK és Irán szerződést ír alá Moszkvában a baráti kapcsolatok megteremtéséről
február 28 — Moszkvában aláírják az OSZSZSZK és Afganisztán közti szerződést
— Ellenforradalmi lázadás Kronstadtban
március 1 — A Mongol Néppárt I. kongresszusa
március 3 — Bukarestben román—lengyel katonai szövetségi szerződést írnak alá, amely Szovjet-Oroszország ellen irányul
március 8—16 — Az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt X. kongresszusa
március 16 — Moszkvában szerződést írnak alá az OSZSZSZK és Törökország között
— Az angol—szovjet kereskedelmi egyezmény aláírása Londonban
március 17 — Az alkotmányozó szejm elfogadja a Lengyel Köztársaság alkotmányát
március 18 — Rigában aláírják a Lengyelország és Szovjet-Oroszország közötti békeszerződést
március 21 — Az OSZSZSZK Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottságának ülésszaka jóváhagyja a terményadóról szóló törvényt
március 21—április eleje — Forradalmi munkásmegmozdulások Közép-Németországban
április 7 — Szun Jat-szent a Kínai Köztársaság rendkívüli elnökévé választják meg
április 14 — A Bethlen-kormány megalakulása Magyarországon
április 15 — Az angol szakszervezetek vezetősége meghiúsítja a sztrájkoló bányászok támogatására tervezett szolidaritási sztrájkot („fekete péntek")
április 25 — Földreformtörvény Bulgáriában
május 8 — Románia Kommunista Pártjának alapító kongresszusa Bukarestben
május 10 — Németországban Joseph Wirth alakít kormányt
május 14 — Csehszlovákiában a Szociáldemokrata Párt balszárnya Csehszlovákia Kommunista Pártjává alakul át

május 15—17 — A marseille-i pártkongresszuson elfogadják a Francia Kommunista Párt programját

május 21 — Szövetségi szerződés az OSZSZSZK és Grúzia között

június 22—július 12 — A Kommunista Internacionálé III. kongresszusa Moszkvában

június 28 — A Szerb—Horvát—Szlovén Királyság Vid-napi alkotmányának elfogadása

június — Az ausztráliai szakszervezetek I. kongresszusa Melbourne-ben

július 1 — Lenin beszédet tart a Komintern III. kongresszusán a Kommunista Internacionálé taktikájáról

július 1—5 — Kína Kommunista Pártjának I. alapító kongresszusa Sanghajban

július 3—19 — A Vörös Szakszervezeti Internacionálé (Profintern) alapító kongresszusa Moszkvában

július 6 — A Vörös Hadsereg és a Mongol Népi Forradalmi Hadsereg bevonul Urgába, Mongólia fővárosába

július 10 — Mongólia Népi Forradalmi Kormányának megalakulása

július 23 — A rif csapatok az Anual melletti ütközetben megverik a spanyol csapatokat

augusztus 13 — Az amerikai munkásszervezetek bostoni konferenciáján elhatározzák, hogy gyűjtést indítanak Szovjet-Oroszország éhínség sújtotta lakosságának megsegítésére

augusztus 22—26 — Németország Kommunista Pártjának jénai kongresszusa

augusztus 23— — A török csapatok a Sakarya-folyó melletti ütközetben megverik a görög sereget

szeptember 19 — Marokkóban kikiáltják a független Rif Köztársaságot

október 20 — Ankarában francia—török egyezményt írnak alá a Franciaország és Törökország közötti hadiállapot megszüntetéséről és a francia csapatok evakuálásáról Ciliciából

november 5 — Szerződés az OSZSZSZK és Mongólia között

november 12—1922. február 6 — A washingtoni konferencia

december 6 — Angol—ír szerződés Írország dominiumi jogairól

december 22 — A Bethlen—Peyer-paktum

december 23—28 — A IX. összoroszországi szovjetkongresszus

1922. január 6 — Cannes-ban összeül az antant Legfelsőbb Tanácsa

január 15 — Franciaországban megalakul a Poincaré-kormány

január 23 — Romániában megalakul a Brătianu-kormány

február 4 — Japán—kínai egyezmény, amelynek értelmében Kína visszakapja Santungot

február 6 — A washingtoni konferencián aláírják a kilenchatalmi szerződést (a „nyitott kapuk" elvéről Kínában) és az öthatalmi szerződést (a tengeri fegyverzetről)

február 12 — Az Indiai Nemzeti Kongresszus Végrehajtó Bizottsága elhatározza, hogy felhagy az állampolgári engedelmesség megtagadásának kampányával

február 14 — A Távol-keleti Köztársaság Népi Forradalmi Hadserege és a Vörös Hadsereg bevonul Habarovszkba

február 23 — Az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság dekrétuma az egyházi kincsek elkobzásáról az éhezők pénzalapja javára

február 28 — Az angol kormány nyilatkozata az Egyiptom fölötti protektorátus megszüntetéséről és Egyiptomnak mint „független királyságnak" az elismeréséről

február — Olaszországban megalakul a Munka Szövetsége — a Szocialista Párt, az Általános Munkásszövetség és több más szakszervezet antifasiszta tömörülése

— Kubából kivonják az amerikai csapatokat

március 12 — Az Azerbajdzsán, az Örmény és a Grúz SZSZK Központi Végrehajtó Bizottsága képviselőinek Tbilisziben tartott konferenciáján aláírják a kaukázusontúli köztársaságok szövetségi szerződését. Megalakul a Szocialista Szovjet Köztársaságok Kaukázusontúli Föderációja

március 25 — Brazília Kommunista Pártjának alakuló kongresszusa Rio de Janeiróban

március 27—április 2 — Az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt XI. kongresszusa

április 2—6 — A három Internacionálé végrehajtó bizottságának berlini konferenciája

április 10—május 19 — A génuai konferencia. Gazdasági és pénzügyi kérdések a napirenden

április 16 — Rapallóban szovjet—német szerződést írnak alá a diplomáciai kapcsolatok felvételéről és a pénzügyi igények megszüntetéséről

május 1	— Kuangcsouban megkezdődik a kínai szakszervezetek I. országos kongresszusa
	— A hunani munkások általános sztrájkja
május—június	— Nemzetgyűlési választások Magyarországon
június 15	— A kínai militaristák megdöntik Szun Jat-szen kormányát
június 15—július 20	— A hágai konferencia. Napirenden az adósságok és az Oroszországban államosított külföldi vállalatok kérdése
június 26—július 1	— Az Egységes Általános Munkásszövetség (CGTU) megalakulása Franciaországban
június 28—1923. április 30	— Polgárháború Írországban
július 15	— A Japán Kommunista Párt megalakulása
július	— Kína Kommunista Pártjának második kongresszusa Sanghajban. A pártprogram elfogadása
augusztus 26	— A török csapatok általános támadást indítanak az intervenciósok ellen Anatóliában
szeptember 4	— A Kuomintang sanghaji konferenciája a kommunisták részvételével
szeptember 18	— Anatóliából kiszorítják az intervenciós csapatokat
október 4	— Az Ausztriának nyújtandó nemzetközi kölcsönre vonatkozó genfi jegyzőkönyvek aláírása
október 11	— Mudanyában fegyverszünetet írnak alá az antanthatalmak és Törökország között
október 19	— Angliában megbukik a Lloyd George-kormány
október 25	— Vlagyivosztokból kivonják a japán csapatokat
október 28	— A fasiszta fegyveres osztagok bevonulnak Rómába. Olaszországban megkezdődik a fasiszta diktatúra
október	— A német forradalmi üzemi bizottságok I. országos kongresszusa
november 5—december 5	— A Kommunista Internacionálé IV. kongresszusa
november 13	— Lenin „Az oroszországi forradalom öt éve és a világforradalom távlatai" címmel beszámolót tart a Kommunista Internacionálé IV. kongresszusán
november 14—16	— A Wirth-kormány lemondása és W. Cuno kormányalakítása Németországban
november 15	— A Távol-keleti Köztársaság beolvad az OSZSZSZK-ba
november 20	— Lenin beszéde a moszkvai szovjet teljes ülésén
	— Lausanne-ban megkezdődik a Törökország és az antanthatalmak közti békeszerződéssel és a fekete-tengeri tengerszorosok kérdésével foglalkozó konferencia
december 2—12	— A moszkvai leszerelési konferencia
december 13	— Az ukrajnai szovjetek VII. országos kongresszusának nyilatkozata a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének megalakításáról
	— A Kaukázusontúli Föderáció szovjetjeinek I. kongresszusa elhatározza a Kaukázusontúli Szocialista Szövetségi Szovjet Köztársaság megalakítását és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének létrehozását
december 18	— A belorusz szovjetek IV. országos kongresszusa határozatot hoz a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének megalakításáról
december 26	— A X. összoroszországi szovjetkongresszus határozatot hoz a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének megalakításáról
december 30	— A Szovjetunió I. szovjetkongresszusa jóváhagyja a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének megalakításáról szóló nyilatkozatot és szerződést
1923. január 11	— A francia—belga csapatok megszállják a Ruhr-vidéket
január—március	— Lenin utolsó cikkei: „Naplójegyzetek", „A szövetkezetekről", „Hogyan szervezzük át a Munkás-Paraszt Felügyeletet", „Forradalmunkról", „Inkább kevesebbet, de jobban"
január—szeptember 27	— Passzív ellenállás a Ruhr-vidéken
január 31	— Magyarország belép a Népszövetségbe
február 4—9	— Sztrájk a Peking—Hankou vasútvonalon
február 21	— Szun Jat-szen Kuangcsouban (Kantonban) megalakítja Dél-Kína kormányát

március 27	— Japánellenes tüntetések Pekingben, Sanghajban és más városokban amiatt, hogy Japán megtagadta Lüsun és Dairen visszaadását Kínának. A japán áruk bojkottjának kezdete
április 10	— Afganisztán alkotmányának törvénybe iktatása
április 17—24	— Az Oroszországi Kommunista Párt XII. kongresszusa
május 8	— Anglia ultimátumjellegű követeléseket támaszt a szovjet kormánnyal szemben („Curzon-ultimátum")
május 10	— Lausanne-ban meggyilkolják Vorovszkijt
május 12	— Tiltakozó tömegtüntetés Moszkvában a „Curzon-ultimátum" ellen
május 21	— A II. és a két és feles Internacionálé hamburgi egyesülési kongresszusa. Megalakul a Szocialista Munkás Internacionálé
június 8—9	— Fasiszta államcsíny Bulgáriában
július 6	— A Központi Végrehajtó Bizottság 2. ülésszaka törvénybe iktatja a Szovjetunió alkotmányát
július 20	— Meggyilkolják F. Villát, a mexikói felkelők vezetőjét
július 24	— Lausanne-ban aláírják az antanthatalmak és Törökország közötti békeszerződést, a tengerszorosokra vonatkozó megállapodást és néhány más okmányt
augusztus 12—14	— Általános sztrájk Németországban
augusztus 19	— Moszkvában megnyílik az első mezőgazdasági és kisipari kiállítás
augusztus 31— szeptember 27	— A fasiszta Olaszország kísérletet tesz Korfu görög sziget elfoglalására
szeptember 13	— Államcsíny Spanyolországban. Primo de Rivera katonai monarchista diktatúrát vezet be
szeptember 19—29	— Antifasiszta felkelés Bulgáriában
október 6	— Az antantcsapatok kiürítik Isztambult. A török csapatok bevonulása Isztambulba
október 9	— A Reichstag rendkívüli teljhatalommal ruházza fel a Stresemann-kormányt
október 10—16	— Szászországban és Türingiában munkáskormány alakul a baloldali szociáldemokraták és kommunisták részvételével
október 23—25	— A hamburgi felkelés
október 29	— Törökországban kikiáltják a köztársaságot
	— Riza kánt Irán miniszterelnökévé nevezik ki
október 30— november 12	— Ebert utasítására Szászországban, majd Türingiában is feloszlatják a munkáskormányt
november 5—8	— Általános politikai sztrájk Lengyelországban. A krakkói és boriszlavi munkásfelkelés
november 23	— Németország Kommunista Pártjának betiltása
december 6	— Huerta reakciós lázadása Mexikóban
	— Az angol parlamenti választásokon győzelmet aratnak a munkáspártiak

I. IRODALOM ÉS FORRÁSOK A KÖTET EGÉSZÉHEZ

LENIN MŰVEI

Lenin: Néhány megjegyzés P. Maszlov „válaszához". Lásd *Lenin* Művei. 15. köt. Szikra 1955. 258—269. old.

Lenin: A háború és az oroszországi szociáldemokrácia. Lásd *Lenin* Művei. 21. köt. Szikra 1951. 11—21. old.

Lenin: A bolsevikoknak kézbe kell venniök a hatalmat. Lásd *Lenin* Művei. 26. köt. Szikra 1952. 1—3. old.

Lenin: Marxizmus és felkelés. Lásd *Lenin* Művei. 26. köt. 4—10. old.

Lenin: A válság megérett. Lásd *Lenin* Művei. 26. köt. 59—70. old.

Lenin: Megtartják-e a bolsevikok az államhatalmat? Lásd *Lenin* Művei. 26. köt. 71—126. old.

Lenin: Egy kívülálló tanácsai. Lásd *Lenin* Művei. 26. köt. 174—176. old.

Lenin: Az OSZDMP Központi Bizottságának 1917. október 10-i (23-i) ülése. Jegyzőkönyvi feljegyzés. Előadói beszéd. Határozat. Lásd *Lenin* Művei. 26. köt. 184—186. old.

Lenin: Az OSZDMP Központi Bizottságának 1917. október 16-i (29-i) ülése. Jegyzőkönyvi feljegyzés. Lásd *Lenin* Művei. 26. köt. 187—189. old.

Lenin: Levél a Központi Bizottság tagjaihoz. 1917. október 24 (november 6). Lásd *Lenin* Művei. 26. köt. 232—233. old.

Lenin: Oroszország polgáraihoz! Lásd *Lenin* Művei. 26. köt. 234. old.

Lenin: A munkás- és katonaküldöttek szovjetjeinek második összoroszországi kongresszusa. 1917. október 25—26 (november 7—8).

Munkások, katonák és parasztok! Lásd *Lenin* Művei. 26. köt. 245—246. old.

Előadói beszéd a békéről. Október 26 (november 8). Lásd *Lenin* Művei. 26. köt. 247—252. old.

Zárszó a békéről mondott előadói beszédhez. Október 26 (november 8). Lásd *Lenin* Művei. 26. köt. 253—256. old.

Előadói beszéd a földről. Október 26 (november 8). Lásd *Lenin* Művei. 26. köt. 257—262. old.

Határozat a munkás- és parasztkormány megalakításáról. Lásd *Lenin* Művei. 26. köt. 263—264. old.

Lenin: A lakossághoz. Lásd *Lenin* Művei. 26. köt. 303—305. old.

Lenin: A munkás-, katona- és parasztküldöttek szovjetjeinek harmadik összoroszországi kongresszusa. 1918. január 10—18 (23—31).

Beszámoló a Népbiztosok Tanácsának munkájáról. Január 11 (24). Lásd *Lenin* Művei. 26. köt. 471—490. old.

Zárszó a kongresszus befejezése előtt. Január 18 (31). Lásd *Lenin* Művei. 26. köt. 496—500. old.

Lenin: A forradalmi frázisról. Lásd *Lenin* Művei. 27. köt. Szikra 1952. 1—12. old.

Lenin: Veszélyben a szocialista haza! Lásd *Lenin* Művei. 27. köt. 15—16. old.

Lenin: A szerencsétlen béke. Lásd *Lenin* Művei. 27. köt. 36—37. old.

Lenin: Az OSZD(b)MP Központi Bizottságának álláspontja az annexiós különbéke kérdésében. Lásd *Lenin* Művei. 27. köt. 43—46. old.

Lenin: Különös és szörnyűséges. Lásd *Lenin* Művei. 27. köt. 53—61. old.

Lenin: Az OK(b)P hetedik kongresszusa. 1918. március 6—8.

Előadói beszéd a háborúról és a békéről. Március 7. Lásd *Lenin* Művei. 27. köt. 73—96. old.

Előadói beszéd a pártprogram felülvizsgálásáról és a párt nevének megváltoztatásáról. Március 8 (este). Lásd *Lenin* Művei. 27. köt. 114—127. old.

Lenin: A tudományos-technikai munkák tervének vázlata. Lásd *Lenin* Művei. 27. köt. 319—320. old.

Lenin: A „baloldali" gyerekességről és a kispolgáriasságról. Lásd *Lenin* Művei. 27. köt. 323—355. old.

Lenin: Látnoki szavak. Lásd *Lenin* Művei. 27. köt. 506—512. old.

Lenin: A munkás-, paraszt-, katona- és vöröskatona-küldöttek szovjetjeinek V. összoroszországi kongresszusa. 1918. július 4—10. A Népbiztosok Tanácsának beszámolója. 1918. július 5. Lásd *Lenin* Művei. 27. köt. 517—541. old.

Lenin: Beszéd az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság, a moszkvai szovjet, a moszkvai üzemi bizottságok és szakszervezetek együttes ülésén, 1918. július 29-én. Lásd *Lenin* Művei. 28. köt. Szikra 1952. 1—19. old.

Lenin: Levél az amerikai munkásokhoz. Lásd *Lenin* Művei. 28. köt. 49—64. old.

Lenin: Beszéd az I. összoroszországi közoktatásügyi kongresszuson, 1918. augusztus 28-án. Lásd *Lenin* Művei. 28. köt. 74—78. old.

Lenin: Levél a Kazany elfoglalásában részt vett vöröskatonákhoz. Lásd *Lenin* Művei. 28. köt. 91. old.

Lenin: Előadói beszéd az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság, a moszkvai szovjet, az üzemi bizottságok és a szakszervezetek együttes ülésén, 1918. október 22-én. Lásd *Lenin* Művei. 28. köt. 106—120. old.

Lenin: Az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság, a moszkvai szovjet, az üzemi bizottságok és a szakszervezetek együttes ülésének 1918. október 22-i határozata. Lásd *Lenin* Művei. 28. köt. 121—123. old.

Lenin: A munkás-, paraszt-, kozák- és vöröskatona-küldöttek szovjetjeinek VI., rendkívüli összoroszországi kongresszusa. 1918. november 6—9. Beszéd a nemzetközi helyzetről. November 8. Lásd *Lenin* Művei. 28. köt. 147—161. old.

Lenin: Pityirim Szorokin értékes beismerései. Lásd *Lenin* Művei. 28. köt. 182—191. old.

Lenin: A proletárforradalom és a renegát Kautsky. Lásd *Lenin* Művei. 28. köt. 229—334. old.

Lenin: Levél Európa és Amerika munkásaihoz. Lásd *Lenin* Művei. 28. köt. 450—458. old.

Lenin: A Kommunista Internacionálé I. kongresszusa. 1919. március 2—6. Tézisek és előadói beszéd a burzsoá demokráciáról és a proletariátus diktatúrájáról. Március 4. Lásd *Lenin* Művei. 28. köt. 481—499. old.

Lenin: Amit kivívtunk és írásba foglaltunk. Lásd *Lenin* Művei. 28. köt. 502—504. old.

Lenin: Emlékbeszéd J. M. Szverdlovról az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság rendkívüli ülésén, 1919. március 18-án. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. Szikra 1953. 78—84. old.

Lenin: Az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt VIII. kongresszusa. 1919. március 18—23.

Előadói beszéd a pártprogramról. Március 19. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. 159—181. old.

Üdvözlő szikratávirat a kongresszus nevében a Magyar Tanácsköztársaság kormányának. Március 22. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. 194. old.

Előadói beszéd a falusi munkáról. Március 23. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. 195—213. old.

Határozat a középparasztsághoz való viszonyról. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. 215—218. old.

Beszéd a kongresszus befejezése alkalmából. Március 23. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. 219—223. old.

Lenin: Üdvözlet drótnélküli távírón a Magyar Tanácsköztársaság kormányának. 1919. március 22. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. 224. old.

Lenin: A Kun Bélának küldött szikratávirat. 1919. március 23. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. 225. old.

Lenin: Tájékoztatás a Kun Bélával szikratávírón folytatott beszélgetésről. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. 242—243. old.

Lenin: A Munkás- és Vöröskatona-küldöttek Moszkvai Szovjetjének rendkívüli plenáris ülése. 1919. április 3. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. 255—273. old.

Lenin: Az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt Központi Bizottságának irányelvei a keleti front helyzetével kapcsolatban. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. 278—281. old.

Lenin: A Harmadik Internacionálé és helye a történelemben. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. 308—316. old.

Lenin: Beszéd a moszkvai csomópont vasutasainak konferenciáján, 1919. április 16-án. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. 317—322. old.

Lenin: Üdvözlet a Bajor Tanácsköztársaságnak. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. 328—329. old.

Lenin: Az I. összoroszországi iskolánkívüli oktatási kongresszus. 1919. május 6—19. Beszéd a szabadság és egyenlőség jelszavával való népbutításról. Május 19. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. 342—382. old.

Lenin: Üdvözlet a magyar munkásoknak. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. 393—397. old.

Lenin: A nagy kezdeményezés. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. 415—443. old.

Lenin: Mind egy szálig harcra Gyenyikin ellen! Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. 445—465. old.

Lenin: Beszéd a közellátási és a hadihelyzetről az üzemi bizottságok, a szakszervezetek és a Moszkvai Központi Munkásszövetkezet megbízottainak moszkvai konferenciáján, 1919. július 30-án. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. 536—548. old.

Lenin: Levél a munkásokhoz és parasztokhoz a Kolcsakon aratott győzelem alkalmából. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. 570—578. old.

Lenin: Hogyan használja fel a burzsoázia a renegátokat. Lásd *Lenin* Művei. 30. köt. Szikra 1953. 9—21. old.

Lenin: Az amerikai munkásokhoz. Lásd *Lenin* Művei. 30. köt. 22—23. old.

Lenin: Válasz a „Chicago Daily News" amerikai lap tudósítójának kérdéseire. Lásd *Lenin* Művei. 30. köt. 34—35. old.

Lenin: Üdvözlet az olasz, francia és német kommunistáknak. Lásd *Lenin* Művei. 30. köt. 36—47. old.

Lenin: A moszkvai párthét eredményei és feladataink. Lásd *Lenin* Művei. 30. köt. 56—60. old.

Lenin: A szovjethatalom két éve. Lásd *Lenin* Művei. 30. köt. 110—112. old.

Lenin: A turkesztáni kommunista elvtársakhoz. Lásd *Lenin* Művei. 30. köt. 124. old.

Lenin: Előadói beszéd a keleti népek kommunista szervezeteinek II. összoroszországi kongresszusán, 1919. november 22-én. Lásd *Lenin* Művei. 30. köt. 138—150. old.

Lenin: A VII. összoroszországi szovjetkongresszus. 1919. december 5—9.

Az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottságnak és a Népbiztosok Tanácsának beszámolója. December 5. Lásd *Lenin* Művei. 30. köt. 197—223. old.

Zárszó az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottságnak és a Népbiztosok Tanácsának beszámolójához. December 6. Lásd *Lenin* Művei. 30. köt. 224—235. old.

Lenin: Beszéd a moszkvai csomópont vasutasainak konferenciáján, 1920. február 5-én. Lásd *Lenin* Művei. 30. köt. 344—345. old.

Lenin: Válasz a „New York Evening Journal" című amerikai lap tudósítójának kérdéseire. Lásd *Lenin* Művei. 30. köt. 366—368. old.

Lenin: Előadói beszéd a dolgozó kozákok I. összoroszországi kongresszusán, 1920. március 1-én. Lásd *Lenin* Művei. 30. köt. 381—402. old.

Lenin: Beszéd a hajózási munkások III. összoroszországi kongresszusán, 1920. március 15-én. Lásd *Lenin* Művei. 30. köt. 429—436. old.

Lenin: Az OK(b)P IX. kongresszusa. 1920. március 29—április 5.

A Központi Bizottság beszámolója. Március 29. Lásd *Lenin* Művei. 30. köt. 447—467. old.

Zárszó a Központi Bizottság beszámolójához. Március 30. Lásd *Lenin* Művei. 30. köt. 468—477. old.

Lenin: „Baloldaliság" — a kommunizmus gyermekbetegsége. Lásd *Lenin* Művei. 31. köt. Szikra 1951. 1—111. old.

Lenin: A nemzeti és gyarmati kérdésről szóló tézisek tervezete. Lásd *Lenin* Művei. 31. köt. 138—145. old.

Lenin: A Kommunista Internacionáléba való felvétel feltételei. Lásd *Lenin* Művei. 31. köt. 202—208. old.

Lenin: A Kommunista Internacionálé II. kongresszusa. 1920. július 19—augusztus 7.

Előadói beszéd a nemzetközi helyzetről és a Kommunista Internacionálé alapvető feladatairól. Július 19. Lásd *Lenin* Művei. 31. köt. 212—233. old.

Beszéd a kommunista párt szerepéről. Július 23. Lásd *Lenin* Művei. 31. köt. 234—238. old.

A nemzeti és gyarmati kérdésben kiküldött bizottság jelentése. Július 26. Lásd *Lenin* Művei. 31. köt. 239—245. old.

Lenin: Beszéd a bőripari munkások és alkalmazottak kongresszusán, 1920. október 2-án. Lásd *Lenin* Művei. 31. köt. 304—318. old.

Lenin: Beszéd a Moszkva-kormányzósági kerületi, járási és falusi végrehajtó bizottságok elnökeinek konferenciáján, 1920. október 15-én. Lásd *Lenin* Művei. 31. köt. 323—340. old.

Lenin: Az Olasz Szocialista Pártban folyó harcról. Lásd *Lenin* Művei. 31. köt. 387—407. old.

Lenin: Beszéd az OK(b)P moszkvai szervezetének aktívagyűlésén, 1920. december 6-án. Lásd *Lenin* Művei. 31. köt. 452—473. old.

Lenin: A VIII. összoroszországi szovjetkongresszus. 1920. december 22—29.

Előadói beszéd a VIII. szovjetkongresszus OK(b)P frakciójában a koncessziókról. December 21. Lásd *Lenin* Művei. 31. köt. 477—501. old.

Beszámoló a Népbiztosok Tanácsának tevékenységéről.

December 22. Lásd *Lenin* Művei. 31. köt. 502—535. old.

Lenin: A szakszervezetekről, a jelenlegi helyzetről és Trockij hibáiról. Lásd *Lenin* Művei. 32. köt. Szikra 1953. 1—27. old.

Lenin: Beszéd a vas- és fémmunkások moszkvai nagykonferenciáján, 1921. február 4-én. Lásd *Lenin* Művei. 32. köt. 103—106. old.

Lenin: Beszéd a Munkás- és Parasztküldöttek Moszkvai Szovjetjének plénumán, 1931. február 28-án. Lásd *Lenin* Művei. 32. köt. 147—160. old.

Lenin: Az OK(b)P X. kongresszusa. 1921. március 8—16.

Beszámoló az OK(b)P Központi Bizottságának politikai tevékenységéről. Március 8. Lásd *Lenin* Művei. 32. köt. 172—196. old.

Előadói beszéd az egész terményfelesleg kötelező beszolgáltatásának természetbeni adóval való helyettesítéséről. Március 15. Lásd *Lenin* Művei. 32. köt. 222—238. old.

Előadói beszéd a pártegységről és az anarcho-szindikalista elhajlásról. Március 16. Lásd *Lenin* Művei 32. köt. 260—268. old.

Lenin: A terményadóról. Lásd *Lenin* Művei. 32. köt. 351—391. old.

Lenin: A Kommunista Internacionálé III. kongresszusa. 1921. június 22—július 12.

Az Oroszországi Kommunista Párt taktikájáról mondott előadói beszéd tézisei. (Eredeti tervezet.) Lásd *Lenin* Művei. 32. köt. 487—496. old.

Beszéd a Kommunista Internacionálé taktikájának védelmében. Július 1. Lásd *Lenin* Művei. 32. köt. 503—513. old.

Lenin: Felhívás a nemzetközi proletariátushoz. Lásd *Lenin* Művei. 32. köt. 539—540. old.

Lenin: Levél a német kommunistákhoz. Lásd *Lenin* Művei. 32. köt. 551—563. old.

Lenin: Új idők, régi hibák új köntösben. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. Szikra 1953. 1—10. old.

Lenin: A Munkás-Paraszt Felügyelet feladatainak, e feladatok értelmezésének és teljesítésének kérdéséhez. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 24—30. old.

Lenin: A VII. Moszkva-kormányzósági pártkonferencia. 1921. október 29—31. Az új gazdasági politikáról. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 65—93. old.

Lenin: A IX. összoroszországi szovjetkongresszus. 1921. december 23—28.

A köztársaság bel- és külpolitikájáról. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 129—166. old.

A IX. összoroszországi szovjetkongresszus utasítása a gazdasági munka kérdéseivel kapcsolatban. 1921. december 28. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 167—170. old.

Lenin: A Szovjet Köztársaság nemzetközi és belső helyzetéről. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 203—218. old.

Lenin: Az OK(b)P XI. kongresszusa. 1922. március 27—április 2.

Beszéd a kongresszus megnyitásakor. Március 27. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 255—256. old.

Az OK(b)P Központi Bizottságának politikai beszámolója. Március 27. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 257—304. old.

Beszéd a kongresszus záróülésén. Április 2. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 320—322. old.

Lenin: Túlságosan nagy árat fizettünk. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 326—330. old.

Lenin: Az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság határozata a génuai konferencián részt vett küldöttség jelentéséről. Tervezet. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 353—354. old.

Lenin: Feljegyzés a Politikai Irodának a nagyhatalmi sovinizmus elleni harcról. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 369. old.

Lenin: Interjú Farbmannak, az „Observer" és a „Manchester Guardian" tudósítójának. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 381—387. old.

Lenin: A Kommunista Internacionálé IV. kongresszusa. 1922. november 5—december 5. Az oroszországi forradalom öt éve és a világforradalom távlatai. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 417—432. old.

Lenin: Beszéd a moszkvai szovjet plénumán, 1922. november 20-án. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 435—443. old.

Lenin: Megjegyzések hágai delegációnk feladatainak kérdéséhez. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 447—451. old.

Lenin: Az összukrajnai szovjetkongresszusnak. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 454. old.

Lenin: Levél I. V. Sztálinnak a Központi Bizottság tagjai számára a X. összoroszországi szovjetkongresszuson való felszólalás ügyében. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 460. old.

Lenin: Naplójegyzetek. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 461—466. old.

Lenin: A szövetkezetekről. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 467—475. old.

Lenin: Forradalmunkról. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 476—481. old.

Lenin: Hogyan szervezzük át a munkás-paraszt felügyeletet. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 482—487. old.

Lenin: Inkább kevesebbet, de jobban. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 488—504. old.

Lenin: Kuusinen és Sirola elvtársnak, s a Finn Szociáldemokrata Munkáspárt más tagjainak. 1917. november 11 (24). Lásd *Lenin* Művei. 35. köt. Szikra 1956. 308. old.

Lenin: Távirat a keleti front Forradalmi Katonai Tanácsának. 1919. május 29. Lásd *Lenin* Művei. 35. köt. 377. old.

Lenin: Kun Bélának. 1919. június 18. Lásd *Lenin* Művei. 36. köt. Budapest 1958. 525. old.

Lenin: A X. országos szovjetkongresszusra szánt, de el nem mondott beszéd vázlata. Lásd *Lenin* Művei. 36. köt. 596—597. old.

Lenin: Levél a kongresszushoz. Lásd *Lenin* Művei. 36. köt. 599—606. old.

Lenin: Az Állami Tervbizottságnak törvényhozó funkciókkal való felruházásáról. Lásd *Lenin* Művei. 36. köt. 607—611. old.

Lenin: A nemzetiségek, illetve az „autonomizálás" kérdéséhez. Lásd *Lenin* Művei. 36. köt. 614—620. old.

В. И. Ленин: Письмо членам Политбюро КК РКП(б) 14—15 марта 1922 г. Ленинский сборник XXX. М. 1959. с. 456.

В. И. Ленин: Об образовании СССР. Ленинский сборник XXX. М. 1959. с. 496—498.

A KOMMUNISTA ÉS MUNKÁSPÁRTOK VEZETŐINEK MŰVEI ÉS PROGRAMDOKUMENTUMOK

Az emberiség békéjéért, jövőjéért. A kommunista és munkáspártok nyilatkozata és békefelhívása. Kossuth Könyvkiadó 1957.; A békéért, a nemzeti függetlenségért, a demokráciáért, a szocializmusért. A kommunista és munkáspártok 1960 novemberi nyilatkozata és kiáltványa a világ népeihez. Kossuth Könyvkiadó 1961.

J. Cedenbal: Csojbalszan marsall élete és tevékenysége. Szikra 1953.

H. Csojbalszan: A mongol népi forradalom történetének rövid vázlata. Szikra 1953.

W. Z. Foster: Az amerikai földrész rövid politikai története. Szikra 1952.

W. Z. Foster: Az Egyesült Államok Kommunista Pártjának története. Szikra 1953.

M. V. Frunze: Az európai civilizátorok és Marokkó. Lásd *M. V. Frunze:* Válogatott művei. II. köt. Zrínyi Kiadó 1959. 480—574. old.

M. V. Frunze: Az egységes katonai doktrína és a Vörös Hadsereg. Lásd *M. V. Frunze:* Válogatott művei. II. köt. Zrínyi Kiadó 1959. 9—30. old.

M. V. Frunze: A Vörös Hadsereg katonai-politikai nevelése. Lásd *M. V. Frunze:* Válogatott művei. II. köt. Zrínyi Kiadó 1959. 46—79. old.

N. Sz. Hruscsov: A kommunista világmozgalom újabb győzelmeiért. Lásd Béke és Szocializmus, 1961. 1. sz. 3—48. old.

N. Sz. Hruscsov: A Nagy Októberi Szocialista Forradalom negyven éve. Kossuth Könyvkiadó 1957. 3—74. old.

N. K. Krupszkaja: Közoktatás és demokrácia. Tankönyvkiadó 1957.

N. K. Krupszkaja: Visszaemlékezések Leninre. Kossuth Könyvkiadó 1959.

Kun Béla: A magyarországi proletárforradalom tanulságai. Lásd *Kun Béla:* A Magyar Tanácsköztársaságról. Kossuth Könyvkiadó 1958. 501—509. old.

V. O. Kuusinen: A finn forradalom. Wien 1921.

Karl Liebknecht: Mit akar a Spartakus Szövetség? Lásd *Karl Liebknecht:* Válogatott beszédek és írások. Szikra 1954. 466—478. old.

Karl Liebknecht: Azért is. Lásd *Karl Liebknecht:* Válogatott beszédek és írások. Szikra 1954. 484—488. old.

Karl Liebknecht: Mi a teendő? Lásd *Karl Liebknecht:* Válogatott beszédek és írások. Szikra 1954. 445—457. old.

Rosa Luxemburg: Berlinben rend van. Lásd *Rosa Luxemburg:* Válogatott beszédek és írások. Kossuth Könyvkiadó 1960. 526—530. old.

Rosa Luxemburg: Beszéd a programról a Németországi Kommunista Párt (Spartakus-szövetség) alakuló kongresszusán, 1918. december 30. Lásd *Rosa Luxemburg:* Válogatott beszédek és írások. Kossuth Könyvkiadó 1960. 486—510. old.

Rosa Luxemburg: A kezdet. Lásd *Rosa Luxemburg:* Válogatott beszédek és írások. Kossuth Könyvkiadó 1960. 439—442. old.

Mao Ce-tung: A május 4-i mozgalom. Lásd *Mao Ce-tung:* Válogatott művei. 3. köt. Szikra 1954. 9—15. old.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának programja. Lásd Az SZKP XXII. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1962. 711—834. old.

J. V. Sztálin: Az októberi forradalom és az orosz kommunisták taktikája. Lásd *Sztálin* Művei. 6. köt. Szikra 1951. 395—442. old.

Palmiro Togliatti: Az Olasz Kommunista Párt. Kossuth Könyvkiadó 1960.

Д. Н. Айдит: Индонезийское общество и индонезийская революция. Пер. с англ. М. 1958.

Д. Н. Айдит: Краткая история Коммунистической партии Индонезии. Пер. с англ. М. 1956.

Дж. Голлан: Политическая система Великобритании. Пер. с англ. М. 1955.

А. Грамши: Коммунистическая партия. В кн.: *Антонио Грамши.* Избранные произведения. Т. I. М. 1957, с. 203—213.

Г. Димитров: Задачи рабочих профсоюзов. В кн.: *Георгий Димитров.* Избранные произведения. Т. I. М. 1957, с. 61—77.

Г. Димитров: Единый рабочий фронт. В кн.: *Георгий Димитров.* Избранные произведения. Т. I. М. 1957, с. 89—94.

Г. Димитров: Единый фронт и наступление капитала. В кн.: *Георгий Димитров.* Избранные произведения. Т. I. М. 1957, с. 95—98.

Г. Димитров: Открытое письмо рабочим и крестьянам Болгарии. Октябрь 1923 г. В кн.: *Георгий Димитров.* Избранные произведения. Т. I. М. 1957, с. 123—129.

Г. Димитров: Что предстоит? В кн.: *Георгий Димитров.* Избранные произведения. Т. I. М. 1957, с. 145—148.

Г. Димитров: Октябрьская революция и Балканы. В кн.: *Георгий Димитров.* Избранные произведения. Т. I. М. 1957, с. 280—286.

Д. Ибаррури: Октябрьская социалистическая революция и испанский рабочий класс. — Коммунистический Интернационал и рабочий фронт. — 40 лет Коммунистической партии Испании, ее корни, идеологическая деятельность. — Обращение к молодежи. М. 1960.

М. И. Калинин: К двадцатилетию образования СССР (1922—1942 гг.). М. 1942.

М. И. Калинин: Что делает Советская власть для осуществления демократии. В кн.: *М. И. Калинин.* Избранные произведения. Т. 2. М. 1960, с. 51—85.

С. Катаяма: К вопросу о зарождении и развитии марксизма в Японии. В кн.: *Сэн Катаяма.* Статьи и мемуары. М. 1959, с. 79—108. (АН СССР. Ин-т востоковедения.)

С. Катаяма: К 15-летию рисовых бунтов 1918 года в Японии. В кн.: *Сэн Катаяма.* Статьи и мемуары. М. 1959, с. 121—139.

В. Коларов: События 1923 года и их урок. В кн.: *Г. Димитров, В. Коларов, В. Червенков.* Сентябрьское восстание. 1923—1953. [София 1953], с. 48—80.

Н. К. Крупская: О Ленине. Сборник статей. М. 1960.

Д. Мануильский: Кризис Французской коммунистической партии и пути его изживания. М. 1923.

Г. Поллит: Очерки английского профдвижения. Пер. с англ. 2-е доп. изд. М. 1925.

П. Стучка: В министерском кресле. В сб.: *П. Стучка.* В борьбе за Октябрь. Рига 1960, с. 210—226.

М. Торез: Жизненные силы идей Октября. В кн.: *Морис Торез.* Избранные произведения. Т. 2. М. 1959, с. 499—519.

М. Торез: Октябрь указал нам путь. В кн.: *Морис Торез.* Избранные произведения. Т. 2. М. 1959, с. 520—540.

В. Ульбрихт: О Ноябрьской революции 1918 года в Германии. — Новая и новейшая история. 1959. № 1, с. 9—28.

В. Ульбрихт: О характере Ноябрьской революции. — Вопросы истории. 1958. № 8, с. 63—71.

Ф. Фюрнберг: Коммунистическая партия Австрии. М.—Л. 1928.

Великая Октябрьская революция и мировое освободительное движение. (Сборник статей государств. деятелей социалистических стран и руководителей коммунистических и рабочих партий.) Т. 1—2. М. 1958.

T. Buck: Our fight for Canada. Toronto 1959.

T. Buck: Thisty years. The story of the communist movement in Canada. Toronto 1952.

M. Cachin: Vingt ans du pouvoir soviétique. Paris 1937.

W. Foster: The great steel strike and its lessons. New York 1920.

W. Gallacher: Revolt on the Clyde. An Autobiography. London 1949.

J. Gollan: 30 years of struggle. London 1950. (The record of the British Communist Party.)

W. Z. Foster: History of the Three Internationals. New York 1955. Részben magyarul is. *W. Z. Foster:* A III. Internacionálé. Szikra 1956.

A. Gramsci: L'ordine nuovo. Torino 1954.

O. Grotewohl: Dreißig Jahre später. Die Novemberrevolution und die Lehren der Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung. Berlin 1948.

W. Pieck: Die Bedeutung der Lehren der Oktoberrevolution für den Kampf des deutschen Volkes um den Frieden, um die Einheit Deutschlands. Reden und Aufsätze. Bd. II. Berlin 1952. S. 580—592.

W. Pieck: Die Gründung der KPD. Erinnerungen an die Novemberrevolution. Reden und Aufsätze. Bd. I. Berlin 1952. S. 80—122.

H. Pollit: Serving my time. An apprenticeship to politics. London 1950.

E. Thälmann: Die Lehren des Hamburger Aufstandes. Reden und Aufsätze zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung. Bd. I. Berlin 1955. S. 254—264.

E. Thälmann: 9 November 1918 — die Geburtsstunde der deutschen Revolution. Reden und Aufsätze zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung. Bd. II. Berlin 1955. S. 16—19.

M. Thorez: Le quarantième anniversaire du Parti communiste français — „Cahiers du communisme". 1960. N° 10. p. 1434—1509.

W. Ulbricht: Die Novemberrevolution und der Kampf der deutschen Arbeiterklasse in der Nachkriegskrise des deutschen Kapitalismus. In *Walter Ulbricht.* Zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung. Aus Reden und Aufsätzen. Bd. 1. Berlin 1955. S. 7—153.

IRODALOM

A diplomácia története. 2. *V. M. Hvosztov—J. J. Minc:* Az újkori diplomácia története. Szikra 1948. 3. *J. J. Minc—V. P. Potemkin—N. P. Kolcsanovszkij:* Az újkori diplomácia története (1919—1939). A diplomácia a második világháború előkészítésének periódusában. Szikra 1950.

Lenin élete. Kossuth Könyvkiadó 1961.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának története. 2. kiad. Kossuth Könyvkiadó 1964.

Всемирно-историческое значение Великой Октябрьской социалистической революции. Сборник статей под. общ. ред. И. А. Дорошева. М. 1957.

История международных отношений и внешней политики СССР. 1917—1939 гг. Под ред. В. Г. Трухановского. Т. 1. М. 1961. (Ин-т междунар. отношений.)

История СССР. Эпоха социализма. Учебное пособие. Отв. ред. М. П. Ким. М. 1957. (АН СССР. Ин-т истории.)

История южных и западных славян. Учебник для ун-тов. Отв. ред. С. А. Никитин. М. 1957. (АН СССР. Ин-т славяноведения.)

Международное значение Великой Октябрьской социалистической революции. Сборник статей. Отв. ред. И. И. Минц. М. 1958.

И. И. Минц. Международное значение Октябрьской революции. М. 1957.

Мировые экономические кризисы. 1848—1935. Под общ. ред. Е. Варга. Т. I, 3. М. 1937—1939. (АН СССР. Ин-т мирового хозяйства и мировой политики.)

Новейшая история. Часть I (1917—1939). Учебное пособие. Под общ. ред. З. А. Замысловой. М. 1958. (Высшая партийная школа при ЦК КПСС.)

Новейшая история стран Западной Европы и Америки. Учебное пособие. Т. I. 1918—1939. Отв. ред. Н. И. Саморуков. М. 1959. (АН СССР. Ин-т истории.)

Новейшая история стран зарубежного Востока. Учебное пособие. Вып. I (1918—1929 гг.). Ред. коллегия: И. М. Рейснер и др. М. 1954.

Октябрьская революция и зарубежные славянские народы. Сборник статей под ред. А. Я. Манусевича. М. 1957.

M. Baumont: La faillite de la paix (1918—1939). 3e éd. Paris 1951. (Peuples et civilisations. XX.)

E. L. Bogart: Economic history of Europe. 1760—1939. London 1942.

R. L. Buell: Europe: a history of ten years. New York 1929.

F. P. Chambers a. o.: This age of conflict. A contemporary world history 1914 to present. Rev. ed. London 1950.

G. D. H. Cole: Communism and social democracy. 1914—1931. Pt. 1—2. London 1958.

Contemporary Europe. A study of national, international, economic, and cultural trends. A symposium. New York 1941.

G. M. Gathorne-Hardy: A short history of international affairs. 1920—1939. London 1950.

H. A. Gibbons: Europe since 1918. London 1923.

W. C. Langsam: The world since 1914. 5th ed. New York 1943.

M. Mourin: Histoire des grandes puissances. Du traité de Versailles aux traités de Paris. 1919—1947. Paris 1947.

J. Nehru: Glimpses of world history. 3d ed. New York 1942.
The new Cambridge modern history. Ed. by D. Thompson. Vol. 12. Cambridge 1960.
J. H. Powers: Years of tumult. The world since 1918. New York 1932.
P. Renouvin: Les crises du XX siècle. Vol. I. De 1914 à 1929. Paris 1957. (Histoire des relations internationales T. 7.)
F. L. Schuman: International politics. An introduction to the western state system. New York 1933.
W. S. Woytinsky and E. S. Woytinsky: World commerce and governments trends and outlook. New York 1955.

FORRÁSOK

Документы внешней политики СССР. Пред. комисс. по изданию дипломатич. документов А. А. Громыко. Т. 1—4. М. 1957—1960. (Министерство иностранных дел СССР.)
Е. А. Коровин: Международные договоры и акты нового времени. М.—Л. 1924.
Мировое хозяйство. Сборник статистических материалов за 1913—1927 гг. Сост. под рук. и под ред. С. А. Уманского. М. 1928. (ЦСУ СССР.)
Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных РСФСР с иностранными государствами. Вып. 1—5. (Договоры, соглашения и конвенции, вступившие в силу по 1 июня 1923 г.) М. 1921—1923. (РСФСР. НКИД.)
Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных СССР с иностранными государствами. Вып. 1. Действующие договоры, соглашения и конвенции, вступившие в силу до 1 января 1924 года. М. 1924. (СССР. НКИД.)
Сборник торговых договоров, конвенций и соглашений СССР, заключенных с иностранными государствами до 1 января 1941 г. Сост. Ф. Р. Горбов. Под ред. Д. Д. Мишустина. М. 1941. (Народный комиссариат внешней торговли Союза ССР.)
Советский Союз в борьбе за мир. Собрание документов. (1917—1927 гг.) М.—Л. 1929.
Хрестоматия по новейшей истории. Под ред. Б. Г. Гафурова и др. Т. 1. 1917—1939. Документы и материалы. М. 1960.
Documents on British foreign policy. 1919—1939. Ed. by E. L. Woodward and K. Butler. 1st series. Vol. 1—8. London 1947—1958.
W. C. Langsam: Documents and readings in the history of Europe since 1918. Rev. and enlarged. Chicago 1951.
League of Nations. Assembly. The record of the 1st-4th Assembly. Plenary meetings. Geneva 1920—1923.
Papers relating to the foreign relations of the United States. 1917—1923. Washington 1926—1938. (U. S. Dep. of States.)
Politische Verträge. Eine Sammlung von Urkunden. Hrsg. von V. Bruns. Bd. I. Berlin 1936.

BIBLIOGRÁFIA. HISTORIOGRÁFIA

Двадцать пять лет исторической науки в СССР. Под ред. В. П. Волгина, А. М. Панкратовой, Е. В. Тарле. М.—Л. 1942.
Литература о международном революционном движении. Великая Октябрьская социалистическая революция и подъем революционного движения в Болгарии, Венгрии, Польше, Румынии и Чехословакии. Указатель книг и статей, вышедших в свет в 1951—1958 гг. М. 1959. (АН СССР. Фундаментальная библиотека общественных наук.)
Е. Б. Черняк: Буржуазная историография рабочего движения. (Критический очерк.) М. 1960.
L. B. Frewer: Bibliography of historical writings published in Great Britain and the empire. 1940—1945. Oxford 1947.
G. P. Gooch: Bibliography of European history. 1918—1939. London 1940.
M. Gunzenhäuser: Bibliographie zur Geschichte der Nachfolgestaaten. Stuttgart 1935.
W. Langer and H. F. Armstrong: Foreign affairs bibliography. A selected and annotated list of books on international relations. 1919—1932. New York—London 1933.
H. Marzian: Ostdeutsche Bibliographie. Bd. 2. Berlin 1956.
L. J. Ragatz: The literature of European imperialism. 1815—1939. A bibliography. 3. rev. print. Washington 1947.
H. Sveistrup: Die Schuldenlast des Weltkrieges. Quellen und Literatur-Nachweis zu den Interalliierten Kriegsschulden, den Reparationen und dem Dawes-Plan. 1918—1928. Berlin 1929.

SEGÉDKÖNYVEK.
ATLASZOK

Атлас истории географических открытий и исследований. (Председ. ред. коллег. К. Н. Салищев.) М. 1959.

Атлас истории СССР. Ч. 3. Для средней школы. Под ред. К. В. Базилевича. Изд. 2. М. 1958.

Атлас мира. Ред. И. М. Итенберг. М. ГУГК. 1959.

Атлас мира. Отв. ред. М. К. Кудрявцев. Воениздат, М. 1958.

Большой Советский Атлас Мира. Под общ. ред. А. Ф. Горкина и др. М. 1937.

Дипломатический словарь. Т. I. Под ред. А. Я. Вышинского и С. А. Лозовского. М. 1948. Т. 2. Под ред. А. Я. Вышинского. М. 1950.

Дипломатический словарь. Изд. 2. Главн. ред.: А. А. Громыко, С. А. Голунский, В. М. Хвостов. Т. 1. М. 1960.

Морской атлас. Т. 3. Военно-исторический. Ч. 1. Отв. ред. Г. И. Левченко. М. 1958. (Мин-ство Обороны Союза ССР.)

Политический словарь. Под ред. Б. Н. Пономарева. Изд. 2. М. 1958.

The annual register. A review of public events at home and abroad. For the years 1917—1923. Ed. by M. Epstein. New series. London 1918—1924.

Atlas universel de géographie. Vivien de Saint-Martin Louis. Paris 1930.

Compère-Morel. Grand dictionnaire socialiste du mouvement politique et économique national et international. Paris 1924.

Historický atlas revolučního hnutí. I—IV. Praha 1956.

H. R. Keller: The dictionary of dates. Vol. 1—2. New York 1934.

Schulthess' Europäischer Geschichtskalender. Neue Folge. Jg. 33—39. München 1920—1928.

The statesman's year-book. Statistical and historical annual of the states of the world. 1917—1923. Ed. by J. S. Keltie and M. Epstein. London.

Ullsteins Weltatlas. 2. Ausg. Berlin 1923.

II. IRODALOM ÉS FORRÁSOK SZOVJET-OROSZORSZÁG TÖRTÉNETÉHEZ

Az I., II., IX., XII., XVI. és XVIII. fejezethez

Általános jellegű irodalom és források

Из истории революционной и государственной деятельности В. И. Ленина. Сборник статей. Под ред. Л. М. Папина и др. М. 1960.

История Казахской ССР. Гл. ред. С. Н. Покровский. Т. 2. Алма-Ата 1959. (АН Каз. ССР. Ин-т истории, археологии и этнографии.)

История Киргизии. Отв. ред. М. П. Ким. Т. 2. Фрунзе 1956. (АН Кир. ССР. Ин-т истории.)

История Латвийской ССР. Т. 3. С 1917 по 1950 г. Отв. ред. К. Я. Страздинь. Рига 1958. (АН Латв. ССР. Ин-т истории и материальной культуры.)

История Молдавской ССР. Т. 2. (От Великой Октябрьской социалистической революции до наших дней.) Под ред. С. П. Трапезникова и Н. А. Мохова. Кишинев 1955. (Молдавский филиал АН СССР. Ин-т истории, языка и литературы.)

История Москвы. Т. 6. Период построения социализма (1917 г. — июнь 1941 г.) Кн. I. Ред. Д. В. Дягилев и др. М. 1957. (АН СССР. Ин-т истории.)

История Туркменской ССР. Т. 2. (Апрель 1917—1957 гг.). Главн. ред. Ш. Т. Ташлиев. Ашхабад 1957. (АН Туркм. ССР. Ин-т истории, археологии и этнографии.)

История Узбекской ССР. Т. 2. Под ред. К. Е. Житова, М. Ю. Юлдашева и др. Ташкент 1957. (АН Узб. ССР. Ин-т истории и археологии.)

Історія Української РСР. Т. 2. Ред. кол.: С. М. Белоусов и др. Київ 1956. (АН УРСР. Ін-т історії.)

История Эстонской ССР. (С древнейших времен до наших дней.) 2 изд. Под ред. Г. И. Наана. Таллин 1958. (АН Эст. ССР. Ин-т истории.)

А. К. Касименко: История Украинской ССР. Популярный очерк. Киев 1960. (АН УССР. Ин-т истории.)

Ленинский комсомол. Очерки по истории ВЛКСМ. Ред.: Н. Н. Месяцев и др. М. 1958.

П. И. Лященко: История народного хозяйства СССР. Т. 3. Социализм. М. 1956.

Материалы по истории таджикского народа в советский период. Сборник статей. Под ред. Б. Г. Гафурова. Сталинабад 1954. (АН Тадж. ССР. Ин-т истории.)

К. Г. Федоров: ВЦИК в первые годы Советской власти, 1917—1929 гг. М. 1957.

Források

A Szovjetunió Kommunista Pártja kongresszusainak, konferenciáinak és központi bizottsági plénumainak határozatai. 1. 1898—1924. Szikra 1954.

Коммунистическая партия Украины в решениях съездов и конференций 1918—1956. Киев, 1958.

Письма трудящихся к В. И. Ленину. 1917—1924 гг. М. 1960.

Сборник статистических сведений по Союзу ССР. 1918—1923. М. 1924. (Труды ЦСУ. Т. XVIII.)

Собрание законов и распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства Союза Советских Социалистических Республик. М. 1924.

Съезды Советов Союза ССР, Союзных и автономных Советских Социалистических Республик. Сборник документов. 1917—1936 гг. Ред. коллегия: М. Г. Георгадзе и др. Т. 1—3. М. 1959—1960.

Хронологическое собрание законов, указов Президиума Верховного Совета и постановления Правительства РСФСР. Т. I. 1917—1928 гг. М. 1959.

Bibliográfia. Historiográfia

Библиографический указатель книг и брошюр по истории фабрик и заводов. М. 1932.

В. З. Дробижев, В. А. Дунаевский, Ю. С. Кукушкин: История Советского общества в воспоминаниях современников. 1917—1957 гг. Аннотир. указатель мемуарной литературы. М. 1957.

Красный архив. Исторический журнал. 1922—1941. Аннотированный указатель содержания. Составил Р. Я. Зверев. Под ред. В. В. Максакова. М. 1960.

А. Панкратова: Насущные вопросы советской исторической науки. — Коммунист. 1953. № 6, с. 55—69.

Az I. és II. fejezethez

A NAGY OKTÓBERI SZOCIALISTA FORRADALOM ÚJ KORSZAK KEZDETE AZ EMBERISÉG TÖRTÉNETÉBEN

A SZOVJET SZOCIALISTA ÁLLAM KIALAKULÁSA

SZOVJET-OROSZORSZÁG KILÉPÉSE AZ IMPERIALISTA HÁBORÚBÓL

Irodalom

G. N. Golikov: A Nagy Októberi Szocialista Forradalom. Rövid történelmi vázlat. Szovjet történeti tanulmányok. Budapest 1955. 9—196. old.

A polgárháború évei a Szovjetunióban 1917—1922. 1—2. Moszkva 1947.

A polgárháború a Szovjetunióban 1918—1922. (Rövid történet.) Kossuth Könyvkiadó 1964.

В. И. Андрианов: Союз рабочих и крестьян в первые годы Советской власти (1917—1922). Ярославль 1958.

З. А. Астапович: Первые мероприятия Советской власти в области труда (1917—1918 гг.) М. 1958.

В. И. Астахов и *Ю. Ю. Кондуфор:* Пролетариат Харькова в борьбе за победу Октября. Харьков 1957.

М. К. Ветошкин: Становление власти Советов на Севере РСФСР. М. 1957.

С. Ю. Выгодскии: Ленинский декрет о мире. Л. 1958.

А.-Г. С. Гаджиев: Рабочие в авангарде борьбы трудящихся Дагестана за установление Советской власти (1917—1920 гг.). Махачкала 1961. (Дагест. филиал АН СССР.) Ин-т истории, археологии и этнографии.)

В. А. Галкин: Разгром белогвардейского мятежа в Ярославле в 1918 году. Ярославль 1939.

В. Р. Герасимюк: Начало социалистической революции в деревне. М. 1958.

Е. Г. Гимпельсон: Из истории строительства Советов (ноябрь 1917 г. — июль 1918 г.). М. 1958.

М. А. Гнутов: Установление Советской власти в Симбирской губернии. Ульяновск 1957.

Г. Н. Голиков: Очерк истории Великой Октябрьской социалистической революции. М. 1959.

С. С. Деев и *Г. К. Николаичев:* В борьбе за Великий Октябрь. (Иваново-Вознесенская партийная организация в период подготовки и проведения Великой Октябрьской социалистической революции.) Иваново 1957.

И. К. Додонов: Победа Октябрьской революции в Туркестане. Ташкент 1958.

М. В. Дорожкин: Установление Советской власти в Мордовии. Саранск 1957.

Я. М. Досумов: Победа Великой Октябрьской социалистической революции в Кара-Калпакии. Ташкент 1958. (АН УЗ ССР. Кара-Калпак. научно-исслед. комплексный ин-т.)

А. А. Дризулис: Великая Октябрьская социалистическая революция в Латвии. (Краткий исторический очерк.) Рига 1957.

Т. Елеуов: Установление Советской власти в Казахстане. Алма-Ата 1957. (АН Каз. ССР. Ин-т истории, археологии и этнографии.)

К. Е. Житов: Победа Великой Октябрьской социалистической революции в Узбекистане. Ташкент 1957. (АН Уз. ССР. Ин-т истории и археологии.)

Н. Я. Иванов: Великий Октябрь в Петрограде. Исторический очерк. Л. 1957.

История гражданской войны в СССР. Т. 1—2. Изд. 2. М. 1938—1947. Т. 3. М. 1958.

Г. С. Калинин: Великая Октябрьская социалистическая революция и создание Советского государства. М. 1959.

Т. Р. Каримов: Победа Великой Октябрьской социалистической революции в Северном Таджикистане (апрель 1917—1918 гг.). Сталинабад 1957.

Ф. Ф. Королев: Очерки по истории советской школы и педагогики. 1917—1920. М. 1958. (Акад. пед. наук РСФСР.)

С. М. Кукушкин: Московский Совет в 1917 году. М. 1957.

Е. Н. Куприкова: Союз русского рабочего класса и туркменского трудового дайханства в период Великой Октябрьской социалистической революции и гражданской войны (1917—1920 гг.). Ашхабад 1960. (АН Туркм. ССР. Ин-т истории, археологии и этнографии.)

А. И. Лепешкин: Местные органы власти Советского государства (1917—1920 гг.). М. 1957.

А. В. Макашов: Утверждение Советской власти в Центральном и Южном Таджикистане. Сталинабад 1957.

И. Е. Марченко: Аграрные преобразования в Белоруссии в 1917—1918 гг. Минск 1959.

В. И. Машезерский: Установление Советской власти в Карелии (1917—1918). Петрозаводск 1957.

И. И. Минц: Великий Октябрь в Москве. М. 1947.

Б. М. Морозов: Создание и укрепление советского государственного аппарата (ноябрь 1917 г. — март 1919 г.). М. 1957.

Х. И. Муратов: Революционное движение в русской армии в 1917 году. М. 1958.

С. Найда: Триумфальное шествие Советской власти. М. 1957.

О деятельности В. И. Ленина в 1917—1922 годы. Сборник статей. Главн. ред. И. Г. Рябцев. М. 1958. (Акад. обществ. наук при ЦК КПСС. Учен. записки. Вып. 5. Кафедра истории КПСС.)

Октябрьская революция и рождение Советской Башкирии. Сборник статей. Под ред. Р. Г. Кузеева и Б. Х. Юлдашбаева. Уфа 1959.

Октябрьское вооруженное восстание в Петрограде. Сборник статей. Ред.: С. И. Аввакумов и др. М.—Л. 1957. (АН СССР. Ин-т истории. Ленингр. отделение.)

М. М. Персиц: Отделение церкви от государства и школы от церкви в СССР (1917—1919 гг.). М. 1958. (АН СССР. Ин-т истории.)

И. Ф. Петров: Стратегия и тактика партии большевиков в Октябрьской революции. М. 1957.

П. У. Петров: Установление Советской власти в Якутии. Якутск 1957.

Петроградские большевики в Октябрьской революции. Сборник статей. Л. 1957.

Победа Великой Октябрьской социалистической революции. Сборник статей. Отв. ред. Г. Н. Голиков. М. 1957.

Д. Е. Поляков и *Л. И. Фурсова:* Партия и национальные резервы в Октябрьской революции. М. 1958.

С. Н. Покровский: Победа Советской власти в Семиречье. Алма-Ата 1961. (АН Каз. ССР. Ин-т истории, археологии и этнографии.)

Профсоюзы в борьбе за победу Октябрьской социалистической революции. Сборник статей. М. 1957.

Н. В. Саутин: Великий Октябрь в деревне на северо-западе России. (Октябрь 1917—1918 гг.). Л. 1959.

И. С. Смирнов: Ленин и советская культура. Государственная деятельность В. И. Ленина в области культурного строительства (октябрь 1917 г. — лето 1918 г.). М. 1960.

Я. Г. Темкин: Большевики в борьбе за демократический мир. М. 1957.

М. С. Тотоев: Очерк истории революционного движения в Северной Осетии (1917—1920 гг.). Орджоникидзе 1957.

1917 год в Москве. Сборник статей. Под ред. Г. Костомарова. М. 1957.

Г. Е. Улько: Октябрь на Черноморье. Исторический очерк об установлении Советской власти в бывшей Черноморской губернии. Краснодар 1957.

Установление Советской власти на местах в 1917—1918 годах. Сборник статей. Вып. 1-й под ред. А. М. Панкратовой. М. 1953. Вып. 2-й под ред. Д. А. Чугаева. М. 1959.

А. И. Черепанов: Под Псковом и Нарвой. Февраль 1918 г. Под общ. ред. А. И. Тодорского. М. 1957.

И. Ш. Черномаз: Борьба рабочего класса Украины за контроль над производством (март 1917 — март 1918 гг.). Харьков 1958.

А. М. Эльцибекян: Великая Октябрьская социалистическая революция и победа Советской власти в Армении. Ереван 1957. (АН Арм. ССР. Ин-т истории.)

Я. С. Юферев: Победа Советской власти на Урале. Свердловск 1957.

М. Языкова: Борьба за установление и упрочение Советской власти в Западном Туркменистане (1917—1920 гг.). Ашхабад 1957. (АН Туркм. ССР. Ин-т истории, археологии и этнографии.)

Források

Györkei Jenő—Józsa Antal: Magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban. Kossuth Könyvkiadó 1957.

J. Reed: Tíz nap, amely megrengette a világot. Kossuth Könyvkiadó 1957.

A Szovjetunió a Nagy Októberi Szocialista Forradalom, a polgárháború és az újjáépítés időszakában (1917—1926). Válogatott dokumentumok. Szerk. Honfi József, Józsa Antal, Popovics György. Budapest 1961.

К сорокалетию Великой Октябрьской социалистической революции (1917—1957). Тезисы Отдела пропаганды и агитации ЦК КПСС и Института марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. М. 1957.

Аграрная политика Советской власти (1917—1918 гг.). Документы и материалы. М. 1954. (АН СССР. Ин-т истории. Главн. архивное упр. Центр. гос. архив Октябрьской революции и соц. строительства СССР.)

Большевики в борьбе за победу социалистической революции в Азербайджане. Документы и материалы 1917—1918 гг. Под ред. З. И. Ибрагимова и М. С. Искендерова. Баку 1957.

Большевистские военно-революционные комитеты. Сборник документов. Предисл. Г. Костомарова. М. 1958.

М. Д. Бонч-Бруевич: Вся власть Советам. Воспоминания. М. 1958.

Борьба за власть Советов в Бурят-Монголии (1917—1918 гг.). Сборник докум. материалов. Под ред. и с предисл. П. Т. Хаптаева. Улан-Удэ 1957. (Архивный отд. МВД БМА ССР. Центр. гос. архив БМА ССР.)

Борьба за Советскую власть в Северной Осетии (1917—1920 гг.). Документы и материалы. Орджоникидзе 1957. (Архивный отд. МВД. Сев.-Осет. АССР. Центр. гос. архив Сев.-Осет. АССР.)

Борьба за установление и упрочение Советской власти в Дагестане в 1917—1921 гг. Сборник документов и материалов. Отв. ред. Г.-А. Д. Даниялов. М. 1958. (Ин-т истории, языка и литературы Дагест. филиала АН СССР. Ин-т истории партии при Дагест. обкоме КПСС — филиал ИМЛ при ЦК КПСС. Архивный отд. МВД ДА ССР.)

Борьба за установление и упрочение Советской власти в Карелии. Сборник документов и материалов. Под ред. В. И. Машезерского и Н. Ф. Славина. Петрозаводск 1957. (Карел. филиал АН СССР. Ин-т языка, литературы и истории. Ин-т истории партии при Карел. обкоме КПСС — филиал ИМЛ при ЦК КПСС.)

Борьба за установление и упрочение Советской власти в Якутии. (Сборник документов и материалов.) Якутск 1957. (АН СССР. Якут. филиал. Ин-т

языка, литературы и истории. Центр. гос. архив ЯА ССР.)

В борьбе за Октябрь в Белоруссии и на Западном фронте. Воспоминания активных участников Октябрьской революции. Минск 1957. (Ин-т истории партии ЦК КП Белоруссии — филиал ИМЛ при ЦК КПСС.)

В дни Октября. Сборник воспоминаний участников Октябрьской революции. М. 1957.

Великая Октябрьская социалистическая революция. Сборник воспоминаний участников революции в Петрограде и Москве. Ред. А. В. Лукашев. М. 1957.

Великая Октябрьская социалистическая революция в Белоруссии. Документы и материалы. Т. 2. Ред.: Т. С. Горбунов и др. Минск 1957. (Ин-т истории партии ЦК КП Белоруссии — филиал ИМЛ при ЦК КПСС. Ин-т истории АН БССР. Архивное упр. БССР.)

Великая Октябрьская социалистическая революция в Эстонии. Сборник документов и материалов. Таллин 1958.

Великая Октябрьская социалистическая революция и гражданская война в Киргизии (1917—1920 гг.). Документы и материалы. Отв. ред. С. Б. Жантуаров. Фрунзе 1957.

Великая Октябрьская социалистическая революция на Украине. Февраль 1917—апрель 1918. Сборник документов и материалов. Т. 2—3. Киев 1957. (Центр. гос. архив Октябрьской революции и соц. строительства УССР.)

А. Р. Вильямс: О Ленине и Октябрьской революции. Предисл. Б. Полевого. М. 1960.

Второй Всероссийский съезд Советов рабочих и солдатских депутатов. Сборник документов. Под ред. А. Ф. Бутенко и Д. А. Чугаева. М. 1957.

Декреты Советской власти. Т. 1—2. Ред. комисс.: Г. Д. Обичкин и др. М. 1957—1959. (ИМЛ при ЦК КПСС. АН СССР. Ин-т истории.)

За власть Советов в Кабарде и Балкарии (1917—1922 гг.). Нальчик 1957. (Архивный отд. МВД Кабард.-Балкар. АССР. Кабард.-Балкар. научн.-исслед. ин-т.)

Комбеды РСФСР. Сборник декретов и документов о комитетах бедноты. Под ред. и с предисл. А. В. Шестакова. М. 1933. (Ком. акад. ин-т сов. строительства и права. Историч. секция. Материалы по истории сов. строительства.)

Комитеты бедноты. Сборник материалов. Т. 1—2. М.—Л. 1933. (Аграрный ин-т и ин-т совстроительства и права Коммунистической Академии.)

Комитеты бедноты Белоруссии. Сборник документов и материалов. Ред.: А. И. Азаров и др. Минск 1958. (Ин-т истории АН БССР. Архивное упр. МВД БССР.)

КПСС о вооруженных силах Советского Союза. Сборник документов. 1917—1918. М. 1958.

Ленин в Октябре. Воспоминания. Подгот. А. П. Жуковской и Р. М. Савицкой. М. 1957.

Национализация промышленности в СССР. Сборник документов и материалов. 1917—1920 гг. Под ред И. А. Гладкова. М. 1954.

Национализация промышленности и организация социалистического производства в Петрограде (1917—1920 гг.). Документы и материалы. (Гос. архив Октябрьской революции и соц. строительства Ленингр. обл. Ленингр. ордена Ленина гос. ун-т им. А. А. Жданова.)

Национализация промышленности на Урале. Сборник документов. Свердловск 1958.

Октябрь в Замоскворечье. Сборник воспоминаний участников Великой Октябрьской социалистической ревоюции. М.—Л. 1957.

Октябрьская революция в Латвии. Документы и материалы. Отв. ред. А. А. Дризулис. Рига 1957.

Октябрьская революция и установление Советской власти в Чувашии. (Сборник документов.) Чебоксары 1957. (Архивный отд. МВД. Чуваш. АССР. Центр. гос. архив ЧАССР, Чуваш. научно-исслед. ин-т языка, литературы, истории и экономики.)

Октябрьская социалистическая революция в Удмуртии. Сборник документов и материалов (1917—1918 гг.). Главн. ред. И. П. Емельянов. Ижевск 1957. (Удмурт. научно-исслед. ин-т истории, экономики, литературы и языка при Совете Министров Удмурт. АССР. Центр. гос. архив Удмурт. АССР. Парт. архив Удмурт. обкома КПСС.)

Октябрьское вооруженное восстание в Петрограде. Отв. ред. Г. Н. Голиков. М. 1957. (АН СССР. Ин-т истории. ИМЛ при ЦК КПСС. Главн. архивное упр. СССР.)

Первая Советская Конституция (Конституция

РСФСР 1918 года). Сборник документов под ред. А. Я. Вышинского. М. 1938. (АН СССР. Ин-т права.)

Переписка секретариата ЦК РСДРП(б) с местными партийными организациями. Сборник документов. Сб. 2. Ред. Г. Д. Обичкин и др. М. 1957.

Победа Великой Октябрьской социалистической революции. Сборник воспоминаний участников революции в промышленных центрах и национальных районах России. М. 1958.

Н. И. Подвойский: Год 1917. М. 1958.

Подготовка и победа Октябрьской революции в Москве. Документы и материалы. Под общ. ред. Г. Костомарова. М. 1957.

Подготовка и проведение Великой Октябрьской социалистической революции в Башкирии (февр. 1917 г. — июнь 1918 г.). Сборник документов и материалов. Отв. ред. З. А. Аминев. Уфа 1957. (АН СССР. Башкирск. филиал. Ин-т истории, языка и литературы. Архивный отд. МВД Башкирск. АССР. Центр. гос. архив БА ССР. Парт. архив Башкирск. обкома КПСС.)

Подготовка и проведение Великой Октябрьской социалистической революции в Туркменистане. Сборник документов. Под ред. А. Головнина. Ашхабад 1954. (Архивный отд. МВД Туркм. ССР.)

Подготовка и проведение Великой Октябрьской социалистической революции в Узбекистане. Сборник документов. Под ред. и с введен. И. К. Додонова. Ташкент 1947.

Политика Советской власти по национальным делам за три года. 1917—XI. 1920. М. 1920. (Нар. ком. по делам национальностей.)

Протоколы Центрального Комитета РСДРП(б). Август 1917 — февраль 1918. Перераб. и доп. изд. Ред. М. Д. Стучебникова и Н. И. Шатагин. М. 1958.

V Всероссийский съезд Советов рабочих, крестьянских, солдатских и казачьих депутатов. 4—10 июля 1918. Стенографический отчет. М. 1918.

Сборник документов по земельному законодательству СССР и РСФСР. 1917—1954. Сост. Н. Д. Казанцев и О. И. Туманова. М. 1954.

К. Т. Свердлова: Яков Михайлович Свердлов (Воспоминание. Лит. запись А. Я. Свердлова). 2 перераб. и доп. изд. М. 1960.

Седьмой съезд. Март 1918 года. М.—Л. 1928. (Ист. парт. Отдел ЦК РКП(б) по изучению истории Октябрьской революции и ВКП(б).)

Упрочение Советской власти в Москве и Московской губернии. Документы и материалы. Под общ. ред. Г. Д. Костомарова. М. 1958.

Установление Советской власти в Мордовии. Документы и материалы. Ред.: В. В. Максаков и др. Саранск 1957. (Научно-исслед. ин-т языка, литературы, истории и экономики при Совете Министров Мордов. АССР. Центр. гос. архив Мордов. АССР.)

И. П. Флеровский: Большевистский Кронштадт в 1917 году. (По личным воспоминаниям.) Л. 1957.

IV Чрезвычайный съезд Советов рабочих, солдатских, крестьянских и казачьих депутатов. 15—16 марта 1918 г. Стенографический отчет. М. 1920.

Bibliográfia. Historiográfia. Segédkönyvek

Большевики Петрограда в 1917 году. Хроника революционных событий в Петрограде. 2 испр. и доп. изд. Ред. А. П. Константинов. Л. 1957.

Великая Октябрьская социалистическая революция. Борьба за власть Советов в период иностранной военной интервенции и гражданской войны. Указатель литературы, изданной в 1957—1958 гг. в связи с 40-летием Великой Октябрьской социалистической революции. I—IV. М. 1959. (АН СССР, Фунд. б-ка обществ. наук. М-во культуры РСФСР. Гос. публичная ист. б-ка. Научн. совет Отделения ист. наук АН СССР по проблеме „История Великой Октябрьской социалистической революции".)

Г. Н. Голиков: К разработке истории Октябрьской революции. — Коммунист. 1956. № 15, с. 44—58.

Е. Н. Городецкий: К характеристике историографии Великой Октябрьской социалистической революции (1917—1934). — История СССР. 1960. № 6, с. 85—98.

Иностранная литература о международном значении Великой Октябрьской социалистической революции. Обзоры. — История СССР. 1958. № 5, с. 205—215.

А. Е. Иоффе, С. В. Мокин: Некоторые вопросы французской историографии Октябрьской революции. — Вопросы истории. 1960. № 1, с. 100—115.

С. И. Кузнецова, Б. Е. Штейн: Английская и американская историография Октябрьской революции, иностранной интервенции и гражданской войны в России. — Вопросы истории. 1956. № 11, с. 147—158.

М. Е. Найденов: Великая Октябрьская социалистическая революция в освещении советской (русской) исторической литературы. В сб.: Из истории Великой Октябрьской социалистической революции. Ред. М. И. Стишов и др. М. 1957, с. 259—344.

Работы о международном значении Великой Октябрьской социалистической революции, опубликованные в 1958—1959 гг. в зарубежной прогрессивной печати. — История СССР. 1959. № 5, с. 209—213.

В. Салов: Германская историография Великой Октябрьской социалистической революции. М. 1960.

П. Н. Соболев: Вопрос о союзе рабочего класса и крестьянства в литературе по истории Октябрьской революции. — Вопросы истории. 1958. № 9, с. 107—119.

Статьи, опубликованные к 40-летию Великой Октябрьской революции в социалистических странах. Библиограф. указатель. — История СССР. 1958. № 2, с. 206—209; № 4, с. 198—200.

Б. Е. Штейн: Некоторые вопросы истории Великой Октябрьской социалистической революции и гражданской войны в СССР в освещении зарубежной историографии периода 1917—1924 гг. В сб.: Из истории Великой Октябрьской социалистической революции. Ред. М. И. Стишов и др. М. 1957, с. 315—364.

Lásd még a IX., XII. és XVIII. fejezet irodalmát és forrásait.

A IX. fejezethez

A SZOVJET NÉP HARCA A KÜLFÖLDI BEAVATKOZÁS ÉS A BELSŐ ELLENFORRADALOM ELLEN

Irodalom

В. И. Адамия: Из истории английской интервенции в Грузии (1918—1921 гг.). Сухуми, 1961.

Ю. Н. Алескеров: Интервенция и гражданская война в Средней Азии. Ташкент 1959.

Н. М. Андреев: Борьба литовского народа за Советскую власть (1918—1919 гг.). М. 1954.

А. Х. Бабаходжаев: Провал агрессивной политики английского империализма в Средней Азии в 1917—1920 гг. Ташкент 1955. (АН Узб. ССР. Ин-т востоковедения.)

Д. А. Баевский: Очерки по истории хозяйственного строительства периода гражданской войны. М. 1957. (АН СССР. Ин-т истории.)

Ю. Я. Белан: Отечественная война украинского народа против немецких оккупантов в 1918 году. Киев 1960.

Л. И. Беликов: Большевики Приморья в годы гражданской войны и иностранной интервенции. Владивосток 1960.

А. Березкин: США — активный организатор и участник военной интервенции против Советской России (1918—1920 гг.). Изд. 2, доп. М. 1952.

Н. В. Березняков: Борьба трудящихся Бессарабии против интервентов в 1917—1920 гг. Кишинев 1957. (Молдав. филиал АН СССР. Ин-т истории, языка и литературы.)

С. Вартанян: Победа Советской власти в Армении. Ереван 1959.

В. С. Владимирцев: Коммунистическая партия — организатор разгрома второго похода Антанты. М. 1958.

И. И. Власов: В. И. Ленин и строительство Советской Армии. М. 1958.

Г. Гамбашидзе: Из истории политики США в отношении Грузии. 1917—1920 гг. Тбилиси 1960.

И. А. Гладков: Очерки советской экономики 1917—1920 гг. М. 1956. (АН СССР. Ин-т экономики.)

В. П. Голионко: В огне борьбы. (Из истории гражданской войны 1918—1922 гг. на Дальнем Востоке.) М. 1958.

К. М. Граудин и *Г. Стороженко:* В огне интервенции. (Латвия в 1918—1919 гг.) Рига 1958.

С. С. Григорцевич: Американская и японская интервенция на Советском Дальнем Востоке и ее разгром (1918—1922 гг.). М. 1957.

М. И. Губельман: Борьба за Советский Дальний Восток. М. 1958.

М. А. Гудошников: Очерки по истории гражданской войны в Сибири. Иркутск 1959.

М. С. Замяткин и *А. П. Константинов:* В борьбе за Советский Север. Рабочие Петрограда в борьбе

против белогвардейцев и иностранных интервентов на Советском Севере. Л. 1959.

А. И. Зевелев: Из истории гражданской войны в Узбекистане. Ташкент 1959.

Н. А. Зегжда: Коммунистическая партия — организатор разгрома третьего похода Антанты. М. 1959.

Ф. Г. Зуев: Международный империализм — организатор нападения панской Польши на Советскую Россию (1918—1920 гг.). М. 1954.

Л. Т. Жаров и *В. М. Устинов:* Интернациональные части Красной Армии в боях за власть Советов в годы иностранной военной интервенции и гражданской войны в СССР. М. 1960.

М. И. Иркаев и *Ю. Николаев:* В боях за Советский Таджикистан. Сталинабад 1957.

История гражданской войны в СССР. Т. 3—5. М. 1958—1960.

А. И. Ишанов: Создание Бухарской Народной Советской Республики. Ташкент 1955. (АН Узб. ССР. Ин-т истории и археологии).

А. Б. Кадишев: Интервенция и гражданская война в Закавказье. М. 1960.

Б. Калмыков: Революционное движение в Кабарде. Очерки. Нальчик 1957.

А. П. Кладт и *В. А. Кондратьев:* Братья по оружию. Венгерские интернационалисты в борьбе за власть Советов в России. 1917—1922 гг. М. 1960.

А. Коканбаев: Борьба с басмачеством и упрочение Советской власти в Фергане. Ташкент 1958.

И. С. Коротков: Разгром Врангеля. М. 1955.

Н. Ф. Кузьмин: В. И. Ленин во главе обороны Советской страны (1918—1920 гг.). М. 1958.

Н. Ф. Кузьмин: Крушение последнего похода Антанты. М. 1958.

П. С. Лучевников: Гражданская война на Южном Урале. 1918—1919 гг. Челябинск 1958.

К. И. Малышев: Борьба за Советы в Киргизии и Туркестане. (Из истории разгрома интервенции и контрреволюции в 1917—1922 годах.) Фрунзе 1958.

В. Г. Мирзоев: Партизанское движение в Западной Сибири (1918—1919 гг.). Кемерово 1957.

А. Н. Мнацаканян: Посланцы Советской России в Армении. Ереван 1959.

Л. М. Папин: Крах колчаковщины и образование Дальневосточной республики. М. 1957.

Ю. П. Петров: Военные комиссары в годы гражданской войны (1918—1920 гг.). М. 1956.

Полководцы гражданской войны. (Очерки.) М. 1960.

Ю. А. Поляков: Московские трудящиеся в обороне советской столицы в 1919 году. М. 1958. (АН СССР. Ин-т истории.)

Ф. Г. Попов: За власть Советов. Разгром самарской учредиловки. Куйбышев 1959.

А. С. Пухов: Петроград не сдавать! Коммунисты во главе обороны Петрограда в 1919 г. М. 1960.

Г. Рейхберг и *Р. Ольша:* Международный пролетариат в борьбе против интервенции в СССР. 1918—1922 гг. М. 1941.

Е. М. Скляренко: Борьба трудящихся Украины против немецко-австрийских оккупантов и гетманщины в 1918 г. Киев 1960. (АН УССР. Ин-т истории.)

П. Г. Софинов: Очерки истории Всероссийской Чрезвычайной комиссии (1917—1922 гг.). М. 1960.

А. М. Спирин: Разгром армии Колчака. М. 1957.

Ю. Я. Тайгро: Борьба трудящихся Эстонии за Советскую власть и за мир в годы гражданской войны (1918—1920 гг.). Пер. с эстонск. Таллин 1959. (АН Эст. ССР. Ин-т истории.)

В. В. Тарасов: Борьба с интервентами на Севере России (1918—1920 гг.). М. 1958.

Е. А. Токаржевский: Из истории иностранной интервенции и гражданской войны в Азербайджане. Баку 1957. (АН Азерб. ССР. Ин-т истории.)

А. С. Умнов: Гражданская война и среднее крестьянство (1918—1920 гг.). М. 1959.

И. С. Шангин: Моряки в боях за Советский Север (1917—1920). М. 1959.

Н. И. Шатагин: Организация и строительство Советской Армии в период иностранной военной интервенции и гражданской войны (1918—1920 гг.). М. 1954.

И. И. Шевченко: Коммунистическая партия Украины в борьбе за укрепление союза рабочих и крестьян 1919—1920 гг. Киев 1958.

Б. Е. Штейн: „Русский вопрос" в 1920—1921 гг. М. 1958.

Források

Sz. M. Bugyonnij: A megtett út. Budapest 1959.

Боевые подвиги частей Красной Армии (1918—

1922 гг.). Сборник документов. М. 1957. (Центр. гос. архив Красной Армии СССР.)

Борьба за победу Советской власти в Грузии. Документы и материалы. 1917—1921 гг. Тбилиси 1958. (АН Груз. ССР. Груз. филиал ИМЛ при ЦК КПСС. Архивное упр. Груз. ССР.)

Борьба за Советскую власть в Крыму. Документы и материалы. Отв. ред. П. Н. Надинский, Симферополь 1957.

А. С. Бубнов: О Красной Армии. М. 1958.

В борьбе с контрреволюцией. Сборник документальных материалов (1918—1919 гг.). Омск 1959. (Архивный отд. и гос. архив Омской обл. Парт. архив Омского обкома КПСС.)

Великая Октябрьская социалистическая революция и победа Советской власти в Армении. Ред.: А. Н. Мнацаканян и др. Сборник документов. Ереван 1957. (Арм. филиал ИМЛ при ЦК КПСС. Ин-т истории АН Арм. ССР. Архивный отд. МВД Арм. ССР.)

VIII Всероссийский съезд Советов рабочих, крестьянских, красноармейских и казачьих депутатов. 22—29 декабря 1920 г. Стенографический отчет. М. 1921.

Восьмой съезд РКП(б). Март 1919 года. Протоколы. М. 1959. (ИМЛ при ЦК КПСС.)

Ф. И. Голиков: Красные орлы (Из дневников 1918—1920 гг.). М. 1959.

О. И. Городовиков: Воспоминания. М. 1957.

С. И. Гусев: Гражданская война и Красная Армия. Сборник статей. М. 1958.

Девятый съезд РКП(б). Март—апрель 1920 года. Протоколы. М. 1960. (ИМЛ при ЦК КПСС.)

Документы по истории гражданской войны в СССР. Т. I. Первый этап гражданской войны. Под ред. И. Минца и Е. Городецкого. М. 1940.

С. Б. Жантуаров: С оружием в руках. Изд. 3, доп. Оренбург 1960.

Из истории гражданской войны в СССР. Сборник документов и материалов. Т. I. Май 1918 — март 1919. Ред.: Г. А. Белов и др. М. 1960. (ИМЛ при ЦК КПСС.)

Листовки гражданской войны в СССР. 1918—1922 гг. Сост. Р. Голубева. М. 1942.

М. В. Фрунзе на фронтах гражданской войны. Сборник документов. М. 1941. (Центр. гос. архив Красной Армии.)

Москвичи на фронтах гражданской войны. Воспоминания. Под общ. ред. проф. Г. Д. Костомарова. М. 1960.

З. Г. Орджоникидзе: Путь большевика. Страницы из жизни Г. К. Орджоникидзе. М. 1956.

Отчет Народного комиссариата по иностранным делам. М. 1919—1921. (РСФСР. Народный комиссариат по иностранным делам.)

Партизанские были. Сборник записок, дневников и воспоминаний. М. 1958. (Секция бывших партизан Советского Ком-та ветеранов войны.)

Партизанское движение в Западной Сибири (1918—1920 гг.). Документы и материалы. 2 изд., испр. и доп. Ред.: И. В. Громов и др. Новосибирск 1959.

Петроградские листовки гражданской войны. 1918—1920 гг. Л. 1944.

Поезд смерти. Белый террор Самарской учредилки „Комуча" в 1918 г. Сборник. Куйбышев 1960.

Профсоюзы СССР в создании Красной Армии, 1918—1920 гг. Сборник документов. Изд. 2, доп. и испр. М. 1940. (Центр. гос. архив профдвижения и оргции труда.)

А. Самойло: Две жизни. М. 1958.

VII Всероссийский съезд Советов рабочих, крестьянских, красноармейских и казачьих депутатов. 5—9 декабря 1919 г. Стенографический отчет. М. 1920.

Сибирский революционный комитет (Сибревком). Август 1919—декабря 1925. Сборник документов и материалов. Предисл. Н. С. Рукина. Новосибирск 1959.

Социалистическая Советская Республика Латвии в 1919 г. и иностранная интервенция. Документы и материалы. Т. 1—2. Отв. ред. Я. П. Крастынь. Рига 1960. (Центр. гос. архив Латв. ССР. Ин-т истории АН Латв. ССР.)

Туркменистан в период иностранной военной интервенции и гражданской войны (1919—1920 гг.). Сборник документов. Под ред. Ш. Ташлиева. Ашхабад 1957.

И. В. Тюленев: Через три войны. М. 1960.

Чапаевцы о Чапаеве. Саратов 1936.

VI Всероссийский Чрезвычайный съезд Советов рабочих, крестьянских, казачьих и красноармейских депутатов. 6—9 ноября 1918 г. Стенографический отчет. М. 1919.

Этих дней не смолкнет слава. Воспоминания участников гражданской войны. М. 1958.

И. Э. Якир: Воспоминания о гражданской войне. М. 1957.

Японская интервенция 1918—1922 гг. в документах. Подгот. к печ. И. Минц. М. 1934. (Центр. архив. Масс. историч. б-ка.)

W. W. Graves: America's Siberian adventure 1918—1920. New York 1931.

Bibliográfia. Historiográfia

Великая Октябрьская социалистическая революция. Борьба за власть Советов в период иностранной военной интервенции и гражданской войны. Указатель литературы, изданной в 1957—1958 гг. в связи с 40-летием Великой Октябрьской социалистической революции. I—IV. М. 1959.

Г. А. Галоян: Социалистическая революция в Закавказье в освещении буржуазной историографии. М. 1960.

Lásd még az I., II. és XII. fejezet irodalmát, forrásait, bibliográfiáját és historiográfiáját.

A XII. fejezethez

A BÉKÉS SZOCIALISTA ÉPÍTÉS KEZDETEI A SZOVJETORSZÁGBAN

Irodalom

Вопросы экономического районирования СССР. Сборник материалов и статей. (1917—1929 гг.). Под общ. ред. Г. М. Кржижановского. М. 1957.

Э. Б. Генкина: Переход Советского государства к новой экономической политике. 1921—1922. М. 1954. (АН СССР. Ин-т истории.)

И. А. Гладков: В. И. Ленин — организатор социалистической экономики. М. 1960.

А. А. Гречихин: Из истории восстановления народного хозяйства Украинской ССР (январь—апрель 1920 г.). Киев 1959.

С. Н. Иконников: Организация деятельности РКИ в 1920—1925 гг. М. 1960. (АН СССР. Ин-т истории.)

В. Н. Лаврентьев: Строительство совхозов в первые годы Советской власти (1917—1920). М. 1957.

И. М. Некрасова: Ленинский план электрификации страны и его осуществление в 1921—1931 гг. М. 1960. (АН СССР. Ин-т истории.)

Очерки развития народного хозяйства Украинской ССР. Ред.: А. А. Нестеренко и др. М. 1954. (АН УССР. Ин-т экономики.)

Советское народное хозяйство в 1921—1925 гг. Под ред. И. А. Гладкова. М. 1960. (АН СССР. Ин-т экономики.)

Социалистическое народное хозяйство БССР. Сборник. Под ред. С. Н. Малинина. Минск 1949. (АН БССР. Ин-т экономики.)

И. Степанов: Электрификация СССР в связи с переходной фазой мирового хозяйства. Предисл. Н. Ленина и Г. Кржижановского. Изд. 3. М.—Л. 1925.

Е. А. Токаржевский: Очерки истории Советского Азербайджана в период перехода на мирную работу по восстановлению народного хозяйства (1921—1925 гг.). Баку 1956. (АН Азерб. ССР. Ин-т истории.)

И. Трифонов: Очерки истории классовой борьбы в СССР в годы нэпа (1921—1937). М. 1960.

С. В. Хармандарян: Армянская ССР в первый год новой экономической политики (1921—1922). Ереван 1955.

Források

A. V. Lunacsarszkij: Irodalmi tanulmányok. Budapest 1959.

В. И. Ленин во главе великого строительства. Сборник воспоминаний о деятельности В. И. Ленина на хозяйственном фронте. (Сост. В. З. Дробижев и др.) М. 1960.

VIII Всероссийский съезд Советов рабочих, крестьянских, красноармейских и казачьих депутатов. 22—29 декабря 1920 г. Стенографический отчет. М. 1921.

Год борьбы с голодом. Участие Народного комиссариата по продовольствию в деле помощи голодающим. М. 1922. (РСФСР. Народный комиссариат по продовольствию.)

IX Всероссийский съезд Советов рабочих, крестьянских, красноармейских и казачьих депутатов. 22—

27 декабря 1921 г. Стенографический отчет. М. 1922.

Десятый съезд РКП(б). Март 1921 г. Протоколы. М. 1933. (ИМЭЛ при ЦК ВКП(б).)

Директивы КПСС и Советского Правительства по хозяйственным вопросам. Сборник документов. Т. I. 1917—1928 гг. М. 1957.

К истории плана электрификации Советской страны. Сборник документов и материалов 1918—1920 гг. Под ред. И. А. Гладкова. М. 1952.

Каменноугольная промышленность Урала и Сибири в 1921 г. Мероприятия Комиссии Совета труда и обороны по обследованию каменноугольной промышленности Урала и Сибири и по обеспечению топливом железных дорог. (Протоколы и постановления). М. 1922. (РСФСР. Совет труда и обороны.)

Краткая характеристика деятельности ВЦИК и СНК (БСНК, МСНК и СТО.) М. 1921. (Центр. стат. упр.)

Краткий отчет Госплана 1921—1923 гг. М. 1924.

Г. Кржижановский: Основные задачи электрификации России. М. 1920.

Г. М. Кржижановский: Хозяйственные проблемы РСФСР и работы Государственной Общеплановой Комиссии (Госплана). Вып. 1. М. 1921.

А. В. Луначарский: О народном образовании. (Статьи и речи 1917—1929 гг. Вступ. статья И. Каирова.) М. 1958.

Материалы по статистике промышленности. Вып. 1—3. М. 1922—1923. (ЦУУС, ВСНХ.)

Народное хозяйство России за 1921—1922 гг. Статистико-экономический ежегодник. М. 1923.

Народное и государственное хозяйство Союза Советских Социалистических Республик к середине 1922—1923 г. М. 1923. (СССР. Народный комиссариат финансов.)

Народное хозяйство СССР за 1922—1923 год. Статистико-экономический ежегодник. Под ред. Г. И. Крумина. М.—Л. 1924.

Народный комиссариат финансов 7 ноября 1917 — 25 октября 1922г. М. 1922.

Одиннадцатый съезд РКП(б). Март — апрель 1922. М. 1936. (ИМЭЛ при ЦК ВКП(б).)

Отчет Народного комиссариата земледелия X Всероссийскому съезду Советов за 1922 год. М. 1923.

План электрификации РСФСР. Доклад VIII съезду Советов государственной комиссии по электрификации России. Изд. 2. М. 1955.

Россия. Официальный отчет делегации британских тред-юнионов, посетившей Россию и Кавказ в ноябре и декабре 1924 года. Пер. с англ. М. 1925.

Сборник постановлений и материалов Полномочной комиссии Совета труда и обороны по обследованию и восстановлению нефтяных промыслов в Баку, Грозном и Донбассе в 1921 г. М. 1922. (РСФСР. Совет труда и обороны.)

Советы народного хозяйства и плановые органы в центре и на местах (1917—1932). Сборник документов. М. 1957. (Центр. госуд. архив Октябрьской революции и соц. строительства СССР.)

Труды Государственной комиссии по электрификации России. ГОЭЛРО. Документы и материалы. М. 1960. (Энергет. ин-т им. Г. М. Кржижановского. Центр. гос. архив Октябрьской революции и соц. строительства СССР.)

Экономическое районирование России. Доклад Госплана на III сессии ВЦИК. М. 1922.

H. G. Wells: Russia in the shadows. London 1920.

Lásd még az I., II. és IX. fejezet irodalmát és forrásait.

A XVI. fejezethez

A GÉNUAI, A HÁGAI, A MOSZKVAI ÉS A LAUSANNE-I NEMZETKÖZI KONFERENCIÁK

Irodalom

А. Х. Бабаходжаев: Провал английской антисоветской политики в Средней Азии и на Среднем Востоке в период признания Советского государства де-факто и де-юре (1921—1924 гг.). Ташкент 1957. (АН УзбССР. Ин-т востоковедения.)

Ф. Д. Волков: Крах английской политики интервенции и дипломатической изоляции Советского государства (1917—1924 гг.). М. 1954.

И. К. Кобляков: От Бреста до Рапалло. Очерки истории советско-германских отношений с 1918 по 1922 г. М. 1954.

Н. Л. Рубинштейн: Внешняя политика Советского государства в 1921—1925 годах. М. 1953.

Б. Е. Штейн: Генуэзская конференция. М. 1922.

Források

Материалы Генуэзской конференции. Полный стенографический отчет. М. 1922.

Севрский мирный договор и акты, подписанные в Лозанне. Вступит. статья Ю. В. Ключникова. М. 1927. (Итоги империалистической войны. Серия мирных договоров. НКИД.)

Conférence de Lausanne. („Livre jaune.") T. 1—2. Paris 1923. (France. Ministère des affaires étrangères. Documents diplomatiques.)

Conférence de Moscou pour la limitation des armements. Moscou 1923.

Conférence économique internationale de Gênes. 9. avril — 19. mai 1922. Paris 1922. (France. Ministère des affaires étrangères. Documents diplomatiques.)

Traité de Lausanne. Conférence sur les affaires du Proche Orient (1922—1923). Lettres et accord du 24 juillet 1923. Suppl. Paris 1923.

A XVIII. fejezethez

A SZOVJET SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁGOK SZÖVETSÉGÉNEK MEGALAKULÁSA. A SZOCIALIZMUS FELÉPÍTÉSÉNEK LENINI TERVE

Irodalom

И. Б. Берхин: Ленинский план построения социализма. М. 1960. (АН СССР.)

С. С. Гилилов: В. И. Ленин — организатор Советского многонационального государства. М. 1960.

А. А. Гордиенко: Создание народно-советского государства и права и их революционно-преобразующая роль в Хорезме и Бухаре. Ташкент 1959.

М. Джунусов: Об историческом опыте строительства социализма в ранее отсталых странах. М. 1958.

В. Н. Дурденевский: Автономные республики в системе Союза ССР. Иркутск 1929.

Д. С. Киселев: Образование и развитие национальной государственности туркменского народа. „Труды АН Туркм. ССР. Ин-т истории, археологии и этнографии". № 3. Вып. сектора философии. 1957, с. 44—102.

В. М. Курицын: Государственное сотрудничество между Украинской ССР и РСФСР в 1917—1922 гг. М. 1957.

М. А. Меликян: К вопросу о формировании армянской нации и ее социалистического преобразования. Ереван 1957.

В. Н. Мерквиладзе: В. И. Ленин и строительство основ советской национальной государственности. Тбилиси 1959.

С. П. Моргунский: Создание и упрочение белорусской государственности. 1917—1922. Минск 1958. (АН БССР. Отд. правовых наук.)

А. Наджафов: Формирование и развитие азербайджанской социалистической нации. Баку 1955. (АН Азерб. ССР. Ин-т истории и философии.)

Очерки по истории государства и права Белорусской ССР. Под ред. Б. Е. Бабицкого и др. Вып. 1. Минск 1958.

В. В. Пентковская: Роль В. И. Ленина в образовании СССР. — „Вопросы истории". 1956. № 3, с. 13—24.

Н. И. Супруненко: Коммунистическая партия — вдохновитель и руководитель борьбы украинского народа за создание и упрочение Украинского Советского государства. (Пер. с укр.) Киев 1954.

И. П. Трайнин: Советское многонациональное государство. М. 1947.

И. Цамерян: Советское многонациональное государство, его особенности и пути развития. М. 1958. (АН СССР. Ин-т философии.)

О. О. Шихмурадов: Торжество ленинской национальной политики в Туркменистане. Ашхабад 1958.

С. И. Якубовская: Строительство союзного Советского социалистического государства в 1922—1925 гг. М. 1960. (АН СССР. Ин-т истории.)

Források

Борьба за упрочение Советской власти в Грузии. (Сборник документов и материалов, 1921—1925 гг.). Тбилиси 1959. (АН Груз. ССР. Груз. филиал Ин-та марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. Архивное упр. Груз. ССР.)

Вторая сессия Центрального Исполнительного Комитета Союза Советских Социалистических Республик. 6 июля 1923 г. Стенографический отчет. М. 1923.

II Съезд Советов Союза Советских Социалистических Республик. Стенографический отчет. М. 1924.

Двенадцатый съезд Российской Коммунистической партии (большевиков). 17—25 апреля 1923 г. Стенографический отчет. М. 1923.

Збір законів і распоряджень Рабітничо-Селяньского уряду Украіни і уповноважених РСФСР. Вид. 1. Харків 1922—1923. [Параллельный текст на украинском и русском яз.]

Зборнік чынных законау БССР за 1921—1924 годы. Менск 1927. (Параллельный текст на белорусск. и русск. языках.)

История Советской Конституции (в документах). Предисл. и общ. ред. С. С. Студеникина. 1917—1956. М. 1957.

Конституции и конституционные акты РСФСР (1918—1937). Сборник документов под общ. ред. А. Я. Вышинского. М. 1940. (АН СССР. Ин-т права

Материалы о деятельности Совета Народных Комиссаров, Совета труда и обороны и центральных правительственных учреждений за первое полугодие после X съезда Советов. (Январь — июнь 1923 г.) Сборник. М. 1923.

Образование Казахской АССР. Сборник документов и материалов. Под ред. С. Н. Покровского. Алма-Ата 1957. (АН Каз. ССР. Ин-т истории, археологии и этнографии.)

Образование СССР. Сборник документов. 1917—1924. Под ред. Э. Б. Генкиной. М.—Л. 1949. (АН СССР. Ин-т истории.)

I Съезд Советов Союза Советских Социалистических Республик. Стенографический отчет. (30 декабря 1922 г.) М. 1922. [В приложении дан стенограф. отчет о первой сессии ЦИК СССР.]

Решения и резолюции ВКП(б) и КП(б)Б. по национальному вопросу. Минск 1926.

Собрание законов и распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства Союза Советских Социалистических Республик. М. 1924.

Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства Азербайджанской Советской Социалистической Республики. 1922—1923 гг. Баку 1922—1925.

Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства Российской Советской Федеративной Социалистической Республики. М. 1922—1923.

Третья сессия Центрального Исполнительного Комитета Союза Советских Социалистических Республик. Стенографический отчет. М. 1924.

Шесть лет национальной политики Советской власти и Наркомнац. (Вместо отчета.) М. 1924.

Bibliográfia

Советское государственное право. Библиография. 1917—1957. М. 1958. (АН СССР. Ин-т права им. А. Я. Вышинского.)

Lásd még az I., II., IX. és XII. fejezet irodalmát és fortásait.

III. IRODALOM ÉS FORRÁSOK A KÜLFÖLDI ORSZÁGOK TÖRTÉNETÉT TÁRGYALÓ FEJEZETEKHEZ

A III. fejezethez

AZ 1914—1918-AS VILÁGHÁBORÚ BEFEJEZŐDÉSE

Irodalom

A Finn Kommunista Párt története. Kossuth Könyvkiadó 1963.

Ф. Ф. Головачев: Рабочее движение и социал-демократия Германии в годы первой мировой войны (авг. 1914—окт. 1918 гг.). М. 1960. (АН СССР. Ин-т истории.)

В. В. Готлиб: Тайная дипломатия во время первой мировой войны. Пер. с англ. Предисл. Н. П. Полетика. М. 1960.

А. М. Зайончковский: Мировая война 1914—1918 гг. Т. 2. Изд. 3. М. 1938.

Контрнаступление Антанты на Западном фронте в

1918 году (18 июля — 7 августа). Пер. с франц. М. 1936. (Французский генеральный штаб.)
Г. Куль и *Г. Дельбрюк:* Крушение германских наступательных операций 1918 года. Пер. с немецк. с предисл. С. Будкевича. М. 1925.
С. М. Майоров: Борьба Советской России за выход из империалистической войны. М. 1959.
Ф. И. Нотович: Дипломатическая борьба в годы первой мировой войны. Т. 1. М.—Л. 1947.
40 лет рабочей революции в Финляндии. Обращение ЦК Коммунистической партии Финляндии. — Новая и новейшая история. 1958. №. 2, с. 115—128.
Н. А. Таленский: Первая мировая война (1914—1918). Боевые действия на суше и на море. М. 1944.
Э. Торниайнен: Рабочая революция в Финляндии. М. 1919.
Р. Турнэс: Фош и победа союзников 1918 года. Пер. с франц. М. 1938.
Г. И. Шигалин: Военная экономика в первую мировую войну (1914—1918 гг.). М. 1956.
Alberti. L'Italia e la fine della guerra mondiale. Vol. 1—2. Roma 1924.
Etat-Major de l'armée, Service historique: Les armées françaises dans la grande guerre. Vol. 1—10. Paris 1923—1938.
Th. Bailey: The policy of the United States toward the neutrals, 1917—1918. Baltimore 1942.
B. Brehm: Das war das Ende. München 1933.
F. Charles-Roux: La Paix des empires centraux. Paris 1947.
K. Forster: The failures of peace. The search for a negotiated peace during the first world war. Washington 1941.
A. Hyvönen: Suurten tapahtumien voudet, 1917—1918. Helsinki 1957.
E. Kedourie: England and the Middle East. The destruction of the Ottoman Empire. 1914—1921. London 1956.
H. Kerchnawe: Der Zusammenbruch der österreich—ungar. Wehrmacht im Herbst 1918. Wien 1921.
H. v. Kuhl: Der Weltkrieg. 1—2. 1929.
Y. Nurmio: Soumen itsenäistyminen ja Saksa. Porvoo—Helsinki 1957.
Ch. Paquet: La défaite militaire de l'Allemagne en 1918. Paris 1925.
H. Rudin: Armistice 1918. New Haven 1944.
A. Stenger—L. Lange—K. Herrmann: Schicksalswende. Von der Marne bis zur Vesle. 1918. Berlin 1930.
M. Toscano: Guerra diplomatica in Estremo Oriente. Vol. 1—2. Milan 1950.

Források

Documents and statements relating to peace proposals and war aims (December 1916—November 1918). London 1919.
Guerre européenne. Documents 1918—1919. Paris 1923. (France. Ministère des affaires étrangères.)
A history of the peace conference of Paris. Ed. by H. W. V. Temperley. Vol. I. London 1920.
E. M. House: The intimate papers of Colonel House. Vol. 1—4. New York 1926—1928.
D. Lloyd George: War memoirs. Vol. 6. London 1936.
Papers relating to the foreign relations of the United States. 1914—1918. World war. Vol. 1—8. Washington 1922—1933. (U. S. Dep. of States.)
R. Poincaré: Victoire et armistice 1918. Paris 1933.
Die Ursachen des deutschen Zusammenbruches im Jahre 1918. Bd. 1—10. Berlin 1928. (Das Werk des Untersuchungsausschusses der Verfassunggebenden Deutschen Nationalversammlung und des Deutschen Reichstages.)
Vorgeschichte des Waffenstillstands. Ämtliche Urkunden, herausgegeben im Auftrage des Reichsministeriums von der Reichskanzlei. Berlin 1919.
Der Waffenstillstand 1918—1919. Das Dokumenten-Material der Waffenstillstand-Verhandlungen von Compiègne, Spa, Trier und Brüssel. Notenwechsel (Verhandlungsprotokolle). Verträge, Gesamttätigkeitsbericht. Im Auftrage der Deutschen Waffenstillstandskommission. Bd. 1—3. Berlin 1928.
A külföldi országok forradalmi mozgalmának kezdeteire vonatkozó irodalmat lásd alább az egyes országok irodalmát felsoroló szakaszokban.

A IV. fejezethez

A PÁRIZSI BÉKEKONFERENCIA. A VILÁG HÁBORÚ UTÁNI ÚJRAFELOSZTÁSA

Irodalom

А. Ф. Миллер: Дипломатическая подготовка Севрского договора. — Проблемы востоковедения, 1960. № 5, с. 34—53.
Ф. И. Нотович: Бухарестский мир 1918 г. М. 1959.

В. Шетцель: Политические итоги мирных переговоров (1919—1925 гг.). Пер. с немецк. Доп. и ред. Ю. В. Ключникова.

Б. Е. Штейн: «Русский вопрос» на Парижской мирной конференции (1919—1920 гг.). М. 1949.

L. Aldrovandi Marescotti: Guerra diplomatica. Ricordi e frammenti di diario. (1914—1919.) Milano 1937.

N. Angell: The peace treaty and the economic chaos of Europe. London 1920.

Th. A. Bailey: Woodrow Wilson and the great betrayal. New York 1945.

Ph. M. Burnett: Reparation at the Paris peace conference. From the standpoint of American delegation. Vol. 1—2. New York 1940.

E. H. Carr: Britain. A study of foreign policy from the Versailles treaty to the outbreak of war. London 1939.

G. R. Crosby: Disarmament and peace in British politics 1914—1919. Cambridge 1957.

F. Deák: Hungary at the Paris peace conference. The diplomatic history of the treaty of Trianon. New York 1942.

E. J. Dillon: The peace conference. London 1919.

Ishii: Diplomatic commentaries. Baltimore 1936.

T. E. Jessop: The treaty of Versailles. Was it just? London 1942.

W. M. Jordan: Great Britain, France and the German problem 1918—1939. New York 1943.

J. M. Keynes: The economic consequences of the peace London 1919.

J. M. Keynes: A revision of the treaty. New York 1922.

J. M. Keynes: Two memoirs. Dr. Melchior: A defeated. enemy and my early beliefs. London 1949.

J. Laroche: Au quai d'Orsay avec Briand et Poincaré. 1913—1926. Paris 1957.

R. W. Logan: The senate and the Versailles mandate system. Washington 1945.

D. Loth: The story of Woodrow Wilson. New York 1944.

A. Luckau: The German delegation at the Paris peace conference. New York 1941.

F. S. Marston: The peace conference of 1919. Organization and procedure. London 1944.

J. Mordacq: Le ministère Clémenceau. Journal d'un témoin. T. 1—2. Paris 1930.

H. G. Nicolson: Peacemaking 1919. Boston 1933.

H. Notter: The origins of the foreign policy of Woodrow Wilson. Baltimore 1937.

R. Poincaré: La victoire et la paix. Paris 1921.

J. Shotwell: At the Paris peace conference. New York 1937.

A. P. G. Tardieu: La paix. Paris 1921.

Ch. T. Thompson: The peace conference day by day. New York 1920.

A. J. Toynbee: History of the peace conference of Paris. London 1925.

F. A. Vanderlip: What happened to Europe. New York 1919.

Wilson at Versailles. Ed. with an introduction by Th. P. Greene. Boston 1957.

W. Ziegler: Versailles. Die Geschichte eines missglückten Friedens. 2. Aufl. Hamburg 1933.

A. Zimmern: The League of Nations and the rule of law. 1918—1935. London 1936.

Források

Итоги империалистической войны. Серия мирных договоров. (НКИД.) 1. Версальский мирный договор. М. 1925. 2. Сен-Жерменский мирный договор. М. 1925. 3. Мир в Нейи. М. 1926. 4. Трианонский мирный договор. М. 1926. 5. Севрский мирный договор и акты, подписанные в Лозанне. Под ред. Ю. В. Ключникова и А. Сабанина. М. 1927.

Antwort der alliierten und assoziierten Mächte. Vollständiger amtlicher Text. Berlin 1919.

R. S. Baker: Woodrow Wilson and world settlement: written from his unpublished and personal material. Vol. 1—3. Garden City 1922.

Bayerische Dokumente zum Kriegsausbruch und zum Versailler Schuldspruch. Im Auftrage des Bayerischen Landtags herausgegeben vom Abgeordneten Dr. P. Dirr. 13. erweiterte Aufl. München und Berlin 1925.

G. Calmette: Recueil de documents sur l'histoire de la question des réparations (1919—5 mai 1921). Paris 1934.

Conférence de la paix, 1919—1920. Vol. I—III. Paris 1920.

Documents relatifs aux négociations concernant les garanties de sécurité contre une agression de l'Allemagne (10 janvier 1919—7 décembre 1923). Paris 1934. (France. Ministère des affaires étrangères. Documents diplomatiques.)

A history of the peace conference of Paris. Ed. by H. W. V. Temperley. Vol. 2—6. London 1920—1924.

Die Kolonialfrage im Frieden von Versailles; Dokumente

zu ihrer Behandlung. Hrsg. von H. Poeschel. Berlin 1920.

R. Lansing: The peace negotiations; a personal narrative. London 1921.

D. Lloyd George: Memoirs of the peace conference. Vol. 1—2. New Haven 1939.

D. Lloyd George: The truth about reparations and war-debts. London 1932.

P. Mantoux: Les délibérations du Conseil des quatre (24 mars—28 juin 1919). Vol. 1—2. Paris 1955.

Papers relating to the foreign relations of the United States. 1918—1919. Russia. Washington 1927—1932. (U. S. Dep. of States.)

Papers relating to the foreign relations of the United States. The Lansing papers 1914—1920. Vol. 2. Washington 1940. (U. S. Dep. of States.)

Papers relating to the foreign relations of the United States 1919. The Paris peace conference. Vol. 1—13. Washington 1942—1947. (U. S. Dep. of States.)

W. Rathenau: Gesammelte Reden. Berlin 1924.

G. A. R. Riddel: Intimate diary of the peace conference and after. 1918—1923. New York 1933.

The treaty of St. Germain. A documentary history of its territorial and political clauses. Selected and ed. by N. Almond and R. H. Lutz. London 1935.

What really happened at Paris. The story of the peace conference 1918—1919 by American delegates. Ed. by E. M. House and Ch. S. Seymour. New York 1921.

Lásd még a III. fejezetre és az egyes országok történetére vonatkozó irodalmat.

Az V. fejezethez

AZ 1918-AS NOVEMBERI FORRADALOM NÉMETORSZÁGBAN. A NÉMET PROLETARIÁTUS FORRADALMI HARCAI 1919—1921-BEN

Irodalom

Р. Бауэр: К вопросу о роли Советов в Ноябрьской революции в Германии. — Новая и новейшая история. 1957. № 4, с. 82—95.

М. С. Восленский: Из истории политики США в германском вопросе (1918—1919 гг.). М. 1954.

Я. С. Драбкин: Революция 1918—1919 гг. в Германии. Краткий очерк. М. 1958.

Г. Матерн: Образование Коммунистической партии Германии — поворотный пункт в истории германского рабочего движения. — Новая и новейшая история. 1959. № 2, с. 36—56.

А. Норден: Уроки германской истории. Пер. с немецк. Вступит. статья Г. Беспалова. М. 1948.

Ноябрьская революция в Германии. Сборник статей и материалов. М. 1960. (АН СССР. Ин-т истории.)

М. А. Полтавский: Баварская советская республика. М. 1959.

В. Б. Ушаков: Внешняя политика Германии в период Веймарской республики. М. 1958. (ИМО.)

К. Фалькe: Красная Армия в Руре. Пер. с немецк. М. 1931.

L. Berthold und H. Neef: Militarismus und Opportunismus gegen die Novemberrevolution. Berlin 1958.

H. Beyer: Von der Novemberrevolution zur Räterepublik in München. Mit einem Vorwort von E. Engelberg. Berlin 1957.

E. Brauer: Der Ruhraufstand von 1920. Berlin 1930.

H. Euler: Die Aussenpolitik der Weimarer Republik 1918—1923. (Vom Waffenstillstand bis zum Ruhrkonflikt.) Aschaffenburg 1957.

E. Eyck: Geschichte der Weimarer Republik. Bd. 1. Erlenbach—Zürich und Stuttgart 1954.

K. Fischer: Die Berliner Abwehrkämpfe 1918—1919. Bearb. und eingeleitet von O. Braun. Berlin 1956.

O. Gotsche: Die Märzaktion 1921 in Mitteldeutschland und ihre historische Bedeutung. Berlin 1956. (Institut für Gesellschaftswissenschaften beim ZK der SED.)

F. Klein: Die diplomatischen Beziehungen Deutschlands zur Sowjetunion. 1917—1932. Berlin 1952.

R. Kruppa: Die Niederlausitz griff zur Waffe. Die Abwehr des Kapp-Putsches in der Niederlausitz. Berlin 1957.

E. Kunze: Die Wahlen zur Nationalversammlung im Januar 1919 in Berlin. Berlin 1958.

K. Mammach: Der Einfluss der russischen Februarrevolution und der Grossen Sozialistischen Oktoberrevolution auf die deutsche Arbeiterklasse. Febr. 1917—Okt. 1918. Berlin 1955.

A. Norden: Zwischen Berlin und Moskau. Zur Geschichte der deutsch—sowjetischen Beziehungen. Berlin 1954.

K. Obermann: Die Beziehungen des amerikanischen Im-

perialismus zum deutschen Imperialismus in der Zeit der Weimarer Republik (1918—1925). Berlin 1952.
H. Rasmuss: Die Januarkämpfe 1919 in Berlin. Berlin 1956.
L. Rathmann: Märzsturm 1920. Der Kapp-Putsch und seine Lehren. Berlin 1954.
G. Rosenfeld: Sowjetrussland und Deutschland 1917—1922. Berlin 1960.
L. Stern: Der Einfluss der Grossen Sozialistischen Oktoberrevolution auf Deutschland und die deutsche Arbeiterbewegung. Berlin 1958.
L. Stern: Zur Vorgeschichte der Gründung der Kommunistischen Partei Deutschlands. Halle—Wittenberg 1954.
K. Zeisler: Aufstand in der deutschen Flotte. Die revolutionäre Matrosenbewegung im Herbst 1918. Berlin 1956.

Források

Allgemeiner Kongress der Arbeiter- und Soldatenräte Deutschlands vom 16. bis 21. Dezember. Stenographischer Bericht. Berlin 1919.
Arbeitereinheit siegt über Militaristen. Erinnerungen an die Niederschlagung des Kapp-Putsches März 1920. Berlin 1960.
O. Buchwitz: 50 Jahre Funktionär der deutschen Arbeiterbewegung. Berlin (1949).
Die Novemberrevolution in Deutschland. (Dokumente und Materialien.) Zusammengestellt von W. Herbst u. a. Berlin 1958.
Die Novemberrevolution 1918 in Deutschland. Thesen des Zentralkomitees der SED anlässlich des 40. Jahrestages. Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 1958. Sonderheft 1—27. 1.
Dokumente und Materialien zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung. Bd. 2. Berlin 1957.
Spartakusbriefe. Berlin 1958.
1918. Erinnerungen von Veteranen der deutschen Gewerkschaftsbewegung an die Novemberrevolution (1914—1920). Berlin 1958.
Die Verfassung des Deutschen Reiches vom 11. August 1919. Dokumente der deutschen Politik und Geschichte von 1848 bis zur Gegenwart. Bd. III. Die Weimarer Republik. 1919—1933. Berlin—München é. n. 60—93. S.
Vorwärts und nicht vergessen. Erlebnisberichte aktiver Teilnehmer der Novemberrevolution 1918—1919. Berlin 1958. (Institut für Marxismus—Leninismus beim ZK der SED.)

Bibliográfia. Segédkönyvek

Великая Октябрьская социалистическая революция и революционное движение 1917—1923 гг. в Германии. Литература, опубликованная в СССР и ГДР на протяжении 1951—1957 гг. — Новая и новейшая история. 1958. № 1, с. 189—192.

Lásd még Németország történetére a XVII. fejezethez megadott irodalmat és forrásokat.

A VI. fejezethez

AZ OSZTRÁK—MAGYAR MONARCHIA SZÉTHULLÁSA. A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG

Irodalom

Hajdu Tibor: Tanácsok Magyarországon 1918—1919-ben. Budapest 1958.
Hevesi Gyula: Szociális termelés. A Magyar Tanácsköztársaság iparpolitikája. Budapest 1959.
Liptai Ervin: A Magyar Vörös Hadsereg harcai. Budapest 1960.
A Magyar Tanácsköztársaság állama és joga. Szerk. Sarlós Márton. Budapest 1955.
A Magyar Tanácsköztársaság történelmi jelentősége és nemzetközi hatása. Előadásgyűjtemény. Szerk. Gábor Sándorné. Kossuth Könyvkiadó 1960.
A magyarországi munkásmozgalom 1917—1919. A Magyar Tanácsköztársaság. Kossuth Könyvkiadó 1958.
L. Nagy Zsuzsa: A párizsi békekonferencia és Magyarország 1918—1919. Kossuth Könyvkiadó 1965.
Nemes Dezső: Az ellenforradalom története Magyarországon 1919—1921. Budapest 1962.
Sarlós Béla: A tanácsköztársaság forradalmi törvényszékei. Budapest 1961.
Siklós András: Az Osztrák—Magyar Monarchia összeomlása. Polgári demokratikus forradalom és szocialista forradalom Magyarországon (1917—1919). Budapest 1958.
Vincze László: A Magyar Tanácsköztársaság közoktatásügye. Budapest 1961.
М. Ф. Лебов: Венгерская Советская республика 1919 года. М. 1959.

Ю. А. Писарев: Венгерская Советская республика и славянские народы. — Ученые записки Ин-та славяноведения АН СССР. 1955. Т. XI, с. 119—153.

Е. Рубинштейн: Распад Габсбургской монархии в 1918 г. — Историк-марксист. 1940. № 7 (83), с. 14—34.

В. М. Турок: Кризис реакционного режима Габсбургов (январь — март 1918 г.). — Ученые записки Ин-та славяноведения АН СССР. 1953. Т. 7, с. 325—347.

O. Bauer: Die österreichische Revolution. Wien 1923.

V. Bibl: Der Zerfall Österreichs. Bd. 2. Von Revolution zu Revolution. Wien 1924.

H. Hantsch: Die Geschichte Österreichs. 2. Aufl. Bd. 2. Graz—Wien 1953.

E. Priester: Kurze Geschichte Österreichs. 2. Wien 1949.

Források

Dokumentumok a Magyar párttörténet tanulmányozásához. 2—3. köt. Budapest 1954.

Az 1920. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. Hiteles kiadás. 34—41. köt. Az 1920. évi február hó 16-ára összehívott nemzetgyűlés naplója. 1—17. köt. Az 1922. évi június hó 16-ára összehívott nemzetgyűlés naplója. 1—18. köt. Budapest 1917—1923. (Magyarország. Országgyűlés, képviselőház.)

Horthy Miklós titkos iratai. Sajtó alá rendezte Szinai Miklós és Szücs László. Kossuth Könyvkiadó 1962.

Iratok az ellenforradalom történetéhez 1919—1945. Szerk. Nemes Dezső. 1. Az ellenforradalom hatalomrajutása és rémuralma Magyarországon. 1919—1921. 2. kiad. Szikra 1956. 2. A fasiszta rendszer kiépítése és a népnyomor Magyarországon, 1921—1924. Szikra 1956.

A Kommunista Párt megalakulásának 40. évfordulójára. (Irányelvek) Társadalmi Szemle, 1958. 10. sz. 1—34. old.

Kun Béla: A Magyar Tanácsköztársaságról. Kossuth Könyvkiadó 1958.

A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. 6. köt. Budapest 1960.

A Magyar Tanácsköztársaság művelődéspolitikája. Válogatott rendeletek, dokumentumok. Sajtó alá rendezte Petrák Katalin és Milei György. Budapest 1959.

A Magyar Tanácsköztársaság szociálpolitikája. Válogatott rendeletek, dokumentumok, cikkek. Sajtó alá rendezte Petrák Katalin és Milei György. Budapest 1959.

A Magyar Vörös Hadsereg. 1919. Válogatott dokumentumok. Összeáll. Hetés Tibor. Budapest 1959.

Nagy idők tanúi emlékeznek (1918—1919.) Budapest 1958.

Szamuely Tibor: Riadó. Válogatott cikkek és beszédek. Kossuth Könyvkiadó 1957.

F. Šišič: Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 1914—1919. Zagreb 1920.

Um Friede, Freiheit und Brot! Der Jänneraufstand des innerösterreichischen Proletariats. Wien 1918.

Lásd még a VIII. fejezet irodalmát és forrásait.

A VII. fejezethez

A KOMMUNISTA INTERNACIONÁLÉ MEGALAKULÁSA

Irodalom

С. Гопнер: 20 лет основания Коминтерна (1919, 2—6 марта 1939). — Историк-марксист. 1939. № 2, с. 54—72.

Материали по история на международного работническо и комунистическо движение. София 1959.

Д. Монин и Э. Теумин: Революционное движение и Коминтерн в первый период общего кризиса капитализма. М. 1931.

И. С. Юзефович: Основание Коммунистического Интернационала. М.—Л. 1940. (АН СССР. Ин-т истории.)

Források

Борьба большевиков за создание Коммунистического Интернационала. Материалы и документы. 1914—1919 гг. М. 1934. (ИМЭЛ при ЦК ВКП(б).)

Второй конгресс Коммунистического Интернационала. Стенографический отчет. Пг. 1921.

Коммунистический Интернационал. Орган ИККИ. М. 1919—1923. № 1—28/29.

Коммунистический Интернационал в документах. Решения, тезисы и воззвания конгрессов Комин-

терна и пленумов ИККИ. 1919—1932 гг. Под ред. Б. Куна. М. 1933.

Ленин и международное рабочее движение. Воспоминания. Сборник 1. М. 1934.

Первый конгресс Коминтерна. Март 1919 г. М. 1933. (ИМЭЛ.) Протоколы конгрессов Коммунистического Интернационала.

Послевоенный капитализм в освещении Коминтерна. Сборник документов и резолюций конгрессов и Исполкома Коминтерна. М. 1932.

Bibliográfia. Segédkönyvek

Ежегодник ленинской и историко-партийной библиографии. М. 1932. (ИМЭЛ.)

Партии Коммунистического Интернационала. Справочник пропагандиста. М.—Л. 1928.

Указатели к журналу Коммунистический Интернационал. 1919—1923 гг. Пг. 1923.

Lásd még a XVII. fejezet irodalmát.

A VIII. fejezethez

A FORRADALMI MOZGALOM KÖZÉP- ÉS DÉLKELET-EURÓPA ORSZÁGAIBAN AZ 1918—1923-AS ÉVEKBEN

1. rész

AUSZTRIA

Irodalom

B. M. Турок: Очерки истории Австрии. 1918—1929. М. 1955. (АН СССР. Ин-т истории.)

M. Bullock: Ausztria 1918—1938. A study in failure. London 1939.

Geschichte der Republik Österreich. Unter Mitwirkung von W. Goldinger u. a. Wien 1954.

Ch. Gulick: Austria from Habsburg to Hitler. Vol. I. Berkeley and Los Angeles 1948.

M. Macdonald: The republic of Austria. 1918—1934. A study in the failure democratic government. London 1946.

Österreich. Zehn Jahre Republik. Wien 1928.

Források

Protokoll der 3. Reichskonferenz der KPOe am 7. und 8. Dezember 1919. Wien 1920.

Protokoll des Fünften Parteitages der Kommunistischen Partei Österreichs vom 24. bis 27. März 1922. Wien 1922.

Protokoll des zweiten ordentlichen deutschösterreichischen Gewerkschaftskongresses. Abgehalten vom 25. bis 28. Juni 1923. Wien 1923.

Die Verfassungsgesetze der Republik Deutschösterreich. Hrsg. von H. Kelsen. Vol. I—IV. Wien 1919—1920.

Bibliográfia

Bibliographie zur Geschichte Österreich-Ungarns im Weltkrieg 1914—1918. Stuttgart 1934. (Bibliographische Vierteljahrshefte der Weltkriegsbücherei.)

Bibliographie zur Geschichte, Landes- und Volkskunde Österreichs. Abt. 1, 6, 7. Linz 1929—1933. (Archiv für Bibliographie, Buch- u. Bibliothekswesen.)

Lásd még a VI. fejezet irodalmát és forrásait.

2. rész

CSEHSZLOVÁKIA

Irodalom

Csehszlovákia Kommunista Pártjának története. Bratislava 1962.

M. Gosiorovsky: Adalék a szlovák munkásmozgalom történetéhez. Bratislava 1953.

V. Král: A csehszlovák burzsoázia intervenciós háborúja a Magyar Tanácsköztársaság ellen 1919-ben. Bratislava 1956.

J. Veselý: A CSKP keletkezéséről és megalapításáról. Pozsony 1953.

M. Vietor: A Szlovák Tanácsköztársaság. Első kísérlet a proletárdiktatúra megvalósítására Csehszlovákia területén. Bratislava 1960.

Из истории революционного движения народов Чехословакии. Сборник статей. Отв. ред. А. Х. Клеванский и. И. Н. Мельникова. М. 1959.

История Чехословакии. Т. 3. Под ред. И. Н. Мельниковой и др. М. 1960. (АН СССР. Ин-т славяноведения.)

D. Bárta: Prosincová generální stávka roku 1920. Praha 1953.

Dějiny Kommunistické strany Československa. Praha 1961.

M. Dzvoník: Ohlas Vel'kej októbrovej socialistickej revolúcie na Slovensku (1918—1919). Bratislava 1957.

K. Gajan: Příspěvek ke vzniku KSČ. Praha 1954.

J. S. Hájek: Wilsonovská legenda v dějinách ČSR. Praha 1953.

L'. Holotík: Októbrová revolúcia a národno-oslobodzovacie hnutie na Slovensku v rokoch 1917 až 1918. Bratislava 1957.

L'. Holotík: Štefánikovská legenda a vznik ČSR. Bratislava 1958.

Ke vzniku ČSR. Sborník statí k ohlasu Říjnové revoluce a ke vzniku ČSR. Praha 1958.

J. Kolejka. Revoluční dělnické hnutí na Moravě a ve Slezsku 1917—1921. (Praha) 1957.

V. Král: O Masarykově a Benešově kontrarevoluční protisovětské politice. Praha 1953.

O československé zahraniční politice v letech 1918—1939. Sborník statí. Praha 1956.

Z. Nejedlý: Boje o Nové Rusko. Praha 1951.

V. Olivová: Československo-sovětské vztahy v letech 1918—1922. Praha 1957.

M. Otáhal: Dělnické hnutí na Ostravsku. 1917—1921. Ostrava 1957.

O. Říha: Ohlas Říjnové revoluce v ČSR. Praha 1957.

Th. Syllaba: T. G. Masaryk a revoluce v Rusku, Praha 1959.

V. Vávra: Klamná cesta. Příprava a vznik protisovětského vystoupení čs. legií. Praha 1958.

Velká říjnová socialistická revoluce a naše národní svoboda. Brno 1950.

Velká říjnová socialistická revoluce v dějinách a kultuře Československa. Sborník prací k 40 výročí Velké říjnové socialistické revoluce. Praha 1958.

J. Veselý: Česi a Slováci v revolučním Rusku 1917—1920. Praha 1954.

J. Veselý: Z prvních bojů KSČ (1921—1924). (Praha) 1958.

Források

Dokumenty o protilidové a protinárodní politice T. G. Masaryka. Praha 1953.

Dokumenty o protisovětských piklech československé reakce. Z archivního materiálu o kontrarevoluční činnosti Masaryka a Beneše v letech 1917—1924. (Praha) 1954.

Hnutí venkovského lidu v Českých zemích v letech 1918—1922. Praha 1958.

Národní shromáždění republiky Československé. Těsnopisecké zprávy o schůzích poslanecké sněmovny Národního shromáždění Republiky Československé. Praha 1918—1923.

Národní shromáždění republiky Československé. Těsnopisecké zprávy o schůzích Senátu Národního shromáždění Republiky Československé. Praha 1920—1923.

Ohlas Velké říjnové socialistické revoluce v Československu. Sborník dokumentů z let 1917—1921. (Praha) 1957.

Přehled Československých dějín. III. 1918—1945. These. (Praha) 1956.

Přehled dějín Komunistické strany Československa. These. Praha 1957.

Sborník dokumentů k prosincové stávce 1920. Praha 1954.

Statistická příručka Republiky Československé. I—IV. Praha 1920—1932.

Založení Kommunistické strany Československa. Sborník dokumentů ke vzniku a založení KSC. 1917—1924. (Praha 1954.)

3. rész

A SZERBEK, HORVÁTOK ÉS SZLOVÉNEK ÁLLAMA

Irodalom

Ю. А. Писарев: Из истории революционного движения рабочего класса и крестьянства в Сербо-хорвато-словенском государстве в 1919—1923 гг. — „Ученые записки Ин-та славяноведения АН СССР". 1952. Т. V, с. 79—150.

И. Буђо: Историа народне привреде ФНРЈ. Београд 1948.

Д. Гајић: Генерални штрајк 1919. Београд 1951. — „Iz istorije Jugoslavije. 1918—1945. Zbornik predavanja". Beograd 1958.

Б. Јеленић: Нова Србија и Југославија. Историја националног ослобођења и уједињења (1788—1921). Београд 1923.

Т. Кацлеровић: Цимервалдска конференција. Апел српских социјалиста цивилизованом свету. Београд 1951.

A. Mandić: Fragmenti za historiju ujedinjenja. Zagreb 1956.

M. Mirković: Ekonomska historija Jugoslavije. Zagreb 1958.

J. Vrčinac: Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca od ujedinjenja do vidovdanskog procesa. Beograd 1956.

E. Holzer: Die Entstehung des jugoslawischen Staates. Berlin 1929.

Források

Синдикални покрет у Србији (1903—1919). Документи. Београд 1958.

Статистички годишњак Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Београд 1925.

Arhiv Komunističkje partije Bosne i Hercegovine. T. 1—2. Sarajevo 1954.

Graña za povijest sindikalnog pokreta u Hrvatskoj od kongresa ujedinjenja do Obznane (1919—1920). Zagreb 1956.

Istorijski arhiv Komunističke partije Jugoslavije. T. 3—5. Beograd 1950—1951.

Zgodovinski arhiv Komunističkje partije Jugoslavije. T. 5. Beograd 1951.

4. rész

LENGYELORSZÁG

Irodalom

Ф. Зуев: Международный империализм — организатор нападения панской Польши на Советскую Россию (1919—1920 гг.). М. 1954.

История Польши. Т. 3. Под ред. Ф. Г. Зуева и др. М. 1958. (АН СССР. Ин-т славяноведения.)

А. Я. Манусевич: К постановке вопроса о западных и северных границах Польши на Парижской мирной конференции. — „Известия Академии наук СССР". Сер. истории и философии. Т. III. Вып. 1. 1946, с. 43—58.

М. В. Миско: Октябрьская революция и восстановление независимости Польши. М. 1957. (АН СССР.)

T. Daniszewski: 1 Maja — 60 lat święta międzynarodowej solidarności. Warszawa 1950.

A. Gwizdż: Burżuazyjno-obszarnicza konstytucja z 1921 roku w praktyce. Warszawa 1956.

H. Jabłoński: Polityka polskiej partii socjalistycznej w czasie wojny 1914—1918. Warszawa 1958.

T. Jędruszczak: Polityka Polski w sprawie Górnego Śląska. 1918—1922. Warszawa 1958.

J. Kowalski: Wielka Październikowa rewolucja socjalistyczna a wyzwolenie Polski. Warszawa 1952.

J. Kowalski: Zarys historii polskiego ruchu robotniczego w latach 1918—1939. Cz. I. Warszawa 1959.

St. Krzykała: Lubelska rada delegatów robotniczych. Lublin 1957.

T. Kuźmiński: Walki klasowe na wsi lubelskiej w latach 1918—1919. Warszawa 1955.

G. Kuźmiński: Wieś w walce o Polskę ludową. 1918—1920. Warszawa 1960.

Z. Lietz: Plebiscyt na Powiślu, Warmii i Mazurach w 1920 roku. Warszawa 1958.

Polska lewica społeczna wobec oświaty w latach 1919—1939. Warszawa 1960.

K. Popiołek: Trzecie śląskie powstanie. Katowice 1946.

Powstanie Wielkopolskie. 1918—1919. Praca zbiorowa pod red. K. Piwarskiego. Poznań 1958.

Rady delegatów robotniczych w Polsce w 1918—1919 r. M. 1934.

T. Rek: Fakty oskarżają. Kartki z dziejów burżuazyjno-obszarniczego sejmu 1919—1922. Warszawa 1954.

L. Smosarski: Społeczeństwo polskie wobec Rewolucji Październikowej (marzec 1917—listopad 1918). Warszawa 1958.

T. Szturm de Sztrem: Walka o place zarobkowe. Warszawa 1922.

Tymczasowy komitet rewolucyjny Polski. Warszawa 1955.

H. Zieliński: Położenie i walka górnośląskiego proletariatu w latach 1918—1922. Warszawa 1957.

Források

St. Filasiewicz: La question polonaise pendant la guerre mondiale. Paris 1920.

KPP. Uchwały i rezolucje. T. I (1918—1923). Warszawa 1954. (Wydział historii partii KC PZPR.)

KPP w obronie niepodległości Polski. Zbiór dokumentów i materiałów z lat 1918—1938. Wyd. 2. Warszawa 1952.

P. P. S. a rady delegatów robotniczych (Fakty i dokumenty). T. 1—3. Warszawa 1923.
P. P. S. za rządów Moraczewskiego (Fakty i dokumenty). Warszawa 1922.
Sprawozdanie stenograficzne Sejmu ustawodawczego, 1919—1922. Warszawa.
W XXXV rocznicę Wielkiej Październikowej rewolucji socjalistycznej. Warszawa 1952.
W 40 rocznicę powstania Komunistycznej Partii Polski, Tezy Komitetu Centralnego PZPR. Warszawa 1958.

Bibliográfia

С. М. Стецкевич: Влияние Великой Октябрьской социалистической революции на Польшу. (Обзор литературы и новейших документальных публикаций, изданных в народно-демократической Польше в 1950—1957 гг.) — «Новая и новейшая история». 1958. № 3, с. 155—169.

5. rész

BULGÁRIA

Irodalom

Александър Стамболийски. 1923—1948. Сборник. София 1948.
С. Благоева: Георги Димитров. Биографичен очерк. София 1953.
М. А. Бирман: Революционная ситуация в Болгарии в 1918—1919 гг. М. 1957. (АН СССР. Ин-т славяноведения.)
М. Горов: Борьба крестьян Болгарии. М.—Л. 1927.
История Болгарии. Т. 2. Под ред. П. Н. Третьякова и др. М. 1955. (АН СССР. Ин-т славяноведения.)
История Болгарской коммунистической партии. В помощь изучающим историю БКП. (Пер. с болгарск.) М. 1960.
История на България. Том II. София 1955.
Д. Коджейков и др.: Рабочее и профсоюзное движение в Болгарии. Пер. с болгарск. под ред. М. Позолотина. М. 1959.
Х. Христов: Революционната криза в България през 1918—1919. София 1957.

Források

Великата Октомврийска социалистическа революция и революционните борби в България през 1917—1919 гг. София 1957.
Българската комунистическа партия в резолюции и решения на конгресите, конференциите и пленумите на ЦК. Изд. 2. Т. 1—2. София 1957.
Дипломатически документи по участието на България въ Европейската война. Т. 2. 1915—1918 гг. София 1921.
Дневници (стенографски) на XVIII и XIX-то Обикновено народно събрание. София 1919—1926.
17-та година. Спомени на български революционери за Октомврийската революция и отражението ѝ у нас. София 1957.
Статистически годишник на Българското царство. 1913—1922. София 1924.

Bibliográfia

Влияние на Великата Октомврийска социалистическа революция в България. Препоръчителна библиография. София 1957. (Държавна библиотека «Васил Коларов». Библиографски отдел.)

6. rész

ROMÁNIA

Irodalom

Istoria Rominiei. Bucuresti 1960.
P. Constantinescu-Jasi: Influenta Marii Revolutii Socialiste din Octombrie asupra miscarii revolutionare din Rominia in anii 1917—1921. Bucuresti 1957.
Contributii la studiul influentei Marii Revolutii Socialiste din Octombrie in Rominia. Bucuresti 1957.
C. Cusnir-Mihailovici: Miscarea muncitoreasca din Rominia intre anii 1917—1921. Crearea Partidului Comunist din Rominia. Bucuresti 1960.
C. Cusnir-Mihailovici: Despre situatia revolutionara din Rominia in perioada 1918—1920. Bucuresti 1955.
V. Liveanu: 1918. Din istoria luptelor revolutionare din Rominia. Bucuresti 1960.

Marea Revolutie Socialista din Octombrie — inceputul invierei noi in istoria omenirii. Avintul revolutionar in Rominia. Crearea P. C. R. — victorie istorica a leninismului asupra opportunismului si reformismului in miscarea muncetoreasca din Rominia. Bucuresti 1958.

Patruzeci de ani de la luptele din 13 decembrie 1918—1958. Bucuresti 1958.

A. G. Vaida si N. Birdeanu: Pavilionul revolutionar la catarg. (Din lupta revolutionara a marinarilor romini din anii 1917—1920). Bucuresti 1959.

Források

Amintiri ale fostilor voluntari Romini din armata rosie in timpul Marii Revolutii Socialiste din Octombrie si al razboiului civil 1917—1922. Bucuresti 1957.

Amintiri despre primul Congres al Partidului (8—12 mai 1921). Bucuresti 1956.

Documente din Istoria Partidului Comunist din Rominia 1917—1922. Vol. I. Ed. a 2-a. Bucuresti 1956. (Institutul de istorie a partidului de pe linga C. C. al P. M. R.)

A X. fejezethez

ANGLIA, FRANCIAORSZÁG, AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK ÉS JAPÁN A FORRADALMI FELLENDÜLÉS IDŐSZAKÁBAN

1. rész

ANGLIA

Irodalom

S. Aaranovitch: Az angol monopoltőke uralma. Szikra 1955.

Дж. Аллисон: Профессиональное движение в Англии. М. 1925.

П. В. Гурович: Подъем рабочего движения в Англии в 1918—1921 гг. М. 1956. (АН СССР. Ин-т истории.)

П. Керженцев: Ирландия в борьбе за независимость. М. 1936.

Дж. Клугеман: Образование Коммунистической партии Великобритании. — Вопросы истории КПСС. 1960, № 4, с. 113—131.

И. М. Лемин: Внешняя политика Великобритании от Версаля до Локарно, 1919—1925. М. 1947.

В. Г. Трухановский: Новейшая история Англии. М. 1958.

G. C. Allen: British industries and their organisation. London 1952.

R. P. Arnot: The miners years of struggle. London 1953.

N. Barou: British trade unions. London 1947.

T. Bell: Pioneering days. London 1941.

The British Labour party. Its history, growth, policy and leaders. Ed. by H. Tracey. 1—3. London 1948.

E. Burns: British imperialism in Ireland. Dublin 1931.

G. D. H. Cole: A history of the Labour party from 1914. London 1948.

G. D. H. Cole: A short history of the British working class movement. 1789—1947. New ed. London 1948.

R. Fox: The class struggle in Britain. Pt. 2. 1914—1923. London 1933.

D. Gwynn: The history of partition. 1912—1925. Dublin 1950.

A. Hutt: The post-war history of the British working class. London 1937.

A. Hutt: British trade-unionism. A short history. 4. rev. enlarg. ed. London (1952).

T. A. Jackson: Ireland her own. An outline history of the Irish struggle for natural freedom and independence. London 1947.

A. L. Morton—G. Tate: The British labor movement 1770—1920. A political history. New York 1957.

Ch. L. Mowat: Britain between the wars. 1918—1940. London 1955.

On the thirtieth anniversary of the Communist party. 1920—1950. London 1950.

B. Pribičević: The shop stewards' movement and workers' control. 1910—1922. Oxford 1959.

Források

Дж. Харди: Те бурные годы. Воспоминания о борьбе за свободу на пяти континентах. Пер. с англ. под ред. Л. И. Зубока. М. 1957.

Annual conference of Labour party. Report of the 18., 19., 20., 21., 22., 23. London 1918—1923.

The Communist party and the Labour party. All the facts and all the correspondence. London.

Communist party convention. Official report. London 1920.
Labour and the new social order. A report on reconstruction. (Rev. in accordance with the resolutions of the Labour party conference, June 1918.) London 1918.
Labour Research Department. The Federation of British Industries. London 1923.
Labour Research Department. Labour and capital in parliament. London 1923.
Labour Research Department. The workers' register of labour and capital 1923. London 1923.
Parliamentary debates. Official reports. Ser. 5. Vol. 90—168. London 1917—1924. (Great Britain. Parliament. House of commons.)
Parliamentary debates. Official reports. Ser. 5. Vol. 28—35., 40., 49—55. London 1918—1923. (Great Britain. Parliament. House of lords.)
Trades Union Congress. Report of proceedings at the 51., 52., 53., 54., 55 annual. London 1919—1923.

Bibliográfia. Segédkönyvek

L. A. Abracham a.o.: A parliamentary dictionary. London 1956.
J. A. Brendon: A dictionary of British history. London 1937.
Handbook of British chronology. Ed. by F. M. Powicke. London 1939.
The labour who's who. 1927. A biographical directory to the national and local leaders in the labour and cooperative movement. London 1927.
J. A. Williamson: A notebook of empire history. London 1942.

A BRIT DOMÍNIUMOK

KANADA

Irodalom

А. Г. Милейковский: Канада и англо-американские противоречия. М. 1958.
D. Creighton: The story of Canada. Toronto 1959.
E. Mc Innis: Canada. New York—Toronto 1947.
C. Wittke: A history of Canada. New York 1942.

Források

Official debates of the House of Commons of the dominion of Canada. Ottawa. 1917—1923.
R. M. G. Dawson: The development of dominion status 1900—1936. Oxford 1937.

Segédkönyvek

Canada year book. 1918—1924. Ottawa.

A DÉL-AFRIKAI UNIÓ

Irodalom

M. S. Geen: The making of the Union of South Africa. London—New York—Toronto 1947.
E. A. Walker: A history of South Africa. 3d ed. London 1957.

Segédkönyvek

Harrison's business and general year book of South Africa and Adjacent Territories. Pietermaritzburg.

AUSZTRÁLIA

Irodalom

B. Fitzpatrick: The Australian people 1788—1945. Carlton 1951.
C. H. Grattan ed.:Australia. Berkeley and Los-Angeles 1947.
G. Greenwood ed.: Australia. A social and political history. New York 1955.

2. rész

FRANCIAORSZÁG

Irodalom

J. Fréville: Így született a Francia Kommunista Párt. Szikra 1951.

С. С. Бантке: Массовое рабочее движение во Франции в 1920 г. В кн.: Французский ежегодник. Статьи и материалы по истории Франции. М. 1959. с. 428—461.

Ж. Брюа и *М. Пиоло:* Очерки истории Всеобщей конфедерации труда Франции. Пер. с франц. Предисл. к русск. изд. Б. Фрашона. М. 1959.

В. Добрер: Очерк истории профессионального движения во Франции. М.—Л. 1926.

Л. П. Кожевникова: Рабочее и социалистическое движение во Франции в 1917—1920 гг. М. 1959.

Augé-Laribé: La politique agricole de la France de 1880 à 1940. Paris 1950.

Ch. Bettelheim: Bilan de l'économie française 1919—1946. Paris 1947.

É. Bonnefous: Histoire politique de la Troisième République. T. 3. 1919—1924. Paris 1959.

J. P. T. Bury: France 1814—1940. London 1956.

J. Chastenet: Vingt ans d'histoire diplomatique. 1919—1935. Genève 1945.

J. Chastenet: Histoire de la Troisième Republique (1918—1931). Paris 1960.

G. Hoag: Vingt années d'histoire politique. Paris 1926.

A. Ker: Le Comité des Forges et l'Occupation de la Ruhr. Paris 1923.

R. Lacour-Gayet: La France au XXe siècle. Paris 1954.

P. Louis: Histoire du mouvement syndical en France. 2. Paris 1948.

J. Madaule: Histoire de France. T. 2. De 1715 à nos jours. 1945.

H. Slovès: La France et l'Union Soviétique. Paris 1935.

G. Suares: Clémenceau. Paris 1934.

A. Zévaès: Histoire de la troisième république. Paris 1938.

Források

Материалы по рурскому вопросу. (История франко-бельгийской оккупации германских областей и ее последствия.) Сост. Я. Л. Старка и Г. Г. Димма. М. 1923.

Les Alliés contre la Russie avant, pendant et après la guerre. Paris 1926.

Annales de la Chambre des députés. Débats parlementaires... Session ordinaire de 1917—1923. Paris 1918—1924. (France. Parlement. Chambre des députés.)

Annales du Sénat. Débats parlementaires... Session ordinaire de 1917—1923. T. 88—99. Paris 1918—1924. (France. Parlement. Sénat.)

Documents relatifs aux réparations. T. 1—2. Paris 1922—1924. (France. Ministère des affaires étrangères.)

P.—E. Flandin: Politique Francaise. 1919—1940. Paris 1947.

A. François-Poncet: De Versailles à Potsdam. La France et le problème allemand contemporain. 1919—1945. Paris 1948.

E. Herriot: Jadis. Vol. 1—2. Paris 1948—1952.

J. Paul-Boncour: Entre deux guerres. Souvenirs sur la IIIe république. Vol. I. Les buttes républicaines. 1877—1918. Paris 1945.

P. Térard: La France sur le Rhin. Paris 1930.

Bibliográfia

C. Bloch: Bibliographie méthodique de l'histoire économique et sociale de la France pendant la guerre. Paris 1925.

P. Caron et H. Stein: Répertoire bibliographique de l'histoire de France. T. 1—5. Paris 1923—1935.

3. rész

AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK

Irodalom

Az Egyesült Államok története. 2. köt. Budapest 1964.

Richard O. Boyer—Herbert M. Morais: Tűzzel és vérrel. Az amerikai munkások hősi harcainak története. Kossuth Könyvkiadó 1957.

И. А. Беляевская: Внутренняя экономическая политика США (1917—1918). М. 1956.

Дж. Грей: Правда об Американском легионе. Пер. с англ. Предисл. В. Бережкова. М. 1949.

Л. Й. Зубок: Подъем массового рабочего движения в США в 1919—20 годах. — Новая и новейшая история. 1957. № 4, с. 96—115.

С. Иелн: Из истории забастовочного движения в США. Пер. с англ. под ред. А. А. Полетаева. Предисл. С. А. Ованесян. М. 1950.

В. И. Лан: Классы и партии в США. Очерки по экономической и политической истории США. 2.

доп. и перераб. изд. М. 1937. (АН СССР. Ин-т мирового хозяйства и мировой политики.)
Г. Лейдлер: Концентрация капитала в американской промышленности. Пер. с англ. Вступит. статья С. Далина. М. 1934.
С. Нирине: Американская империя. Пер. с англ. под ред. П. А. Лисовского. М.—Л. 1926.
Р. Ф. Петтигру: Торжествующая плутократия. Пер. с англ. под ред. Д. А. Ихока с предисл. Б. Горева. М. 1922.
Ch. Beard and M. Beard: The Rise of American civilization. Vol. 2. The industrial era. New York 1931.
A. Bimba: History of the american working class. New York 1927.
E. L. Bogart and D. L. Kemmerer: Economic history of the American people. New York 1945.
R. O. Boyer—H. M. Morais: Labor's untold story.
D. Brody: Steelworkers in America. The nonunion era. Cambridge (Mass.) 1960.
P. H. Douglas: Real wages in the United States 1890—1926. Boston and New York 1930.
H. Faulkner: American economic history. New York—London 1924.
H. Faulkner: American political and social history. New York 1946.
F. Freidel: Franklin D. Roosevelt. The ordeal. (Vol. 2.) Boston 1954.
History of labor in the United States. By J. R. Commons a. o. Vol. 1—4. New York 1921—1935.
F. Lundberg: America's 60 families. New York 1946.
A. Rochester: Rulers of America. A study of finance capital. New York 1936.
A. M. Schlesinger: The crisis of the old order. 1919—1933. Boston 1957.
J. Steuben: Labor in wartime. New York 1940.

Források

Новейшие изменения в экономике Соединенных Штатов. Отчет комитета при президентской конференции по безработице по вопросу о новейших изменениях в экономике под председательством Герберта Гувера. Т. I. Пер. с 1-го америк. изд. М.—Л. 1930.
R. S. Baker: Woodrow Wilson. Life and letters. Vol. 1—8. New York 1927—1939.
Business cycles and unemployment. Report and recommendations of a committee of the president conference on unemployment. Washington 1923.
Congressional record. Vol. 54—64. Washington 1917—1923. (United States. Congress.)
Documents of American history. Ed. by G. S. Commager 6th ed. New York 1958.
S. Gompers: Seventy years of life and labor. Vol. 1—2. New York 1929.
W. D. Haywood: The book of Bill Haywood. New York 1929.
Statistical abstract of the United States. 1917—1923. Washington 1918—1924.

Bibliográfia. Segédkönyvek

H. P. Beers: Bibliographies in American history. Guide to the materials for research. New York 1942.
S. F. Bemis: Guide to the diplomatic history of the United States, 1775—1921. Washington 1935.
Dictionary of American biography. Ed. by A. Johnson and D. Malone. Vol. 1—20. New York 1928—1936.
The encyclopedia of American facts and dates. Ed. by G. Carruth and associates. New York 1956.
Harvard guide to American history. Cambridge (Mass.) 1954.
M. Martin: Dictionary of American history. Iowa 1956.
M. F. Neufeld: A bibliography of American labor union history. Ithaca 1958.

4. rész

JAPÁN

Irodalom

Е. М. Жуков: История Японии. Краткий очерк. М. 1939.
Е. М. Жуков, А. Л. Гальперин, А. В. Варшавский, П. П. Топеха: Очерки новейшей истории Японии. М. 1957.
Иноуэ Киёси, Оконоги Синдзабуро, Судзуки Сёси. История современной Японии. Сокр. пер. с японск. Ред. и вступит. статья А. Варшавского. М. 1955.

Очерки по истории рабочего движения в Японии. Под общ. ред. Хаттори Корэфуса. Пер. с японск. под ред. и со вступит. статьей В. В. Ковыженко. M. 1955.

Хани Горо: История японского народа. Пер. с японск. Вступит. статья А. Л. Гальперина. M. 1957.

Х. Т. Эйдус: Очерки новой и новейшей истории Японии. M. 1955.

G. C. Allen: A short economic history of modern Japan. 1867—1937. London 1946.

H. Borton: Japans modern century. New York 1955.

W. W. Lockwood: The economic development of Japan. Growth and structural change. 1868—1938. Princeton 1954.

Ch. Janaga: Japan since Perry. New York 1949.

A. M. Young: Japan in recent times. 1912—1926. New York 1929.

Wakamori Taro: Nihon-no rekishi. (Japán története, 1949-ig.) 7. kiad. Tokyo 1954. (Japán nyelven.)

Moriya Fumio: Nihon Shihonshiugi hattatsu shi. (A japán kapitalizmus fejlődésének története.) Tokyo 1956. (Japán nyelven.)

Shinobu Seizaburo: Taishio seiji shi. (A Taishio korszak politikai története.) Tokyo 1954. (Japán nyelven.)

Bibliográfia

Библиография Японии. Литература, изданная в Советском Союзе на русском языке с 1917 по 1958 г. M. 1960.

H. Borton and oth.: A selected list of books and articles on Japan in English, French and German, Cambridge (Mass.) 1954.

J. M. Hall: Japanese history: A guide to Japanese references and research materials. Michigan 1954.

A HALADÓ ÉS A REAKCIÓS ERŐK HARCA OLASZORSZÁGBAN ÉS SPANYOLORSZÁGBAN

1. rész

OLASZORSZÁG

Irodalom

Az Olasz Kommunista Párt. Rövid történelmi áttekintés. Szikra 1952.

M. Montagnana: Egy torinói munkás visszaemlékezései. Kossuth Könyvkiadó 1961.

Lucio Lombardo Radice—Giuseppe Carbone: Antonio Gramsci élete. Szikra 1952.

Palmiro Togliatti: Az Olasz Kommunista Párt. Kossuth Könyvkiadó 1960.

Б. Лопухов: Борьба рабочего класса Италии против фашизма (1920—1922 гг.). M. 1959. (АН СССР. Ин-т истории.)

P. Alatri: Le origini del fascismo. Roma 1956.

I. Bonomi: Dal socialismo al fascismo. Milano 1946.

I. Bonomi: La politica italiana dopo Vittorio Veneto. Torino 1953.

F. Catalano: Filippo Turati. Milano—Roma 1957.

A. Colombi: Il movimento operaio in Italia dalla guerra mondiale all'avvento del fascismo, Milano 1953.

A. Colombi: L'occupazione delle fabbriche Roma 1950.

G. De Rosa: Storia del Partito Popolare. 1958.

M. Ferrara—M. Ferrara: Conversando con Togliatti. Roma 1954.

G. Ferrero: Da Fiume a Roma. Storia di quattro anni (1919—1923). Milano 1923.

L. Preti: Le lotte agrarie nella valle padana. Bari 1955.

L. Salvatorelli e G. Mira: Storia d'Italia nel periodo fascista. Roma 1956.

B. Santhia: Con Gramsci all'Ordine Nuovo. Roma 1956.

Storia dell'Avanti 1896—1926 a cura di Caetano Arfé. Milano—Roma 1956.

Tasca. Nascità ed avvento del fascismo.

Trenta anni di vita e lotte del P. C. I. Roma 1952.

N. Valeri: Da Giolitti a Mussolini. Momenti della crisi del liberalismo. Firenze 1956.

Források

Almanacco Socialista 1917—1922. Ed. „Avanti". Milano 1918—1923.
Annuario statistico italiano. Anni 1917—1918, 1919—1921, 1922—1925.
Atti del Parlamento. Discussioni. Sessione 1919—23. Roma 1920—1923. (Italia. Parlamento. Camera dei deputati.)
Atti parlamentari. Documenti-disegni di legge e relazioni. Sessione unica 1913—19. Roma 1919. (Italia. Parlamento. Camera dei deputati.)
Bachi: L'Italia economica. Roma. Anni 1919, 1920, 1921, 1922.
La Confederazione Generale del Lavoro. Congresso a Liverno nel febbraio 1921.
La Confederazione Generale del Lavoro nel sessennio 1914—1920. Milano 1921.
G. Germanetto: Le memorie di un barbiere. Paris 1931.
G. Giolitti: Le memorie della mia vita. Milano 1922.
F. Turati: Da Pelloux a Mussolini (Dai discorsi parlamentari 1896—1923). Torino 1953.
I XV., XVI., XVII. Congressi Nazionali del Partito Socialista Italiano. Roma—Bologna—Livorno 1918, 1919, 1921.

2. rész

SPANYOLORSZÁG

Irodalom

A Spanyol Kommunista Párt története. Kossuth Könyvkiadó 1964.
Х. М. Галан: Крушение монархии в Испании (1917—1931 гг.). М. 1959.
И. П. Трайнин: Современная Испания и ее национально-колониальные проблемы. М. 1933.
S. M. Almagro: La pequeña historia. Madrid 1954.
R. Altamira: Manual de historia de España. Buenos Aires 1946.
B. Ballesteros: Historia de España y su influencia en la historia universal. Vol. 8. Barcelona 1936.
F. G. Bruguera: Histoire contemporaine d'Espagne. 1789—1950. 1953.
T. J. Ceballos: La realidad económica y financiera de España en los treinta años del presente siglo. Madrid 1931.
C. E. Comin: Historia del anarquismo español. 2-da ed. Vol. 1—2. Barcelona 1956.
F. R. Dillwyn: Prelude to Franco. New York 1957.
L. España: La situación de España en Marruecos. Madrid 1926.
A. de Esperabe: Los partidos políticos en España y sus jefes en la época contemporanea. Madrid 1951.
E. J. García: De Cánovas a la república. Madrid 1951.
F. T. Garcia: España y su protectorado en Marruecos (1912—1956). Madrid 1957.
V. Garcia: Historia de las internacionales en España. Madrid 1957.
E. Gonzalez: Historia de la civilización Española. New York 1959.
R. J. Gutierrez: Alfonso XIII. Anecdotario. Madrid 1957.
Historia del Partido Comunista de España. Paris. 1960.
Largo Caballero: Presente y futuro de la U.G.T. Madrid 1925.
S. Madariaga: España. Madrid 1934.
A. Mousset: L'Espagne dans la politique mondiale. Paris 1923.
J. Peirats: La C.N.T. en la revolución española. Vol. 1—3. Toulouse 1951—1953.
O. Ramos: Historia de España. Vol. 3. Mexico.
P. Vilar: Histoire de l'Espagne. Paris 1947.

Források

S. M. Almagro: Ocaso y fin de un reinado. Madrid 1947.
Anuario estadistico de España. Año 1930.
A. Romanones: Obras completas. Madrid 1949.

Bibliográfia. Segédkönyvek

Bibliografía histórica de España e Hispano-américa. Vol. 1. 1953—1954. Vol. 2. 1955—1956. Barcelona 1955—1957.
R. Lamberet: L'Espagne (1750—1936). (Mouvements ouvriers et socialistes.) Paris 1953.
A. Ossorio: Diccionario político Español. Historico y biográfico. (Desde Carlos IV hasta 1936.) Buenos Aires 1945.

A XIII. fejezethez

AZ IMPERIALISTA HATALMAK HARCA A TÁVOL-KELET ÉS A CSENDES-ÓCEÁN FÖLÖTTI URALOMÉRT. A WASHINGTONI KONFERENCIA

Irodalom

Лю Да-нянь: История американской агрессии в Китае. Пер. с кит. Ред. и предисл. В. Н. Никифорова. М. 1953.

Международные отношения на Дальнем Востоке (1840—1949). Изд. 2. исправл. и доп. Под общ. ред. Е. М. Жукова. М. 1956. (АН СССР. Ин-т востоковедения.)

Н. Рубинштейн: Советская Россия и капиталистические государства в годы перехода от войны к миру (1921—1922 гг.). М. 1948.

R. Akagi: Japan's foreign relations. 1542—1936. A short history. Tokyo 1936.

R. L. Buell: The Washington conference. New York—London 1922.

H. C. Bywater: Sea-power in the Pacific. A study of the American—japanese naval problem. New ed. London 1934.

Y. Ichihashi: The Washington conference and after. A historical survey. Stanford Univ. Press 1928.

K. K. Kawakami: Japan's Pacific policy. Especially in relation to China, the Far East, and the Washington conference. New York 1922.

H. F. Macnair and D. F. Lach: Modern Far Eastern international relations. 2nd print. New York 1950.

M. Sullivan: The great adventure at Washington. The story of the conference. London 1922.

J. Ch. Vinson: The parchment peace. The United States senate and the Washington conference 1921—1922. Athens 1955.

Források

Вашингтонская конференция по ограничению вооружений и тихоокеанским и дальневосточным вопросам. Полн. пер. актов и док. Вступит. ст. Л. Е. Берлина. М. 1924. (НКИД.)

Conference on the limitation of armament 1921. Washington 1923. (International law documents.)

W. Willoughby: China at the conference. A report... Baltimore 1922.

A XIV. fejezethez

AZ ÁZSIAI ÉS AFRIKAI NÉPEK NEMZETI FELSZABADÍTÓ MOZGALMA

Irodalom

Великий Октябрь и народы Востока. Сборник. Под ред. А. А. Губера. М. 1957. (АН СССР. Ин-т востоковедения.)

Ленин и Восток. Сборник статей. Отв. ред. Б. Г. Гафуров. М. 1960.

Segédkönyvek

C. H. Philips: Handbook of oriental history. London 1951.

1. rész

A MONGÓLIAI NÉPI FORRADALOM

Irodalom

И. Я. Златкин: Очерки новой и новейшей истории Монголии. М. 1957.

История Монгольской Народной Республики. Главн. ред. Б. Д. Греков. М. 1954.

Б. Цибиков: Разгром унгерновщины. Улан-Удэ 1947.

Б. Ширендыб: Народная революция в Монголии и образование Монгольской Народной Республики. 1921—1924. М. 1956.

Oktjabrin szocialiszt ih huvszgal ba Mongol ardin huvszgalt nam. (A Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a Mongol Népi Forradalmi Párt.) Ulan-Bator 1954. (Mongol nyelven.)

C. Puncagnorov: Mongolin avtonomit ueijn tuuh. (Mongólia története az autonómia korszakában.) Ulan-Bator 1955. (Mongol nyelven.)

Források

Революционные мероприятия народного правительства Монголии в 1921—1924 гг. Документы. Пер. с монг. Ред. Ц. Пунцагноров. M. 1960.

D. Szubbaatar: Zahidal, bicsguud. (Levelek, dokumentumok.) Ulan-Bator 1952. (Mongol nyelven.)

Bibliográfia

E. Яковлева: Библиография Монгольской Народной Республики. M. 1935.

2. rész

A KÍNAI NÉP IMPERIALISTAELLENES ÉS ANTIFEUDÁLIS HARCA

Irodalom

Miao Csu-huang: A Kínai Kommunista Párt rövid története. Budapest, Kossuth Könyvkiadó 1959.

G. V. Jefimov: Kína újkori és legújabbkori története. Szikra 1951.

Ю. Гарутянц: Движение 4 мая 1919 г. в Китае. M. 1959.

Дин Шоу-хэ, Инь Сюй-и, Чжан Бочжао: Влияние Октябрьской революции на Китай. Пер. с кит. M. 1959.

Дэн Чжун-ся: Краткая история профсоюзного движения в Китае. Пер. с кит. под ред. Ю. Н. Костоусова. M. 1952.

История современной китайской революции. Под ред. Хэ Гань-чжи. Пер. с кит. под ред. M. Ф. Юрьева. M. 1959.

M. C. Капица: Советско-китайские отношения. M. 1958.

B. Никифоров, Г. Эренбург, M. Юрьев: Народная революция в Китае. Изд. 2, испр. и доп. M. 1953.

Очерки истории Китая в новейшее время. Под ред. А. С. Перевертайло, В. И. Глунина, К. В. Кукушкина, В. Н. Никифорова. M. 1959. (АН СССР. Ин-т китаеведения.)

Н. Ф. Сенин: Общественно-политические и философские взгляды Сунь Ят-сена. M. 1956.

Л. В. Симоновская, Г. Б. Эренбург, M. Ф. Юрьев: Очерки истории Китая. M. 1956.

M. И. Сладковский: Очерки развития внешнеэкономических отношений Китая. M. 1953.

Г. З. Соркин: Съезд народов Дальнего Востока. — Проблемы Востоковедения. 1960. № 5, с. 76—86.

A. Н. Хейфец: Советско-китайские отношения в первые годы после Октябрьской революции. — Советское китаеведение. 1958. № 1, с. 28—48.

Г. Б. Эренбург: Очерки национально-освободительной борьбы китайского народа в новейшее время. Под ред. А. А. Губера. M. 1951.

Csi Vu Laozsen: Ercsi huejji lu. (Visszaemlékezések a „február 7-i" eseményekre.) Peking 1957. (Kínai nyelven.)

Csungkuo koming si csienji. (A kínai forradalom történetének tanfolyama.) Szerk. Hu Hua. Peking 1959. (Kínai nyelven.)

Hung Huan-csun: Vusze sicsitö csungkuo koming jüntung. (A kínai forradalmi mozgalom „május 4." időszakában.) Peking 1956. (Kínai nyelven.)

Li Ta-csao hszüancsi. (Li Ta-csao Válogatott művei.) Peking 1959. (Kínai nyelven.)

Liu Li-kaj—Vang Csen: 1919—1927 sientö csungkuo kungzsen jüntung. (A kínai munkásmozgalom 1919—1927.) Peking 1957. (Kínai nyelven.)

Szun Csung-san hszüancsi. (Szun Jat-szen Válogatott művei.) 1—2. Peking 1956. (Kínai nyelven.)

Tao Csü-jin: Pejjang csünfa tungcse sicsi sihua. (Az északi militaristák uralmának története Kínában.) 4—6. köt. Peking 1958—1959. (Kínai nyelven.)

Vang Si—Vang Piao—Ma Csi-ping—Csang Ling: Csungkuo kungcsantang lisi csienpien. (A Kínai Kommunista Párt rövid története.) Sanghai 1958. (Kínai nyelven.)

Vu Cseng-ming: Tikuocsung caj csiu csungkuotö tovuce. (Az imperialisták tőkebefektetései a régi Kínában.) Peking 1956. (Kínai nyelven.)

I. Epstein: The unfinished revolution in China. New York 1947.

H. F. Macnair: China in revolution. An analysis of politics and militarism under the republic. Chicago 1931.

C. F. Remer: Foreign investments in China. New York 1933.

Források

История экономического развития Китая (1840—1948 гг.). Сборник статей и материалов. Пер. с кит. под ред. Л. Н. Лебединской. М. 1958.

Советско-китайские отношения. 1917—1957 гг. Сборник документов. Отв. ред. И. Ф. Курдюков и др. (АН СССР. Ин-т китаеведения.) М. 1959.

Csungkuo hszinmin csucsuji koming si cankao celiao. (Adatok a kínai újdemokratikus forradalom történetéhez.) Szerk. Hu Hua. Sanghai 1951. (Kínai nyelven.)

Kuang huej te vusze. (A dicsőséges „május 4.") Peking 1950. (Kínai nyelven.)

Vusze ajkuo jüntung celiao. (Adatok a hazafias „május 4. mozgalomról".) Peking 1959. (Kínai nyelven.)

Vusze sicsi csikan csiesao. (A „május 4." korszak időszaki kiadványairól.) 1—3. köt. Peking 1958—1960. (Kínai nyelven.)

Bibliográfia

Национально-освободительная борьба китайского народа в 1840—1949 гг. (Сводный каталог книг, хранящихся в библиотеках Москвы и Ленинграда.) Т. 1—2. М. 1959. (АН СССР. ФБОН.)

П. Е. Скачков: Библиография Китая. М. 1960.

J. K. Fairbank: Modern China. A bibliographical guide to Chinese works. 1898—1937. Vol. I. Cambridge 1950.

3. rész

A KOREAI NÉPI FELKELÉS

Irodalom

Г. Н. Войтинский: К десятилетию мартовских событий в Корее. — Революционный Восток. 1929. № 7, с. 31—55.

Г. Ким: Борьба корейского народа за мир, национальное единство и демократию. М. 1957.

Н. Ким: Под гнетом японского империализма. Владивосток 1926.

Корея. История и экономика. Ред. коллегия: И. С. Казакевич и др. М. 1958.

Очерки по истории освободительной борьбы корейского народа. Пер. с корейск. под ред. В. В. Лезина. М. 1953.

Е. А. Пигулевская: Корейский народ в борьбе за независимость и демократию. М. 1952. (АН СССР. Ин-т экономики.)

Ф. И. Шабшина: Народное восстание 1919 года в Корее. Изд. 2, переработ. М. 1958.

Ф. И. Шабшина: Очерки новейшей истории Кореи 1918—1945 гг. М. 1959.

Csoszon nimin-üj mincsok heban thucsensza. (A koreai nép nemzeti szabadságharcának története.) Phenjan 1953. (Koreai nyelven.)

Csoszon thonsza. Csoszon mincsucsuj inmin konhvaguk kvahakvon joksza jonguszu phjon. (Korea általános története.) 1—2. Phenjan 1956. (Koreai nyelven.)

C. W. Kendall: The truth about Korea. San-Francisco 1919.

4. rész

AZ INDIAI NÉP KÜZDELME AZ ANGOL GYARMATI URALOM ELLEN

Irodalom

В. Балабушевич, Л. Геллер, Х. Эйдус: Рабочие организации Востока. М. 1927.

Г. М. Брефтон: Положение рабочих в индийской промышленности. Пер. с англ. Л. 1925.

А. М. Дьяков и *И. М. Рейснер:* Роль Ганди в национально-освободительной борьбе народов Индии. — Советское востоковедение. 1956. № 5, с. 21—34.

Новейшая история Индии. М. 1959. (АН СССР. Ин-т востоковедения.)

И. М. Рейснер: Экономические предпосылки политической борьбы в современной Индии. — Новый Восток. 1922, с. 119—132.

И. Хашимов: Крестьянское движение „Эка" в Соединенных Провинциях Индии. — Краткие сообщения Ин-та востоковедения. 1935. № 15, с. 59—64.

R. K. Das: The labour movement in India. Berlin and Leipzig 1923.

A. Mukhtar: Trade-unionism and labour disputes in India. Bombay 1935.

E. M. S. Namboodripad: Gandhi and gandhism. 1958.

E. M. S. Namboodripad: The national question in Kerala. Bombay 1952.

N. G. Ranga: History of kisan movement in India. Madras 1939.
K. T. Shah and K. J. Khambata: Wealth and taxable capacity of India. Bombay 1924.

Források

Djavaharlal Nehru: Önéletrajz. Szikra 1956.
M. K. Ганди: Моя жизнь. Пер. с англ. Под общ. ред. Р. А. Ульяновского. М. 1959. (АН СССР. Ин-т востоковедения.)
S. S. Akal: The Gurdwara reform movement and the Sikh awakening. Lahore 1922.
Census of India 1921. Vol. 1—25. Calcutta 1921—1924.
M. O'Dwyer: India as I know it, 1885—1925. London 1925.
M. K. Gandhi: Swaraj in one year. Madras 1921.
M. K. Gandhi: The story of my experiment with truth. 1—2. 1927—1929.
M. K. Gandhi: Young India 1919—1922. Madras 1924.
India. Committee to investigate the disturbances in the Punjab. Report... London 1920.
India. Home department. Sedition committee. Report... Calcutta 1918.
Indian annual register. 1921—1923. Calcutta 1921—1923.
Indian National Congress. Congress presidential addresses from the silver to the golden jubilee. Madras 1934.
The Indian National Congress. 1920—1923. Being a collection of the resolutions of the Congress and of the All-Indian Congress Committee and of the Working Committee of the Congress from September 1920 to December 1923. Allahabad 1924.
P. Mohan: An imaginary rebellion and how it was suppressed. Lahore 1920.
E. S. Montagu and F. J. Chelmsford: Report on Indian constitutional reforms. Calcutta 1918.
Statement exhibiting the moral and material progress and condition of India. 1917—1923. London—Calcutta 1919—1924.

Bibliográfia

Библиография Индии. Дореволюционная и советская литература на русском языке и языках народов СССР, оригинальная и переводная. М. 1959.

5. rész

A NEMZETI FELSZABADÍTÓ MOZGALOM FELLENDÜLÉSE INDONÉZIÁBAN

Irodalom

А. А. Губер: Индонезия. Социально-экономические очерки. М.—Л. 1932.
J. Th. P. Blumberger: De Kommunistische beweging in Nederlandsch Indië. Haarlem 1928.
J. Th. P. Blumberger: De Nationalistische beweging in Nederlandsch Indië. Haarlem 1931.
J. I. Furnival: Colonial policy and practice. New York 1956.
J. M. Kahin: Nationalism and revolution in Indonesia. Ithaca 1952.
Pringgodigdo: Sedjarah pergerakan rakjai Indonesia. (Az indonéz nép története.) Djakarta 1950.

Források

Сукарно: Индонезия обвиняет. Сборник статей и речей. Изд. 2. Пер. с индонезийск. и англ. Предисл. к русск. изд. Сукарно. М. 1957.
Sarekat-Islam Congress. 1917—1918. Batavia 1919.

Bibliográfia

Библиография Юго-Восточной Азии. Дореволюционная и советская литература на русском языке оригинальная и переводная. М. 1960.

6. rész

A KÖZEL- ÉS KÖZÉP-KELETI NÉPEK NEMZETI FELSZABADÍTÓ KÜZDELMEI

TÖRÖKORSZÁG

Irodalom

Гурко-Кряжин: История революции в Турции. М. 1923.
Б. Данциг: Турция. М. 1949.

Н. Г. Корсун: Греко-турецкая война 1919—1922 гг. М. 1940.

М. С. Лазарев: Крушение турецкого господства на Арабском Востоке (1914—1918 гг.). М. 1960.

А. Ф. Миллер: Очерки новейшей истории Турции. М.—Л. 1948.

А. Д. Новичев: Крестьянство Турции в новейшее время. М. 1959. (АН СССР. Ин-т востоковедения.)

М. Павлович: Революционная Турция. М. 1921.

Современная Турция. М. 1958.

E. B. Şapolyo: Kemal Atatürk ve millî mücadele tarihi. Istanbul 1958.

Tarih. IV. Türkiye Çümhuriyeti. (Történelem. IV. A török köztársaság.) Istanbul 1933. (Franciául: Histoire de la République Turque. Istanbul 1935.)

T. Z. Tunaya: Türkiyede siyasî partiler (1859—1952). Istanbul 1952.

W. Sperco: Moustafa Kemal Atatürk. 1882—1938. Paris 1958.

Források

С. И. Аралов: Воспоминания Советского дипломата. 1922—1923. М. 1960.

М. Кемаль: Путь новой Турции. 1919—1927. Т. 1—4. М. 1929—1934.

Atatürkün Söylev ve demeçleri. C. I. (1919—1938.) Istanbul 1945.

Bibliográfia

А. К. Сверчевская и *Т. П. Черман:* Библиография Турции (1917—1958). М. 1959.

Türkiye Bibliğrafyasi. (Bibliográfia Törökországról.) Istanbul 1940.

IRÁN

Irodalom

J. L. Steinberg: A közép-keleti brit agresszió története. Budapest 1953.

М. С. Иванов: Очерк истории Ирана. М. 1952.

Г. Н. Ильинский: Иран в период общего кризиса мировой капиталистической системы. М. 1953.

Л. И. Мирошников: Английская экспансия в Иране. (1914—1920). М. 1961.

М. Павлович, С. Иранский: Персия в борьбе за независимость. Сборник статей. М. 1925.

Ш. Тагиева: Национально-освободительное движение в Иранском Азербайджане в 1917—1920 гг. Баку 1956.

Abdolla Razi (Hamadani): Tarihe Iran. (Irán története.) Tehran. (Perzsa nyelven.)

Keszravi Szejid Ahmed: Tarihe hizsdah szaleje Azerbajdzsan. (Azerbajdzsan 18 évének története.) Tehran 1954. (Perzsa nyelven.)

H. Makki: Tarihe bisztszaleje Iran. I. (Irán 20 évének története.) Tehran 1945. (Perzsa nyelven.)

Malek os Soara Behar: Tarihe montaszare ahzabe szijaszie Iran. (Irán politikai pártjainak rövid története.) Tehran 1944. (Perzsa nyelven.)

J. M. Balfour: Recent happening in Persia. London 1922.

W. E. R. Dickson: East Persia. A Backwater of the great war. London 1924.

L. P. Elwell-Sutton: Persian oil. A study in power politics. London 1955.

P. M. Sykes: A history of Persia. Vol. 2. 2d ed. London 1951.

Források

Советско-иранские отношения в договорах, конвенциях и соглашениях. М. 1946.

Ali Azeri: Gejame sejh Mohammed Hijabani der Tabriz. (Mohammed Hijabani sejk fellépése Tebrizben.) Tehran. (Perzsa nyelven.)

Agreement between His Britannic Majesty's government and the Persian government signed at Tehran. August 9. 1919. London 1919.

Iran. Traités. Recueil des traités, conventions et accords conclus entre le gouvernement impérial de Perse et les puissances étrangères. I[e] série. Téhéran 193x.

AFGANISZTÁN

Irodalom

Л. Р. Гордон-Полонская: Война за независимость и участие в ней пограничных пуштунских племен (1919—1921 гг.). В сб.: «Независимый Афганистан. 40 лет независимости». М. 1958, с. 245—269. (АН СССР. Ин-т востоковедения.)

И. Рейснер: Десять лет внешней политики Афганистана. — «Новый Восток». 1928. Кн. 22, с. 67—86.

И. М. Рейснер: Независимый Афганистан. М. 1929.

И. Рейснер: Пять лет внутренних реформ в Афганистане. — «Новый Восток». 1925. Кн. 8—9, с. 40—64.

Х. Халили: Махмуд-бек Тарзи. — «Проблемы востоковедения». 1959. № 2, с. 156—157.

Н. Халфин: Провал британской агрессии в Афганистане. (XIX в. — начало XX в.) М. 1959.

Kuskaki Burhan-ud-Din: Nadiri Afgan. (Afganisztáni Nadir.) Kabul 1931. (Perzsa nyelven.)

E. E. Bacon, Ch. A. Fergusson, P. G. Frank: Afghanistan. Ed. by D. N. Wilber. New Haven 1956.

P. M. Sykes: A history of Afghanistan. Vol. 1—2. London 1940.

Források

Шах Вали: Мои воспоминания. Пер. с фарси под ред. Р. Т. Ахрамовича. М. 1960.

A collection of treaties, engagements and sanads relating to India and neighbouring countries compiled by C. V. Aitchinson. (Persia and Afghanistan.) Vol. 13. Calcutta 1933.

The Third Afghan war, 1919. Official account. Calcutta 1926.

Bibliográfia

M. Akram: Bibliographie analitique de l'Afghanistan. Paris 1947.

EGYIPTOM

Irodalom

А. Ар-Рафин: Восстание 1919 года в Египте. Сокр. пер. с арабск. под ред. Е. А. Беляева. М. 1954.

А. М. Голдобин: Египетская революция 1919 года. Л. 1958.

Х. И. Кильберг: Египет в борьбе за независимость. Антиимпериалистическое национально-освободительное движение 1918—1924 гг. Л. 1950.

В. Б. Луцкий: Арабские страны. М. 1947.

Ф. А. Ротштейн: Захват и закабаление Египта. Изд. 2. М. 1959.

Abu-l-fath M.: Ma'al-Vafd al-Miszri. (Az egyiptomi küldöttséggel.) Kairó é. n. (Arab nyelven.)

A. Al-Akkad: Szaad Zaglul. Kairó (Arab nyelven.)

I. Amir: Szaura Miszrijja al-Kaumijja. (Egyiptom nemzeti forradalma.) Kairó 1957. (Arab nyelven.)

A. Ar-Rafii: Fi a'kab asz-szaura al-miszrijja. (Az egyiptomi forradalom kimeneteléről.) I. Kairó 1947. (Arab nyelven.)

S. A. As-Safii: Tatavvur al-haraka al-vataniija al-miszrijja. (Az egyiptomi nemzeti mozgalom fejlődése.) 1882—1956. Kairó 1957. (Arab nyelven.)

E. Burns: British imperialism in Egypt. London 1928.

Osman Amin: Le mouvement Constitutionnel en Egypte et la constitution de 1923. Paris 1924.

Források

Annuaire statistique de l'Egypte. 1917—1921. Le Caire 1923—1927.

Great Britain and Egypt (1914—1951). Information papers No 19. Royal Inst. of Inter. Affairs.

White book. Egyptian delegation to the peace conference. Collection of official correspondence from November 11, 1918 to July 14, 1919. Paris 1919.

7. rész

A MAGHREB NÉPEINEK ANTIIMPERIALISTA HARCA

Н. А. Иванов: В борьбе за независимость. Очерк национально-освободительного движения тунисского народа. М. 1957.

Н. С. Луцкая: Республика Риф. М. 1959. (АН СССР. Ин-т востоковедения.)

Allal al-Faszi: Al-harakat al-isztiklalijja fi-l-Maghrib al-arabi. (A függetlenségi mozgalom az arab Maghribban.) Kairó 1948. (Arab nyelven.)

Amin Szaid: Ad-davla al-arabijja al-muttahida. (Az egyesített arab birodalom.) 3. köt. Kairó é. n. (Arab nyelven.)

L. Gabrielli: Abd-el-Krim et les événements du Rif. Casablanca 1953.

A. Bernard: L'Algérie. Paris 1929.

Ch. A. Julien: Afrique du nord en marche. Paris 1952.
Y. Mélia: Le triste sort des musulmans de l'Algérie. Paris 1935.
P. Sebag: La Tunisie. Essai de monographie. Paris 1951.
P. Sémard: La guerre du Rif. Paris 1926.

8. rész

EGYENLÍTŐI AFRIKA

Irodalom

Р. Н. Исмагилова: Африканский этнографический сборник. Вып. I. М. 1956, с. 118—219.
А. Лондр: Черная Африка. Пер. с франц. М. 1930.
Народы Африки. Под ред. Д. А. Ольдерогге и И. И. Потехина. М. 1954.
И. И. Потехин: Формирование национальной общности южноафриканских банту. М. 1955.
E. H. Brookes: The history of native policy in South Africa from 1830 to the present day. Pretoria 1927.
R. L. Buell: The native problem in Africa. Vol. 1—2. New York 1928.
M. Hailey: An African survey. A study of problems arising in Africa south of the Sahara. Oxford 1957.
T. Standing: A short history of Rhodesia. London 1935.
E. A. Walker: A history of South Africa. London 1947.

A XV. fejezethez

FORRADALMI ÉS NEMZETI FELSZABADÍTÓ MOZGALMAK A LATIN-AMERIKAI ORSZÁGOKBAN

Irodalom

В. И. Ермолаев: Компартия Аргентины — первая секция III Интернационала в Латинской Америке. — Новая и новейшая история. 1959. № 3, с. 49—66.
В. И. Ермолаев: Прогрессивные деятели Латинской Америки о Великой Октябрьской социалистической революции. (Из истории революционного движения в странах Латинской Америки в 1918—1921 гг.) — Новая и новейшая история. 1957. № 4, с. 158—174.
Л. И. Зубок: Империалистическая политика США в странах Карибского бассейна (1900—1939). М.—Л. 1948. (АН СССР. Ин-т истории.)
Н. М. Лавров: Рабочее и национально-освободительное движение в странах Латинской Америки на первом этапе общего кризиса капитализма. М. 1956.
Очерки истории Аргентины. Отв. ред. В. И. Ермолаев. М. 1961. (АН СССР. Ин-т истории.)
Очерки новой и новейшей истории Мексики. Под ред. М. С. Альперовича и Н. М. Лаврова. М. 1960.
A. Bastos: Prestes e a revoluçao social. Rio de Janeiro 1946.
A. Bradley: Trans-Pacific relations of Latin America. New York 1942.
Business conditions in Argentina. Buenos Aires 1924.
Chile. Ein Überblick über Staat und Wirtschaft. Berlin 1925.
M. R. Clark: Organized labour in Mexico. Chapel Hill 1934.
Esbozo de historia del Partido Comunista de la Argentina. Buenos Aires 1947.
H. C. Evans: Chile and its relations with the United States. Durham 1927.
The foreign trade of Latin America since 1913. Washington 1952. (Pan American union. Division of economic research.)
M. P. Froncoso: El movimiento obrero latino-americano. México 1946.
D. Galo Gonsales: La lucha por la formación del partido comunista de Chile. Santiago 1958.
H. Herring: History of Latin America from the beginnings to the present. New York 1955.
Historia del socialismo marxista en la república Argentina. Origen del partido socialista internacional. Buenos Aires 1919.
A. Lopez Aparicio: El movimiento obrero en México. México 1952.
J. C. Mariategui: Siete ensayos de la interpretación de la realidad peruana. Santiago de Chile 1952.
P. A. Martin: Latin America and the war. Baltimore 1925.
D. Martıner: Estudio de politica comercial chilena y historia economica nacional. T. 2. Santiago 1923.
J. Oddone: Historia del socialismo Argentino. T. 2. Buenos Aires 1934.
R. Ramos Pedrueza: La lucha de clases a través de la historia de México. México 1941.

J. F. Rippy: Latin America. A modern history. Ann Arbor 1958.
R. Salazar y J. G. Escobedo: Las Pugnas de la Gleba. Historia del movimiento social mexicano. México 1923.
D. A. de Santillan: La F.O.R.A. Ideologia y trayectoria del movimiento obrero revolucionario en la Argentina. Prólogo del J. Lazarte. Buenos Aires 1933.
G. H. Stuart: Latin America and the United States. 5th ed. New York 1955.
A. B. Thomas: Latin America. A history. New York 1956.
R. M. de la Torre: El movimiento obrero en 1919. Apuntes para una interpretación marxista de historia social del Perú. Lima 1928.
M. Winkler: Investments of United States capital in Latin America. Boston 1929.

Források

Anuario estadistico. Censo y demografia. Vida economica y vida social y moral. México 1926.
El comercio exterior argentino en los años 1921 y 1922 y noticia sumaria desde 1910 hasta 1922. Informe. Buenos Aires 1923.
Comercio internacional argentino. Sus principales cifras. Buenos Aires 1919.
The conference on Central American affairs. Washington 1923. (American association for international conciliation. Bulletin N° 189.)
Estados Unidos Mexicanos. Aspectos estadisticos de un quinquenio 1921—1925. México 1927.
F. M. Halsey and C. B. Sherwell: Investments in Latin America. Vol. 1—4. Washington s/d. (U.S. Dep. of commerce. Bureau of foreign and domestic commerce.)
International conciliation. Documents for the year 1920. New York.
Report of the financial and industrial conditions in Chile. 1921, 1923. London 1922—1923. (Great Britain. Dep. of overseas trade.)
Report on the economic and financial conditions in Mexico. London 1924. (Great Britain. Dep. of. overseas trade.)
W. F. V. Scott: Report of the industrial and economic situation in Chile. September 1924—September 1925. London 1925—1926. (Dep. of overseas trade.)
Sinópsis estadística de la república de Chile. 1919—1923. Santiago de Chile 1920—1924. (Chile. Oficina Central de estadística.)
The United States and Mexico. New York 1923. (International conciliation. N° 187. Notes and official statements regarding the recognition of Mexico.)

Bibliográfia. Segédkönyvek

Diccionario histórico Argentino. T. 1—6. Buenos Aires 1953—1954.
Survey of the literature on Brazil of sociological significance published up to 1940. Cambridge (Mass.) 1945.

A XVII. fejezethez

A NEMZETKÖZI MUNKÁSMOZGALOM AZ 1921—1923-AS ÉVEKBEN. AZ 1923-AS FORRADALMI VÁLSÁG EURÓPÁBAN

1. rész

A NEMZETKÖZI MUNKÁSMOZGALOM

Irodalom

И. Майский: Профессиональное движение на Западе. Л. 1926.
Положение рабочего класса в капиталистических странах за 20 лет (1917—1937). Под ред. Л. Геллера и Б. Фогараши. М. 1938.
С. Сорбонский: Международное рабочее движение в цифрах и фактах. Л. 1926.
С. Сорбонский: Этапы развития международного профессионального движения. Изд. 2., доп. М. 1929.
E. Dolléans: Histoire du mouvement ouvrier. 1871—1936. 3e éd. Paris 1948.
L. Lorwin: Labor and internationalism. New York 1929.
W. Münzenberg: Solidaritat. Zehn Jahre Internationale Arbeiterhilfe. 1921—1931. Berlin 1931.

Források

Деятельность Исполнительного Комитета и Президиума ИК Коммунистического Интернационала от 13-го июля 1921 г. до 1-го февраля 1922 г. Пг. 1922.

Международная социалистическая конференция. (Объединенное заседание исполкомов трех Интернационалов.) Стенографический отчет. М. 1922.

Пролетарская солидарность трудящихся в борьбе за мир (1917—1924). Ред. Н. В. Матковский. М. 1958.

Третий Всемирный конгресс Коммунистического Интернационала. Стенографический отчет. Пг. 1922.

Четвертый Всемирный конгресс Коммунистического Интернационала. Стенографический отчет. Пг. 1923.

Bibliográfia. Segédkönyvek

Мировое профессиональное движение. Справочник Профинтерна. Под общ. ред. А. Лозовского. Т. 1—3, 5—7. М. 1924—1928.

The encyclopaedia of the labour movement. Ed. by H. B. Lees-Smith. Vol. 1—3. London (192—).

2. rész

AZ 1923-AS FORRADALMI VÁLSÁG EURÓPÁBAN

Irodalom

Herbert Warnke: A német szakszervezeti mozgalom rövid története. Szikra 1955.

Willy Bredel: Ernst Thälmann. Politikai életrajz. Szikra 1950.

Д. Давидович: Гамбургское восстание 1923 г. — Вопросы истории. 1948. № 11, с. 3—25.

М. И. Орлова: Германия в 1923 году (революционный кризис). М. 1957.

25 Годишнината на Септемврийското въстание. Сборник. София 1948.

Д. Косев: Септемврийското въстание в 1923 година. София 1954.

И. Митев: Фашисткият преврат на девети юни 1923 година и антифашистко въстание. София 1956.

35 Jahre Kommunistische Partei Deutschlands. 3. Aufl. Berlin 1954.

H. Gast: Die proletarischen Hundertschaften als Organe der Einheitsfront im Jahre 1923. — „Zeitschrift für Geschichtswissenschaft". 1956. Hf. 3. S. 439—465.

H. Habedank: Zur Geschichte des Hamburger Aufstandes 1923. Berlin 1958.

F. Kalicka: Powstanie krakowskie 1923 roku. Warszawa 1953.

J. Kuczynski: Studien zur Geschichte des deutschen Imperialismus. 1. Berlin 1950.

Materiały do historii klasy robotniczej w Polsce 1916—1938. (Red. Z. Kolankowski.) Warszawa 1955.

H. Matern: Aus dem Leben und Kampf der deutschen Arbeiterbewegung. Berlin 1958.

R. Wagner: Zur Frage der Massenkämpfe in Sachsen im Frühjahr und Sommer 1923. — „Zeitschrift für Geschichtswissenschaft". 1956. Hf. 2, S. 246—264.

Források

Септември. 1923. Спомени. София 1953.

NÉVMUTATÓ

Abd el-Kader (1807 v. 1808—1883) — 467
Abd el-Krim (megh. 1920) — 469
Abd el-Krim (Mohamed Ibn — el-Hattabi; szül. 1880—1882 körül) — 469—470
Abdul Muisz l. Muisz, Abdul
Adenauer, Konrad (szül. 1876) — 525
Adler, Friedrich (1879—1960) — 511
Adler, Viktor (1852—1918) — 92, 157
Adli Jegen pasa (1864—1933) — 464
Ahmed Mirza iráni sah (1898—1930) — 455, 457, 460
Albert belga király (1875—1934) — 96
Alekszandrov, Ivan Gavrilovics (1875—1936) — 390, 541
Alekszejev, Mihail Vasziljevics (1857—1918) — 47, 241
Alessandri y Palma, Arturo (1868—1950) — 481
Alfonz, XIII., spanyol király (1886—1941) — 364, 366—367
Allendesalazar, Manuel (1856—1923) — 366
Allen, José — 486—487
Alphand, Charles Hervé (1879—1942) — 502
Alvear, Marcello Torcuato de (1868—1942) — 478
Amanullah kán (1892—1951) — 461—462
Andersen-Nexö, Martin (1869—1954) — 555
Angeles, Felipe (1869—1919) — 485
Antonov, Alekszandr Pavlovics (megh. 1922) — 375, 386
Antonov-Ovszejenko, Vlagyimir Alekszandrovics (1884—1938) — 24, 35, 253
Anvelt, Jan (1884—1938) — 254
Annyenkov, Borisz Vlagyimirovics (1890—1927) — 278
Arciszewski, Tomasz (1877—1955) — 215
Arco-Valley, Anton (1897—1945) — 142
Arisev, Nikola Zseljazkov (szül. 1895) — 497
Arleghi, Miguel (1858—1924) — 365
Artyom — 49—51, 68, 253, 379 — L. még F. A. Szergejev
Asquith, Herbert Henry, Earl of (1852—1928) — 305, 323
Atatürk l. Kemál
Averescu, Alexandru (1863—1938) — 235—236
Azin, Vlagyimir Mihajlovics (1895—1920) — 249, 270
Azizbekov, Mesadi Azim-Bek-Ogli (1876—1918) — 52—53, 242

Bah, Alekszej Nyikolajevics (1857—1946) — 294
Bahmetyov, Georgij Petrovics — 84
Baldesi — 354
Baldwin, Stanley, Earl (1867—1947) — 323—324
Balfour, Arthur James (1848—1930) — 83, 398—399
Barbusse, Henri (1873—1935) — 54, 94, 326, 328, 555
Barisnyikov, Vlagyimir Arhipovics (1889—1919) — 257
Barreto, Lima (1881—1922) — 479
Barth, Emil (szül. 1879 v. 1885) — 126, 135
Barthou, Louis (1862—1934) — 496—498, 501
Bauer, Gustav (1870—1944) — 98, 122, 125, 145, 147
Bauer, Otto (1882—1938) — 157, 192, 511
Bechyně, Rudolf (1881—1943) — 202
Becker, M. — 487, 504
Bell, Thomas (1886—1944) — 309
Beneš, Eduard (1884—1948) — 198, 200, 241
Berenguer, Damaso (1873—1953) — 468
Berény Róbert (1887—1953) — 169
Berger, Victor (1860—1929) — 340
Bernardes, Arturo (szül. 1875) — 480

Bernstein, Eduard (1850—1932) — 150
Besteiro, Julian (1870—1940) — 365
Bevin, Ernest (1881—1951) — 312
Bicserahov, Georgij Fjodorovics (szül. 1878) — 251
Bierut, Bolesław (1892—1956) — 214
Biró Mihály (1886—1948) — 154, 173
Blagoev, Dimitar (1855—1924) — 93, 225, 227—228
Bljuher, Vaszilij Konsztantyinovics (1889—1938) — 245, 269—270, 288, 537
Blum, Léon (1872—1950) — 331, 334
Bokij, Gleb Ivanovics (1879—1940) — 24
Bonaparte l. Napóleon, I.
Bonar Law, Andrew (1858—1923) — 304, 323
Boncs-Brujevics, Vlagyimir Dmitrievics (1873—1955) — 291
Bonomi, Ivanoe (1873—1952) — 360
Borah, William (1865—1940) — 342
Borden, Robert Laird (1854—1937) — 314, 316
Bordiga, Amadeo (szül. 1889) — 185—186, 188, 355, 358, 360
Borisz, III., bolgár cár (1894—1943) — 226, 230
Borsig, Ernst (1869—1933) — 131
Bos, Jevgenyija Bogdanovna (1879—1925) — 51
Botha, Louis (1862—1919) — 317—318
Bourgeois, Léon (1851—1925) — 109
Bozsenko, Vaszilij Nazarjevics (1867—1919) — 253
Böhm Vilmos (1880—1949) — 169
Brandler, Heinrich (szül. 1881) — 524—526, 528
Branting, Karl Hjalmar (1860—1925) — 178
Brătianu, Ion (1864—1927) — 233—234, 236—237
Bredel, Willi (szül. 1901) — 529
Briand, Aristide (1862—1932) — 332—333, 397, 399, 492—493
Brodszkij, Iszaak Izrailjevics (1884—1939) — 76
Bruce, Stanley Melbourne (szül. 1883) — 319
Buacsidze, Szamuil Grigorjevics (1882—1918) — 51
Bubnov, Andrej Szergejevics (1883—1940) — 24, 26—27
Budich, Willy (megh. 1918) — 132
Budzyński, Stanisław (1894—1937) — 214
Bugyonnij, Szemjon Mihajlovics (szül. 1883) — 245, 251, 275—276, 284, 286
Buharin, Nyikolaj Ivanovics (1888—1938) — 68, 262, 375, 552
Bujnakszkij, Ullubij Danyielovics (1840—1919) — 51
Bullitt, William Christian (szül. 1891) — 108, 261
Buozzi, Bruno (1881—1944) — 354
Burakov, Ivan Jefimovics (szül. 1888) — 267
Cachin, Marcel (1869—1958) — 182, 326, 331, 334
Caj Ho-szen (1895—1939) — 419
Cankov, Alekszandar (1879—1960) — 230—231, 530—531
Cano, Nicolas — 486
Cao Kun (1862—1928) — 414, 421
Carranza, Venustiano (1859—1920) — 485—488
Častek, Slavojar (1894—1920) — 246
Cattier — 502—504
Černý, Ján (szül. 1874 v. 1877) — 202
Chakaja, Mihail Grigorjevics (1865—1950) — 544
Chamberlain, Austen (1863—1937) — 306, 433
Chelmsford, Frederick John (1868—1933) — 432—433, 437, 442
Child, Richard (1881—1935) — 498, 500, 509
Churchill, Sir Winston Leonhard Spencer (1874—1965) — 108, 274, 306, 308, 369
Ciolkovszkij, Konsztantyin Eduardovics (1857—1935) — 294
Cjurupa, Alekszandr Dmitrievics (1870—1928) — 74
Clemenceau, Georges Benjamin (1841—1929) — 94, 106—108, 111, 171—172, 325, 327, 369
Coandă, Constantin (szül. 1857) — 232
Codovilla, Victorio (szül. 1894) — 476
Colby, Wynbridge (1869—1950) — 285
Čolić, Milutin l. Dundić, Oleko
Collins, Michael (1890—1922) — 322
Constantinescu, Alecu (1873—1949) — 237
Cowen, Walter Henry (szül. 1870) — 271
Cox, James Middleton (1870—1957) — 342—343
Crispien, Arthur (1875—1946) — 182, 185—186, 511
Crowder, E. Herbert (1859—1932) — 485
Cunliffe-Lister, Sir Philip (szül. 1884) — 115
Cuno, Wilhelm (1876—1933) — 148, 521, 524—525
Curzon of Kedleston, George Nathaniel, Marquess (1859—1925) — 12, 218, 285, 306, 310, 324, 369, 433, 459, 509—510, 553—556
Czernin, Graf Ottokar von (1872—1932) — 81

Csajkovszkij, Nyikolaj Vasziljevics (1850—1926) — 240
Csang Co-lin (1873—1928) — 400, 414, 421
Csang Taj-lej (1899—1927) — 423, 425
Csapajev, Vaszilij Ivanovics (1887—1919) — 245, 248, 268—269, 282
Csapligin, Szergej Alekszejevics (1869—1942) — 390
Csen Csiung-ming (1875—1933) — 421, 423, 425
Csen Ji (1893—1949) — 407—408

Csen Tan-csiu (1896—1943) — 419—420
Csen Tu-hszin (1879—1942) — 419
Cseremnih, Mihail Mihajlovics (szül. 1890) — 374
Csernov, Viktor Mihajlovics (1876—1952) — 21, 45, 376
Cservjakov, Alekszandr Grigorjevics (szül. 1892) — 548
Cseverjov, Alekszandr Mihajlovics (1889—1921) — 249, 270
Csicserin, Georgij Vasziljevics (1872—1936) — 105, 418, 493—497, 501—502, 508—509, 544, 558
Csojbalszan, Horlogijn (1895—1952) — 408—409
Csokroaminoto, Hadji Omar Said (1883—1934) — 444—445
Csou En-laj (szül. 1898) — 417, 419
Csubar, Vlasz Jakovlevics (1891—1939) — 382
Csudnovszkij, Grigorij Iszaakovics (1894—1918) — 24
Csü Csiu-paj (1899—1935) — 417, 423

Dan, Fjodor Iljics (1871—1947) — 35
D'Annunzio, Gabriele (1863—1938) — 208, 355—356, 358
D'Aragona — 354, 357—358, 513
Dárszon, Raden — 444
Das, Chitta Randjan (1870—1925) — 442
Daszkalov, Rajko (1886—1923) — 226
Daszyński, Ignacy (1866—1936) — 215, 219
Dato, Eduardo (1856—1921) — 365—366
Debs, Eugene Victor (1855—1926) — 336, 342—343
Deterding, Sir Henry (1866—1939) — 500, 503
De Valera, Eamon (szül. 1882) — 320, 322
Diaz Ramírez, Manuel — 486
Dibenko, Pavel Jefimovics (1889—1938) — 24
Dimitrov, Georgi (1882—1949) — 93, 227—228, 383, 527, 530—532
Dimitrov (Marek), Sztanko (1889—1944) — 228
Diterihsz, Mihail Konsztantyinovics — 537
Dittmann, Wilhelm (szül. 1874) — 126, 135, 182, 185—186, 511
Djaković, Djuro (1886—1929) — 207
Dłuski (Dłuski-Langer), Ostap (szül. 1892) — 224
Dmowski, Roman (1864—1939) — 214, 217
Dobrinyin, Pjotr Grigorjevics (1894—1917) — 44—45
Doheny, Edward Lawrence (1856—1935) — 344
Dombal, Tomasz (1890—1938) — 214, 222
Dovbor-Musznyickij, Ioszif Romanovics (szül. 1867) — 48
Dreiser, Theodore (1871—1945) — 54
Duhonyin, Nyikolaj Nyikolajevics (1876—1917) — 45, 66
Dumoulin, Georges (szül. 1877) — 329
Duncker, Hermann (szül. 1874) — 129
Dundić, Oleko (Aleksa) (Čolić, Milution; 1893—1920) — 246
Dunsterville, Leonel Charles (1865—1946) — 241, 456
Du Pont de Nemours, Thomas Coleman (1863—1930) — 335
Dutov, Alekszandr Iljics (1864—1921) — 47, 52, 265
Dzerzsinszkij, Feliksz Edmundovics (Dzierżyński, Feliks; 1877—1926) — 24—27, 58, 212, 220, 244, 261, 382
Dzsaparidze, Prokopij Apraszionovics (1880—1918) — 51—52, 242

Eberlein, Hugo (szül. 1887) — 179—180
Ebert, Friedrich (Fritz) (1871—1925) — 125—127, 131—132, 135, 137, 139, 141—142, 145, 147
Egelhofer, Rudolf (megh. 1919) — 143
Eichhorn, Robert Emil (1863—1925) — 137
Einstein, Albert (1879—1955) — 384
Eisner, Kurt (1867—1919) — 142
Eliava, Salva (szül. 1885) — 300
Engdahl, Lewis John (szül. 1884) — 343
Engels, Friedrich (1820—1895) — 10, 339, 475, 519
Epp, Franz, Ritter von (1868—1946) — 132
Erhardt, Hermann (szül. 1881) — 132, 147
Ernő Ágost braunschweigi herceg (1887—1953) — 124
Ernst, Eugen (1864—1954) — 137
Erzberger, Matthias (1875—1921) — 100, 520

Fabriciusz, Jan Fricevics (1877—1929) — 245
Facta, Luigi (1861—1930) — 360, 496
Falilejev, Vagyim Dmitrievics (1879—1950) — 282
Fall, Albert Bacon (1861—1944) — 344, 486
Farbman — 509
Faure, Paul (1878—1960) — 331, 334
Fegyko, Ivan Fjodorovics (1897—1943) — 245
Fehrenbach, Konstantin (1852—1926) — 148
Ferdinánd bolgár cár (1861—1948) — 225—226
Ferszman, Alekszandr Jevgenyevics (1883—1945) — 390
Fidman, Vlagyimir Ivanovics (szül. 1884) — 36
Fiedler, Franciszek (1880—1956) — 224
Filipescu, Leonte (1895—1922) — 237
Filipović, Filip (1879—1938) — 207
Fioletov, Ivan Tyimofejevics (1884—1918) — 242
Flerovszkij, Ivan Petrovics (1888—1959) — 24
Flynn, Elisabeth Gurley (1890—1964) — 343
Foch, Ferdinand (1851—1929) — 97, 99—100, 108, 110
Foster, William Zebulon (1881—1961) — 95, 338, 341, 343—344

France, Anatole (Thibault, Anatole François; 1844—1924) — 328, 384
Franchet d'Esperey, Louis Félix Marie François (1856—1942) — 99, 226
Francis, David Roland (1850—1927) — 240, 243
Frens, Josef Erwin (1873—1939) — 370
Frigyes Károly hesseni főhg. — 89
Frossard, Ludovic Oscar (1889—1946) — 331
Frunze, Mihail Vasziljevics (1885—1925) — 44, 245—246, 269, 275, 286, 288, 299—300, 453, 470, 544—545, 558
Furmanov, Dmitrij Andrejevics (1891—1926) — 268—269

Gaj, Gaja Dmitrievics (1887—1938) — 248
Gajda, Rudolf (Heidl, Radula; szül. 1892) — 265
Gallacher, William (1881—1965) — 307, 309
Gandhi, Mohandas Karamchand Mahatma (1869—1948) — 434—435, 437, 439—442
Gankarun — 472
Garami Ernő (1876—1935) — 172
Garbai Sándor (1879—1947) — 164
Garcia Prieto, Manuel (1859—1938) — 366
Gargalov, Nikola Rajcsev (szül. 1891) — 531
Gary, Albért Henry (megh. 1927) — 338
Gellért Hugó (szül. 1892) — 401
Genov, Gavril (1893—1934) — 532
Gerstenberg — 141
Ghioldi, Rodolfo (szül. 1896) — 476
Giolitti, Giovanni (1842—1928) — 356—359
Gocinszkij, Hazsmudin Mahomet — 374
Goloscsokin, Filipp Iszajevics (1876—1941) — 270
Goltz, Rüdiger von der (1865—1946) — 88—89, 270—271
Gompers, Samuel (1850—1924) — 338, 488
González Diaz, Galo (1894—1958) — 481
Gorkij, Makszim (Peskov, Alekszej Makszimovics; 1868—1936) — 294, 555
Gorodovikov, Oka Ivanovics (1879—1960) — 251
Grabski, Władysław (1873—1938) — 218—219
Gramsci, Antonio (1891—1937) — 354—355, 357, 513
Graves, William Sydney (1865—1940) — 257
Greenwood, Arthur (1880—1954) — 82
Grekov, Alekszandar (1884—1922) — 230
Griffith, Arthur (1872—1922) — 322
Gromov, Ignatyij Vlagyimirovics (szül. 1884) — 270
Gruber (Steinhart), Karl — 179
Grundjuan — 522
Grzelszczak, Franciszek (1881—1937) — 214, 224
Guerra, José Sánchez (1859—1935) — 366
Guggenheim, Simon (szül. 1867) — 335
Guret, Léon — 326
Gurwich, Nicholas (Nyikolaj) — 340
Guszev, Szergej Ivanovics (1874—1933) — 248, 269, 286
Gutarra, Nicolas — 482
Gvozgyev, Mihail Alekszejevics (szül. 1886) — 250

Gyemjan Bednij (Pridvorov, Jefim Alekszejevics; 1883—1945) — 294
Gyenyikin, Anton Ivanovics (1872—1947) — 45, 47, 172, 218, 241, 258, 260, 264, 273, 275—279, 281, 285, 325, 327, 448

Haase, Hugo (1863—1919) — 126—128, 131, 135
Habibullah, afgán emir (1872—1919) — 460—461
Habsburg-család — 152, 157, 159, 206, 211
Hagen, Ludwig (szül. 1855) — 525
Haig, Douglas (1861—1928) — 96
Hajdar, Amu-ogli kán (megh. 1921) — 460
Halagev, Aszen (1892—1923) — 531
Halid emir (megh. 1937) — 467
Haller, Józef (szül. 1873) — 217
Hanzsin, Mihail Vasziljevics (szül. 1872) — 265
Hara, Takashi (1856—1921) — 347—348
Harding, Warren Gamaliel (1865—1923) — 342—344, 346, 370—371, 397
Harriman, William Averell (szül. 1891) — 148, 521
Harvey, Marcus (1887—1940) — 471
Hašek, Jaroslav (1883—1923) — 246
Hausmann, Konrad (1857—1922) — 124
Hayford, Quisly — 471
Haywood, William Dudley (1869—1928) — 339
Heckert, Fritz (1884—1936) — 132
Henderson, Arthur (1863—1935) — 178, 308
Herriot, Édouard (1872—1957) — 369—370, 506
Hertzog, James Barry Munnick (1866—1942) — 318
Hevesi Gyula (szül. 1890) — 160
Hiabani Mamed (Mohamed) (1882—1920) — 457
Hibner, Władysław (1893—1925) — 214
Hilferding, Rudolf (1877—1941) — 150
Hillquit, Morris (1869—1933) 339—340
Hindenburg, Paul Anton Hans Ludwig von Beneckendorf und Hindenburg (1847—1934) — 67, 96, 98, 127
Hitler (Schicklgruber), Adolf (1889—1945) — 520

Hoffmann, Johann (1867—1930) — 142—144
Hohenzollern-család — 148
Holz, Karl — 384
Hoover, Herbert Clark (1874—1965) — 168, 370, 385
Horthy Miklós (1868—1957) — 93, 172, 174
Horwitz, Maksymilian (Walecki, Henryk; 1877—1938) — 215
House, Edward Mandell (1858—1938) — 83, 99, 109, 168
Hölz, Max (1889—1933) — 150
Hörsing, Otto (1874—1937) — 150
Hszü Su-csen (szül. 1883) — 408
Hugenberg, Alfred (1865—1951) — 146
Hughes, Charles Evans (1862—1948) — 370, 395, 397—403, 494, 500, 502—503
Hughes, William Mornes (1864—1952) — 319
Huskel, William N. (1878—1952) — 108
Hussarek, Max, Ritter von Heinlein (1865—1935) — 154, 157
Huszejn Kamil (1854—1917) — 463
Huysmans, Camille (szül. 1871) — 512

Ibarruri, Dolores Gómez (szül. 1895) — 364
Inönü, Ismet (szül. 1884) — 509
Irigoyen, Hipolito (1852—1932) — 478
Ismet pasa l. Inönü, Ismet
Itikawa Soiti (1892—1945) — 350
Ivănus, Constantin (1886—1928) — 237

Janin, Pierre Maurice (szül. 1862) — 265
Jaroszlavszkij, Jemeljan Mihajlovics (1878—1943) — 42, 44
Jaurès, Jean (1859—1914) — 327
Jefimov, Borisz Jefimovics (szül. 1890) — 510
Jegorov, Alekszandr Iljics (1883—1941) — 245, 258, 275, 284
Jelizarov, Mark Tyimofejevics (1862—1919) — 42
Jeremejev, Konsztantyin Sztyepanovics (1874—1931) — 24
Jogiches, Leo (1867—1919) — 129—130, 148, 150
Jouhaux, Léon (1879—1954) — 94, 178, 329
Jugyenics, Nyikolaj Nyikolajevics (1862—1933) — 264, 271—272, 274, 277—279, 281, 298, 325
Julier Ferenc (1878—1946) — 172

Kabakcsiev, Hriszto Sztefanov (1878—1940) — 93, 531
Kacamunszki, Atanasz Ivanov (szül. 1883) — 531
Kadzsar-dinasztia — 455, 458—459, 466
Kalegyin, Alekszej Makszimovics (1861—1918) — 47, 50, 52, 66
Kalinyin, Mihail Ivanovics (1875—1946) — 25, 267, 284, 377, 379, 382, 536, 544, 546—548, 558
Kalmikov, Ivan Pavlovics (megh. 1920) — 277, 347
Kamenyev, Lev Boriszovics (Rozenfeld; 1883—1936) — 24—26, 40, 42
Kamenyev, Szergej Szergejevics (1881—1936) — 245, 269—270
Kamkov, Borisz Davidovics (1885—1938) — 35
Kappel, Vlagyimir Oszkarovics (megh. 1920) — 276, 289
Kapp, Wolfgang (1858—1922) — 120, 146—148
Karabekir, Kazim (1882—1948) — 452
Karagyorgyevics Sándor jugoszláv király (1888—1934) — 204—205
Karelin, V. A. (szül. 1891) — 35
Karbisev, Dmitrij Mihajlovics (1880—1945) — 245
Károly, I. (IV.), osztrák császár, magyar király (1887—1922) — 81, 155
Károlyi Gyula gr. (1871—1947) — 172
Károlyi Mihály gr. (1875—1955) — 157
Karpinszkij, Alekszandr Petrovics (1846—1936) — 390
Katayama, Sen (1859—1933) — 347—348, 350
Kato Tomasoburo (1859—1923) — 398—399
Kautsky, Karl (1854—1938) — 63, 72, 79, 131, 150, 167, 177—179, 185, 291, 476, 549
Kedrov, Mihail Szergejevics (1878—1941) — 251
Kein — 325
Kelen József (1892—1938) — 160
Kemál Atatürk, Gázi Musztafa (1881—1938) — 449—450, 452, 454—455
Kerenszkij, Alekszandr Fjodorovics (szül. 1881) — 21—23, 26, 31—32, 39—40, 43, 45, 86, 345, 376
Keynes, John Maynard (1883—1946) — 115
Kibangu, Simon (1891 körül—1952) — 473
Kikvidze, Vaszilij Iszidorovics (1894—1919) — 249
Kingisepp, Viktor (1888—1922) — 254
Kirdorf, Emil (1847—1938) — 522
Kirkov, Georgi (1869—1919) — 225
Kirov, Szergej Mironovics (1886—1934) — 51, 275, 382, 544—545
Kisch, Egon Erwin (1885—1948) — 158
Klingelhofer, Gustav (szül. 1888) — 143
Knief, Johann (1880—1919) — 141
Knox, Alfred (szül. 1870) — 28, 265
Kobozjev, Pjotr Alekszejevics (1878—1941) — 52

Koburg-dinasztia — 226
Kocjubinszkij, Jurij Mihajlovics (1896—1937) — 51
Kocsergin, N. M. — 300
Kolarov, Vaszil Petrov (1877—1950) — 225, 228, 531—532, 549
Kolcsak, Alekszandr Vasziljevics (1873—1920) — 108, 218, 260—261, 264—267, 269—272, 274—275, 277—279, 281, 285, 325, 407, 417, 448
Kollontaj, Alekszandra Mihajlovna (1872—1952) — 35
Kollwitz, Käthe (1867—1945) — 520
Kolomijcev, Ivan Oszipovics (1895—1919) — 456
Kon, Feliks (1864—1941) — 212, 220
Konovalov, Alekszandr Ivanovics (szül. 1875) — 27, 376
Korać, Vitomir (szül. 1877) — 206
Korganov, Grigorij Nyikonovics (1886—1918) — 242
Kornyilov, Lavr Georgijevics (1870—1918) — 17, 21—22, 24—25, 28, 45, 47, 241, 531
Korošec, Anton (1872—1940) — 203—204
Korvin Ottó (1894—1919) — 160, 170, 174
Kostrzewa, Wera l. Koszutska, Maria
Koszior, Sztanyiszlav Vikentyevics (1889—1939) — 277
Koszutska, Maria (Kostrzewa, Wera; 1879—1939) — 215
Kotovszkij, Grigorij Ivanovics (1881—1925) — 245
Kovaljovszkij — 245
Kovtyuh, Jepifan Iovics (1890—1943) — 258
Kozlovszkij — 376
Kramář, Karel (1860—1937) — 156, 198—200
Kraszin, Leonyid Boriszovics (1870—1926) — 382, 497, 505, 552, 556
Krasznov, Pjotr Nyikolajevics (1869—1947) — 39—40, 43, 45, 241, 249, 257—258
Kravcsenko, Alekszandr Duomidovics (1881—1923) — 270
Krilenko, Nyikolaj Vasziljevics (1885—1940) — 24—25, 35, 45
Królikowski, Stefan (szül. 1881) — 214, 223
Krupp, Gustav (1870—1950) — 146, 519, 522
Krupszkaja, Nagyezsda Konsztantyinovna (1869—1939) — 26, 76—77
Krzsizsanovszkij, Georgij Makszimilianovics (1872—1959) — 373, 382, 390—391, 541
Kucsek, Mirza kán (megh. 1921) — 458, 460
Kuhn, Augusto — 476
Kujbisev, Valerian Vlagyimirovics (1888—1935) — 248, 269, 300, 382, 558
Kun Béla (1886—1939) — 160—161, 164, 167, 172—173, 176, 246, 286
Kuprejanov, Nyikolaj Nyikolajevics (1894—1933) — 34
Kurnakov, Nyikolaj Szemjonovics (1860—1941) — 390
Kurszkij, Dmitrij Ivanovics (1874—1932) — 544, 558
Kutyepov, Alekszandr Pavlovics (1881—1930) — 276
Kuusinen, Otto Vilhelmovics (1881—1964) — 86—87

Labourbe, Jeanne (1879—1919) — 259, 326
Lacisz, Mihail Jakovlevics (1888—1938) — 24
Lairet, Francisco (megh. 1920) — 365
Lammasch, Heinrich (1853—1920) — 157
Lamont, Thomas William (szül. 1870) — 115
Lańcucki, Stanisław (1882—1938) — 222—223
Landsberg, Otto (szül. 1869) — 126
Lansing, Robert (1864—1928) — 47, 99—100, 113, 345
Largo Caballero, Francisco (1869—1946) — 365
Lask, Clayton (szül. 1872) — 339
László Jenő (1878—1919) — 174
Laufenberg, Heinrich (szül. 1872) — 183
Lazarjov, Pjotr Petrovics (1878—1942) — 390
Lazimir, P. J. (megh. 1919) — 24
Lazo, Szergej Georgijevics (1894—1920) — 245, 270, 289
Lebegyev, Pavel Pavlovics (1872—1933) — 245
Lee, Arthur Hamilton (1868—1947) — 395
Lefebvre, Raymond (1890—1920) — 94
Legien, Karl (1861—1920) — 147
Leguia, Augusto (1864—1932) — 482
Lenin (Uljanov), Vlagyimir Iljics (1870—1924) — 5, 9—11, 15, 17, 19, 22—26, 28, 31—32, 35—36, 38—39, 42, 44—45, 48, 52—55, 57—58, 60—61, 63, 65—66, 68, 70—74, 76—79, 86, 103, 105—106, 108—109, 119—120, 122, 136, 143, 149—151, 160, 166—168, 170—171, 173, 175—177, 179—190, 201, 204, 208, 213—214, 224, 227, 239, 243—248, 254—256, 259, 261—263, 265—266, 268, 270—279, 281—282, 284, 288, 291—297, 300, 302—303, 310—311, 314, 321, 327, 330—331, 335—336, 339, 343, 345, 353, 368—373, 375—384, 386—387, 389—390, 392—393, 396, 405, 411, 419, 423, 427, 475—476, 479—480, 486, 491—495, 499, 501—502, 506, 508—509, 512, 514, 516—517, 519, 536—537, 539—540, 542—544, 546—547, 549—552, 557—558
Leński—Leszczyński, Julian (1889—1939) — 212
Leviné, Eugen (1883—1919) — 132, 142—144
Levi, Paul (1883—1930) — 150
Lewis, John (szül. 1880) — 338
Liebknecht, Karl (1871—1919) — 90, 123, 125, 129—132, 135—137, 139, 142, 148, 252—253

Li Hi (Kocson) koreai császár (1851—1919) — 427
Limburg-Stirum, Graf J. Paul (1873—1948) — 444
Lindov, Gavriil Davidovics (1868—1919) — 248
Li Ta-csao (1888—1927) — 181, 417—419
Litvinov, Makszim Makszimovics (1876—1951) — 495, 497, 504—505, 507
Lloyd George, David (1863—1945) — 83, 95—96, 99, 106—108, 111, 115—117, 305—307, 310—311, 314, 316, 322—323, 345, 369, 492—494, 496—497, 500—501
Lockhart, Robert Hamilton (szül. 1887) — 243
Lodge, Henry Cabot (1850—1924) — 342, 395, 398
Longuet, Jean (1876—1938) — 182—183, 511
Loucheur, Louis (1872—1931) — 114, 329
Lubersac, Marquis — 333
Luckij, Alekszej Nyikolajevics (1883—1920) — 289
Ludendorff, Erich von (1865—1937) — 67, 81, 96—98, 146
Lukanov, Todor (1874—1946) — 531—532
Lukomszkij, Alekszandr Szergejevics (szül. 1868) — 45
Lunacsarszkij, Anatolij Vasziljevics (1875—1933) — 31, 35, 76
Luxemburg, Rosa (1871—1919) — 129—132, 136—137, 139, 142, 148, 252—253
Lüttwitz, Walter (1859—1942) — 146—148
Lützow — 132

MacDonald, James Ramsay (1866—1937) — 323—324, 516
Machin — 245
MacKelly — 274
Mackenzie King, William Lyon (1874—1950) — 315—316
MacManus, Arthur (1889—1927) — 309
Maercker, Georg (1865—1924) — 132
Mahno, Nyesztor Ivanovics (1884—1934) — 374, 386
Majakovszkij, Vlagyimir Vlagyimirovics (1893—1930) — 177, 294, 374
Makszarzsab (Hatan-Bator; 1877—1927) — 409
Malenkov, Jemeljan Mihajlovics (1892—1918) — 44
Maligin, Ivan Vasziljevics (1888—1918) — 242
Malinov, Alekszandar (1867—1938) — 226—227
Malleson, Wilfred (1866—1946) — 241, 261, 456
Mamontov, Jefim Mefodjevics (1885—1922) — 270, 276
mandzsu dinasztia — 406
Maniu, Iuliu (1873—1952) — 235
Mannerheim, Carl Gustav Emil (1867—1951) — 87—88
Manuilszkij, Dmitrij Zaharovics (1883—1959) — 542, 544
Mao Ce-tung (szül. 1893) — 182, 417, 419—420
Marchlewski, Julian (1866—1925) — 212, 220
Marghiloman, Alexandru (1854—1925) — 232
Mariategui, José (1895—1930) — 482
Markin, Nyikolaj Grigorjevics (1893—1918) — 248
Martensz, Ljudvig Karlovics (1875—1948) — 345
Martínez Anido, S. (1862—1938) — 365
Marx, Karl (1818—1883) — 10, 72, 136, 190, 339, 475, 519
Mašanović, Marko — 208
Masaryk, Tomaš Garrigue (1850—1937) — 156, 202, 214
Maszlov, Pjotr Pavlovics (1867—1946) — 214
Matvejev, Ivan Ivanovics (1880—1918) — 258
Maura, Antonio (1853—1925) — 366
Medina, José — 486
Mehonosin, Konsztantyin Alekszandrovics (1889—1942) — 24
Mehring, Franz (1846—1919) — 129—131, 136
Meighen, Arthur (szül. 1874) — 316, 318, 395
Mellon, Andrew William (1855—1937) — 335, 344
Menocal, Mario (1866—1941) — 484—485
Merkulov, Szergej Gyionyiszovics — 537
Merkulov, Szpiridon Gyionyiszovics — 537
Mezslauk, Valerij Ivanovics (1893—1938) — 257
Mickiavicius-Kapsukas, Vincas (1872—1947) — 256
Micsurin, Ivan Vlagyimirovics (1855—1935) — 294
Midol, Lucien (szül. 1883) — 332
Miksa, badeni hg. (1867—1929) — 98, 122, 125, 128
Miljukov, Pavel Nyikolajevics (1859—1943) — 47, 376
Miljutyin, Nyikolaj Alekszandrovics (1889—1942) — 42
Miller, Jevgenyij Karlovics (szül. 1867) — 260, 278
Millerand, Alexandre Étienne (1859—1943) — 329, 332, 345, 493
Milner, Alfred lord (1854—1925) — 99, 464—465
Minyin, Szergej Konsztantyinovics (szül. 1882) — 251
Mirbach, Wilhelm (1871—1918) — 77
Mjasznyikov, Alekszandr Fjodorovics (1886—1925) — 48—49, 252, 544
Modigliani, Giuseppe Emanuele (1872—1947) — 354, 513
Monmousseau, Gaston (1883—1960) — 332, 334
Monroe, James (1758—1831) — 342
Montagu, Edwin Samuel (1879—1924) — 432—433, 437, 442

Moor (Orlov), Dmitrij Sztahievics (1883—1946) — 266, 383
Moraczewski, Andrzej (Jędrzej) (1870—1944) — 215—216
Morgan, John Pierpont (1867—1943) — 115, 335, 485
Móricz Zsigmond (1879—1942) — 165
Morones, Luis — 488
Morozov, Alekszandr Ivanovics (1835—1904) — 76
Mosolygó Antal (1891—1927) — 160
Muhina, Vera Ignatyevna (1889—1953) — 33
Muisz, Abdul (1886 v. 1890—1959) — 444—445
Muravjov, M. A. (1880—1918) — 243
Mussolini, Benito (1883—1945) — 355—357, 360—361, 517
Münnich Ferenc (szül. 1886) — 160

Nabokov, Vlagyimir Dmitrievics (1869—1922) — 26
Nadir, Mohamed (1880—1933) — 461
Nansen, Fridtjof (1861—1930) — 384
Napóleon, I., Bonaparte (1769—1821) — 21
Narimanov, Nariman Nadzsaf-ogli (1871—1925) — 546, 548, 558
Narutowicz, Gabriel (1865—1922) — 223
Navarro — 469
Nehru, Jawaharlal Pandit (1889—1964) — 432, 441—442
Nehru, Motilal (1861—1931) — 442
Nicola, Enrico de (szül. 1877) — 360
Nitti, Francesco Saverio (1868—1953) — 345, 356
Njegoš-dinasztia — 203
Nogin, Viktor Pavlovics (1879—1924) — 35, 42
Noske, Gustav (1868—1946) — 122, 124, 135, 137, 139, 141—142, 144
Noszovics — 245
Noulens, Joseph (1864—1939) — 243, 385
Nowotko, Marceli (1893—1942) — 214

Nyevszkij, Vlagyimir Ivanovics (1876—1937) — 24
Nyikolajev, Alekszandr Panfomirovics (1860—1919) — 245

Obregón, Alvaro (1880—1928) — 487—490
O'Dyer, Reginald Edward (1864—1927) — 436
Oldenburg, Szergej Fjodorovics (1863—1934) — 390
Ordzsonikidze, Grigorij Konsztantyinovics (1886—1937) — 49, 51, 251, 275, 286, 382, 542, 544, 546, 558
Orlando, Vittorio Emanuele (1860—1952) — 106, 117, 355—356
Oszepjan, Szuren (1890—1918) — 242
Oszinszkij, Valerjan Valerjanovics (1877—1938) — 280
Osztrouhov, Ilja Szemjonovics (1858—1929) — 76

Paderewski, Ignacy Jan (1860—1941) — 216—217
Page, Sir Earle Christmas Grafton (szül. 1880) — 319
Palcsinszkij, Pjotr Ioakimovics (megh. 1929) — 19
Palkovnyikov, P. (1883—1918) — 30
Palmer, Alexander Michel (1872—1936) — 338
Pankhurst, Sylvia (1882—1928) — 183
Pardo, José (1864—1947) — 482
Parhomenko, Alekszandr Jakovlevics (1885—1921) — 245, 251
Pašić, Nikola (1846—1926) — 203, 210—211
Patyomkin, Vlagyimir Petrovics (1878—1946) — 275
Pau Ti-szan — 246
Pavlov, Ivan Petrovics (1849—1936) — 390
Päts, Konstantin (1874—1955) — 254
Peidl Gyula (1873—1943) — 172—173
Pencsev, Pencso Georgiev (1900—1940) — 533
Peng Paj (1895—1929) — 421
Pepeljajov, Anatolij Nyikolajevics (szül. 1892) — 265
Pessoa, Epitacio da Silva (1864 v. 1865—1942) — 479
Pétain, Henri Philippe (1856—1951) — 96
Petersz, Jakov Hrisztoforovics (1886—1942) — 244
Petljura, Szimon Vasziljevics (1877—1926) — 252, 325
Petricsenko — 376
Petrovszkij, Grigorij Ivanovics (1878—1959) — 42, 379, 382, 544—545, 548, 558
Peyer Károly (1881—1956) — 173
Phillimore, Walter George Frank (1845—1929) — 109
Pichon, Stéphen Jean Marie (1857—1933) — 168
Pieck, Wilhelm (1876—1960) — 129—130, 136—137, 499, 524—525, 555
Piłsudski, Józef (1867—1935) — 215—216, 218, 223, 281
Pjatakov, Georgij Leonyidovics (1890—1937) — 262, 557
Pjatnyickij, Oszip (Ioszif) Aronovics (1882—1939) — 42—43
Pljaszunkov, Ivan Mihajlovics (megh. 1921) — 270
Plumb — 337
Podbelszkij, Vagyim Nyikolajevics (1887—1920) — 42
Podtyelkov, Fjodor Grigorjevics (1886—1918) — 47
Podvojszkij, Nyikolaj Iljics (1880—1948) — 24, 26, 28, 33
Poincaré, Raymond (1860—1934) — 333—334, 369, 493, 502

Poniatowski, Juliusz (szül. 1886) — 215
Pór Ernő (1888—1943) — 160
Posztisev, Pavel Petrovics (1878—1946) — 270
Potapov — 245
Prestes, Luis Carlos (szül. 1898) — 480
Primo de Rivera y Orbaneja, Miguel, marqués de Estello (1870—1930) — 367, 470
Próchniak, Edward (1888—1937) — 220, 224
Protić, Stojan (1857—1923) — 204—205
Purman, Léon (1892—1933) — 214

Radić, Stepan (1871—1928) — 205, 210—211
Rajszuni, Ahmed ibn-Mohamed ben-Abdallah (1854 körül —1925) — 468
Rathenau, Walter (1867—1922) — 148, 519—520
Recabarren, Luis Emilio (1876—1924) — 481
Reed, John (1887—1920) — 28, 45, 339—340
Reibel, Charles (szül. 1882) — 329
Renaudel, Pierre (1871—1935) — 331
Renner, Karl (1870—1950) — 92, 157, 169, 192—193, 195
Rigola — 354
Rikov, Alekszej Ivanovics (1881—1938) — 42, 280
Rivera, Diego (1886—1957) — 483
Riza sah, Pehlevi (1878—1944) — 459—460
Rjabcev, K. I. (megh. 1917) — 43—44
Robins, Raimond (1873—1954) — 345
Rockefeller, John Davison (1839—1937) — 316, 335, 338, 521
Rogyicsev, Fjodor Izmajlovics (szül. 1856) — 376
Rolland, Romain (1866—1944) — 326
Romanovszkij, Ivan Pavlovics (1877—1920) — 45
Rossbach, Gerhard (szül. 1893) — 132
Rothschild, Edward (szül. 1868) — 324, 329
Rothziegel, Leo (1892—1919) — 157, 170
Rowlatt, Sydney Arthur (szül. 1862) — 433—436, 461
Rudas László (1885—1950) — 160
Rudnyev, Nyikolaj Alekszandrovics (1894—1918) — 251
Rudzutak, Jan Ernesztovics (1887—1938) — 300, 375, 379
Ruthenberg, Charles Émile (1882—1927) — 339—342
Rybaczki, Szczepan (1877—1941) — 214

Sadoul, Jacques (1881—1956) — 326
Sadr, Ivan Dmitrievics (1887—1941) — 283
Saito Makoto (1858—1936) — 430
Sanfuentes, Juan Luis (1858—1930) — 480—481
Sankey, John (1866—1948) — 307—308
Saposnyikov, Borisz Mihajlovics (1882—1945) — 245
Sarraut, Albert (szül. 1872) — 472
Saumjan, Sztyepan Georgijevics (1878—1918) — 51—52, 242
Scheidemann, Philipp (1865—1939) — 98, 122, 125—128, 132, 137, 139, 141—143, 145, 147
Schulz, V. — 138
Scsagyenko, Jefim Afanaszjevics (1885—1951) — 251, 275
Scserbacsov, Dmitrij Grigorjevics (szül. 1857) — 50
Scserbakov, Pjotr Petrovics (1891—1917) — 44
Scsetyinkin, Pjotr Jefimovics (1885—1927) — 270
Scsorsz, Nyikolaj Alekszandrovics (1895—1919) — 245, 253
Scsukin, Dmitrij Ivanovics (1855—1932) — 76
Scsukin, Szergej Ivanovics (1852—1936) — 76
Seeckt, Hans von (1866—1936) — 147, 530
Seidler, Ernst (1862—1931) — 81, 154
Seipel, Ignaz (1876—1932) — 195
Seitz, Karl (1869—1950) — 92
Sémard, Pierre (1887—1942) — 332
Serrati, Giacinto-Menotti (1872—1926) — 182, 185—186, 355, 513
Severing, Karl (1875—1952) — 525
Shaw, George Bernard (1856—1950) — 371, 384
Shepard, Lucius (1863—1934) — 338
Sidehara Kidzuro (1872—1951) — 403
Sikorski, Władisław (1881—1943) — 223
Silvestre, Manuel Fernandez (1871—1921) — 469
Sinclair, Harry Ford (1876—1956) — 255, 344, 396
Sirola, Yrjö (1876—1936) — 86—87
Skuro, Andrej Grigorjevics (1886—1947) — 276
Sleževičius, Mikolas (szül. 1882) — 256
Slihter, Alekszandr Grigorjevics (1868—1940) — 42
Sljapnyikov, Alekszandr Gavrilovics (1885—1943) — 375, 393
Šmeral, Bohumír (1881—1941) — 201
Smith, Allan Ramsay (szül. 1875) — 556
Smuts, Jan Christiaan (1870—1950) — 318
Sonnino, Sidney (1847—1924) — 355—356
Sorin, Vaszilij Ivanovics (1870—1938) — 245, 269
Springorum, Friedrich (szül. 1858) — 131
Sternberg, Pavel Karlovics (1865—1920) — 44, 248
Stinnes, Hugo (1870—1924) — 131, 146, 333, 519, 521—522, 526
Stresemann, Gustav (1878—1929) — 148, 525—526, 530
Švehla, Antonín (1875—1933) — 203

Svinhufvud, Pehr Eyvind (1861—1944) — 86—87
Swierczewski, Karol (1897—1947) — 246

asz-Szaalibi, Abd al-Aziz (1874—1944) — 467—468
Szadovszkij, Andrej Dmitrievics (1880—1927) — 24
Szamojlo, Alekszandr Alekszandrovics (szül. 1869) — 245, 251
Szamuely Tibor (1890—1919) — 160—161, 167, 170, 174
Szang Fu-jang — 246
Szántó Béla (1881—1948) — 160
Szapronov, Tyimofej Vlagyimirovics (1877—1939) — 280, 375
Szemaun (szül. 1889) — 444—446
Szemjonov, Grigorij Mihajlovics (1890—1945) — 277, 289, 347, 407, 537
Szerafimovics, Alekszandr Szerafimovics (1863—1949) — 294
Szergejev (Artyom), Fjodor Andrejevics (1883—1921) — 49—50 — L. még Artyom
Szibircev, Vszevolod Mihajlovics (1893—1920) — 289
Sziversz, Rudolf Fjodorovics (1892—1918) — 249
Szkobelev, Matvej Ivanovics (1885—1939) — 21
Szkoropadszkij, Pavel Petrovics (1873—1945) — 241, 252
Szmidovics, Pjotr Germogenovics (1874—1935) — 548
Szmirnov, Ivan Fjodorovics (Lasztocskin, Nyikolaj; megh. 1919) — 259
Szokolnyikov, Grigorij Jakovlevics (1888—1938) — 552
Szon Bjon Hi (1861—1922) — 427
Szorokin, Ivan Lukics (megh. 1918) — 258
Szorokin, Pityirim (szül. 1889) — 263
Szpiridonova, Marija Alekszandrovna (1889—1941) — 35
Sztálin (Dzsugasvili), Ioszif Visszárionovics (1879—1953) — 24—27, 58, 65, 68, 251, 261, 272, 275, 284, 375, 379, 542, 544, 547—548, 522, 558
Sztambolijszki, Alekszandar (1878—1923) — 225—226, 228—231, 530
Sztojanov, Hriszto Nikolov (szül. 1892) — 230
Sztrumilin, Sztanyiszlav Gusztavovics (szül. 1877) — 390, 541
Sztucska, Pjotr, Ivanovics (1865—1932) — 42, 255
Sztyeklov, Vlagyimir Andrejevics (1864—1926) — 390
Szuhanov, Nyikolaj Nyikolajevics (szül. 1882) — 549
Szuhe-Bator, Damdingiin (1893—1923) — 407—409, 411
Szun Jat-szen (1866—1925) — 400, 418, 421, 423—425,
Szverdlov, Jakov, Mihajlovics (1885—1919) — 24—27 42, 65, 68, 77, 255, 432

Taimi, Adolf (1881—1955) — 87
Tanner, Väinö Alfred (szül. 1881) — 89
Teeg-Johnes — 242
Teng Csung-hszia (1894—1933) — 420
Teodorovics, I. A. — 42
Terracini, Umberto (szül. 1895) — 355
Thalheimer, August — 524—525
Thälmann, Ernst (1886—1944) — 141, 149, 520, 522, 524, 526, 529—530,
Thomas, James Henry (1874—1949) — 312
Thorez, Maurice (1900—1964) — 55
Thugutt, Stanisław (1873—1942) — 215
Thyssen, Fritz (1873—1951) — 522
Tjony, E. — 436
Tkacsenko, Pavel Dmitrievics (Antyipov, Jakov; 1901—1926) — 237
Todorov, Petko Jurdanov (1879—1916) — 227
Togliatti, Palmiro (1893—1964) — 355, 357, 513
Tokuda Kyuiti (1894—1953) — 350
Toller, Ernst (1893—1939) — 142—143
Tolsztov — 265
Tomov, Koszta Kocsev (1888—1935) — 230
Tomszkij, Mihail Pavlovics (1880—1936) — 280
Treves, Claudio (1868—1933) — 354, 513
Trifonov, Valentyin Andrejevics (1888—1942) — 286
Trockij, Lev Davidovics (Bronstejn; 1879—1940) — 26, 68, 71, 263, 270, 375, 377, 552, 557
Trumbić, Ante (1864—1938) — 203
Tuan Csi-zsuj (1864—1936) — 414, 421
Tuhacsevszkij, Mihail Nyikolajevics (1893—1937) — 245, 284, 286
Tuku, Harry — 473
Tung Pi-vu (szül. 1886) — 419—420
Turati, Filippo (1857—1932) — 183, 354
Turlakov, Marko Ivanov (1872—1941) — 230
Tusar, Vlastimil (1880—1924) — 200, 202

Tyimirjazev, Kliment Arkadjevics (1843—1920) — 294

Ulbricht, Walter (szül. 1893) — 140
Uljanov, Dmitrij Iljics (1874—1943) — 259
Ulmanis, Karlis (1877—1942) — 255
Ungern von Sternberg, Roman, Baron (1887—1921) — 347, 408, 411, 537
Unszlicht (Unsliht), Józef (Ioszif Sztanyiszlavovics) (1879—1938) — 212, 220, 284
Urach, Wilhelm von (1864—1928) — 241

Urickij, Moiszej Szolomonovics (1873—1918) — 24, 26—27, 244
Urquhart, Leslie — 502, 505, 508

Vacetisz, Joakim Joakimovics (1873—1938) — 270
Vágó Béla (1881—1939) — 160
Vaida-Voevod, Alexandru (1872—1950) — 235
Vaillant-Couturier, Paul (1892—1937) — 94, 326
Vandervelde, Emile (1866—1938) — 178, 516
Vasilescu-Vasia, Gheorghe M. (1892—1929) — 237
Vedernyikov, Alekszej Sztyepanovics (1880—1919) — 42
Verhovszkij, Alekszandr Ivanovics (1886—1941) — 26
Vesnić, Milenko (1862—1921) — 210
Vikkorszt — 245
Villa, Francisco (1887—1923) — 485
Villain — 327
Vilmos, II., német császár (1859—1941) — 89, 98—99, 125
Vinogradov, Pavlin Fjodorovics (1890—1918) — 251
Vinnyicsenko, Vlagyimir Kirillovics (1880—1951) — 252
Vix (szül. 1872) — 162
Vlagyimirszkij, Mihail Fjodorovics (1874—1951) — 42—43
Volodarszkij (Goldstejn), Moiszej Markovics (1891—1918) — 49, 244
Vorosilov, Kliment Jefremovics (szül. 1881) — 245, 249, 251, 253, 275, 284, 286, 377
Vorovszkij, Vaclav Vaclavovics (1871—1923) — 495, 510, 554—555
Vosztrecov, Sztyepan Szergejevics (1887—1933) — 245, 270
Vögler, Albert (1877—1945) — 519
Vrangel, Pjotr Nyikolajevics (1878—1928) — 208, 218, 235, 281—282, 285—286, 288—289, 311, 325, 369
Vu Pej-fu (1878—1939) — 414, 421, 424

Warski, A. l. Warszawski, A.
Warszawski (Warski), Adolf (1868—1937) — 215, 225
Watanabe Masanosuke (1899—1928) — 350
Wells, Herbert George (1866—1946) — 369, 384
Wels, Otto (1873—1939) — 133
Wendel, Guy François de (szül. 1874) — 324, 329
Wieczorek, Józef (1893—1944) — 533
Wiesolowski, Bronisław (1870—1919) — 216
Willes, Georg Alfred (1854—1928) — 338
Williams, Albert Reith (szül. 1883) — 244
Wilson, Thomas Woodrow (1856—1924) — 47, 71, 83—84, 98—99, 104—109, 111, 114—117, 120, 168, 244, 261, 336, 338, 342, 344, 396, 415, 429, 485
Wirth, Joseph (1879—1956) — 499, 519, 521
Wissel, Rudolf (szül. 1869) — 135
Witos, Vincenty (1874—1945) — 219
Wojciechowski, Stanisław (1869—1953) — 223
Wolff, Friedrich (1888—1953) — 519
Wolfheim, Fritz — 183
Woll, Matthew (1880—1956) — 338
Wynkoop, David (1877—1941) — 185—186

Yamakawa Hitosi (szül. 1880) — 351
Young, A. — 54, 114, 405

Zaglul, Szaád (1860—1927) — 463—464, 466
Zalka Máté (1896—1937) — 246, 278
Zamoyski, Morius (szül. 1871) — 223
Zapata, Emiliano (1877—1919) — 485
Zápotocký, Antonín (1884—1957) — 201
Zatonszkij, Vlagyimir Petrovics (1888—1940) — 253
Zayas, Alfredo (1861—1934) — 484—485
Zelinszkij, Nyikolaj Dmitrievics (1861—1953) — 294
Zemljacska (Szamojlova), Rozalija Szamojlovna (1876—1947) — 257, 275
Zetkin, Clara (1857—1933) — 131, 148—149, 384, 516, 524, 555
Zevin, Jakov Davidovics (1884—1918) — 242
Zija ed-Din, Szajid (Tabatabai; szül. 1883) — 458—459
Zille, Heinrich — 82
Zinovjev (Radomiszlszkij), Grigorij Jevszejevics (1883—1936) — 24—26, 40
Zsukovszkij, Nyikolaj Jegorovics (1847—1921) — 294

FÖLDRAJZI ÉS ETNIKAI NEVEK MUTATÓJA

Abesszínia l. Etiópia
Accra — 471
Adriai-tenger — 83, 93, 117, 203, 356, 358
Afganisztán — 10—11, 279, 323, 371, 405, 447, 460—462, 553
afgánok — 437, 460—462
Afrika — 8, 10, 12, 102, 117, 120, 177, 317, 346, 362, 367, 404, 434, 471—472
Agua Prieta — 488
Ahmadabad — 433
Aisne-folyó — 97
Åland-szigetek — 71
Albánia — 80, 117, 356, 509
Albert tartomány (Kanada) — 314—315
Aleppo (Haleb) — 100
Aleuta-szigetek — 400
Alexandria — 464—465
Algéria — 466—467
Algír — 518
Allenstein — 217
Altaj — 18
Amerikai Egyesült Államok — 47, 65—66, 71—72, 80—84, 95, 99 101, 103—106, 111, 113—117, 119, 127—128, 145, 148, 168, 171, 178—179, 181, 214, 216, 239—240, 257, 260—261, 265, 270, 272, 281, 285, 304, 315—317, 322, 334—346, 352, 361, 370—371, 384, 390, 394—403, 417, 424—425, 427, 429, 442, 447, 449, 464, 474, 476, 480—481, 484—486, 488, 490—493, 495, 497—498, 500—503, 505—506, 509—510, 514, 518, 522, 537, 553, 556
Amiens — 97—98
Amritsar — 435—437, 461
Amsterdam — 514—515, 518, 523
Amur — 289
Amur-vidék — 47, 289, 537
Anatólia — 118—119, 447—450, 452—453
Andalúzia — 363, 365
Anfu l. Anhuj
Anglia (Nagy-Britannia) — 11, 37, 47, 65—66, 71—72, 81—83, 94—96, 99, 101, 103—106, 109—111, 113—120, 127, 145, 168, 171, 178—179, 181, 183, 189, 195—196, 214, 216, 236, 239—240, 243, 260, 265, 270, 272, 304—324, 332—334, 342, 347, 352, 361, 369—370, 384—385, 394—395, 397—402, 406, 424, 431—432, 436, 447, 452—453, 456, 459—466, 471, 474, 480—481, 490—495, 500, 505, 508—510, 514, 518, 521—523, 553—556
Angol—Egyiptomi Szudán — 465
Anhuj (Anfu) — 407—408, 414, 421
Anjang — 419
Ankara — 450, 452—454
Antillák — 484
Antofagasta — 481
Anual — 469—470
Arábia — 83, 100
Arad — 172
Aranypart — 471
Ardahan — 11, 71
Argentína — 177, 474—478
Arhangelszk — 240, 243, 245, 251, 256—257, 260, 264, 278, 306
Arras — 96

Artvina — 11
Aschaffenburg — 142
Ashio — 348
Asturia — 362—363, 365—366
Aszir — 11
Asztrahany — 47, 258, 275, 457
Atlantic City — 336
Atlanti-óceán — 395—396
Augsburg — 142
Ausztrália — 12, 114, 304, 319—320, 335, 395, 400
Ausztria — 11, 72, 91—93, 117—118, 153—155, 157—159, 168—169, 177—180, 191—197, 370, 384, 514, 519
Ausztria—Magyarország l. Habsburg-birodalom, Osztrák—Magyar Monarchia
Azerbajdzsán Szocialista Szovjet Köztársaság — 11, 52, 108, 276, 299—300, 302, 452—453, 494, 541—542, 545—546, 548
azerbajdzsánok — 52, 264, 276, 298—299, 380
Azovi-tenger — 276
Ázsia — 7—8, 10, 105, 114, 120, 177, 181, 346, 373, 400, 404, 461, 502

Baden — 98, 122, 125, 128
Bagdad — 456, 459
Bajkálontúl — 277, 289, 407
Bajkál-tó — 276—277
Bajorország — 122, 135, 142—143, 181, 193
Bajor Tanácsköztársaság — 143—144
Baku — 19, 51—52, 241—242, 276, 382, 456—458, 545
Balahani vidéke — 506
Balasov — 249
Balikeszir — 449
Balkán-félsziget — 22, 83, 99, 117, 120, 154, 178—180, 203, 205, 518,
Baltikum — 12, 48—49, 116, 122, 128, 146, 241, 251, 254, 270, 278, 298, 368
Balti-tenger — 218, 257, 271, 306, 554, 559
Bánát — 233, 236
bantu négerek — 317
Baranovicsi — 217, 264
Barcelona — 362—363, 366—367
Bardoli — 441
Baskir Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság — 300, 383
baskirok — 52, 282, 298
Baszkföld — 364—365
baszkok — 362, 364
Batum — 71
Bécs (Wien) — 91—92, 100, 153—154, 157—159, 169, 172, 191—196, 198, 511—512
Beerseba — 96
Beirut — 100
Belaja-folyó — 270
Belci — 234
Belebej — 265, 269
Belga-Kongó — 472—473
Belgium — 11—12, 80, 83, 99, 105, 110—111, 113, 115, 178, 218, 384—385, 397, 399, 401, 493, 497, 509, 521, 523
Belgrád (Beograd) — 168, 204, 206—207, 210
Belorusz Szocialista Szovjet Köztársaság — 11, 48—49, 67, 102, 122, 128, 178, 213, 217—218, 220—222, 241, 251—252, 256, 282, 284—285, 298—300, 302, 383, 494, 534, 540—542, 544—548
Bengália — 437
Bengyeri — 232, 236
beni uriaghel törzs — 469
berberek — 466—467
Berjozovka — 259
Berlin — 89—90, 98, 100, 122, 124—126, 128, 131—133, 135, 137, 139, 141—142, 144, 146—147, 149—150, 238, 499, 505, 514—516, 521, 524—526, 528, 555
Bern — 178—179, 181—182
Besszarábia — 71, 102, 232—236, 369, 506
Białystok — 219
Bihar — 437
Bilbao — 362, 366
Bîrlad — 232
Birmingham — 95
Bismarck-szigetek — 320
Bobriko — 536
Bogoszlovszk — 62
Bohumin — 201
Bolívia — 474
Bologna — 353, 355
Bombay — 433, 437
Borisław (Boriszlav) — 534—535
Boriszoglebszk — 258
Boston — 337, 384
Bosznia — 155, 205—208
Boszporusz — 84, 118, 447, 456, 508—509
Botteni-öböl — 87

Boulogne — 493
Bourbon-monarchia — 361, 364, 366
Bourges — 94
Brăila — 232
Braunschweig — 124, 126, 135, 139, 142
Brazília — 182, 189, 474—475, 478—480, 519
Brazzaville — 472
Bréma (Bremen) — 89, 123—124, 126—127, 141—142, 144
Brest — 111, 327
Breszt l. Breszt-Litovszk
Breszt-Litovszk — 66—68, 70—72, 77, 92, 212—213, 217, 241, 243, 251, 282
Bridgman — 341
Brisbane — 319
Brit Birodalom — 11, 304, 306, 314, 318, 320, 322, 395, 399—400, 431, 433 — L. még Anglia
Brit Kelet-Afrika — 473
Brit Nyugat-Afrika — 471—472
Brjanszk — 74, 242, 552
Brunsbüttel — 124
Budapest — 91—92, 154, 157—158, 160—162, 165—167, 169—173, 198—199
Buenos Aires — 476, 478
Bugulma — 265, 269
Buguruszlan — 269
Buhara — 299—300, 547
Buharai Emirátus — 299
Buharai Népi Szovjet Köztársaság — 11, 299, 494
Bukarest (Bucureşti) — 118, 168, 232—234, 237, 554
Bukovina — 11, 80, 155—157, 234—236
Bulgária — 11, 13, 66, 72, 81, 93, 99, 117—119, 154, 177, 181, 211, 224—232, 384, 509, 511, 530—533 535
Burgasz — 231, 532
Burgenland — 11, 118
burjátok — 407
búr köztársaságok — 318
Burma — 335
búrok — 317—318
Butte — 335
Buzulok — 270

Calcutta — 433
Calgary — 314
Callao — 482
Cambrai — 98
Cannes — 492—493, 496
Capacaban — 480
Caporetto — 80
Caricin (ma Volgográd) — 46, 241, 249—251, 258, 274
Carrilobo — 478
Carszkoje Szelo — 39—40
Cattaro (Kotor) — 93, 153, 177
Celebesz (Szulaveszi) — 445
Chaco vidéke — 478
Chauri Chaura — 441
Chaussin — 94
Chełm (Holm) — 212
Chemnitz — 89, 135, 147, 149, 520, 528
Chicago — 337, 339—340, 343
Chihuahua 489
Chile — 474—475, 480—481
Ciechanów — 214
Cieszyn (Těšín, Teschen) — 199
Cilicia — 118, 182, 189, 447—448
Ciprus szigete — 11
Clairton — 338
Clermont-Ferrand — 94
Cleveland — 341
Clichy — 94
Clyde — 306—307
Coahuila — 489
Columbia — 474
Compiègne — 100—101, 127, 214, 305, 415, 520
Córdoba (Argentína) — 478
Cordova (Spanyolország) — 363—364
Coventry — 95
Craiova — 232
Crna Gora — 80, 83, 203—208, 210 L. még Montenegro
Croisilles — 97
Cruz del Eje — 478
Cusco — 482
Cuxhaven — 124, 141, 144
Częstochowa — 213—214

Csanghszintian — 419
Csangsa — 182, 417, 419—421
Csehország — 155, 177, 202
Csehszlovákia — 11, 13, 102, 113, 117, 155—156, 159, 168, 195, 197—202, 211, 236, 332—333, 506, 518, 523
Cseljabinszk — 270
Csencsiang — 417

Csendes-óceán — 12, 105, 110, 114, 320, 346—347, 394—400, 403, 559
Csengcsou — 424
Csepel — 162
cserepoveci kormányzóság — 272
Csernovic — 157
Csernyigov — 51
Cservonnij — 275
Csiahszing — 420
Csili (Hopej) — 408, 414, 421, 423, 425
Csinan — 401, 417, 419—420
Csingtao — 401
Csita — 46, 289
Csiulung (Kowloon, Koulung) — 402
Csongar — 286, 288
Csornij Jar — 274
Csöcsiang — 420—421
Csungcsing — 424
Csuvas Autonóm Terület — 302, 383

Dąbrowa — 214
dąbrowai medence — 212, 214, 221
Dachau — 143
Dagesztáni Autonóm Szocialista Szovjet Köztársaság — 300, 374
Dahomey — 472
Dairen (Dalnyij, Talien) — 396—397, 403
Dakar — 472
Dalmácia — 117, 155—156, 203, 205, 207—208, 352, 356, 358
Dalnyij l. Dairen
Damaszkusz — 100
Dánia — 178, 181, 519, 556
Danzig l. Gdańsk
Danyilov — 387
Dar Abar — 469
Dardanellák — 84, 100, 118, 431, 447, 508—509, 554
Daugava (Nyugati-Dvina) — 255
Daugavpilsz (Dvinszk) — 42
Debeljača — 155
Debrecen — 162
Decazeville — 94
Dél-Afrika — 317, 434
Dél-afrikai Unió — 12, 114, 317—318, 395
Dél-Amerika — 105, 304, 346
Delhi — 432, 435, 437
Délkelet-Ázsia — 394, 423
Délkelet-Európa — 11, 102, 117, 119—120, 191, 196, 234
Délnyugat-Afrika — 110, 318
Dél-Rhodesia — 318
Dél-Wales — 95, 308—309
Denver — 337
Dnyeper — 274, 285, 373
Dnyeprovszk — 541
Dobrudzsa — 118, 233
Dodekanészosz-szigetek — 11, 117
Dominikai Köztársaság — 346
Don — 47—48, 50, 241, 250, 257
Donawitz — 193
Don-vidék — 71, 241, 258, 260, 274—275, 277, 281
Donyec — 249
Donyec-medence — 18, 20, 47, 50, 62—63, 249, 274, 276—277, 280—281, 285, 298, 372, 374, 382, 387
Dortmund — 334, 384, 524
Dover — 306
Drezda (Dresden) — 124, 135, 527—528, 530
Drinápoly l. Edirne
Dublin — 320—322
Duisburg — 332, 334
Duna — 117, 171, 174, 211, 232
Duna-medence — 117
Dupnica — 252
Durango — 489
Düsseldorf — 332, 521
Dvinszk (Daugavpilsz) — 42
dzsebela törzsek — 468—469
Dzselalabad — 461

Edirne (Drinápoly) — 452
Égei-tenger — 11, 118
Egyenlítői Afrika — 470—471
Egyesült Tartományok (India) — 437, 441
Egyiptom — 11, 105, 177, 181, 306, 322, 437, 462—467, 470—471, 518
Elzász — 11, 83, 100, 111, 113, 324, 332—333
Entre Rios — 478
Enzeli (Pehlevi) — 371, 458
Erdély — 11, 155, 233—235
Erfurt — 149
Erzurum — 449
Essen — 89—90, 334, 523
Estremadura — 363
Észak-Amerika — 474, 485, 490

Északi-Dvina — 251, 272
Északi-tenger — 553
Északkelet-Afrika — 356
Észtország — 11—12, 49, 67, 87, 178, 254, 270—272, 277—278, 368, 376, 495, 506—507
Etiópia (Abesszínia) — 470
Eupen — 11, 113
Európa — 7—8, 23, 25, 37, 71—72, 80, 95—96, 102—105, 111, 115, 117—121, 136, 140, 145, 149, 159, 166—167, 177, 202, 211, 213, 221, 234, 239, 241, 251, 281, 295, 317—318, 324, 332—333, 335, 342, 346, 373, 394, 399, 405, 418, 429, 434, 442—444, 466, 470—471, 473, 475, 484, 492, 494, 496—498, 503, 511, 513, 519, 522, 524, 533

Fehér-tenger — 251, 554, 559
Fekete-tenger — 51, 100, 119, 218, 232, 239, 257—259, 327, 447, 508—510, 559
Fengtien — 414, 421, 423, 425
Finnország — 11—12, 22—24, 71, 85—89, 177—178, 271, 278, 368, 376, 384, 506—507
Fiume l. Rijeka
Flandria — 97—98
Folkestone — 306
Fontainebleau — 111
Fordsburg — 317
Formoza l. Tajvan
Földközi-tenger — 329, 509, 554
Francia Egyenlítői Afrika — 472
Francia Nyugat-Afrika — 472
Franciaország — 11—12, 22, 37, 47, 55, 65—66, 71—72, 80—83, 94, 99, 101—106, 109—111, 113—120, 127, 145, 168, 171, 177—179, 181—183, 195—196, 199, 203, 211, 214, 216—217, 236, 239—240, 253, 260, 265, 279, 281, 304, 306, 316, 324—334, 342, 347, 352, 361, 369—370, 384, 395, 397—399, 401, 406, 417, 434, 447, 453, 467, 470, 472, 491—496, 508—510, 514, 518, 521—523, 556
Frankfurt am Main l. Majna-Frankfurt
Fülöp-szigetek — 105, 342, 396, 400

Galaţi (Galac) — 232
Galícia — 80, 155, 157, 212—213, 215—216, 222
Galicia (Spanyolország) — 362, 364
Gambia — 471
Gatcsina — 39—40
Gaza — 96
Gdańsk (Danzig) — 113, 149, 217, 219, 281
gdovi járás — 35
Gelsenkirchen — 525
Genf (Genève, Geneva) — 178, 195—196, 203
Genova (Génua) — 333, 353, 491—506
Gibraltár — 464
Gilan (Giljan) — 457—460
Glasgow — 94
Gomel — 49
Gorakhpur — 441
gorlovkai járás — 280
Gorna-Dzsumaja — 225
Görögország — 117—119, 211, 356, 361, 447, 452, 509
Granada — 367
Graz — 91, 193
Grisin — 541
Groznij — 251
grúzok — 52, 264, 289, 299, 380, 452
Grúz Szocialista Szovjet Köztársaság — 11, 108, 289, 299—300, 302, 452—453, 494, 508—509, 516, 541—542, 545—546, 548
Guam szigete — 396, 400
Guanajuato — 486
Gujarat (Gujrat, Gudzsarat) — 437
Gujranwala (Gudzsranval) — 437

Habarovszk — 47, 289, 537
Habsburg-birodalom — 84, 100, 152, 155—157, 159, 177, 191, 195, 197, 204, 233 — L. még Osztrák—Magyar Monarchia
Hága — 333, 491, 501—506
haifengi körzet — 421
Haiti — 346
Haleb l. Aleppo
Halle — 147, 149, 527
Hamburg — 89—90, 124, 127, 141, 144, 147—150, 517, 520—521, 526, 528—530
Hangcsou — 417
Hanko (Hangö) — 88
Hankou — 417, 424
Hara-folyó — 406
Harkov — 18, 20, 24, 50, 63, 253, 274, 276—277, 523, 544
Havanna — 484—485
Hawaii-szigetek — 399—400
Hedzsasz — 11

Hegyvidéki Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság — 300
Heidelberg — 148
Helsinki (Helsingfors) — 28, 85, 87—89
Hercegovina — 155, 205—208
Herceg-szigetek — 107—108, 261
Hernandarias — 478
Herszon — 259, 277, 326
Hessen — 135
Hiva — 299
Hivai Kánság — 299
Hlučin — 11, 113
Hodonín — 202
Hollandia — 81, 125, 129, 179, 181, 384, 397, 401, 442—443, 509, 523
Holland-India — 442 — L. még Indonézia
Hongkong l. Hsziangkang
Hopej l. Csili
Horaszan — 457
Horezm — 300, 547
Horezmi Népi Szovjet Köztársaság — 11, 299, 494
Horvátország — 155—156, 205—208, 210—211
hottentották l. koikoinok
Hotyin — 234—235
Hsziangkang (Hongkong) — 402, 420
Hunan — 419—421, 424

Iaşi — 232
India — 105, 177, 181, 305, 322, 335, 397, 418, 431—442, 447, 456, 460—462, 550, 553
Indiana — 338
Indokína — 177
Indonézia — 181—182, 423, 442—446, 519
Inönü — 453
Inza — 248, 257
Irak — 11, 84, 100, 118, 431, 437
Irán — 10—11, 177, 182, 241, 279, 323, 371, 404—405, 431, 437, 447, 455—460, 462, 553
iráni Azerbajdzsán — 457
Irkutszk — 46—47, 260, 277, 407, 409, 423, 430
Iro-folyó — 406
Írország — 11—12, 105, 305, 308, 320—322, 342, 395
Isbergues — 94
Isztambul (Konstantinápoly) — 118—119, 447, 449—450, 452—453, 455
Isztria — 11, 117, 155—156, 203, 352, 356
Ivanovo-Kinyesma — 20, 46
Ivanovo-Voznyeszenszk — 21, 44, 46, 242, 383, 387
Izmir (Szmirna) — 117—119, 356, 447—448, 452—453
Izsevszk — 249

Jaffa — 96
Jangce-medence — 394
Japán — 7, 12, 71, 103—106, 110, 114—115, 119—120, 178, 239, 261, 265, 289, 304, 320, 346—351, 395—403, 407, 414—416, 423—424, 427, 429, 442, 491, 493, 509, 537
Jaroszlavl — 243
Jáva — 445—446
Jegorjevszk — 391
Jekatyerinburg (ma Szverdlovszk) — 46, 63, 270
Jekatyerinodar — 290
Jekatyerinoszlav (ma Dnyepropetrovszk) — 51, 387
Jemen — 11
Jereván — 288—289
Jerikó — 96
Jeruzsálem — 96
Jevpatorija — 259
Johannesburg — 317—318
Jokanga — 242
Juárez — 478
Jugoszlávia — 11, 13, 207 — L. még Szerb—Horvát—Szlovén Királyság
Jurjev (Tartu) — 278
Juzovka — 388

Kabul — 460—462
Kadzsar-monarchia — 457
Kahovka — 285—286
Kairó — 463—465
Kalocsa — 172
Kalmük Autonóm Terület — 302
Káma-folyó — 247, 261, 265
Kamaishi — 348
Kamenszka — 47
Kamerun — 12, 100, 114, 472
Kanada — 304, 314—316, 318, 320, 384, 395, 400, 476, 506
Kandalaksa — 306
Kanton l. Kuangcsou
Karavanszaraj — 289
Karéliai Munkás Kommuna — 302
Karintia — 158
Karolina-szigetek — 12, 114, 396

Kárpát-Ukrajna — 161, 165, 199
Karsz — 11, 71
Kasira — 390, 392, 536
Kaszpi-tenger — 241—242, 257—258, 278
Kasztornaja — 276
katalánok — 362, 364—365
Katalónia — 362, 364—365
Kaukázus — 18, 51, 71, 84, 241, 249, 251, 257—258, 260, 264, 276—277, 279, 282, 286, 298, 372, 452
Kaukázusontúl — 51—52, 66, 71, 239, 241—242, 264, 276, 298—299, 372, 382—383, 452, 540, 545—546
Kaukázusontúli Föderáció — 11, 544—546, 548
Kaukázusontúli Szocialista Szövetségi Szovjet Köztársaság — 540, 546—548
kazahok — 52, 298
Kazahsztán — 48, 52, 298, 302
Kazany — 241, 248—249, 265, 267, 298
Kelet-Afrika — 473
Kelet-Ázsia — 105, 346, 423
Kelet-Európa — 83, 102, 108, 120, 203
Kem — 240
Kenya — 473
Khyber-hágó — 461
Kiel — 123—124, 147, 521
Kielce — 212, 534
Kienthal — 175—176
Kijev — 24, 49—51, 67, 179, 218, 253, 281, 284, 310
Kína — 7, 10—11, 13, 105, 114, 120, 177, 181, 189, 279, 335, 346—348, 371, 394—397, 399—409, 413—425, 550
Kionga — 12, 113
kirgizek — 298
Kirgiz (Kazah) Autonóm Szocialista Szovjet Köztársaság — 300
Kirkuk — 100
Kisázsia — 102
Kistim — 62, 502
Kizel — 374, 536
Kjusztendil — 225
Kladno — 156, 200, 202
Klaipeda (Memel) — 113
Kobe — 347
koikoinok (hottentották) — 318
Kokandi Autonómia — 52
Kola-félsziget — 242
kongóiak — 473
Konstantinápoly l. Isztambul
Korea — 13, 177, 347, 397, 418, 426—430
koreaiak — 348
Korfu — 361
Kosztroma — 387
Kotlasz — 251, 260
Kotor l. Cattaro
Koulung (Kowloon) l. Csiulung
Kovel — 217
Kowloon (Koulung) l. Csiulung
Köln — 90, 521, 525
Közel-Kelet — 11, 83, 96, 118, 120, 398—399, 447, 455, 462, 492, 508—509
Közép-Afrika — 110, 356
Közép-Amerika — 105, 304
Közép-Ázsia — 11, 52, 84, 239, 241, 264, 273, 278, 298—300, 302, 372, 374, 380, 383, 456, 460—461
Közép-Európa — 11, 94, 117, 119—120, 191, 196
Közép-Kelet — 447, 455, 462
Kragujevac — 210
Krajna — 155—156
Krakkó (Kraków) — 157, 212, 216, 534—535
Krasznojarszk — 47, 277
Krasznovodszk — 242
Krím-félsziget — 48, 51, 71, 128, 241, 259—260, 274, 276, 281, 285—286, 288, 326, 382—383
Krivoj Rog — 63
Kromi — 276
Kronstadt — 24, 28, 40, 271, 376—377
Kuangcsou (Kanton) — 419—421, 423, 425
Kuanghszi — 421, 423, 425
Kuangtung — 421, 423, 425
Kuba — 346, 475, 484—485
Kubán-folyó — 47, 274, 290
Kubán-vidék — 51, 71, 275, 277, 281
Kuldiga — 270
Kungur — 261
Kurdisztán — 118, 447
Kurili-szigetek — 396
Kurland — 270
Kurszk — 274, 276
Kyoto — 347

Ladoga-tó — 87
La Fère — 96—97
Lahore — 437
Lakhnau — 432
Lancashire — 95, 308

Latgalia — 271
Latin-Amerika — 10, 181, 335, 346, 474—490
Lausanne — 316, 453—454, 491, 508—510, 524, 554
Leeds — 310
Le Havre — 94, 329
Lemberg l. Lvov
Léna-folyó — 502
Lengyelország — 11, 13, 67, 83—84, 102, 105, 107, 113, 117, 149, 177—178, 188, 201, 208, 212—224, 235—236, 264, 271, 281—282, 284—286, 310—311, 327, 330, 332—333, 368—369, 384, 399, 495, 506—507, 511, 518, 533—535
Leninváros (Pesterzsébet) — 167
Leskovac — 210
Lettország — 11—12, 25, 49, 67, 84, 178, 254—255, 270—271, 278, 299, 368, 495, 506—507
Liaoning — 414
Liaotung-félsziget — 402
Libanon — 11, 118
Libéria — 470—471
Lida — 217, 264
Liguria — 357
Likino — 62
Lima — 482
Linz — 91, 193—194
Lipcse (Leipzig) — 124, 126, 135, 147, 521, 524, 528
Liszicsanszk — 541
Liszva — 261
Litván—Belorusz Szovjet Köztársaság — 256, 271
Litvánia — 11—12, 67, 84, 113, 178, 212—215, 218, 220, 251, 255—256, 271, 278, 299, 368, 506—507
Livorno — 358, 513
Ljubljana (Laibach) — 206, 208
Łodź — 212, 214, 221
Lombardia — 357
London — 83, 95, 203, 238, 308—311, 322—324, 395, 434, 457, 460, 463—464, 492, 497, 499—500, 505, 521, 523, 555—556
Lotaringia — 11, 83, 100, 111, 113, 324, 332
Lovisa — 88
Lublin — 213—216, 534
Lubsko — 113
Ludwigshafen — 149
Lufeng — 421
Luganszk — 34, 46, 280
Lugo — 364
Lupeni (Lupény) — 234
Luxemburg — 100, 111
Luzern — 178, 182
Lübeck — 124
Lwów (Lvov, Lemberg) — 157, 284
Lyon — 94, 329
Lys-folyó — 97

Madras — 433, 440
Madrid — 362—363, 365, 470
Magdeburg — 135
Maghreb — 466
Maglizs — 532
Magyarország — 11, 13, 91—93, 117—118, 140, 152—153, 157, 159—174, 177—181, 193—194, 197, 200, 208, 211, 235, 325, 514, 518
Magyar Tanácsköztársaság — 145, 152, 159—174, 193—194, 199, 208, 233, 235, 325, 356
Mainz — 89
Majmacsen — 409
Majna-Fankfurt (Frankfurt am Main) — 148, 332
Makedónia — 99, 118, 205—207, 210
malabari partvidék — 440
Malaga — 367
Malaja — 335
malinovói járás — 75
Malmédy — 11, 113
Málta — 464
Manchester — 308
mandzsuk — 406—407
Manitoba — 315
Mannheim — 149
Mansfeld — 150
Marcos — 478
Mariana-szigetek — 12, 114, 396
Mari Autonóm Terület — 302, 383
Maribor — 206, 208
Marienwerder — 217
Marne-folyó — 97
Marokkó — 181, 366, 405, 466, 468—469, 471
Marseille — 94
Marshall-szigetek — 12, 114, 396
Márvány-tenger — 107, 453, 509
Mazuri-tavak — 113
Mecklenburg — 147
Melbourne — 319
Melilla — 469
Memel l. Klaipeda

Meshed — 457
Mexikó — 181, 474—475, 485—490
Mexikó (Mexico City) — 486—488
Mezopotámia — 99
Michigan — 340—341
Michoacán — 489
Milánó — 353, 357
Minszk — 24, 34, 49, 217, 220, 284, 545
Mogiljov — 27, 45, 48—49
Moldva — 51, 232, 234
Mongólia — 10—11, 13, 347, 371, 401, 405—413, 421, 423
mongolok — 406—409, 411—412
Monrovia — 471
Montenegro — 11, 204 — L. még Crna Gora
Moravica — 155
Morelos — 485
Moresnet — 11, 113
Morvaország — 202
Mostar — 206
Moszkva — 18—25, 42—47, 49, 52, 61—63, 70, 72, 74—77, 108, 120, 123, 167—168, 176, 179, 181—182, 184, 232, 242—243, 245—246, 248—249, 251, 257, 259—263, 267—268, 274—276, 279, 282, 290—291, 298—299, 302—303, 331, 345, 374, 377—378, 383, 387—388, 409, 411, 418, 423, 425, 432, 447, 452—453, 458, 462, 491, 495, 504—507, 512, 514, 536—537, 546, 548—549, 553—555
Mudanya — 453
Mudjug szigete — 242
Mudrosz — 100, 447, 449
Mugany — 546
Munténia — 231
Murmanszk — 240, 242, 251, 256—257, 264, 278, 306
Murom — 243
Mühlheim — 524
München — 90, 142—144, 520

Nablusz — 100
Nagy-Britannia l. Anglia, Brit Birodalom
Naihu-tó — 420
Nairobi — 473
Nalaikha — 406
Nanking — 417
Nápoly (Napoli) — 353
Narva — 70, 254
Nedzsd — 11
Német-Ausztria — 192
Német Délnyugat-Afrika — 12
Német Kelet-Afrika — 110, 113
Német Nyugat-Afrika — 114
Németország — 7, 11, 13, 22, 37, 59, 66—68, 71—72, 80—83, 86—89, 95—104, 109—111, 113—116, 119—151, 153—154, 177—180, 183, 185, 192, 197, 212—215, 217, 221, 224, 232, 239, 241, 252, 254, 256, 270, 273, 304—305, 324, 332—334, 342, 346, 353, 370, 384, 395, 399, 406, 415—416, 464, 468, 478, 480, 492—493, 495, 498—499, 501, 511, 513—514, 518—530, 533, 535
Neuilly — 117—118, 205, 228
Neunkirchen — 91, 194
Néva — 30—31
Nevers — 94
New York — 111, 238, 337, 339—341, 345, 370
Nicolina-Iaşi — 232
Nigéria — 471—472
Nílus — 447
Norvégia — 179, 185, 370, 384, 509
Nova-Zagora — 532
novgorodi kormányzóság — 272
Novi Sad (Újvidék) — 155, 208
Novocserkasszk — 48
Novohopjorszk — 258
Novorosszijszk — 257, 276, 374
Novoszil — 276
Nowy Sacz — 212
Nürnberg — 142

Nyikolajev — 259
Nyikolszk-Usszurijszk — 289
Nyizsnyij Novgorod (ma Gorkij) — 20, 24, 46, 242, 282, 536
Nyugat-Afrika — 471
Nyugat-Európa — 11, 83, 96, 111, 120, 159, 295, 369, 399, 431, 443, 549, 553, 555
Nyugati-Dvina l. Daugava

Ogyessza — 51, 257—259, 326
Ohio — 342
Olaszország — 7, 11, 22, 66, 81, 83, 101, 104—106, 110, 115, 117, 119—120, 171, 181—183, 189, 195—196, 199, 203, 208, 214, 279, 342, 352—361, 370, 385, 397—399, 401, 406, 447, 491—493, 497—498, 508—510, 517—519, 523

olonyeci kormányzóság — 272
Olténia — 231
Omszk — 46—47, 241, 260, 277
Ontario — 315
Onyega-tó — 251
Oranienbaum — 30
Orehovo-Zujevo — 62
Orenburg — 47, 52, 261, 265, 383
orgejevi járás — 234
Orissa — 437
Orizaba — 486
Orjol — 76, 274, 276
Orosz Birodalom — 11, 71, 212—213, 298, 300, 302, 540
Oroszországi Szocialista Föderatív Szovjet Köztársaság, Oroszországi Szocialista Szövetségi Szovjet Köztársaság (OSZFSZK, OSZSZSZK, Szovjet-Oroszország) — 5, 7—11, 17—80, 83—84, 86—91, 93—96, 99, 101, 102, 104—105, 107—108, 110, 118—119, 121—123, 126—128, 132, 136, 140—143, 145—146, 149, 155, 160, 166—167, 170, 172, 176—179, 181—182, 188—190, 201, 204, 207—208, 212—215, 225—228, 230, 232—233, 235—236, 238—311, 314—315, 321, 325—328, 335—336, 339, 343, 345—347, 349—350, 353—354, 356, 362—363, 368—393, 395—398, 402—409, 411—412, 414, 417—419, 425, 427, 430, 432, 437, 439, 443, 448, 452, 456—462, 475—476, 479, 482, 485—487, 490—510, 512—515, 517, 519—520, 522—524, 529, 531, 536—559
Ōsaka — 347, 350
Osijek (Eszék) — 206
Oslavany — 202
Oświęcim (Auschwitz) — 212
Oszipovics — 541
Oszmán Birodalom — 11, 83—84, 102, 109—110, 117—119, 447, 453 — L. még Törökország
Osztrák—Magyar Monarchia — 11, 22, 66, 71—72, 80—81, 83, 91, 98—101, 105, 113, 117, 152, 156—159, 177, 191—192, 197—198, 203—206, 212—215, 233, 549 — L. még Habsburg-birodalom
Oudh — 440
örmények — 52, 108, 264, 299, 380, 452
Örmény Szocialista Szovjet Köztársaság — 11, 83, 108, 118, 289, 299—300, 302, 447, 452—453, 494, 542, 545—546, 548

Pachuca — 489
Pádua (Padova) — 100
Paks — 172
Palesztina — 11, 83—84, 96, 118
Pampa tartomány — 478
Panama-csatorna — 396, 399—400
panflovi járás 378
Párizs (Paris) — 57, 61, 71, 94, 97, 102, 104—105, 107—111, 113—118, 120, 145, 171—172, 192, 197, 199, 211, 214, 217, 238, 316, 318, 320—321, 325, 327, 329—330, 342, 356, 376, 394, 400, 402—403, 415, 417, 419, 427, 429—430, 463—464, 467, 493, 506, 521, 523
Párma (Parma) — 359
Patagónia — 478
Pehlevi l. Enzeli
Peking — 181, 371, 396, 400, 402, 407—408, 413—421, 423—424
Pennsylvania — 337—338
Penza — 241, 248
Perekop — 286, 288
Perm — 260—261, 265, 270
Pernik — 228
Peru — 475, 481—482
Pest megye — 161
Peterhof — 30
Pétervár (Petrográd, Leningrád) — 18—28, 30—32, 34, 39—40, 42—47, 49, 52, 57—63, 65, 68, 70, 72, 74—76, 91, 128, 176, 184, 212, 242, 253, 257, 260, 266, 268, 271—272, 274—275, 277, 298, 326, 375, 382—383, 386—389, 456, 555
Petroşenyi (Petrozsény) — 234
Philadelphia — 337
Piave-folyó — 154
Piemont — 357
Pińczów — 214
Pittsburgh — 338
Pleven (Plevna) — 530—531
Ploeşti — 232, 237
Plovdiv — 225, 227, 530, 532
Pobjegyino — 536
Pointe-Noire — 472
Pomeránia — 113
Poroszország — 83, 116, 122, 135, 146, 213, 217
Portland — 335
Porto Alegre — 480
Porto-Novo — 472
Port-Said — 465
Portugália — 12, 178, 397, 401, 509
Povorino — 249

Poznań — 113, 212, 216, 534
Prága (Praha) — 155—156, 168, 198, 201, 389, 523
Prahova-völgy — 233
Přerov — 201
Przemyśl — 212
Pszkov — 32, 70, 272
Puebla — 489
Pula — 117, 156
pulkovói magaslatok — 40, 277
Punin — 421
Punjab — 434, 436, 440
Punta Arenas — 481
pustunok (afgán törzs) — 461
Puszan — 430

Radom — 212, 214
Radomir — 225—226
Rajna — 100, 102, 110—111, 113, 127
Rajnai Köztársaság — 111
Rajna-vidék — 127, 135, 139, 147, 522—523, 525
Ramenszkoje — 387
Rancagua — 481
Rapallo — 208, 358, 361, 498—499, 501, 520
Rawalpindi — 462
Reims — 97—98
Resht — 458
Rethondes — 100
Reval — 49 — L. még Tallinn
Rif Köztársaság — 468—470
Riga — 220, 254—255, 271, 285, 368, 495
Rigómező (Kosovo Polje) — 210
Rijeka (Fiume) — 117, 156, 204, 208, 352, 356, 358, 361
Rijeka Crnojevića — 208
Rio Colorado — 478
Rio Cuarto — 478
Rio de Janeiro — 479—480
Rio Negro — 478
Rochefort — 327
Róma — 117, 353, 361, 510, 523
Románia — 11, 13, 80, 83, 96, 100, 102, 105, 107, 117—119, 168, 178, 211, 231—237, 332, 369, 506, 509
Rostock — 124
Rosyth — 306
Rosztov, Don melletti (Rosztov-na-Donu) — 47—48, 257, 276
Rouen — 94
Rovno — 282
Ruanda — 12, 113
Ruhr — 522
Ruhrort — 332
Ruhr-vidék — 111, 122, 135, 141—142, 144, 147—148, 333—334, 521—526
Rusze (Ruszcsuk) — 227, 532
Ryukyu — 396

Saar-vidék — 111, 113, 116
Šabac (Szabács) — 210
Saint-Étienne — 94, 332
Saint-Germain — 117—118, 195—196, 205
Saint-Mihiel — 98
Saint-Quentin — 98
Sakarya-folyó — 453
Salamon-szigetek — 320
Salzburg — 91, 158
Samoa-szigetek — 114
Sanghaj — 414, 416, 418—421, 423—425, 429—430
San Gregorio — 481
Sankt-Pölten — 154
Santa Fé — 478
Santung — 11, 114, 120, 347, 400—401, 403, 415—416
São Paulo — 479
Saosan falu (Hunan) — 419
Sarajevo — 206
Satura — 382, 390, 536
Scapa-Flow — 116
Schleswig-Holstein — 525
Schwerin — 124, 529
Seattle — 95, 335—337
Sevilla — 367
Sèvres — 118—119, 323, 371, 439, 452—453, 508
Seychelles-szigetek — 464
Sierra Leone — 471
Sivas (Szivasz) — 449—450
Skócia — 94, 306, 310
Skoplje (Skopje, Üszküb) — 99
Slavonski Brod — 211
Soisson — 97
Solingen — 89, 384
Somme-folyó — 97
Somogy megye — 161
Sonora — 488—489
Sosnowiec — 212
Southport — 307

Spa — 218
Spanyol-Marokkó — 469
Spanyolország — 178, 182, 361—367, 384, 469—470, 509, 519
Stájerország — 153, 194
Stanleyville — 473
Sterovo — 382, 536, 541
Stettin (Szczecin) — 149
Strasbourg — 331
Stuttgart — 135, 147, 149
Suja — 44
Sumen — 530, 532
Svájc — 98, 178—179, 190, 208, 510, 518
Svédország — 87, 147, 180, 509, 518—519, 556
Sydney — 319

Szahalin — 18, 350, 396—397, 403
Szaloniki — 225
Szamara — 46, 241, 248, 250, 265, 383, 385
Szamoa-szigetek — 12
Szaratov — 24, 75—76, 257, 268
Szászország — 525—530
Szczecin l. Stettin
Szeged — 162, 172
Szemirecsje — 52, 278
Szenegál — 472
Szerb—Horvát—Szlovén Királyság — 11, 115, 117—118, 170, 181, 203—211, 236, 332, 352, 356, 358, 509
Szerbia — 11, 80, 83, 102, 105, 178, 203—205, 208, 210
Szerémség — 206
Szerpuhov — 44
Szevasztopol — 257, 326—327
Szibéria — 46—47, 84, 204—242, 247, 257, 261, 264—265, 269—270, 277, 335, 350, 353, 372, 374, 383, 398, 407
Szicília — 357
szikhek — 440
Szilézia — 113, 116, 122, 129, 212—213, 215—217, 220—221, 525, 533
Szimbirszk (ma Uljanovszk) — 241, 248, 265—266
Szíria — 11, 83—84, 99—100, 118, 120, 325
Szivas mocsár — 286—287
Szlavónia — 155—156
Szliven — 93
Szlovákia — 155—156, 159, 170—172, 199—200, 202
Szlovák Tanácsköztársaság — 171—172, 199
Szlovénia — 156, 205—208, 210—211
Szmirna — 117 — L. még Izmir
Szmolenszk — 242, 251
Szófia — 93, 225, 227, 231, 532
Szormovo — 387—388
szoroki járás — 234
Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége (SZSZKSZ, Szovjetunió) — 5, 8, 10—11, 53, 79, 211, 324, 333, 425, 455, 490, 503, 536—559
Szovjetunió l. Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége
Szöul — 427, 429—430
Szpasszk — 289, 537
Sztara-Zagora — 93, 225, 532
Szterlitamak — 265
Szudán — 465
Szuezi-csatorna — 465
Szulaveszi l. Celebesz
Szurabaja — 443

tadzsikok — 298—299
Tafersit — 469
Taganrog — 47—48
Tajvan (Formoza) — 348, 396
Talien (Dalnyij) l. Dairen
Tallinn (Reval) — 49, 254
Tamany — 258
Tambov — 35, 257, 374—375, 378
Tampere (Tammerfors) — 89
Tampico — 486, 489
Tanger — 466
Tannu-Tuva Népköztársaság — 11
Tarn — 94
Tarnobrzeg — 214
Tartu (Jurjev) — 278
Taskent — 52, 541
Tatár Autonóm Szocialista Szovjet Köztársaság — 300, 383
Távol-Észak — 380
Távol-Kelet — 46—47, 71, 120, 239—240, 257, 260, 264, 270, 273, 277—278, 289, 304, 314, 346, 353, 380, 394—398, 401—403, 407, 415, 423, 537
Távol-keleti Köztársaság (szovjet Távol-Kelet) — 105, 257, 277—278, 289, 300, 350, 396—397, 402—403, 412, 494, 537—539
Tbiliszi (Tiflisz) — 52, 289, 546
Tebriz (Tabriz) — 457
Teherán — 455—460, 553

Tengermellék (Pomorje) — 47, 289, 403
Těšín (Cieszyn, Teschen) — 199
Tiraszpol — 326
Tirnovo — 530
Tirol — 11, 105, 117, 158
Tisza — 169, 173
Tiszántúl — 172
Tobol-folyó — 270, 277
Togo — 12, 110, 114, 472
Tokió (Tokyo) — 347, 349, 419—420, 430
tolitoli járás (Celebesz) — 445
Tomszk — 20, 47
Torino — 353, 355, 357, 360—361
Toronto — 315
Toulon — 327
Toulouse — 327
Tours — 331—332
Toyama-prefektura — 347
Törökország — 10—11, 66, 80—81, 84, 96, 99—100, 105, 108, 110, 117—120, 177, 181—182, 241, 257, 316, 323, 371, 404—405, 439, 447—455, 460, 462, 470, 508—510 — L. még Oszmán Birodalom
Trákia — 93, 118—119, 452—453
Transzjordánia — 11
Trbovlje — 208, 211
Trentino (Dél-Tirol) — 11, 105, 117, 352
Trento (Trient) — 154
Trianon — 117—118, 205
Trieszt (Trieste, Trst) — 11, 117, 352, 356
Tula — 44, 242, 266, 274—275, 383
Tunisz — 466—468
Turgaj-sztyeppe — 52
Turkesztáni Autonóm Szocialista Szovjet Köztársaság — 52, 241, 275, 300, 372, 461, 541
Turnu-Severin — 232
Turócszentmárton — 156
Tuzla — 206
Türingia — 135, 139, 147, 525—530
türkmének — 298—299
Tver — 242, 268, 272, 292
Tyerek-folyó — 47, 274

Ufa — 46, 245, 261, 269—270, 378
Új-Guinea — 12, 114, 320
Új-Zéland — 12, 114, 335, 395, 400
Ukrajna, nyugati — 11, 157, 217, 221—222, 274
Ukrán Szocialista Szovjet Köztársaság (USZSZK, Szovjet-Ukrajna) — 11, 49—51, 67, 71, 84, 102, 122, 128, 154—155, 157, 170, 177—178, 199, 218, 220, 226, 233, 241—242, 251—253, 257—260, 273, 279, 281—282, 284—286, 295, 298—300, 302, 372, 374, 382—383, 386, 453, 494, 505, 508—509, 516, 534, 539—542, 544, 546—548
Ulan-Bator hoto — 413 — L. még Urga
Ulster — 11, 322
Urál — 20, 46, 52, 62—63, 241, 248—249, 257, 261, 264—265, 269—271, 374, 383, 387, 417, 523
Uralszk — 261
Urál-vidék — 18, 247—248, 279
Urga — 406—408, 411—412 — L. még Ulan-Bator hoto
Uruguay — 182, 474
Urundi — 12, 113
Üszküb l. Skoplje
üzbégek — 298—299

Vajdaság — 155—156, 205—207
Valencia — 363
Valga l. Valk
Valjevo — 210
Valk (Valga) — 49
Valparaiso — 481
Varaždin — 208
Várna — 532
Varsó (Warszawa) — 212, 214—215, 220—221, 284, 523, 534, 554
Vas megye — 161
Vatikán — 221, 361
Venezuela — 474
Ventspils — 270
Veracruz — 486, 489
Verdun — 98
Verhnye-Ugyinszk — 277
Versailles — 116, 118—120, 145—146, 211, 217, 221, 234, 328, 342, 394, 401, 403, 417—418, 447, 464, 494, 498, 516
Vesztfália — 147
Viborg — 86, 89
Vienne — 94
Villa de Albertis — 497
Villiers-Cotterets — 97
Vilnius (Vilno) — 11, 217, 220, 256, 264, 507
Virginia — 343
Visztula — 113, 284—285
Vityebszk — 49, 272

Vjatka — 242, 260, 523
Vladaja — 177, 224—225
Vlagyimir — 44, 76, 378, 383
Vlagyivosztok — 47, 240—241, 256—257, 277, 289, 397, 537, 539
Vogézek — 332
Volga — 247—249, 265, 270, 274—275, 382
Volga menti Németek Munkásközössége — 302
Volga-vidék — 46, 52, 230—231, 241—242, 248, 261, 269, 350, 380, 383
Volhov — 382, 536
Voliny — 51
Volocsajevka — 537
Vologda — 242—243, 251, 378
Vološinovo — 155
Voronyezs — 241, 257, 276
Votják Autonóm Terület — 302
Vraca — 530
Vracsanszk — 532
Vrútky (Ruttka) — 202
Vuhan — 419—420
Vukovár (Vukovar) — 155, 209
Vulcan — 234

Washington — 84, 98, 316, 339, 345—346, 394, 397—398, 400—403, 423, 425, 488
Weimar — 139, 145—146
Wiener Neustadt — 91—92, 193
Wilhelmshaven — 123
Winnipeg — 315—316
Württemberg — 124, 139

Yorkshire — 308
Yucatan — 488—489

Zacatecas — 486
Zagorje — 206
Zágráb (Zagreb, Agram) — 156, 203, 205—206, 208
Zamość — 216
Zára — 358
Zemoavcsalszk — 541
Zimmerwald — 175—176, 181
Zlatouszt — 270
Zrenjanin — 155

SZÍNES TÉRKÉPEK JEGYZÉKE

1. Az első világháború befejezése ..... 96—97
2. Európa az 1919—1921. évi békeszerződések szerint ..... 112—113
3. Polgári demokratikus forradalom az Osztrák—Magyar Monarchiában. A Habsburg-birodalom szétesése ..... 160—161
4. Polgárháború és külföldi intervenció Szovjet-Oroszországban. A kezdeti időszak hadműveletei (1918 február—1919 február) ..... 256—257
5. Polgárháború és külföldi intervenció Szovjet-Oroszországban. Kolcsak főerejének megsemmisítése. Hadműveletek az intervenciósok és a fehérgárdisták többi hadserege ellen (1919 március—július) ..... 272—273
6. Polgárháború és külföldi intervenció Szovjet-Oroszországban. Gyenyikin és Jugyenyics hadseregének megsemmisítése. Hadműveletek az intervenciósok és az ellenforradalmárok többi erői ellen (1919 július—1920 március) ..... 288—289
7. A szovjetköztársaságok gazdasága 1920—1921-ben ..... 376—377
8. A föld térképe 1923-ban ..... 400—401
9. A Közel- és Közép-Kelet népeinek nemzeti felszabadító harca (1919—1923) ..... 448—449
10. A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének (SZSZKSZ) megalakulása ..... 552—553

SZÍNES KÉPMELLÉKLETEK JEGYZÉKE

1. Forradalmi csapatok behatolása a Kremlbe
V. V. Meskov festménye. 1923. Moszkva. Állami Forradalmi Múzeum ..... 40—41

2. Az első jelmondat
N. B. Tyerpszihorov festménye. 1924. Moszkva. Állami Tretyakov Galéria ..... 56—57

3. Szovjet-Oroszország állami címere és zászlója. 1918 ..... 64—65

4. A „Kommunista Internacionálé" című folyóirat első számának címlapja ..... 176—177

5. Az Urickij téren összegyűlt tömeg a Kommunista Internacionálé II. kongresszusának megnyitását ünnepli
B. M. Kusztogyijev festménye. 1921. Leningrád. Állami Orosz Múzeum ..... 184—185

6. Az antant a béke álarca alatt
V. N. Denis plakátja. 1919 ..... 240—241

7. Jelentkeztél már önkéntesnek?
D. Sz. Moor plakátja. 1920 ..... 264—265

8. Polgártársak! Őrizzétek meg a műalkotásokat!
N. N. Kuprijanov plakátja. 1920 ..... 296—297

9. „Az ellenséget fegyverrel vertük vissza, kenyerünket viszont munkával szerezzük meg! Elvtársak! Munkára mindenki!"
N. N. Kohout plakátja. 1921 ..... 392—393

10. Mongol forradalmi plakát
Sarba műve. 1922. Leningrád. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Etnográfiai és Antropológiai Múzeuma ..... 408—409

11. A közlekedés helyreáll
B. N. Jakovlev festménye. 1923. Moszkva. Állami Tretyakov Galéria ..... 544—545

12. A szovjetek köztársasága
Sz. M. Karpov falfestménye. 1924. Moszkva. Állami Forradalmi Múzeum ..... 560—561

TARTALOM

BEVEZETÉS 17

I. FEJEZET

A NAGY OKTÓBERI SZOCIALISTA FORRADALOM ÚJ KORSZAK KEZDETE AZ EMBERISÉG TÖRTÉNETÉBEN 17

1. Oroszország a szocialista forradalom előestéjén 17

Az egész nemzetet átfogó válság — 17. A fegyveres felkelés előkészítése — 22.

2. Az ideiglenes kormány megdöntése. A hatalom a szovjetek kezébe kerül 30

Fegyveres felkelés Pétervárott — 30. A szovjetek II. összoroszországi kongresszusának megnyitása. A szovjethatalom kikiáltása — 34. A békéről és a földről szóló dekrétum. A szovjet kormány megalakítása — 36.

3. A szovjethatalom diadalmenete 39

Az első ellenforradalmi lázadás szétzúzása — 39. A szovjethatalom megteremtése Moszkvában — 42. Az ellenforradalmi főhadiszállás felszámolása — 45. A szovjethatalom győzelme vidéken — 46. Az októberi forradalom győzelmének tényezői és a forradalom történelmi jelentősége — 53.

II. FEJEZET

A SZOVJET SZOCIALISTA ÁLLAM KIALAKULÁSA. SZOVJET-OROSZORSZÁG KILÉPÉSE AZ IMPERIALISTA HÁBORÚBÓL 56

1. Az első szocialista átalakulások a társadalmi rendszerben 56

Az új államgépezet megteremtése — 56. A szocialista átalakulás kezdete a gazdasági életben — 61. A szovjetek III. összoroszországi kongresszusa — 63.

2. A szovjet kormány küzdelme az imperialista háborúból való kilépésért 65

A szovjethatalom első lépései a békéért folytatott harcban — 65. A breszt-litovszki béketárgyalások — 66. A breszti békeszerződés — 71.

3. A szocialista gazdaság alapjainak lerakására irányuló lenini terv 72

Lenin a szocializmus felépítésének szovjet-oroszországi útjáról — 72. A szocialista forradalom továbbfejlődése falun — 74. A kulturális átalakulás kezdete — 76. A szovjetek V. összoroszországi kongresszusa. Az első szovjet alkotmány — 77.

III. FEJEZET

AZ 1914—1918-AS VILÁGHÁBORÚ BEFEJEZŐDÉSE 80

1. A hadviselő szövetségek 1918 elején 80

Az antant- és a központi hatalmak erőviszonya 1918 elején — 80. A dolgozók helyzete — 81. Imperialista béketervek. Wilson 14 pontja — 83.

2. A forradalmi mozgalom fellendülése a kapitalista országokban 85

Forradalom Finnországban — 85. Forradalmi helyzet kialakulása a német koalíció országaiban — 89. A forradalmi mozgalom erősödése az antantországokban — 94.

3. A központi hatalmak katonai veresége 95

A hadviselő felek 1918. évi katonai tervei — 95. Az 1918 május-júliusi német támadás a nyugati fronton — 96. Az antantseregek támadása. Németország veresége — 97. A fegyverszüneti feltételek előkészítése — 98. Bulgária, Törökország és az Osztrák—Magyar Monarchia kilépése a háborúból — 99. A compiègne-i fegyverszünet — 100.

IV. FEJEZET

A PÁRIZSI BÉKEKONFERENCIA. A VILÁG HÁBORÚ UTÁNI ÚJRAFELOSZTÁSA 102

Imperialista békeszerződés-tervezetek — 102. A békekonferencia megnyitása. A konferencia összetétele és legfontosabb szervei — 105. Az „orosz kérdés" a párizsi konferencián — 107. A Népszövetség megalakítása — 108. A német határok — 110. A német gyarmatok felosztása — 113. A jóvátétel kérdése — 114. A Németországgal kötött békeszerződések katonai cikkei — 115. A versailles-i szerződés aláírása — 116. Harc az Osztrák—Magyar Monarchia és az Oszmán Birodalom területének felosztásáért — 117. A saint-germaini, a neuillyi és a trianoni békeszerződések — 117. A sèvres-i szerződés — 118. A versailles-i rendszer ellentmondásai — 119.

V. FEJEZET

AZ 1918-AS NOVEMBERI FORRADALOM NÉMETORSZÁGBAN. A NÉMET PROLETARIÁTUS FORRADALMI HARCAI 1919—1921-BEN 121

1. Az 1918-as novemberi forradalom 121

Németország a világháború utolsó hónapjaiban — 121. A forradalom kezdete. A monarchia megdön-

tése — 123. Az Ebert—Haase-kormány programja — 127. A polgári pártok újjászervezése — 128. A Spartakus-szövetség — 129. Az ellenforradalom aktivizálódása. Az 1918. december 6-i puccs — 131. A tanácsok országos kongresszusa — 132. Németország Kommunista Pártjának megalakulása — 135. Az 1919 januári harcok Berlinben. Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg meggyilkolása — 137. A nemzetgyűlési választások — 139. A novemberi forradalom jellege, eredményei és jelentősége — 140.

2. A német proletariátus forradalmi megmozdulásai 1919 február—májusban 141

Forradalmi küzdelmek Brémában és a Ruhr-vidéken. A márciusi harcok Berlinben — 141. Harc a tanácshatalomért Bajorországban — 142. A Bajor Tanácsköztársaság — 143. Az 1919 első felében lezajlott forradalmi harcok jelentősége — 144.

3. Németország a weimari köztársaság első éveiben (1919—1921) 145

A weimari alkotmány — 145. A Kapp-puccs — 146. A német burzsoázia pozícióinak további erősödése 148. A Kommunista Párt helyzete — 148. Az 1921 márciusi harcok — 150.

VI. FEJEZET

AZ OSZTRÁK—MAGYAR MONARCHIA SZÉTHULLÁSA. A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG 152

1. Polgári demokratikus forradalmak az Osztrák—Magyar Monarchiában. Nemzeti államok megalakulása a monarchia területén 152

Az Osztrák—Magyar Monarchia a világháború utolsó időszakában — 152. A forradalmi válság kiéleződése — 153. A polgári demokratikus forradalom — 155. Az Osztrák—Magyar Monarchia széthullásának történelmi jelentősége — 159.

2. A Magyar Tanácsköztársaság 159

A Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulása. A szocialista forradalom előkészítése — 160. A Tanácshatalom győzelme — 162. A Tanácshatalom első intézkedései. A Magyar Tanácsköztársaság alkotmánya — 165. Lenin és a Magyar Tanácsköztársaság — 166. Az imperialista beavatkozás kezdete — 168. A magyar nép harca az intervenciósok ellen. A nemzetközi proletariátus segítsége — 170. A Magyar Tanácsköztársaság leverése — 171.

VII. FEJEZET

A KOMMUNISTA INTERNACIONÁLÉ MEGALAKULÁSA 175

A bolsevikok harca a Kommunista Internacionálé megteremtéséért — 175. Előkészületek a III. Internacionálé alapító kongresszusának összehívására — 177. A szociáldemokrata pártok berni konferenciája — 178. A Kommunista Internacionálé első, alapító kongresszusa — 179. A nemzetközi munkás- és kommunista mozgalom a III. Internacionálé I. kongresszusa után — 181. A Kommunista Internacionálé II. kongresszusa — 184. A Kommunista Internacionálé megalakulásának történelmi jelentősége — 189.

FORRADALMI MOZGALMAK KÖZÉP- ÉS DÉLKELET-EURÓPA ORSZÁGAIBAN AZ 1918—1923-AS ÉVEKBEN 191

1. Ausztria 191

Ausztria a köztársaság kikiáltása után — 191. Az alkotmányozó nemzetgyűlés — 192. Népi megmozdulások 1919 tavaszán és nyarán — 193. Az 1920. évi alkotmány — 195. Ausztria az 1921—1923-as években. Az 1922-es genfi jegyzőkönyvek — 195.

2. Csehszlovákia 197

Az ország gazdasági és politikai helyzete a világháború után — 197. Az 1919. évi forradalmi fellendülés. Az 1920-as alkotmány — 199. Az osztályharc kiéleződése 1920-ban. A Kommunista Párt megalakulása — 200.

3. A szerbek, horvátok és szlovének állama 203

A Szerb—Horvát—Szlovén Királyság létrejötte — 203. Az ország politikai és gazdasági helyzete — 205. Munkásmozgalom, nemzeti felszabadító és parasztmozgalmak 1918-ban — 205. A munkásmozgalom 1919 tavaszán és nyarán. A Kommunista Párt megalakulása — 207. Háborús feszültség Olaszországgal. A munkás- és parasztmozgalom 1920-ban — 208. A Szerb—Horvát—Szlovén Királyság 1921—1923-ban — 210.

4. Lengyelország 212

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom. Lengyelország függetlenségének visszaállítása — 212. A forradalmi és ellenforradalmi erők harca — 214. Lengyelország és a párizsi békeértekezlet — 217. A burzsoá-földesúri Lengyelország agressziója a szovjetek országa ellen — 218. Az 1921-es alkotmány. Népszavazás Felső-Sziléziában — 220. Lengyelország Kommunista Pártja 1921—1922-ben — 222. Az 1922-es parlamenti választások — 222. A forradalmi válság növekedése. A Kommunista Párt II. kongresszusa — 224.

5. Bulgária 224

Az 1918-as forradalmi válság. A vladajai felkelés — 224. Az antant megszállja Bulgáriát — 226. Az 1919-es év forradalmi harcai — 227. A Földműves Szövetség kormánya — 229.

6. Románia 231

Románia a világháború befejeződésekor — 231. Társadalmi és nemzeti ellentétek a háború utáni Romániában — 233. Forradalmi harcok 1919-ben és 1920-ban — 234. Románia 1921—1923-ban. A Kommunista Párt megalakulása — 236.

A SZOVJET NÉP HARCA A KÜLFÖLDI BEAVATKOZÁS ÉS A BELSŐ ELLENFORRADALOM ELLEN 238

1. A nyílt imperialista intervenció kezdete és a belső ellenforradalom aktivizálódása 239

A külső és belső szovjetellenes erők összefogása. A szovjet köztársaság a frontok gyűrűjében — 239. Szovjet-Oroszország — egyetlen nagy katonai tábor — 242. A hadikommunizmus — 246. A Vörös Hadsereg első győzelmei — 247. Ukrajna és Belorusszia felszabadítása — 251. A szovjetköztársaságok megalakulása a Balti-

kumban — 254. Az antant intervenciójának erősödése — 256. Az 1918 végi—1919 eleji hadműveletek — 257. Szovjet békeajánlatok — 261. A Kommunista Párt VIII. kongresszusa — 262.

2. A döntő ütközetek éve 264

Az intervenciósok és a fehérgárdisták támadása 1919 tavaszán — 264. A szovjet nép mozgósítása Kolcsak ellen. A dolgozók munkahőstettei. A kommunista szombatok — 266. Kolcsak főerőinek szétzúzása — 269. Az intervenciósok betörése a Szovjet-Baltikumba — 270. Pétervár védelme — 271. Az antant új hadjáratának megindulása — 272. A Kommunista Párt felhívása: „Mind egy szálig harcra Gyenyikin ellen!" — 274. Gyenyikin szétzúzása — 275. A Vörös Hadsereg győzelmei a többi fronton — 277.

3. A külföldi intervenció felszámolása és a polgárháború befejezése 279

A békés lélegzetvételi szünet. A Kommunista Párt IX. kongresszusa — 279. A burzsoá-földesúri Lengyelország agressziója a szovjetek köztársasága ellen. Vrangel támadása — 281. A szovjet nép mozgósítása — 282. A lengyel háború befejeződése — 282. Vrangel szétzúzása. A polgárháború befejeződése — 285.

4. A szocialista építés a polgárháború végén 289

A munkások részvétele az ipari termelés megszervezésében — 290. A szocializmus első hajtásai a falun — 291. A dolgozók szociális vívmányai. A kultúra fejlesztése — 293. A szovjetek megszilárdulása — 295. A párt, a szakszervezetek és a Komszomol a polgárháború éveiben — 296. A nemzetiségek államiságának fejlesztése. A szovjet népek szövetségének erősödése — 298.

5. A szovjet nép győzelmének okai és történelmi jelentősége 302

X. FEJEZET

ANGLIA, FRANCIAORSZÁG, AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK ÉS JAPÁN A FORRADALMI FELLENDÜLÉS IDŐSZAKÁBAN 304

1. Anglia 304

Az 1918-as parlamenti választások — 305. A dolgozók harcai 1919-ben — 306. A Kommunista Párt megalakulása — 309. Az akcióbizottságok — 310. Az angol munkások küzdelme a támadó tőkével — 311. A brit dominiumok. Kanada — 314. A Dél-afrikai Unió — 317. Ausztrália — 319. Az angol—ír háború. Az ír állam megalakulása — 320. A Lloyd George-kormány bukása. A konzervatív kormány — 322.

2. Franciaország 324

Franciaország az első világháború után — 324. Forradalmi fellendülés az 1918—1920-as években — 325. A Francia Kommunista Párt megalakulása — 330. A „nemzeti blokk" kormányának bel- és külpolitikája — 332.

3. Amerikai Egyesült Államok 334

Az amerikai monopóliumok meggazdagodása — 334. A néptömegek harca a szovjetország védelmében — 335. A munkásmozgalom 1919-ben — 337. A Kommunista Párt megalakulása — 339. Az 1920-as elnökválasztások — 342. A gazdasági válság és a belpolitikai helyzet kiéleződése — 343. Külpolitika — 344.

4. Japán 346

A monopoltőke pozícióinak erősödése — 346. Forradalmi fellendülés 1918—1919-ben — 347. A Hara-kormány kül- és belpolitikája. Az 1920-as gazdasági válság és következményei — 348. A Kommunista Párt megalakulása. A forradalmi mozgalom 1922—1923-ban — 349.

XI. FEJEZET

A HALADÓ ÉS A REAKCIÓS ERŐK HARCA OLASZORSZÁGBAN ÉS SPANYOLORSZÁGBAN 352

1. Olaszország 352

A forradalmi válság érlelődése — 352. Ellentétek az uralkodó osztályok táborában — 355. Az 1920-as forradalmi fellendülés — 356. Az Olasz Kommunista Párt megalakulása — 358. A burzsoázia támadása a munkásosztály ellen. A fasiszták hatalomra jutása — 358.

2. Spanyolország 361

Az 1918—1919-es forradalmi fellendülés — 362. A Kommunista Párt megalakulása — 364. A reakció támadása. A katonai diktatúra uralomra jutása — 365.

XII. FEJEZET

A BÉKÉS SZOCIALISTA ÉPÍTÉS KEZDETEI A SZOVJETORSZÁGBAN 368

Szovjet-Oroszország nemzetközi helyzete 1921-ben — 368. A népgazdaság leromlott állapota — 372. A szovjetek VIII. kongresszusa. A lenini villamosítási terv — 372. Az osztályharc kiéleződése — 374. A kronstadti lázadás — 376. Az új gazdasági politikára való áttérés előkészítése — 377. A Kommunista Párt X. kongresszusa. Áttérés az új gazdasági politikára — 378. A NEP első intézkedései. Lenin „A természadóról" című munkája — 380. Küzdelem az éhínség ellen — 382. A NEP első eredményei — 386. A szovjet állam megszilárdulása — 388. A Kommunista Párt harca az osztályidegen ideológia ellen — 389. A IX. összoroszországi szovjetkongresszus — 390. A Kommunista Párt XI. kongresszusa — 392.

XIII. FEJEZET

AZ IMPERIALISTA HATALMAK HARCA A TÁVOL-KELET ÉS A CSENDES-ÓCEÁN FÖLÖTTI URALOMÉRT. A WASHINGTONI KONFERENCIA 394

Angol—amerikai ellentétek — 394. A japán—amerikai ellentétek — 396. A washingtoni konferencia összehívása — 397. Az angol—japán szövetség kérdése. A négyhatalmi szerződés — 398. A tengeri fegyverzet kérdése. Az öthatalmi szerződés — 398. „A kínai kérdés." A kilenchatalmi szerződés — 400. Az „orosz kérdés" — 402. A washingtoni konferencia eredményei — 403.

XIV. FEJEZET

AZ ÁZSIAI ÉS AFRIKAI NÉPEK NEMZETI FELSZABADÍTÓ MOZGALMA 404

1. A mongóliai népi forradalom 406

Feudális és gyarmati elnyomás a régi Mongóliában — 406. A forradalmi mozgalom megindulása — 407. Az autonómia megszüntetése. Mongólia fehérgárdista megszállása — 408. A népi forradalom győzelme — 409. A népi forradalmi kormány működésének kezdeti szakasza — 411.

2. A kínai nép imperialistaellenes és antifeudális harca 413

Kína az első világháború befejezésekor — 413. A „Május 4-e mozgalom" — 415. Kína és Szovjet-Oroszország — 417. Kína Kommunista Pártjának megalakulása — 419. A munkásmozgalom fejlődése — 420. A parasztszövetségek megalakulása — 421. A bel- és külpolitikai helyzet kiéleződése — 421. Kína Kommunista Pártjának II. kongresszusa — 423. Sztrájk a Peking—Hankou vasútvonalon — 424. A nemzeti egységfront előkészítése. Kína Kommunista Pártjának III. kongresszusa — 424.

3. A koreai népi felkelés 426

Korea japán gyarmati elnyomás alatt — 426. Az 1919 márciusi felkelés — 427. A munkásosztály első szervezetei — 430.

4. Az indiai nép küzdelme az angol gyarmati uralom ellen 431

Gazdasági, társadalmi és politikai változások Indiában a világháború alatt — 431. A Montagu—Chelmsford-reformok — 432. Az indiai dolgozók harca az angol gyarmatosítók ellen — 433. Gandhi és a gandhizmus — 434. Az 1919 áprilisi általános „hartal" és az amritsari események — 435. Az imperialistaellenes mozgalom fellendülése — 437. A „polgári engedetlenség" kampányának vége — 441.

5. A nemzeti felszabadító mozgalom fellendülése Indonéziában 442

A világháború következményei — 442. A nemzeti felszabadító mozgalom fellendülése. A szakszervezetek fejlődése — 443. A Szarekat Iszlam tevékenységének fokozódása — 444. Indonézia Kommunista Pártjának megalakulása — 445. Szakadás a Szarekat Iszlamban — 445. A vasutasok 1923-as általános sztrájkja — 446.

6. A közel- és közép-keleti népek nemzeti felszabadító küzdelmei 447

A törökországi burzsoá-nacionalista forradalom — 447. Az iráni nemzeti felszabadító mozgalom — 455. Afganisztán felszabadító háborúja az angol imperializmus ellen — 460. Imperialistaellenes harc Egyiptomban — 462.

7. A Maghreb népeinek imperialistaellenes harca 466

Algéria — 467. Tunisz — 467. Marokkó. A Rif Köztársaság — 468.

8. Egyenlítői Afrika 470

Brit Nyugat-Afrika (Gambia, Sierra Leone, Aranypart, Nigéria) — 471. Francia Nyugat-Afrika és Egyenlítői Afrika — 472. Belga-Kongó — 472. Brit Kelet-Afrika — 473.

XV. FEJEZET

FORRADALMI ÉS NEMZETI FELSZABADÍTÓ MOZGALMAK A LATIN-AMERIKAI ORSZÁGOKBAN 474

A latin-amerikai országok fejlődésének általános vonásai az 1914—1918-as világháború után — 474. Argentína — 475. Brazília — 478. Chile — 480. Peru — 481. Kuba — 484. Mexikó — 485.

XVI. FEJEZET

A GÉNUAI, A HÁGAI, A MOSZKVAI ÉS A LAUSANNE-I NEMZETKÖZI KONFERENCIÁK ... 491

Szovjet-Oroszország nemzetközi helyzete 1921—1922-ben — 491. A génuai konferencia előkészítése — 493. A génuai konferencia megnyitása. A tárgyaló felek nézetei — 495. A rapallói szerződés — 498. A génuai konferencia befejeződése — 499. A hágai konferencia — 502. A gazdasági együttműködés fejlődése Szovjet-Oroszország és a kapitalista államok között — 504. Konferencia Moszkvában a fegyverzet csökkentéséről — 506. Szovjet-Oroszország és a lausanne-i konferencia — 508.

XVII. FEJEZET

A NEMZETKÖZI MUNKÁSMOZGALOM AZ 1921—1923-AS ÉVEKBEN. AZ 1923-AS FORRADALMI VÁLSÁG EURÓPÁBAN ... 511

1. A nemzetközi munkásmozgalom ... 511

A nemzetközi munkásmozgalom új feladatai. A Kommunista Internacionálé III. kongresszusa — 511. A Kommunista Ifjúsági Internacionálé, a Szakszervezeti Internacionálé és más forradalmi tömegszervezetek megalakulása — 514. A három Internacionálé végrehajtó bizottságainak berlini értekezlete — 515. A Kominternek IV. kongresszusa — 517.

2. Az 1923-as forradalmi válság Európában ... 519

Németország gazdasági és politikai helyzete 1922—1923-ban — 519. A Ruhr-vidék megszállása — 521. A forradalmi válság elmélyülése Németországban — 524. A szászországi és a türingiai munkáskormány — 526. A hamburgi felkelés — 528. A szeptemberi népi felkelés Bulgáriában — 530. A lengyel munkások megmozdulása 1923 őszén. A krakkói felkelés — 533.

XVIII. FEJEZET

A SZOVJET SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁGOK SZÖVETSÉGÉNEK MEGALAKULÁSA. A SZOCIALIZMUS FELÉPÍTÉSÉNEK LENINI TERVE ... 536

A szovjet állam 1922-ben — 536. A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége megalakulásának előzményei és okai — 539. A szövetségi állam lenini eszméje — 542. Határozat a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének megalakításáról — 544. A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének I. szovjetkongresszusa — 547. A Szovjetunió megalakulásának történelmi jelentősége — 548. Lenin utolsó cikkei. A szocializmus felépítésének programja — 549. A Kommunista Párt XII. kongresszusa — 552. Az imperialisták ellenséges lépései. A „Curzon-ultimátum" — 553. A szovjet nép harca a gazdasági nehézségek leküzdéséért — 556. A Szovjetunió alkotmányának elfogadása — 558.

IDŐRENDI TÁBLÁZAT ... 563
A LEGFONTOSABB MŰVEK ÉS FORRÁSOK JEGYZÉKE ... 577
NÉVMUTATÓK ... 623
SZÍNES TÉRKÉPEK JEGYZÉKE ... 649
SZÍNES KÉPMELLÉKLETEK JEGYZÉKE ... 650

FORDÍTOTTA:

GÁLL ÉVA

A SZÖVEGET SZAKMAILAG ELLENŐRIZTE:

DR. ZSIGMOND LÁSZLÓ

EGYETEMI TANÁR

A MUTATÓKAT ÖSSZEÁLLÍTOTTA:

VARGA ISTVÁN

SZERKESZTETTE: RÉZ MIKLÓSNÉ. A KÖTÉSTERV ÉS A BURKOLÓ LENGYEL LAJOS MUNKÁJA. A SZÍNES TÉRKÉPEKET A KARTOGRÁFIAI VÁLLALAT KÉSZÍTETTE. MŰSZAKI VEZETŐ: SZÉCSI ANDOR. MŰSZAKI SZERKESZTŐ: RUDAS LÁSZLÓ. — 65.2427 — KOSSUTH NYOMDA, BUDAPEST, V., ALKOTMÁNY U. 3. A SZEDÉST 1965. IV. 6-ÁN KEZDTÉK MEG. MEGJELENT 1965. XI. 30-ÁN 30 300 PÉLDÁNYBAN. TERJEDELEM 101,5 (A/5) ÍV.

PL—100—G—6570